

დამანა მელიქიშვილი

ფილოლოგიური კიეზანი

(სტატუბის კრეზული)

შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს

ვიქტორია ჯუღელმა

და

ნანა მრეველიშვილმა

თბილისი
ლოგოსი
2009

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი და აკადემიკოსი, მკვლევარი და პედაგოგი; ქალბატონი დამანას მელიქიშვილი უკვე მრავალი წელია მოღვაწეობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სასულიერო და გელათის აკადემიებში და მრავალი მაღალი დონის მეცნიერი გაუმარდა ჩვენს ქვეყანას. ქალბატონი დამანას არის არაერთი სამეცნიერო პროექტის ავტორი და არაერთი პროფესიული პრემიის ლაურეატი, რომელთა შორისაც აღსანიშნავია გელათის მეცნიერებათა აკადემიის წმინდა ღვთისმშობლის პრემია (2000 წ.) მონოგრაფიებისათვის: *ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური გერმინოლოგიის ისტორიიდან* (1999წ.) და *იოანე პეტრიწი. განმარტება პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლებისა“* (1999წ.), ასევე, ყოველწლიური პრემია *პარნასის საგანმანათლებლო დარგში, პროგრამისათვის შუა საუკუნეების ქართული თარგმანის თეორია და პრაქტიკა* (2007 წ.), და, რაც მთავარია, მთა რუსთაველის სახელობის ქართველოლოგიის, კუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფონდის სტიპენდია სამეცნიერო ღვაწლისათვის (2009 წ.).

ქალბატონი დამანას დამსახურებაა მზნის კატეგორიების სისტემური დამუშავება. ქართული ენის ისეთი რთული უბანი, როგორც არის მზნის უღლებების სისტემა, მან ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მთელი მზნური ბაზის სტაგისტიკური ანალიზის საფუძველზე გააწყო და მზნური ფორმების კლასიფიკაციას საფუძვლად დაუდო გრამატიკული – მორფო-სინტაქსური პრინციპი. მის სისტემაში ქართული მზნის უღლებადი ფორმები დაყოფილია სამ დიათეზად, რომელთა გამოყოფის პრინციპს მზნის ფუძის მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ერთიანობა წარმოადგენს. ამით მან მნიშვნელოვანი სიახლე შეიტანა ქართულ გრამატიკულ აზროვნებაში და დიდი გამოხმაურება ჰპოვა სამლვარგარეთის სამეცნიერო წრეებშიც.

წინამდებარე კრებული წარმოადგენს ქალბატონი დამანას პუბლიკაციების შეძლებისდაგვარად სრულ ფოტოგრაფიულ გამოცემას (ეკლინეები მხოლოდ საგაზეთო სტატიების ფორმატს შეეხო). მასში შევიტანეთ და ქრონოლოგიურად დაველაგეთ ყველა ის პუბლიკაცია, რომლის მოძიებაც საკუთარი ძალებით (ავტორის დაუხმარებლად) მოვახერხეთ.

წიგნში შეტანილი სტატიები საინტერესოა როგორც საქეილისტებისათვის, ქართული ენათმეცნიერებით, ფილოლოგიითა და ფილოსოფიით, ისტორიითა და კულტურით, ქართველი სასულიერო პირების ცხოვრებით დაინტერესებულ პირთათვის, ისე მოგადად ქართული სამოგადობრიობისათვის, მით უფრო, რომ ამგვარად თავმოყრილი მასალა მკითხველისათვის უფრო ხელმისაწვდომი იქნება.

წელს, 17 ივნისს, ქალბატონ დამანას 70 წელი უსრულდება. გულით ვულოცავთ მას დაბადების დღეს. დაე, ჩვენს ქვეყანას, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, ქალბატონი დამანას სტუდენტებსა და ნასტუდენტარებს კიდევ მრავალი წელი ჰყოლოდეთ იგი მასწავლებლად, მრჩეველად და მოამბავედ და კიდევ არაერთი გამოკვლევით გაემდიდრებინოს ეროვნული სამეცნიერო მემკვიდრეობა!

დაკაბადონება: ალექსანდრე ჯიქურიძე

ISBN 978-9941-401-48-0

© დამანას მელიქიშვილი, 2009

© ვიქტორია ჯუღელი, ნანა მრეველიშვილი, 2009

© პროგრამა „ლოგოსი“, 2009

მეცნიერი და პიროვნება

„არა ვეც რული სარეცეთა მიმდოვრებისა ჩემისათა და არცა ნამი სასუნთა სულისა ჩემისათა...“

იოანე პეტრინი¹

იოანე პეტრინის ეს სიტყვები მუსტად მიესადაგება ქალბატონი დამანა მელიქიშვილის, მეცნიერისა და პედაგოგის მუხლჩაუხრელ შრომას.

ქალბატონი დამანა მელიქიშვილი დაიბადა მცხეთაში 1939 წლის 17 ივნისს. მან წარჩინებით დაასრულა ჯერ საშუალო სკოლა (ოქროს მედალი, 1957), შემდეგ კი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის ქართველური ენების განყოფილება (წითელი დიპლომი,

დამანა მელიქიშვილი თავის სტუდენტებთან, ლევან ვიგინიშვილთან, ბექა თოფურიასთან და ვიქტორია ჯულელთან ერთად, 1997 წ., ქუთაისი

1962; აღსანიშნავია, რომ პირველი შვილი ქალბატონ დამანას ამავე წლის პირველ ივნისს შეეძინა). 1962 წელსვე მან საბუთები შეიგანა ამავე განყოფილების ასპირანტურაში. მისი საკანდიდატო ნაშრომი შეეხებოდა იოანე პეტრინის ფილოსოფიურ შრომათა ენასა და სტილს (1967), ხოლო სადოქტორო კი გელათის სალიტერატურო სკოლას (XII-XIII სს.) და ქართული ფილოსოფიური ენის ჩამოყალიბების გზებს (1988).

პედაგოგიური მოღვაწეობა ქალბატონმა დამანამ სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებამდე დაიწყო. იგი იყო ჯერ ფილოლოგიის ფაკულტეტის ახალი ქართული ენის კათედრის მასწავლებელი (1965), შემდეგ – უფროსი მასწავლებელი (1968),

¹ იოანე პეტრინის განმარტებაჲ პროკლესთუს დიალოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს. იხ. იოანე პეტრინის შრომები. ტ. II. გამომც. მნუცუბიძე და ს.ყაუხჩიშვილი, ტფ.: ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1937, გვ. 220, 21-22.

დოცენტი (1970), პროფესორი (1990), 2006 წლიდან დღემდე კუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სრული პროფესორი, ქართული ენის ინსტიტუტისა და ქართველური ენათმეცნიერების მიმართულების ხელმძღვანელი, საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამების ავტორი და ხელმძღვანელი. 1986-1993 წლებში ქალბატონი დამანა მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტის ქართული ფილოსოფიის განყოფილების უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად, ხოლო პარალელურად, 1988-2006 წლებში თბილისის სასულიერო აკადემიაში პედაგოგად, 1993-1996 წლებში კი სასულიერო აკადემიის ბიზანტოლოგიის ფაკულტეტის დეკანად. 1995 წლიდან დღემდე ქალბატონი დამანა არის საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი და ქართული ფილოლოგიისა და ქართული ფილოსოფიის ისტორიის მიმართულების ხელმძღვანელი.

ქალბატონი დამანას სამეცნიერო ინტერესების სფეროებია ქართული ენა, გრამატიკა, ფილოსოფია, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორია, ძველი ქართული თარგმანის თეორია და პრაქტიკა, ქართული მეცნიერული გერმინოლოგია.

ქალბატონი დამანა იყო შემდეგი პროექტების ავტორი და ხელმძღვანელი: "Conjugation System of the Georgian Verb" (INTAS Project 96 – 0123, 1996-2000 წწ.); „ქართული ზმნის კატეგორიების ტიპოლოგიურ-სემანტიკური მიმართებანი ინდოევროპული ზმნის შესაბამის კატეგორიებთან“ (საქართველოს მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დეპარტამენტი, 1998-1999 წწ.); „გელათის სკოლის (XII-XIII სს.) ტექსტების ელექტრონული ვერსიის მომზადება“ (ARMAZI: Caucasian Languages and Cultures: Electronic Documentation, 1999-2002 წწ.). ამჟამად იგი ხელმძღვანელობს პროექტს: „ძველქართულ-ბერძნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური გერმინოლოგიის დოკუმენტირებული ლექსიკონი“ (სსიპ, ქართველოლოგიის, კუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფონდი. სახელმწიფო სამეცნიერო გრანტი, საგრანტო ხელშეკრულება № 011-08, 2006-2009 წწ.).

ცალკე უნდა აღინიშნოს მისი მონაწილეობა ინტერდისციპლინარულ სამეცნიერო მუშაობაში, კერძოდ, მუშაობა ქართული ენის კომპიუტერულ მორფოლოგიაზე (თსუ მათემატიკის ინსტიტუტი, პროფ. ჯემალ ანთიძის ჯგუფთან ერთად).

ქალბატონი დამანა წლების განმავლობაში თანამშრომლობს საზღვარგარეთის სამეცნიერო ცენტრებთან და აქვს ერთობლივი სამეცნიერო და სასწავლო პროგრამა-პროექტები, მაგალითად, ფრანკფურტის გოეთეს უნივერსიტეტთან ("Vergleichende Sprachwissenschaft" Johann Wolfgang

Goethe Universitat, Frankfurt am Main), რომელთანაც აწარმოებს ერთობლივ სამეცნიერო (1996 წლიდან) და სასწავლო პროგრამებს (2006 წლიდან, პარტნიორი – იოსტ გიპერტი), ასევე ბუდაპეშტის ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტთან („Department of Medieval Studies,” *Central European University*, Budapest), რომელთანაც აქვს ერთობლივი სამეცნიერო და სასწავლო პროექტები (1996 წლიდან დღემდე, პარტნიორი – იშტვან პერსელი), პარიზის აღმოსავლური ცივილიზაციისა და ენების ეროვნულ ინსტიტუტთან („Etudes Georgiennes et Caucasiennes”, *INALCO – Institut National des Langues et Civilisations Orientales*, 1997 წლიდან, პარტნიორი – კაეკასიოლოგიის განყოფილების გამგეები, გიორგი შარაშიძე და დომინიკ გოტიე-ელიგულაშვილი), სადაც ქალბატონი დამანას სახელმძღვანელო, *ქართული მშნის უღლების სისტემა*, ითარგმნა ფრანგულ ენაზე და გამოიყენება სწავლების პროცესში.

ქალბატონი დამანა სხვადასხვა სამეცნიერო აკადემიის, საბჭოსა და სარედაქციო კოლეგიის წევრია. იგი არის გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი (გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის (XII-XIII სს.) მემკვიდრეობის შემსწავლელი ჯგუფის ხელმძღვანელი), ასევე, არაერთი სამაგისტრო, საკანდიდატო თუ სადოქტორო ნაშრომის სამეცნიერო ხელმძღვანელი, ოპონენტი თუ ექსპერტი. ამას გარდა, იგი იყო თსუ ხარისხების მიმნიჭებელი საენათმეცნიერო სადისერტაციო საბჭოს (10.07 №7) წევრი, თსუ კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტის სადისერტაციო საბჭოს (10.03 №5) წევრი ამ საბჭოების გაუქმებამდე.

ქალბატონ დამანას ეკუთვნის მრავალი პუბლიკაცია ქართულ ფილოლოგიასა და ენათმეცნიერებაში, ფილოსოფიაში, ისტორიასა და კულტურის დარგებში. მას გამოცემული აქვს ხუთი მონოგრაფია: *იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი* (1975), *იოანე პეტრიწი, განმარტება პროკლე დიადოხოსის ღმრთისმეტყველების საფუძვლები* – სა რომელიც მან თანამედროვე ქართულ ენაზე გადმოიღო და დაურთო გამოკვლევა, ლექსიკონი და შენიშვნები (1999), *ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან* (1999); *ქართული მშნის უღლების სისტემა* (2001); *The Georgian Verb*, ტ. I: „A Morphosyntactic Analysis“ (თანაავტორები: ჯ. დენიელ ჰამფრისი, მაია ყუფუნია. „Dunwoody Press,” 2009).

ქალბატონი დამანა არის რამდენიმე წიგნისა და კრებულის რედაქტორი და რედაქციის წევრი, რომელთა შორისაა: ქ. ბეზარაშვილი. *რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა* (2004); რ. ლამბაშიძე.

ქართული სამეცნიერო გერმინოლოგია და მისი შედეგების ძირითადი პრინციპები (1987), ახალი აღთქმა, წიგნი მათესი (საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, 2002); წიგნი მათესი (2003); კრებული ნათელი ქრისტესი – საქართველო, წიგნი I (2003) და ა. შ.

ქალბატონ დამანას მიღებული აქვს არაერთი პროფესიული პრემია: 2000 წელს – გელათის მეცნიერებათა აკადემიის წმინდა დავით აღმაშენებლის პრემია მონოგრაფიებისთვის ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური გერმინოლოგიის ისტორიიდან (1999წ.) და იოანე პეტრიწი. განმარტება პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლებისა (1999წ.); 2007 წელს – ყოველწლიური პრემია „პარნასი“ საგანმანათლებლო დარგში პროგრამისათვის შუა საუკუნეების ქართული თარგმანის თეორია და პრაქტიკა, ხოლო 2009 წელს კი – შოთა რუსთაველის სახელობის ქართველოლოგიის, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფონდის სტიპენდია სამეცნიერო ღვაწლისათვის.

ამ ყველაფერთან ერთად, ქალბატონი დამანა არის ორი შვილის (ცნობილი მეცნიერი და მკვლევარი ანა ხარანაული და ცნობილი მხატვარი ლევან ხარანაული) დედა და შვიდი შვილიშვილის ბებია.

ენერგიული და შრომისმოყვარე, უაღრესად განათლებული, ჰკვივანი, გულითადი და კეთილი, მზრუნველი, უმურველი და უანგარო, სამართლიანი და პრინციპული, აი, არასრული პორტრეტი ადამიანისა, რომელიც თავის სტუდენტებს საკუთარ შვილებად აღიქვამს და, როგორც ღიმილით შენიშნავს ქალბატონი ანა, ხშირად შვილებზე უფრო მეტ ყურადღებასაც უთმობს. ქალბატონი დამანას რეკომენდაციით არაერთი სტუდენტი გაიგზავნა სასწავლებლად საზღვარგარეთ. მისი უანგარო დახმარებისა და გონივრული რჩევების იმედი კვლავაც ექნებათ მომავალ თაობებს!

ვიქტორია ჯუღელი, ნანა მრეველიშვილი

ღამანა მელიქიშვილი - 70

დ. მელიქიშვილი საერთაშორისო სახელის მქონე ფართო პროფილის ენათმეცნიერია, რომლის ფილოლოგიურ-ლინგვისტურმა ნაშრომებმა და ფილოსოფიურ-თეოლოგიურმა ძიებებმა შესამჩნევად წინ წასწია ქართველოლოგიური მეცნიერება, ისევე როგორც ძველ ენათა (ძვ. ქართული-სა და ძველბერძნულის) კონტაქტების სფერო (თარგმანის თეორიითა და ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის კვლევითურთ).

წმინდა ლინგვისტიკის მიმართულებით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბოლო წლებში გამოქვეყნებული უნიკალური მონოგრაფია “ქართული მშნის უღლების სისტემა” (2001), რომელიც საეტაპო მონოგრაფიაა არა მარტო ავტორის მეცნიერულ შემოქმედებაში, არამედ საერთოდ ქართული გრამატიკის ისტორიაში, და ეს უნდა ითქვას სრულიად გადაუჭარბებლად.

ავტორმა ქართული ენის გრამატიკული მექანიზმების კრიტიკული ათვისებით, 9000 ქართული მშნის ანალიზის საფუძველზე წარმოადგინა მათი ორიგინალური კლასიფიკაცია ე.წ. დიათემების სახით, რითაც გაშიფრა ქართული მშნის სპეციფიკური რთული სტრუქტურის მორფონოლოგიური, მორფოსინტაქსური და სემანტიკური მექანიზმები და თვალსაჩინო გახადა მშნური მოდელების ქცევის კანონზომიერებანი. წიგნმა საყოველთაო ინტერესი გამოიწვია, რასაც მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ იგი მამინეე ითარგმნა ორ ევროპულ (ფრანგულ, ინგლისურ) ენაზე და მალე გამოიცემა კიდევ უცხოეთში.

ეჭვგარეშეა, რომ აღნიშნული მონოგრაფია საპატიო ადგილს დაიჭერს ქართული ენის კარდინალურ საკითხებზე არსებულ ლიტერატურაში – აკადემიკოსების ნ. მარის, აკ. შანიძის, არნ. ჩიქობავასა და ვ. თოფურიას ფუნდამენტური, გზამკვლევი შრომების გვერდით.

ფილოლოგიურ-ლინგვისტური და მოგადკულტუროლოგიური კვლევის მეორე მიმართულება, რომელსაც დ. მელიქიშვილი ჯერ კიდევ სტუდენტობის I კურსიდანვე პარალელურად მიჰყვებოდა, როცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში კლასიკური ფილოლოგია ჯერ კიდევ არ იყო სწავლების პროცესში დანერგლი, იყო ქართულ-ბიზანტიური ენობრივ-ლიტერატურული ურთიერთობანი. მისი თანდაყოლილი მიდრეკილება ძველი ენებისა და კულტურის კვლევისადმი სრულად გამოვლინდა დ. მელიქიშვილის საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციებში, რომლებიც მიეძღვნა გელათის ლიტერატურული სკოლის უმნიშვნელოვანეს წარმომადგენელთა (მეტადრე იოანე პეტრიწის) ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ ნაწარმოებთა ინტენსიურ კვლევას (საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ სფეროში წარმატებული შედეგების გამო დ. მელიქიშვილი შეთავსებით სამუშაოდ მიიწვიეს ფილოსოფიის ინსტიტუტში, სადაც ის წლების მანძილზე მუშაობდა ინტერდისციპლინარულ პრობლემატიკაზე მის მიერვე არჩეული კუთხით).

სრულიად განსაკუთრებულია დ. მელიქიშვილის დეაწლი ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის პარალელურ (ძველბერძნულ-ქართულ) მტკუდიებში. ამ კომპლექსურმა მუშაობამ წარმოშვა რამდენიმე მონოგრაფია. მათ შორის უმნიშვნელოვანესია: იოანე პეტრიწი, განმარტება პროკლე დიადოხოსის ღმრთისმეტყველების საფუძვლებისა (თანამედროვე ქართულ ენაზე, ლექსიკონითა და შენიშვნებით) (1999), და ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ისტორიიდან (1999) და სხვ. ამ ნაშრომებისათვის 2000 წელს დ. მელიქიშვილი დაჯილდოვდა წმ. დავით აღმაშენებლის სახელობის პრემიით.

რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ათეული წლების მანძილზე დ. მელიქიშვილმა აღზარდა მთელი პლეადა ქართულ-ბერძნულ ფილოლოგიაში მომუშავე ნიჭიერი ახალგაზრდა მეცნიერებისა, რომლებიც ამჟამად თავადაც წარმატებით ეწევიან სამეცნიერო-პედაგოგიურ საქმიანობას. სწავლების მიზნით მის მიერ შექმნილმა ნაშრომმა ძველი ქართული თარგმანის თეორია და პრაქტიკა 2007 წ. დაიმსახურა “VTB ბანკ ჯორჯია“-ს ყოველწლიური პრემია “პარნასი” საგანმანათლებლო დარგში.

როგორც ეხედავთ, პროფ. დამანა მელიქიშვილი ფრიად ნაყოფიერი და აქტიური მეცნიერია და, თავისი მოკრძალებული ხასიათისა და ალტრუიზმის მიუხედავად, ნამდვილი ლიდერისა და მეცნიერული კვლევის ორგანიზატორის თვისებებითაა დაჯილდოებული. იგი რამდენიმე პრობლემატური პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელია, აქვს დიდი ნიჭი და უნარი პერსპექტიული ახალგაზრდების დაულაღავი ძიება-პოვნისა და ისინი აქტიურად ჰყავს ჩართული თავის პროექტებში.

დ. მელიქიშვილს კიდევ ბევრი საინტერესო პროექტი აქვს განსახორციელებელი, რომელთა ნაწილი ჯერ მხოლოდ ჩაფიქრებული აქვს, ნაწილი კი უკვე მომზადებულია და გამოქვეყნებასდა ელოდება (მაგ., გელათის კატენებიანი ბიბლიის ლექსიტელთა წიგნი A 1108, Q 1152 ხელნაწერების მიხედვით; “ელინოფილური მიმართულება ქართული თარგმანის ისტორიაში – გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლა“, დამხმარე სახელმძღვანელო ქრესტომათიითურთ...).

ვუსურვებთ მას დღევრძელობას, რათა კვლავაც წარმატებით გააგრძელოს სამეცნიერო შემოქმედებითი მუშაობა სხვადასხვა მიმართულებით ქართული კულტურისათვის ესოდენ ფასეულ სფეროში.

შუქია აფრილონიძე

ილია ჭავჭავაძის სახ. უნივერსიტეტის პროფესორი

ღვანულმოსილი მესანიერი

დ. მელიქიშვილი იმ ენათმეცნიერებისა და ფილოლოგიების რიცხვს განეკუთვნება, რომლებმაც ძველი თაობის გამოჩენილ აკადემიკოს მასწავლებლებთან, - ა. შანიძესთან, ა. ჩიქობავასა და სხვებთან მიიღეს შესანიშნავი განათლება, მიუხედავად ისტორიულად განპირობებული ყოველგვარი არტახებისა და თვითონაც უაღრესად სანდო და ნაყოფიერი მეცნიერები გახდნენ საქართველოში. დ. მელიქიშვილთან განსაკუთრებით განვითარდა მუშაობის ორი ძირითადი თემა, რაზეც ბევრი საყურადღებო სტატია და წიგნი აქვს დაწერილი: ერთია ქართული მშენური სისტემის, განსაკუთრებით კი დიათეზისის უაღრესად რთული პრობლემის აღწერა, მეორე კი ე. წ. “გელათის სკოლის” ფილოლოგიური და ენათმეცნიერული ათვისება. პირველ დარგს აქ ეერ შევსებები; იგი ყველაზე ნათლადაა დამოწმული 2002 წლის მონოგრაფიაში “ქართული მშენის უღლების სისტემა”, რომელიც უკვე თავისი მასალის მოცულობითა და აღწერის სისტემატურობითაა დიდი მიღწევა. აქ კი უპირველეს ყოვლისა მეორე სფეროს ფუნდამენტურ მნიშვნელობაზე მინდა შევაჩერო ყურადღება. გელათის სკოლის თხზულებებისა და მათი ენის ყოველმხრივი, კომპლექსური შესწავლა გაცილებით მეტია, ვიდრე ძველი ქართული ლიტერატურის დამატებითი ძეგლების დამუშავება და გამოკვლევა. აქ წამოჭრილია ორი ცენტრალური პრობლემა, რომლებიც, რამდენადაც ვიცი, სხვაგან და ამგვარად არ ყოფილა შესწავლილი.

1) ბერძნული ფილოსოფიური და თეოლოგიური ტერმინების შესატყვისთა შეგროვების გარდა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, გავიაზროთ ენის ახალი ფუნქციის წარმოშობა, კერძოდ – გენეზისი მეცნიერული ენისა, ალექვატურობისა და სისტემატურობის ყველა თავისი მოთხოვნილებებითურთ. დ. მელიქიშვილის ნაშრომები მიმაჩნია უმნიშვნელოვანეს წვლილად ისეთი ზოგადი პრობლემის გადაჭრაში, როგორცაა კითხვა: როგორ იქმნება ახალი მეცნიერული ენა არა მხოლოდ მაგერიალურად, ანუ არსებული რესურსების (მაგალითად, სიტყვაწარმოების) გამოყენებით, არამედ აგრეთვე აზრობრივად, როგორც სისტემა ცნებითი და დეფინიციური თვალსაზრისით ერთმანეთთან კავშირში მყოფი კატეგორიებისა? დ. მელიქიშვილს ეს პროცესები მრავალრიცხოვანი მაგალითებით დეტალურად აქვს აღწერილი და ახსნილი.

2) ჩემი აზრით, ათონელთა სკოლაზე უფრო მეტად სწორედ გელათის სკოლის შემთხვევაში ვლინდება სპეციალური ენების წარმოშობის “სოციოლოგიური” პრობლემა, კერძოდ ის, რომ მეცნიერული ენის ინდივიდუალური შექმნის მიუხედავად, ეს ენა მაინც გარკვეულ ჯგუფში ვრცელდება და მხოლოდ ამის შედეგად მყარდება. გელათის სკოლის სხვადასხვა ცნობილ და უცნობ ავტორთა მრავალფეროვანი ტექსტების შესწავლით დ. მელიქიშვილმა შეძლო ენობრივი ჯგუფის წარმოშობის შესახებ იმ დასკვნების გამოტანა, რომლებიც მორს სცდება “ელინოფილის” უბრალო ცნების საზღვრებს.

საკითხის ამგვარი დასმა მომავალში მეტ ყურადღებას იმსახურებს ქართულ ენათმეცნიერებაში და ეხება არა მხოლოდ შუა საუკუნეების ვითარებას, არამედ მე-19 საუკუნესაც, სადაც აქამდე ცალკეული ავტორების განხილვას უფრო ეხედებით.

პროფესორ დამანა მელიქიშვილის მეცნიერული მუშაობა მომავალშიც ყოველნაირ მხარდაჭერას იმსახურებს.

ვინფრიდ ბოედერი
ოლდენბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი,
გერმანია

მიგონებანი გიბრდისოლ დოღოთ

ბაეშობა, მე შგინი, ყველას ტკილილ ვერღებთ.

ტკილილ მაგონებს ჩემი მცხეთა, რკინიგზის სადგურის ზემოთ, შიის ძირში, კუშხანდიანი სახლია, რომლის ფანჯრებთანაც დილაობით მშისაცან ვარჯჯული შიის ფერდობების დანახავზე რატომაც სვლა მომწვეობდა და მეტყობოდა სოღმე... იყო ეზოში დიდი კაკლის ხე, რომელთანაც დაკავშირებულია ჩემი ბაეშობის მხარული იყო იღმული და შიშარვეი მოგონებებს უბნის გეგო-ბიჭების მონაყილი ზღაპრებთან...

ბიჭობა ის შირველი დღეა, მა, როცა დადაჯირან ვიცლებული სახსარბრში მიმავალ მასხს იმის პოლიდარსი, რომ უბიხელებ, დაჯირისაბებრ, ჩამოსყახა უბეში და თან წამიყვანდა... ცემიღებამდე ტკილილ მაგონდება ქართლის სოფლების სუნი, თინეში ჩაქრული პურის გემო, გამბარო ცხელი ვრბოთი შეხვეყსული ზირბლის ფაფის რბიშარა, ბეშუების ურამული კალოზე - წიშაურში, გაღვანში, ძალიში, წინამბღერანთკარში, არაშეღარში, სადაც დამატარებდა მამა, სადაც მასწავლებლად მუშაობდა დედა.

ბეჭე, როგორც ერთი შიანი და ვრსილი დღე - ჩემი საყვარელი 23-ე სკოლა, ილია ქაქუცაძის სახელობისა, ფართი და ნათელი ითიხებით, მკეიღრად ნაშენები კვლებით... ჩემი პირველი მასწავლებელი - კეთილშობილი, დარბისიული ვერა ქუშიაშვილი; სკვენილ სანულებანთქველი ძველი იათბის პედაგოგები - მარამ ბაღანჩიძე, ნიკო ჯაფარიძე, სოფიო ახმეტელი, ვალკო მენაბდე, დიმიტრი თავბერიძე...

მაშინ მოიდა სკოლაში მედარებით ახალი იათბის შესანიშნავი მასწავლებლებისა: არჩილ მჭვლედიძე, მანანა ტყეშელაშვილი, ნურეცხომელიძე, სათელა ციციშვილი... და მათ შორის იყო ჩვენი კლასის დამრიგებელი, რუსულა ენისა და ლიტერატურის მონწივრევე მეოღმე და საუკეთესო მასწავლებელი - ნათელა გამყარელიძე, რომელმაც, მუხეკავად იძისა, რომ ჩერხე სულ რაბიენიშე წლით იყო უფროსი, უღიფესი გაკლენა მაიხდინა თიათელა, რეკეანის პირობეულა და ერთეული ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე და, რომელიც დღემდე ჩვენი

და მის ხელში გაუილი ყველა შერბოთი თაობის სისარულსა და დარბის გამხარებელი და გულმემატკეიარია.

სკოლაში განსაკუთრებით მატკეილა ხელნაწერი ვერანდ-გაზეთების გამოცემა, ბიბლიოთეკებში ჯღომა და ამ ეურნალებიხისთვის მასალების მოშხადება. ძალიან მიზიდვდა ისტორიული და მეშუარული ხასიათის ლიტერატურა. ყველა საგანს გულმოდგინედ ვხეყელობდი, მაგრამ განსაკუთრებით ხუსტი მეწიერებში მოყვარდა - ზღვებრა, გეომეტრია, ფიზიკა, ლოგიკა, ვრამატკეა - კანონში იურებუთისა და გამომღანაობების ბეჭა და აღმარება.

მაგრამ ბოლოს, ჩემი მომავალი გზის არჩევანი მარცხ იჯახურმა ტრასიციამ განსაზღვრა; დღეღამეში, ქართული ენისა და ლიტერატურის ცნობილი მასწავლებლის, ბაბო მჭვლედიძის გაყვანამ, მისი მჭიდარი ბიბლიოთეკა, მატკეიარაშიან მოყოლებული, მოეღდა ჩემს განკარგულებასში იყო (რომ დღეობაზე, სახელოც მან დამატკეა და ჩემი მომავალიც მანვე განსაზღვრა).

ასე, გასული საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს, 1957 წლის ივლისის ერთი შიანი დღეს, აღმოჩენილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის მიღები კომისიის წინაშე, იქროს მეღვლიანთა გასაუბრებაზე.

მეოღმე თუ რენი ვიყავი... ერთმანეთს ვთავაღირებდით, ვღელავდით... ის იყო, გაუმინარელი და ლდასაკო გაყვანით, რომ კართ გაილი და გამოჩნდა მხრებში იღვანე მოხრილი, მაგრამ ბუმბერაზი შესახეღაბის თოღელთი თითობინი მოხუცი; სათუკლეს ისტორიება და თან მორღებული ცნობილ გზას უთბობდა თითქოს მასზე უფრო ახალგაზრდა, ასევე მოღამარ სათკეილიან კაცს...

შესეღე კაცეყო, რომ პირველი მათგანი პროფესორი ვარღამ თოფრთა გახლდათ, მაშინ თრემე სულ 57 წლისა, მეორე კი პროფესორი მიხედილ ზანღველი.

ამ იარი დიდი მეწიერისა და მიმღების ხელღახსიბით გაყხელი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის (რომელიც მაშინ თოღელ ერთი იყო) ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტები.

ისევე, როგორც სკოლაში სწავლის II წელი, იღბლიანი იყო ჩემს უნივერსიტეტში სწავლის წლებიც: სტუდენტობის – ხუთი და ასპირანტობისა – სამი.

სტუდენტობის პერიოდში გან-

საკუთრებული ინტერესით ვეწაფებოდი ბერძნულ-ქართული ენობრივი და ლიტერატურული ურთიერთობების საკითხებს და ლინგვისტურ მეცნიერებებს. დიდი მადლიერებით მინდა გაეცნოთ პროფესორი კანტელეოპონ ბერაძე, რომელიც ჩემს ამ ინტერესს დიდი გულისხერით ეპოლებოდა და უხედა მთავაზობდა დასამუშავებლად სამეცნიერო თემებს სტუდენტთა კონფერენციებისათვის. მაგრამ ჩემი მომავალი სპეციალობის არჩევანი მაინც განსაზღვრა თანამედროვე ქართული, ქართულური და კავკასიური ენათმეცნიერების ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა, აკადემიკოსმა ვარლამ თოფურამ, რომლის ქართული ენის გრამატიკის კრისი ცხოველ ინტერესს აღიფხვინდა ქართული ენის, ქართული სიტყვის, ქართული ზმნის აგებულებისა და ამონუნწარვი შესაძლებლობების კვლევისათვის.

ბატონი ვარლამის ხელმძღვანელობით წარმართული მუშაობა საკურსო და საკონფერენციო თემებზე თუ ჩვეულებრივ, როგორც სემინარებზე – ეს იყო ცოცხალი მსჯელობისა და აზრის გაზიარების ატმოსფერო, როდესაც პროფესორი საშუალებას აძლევს სტუდენტს, გაიხსნას თავისუფალ კამათში, კრიტიკულად შეაფასოს ნებისმიერი ავტორის თვალსაზრისი, ჩამოაყალიბოს საკუთარი აზრი ამა თუ იმ სადავო საკითხზე. გაწერონას გონება, ინსწავლის აზროვნება სტუდენტობის დროდანვე სამეცნიერო-პრაქტიკული

ექსპლიციტები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში – ქართლში, რაჭაში, სამეგრელოში, სვანეთში, სადაც მუდამ თან გავლელა ზრუნვა და ყურადღება ბატონი ვარლამისა და ჩისი ნათელი კვალი გუხვდებოდა.

ყოველივე ამან განსაზღვრა ჩემი მომავალი მოღვაწეობის სფერო და ადგილი: ახალი ქართული ენის კათედრა, რომელსაც აკადემიკოსი ვარლამ თოფურა განაგებდა და რომელსაც უკვე 40 წელია ვეპასხურები.

როგორც სამეცნიერო, ისე პედაგოგიურ სფეროში ჩემი მუშაობა ორი მიმართულებით წარიმართა: ერთი მხრივ, საკუთრივ ქართული ენის ლინგვისტური კვლევა და ახალი ქართული ენის სალექციო კურსი და, მეორე მხრივ, ქართულიზანტური ენობრივლიტერატურული ურთიერთობანი, შესაბამისი სპეცურსით, რომელსაც კლასიკური ფილოლოგიის განყოფილებაზე და თბილისის სასულიერო აკადემიაში ვკითხულობ.

ჩემი სადიპლომო შრომის ხელმძღვანელი იყო პროფესორი ფარნაოზ ერთელიშვილი, დიდი სიჭიჭის და ერუდიტის მეცნიერი, კეთილინდობიერების, მაღალი ზნეობისა და მოქალაქეობის იმეოათი მაგალითი სტუდენტობისათვის. ჩემი კეთილი მარჯველი. შრომა ეხებოდა ქართული ზმნის დროისა და კილოის სისტემების ურთიერთმიმართებას. რეცენზენტი პროფესორი ვარლამ თოფურა გახლდათ. ახე რომ, ჩემი სწავლა-განათლების მეორე ეტაპზე მან შეაფასა და მესამე – ასპირანტურის კარც მან გამოღ.

როდესაც ბატონმა ვარლამმა საღისურტაციო შრომისათვის საკარავლო სათარებების დასახვლება მომიხვოა, მე ორი თემა წარუდგინე: 1. „ქართული ზმნის უღლების სისტემა (დაქრონაასა და სინქრონაში)“, რომელიც ჩემი სადიპლომო შრომის გაგრძელება უნდა ყოილიყო და 2. თანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტალი. ამ საკითხით ქალბატონ მსჯელა შანიის ქართული ენის ისტორიის კრისის მოხმენას მუდელე დიფონტურისკა.

ბატონმა ვარლამმა მეორე თემა მიარა. ეს არქევიმ ალბათ იმან განაპირობა, რომ იმ პერიოდში კათედრაზე მისი ხელმძღვანელობით მომხმარებოდა მწერლის ენის სისტემური შესწავლა, ხოლო თანე პეტრიწის, XII საუკუნის გაბორჩენილი ფილოსოფიისა და ქართული ფილოსოფიური ტერმინ-

კავშირის სატელეგრაფიოს, რა დასულია ხალხურად უნაირად იტყობის უნივერსიტეტის, გარდაცემის ვიზის მისაღებად.

სამუშაოდ, ჩემი ხელმძღვანელი ვერ მოუხერხებდა სამსახურის დატოვას, რომელიც 1967 წელს შედგა (ამოგრაფია უფრო გვიან, 1975 წელს, გახლავდა).

თანვე შეტყობის ენის კვლევაში აღსანიშნავია საკონსტრუქციული-ლოგიკურად რეგულირებული სკოლის შემადგენლობის შესწავლამდე მიმიყვანა, რასაც შემდეგად მოჰყვა ჩემი ხალხობრივი დასურტიანი აკადემიის ხალხობრივად სკოლა და ქართული ფილოსოფიური ენის განვითარების გზები", რომელიც 1988 წელს დაეცა.

ამ პრობლემებზე მუშაობის შემდეგ გამოქვეყნებული ერთი წიგნი - "თანვე შეტყობის აკადემიის" კვლევის დასრულებული ტექსტის გამოქვეყნებით, შენიშვნებითა და დეტალურად ქართული განმარტებით ტრანსლიტერაციული ლექსიკონით და 2. ნარკვევით ახელი ქართული ფილოსოფიური-თეოლოგიური ტრანსლიტერაციის ისტორიად".

ამ ნაშრომებისათვის მომიწია საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული გვლათის მუცნიერებათა აკადემიის წევრად დამატებითი სამსახურის პრემია და ოქროს მედალი, წმ. გიორგის გამოსახულებით, რომელიც 8 თებერვალს, დავით აღმაშენებლის ხსენების დღეს, სოფლის საკათედრო ტაძარში გადამცეს უწმინდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, ილია II. ეს იყო ჩემს ცხოვრებაში უბედნიერესი დღე-აღმადან დაფიქსირებული შემთხვევა.

წიგნზე აქორთულია ხმის უღებები "ისტემა". ჩემმა პროექტმა IN-710-ის პროგრამების კონკურსში გაიმარჯვა და საშუალება მომცა, რომ ეს იყო, რომელიც, სტუდენტობიდან მოყოლებული, წლების განმავლობაში არ მასწავლებია. საბოლოოდ განმეზობიკივლებინა. წიგნი ძირითადად უცხოელი ლინგვისტებისათვის არის გამიზნული. ტერაფი მალე გამოვა და, ვფიქრობ, ქართულ ენათმეცნიერებას დაინტერესებს. მიხარია, რომ ეს დღემდეა ჩემი დიდი მასწავლებლის, ვერლამ თოფურას დაბადებიდან 100 წლის იუბილეს. შინაგანად დღესაც, 35 წლის შემდეგაც, თითქოს მას უპირებ ანგარიშს და ასე შეიძლება, თითქოს მომხდარი ვალო, რომელიც ვიტყვით ამ ქვეყნიდან შეტად ნაადრევად წახული ჩემი ხელმძღვანელების - როგორც ძველები იტყობენ. ჩემი "ხელის აღმარებლობა და ძალმუხობა" -

კარლამ თოფურას და ფარნაზის პროლოგიულის წინაშე

მე ატყობა რამ ვისწავლე ბატონ. ვარლამისაგან და ისიც, თუ როგორ უნდა ახსნა. შეამთხვევა ჩემს განხილული სტუდენტები და ასხარატები. ვფიქრობ, ატყობა დავითზე სწორი გზაზე, ხედავს ჩემი უშუალო ხელმძღვანელობით თუ კონსულტაციებით გავლასა ვმ. შენიშვნებში, დიდივე საკანდიდატო აქტივობის, მისი შრომის ერთადერთობის ხაზითაშრომის უნივერსიტეტში (მუდამდებში) - სალექტორი დისერტაციაც; მათში მე ჩემი საყვარელი ხსენის გამოხატულებას ვხედავ.

და კიდევ ერთი მინდა ვთქვა: დედებში, ბაბო მკვლელთა, ძალიან ვიყავი, მაგრამ ვერ მოუხერხებ ჩემი ნაშრომების გამოქვეყნებას. ვერ მოუხერხებ იგი ერთ, მისთვის აღსანიშნავი ხანუკეარ წიგნს, რომლის არათუ გამოქვეყნებას, დღევანდელ შემადგენლობასაც ვერ წარმოადგენდა, რადგანაც მოკლე მისი ცხოვრების მანძილზე ეს ტანადებული და სასტიკად არამდღელი, საიდუმლო თემამ იყო; საქართველოს არქივებსა და ბიბლიოთეკებსა, არამდღე ურდებში მოკლე მასალები მისი, როგორც თვითონ იტყობდა ხოლმე, საუკუნეული მამის, მუდამდებში სომხან მკვლელის მოღვაწეობისა და მოწამობის აღსახრულის შესახებ და გამოქვეყნებული 1995 წელს.

საქონი არ შედეგა რინ და ვარდო, შეყვას ორი შვილი - ქალი ვერა ანა და დედას ხარამდებობი ანა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატა, მუშაობს აღმოსავლეთ-მეცნიერების ინსტიტუტში ზისანტროლოგიის განყოფილებაში. ასევე დროს, თანამშრომლობს ვიოლინის აკადემიაში, სექსტუაგინტას ინსტიტუტთან (გერმანიაში). დედა მნატარია. შეყვას უწმინდესის და ეკოლომობილესი მუდამდებობა, რომელსაც შედეგებსა ვერ ვარდო და, რომელსაც ოთხი უღამხეხის შვილიშვილი მარტა. რაცა რომელიმე მათგანზე შეგონებამს, ბებოს შეყვას, სიხარულითა და ბედნიერებით ვივხები, რადგან ვერბობ, რომ მათში გრძელდება ჩემი სიცოცხლე.

მასწავლებლებს ეუხურებელი, რომ მათ მარტა აღმდღე მოსწავლეებს ისეთივე ტყბილი მოვარებთი დაჩქარდითა მომბე, როგორც მე და ჩემს მეუობრებს - ჩემს მასწავლებლებზე; თქვენს ვახუთის კი ეუხურებელი ისეთი მასალები ბეჭდოს, რომ მიხილვის და არ გამოუღობს ვინერი მითხველი.

ლობის პროცესი და ოქროს წიგნალი, წმ. მეთუის გამოარდნებით, რომელიც B თეიტერავალს, წმ. დავით აღმაშენებლის ხსენების დღეს, სიონის საკათედრო ტაძარში გადმოცემა უნებრდესმა და უნებარესმა, სრულად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ ეს იყა ჩემს ცხოვრებაში უმადნისესო დღე;

ახლანს გამოქვეყნდა ჩემი მწვა-
ქართული ზმნის უღებების სიატემა. ჩემმა პროექტმა 1996 წელს INTAS-ის პროგრამების კონკურსში გაიმარჯვა და სამუდამოდ მომიყვა, რომ ეს თემა, რომელიც სტუდენტობიდან მოყოლე-
ბული, წლების განმავლობაში არ მას-
ქენებდა, საბოლოოდ განმეორეიყო-
ღებნა. წიგნი ძირითადად უცხოელ
ლენტიტებისათვის არის გათვალის-
წინებული, მაგრამ მასში ქართულ-
ენის განმარტებითი ლექსიკონი წმ.
ნური ბაბის ანაზღვის საუბრებზე
ხელისუფლება წარმოადგენს ქარ-
თული ზმნის უღებების მთელი სიატე-
მა და, ამაყად, ზალიან დავიძარცვინა
ფართული ენის მათემატიკურის
ხსენა: სხვადასხვა პროცესები.

და კიდევ ერთი ძალიან ვაჩქარე: დი-
ადნისში, ჩემი მჭვლნივე, ძალიან
იყოფა, მაგრამ მე უკეთესობა მო-
სიყავი აღუბა: ყველაწმე სახეკვარ
ჩივებს, რომლის არასოდ გამოქვეყნ-
ებან, დანეროს მესაბუღებლობასაც კი
ვერ წარმოივიცედა, რადგანაც
მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე
ეს ტაბუადებული და საიტეიად
აქობადელი, საიდუმლო თემა იყო:
საქართველოს არტიკებსა და ბიბ-
ლიოთეკებში, აქობადელი ფრანგ-
ებში მოვიძიე მასალები მისი, რი-
გორც თითონ იტყობა ხოლმე, სა-
თავყანებელი მამის, მღვდელმონა-
ხე სიმონ მჭვლელის მოღვაწეობის
და მონამებრივი აღსარების შესა-
ხებზე და გამოავიკვეთე 1995 წელს აუ-
რიაში „ახალმოამკნი“.

**რას გავტყობდი თქვენი სტუ-
დენტების შესახებ?**

მე ბევრი რამე ვისხნავე ტაბო-
ნი ვარამისაგან და იმის, თუ რა-
გორც უნდა ასწავლო. მაშინვე ჩემი

განზრდილი სტუდენტები და ახმა-
რასტეილი და კომპიუტერული ვი-
ზუალიზაცია, ბერძნული ენის უკეთესი
ბელმონტი-მედიკალით, თუ კირი-
ტეკონოგრაფიკალით კომპიუტერ-
ბანი, დივიციის საკანადიდლო და სხ-
ვარტიკონი, მათ მირის ქრძის, დი-
ვიციის გვირგვინზე ვერძობის საერ-
თაბორის უნივერსიტეტში (სტუ-
დენტები) - სადოქტორა დისკრტაცია
თემაზე „კენტონის პლადისტორი-
თეოლოგია“. ჩემს მომადნეებში მე
ჩემი ხეყარული სიმის ვამტრე
უღებებს ვხედავი.

**ჩემე ვეიამბოთ თქვენი დე-
მამის და მონამებრების შესახებ?**

- დედაჩემი ნონო (გვეფული) მჭე-
დლივე რეკონსტრუირებული მიჯვლის,
სიმბონ მჭვლელის ქალიშვილი იყო
და შეუწყარაბებელი აზრების გამო-
ცემის სიყნადი, სკოლიდან დაბრუნ-
ების მანძის ბილითით (ქმ-მ საიდეო-
განსწავლებელში სხვაყოფდა) იძ-
ვლებული გამოხიარა ვარიტებოდა
თბილისს და სოფელში (წინამდებრი-
მ) წასულა ოთხწლიის მანძილზე
ბილი. მოუხდა: იდეა მიიღე ბავშვობი-
სა, ძალიან ღლი და მიმტყველები
ხასიათი ქობოდა, კარგად მჭვრედა
გიტარაზე და სწორედ იმ გაკვეცი-
ბამაბრემი, ნაკო მელიტიკოლი, რი-
მელიც იმ დროს ვარუების (წმად-
კი მჭვლელი) რაიალმსკიშის თაბე-
მადიბრე იყო, განთქმული თავისი
პატიოსნებოდა და ქველმოქმედ-
ებით (მხოლოდ მჭვლელებში დღესაც
დღი სხვაწვლელთა და მატეიტიკა-
ნით იხიხუბენ მას). მამამ ცოლიად
მჭირთო დედა და მათი დახმარება დი-
ვიციისა, თქმა მჭე: კინადად თე-
ორი დეტორა ახმა „მონამევი“ გამო-
რეს კონკრტრიათ - ვრამასხნაწმე აღ-
ბარებულთან ერთად.

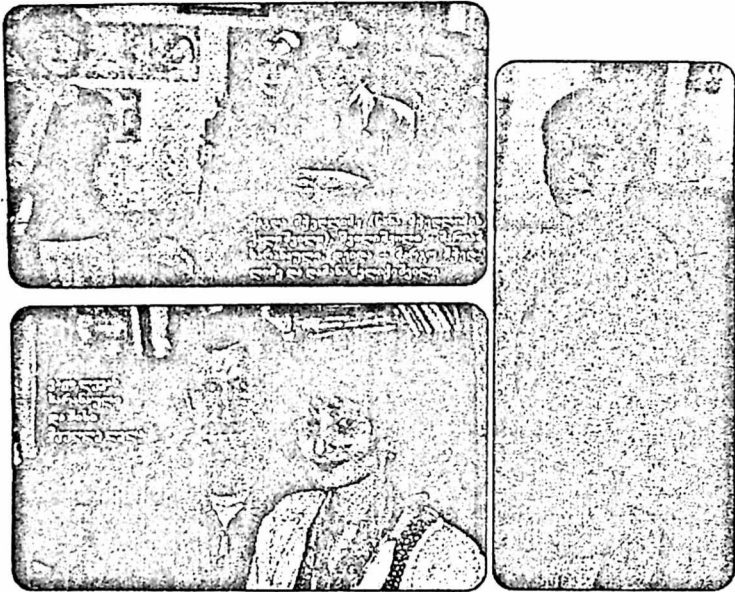
მამა დედას უწობდა ხელს იძენად
აფხაზი მკლიბრე არქეოლოგიურ ც-
სხევილებს. ნიკანეს და სტატეკის, სო-
ნიან ვაჩიშობა და ვარტიკ ნეოსთლის
სამცხობი წარწერებით მონიშნებით
ინასეა: ბუნდოვანად მახსოვს, სამამა-
ვრის მომსტარის მონამეებთან რომ
ღვეყავილი: ვრამის (ძალიან პატარა-
რისაში) მჭვლის სეზონი, „ღვიგისონ“

მონამეებმა, რეს მომსტარ, მონამე კი
ცხვინდომლი დედათთან და ჩემს
ენით ერთ დროს მამისთან ვილა (მო-
სიდედა, ვეცხვინდომ მელიტიკონი)
მე ვიდეო მამის (მოკლირი რტი-
სონია) და თანხმობის ბეზაბანს, სიმონ
მჭვლელის ქმ-კეთის მონამეებზე (მე-
მა ვეწვრე თაყვანეობას ვეწვრე
მისი სიყნადი, დედა კი ვეწვრე თაყ-
ვანს ადამიკონი, დედა მჭვლელი) ბერ-
ძანობა მამის ცხოვრება მამა სანა ქა-
ლიშვილი მამის მჭვლელი (ქმ-მონი
მჭვლელი - ქალიშვილი ენას და ღრ-
მადნის მონამეებში), ვეწვრე
მჭვლელი (წმადნის და მომსტარელი)
და მჭვრე მჭვლელი (სტატეკის ვრ-
სტობიკონიკელი ინსტიტუტის ვრ-
სტობი დამსწრეებელი ვარტიკონი,
ჩემი დედასთან, რომელმაც თეიცი
ცხოვრება ლეწვლილობით დარჩო,
რადგან მამის მამა დედასტრეტის
ქვანობა, სიყნადის სასიყნადოზე და
უღებლობაზე დასწავა 1993 წელს,
როდესაც მისი ინსტიტუტი სიბუ-
რეან ქვანობაში ვაჩიშობა ცხოვრის
სასტუმრო აფორმაში უღელი არი-
რე, 65 წლის ვარტიკ დღის ქვანობის
დეკლარაციის მარტებზედა და იმ თავის
მონამეებზე დავიდე კი არა აქვს.

მისი ვეწვრე - ბოთია (ჩემდომ იტი-
ბერი, აფხაზეთის ტეკის მწვლელი)
და დიბორი (მონამეალი, წლების გან-
მავლობაში თბილისს იტყრისა და ზა-
ვლებს თეატრის დარქტორი, ქვითი-
სის მოტრის თეატრის დამარტებელი) -
ჩემილიმ ნავ დენს სასწავლებლზე და
არე ვამარტენ, ვერძობა ბესარიონი კი,
რომელმაც დარჩა იტყრის სასტუმრონი,
37 წელს ვეცა ახალენს ცინბორში, სა-
დღე დილიდა. მისი დედასტკის მამიკი
რომ ვაჩივი, ისედაც ვამარტი ვახსა-
ც-

- ქალბატონო დამანა, თქვენს ოჯახზე გვიხიბარიტო ორიოდ სიტყვა...

- შევეს ორი შვილი, ქალ-ვაჟი ანა და დეკანაზარა. ანა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატია, მუშაობს აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში ბიზანტოლოგიის განყოფილებაში. ამავე ფაროს, თანამშრომლობს გოთინგენის აკადემიაში, სექტუაგინტას ინსტიტუტთან (გერმანიაში). მისი მუშაობისა და იმ პუბლიკაციების შედეგად, რომლებიც დასავლეთის ურობად გამოცემაში დაბეჭდა და იბეჭდება, სექტუაგინტას ტექსტის შეზღოვებულ გამოცემებში (რაც 40 წლის წინ დაიწყო) ბიბლიის ძველი ქართული თა-

რგმანების მასალაც იქნება გათვალისწინებული სხვა უძველეს თარგმანებთან ერთად.

დეკანი მხატვარია, ფერმწერი. ხშირად აქვს პერსონალური გამოფენები თბილისშიც და საზღვარგარეთაც - იტალიაში, საფრანგეთში... შევეს უმცირესი და უკეთილმოზილესი შვილი - დეკა, რომელსაც შვილებში ვერ ვარჩევ და, რომელმაც ხუთი უღამაზესი შვილიშვილი მარტა: მარიაში, ქიტო, ბესიკო, გიორგი და ელენე. რაცა რომელიმე შთაბეჭდილებას, ბავშვის პეაგოგო, სიზარულთა და ბედნიერებითი ეფესები, რადგან ვგრძნობ, რომ მათში გრძელდება ჩემი სიცოცხლე...

**ნიკო ზურაბიძე,
კუსურანე მუხარბიშვილი.**

მის შესახებ ჩვენ ცოდნა არა გვაქვს და არც შეიძლება გვეკონდეს

საქართველოს ვაიოლიკოს პარტიზენი ლია II ერთ-ერთი ქადაგებამ აღნიშნავს შემთხვევით არ არის, რომ დღით დღე მამრებელმა უმაღლესი სასწავლებელი გვეღოს მონასტრთან დაახლოებით ცხელი მზის და შეცნობიერება რაიმე რეკლამის ხედვით და მათი შეწყობა ხდება რელიჯიოზური ნებისმიერ შემთხვევაში.

მონასტრი წინა დღით შეუის სეროცხელში იქნა ათეოსის აღმსარებლის პირველი იერუსალიმის, სასწავლო ფუნქციის კოლეჯი, მოძღვრად სწავლულებისა, სხვადასხვა. დღითის ისტორიკოსის მიერ ამ რთი ქადაგის - ათეოსის და იერუსალიმის - ულანი ფილოსოფიისა და ქრისტიანული სარწმუნოების ამ რთი სიმბოლოს დაეკუთვნა.

„სასწავლებელი ყრმათისი“, შიდალი ქართული ეკლესიის კოლეჯი. აქ ასწავლდნენ შუა საუკუნეებისთვის დამსახურებული განათლების სისტემის მიხედვით, რაც გულისხმობდა უმარტოვარული დისციპლინების (რიტორიკის, გრამატიკის, ფილოსოფიის და სხვა) და ბიზანტიზმის (მათემატიკის, გეოგრაფიის, მედიცინის, ასტროლოგიის) შესწავლას გელათში დაწესებული ანტიკურების წინაშე, მუცნიერული ათეოსების - ელინური ფილოსოფიის, განსაკუთრებით კი პლატონის და არისტოტელის შრომებისა და მათი კომენტარების შესწავლა. დამუშავდა, თარგმნა და კომენტარებზე.

სულიერებისა და მატერიალური სიკეთის განხილვის ფუნქციის ხელსაწყოებს აღნიშნავს უმაღლესი სკოლის ბიზანტიური საზოგადოებისა და იცავს მას უიდეოლოგიურად მათი გამორჩეული ადამიანები ყველა დროის პირველი საკურთხელოს ამჟამად სასაქონლო გეგმით ფილოსოფიის მემკვიდრეობის დატოვებას გელათის მემკვიდრეობის დატოვების დატოვების კოსტაპატრიარქის (მონასტრი) მონასტრის იგი უკვე შიდალი წელი ასწავლის მათთვის უნივერსიტეტის და სასულიერო აკადემიის ქადაგებების და მათი დღისეული ცხოვრების გამომავალი იუბილეს შემდგომად მისი მონასტრის და შემდგომად მისი სწავლის ფუნქციის დატოვებისა.

— თქვენ შიდალი, რომ გელათის აკადემიის რეზიდენსია და იცავს მონასტრის განათლებული ფუნქციის სიმბოლოა. რა არის საერთო იერუსალიმის და თქვენ შიდალი? განხილვის, გვესმის რა რეზიდენსია და ცოდნის უნივერსიტეტის დატოვების.

— ქადაგებანი და მონასტრის რეზიდენსია იგი არის მათი სულიერი მონასტრის დატოვება, რამდენ სანდო ნორმა ცენტრალ დატოვება რა მემკვიდრეობა ამ აკადემიის ისტორიაზე.

მას საუკუნეებს უკვე შუა საუკუნეების ქრისტიანული საყაროსების დასახლოებული პრინციპი - რწმუნისა და ცოდნის ერთობისა სწორედ გელათში მიხდა ანტიკურა და ქრისტიანული განათლების სისტემის შეწყობა, აქ რეკონსტრუირდა ულანი ფილოსოფიის (მონასტრის ნეოპლატონიზმის ფორმის) შესწავლა და ნეოპლატონიკოსის მიერ დამუშავებული არისტოტელის ლოგიკის (არაღმართის) გამოყენების ქრისტიანული მოძღვრების დასახლოებულად.

— როგორ რწმუნისა და ცოდნის უნივერსიტეტის დატოვების უნივერსიტეტის რა რეკონსტრუირდა და არამატერიალური, ერთი და ზუსტი სფეროები - სფერო, რომლის შემქმნელად ვინების საშუალებით შესაძლებელია და სფერო, რომელსაც ვინც ვერ შეიძლება ანუ ლოგიკური კანონების საშუალებითა და გზით მისი შემქმნელის შემქმნელია.

— მან და ვისარგებელი შემთხვევა და შემთხვევა რომ გასულ 2006 წელს 900 წელი სრულდება გელათის მონასტრის, ამ შიდალი რწმუნისა და ცოდნის ერთობის სიმბოლის, მემკვიდრეობის დატოვება.

ისტორიკოსის ცნობით, წინა დღით მას აქ შემოიკრიბა კარგი პატრიარქის ცხოვრებისა და შემქმნელი ყოველი საზოგადოების, არა მხოლოდ ათეოსის საზოგადოებისა, არამედ ქვეყნის კოლეჯი - სადაც გაციო კონტის სწავლა სცოდა სხვადასხვა სულიერი და ბრძოლვითი საზოგადოება დასახლოება, ყველაფერ ვინებისა და მოიყვანა და დამკვიდრა მონასტრის გელათის აკადემიის, სადაც დაარსდა

— როგორ რწმუნისა და ცოდნის უნივერსიტეტის დატოვების უნივერსიტეტის რა რეკონსტრუირდა და არამატერიალური, ერთი და ზუსტი სფეროები - სფერო, რომლის შემქმნელად ვინების საშუალებით შესაძლებელია და სფერო, რომელსაც ვინც ვერ შეიძლება ანუ ლოგიკური კანონების საშუალებითა და გზით მისი შემქმნელის შემქმნელია.

როგორც წინა დღით აღნიშნავს ალექსანდრე მანს, იგი მას თავის სერიოზულში ვერ დაუბრუნდება (დარს მონასტრის სამართალი რწმუნის და სახელად შიდალი მონასტრის სულიერი და წარმართ მისთვისა ტყვედ სამართალი), იგი სრული მისამ ტემ - ლებერებზე მაგრამ გელათის

კანონების

არ ემართლებოდა. მის შესახებ ჩვენ ცოდნა არა გვაქვს და არც შეიძლება გავსინჯო. მის ცოდნა კი არ არის, არამედ მინაგანად მიუცოდნა, თანდაყოლილი სამ. სასყი ირანე პეტრინი, გვლათის დიდი მოღვაწე, უწოდებს „სარწმუნოებას“, რომელსაც ლოგიკური (გრძობების) გზით უნდა დასაბუთო. ის ამბობს, რომ არისტოტელის ლოგიკის („ორდანიონის“) კანონების ცოდნის გარეშე შეუძლებელია რისაზე მიწვევდნა ლოგიკური (გრძობების) გზით, მაგრამ იგივე კანონები არ არის საკრიტიკო შესაფერისი (ზეშთა ერთის) სურვის კანონზომარეობათა შესაცნობად ამ სამყაროზე რამე წარმოდგენის მიქნა მხოლოდ ხატებით და იკავებით შეიძლება უნდა უფროდ, სწორედ ამით განსხვავდება ირანე პეტრინი თავისი დროის ბიზანტიელი თუ ევროპელი თეოლოგებისგან, რომლებიც ლოგმატების ლოგიკურ დასაბუთების გზით ხელისაყრდენი უნდა იყოს ცოდნის შექმნაში, მიიღონ ნენი გრძობისთვის მიუწვევლობა ლოგმატის უარყოფად. ამიტომ იყო, რომ უკრილოდურ ირანელთა ლოგმატების გარეშე კანონი, ხოლო ირანე პეტრინის სე გათარაქვების ხილი, რომ საცდურში არ ჩაუბრუნდა.

ამგარე, თუკი ვინმე იტყვის, რომ ჩვენების სურვის შეუქმნება შესაძლებელია ლოგიკური დასაბუთების გზით ანუ სახეობაზე სტრუქტურების სურვისგან, მაშინ შე სრულიად ვაგაბებდა და ხამართლიანად შეუქმნება ის სინობილი გამართლებად, რომელიც II სუკურის მამას ტრეფილანს, მიუწვევდა: „ჩვენს სამღვდელთა ასოვლი“ ან მიხეივ რატორიკული შეუქმნება: არა არის საერთო ათერნა და იერუსალიმის შირის, აკადემიასა და ეკლესიის შირის“ ეს შეუქმნება თითქმის უპირობარების ერთმანეთის რწმენასა და ცოდნას და აღიქმებს იმსურანტების (უკრილობობის, ცოდნისადმი მტრული დამოკიდებულების) ქაღალდის, სინამდვილეში ასე არ არის. ამ გამართლებებში ის ახმა დეეს, რამეც უნდა უკრილობობა და ვახეივ, რომ ზოგჯერ აღმართის კამბიებელს ვინმეს, ცოდნად (მით უფრო - არასალოგომატის) შეიძლება დადარკოლის კიდევაც არამართ რწმენის აღმართი. წინაა მუხები ამ საკითხში განსაკუთრებულ სურვისხილად ირწუნ. ამიტომ აქედან წინაა ევროპე მანქანოვლი მამინ უკრი კიდევ „თქვალის“ მდგომარეობაში შეიქ ქართული მრევლის ადამტრებულ თარგმანებს, ამიტომ არ უთარგ-

მნი მას წინაა ირანე დამსკლიის შირიმილიან („წყარი ცოდნისა“) „საფილოსოფიო თაგები“; ამიტომ წუნს და ევროპის წილადკრიტიკის ფილოსოფიის არიკლე დიდიხიხის „დეიოს-მეტაფიზიკის საუფლებების“ ირანე პეტრინისკენ თარგმანის და განმარტების XIII ს. ის ხელნაწერის ერთ-ერთი მინაწერის ავტორი: არას უნერ, ანუ რასა გვლან-უბოქმელებ - ამ წიგნისგან წარწყმედა სამეხის წყველი არიოს, არამედ ამის-განვე განსაბუთებულა სამეხის მოიგვის ლეიოსმეტაფიკის სახელი: დიდას მამქნოს დიონისიუს, გრიკოლომ და მასილი... ხოლო შენ განმწველი ვინმე მოიგვი დეიოს მიმართ და წინაა მამათა სახე-ჯარის ნე გრძობსედა და საყვედარ არ ვაქმნეს“.

მაგრამ თუ საყვე ვინმე ცოდნას, რომელიც ერთიკერი სამყაროს კანონზომარეობის შესწავლას გულისხმობს, აქ რწმენის-ერ სურვიში ცოდნის მიღება და გადრამება (თუკი მას საუფებელად უნდას რწმენა სიტყვა ხეკლებს და წმუნება) მხოლოდ ხასარტებულ შეიძლება იყოს აღმართის იმისთვის, რომ თავის შირი, მან სიტყვად და სახეობად მოიგვიდნას საზოგადოების ლეიოსგან მომჭებული ხურების და ქვერის დაცვის და განთავითების სურვილს და მანე, რწმენისა და ცოდნის ურთიერთდამოკიდებულებას ეკლესიებე სადალდ მაცხოვრების სიტყვებში ჩაქნა, თამს მიუცუქებს რომ მიმართავს: „არქუა მას იყოს: რამეცე მიხილვე და გრწამე; ნეტარ არან, რომელთა არა უხილვე და ეკრწმენე“ (ირანე 20,29).

— როგორც წმინდა მამების ამბობენ, ეკლესიური ცხოვრება განახ გვიხიხის მადლი მიგვიცხობების მადლიერებასკენ. ევროპის მიერ აღმართისთვის მომჭებული შეუქმნების უნარს დამხმედება და მტვიციებება ეკლესიური მადლიერი ცხოვრებისა და ეკლესიის მიმართულ მადლიერებაში რამა რილი იოამიამა ეკლესიური იოამიამა?

- ეკლესიაში ბავშვობიდანვე დავილოდა სხვათა შირის, საღებურად მოიგვიდა თვენს მე და ჩემი მძევი - თბილისიდან შირის, ეკლესიაში, რუსულ მარტომა-დოდებულ ეკლესიაში, სადაც მოიგვიდა იყო ბიძაშენის სიმამრი - მამა ნიკოლოზი (ფასტორიკი). ახლა შეიძლება ის გასაკრიტიკო, მაგრამ, საწყისსადრ, მაშინ (ეს იყო 1946 წელს) უკრი კიდევ სამიმრობის წარმოდგენდა თუკი „ეკლესიური ცხოვრება“ რასაც ქვეთა (დასრავება).

მარხვა, ზიარება...), გვიან დავიწვევ ეკლესიაში დიდას განსაკლებლას მოიგვიდა და სწორედ ეკლესია დაიხმარა მათ გაძღვებას და დამსკლიის, სურვილი და ფიზიკური ძალების მიბოლიტებისა და სწორად წარმართვაში, მინ და გარეუ უმართავი მოიგვიდნისა და საქნის დსრულებსაში. ეკლესია და, საერთოდ, სასულიერო შექმნობაში დრამა ჩახედა მდიან დამხმარა პროფესიულ დასეკლებებსაში - ხელს სხვა თვალთი დამანახვა ის, რასაც აღრე ვიკლევილი.

— თბილისი მიმართული მოღვაწეობის სამაბიოებისა და ცხოვრების გზას არჩევების დამათ დიდას რილი იოამიამა თბილისი მამების — წმინდანად შეჩვენებული მწვედლის სიმონ მჭედლი იმის მადლის შეწმინდაბად. გვიამხმედ თბილისი ბავშვობაზე.

- დღემდე, ნინო (გველი) მჭედლი, 1924 წელს წინაა ნანარი ბიტროპილიტად და სამეკლესიო კრებულთა ერთად დახურვითი მჭედლის სიმონ მჭედლისის ქალიშვილი იყო. „მეწვეწარებები“ ამბობენ გამი ევროპტიკული სკოლიდან დათხოვნის და იმდებულად გამხდარა გარიდებოდა თბილისის და სოფელიში (წინააქვდა და მდიონში) შესრულა იოანეპეტრის მასწავლებლად. მოუხედავდ ლტოლულობის და მძებ ბავშვობის (12 წლის იყო, როდესაც მამა დაიხურვებოდა), მდიან დილი და მიმტვევ ბული ხასიათი ქმინდა სწორედ აქ. მუხეთიში, გუაქყნა მას მამაშენი, ნიკო მულიტიშვილი, რომელიც იმ დროს მუხეთის რაიადმსკომის თაგებობად იყო, განთქმული მატრიონსხეობას და ქველმოქმედობი (მოხუცი მუხეთილები დღესაც დიდას სოფერული და პატრიოსკობი იხსენებენ). მამა ცოლად შეირთო დედა და ამით დაიხმარა დღესინამაძე (თუკი შეიქმნაღამ თითონ შექწარა ამას).

მამა დიდას უწილობა ხელს ითავად არამაში მიმდინარე არქეოლოგიურ ექსპედიციებს. წიგნებს და სტატებებს, სიმონ უამაშას და ვიოერი წყვილის მიმართული წარწერებს, მიწერილობის ინახავდა. ბუნდოდმად მასსოვის, სამთავროს მონასტრის მონახუნებთან რომ დავლიოთ. ერთხანს (მდიანად მატყარაბიშის) მეხუთის ზემათ, მამაზე, „ოკლევისის“ მონასტრში რუს მონახუნებთანაც კი ევროპტიკობით იქ, დედა და ჩემი ერთ-ერთი უფროსი მძა, მურე - ხეხისთან, მღვდელ-მოწამე სიმონის ქვითთან, იხრებოდა თბილისში, ვინოპოლითის ქუჩაზე, სადაც

ლელ 15 თებერვალს, ბაქუს ხსენების
 ღელს (მარქის ღელს-სკვლუხ სობრბას),
 ბუბას ადრეიას თანახმად, მთელი წათე-
 ზარას იკრიბებოდა. ეს ჩვენივე მოზა-
 ახალი წლის ტული ღელსასწავლი იყო,
 ჩვენივე, ზემუდისთვის, დაუწყარი სიხ-
 არების მომტანი, დიდი სურვა ცხოვრე-
 ბისა. აქ აკრიბებდნენ ქვეყნის სხვადასხვა
 კუთხიდან ბეღლიან მძივლ მუ-
 ჯელობის (სობრბის ბაბის) მთამომე-
 ლეხი თუხებუთი, რათა ამ წამობს და
 გაეიზღო სიყველეთა სულსკეთე-
 ბით აღზარდით მომავალი თარბს.
 პირველი ითბინა, კარის თაზევ, ვრდა
 ბაბუას და ბუბას ნაჭირი ბატი, წინ-
 და თობის თფორის კარის (პორ-
 ტატისი") ღელისმომბლის ბატის
 აღლი დამაღლებელი თორბე სავანე
 ბოლ მამ სუმბრბისათვის რახუ წარ-
 წყაყ (ღელს კოტა დამაზებელი)
 მოქმობს: „ვეზერების ბატი ესე მამ
 სუმბრ მუღელბებს... კრბხბეთით...“
 და კოდე: ვრდაწყმად ღელისმომ-
 ბლის მარჯუთე - წილად ვატბრბრე-
 ხა და ყრბის მზარბეს კი სიყმონ
 მარბლის ვაბოსახლებულა ვრდაწილთი
 სებმა, რომელბე წყრთ სუმბრ მო-
 რჩებლის სიტყვებთ ღუკას საბარე-
 ბლან: „ან ვარბტყუე უუელი, მრბა
 მუთ მუღელბობთ“ (წილად ვატბრბრე
 და წილად სუმბრბი ბომ მათი მუღარბე-
 ბი არბს).

აქ იბხენებდნენ წინაბრებს, კოილ
 სუჭებებს, კრბმანუთის სიყვარულსა და
 ვრბორბით დანბობას, მუღარბ არასოლბს
 - ცუდ ამბებს: ბაბუას სიყველით დას-
 ხიასა და რკბრესობებს (უფროსი ბობე
 1937-ში ცობბრბობ ვრდასახლებუს და იქ
 დღელეს).

ბაბუას რკბობლიტყობის მუღელე შესა-
 ბლებლბას მბრუკა მბრბებლის ბობ მბრბე-
 ბის ბომ მბრბ ვამუღელბოთ კრბბრბე-
 ხის აკრბელი სობრბები, რბსლბუბე თბუ-
 ლი წილების ვანაღბობბობ ამბობლელ
 ვრდაწილბმ იბახებობდა.

მუღელბმ-მუღე სუმბრბის ვახბოთ „მრ-
 ბური სუჭებბთ“ ღრბა ვრბორბული მბრ-
 რბობების სასოღკრბო-ზებობრბო ვახბ-
 ით იყო. ამხებ ბუღრბი დარწყრა და სიტყ-
 ვის დარკ ვატბრბრებლბ.

— მბმბრბი მუღელბობე მბრ-
 ბობბა კლბლბ გამბებრბნ ვრბ-
 ბობ მბო შესახებ.

— მუკას რბი მუღელი - ან და ღელს
 სარბბობის ანა თრბობლითის მუ-
 სირბრბულას კანბდტკა, მუღბობს სუჭარბეს

ლოს მუღბორბრბულას აკლბობის აბობსკ-
 ლეზობკრბობის იბსიტბტუბის ბბზბრბ-
 ნობლითის ვანოთობლებობ. თანამბრბ-
 ლობს ვრბმბბის ქ ვოტრბგბრბის აკლბობ-
 ის სუტბუბრბტბას (70-თა თარგმბბის) იბ-
 სიტბტუბტბან იკლბეეს ბობლის ბუღლი
 ქარბული თარგმბბის წარბმბებლობის
 საკობბებს, რბთუ ამ ბობლი ღრბის ძლბან

არბს დანბტრბრბული ბობლის ბერბ-
 ლი ტუბტბის მუღწყაღელი ეს ცენტრბ
 ბობს მუღბობისა და იბ სტბტბობის მუღ-
 ებად, რომელბეც დასოღლითის ბერბ-
 ლელ ვამბრბებბმ დამბებდა, სხვა უდრე
 ღელს თარგმანბობან ვრბად ახლა უდრე
 ბობლის ბუღლი ქარბული თარგმბბის
 მასაღე იზებდა ვათბობისწინბებული
 მბრბებბმ დამბრბრბედა დასბბრბე-
 ლი ბობლის ქარბული თარგმბბის სუბ-
 ტბუბრბტბას რბდასკობბლბან მობლბარბ-
 ბობ. ახლა ჩენბ ქარბობული ვრბმბბობა
 სუტბუბრბტბას იბსიტბტუბის მბწყვით და
 რბი რბბრბე, ამ თბმბზე დათბყეს საღი-
 ტრბო დოსტბტყობას.

ღელსი მსბტყობბა, ღვრბური, ხბრ-
 აღ აქებს ბერბობლბური ვამბრბებბთ იბ-
 ლისბმბე და საზებურგარბუთ - იტლ-
 იბბმ, საყრბბთობა.

— მბმბრბი მუღელი მუღელბობე,
 მბმბრბი, მბრბობლიტყობის მუღელბ-
 ბობსამბობა იზრბებობბან...

— ჩენს ვახს, ღელსბ, სუჭეს უმბტბორ-
 ბის და უკოილბობლიტყობის მუღელბ ღელს,
 რომელბეც მუღელბობს ვერ კარბე მბ
 ხუთი (მუღელბეს კლბობბობ) ღელსბრბის

მუღობილბი მარბეა - მბრბობ, ქბტკ,
 ბესიქ, ვოიკვი და უდრე ხუთბე 40
 ღელს ბობბობს უდრე რბი წყრთა მათი
 თუხბი თობბობი ვრდასახლებულა სიტბტ-
 ურბად ებრბებრბთ ღელბტრბეას უფროსი,
 მბრბობ, 16 წილბას, ვრდას თობბობის
 ღელისმომბლის ბობბების მბტკბა ტბ-
 არბმ, წელს ამბობრბებს სკვრბს და საზ-
 ბობ

ბტკობ აკლბობბობ ამბობბის სწავლის
 ვატბტლებუს; 12 წილს ბესობობი 6
 წილბან სტბტკობბანსა (ღურე მბრ-
 ბსტბტრბმ დარწყრა მსბტრბებს, ახლა
 კი თობბობის კლბობბობი დიდი ბრ-
 მბრბობობი ვანბრბობის მსბტრბებს);
 ქბტკ 15 წილსა და მბბის მბრბეკვბას
 ხელს ებმბრბეს სახლის მუღელბობსა
 და საბუკრბე საყრბბობბმ, კარგად
 სწავლობბის და ბატებს 7 წილს ვოიკვი
 რომელი II კლბობს და ვანბსობობ-
 ბობ 2 წილს ღურე კლბობის
 კრბბული ბრბელი არბან. ღურე
 დღობი დრე ვრბობობ და „კო-
 ლეობობ“ იღებებს და აკლბებს უდრე
 ღელს ჩენს მუღობილბობბმ ვრბბრე-
 ბა ჩენს სოკობბლბ

— ქალბმბტბობი ვამბბან,
 მბმბრბი ვამბბობლბობობ, მბრბ
 ხა რბლს თამბბობს მბრ-
 ბობს ახლბად მბრბეკვბის ხ-
 სობობის მბრბობილბობბობ?

— ახლს ვრბბობის კბტბეც უდრე
 სო სუღურბად სწავლის და ვრბობის ბებბეს
 უკობბრბებს ნებბხვრბას და ამ კოილ
 თბობებს, რბე მბობბი ბუჭობთ ღელს, ცუკეს
 ყოღბეგარბი ბობრბტბისებკ, სიყვობს მ-
 ნისსკენ მბმბრბობეს მბს ძლბებს, საკობბო
 საკობბობის ვანბხიას და ბახუბბბებლ-
 ბბს ბბებლს, ანაწეობის კოილს უდრესა”
 — ამ სიტყვის ბარბობობა და სწობი
 ვატბობთ. მბრბე რბი ვკობბობ, ღებრბას
 და სიყვობის ამბობბებს, რბე ღელსმბბის
 ამბუკობბობი ცხოვრბობის მბმბბა ურბ იფრ-
 — რბს ურბბებლბობთ ახლად
 თობბობ?

— მუ ძლბობს მბლბობელი ვარ ჩენს
 ბობბის, ღელსბის (ღობტკობ, ბობბან, ბობი,
 მბრბობტკობ, ვატბტრბე მუღელბობებს), მბ-
 თბან ვრბობობობბ, ანუ მუღობს, მუღბრბ-
 ებე საყრბებს მბმბრბა ჩენს ახლად თარბს,
 საყრბობარბ, ძლბან დამბრბად ამ საყრ-
 ბეს მბს იღებებს უუბრბებს მბი, იფრბ-
 იბ მუღბრბობტრბე საყრბების ბობღწყობა
 მუღურბობ, პობლი წყრბობობ...

— ღიბე მბლბობბ, ქალბ-
 ტკობ ვამბბან, საბმბტრბობ სუჭ-
 ბობსახებ.

ეს სუჭებს

რეპანა მალიჩივილი

იოანე პეტრიწის ენის თავისებურების
ზოგიერთი საკითხი

შოთა რუსთაველის თეზილესათვის შალდების დღეებში, ბუნებრივია, დიდ ინტერესს იწვევს ევფხისტყაოსნის დროინდელი ლიტერატურული ძეგლების, რუსთაველის ეპოქის მოაზროვნეებს შემეყიდრეობის შესწავლა.

იმ დროის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ფიგურაა იოანე პეტრიწი. პეტრიწის შემეყიდრეობის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო რუსთაველის ეპოქის აზროვნების, არამედ ევფხისტყაოსნის პოეტიკის, ენისა და სტილის ღრმა გაგებისათვისაც.

იოანე პეტრიწის ენა და სტილი ყოველთვის იქცეოდა და იქცევა მკვლევართა ყურადღებას.

ტრადიციული შეხედულების მიხედვით, რომელსაც სათავე ჟერ კიდევ XVIII საუკუნეში დაედო, იოანე პეტრიწის ენა არაჩვეულებრივად ხელოვნური, რთული და გაუგებარია. ეს აზრი შემუშავებულია, ერთი მხრივ, იოანე პეტრიწის ენის ზერეულ გაყნობით, თუ შეძლება თქვენს, პირველ შთაბეჭდილებით, და პეტრიწის მიერ თარგმნილ ფილოსოფიურ თხზულებათა შინაარსის სიროულთა. შინაარსი არცთუ ისე ადვილი გასაგები იყო: სიართულუკი შექანდურად მიაწერეს შწერლის ენას. შეორი მხრივ, ეს შეხედულება ეყრდნობა ძველ ქართულის სხვა ძველების ენისაგან იოანე პეტრიწის ენის აშკარა განსხვავებას. როგორც ჩანს, ესაა მისეზი იოანე პეტრიწის ენის ხელოვნურად მიჩნევისა¹.

გარდა ამისა, იოანე პეტრიწის ენის ხელოვნურობის შესახებ აზრის გაერცელებას იმანაც შეუწყო ხელი, რომ მისმა მძღვერებმა, ე. წ. პეტრიწონული სკოლის წარმომადგენლებმა უკიდურესობამდე მიიყენეს პეტრიწის მიერ გამოშუშავებული სტილი, რომელიც სპეციალური ტერმინოლოგითა და სინტაქსური კონსტრუქციების დათესებურებებით ხასიათდება. მკვრამ განსხვავებობა პეტრიწისაგან, ისინი სტრალატურ საშუალებებს თვითმისწერად, სამკულად, ვფქტსათვის იყენებდნენ. ის რას შეწინაშეს: აკლ. კ. კაკლამე. ერთი უცნობი კონხეური: კრებულის შთარგმნელის შესახებ,

რომლის ენაც, „უკიდურესობამდე მიყვანო პეტრიწონული“, მეტად ხელოვნურია და რთული: „შთარგმნილი უდილობს შოთაწონის მკითხველს თავისი შრომა სტილის ვიორუოზობით. ის მიმართავს გრძელ პერაოდებს, იქამდე გრძელს, რომ წაკითხვათ მთელ გვერდს და ვერ გაიგებთ, სად თაელება ერთი წინადადება და სად იწყება მეორე... ხელოვნურია სიტყვების წარმოება, ხშირად ვერ მივხვდებით, რომელი ძირადანაა ნაწარმოები ესა თუ ის სახელი ან ზმნა“¹.

იოანე პეტრიწის შრომებში ვერ ენახათ ვერც სტილის ვირტუოზობის ჩვენებით გატაცებას და ვერც იმგვარ გაუგებრობებს, რომელთაც პეტრიწონული სკოლის ამ წარმომადგენლის ენაში ვხვდებთ. იოანე პეტრიწისათვის შთავაჩის ნაზბრევის შინაარსი, და ფორმაც მთლიანად მის სამსახურშია.

იოანე პეტრიწის ენის შესახებ მუდარი გაგების გაერცელებას ხელი შეუწვეს ანტონ პირველმა და მისმა მძღვერებმაც. „გაერცელებულია აზრი, თითქოს ანტონ პირველის დროს მისი „სამი სტილის თეორია“ წყალიბით იოანე პეტრიწის რთული და მძიმე ენა გახდა მისამაძი. სინამდვილეში ანტონი და მისი მძღვერები ისევე, როგორც პეტრიწონული სკოლის სხვი წარმომადგენლები, მეტად მდარე მძღვერები იყენენ იოანე პეტრიწისა: ანტონის სკოლამ გააბატონა ენა, მართლაც, „ელტარქნილი“ უარყოფად რთული და ხელოვნური. ანტონის ენა თვითმისწერად შექმნილი და გაუგებარია ფორმებითაა დამძიმებული და გდღატკირთული, იგი ვერ გაუსწორდება პეტრიწის უდიდესი გამოშახველობით ძალის შექნე ენას, რომელიც თავისი დროისათვის უჩვეულოს და ქართული ენის სტრუქტურისათვის არაბუნებრივ ფორმებს არ შეიცავს. იოანე პეტრიწი მის მიერ შექმნილი ფორმების გამოყენებისას დიდ სიფრთხილეს იჩენს. მისი ყოველი ახალი ტერმინი და სინონიმი ღრმა გააზრების შედეგია, იოანე პეტრიწის მძღვერები კი მისი ენის მხო-

¹ კ. კაკლამე, ეტოდები ძველ ქართულ ლიტერატურის ისტორიიდან, 1962, IX, გვ. 17-18.

1. კ. კაკლამე, ძველ ქართულ შწერლის ისტორია, 1. 1951, გვ. 273.

ლოდ გარეგნულ მხარს შექაიერება მიმამ-
ველები არიან.

• • •

თავის ენის რთივანობის გამოცემის ირანე პეტრონი თითონვე ოდნეს პროკლე დიადოხოსის „კაჟეზანს“¹ თარგმანის მიზნისათვის იხილა, სადაც ადრია სკამოდი ვრცელ გოდ-
მოკვებებს და მანებებს თავის შთარგმნელობას
ბრინჯიანებს: ის ასეთი „ღრამბროსობის“
მსურველია, რომელიც ენიდან ყოველგვარ
„მარბროსობას“ განდევნის და „თანამე-
ზობა“ და „შეწყენ“² იქნება. „ეღაღღღღა
ქმისა“ და გამოჩინებს, თუ ვითარა ქარი არს
გამოთქვამს. ამიტომ მან მიხნად დარსება, შე-
ეჭვნა ენა. გარეშეუბელი და შესხულ მდებრი-
ონთაგან³ კარბველითგან რომ შეწყენა და თი-
ნადღობა შეიწირა, ქართულ ენის ბერძნულის
კვლად გავაჩვენებ და ფილოსოფიურ ხედვას
არისტოტელესგან გადმოკვებდით, ამ-
და კი „შეძლებსამებრ ძალისა ჩემისა“ ვეუღე-
ბით ამას, რადგანაც ყოველივე შემოთქმულს
მისი დავითი („დათინაა“), რომ ჩვენი
„ადილითა და ჩვეულებითა სათარგმანითა“ მხა-
ტრულად თხზეს და გადობილბას აზიან მიხე-
ვნი, რთული ამრთივანებით და ფილოსოფი-
ის თხზულებების თარგმნისას კი შე სმარბო-
ვის დაცვის მიმხედ ვითაც მხილიდ მანამ, სი-
ნა „შეერთა სიღობითა დაშვად და ენებთა
გონებისა არ შეეძობთლიონ“, რადგანაც შთი-
ლი ჩემი უნდადგება მიმართულია ნახარვესსა
და თეორიის სწორად და ზუსტად გადმოკვი-
სავენ, იქნება ეს ლოგიკა, ბუნებისმეტყველება
თუ ლეონამეტყველება.

როგორც უნდაეთ, ირანე პეტრონი მათვის
შთაბრია ფილოსოფიური ნახარვეის ზუსტად
და დღემდამდეგულად გადმოკვება, რისთვისაც,
მისი აზრით, აუცილებელია სპეციალური,
„მდებრიონთაგან“ და „ჩვეულებრივ სათარგმ-
ნითაგან“ განსხვავებული ენის შემუშავება.
ფილოსოფიური ამრთივანებისათვის დამახასიათ-
ებელია ზოგადი სწებებმა, ამსტრაქტული, გი-
ზოგადებელია მსურველებმა, რომელთა გამო-
ტვისათვის, ცხადია, სპეციალური ტერ-

1 ირანე პეტრონი პროკლე დიადოხოსის
შრომის სათაურს „Στοιχειώτικος θεολογική“
რაც ნიშნავს „ლეთისმეტყველებითი სწავი-
ლება“, ონ „ლეთისმეტყველების სუფიქსებმა“
(ნ. მარის თარგმანით „ΕΠΙΧΡΕΜΑΤΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ“).
თარგმნის: „კაჟეზანს“ დებრითმეტყველები-
თნა“, სადაც „კაჟეზანს“ ნახარვესი დღემდეგ-
ბისა, სწფისთვის მნიშვნელობით.

2 ირანე პეტრონის შრომებში, ტ. II, 1937,
გვ. 220.

³ იქვე, გვ. 222.

მნიშვნელობა სპირა. თავის ამ ძირ-
თად შთარგმნელობით პრინციპს ირანე პეტ-
რონი თანმიმდევრულად დამყარებელია მსურ-
ვლობით მანებებებს მისი თარგმანის ვნაც ამ ძი-
რითად პრინციპს ემორჩილება. პეტრონი არ
აზის მარტვიც ენით ობზუს წინადადებებს, მგ-
რამ როგორც უზომოდ ვინებულ, მხილიდ გარ-
ყვეულ საზღვარად: სანამ აზის „ენება“ და დო-
შა“ არ შეუმთხვევია, ირანე პეტრონის ამ სო-
ტყუების დასადასტურებლად საკმარისია მოი-
ყვანით მისივე წინასწარამზიდან პროკლე დი-
ადოხოსის ხიორგაფილის შემუშავებული „მარბა ნა-
წყვეტი“ ესე პროკლე, მონაცემულ საუბარსა
საღმრთისა პეტრონისა, იყო ტომის ვინა-
ვილი, შვილი დიადოხოსის გუარითა, რომელია
არა ესეა შვილი და ლოკათა მთავრ საზრ-
დისოდ პროკლეს საყდართა დებრითა წყა-
ბისათა, ვინაა ექვწყა მათ საღმრთისა მთავრ
საუწყისათა, ვითარმედ ამოკვეცს თქვენს წილ
ყრმა, რომელმან წარუდნეს ყოველი მასაწი-
ხედვისა შინა ზესთა ნაწილისათა“¹ და სხვ.
ადრია მარტვიც თხრობით გადმოკვებებს პრო-
კლეს ვინაობასა და მოღვაწეობას. ენობრივად
ეს ნაწყვეტი დიადოხოსის განსხვავდება რომ-
ელიცე საკითხარაფიელი ძეგლის ენისაგან, სი-
დაც წმიდანისა ონ მოღვაწეობა ცხოვრებისა გა-
დმოკვირება. ბუნებისმეტყველის კაცისა“-ში, რომ-
ელიც პროკლეს თხზულებასთან შედარებით
უფრო მარტვიც საკითხება განხილულია და
ამიტომ ენაც შედარებით მარტვიცა, ვისაგან
და ნათელი ენითა მოთხრობილია ცნობილი
ამბავი პეტრონის მცველობისა, რომლის მოწმე
წყაროებმა გასცეს მისი მცველები.

როგორც ირანე პეტრონი ასეთ რთულ საკითხ-
ებზე მსჯელობს, რომელიც მეთხვევლისაგან
სპეციალურ მომზადებას მოითხოვს, მისი ენა
გაუგებარია, მაგრამ როგორც ირანე ენით იგი
მეთხვევლისათვის ნაწინას საკითხებს აშუქებს,
მისი ენა არც თუ ასე ძნელია. ვისაგანთა, ამის
დასადასტურებლად „კაჟეზანს“ განმარტვი-
ბისა მოიყვანით ერთ მაგალითს, სადაც ირანე
პეტრონი კონკრეტულ და ამსტრაქტულ სწებებს
შრომის განსხვავების მიხარბეულები სახეებისა
და შედარებების საშუალებით შესანიშნავად
ხსნის: „სსუჟა არს რაი და სსუჟა რაიბა
ვითარცა კაცი და კაცება, რამეთუ კაცი ნა-
წილ და ნაწილთა მთავრ შედგენი, ვითაც ნა-
წილად კაცებად ცხოველსა სიტყუარსა, მოკ-
დავსა, ვინებინა და ზემდმეფებლობისა შემე-
ყნარებელსა. აჟ ესე ნაწილნი სსუჟა და სსუჟა არ-
იან, ხოლო შეკრებენ რაი და სასუბარმან შემე-
ცენეს, იქნებინან ვითარცა ერთისა გუარისა
დამტყვენნი და ვითარცა მრავალნი ერთქმინ-

1 შრომებში, ტ. II, გვ. 4.
2 ნეშისთის „გმეცელი, ბუნებისმეტყველის კაცი“-
სა, გამოცემა ს. გორგაშვილს, ტფილისი, 1941 წ.

ლნი¹ ამ ყოველი: „ყოთილი უკუე არს ნაწილ
 კეთილბობისა, ზოლო კეთილბობაჲ ვითარცა
 ტბაჲ რამეჲ. უსიღოა კეთილბობა, და ვითა განე-
 უოყვეან ურთიერასა, ვითარცა ყოველი და ნა-
 წილბობა“.

თანვე პეტრიწის „განმარტებაში“ ძალაან
 მხარად შეხედებით მსგავს განმარტებებს: „მო-
 დლე სახელ სიხალისათჳს...“ (სიხალისათვის
 მავალთან ავილოთ...) „ეთარა აჲ სახეთა შიერ
 განსაღონ...“ „სახეთა შიერ სხალდა ძეს...“
 „რომელი ესე და სახემანცა ცხად გიყოს...“
 „ეთარა და სახეთაჲ ზედა განუცხადოთ“ „მო-
 დლე და სახეცა გიძირ მომზევი“ „მოველ და
 რადენ იყოს შესაძლო იგეთა ზედა განცხად-
 დენე“... რასაც ჩვეულებრივ, მოსდევს შესანბ-
 ნების სახეობანი, ვრცელა განმარტება, მდლარ-
 ი შედარებებით, შეტყობებით, ნათელ პარ-
 დულებით, ცხოვრებისეული მაგალითებით. ასე
 ამუშებს და ვასაგებს ზღის ითანვე პეტრიწი
 პროკლე დაღობისის „კეჲშინის“ თითოეულ
 თავში განხილულ საკითხს. ამ მხრივ მისი
 „განმარტებაჲ“ განმარტება — კომენტარების
 ბრწყინებულ ნიმუშს წარმოადგენს.

ითანვე პეტრიწის ენის სირთულის მიზეზებო-
 ს და ხელოვნურობის შესახებ დასკვნის გამო-
 ტანისთვის საინტერესო მასალას იძლევა აგრ-
 თვე პროკლე დაღობისის „კეჲშინის“ სო-
 მხერიდან ქართულად 1757 წელს შესრულებუ-
 ლ თარგმანს.

პროკლე დაღობისის ფილოსოფიით დაინტე-
 რესებულ ითანვე ირბელებს „სხვათა შეწყეო-
 ბით“ უთარგმნია პროკლეს „კეჲშინის“ სო-
 მხერიდან. ამ თარგმანის 1760 წლის ხელნაწე-
 რის² ერთ მინაწერში თარგმნელმა აქებს
 „ამხუავებელს ენას ჩუენისასა, ითანვე პეტ-
 რიწს, ფილოსოფოსს“ რომელსაც შევნიერად
 უთარგმნია ელადელთა ენიდან ეს წიგნი, იგი
 გამკრივ სტეპობით ათარბას, მაგრამ შეტად ძნე-
 ლ ვასაგებთარ („ფურად ღრთერის და ძნელად
 იფულსქმების“), ამიტომაც ჩუენ ეს უთარგ-
 მნეთ უფრო მართებუ ენით, რომ შეთხვეულმა
 უფრო კარგად ვაჯეროს და ამით თარგმნის უკე-
 თესად მისწედესო. თუ რამდენად მუდღეწეა
 მიხსინათლის თარგმნენუს, ეს კარგად გამო-
 ჩნდება მისი თარგმნის ერთ-ერთი ნაწიკვების
 შედარებით ითანვე პეტრიწის თარგმანის შესაბ-
 მის აღვილოან:

თანვე პეტრიწი H 1887

მ. 74

ყოველი უკუე გუარო ყოვლითა რამეჲ არს.

¹ შრომები, ტ. II, 1937, გვ. 19, 28-33.

² ფუძე 38, 2-5.

3 სმ. შარ შევნიერებთათა იკლემოსს უ. კე-
 ჯღობის სმ. ხელნაწერათა ინსტიტუტის A ფონ-
 დის № 1162 ხელნაწ.

რამეთუ შრავილთა შიერ წარმოდგა, რომელთა-
 ცა თითოეულთა შესარტულეს: ვითარცა შიერა არს.
 ყოველ ყოვლითა იყოს გუარო... გუარო...

თანვე ირბელებანი, A-N 287

ყოველ სახე ყოვლითა რამეჲ იმედელ არს
 ყოველი ყოვლითა სახე არს მით რამეთუ ნაწი-
 ლობით განუკუთმელად ყოვლითა არს. ვარსა
 სახე არს არს!

შეიძლება ბევრი მსგავსი პარალელური იდე-
 ილის მოყვანა, სადაც ითანვე პეტრიწის ენა
 უფრო ვასაგებია თავისი სისწორის წყალობით,
 ვეანდელი თარგმნელისა კო მხარად გუგუ-
 ბარო. ფილოსოფიური ტერმინების უხედა ხმა-
 რების, ცხადია. ვერც ეს თარგმნელი გაუარბის.
 მაგრამ ითანვე პეტრიწს იგი ამ მხრივ ვარს გუ-
 სწორედება. ამას ვარდა, ითანვე ირბელებანი-
 ელ თარგმანის სომხური ელდანი თარგმნილი
 ყოფილა არა უნებლოდ ბერძნულიდან, არა-
 მელ პროკლე დაღობისის „Συναγωγικόν Θεο-
 λογικῆς“-ის სწორედ ქართულად, პეტრიწისეული
 თარგმანიდან 1248 წელს სომხეთში, „ქართულ“
 (რაც ნ. შარის შენიშვნით უდრის „ქალკელი-
 ტურს“) მონასტერში ბერ სვიმეონის მიერ;³
 ასე, რომ ქართული თარგმანი XVIII საუკუნისა
 „უკუთარგმნია“ და ამიტომ ვასავერით არცა,
 რომ პეტრიწისეული ტერმინები დამახინჯებუ-
 ლ იყოს წარმოდგენილი.

ითანვე ირბელებანი ვერ მალწია დასახულ
 მიზნას: ვითარგმნა მართებუ და ვეუღასათვის ვა-
 საგები ენით, — რადგანაც ამის შესაძლებლობის
 თვით თხზულების რჩმა ფილოსოფიური შინა-
 არსი არ იძლეოდა. ამგვარად, პეტრიწის მო-
 თხოვნა — ფილოსოფიური თხზულებებისათვის
 განსაკუთრებულ, სპეციალურ ენის საკითრო-
 ებისა XVIII საუკუნეში ძალდა.

მაშასადამე, ითანვე პეტრიწის ენობრივ თავი-
 სებურებათა განმსაზღვრელთა ის ფილოსოფი-
 ური საკითხის და შინაარსის, რომლის გაღმოსა-
 ვიძლეად იყენებს შერტალ ამ ენას.

ამის გამო პროფ. სმ. ყუბიჩიშვილი, წინააღ-
 მდე ტრადიციული შეხედულებებისა, ითანვე პეტ-
 რიწის ენას ხელოვნურად არ მოიხრევს. მისი აზ-
 რით (რომელიც ითანვე პეტრიწის შრომების გა-

1 ხელნაწ. ინსტ. H ფონდის № 1337 ხელ-
 ნაწ. / XII-XIII საუკ. მისთან ერთად
 ამჟამად ხელნაწ. ინსტ-ში დაცულია პროფ.
 სმ. ყუბიჩიშვილის ვრცელი განმარტება, რომე-
 ლც ვამცნობს, რომ ამ ხანებში, როდესაც
 ითანვე პეტრიწის შრომების გამოკება მზადლე-
 ბოდა, ეს ხელნაწერი თავის ადგილას არ აღმო-
 ჩნდა; „თუ საზღვარგარეთ ყოლით 1921 წელს
 სპეც ნეტომანს: ვარდა...“ შრომები ვეანდელი
 ხელნაწერების მისხედელ გამოიცა.

³ Н. Марр. Новая Петрицистика, гру-
 динский неоплатонизм XI—XII вв. (ЗВО
 XIX), 1909, гв. 8—10.

მოცემასათვის წარმოებული დიდი მუშაობისას ღრმა და საფუძვლად დაკვირვების შედეგად გამოუმუშავდა პეტრიწის ენა არ არის ბელონეზი: „თავისებურებას იოანე პეტრიწის ენისა ქმნის ის ვარუშობა, რომ პეტრიწი ფილოსოფიური წიგნებისათვის მიითხოვდა სულ სხვაგვარ დახუცებას ტერმინოლოგიურ გამოხატვაში, ვიდრე ეს მიუხედი იყო „ადილთა და ჩვეულთა სათარგმნოთა შორის“.¹ თ ამიტომ ტრავის ბელონეზობის შობამკვლევებს იოანე პეტრიწის ენა მთხუდავად, — მარის ზესტი და მონარტებულ გამოქმნა რომ ეხმარათ, — „შესი დედალური სისწორისა“.²

რა ქმნის ამ წინააღმდეგობას, როცა პეტრიწი, ერთი მხრით, იდეალურად იყავს თავისი დროინდელი XI-XII სს. და ძველი სამწერლო ენის ნორმებს, მეორე მხრით კი, მართლაც, ბელონეზობის შობამკვლევებს ტრავებს. როგორ ელენდება ეს წინააღმდეგობა ენობრივ სფეროში?

აქ ენა განვიხილოთ ფონეტიკური მოვლენების გრამატიკის (მორფოლოგიის, სინტაქსის) და ლექსიკის — ერთდო პეტრიწის მიერ შექმნილ ტერმინოლოგიის მიმართება საერთო ქართული ენის სტრუქტურასთან და ძველი ქართული ენის ნორმებთან.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „იოანე პეტრიწი ბელონეზი, ძნელი-გასაგება და მძიმე სტილის შექმნას ძირითადლ ლექსიკური საწვლავებში, ქართულ ენაში ახალი სემასიოლოგიური ერთეულების შემოტანით აღწევდა“, ხოლო რაც შეეხება მისი ენის მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მხარეს, აქ პეტრიწი სრულადყო არა ჩანს მომხრე ენის და მძიმეებას.³ ამ აზრის ვაზარება ჭირს, რამდენადღო ახალი სემასიოლოგიური ერთეულების შემოტანა გამოწვეულია ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სავაროებით, ენასაზრება აზრის ზუსტად ვადმოცემას და ხელს უწყობს ნააზრევის გაგებას: სავითარო ტერმინოლოგიის ვარუშე საერთო შევამუშავლი იქნებადა ფილოსოფიური თხულებების შექმნაც და თარგმნაც. ას სტილისტური თავისებურებანი, რომლებიც ახალი სემასიოლოგიური ერთეულების შემოტანით იქნება, პირიქით, ადლირუბუნ ენას იოანე პეტ-

რიწის ღრმა ცოდნის და დახუწილი გვიონეზობის წყალობით. პეტრიწის უახლოეს მიზანს წარმოადგენს უძირველეს ენისას, სწორედ ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის დახუცება, რაც „წინაპირება“ ფილოსოფიური მსყლობების წარმართვისათვის, ფილოსოფიური თხულებათა აზრის დადარკვევად თარგმნისათვის და, რაც ყველზე მნიშვნელოვანია სავითარი შედეგის თვალახრისით, ქართული ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებას და სრულყოფისათვის. და იოანე პეტრიწი ისე თაქლოფლად და მადლადუნებლად, ქართული ენის ელობების მთხუდვით ქმნის ახალ სიტყვებს ტერმინებს, რომ, როგორც ნ. მარა აღნიშნავს „შეიძლება მხოლოდ ვაცყარებას მთავრად ამოუწერაყი მარაგის ვამო, თ პირდაპირ ქალეზრული მალების ვამო, რომლებსაც იგი ვანავებდა, რომ რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით ეთავო ქართულ ენაში სავითარი მასალა აზრთა ყველა უმცირეს ნივანსისა და ნარკვარობის ვადმოსაყვად ბერძნული ენის ნომეშის მთხუდვით, უარტესად განყენებლი და რთული დანკვირის ყველა სიწველის ვადსალახავად“.¹ ქართული ფილოსოფიური მარყინებლად აღწვეს დასახუდ მიზანს არა მარტო ქართული ენისა და მისი ბუნების, არამედ დიდი ფილოსოფიური ტრადიციების მქონე ბერძნული ენის ღრმა ცოდნის წყალობითაც.

პეტრიწის სიტყვაწარმოებასთან დაკვირვებით სამეცნიერო ლიტერატურაში სავითარობადა აღნიშნული, რომ იოანე პეტრიწი ქართული ენის სინტაქსის კო არ უგულუბებლად არამედ შევისმუტად აზოვადებს და აზოილანს მათ და სწორედ ეს ქმნის მისი ენის ბელონეზობას.²

ბელონეზია თუ არა იოანე პეტრიწის მიერ შექმნილი ტერმინები? ამისათვის სავითარი ვავითავლისწინით წყება საკითხებისა: 1. რამდენად სწორია წარმოება ქართული ენის სტრუქტურის თვალახრისით, 2. ვხუდება თუ არა ეს სიტყვები ან მსგავს წარმოების სიტყვები ძველს ან მწერლის თანამედროვე ქართულში, 3. რამდენად პრილექტურია წარმოების ეს ტიპები მწერლის თანამედროვე ენაში და ქართული ენის განვითარების ტენდენციების თვალახრისით.³

იოანე პეტრიწის ენის შესწავლით ირკვევა, რომ:

1. იოანე პეტრიწი არ სცილდება ქართული ენის სიტყვაწარმოების წესებს, ძირება და მარწარმოებელი ფიქსეტი ქართული, მათი ვა-

¹ ს. ყუბიშიძე, იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. 1. შესავალი, ვვ. 11.

² Речь его, несмотря на идеальную правильность, несомненно искусственна» ნ. მარა, დასახუდ. ნაშრომი, ვვ. 34.

³ ულ. ბაბუნაშვილი, სამი სტილის თეორია ქართულ მწერლობაში: თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, 96, 1964, ვვ. 25.

¹ ნ. მარა, დასახ. ნაშრომი, ვვ. 34
² ნ. ვეკლაძე, იოანე პეტრიწის ენის საკითხისათვის, დსუ შრომები 51. 1953, ვვ. 244.
³ საერთოლ მწერლის ენის შესახებ დასკვნის გამოტანისას ფილოლოგიის სწორედ ამ რიგის საკითხების ვავითალსწინება.

მოყენების წესებზე ქართულ ენის სტრუქტურის შესაბამისად ერთი და იმავე მნიშვნელობის რამდენიმე მაწარმოებლიდან უმეტეს შემთხვევაში აღებულია უფრო გავრცელებული თვისებებზე მისი კმის „ს. რომ სიკრულს თვითდასაცლებულ და ერთგვარონების დასაცვად ტერმინოლოგიის წარმოების, ითანე პეტროფი ერთი რაგის ცნებათა აღსანიშნავად აბატონებს ერთი სახის წარმოებას და მის უპირისუფლებს ნებისმიერ ძირს, რომელიც კი დასაბრუნება ახალი ფილოსოფიური ცნების გამოხატავად.

ასე მაგალითად, ცნობილია რომ ზედსართავ სახელთავან აბსტრაქტული ცნების საწარმოებლად ქართულში, ნეუტრალური, სიუ აფიქსები გამოიყენება (თეთრი—სი-თეთრი). ითანე პეტროფი კი აბსტრაქტულ ცნებათა წარმოების მაწარმოებლად იბა სუფიქსი ბიტონებს, რითაც ერთი რაგის ტერმინთა წარმოების ერთგვარონების მოთხოვნისა აღსაყოფილებს. მაგ: მჭაეეეეეე (ნაუკრ და ს. მჭაეეეეე). მრავლობა, თერთობა, დიდობა, წყნარობა და სხვა. ამგვარი გავრთმნიშვნელოვანი წარმოებით იგი ზედსართავან საწარმოებ სახელსა სტრინოლოგიურ ღირებულებას ანიჭებს: ს მჭაეეეე, სითეთრი, სიდელ და სხვა თვისება საგნისა, ხოლო მჭაეეეე, თერთობა, დიდობა და სხვა ზოგადი განყენებელი ცნებებია, რომლებიც ყველა მკაუს, ყველა თეთრის ყველა დიდეს... თვისებებს აერთიანებს თავისში, ისევე, როგორც ზემოთ მოყვანილ პეტროფისეულ მაგალითში: თრობა—თრის შიშართ და კაბობა—კაის შიშართ (იხ. აქვე, გვ. 148).

2. თუ ძველი ქართული ენის გამოყენებელი ძველების ნაწილს შიშიუ გადაუხედეთ სიტყვაწარმოების თეორიზირის, ღლირ ძებდა არ დაგვირდება იმის აღსანიხად, რომ ზოგა წარმოება, რომელიც პეტროფის ენაში უცნაურად გვეჩვენება, პირველად მის შიერ ნაშთში არ არის. ასეთი „უცნაურად“ წარმოებული სიტყვები ზოგიერ ძველი ქართული ენის ყველასათვის ცნობილ ძველებშიც გვხვდება.

აულოდ, მაგალითად, ყველაზე უფრო თვისებური და „ხელოვნრობით“ და სპეციფიკრობით ყველაზე აღმასსათებელი რამდენიმე ნიშნები:

1. შობაძაეე — შიშაძეეე; სტრუქტურაძის. აშკარად ჩანს, რომ სასუბიექტი შიშელობა. ასეთი წარმოება, იღენიეფიქსიანი, „უცნაური“ დღეანდელი თეორიზირის, ძველ ქართულში გავრცელებულ თუ არა, ყველ შემთხვევაში, უცხო არ იყო. იღენ ში-პრეფიქსთა წარმოებათა ყველასათვის ცნობილი შიშეობის ფორმა—ში-ძაეე. თითოეულ სიტყვა შიშაძეე გვხვდება სინერ შრავალთაეეში 864 წლისა, იბუსერძე—ტბელის „ბოლოყ ბან-

ლის შეხებლობა“ შერატყალში“. რომელიც ცნობილია თავისი ენის სიშრეციითა და იმ დროის რეტერატურული წარმოებისათვის უხვეული თეორიით. შობაძაეეე სახის განმარტება აქვს როგორც ხვეულებრივ სახმარისი სიტყვა; რეტერატურული წყაროს შიშითების გარეშე: „სხვისა მსგავსის მქმნელი“. სიტყვების იღენ ში-პრეფიქსიანი წარმოება აღმასსათებელი იყო ძველი ქართული ენისა და გვხვდება ითხთაეეში, სინერ შრავალთაეეში, იიოიანე და ეფთეიმეს ცხოვრებაში“ და სხვ. (მოღამა, შიშილი, შიშიში...)

შბრძოლ — სიშაბს განმარტებით ბრძოლის მოქმედ (ახალ ქართულში გავრცელებულია ფორმა შებრძოლ). ასეთივე ფორმით გვხვდება სინერ შრავალთაეეში, ხაშტრ იერმიაში. წარმოება მსგავსად თანამედროვე ქართულში ფართოდ გავრცელებული სიტყვისა მძლერ.

შიყუარი — შეგარბი.
 არაერთხელ გვხვდება სახარება—ითხთაეეში: ეგე თუ განუტეუო, არა შიყუარი ხარ ეკისრისი ი, 19, 2. შიყუარი სიძისა მის ი. 3, 29, 6.

ერთი შეხედვით, შიშილება უცნაურად და ხელოვნურად მოგვეჩვენოს ზმნის პირიან ფორმებზე (III—პირის ფორმაზე), ან ნაუკრასხების ბრუნვის ფორმაზე, ზმნისხების, თანდებულის თუ წაწილკის გაქაეებულ ფორმებზე ბრუნვის ნიშნის დაწოვით ახალი სიტყვის, ტერმინის წარმოება, მაგ. ზმნიდან: იყო აქედან—ყოო; იყო სი—ყოო ს—აქედან კიდევ იყო სობა, არს — არსი, ეგუბის—ეგუბისი, იმართებ სი—იმართებისი...
 ნაუკრასხებულებიდან: მას — მასი, აქედან კი — მასობა, მასეეობა, იგო—იგოობა, იგოეობა; თუთ — თუთობა, თუთეობა...

თანდებულებიდან: — გან — განი, განო; გამო—გამოა (არსიტრეტის გამოა, პერიატომას გამოის; იმ, ვინც არსიტრეტის შიშეუვარია, მის სყოლოდა გამოსული). გომო თანდებულებიდან წარმოებათა ზმნი—გომოა, აბსტრაქტული სახელ გომობა. ევრძო—ევრძოა, შიერ—შიერი.
 ზმნისხელებიდან: იღეს მე — იღეს მეო, შერ მე — შერ მეო.

წაწილკიდან: აააააააა და სხვ.
 შიგამა. არ უნდა დავაუიწყდეს, რომ იმაგვარი წარმოება გავრცელებულია ძველ ქართულში. შებრძოლ ფართოდ აქვს იგი გამოყენებული იერემ მკრისეაც თავის ფილოსოფიური ხაზისათვის თხულებთა თარგმანებში სწორედ ტერმინების საწარმოებად, მაგრამ მისი ენის ხელოვნრობაზე არაფერ დამარტობს. ამგვარად წარმოებული სიტყვები გავრცელებულია ახალ ქართულში (არს — არსი — არსება,

ღირსი — ღირსი, მარჯამს — მარჯამსი, ოგავე — ოგაველი, თჳსი — თჳსე ბა. ცნობილია, რომ გეორგიანულში სახელი ხერათისა ნაწარმოება ზნისდან ერთვიის სახელითი ბრუნვის ნიშნის დართით და ამგვარად, მისი გასუსტანგვივით. ადვილი, სადაც მდინარეები ერთმანეთს ერთიან, არის ხერათისა! ქართული ენის ეს დამახასიათებელი თავისებურება აღნიშნული აქვს პრაფ. ა. შანიძეს თავის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“, სადაც ნათქვამია: „ქართულ ენას შეუძლია აბრუნოს არა მარტო სახელი, არამედ ზნეც, ზნისსხუდაც, თანდებლიც, კავშირის, ნაწილაც, შორისდებულის, ე. ი. უოველგვარად სიტყვა მათ შორის, რეაულებრივი სახელის რომელიც ბრუნვის ფორმაც. შეტეო შეიძლება ნათქვამს: ქართულს შეუძლია. აბრუნოს მთელი წინადადებაჲ კი. ქართული ენის ამ თავისებურებას უკვე იღობა ქვეყნაჲში მრავალთა უფრადლება (აოსტრორას, ტ. V, 1927, გვ. 95)-ჲ. პრაფ. ა. შანიძეს რამდენიმე გვერდზე მოკავს ზემოთქმულის დამადატურებელი მჯადლოთები.

როგორც ვხედავთ, აქაც ქართული ენის თავისებურება უოფიდა და არა იოანე პეტრიწის მიერ გამოგონილი, ზეღონური სახელებია. მხოლოდ ერთი შეიძლება ნათქვამი და ისიც იოანე პეტრიწის სასახელად, რომ მან თავისი ბრწყინვალე ცოდნისა და შეუცდომელი ენობრივი აღდის წყალობით შესანიშნავად გამოიყენა ქართული ენის შესაძლებლობანა მისი დექსივის გასაძლიერებლად.

ამ მხრე შეტად სიბრტევის მასალას იძლევა იოანე პეტრიწის ენის შედარება ვერცემ შერთის, როგორც ფილოსოფიური თხზულებების (პეტრე იბერიელის შრომების) მთარგმნელის ენასთან. ვერცემ შერთს ისევე, როგორც იოანე პეტრიწი, აზრის სიხსტის დაუცისათვის, ფილოსოფიური მსჯელობის გადმოცემისათვის, სპეციალურ ტერმინოლოგიას იმუშავებს. ტერმინთა წარმოების ტიპები ირივე მთაბრუნვისა მსგავსია, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ მათი წყარო ქართული ენის ცოდნის მასალაა, ზოგჯერ მათი შექმნილი ტერმინები სრულიად თანხლებდა ფორმათა და შნიშვნელობათა. თვითებაა, თვითებობით, მასი, მასე ეობა, ეოვლიბა, ეგვბისი, ოყობა, იკოსი და სხვა ირივე მთაბრუნვის ენაში თანაბრად გვხვდება. ვერცემ შერთს ისევე, როგორც იოანე პეტრიწი, ფართოდ იყენებს ქართულ ენის შესაძლებლობებს ახალ სემასილოგიურა ერთეულების შესაქმნელად.

დასასრულ, აღსანიშნავია ისიც, რომ იოანე პეტრიწი ერთი და იმავე ბერძნული სიტყვის გადმოსაცემად მოხერხებულად იყენებს ქართული ენის მრავალფეროვან საშუალებებს და ერთი და იმავე ტერმინის მნიშვნელობის სხვადასხვა ნიშანს წარმოების სხვადასხვა საშუალებებით გადმოსცემს. ამ გზით იგი მდლარ სინონიმურ წყვილებს იძლევა. ამ მხრე იოანე პეტრიწის ენა მერად ძვირფასი წყაროა თანამედროვე ქართული სახელის, განსაკუთრებით კი, ფილოსოფიისა და სპეციალურ დარგთა ტერმინოლოგიისათვის.

ზემოთ ნათვლილ მკითხ ჩაიღვნიბის მაგალითთაგან ბევრი დღესაც სწორედ ტერმინოლოგიაში შნიშვნელობით იხმარება, აღარაფერს ეძებობთ იმ ხუა მასალაზე, რომელსაც იოანე პეტრიწი გაწვდის და რომლის სრულად მოყვანა აქ შეუძლებელია. ასეთებია: მგარძნობელიბა, სიტყვიობა, მხედველობა, მქერნალიბა, უსახლერობა, მიუწვდომელიბა, უსრულიბა, უსამართლობა, სხვაობა, გასხვავება, რაობა, რადენობა, არსობა; შესატყვისი, დასაწყვისი; ღირღულიანი (ღირღულიანიბა), გუაროვანი, ქეროვანი; ნიუთიერი, სულოერი, ზომიერი, ცნობიერიბა, სიტყვიერი, სიტყვიერიბა; გრნებრივი, მრგვლივი, ქვეგრვი, სხედვებრივი, აქვებრივი; გარძნობადი, აღრძნობებადი, ფრადი; კიღოვნობით, სიტყვიერიბითი, ბუნებობით, ცხოველიბითი და სხვა ტიპის წარმოებანი, რომლებიც დღეს ქართულ ტერმინოლოგიაში ფართოდ გამოიყენებულა.

როგორც ვხედავთ, იოანე პეტრიწის სიტყვაწარმოებმა რეალური საფუძველი აქვს ძველ ქართულ სმწერლობა ენაში. სიტყვები ქართული ენის დადგენილი ყალიბების მოხელეთაა აგებული და აუდასუ აბეღონურით“ კი მათ შორის, ადვილად მოიძებნება არა მარტო ძველ ქართული ენის ძეგლებში, არამედ თანამედროვე ქართულ სასაბრე ენაში. იოანე პეტრიწის მიერ შექმნილი ტერმინები და მათი აგების წესები თანამედროვე ქართულ დარგობრივი ტერმინოლოგიის გამდიერებისათვის მერად სასარგებლო წყაროს წარმოადგენს.

შეღმებდა დამარაკი იოანე პეტრიწის ენის ზეღონურობაზე ფიქრციისა და მორფოლოგიის სფეროში. აქ მისი ენა „იღვალის სასწრაოს“ ნიშნულია. იოანე პეტრიწის ენის ფონეტიკური და მორფოლოგიური ფაქტები ძველი ქართული ენის ნიშნებს მოყვება, მაგრამ ამ მხრე კონსერვატიული სრულიად არ არის როგორც შეფერება XI-XII საუღუნეების სა-

1 ა. შანიძე. ნათვბი III ობ. პრაფექსის სმარებისა... თხზ. ტ. 1, გვ. 268.
 2 ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1, 1953, გვ. 77.

წერლო ენას, თანე პეტრიწის თვისუფლად უმუშებს თოთქმის ყველა მის დროს სამწერლო ენაში თუნდაც აქა-იქ შემოხარულ დ ფორმებს, რომლებიც შედგომი წესით უმუშაობენ და მატონდებენ და ამიტომ ახალი ქართული მწერლობადა მიჩნეულა.

ესეთა რიცხვს შეეკუთვნება: 1. ზნისწილის განმარტებება აღ>ა, ვან>გა, წარ>წა ზნისწილებისა: აკითქვამ, ანათხზის, აგებულა; გააკოტს, გახიდება, გასხვავებულა, გაიგონებენ, გააგონებენ; წამწვერებალებულა.

2. მღე თანდებულანი ეთოარებთის ფონეტიკურად განმარტებული სახის ჩვეულებრივი ხსარება (აღმღე>ამღე) სიღრმემდე, უმარბეროთბამდე, უეანანასკენამდე...

3. მრავლობით რიცხვში ებ სუფიქსის გამოყენება: თუშა თუშათად; წიგნები, ძაღვები, სახეები, სიტყუები, სახელები, თუაღები, საყდრები, სატბო...

4. აღმანთა საკუთარ სახელად გაფორმება მოთხრობითს მრგუნაში: ბასიღმან, ქანელიკაბამან, მოსემან, იმავლიბოსმან, არისიტოკემან...

5. ზღსართავ სახელთა ხარისხის მოკლე ფორმები (ის-ნი ფორმად გაგრძობებული კვეხისტყუიანში და საერთოდ, XI-XII სს-ის სამწერლო ენაში): უღარე, უმრავლე...

6. არს მუშველი ზნის განმარტებება და შერწყმა წინამდებელი სიტყუათან: უცნაურია, უსხეულა, შედგებულბა, სხეულია, სხეულია...

7. აბსოლუტურ და რელატიურ ზნითა I თურქობითის ფორმათა ახალ წარმოებაზე გადამტყუა: წარმოდგომილა, განსახლებებულა, შერთებულა, შოუგია, წარბოსდგომია, გუსნაქელია (ნაცუალად: შეერთებულ აქს, მოუგოს...)

8. აბსოლუტურ განმარტებულა საუბურის არსებობა (პროფ. ა. შანისის ტურჩინთი) I კავშირბითის III სუბ. პარის მრავლობითს რიცხვში (ოღიან (ძველი) - ოღინ) გარდამავალი - ოღენ (ახალი), რომელიც ახალი ქართული მწერლობადა მიჩნეულა.

1 პროფ. ს. ყაუხიშვილს, მის მერ გამოცემულ „თანე პეტრიწის მრამებთან“ დართულ გამოკვლევის მოკლე ენობრივ მომობილენში, რამდენადღე ამის საშუალებას აძლევს მთელი გამოკვლევის საყოლაღობი ხასიათი, აღნიშნული აქვს ზოგე ახალი ენობრივი ფაქტი, რომელსაც თავი უჩენია ა. პეტრიწის ენაში (ახ. ა. პეტრიწის მრამები, ტ. I, 1940, გვ. LIII და შმდ.).

ასევე დოქ. ე. კვიციანიძის თვის საყოლაფაკეთი მრამები „პროკლე დადობისის კავშირნი. ძველი ქართული თარგმანი“, 1948, აღნიშნული აქვს თოთქმის ყველა სახელე, რომელიც ა. პეტრიწის ენაში გვეხვება.

ვალი - ოღენ (ახალი), რომელიც სამწერლო ენაში XI საუკუნელად ვრცელდებ: ოქმოდინ, ოქმარმოვინდინ, ოქმუქმოღინ; ნაცულად ძველი ოქმარმოვინდინ... - ფორმად.

9. მომავალი დროის გამოხატვა, ახალი წარმოებით (სულ რამდენიმეა უმუშველი მკვლავით): „და თუ ენო, უღარეს შეეძლება ერთისა“ ტ. I, 40, 26.

ყველა მათგანს (ოღინ ფორმანი ეკუთრებათის გამოკლებით) შეტანალები რაოდენობით ეხვლებით ძველი ქართული ენის ძველებშიც, მაგრამ ფართო ვარაუდებს სამწერლო ენაში ისინი მხოლოდ XI, ზოგე კი XII საუკუნელად მოუვებენ. ამდენად, თანე პეტრიწის სრულად არ ჩანს არც ენის არქაობის მომხარე.

რას გვიჩვენებს სინტაქსი? არსებითად სინტაქსითა და ერთადერთი სუფიქსი, რომლის მიხედვითაც შეიძლება ვეუაპარაკოთ თანე პეტრიწის ენას ბელონელობაზე, მაგრამ ისიც მაშინ, თუ არ გავითვალისწინებთ მის შრომების ფილოსოფიურ ხასიათს და იგულო ქართული ენის აზვლების მონაწილენა.

აქ „ბელონეურად“ და თვისებურად შეიძლება ჩავეთვალა ქართულს არაღამბახათებული კონსტრუქციები, როგორცა: ა) წინადალების მიმდებარე კონსტრუქციითა ხშირი ხმარება (რაც ბერძნულსთვისაც ნიშანდობლივი); ბ) წინადალების წყურთა გამოტოვება (განსაკუთრებით ქვემდებარისა და შემამხენელისა, არს მუშველი ზნისა, რომელსაც ატოროთ თვისთავად გულმხობის), რაც აგრეთვე დამახასიათებელია ბერძნული დენდრისა, მაგრამ იქ ვაუგებრობა არ იქმნება, რადგანაც გამოტოვებულ წყურთს კომპენსაცია სხვა საშუალებით ხდება. ე) „და“ კავშირის ხმარება „უ“ ნაწილიან. არს მუშველი ზნის ნაცულად ან სხვა, მისთვის არაღამბახათებულა მნიშვნელობით გამოყენება, რაც უმარად ბერძნულის ვაუნება.

დ) კავშირთა და ნაწილიათა სიმრავლე ტექსტში. აგრეთვე ბერძნულის დამახასიათებელია: რ) თოლი, განსაკუთრებით ქვეყნობითი წინადალებების სიმრავლე და წინადალებათა დაწყება კავშირით, რაც მართლ სტრილის მწიგნობარული ენის თვისებაა და სხვა.

მაგრამ უნდა გავიხსენოთ, რომ ბერძნულშიც არცთუ იშვიათია ძველი ქართული ენის ბერძნულიდან თარგმნილი ძველების ენაში და მათ შორის ქართულ სახარება-ოთხთავში. მთარგმნელები თავიდან ვერ იცილებდნენ, თუ შეგნებულად არ აზიდებდნენ თავს ბერძნულად

1 თუშა, როგორც ე. კვიციანიძის „თოთქმის თანამართ რაოდენობა ვაუკვს ბერძნულად ზნის მიმდებარით გადმოტანისა და პარიქითან“. დასახ. ნაშრომ., გვ. 309..

გაუღწას ასეთი გაუღწა, ჩვეულებრივ, სწორედ სინტაქსის სფეროში შეინიშნება დღევანდელი და, სხვათა შორის, თანამედროვე ქართული თარგმანებშიც. დღენის გაუღწას საკითხი და უცხოურა კონსტრუქციების თარგმანში გადმოცემის საკითხი პეტრონისთვის იყო და ახლაც მერღვე რთული და მრავალმხრივი საკითხია საერთოდ მთარგმნელობით საქმიანობაში. დღევანდელი მთარგმნელობითი ღვაწლის თარგმანის რაიმე შეიძლება ახლიც დგომის ტყვეობაში ექვეყიან და მხედველობიდან არსებით უკვე იგივე ფაქტორი, რომ საკითხითი ადგილები თარგმანის მიღწევა შეუძლებელია განსხვავებული ტიპის ენებს შორის. ერთი ენისათვის შეიძლება წინადადების სხვა სხვა წევრმა იყოს დამახასიათებელი, ვიდრე მეორისათვის. ქართული ენა კი თავისი აკრებულებით განსხვავდება სხვა ენებისაგან და მათ შორის ინდო-ევროპული ენებისაგანაც. ამიტომ თარგმანისას მის ბუნებას და წესებს უნდა გაეწიოს ანგარიში.

მაგრამ იოანე პეტრონის მიერ ბერძნული ენის სინტაქსური (ან კიდევ ლექსიკური ტერმინთა კომპლექსის წესების) ზოგჯერ ქართულში გადმოტანა ასეთი შექნისგან გაუღწას არ უნდა მიუყვაროდ. იგი გარკვეულ მიზანს ემსახურება: ქართული ენა გახადოს აზრის გადმოცემის ასეთივე სრულყოფილი იარაღი, როგორც იყო ბერძნული, სადაც ფილოსოფიური აზროვნება და მსჯელობები უშაღწეს საფეხურზე ათეუნიანს პლატონმა და არისტოტელემ. ქართული ფილოსოფიური ენის, „მდებარეობაზე“ უნდა შექნას ენის მიხედვით იოანე ფილოსოფიური ტრადიციების მქონე ბერძნული ენის კვლად ფაქტორს. „კავშირის“ თარგმანის ბიოლიტეობაში იგი ამბობს: ქართველთაგან რომ „თანსოცხარელი და შეწვენიანი მხედველობა, (ქართული) ენაშიცა ენისადა (ბერძნული) ვამეწყო და ხედვამაც ფილოსოფოსთა განცდისა შეარისტოტელურათ“¹. იგი მზრად გამოხატავს თავისი ლტოლბის ელინთა ენაშვილობისა და „გონებადლებობის“ გამო, რადგანაც „ყოველთავე, ელინთა ენაშვილობისა ზედა, თვის სახელი ქვენი, შესაბამისი თვისიან არსებობისა, ხოლო ჩუენთამან, არცა თარგმანისა, არცა სხუამან ენი დასკურთხიან, და აწ მე უბოძოდ მიშლის თარგმანისა შინა, რამეთუ ყოველთავე ერთად და სწორად დასდებენ ზეენითა“².

ა. პეტრონის თარგმანებში სმარებული სპეციფიკურად ბერძნული კონსტრუქციები, როგორცაა განსაკუთრებით აზრის შექმნის ზმნის გამოტოვება, და კავშირის სმარება ქართულის

არადახასიათებელ პირებებში (მაგ. „ე“ ნაწილის ნაცდელი), მიმდებარე კონსტრუქციები და სხვა, დღენის შესაბამის ადგილებში მზრად არ გვხვდება. ამგვარი შემთხვევები ზოგჯერ ვერ ახსენება ვერც დღენდამ გამოდგანაზე პირდაპირ თარგმანით და ვერც ა. პეტრონის მთარგმნელობითი პრინციპებით. აქ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის ფაქტორი, რომ იოანე პეტრონი გაიზარდა და ფილოსოფიური განათლება მიიღო ბიზანტიაში. თავისი სიუცხლის დიდი ნაწილი მან ბერძნულ საშუაროში გაატარა. ბერძნული ენა მისთვის ჩვეულებრივი სალამაყო ენა იყო და ამიტომ მოსალოდნელია, რომ მისი, როგორც ჩვეულებრივად ბერძნულ მეტყველ პირის კამოღად სრულიად უნებურად ამ ენის დამახასიათებელი უაღრის წინადადებები გამოაღყო. რაც შეეძლება დიდი მოცულობის რთული ქვეწიობის წინადადებების სმარებას, მათი დაკავშირების შედგენილობით მერღვე მრავალფეროვანი კავშირების ან საკავშირებელი სიტყვების საშუალებით, ეს საერთოდ ფილოსოფიური ენის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს. ეს თავისებურება კი გამოწვეულია აზრის ზეურად და დაუმხარეებლად, გარკვეული და უწყვეტი რაქციული გადმოცემის მოთხოვნით. ასე იგი ნებისმიერი ავტორის ფილოსოფიურა თხზულების ენის დამახასიათებელი იქნება.

მაშ, რა ქმნის იოანე პეტრონის ენის თავისებურებას, თუკი ტერმინთა სიუხვი, რთული ქვეწიობელი წინადადებების სმარავლად დამახასიათებელია ფილოსოფიური ენისათვის საერთოდ და მას შეეხვედებით სხვა ფილოსოფიური ავტორებთანაც; თუკი ბერძნული ენის გაუღწა სხვა მთარგმნელთა ენისა ახასიათებს როგორც ლექსიკური, ისევე წინადადების სინტაქსური წევრებში?

იოანე პეტრონის ენის თავისებურების, და მოუყოლებლობის ანეკვებს ამ მოცულებითი ერთად მისი ინდივიდუალური სტილი, რაც მის მიერ ენაში არსებულ სინონიმურ საშუალებათა თავისებურ შეჩვენებას და წინადადებების მერღვე თავისებურ წევრებში ელინდება.

ენობლით, რომ ქართული მარტივი წინადადების ნორმალური, ჩვეულებრივი წევრია მოითხოვს შემასმენლის დასმას ქვედადებარა შემდეგ. სხვა წევრების არსებობის დროსაც წინადადებას ჩვეულებრივ შემასმენელ ატრავს. ქვედადებარე, თავის შრავს, კი ჩვეულებობისამებრ მარტივი წინადადების თავშია ხოლმე. იოანე პეტრონი ამით, რომ შემასმენელს ქვედადებარის წინ და იოანეს ერთად კი წინადადების ბოლოში აქყავს მერღვე თავისებურ და ამასთანავე მელიდურ წინადადებას დებს³.

„რამეთუ ზეენით თანეყოველ და მოქალაქელ ცხოველდ შეეწმინა კაცო“. ბუნ. კაცისა, 16, 4.

1 იოანე პეტრონის შრომები, ტ. II, 1937 წ. გვ. 220.
2. შრომები, ტ. II, გვ. 6, 23.

„სწორისა ძალისა მიერ იქმნების წარმოებნა სწორთაჲს“ I, 8, 15.

„მსავსეთა, პირველ უმსავსეთათაჲს, წარმოუ-
ნების ყოველთა წარმომადგენელი მისებო“.
I, 24.

ხშირად წინადადების თავში შემასმენელი
ღვას ბოლოში კი ქვეშდებარე:

„უქრო არს უსერილყო და სულიერად
თქუმაჲ სულისაჲ“. ბუნებისათჳს კაცისა,
26, 19.

ზნისართის ადგილი ქართულ წინადადება-
ში ჩვეულებრივ ზნის წინაა. იოანე პეტრიწი
თავისებურ რიტმულბან აძლევს წინადადებას,
როცა ზნისართს ზნის შემდეგ ხმარობს:

„მოქმედებამან უძლიერესისამან იმოქმედესა
უძლიერესად“ I, 46, 7.

განქრობული განსაზღვრებების, გათიშულ
მსაზღვრელ-საზღვრულთა ხშირი ხმარება იო-
ანე პეტრიწის სტილის მეტად დამახასიათებელ
ნიშანს წარმოადგენს:

„რომელი იგი იყო ქუბი, მრავალხარა-
ხნილი და ქუეული და ძნიად წიად-
სასეღელი და ძნელად გაძისაქეილი“.
II, 224, 8

მსაზღვრელ-საზღვრული ხშირად ზნითაა გა-
თიშული:

„ყოველი ქმნილი ი რ ა ბ ბ ი ს ა მიერ იქმ-
ნის ძალისა“ I 51, 9

„ორნი წარმოიყენეს წყარონა“ II,
142, 3.

ხშირად მსაზღვრელ-საზღვრული რამდენიმე
სიტყვითაა გათიშული:

„რამეთუ თუთ გონებაჲ არს და გონიერი
ხელა მას არსებაჲ“ I, 103, 26.

„მანინ თქუა, ვითარმედ ყოველსა გუ-
არსა არსებაჲ დაუეჭობესღების მოქმედე-
ბისასა“ (ყოველსა გუარსა მოქმედებისაჲ
არსებაჲ დაუეჭობესღების).

„რამეთუ არა უღარესთავან რასა შეიწუნა-
რებს ღმრთებრივი ზესთმეწინეობაჲ ცნობა-
სა“ I 77, 5

საუერადლებოა, რომ ეს უკანასკნელი წინა-
დადებები წყობით ბერძნულ დედანს მისდევს.
მაგრამ თუ სხვა მთარგმნელთან მსგავსი კალკი
იშვიათად, შეუცნობლად გამოჩნდება ბოლმე
(ძველ ქართულში გათიშული მსაზღვრელ-სა-
ზღვრული ძალიან იშვიათად გვხვდება) იოანე
პეტრიწი სწორედ ამგვარ წყობას აძლევს უპო-
რატესობას. მას ეს წყობა მოსწონს და შეგუ-
ბულად, დაყენებით სწორედ ამგვარ წინადად-
ებებს ავებს თავის ორიგინალურ ნაწარმოებ-
შიც — „განმარტებაში“.

ნაწარმოებისა და კავშირების წინადადების
ბოლოში მოქცევაჲ იოანე პეტრიწის წინადა-
დებას ნათესავს და მოხდენილს ხდის.

„და არცა ყოველი სული ეზოარებიან თან-
ზოარებითსა გონებასა, არამედ, უგონიერესნი
ილენ“ O I, 69, 2

„რამეთუ ესე მხოლოდ შენდობას მიემთხ-
ვეის შეინანოსო“ ბუნ. კაცისა, 16, 9.

„რამედ არცა ეშმაქნი და არცა ანგელოზნი,
შეინანონლა თუ, შენდობას ღირს იქნებან“.
ბუნ. კაცისა, 16, 3

მეტად შელოლორი ხდება წინადადება, რო-
დესაც სხვათა სიტყვის გაღმოცემისას პეტრიწი
ო ნაწილად ზნისთან ურთავს, მით უფრო, რო-
დესაც ეს ზნა ქვეშდებარისა და დამატების
წინ დგას:

„რომლისათჳს იტყვის სოკარტი: ნიაღვრე მესხ-
ეთსა მდღერასა ჰკავს ნიეთი“ II, 72, 32

„მამინა ვიტყვითი ცნობად, ოდეს მიხეზნი
ვიწყნეთი პირველნი“ II, 42, 1.

„უცხელი არსი სხვათა ასოთა მშობური“.
ბუნ. კაცისა, 71, 6.

„რომელმან... სული შეანაწევრარ სხეულთა“.
ბუნ. კაცისა, 48, 27

„იტყვის: ეზოარებისო სიმრავლე ერთსა“.
II, 12, 4.

მსგავსად ნაქროწი წინადადებები იოანე პე-
ტრიწის ინდივიდუალური სტილის ერთი დამა-
ხასიათებელი ნიშანთაგანია.

• • •

საბოლოოდ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ
იოანე პეტრიწის ენის სპეციფიკას, მის სტილს
ქმნის ერთობლიობა იმ თავისებურებებისა,
რომლებიც I. რთული ფილოსოფიური, მალა-
ლი აზროვნებითი კატეგორიების გაღმოცემის
საჭიროებითაა გამოწვეული: ფილოსოფიური
ენებების სიმრავლე და მათი გამოხატვული
ახალი ტერმინების სიღრმე, რთული სინტა-
ქსური კონსტრუქციები. 2. ბერძნული ენისა
და ბერძნული დედნის გაკლებნა ტერმინების
კომპოზიციასა და წინადადებების წყობაზე.
3. ინდივიდუალური სტილის თავისებურებანი,
რაც ელენდება ენის სინონიმურ საშუალებათა
თავისებურ შერჩევასა და წინადადების თავისე-
ბურ წყობაში. თავისებურებათა მთელი ეს კომ-
პლექსი ქმნის იოანე პეტრიწის თვითმყოფად
სტილს. ამიტომ არის მისი და ძნელად გასა-
გები და სოფრავრ ხელკუწრობის შთაბეჭდი-
ლებასაც ამტკიცო ტოვებს.

იონანე კავკაზის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარი ზომიერითი გარემოს განმარტებისათვის

ე. პელიქიძე

(წარმოადგინა საქ. სსრ მეცნ. აკად. წევრ-კორესპონდენტმა ი. უ. უსნიშვილმა)

ფილოსოფიური თხზულების გაგება შეუძლებელია მასში ნახმარი სპეციალური ფილოსოფიური ტერმინების მნიშვნელობათა ცოდნის გარეშე: ხშირად ფილოსოფიური ცნებების აღმნიშვნელი ტერმინები ჩვეულებრივ სასაუბრო ენაში არ იხმარება; ხდება ისეც, რომ ენაში ჩვეულებრივად სახმარისი სიტყვა სრულად განსხვავებული მნიშვნელობის მატარებელია. როგორც ფილოსოფიური ტერმინი.

ჩვენ განვიხილავთ იონანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარ რამდენიმე სპეციალურ ტერმინს, რომელთა მნიშვნელობების გარკვევა ამ შრომების ზოგიერთი ძირითადი ადგილის გაგებაში დაგვეხმარება.

კავშირი

პროკლე დიადოხოსის შრომის სათაურს — „Στοιχειώτατος θεολογίου“, რაც ნიშნავს „ღმრთისმეტყველებითი საწყისები“, „ღმრთისმეტყველების საფუძვლები“ (ნ. პარის თარგმანით — „Богословские начала“, ან კიდევ, უფრო ზუსტად — „Богословские первоосновы“), იონანე პეტრიწი თარგმნის ასე: „კავშირი ღმრთისმეტყველებითი“. სადაც ტერმინი კავშირი, ცხადია, ნახმარია „საწყისების, ელემენტების, საფუძვლების“ მნიშვნელობით.

„სტიქიონის, ელემენტის“ მნიშვნელობით ტერმინი კავშირი პირველად იონანე პეტრიწს უნდა ეხმარა. თვითონვე, უფრო ადრე. პროკლე დიადოხოსის თარგმნაშუა. რბ სთი:ჯეიოვ-ის მნიშვნელობით იგი ტერმინს ასობს ხმარობს¹.

მაგრამ სანამ თვით ტერმინი კავშირი განმარტებაზე გადავიდოდეთ, მცირეოდენ ცნობებს წარმოვადგენთ იმის შესახებ, თუ რა ტერმინები იხმარებოდა ძველ ქართულში ცნობილი რბ სთი:ჯეიოვ-ის მნიშვნელობით. წინასწარ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ცნებაში, ჩვეულებრივ, ოთხი ძირითადი ელემენტი. იფხი სივითი — მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი იგულისხმება.

„სინჯრ მრავალთაში“ მრც წლისა რბ სთი:ჯეიოვ-ის შესატყვისად გვხვდება სტუქო და წახი². ეს უკანასკნელი გვხვდება კირილე იერუსალიმელის „ნათლისღებისათვის“ თარგმანში:

¹ Н. Я. Марр, Иоанн Петрицкий, грузинский философ XI—XII века, СПб., 1909, гл. 5.

² ნ. ბ. ენკისიოს ემესელი, ბუნებისათვის კაცისა. გამოსცა ს. რ. გორგაძემ. ტურქია. 1914, ლექსიკონი. გვ. 179.

³ ნ. სინჯრ მრავალთაში 864 წლისა, აკაკი შანიძის რედაქციით, წინასტყვაობით და გამოკლევით. თბილისი. 1959, ლექსიკა. გვ. 331. 335.

უკეთუ ვისმე სწადის კითხვად, ვითარმედ რასა წყლისაგან და არა სხესაგან წესისა მიუტევის შიდალი იგი, საძმართონი წიგნი აიხუენ და მხოლოდ, ვითარმედ ღიდ და მთავარ არს წყალი და ოთხთა ხაჩინოთა მათ წესთა უმკობ/ს (85,9—12)⁴.

პროფ. ა. შანიძეს მოპყევს აგრეთვე შესაბამისი ბერძნული ტექსტი, საიდანაც ნათელი ხდება, რომ სიტყვით წესი თარგმნილია ბერძნული τὸ στυλιον:

Ἐξ ὧν τῆς ποιεῖ γυνῆμα: οὐδὲ τῆς ὀψιῆστος, καὶ μὴ δῖ᾽ ἔξωτος τῶν στυλιῶν τῆς χάρις βῆσται, τὰς θείας γραφῆς ἀναλαβῶν ἐνήσει. Μέγα γὰρ τὸ τὸ ὄνομα, καὶ τῶν τεισσομένων τὸν χρισμὸν στυλιῶν τῶν φωνημένων τὸ ἀκλίστον (PG. 33, pp. 432—433)⁵.

როგორც პროფ. ა. შანიძემ მიგვითითა, წესი, ამავე, „სტიქიის, ელემენტის“ მნიშვნელობით, გვხვდება აგრეთვე კათოლიკე და პავლეს ეპისტოლეებში (2 პეტრე 3, 10; 3, 12; კოლ. 2, 8). მაგრამ τὸ στυλιῶν -ის წესით თარგმანი, ვფიქრობთ, შემთხვევითს შეცდომაზე უნდა იყოს დამყარებული. საქმე ისაა, რომ ბერძნულში τὸ στυλιῶν-ის გვერდით არსებობს აგრეთვე სიტყვა τὸ στυλιῶν, რომლის მნიშვნელობაა „წესი, რიგი“. ამ სიტყვის გნ. pl. იქნება τῶν στυλιῶν; ეს უკანასკნელი, როგორც ვხედავთ, საკმაოდ ახლო დგას τὸ στυλιῶν-ის გნ. pl. τῶν στυλιῶν ფორმასთან. ადვილი შესაძლებელია, რომ მთარგმნელს τῶν στυλιῶν ფორმა აღექვა τῶν στυλιῶν სიტყვად. რა თქმა უნდა, არ შეიძლება იმის თქმა, რომ მან არ იცოდა τὸ στυλιῶν-ის, როგორც ოთხი ელემენტის, ანუ ასოს, ანუ ნივთის მნიშვნელობის შესახებ. მაგრამ ფაქტია, რომ მთელი გამოთქმა „τῶν τεισσομένων τὸν χρισμὸν στυλιῶν“, რასაც ფილოსოფიაში ერთი გარკვეული, დაკანონებული მნიშვნელობა შეესაბამება „მსოფლიო ოთხი ელემენტისა“, „მსოფლიო სტიქიონისა“ (ანუ სხვაგვარად „τὸ στυλιῶν τὸ χρισμῶν“—პეტრიწის მიხედვით „ასოჲ მსოფლებრივი“; мировая стихия), კირილე იერუსალიმელის მთარგმნელმა მცდარად გაიგო და მოულოდნელად თარგმნა გამოთქმით „ოთხთა ხაჩინოთა მათ წესთა“, სადაც, გარდა იმისა, რომ τῶν სτυლიῶნ აშკარად არასწორად თარგმნილია სიტყვით „წესთა“, აშკარად შეცდომითაა თარგმნილი აგრეთვე τὸν χρισმὸν (τὸ χρισμῶν) სიტყვაც. წესისამებრ, ეს გამოთქმა უნდა თარგმნილიყო ისე, როგორც მას ჩვეულებრივ შემდეგ თარგმნიდნენ: „ოთხნი ნივთნი ამის ზოფლისანი“, სადაც ნივთი უდრის τὸ στυλιῶν-ის და სოფელი—ბ ოთხი.

როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს, ს. ორბელიანმა სტიქიონის მნიშვნელობით „ასოც“ იცის და „კავშირიც“... ამას გარდა, მან ბერძნული სიტყვა „სტიქიონიც“ იცის „სტუქოს“ ფორმით... მაგრამ მან არ იცის „წესი“ კავშირის მნიშვნელობით. ეს სიტყვა მის ლექსიკონში რომელიღაც მისი საქმის გამგებლებელს ჩაუმატებია წყაროს დაუსახებლად: „წესი — ოთხნი ნივთნი“⁶.

⁴ სინური მრავალთავი 864 წლისა, გამოკლევა, ლქსია, გვ. 335.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე.

იმ ძეგლებში, სადაც მოსალოდნელია ოთხი ელემენტის, სტიქიათა შესახებ მსჯელობა, ეს ცნება გამოიხატება ტერმინებით: სტქისი, ნიფთი, აგებულემა, ასო და კაფშირა.

ასე მაგალითად, გრიგოლ ნოსელის „კაიისა აგებულებისათჳს“ ძველ ქართულ თარგმანში (VIII—IX სს.)⁷ „ელემენტების“, „სტიქიათა“ მნიშვნელობით გვხვდება როგორც ნათარგმნი ტერმინი ნიფთი, ასევე სტქისი;

კაცო სოფელი არს შირაქმ, ღიღსა შინა, რამეთუ სტქისნა იგი ყოელითურთ პოინლ არიან მას შინა. და აწ რომელნი იგი ესოდნითა ღიღებითა აღიღებენ კაცსა, საბუღისა ამის ძლით დაიქუწად მათ, ვითარმედ მას აღიღებენ, რომლისა საკუთრებანი იგი შემლთა და თაგუთაჲ შინა იპოუებიან, რამეთუ აგებულებაჲ მათი ამათვე ოთხთა ნიფთთაგან შეზაუებულ არს (კაც. აგებ. 177, 18—24); ნუკუეუ ჰგონებდე, რაჲამს იხილნე სტქისნი ამის სოფლისნა ვითარმედ იწრო რამეჲ არს ეუალდ მოქუევაჲ აერისაჲ მის (კაც. აგებ. 210, 11—15).

როგორც ვხედავთ, ამ უკანასკნელ წინადადებაში ცნება **τὸ στοιχεῖον** **τὸ ἀσπερσῶν** „კაიისა აგებულების“ მთარგმნელს, საყვებით მართებულად, უთარგმნია შესიტყვებით „სტქისნი ამის სოფლისანი“, ამასთან ტერმინი უთარგმნელად გადმოუღია.

ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთათჳს“ ძველ ქართულ თარგმანში „ელემენტის“, „სტიქიონის“ მნიშვნელობით გვხვდება ტერმინი ნიფთი:

და არცა ჩაიღენ ყოველი ყოველსა შინა არს: ესე იგი არს ცუცხლი ქუეყანასა შინა და პაერო წყალთა შინა და სხუაჲ მრავალი რომელიმე რომელსა შინა და არაჩაჲ არს ნიფთთაგანი, რომელი არს საცნობელთა ქუევე შეურევენელ სხეას (ექ. დღ. 44, 10—13).

გიორგი მთაწმიდელი, ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთაჲ“-ს⁸ უფრო გვიანდელი (XI ს.) მთარგმნელი, „ელემენტის“ მნიშვნელობით ხმარობს ნიფთსაც და სხვა ტერმინსაც, კერძოდ — აგებულემაჲს.

დაღაჲათუ არაჩა თქუას ნიფთთა მათჳს; ცუცხლისა, წყლისა და პაერისა, არამედ შენ თჳსთა ნიფთარებითა გულის ქჳა ყუე (ექუსთა, 9, 18); და რომელთაჲმე თქუეს, ვითარმედ ოთხთაგან წიფთთა აგებულ არს იგი (ექუსთა, 13, 1; იხ. აგრეთვე: 44, 34; 45, 3); და ესე არაჩოლო ქუეყანისნათჳს ოდენ არს ესრეთ, არამედ სხუათა მათჳა ნიფთთათჳს (ექუსთა, 46, 31, 2).

კინაცა რომელნიმე ნიფთთა სიჭოჲასა მიიღტოდეს და ოთხთა ამათ აგებულემათა სოფლისაჲთა არემეს მიზეზი ყოველთა დამადებისაჲ (ექუსთა, 3, 2); ხოლო ჩუენ არცა თუ პირველთა მათ აგებულემათაგან, რომელ არიან ნიფთნი, ვერტუთ შეზაუებულად ცაჲა (ექუსთა, 13, 15).

ეფრემ მცირეც, მსგავსად მისი წინაპრებისა, აგრეთვე ტერმინით ნიფთი გამოხატავს **τὸ στοιχεῖον**-ის მნიშვნელობას:

ურთოერთას შეერთებასა და შეზაუებასა ნიფთთასა შეურევენელად და განწყალებულად ჰმარხავს (პ. ივ. 75, 37); და ამას ცხადყოფენ უმაღლესნი ეუეუ განწმებალობით უმაღლესთათა და ერთნიფთისაგანნი ურთოერთას პურობითა და განმტკიცებითა (პ. ივ. 41, 10) (• **τὰ μὲν στοιχεῖα**).

ალსანიშნავია ის გარემოება, რომ იქ, სადაც კათოლიკე და პავლეს ეპისტოლეთა ძველ ქართულსა და ზოგჯერ გიორგი მთაწმიდლისეულ რედაქციებშიც

7 უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა „კაიისა აგებულებისათჳს“ გამოსცა, გამოკლეუა და ლექსიკონი დაურთო ი. ი. აბულაძემ, თბილისი, 1964.

8 იხ. ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1946, ნაკვ. 11. ტექსტი გამოსცა და გამოკლეუა და ლექსიკონი დაურთო მ. კახაძემ.

9 იხ. პეტრე იბერიელი, შრომები, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბილისი, 1962.

სტიქიის მნიშვნელობით წესია ნახშიარი. ეფრემ მცირისეული რედაქციის ხელნაწერებში იგი ნივთითაა შეცვლილი. მაგ.:

წესნი იგი დაიწუნენ (2 პეტრე, 3, 12 ოს.); ნივთნი ოს;

წესა მას ქვეუე ამის სოფლისა (გალატ. 4, 3 აკ. რედ.); წესთა მათ ქვეუე ამის სოფლისთა (გალატ. 4, 3, გ. მოაწმ. რედ.), ნივთთა ქვეუე კუეუენით სოფლისათა (გალატ. 4, 3, ეფრემის რედ.); ასევეა, გალატ. 4, 9...

მაშასადამე, ძველ ქართულში, იოანე პეტრიწამდე „ელემენტის, სტიქიის“ მნიშვნელობით იხმარებოდა ტერმინები: სტუქო, სტუქისი, ნივთი, ავებულემა და აგრეთვე წესიც, თუმცა იგი უბნ შთიჯეისონ-ის მცდარი თარგმანიდან უნდა მომდინარეობდეს.

ახლა ვნახოთ, როგორ გადმოსცემს უბნ შთიჯეისონ ცნებას იოანე პეტრიწი. საერთოდ, ცნობილია, რომ იოანე პეტრიწი ცდილობს ყველა ბერძნულ ტერმინს ქართული შესატყვისი დაუძებნოს და, თუ ასეთი არ არსებობს, შექმნას ის ქართული ენის სიტყვაწარმოების წესების მიხედვით. ბერძნული ტერმინი მას უთარგმნელად გადმოაქვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ქართული თარგმანი არ აკმაყოფილებს. „კავშირის“ თარგმანში მხოლოდ 18 ბერძნული სიტყვაა¹⁰. მაგრამ ასეთ შემთხვევებში იოანე პეტრიწი უმეტესად ბერძნულ ტერმინს თან ურთავს ქართულს. ბერძნული სიტყვა მას მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის მოჰყავს (იხ. მაგ., უამისა და ხრონოს შესახებ მსჯელობა „განმარტების“ 50-ე თავში). ამ მხრივ იოანე პეტრიწი გარკვეული აზრით პურისტადაც კი შეიძლება ჩითვალოს (შდრ. მაგ., ნემესიოს ემესელია და პროკლე დიალოხოსის შესაბამის თხზულებათა რუსულ თარგმანებში стихия, элементия, φαιταзия, φαιταзия და სხვ. თარგმნილი არ არის, მაშინ როდესაც იოანე პეტრიწის თარგმანებში ყველასთვის ქართული შესატყვისებია დაძებნილი: ასო, კავშირი, შემასრულებელი, ოცნება, ოცება და სხვ.); უბნ შთიჯეისონ ცნების აღსანიშნავად ტერმინს ნივთს იოანე პეტრიწი არ ხმარობს. ამ ტერმინს მასთან გარკვეული, დადგენილი მნიშვნელობა აქვს: „მატერიისა“ (ჩქ მსგ). ხოლო ტერმინოლოგიაში და მით უმეტეს ძირითად ფილოსოფიურ ტერმინებში ომონიმიას იოანე პეტრიწი, როგორც წესი, არ უშვებს. ასეთი მიჯნა, როგორც ვნახეთ, არა აქვთ დადებული არც ძველ მთარგმნელებს და არც გიორგი მთაწმიდელსა და ეფრემ მცირეს: ისინი საპირობის შემთხვევაში ნივთს „მატერიის“ (ჩქ მსგ) მნიშვნელობითაც ხმარობენ, „სტიქიის“ (უბნ შთიჯეისონ) მნიშვნელობითაც და ზოგჯერ „არსების“ (ჩქ მსგ) მნიშვნელობითაც, კი. იხ. მაგ. გ. მოაწმდილის თარგმანი „ექუსთა დღეთაჲ“, გვ. 29, 2.

პროკლე დიალოხოსის შრომის თარგმანამდე იოანე პეტრიწმა უბნ შთიჯეისონ-ის ყველაზე კარგ შესატყვისად სიტყვა ასო მიიჩნია. ნემესიოს ემესელის თხზულების „ბუნებიათუის კაცისა“-ს V თავი სწორედ სტიქიებისადმა მიძღვნილი. მისი სათაურია „აქუი შთიჯეისა“, რომელსაც პეტრიწი თარგმნის ასე: „ასოთათჳს“ ბკ. 61,2). ქვემოთ კი უბნ შთიჯეისონ უბნ შთიჯეისონ ცნებას შემდეგ შესატყვისის უძებნის ქართულად: „ასოჲ მსოფლებერივი“. ეს გამოთქმა გრიგოლ ნოსელის თხზულების ძველი ქართული თარგმანის „სტუქისინი ამის სოფ-

¹⁰ 6. კეკელიძე. პროკლე დიალოხოსის კავშირი, ძველი ქართული თარგმანი, საკანდ. დისერტაცია, 1948, გვ. 216.

ლისანი“-ს (გ. მთაწმიდლის მიხედვით: „ოთხნი ესე აგებულენი სოფლისანი“) შესატყვისია, მაგრამ, როგორც ტერმინი, ცხადია, გაცილებით უფრო დახვეწილი და სრულყოფილია:

ასო მხოღებრივი არს ნაწილი ყოვლად უმცირესი სხელთა თანაშემისა. არიან უკუ ახონი ოთხ: ქუეყანა, წყალი, აირი, ცეცხლი... და ესენი არიან პირველნი და უმარტუენსნი სხუათა მიმართ სხელთა, რამეთუ ყოველი ასო ერთტომ არს მისდა, რომლისდა იყოს ასო ბჟ. 61, 3—8.

Τὸ στοιχεῖον τὸ κοσμικὸν ἐστὶ μέτρος ἐλάχιστον τοῦ οὐκ ἔμετρου τῶν σαμᾶτων. ἐστὶ δὲ στοιχεῖα τέσσαρα, γῆ, ἕνθαρ, ἀήρ, πῆρ... καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτὰ τε καὶ ἀπλᾶ, ἄν περὶ τὰ ἄλλα σάματα. καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ἔμμετρὸν ἐστὶ τοῖς, ἄν ἐστὶ στοιχεῖον (Migne, 612, 613).

რატომ ირჩია იოანე პეტრიწმა „სტიქიის, ელემენტის“ აღნიშვნა ახალი ტერმინით — ასოთი? ეს სავსებით გასაგებია.

საქმე ისაა, რომ ბერძნული τὸ στοιχεῖον-ის ფილოსოფიური მნიშვნელობა — „საწყისი, ელემენტი საფუძველი“, მომდინარეობს მისი ძირითადი, — ასოს, ბგერის — მნიშვნელობიდან. რადგანაც ასო, ბგერა უმცირესი ელემენტია, ერთეულია, ამიტომ შესაძლებელი გახდა მისი გადატანითი ფილოსოფიური მნიშვნელობით — „ელემენტის, საწყისის“ მნიშვნელობით ხმარება.

იოანე პეტრიწი შესანიშნავად განმარტავს, თუ რატომ ეწოდება პროკლეს თხზულებას „Στοιχεῶσις θεολογική“ — სწორედ ასოს, როგორც უმარტივესი ერთეულის, პირველად სწავლების მაგალითის მოშველიებით:

ხოლო სტჯიოდ ღმრთისმეტყველებითად ითქუნეს თანე ესე... რამეთუ სასწავლოდ შემაჯალთა ყოველთა, პირველად უმარტივესთა ასწავებენ და მერამდა მათგან შედგებულთ: ვითარცა ასოთა მიერ სახელთა, ხოლო სახელთა მიერ თქმისა, და კუალად თქმისა მიერა სიტყუასა, ვითარ გვსწავლია პეტრიწმენისა (11, 5, 24—27).

როგორც ჩანს, პეტრიწზე დაყრდნობით განმარტავს ასოს ს. ორბელიანი:

„ამისთვისა ფილოსოფოსთა მიერ ასონი სახელდებთან ცეცხლსა, აირსა, წყალსა და ქუეყანასა, რამეთუ ვითარცა ასოთა დასხმითა აღმოიკითხვის სიტყვა და სიტყუათაგან შეიქმნების წიგნი, ეგრეთვე ამა ოთხთა ასოთაგან შეიშალებს სხელი და სხეულსაგან კაცი სრული“¹¹.

ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია „ბუნებისათჳს კაცისა“-ს XIII ს-ის A 2579 ხელნაწერის გადამწერის მიერ „ასოს“ განმარტება აშიაზე: „ღანიშენ, ვითარ ასოდ ნითთა იტყვს ოთხთა. ვითარ მიწასა და წყალსა, აირსა და ცეცხლსა, რამეთუ ესრეთ ეწოდების ამათ კმითა ელლადელთაგანთა. ხოლო ეწოდების ამისათჳს ასოდ ამათ, რამეთუ, ვითარ იგი ანბნისა ასოთაგან მარცხულნი და მარცხულთაგან სიტყუანი შეიქმნებიან, აგრეთვე ამათგან ოთხნი ბალღამნი, ბოლო ბალღამთაგან სხელნი ცხოველთანი შემზადებიან (ფურც. 112)¹².

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბა ბერძნულ ფორმას სტუჟო-საც იოანე პეტრიწზე დაყრდნობით განმარტავს, თუმცა წყაროს არ ასახელებს. სტუჟო სიტყვის განმარტების II ნაწილი, სადაც მიწის, წყლის, ჰაერის და ცეცხლის თვისებებზეა ლაპარაკი, აღებულია ნემესიოსის V თავიდან; „არს უკუა ქუეყანაჲ ჰვე

11 იხ. ს უ ლ ხ ა ნ -ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ლექსიკონი ქართული, 1966 წ.

12 საქ. სსრ ხელნაწერთა ინსტიტუტის A ფონდის № 2579 ხელნაწერი. იხ. აგრეთვე, ბუნებისათჳს აირისა, ხაშოსია ს. ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი. 1917. კოპისკონი. გვ. 61. სქოლო.

და გრად, ხოლო წყალი -- გრილ და ნოტიო, ხოლო აირი -- ნოტიო და მჭურვალე... არამედ ცაცხლი -- მჭურვალე და მჭელი... (მ. კ. 61, 17--18...) -- შდრ. საბა: „ქვეყანა მჭელი და გრილი არს, წყალი -- გრილი და ნოტიო არს; წყალი სოგრითა ეზიარებს ქვეყანასა, და ნოტიობითა -- ჰაერსა; ჰაერი ნოტიო და მჭურვალე არს, ნოტიობით ეზიარებს წყალსა და სიბურვალეთსა; ცაცხლსა: ცაცხლი მჭურვალე და მჭელი არს, სიმჭურვალეთი ეზიარებს ჰაერსა და სიმჭელით--ქვეყანასა“.

სიტყვა „სიტუქოს“ განმარტების I ნაწილი კი, საბას პეტრიწის „განმარტების“ წინასიტყვაობიდან და მე-40 თავიდან აქვს აღებული. ამ უკანასკნელში

ნათქვამია: „რამეთუ ნამღვილ მყოფისა ნაქუისნი არიან შედგულ პირველთა ასოთა ხტჳქიოთ, მიერ, რომელ არიან პირველნი თესლნი და ხტჳქიონი არსთანი“ (II 96, 36--37, 1--2); ან იქვე: ხოლო ხტჳქიონნი ნამღვილ მყოფობისანი ზესთ არსნი და ზესთ სრულნი; რამეთუ არ შედგა უსრულთა ასოთა მიერ ანაქუსი ნამღვილ მყოფისა (II 97, 5--6). შდრ. საბა: „ხტჳქო--ესე არს ოთხთა კავშირთან აღნაქესნი“.

ბოლოს, იოანე პეტრიწი პროკლე დიადოხოსის თხზულების თარგმნისას ყველა ადრინდელ ტერმინს უკუაგდებს და სტიქიონის აღსანიშნავად ხმარობს ტერმინს კავშირნი. რას ნიშნავს სიტყვა კავშირი? ამის შესახებ თვითონ იოანე პეტრიწი, როდესაც წინასიტყვაობაში პროკლეს თხზულებიან სათაურის არსს განმარტავს, წერს:

ხოლო ხტჳქიოდ ღმრთისმეტყველებითად ითქუნეს თავნი ესე. ხტჳქიოდ ეწოდების კავშირსა, ამისათჳს დაღვა კავშირი, ვითარცა უმარტივესი ყოელისა (II, 5, 23--25).

მაგრამ რატომ მაინცა და მაინც სიტყვა კავშირი აირჩია „ყოველთა უმარტივესი“ სტიქიონის აღსანიშნავად? როგორც ცნობილია, ამ უმცირეს, უმარტივეს ნაწილთა, სტიქიათა ქვეშ იგულისხმება მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი, რომელთაგან, ისევე იოანე პეტრიწის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ხდება სხეულთა „თანშეჭა“, ანუ შემტაცება; ამიტომაც ოთხნი ნივთის, ოთხთა ასონ შესატყვისადაც იგი უკვე კავშირს ხმარობს:

ყოველთა შედგულთა მარტივესი უპირველეს, ვითარ ოთხთა ამთა კავშირთა, ვიტყვ ცეცხლსა, აირსა, წყალსა და ქვეყანასა.

სხეთა შორის, ამ ტერმინს, რა თქმა უნდა, ისევე იოანე პეტრიწზე დაყრდნობით (თუმცა ეს მითითებული არ არის), შესანიშნავად ხსნის საბა ახო სიტყვის განმარტებისას:

ახო: ელლადელთა ქითა, მქვან კავშირთა, ამისათჳსცა ფილასოფოსთა მიერ ახოთა სახელულებიან ცეცხლსა, აირსა, წყალსა და ქვეყანასა... ხოლო ამთა ოთხთა ასოთა კავშირადაც სახელსდებენ, ვინითგან მით დაკავშირდებთან ყოველნი ნივთნი.

დაახლოებით ასეთსავე ახსნას იძლევა საბა თვით „კავშირი“ სიტყვის განმარტებისასაც:

კავშირი: ოთხნი იგი ასონი: მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი არიან, ვინაიდან ამთა მიერ არს ყოველთა სხეულთა შემტაცება.

როგორც ვთქვით, თუმცა ს. ორბელიანი წყაროს არ ასახელებს, მაგრამ ცხადია, რომ „კავშირის“ განმარტებისას იგი პეტრიწის „განმარტებას“ ეყრდნობა.

იოანე პეტრიწი „კავშირნი“-ს თარგმანშივე ზოგჯერ ტერმინ კავშირ-ის გვერდით ახოსაც ხმარობს. მაგ:

ყოლებასა ოთხთა ამით კავშირითა და ასოთახა (II 118, 28—29), ან: უოელი ქმნილი ერთი ნაწილთა მიერ შედგების, ხოლო უქმნელსა ერთსა არცა ნაწილი კქონან და არცა ახონა და კავშირნი. ამით რომელ ვოველი ასოა და კავშირი პირველ მისსა არს ეისდაცა იუსთ ასო, ხოლო ერთსა უპირველეს არაბა (არს) (II, 23, 6—7).

მაგრამ, მის მიერ თარგმნილი პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი ღმრთისმეტყულებითნი“ და მისი „განმარტება“ იმდენად მნიშვნელოვანი და ავტორიტეტული შეიქმნა ფილოსოფიაში, რომ სპეციალურ ფილოსოფიურ ტერმინად „სტიქიების, ელემენტების“ გამოსახატავად, საბოლოოდ იოანე პეტრიწის გაგებით შექმნილი ტერმინი — კავშირნი დამკვიდრდა. როგორც პროფ. ა. შანიძე აღნიშნავს, „ეს ჩანს „ვეფხისტყაოსნიდანაც“, სადაც იკითხება:

დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შეერთვიარ სულთა სირასაჲ (884, 4).

კავშირნი აქ სტიქიებია, ანუ ელემენტები, რომლებიც სწახლდებით ჩამოთვლილია ნესტან-დარეჯანის წერილში:

ღმერთსა შემედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლის შრომას,
ეცხსლა, წაალსა და მიწასა, ჰერთა თანა ძრომასა (1304,1—2)¹⁴

ყველაფერი ზემოთქმული შეეხებოდა τὸ στοιχεῖον ცნების შესატყვის ტერმინს — კავშირნი.

მაგრამ იოანე პეტრიწი, როგორც თავიდანვე ვთქვით, Στοιχεῖσιν ფორმასაც „კავშირნი“ თარგმნის. ეს ფორმა, მართალია, στοιχεῖον-იდან მომდინარეობს, მაგრამ მას უკვე გარკვეული მნიშვნელობით ხმარობენ: კერძოდ, სათაურში იგი „საფუძვლებს, საწყისებს“ ნიშნავს (Обучение первоосновам, ან უბრალოდ: Первоосновы. ასე მაგალითად: Δι Στοιχεισῶσιν „პირველსაფუძვლები“ ეპიკურესი)¹⁵.

ცხადია, „კავშირნი“ სათაურში იოანე პეტრიწმა მეტაფორულად იხმარა. კავშირნის — ოთხი ელემენტის, ოთხი ასოს მნიშვნელობა, ამის შესაძლებლობას იძლეოდა.

გუარნი

წინასიტყვაობა „განმარტებისა“, რომელიც იოანე პეტრიწმა პროკლე დიადოხოსის „Στοιχεῖσιν εὐαγγελίου“ თარგმანს დაურთო, შემდეგი წინადადებით იწყება:

გუარნი თანა გუაუ დიდთა საღმრთისმეტყუელითა შორის ხედვისასა და აღებად ჰპრას წინათვე წინამდებარისა წიგნისასა (II 3,4—5).

ამ წინადადების ერთი ნაწილი, როგორც გამოცემული ტექსტის სქოლიოებშია აღნიშნული¹⁶, სხედასხვა ხელნაწერში სხედასხვაგვარადაა წარმოდგენილი. კერძოდ: „დიდთაა საღისმეტყულთა“ A, „დიდთასა ღმრთისმეტყულთა“ C, „დიდთასა ღმრთისმეტყულთა D, „დიდთასა საღმრთისმეტყულთა შორის“ E.

¹³ NB. პეტრიწი ბერძნ. σείρα-ს, „მწკრივს, რიგს“ უთარგმნელად ტოვებს და ჩვეულებრივ ყველგან — ხიზას ხმარობს.

¹⁴ იხ. სინური მრავალთავი 864 წლისა, 1959, ლექსიკა გვ. 436.

¹⁵ იხ. Древнегреческо-русский словарь, составив И. Х. Дворецкий. т. II, 1958.

¹⁶ იხ. იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II. გამოცემა შ. ნუცუბიძემ და ს. იმ. ყაუხჩიშვილმა, 1937, გვ. 3.

ყველაზე ძველ (XII—XIII სს.) H 1337 ხელნაწერშიც, რომელიც ახლა საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული, ეს ადგილი ასევე გაუგებრადაა წარმოდგენილი: „ცნობად ღიღთასა ლინმეტყულოთა შორის ხელვისასა“: ეს გამოწვეულია იმით, რომ ამ ხელნაწერის პირველი ფურცელი უკვე დაზიანებული ფურცლის სანაცვლოდ, XVII—XVIII საუკუნეებშია რესტავრირებული.

მაგრამ ჩვენ ამ შემთხვევაში გვაინტერესებს, რა მნიშვნელობითაა ნახმარი მოცემული წინადადების პირველი სიტყვა—გუარია, რომელიც ყველა ხელნაწერში ერთსა და იმავე პოზიციაშია წარმოდგენილი. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გაირკვეს, რომელი სინტაგმის წევრია იგი.

ერთი შეხედვით, საკითხი მარტივად წყდება: გუარსა სიტყვა თითქოს დაკავშირებულია თანა-გუაც შემასმენელთან და მასთან ერთად განუყოფელ ფრაზოლოგიურ ერთიანობას ქმნის: „გუარსა თანა-გუაც“. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით. სინამდვილეში კი ის სულ სხვა სინტაგმის წევრია.

თუ ჩაუვკირდებით ამ წინადადების წყობას, აღმოჩნდება, რომ გუარსა საზღვრულია მისგან რამდენიმე სიტყვით დაცილებული, მაგრამ მის მიერ მართული და მასთანვე შეთანხმებული მსაზღვრელისა — ხედვისასა. სიტყვა ნათესაობით-მიცემით ბრუნვაში დგას, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იგი მართულ-შეთანხმებული მსაზღვრელია. უფრო რომ დავაზუსტოთ, იგი მართულია ისეთი სახელის მიერ, რომელიც მიცემითს ბრუნვაში დგას. ასეთი ძალის მქონე კი ამ წინადადებაში გუარსა სიტყვაა. სინტაგმის გათიშული წევრები რომ ერთმანეთის გვერდით დააყენოთ, წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს: „თანა-გუაც ცნობად გუარსა ხედვისასა“.

როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში ვითარების ბრუნვაში დასმულ მას-დართან (რაც ინფინიტივის ფარდია), ყოფილი პირმომართი დამატება ხშირად ინარჩუნებს თავის ბრუნვას (მიცემითს, უფრო იშვიათად სახელობითსაც). იოანე პეტრიწი ამგვარ ინფინიტივთან ყოფილ პირმომართ დამატებას, ჩვეულებრივ, მიცემითში ხმარობს ხოლმე. მოცემულ წინადადებაში გუარსა დამატებაა (პირდაპირი) ცნობად ინფინიტივთან, ზუსტად ისევე, როგორც ჰაზრსა, ამავე წინადადების მეორე ნაწილში — „ალებად ჰაზრსა წინამდებარისა წიგნისასა“. აქ ჰაზრსა პირდაპირი დამატებაა ალებად ინფინიტივთან და თავის მხრივ, ისიც ისევე რამდენიმე სიტყვითაა გათიშული თავისი მსაზღვრელისაგან—წიგნისასა. ამგვარად, მოცემული წინადადების სინტაგმები შემდეგნაირად უნდა დაწვრილდეს:

I

თანა-გუაც ცნობად
ცნობად გუარსა
გუარსა ხედვისასა
ღიღთა საღმრთისმეტყუელოთა შორის
ცნობად საღმრთისმეტყუელოთა შორის

II

(თანა-გუაც) ალებად
ალებად ჰაზრსა
ჰაზრსა წიგნისასა
წინამდებარისა წიგნისასა
ალებად წინამდებარე

თანამედროვე ქართულით: „(ჩვენ) გვეალია ღიღი საღმრთისმეტყუელოთა შორის გვარის შეცნობა და წინამდებარე წიგნის აზრის წინასწარვე გაგება“.

როგორც ვხედავთ, წინადადების ორივე ნაწილი ტოლფასოვანი სინტაგმებისაგან შედგება. დაბრკოლებას თითქოს ის ქმნიდა, რომ ძნელი იყო გუარსა

სიტყვის აზრობრივად დაკავშირება მისგან მთელი შესიტყვებით დაშორებულ მსაზღვრელთან. მაგრამ ასევეა დაშორებული მეორე საზღვრულ-მსაზღვრელი — „მაზრსა წიგნისასა“, მათი დაკავშირება კი სრულიად არ კირს.

რამდენიმე სიტყვით ან მთელი წინადადებით გათიშული მართულ-მეთანხმებელი საზღვრულ-მსაზღვრელის ხმარება იოანე პეტრიწის სტილის ერთი ყველაზე დამახასიათებელი შტრიხია, ასე რომ გაუგებრობას აქ წუობა არ ქმნის.

ექვს ბაღებს გუარ სიტყვის მნიშვნელობა მოცემულ კონტექსტში. მაზრსა სიტყვა შინაარსით, მნიშვნელობით ადვილად დაუკავშირდა „წიგნისასა“ მსაზღვრელს. „ხედვის“¹⁷ გვარის¹⁸ გააზრება კი—გვარ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, კირს.

გუარ სიტყვას, როგორც ცნობილია, „გვარის, სახის, ფერის, ნაირის“ მნიშვნელობა აქვს. იოანე პეტრიწიც, ჩვეულებრივ ამ მნიშვნელობებით ხმარობს მას:

და აღვიშრევე, ტომისათჳს გუაროა ჩემთისა მე, მიღმოობა ენისაა გალქესებულ (II 220, 26).

მწუხარებისა გუარნი ოთხ. (ბ. კ. 106, 21; სახე, მჟღ). τῆς δὲ λήπης ἐπιθῶ τῆσσι αἰσῶν (Migne, 688), გუარი და მყოფი 1, 95, 14 (φορμα ἢ συσσεε) τῶτε ἐλθοῦ, καὶ τὸ ἐν (Plt. CI, 40—41).

სახის მნიშვნელობით აქვს ნახმარი პეტრიწს გუარ სიტყვა შემდეგ წინადადებაში:

ხოლო „ქება ქებათა“ გუარსა აჩუენებს სულთა ხსხრულესისა სახისა მიერ სიძისა და სქლისასა (II 226, 34—35).

ეს უკანასკნელი წინადადება, როგორც ბოლო დროს გამოირკვა, წარმოადგენს ბასილი დიდის თხზულების — სოლომონის იგავთა განმარტების ნაწყვეტის თარგმანს¹⁸. ამავე ადგილის თარგმანში ექვთიმე ათონელს გუარის შესაბამისად სახე აქვს ნახმარი:

„ხოლო „ქება ქებათა“ სახესა აჩუენებს სრულესისა სულთასა... (89, 11—13). Τὸ δὲ Ἄσμα τῶν ἀποστόλων τὸν τῆς πύου ἑπιθῶ: καὶ τῶν ἰσῶσων τῶν φυχῶν“¹⁹.

მაგრამ იოანე პეტრიწის თარგმანებში არის ბევრი შემთხვევა, როდესაც გუარ სიტყვა „იღვის“ (როგორც ფილოსოფიური ტერმინის) მნიშვნელობითაა იხმარება. ასეთ შემთხვევებში ბერძნულ დედაწმი მის შესატყვისად არის ჯ ? დ ე ა.

მაგ. „ბუნებისათჳს კაცისა“-ს თარგმანში:

პლატონ იტყოდა, ერთარმედ აღქსენება არსო გუაროა, ხოლო თუ რა არიან გუარნი, შემდგომდათა შორის ეისიტყუო (ბ. კ. 90, 22—23).— Ἰλάττειν ἀνάμνησιν εἶναι λέγει τὸ ἰξῶ εἰς τὸν εἶ ὅς ἐστιν ἡ ἰξῶ ε, ἔν τῶν ἐξῆς ἐξῆς ἐξῆς (Migne, 661).

17 „თეორიის, შეხედულების, აზრთა წყობის აღსანიშნავად იოანე პეტრიწი ხმარობს ტერმანს ხედვა“.

18 იხ. თ. კუონია, იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ბოლოსიტყვაობის ახალი წყაროს შესწავლისათვის, ძველი ქართული ენის ოთხი ძეგლი, გვ. 72 და 73.

19 იხ. იქვე, გამოკლება, გვ. 73, ტექსტი „თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილის, დაწყებისათჳს სოლომონის იგავთასა“.

Платон называет воспоминанием идей, а что такое идеи, об этом мы скажем впоследствии (Влад)²⁰.

აქ: ἡ ἰδέα, ἡδέα = გუარი.

„კავშირის“ თარგმანში:

საუწყო უკვე, ეითარმედ ამით ყოველთა ერთი და პირველებრივ გუარა, ეითარდა მის ქვეშესა შორის დაწესებულთა, თან მისცემს მათ (I 59, 19—20)

Δήλος δὲ τίς τίς πᾶσι τῶν μὲν ἰδέων²¹, καὶ ἦν ἴσθι τῶν ἀσῆχον τέτακται σείρα, ἐπειὶ ἔδωσαν (Plot. LXXXII, 17—18).

რატომ მოხდა, რომ იოანე პეტრიწი გუარ სიტყვას ხმარობს „სახის“ მნიშვნელობითა და „იდეის“ მნიშვნელობითა?

საქმე ისაა, რომ ბერძნული სიტყვები τὸ εἶδος და ἡ ἰδέα რომლებსაც იოანე პეტრიწი ერთი—გუარ სიტყვით თარგმნის, ერთმანეთის ყოველმხრივი სინონიმებია ო. დვორეცკის ლექსიკონში ეს სიტყვები ასეა ახსნილი:

Εἶδος (τὸ)—გარეგნობა, შესახედაობა, სახე, იერი, გვარი, ნაირი... მას აქვს ფილოსოფიური მნიშვნელობაც: ეიდოსი, იდეა (τὸ ἐπ’εἶδει καὶ ἴσθι, Plat. ἰდეალური, აბსოლუტური სილამაზე) ფილოსოფიური მნიშვნელობითვე იგი ფორმასაც უდრის.

ἰδέα (ἡ)— გარეგნობა, შესახედაობა, სახე, გვარი, ტიპი, კლასი, ნიშნავს აგრეთვე კატეგორიასაც. როგორც ფილოსოფიური ტერმინი კი აღნიშნავს იდეას, საწყისს, საფუძველს, პრინციპს, არსს, საზრისს. საერთაშორისო ტერმინოლოგიაში იგი სწორედ ამ უკანასკნელი, ფილოსოფიური მნიშვნელობით შევიდა და დამკვიდრდა.

როგორც ვხედავთ, τὸ εἶδος და ἡ ἰδέα პოლისემიური სიტყვებია, რომლებიც მნიშვნელობათა მსგავს, ერთმანეთთან სემანტიკურად მკიდროდ დაკავშირებულ წრეს ქმნიან. ამოსავალი, ძირითადი მნიშვნელობა ყველა დანარჩენი და მათ შორის ფილოსოფიური მნიშვნელობისათვისაც ორივე სიტყვისა, არის „სახე“, „ის, რასაც ვხედავთ“ (ὄραμα).

აქედან, გასაგებია, თუ რატომ თარგმნის იოანე პეტრიწი ორივე სიტყვას ერთი—გუარ სიტყვით, და უხერხულად არ თვლის ამას მაშინაც კი, როდესაც ორივე სიტყვა სხვადასხვა მნიშვნელობით თხზულების ერთ თავშია ან ერთ წინადადებაშიც კი:

Ἐξῆν δὲ σμῆναίηαι τὰ καμῆν εἶδος ἐκ τῶν ἡπαρτέρων ἀπογεννώμενα κατὰ ἡλείους ἰδέα ἐκ τῶν ἡσυτέρων δι’ ἡρημῶν παρὰ γῆσιν (Plot. CVIII, 5—6)

ვინაა შემთხვევის თითოეულ გუარა, უხესთესთაგან წარმონაშესა, უმრავლესთა შიერ შემდგომთა გუარათაგან განწელებით წარმოყენება (I, 10, 9—10).

Отсюда получается, что те, которые рождаются высшими (умами),

²⁰ ო. Ф. Владимирский, Немезий, епископ Емесский, „О природе человека“, перевод с греческого, Почаев, 1904, стр. 55.

²¹ „μὲν ἰδέα“ შესიტყვებას, ჩვეულებრივ, ერთიანი საწყისის (единное начало) მნიშვნელობა აქვს, ო. Древнегреческо-русский словарь, I, ἰδέα (ἡ).

сообразно одной форме, продуцируются вторичными разделенными (умам) сообразно большому числу идей (Лос., § 177)²².

სიტყვით გუარი ერთ შემთხვევაში თარგმნილია *τὸ εἶδος* (სახე, ფორმა), მეორე შემთხვევაში კი *ἡ ἰδέα* (იდეა).

სწორედ ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით უნდა იყოს ნახმარი გუარ სიტყვა განმარტების პირველ წინადადებაში:

„გუარსა თანა გუაჲ ცნობად... ხედვისასა“, რაც ასე განიმარტება: „გვაეაღლია ხედვის (თეორიის) იდეის (არსის, საზრისის, აზრის) შეცნობა“ და მაშინ მთელი წინადადება თანამედროვე ქართულით ასე გადმოიქცევა: „(ჩვენ) გვაეაღლია დიდი საღმრთისმეტყველო თეორიის იდეის (აზრის, საზრისის) შეცნობა და წინამდებარე წიგნის აზრის წინასწარვე გაგება“.

იოანე პეტრიწის მიერ შექმნილ ტერმინოლოგიაში ეს შემთხვევა გამოჩეკილია არ წარმოადგენს. თხზულების თარგმნისას ბერძნული სიტყვის ან ფილოსოფიური ტერმინის მიხედვით შექმნილ ქართულ სიტყვას იოანე პეტრიწი ფართო გაქანებას აძლევს: მხოლოდ თარგმნისას კი არ ხმარობს (მოცემული სიტყვის შესაბამისად), არამედ ორიგინალურ ნაწარმოებშიც (ასეა მაგ.: შექმნილი სამყაროს აღმნიშვნელი ტერმინი — აღმკული, რომელიც ბერძნული *ἀπομαρ* სიტყვის კალკია)²³.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესო იქნებოდა ქართულიდან 1248 წელს სომხურად თარგმნილი პროკლე დიაღობოსის „კავშირის“ ჩვენება. ნ. მარს თაეის გამოკვლევაში „Иоанн Петрицкий, грузинский неоплатоник XI—XII века“, იოანე პეტრიწის „განმარტების“ წინასიტყვაობის ტექსტის პარალელურად მოჰყავს სომხური თარგმანიც. იგი ასე იწყება:

Համենայն ազգ և զեղանակ պարտապահ ենք ճանաչել. զորս ի մեծ աստարանութեն տեսութիք. և անուղ կարծիս նախ զպոռապարիք զղոցս²⁴.

მეგარი, სამწუბაროდ, სომხურ თარგმანში „გუარსა თანაგუაჲ“ აღქმულია, როგორც ერთი სიტყვა. ამიტომ გუარ სიტყვაც გაგებულია პირდაპირი მნიშვნელობით, „ნათესავის, ტომის, გუარისა“ და თარგმნილია პენდიადისით: *«(ვ)აզგ և զხიռանակ»,* „ტომი და მყოფი“. ამიტომ მთელი წინადადების აზრით შეცვლილია: „ყველა ტომი (გუარი, ნათესავი) და მყოფი მოვალე ვართ ცოდნად იმისა, რაც დიდ საღმრთისმეტყველო თეორიაშია და წინამდებარე წიგნის აზრის წინასწარ აღება“.

სომეხ მთარგმნელს, როგორც ჩანს, ვერ გაუგია ქართული წინადადების წყობა, რომელშიც მსაზღვრელ-საზღვრული, როგორც ენახეთ, რამდენიმე სიტყვითაა გათიშული. ეს გაუგებრობა კი უნდა გამოეწვია გუარ სიტყვას, რომელიც მთარგმნელმა ჩვეულებრივი და არა ფილოსოფიური მნიშვნელობით გაიგო. მისგან ასეთი პირდაპირი თარგმანი რომ გამოიციხული არ არის, ამას ისიც მოწმობს, რომ ისეთი მნიშვნელოვანი ტერმინი, როგორიცაა კავშირი (ქართული სახელწოდება პროკლეს თხზულებისა, კავშირნი), როგორც ნ. მარი წერს, მისი ჩვეულებრივი მნიშვნელობით იქნა გაგებული სომეხ მთარგმნელს, რომელმაც იგი შესაბამისად სომხური *չագկասպ*-ით თარგმნა²⁵.

²² აქად. ლოსეის შესრულებული თარგმანი პროკლე დიაღობოსის Στοιχειώδεις Φιλοσοφίας-სი, ხელნაწერის უფლებით ინახება საქ. სსრ. ფილოსოფიის ინსტიტუტში.

²³ იხ. ნ. ე. კ. აღმ. მ. ძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 316.

²⁴ იხ. ნ. მ. მ. არ. ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 15.

²⁵ ი. კ. ე. გვ. 5, სქოლიო 2.

არც ის არის გამორიცხული, რომ გუარ სიტყვის ასეთი თარგმანის წყარო: დედანიც იყოს. როგორც ზემოთ ვნახეთ, უძველესი, XII—XIII საუკუნის ხელნაწერის I ფურცელი უკვე დაზიანებული ყოფილა. ყველა სხვა ხელნაწერიც პირველი წინადადების ერთ ნაწილს სხვადასხვაგვარად წარმოგვიდგენს. ჩანს, რომ ქართველი გადაამწერებდა არ იყვნენ მთლად გარკვეულნი ამ წინადადების აზრში. ასეთი გაუგებრობა კი ისევ და ისევ გუარ სიტყვის უჩვეულო მნიშვნელობითა და მისი მსაზღვრელისაგან საკმაოდ დაცილებით უნდა იყოს გამოწვეული.

ხოლო იოანე პეტრიწის „განმარტების“ პირველი სიტყვა გუარია რომ ნამდვილად ამ უჩვეულო, ფილოსოფიური მნიშვნელობით არის ნახმარი, ამას აღასტურებს მთელი რიგი ადგილები „განმარტებიდანვე“, სადაც გუარ სიტყვა მნიშვნელობის უკვე ამ ახალი ნიუანსით (იდეა, არსი, საზრისი) არის ნახმარი სხვათა შორის, იმავე გარემოცვაში, როგორშიც ჩვენთვის საინტერესო წინადადებაშია):

თანა გუაჲ გუარსა ბრძენთა ხიტყუსახა დაქურეტად (II 10, 7—9),

რაც ნიშნავს: „გვევალია ბრძენთა სიტყვის იდეის (არსის, საზრისის) განქურეტაო“.

აქაც, მსგავსად ზემოთ მოყვანილი წინადადებისა, სინტაგმები შემდეგნაირად განლაგდება:

თანა გუაჲ დაქურეტად
დაქურეტად გუარსა
გუარსა სიტყუსასა
ბრძენთა სიტყუსასა.

წინადადების წყობა აქაც ისეთივეა, როგორც ზემოთ დასახელებული I წინადადებისა, — საზღვრულ-მსაზღვრელი გათიშულია.

ვითარცა თვთ, სოკრატისთჳს იტყუან, ვითარმედ იკითხვიდისო სოკრატ, ვითარ იკითხვიდნი ურმანი მკირენი, და ჟუალად შეეკის მასვე წაკითხულსა, რამედუ არაუ გუარსა ჟერ არს საკითხვისასა მიცემაჲ არამედ... (II 6, 8—10).

რაც ნიშნავს: „როგორც თვით სოკრატის შესახებ ამბობენ, კითხულობდაო სოკრატი, როგორც პატარა ბავშვები კითხულობენ — ისევ და ისევ უბრუნდებოდა ხოლმე იმავე წაკითხულს, რადგანაც არა მხოლოდ საკითხავის იდეა უნდა მიეცე, (არამედ მახვილების და სასაენი ნიშნების სწორად დაცვა საპირო იმისათვის, რომ შეუტოთმელი აზრი გავიფოთო).“

იხვევ, როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში, აქაც, გუარსა წარმოადგენს მის მიერ მართული მსაზღვრელისაგან (საკითხავისასა) გათიშულ საზღვრულს. სინტაგმებად დაჯგუფებისას ასეთ სურათს, მივიღებ:

ჯერ არს მიცემაჲ
მიცემაჲ გუარსა
გუარსა საკითხავისასა.

იხილე მექურეტამაჲ, რამეთუ ოდეს არსი ანუ მყოფი სოქუა, მყის თანავე გუარსა წამოიყენებ ხედულსასა II, 5, 4 28.

ნიშნავს: ...როცა არსი ან მყოფს ამბობ, მაშინვე თეორიის (ხედვის) იდეა, (არსი, საზრისი) წარმოიყენებო. (ამ თაგში. „წისრადიებისათჳს არსათამაჲა,

ლაპარაკია აობდს. აზრობის და მყოფობის თეორიის შესახებ. ამ თეორიის არსს, იდეას, მთავარულუწესებს, საწყისებს კი — არსი და მყოფი წარმოადგენს.

აქაც ზუსტად იგივე წყობაა, რაც წინა შემთხვევებში: გუარსა ხედულისა-სა; საზღვრულ-საზღვრელია ერთმანეთის მიმართ.

ან ავიღოთ კიდევ ერთი კონტექსტი, სადაც გუარ ტერმინი აშკარად „აზრის, იდეის მნიშვნელობითაა“ ნახმარა:

ყოველი ხედვა ამის თავისა სხეასა გუარსა გვხრობს ჩვენ ხრულებიანსა (II, 90, 3—4).

აქ, ისევე, როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში, გუარ სიტყვა მის მიერ მართული მსაზღვრელისაგან გათიშულ საზღვრულს წარმოადგენს. ამგვარად ამ წინადადების აზრი ასე გადმოიციემა: „ამ თავის მთელი ხედვა (თეორია) სრულების სხეა აზრს (იდეას) გადმოგვეცეს“.

გუარსა დაიყავს აქა პერიატოლოთსა (II 59, 1);

საზღვრულ-საზღვრელი აქაც გათიშულია. წინადადების აზრია: „აქ პერიპატოელთა აზრს, თვალსაზრისს, თეორიას იცავსო“ (ლაპარაკია პროკლეს მიერ სულისა და სხეულის ერთმანეთისაგან გამოყოფაზე, განსხვავებაზე: სული თვითმობრავია და თვითარსება. სხეული კი სხვას, გარეგან ძალას საჭიროებს ასამოძრავებლად. სხეულს თვითარსებობა არ შეუძლია. იგი სულთან თანაარსებობს. საკმარისია სული სხეულს მოშორდეს, რომ სხეულმა დაკარგოს თავისი არსებობა. ეს კარგად ჩანს, ყოველი მოკვლევის მაგალითზეო (იხ. II, 57, 1—11).

მსგავსი სინტაგმები გაუთიშავიდაც გვხვდება ხოლმე იმავე „განმარტებაში“. მაგ.:

სამსახეობს აწ აქა გუარი ხედვისა (II, 81, 6).

რაც ნიშნავს: „ხედვის (თეორიის) საზრისი (იდეა, აზრი) აქ სამი სახისააო“. მაშასადამე, იონან პეტრიწი გუარ სიტყვას ხმარობს როგორც მისი ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, ასევე კერძო, ფილოსოფიური მნიშვნელობითაც (იდეა, არსი, საზრისი). ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით ხმარების საბაბი მას, ალბათ, მისცა ბერძნულმა სიტყვამ ἡ ἰδέα, რომლის ძირითადი, პირველადი მნიშვნელობა, როგორც ზემოთაც ვთქვით, სწორედ სახე, გვარია; ფილოსოფიური მნიშვნელობა (იდეა, საწყისი, საფუძველი, პრინციპი, არსი, საზრისი) კი დადატანითი, მეორედულია. ამიტომაც მიიჩნია შესაძლებლად იონანე პეტრიწმა: „მა და უფრო საჭიროდაც, რომ . ἡ ἰδέα („იდეის“ მნიშვნელობით), გუარ სიტყვით ეთარგმნას. ასეთი დამთხვევა ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის შექმნისას იონანე პეტრიწის მიერ გამოუმუშავებული პრინციპისა და დასახული მიზნის განხორციელების ერთი კეთილი შემთხვევათაგანი იყო.

აა, აობაა

ეს ტერმინები, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, პირველად იონანე პეტრიწმა იხმარა. აა დაახლოებით ნიშნავს „მყოფს, არსს, არსებულს“. აობაა — „მყოფობას, არსობას, არსებობას“. ეს უკანასკნელი ტერმინი თარგმანია ბერძნული τὸ εἶναι ტერმინისა, რაც მყოფობას, არსობას (ἔστιν) ნიშნავს. მაგ.:

ხოლო თუ ამას უმეარ (არს) და ამასუა უმეარ იქმნას წარმოაყენებელსა აობას თვისიანსა (I, 100, 24). **E:** ἔχῃ τὸ εἶναι: **πρῶτον** (Plot. CIV, 18).

აა და ააბაა სიტყვების საპირისპირო მნიშვნელობით იოანე პეტრიწი, ჩვეულებრივ, ხმარობს უარყოფით არ ნაწილაკით ნაწარმოებ ტერმინებს: არაა და არააბაა. ერთი მხრივ აა—არაა და მეორე მხრივ ააბა—არააბა წყვილებს შორის ურთიერთკავშირის არსებობა ნათელი გახდება იმ კონტექსტებიდან, სადაც იხინი ერთმანეთის საპირისპირო მნიშვნელობით ერთად გვხვდებიან:

მართლად აა ოდენ მყოფობას მიიღებს არაობისგან (II, 180, 5); ააბა თანგანწვალებით მიიღო არაობისგან (II, 53, 36); სრულად არაობისგან მიიღებს ააბა (II 25, 18); ოდესოდენ აა მნიშვნედეს, მართ ოდენ არაობისგან გაყოფს (II 54, 30); ყოველი მიზეზი თჳს გამო მიზეზონასა პირველად ააბასა მისცემს და მოწყუედს არათავან (II 55, 7) და სხვ.

ასეთი დაპირისპირების შემდეგ, ძალაუნებურად ისმის კითხვა: აა და ააბაა ტერმინთა წარმოებისას ამოსავლად არაა და არააბაა ეფორმები ხომ არ აიღო იოანე პეტრიწმა, მათი ასეთი შესაძლებელი გააზრების საფუძველზე: არ+აა, არ+ააბაა. არაა ნიშნავს „არარს, არარსებულს“. ეს კარგად ჩანს შემდეგი კონტექსტიდან:

მრცუნის მე თჳთ მის ქეშპაიტებისაგან, აჟათ წარსულსა და მკლარსა, თუ არსთა წილ არათა გარდმოევენებდე (II, 108, 27—28).

არაბაა კი შესაბამისად, ნიშნავს „არარსებობას, არამყოფობას“. ეს ნეგატიური ცნებების გამოხატველი ტერმინებია. აქედან დადებითი ცნებების გამოხატველი ტერმინების წარმოება უარყოფითი არ ნაწილაკის ჩამოცილებით შეიძლება: არ-აა —აა; არ-ააბა—ააბა. ე. ი. დადებითი მნიშვნელობის მქონე ტერმინთა წარმოებისას ამ შემთხვევაში იოანე პეტრიწმა უარყოფითი მნიშვნელობის ტერმინთა ფორმები აიღო ამოსავლად.

მართალია, აა „არსს, მყოფს“ ნიშნავს, მაგრამ, როგორც ჩანს, იოანე პეტრიწი მას ამ უკანასკნელთაგან მაინც განარჩევს. იგი წერს:

აა.და არსი და მყოფი განიყოფებან ურთიერთობისაგან (II, 54, 3).

და ამისათვის არისტოტელს იმეორებ. როგორც არისტოტელე ამბობს, მყოფი არსზე მეტია, მას მოიცავს:

ხოლო აა რაათადა განეყოფის მყოფსა და არსსა, იხილე მეკურებთან, რამეთუ ოდეს არსი ანუ მყოფი სთქუა, მუის თანავე გუარსა წარმოიყენებ ზედულისასა... ხოლო ოდეს ოდენ აა ქნიშნვიდეს, მართ ოდენ არაობისგან გაყოფს, და რეც თუ ათა შორის წარმოაჩენს, მაგრა უჯგუროდ და პირმუჳპრობელად (II 54, 27—41).

ან კიდევ:

ააბაა სწორად ზედო პირველისა ახგან ყოველთა მყოფთა (II 56, 20).

როგორც ხედავთ, მყოფი —არსის მომცეგლია. აა კი — მყოფისა. მაგრამ საბოლოოდ აა მყოფი და არსი მაინც არსებულის აღმნიშვნელი ტერმინებია მეტნაკლები ზოგადობით. ამ თვალსაზრისით ისინი სინონიმებიც არიან, მაგ.: ყოველი მამცემელი სხუათა ააბასა, პირველ თჳთ იგი არს მყოფ და ა (I, 16, 14).

შესაბამისი განსხვავებაა ააბასა და მყოფობას შორის. ააბა მომცეგლია მყოფობისა.

მისცემს მათ ააბასა მყოფობას (II, 182, 3);

აოხა, მართალია, მყოფობასა და არსებაზე უფრო შეტრა, მაგრამ გარკვეული თვალსაზრისით მათი სინონიმაცია:

ბოლო უცხო აოხასა და არსებასა მისცემს წარმოჩინებულსა, და ძალსა წარმოუყენებს, შესაბამისა არსებისას (II 31, 27).

ხშირად, თავისთავად, ცალკე აღებული აოხა, „ყოფნას“, „არსებობას“, „მყოფობას“ ნიშნავს:

და ესეითარი აქუს აოხა თთოეულსა განღმრთობილთასა (I, 82. 2--51); *αξι τας ης* *εχει: ης υπαρχει, αμβισον εαυτους* *μειν* (Plot. § CXXXIII, 13--14).

ამ ახალი ტერმინისაგან იოანე პეტრიწი ზმნასაც და მიძლეობის ფორმასაც აწარმოებს:

რამეთუ თუთ იგი აოხა თვისსა მიზეზისგან აქუს ყოველსა მყოფსა. ხოლო ყოველი მიზეზი თან მისცემს თვისსა აოხისგან და აიებს წარმოაბუღებს ახა (II, 54, 1--3); მართოდენ ძალთა ცხოვრობითთა აოხს (II, 93, 3) და სხვ.

როგორც ზემოთ ვთქვით, აა და აოხა ტერმინები იოანე პეტრიწის შემოღებული უნდა იყოს. საბა ა-ს „კავშირს“-ზე მითითებით ხსნის „განმარტებლად“ ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი კონტრექსტით, სადაც მყოფის, არსისა და აა-ს განსხვავებაა მოცემული (იხ. II, 54, 27--31). დასახვლებული ციტატის პირველ ნაწილს საბა საკუთარი სიტყვებით გადმოსცემს. მეორე ნაწილი კი ბოლონდუ თითქმის უცვლელად აქვს გადმოღებული აა სიტყვის განმარტებისას.

ს. ორბელიანი „მყოფსაც“ იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ამავე ადგილის მიხედვით ხსნის:

„მყოფი ზოგადი სახელს არს ყოველთა მყოფთა, ხოლო ესე მყოფი განიყოფების არსებისა მიმართ და შემოხუჭვიითისა. არსება უცუქ არს თვისთ მყოფი და არა მოქნე სსსსა შეწყვიტებისა მიმართ; ხოლო შემოხუჭვიითი არს არსებასა შინა ხილული ვერ შემძლებელი თანა შორის თვისსა, არამედ სხვისა შორის შკონებული ყოფისა და ონივე ესე მყოფი არიან. ხოლო ააა მყოფი არს, მაგრა უგვარო“.

შდრ. პეტრიწის „განმარტებაჲ“, II, გვ. 54,4--26;

ურთგო არ იქნებოდა აოხა ტერმინი თანამედროვე ქართულ ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიაში დამკვიდრებულიყო *εχει*, *επιτη*-ს შესატყვისად. მყოფობა მაშინ *η υπαρχει, существование, наличное επιτη*-ს შესატყვისი იქნებოდა.

ოცნება—უოცნოა

ბერძნული ტერმინების: *φανερα* (ჴ), *φανεραιον* (რბ), *φανεραια* (რბ), *φανεραιος* (adj) თარგმანისას მნიშვნელობათა განმასხვავებელი ნიუანსის დაცვა მეტად ძნელია. ამიტომ ნემესიოსის რუსულად მთარგმნელმა, ე. ულადიმირსკიმ, ეს ტერმინები უთარგმნელად დატოვა. იოანე პეტრიწი შესანიშნავად იყენებს ქართული ენის შესაძლებლობებს და ძველ ქართულში უკვე არაბეული ოცნება ტერმინის გვერდით მოხერხებულად აწარმოებს დანარჩენი ტერმინების ზუსტ შესატყვისს ქართულად. ეს კარგად ჩანს „ბუნებისათვის კაცისა“-ს VI თავიდან, რომელიც სპეციალურად ფანტაზიის, წარმოდგენის (ოცნების) უნარს, ძალას ეხება. ნემესიოსი ამბობს:

Οι δε Ναιταιοι τεισπρα ταυτα φαισι, *φανεραια* (αυ, *φανεραιος*, *φανεραιος*, *φανεραιος*, *φανεραιος* (Migne, 633). იოანე პეტრიწი თარგმნის:

ხოლო სტოკენი ოთხად იტყოდეს ამას: ოცნებად, ოცებითად, ოცნებრივად და ოცებად (ბ. 72, 8—9; იქვე, ოცება|საოცო).

„ოცნება“—სთან დაკავშირებით უნდა გაეიხსენოთ ნეგატიური ცნების აღმნიშვნელი ტერმინი უოცნოა.

უოცნო საბას განმარტებული აქვს, როგორც „არასაცნობელი“ ასევე. პროფ. ყაუხჩიშვილის მიერ უოცნო გაგებულია, როგორც საცნაურის საპირისპირო და უცნაურის სინონიმური მნიშვნელობისა და ახსნილია, როგორც „შეუცნობელი“ (იხ. ქართული სიტყვების საძიებელი II ტომისათვის, გვ. 301 უოცნო — „შეუცნობელი“). ამავე მნიშვნელობით აქვს თარგმნილი იგი. ი. ფანცხავას რუსულად. მაგ.: უოცნოა იგი ერთი ზესთა ძეს ყოველსა ძალსა და ყოველსა მოქმედებასა (11, 18, 25); Непознаваемая единица преемства всякого действия²⁶.

სინამდვილეში, უოცნო ნიშნავს არა „შეუცნობელს“ (непознаваемая) არამედ „წარმოუდგენელს, წარმოუსახველს“ (невообразяемая, непредставляемая) იგი მიღებულია არა ცნობა ზმნიდან, არამედ ოცნება ზმნიდან წაწარმოები უარყოფითი მიმღეობაა.

საქმე ისაა, რომ ტერმინს ოცნება ითანე პეტრიწი ერთიხ, კეთილობის—ღმერთიხ, ატრიბუტად ხმარობს უცნაური—უცნოა, მიუწდომელი—მიუწუთოა, უთქმელი—უთქოა და უქმნელი—უქმნოა ატრიბუტების პარალელურად. მაგ.:

უცნაური, უცნოა ერთი (შეუცნობელი ერთი):

ზესთღებარე იგი უცნაური ერთი და კეთილობა (11, 8, 5).

რამეთუ იგი ზესთაა და უცნაური ერთი ესახოსაჲ და ურომელოსა წარმოაჩენს ნივთსა (11, 43, 9).

რამეთუ მის ერთისა მიერ წარმოიჩინა ესე უცნაური ნივთი, ერთარ უოცნოა—უოცნოსა მიერ (11, 43, 9).

მიუწუთომელი, მიუწუთო ერთი:

პირველსა მას მიუწუთომელსა ზესთ არსსა ერთსა შორის (11, 130, 28—29; 11, 130, 31; 162, 27);

ერთი იგი და ზენაჲ ყოველთა სწორებით ყოველთა მიზეზ და მიუწუთო (11, 60, 4).

უთქოა, უთქვ ერთი:

უთქოა იგი ერთი მიუღრეველობასა ზესთა ძეს (11, 48, 15); მის უთქვსა ერთისა მიერ (11, 145, 8);

უქმნელი, უქმნოა ერთი:

ხოლო უქმნელსა ერთსა არცა ნაწილი ჰქონან და არცა ასონი და კავშირნი (11, 23, 6);

ხოლო უქმნოა ერთი ზესთა ძეს ნაწილთმიერობასა (11, 23, 33).

უოცნოა ერთი („წარმოუდგენელი ერთი“)

უოცნოა იგი ერთი ზესთა ძეს ყოველსა ძალსა და მოქმედებასა (11, 18, 25);

ას უოცნოსა ერთსა მოაქუს თჳს შორის ყოველი ზესთ გუართაჲ (11, 30, 4);

რამეთუ ესე მის უოცნოსა ოდენ ერთისა არს თვებაჲ (11 65, 31; იხ. აგრეთვე: 11 21, 30; 48, 2, 145, 14 და სხვ.).

²⁶ იხ. Иосанн Петрици, Рассмотрение платоновской философии и Прокла Диадохы, пер. с грузинского и исследование И. Д. Памцхавა, Тбилиси, 1942, стр. 25.

როგორც ცხუდავთ, ერთი არის:

1. უცნაური, უცნოა „შეუცნობელი“; 2. მიუწუთო — „მიუწულომელი“; 3. უთქოა: უთქვ—„უთქმელი“; 4. უქმნოა—უქმნელი; და 5. უცნოა—„წარმოუდგენელი“. რომლის გონებით წარმოსახვა შეუძლებელია.

უცნოა უარყოფითი ფორმა მიმღობისა ოცნება („წარმოდგენა“, „წარმოსახვა“) ზმნიდან, მაშასადამე იგი ნიშნავს „წარმოუდგენელს, წარმოუსახავს“ და არა შეუცნობელს. შეუცნობელისათვის ძველ ქართულში ცნობა ზმნიდან ნაწარმოები უარყოფითი მიმღობა უცნაური იხმარება. პეტრიწი კი ამ ცნების გამოსახატავად, როგორც ვნახეთ, ხმარობს ტერმინებს: უცნაური უცნოა, აგრეთვე, ზოგჯერ უცნობო-საც (იხ. II, 213, 5);

მაშასადამე, ტერმინს უოცნოა იოანე პეტრიწი ხმარობს გონებით „წარმოუდგენელი“. „წარმოუსახავი“-ს მნიშვნელობით. ზემოთ ჩამოთვლილ სხვა სახელებთან ერთად იგი ერთის ანუ ღმერთის უარყოფადი ანუ უუთქმითი სახელია.

უოცნო-ს მნიშვნელობით, პეტრე იბერიელის შრომების თარგმანში ეფრემ მცირე ხმარობს ტერმინს მოუგონებელი:

და ყოველია მოგონებათაგან მოუგონებელ არს ზემთაგონებისა იგი ერთი (პ. იბ. II, 19);

სხვა შემთხვევაში აღწერით წარმოებასაც მიმართავს:

არცა გააბოქვმაჲ, არცა მოგონებაჲ შესაძლებელ არს (პ. იბ. 10, 20),

(ე. ი. მისი არც გამოთქმა და არც წარმოდგენა, ფიქრია შესაძლებელი, იუა გამოუთქმელი და გონებით წარმოუდგენელიაო).

წამანა შელიქიშვილი

ზოგი საკავშირებელი სიტყვისა და ნაწილაკის მნიშვნელობისათვის ზოანე სეტრიწის ნაწერებში

ზოანე სეტრიწის ნაწერებში თითქმის ყოველ ნაბიჯზე გვხვდება საკავშირებელი სიტყვები ვინაჲ და ვიდრე მე. იმის გამო, რომ მათი მნიშვნელობა გარკვეული არ იყო, მათი ხშირი ხმარება ისედაც რთულ აზრს კიდევ უფრო აბუნდოვნებდა. ისეთი შთაბეჭდილებაც კი რჩებოდა, თითქოს ეს სიტყვები მხოლოდ სამკაულია.

რკვევა, რომ ვინაჲ და ვიდრე მე საკავშირებელი სიტყვებია, რომლებიც აზრის ნათლად და გარკვევით გადმოცემას ემსახურებიან. ამ სიტყვათა უეჭველი მნიშვნელობის დადგენის საშუალებას იძლევა მათი ხშირი ხმარება იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომებში.

საერთოდ მეცნიერული ხასიათის ნაწერებში ხშირად შევხვდებით გარკვეული ტიპის სიტყვებს, რომელთა დანიშნულებაა, კავშირი გააბან წინამაჲლ მსჯელობაში წარმოდგენილ აზრთა მსგელობასთან. ასეთ შემთხვევებში, ჩვეულებრივ, დანასკვი უკავშირდება წინამაჲლ მსჯელობებს — წინამძღვრებს. თანამედროვე ქართულში ასეთ საკავშირებელ სიტყვებად იხმარება ა მ გ ვ ა რ ა დ, მ ა შ ა ს ა დ ა მ ე, მ ა შ. იოანე პეტრიწის ნაწერებში ამავე მნიშვნელობით ვხვდებით ვინაჲ, ვიდრე მე, მ ა შ ა და უკუე სიტყვებს.

ზანვიხილოთ ისინი სათითოდ.

ზინაჲ

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ძველ ქართულში ზმნიზედებად და კავშირებად ვინაჲ სიტყვის მრავალი ვარიანტი იხმარება და მათ შორის ძირითადია თვით ვინაჲ¹, რომლის ძირითადი მნიშვნელობა იყო «საიდან».

ჰოგორც ფ. ერთელიშვილი აღნიშნავს, «არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ ას გარმოება, რომ ვინაჲ ფუძე მნიშვნელობით «საიდან» ახლოს დგას ვინ ფუძესთან სხვა მნიშვნელობით: «ვინ» (წ, წ, კტო). ვინ ფუძე ამ უკანასკნელი

¹ ფ. ერთელიშვილი. რთული წინადადების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, I, კაკატაქის საყთხეხე, თბილისი, 1963, გვ. 85.

მნიშვნელობით იშვიათად, მაგრამ მინც იჩენს თავს გავრცელებული ფორმით «ვინა»¹. ავტორი ამის დამადასტურებელ სამიოდე მაგალითს იმორჩებს ძველქართული ენის ძეგლებიდან. აღსანიშნავია, რომ იოანე პეტრიწი ვინა ფუძეს სწორად ხმარობს სწორედ «ვინ», «რომელ» და «რა» ნაცვალსახელთა მნიშვნელობით. ბერძნული დედნის შესაბამის ადგილას ასეთ შემთხვევებში, ჩვეულებრივ, აქვს ნაცვალსახელია.

ყვრძნული აქვს შეიძლება კითხვითი ან მიმართებითი ნაცვალსახელი იყოს (ე. ი. ზმანათან იყოს შეწყობილი) და ნიშნავდეს «ვინა»-ს ან «რა»-ს; შეიძლება იგი სახელთან იყოს დაკავშირებული და ნიშნავდეს «რომელს»; ისიც შესაძლებელია, რომ იგი განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი იყოს და ნიშნავდეს «ვინმე»-ს, «რამე»-ს. სწორედ ამ ნაცვალსახელს, ამა თუ იმ მნიშვნელობით, იოანე პეტრიწი ვინა ა, ვინა ა ე ე და ვინა ა მ ე სიტყვებით თარგმნის. მაგალითები:

Πᾶσα μὲν ἀνθρώπων ἀπειρία τὴν ἐξουίαν: Plot § 94, 37 ყოველი სამარადისობაა უსაზღვრო ვინა ა ე ე არს: პეტრიწი. I 58, 11 («ყოველი მარადიულობა რა იმ ე (რა ლა ც) უსასრულობა»);

Ἐπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφίχονται μοῖρα τὴν ἡ δυνάμει Migne P. G. 640, 30-31 უკუეთუმცა თულად მოუვიდოდა ნაწილი ვინა ა, გინათუ ძალი: ბუნებ. 76, 10-11; — «თვალთ რომ დაინახებოდეს რა იმ ე ნიშანი (საგნისა) ან შესაძლებლობა (პოტენცია)».

ცხუთქმით წინადადებაში, სადაც ბერძნულში არის μὴδὲν, ὀνδὲν («არც ერთი, არავინ, არაფერი»), თარგმანში შესაბამისად გვექნება არ ვინა ა: «Ἄλλ' εἰ μὲν μὴδὲν ἀδύπνοσταιεν, ἐν ὀνδὲν ἰ τὸ ἀναπαύει σῆτα: κατ' ἀληθειαν: Plot. § 40 ხოლო თუ არ იყოს თვთმდგომი, არ ვინა თ ა შორის იხილვოს უხალოდ უმოქნელობა: პეტრიწი. I, 30, 15-16 («ხოლო თუ არ არის თვითმყოფადი, ვერაფერ ში ვერ ვიხილავთ წმინდა თვითმარობას»).

ვინა ა სიტყვას «რომელიმე», «განმარტებაში»:

ჯერ-არს, რაათა იყოს საშუალ ამათსა სხუა ვინა ა არსება: პეტრიწი. II 152, 1—«საჭიროა, რომ მათ შორის იყოს სხვა რა იმ ე (რომელიმე) არსება».

ვინა თ ა თ ვ ს იტყვს ჩუენი ესე მნათი: პეტრიწი. II, 213, 14—«ჩუენი მნათობი ვინა მ ე ე ბ ზ ე (= ზოგიერთებზე) ამბობს» და სხე.

შაგრამ ვინა ა ფორმას და მის სხვადასხვა ვარიანტს (ვინა ა ე ე, ვინა ა მ ე), როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იოანე პეტრიწის ნაწერებში ძალიან ხშირად ვხვდებით საკავშირებელი სიტყვის ფუნქციით. ამ შემთხვევაში მისი მნიშვნელობაა: «საიდანაც», «ამიტომ» (—ამისთვის), «რის გამოც», «ამგვარად», «მასთანადავე». ამ მნიშვნელობით ნახმარი ვინა ა ხშირად იწყებს წინადადებას და ასეთ შემთხვევაში იგი ლოგიკურად, აზრობლივად დამაკავშირებელია წინადადებათა რიგისა. პროკლე დიადოხოსის თხზულებაშიც და იოანე პეტრიწის «განმარტებაშიც» ხშირადაა გამოყენებული მტკიცების გზა სილოგიზმების («თან-შეისიტყუათა») საშუალებით. ჩვეულებრივ მოცემულია დასამტკიცებელი დებულება, მას მოსდევს მტკიცება და ბოლოს დანასკვი, რომელიც მტკიცებასთან

¹ თ ვ რ თ ე ლ ი შ ე ი ლ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 93.

დაკავშირებულია სპეციალური საკავშირებელი სიტყვით. მაგ., პროკლე დიადოხო-სი უარყოფადი მტკიცების გზით მიდის შემდეგ დასკვნამდე:

Πλὴν ἄρα πλῆθὸς, μὲτέχει πῦ τὸν ζῖός: Plot. § 1 ვინააა ყოველი სიბრავლე ეზიარების რაათავე ერთსა: პეტრიწ. 1, 3, 21 («ამ გვარად, ყოველი სიმრავლე რითიმე (როგორაც) მონაწილეა ერთისა»).

ან: Ἐπεὶ αὖτα ἄρα ζῦ τὸν νοῦ: Plot. § 20 იმრე ვინაავე და უხესთაეს ერთი გონებასა — ომაშასადაამე ერთი გონებაზე უმაღლესია» (აქ ἔπεὶ αὖτα თარგმნილია ჰენდიაღისით; იმრე და უხესთაეს); ასევე, ის. 1, 30, 14 და სხვ.

რინაა საკავშირებელი სიტყუის შემცველი წინადადება, ჩვეულებრივ, მისი წინამავალი მტკიცების შედეგად მიღებულ დანასკეს წარმოადგენს. თვით ვინაა უფრო ხშირად ბერძნული ἄρα ნაწილაკის შესატყუისია.

წშირად ვინაა რაიმე პირობასა და მისგან გამომდინარე შედეგს შორის არსებულ (მიზეზ-შედეგობრივ) კავშირს გამოსატყავს და ასეთ შემთხვევაში იგი ბერძნულ ὁσπε-ს შეესაბამება, მაგ.:

Ἐπεὶ καὶ ἡ σπαρξὺς καὶ ἡ ἀρμυρὸς καὶ τὸ εἰδος περρατισμῶν πᾶνα ἔσπει ὁσπε ταύτη σπᾶτοι: γὰ ἀλλήλεις: Plot. § 157 ვინათგან აობაა და რიცხვ და გუარი საზღვრის გუარ ყოველნი არიან, ვინაა ესე თანმოდასე ურთიერთას: პეტრიწ. 1, 95, 8-10 («რადგანაც არსებობა (მყოფობა), რიცხვი და ფორმა, ყველა საზღვრის მქონეა, ამიტომ (აქედან) ისინი მონათესავენი არიან ერთმანეთისა»).

«განმარტებიდან»: ყოველი თვთმდგომარე აღუგებელ, ვინაა დაუქსნელ-ცა: პეტრიწ. 11, 104, 4 — «ყოველი თვითმყოფი შეუქმნელია (აგებული არ არის), ამიტომ არანგრევადიცაა».

რინაავე

რინაა ფორმა იოანე პეტრიწთან ხშირად ვე ნაწილაკ-დართული გვხვდება:

ხოლო რომელთანი ძალნი არა გუქონდინ, ამათნი არცა ვინაავე საქმენი: ბუნებ. 139, 24-25 — «ხოლო რომელთა შესაძლებლობა (პოტენცია) არა გვაქვს, მაშასადაამე, იმათი არც მოქმედება გვექნება».

ვითარ ვინ თქუას ესრეთ, ვითარმედ არარაა ცხოველთაგანი იდრეს ზელათა — არამედ სუთქი ზელათა ებათა იდრეს — არა ვინაა იუოს ცხოველ კროკოდილოა — ხუთქიცა», არამედ ტყუვილ ვინაავე არს პირველ დაწესებული: ბუნებ. 29, 17-20 — «მაგალითად, ვინმე რომ თქვას: «არც ერთი ცხოველთაგანი ზელა ებას არ ანძრევისო — ნიანგი კი ზელა ებას ანძრევის - და ამიტომ კროკოდილო-ნიანგიც ცხოველი არ იქნებაო», მაშასადაამე, მცდარია წინამძღვარი» და სხვ.

სოგორც ვხედავთ, რთულ ვინაავე-ს იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც მარტივ ვინაა-ს.

რინაამე

ღივე ვინაა გვხვდება მე ნაწილაკითაც: რომლისთვისცა ჩანს, ვინაამე ერთსა შორის რიცხვ არა შეერთებული,

არამედ ერთობრივ: პეტრიწ. 11, 13, 31—«რომლის მიხედვითაც ჩანს, ა მ გ ვ ა რ ა ა : (მაშასადამე), რომ ერთი არის არა შეერთებული რიცხვი, არამედ ერთეულებრივი». სხვა მაგალითები:

მხოლოდ სხეულებრივნი ვინაამე არიან: ბუნებ. 102,5—«მაშასადამე მხოლოდ სხეულებრივნი (ნიეთიერნი) არიან»; სიმჭურვალეცა ვინაამე უპირიეს: ბუნებ. 123,13—«მაშასადამე, სიმჭურვალეც გააჩნიათ»; ესეითარი ვინაამე აქუს სახე: ბუნებ. 110,3—«მაშასადამე (ამგვარად), ასეთი სახე აქუს» და სხვ.

ჟაკი ვინაამე-ს იგივე მნიშვნელობა აქუს, რაც ვინაამე ფორმას; ეს თითქო იმას ადასტურებს, რომ ვე და მე ნაწილაკების მნიშვნელობა თაუდაპირველად ერთი და იგივე უნდა ყოფილიყო.

ზ ი ნ ა მ ც ა

XI საუკუნის მოღვაწეთა ენაში, სახელდობრ, გიორგი მთაწმიდლისა და ეფრემ მცირისაში ვინაამ ვეხედება ცა ნაწილაკით. აღსანიშნავია, რომ, მაგ., პავლეს ეპისტოლეებში, იქ, სადაც გიორგი მთაწმიდლისეულ და ეფრემ მცირისეულ რედაქციებში არის ვინაამცა, ძველი რედაქციის ხელნაწერებში იკითხება: ამის გამო, ამის თვის, რომლისაგანაც. მაგალითები:

ვინაამცა ვერლარა დაეთმეთ: I თესალ. 3,1 (ძვ. რედაქციის ხელნაწ.: ამის გამო...); ვინაამცა, ძმანო წმიდანო: ებრ. 3,1 (ძვ. რედაქ.: ამის-თვის..); ვინაამცა არცა პირველი იგი თვნიერ სისხლისა განახლებობდა: ებრ. 9,18. ამ ადგილას ძველ რედაქციებშია რომლისაგანაც ასევეა: ებრ. 7,25; 8,23 და სხვაგან.

ზ ი დ რ ე მ ე

სევე, როგორც ვინაამ და ვინაამე, ვიდრემე-ც საბოლოოდ დასკვნითს დებულებაში მოცემულ აზრს მტკიცებაში წარმოდგენილ აზრთა მსვლელობასთან აკავშირებს და ასეთ შემთხვევაში ნიშნავს: «ამგვარად, ამიტომ, მაშასადამე». მტკიცების ტიპური გზაა: წინასწარ მოცემულია დასამტკიცებელი დებულება, რომ «ყოველსა საუკუნოასა პირველ მზიარებელსა არსებაცა და მოქმედება საუკუნოა აქუს» (პეტრიწ. I 54,26). შემდეგ, მთელი ეს თავი ეძღვნება ამ დებულების მტკიცებას. ბოლოს, როდესაც ავტორს მიაჩნია, რომ დებულება დამტკიცებულია, ასკვნის: «ყოველსა ვიდრემე საუკუნოასა პირველ მზიარებელსა არსებაცა და მოქმედება საუკუნოა აქუს: (პეტრიწ. I 65,8). (ბერძნ. Ἐπει δὲ τὸ πρῶτον ἀπόστολος τῆς τῆς οὐσίας ἔχει καὶ τῆς ἐξέργειαν ἀπόστολος Plot. § 104)—«მაშასადამე, ყოველ პირველად მარადიულობის მონაწილეს არსებაც და მოქმედებაც მარადიული აქუს»;

ან მოცემულია, ვთქვათ, დებულება: «ყოველი თვთმდგომი სამარადისო არს», მას მოსდევს მტკიცება და ბოლოს იგივე დებულება დასკვნის სახითაა განმეორებული: «სამარადისო ვიდრემე არს» (პეტრიწ. I 34, 11; Ἄτις ἔστιν ἡ Πίσ. § 49);—«მაშასადამე, მარადიულია». ან მოცემულია, ვთქვათ, უარყოფადი მტკიცება, რომლის ჩვეულებრივი დამასრულებელია ფრაზა: «მაგრამ ესე

შეუძლებელა, ხოლო, თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ მტიკცდება წამოყენებული დებულება, მაგ.: «იქმნას ვიღ რე მე მოქმედება უმჯობეს არსებისა» (პეტრიწ. 1, 65, 1—2).

შოვაყენათ ასეთი მტიკცების ტიპურ მაგალითს: «ყოველი თვთმდგო-ზი უხრწნელ არს. ხოლო თუ განიხრწნას, განეყენოს თვთებასა თესსა და იქმნეს კიდე თვთობისაგან. მაგრა ესე შეუძლებელა». (პეტრიწ. 1, 33, 2—4); შემდეგ მოცემულია მსჯელობა, თუ რატომაა ეს შეუძლებელი და ბოლოს მოსალოდნელადსკენა: «უხრწნელ ვიღ რე მე არს ყოველი თვთმდგომი» (პეტრიწ. 1, 33, 10).

ცმგვარი მნიშვნელობით ვაღ რე მე-ს ისევე სზირად ვხვდებით, როგორც ვინაა ვე-ს. ერთსა და იმავე წინადადებაში ისინი შვიძლება კიდევაც შეენაცვლონ ერთმანეთს. შდრ., მაგ.: «ტუვილ ვიღ რე მე პირველ დაწესებულა», ბუნებ. 29, 13, 5; «ტუვილ ვინაა ვე არს პირველდაწესებულა»; ბუნებ. 29, 20 ისინი შვიძლება ერთ წინადადებაშიც შეგვხვდეს: ვინაა ვე, რაა-იგი არა არს წინააღრჩევაა, თქუმულა, ვიღ რე მე: ბუნებ. 136, 13 — «ამ გვ ვარაღ, თუ რა არ არის წინასწარი განზრახვა, მაშას აღამე, უკვე ითქვა».

შემთხვევითი არ უნდა იყოს ვინაა ვე-სი და ვიღ რე მე-ს ერთი და იმავე მნიშვნელობით სმარება. ორივე უკავშირდება კითხვით ვინ ნაცვალსახელს, რომლის ვინა(ა) ვარიანტი იხმარებოდა «საიდან» სიტყვის მნიშვნელობით.

ცმგვარად, ვინაა = «საიდან», ვინაა ვე, ვინაა ვე და ვიღ რე მე = «საიდანაც». ეს კი, როგორც ჩანს, იმას მიუთითებს, რომ ძველ ქართულში ვე და მე ნაწილაკებს მიმართებისთვის ფუნქციაცა შვიძლებოდა ქართლდათ.

შეგომთ დასახელებული მნიშვნელობით ვიღ რე მე ძველ ქართულშიც გვხვდება. მაგ., ხოლო უკუეთუ თქუენ ქრისტიანენი ხართ, აბრაჰამისინი ვიღ რე მე შვილინი ხართ და აღთქუმისა მისგან მკვდრნი: გალატ. 3, 29. აქ ვიღ რე მე უდრის ბერძნ. ἄβρα-ს («მაშასაღამე»).

სეთიფე მნიშვნელობა აქვს ვიღ რე მე-ს აგრეთვე ეფრემ ასურის «იოსებისთჳს» თხრობის თარგმანში. პეტეფრეს ცოლი, გამოუტყდება რა თავის ცოდვაში ქმარს, უყვება მას, თუ როგორ მოიწადინა მან იოსების ცთუნება და მისი უარით გაბოროტებულმა ცილი დასწამა იოსებს და საპყრობილჳში ჩაასმევისა იგი. ცოლი ეუბნება ქმარს:

«აწ მე ვიღ რე მე ვარ მომატყუებელ და მიზეზ მეფობისა მისისა და დიდებისა», რადგანაც «უკუეთუმცა მე არა ვეტრფილდე იოსებს, არამცა შეყარო მელიყო საპყრობილედ. არამედ მადლიერა იყავნ ჩემდა, რომელი მიზეზ ექმეს დიდებასა მისსა» (საკითხ. 11, 70, 7—10).

ცმ ნაწუვეტში ვიღ რე მე-ს მნიშვნელობაა «მაშასაღამე», და არა «რამდენსაღ, როგორ, როგორღა», როგორც ლექსიკონშია მოცემული.

შიღრემე-ს არა აქვს არც მეორე მნიშვნელობა -- «ც, ც-კი, უყრი» მებტაღა. რომელსაც ლექსიკონი გვაწვდის შემდგომ წინადადებათათვის (ზოგ შემთხვევაში ვიღრემე გამდიერებულა უკუე-ს დართით): პრქუა მას ლეონტიოს: უკუეთუ ზეეს ღმერთი არს, უკუე ძლიერ ვიღ რე მე არს და რა უწმ მას მსახურება თქუენებრთა უსამართლასა მყოფელთა (საკითხ. 11, 77, 1—2), რაც ნიშნავს: «თუ ზეესი ღმერთია, მაშას აღამე, ის ძლიერია და არ შეჰფერის მას თქვენებრ უსამართლობის ჩამდენთა მსახურებაო»;

ტრიაინოს პრქუა: ვითარ-ეგე შენ იტყუი, უკუე ჩუენ ვიდრე მე ვართ ლორნი? (იქვე, 38,6), რაც ნიშნავს: ტრიაინოსმა უთხრა: როგორც შენ ამბობ, მაშ, ჩვენ ლორები ვართ? უკუეთუ არა კაცი იყო, ქსნა ჩუენი ვიდრე მე ტყუილი არს, და უკუეთუ არა ღმერთი იყო, სასოება ჩუენი ვიდრე მე ამო არს (იქვე 12,5), რაც ნიშნავს: «თუ არა კაცი იყო, მაშ ჩუენი ხსნა ტყუილია, და თუ არა ღმერთი იყო, მაშ ჩუენი სასოება ამოა».

მავე «მაშ, მაშასადამე»-ს მნიშვნელობით გვხვდება ვიდრე მე გიორგი მთაწმიდლისეულ «ექუსთა დღეთა»-ს თარგმანში და არა «როგორც»-ის მნიშვნელობით, როგორც იგი ამ ძეგლის გამოცემის ლექსიკონშია ახსნილი:

უკუეთუ ბოროტებაა იგი მათი ბუნებით არს, შემოქმედი ვიდრე მე არს დამბადებელი ბოროტისა? ეს ნიშნავს: «თუკი მათი ბოროტება თანდაუოლილია, ბუნებითია, მაშ, შემოქმედი ბოროტის დამბადებელი?» ასევეა მომდევნო ნაწევრებიც:

ხოლო უკუეთუ ნეფით განბოროტდებიან, პირველად უკუე ვიდრე მე არიან იგინი ცხოველნი მნებებელნი: ექუსთა (გ.) 72,9—10: აქ ვიდრე მე-ს მნიშვნელობაა «მაშ»: «ხოლო თუ ნებსით ბოროტდებიან, მაშ ისინი თავიდანვე დამოუკიდებელი (არსებანი) არიან».

სევე აქაც: «ნამეტნავ ვიდრე მე არიან მსაჯულნი, რომელნი-იგი სათნობასა პატივ-სცემენ და უკეთურებასა სტანჯავენ», ექუსთა (გ.) 72,29, რაც ნიშნავს; «მაშასადამე ამეტებენ მსაჯულნი, რომელნიც სიკეთეს პატივს სცემენ და უკეთურებას: სტანჯავენ».

მაგვარად, ვიდრე მე სიტყვას იოანე პეტრიწი სმარობს იმავე მნიშვნელობით, როგორითაც იგი ძველ ქართულ ძეგლებში გვხვდება. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ იოანე პეტრიწის ნაწერებში მას ძალიან ხშირად ვხვდებით, ძველი ქართული ენის ძეგლებში კი აქა-იქ (ისევე, როგორც ზოგ სხვა ენობრივ მოვლენას ვხვდებით გარკვეული ჯგუფის ძეგლებში, სხვებში კი არა). ასე, მაგ., ძალუნებურად იქმნება ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს გიორგი მთაწმიდელი ანგარიშს უწევდეს «ექუსთა დღეთა»-ს ძველი ქართული თარგმანის ჩვენებას, როდესაც მოცემულ კონტექსტებში ვიდრე მე-ს სმარობს. ამგვარი რამ გამოირიცხული არ არის, რადგანაც ძველი ქართული თარგმანის გამოყენების მსგავსი შემთხვევები სხვაც გვხვდება გიორგი მთაწმიდლისეულ თარგმანში. იგი თვითონვე აცხადებს ძველის ანდერძში: «ჩუენგან ამისი ჭკრობაჲცა შეუძლებელ იყო, არა თუ თარგმნა... ღმერთმან იგი პირველნიცა თარგმანნი აკურთხენ, დიდად ეწელი აღმიპყრნეს»-ო (ექუსთა (გ.) 114,31; 115—1—3).

ოკუე, ვიდრე მე უკუე

სოგორც ჩანს, ვიდრე მე-ს მნიშვნელობა ყოველთვის მთლად ნათელი არ იყო და ამიტომ მის გვერდით, მნიშვნელობით მასთან უთუოდ ახლო მდგომ უკუე სიტყვასაც სმარობენ. აღსანიშნავია, რომ, სადაც ძველ ქართულ თარგმანში ვიდრე მე და უკუე ერთადაა ნახმარი, გიორგი მთაწმიდლისეულ თარგმანშიც ასევეა გადმოტანილი (საერთოდ ყველა ზემოთთქვენილი მავალითი ერთ ადგილასა თავმოყრილი). ამასთან აღსანიშნავია, რომ მოცემულ ადგილას «ექუსთა დღეთათჳს» წიგნის ძველ ქართულ თარგმანში ვიდრე მე ბევრჯე-

რაა ნახმარი და ყველა შემთხვევაში «მაშ, მაშასადამე»-ს მნიშვნელობით (იხ. ექუსთა ძვ. 87,29; 88,1—9):

«უკუეთუ ბოროტი იგი მათი ბუნებით არს, ღმერთი დამბადებელი ვიღრემე არს ბოროტისაჲ! უკუეთუ ბოროტი ნებითა მათითა არს, ცხოველნი ვიღრემე უკუე არიან იგინი, და აქუს მათ ნებაჲ და იძრვიან იგინი ქელმწიფებითა თვისაათა?!» (იქვე, 87,7—10); «ტყუევა ვიღრემე უკუე შჯულმან, რაქამს-იგი განასაზღვრა და თქუა, ვითარმედ კეთილი და ბოროტი ჩუენგან არსო» (ექუსთა ძვ. 87,27)».

უკუე რომ იმავე მნიშვნელობით იხმარება, რომლითაც ვინაჲ და ვიღრემე, ამას ბევრი მაგალითი ადასტურებს იოანე პეტრიწთან:

...რომელნი არიან სულიერ, ხოლო უსისხლო, საცნაურ უკუე, ვითარ არა არს სული სისხლ: ბუნებ. 27,24—25; ამათ მიერ უკუე საჩინო, ვითარმედ ღოვლობასა საშუალო აქუს წესი: პეტრიწ. 1,48,20; საჯირო არს უკუე, რაათა ე-ვთმდგომარე იყოს შემდგომად პირველისა: პეტრიწ. 1,30,25 (ბერძნულში შეესაბამება ἄρα: Ἄψυχον ἄρα τὸ ἀσπύσθητον εἶνα: μετὰ τὸ πρῶτον: Plot. § 40) და სხვ.

ამასვე ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ, მაგ., პავლეს ეპისტოლეთა ძველი რედაქციების უკუე სიტყვას ახალ რედაქციებში (ვიორგი მთაწმიდლისეულსა და ეფრემ მცირისეულში) შესაბამება ვინაჲცა:

აწ უკუე საკადრებელ არს ესე თქუმაღ: ებრ. 13,6 (ძვ. რედ.).

ვინაჲცა საკადრებელ არს ჩუენდა თქუმაღ: ებრ. 13,6 (ეფრ. რედ.).

ამგვარად, ვინაჲ, ვიღრემე, უკუე საკავშირებელ სიტყვებს გარკვეულ შემთხვევაში მსგავსი მნიშვნელობები აქვთ: «ამიტომ» (—ამისთვის), «საიდანაც», «რის გამოც» (—ამის გამო), «მაშასადამე», «მაშ», «ამგვარად».

უენაწილაკ-დართული ნაცვალსახელები

ვე ნაწილაკის ფუნქცია, როგორც ცნობილია, ძირითადად იდენტურობის, ივივეობის გამოხატეა. იოანე პეტრიწიც სწორად ხმარობს მას ამ ფუნქციითაც («იწარმოებთან მიზნუთაგან მიზნუთავე მიმართ»: პეტრიწ. 11, 27,1). მაგრამ ნაცვალსახელებზე დართვისას ვე ნაწილაკი მათ ზოგჯერ განუსაზღვრელ მნიშვნელობას ანიჭებს.

საჲც-რაჲვე

ვე ნაწილაკის განუსაზღვრელობითი ფუნქცია აღნიშნული აქვს თიხათინ უაუხრიშვილს, რომელიც წერს: «ვე ...განუსაზღვრელობას ანიჭებს იმ სიტყვას, რომელსაც დაერთვის»¹. ავტორის ამის მაგალითად მხოლოდ უოველიძე მოჰყავს: «უოველიძე მის მიერ იქმნა»: ი. 1,3. ამ წინადადების მიზედვით ძნელია თქმა, ვე ნაწილაკს მართლაც განუსაზღვრელობითი ფუნქცია აქვს თუ არა. იოანე პეტრიწი კი ამ ნაწილაკს სწორად ხმარობს სწორედ განუსაზღვრელობითი ფუნქციით. მის ნაწერებში რაჲც მიმართებით ნაცვალსახე-

¹ თ. უაუხრიშვილი. ზოგი ნაწილაკისა და კავშირის მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულში: იყ. ტ. 1, გვ. 271.

ლიანი ქვეწოვის დროს ყურადღებას იქცევს ის შემთხვევები, როდესაც მას ერთვის რაა ან რაავე, რომელსაც ისევე, როგორც მსგავს შემთხვევებში იგი ნაწილაკს, მიმართებითი ნაწილაკის ფუნქცია აქვს. ამ რაა ც-რაავე მიმართებითი ნაცვალსახელის (წევრ-კავშირის) მნიშვნელობაა «რაა ცი რამ». მაგალითები:

რაა ც-რაავე აქვს თითოეულსა ბუნებით, მათ მიერ აქუს: პეტრიწ. I, 89, 14-15—«რაა ცი რამ აქუს თითოეულს (ბუნებით) თანდაყოლილი, მათგან აქუს»; რაა ც-რაავე ბუნებითა ხედათა შორის ზედშემოსრულად და შემოსუვეითად ხედო, მუნ არს და ტომ არს: პეტრიწ. II, 54, 22-23 — «რაა ცი რაი მეს ფიზიკურ თეორიებში გარედან შეთვისებულად და შემთხვევითად დაინახავ (ჩათელი), იქ (მეტაფიზიკურ, მიღმა სამყაროში) არსი და გვარეობაა».

ცხადია, აქ ვე ნაწილაკი განუსაზღვრელობითი ფუნქციითაა ნახმარი.

ტ ა ა ვ ე

ტავე ფუნქციით ვე ნაწილაკი იოანე პეტრიწის ნაწერებში გვხვდება არა მხოლოდ წევრ-კავშირის ფუნქციით ნახმარ რა ნაცვალსახელთან, არამედ მამინაც, როდესაც იგი წინადადების დამოუკიდებელი წევრის ფუნქციითაა ნახმარა:

ყოველი სიმრავლე ეზიარების რაათავე ერთსა: პეტრიწ. I, 37—«ყოველი სიმრავლე რითივე ერთში მონაწილეობს». (ბერძნულშია: *ἅξ ἁλῆθις ἡμῶν* — *Plot. § 1*). ვითარ იგი არს რაავე ღმრთებრივი განმწმედლობაა: პეტრიწ. II, 88, 28—«როგორც არის, მაგ., რაიშე განმწმედლობითი ღვთაება» (ბერძნულშია: *Ὁν ἕξ τῶν ἑσῶν θείων ἀμάρτυρ* (*Plot. § 146*)) ვითარ-იგი ოდეს ვლამოდი რასავე: პეტრიწ. II, 7, 2 — როგორც, მაგ., როცა რაიშეს ვცდილობდე; გუარი, ვითარ იყოს რაავე გუარი, აღარ იქმნების: პეტრიწ. II, 104, 26 — «გუარი, რადგანაც იგი რაიშე გვარია, აღარ იქმნება (აღარ მოძრაობს)»; ყოველი უდიდოა, ესე იგი არს, რომელსა არა ჰქონდის რაა-ზომი ივე გუამებრი სიდიდე რაავე, უსახელო არს: II, 187, 22, 24 — «ყოველი უდიდო, ე. ო. რომელსაც არა აქვს რაიშე ზომის რაიშე სხეულებრივი სიდიდე, უსხეულოა»; იხ. ასევე, II, 52, 1; 52, 34; 216, 25-27; 73, 7 და სხვ.

ოდესმე, ოდესვე

შოსალოდნელი იყო, რომ ვე ნაწილაკი ზმნიზედებშიც დადასტურდებოდა განუსაზღვრელობითი ფუნქციით. იოანე პეტრიწთან ასეთი შემთხვევაც ვხვდებოდა. იგი პარალელურად ხმარობს ოდესმე და ოდესვე ფორმებს ერთი და იმავე მნიშვნელობით: «ოდესმე», «ოდესღაც», «ზოგჯერ». მაგ:

ვითარ ოდესვე მყოფი სამარადისოდ წარმოდგომილსა გაეყოფვის: პეტრიწ. I, 37, 4—«როგორც ოდესღაც მყოფი განსხვავდება სამარადისოდ დაღეინისაგან».

1. პეტრიწთან ვხვდებით ოდეს ზმნიზელისაგან ნაწარმოებ სიტყვებს როგორც მე, ისე ვე ნაწილაკიანს, ერთი და იმავე მნიშვნელობით: ოდეს-

მე და ოდესვე; ესენია: ოდესმეობა და ოდესვეობა. მაგალიტები:

აქა განსაზღვრებულად ძალად ოდესმეთა ძალთა იტყვს, რამეთუ ოდესმეობაა საზღვარ მათდა არს: პეტრიწ. II, 143,20; მაგრამ: ოდეს-რამ ეზიარებოდის ოდესვეობასა შორის შეცვლნი, საუკუნითა ნიადაგ და სამარადისოდ ქმნადისა მიერ ეზიარებანი, რამეთუ საშუალო ოდესვეთა (არიან) სამარადისოდ ქმნადნი: პეტრიწ. II 120,33-34; 121,1.

ეს ფაქტი, რომ ვე ნაწილაკს განუსაზღვრელობითი ფუნქცია ნაცვალსახელებთან და ზმნიზედებთან აქვს შემორჩენილი, შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ეს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თითქოს ლაპარაკობს ვე და მე ნაწილაკების მნიშვნელობათა თავდაპირველ იდენტურობაზე (შესაძლებელია ისინი სხვადასხვა დიალექტური მონაცემებიც იყოს). მათი ფუნქციების დიფერენცირება მეორეული უნდა იყოს. ყოველ შემთხვევაში, იოანე პეტრიწის ენაში ისე ღრმადაა ფესვ-მოკიდებული ნაცვალსახელებთან და ოდეს ზმნიზედასთან ვე ნაწილაკის განუსაზღვრელობითი მნიშვნელობით ხმარება, რომ, როგორც ჩანს, მისი დროის სალაპარაკო ენაში ამ ნაწილაკს ნაცვალსახელებთან ჯერ კიდევ შემორჩენილი უნდა ჰქონოდა თავისი ძველი, მე ნაწილაკთან საზიარო ფუნქცია.

ყ ე მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ი

1. პეტრიწ. I, — იოანე პეტრიწის შრომებში, I, პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1940.
2. პეტრიწ. II, — იოანე პეტრიწის შრომები, II, განმარტება პროკლესთს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათს, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937.
3. ბუნებ. — ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათს კაცისა, ბერძნულითგან გადმოღებული იოანე პეტრიწის მიერ. ქართული ტექსტი შეისწავლა, გამოსაცემად დაამზადა და ლექსიკონ-საძიებლები დაურთო ს. რ. გორგაძემ, ტფილისი, 1914.
4. გლატ. — გლატელთა მიმართ, ახალი აღთქუმა (საკათალიკოსო საბჭოს გამოცემა). თბილისი, 1963.
5. ებრ. — ებრაელთა მიმართ, ეპისტოლენი წმიდისა მოციქულისა პავლესნა. ვისარგებლეთ დოც. კ. დანელიას მიერ გამოსაცემად გამზადებული ტექსტით.
6. ექუსთა (ძვ.) — ბასილი კესარიელი, «ექუსთა დღეთათს» უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის «ექუსთა დღეთათსა» და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა «კაცისა აგებულებისათს», X—XIII სს. ხელნაწერთა შიხედვით გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1964.
7. ექუსთა (გ.) — ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. კახაძემ (მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 2), თბილისი, 1947.
8. თესალ. I — თესალონიკელთა მიმართ, I (იხ. ებრ.).

9. ლ. — (ლუკა) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული რედაქციის მიხედვით, გამოსცა ა. შანიძემ, 1945.
10. ლიმ. — იოანე შოსხი, ლიმონარი, ტექსტი გამოკვლევითა და ლექსიკონითა გამოსცა ილია აბულაძემ, 1960.
11. საკითხ. II — საკითხავი წიგნი ძველ ქართულ ენაში, II, გამოსცა ი. იმნაი-შვილმა, თბილისი, 1966.
12. Plot.- Πρόκλος Διαδῶχου πλατωνικῶν Στοιχείων. Plotini: Enneades, Parisiis, MDCCCLV.

დავანა მელიქიძე

ბარძნიშვილი იოანე პეტრიწის ენაში

XI-XII საუკუნეთა გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსი მწერლის იოანე პეტრიწის ენა მუდამ იქცევა და იქცევს მკვლევართა თუ მწერალთა ყურადღებას.

იოანე პეტრიწმა დიდი გავლენა მოახდინა თავისი დროის სამწერლობო ენაზე. პეტრიწი და მისი ენა უდიდეს ინტერესს იწვევდა ქართული მწერლობის აღორძინების ხანაში. XVII-XVIII საუკუნეთა მოღვაწენი აღმერთებენ იოანე პეტრიწს, როგორც ფილოსოფოსს და ალტაცებულნი არიან მისი „ენაჲსკობითა“ და „კეთილხელოვნებით“. ამ საუკუნეთა ხელნაწერები იოანე პეტრიწის იხსენიებენ, თუ არ ეპითეტები: „ქართულსა ენისა შუე --- იოანე პეტრიწი“, „მამხევებელი და მადღებელი ენისა ჩუენისა“.

სულხან-საბა ორბელიანს პეტრიწის ენა რთულად, მაგრამ ამავე სწორად „გვჰოანად“ და „საწადელად“ მიიჩნდა. თუ რამდენად აფასებდა ის პეტრიწის ენას, ეს კარგად ჩანს იქიდან, რომ მისი „სიტყვის კონის“ ერთ-ერთ ძირითად წყაროს იოანე პეტრიწის თარგმანები: პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი“ და ნემესიოს ემესელის „ბუნებისათჳს კაცისა“ წარმოადგენენ.

საყოველთაოდან ცნობილი ანტონ კათალიკოსის აზრი იოანე პეტრიწის ენის შესახებ.

XVIII საუკუნეში ფილოსოფიითა და, საზოგადოდ, ლიტერატურით დაინტერესებულ პირთათვის იოანე პეტრიწის ენა იდეალად იქცა და მისი მიბაძვა რიტორიკასა და ფილოსოფიის დარგის მწერლობაში უპირველეს ამოცანად დაისახავს. ეს მისწრაფება, სრულიად ბუნებრივი და კანონზომიერი, სამწუხაროდ, მეტად დაგვიანებულ იყო; XVIII-ში, თითქმის შეიდი საუკუნის შუალედის შემდეგ, პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო იოანე პეტრიწის ენის აღდგენა. XVIII ს-ში XI საუკუნის მწერლის ენისაკენ დაბრუნება ბევრ შემსაბამისად გამოიწვევდა და გამოიწვია კიდეც. იოანე პეტრიწის მიმბაძველებმა, ანტონ I-ის სკოლის წარმომადგენლებმა, გააბატონეს შართლაც ლეგარქონილი, უარესად რთული და ხელოვნური ენა, თავისი დროისათვის მოძველებული და სწორად ფსევდოარქაიზმებით გადატვირთული¹.

სხვა აზრი შეიქმნა იოანე პეტრიწის ენის შესახებ ჩვენს დროში. თუმცა ამ საუკუნის დასაწყისში იოანე პეტრიწის პირველი მკვლევარი, სიკო ივარი ალტაცებული იყო იოანე პეტრიწის უდიდესი გამომხატველობითი ძალის მქონე

¹ ზედმეტ არ იქნება, თუ ავტე აღვნიშნავთ, რომ ასეთი შეჭარბება მხოლოდ იოანე პეტრიწის თავისისმეტყველება, კერძოდ, ანტონმა და მისმა მოძღვრებმა მეტად ცუდი სამსახური გაუწიეს პეტრიწს, რადგანაც ზოგჯერ სწორედ ამით (როგორც პეტრიწის მიმბაძველებს) ენის მხედვით აფასდნენ ხ.ლმე იოანე პეტრიწის ენასაც.

ენით, მაგრამ მის ენას მაინც არაჩვეულებრივად ხელოვნურად მიიჩნევდა². აკად. კ. კეკელიძის აზრით, იოანე პეტრიწის ენა მეტად ხელოვნური, რთული და განყენებულია. ქართველ მეცნიერთა შორის უპირატესად ეს შეხედულებაა დღესაც გავრცელებული.

იოანე პეტრიწის ენის ხელოვნურად გამოცხადება მის ღირსებებს ჩრდილში აყენებდა და შეუძნეველს ხდიდა. სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ ქართული ენის ისტორიის ცალკეული საკითხების კვლევისას იოანე პეტრიწის შრომებს გვერდს უვლან, ხოლო მის ტერმინოლოგიას თანამედროვე მეცნიერულ-ტერმინოლოგიის დაბუშავებისას ყურადღებას არ აქცევენ. ქართული ენის ისტორიისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებში სათანადოდ არ იყენებენ, ან სრულიად უგულებელყოფენ იოანე პეტრიწის ენის მონაცემებს, რომელთაც ქართული ენის ისტორიის საკითხთა კვლევისათვის მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვთ.

ძველი ქართული სამწერლობო ენის ნორმების რღვევისა და ახალი სალიტერატურო ენის სათავეების კვლევისას იოანე პეტრიწის ენის მონაცემებს გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც ამ ხანის მწერალთაგან ყველაზე მეტად სწორედ იოანე პეტრიწის ენაში გვხვდება ახალი ქართული ენის ელემენტების ერთობლივი მომძლავრება. მისი ენა ამ პერიოდის ქართული სამწერლობო ენის ლექსიკის, ფონეტიკის, მორფოლოგიისა თუ სინტაქსის სფეროში მომხდარი დიდ ძეგლების, ცოცხალი მეტყველებიდან შემოპრილი ყველა სიახლის ზუსტი და უტყუარი ამსახველია. ამდენად, იგი მეტად მნიშვნელოვანი წყაროა საზოგადოდ ქართული ენის ისტორიის სრულად წარმოსადგენად და, კერძოდ, ქართული სამწერლობო ენის განვითარების ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდის — XI—XII საუკუნეთა სალიტერატურო ენის საფუძვლიანი კვლევისათვის. გარდა ამისა, იოანე პეტრიწის ენა, მისი სიტყვათა აგების ტექნიკა, სასარგებლო წყაროს წარმოადგენს თანამედროვე მეცნიერული (კერძოდ, ფილოსოფიური, ბიოლოგიური, ენათმეცნიერული) ტერმინოლოგიის გამდიდრებისათვის.

აი, სწორედ იოანე პეტრიწის ენის ეს ორი მეტად მნიშვნელოვანი ღირსება იჩქმალება მაშინ, როდესაც მის ენას ხელაღებით ხელოვნურად აცხადებენ.

მაგრამ ყოველივე ზემოთქმული არ ნიშნავს იმას, რომ იოანე პეტრიწის ენა არ არის რთული, ან ზოგიერთ შემთხვევაში ხელოვნური კონსტრუქციების შემცველიც.

საქმე ისაა, რომ იოანე პეტრიწის შრომები ფილოსოფიური ხასიათისაა: ეს განაპირობებს მისი ენის სირთულეს. პეტრიწის სტილი, ბუნებრივია, მეცნიერული, კერძოდ ფილოსოფიური სტილის დამახასიათებელ ნიშნებს შეიცავს (ფილოსოფიური ცნებების სიმრავლე, შესაბამისად, მათი გამომხატველი ფილოსოფიური ტერმინების სიუხვე, რთული სინტაქსური კონსტრუქციები, გრძელი პერიოდები); 2. იოანე პეტრიწი, როგორც ფილოსოფოსი, აღიზარდა საბერძნეთში. იგი თარგმნის ბერძნულიდან და გასაგებია, რომ ხშირად თავს ვერ აღწევს ბერძნული ენისა და დედნის გავლენას, რის შედეგადაც ზოგჯერ ქართულისათვის არადაშავასიათებელ, ხელოვნურ კონსტრუქციებს ხმარობს.

ბერძნული ენის გავლენა იოანე პეტრიწის ენაში ძალიან იშვიათად იჩენს თავს ტერმინთა წარმოებისას, უფრო ხშირად კი — სინტაქსის სფეროში.

² Н. Я. Марр, «Иоанн Петрицкий грузинский неоплатоник XI-XII века», 1909, («Речь его, несмотря на идеальную правильность, необычайно искусственна»).

წინამდებარე წერილში განვიხილავთ სწორედ ასეთი, ქართულისთვის არა-დამახასიათებელი, ბერძნული სინტაქსური კონსტრუქციების ხმარების შემთხვევებს იოანე პეტრიწის ენაში. ვფიქრობთ, ამ თავისებურებთა გათვალისწინება რამდენადმე გააადვილებს იოანე პეტრიწის ენის გაგებას.

* * *

ბერძნული ენის სინტაქსის გავლენა იოანე პეტრიწის ენაზე, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ უშემასმენლო წინადადებებისა და მიმდებარე და ინფინიტიურ კონსტრუქციათა ზოგი სახის ხმარებით ამოიწურება. აქვე განვიხილავთ „და“ კავშირის მნიშვნელობით „ც“ ნაწილაკის ხმარების შემთხვევებსაც. წინასწარ უნდა აღვნიშნოთ, რომ მსგავსი ბერძნობები (შეჰასმენლის, ძირითადად „არს“ მეშველი ზმნის ჩაჯარნა, მიმდებარე, ინფინიტიურ და პაპიურ კონსტრუქციათა ხმარება, და კავშირის „ც“ ნაწილაკის მნიშვნელობით გამოიყენება) არცთუ იშვიათია ძველი ქართული ენის ბერძნულიდან თარგმნილი ძეგლების ენაში. მთარგმნელები თავიდან ვერ იცილებდნენ, თუ შეგნებულად არ არიდებდნენ თავს ბერძნული ენისა და ბერძნული დედნის გავლენას. ასეთი გავლენის შესაძლებლობა, ჩვეულებრივ, სწორედ სინტაქსურ კონსტრუქციებზე ვრცელდება. დედნის გავლენისა და უცხო სინტაქსური კონსტრუქციების თარგმანში გადმოტანის საკითხი იოანე პეტრიწამდეც იყო და ახლაც მეტად მტკივნეული საკითხია მთარგმნელობითს საქმიანობაში საერთოდ.

I. უშემასმენლო წინადადებები

ბერძნული ენის გავლენა აშკარად იგრძნობა უშემასმენლო წინადადებების ხმარებაში. ჩვეულებრივ, ჩაჯარნილია „არს“ მეშველი ზმნა.

რადგანაც ქართული ენისათვის უცხოა უზმნო წინადადებები, ამიტომ შესაძმენლის გამოტოვება მეტად აძნელებს აზრის გაგებას.

ასე, მაგალითად, რამეთუ იგივეა ერთი და კეთილი“ (I, 18, 17) ნიშნავს: „რადგანაც იგივეაა ერთი და კეთილი“ (αὐτὸν ἓν καὶ ἄγαθόν: § XX, Plot.— Поскольку тождественны единое и благо)“.

მაგრამ იოანე პეტრიწის ენაში უშემასმენლო წინადადებების სამი სახე შეიძლება განვასხვავოთ:

1. ისეთი უშემასმენლო წინადადებები, რომლებშიც გამოტოვებული შემასმენელი აღვირლად აღდგება წინამავალი წინადადების მიხედვით, სადაც შესაბამისი შემასმენელი სახეზეა. ამიტომ ასეთ შემთხვევაში მერვე წინადადება შეიძლება უბრალოდ უსრულ წინადადებადაც ჩაითვალოს. მსგავსი უშემასმენლო წინადადების აზრი ძნელი გასაგები არ არის.

სიტყვებით ვიღრმე მოიპოვა ფლოსოფისობაჲან, ხოლო საქმიერიბოთ — ტკივილთმოჯარობაჲან (II, 225, 35); რამეთუ საყოველთაოსა და პირველსა საუწყუნესა შეუცხან ყოველი ნაწილებითნი საუწყენი, და პირველსა საყოველთაოსა ეამსა — უკელნი საწილებითნი ეამნი (II, 117, 1-2); რამეთუ საყოველთაო სული ყოველთასა ბუნებისა და ცლისა წარმოიჩენს, ხოლო ნაწილებით სული — ნაწილებითსა სხეულსა და ბუნებასა (II, 127, 17-18); რამეთუ რიცხუნი არსებებანი გუარანი არიან, ხოლო სული — გუარათა-გუარად გამოვნი (II, 200, 21); და არცა გამოვნი სხუა არს და არცა გავონებული, არამედ გამოვნი-გავონებული და გავონებული-გამოვნი (II, 186, 72) და სხვ.

მსგავსი წინადადებები უმეტეს შემთხვევაში რთული თანაწყობილი წინადადებების მეორე ნაწილს წარმოადგენს, რომელშიც პირველი ნაწილის შემასმენელი აღარ არის გამოვარებული. გამოტოვებული შეიძლება იყოს ყოველგვარი შემასმენელი, რომლის ადგილზეც აუცილებელია ტრეე დაიწეროს. მსგავსი გამოტოვება შემასმენლებისა ქართული ენისათვის უჩვეული არ არის და ამიტომ წინადადების ახრიც ადვილი გასაგებია; შემასმენელი წინადადებების პირველი ნაწილის მიხედვით ადვილად იგულისხმება.

შემასმენლების მიხედვით უსრული წინადადებები ძველ ქართულშიც ხშირად გვხვდება:

მისწუდნა რქანი მისნი ზღუამდე და მონარამდე — მწუერკანი მისნი (ფსალ. 79, 12); ეთიარცა უძღურთა ექმს მუერნალი, აგრეთვე უვეწურთა-სოსრამწე (სოლომ. 93, 26); უეთურებოსა მიმართ ჩჩღლ იყენით. ხოლო გონებითა — სრულ (სოლომ. 98, 7-8); ქათამნი კაცრიელი რამჟე და კაცთმოუტარულ არაან და სხუანი — შემთვეულ და უდაბნოსა — მოუტარე (ექსტ. 94, 26); რომელნიმე მკობარე არიან და მეტვეულ და რომელნიმე მღუსარე (ექსტ. 94, 29).

მსგავსად აგებული წინადადებები დინამიურს ხდის თხრობას. როგორც ვთქვით, ისინი ქართული ენისათვის ჩვეულებრივია.

2. მეორე სახის უშემასმენლო წინადადებებში ჩავარდნილია არს ორიანი მეშველი ზმნა, იგი შეიძლება მარტივი შემასმენელი იყოს. ასეთ შემთხვევებში კი უფრო ხშირად შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილია. იგი ქართული წინადადების აუცილებელ შემადგენელს წარმოადგენს და ხშირად შეშოკლებული, წინამავალ სიტყვასთან შერწყმული სახით გვხვდება (ამის მაგალითები ხშირია იოანე პეტრიწთანაც).

რადგანაც მსგავს შემთხვევებში ქართულისათვის არს ზმნის გამოტოვება უჩვეულოა, ამიტომ ძალიან ჭირს ამგვარ წინადადებათა ახრის ერთბაშად აღქმა. ბერძნულისათვის კი ამ ტიპის უშემასმენლო წინადადებები ისევე ბუნებრივია, როგორც შემასმენლიანი. თუმცა წინასწარვე უნდა აღენიშნოთ, რომ ხშირია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ბერძნულ დედანში არს (ἐστίν) სახეზეა, ხოლო იოანე პეტრიწის თარგმანში — გამოტოვებული. ესეც რომ არ იყოს, ამ ტიპის წინადადებები „განმარტებაშიც“ ისევე ხშირად გვხვდება, როგორც თარგმანში.

ა) ჭერ განუხილავთ შაგალითებს, სადაც გამოტოვებული არს ზმნით მარტივი შემასმენელი გამოხატული. ამგვარ შემთხვევებში მისი ერთბაშად აღდგენა უფრო ჭირს, ვიდრე სხვა შემთხვევებში:³

ინაჲ მის შორის V ცაჲ და უკელი ნაწილი მისი (II, 52, 10-14); რამეთუ რომელნიმე მოქმედებით ოდენ Vp შორის დანსა, ხოლო არსებით — იგუეუბასა და მასეუბასა ზედა (II, 109, 32-33); ხოლო უსაზღვრო გუარობაჲ მათ შორის V, რამელთა შორის უსაზღვროობაჲ (I, 96, 10).

თბ მწ ოპერედობჲ. ἔν ᾧ ἔξ ἑξ ἀπειρίαι (Plot., CII, 2);

ვის გამოცა V მიხეზი მყოფობსაჲ, მის მიერცა და კეთილობა (II, 82, 30); რამეთუ თთოველისა თთუბასა შორის V მოუჯობაჲ თთოველისა და ვინებასაცა შორის მყოფობაჲცა და არსებაჲცა; მაგრა თანხარებათ და ორევე გონებრივ (რაჟეთუ მყოფობაჲ გონებისათს საგონო და საუწყო V ხოლო ცხოველობაჲ ცნობა და საუწყო V) (I, 64, 20-23);

ჯაჲმ თუთო ოპ ოპარჲ:ც, καὶ ἔν τῷ ὄψ καὶ ἡ ὕψια, κατὰ μέθεξιν καὶ ὕψιαι ἔξ ἑξ ἑξ καὶ ὄψ τῷ ὄψ καὶ ἡ ὕψια, κατὰ μέθεξιν (Plot. CIII, 45-48).

³ გამოტოვებული არს ზმნის ნაცლად ჩაესათ V ნიშანს; მის მრავლობის ფორმას (არაიან) აღენიშნავთ Vp ნიშნით.

ἄλιξιότερα γὰρ ἢ γέννηται τῆς Λαογιουῆς, καὶ ἐγγυτέρω τῆς ἀρχῆς (Plot. § 155).

რამეთუ უმჯობეს V ყოველთა გონებათა განღრმობილი გონება (I. 96, 19-20) პანთის ጎბრ სიმ ἄρει-ταῖν ἢ ἐχθραῦ:σενος σῶς (Plot. § LX) და სხვ.

როგორც ვთქვით, ყველაზე ხშირად არს / არიან ზმნური ნაწილი მანინ მიმ-ლეობის ფორმასთანაა გამოტოვებული. შედგენილი შემასმენლის სახელადს ნაწილად შეიძლება იყოს სასუბიექტო მიმღებობაც და საობიექტოც:

რამეთუ შეცნერ V თვისსა აობისა განუერი სული (II, 20, 12); ხოლო ყოველი მიღ-მოქცევისა შემყენარბუნელ ღმრთებრივთა მიმღყო V ოდესუე (I, 110, 28); უპირველესნი მი-ზენი უმორეს განმგზავნ V ოსთა ძალთა და მოქმედესათა (II, 148, 25-26); თუ ვითარ ვანე-ყოფელ V მიზენისაგან მიზნუთან (II, 105, 31); ორითუე უმსავსესონ ურთიერთს შეუბავლ V ო (I, 109, 1-2)

ტა ጎბრ κατ' ἀμυα ἀνῆμοια ἀσῆναπτα ἀλξῆσις (Plot. § CLXXXI);

ხოლო თუ გათვებულ V ო, განყოფელ V ო ყოველნ შეუბავლელად (I, 118, 1).

καὶ εἰ χυρῖς, διῆρηται πᾶλιν ἀσυχῆτως (Plot. § CXCVII);

და ესე არა ყოველი ყოველთათს საენოქმნილ V (I, 124, 8); ესე ვიდრე უსაზღვრობამდე, რომელი შეტლბულ V (I, 6, 18).

καὶ τῶστο εἰς ἀπειρον ἕπερ ἀῆναπτην (Plot., LII, 17-18) და სხვ.

სხვათა შორის, ამგვარი უშემასმენლო წინადადებები ხშირად გვხვდება „სინურ მრავალთაგში“. მაგ.:

აჲ მე არღარა ღლათა შარის ეურთხელ V (ტ.მ. იერეს: 98, 16); ხოლო აჲ ძველი იგი ელია განახლებული წინაშეღგომ V და თანამზარხელ და თანხარ სადღუმლოას მის (ოქრ. 194, 8; იხ. აგრეთვე, 83, 13-15; 194, 13; 79, 14) და სხვ.

პირიანი ზმნის ნაცვლად შეიძლება მასღარის ვითარებითში დსმული ფორმაც (ინფინიტივი) შეგვხვდეს, რაც, რა თქმა უნდა, ქართული ენის ბუნებას სრულებით არ ეგუება (ამის შესახებ იხ. ქვემოთ, „ინფინიტიური კონსტრუქცია“).

როგორც ვთქვით, რადგანაც ამგვარი უშემასმენლო წინადადებები ქართულ ენისათვის უცხოა, მათ შორის ერთბაშად გარკვევა ძნელი ხდება. მაგრამ თუ ვიცით იოანე პეტრიწის ენის ეს თავისებურება, მისი გათვალისწინებით ძნელი აღარ იქნება პეტრიწის ნაწერებში გზის გაკვლევა. შეიძლება ითქვას, რომ ძირითადად სწორედ ამგვარი არაქართული კონსტრუქციები აბრკოლებს იოანე პეტრიწის თხზულებათა შინაარსში გარკვევას.

II. მიმღებობური კონსტრუქციები

1. იოანე პეტრიწის ენაში მიმღებობური კონსტრუქციის ორ სახეს გამოე-ყოფთ. პირველი ისეთი სახის მიმღებობური კონსტრუქციაა, რომელიც ქვეწყო-ბილს (პიპოტაქსურს) ენაცვლება. ამგვარი კონსტრუქციული მონაცვლეობა ცნობილი ფაქტია ძველ ქართულში. დ. ჩხუბიანაშვილი თავის წერილში, „ზოგი-ერთი ლინტაქსური კონსტრუქციის მონაცვლეობისათვის ძველ ქართულში“⁴, ადა-რებს ოთხთავის აღნიშნა და ჭრუჭ-პარხლის რედაქციებს. ირკვევა, რომ DE რედაქციის განსაზღვრებითს დამოკიდებულ წინადადებას C რედაქციაში ხშირად მიმღებობური კონსტრუქციის მარტივი წინადადება უპირისპირდება. ასე მაგ.:

იხილა კაცო, რომელი ჭდა საზურესა ზელა (მ. 9, 92 DE).

მაგრამ:

იხილა კაცო, მქდომარშ საზურესა ზელა. (მ. 9, 9C)

⁴ იხ. დ. ჩხუბიანაშვილი, „ზოგიერთი სინტაქსური კონსტრუქციის მონაცვლეობის-ათვის ძველ ქართულში, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები. II, 1961, გვ. 192.

ასეთივე მონაცვლეობაა „ფსალმუნთა“ რედაქციებშიც:

ალიძარნ ზღუაჲ... სოფელი და ყოველი, რაჲ არს მას შინა ფსალმ. 97,7C

მაგრამ:

ალიძარნ ზღუაჲ... სოფელი და ყოველი დამკვრებულნი მას შინა (L).

ყურად იღეთ ყოველთა, რომელნი დამკვრებულ ხართ სოფელსა L

მაგრამ:

მერჩლით მე ყოველნი, დამკვრებულნი სოფლისანი: C და სხვ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული იმ მოსაზრების საფუძველზე, რომ პარატაქსული კონსტრუქცია ისტორიულად წინ უსწრებდა ჰიპოტაქსურს, ავტორი ასკვნის, რომ მის მიერ განხილული შიმლეობური (და მასდარული) ფორმები უძველეს ფორმებად უნდა ჩაითვალოს?

უფრო ადრე, კ. დონდუა აღნიშნავდა, რომ ჰიპოტაქსური შინაარსის ძველი („შეკუმშული“) ფორმით გადმოცემის კვალი ქართულურ ენებშიც მოიპოვება: ჰანურკო, მავალითა, ერთი ტიპის დაქვემდებარებულობა უკავშიროდ იწარმოება, კერძოდ — მიმლეობის საშუალებით⁶.

ამგვარად, იოანე პეტრიწის მიერ შიმლეობური კონსტრუქციების ხმარება, ჰიპოტაქსური შინაარსის „შეკუმშული“ ფორმით გადმოცემა, არ ეწინააღმდეგება ქართული ენის ბუნებას. თვალში საცქია მხოლოდ ის ფაქტი, რომ იგი ამგვარ „შეკუმშულ“ კონსტრუქციებს ძალიან ხშირად ხმარობს (ისევე, როგორც იძულებულია, ხშირად იხმაროს რთული კონსტრუქციებიც)⁷. რთული წინადადებების შეცვლა მიმლეობური კონსტრუქციით ერთ-ერთი საშუალებაა რთული კონსტრუქციებისაგან ენის განტვირთვისა. საშაგიეროდ ასეთი შიმლეობური კონსტრუქციები, ჩვეულებრივ, განკერძოებული განსაზღვრებებით ტვირთავს ენას. ასეთ შემთხვევაში შემსამენლის როლს მიმლეობა ასრულებს და, ამგვარად, ზმნა კიდევ ერთხელ უკუგდებულება წინადადებითან.

განკერძოებული განსაზღვრებით შეიძლება გამარტივდეს როგორც განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებები (ხშირად), ასევე — ქვემდებარული, დამატებითი.

მიმლეობური კონსტრუქცია ცვლის განსაზღვრებითს დამოკიდებულ წინადადებას (უფრო ხშირად სასუბიექტო მიმლეობაა):

ხოლო ევლესისიტე, ბუნებით მტყუველებისა შემხვებო. გამოაცხადებს აწინდელს ცხორების ამოზას (II, 226, 33); ვიწყო ქუნათათ, წესისა დამცუელი ბრისტორტელის გამორთას: (II, 111, 30); ხილო პლატონ, ერთყოფასა სულისასა და მრავალყოფასა აღმოჩენელი, ერთად უაუბ იტყვს ყოველთა სულსა: (ბ.კ. 46, 1);

Πλάτωνός και μίαν εἶναι καὶ πᾶσι ἄνδρες τὰς ψυχὰς, ἀπὸ αὐτῆς αἰσάν μὲν ἑῷ εἶναι τὴν παντὸς τῆν ψυχῆν (Migne, 580, 4-5);

რამეთუ თაღ, წყლისა მხოლოდ მტყუელი ასოდ, მეციდინობს გამოჩინებად სხუთა სამთა ამისაგან ქნლად (ბ.კ. 70, 26-27)

⁶ იქვე, 198.

⁷ კ. დონდუა, დამოკიდებული წინადადებას განვითარების ისტორიიდან ძველ ქართულში, უნე. შრ., 37, 1949.

⁸ როგორც ნ. კეკელიძე იღნიშნავს თავის დისერტაციაში, „კავშირის“ თარგმანში თოქმის თანაბარი რაოდენობითაა გადმოცემული ზმნა მიმლეობით და მიმლეობა — ზმნიით. იხ. ნ. კეკელიძე, პროკლე დიალექსიკა, კავშირი ლმრთისმეტყველებითნი, ძველი ქართული თარგმანი, საქანდ. დისერტაცია, 1948, გვ. 309.

καὶ γὰρ Θαλῆς τὸ ὑνῶρ μῦνον λέγει εἶναι στοιχεῖον, περιῶνται
 θεῖον ἐν ταῖς τρία ὑπὸ ταύτου γινόμενα: (Migne, 629, 26-27);

რამეთუ წერ არს სხუელისა, ძალად ცხორების შქონებლისაჲ, პირველ თუ
 მოქმედებით ყოფიან სხუელისა მის (ბ. კ. 37, 24-25)

Δεῖ δὲ τὸ σῶμα, τὸ ὑψάμεν (καὶ ἔχον ἐνέστυψ) πρὸς εἶρον ἐπερτεῖν
 σῶμα εἶναι (Migne, 564, 13-15);

ყოველ წესი, მხოლოდისაგან დამწყებელი, იწარმოებს სომარეულსადმი (I, 18, 21)
 πᾶσα τὰς ἀπὸ μὲν ἀρχῆς πρὸς εἶρον εἰς πλῆθος: (Plot, § XXI, 7-8);

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი განკერძოებუ-
 ლი განსაზღვრების როლში ხშირად საობიექტო მიმღებობაც არის:

არან ერთნი, მხოლოდ ოდენ გუნებით ზიარებულნი (II 167 20); ესთავე სახლი,
 ქმნას შორის ხელელი, ვითარცა სახლ არს და არა სახლ (II, 105, 4-5) ყუალად არს სხუ-
 სამარადისობიანა, დაკლებული ცხორებისაგან (II 51, 11); ყოველი სომარეულ ერთთაჲ, ზი-
 არებული რაჲსაგან გარძნადისა სხუელისა, აღმკურს შორის არს (I, 165, 28).

როგორც ვხედავთ, საობიექტო მიმღებობიანი კონსტრუქციები ქართულისა-
 თვის ბუნებრივია. ამას ვერ ვიტყვით სასუბიექტო მიმღებობით შექმნილი, გან-
 კერძოებულ განსაზღვრებებზე, მით უფრო ისეთ შემთხვევებში, როდესაც მიმ-
 ლეობად გადაკეთებულია „მეტყველება წრის“ ზმნა:

ილოდეს... თან მოუძობს, მეტყუელი (II, 213, 5); ხოლო ამჟინოს, „სამიძებლას
 ამას ესრესადელ დაქსნის, მთქუველი, ვითარმედ. (ბ.კ., 53, 2-3). არამედ პანეტოს ფილოსო-
 ფოსსა, ქმანობითი მიმართობით მიდრკესა ნაწილყოფად ეგულებს, მთქუველსა უმართ-
 ლესისსა: (ბ.კ. 94, 11).

...λέγειν ἑπιβῆτα.

მიმღებობური კონსტრუქცია ზოგჯერ ქვემდებარულსა და დამატებითს დამო-
 კიდებულ წინადადებებსაც უკლის:

რამეთუ იტყვს, მსწრაფლ დამწყებელი, დასაბამსავე პირველსა წაწინასა (ბ.კ.-
 50. 8-9) ბერძნულში არ არის მიმღებობური კონსტრუქცია:

λέγεις γὰρ εὐσὶν ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως (Migne, 588, 30);

სულისა თქუა მართულობაჲ, ესრეთ მთქუველმან (ბ.კ. 31, 18); ლაღდებს, მეტ-
 ყუელი (II, 218, 20); უკმ. კეთეს მეტყუელი ესთა ტიმეოსა შორის (II, 47, 28).

როგორც ვხედავთ, თუ შემასმენელი, რომელთანაც მისამართი სიტყვა იგუ-
 ლისხმება, წინ უძღვის მიმღებობური კონსტრუქციით შეცვლილ დამოკიდებულ
 წინადადებას (ასეთ შემთხვევაში საზღვრულჩაჯარდნილ განკერძოებულ განსაზ-
 ზვრებასთან გვაქვს საქმე), წინადადება მაინც მძიმეა და აზრი ძნელი აღსაქმე-
 ლია. მაგრამ როცა დამოკიდებული წინადადების შემცველი მიმღებობა წინადა-
 დების თავშია, ასეთი კონსტრუქცია მსუბუქია, ქართულისთვის ბუნებრივი და
 ამიტომ ადვილად გასაგებიც:

ხოლო მომხდომთა ბუნება შესაზღვრებელ [არს] (გვ. 144, 2-5).

2. მიმღებობური კონსტრუქციების მეორე ტიპად გამოვყოფთ ისეთ მიმღე-
 ბობიან წინადადებებს, რომელთაც მეშველი ზმნა ახლავთ თან: მარტივად რომ
 ვთქვათ, შედგენილშემასმენლიან წინადადებებს, სადაც სახელად ნაწილად მიმ-
 ლეობაა გამოყენებული. ავტორი, ნაცუვად იმისა, რომ აქტიური, ორგანული
 წარმოების ზმნა იმაროს, იყენებს აღწერითს წარმოებას: სასუბიექტო მიმ-
 ლეობა+მეშველი ზმნა.

ასე, მაგალითად:

ხოლო რიცხუა, სამისა და ოთხისა უმეტეს, ერთითა მიხედვითა ვერ მსახველ ვართ. (ბ.კ. 77, 32).

ნაკვალად აქტიური კონსტრუქციისა — „ვერ ვხედავთ“ — ნახშირია კიმლერობური „ვერ მნახველ ვართ“. საქმე ისაა, რომ ამგვარ შემთხვევათა უწყეტესობაში ბერძნულში მითვლბური კონსტრუქციაა:

თם ოε ἀρμαῖν τῶν θυσιαίων, τὸν ἄπειρία, ἣ ἔσθαιατα, τὸν παρὰ μίαν ἡμερῶν-
λ.η.ν μ.η ὄραμῶν (Migne, 644,45).

ასევე:

კვალად მწუხარებასა სიხისა—ზორისა და შიშლისა ზორისა მიმთავველ ვართ (ბ.კ. 102, 23), შო მხუეწელ არს ენსაგან ყოველსა ბარბაროზებრობასა და თანამბრძოლ და შემწე და გურიან—ყოფელ ექმნებს ელაღლია ემასა (11 223, 22); ამის მიხედვითავე საზრდელსა და სამოსსა შო ქეწე ვართ (ბ.კ. 15, 4-5) სხე.

ასეთ შემთხვევებში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ზოგჯერ კოპულა ჩავარდნილია და, ამგვარად, უშემასმენლო წინადადებები წარმოიქმნება:

თვომდგომარე ვიდრემე V ყოველ თქსლადეა დაუნჯველ შემწეა (1,32.5).

III. ინფინიტიური კონსტრუქცია

როგორც ცნობილია, ვითარებითში დასმული მასდარი ძველ ქართულში ინფინიტივის მნიშვნელობით იხმარებოდა. ისევე, როგორც სხვა ენათა ინფინიტივი, ვითარებითში დასმული მასდარი ხშირად რთული წინადადებებს მონაცვლეა ძველ ქართულში⁸. ასეთ შემთხვევაში მისი შემცველი მარტივი წინადადება პიპოტაქსურ შინაარსს გამოხატავდა⁹.

უბრძანა მათ ცემად შისა პური (მრკ. 5, 43);

მაგრამ:

უბრძანა მათ, რათა მოსიყენ შას ქამ:ღი (იქვე).

ინფინიტიური კონსტრუქცია ქართულში გვიანდელი წარმოშობისაღ (თარგმნისსა გამოწვეული საჭიროებით) მიიჩნიათ. როგორც საყციალურ ლიტერატურაში აღნიშნული, მისი, როგორც „ინფინიტივის“ ჩამოყალიბების პროცესი, აშკარად ჩანს V—X საუკუნეების ნათარგმნი და ორიგინალური ძეგლების მიხედვით¹⁰. ასეთი ინფინიტივის ერთ-ერთი სინტაქსური ფუნქცია, რომელიც შას XII—XIII საუკუნეებში ჰქონდა შემორჩენილი, იყო მიზნის გარეშობის გამოხატვა. „ამ ფუნქციის გამოხატვა ფართოდ იყო გავრცელებული ძველ ქართულში“¹¹.

ამგვარად, სრულიადაც არ არის მოულოდნელი, რომ იოანე პეტრიწიცი ხშირად მიმართავს ამგვარ კონსტრუქციას: იგი პიპოტაქსური შინაარსის მარტივი წინადადებებით გადმოცემის კიდევ ერთი საშუალებაა.

მასდარი ვითარებითს ბრუნვაში ხშირად იხმარება ირიბი ნათქვამის ნაცვლად „მეტყველება“ წრის ზმნების შემდეგ:

⁸ არ. მარტიროსოვი, მასდარული კონსტრუქციის გენეზისისათვის ქართულში, ივან VIII, გვ. 45.

⁹ დ. ჩხუბიანაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 194.

¹⁰ არ. მარტიროსოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 42.

¹¹ იქვე, გვ. 45; დ. ჩხუბიანაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 194.

მაშინღა ვიტყუო ცნობად, ოღეს მიზნინ ვითყუნეთო პირველი (II, 42, 1-2); იტყუან
- ლყვანებად (ბ.კ. 45, 22); შეეკულებად ვიტყუო: ბ.კ. 55, 29

ინფინიტური კონსტრუქციით ხშირად შეცვლილია მიზნის გარემოებითი
დამოკიდებული წინადადება. ჩვეულებრივ, იგი იმ ზმნების შემდეგ იხმარება,
რომლებიც სურვილს, შესაძლებლობას, საჭიროებას, საკმარებას გამოხატავენ:
შეუძლებს, ძალუც, თანაგუა, უქმს, სათანადო არს,
საჭირო არს, ჭერ არს, კმა არს და სხვ.:

შეუძლებენ ზარებად (II 154, 4); ვერ უქლეს... თან გაყოლად (II, 133, 21); ვერ... შე-
უძლებს შეკრებად (II, 65, 2); შეუძლებელ არს ყოფად (I 37, 9); ძალ უც შთასკად (I, 123,
25); ძალ უც ღვომად (II, 16, 15-16); არსად ძალ უყო ზარებად (I, 153, 6); გუარსა თანაგუ-
აეც ცნობად (II, 3, 3); თანაგუაეც გუარსა... დაქერეტად (II, 10, 7); თანა აე მას წარმოეღუ-
ნად მოქმედებად (ბ.კ. 46, 27); წინა გუც ცნობად (II, 7, 24); უქმს... უქუსუად თელთა (II
94, 7); სათანადო არა აქ დაქერეტად (II, 64, 25); სათანადო არს... ცნობად (II, 6, 21); სა-
ჭირო არს... მღუბად, (ბ.კ. 13, 2); კმა არს შეკრებად (II, 65, 1:2); ეკმაეს თანგანღვლად
(II, 45, 14); ვერ... ეკმა განყრად და წარყუნად (II, 59, 3) და სხვ.

ამას გარდა, ინფინიტური კონსტრუქცია ზოგ სხვა ზმნასთანაც გვხვდება:
აწყებს, აღძრავს, აღადგენს, მოვალს:

იწყო წარმოდგებად (II, 34, 17); იწყოს წარმოგენად (II, 163, 11); აღსძრავს მოქმედ-
ებად (II, 101, 23); რამან აღძრავს... წარმოქმნად (II, 68, 23); მოვა ცეცხლად (II, 70, 16).
აღადგენდეს შობად... და წარმოაგენებად (I, 92, 16); მეუადნეობს სული ცნობად (II, 113, 9).

ხშირად ინფინიტური კონსტრუქცია გვხვდება მიმდებარე კონსტრუქ-
ციის შემდეგ. უფრო ხშირად მიმდებარე იმავე მნიშვნელობისაა, რაც ზემოთ
დასახელებული ზმნები:

შემძლებელან ცნობად ... მაშინ იეწყოს, ოღეს მიზნთა შორის პირველ იეწყოს თუთ-
ბა თოს (I, 111, 21); ყოველი შემდეგ უაუქავეად თესდაღე, განყენებულა იზიარების (I, 53,
2); ამქმნელი ენებად (I, 51, 17); არც რა, მომმარჯვე ზარებად მათა, იქმნებას შუა (I, 86, 13);

აქ, როგორც ვხედავთ, ორი დამოკიდებული წინადადება მარტივდება: მიმ-
დებარე კონსტრუქციით შეცვლილია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინა-
დადება, ხოლო მასდარულით — მიზნის გარემოებითი ან სხვა ტიპისა.

მასდარული კონსტრუქციების დროსაც შეიძლება წინადადება უშემასმე-
ნლოდ იყოს წარმოდგენილი: ამ შემთხვევაში უშემასმენლის როლს ინფინიტუმი
(მასდარი ვითარებითს ბრუნვაში) ასრულებს:

არამედ არა ყოლისა გამოვნდ თქუმა და დაპარად მისდა გონებად (I, 102, 14-16);
და კვალად უაუე, სიტყვაებარ მისისა, არა საესეყოფად სოფელი. არამედ ნახეარსრულად (ბ.კ.
43, 3-4).

თუმცა შესაბამის ადგილას ბერძნულში ზმნა სახეზეა:

"Αλλὰ τὸ, κατ' αὐτὸν οὐκ ἔστι πλῆρες ἐστὶν ἡ ἀνάγκη; (Migne, 576, 2-3);

რამეთუ არცა ველოვნება... არცა სხუანი რამე მოზოგონებითი, ყოფად მათ შორის,
ბერძნულში ზმნა არის:

οὐκ ἔστι γὰρ τέχνη... οὐκ ἔστι τὸ τὸν διασπορεύσαν ἐν αὐτοῖς ἐστὶν (Migne,
584, 15-17).

ხოლო ზარებად ეღარემე მორთულობისად, სული არა უქერო თქუმა (ბ.კ. 33, 1).

ამგეარი შემთხვევები იშვიათია.

განსხვავებით ინფინიტური კონსტრუქციისაგან, მასდარული კონსტრუქ-
ცია უძველესიდანაა მიჩნეული. მასაც ჰიპოტაქსური შინაარსის გადმოცემა აკის-
რია. ორიოდე მაგალითს მოვიყვანთ პეტრიწის შრომებიდან:

ა ლ რ უ ლ ე ბ ა ს ა ოღესმე თეატროსასა და ქ დ ო მ ა ს ა ერისსა, შვეროთა წარაფრინეს (ბ.კ. 164, 1-3); და არა მკირელ მიღებთან, არამედ მუის თანავე ა მ ლ რ ე ნ ა ს ა მზისა დისკო-სასა აბა და მოფენაჲცა შარავანდელთა (II, 7, 14-16).

IV. პასიური კონსტრუქცია

პასიური კონსტრუქცია ხშირად იქმნება ორგანული წარმოების ზმნებით. კერძოდ ერთპირიანი — ინიანი ვნებითით. ასეთ შემთხვევაში წინადადებაში მოქმედების ჩამდენი ან არ ჩანს, ან მ ი ე რ თანდებულისანი სანელითაა წარმოდგენილი:

არცა უოველი ვრთებრი... და სელისგანაცა თან იზიარების (I, 167, 16); არ ვინათა შორის იბილოს უხადოდ უმოქნეობა (I, 30, 16-17); ურავლი, შემძლე უაურჯეაჲდ თვსლადე. განყენებულად იზიარების (I, 53, 2-3);

Εἰ ἀρα δὴ αὐτὰς ἰσθὲν ἔαυτο ἐπιστρέφειν, χριστῶν μετέχεται (Plot. LXXXII);

მკირაჲთა მიერ შემოსისზღერა კანონი არისტოტელის „ორღანოსისა“ (II, 11, 28); თნიერ მის პირველობისა მიერ არცა მოთგონებთან (II, 216, 19); მთავრად მათდა და იდგინა (ბ.კ. 18, 30); იკლვით დარაჲ ესე ვითომე მიერ ...იხილნა ვინან-მე მწერონი (ბ.კ. 163, 28-30)

ბერძნულში მედიოპასივის მიმღობაა:

φύσσεισ μὲν οὖν ἔξ ἀνθρώπου τὸ ἴσασθαι... θεσπεῖα δὲ γερῖνους (Migne, 784, 19-20).

ვინან მოირთო და იმუხსიკელა უოველთა შხადისა მიერ (II, 75, 33).

ინიანი ვნებითების შემცველი პასიური კონსტრუქციები ტიპიურია იონანე პეტრიწის ენისათვის. რა თქმა უნდა, ასეთი კონსტრუქცია უცხო არ არის ქართულისათვის, მაგრამ როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს თავის „საფუძვლებში“, „ქართული ენა უმეტესად ანტიური ფორმების ენაა და პასიურ გამოთქმებში ზომიერებას იცავს“¹². პასიური კონსტრუქციების ხმარება ძალიან გაიზარდა მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში „სამეცნიეროსა და ტექნიკურ ლიტერატურაში. აგრეთვე საგაზეთო წერილებში; რაც ნ ა წ ი ლ ო ბ რ ი ე იმით აიხსნება, რომ ითარგმნება დიდძალი ლიტერატურა რუსულიდან და სხვა ენებიდან. ზოგჯერ პასიური ფორმები ისეთი ფუძეებისაგან იწარმოება, რომლებიც წინათ მხოლოდ აქტიურად იხმარებოდა...“¹³ პასიური ფორმების ხმარება მეტად დამახასიათებელია ბერძნული ენისათვის. როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს იქვე, თარგმანს „ამ საკითხში ძველადაც ჰქონდა გავლენა. მაგალითად, ძვ. ქართულში „აღმოიყვანა“ ვნებითად უნდა გავგოგო შემდეგ წინადადებაში: „მაშინ იესუ აღმოიყვანა სულისაგან უღაბნოდ“ (მათ. 4, 1 ჟრ. -პარხ.), რაც ბერძნული გამოთქმის ზუსტად გადმოცემის ბრალია:

Τότε δ' Ἰησοῦς ἀνῆλθε εἰς τοῦ ζῆρῆτος ἵπσι τοῖς πνεύματοις.

მაგრამ იმავე ფუძის ზმნასხვა პრევერბით მოქმედებითა აქ:

„და შეყვულად სულმან განიყვანა იგი უღაბნოდ“ (I, 12)¹⁴.

ამგვარად, პასიური კონსტრუქციების ხშირი ხმარება იონანე პეტრიწის ენაში ბერძნული ენის გავლენითაა გამოწვეული.

¹² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები; I, 1953, გვ. 309, § 367.

¹³ იქვე, § 367.

¹⁴ იქვე, § 367, შენიშვნა.

V. „და“ კავშირის ხმარება „ც“ ნაწილაკის მნიშვნელობით¹⁵

ნ. კეკელაძე თავის დისერტაციაში იოანე პეტრიწის, როგორც მთარგმნელის, თავისებურებად თვლის იმას, რომ იგი და კავშირის ხმარობს ქართულიათვის უჩვეულო მნიშვნელობით: „ბერძნული ენის გავლენა ხშირად იჩენს თავს კავშირის მოხმარებაში. ცნობილია, რომ ბერძნული $\chi\alpha\iota$ ორმხრივია და უდრის 1) „და“ კავშირს და 2) „ცა“ ნაწილაკს. ძალიან ხშირად ეს განსხვავება ჩვენი მთარგმნელის მიერ სწორად არის გაგებულნი. მაგარამ არის შემთხვევები, როდესაც ბუნებრივად თავს იჩენს ბერძნულის გავლენა და მთარგმნელი შეუცნობლად გადმოგვცემს მას „და“-თი იქაც, სადაც ეს ქართულიათვის სრულიად ზედმეტია“¹⁶. ცხადია, ასეთ შემთხვევებში ბერძნულის გავლენა აშკარაა. მაგარამ ისიც ცხადია, რომ, იოანე პეტრიწის ყველა შემთხვევაში სწორად აქვს გაგებული $\chi\alpha\iota$ -ს მნიშვნელობა: მაშინაც, როცა მას და კავშირით თარგმნის და მაშინაც, როცა ც ნაწილაკით თარგმნის. ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით ხმარება და კავშირისა შემთხვევითი არ არის: ამის შესაძლებლობას იძლევა თვით ამ კავშირის ძირითადი ფუნქცია: მისი მნიშვნელობა, როგორც ერთგვარ წევრთა მაკავშირებელისა, რამდენადმე იგივეობის გაგებასაც მოიცავს. ამას გარდა, მისი „ც“ ნაწილაკის მნიშვნელობით ხმარებას, როგორც ჩანს, იმანაც შეუწყობელი, რომ ქართულში და კავშირის ნაწილაკის ფუნქციით ხმარება, საერთოდ, უჩვეულო არ არის. ამ უკანასკნელი შემთხვევების შესახებ უფრო ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი, ახლა კი განვიხილავთ და კავშირის „ც“ ნაწილაკის მნიშვნელობით ხმარების შემთხვევებს.

1. „ც“ ნაწილაკის მნიშვნელობით და კავშირს იოანე პეტრიწი მართლაც ძალიან ხშირად ხმარობს.

ა) შემთხვევათა უმეტესობაში იგი შესაბამის სიტყვას „ც“ ნაწილაკსაც ურთავს და, ამგვარად, ასეთ შემთხვევაში, თუ შეიძლება ითქვას, გრამატიკულ პენდიადისთან გვაქვს საქმე:

ინაჲ ესევე სიტყუაჲ დაჲაშლასა ზეა (ბ.კ. 79, 28).

• $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$ $\lambda\acute{\omicron}\gamma\alpha$ $\chi\alpha\iota$ $\acute{\epsilon}\pi\iota$ $\tau\omicron\upsilon$ $\mu\eta\lambda\iota\sigma\upsilon$ (Migne, 645, 35);

არამედ არტისტული და მებუთესაცა შემოიღებს სხელსა ვთერისასა (ბ.კ. 68, 26-27).

' $\text{A}\rho\iota\tau\omicron\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\chi\alpha\iota$ $\pi\acute{\epsilon}\mu\alpha\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\epsilon\iota\sigma\acute{\iota}\chi\epsilon\iota$ $\sigma\acute{\omega}\mu\alpha$, $\tau\acute{o}$ $\alpha\iota\theta\eta\rho\iota\omicron\upsilon\varsigma$ (Migne, 625, 29);

ამისათჳს უკუე და ემა ესეცა (ბ.კ. 23, 16).

პისი მჲს ოინ რაინც, $\iota\chi\alpha\upsilon\chi\alpha\iota$ $\chi\alpha\iota$ $\tau\alpha\mu\epsilon\alpha$ (Migne, 535, 9);

ყოველა, რომელიცა ვინებისადა ზარებულ არს, და ცხოვროვისადაცა ზიარებულ არს (I, 63, 8-9.)

$\pi\acute{\alpha}\sigma\epsilon\varsigma$ $\gamma\acute{\alpha}\rho$ $\omicron\iota\varsigma$ $\nu\acute{\upsilon}\mu$ $\mu\acute{\alpha}\tau\epsilon\sigma\tau\epsilon\iota$, $\chi\alpha\iota$ $\zeta\alpha\theta\eta\varsigma$ $\mu\acute{\alpha}\tau\epsilon\sigma\tau\epsilon\iota\upsilon$ (Plin., § CI) და სხვ.

ამ მნიშვნელობით და კავშირი ხშირად გვხვდება არა მარტო თარგმანში, არამედ ორიგინალურ თხზულებაშიც — „განმარტებაში“:

მუნცა და პირველი უწინებობა (II, 76, 31-2); განაწილების და ძალთაცა (II, 128, 11); შეიწყველე და ესეცა (I, 16, 14); იუნენ და მრგულსაცა (II, 85, 7-6) და სხვ.

¹⁵ ამ საკითხის შესახებ იხ. ნ. ყაუხჩიშვილი, გიორგი ამარტოლის ხრონოკრაფის ქართული თარგმანი, ნაწ. II, 1926, გვ. 21-22; კ. კეკელიძე, ქართული თარგმანი გიორგი ამარტოლის ხრონოკრაფისა, ეტრუდები, I, 1956, გვ. 255.

¹⁶ ნ. კეკელიძე, დსხ. ნაწ., გვ. 255.

ნაწილაკის ფუნქციით ნახმარი „და“ ხშირად ვე ნაწილაკთან ერთად გვხვდება. შეიძლება მათ ც ნაწილაკებიც ახლდეს თან და, ამგვარად, ერთი და იმავე შინაარსის გადმოსაცემად სამი ერთეული მოგვევლისოს: ვე ნაწილაკი იხმარება მაშინ, როცა შედარებაა გადმოცემული.

ვე + და + ც:

ეთარცა-იგი ბიჭებამ სულით არს, და ვგრეთვე სულისკეთადაც: (ბ.ჯ. 121, 17-11); ვგრეთვე და გრძნობან-ცა უველნი (I, 104, 2); ნაწილებითნი, ეთარ უესაბურეს, ესათვე და შორს-ცა (II, 123, 8); მსგავსადვე და სულისაჲცა (ბ.ჯ. 13, 24-23) და სხვ.

ვე + და:

ვეგრეთვე და რომელობისა მსგავსი (ბ.ჯ. 19, 7); ვგრეთვე და სრული (I, 22, 12); ესთავე და მიიღებენ და ეთოლობასა (II, 35, 28); ვგრეთვე და ძალი (II, 18, 14) და სხვ.

ბ) უფრო იშვიათია შემთხვევები, როდესაც ც და ვე ნაწილაკების მნიშვნელობით მხოლოდ და გვხვდება:

სადათ წარმოშობამ თვითულისაჲ, მისდაღ და შერაბამებელი უკუქცევაი (I, 101, 3); (და-ვე) ხოლო ვეათვე, რავეუთავანი არს და პლოტინოს (ბ.ჯ. 4, 1) (და-ც): ემპლოარების და მსგავსად თესდაღვი და თანტომსა (I, 70, 1-2),

ήξειται και ἄμειον πρὸς αὐτὸ καὶ συγχοῖνις (Plot., § CXIII) და სხვ.

ცხადია, καὶ (-ც)-ს მნიშვნელობა ხშირად ოდენ ც ნაწილაკითაცაა ხოლო მე გადმოცემული:

თუ რამე უსაზღურო [არს], უნაურცა ჩვენგან (ბ.ჯ. 17).

ei dē ἀπειροσ, καὶ ἀγώστος ἦμιν (Migne, 809, 32).

2. და სხვა მნიშვნელობებითაც შეიძლება იხმარებოდეს:

ა) ბერძნულში καὶ იხმარება ხარისხის სახელებთან და მაშინ მას გამაძლიერებელი მნიშვნელობა აქვს: ც — კი, კი (მაჟე). ასეთ შემთხვევებშიც იგი ხშირად და-ს და ც ნაწილაკის კომბინაციითაა გადმოცემული:

რამეთუ იყენეს და უფროსდა ხოლო და არიან აწცა (ბ.ჯ. 12, 16).

Ἦσαν γὰρ ἀλλῶν δὲ εἰσὶν ἕτι καὶ οὐκ (Migne, 516, 16) უფროსს ხოლო და მყოფადცა (II, 142, 24),

სხვა შემთხვევაშიც შეიძლება მას „ც-კი, კი დე ვა ც“ ნაწილაკების მნიშვნელობა ჰქონდეს:

ხოლო ლაზონს სულისათჳს უკუე არას განაჩინებს, არამედ და წამებსცა (ბ.ჯ. 33, 4),

...ἀλλὰ καὶ διαμαρτυρεται (Migne, 553, 23);

И да же сам удостоверяет (Влад., 49, 37);

რამეთუ შედგა რაა და ერთ იქმნე: (II, 164, 16) (=კილევაც): რამცა ვაიგონს და ქმნა (II, 188, 30), (=კილევაც რაღ, თვიჭრა, ვააკეთო კილევაც)

ბ) ხშირად ც ნაწილაკის მნიშვნელობით და თან სდევს არამედ კავშირს:

ἀλλὰ—καὶ ἢο—ἢ

მოქმედებენ ირა ხოლო სულერად. არამედ და ღმრთიეცა (I, 120, 18).—

ἐνεργῶσιν οἱ ψυχῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῶν (Plot., § 661).

ხოლო კატი მხოლოდ არა სიტყვრ ოდენ არს, არა მედ და ცხოველცა (ბ.კ. 16, 20):
 ὁ θεὸς ἄνθρωπος, ὁς μόνον ἔσσι λογικόν, ἀλλὰ καὶ ζῶν (Migne, 521, 23).

გ) გინა თუ და, — „თუნდაც“, „კიდევ რომ“:

... განვიშარნეთ ჩუენგან, გინა თუ და მარჯულობდეს ბორიტი, გინა თუ და მარცხლის (II, 207, 23-24);

დ) ხშირად ნაწილაკის ფუნქციის მქონე და გვხვდება პირობითი დამოკიდებული წინადადებების მთავარ წინადადებაში. „მაშინ“ მისამართი სიტყვის ადგილას: თუ... და.

ἐάν ... καί, εἰ ... καί, ἄρα—το,

არამედ თუ რაღმე მებრ ვუართო განყოფილება შეიყვაროს, და ცხოველცა ეიღრეშე შეიყვაროს (ბ.კ. 38, 18);

Ἐάν γάρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος διαφορὰ μεταλλαγή, μεταλλάσσεται καὶ τὸ ζῶν (Migne, 565, 42);

თუ არა განეკობალოს, და ესეცა შემთხვეუს მას (ბ.კ. 36, 9); და თუ ესრეთ, და არსებოსა მუზარე (I, 113, 30);

Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἰσθίαι μετέχων (Plot.).

ხოლო თუ იუწყოს მიზნები, და წარმოაყენებელი უპირატესი თქსი იუწყოს (I, 100, 25).
 და სხვ.

ასეთ შემთხვევებში და-ს წინ აღუცილებელია მძიმის დასმა.

ზოგჯერ ბერძნულში καὶ არც არის ნახმარი:

ხოლო თუ არს თეთრთი, იყოს და პირველ მზიარებელიცა მისი (17, 25)—

Εἰ γὰρ ἔσσι τὸ ἀντὶν, ἔσσι τὸ πρῶτα ἀντὶ μετέχων (Plot., § VI).

ასეთი შემთხვევები ბევრია.

ამგვარი ბერძნობის მგალითები არა მარტო პეტრიწთან გვხვდება. და კავშირს ც (და ვე) ნაწილაკის მნიშვნელობით ბერძნული დედნების გავლენით ზოგჯერ გიორგი მთაწმიდელთან და ეფრემ მცირესთანაც ვხვდებით. ასე მაგ.:

და ამის მიერ არა ხოლო თუ უხილავ ხოლო იყო ქუეყანა, არამედ და განუშაღებელცა (ექუსთ. 18, 16-17) შდრ. ექ. დღ. ძე. ქართ. თარგმანი: და არა თუ ამით ოდენ იყო უხილავ ქუეყანა, არამედ განუშაღებელცა იყო იგი (32, 8-9), რომლისა არს თხუბაჲ იგი, ვეროვე და სიქმელცა თქსი არს ქუეყანისა (ექუსთ. 46, 27); ვგრეთვე და წყალიცა: (ექუსთ. 45, 2-3), არა ხოლო ეიტვ ოდენ, არამედ და დაუბატოცება (ექუსთ. 92, 23); რომელმან მოგუშაღა ჩუენ სობრძნეთა განცლად... მანვე მოგუანიქენ და დღთაგანცა უაღრესისა გულისქმის-ყოფისა მოგუშაღ (ექუსთ.) შდრ. ექ. დღ.: რომელმან იგი მოგუანიქა ჩუენ ჯულისქმის-ყოფისა ... მოგუანიქენ ჩუენ დღთაგანცა განზრახუა დღი (95, 5-8); სხსა და სხსა დასაბამისა: და მიზნისაგან იუენენ და ეთილიცა და ბორიტიცა (პ. ობ. 49, 7) და სხვ.

ე) ცნობილია, რომ და გარდა მავრთებელი კავშირისა, ქართულშიც შეიძლება ნაწილაკის ფუნქციითაც იხმარებოდეს¹⁷. იგი გვხვდება დართული აგრეთ—

¹⁷ ობ. ქართული განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. III, 1953, გვ. 2.

ვე კავშირებსა, ზმნისართებსა და ნაწილაკებზე: არა-და აქაო-და, ვითომც-და, თითქოს-და, მართლაც-და...¹⁸

ასეთი ფუნქციით იგი გიორგი მთაწმიდელთან და ეფრემ მცირესთანაც გვხვდება:

აი რან უკუე და ჩენ შორისა (ექსთ. 107, 35); ნუ უკუე მცა და ვიოარ სადათ მილო ღირსი გულის; მის-ყოფა ღმრთისა (ექსთა, 1, 15); ნუ უე და მრავლოდ გასიძიებასა შენსა სოტუა იობისი შევხოს (ექსთ. 11, 17); ნუ უკუე და თქუას ვისუე (პ. ან. 17, 7); კინლა და ოთხმოცისა წლისამან იხილა ღმერთი (ექსთ. 81, 15) და სხვ.

ამგვარი ვარიანტები, როგორც ჩანს, და-ს ცოცხალ მეტყველებაში უნდა ჰქონოდა. იოანე პეტრიწის ცოცხალი მეტყველებიდან ბევრი რამ შემოაქვს სამწერლო ენაში. ასევე იქცევა ამ შემთხვევაშიც:

მე რამეა უკუე და სული წინაღმდეგმ არს სხეულისა (ბ. ე. 32, 10); მოღე და სახეა უხოთ სოცხადსათს (11, 8, 10); მოიღე და იყოს ნამღელ მყოფი (11, 130, 27); (აზოღე და...); მოიღე სახედ ივეე რიხე, იყოს და ხუთი (11, 24, 14) და სხვ.

* * *

ამგვარად, ზემოგანხილული ზოგი ტიპის უშემასმენლო წინადადება, მიმღობური კონსტრუქციის ზოგი სახე (თუმცა მიმღობური კონსტრუქცია ქართულში უძველესადაა მიჩნეული) და ინფინიტური და პასიური კონსტრუქციების ხშირი ხმარება ბერძნული ენის გავლენით უნდა აიხსნას. ასევე, და კავშირის „ც“ ნაწილაკისა (და მსგავსი მნიშვნელობით) ხმარება, ცხადია, ბერძნულ კონსტრუქციათა გავლენით აიხსნება (მიუხედავად იმისა, რომ ქართულშიც არის საფუძველი და კავშირის ნაწილაკის ფუნქციით ხმარებისა).

ზემოჩამოთვლილ სხვა თავისებურებებთან ერთად, ზმირად სწორედ ამგვარი, ქართული ენისათვის არადამახასიათებელი (ან ნაკლებ დამახასიათებელი) და არაბუნებრივი კონსტრუქციების არსებობა არის იმის მიზეზი, რომ იოანე პეტრიწის ენა ძნელი გასაგებია.

შემოკლებანი

1. — იოანე პეტრიწის შრომები, 1, პროკლე დიადოხოზისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1940.
2. — იოანე პეტრიწის შრომები, 11, განმარტება პროკლესათს დადიოხოზისა და პლატონურისა ფილოსოფოსათს, ტექსტი გამოსცეს და გამოკლევა დაურთეს შ. ნუტუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937.
3. ბ. კ.— ნემსოსი უმესელი, ბუნებისათს კაცისა, ბერძნულთგან ვადმოღებული იოანე პეტრიწის მიერ. ქართული ტექსტი შეისწავლა, გამოისაყმედ დაამზადა და ლექსიკონ-სამიუბლები დაურთო ს. რ. გორგაძემ, ტფილისი, 1914.
4. ექ. დდ.— ბასილი კესარიელი, „ექუსთა დღეთათს“, უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთათსა“ და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა „ეკაცი იგებულებისათს“, X-XIII სს. ხელნაწერთა მიხედვით გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1964.

5. ექუსთა — ბასილი დიდი, „ექუსთა დღეთაჲ“, ტექსტი გამოსცა და გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. კახაძემ (მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 1), თბილისი, 1947.
6. მ. — (მათე) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატერდელდი რედაქციის მიხედვით, გამოსცა ა. შანიძემ, თბილისი, 1945.
7. მრკ. — (მარკოზ), იხ. მ.
8. ოქრ. — საკითხავი, თქმული თ. ეანე აკროპირისა, სინური შრეაღლათვი 864 წლთა, აკაი შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და გამოკლევეით, თბილისი, 1959.
9. პ. ახ. — პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დომონიე არეოპაგელი), შრეები, ეფრემ მეირის თარგმანი, გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ენუქაშვილმა, თბილისი, 1961.
10. სოლომ. — თქმული წმიდისა შამისა ჩუენისა ბასილისი, დაწვებითათჳს სოლომონის იგავთაჲსა, ექეთიმე ათონელის თარგმანი, ტექსტი დაბეჭდა და გამოკლევა დაურთო თ. კუონიამ, იხ. „ძველი ქართული მწერლობის რთხი ძეგლი“, 1965.
11. ფსალმ. — ძველი ქართული ენის ძეგლები, ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები, X-XIII საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა მზ. შანიძემ, I, ტექსტი, 1960.
11. Влад.—Ф. Владимирский, Немезий, епископ эмесский, „О природе человека“ пер. с греческого.
13. Лос. — აღნიშნულია ფ. ა. ლოსევის მიერ ბროკელ ლიბოხოსის „კეჟინის“, რუსულდ თარგმნილი ტექსტი, ხელნაწერი.
14. Migne — Νεμεσίου επισκόπου Εμέσσης, Περὶ φυσῶν ἀνθρώπου, Patrologiae cursus completus, series graeca, edit. S. P. Migne, 1858, pp. 505-818.
15. Plot. — Πρόχλου Διαβόχου πλατωνικοῦ Στοιχειώσεως Ἐπιστολικῆ, Plotini, Enneades, Parisiis, MDCCCLV, pp. LI-CXVII.

(წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა შ. შიშიგურმა)

დავანა გვილიშვილი

ივანე პეტრიძის „სათნოებათა კიბის“ გამომცემის გავი

XI-XII საუკუნეთა ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსისა და ლეთისმეტყველის, იოანე პეტრიძის ჩვენამდე მოღწეულ თხზულებათაგან დღემდე გამოცემული იყო მხოლოდ ორი: პრიკლე დიაფობოსის ფილოსოფიური თხზულებების — „კაჟიჩის ღვთისმეტყველებიანი“ — თარგმანი პეტრიძის ვრცელი „განმარტები-თრით“ და ნემესიოს ემესელის თხზულების „ბუნებასათვის კაცისა“² თარგმანი. შთა რიცხვს მიემატა იოანე სინელის „კლემენტის“ გალექსი-ლი თარგმანი „სათნოებათა კიბე“³. იგი გამოსცა ფილოლოგის მენდერებათა დოქტორმა ივ. ლოლაშვილმა, რომელმაც ტექსტს დაურთო შენიშვნები, ლექსიკონი და ვრცელი ისტორიულ-ფილოლოგიური გამოკვლევა.

იოანე სინელის „კლემენტის“ ანუ „კიბე“ ქრისტიანული აპოკრიფ-მისტიკური ზნეთსწავლელების სახელმძღვანელოა. იგი იცდებით თავისაგან — სიმბოლურად „აღსავალი ხარბისი-გან“, კიბისაგან შედგება. თითოეული თავი შეიცავს მორალურ შეგონებებს სათნოებათა შესახებ: „კიბის“ თითო ხარისხს ერთი სათნოებას ეხება და თხზულების მიზანაც სწორედ აღმანიანს ბერ ამ ხარისხთა ავლა, სულის განსაწმენდი მორალური პრინციპების მიხედვით აღმანიანს ზნობრივი აღზრდაა. ეს ნაწარმოებები ძირითადად ქრისტიან ბერ-მონაზონთათვის იყო განკუთვნილი. იგი შუა საუკუნეებში დიდ პოპულარულ იყო და ამიტომაც ქართულ ენაზე სამეგრე უთარგმნიათ პროზაულად.

„კლემენტის“ ერთი თარგმანი (IX თუ X საუკ.)

1 იოანე პეტრიძის, შრომები, ტომი I: ქართულ ტექსტს გამოცემა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყუბანიშვილმა, თბილისი, 1940.

2 ნემესიოს ემესელი, „ბუნებასათვის კაცისა“, გამოცემა ს. გორგაძემ, თბილისი, 1914.

უცნობი თარგმნელსაა, მეორე ექვთიმე მთაწმიდელს ეკუთვნის, შესაბამის მთარგმნელად კი სამეცნიერო ლიტერატურაში პეტრე გელათელი იყო მიჩნეული. ივ. ლოლაშვილი ანონს კათალიკოსისა და დავით რეპტორის ცნობებზე დაყრდნობით ცდილობს შეცნობიერდეს დასაბუთონ, რომ ეს პროზაული თარგმანი (ხელნაწ. № 39), რომელიც პეტრე გელათელს მიეწერება, ეკუთვნის იოანე პეტრიძს. მეორე შესწორება, რომელიც მკვლევარს ამ საკითხთან დაკავშირებით შეაქვს სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ შეხედულებას იმ არის, რომ იოანე პეტრიძის მიერ გალექსილი „კლემენტის“ პეტრიძის ორიგინალური ფილოსოფიურ-ლიტერატურული ნაშრომია.

ივ. ლოლაშვილი ასაბუთებს, რომ იოანე პეტრიძის იყენებს რა იოანე სინელის „კლემენტის“ ექვთიმე მთაწმიდლისეულ თარგმანს, რ იზღუდება გასალექსი ტექსტით. „იგი მის მხაზზე იხილეს ორიგენალურ წიგნს, რომელიც პირველი წყაროსაგან მნიშვნელოვან დანსხვადება. 302 სტროფიანდ პროზაულ დადანს ემთხვევა მთლიანად ან ნაწილობრივ 186 სტროფი. სხვა დაძარჩენი — ორიგენალურა“ (გვ. 97).

„სხეთა — ამბობს სხვა ადგილას ავტორი. — 116 სტროფი (ისინი გამოცემაში აღნიშნული ვარსკვლავით)“ გამოკვლევის ავტორის (სამა: თლიანი დარკენით „სათნოებათა კიბე“ (1): ტომი 1 თვითონვე შეარჩია სათარი), რომელიც იოანე სინელის „კლემენტის“ თავისუფალი გამოცემაშია წარმოდგენს, იოანე პეტრიძის ორიგინალური ფილოსოფიური ლიტერატურული ნაშრომია“ (გვ. 99).

თით ტექსტი შეცნობიერდეს არის გამოკვლეული. მის დასადგენად გამოყენებულია 7 ძირითადი ხელნაწერი. ტექსტს ახლავს სქოლიოები, სადაც ვარიანტებია მითითებული, ავტორივე, ექვთიმე მთაწმიდლისეული პროზაული

თავს. სიყვარული და რწმუნება აქვს ხელნაწი-
რები: სიყვარული შენიშვნები და რაღ
მერაღ დასუფილია, საკმაოდ სრული ლექსიკონი.
ცალკეულ სიტყვათა განმარტებიდან სადავო
მხრივად რამდენიმე სიტყვის ახსნაა.

და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა ეტროს ახსნილი აქვს,
როგორც „ლურსმინით მიქვდებელი, დალურს-
მული“. ამ განმარტებას, სხვათა შორის, იგი
გამოკლებული იყენებს, იმ ადგილას, სადაც
ამტკიცებს. რომ იოანე პეტრიწის „ე რ თ ი“
გაბრუნებულია ქრისტანდელი თვალდახედულით:
„იგი ხან მამა ღმერთია... ხან ძე — ღმერთი...“
(გვ. 14); ე. ი. ქრისტე. ამის დასადასტურებ-
ლად ავტორის მოკვანე კონტრესტი, სადაც ლამა-
რაკია იმასზე, რომ სიყვდილი შეუცნობელი ქუჩა-
დაა. „რომელი სულს სხეულთაგან წაროყვანს
და: სადა ერთი და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა ზს, მენ
მიკვანე: აქ იგი. ლოლაშვილს და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა
ე. ი. ანის როგორც „დალურსმული“ და ამ
კონტრესტს ასე ხსნის: „ცხადია, ეს „ერთი და-
მსკველული“ არის იესო ქრისტე, რომელიც
ებრატემა ღმერთით გააკრეს (დასკვალეს)
ქუჩარქო“ (გვ. 142).

შართალი, ძველ ქართულში ა მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი
ნიშნავს „ღმრთისა“, მაგრამ მოყვებულ კონ-
ტრესტი „და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა“ არ ნიშნავს
„დალურსმულს“, არც პირდაპირ და არც ალუ-
გორიკლად, არამედ იგი ნიშნავს „და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა
და მ ს კ ე ა ლ ე ლ ი ა“. პეტრიწი პრაქტულად აკეთებს
ნიშნავს განმარტებებში ხშირად ხშირად ამ სიტყ-
ვას, მაგრამ, რა თქმა უნდა, არა „დალურსმუ-
ლი“-ს, არამედ „დალურსმული“-ს მნიშვნე-
ლობით (მაგ.: „ვიხაა ერთობით ყოვლობაა
საყვდილობისა შორის ეკნაა დასკვდილია“
(II. 118), რაც ნიშნავს: „ამიტომ ერთის საშუა-
ლებით ყოველი ზოგადობა (ყოვლობა) მუდმივ
(საზოგადო) დროში დაქვიდებულა...“

განცდა — ავტორს ახსნილი აქვს მხოლოდ
როგორც „დასახე“. ეს ახსნა ნაწილობრივ სწო-
რის. ეს სიტყვა ძველ ქართულში და ხშირად
პეტრიწთანაც, მართლაც „დასახე“ მნიშვნე-
ლობით ვგებდება (სადაც ასე განმარტავს მას
„დასახეობის“ მიხედვით). მაგრამ, გარდა ამ
მნიშვნელობისა, პეტრიწის შრომებში მას აქვს
ფილოსოფიური მნიშვნელობაც: „აღქმისა“ და
აგრეთვე, „გონებით თვითის, წყლობისა“
(созеряианне) პეტრიწი თავის ფილოსოფიურ
შრომებში უფრო ხშირად სწორედ ამ მნიშვნე-
ლობით ხშირად მას. ასევე „სათნოებათა ემბე-
რტი“:

„რათა ეკითლად შიხება განიცილები,

მოლუაწყო, შენ წრეებითა გონებითა“
ამის მიხედვით განცდა ე ლ ე ლ ი ა — იქნება გონ-
ებით მიუწვდომელი“.

მ ი ც რ ე კ ა — შართალია, „გადახრას“ ნიშ-
ნავს, მაგრამ პეტრიწთან იგი „შობადობის“

მნიშვნელობით იხმარება. აქედან — მ ი ე ლ ე ლ ი ა
რ ე კ ე ლ ი ა — „უძრავია“.

ო ე ნ ე ბ ა — როგორც ფილოსოფიური ტე-
რმინი, იმშნავს გონებით წარმოდგენას, წარ-
მოსახვას და არა „ზმანებას“, როგორც ეს ავ-
ტორის აქვს განმარტებული („ზმანება“ —
ჩვეულებრივი მნიშვნელობითა).

გ ე ა რ ი — გარდა ავტორული განმარ-
ტებისა (სახე, მოღვაძე, ნთესაგე), პეტრიწის ნა-
წარმოებებში ნიშნავს „იდეასაც“. სწორედ ამ
მნიშვნელობითაა იგი ნაშპარს „სათნოებათა კი-
ბის“ 301-ე მუხლში: „სწავლულება არს...“

„უსხეულობა გუარათა გულს-კმის-ქმნელი“
„უსხეულობა იდეათა“ ანუ „მსხვერპლად
იდეათა“ და არა „უსხეულო მოღვაძეთა თუ ს-
ხეთა“, როგორც ავტორი ხსნის).

როგორც ზემოთა უკვეთ, ტრექტს წინ
უძღვს ერთად ისტორიულ-ფილოსოფიური
გამოკვლევა.

გამოკვლევაში განხილულია და სრულიად ახ-
ლებურადაა გამოქვეყნებული იოანე პეტრიწის პა-
რიზენბასა და შემოკლებულთან დაკავშირებულ
ბევრი მნიშვნელოვანი პირობება.

ჩვენ ნებას მივცემთ თავს გამოთქვათ ჩვენი
შესახებანი ზოგიერთი მათგანის აზრად.

გამოკვლევის ავტორი შესაბამისად გამო-
კვეთს იმ საკითხებს, რომელთა გაკვლევა უ-
ცილებელია იოანე პეტრიწის ბიოგრაფიისა თუ
შემოკვლევის ცალკეული პირობების გან-
ხილვამდე. ეს საკითხებია: 1. ტრადიციული
ცნობები ე. პეტრიწის შესახებ და მათი შეცნ-
იერული ღირებულება; 2. იოანე კომპიუმელს,
იოანე საღმრთო ფილოსოფოსის, იოანე ტრადი-
ციის, არსნ ბერის, დავით ღმრთმწიგნობის ის-
ტორიკოსის, იეზეკიელის, პეტრე გელათელის
ენათა და მათი მემართება იოანე პეტრიწთან
(გვ. 10).

იოანე პეტრიწის შესახებ ტრადიციულ ცნო-
ბათა შორის ყველაზე უფრო საწილოდ იგი. ლა-
შვილი საშართლიანდ მიიჩნევის ანტონ კათა-
ლიკოსის ბიოგრაფიულ მიმოხილვას „იოანე-
სათეს პეტრიწისა, ფილოსოფოსისა მოკლედ
მოქსენებათა თუ ვან იყო იგი, ანუ ვითარ იყო“.
ზოგიერთი შემდგომ განვითარებულ მოსახრე-
ბა ავტორისა ანტონის სწორედ ამ „მოკლედ
მოქსენებისაგან“ (და აგრეთვე სხვა ტრადიციუ-
ლი ვალმოსეებისაგან) აღებს სათავეს. მაგ.,
ახლი იმის შესახებ, რომ იოანე პეტრიწი სა-
ბერძნეთთან მიიწია არა პეტრიწის, არამედ
ამინის, რომ ამინოს ერმისის წიგნი „მოსაყვ-
ნებელი“ ხელთა ქმთადმი პორფირი ფილოსო-
ფოსისათა“ თარგმნა პეტრიწმა, რომ იოანე ს-
ენის „ეკლექსის“ მის ბერს ირგვარად არა-
ვალმოსეულით: პირობად და დახმად, რომ
იგი (პეტრიწი) იყო მოძღვარი. ფერემ მცდრეს...
ძირითადად ანტონისა და სხვა ტრადიციულ
ვალმოსეებს ცვალებულ ხელნაწერთა ანდერ-

ძებს, მიწაწერებს) ვერცნობა ავტორი მაშინაც. რადგან იოანე პეტრიწისა და იოანე კიპქიძე- ლან იგივეობის წინათ არსებულ აზრს ებრუნ- დება.

XI-XII საუკუნეთა ქართულ მწერლობაში ჩამდენიმე იოანე გვხვდება: იოანე პეტრიწი, იოანე კიპქიძე, იოანე ტარპიძისე ჟეღან — იოანე ტარპიძისის შესახებ რიი აზრს არ არ- სებულა. მას სამეცნიერო ლიტერატურაში ცალ- კე პიროვნებად მიიჩნევენ ხოლო რაც შეეხება იოანე პეტრიწსა და იოანე კიპქიძეს, მისი ხელნაწერთა ტრადიციით. XVIII-XI საუკ- უნებზე მწერალთა ანბანთ კათალიკოსის, გვი- რანე ხუცეს-მონაზონის, დავით რეკტირისა და იოანე ბატონიშვილის ცნობათა მიხედვით ერთ და იმავე პირადი მინდებულა.

6. შარის აზრითაც იოანე პეტრიწი და იოანე კიპქიძე ერთი და იგივე პიროვნებაა (H Я. Марр, Иосиф Петрович грузинский неологитику XI — XII века, 1909). ადრე ამავე აზრისა იყო ავად კ. კუკელაძეც ც- კუკელაძე, იოანე პეტრიწის სამწერლო მოღვა- წეობაჲდ ეურს. „პრობლემა“, 1918 № 1). ში- რამ შემდეგ ვეცნიერმა უარყო ეს აზრი და გ- შიკუკელაძე, იოანეს უარყოფილ აქვს მის შივრ გამოკვეთულ ტექსტს „თარგმანებად ევლ- ნასტარსად მიტროპოლიტის, ზურუნელ მიტროპოლი- ტისაჲდ იონიშნა: სავთხმი ეური ღრმად ჩახე- ჲვაჲ დაჯარაჲშენა, რომ იოანე პეტრიწი და იოანე კიპქიძე ერთი სხვადასხვა: პირი და სხვადა- სხვა ღრმის პოლემია“ (გვ. LVIII).

„ქრისტო, ფილოსოფიის იოანე პეტრიწის სამწერლო-სამეცნიერო და საეკლესიო-საზოგად- რობრივი მოღვაწეობა დაწყებულა მეოთხე- თეულ საუკუნის სამოცილობაჲდ წლებში... მაშ- სიდაჲმე, ენდა ეფიქტით. რომ, ყოველ შემ- თხევაჲში, დავით აღმაშენებლის მეფობის ის ვერ გადმოსცდება რაც შეეხება ფილოსოფიის იოანე კიპქიძეს, მის სახელს ვხვდებით თამარ მეფის ისტორიკოსის თხზულებაში. ამ თხზულების შესავალი ნათქვამია, რომ იოანე კიპქიძეს შესწმის საბით აუწერია დიმიტრი მეფის ქველბაჲ და მხნობა. თაჲსთავად ცხა- და, რომ იოანე პეტრიწი დიმიტრი მეფის (1125-1156) თაგადსავალსა და საგმიროს საქ- მეებს ვერ აღწერდა, თუ, რასაკვირველია, იმას პატრიარქალურ დღეგრძელობას და მათესალ- ბას არ შეიწერია“ (გვ. LX—LXI). ამის გარდა, კ. კუკელაძის აზრით, იოანე კიპქიძეს თითქოს სიტყუაჲ კი წარმოუთქვამს თამარის დაყრბი- ჲვაჲ. აყოველ შემთხევაჲში... წერს მეცნი- ერი — როგორ უნდა გვაფიქროთ (თამარის) ისტო- რიკოსის სიტყუები „იოანე იტყუეს კიპქიძელი“, როდესაც ის თამარის სიკვდილისა და დასაფ- ჲლებს აღწერისას ასახელებს რამდენიმე პირთ, მათ შორის იოანე კიპქიძესაც, რომელიც მის ცხედარზე სიტყუა წარმოუთქვამთ? განა წარმოსადგენია, რომ იოანე პეტრიწს თამარის

გარდაცვალებაზე (1213-1214 წწ.). ეოქვა ს- ტუაჲ? (იქვე). ამ საბუთების საფუძველზე კ. კუკელაძე ასკენის: „ყოცოველი და კვირე- ტანელია რომ იოანე კიპქიძელი არა იოანე პეტრიწი“ (გვ. LXI). ეგვე დასკენა კ. კუკ- ელიძემ შეიტანა „ქართული ლიტერატურის ის- ტორიაში“ (ტ. I, გვ. 316—317), და ამგვარად აღიარებულ იქნა მოსახლბა, რომ იოანე კიპქი- ძე და იოანე პეტრიწი სხვადასხვა პირო- ნებაა.

როგორც ეთქვით, იე. ლალაშვილ ებრუნ- დება პეტრიწისა და კიპქიძის იგივეობის აზრს. ამ შემთხევაში იგი მართლად ებრუნ- კათალიკოსისა და სხვა ტრადიციულ ცნობებს ვერცნობა. გამოკვლევის ავტორის აზრით მათ- ცნობას საფუძველ ენდა ჰქონოდა „რადაც ექველი ლიტერატურული წყარო, რომელიც XVIII საუკუნეში არსებობდა, დღეს კი დაჯარ- გულია“ (გვ. 26); თუმცა ეტორის იმპაც ელნე- ნეს, რომ ეს ტრადიციულ ცნობებმა ზოგჯერ ზურტი და სანდო არ არის. ეს კი იქიდან ჩანს. რომ ზოგი მთავანი ერთმანეთი ეურეს რამე- ნიმე ისტორიულ ფაქტს. ასე მაგ. დავით რეკ- ტორს პეტრიწი შიანი ბავრატ პირველის (IX საუკ. I ნახ.) თანამედროვედ (ესე წარგზაჲვაჲ შეფისა შივრ ბავრატ პირველისა საბერძნეთად ათინად“); კუკელაძის კრება (451 წ.) ვაჲ- მოაქვს პეტრიწის ეპოქაში; პეტრიწის შივრე- ენად იცხადებს დავით ეძლეველს (VI) და მისე ხორენელს (VIII ს.); იოანე ბატონიშვილს იო- ანე ფილოსოფიის — კიპქიძისთვის ზედ- წოდებმა — „პეტრიწის“ შერქმევის შესახებ იშკარად ლეგენდარული ამბავი მოაქვს. ამის გარდა, ტრადიციული ცნობების მიხედვით (სბ- ტონის გამოკლებით), იოანე პეტრიწი ათინას იქ- ნა ვაგზავნილი სისწავლებლად, რაც სინამდ- ჲეს არ შეეფერება (იოანე პეტრიწი ფილო- სოფიას კონსტანტინეპოლში, შინანის აყო- ჲნიე ეუფლებოდა).

ამგვარად, მხოლოდ ტრადიციულ ცნობებზე დაყრდნობა არ შეიძლება, ამიტომ მკვლევარი, როგორც ქვემოთ ენახავთ, მათ თავის არგუმენ- ტებშიც აშეველებს.

შეიძე საბუთო ავტორისა ისევე ტრადიციულ ცნობას ვერცნობა: გარჩნდა ხუცეს-მონაზონის მიხედვით იოანე ფილოსოფიის იგი „სასახე- რთავან სამცხისა, დამთი კირქიშით“, ეს ცნობა ეკლესიარის ნიშანდობლივად მიიჩნია, ჩადგინაჲ კე: თაჲთიშვილთ ცნობით ტარში შიკოლიც მყო- ბარეობს დამა კირქიში, რომლის მოსახლესს თავის თავს კიპქიძელბს ეწოდებულს. იე- ლალაშვილის აზრით ამას მხარს ექვსის იმაჲ- ვის ეკლესიის XI საუკუნის შივრე ნახევრის ეთიი წარწერაჲ, რომელსაც. ფარსმან ერისთავი-

1 ამ ექანსტელი საბუთის შესახებ იმ. ქვე- მით.

ერისთავი იუანეს ძე კიშკიშვილი მოხსენებულ. თუმცა ეს ცნობა თავისთავად არაფერს გვეუბნება იოანე პეტრიწიან კიშკიშვილის ერთიერთობის შესახებ (რომ არ ყოფილიყო გერმანე ხუცეს-მონასრის ცნობა იოანე პეტრიწის დაბადებულადან წარმოშობის თაობაზე) მაგრამ მკვლევარი მარცხ შეესაძლებლად თვლის ამის საფუძველზე დასკვნას, რომ „შეიძლება იოანე უილოსოვის-კიშკიშვილს თმგვედო კიშკიშვილსთან რაიმე ნათესაური ურთიერთობა ჰქონდა. ვის იყის, იქნებ თმოგველი იყო პაპა ჩვენი უილოსოვისისა? (გვ. 27). ამ შემთხვევით სპირობის შეცნობრულად აღმოცემა, რა თქმა უნდა შეუძლებელია.

შემაძე, ცხვე საკეთარი საბუნებო ფ. ლორაშვილი იმან თვლის, რომ ხელნაწერთა ინსტიტუტის A ფონდში აღმოჩნდა თეოფლაქტე ბელარაქლის თხზულების „იოანეს სახარების განმარტებას“ ფრაგმენტო (№ 1090 დ), რომელსაც XI საუკუნის მიწერულით თუ XII-ის დასაწყისით ათარილებენ. ამის საფუძველზე ფიქროს აქვს, რომ ამ თხზულების მთარგმნელი — რაიმე კიშკიშვილი — XI-XII საუკუნეთა მიწინა ბოლოა. მაგრამ სწორია თუ არა წინამძღვრები ამ დანასკვნის: 1. მართლა კიშკიშვილია თუ არა იოანეს სახარების განმარტების მთარგმნელი? 2. ზუსტია თუ არა ფრაგმენტის დათარიღება XI-XII საუკუნეთა მიწინა? რას საბუთს ეყრდნობა ავტორი, როდესაც იოანეს სახარების განმარტების მთარგმნელად მინისლამარი იოანე კიშკიშვილს მოიხსენებს?

1918 წელს ავალ. ე. ყველიძემ, აღმათ ამის საფუძველზე, რომ თეოფლაქტე ბელარაქლის „მარკოზმა“ და ლუკას სახარებთა „განმარტებების“ მთარგმნელად ხელნაწერთა ტრადიციებით იოანე კიშკიშვილი იყო ცნობილი, გამოთქვა აზრი, რომ „იოანეს სახარების განმარტების“ მთარგმნელი იოანე პეტრიწი — კიშკიშვილია. (ე. ყველიძე, იოანე პეტრიწის საღვთარტორო ბოლოაწერიდან, ეურნ. პრინცი, 1919, № 1). მაგრამ შეზღვევ მანვე უარყო ეს შეხედულება, რადგან „განმარტებების“ ამ უკანასკნელი თხზულებისა ზნაით მრავლობითი რიპსების ყოფი და შესაძლო პირში სწორად ხმარობს — ეე ნაწილად, რაც კიშკიშვილის უცილობელს შრომებში არ გუხვდება“.

სხვა რაიმე ცნობა, რომ „იოანეს სახარების განმარტების“ მთარგმანი იოანე კიშკიშვილს ეუთვინის, ჩარჩერობით თითქოს არ მოკვეთავდა. ახლა, რაც შეეხება ახლად აღმოჩენილ ფრაგმენტის (1090 დ) დათარიღებას. იგი შიხლოებითაა გამოისკვევიდა, მართლაც XI-XII საუკუნეთა მიწინასა თუ არა ფრაგმენტო.

ამგვარად, რაც ერთი წინამძღვარი იმის დასაბუთებლად, რომ კიშკიშვილი XI-XII საუკუნეთა მიწინა ბოლოა, არ არის მყარი.

მეორეხ სიხუდად პეტრიწისა და კიშკიშვილის იგივეობის დასაბუთებლად ავტორის მიუქვს ის ცხვე, რომ იოანე კიშკიშვილს სახარების განმარტებებზე ტექსტის აღმუშავება არა ვიოარე დაწამბილსიველი (უანბიქერი) თარგმანი. ა.გვედ სხვა — ავტორის აზრით, იოანე პეტრიწის თარგმანი, რასაც თითქოსდა მართლაც აღმოცენებს ტექსტობრივი შესხედება, ერთი სსრია: მარკოზის, ლუკას და იოანეს სახარებათა განმარტებებისა და მერე მზიე, პეტრიწის პაროკისა „უანბინის“ განმარტების ბოლობოკებთან და აქლდაქისა პრიბულ თარგმანში (რომელიც ივ. ლორაშვილის აზრით პეტრიწის უნდა ეუთვინილეს) დასარტებლად მოტანილ ციტატებს შორის.

მაგრამ განა ამით შეიძლება დამატეოკოა, რომ სახარების „განმარტებთა“ მთარგმნელი და რაიმე პეტრიწი ერთი და იგივე პირია განა არ შეიძლებოდა, რომ იოანე კიშკიშვილს, როგორც პეტრიწის სკოლის მიმდევარს, გუხვებოდა სირა მთარგმნელობითი პრინციპები, შიოფლმხედვლობა და გამოყენებობა: პეტრიწისული თარგმანები სახარების ტექსტისა ეს საესხებით შეესაძლებელია. მით უფრო, თუ გეოთვდასისწინებით იმას, რომ იოანე პეტრიწის დიდი, ვაქუნა მოახლან მის თანამგროვე და მომდევნო ხანის მწერლობაზე როგორც შიოფლმხედვლობის, ისე ენის მზარე.

ამგვარად, იოანე უკანასკნელი საბუთის, რომელიც ტრადიციული ცნობების ვარდა, ივ. ლორაშვილს თუ- მზიე მოსუყის პეტრიწისა და კიშკიშვილის იგივეობის დასაბუთებლად, და მარტებელი არ არის. ვფიქრობთ, რომ პეტრიწისა და კიშკიშვილის იგივეობის აღმცეოკებისა უფრო მნიშვნელოვანია სწორია ის „ნაყლები“ ტრადიციული ვაბოკებში და მინაწერები XVIII საუკუნის ხელნაწერებზე, ვიდრე ავტორისაველი შეცნობრული საბუთებელი. ჩერ ერთი, XVIII საუკუნის ხელნაწერთა ანდერძები თუ მინაწერები და ამ დროის ბოლოაწერიწერალთა ვაბოკებში, როგორც თვითონ ივ. ლორაშვილი ავნიშნავს, აუცილებლად ვარდნობა რომელიდაც, ჩვენთვის ახლა უცნობ, მაგრამ უტეუარ ლიტერატურულ წყაროებს.

მეტად დამაფიქრებელია და ბევრის შიქვლია ის ფაქტი, რომ ეს ვაბოკები კიშკიშვილისა და პეტრიწის ათავიებენ. ზოგჯერ ერთი და იმავე ამბიკოს ავტორობა ერთ ხელნაწერში იოანე კიშკიშვილს მიეწერება, მგორეო ეს — იოანე პეტრიწის (ე. ყველიძე, ქართ. ლიტ. ისტ., I, 1960, გვ. 318); ან, მაგ., იოანე ბატონიშვილი „კალამასობა“ ამბობს, რომ პეტრიწისა მარტებნა სახარების“ თარგმანსი ლუკას და მარკოზისა თვინი-... მზიან, როდესაც თვით თარგმ.

1 ე. ყველიძე, თარგმანებშია ეკლესიისტიკისა. მიტროფონე, ზეპრნელ მიტროპოლიტისა, 1922. გვ. X IV, ქართ. ლიტ. ისტ., I, 1960, გვ. 317.

ანთა ხელნაწერები ასე იწყება: „**ოიანე ფილასოფოს მამან კი მქიმელ მან ელადელთა ქმისკან სანთ შოსახელედ ქმად გარდაღორი...**“; ამ გაპროცემბთან ერთად, თამარის ისტორიის ავტორი კომპიშელს „**ოიანე ფილოსოფოსად**“ ისვენებს, მაშინ, როდესაც ასეთად იოანე პეტრიწი იყო დასახელებული... არამედ, თუმცა, ტრადიციულ გაპროცემბთან დაკან შიწორლებული ცნობები ანგარიშგასწევირა მავრან სთ დასამტოცებლად მენიერებული სანუთები ჭერ-ყერობით არ არის დამყმადიფილებელი! ეს მით უფრო საყურადღებოა, რომ პეტრიწისა და კომპიშელის იგივეობის აღიარებას პელ უშლის კომპიშელს და ახმართა“ ერთი ცნობილი დგელ, საიდანაც ირკევი: „**რომ იოანე კომპიშელს დამერია დემეტრე მეფის შესხმას შიხორიბა**“.

ისმის კითხვა ასეთ შევხებევაში რამუნდაა შესაძლებელი იოანე პეტრიწისა და კომპიშელის გათვლება?

მაგრამ თ, ლოლანული ისტორიათა და ახმათა ამავე ადგილის სხვაგვარი წყითების საფუძველზე აკყნის, რომ იოანე კომპიშელს დემეტრე არა დემეტრე მეფის, არამედ დავით აღმაშენებლის შესხმა — შიხორიბა“ და აგვარად, დავით აღმაშენებლის ისტორიის ავტორი — იოანე პეტრიწიათ.

ერთით, რამუნდა საფუძველიანია მეცლევარის დამყენა. შიოყიანით სადავო ადგილი თამარის ისტორიიდან:

(თამარის) მამა იქმნა გიორგი, მეფე მეფეთა, ძე დიმიტრი მეფისა, რამელსა დავითთა ესე ძედ ძესა დავითიანისა, და აღმთავლეთისა და კერძო — ჩრდილოეთისა მეცხოვნიისა და ზღუართა დამებელისა და ზღუართა ზღუადინ მკერობელისა, რომლისა დიდებითა, სმქნიითა და გუარითა ცხოვრებასა აღმოაჩენს იოანე ფილოსოფოსისა“ კომპიშელისა შესხმა — შიხორიბა“ (ტ. ს. ტ. 11, გვ. 3).

აქ დასახლებული შესხმა — შიხორიბა იმეტიტად ისტორიოგრაფიანთს და ლიტერატურის მკვლევართს შიხორიბა იყო და არის დემეტრე მეფე (ნ. მარს, ი. ნაყაბიშვილი, ს. გორჯაძე, კ. კეკელიძე, ბ. ივგორიყვა). რადგან უდემეტრეს შესახებ მსგავსი ნაწარმოები ჩვენამდე არ მოღწეულია, ამიტომ ეს შესხმა-შიხორიბა“ დეარავლად შიხორიბა. მაგრამ, როგორც უკვე ვთქვით, ივ. ლოლანელის აზრით, მოცემულ ნაწყვეტში შესხმა-შიხორიბა“ იმეტიტად ნაგულსმქევირა არა დემეტრე მეფე, არამედ დავით აღმაშენებელი. როგორც ავტორი ამბობს, აქ შიხორიბად ჩანს, რომ დავითიანი და აღმთავლეთისა და კერძო-ჩრდილოეთისა მეცხოვრე და ზღუართა დამებელი და ზღუათა(ჭამ) ზღუადის მკერობელი არის დავით აღმაშენებელი“ (გვ. 61), რომელიც სახელგნობით კი არ არის მოხსენიებული, არა-

მედ ეპითეტებითა. ასეთი განმარტების შეიღვევ ავტორის შესაძლებლად შიხორიბა ტექსტში ამ ეპითეტების ნაცვლად სრულიად თამამად ჩასვას დავით აღმაშენებლის სახელი და შიოქიხოსის ასე: „**რომელსა და ვითოა სქეძედ, ძესა დავით აღმაშენებლისასა...**“ (გვ. 51) ავტორი იშველებს იმ არგუმენტსაც, რომ კომპიშელი დიმიტრი მეფის ცხოვრებას ვერ აღწერდა იმის გამო, რომ იგი შიოქსწრო მისი მეფობის მხოლოდ დასაწყისით. მაგრამ ეს არგუმენტი მხოლოდ მაშინ გამოვლდება, თუ იოანე პეტრიწისა და იოანე კომპიშელის იგივეობას დამტოცებლად ჩავთვლით მეცლევარის ეს, ცხადია, დამტოცებლად შიხორიბა, თუ იოანე პეტრიწისა და იოანე კომპიშელის იგივეობას დამტოცებლად თვლის მისი დამხმარებით ამოხსნას კიდევ ერთი ახალი უცნობი: თუ ვინ არის დავითის ისტორიკოსი.

„ისტორიათა და ახმათა“ ზემოთ მოტანილი ნაწყვეტიდან სრულიად ახ გამოდინარეობს ის დასკვნა, რამელსა ივ. ლოლანელი გვთავაზობს. ამ ნაწყვეტში აღმოსავლეთისა და კერძო-ჩრდილოეთისა მეცხოვრე და ზღუართა დამებლად და ზღუათა ზღუადინ მკერობელი — დავით აღმაშენებელი რომ იგვლესმებოდეს, მაშინ აქ ბოლო მართული მსახლეურე — „**მკერობელისა**“, ისევე, როგორც შიხორი მსახლეურე — „**დავითიანისასა**“ გეუანსმებული უნდა იყოს თვის სახლგრულთან — „**ძესა**“, შიოქმარ ბრუნევაში — იმ მართევა წესის საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც მეცლევარულში მოსტარევიერი წყობის მსახლეურე (მით უფრო, თუ იგი რამდენიმე მსახლეურეს მოსდევს და რიგით უკანასკნელია) ბრუნევაში თვანსმება სახლგრულს. ასეთ შევხებევაში უნდა ყოფილიყო „**რომელსა დავითთა ესე ძედ ძესა დავითიანისასა...**“ ზღუათა ზღუადინ მკერობელისასა“ და არა „**მკერობელიასა**“. როგორც ტექსტშია, ეს კ. ნ. მარსიად გვიჩვენებს, რომ მკერობელიასა და უველა მინ წინ მღვდომ ეპითეტე დავაშორებულა დემეტრე მეფესთან“. ამგვარიც, ანაწყვეტის სწორი წყითება ასეთთა: „...ძე კომპიშელი მეფისა (რომელსა დავითთა ესე ძედ ძესა დავითიანისასა და) აღმთავლეთისა და კერძო-ჩრდილოეთისა მეცხოვრეისა და ზღუართა დამებელისა და ზღუათა ზღუადის მკერობელისა, რომლისა... ცხოვრებასა აღმოაჩენს იოანე ფილოსოფოსისა კომპიშელისა შესხმა — შიხორიბა“.

მაშასადამე, ისტორიათა და ახმათა“ მოცემული სწორი წყითება ასე უნდა იყოს: „...ძე კომპიშელი...“

1 ეს მოთქმის ნაწილიც ვახსიწორებთ და მოკლებული წყითებას, რომელიც დიმიტრი მეფის შესახებ თამარის ნაწარმოებში აღწერილი იქნა: „...ძესა დავითიანისასა“.

წერა ღმერთს სხორება (აქედან. სხაოა აღარ გვაქვს უფლება ვთქვათ. რომ კიჰვიმელი ღმერთისა მკურანის მხილელ დასაწყისს მოესწრო).

მკვარ. ივ. ლილაშვილს მტყუებდა, თითის დავით აღმაშენელის ისტორიკოსი იოანე პეტრიწია, საფუძველს მოკლედელია. იქნა პეტრიწია. თუ ვინ არის დავით აღმაშენელის ისტორიკოსი, ისტორიკოსი და აზნათა შობასა და ნაწევრში არაფერია თქმული. ამ ნაწევრების მიხედვით დავით აღმაშენელის „სხოვრების“ ავტორად ვერ მივიჩნევთ ვერც კიჰვიმელს და, მით უფრო, ვერც იოანე პეტრიწიას და არც ვერაგვება ისტორიკოსი იოანე და ლიტერატურისმცოდნეობაში დამკვიდრებულ არსს, რომ იოანე კიჰვიმელს აქვს არა და ღმერთს მეთვის სხოვრება. უფროსი თუ არა ვ. ხელს იოანე პეტრიწისა და იოანე კიჰვიმელისა ერთ პიროვნებად ცნობას? თითონ ივ. ლილაშვილის აზრით კიჰვიმელი — პეტრიწი და იმპიტრი მეთვის სხოვრებას ვერ აღწერდა. იმპიტრი რომ იგი მოესწრო მთა უფროსის მხილად დასაწყისს. მაგრამ რადგანაც თამარის ისტორია ამჟამად გვაწვდის ცნობას, რომ სწორედ კიჰვიმელმა დაწერა დიმიტრი ზეგის შესახებ — მიიხრბობა. ხოლო ივ. ლილაშვილის და სხვათა აზრით კი პეტრიწი მოესწრა მისი მეთვობის მხილად დასაწყისს, გამოდის, თითონ, რომ პეტრიწი და კიჰვიმელი სხვადასხვა პიროვნება. მაგრამ ქრონოლოგიურად არც ისე დაცლებული, როგორც ამას კ. კეკელიძე ფიქრობდა. ზემოთ ვთქვით, რომ კ. კეკელიძემ კიჰვიმელისა და პეტრიწის იგივეობა უარყო ერთი ამ საბუთზე დაყრდნობით, რომ თამარის ისტორიაში კიჰვიმელი მოხსენებულია დიმიტრი მეთვის „სხოვრების“ ავტორად. რაც შეეხება მესიერის მთაზე საბუთს, რომ თითონ კიჰვიმელი თამარ მეთვის თანამედროვეა და მას სიტყვაც კი წარმოუთქვამს მის დაქადაგებაზე, ეს ადრე საფუძვლიანად საბუთებთან უკავშირ ივ. ლილაშვილმა. ისტორიკოსი და აზნათა ბოლოში მოწერილი „არსენის ბეჭის ივალთოელი“ მისი იამბიკოთი და იოანე ბიუცის კიჰვიმელი მისი მთაში, თამარის ისტორიის შემკველი ერთ-ერთი ძველი ხელნაწერის ბოლოში მიწერია ვადამწერს და ამ ლექსებს არაიბოთარ კუმირი არა აქვს თამარის ისტორიასთან.

ამგვარად, პეტრიწისა და კიჰვიმლის იგივეობის მტყულებს დასაბუთებულ ფაქტად რჩება მხოლოდ ის, რომ თამარის ისტორიაში

კიჰვიმელს დიმიტრის „შესხმა-მიიხრბობის“ ავტორობა მიეწერება.

დავითის ისტორიკოსის ენობასთან დაკავშირებით ავტორი ეხება საკითხს არსენ ბერისა და არსენ ივალთოელის ურთიერთობის შესახებ.

XI-XII საუკუნეთა ლიტერატურულ საქარ. თველოში ჩამდგომებ არსენის ცნობილი: არსენ ივალთოელი, არსენ ვახტანგი, არსენ კალიოსტოლი და არსენ ბერი. აქედან პირველი იქნა არსენ ივალთოელი და არსენ ვახტანგი სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთ პიროვნებადაა მიჩნეული. არსენ კალიოსტოლს მხოლოდ ზოგიერთი თვის იმეუ ივალთოელად ზოგიერთი მკვლევარს (თ. ვინკლანდის, ზ. კიჰინდისა). ალ. ხახანაშვილს) არსენ ბერის არსენ ივალთოელად მიაჩნია. მაგრამ ეს მოსაზრება უარყო კ. კეკელიძემ და აღნიშნა, რომ არსენ ბერი სხვა, იგი უბრალოდ საზარების ანდერძში მოხსენებული და მტრის მეთვის მწარველი არსენი უნდა იყოს. გვარად საღირსებო.

არსენ ბერის დავით აღმაშენელის თანამედროვეა. იგი ცნობილია, უპირველეს ყოვლისა, როგორც იტორის დავით აღმაშენელის 1122 და 1125 წლებს ანდერძებისა, „რუი ურბის სს ძველისწერისა“ და ხობტისა „მუფისა დავითს მონაზონი არსენი“ ისტორიკოსი კ. კეკელიძემ დასაბუთებულა მოსაზრება მის შესახებ, რომ არსენ ბერი არის ავტორი დავით აღმაშენელის „სხოვრებისა“.

ივ. ლილაშვილი გააკვეთილ საბუთებზე დაყრდნობით უარყოფს კ. კეკელიძის მოსაზრებას, რომ არსენ ბერი გვარად საღირსებია. იგი აღადგენს აზრს არსენ ბერისა და არსენ ივალთოელის იგივეობის შესახებ. ამისათვის მკვლევარს მოუყავს ჩამდგომებ საკმარე მნიშვნელოვანი საბუთი: 1. აღოცნების ხაზის მწერლობაში არსენ ბერი სიტყვ არ იხსენებდა; 2. არსენ ივალთოელი, ისევე, როგორც არსენ ბერი, შიომღვიმის მონასტერში მოღვაწეობდა; 3. არსენ ბერმა შიომღვიმის მონასტერში შევილიო შავი მთის სამონასტრო ტიპოკონი. მისივე თხოვნით დავით აღმაშენებელს სემეონ საყვირელოშვილს მონასტრისათვის პოეტიკური შეუწირავს. ავტორი ამას საბაზოლონად უკავშირებს არსენ ივალთოელს მოღვაწეობას შავ მთაზე, სემონის-საყვირელოშვილს მონასტერში. 4. ყოველივე ამასთან ერთად მნიშვნელოვანი ენიჭება, იმისაც, რომ როგორც ვ. ვინკლანდელმა დასაბუთებულა, დღეს სწავლას კანონის ივალთოელისეული თარგმანი ჩუის-სტრანბისის ძველის წერის (ავტორი—არსენ ბერი) წყარო ყოფილა. ამ საბუთებზე დაყრდნობით ავტორი ასკენის, რომ არსენ ბერი და არსენ ივალთოელი

1 ივ. ლილაშვილი, არსენი ივალთოელისა და კიჰვიმელის იამბიკობები, ვახ. „ლიტ. და სკოლოგია“, 1950, № 35, ს. უახშირელო, კალიოსტოლის სხოვრება, ტ. II, გამოცემა, გვ. 012.

1. კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტ.: 1960 გვ. 273.

საუ. სხვა ავტორების თხზულებანი ენობ-
რივ-სტილისტური თვალსაზრისით.

ი. ლლაშვილის შემდგომ მსჯელობას იმ მო-
სახრებადმდე მიჰყავს მკითხველი, რომ იოანე
პეტრიწი და იოანე ტარიჭისძე ერთი და იგივე
პირიონებდა. თუმცა ამის დასამტკიცებელი პირ-
დაპირი საბუთები არ არსებობს და ავტორიც
ფრთხილად გამოთქვამს ამ აზრს, მაგრამ მისი
თანმიმდევრული და საბუთებიდან ლოგიკურად
გამომდინარეობის ასეთი დასკვნის შესაძლებ-
ლობა თუ ამონიოს ერმისის¹ თხზულებათა შთა-
რგბნელი იოანე პეტრიწია, მაშინ გამოირიცხე-
ლი არ არის, მართლაც, რომ სახელი „იოანე
ტარიჭისძე“ გვიანდელი ხანის მწერლებს ერე-
ვთ იოანე პეტრიწის სახელში“.

მეტად საყურადღებოა ქართული ლიტერატუ-
რის ისტორიის გარკვეული ეტაპის (XI—XII სს.)
მნიშვნელობის სწორად შეფასებისათვის ივ. ლა-
ლაშვილის მოსაზრება ეფერმე მციარისა და იოანე
პეტრიწის ურთიერთობის ირგვლივ.

ავტორი დამაყენებელი საბუთების საფუძველ-
ზე (ამოსავლად თვით ეფერმე მციარის ანდერძია
იღებულა) მიღის იმ დასკვნამდე, რომ „იოანე
პეტრიწი აღუზარდა ეფერმს, როდესაც მას ცნო-
ბილი ფილოსოფოსის სახელი მოუხევეკავს, სვი
გამხდარა მოხუცებულა მოძღვრის მოძღვარი“
(გვ. 42) მას, იოანე საღმრთო ფილოსოფოსს,
„ფსევდო-დონისისეს“ საღმრთოთა სახელთა თარ-
განების“² გადმოქართულებაში ეფერმისთვის.
დასმარება გაუწევია (გვ. 40). ამ მნიშვნელოვან

აზრს მხარს უჭერს იოანე პეტრიწისა და ეფერმე
მციარის ტერმინოლოგიის შედარების საფუძველ-
ზე მოპოვებული შედეგები.

საინტერესოა მოსაზრებას გამოთქვამს ჰელენ-
ვიარი ი. პეტრიწის ბიოგრაფიის ერთ მონაკვეთ-
თან დაკავშირებით. ეყრძოლვ, იგი ცდილობს
დაასაბუთოს, რომ იოანე პეტრიწი საბერძნეთი-
დან გადავიდა ოპიზაში და არა პეტრიწონის მო-
ნასტერში და რომ მისი ზედწოდება არ მომდ-
ინარეობს პეტრიწონის მონასტრის სახელწოდ-
ბიდან. მაგრამ ავტორის მიერ მოხმობილი საბუ-
თები არსებითად ვერ უძარყოფენ იოანე პეტრი-
წის პეტრიწონში მოღვაწეობისა და მისი
ზედწოდების პეტრიწონის მონასტრიდან წარ-
მოშავლობის შესაძლებლობას³.

გამოკვლევაში განხილულია არა მხოლოდ ლი-
ტერატურულ-ისტორიული საკითხები, დაკავში-
რებული იოანე პეტრიწის სახელთან, არამედ
იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ-თეოლოგიური
მსოფლმხედველობის რთული პრაბლემებიც,
რომელთა გარკვევას ქართული ლიტერატურისა
და ფილოსოფიის ისტორიაში დიდი მნიშვნელო-
ბა აქვს.

¹ ს. ყუბხიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატუ-
რის ისტორია, თბილისი 1963, გვ. 262; ვ. გუ-
ნაშვილი, დიდი სწულს კანონის პეტრიწისეული
მინაწერი, საქართველოს ზღნაწერთა ინსტიტუ-
ტი, სამეცნიერო სესია, XI, მუშაობის კვება და
მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1969 წ., გვ. 6-7.

შთლად (მთლიანად, ერთიანად) არ არის დაშორებული რიცხვებთან ზიარებას“. რუსულ თარგმანში, ბერძნულისა და ქართულისაგან განსხვავებით, აზრი წართმითი წინადადებითაა გადმოცემული. Отсюда она имеет некоторое соотношение с числами: Влад. 57, 44. მართალია, თარგმანი სწორად გადმოსცემს აზრს, მაგრამ თავისუფალია და ჩვენთვის საჭირო სიტყვა აქ არ არის ნახმარი.

ე რ თ ს ა ხ ე ფორმა მომდინარეობს კომპოზიტიდან ე რ თ-ს ა ხ ე (თს > ე). ე რ თ ს ა ხ ე ძველი ქართული ენის ძეგლებში ხშირად გვხვდება „ერთსახოვანი, ერთგვაროვანი, ერთნაირი“-ს (ბμοειμή, ბμοεινή, μόντροπος) მნიშვნელობით. იგი ზნისართის ფუნქციითაც გვხვდება (ეითარებით ბრუნვაში): რეცა თუ ერთითა განზრახვითა მიიკვალნიან ყოველთა ე რ თ ს ა ხ ე დ სხუად საზღვრად: ექ. დღ. 101, 25.

მაგრამ ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმით იგი მხოლოდ პეტრიწის ენაში როდი გვხვდება. „ექუსთა დღეთა“-ს ძველ ქართულ თარგმანშიც (VIII—IX სს.) გვხვდება ე რ თ ს ა ხ ე: და იხილნე ნესტუნი იგი ცვლისანი ექუსყურნი, არა ერცახე განყურეტელნი (A—ერცახედ, ექ. დღ., 114,6—7); რაც ნიშნავს: „იხილნე ცვლის ხერელები (ფიქის უჯრელები) არაერთნაირად (არამსგავსად) განყურეტელნი“. ეს წინადადება ბერძნული დედნის შესაბამისი ადგილის თავისუფალ თარგმანს წარმოადგენს:

Ἐξάγνοι γὰρ πᾶσαι καὶ ἰσότηεροί: τῶν κηρῶν αἱ σύριγγες, οὐκ ἐπ' εὐθείᾳ ἀλλ' ἄλλοις κατεπευμέναι: Patr. Gr. t. 29, 178-176.

იგივე ადგილი გიორგი მთაწმიდელს ასე აქვს თარგმნილი:

რამეთუ ყოველნივე იგი ნესტუნი ცვლისანი არიან ექუსყედელ, და სწორგურდ და ა რ ა ე რ თ ს ა ხ ე დ და მ ა რ თ ლ და ქსოვილ მეორესა ზედა: ექუსთ, 96, 11.

გიორგი მთაწმიდელი, როგორც ჩანს, ძველ ქართულ თარგმანს უწევს ანგარიშს, როდესაც οὐκ ἔπ'εὐθείᾳ-ს თარგმნის პენდიანსით „არა ერთსახედ და მართლ“, თორემ საუბრით საკმარისი იქნებოდა მხოლოდ უკანასკნელი სიტყვით თარგმნა. მაგრამ, როგორც ვხედავთ, იგი ფონეტიკურად სახეცვლილ ფორმას კი არ ხმარობს, არამედ ამოსავალს — ე რ თ-ს ა ხ ე ფორმას.

სხვათა შორის, გამოჩივებული არ არის, რომ ე რ თ ს ა ხ ე ფორმა „ბუნებობსათვის კაცისაში“ გადაჭყერის და არა პეტრიწის კალმიდან მომდინარეობდეს, მით უფრო, რომ „კავშირში“ ამოსავალი ფორმა გვხვდება: ე რ თ ს ა ხ ე დ განაგებს გონიერთა: I, § 135 82, 27. თუმცა უნდა შევნიშნოთ, რომ არც საწინააღმდეგო მოსაზრების დაშვება შეეცლის ვითარებას: დღეს ე რ თ ს ა ხ ე ფორმა ვერც ექუსთა დღეთა“-ს ძველი ქართული თარგმანის ავტორისა და ვერც იოანე პეტრიწის სადაუბობის შესახებ ვერაფერს გვტყვის.

ავილთ ფორმა ე ს თ ა. მას ძალიან ხშირად ხმარობს იოანე პეტრიწი. ამ მნიშვნელობით ძველ ქართულში ჩვეულებრივ ე ს რ ე თ იხმარება. თუმცა არც ეს უკანასკნელი ფორმაა უცხო პეტრიწისათვის:

ე ს რ ე თ ვ ე სხუათაცა ზედა იხილო: II, 10, 13; და ე ს რ ე თ, არცა ყოველი შეერთებად ღმერთ: I, 42, 31; და ე ს რ ე თ ზედ მოუწოდებს: I, 81, 13 და სხვ.

მაგრამ, როგორც ვთქვით, იოანე პეტრიწი უფრო ზშირად ესთა ზნის-სართს ხმარობს: და ესთა: ეპირველებიან თანმიცემანი სხუათანი სხუათა: I, 46, 17, და თუ ესთა, პირველ თვს შორის დაუშყარებია თვთებაა თჳსი: I, 61, 14—15; ხედვაა ამის თავისაა ესთა მიბრწყინავს ჩუენ გასავაგონოთა: II, 184, 17; აჲა თვთებათა და დაფარულთა მათ ზესთათასა ესთა გაჲყოფს: 182, 15 და სხვ.

აღსანიშნაია, რომ ამ უკანასკნელ წინადადებასთან, ესთა სიტყვაზე მოთითებით A69 ხელნაწერის არშიაზე (ეს ხელნაწერი XVI—XVII საუკუნისადა მიჩნეული), მიწერილია: „მეგრული სიტყვაა: ესრეთო: მეგრულად:“ (როგორც ჩანს, „მეგრული“ აქ უნდა გულისხმობდეს დასავლურს საერთოდ).

ესთა ფორმა, რამდენადაც ვიცით, ძველი ქართული ენის სხვა ძეგლებში არ უნდა გვხვდებოდეს. ამ ფორმით ეს სიტყვა არც დღეს გვხვდება არსად. მაგრამ გვხვდება ასთე იმავე მნიშვნელობით გურულშიც, იმერულშიც. ორივე ფორმა — ესთა და ასთე ერთი და იმავე „ს“ ძირისაგან მომდინარეობს, რომელსაც წინამავალ ხმოვნად ერთ შემთხვევაში „ე“ აქვს, მეორე შემთხვევაში კი „ა“, ე-ს-რე (ა-ს-რე).

დღეს აღმოსავლურ კილოებში წინამავალ ხმოვნად ზმნისართებში უპირატესად ე ხმოვანი იხმარება, დასავლურში კი, ჩვეულებრივ, ა: ესლ ა/ს ლ ა; ესე/ა ს ე; ე გ რ ე/ა გ რ ე. ძველ ქართულში ასეთი დიფერენციაკია თითქოს არ ჩანს. ყოველ შემთხვევაში, ესრეთ, ეგრეთ ზმნისართები მხოლოდ ე ხმოვნითაა წარმოდგენილი ძველი ქართული ენის ძეგლებში. მათი ფონეტიკულად სახეცვლილი ფორმებიც აგრეთვე ე ხმოვანიანა: ესთა, ევთა. ესთა ზმნისართის მაგალითები ზემოთ მოვიყვანეთ. ასე სახეცვლილი ე გ რ ე ა: ზმნისართიც გვხვდება იოანე პეტრიწის თხზულებაში: ევთა ე ვ ე და მიიღებენ პირველნი უკუანასკნელთაგან: II, 13,6.

არც ერთი მათგანი არ არის დადასტურებული დღეს იმ ფორმით, როგორცთაც მათ იოანე პეტრიწი ხმარობს. შესაძლებელია, აქ მართლაც დიალექტური ფორმები გვქონდეს, მაგრამ ეგრძოდ რომლისა, ამის დაბეჭდვით თქმის საშუალებას ეს მასალა არ იძლევა.

ახლა ენახოთ, გვაძლევს თუ არა ესთენ ფორმა რაიმე საფუძველს, რომ იგი ძველი ქართული ენის რომელიმე დიალექტს მიეკუთვნოთ?

იოანე პეტრიწი ამ ფორმასაც საკმაოდ ხშირად ხმარობს:

ატტიკელიცა ესთენ ემთქუების: II, 211, 10—11; ესე ესთენთა წელთა არს: II, 109,8 ნუუჟუე, ასაკი ყოველი ეამისადა დამოკიდებულ არს, და განიზომების მის მიერ, ვითარ ესთენისა და ესთენისა: II, 109, 12-14.

ესთენ მომდინარეობს ესოდენ ფორმისაგან: ესთენ > ესლდენ > ესოდენ. ეს უკანასკნელი აგრეთვე დასტურდება იოანე პეტრიწის ენაში: წარმოდგომითა ესოდენთა ღმრთებრივთა რიცხუთადა: II 97, 32. მეღერი დ ბგერის დაყრუება წინამავალი ხ ბგერის გავლენით საერთოდ იშვიათი არ არის ძველ ქართულში. ჩვენთვის საინტერესო სიტყვა ფონეტიკურად სა-

ხეცვლილი გვხვდება: მავალითად, „შუშანიკის მარტილობაში“: ე ს თ ე ნ ოდენ პრქუე: შუშ. 20,15 (<ესდენ):

„სიონელთა მარტილობაში“: ე ს თ ე ნ ოდენ მოუგეს: კოლ. 185,3:

სინურ მრავალთაჲში (864 წლისა): ე ს თ ე ნ ს ა განკრძალვასა: 100, 12: ე ს თ ე ნ თ ა საკრეველებათა წინამორბედო: 77, 20—21. იგი უცხო არ არის აგრეთვე X საუკუნის ხელნაწერების მიხედვით გამოცემულ სხვა ძეგლებშიც, მავალითად. „ლომონარში“: ოდესღა ე ს თ ე ნ მოსწრაფე ხარ წარსლვასა ჩემსა ამიერ: ლომ. 30, 33.

მ. ძ ი ძ ი შ ე ი ლ ს თაეის შრომაში პოზიციური სღ>სთ დაყრუების საილუსტრაციოდ პარხლისა (X ს.) და სვანური (IX ს.) შრავალთავებიდანაც მოჰყავს ე ს თ ე ნ ფორმის მავალითები: ე ს თ ე ნ ოდენ გურქუა: 865, 4 (A 95); ათუესა ესთენსა და ინდიკტონსა ე ს თ ე ნ ს ა: 326, 19 (A 19) და სხვ.

აქ ჩამოთვლილ ძეგლებში დადასტურებული ე ს თ ე ნ ფორმა ვერაფერს გვეტყვის ამ ძეგლთა. თუ მათ ავტორთა სადაურობის შესახებ. სხვანაირად რომ ეთქვათ: ე ს თ ე ნ ფორმის გურულ კილოში და ამა თუ იმ ლიტერატურულ ძეგლში არსებობა ვერც დადებითად და ვერც უარყოფითად ვერ გადაგვაპრევიწებს საკითხს ამა თუ იმ ავტორის წარმოშობის შესახებ. ამის დასადასტურებლად უნდა დაესძინოთ ისიც, რომ ე ს თ ე ნ ფორმა გვხვდება „იოვანე და ეფთჳმეს ცხოვრებაში“: ე ს თ ე ნ ი განძი: 97,4. ამ ძეგლის ავტორი, გიორგი მთაწმიდელი კი, როგორც მისი ბიოგრაფიიდანაა ცნობილი, წარმოშობით თრიალეთიდან იყო და არა გურიიდან

როგორც ვთქვით, ზემოთყვანილი გადმოცემის გამართლებას ხედავდნენ ორანე პეტრიწის ნაწერებში დადასტურებულ გუერღ სიტყვაშიც, რომელიც მას თითქოს „ნაწილის“ მნიშვნელობით აქვს ნახმარი. ეს სიტყვა გვხვდება შემდეგ კონტექსტში: რიეხუნი მსგავს არიან ურთიერთას, რომელთანი გუ შ რ დნი შესაბამ იყენენ, ვითარ ექუსი და ოცდაოთხი. რამეთუ გუ შ რ დ ექუსისა—ორი და სამი, არამედ ოცდაოთხისა—ოთხი და ექუსი: ბ. კ. 28, 26—27.

ამ კონტექსტის მიხედვით ს. გორგაძე გუ შ რ დ სიტყვას ასე განმარტავს ლექსიკონში (გვ. 184): გუ შ რ დი: 28,25 — 26 — შემადგენელი ნაწილი (მაგ.: ორი და სამი არიან გუ შ რ დნი ექუსისა).

გუ ე რ დ სიტყვა „ნაწილის“, უფრო კი „ნახევრის“ მნიშვნელობით იხმარება მეგრულში, ამიტომ ს. გორგაძე წერს, რომ იგი „ნაწილის“ მნიშვნელობით უფრო მეგრულისავე მიაქცევს მკვლევრის ყურადღებასო [2, VIII]. ხოლო, რადგან მეგრული გურულის მოსაზღვრეა, ამიტომ შესაძლებლად თვლიან ამ გზით იგი გურულში შემოსულადაც მიიჩნიონ (მით უფრო, რომ პროკლე დიადოხოსის „ქავეშირთა“ თარგმანისა და განმარტების ბოლოსიტყვაობაში, ქართული სიმღერის სამხმანობაზე ლაპარაკის დროს, II ხმას იოანე პეტრიწი „უიის“ უწოდებს: მზახრ ეირ და ბამ: II, 217,4).

მავრამ ვნახოთ, მართლა ნაწილის მნიშვნელობითაა ნახმარი „გუ ე რ დ“ სიტყვა ჩვენთვის საინტერესო კონტექსტში თუ არა? საქმე ისაა, რომ ეს სიტყვა არის ბერძნული ტექსტის შესაბამის ადგილას ნახმარი სიტყვის ἡ πλευρά-ს პირდაპირი თარგმანი. ბერძნული ტექსტი ასეთია: Ἀπχοιμεν γὰρ ἀριθμοὺς ἐμοῖσιν εἶναι ἄν αἰ πλευραὶ ἀγάλγοι εἰσιν, ἄν τὸν ξξ καὶ τὸν εἰχοιστεσσαρα πλευρά γὰρ τὸν ξξ ὀ νῖο καὶ ὀ τρία: Migne, 545.

სიტყვას *ჩ* *პლესრძ* რამდენიმე, ერთმანეთთან მკიდროდ დაკავშირებული მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ არც ერთ შემთხვევაში — ნაწილისა. იგი ნიშნავს: (განმარტებები მოგვეყავს *ი. ღვთაეცის ორტომეული ლექსიკონიდან*): 1. *pebro*, 2. *бок*, 3. *сторона*, 4. *фланг*, 5. *край*, *окраина*, 6. *страница* [3].

თითქმის ამგვარივე მნიშვნელობები აქვს ქართულ გუერღ-ი სიტყვასა [4]; ამიტომ, ბუნებრივია, რომ იოანე პეტრიწმა სიტყვა *ჩ* *პლესრძ* ქართულად გუერღ სიტყვით გადმოთარგმნა.

ასე რომ, *ი. პეტრიწის* მიერ ამ წინადადებაში ნახმარი სიტყვა გუერღი ბერძნული *ჩ* *პლესრძ*-ს კალეს წარმოდგენს და მას არავითარი კავშირი არა აქვს „ნაწილთან“. ხოლო *ს. გორგაძის* ზემოთ წარმოდგენილი განმარტება, როგორც ჩანს, „*Περὶ φυσῶς ἀνθρῶπου*“-ს რუსული თარგმანიდან მომდინარეობს, რომელშიც ბერძნული წინადადება ასეა თარგმნილი:

Ведь мы называем сходными числа, части которых имеют между собой соразмерность (пропорциональность), как, напр., 6 и 24: части 6-ти суть 2 и 3, а 24-х 4 и 6: *Влад. 45.*

ამგვარად, გუერღ სიტყვას დაკავშირება მეგრულთან და აქ გზით — გურულთან გამორიცხულია, რადგანაც, როგორც ირკვევა, იგი ბერძნულში შესაბამის ადგილას ნახმარი *ჩ* *პლესრძ*-ს ბირდაპირი თარგმანია.

ზემოთ დასახელებული რამდენიმე მაგალითის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ მხოლოდ ერთი ტიპის ენობრივი ფორმების (მაგ., მხოლოდ ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმების) და ისიც თანამედროვე ქართული ენის რომელიმე დიალექტში დადასტურებული ფორმის მიხედვით ძველი ქართული ენის რომელიმე ძველის ან მისი ავტორის სადაურობის შესახებ გარკვეული აზრის გამოთქმა შეუძლებელია. იმისათვის, რომ გაირკვეს ძველი ქართული ენის ძველის ან მისი ავტორის სადაურობა, საჭიროა ამა თუ იმ ძველში დადასტურდეს რომელიმე ცალკეული დიალექტის დამახასიათებელ ენობრივ მოვლენათა კომპლექსი, რომელიც სხვა დიალექტს ასეთი შემადგენლობით არ ახასიათებს. ამგვარი მონაცემების დადასტურება კი ძველი ქართული ენის ძველებში ნაკლებ მოსალოდნელია ძველი ქართული სამწერლობო ენის მკაცრად ჩამოყალიბებული ნორმებისა და მათი მკაცრად დამტკიცელო ლიტერატურული სკოლების არსებობის გამო. გარდა ამისა, თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებად დანაწილებისა და დიალექტების მიხედვით ენობრივ მოვლენათა განაწილების დღევანდელი ფარგლები არ ემთხვევა ძველი ქართული ენისას. ამიტომ თანამედროვე ვითარების მიხედვით ძველი ქართული ენის ძველებში დიალექტიზმების ძიება იშვიათად თუ მოგვეცემა სწორ შედეგს¹.

ახალი ქართული ენის კათედრა

(რედაქციის მოუვილი 1970 წ. 18 მარტს)

ლიტერატურა

1. ძველი საქართველო, ტ. 1, გვ. III, გვ. 14.
2. ნემესიოს ემესელი. ბუნებისათვის კაცისა, გამოსცა *ს. გორგაძემ*, 1914, იბ. გამოკლევა „იოანე პეტრიწი და მისი თარგმანი“, გვ. VIII.

¹ ეს კარგადაა დასაბუთებული არნ. ჩიქობავას მიერ ქერ კილვე 1938 წელს გამოქვეყნებულ შრომაში [5].

3. Древнегреческо-русский словарь, II, составитель И. Х. Дворский, под ред. С. И. Со-
болевского, 1958.
4. ჭარული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. II, 1951.
5. დიალექტიზმების საკითხისათვის „ვეფხისტყაოსანში“, ენიკის შოამბე, III, 1938.

Д. Н. МЕЛИКИШИВИЛИ

О ПОИСКАХ ДИАЛЕКТИЗМОВ В ПАМЯТНИКАХ
ДРЕВНЕГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА

(На одном частном примере)

Резюме

В статье рассматривается вопрос, насколько оправданно по нескольким фонетически измененным формам (в данном случае по формам *ertsaxe > ertcaxe* — *πεντάπασις* „пнoлно, *sonsem*“, а не „немного“, как его объясняли; *esteni < esodeni* „столько“ *usta < sjarct* „так“; *gwerdi ḡ κλευρά*) судить о происхождении древнегрузинского памятника или его автора.

Данные формы засвидетельствованы в языке писателя XI—XII вв. Иоанна Петрици. Они считались одним из доказательств происхождения его из Гурии. Рассмотрение этих форм наталкивает на следующее заключение: поиски диалектизмов в древнегрузинских литературных памятниках по данным современных диалектов невозможны, т. к. распределение диалектов современного грузинского языка и языковые явления, засвидетельствованные в нынешних диалектах, не совпадают с состоянием диалектов древнегрузинского языка.

სიტყვაწარმოების სამართლ საშუალებანი იოანე პეტრიწისა და მფრამ მცირის ენაში

ღამანა გელიქიშვილი

XI—XII საუკუნეთა გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე იოანე პეტრიწი, უპირველეს ყოვლისა, ცნობილია როგორც დიდი მოაზროვნე—ფილოსოფოსი და ღვთისმეტყველი. ჩვენამდე მოღწეულია შემდეგ ფილოსოფიურ თხზულებათა პეტრიწისეული თარგმანები: ნემსიოს ემესელის „ბუნებისათეს კაცისა“ და პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი ღმრთისმეტყულებითნი“. ეს უკანასკნელი შეიცავს იოანე პეტრიწის „განმარტებას“, რომელიც წინასიტყვაობასა და ბოლოსიტყვაობასთან ერთად იმდენად დამოუკიდებელ და თავისთავად თხზულებას წარმოადგენს, რომ იოანე პეტრიწის შრომების გამომკვლევამა მიზანშეწონილად ცნეს მისი ცალკე ტომად II გამოქვეყნება და არა იმ სახით, როგორითაც ხელნაწერებშია — „თანჩართვით“.

შრომები ფილოსოფიური ხასიათისაა. ამდენად მოსალოდნელია, რომ მათი ენა ფილოსოფიური ენის დამახასიათებელ ნიშნებს შეიცავდეს. ცნობილია, რომ მეცნიერული და, კერძოდ, ფილოსოფიური ენის სპეციფიკას ქმნის სპეციალური ტერმინოლოგია და რთული სინტაქსური კონსტრუქციები. სწორედ ეს იძლევა მეცნიერული სტილის ცალკე გამოყოფის საფუძველს.

ფილოსოფიური ხასიათის საკითხებზე მსჯელობის წარმართვისათვის აუცილებელია იმ ზოგად ცნებებს, რომლებიც ფილოსოფიური აზროვნების კომპონენტებს წარმოადგენენ, რაც შეიძლება ადეკვატური ენობრივი გამოხატულება მიეცეს. ამიტომ ფილოსოფიური ენის ლექსიკას ტერმინოლოგიური ხასიათი აქვს. ტერმინთა ხმარებისას კი საჭიროა მაქსიმალური სიზუსტის დაცვა. ამის გამო მეცნიერულ თხზულებებში, ჩვეულებრივ, ახალწარმოებებთან გვაქვს საქმე. ახალწარმოებათა დროს უფრო ხშირად გამოიყენება არაპროდუქტიული აფიქსები (ასეთებად კი უმეტესად არქაული, ხმარებიდან გამოსული აფიქსები გვევლინება), რაც ახალწარმოქმნილ სიტყვას თავისი ღირებულებით განასხვავებს იმავე ძირისაგან იმავე მნიშვნელობის მქონე, მაგრამ პროდუქტიული აფიქსით წარმოებულ სიტყვებისაგან. ტერმინის საწარმოებლად ენაში ხშირად ბერძნული ან ლათინური ძირები და ზოგჯერ აფიქსებიც კი გამოიყენება. არცთუ იშვიათად რომელიმე აფიქსი დავრთვის ისეთ ძირს, რომელთან კომბინაციაც მოცემულ ენაში არ არის ბუნებრივი. მაგრამ იმისათვის, რომ შესაძლებელი იყოს ფილოსოფიურ საკითხზე მსჯელობის გაშლა, აშკარა „არაბუნებრივი“ კომბინაციის დაშვება აუცილებელი

ხდება და ეს აუცილებლობა ენის გამდიდრების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს ქმნის.

სწორედ ამგვარად უდგება ქართული ფილოსოფიური ენის ჩამოყალიბების პრობლემას იოანე პეტრიჩი. მას ღრმად აქვს გააზრებული თავისი ამოცანა: მისთვის. როგორც ფილოსოფიური თხზულების მთარგმნელისა და მთარგმანებლისათვის, მთავარია ფილოსოფიური ნააზრავის ზუსტად და დაუმახინველად გადმოცემა, საამისოდ პეტრიჩის აზრით, აუცილებელია „მდაბრთონთაგან“ და „ჩვეულებრივ სათარგმანთაგან“ განსხვავებული ენის შექმნა. იოანე პეტრიჩის ეს სიტყვები, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის შექმნას გულისხმობს.

ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის გარეშე, რაც თავისთავად ახალი ლექსიკური ერთეულების შემოტანას მოითხოვს ენაში, საერთოდ შეუძლებელი იქნებოდა ფილოსოფიური თხზულების შექმნაც და თარგმნაც, რადგან არც ერთ ენაში არ არის ფილოსოფიურ ცნებათა მზამზარეული ტერმინები, მაგრამ ყოველ ენაში არსებობს მათი შექმნის საშუალებები—ახალ სიტყვათა წარმოების სხვადასხვა ხერხები. ენის ასეთ საშუალებათა ჯეროვანი გამოყენება და ამ გზით ენის გამდიდრების მეტად რთული საქმის წარმატებით დაგვიარევენება შეეძლო მხოლოდ ისეთ პიროვნებას, რომელშიც დიდი ერუდიცია, უსაზღვრო ფანტაზია, სიტყვის პოეტური განცდა და ამასთანავე ენის ღრმა ცოდნა ჰარმონიულად იქნებოდა შერწყმული. სწორედ ასეთ პიროვნებას წარმოადგენდა იოანე პეტრიჩი.

ერთი მხრივ, მის წინაშე იყო დიდი ფილოსოფიური ტრადიციების მქონე ბერძნული ენა, რომლიდანაც პეტრიჩი თარგმნიდა და რომლის გამომსახველობით უნარს ალტკეებში მოპყავდა იგი. მეორე მხრივ კი, მის ხელთ იყო მშობლიური ენა—უაღრესად მდიდარი და მოქნილი ქართული ენა, რომლის შესაძლებლობანიც მან შესანიშნავად გამოიყენა ქართული ლექსიკის გამამდიდრებლად.

როგორც პეტრიჩისავე სიტყვებიდან ჩანს, ასეთი ფართო შესაძლებლობა მანამდე არ მისცემიათ მის წინამორბედთ. „განმარტების“ წინასიტყვაობაში იგი რამდენიმე ტერმინის მნიშვნელობათა მკაცრად გამოიყენას მოითხოვს და მწუხარებით დასძინს, რომ „ყოველთავე, ელლინთა ენაზუობასა ზედა, თჳსი სახელი ჰქჳან, შესაბამი თჳსისა არსებისაჲ; ხოლო ჩუენთამან, არცა თარგმანთა, არცა სხუამან ვინ დასქურტიტნა, და აწ მე უზომოდ მიშლის თარგმანსა შინა, რამეთუ ყოველსავე ერთად და სწორად იტყუად და დასდებენ ჩუენნი“ ([2] 6, 23—27) *. მართალია, ამ სიტყვებს იოანე პეტრიჩი ამბობს მას შემდეგ, რაც ქართულად ეფერებ მცირის მიერ უკვე თარგმნილი იყო დიონისე არეოპაგელის შრომები და იოანე დამასკელის „გარდამოცემაჲ“ (ეფრემ მცირის იმ თარგმანებში დიდი რაოდენობითაა მოხერხებულად წარმოქმნილი ახალი სიტყვები, ფილოსოფიური ტერმინები,— ამ მხრივ ეფრემ მცირე იოანე პეტრიჩს არ ჩამოუვარდება, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იოანე პეტრიჩის ჩივილი მაინც საფუძვლიანია. მისი სიტყვები გულისხმობს იმას, რომ ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგია არ იყო დახვეწილი და დაზუსტებული და რომ ერთი და იგივე ტერმინი ხშირად სხვადასხვა ცნებისათვის გამოიყენებოდა. (მაგ.: ეამი — ზ ობოიჯ და მ ააჲპაჯ, ნიეთი—ჩ ნაჲ და ძბ ოთიჯესი)

* შიშის წინა ციფრი (ციფრები) გვერდს აღნიშნავს, შიშის მომღვეწო—სტრიქონს.

და სხვ.) იოანე პეტრიწი მთელ თავის ცოდნასა და უნარს სწორედ ტერმინოლოგიაში პოლისამიისა და ომონიმის მოშლას ანდომებს. ამის შესაძლებლობას მას აძლევს ისეთი ფუნდამენტური ნაშრომი ფილოსოფიაში, როგორც იყო პროკლე დიადოხოსის „Στοιχειώσεως Θεολογική“, რომელშიც ფილოსოფიაში ერთი დიდი ეპოქის შემქმნელის—ნეოპლატონიზმის ყველა საკანონო საკითხია განხილული, სპეციალური ფილოსოფიური ტერმინოლოგია ფართოდაა წარმოდგენილი და, ამასთანავე, მკაცრად დამუშავებული. ამიტომ, რომ მიუხედავად იმ შემკვიდრებისა, რომელიც იოანე პეტრიწმა მიიღო ძველი ქართული ენის ლიტერატურული ძეგლებისა და მისი უშუალო წინამორბედებისაგან (ათონელებისა და განსაკუთრებით ევრემ მცირისაგან), მას მაინც სრულიად დამოუკიდებლად მოუხდა ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის მთლიანი, მწყობრი და თანამიმდევრული სისტემის შექმნა. ამ მხრივ იოანე პეტრიწს წინამორბედი მართლაც არა ჰყავს. გარდა ამისა, უნდა გავითვალისწინოთ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: დიონისე არეოპაგელის შრომების თარგმნისას გარკვეული წვლილი (ჩანს, სწორედ ტერმინოლოგიის დამუშავებაში) იოანე პეტრიწსაც უნდა მიუძღოდეს. როგორც ივ. ლოლაშვილმა დაასაბუთა, „იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი“ და „წორციელად ღრამატკოსი“, რომელსაც ევრემ მცირე იხსენიებს როგორც თავის მოძღვარსა და ძალმწივარს არეოპაგიტული წიგნების თარგმნისას, იოანე პეტრიწია [3]. ყოველ შემთხვევაში, ამ მიმართულებით იოანე პეტრიწისა და ევრემ მცირის თანაშრომლობა აშკარა ხდება მათი სიტყვაწარმოების შედარებისასაც.

ფილოსოფიურ თხზულებებში ყველაზე ხშირად მოსალოდნელია აბსტრაქტული ცნებების გამოხატვითი ტერმინების სიუხვე. აბსტრაქტული სახელების უმეტესობას იოანე პეტრიწი აწარმოებს—*ο* ბა სუფიქსით. ეს სუფიქსი უმრავლეს შემთხვევაში დაერთვის სასუბიექტო მიმღობას და ქმნის *Substantiva abstracta actionum*—ს: მყოფი—*მყოფობა*, მკურნალი—*მკურნალობა*, მბრძოლი—*მბრძოლობა*, მცნობელი—*მცნობელობა*, მდგომი—*მდგომობა*, მაკეთილებელი—*მაკეთილებელობა*, მბაღი—*მბაღობა*, მოქენი—*მოქენეობა* და სხვ.

ასევე ხშირად იყენებს მას ევრემ მცირე პეტრე იბერიელის შრომების თარგმანში [4]: *მშობლობა* 8,26; *თვთმპყრობელობა* 144,65; *აღმყვანებელობა* 109,31; *მომცემელობა* 41,2; *მლტოლვარეობა* 67,7; *მოქენეობა* 159,26; *ქუეხეღველობა* 249,19; *მდგომობა* 76,3 და სხვ.

იოანე პეტრიწი—*ο* ბა სუფიქსს ურთავს ყოველგვარ ძირს, თუკი ამას ცნების სწორად გამოხატვის საჭიროება მოითხოვს. ამასთან, აღნიშნულ სუფიქსს იგი ურთავს არსებით სახელებს, ზედსართავეებს, რიცხვით სახელებს, ნაცვალსახელებს, ზმნისართებს, თანდებულებს, ზმნის პირიან ფორმას (რომელიც მიმღობის ფუნქციის მქონეა), ბრუნვიან ფუძეს, წარმოქმნილ ფუძეს, კომპოზიტს: *მამობა*, *ადგილობა*, *მიზეზობა*... *დიდობა*, *თეთრობა*, *კეთილობა*... *ერთობა*, *ორობა*, *სამობა*, *ათობა*... *იგიობა*, *იგივეობა*, *მასობა*, *მასწვეობა*, *თვთობა*, *ყოვლობა*, *რაობა*, *რომელობა*... *გამლობა*... *მიღმობობა*... *იოსობა*, *არსობა*... *ცნობითობა*, *ქცევადობა*... *მიზეზოვნობა*, *უსრულობა*...

ასევე იქცევა ევრემ მცირეც. იგი—*ο* ბა სუფიქსს ურთავს ყოველგვარ ძირს, როცა ამას ცნების ზუსტად გამოხატვის საჭიროება მოითხოვს: [4] *რომელობა* 88,12; *სხუებრობა* 8,23; *ყოვლობა* 88,32; *მასეობა* მისეეობა 81,1; *იგი-*

ვეობა 27,34; მათგანვეობა 32,11; კერძობა 22,27; ეგრეთვეობა 164,33; წუერგვამობა 125,26; მოდასეობა 166,11; მისაღებელობა 35,19; უმოქენეობა, მიუდრეკელობა 7,18; გამოუძიებელობა 7,4—5; დიდნიკობა 183,36; პირმშოთსახეობა 108,21; 5 გამომძიებელობითობა, ქცევადობა (კომენტ. 188-ე), ორცხოველობა (კომენტ. მე-5) და სხვ.

ალსანიშნავია, რომ გიორგი მთაწმიდელი აბსტრაქტულ სახელთა წარმოებისას უპირატესად ება სუფიქსს იყენებს, თუმცა არც-ობა სუფიქსთა მასთან იშვიათი. მაგალითებს მოვიყვანთ გრიგოლ ნოსელის „დაბადებისათჳს კაცისას“ და ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთას“ გიორგი მთაწმიდლისეული თარგმანებიდან: [6]; ზოგადება 192; მარტივება 134; ორება 167; დედაცობა 162; უძრაობა, ქცეულება, უქცეულობა 128; მოქალაქეობა 195,7; კაცება 46,47; ტომება 51,13; თესლოვანება 91,4; ხატოვნება, ცხოველება 70,5 და სხვ.

ბაკუნის შორამანტა გამოყენება სიტყვისმცვლილი აფიქსების უწყობით

მოქმედებითი ბრუნვის — თ ფორმანტი და ვითარებითის — ად ფორმანტი სიტყვათა წარმოების ერთ-ერთი მოქმედი საშუალებაა ძველ ქართულშიც და თანამედროვე ქართულშიც ([8], 147). განსაკუთრებით ფართოდაა იგი გამოყენებული მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიაში. იოანე პეტრიწი ძალიან ხშირად მიმართავს — ით და — ად ფორმანტიან წარმოებას. ბერძნულ სუფიქსს იგი ხშირად სწორედ — ით ფორმანტს უფარდებს და ასე ქმნის ბუნებისმეცნიერებისა და ფილოსოფიის მრავალ ტერმინს: [1] მეშვეობითი (92,21—*μεσσηυία*—*ძბც*.) სიტყვიერებითი (45,31 — *λεξιάρბც*), სულითი (121,1 — *ψυχήარბც*), ცნობითი (117,17—*γωσάρბც*), სხეულებითი (111,19—*σώμαარბც*) და სხვა.

ამ საშუალებას ფართოდ იყენებს ეფრემ მცირეც მის მიერ თარგმნილთა პეტრე იბერიელის შრომებში [4]: მოკლებითი 79,22; სიძეკიცითი 84,8; 84,8; იკანკლედობითი 84,8; მსგავსებითი 179,23; ნერგობითი 42,30; მოზარდობითი 67,34; სილალითი, კადნიერებითი, ზომიერებითი 139,21—23; წინააღრჩევეითი 145,31; გრძობადობითი 164,28; ქეშმარიტებითი 19,13 და სხვ. ბ) ბასილი დიდის „ასკეტიკონში“ [9]: ბუნებითი 14 ვ; ღირსებითი 13 ვ, სარკითი და იგავითი ხილვაა 9 ვ; დაზოგებითი 9 ვ; ტკივილთ-მოყუარებითი 19 რ და სხვა. გ) გრიგოლ ნაძიანძელის ნაწარმოებში „სიტყუაჲ ებიტაფიად დიდისა ბასილისათჳს“: ხედვითი და საქმითი სიტყუა გამოჩინებითი (კომენტ. 61) და სხვ.

გიორგი მთაწმიდელიც საჭიროების შემთხვევაში ფართოდ იყენებს ახალ სიტყვათა წარმოების ამ საშუალებას: [7] ზოგებითი 95,3; ხედვითი, გონებითი 8,21; 39,2; [6] ცვალებითი მოძრაობა 128; გრძობითი 139; სასოებითი 181. ბუნებითთა მიზეზთა 146 და სხვ.

ვითარებითი ბრუნვის — ად ფორმანტი ძველსა და ახალ ქართულშიც ხშირად გამოიყენება სიტყვისმცვლელი აფიქსის ფუნქციით. მისი გამოყენება შესაძლებლობის მიმღობათა საწარმოებლად ცნობილი ფაქტია. იოანე პეტრიწი ძალიან ხშირად მიმართავს ამ ხერხს, რადგან მას, როგორც ფილოსოფიურ და საბუნების-

მეტყველო თხზულებათა მთარგმნელს, სკირდება ისეთი ტერმინების შექმნა, საგანს ან მოვლენას იმ ზოგადი თვისების მიხედვით რომ ახასიათებენ, რომლის შესაძლებლობასაც ეს საგანი ან მოვლენა შეიცავს. მაგ.: განანაწილებადი, ქმნადი, ქცევადი, განყოფადი, გრძობადი, შობადი, ხილვადი, განჭრწნადი, დაკრადი, აღმოცენებადი და სხვ.

ამ ფუნქციითვე მას მეტად ფართოდ იყენებს ეფრემ მცირეც მის მიერ თარგმნილ ა) პეტრე იბერიელის შრომებში [4]: განდღრმობადი 76,4; განათლებადი 112,1; სრულყოფადი 112; განტფობადი 33,36; ქმნადი 56,2; განჭრწნადი 50,31; გრძობადი 43,7; უამიერადი (კომენტ. 189-ე). ბ) ბასილი დიდის „ასკეტიკონში“ [9]: შემთხუევადი, განქარეებადი, დაცხრომადი, დადგრომადი 7 v; გამოცხადებადი 9 r და სხვ.

ხშირად ვხვდებით ამგვარ წარმოებას გიორგი მთაწმიდელთანაც ა) „ექუსთა დღეთს“ თარგმანში [7]: ტანჯადი, 66,17; დაბადებადი, განშიშულებადნი 62,11; ბ) „დაბადებისათჳს კაცისას“ თარგმანში [6]: ქცევადი და ცვალებადი 177; განთხევადი 174; განხრწნადი 169; ცხოვრებადთა დაბადება 138 და სხვ.

თანდებული წარმომქმნელი აფიქსის ფუნქციით

იოანე პეტრიწის სიტყვაწარმოების ერთ-ერთ დამახასიათებელ ხერხთაგანი თანდებულიანი წარმოქმნა. ახალ სიტყვათა (ტერმინთა) საწარმოებლად იგი იყენებს — გან, — ებრ, შორის, მიერ, მიმართ, შინა, გამო, კერძო თანდებულებს. ეს თანდებულები ან ცალკე იხმარებიან რაიმე აფიქსდართულნი (გამოობა, მიერობა) და განყენებული მნიშვნელობის დამოუკიდებელ ტერმინს ქმნიან, ან კიდევ რაიმე სახელს დაერთვან და სპეციალურ ტერმინს აწარმოებენ: ზღვასშორისნი, დაბათაშორისი, ტჯნითგამონი, დასაბამითგამო, პერიპატოქსგამონი; ადგილთამიერი, უამისმიერი, ნაწილთმიერობა; წინააღკერძონი, ზედაკერძო; სიტყვათაშინაჲ; მაცხოვრებლობისამიმართი; მყოფთაგანი, მრჩობლთაგანი, მცურვალთაგანი და სხვ.

ძველ ქართულში ამგვარი წარმოება გავრცელებული იყო. გიორგი მთაწმიდელიც და ეფრემ მცირეც ხშირად იყენებენ მას თავიანთ თარგმანებში: — გან [4]: არსთაგანი 6,24; კეთილისაგანი 53,39; მყოფთაგანი 21,20; მიზეზისაგანი 21,28 და სხვა; „ასკეტიკონი“ [9]: ჰასაკითგანი 20; დათაგანი 14; ძუელთაგანი 19; თევზთაგანი (კომენტ. 93-ე); საქმეთაგანი (კომენტ. 121-ე); [7]: რომელთაგანი 28,24; წყლისათაგანი 81,9; თევზთაგანი 81,16; ცხოველთაგანი, თესლთაგანი 81,11 და სხვ.

— მიერ [4]: ჩუენმიერი 9,33; მოპოვნებათამიერი 106,17; წერილთამიერი 106,19; გამობრწყინვებისამიერი 148,35; არსთამიერი 43,17; [9]: მცნებათამიერი 19 r; საქმელთამიერი 14 v; დუმილისამიერი 14 v; სახარებისამიერი, ღრუბელთამიერი 14 r; და სხვა; [7]: ფერტთამიერი, საცნობელთამიერი:..

მიმართ, მომართ: [4] ღმრთისამიმართი, 129,8; ჩუენდამიმართი, 129,13 და სხვ.

შორის [4]: ჩუენ შორისნი, 32,2; 64,19 და სხვ.

კომპოზიციები, რომელთა პირველი ნაწილი ნაცვალსახილია
ან ზმნისატი

იოანე პეტრიწი ხშირად მიმართავს ისეთ წარმოებას, რომლის ბირველი წევრი ნაცვალსახელია ან ზმნისატი (თუთ, თანა, წინა, გარე, ზესთ ზეშთ/ა, უკუ/უკუნ/): თუთცხოველი, თუთმიმდრეკი, თანამბრძოლი, თუთგუარი, თანაშემწე, თანამავალი, თანამეენე, თანადგომა, თანსიყვარული. წინამეწყუ, წინამეთქუე, წინააღსარჩევი, წინამდებარე, ზესთამდებარე, ზესთაღმავალი, ზეშთააღმატებული, გარეგანსასჯელი, უკუნდგომილი, უკუმეტრფი და სხვ.

ამგვარი წარმოება, ჩვეულებრივ, ბერძნული სიტყვის აგებულების კალკია: თანტომება — თაყუნაჲ, თანშედგმული — თანშედ; თუთძალი — თანძანაჲ, თუთცხოველი — თანძანაჲ და სხვ.

ასეთ წარმოებას ძველი ქართული ენის ძეგლებში საკმაოდ ხშირად შევხვდებით. ხშირად ხმარობს მას გიორგი მთაწმიდელი და ეფრემ მცირე: [6]: წინამძღურობა 162 ვ; წინამდებარე 125 ვ; თანაწარუვალი 136 რ; ზედამდგომელი 137 რ და სხვ.; [7]: თანაზიარება, 106,7; თანასამარადისო 9,1; [4] თანაღმობა 22,10; თანამბრძოლი 67,23; თანადამოკიდებულება 228,12; თანამოდასე 118,9; ქუეშეთრევი 40,30; ზედამდგომლობა 239,27; წინააღრჩევი 145,31; წინააღმდგომი 136,37; ზეშთათუენური ზეშთასაჩინო, ზეშთატობა 10,23; ზეშთასა ხიერი 10,35; იწნამოგონებადი 146,3; [5]: თანაშესაღმევი (კომენტარი 172-ე) თანაშემოყვანება (კომენტარი 112-ე).

ეფრემ მცირე ძალიან ხშირად აღგენს კომპოზიტს თუთ ნაცვალსახელის მეშვეობით [4] თუთცხოველყოფა, თუთმსგავსება, თუთმფლობელობა; თუთქელმწიფება; თუთმოძრაობა, თუთსიბოროტი, თუთძალი, თუთხრწნილება, თუთმშუღობა, თუთსრული და სხვ.

ბეგონთა წაკრთება არაბრუნებად სიტყვათა გახუბანდინივით

იოანე პეტრიწის ენის დამახასიათებელია ახალ სიტყვათა (ტერმინთა) წარმოება უბრუნველი და ფორმალუცვლელი სიტყვების გასუსტანტივების, მათთვის ბრუნების უნარის მინიჭების გზით. სიტყვაწარმოების ეს საშუალება ქართული ენის ერთ მეტად დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს ([10], [8], 77). იოანე პეტრიწი მონერხებულად იყენებს ქართული ენის ამ თავისებურებას და ფილოსოფიური ტერმინების მთელ რიგს ქმნის [2]: იგი, მასი II, 37, 25; მასობა II, 37, 29; მასეობა, 120, 21; თუთი II, 170, 27; აქაჲ II, 108, 27; მუნაჲ II, 73, 34; ოდესმეჲ II, 119, 18; მერმეჲ II, 115, 11; ზესთაჲ II, 53, 4; მყისი II, 114, 26; შორისი: II, 95, 17; მიერი II, 70, 30; აქაჲ II, 114, 26; ასევე, არსი, იყო, იყოსი, იმართებისი, ეგებისი და სხვ.

ეფრემ მცირე არ ერიდება ამგვარ წარმოებას, როდესაც ამას ახალი ცნების გამოხატვის საჭიროება მოითხოვს: [4]: მასი, მასე, მასეობა, 102, 9; იყოჲ, იყოსი, არსი, იქმნაჲ, იქმნესი (იყოჲ და არსი და იყოსი და იქმნაჲ და იქმნესი და იქმნისი მისთჳს საკუთრებით იგალობებინა 64, 1—3).

ამრიგად, ეგრემ მცირე, ისევე როგორც იოანე პეტრიწი, მეტად ფართოდ და შეუზღუდავად იყენებს ქართულ ენაში არსებულ სიტყვათწარმოების საშუალებებს, როდესაც ამას მოითხოვს ახალი ცნების ადგენილ ტერმინის შექმნა. ორივე მოლვანე ამ შემთხვევაში ერთი პრინციპით ხელმძღვანელობს: თარგმნისას ზუსტად, ორაზროვნების გარეშე უნდა გადმოიციეს ფილოსოფიური ნააზრეო. მათთვის მთავარია აზრის, თეორიის სწორად, ზუსტად გადმოცემა და ენაც ამ მიზანს უნდა ემსახურებოდეს.

ლიტერატურა

1. იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. I, პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კემინი, ქართული ტექსტი გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1940.
2. იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II, განმარტება პროკლესათვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის, ტექსტი გამოსცეს და გამოკლევა დაურთეს შ. რეუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1937.
3. ი. ვ. ლოლაშვილი. ეგრემ მცირისა და იოანე პეტრიწის ურთიერთობისათვის, „ორიონი“ (საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი ა. შანიძის დაბადების 80 წლისთაიესადმი), თბ., 1967 წ. გვ. 214—220.
4. პეტრე იბერელის შრომები, ეგრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1961.
5. გრიგოლ ნაძიანძელი. „სიტყვაჲ ებტაფიად დიდისა ბასილისათჳს“ ეგრემ მცირის თარგმანში, იხ. თ. ფაშალიშვილის საკვალიფიკაციო ნაშრომი, თბ., 1953 (ხელნაწერი გამოკლევა და ტექსტი კომენტარებითურთ: დაეცუა თბილისის სახ. უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში).
6. გრიგოლ ნოსელი. „დაბადებისათჳს კაცისას“ გიორგი მთაწმიდლისეული თარგმანი, იხ. ნ. შალაშვილის საკვალიფიკაციო ნაშრომი 1969 წ. (ტექსტი და გამოკლევა ლექსიკონითურთ; დაეცუა თბილისის სახ. უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში). მასალა დამოწმებულია ს.კ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. აკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის A № 73 ხელნაწერთა მიხედვით.
7. ბასილი დიდი. ექუსთა დღეთაჲ, გიორგი მთაწმიდლის თარგმანი, გამოსცა შ. ყაუხჩიშვილი, თბ., 1947.
8. ა. შანიძე. ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953.
9. ბასილი დიდი, კაბადოკიელი. ასკეტიკონი, ეგრემ მცირის თარგმანი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კვლევის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის A 132 და A 687 ხელნაწერთა (ტექსტი გადაწერილი და დაღვენლია ე. ხინჭიბიძის მიერ).
10. ილია ქიქვაძე, თბ., ტ. V, თბ., 1927, გვ. 95—96.

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

ОБЩИЕ СПОСОБЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В ЯЗЫКЕ ИОАННА ПЕТРИЦИ И ИФРЕМА МЦИРЕ

Резюме

Два из дошедших до нас перевода Иоанна Петрици — „() природе человека“ Немезия Эмесского и „Богословские начала“ Прохла Диадокха — являются произведениями философскими. Следовательно, их язык дол-

жеи носить черты, присущие научному языку, в частности, философскому языку. Как известно, специфику научного языка создают специальная терминология и сложные синтаксические конструкции. С созданием терминологии связан вопрос новообразований. В языке Иоанна Петрици встречается множество таких новообразований.

В настоящей статье рассматривается ряд основных способов словообразования, общих для языка Иоанна Петрици и его предшественников— Георгия Мтацмидели и Ефрема Мцире. Тем самым доказывается, что основные словообразовательные способы и „необычайные“. „искусственные“ образования при помощи разнообразных аффиксов с самыми разными корнями встречались и до Петрици. Они существовали в грузинском языке не только потенциально, но и реально— в языке вышепаванных авторов.

ილია აბაშიანი **საქართველოს მემკვიდრეობის დაცვის**
სახელმწიფო უწყისების

დაზღვევის

11

ბიუჯეტის დანახვის მიზნებისთვის და დედაქვეყნის მათი მუ-
საქმისთვის დასახებ აქტიური სახეობის /მაგნი, 1968, ტ.1/
დასაბუთებელი კომისიის დასაბუთებას.

1. **საქმის, მემკვიდრეობის**

საბაზის განმარტების არსი - მემკვიდრეობა.

აქტიური, არსი და მემკვიდრეობის სახეობის სინონიმობის, მაგნი ილია აბაშიანი
დასაბუთებელი კომისიის მათ განმარტებას ურთიერთობისაგან:

აქტიური და არსი და მემკვიდრეობის განმარტების ურთიერთობისაგან: II, 54, 3;

"განმარტების" მუ-18 მეტი, რეზილის სახეობის "დასაბუთებისაგან
არსიდან", სანამ ძირითადი სახეობის განმარტებაზე დასაბუთების, ილია
აბაშიანი "განმარტების სახეობის" ესეა "განმარტების სახეობის" სახეობის აქტიური,
არსი, მემკვიდრეობის ურთიერთობისაგან განმარტებისა. იგი ურთიერთ
განმარტების ტერმინ არსი ურთიერთობისა და ურთიერთობის მიხედვით. ამ
განმარტების ჩვენ სრულად მოვიყვანთ: "არსი ზეობის მემკვიდრეობის
სახეობის, დასაბუთების არსება ზეობის ტერმინის და სხვას არ სახეობის მე-
თის მემკვიდრეობის, რეზილის, მაგნი, მემკვიდრეობის, დასაბუთების მიხედ-
ვით ანუ არსების მიხედვით /ზეობის ტერმინის/ მხარეები, რეზილის ურთიერთ-

1 ასე მაგნი. ნიუნილიანი /მაგნილიანი/ ზეობის მემკვიდრეობის /მუ-
დენილიანი, დასაბუთების მიხედვით/: მ.კ. ტ. 36-37.

ელებმა, როგორც უპირიქოსებმა, შემხვედელი უნოეს. ხოლო რიგი ქაღონ-
 ნი ეიხ ამ შემხვედელისაჲ კი არსებარ ღელის, რაგანაჲ იქ /„მუნ“, მე-
 ჭაფიჭიკურ სამყაროში/ გარეწობა /მოწველება/ არსება, ხოლო აქ - შე-
 ხვევა. იქ საში განზომილება, ჭერი და ნაკვეთი არსნი არიან და უსხე-
 ულონი, აქ კი გარეპან შექნილი /არაარსი/ და შემხვევა. იქ /ქაღონი/
 ხუხ კაჭეგორიას ასახელებს: არსებას, ღვისებას, სხვაობას, რგომას
 /უძრაობას/ და ბოძრაობას. ამაჲ, როგორც ჭობსა /გვარუობას/ და არსს,
 ახვესებს აბრძორივსა /გონებობას/ და გონიერ მსოფლიოთა შორის. ყოველ
 არსს პირველი არსისაგან ნარმოშობილარ ღელის, ყოველ გუარსა და გუარ-
 თა ღვისებას - პირველი ღვისებისაგან; ყოველ განსხვევაებას - პირველი
 სხვაობისაგან; ყოველ უძრაობას /ურხ მტკობარუობაში ყოფნას/ - პირვე-
 ლი რგომისაგან; ყოველ შემოქმედებას და რაბაღებობს ბოძრაობას - პირ-
 ველი მოძრაობისაგან. ამგუარაჲ, ყოველივეს, რასაჲ აქ /უპირიქულში, ხილ-
 ვაჲ ბუნებაში/ გარუშეჲ, გარეპან შექნილარ, მიღუბულარ და შემხვევი-
 თარ ღელი, ის იქ /„მუნ“ - მიღუმა სამყაროში/ არსება და ჭობი /გუარუ-
 თა/.

არსი განსსვაჲება მყოფილსაგან იმიო, რომ, როგორც არისტოფელე ამ-
 ბობს, მყოფი საბიარო სახელია არსისა და შემხვევეობისა, მყოფი არსბე
 ბეგია, რაგანაჲ იგი უბეჭესთა შექველია.

ბაგრამ, ბიუხედაჲჲჲ ასუი განსხვევაებისა, რომელსაჲ იოანე პეტრი-
 ჩი ამ კურძო შემხვევეაში მკაჲრაჲ მიოხხოვს, სსუა შემხვევეებში იგი
 შესაძლებლარ ღელის აჲ, არსი და მყოფი სინონიზებაჲ იხმაროს. მაგ.,

ყოველი მიმღუმი სსუათა აობისაჲ პირველ ჭუხ იგი არს მყოფ და
ა; I, 16, 13-14; II, 27, 34-35.

ბშირარ, ჭერმინუბი არსი და მყოფი ურხმანუხს უნაცვლება. ასუ მაგ.:
 "კაეშორთა" და "განმარჭუბის" XI და XII თავები მიძღუენილა "არსთა
 მიბეგისა" და "არსთა რასაბამისაჲში", იოანე პეტრიჩი ხან არსს ხმა-
 რობს, ხან კი მყოფს:

ყოველთა მყოფთა რასაბამი და მიბეზი უპირატესი კუთვლიბაჲ არს
I, 12, 15; II, 43, 24-5;

*Μέντων τῶν ὄντων ἄρχὴ καὶ αἰτία ἠρωτίσται
τὸ ἄγαθόν ἔστιν: Ρολ. 5 12.*

მაგრამ იქვე: უბი და პირველი მიბეზი არს არსთა აობისაჲ უპირატესი კუთვლიბაჲ: II, 43, 29-30; ან: მაშა იყოს სხვაჲ უმჯობესი და მეტესაჲ კუთვლიბისაჲ ძირაჲ და მიბეზაჲ არსთა რენისაჲ, და მის მიჯრ ნარმოცყარობის მყოფთა: II, 43, 33-34; ხოლო ესე არსთა მტობარობისა მიჯრ საუნყოფიერ კუთვლიბასა უფრევის მყოფი ყოველი: II, 44, 1-2;

ხედა ისუჲ, რომ "კუთვლიბა" იბ ატვილის განმარტობისას, სადაჲ ბუდნელი *τὸ ὄν (ὄντος)*. მარტმინილა მყოფი, ითანე კუფრინი "განმარტობის" მესაბამის ატვილახ ტრმინ არსს ხმარობს:

ხოლო ესე კუთვლიბა არს, რომლისაჲმი ყოველი მყოფი ატვირ ართან, იყოს რასაბამი და მიბეზი უპირატესი ყოველთაჲ კუთვლიბაჲ: I, 13, 7-9.

Εἰ δὲ ἄγαθόν ἔστιν, ἄφ' οὗ καίντα ἐξήρτυται τὰ ὄντα, ἄρχὴ καὶ αἰτία ἠρωτίσται τῶν πάντων ἔστι τἄγαθόν: Ρολ. 5 12

იგივე მანასკი მესაბამისი ატვილის განმარტობაჲ მემრეტნირასა ნარმოცყინილი:

და ბესა და მიბეზ ყოველთა [არს] პირველი კუთვლიბაჲ, რომლისაჲ ყოველი არსთ ატვირ ართან: II, 44, 33-35.

მაშასადაჲ, ბუდნელი ტრმინის *τὸ ὄν (όντος)* მესაბამისაჲ ითანე კუფრინი ხმარობს ტრმინებს არსთ და მყოფი. ამრენაჲ, ისინი სინონიმებია, მაგრამ ნარლობრეი, რადგანაჲ მყოფი მოიყავს არსსაჲ და მეტიხეველსაჲ, ეს უპანასკნელი კი არსთ ცნებისაჲ განმორიყხელია /სხვატყარაჲ რომ უბესაჲ, მყოფი ტყარობიი ცნებაჲ, არსთ კი მისი სახეობი/.

ასვეა $\mu\acute{\upsilon} \delta\epsilon$ -ს პეტრიწი ღარგმნის როგორც არა არსი /1,6,6/, ასვეა არ მყოფი /1,65,12/; მაგრამ $\delta\epsilon \nu\tau\omega\varsigma \delta\epsilon$ -ს მხოლოდ ნამძვრ მყოფი / *μετῴντων ὑποκει* /.

ტერმინი მყოფი ზოგჯერ ბერძნულ $\tau\acute{o} \psi\acute{o}\delta\alpha\rho\chi\omicron\nu$ =ის შესაყენისა-
და ნახმარი /1,17,9/ და მაწინ, შესაბამისად, მყოფი უფროს ბერძ-
ნულ $\psi\acute{o}\delta\alpha\rho\phi\epsilon\iota\varsigma$ -ს / *ἕστωσι* / /I,6,2; I,10,11 და სმირაპ/. ასე-
ვე ხშირია შემხვევა, როგვაც $\tau\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota$ ღარგმნილია მყოფი ტერმინ-
ითვე /იხ. I,16,15; 17,23; 24,22 და სხვ./.

მაგრამ იმავე $\psi\acute{o}\delta\alpha\rho\phi\epsilon\iota\varsigma$ და $\tau\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota$ -ს შესაყენისად პეტრი-
წი ხშირად ხმარობს აგრეთვე ტერმინ აობა-საც. მაგალითად, ურმანდო-
ის აუაროთ ურმანდობაში, ბერძნულში ნახმარ $\tau\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota$ -ს
/ *ἔστωσι* / იგი ღარგმნის როგორც მყოფი, ასვეა აობა ტერმინი-
თ:

$\Pi\acute{\alpha}\nu \tau\acute{o} \tau\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota \chi\omicron\rho\upsilon\gamma\chi\omicron\upsilon\tilde{\nu} \acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\iota\varsigma, \acute{\alpha}\psi\tau\acute{o}$
 $\eta\rho\acute{\omega}\tau\omega\varsigma \acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\iota} \tau\omicron\upsilon\tau\omicron, \omicron\tilde{\nu} \mu\epsilon\tau\alpha\delta\acute{\iota}\delta\omega\varsigma\iota \tau\omicron\tilde{\iota}\varsigma \chi\omicron\rho\upsilon\gamma\chi\omicron\upsilon-$
 $\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota\varsigma \acute{\epsilon}\acute{\iota} \gamma\acute{\alpha}\rho \acute{\alpha}\psi\tau\acute{o} \iota\delta\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota \delta\acute{\iota}\delta\omega\varsigma\iota, \kappa\alpha\acute{\iota} \acute{\alpha}\theta\acute{o}$
 $\tau\acute{\eta}\varsigma \acute{\epsilon}\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\upsilon \omicron\upsilon\delta\acute{\epsilon}\acute{\iota}\alpha\varsigma \eta\omicron\iota\epsilon\tilde{\iota}\tau\alpha\iota \tau\acute{\eta}\nu \mu\epsilon\tau\acute{\alpha}\delta\acute{o}\sigma\iota\mu\cdot$
Ρολ. 5 18.

ყოველი მიმდებელი სხვათა აობისად, პირველ ზეო იგი არს მყოფი
და აობა, როგვცა მისცემს მკაცრი მიცემარეა. რამეთუ ურმანდობა ზეო
მას მყოფობასა მისცემს, ჟუსისა არსებობისად მყოფს მანმიცემას: I,
16,15-16.

ამდგარად, აობა, არსი და მყოფი ურმანდობის ნაწილობრივი სინონ-
იმობია, აობა და მყოფი სრული სინონიმობია. ისინი გადმოსცემენ
 $\psi\acute{o}\delta\alpha\rho\phi\epsilon\iota\varsigma$ /არსებობა, *εϋυπακομβοῦσιν* / და $\tau\acute{o} \epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha\iota$ / *ἔστωσι*,
ყოფიერება/ ცნებებს.

I არსება პეტრიწიან იხმარება ობობა (*εϋυπακομβ, εϋδιστακωα*)
მნიშვნელობით.

2. ნივთი

სადან განმარტება მუჰარ საყურადღებოა: ნივთი არს ყოველივე საყ-
მარნი, რომღესა სპარსნი მასალას უხმობენო.

ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ იოანე პეტრიძე ჭრბ-
ინს ნივთი ხმარობს მხოლოდ "მაჭრილის" მნიშვნელობით /როგორც ცნობი-
ლია, ბურძნული ჭრბინი იყ ს'აყ -ც ნიშნავს "ფეცს" "მასალის" გატე-
ბა/:

პირველ იფეცს ნივთსა წინამძღვარესა, რომელი ღვინო ღვსიო არა
არს: ბ.კ. 36, 15-16.

λέγει εὖ μὲν ὡς ἑλίψυ ὑποκείμενον: Migne, 560, 40.

ამისგან უკუე საღნაურ, რამეთუ ნივთი ურთისა მიჯრ წარმოიჩინა,
ხოლო ფეც ღვს შორის უნაწილო არს გუარსაგან: I, 47, 10-11.

*Ἐκ δὲ τούτων φανερόν, ὅτι οὗτε ἡ μὲν ἑλίψυ, ἐκ
τοῦ ἐνόσ ὑποετῆσα, καὶ ἂν ὑτ ἡ ἑλῖδους ἐστὶν
ἀμοιρος: Hlat. § 72.*

საქედან ცხადია, რომ მაჭრილა ურთისაგან წარმოიგა, ხოლო ღვინოსავე
მას ფრმა არ ვააჩნია"/.

ასევე, ამ ჭრბინისაგან წაწარმოები სიტყვები "მაჭრილის" მნიშვნე-
ლობას არ სცილდებიან: ნივთებრივი /ს'აქოს / I, 162, 2 = მაჭრილა-
ლური, ნივთიური; ასევე, ნივთიური: II, 205, 27 და ნივთიუნივთი: 136,
7 - ს'აქოს , ნიშნავს მაჭრილაურს; ნივთოა შორისნი: I, 116, 17 - ἐνδός
ის, რაც მაჭრილას განეკუთვნება; უნივთო: I, 105, 26 - ἀνδός - „არამა-
ჭრილაური“ და სხვ.

როგორც მემოთაც აღვნიშნეთ, იოანე პეტრიძემა ნივთ სიტყვას შემოუ-
საბღურა მნიშვნელობა და იგი მხოლოდ "მაჭრილის" აღმნიშვნელ ჭრბინ-
ნაპ იხმარა, სერე მას უკონდა როგორც "მაჭრილის" /ს'აყ /, ასევე: "
"ოთხი ეღმეინთის" მნიშვნელობაც, რასაც საბაყ აღნიშნავს ღვინს "სიტყ-
ვის კონაში": "უნივთოა მი ოთხნი დაკშირნი ნივთა აღუჭრილა": ღუჭ-
სიკონის რამდენიმე ხელნაწერში კი ნივთი პირდაპირ განმარტებულია,

როგორც ოსი კავშირი: "ნიუთი ენობების ლხაა კავშირად: მინასა, წყალსა, აირსა და ცეცხლსა" /საბა, გვ. 569/.

მართლაც, ძველ ქართულში ნიუთი "ოთხი ელემენტი" მნიშვნელობითაც აღებულია. ამავე მნიშვნელობით სწამობენ მას გიორგი მთაწმიდელი და უფრო მცირე:

ბუნებრივი იყენეს... შედგომად ნიუთთა მათ უსულოთა, ესე იგი არს ქუეყანად და წყალი და ქაფი და ცეცხლი: კაც. აგებ. 156,1-2; არარა ჰქუას ნიუთთა მათეს: ცეცხლისა, წყლისა და ქაფისა: ექუსთა, 9,17; ურთიერთს შეერებებასა და შეგაეებასა ნიუთთასა შეურვენელად და განუწვლელად ქმარხავს: ა. იბ. 75,38 / τὸ στοιχεῖον/.

გიორგი მთაწმიდელი ნიუთი ყვინტი -საც /არსება, quintus / კი მარტინის /ექუსთა, გვ. 155/. იოანე პეტრიწმა კი ტერმინი ნიუთი მსოფო "მატერიის" /მ'ა'ყ / აღსანიშნავ საკუთარ ტერმინად აქცია.

3. ბრძება, ბაძრება, მი/რ/ბრძრება

საკუთარსა, რომ სურბან-საბა ბრძების განმარტებისას აღნიშნავს: "და ზე ვრცლად ცნობად ბრძების, კავშირში ქიოვო" /საბა/.

მართლაც, ბრძების /ბ' ვა ვ' ვ'' ყა, ჟაყა, ბრძება/ გარშემო "კავშირ-ბში" ხშირად რაპარაკი და რამდენიმე ზევი /166-179/ საკუთარად მასთან რაკავშირებულ საკითხებისაში მიძღვნილი. განმარტების შესა-ბამისი ზევი, ცხადია, იმავე საკითხებს ეხება.

ბრძება ძველ ქართულში ნიშნავს:

1. "ბრძებას" /ბრძა/

შეიყვარო... ყოვლითა ბრძებითა შენი : 22,31; განუხუნა ბრძები მათნი: ი. 24,45.

2. "ბრს" /ბრ/

გამოხატვა რაქსაზე იუბნის ბრძებათა ზევი: ექ. იბ.: 32,31;

3. "ბინარსს" /ბრ/

ვიძრე შეახლებამდე ზევი ბრძებასა ბერილოსას: ექ. იბ. 42,35.

უფრემ მცირე მას "გონების", "აბრის" მნიშვნელობით ხმარობს. გონი მთავრითადად კი გონებას *ἡ ψυχή* "ხასიათი", "ჩვეულება" / შესაფყვიისადაც უხედავით: *ძალადაც უფრე გონებითა ქმარი იგი: ეფს-სა, 87, 32-33; ხატიცა უარეს / არს / და გონებითა სიმბუჟი: ეფს-სა, 95, 15.*

თუმცა ამ კონტექსტებში მათი პირდაპირი მნიშვნელობით / გონება, *λογος* / გაგებას შეიძლება, მიუხედავად ბრძნული დედნისა.

იოანე პეტრიწი გონებას ხმარობს როგორც სპეციალურ ტერმინს, რომელიც ბრძნული *ὁ νοῦς* გონება / *λογος, ἡ λογος* / ტერმინის შესაფყვისა.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ "აბრის", "შინაარსის" მნიშვნელობით იოანე პეტრიწიან ვხედავთ ჰაბრ სიტყვას:

"გუარსა მანა გუას უნობა დიდას საღმრთისმეტყველთა შორის ხედვისასა და აღებად ჰაბრსა წინაღვე წინამებუარისა წიგნისასა. ხოლო ჰაბრს ამის წიგნისაჲ ამას შინა შემოცუვის": 11, 3, 3-5.

მი ტერმინთა მნიშვნელობით, რომლებიც დღეს აბრ ფუძიდანაა ნაწარმიები / აბრკონება, მობრკონე... /, იოანე პეტრიწი, სავსებით ლოგიკურად, გონება ფუძიდან ნაწარმიებ ტერმინებს ხმარობს / აბრკონება გონების ნაყოფია, მობრკონე გონებით მოქმედებს... /: გაგონება, გამგონე, გასაგონო, გაგონებელი. მოვიყვანებ მხოლოდ ერთ მაგალითს, სადაც თავმოყრილია ყველა ეს ტერმინი:

ხოლო ეს [გონება] ზეს მანსა მესსა გაგონებებს, და ერთ და იგივე გონებაჲ და გასაგონოჲ და გაგონებაჲ და გონებაჲ და იგივე გასაგონოჲ. რამეთუ საშუალო არს გამგონისა და გაგონებულისა ზეს იგი მისი მყოფობაჲ. იყოთ ვინაღვე გაგონებაჲცა იგი ორთავე მიმარ: I, 9° 169, 101, 14-18.

 1 გონება ძველ ქართულში "ფიქრს" ნიშნავს: უიგონებდი. უკეთურებასა: ლბ. 37, 37; იგი სასურველსა მესსა იგონებდა, მას განიხილდა გონებით: ჩავ. 244 / სუდავდა გონებით, ე. ი. ფიქრობდა /.

"Если он мыслит себя самого, то ум и мыслимое тождественны, и мышление тождественно с умом и мыслимым, судучи именно средним и ду мыслящим и мыслимым".. Лос. § 169.

მაშასადამე, გონება ნიშნავს "გონებას", "აზრს" /*δύναμις, γνῶσις, γνώσις*/; გაგონება - "აზროვნებას" /*νόησις, νοησιμότης*/; გაიგონებს - "აზროვნებს" /*νοεῖν, νοησάναι*/; გაბგონე - "მოაზროვნე" /*δύναμις, νοουμένη*/; გასაგონო, გაგონებულ - "სააზროენი იბიეეფო" /*νοουτόν, νοουμένον, νοησιμότης, γνωσιμότητα*).

მთხრობებულარ იყენებს იოანე ჰეტრინი მი- რა მი- ბმნიღინებს ჭერმინთა მთელი რიგის რა მათ შორის ჭერმინ მი/რ/მიგონების სანარ- მობელარ. იგი ნარმოაგენს ბერძნული *διάνοια, διανοΐα* ჭარგმანს. მიგონებების მნიშვნელობა მუიძლება გამოვსაგოთ ასე: "გონებო მიმი- ბილუა" /*νοησιμότης*/:

Ὅτι ἐν δόξᾳ ἔστιν αὐτῶν, οὐτε ἐνοετήμη, καὶ διάνοια, οὐτε νόησις : *Ρρολ. § 123.*

ვიინაჲ არცა ჭებოიი ძალი მიუმიეებს მამამი რა არცა ბერმინე- ნაჲ რა მიგონებებაჲ რა არცა გონებაჲ: *I, 767-9.*

საინჭერესა მიგონებებისა რა მიგონებების საბასეული განმარტე- ბა: "მიგონებება ესე არს მოგონებისა ნელია-ნელიარ მოგონება, ბოლო მიგონებება მყის არა ჭანამიბრეა, არამიერ ეიოარცა ბიხებო სელითა მიწეენა სარინისა"-ი /მიგონებებასჲან მიიიიებულა "ეეემირთა" ნო- ნასიგეეეაობა: საბა, გე. 477/.

იიიო იოანე ჰეტრინი მას ასე განმარტავს: ეიოარ იგი იქვს ელამო- რი რასაეე, ეიიეე ეეებნა, ანე არა ეეებნა, რა მიწეეა ეეეანაჲს ერთსა რონელამე ბერა მივიქამბრეი... რიბილსაჲჲს ქრეეან საბელი მესაჭეროჲ, რიიეე არს მიგონებებაჲ ანე მიგონებებებაჲ: *II, 7, 2-5.*

4. ხაზვა

ეს ტერმინი ნარბოაგენს მარგმანს ბურძნული სიხვედისას *ყ შაჰაძე* რძელის ძირითადი ძეგლებია "საქრევება, ხილვა, რაჟვალურება". აქვანაა ძეგლები სიხი ჟილსაჟიური ძეგლებია - "ჯრუბა, გონებო ჟრუბა" /*ჯრუბოთ, გონებოთ*/. ბოლოს სხაველები, ჯურნილი მნიშვნელობა. ბურძნული *ყ შაჰაძე* = ს მარგმანს ნარბოაგენს, აგრევე "მე-სხაველები, ჟურნილი, ჟრუბილი" მნიშვნელობის მქონე სობსური *ყრქაჟი* რძელი. *ყრქაჟი*, "სილვა, სევეა" მნიშვნაა ნარბოაგენი. ძეგი უარევი "სევეა", რევი: ჟილსოჟიური ტერმინი, ნიშნავს "მეხეველებს, აზრს, ჟურნილს, ჟრუბელს". სამა მას ასე განმარტავს: "სევეა არს ჟვალს ჰევა, გინა სევე სეინაური, გინა მეცნიერება".

ოთანე უევირინის მანამევერევი მხერლბაში - გიორგი მანამევილისა და უარევი ძეგლის რეგებში ტერმინი სევეა იხმარება "ჯურნილი" მნიშვნელობით. იგი უპირისპირება ტერმინ "სევეს", რძელიც უარევიის მნიშვნელობით იხმარება, მაგ.:

სევეებათა, რაჟვალევი სევე /უევირინი/ და რევილამე... სევე სევე, სევე ვევი სევეება, გონებოთ სევე არს, რძელი იგი გონე-მასა მინა სევი იუნიებოთ: ვევისა, 6, 21.

ჰეველები, ურმანევი უპირისპირება სევე და სევე უარევი ძეგლისათა:

ვინაჟეა რიგი ესე მითევიანი მემეგემა, სევე და სევე, იგევის: კოპ. 61.

ოთანე უევირინის ასევე უპირისპირება ჟურნილს და უარევილს:

სოლო გეგონებოთა ვარნი რ, და ამათ რინსლა უნიევი მხეველებოთ მითევიებოთა, რამევე რ ვინამევი არინა, ვითარ იგი სევე და სევე: ბ. კ. 106, 6.

ოთხევი ბევე "სევე" მესხვევისაპ სპარობს ტერმინს "სევე":

რადეინი რამ არს სუქმიდჲ და რადეინი მხედველობითი ფილოსოფიისობისა: I I, 224, 2, იხ. 224, 15-16.

ხეცითი, მხედველობითი - ნიშნავს ღვთიურს, *ἁεραγυτλαός* (აფერუსიონიკოსი).

საეროჲ ხეცა არის გონებითი ძოქმეება, ის, რაც გონების ძალით შეიძლება მოხდეს, ამიტომაც გიორგი მხაჭიძემ შესაძლებლად მიაჩნია, ბერძნული *καὶ νόσιν ἐνέργεια* თარგმნოს არა გონებით მოქმეებად, არამედ პირდაპირ გონებით სუქვად / ექუსთა, 6, 22/. იხ. აგრეთვე იოანე პეტრიწის "განმარტებაში":

მძიასა განგებასა ფმრთისასა კაცო ჭმისსაგან ჩუენისა უნარმოებია, სულოვნებათაგან სულისათა დასულოვნებუი, სოლო ხედვასაგან გონებისათა გაგონებებუი: I I, 222, 7.

ამიტომ ხეცა შეიძლება იხმარებოდეს "აზრის, ჭერჯის, შეხედვების" მნიშვნელობითაც. იხ. მაგ., ეფრემ მცირის თარგმანები:

... მისი ცნობაჲ და ხედვაჲ ყოველთა არსთაგან შეუვარ არს: 3. იბ. 6, 33; უსამუელოჲ აფსლავაჲ საღმრთოთა ხედვასა. მობარა: 3. იბ. 105, 12-13; საყნაურნი ხედვანი: 3. იბ. 172, 6 და სხვ.

იოანე პეტრიწის მხედვებში ჭერმინი ხედვა გუხვდება როგორც მობაჲ "სწავლების, ღვთიის", ისე "ჭერჯის, აზრის, შეხედვების" მნიშვნელობითაც:

ანუ ზუ სიტყუერებითთა სუქუა, გინა ბუნებითთა ხედვასა: I I, 4, 26 / ღვთიისა, სწავლება /; და არცა ამათ შორის მათუჲთა საბუნარი ზუსთა სუქვასა, რადეთუ მანამუცა ზუსთა პირველთა, უიტყუ, პლატონისთაჲ მის უძურვერვარისსაყა გონებისაგან ძიუნქოქმელსა ურსა: I I, 5, 3-6; 11, 4, 31;

ხედვა აქაც ღვთიის მნიშვნელობითა ნახმარო.

"ჭერჯის" / *επιτηρησις* / "აზრთა წყობის", "აზრის", "შეხედვების" მნიშვნელობით ჭერმინ ხედვას იოანე პეტრიწი სშირად ხმარობს, როგვაც პროკლეს ჩომელიქ აზრის მოყვანის შემდეგ განმარტავს მას:

ამათ ხედვასა ხედენ, მხედველი: I I, 158, 21; მუჲყუს ესე ხედელი

სუქვა: II, 141, 24; ესე ხედა მუცყს ჩუენ: II, 172, 16; ესე ტუნათოებს ჩუენ ხედაჲ ესე სუქვათაჲ: II, 146, 1; ხედა ამის სა-
ვიისაჲ ესთა მიბრწყინავს ჩუენ გასაგონითა: II, 184, 17; /ამბრი/;
შეისწავუნ ესე სუქვანი, რამეთუ სული არს მიბებ და წყარო ცხოვლობი-
სა: II, 195, 21; ისმინუნ, ჲ გამგონეო, ხედანი უჩუვეერნი: II, 166,
13; როდელსა ნამძეჯ არსაპ და ნამძეჯ მყოფაპ უნოპა უწყველებან ხე-
ვაძან: II, 143, 4-6 და სსც.

"ფერუჟის" / *ფერუჟის* /, "თორის" მნიშვნელობითაა ნახმარი ხედა წინასიტყვაობისა და ბოლოსიტყვაობის შემდეგ მნიშვნელოვან კონტრასტებით:

ტუარსა თანა-ტუაჲ ცნობაჲ რიპთა საღმრთისძეგუჯელთა შორის ხე-
ვისასა: II, 3, 1-2; რამეთუ ყოველი ჰამბრი ჩუენი მათ შორის გონებისა
და სუქვისასა არს, ანუ და სიტყვარებითი იყოს, გინა სწავლელებითი:
II, 222, 32-3.

ამდუარაჲ, ტერმინს ხედა მნიშვნელობათა იგივე სფერო აქვს, რაჲ
ბერძნულ *ἡ ἐξομολογία*.

ხედა ფორმის ნაცვლარ, იოანე პეტრიწი სმარობს ხედი ფორმასაჲ,
"ამბრის" მნიშვნელობით: რაჲ არს ხედი ამის სიტყვასა: II, 61, 6.

ეს ფორმა საბას მოყვანილი აქვს ჭავის ლექსიკონში და განმარტებ-
ული "კავშირთა" გამონმებით ასე: ხედი - ხედა. და ხედა /21 კავშირ./.

ხედი ძირიდან იოანე პეტრიწს ბუერი სხვა ტერმინიჲ აქვს ნაწარმოუ-
ბი, მნიშვნელობით კავშირებული ხედასხან. შაგ., მხედველი /*εξομολο-*
γία/, სუქვი, ეს უკანასკნელი "სუქვის" მნიშვნელობითაჲ გუხედა-
ბა: ან უკვე განუმარტოთ ხედი, ესე: II, 116, 1.

5. განსაზღვრა

საბა განმარტავს: დანასუა. ძველი ქართულში სწორაჲ იხმარება მი-
სი პირიანი ფორმები და ჩვეულებრივ ნიშნავს "დანასუას, სუქვას,
სუქვას".

მიხილეთ მუ და ქანშიყაძე, რამეთუ მუ ვარ: სინ. მრ., 160,7-8; ლაღნი მათნი ქანიყიანი სიკეთესა... ქანიყადე და ისილე: ისტ.ჯრესტ. 6,22-27; ფრიაპ განშორებულა ვერ ქანიყილ ლაღი ქუშმარნიტობით, არამერ შერეულარ და უნაოპ ქანიყილ იგი გუამთა და ატებულბათა: ექსსა, 76,20,22; ლაღითა ქანიყა ყოველისაღუე: ა.იბ. 62,24; ბურგიტ ღურბეა ეტლიძისა გარდავლებამდე უვალა ატელიტა ქანიყებობენ: კობ. 150.

"ქანახვის, ალქმის" მნიშვნელობით ხმარობს ქანიყა||ქაყა-ს იოანე პეტრიწი:

ვიტარ ესე მნათთა რებითს ნაკუთთა ბედა ქანეიყილი: 11, 72,9; და მანინღა სილესა მისსა შევიმხეუქვიტ პირველე რამშეებლნი ქანიყლა: ბ.კ. 75,22; ერა-რამ სხუასა ქანეიყილი, ზვნიურ ნაკუქისა: ბ.კ. 79,26;

ქანიყილ სინონიმობია სილეა, ხედეა და ჭურეა. ამ სინონიმებს იოანე პეტრიწი ხშირად უნაცვლებს ურემანულს. "ბუნებისაჲს კაცისა"-ს VII თავში, რომელიც "მხედვარობას" /= მსედველობას/ ეხება:

მრავალგზის მხედველნი ვერ ვიხილეთ მუნ მრებარესა სახმარსა: 75,16; ხილეა: 75,21; ხილელი, მიხილელი: 78,5; აღმჭურეებლნი: 75,19; არცაღა სხუამ რამე არს მიღებ ხედვისა: 77,10; ზღუასაჲს შინა ნიჩაბსა ვითარამ. განტეხილსა ხედაეს: 81,10 /ხედეა, როგორც ბუბით ვნასუთ, ფილოსოფიური მნიშვნელობითაც არის გამოყენებული/.

მსგავსად ხეყვისა, ქანიყაც, როგორც შემხედუთაში მხოლოდ "მხედველობითს ალქმას კი არ გულისხმობს, არამედ "ტონებითს ალქმას, შედნენას, ტონებით განჭურეუას, ჩანველობას". ასეთი მნიშვნელობით იგი ძველ ქართულშიც იხმარებოდა როგორც:

რომელსა იგი ატონებეს გარეშენი იგი ფილოსოფოსნი და არა ქანიყლა მას შინა განცხადებულბამ ქუშმარნიტობი: კაც. ატებ. 155,14 /ვერ ჩანვედნენ/.

ტიორტი მხანმიდელიც ხმარობს ამანვე მნიშვნელობით:

რამთა არა აქუნებეს უწურბელი ტონებამ ჩუნმა ნინამებებარეა ამ-

ბაჲ შეამბჱილია /აქესთა,17,12-13/.

შეზაუბურებას ჯჳრჲ მცირე სმარობს სიძეჳრისი¹ მნიშვნელობით /პ.იბ.,ტე.283/. "ქარძონის"მნიშვნელობით ქი ძასთან ესვრებით შენ-ყობილებას:

აჳსაესუ არიან უძაჯესითა შენიერებითა ჲ საღძრთჳსა ნესიერე-ბისა შენეობილებითა: პ.იბ. 8,33.

შეზაუბურება-ს იოანე პეტრიწი სმარობს "შესამება,შენცობა,შერნ-ციბი" /κρᾶσις, ελαττωσε / მნიშვნელობით:

არა ვიძრჳჲ შეზაუბურება არს სჳლი: ბ.ჟ. 34,19

Ὁὐκ ἄρα ἢ κρᾶσις ἔστι ψυχῆ: Migne,ა57,5-6.

7. ძალი ჲ მოქმედება; შემასრულებანი

თჳრმინს ძალი იოანე პეტრიწი ისჳჲ,როგორც ჯჳრჲ მცირე /პ.იბ. 76,1;55,15/ ხმარობს "პოტენციის", "ნესაძღვებობის" /δύναμις / მნიშვნელობით,მოქმედებას ქი "მოქმედი ძალი" /ἐνεργεια, οεργαστη
βλεμμα φαστασμο // "მოქმედებაში მყოფი ძალი"/მნიშვნელობით:

კუარსხნი ძალად იძრჳ არიან მჭრინველ ჲ არა მოქმედებით,ყრმანი ძალად იძრჳ ქვაყანისმბომვი ჲ არა მოქმედებით: II,16,5-6; რამეჳ მოქმედებაჲ მხედვარეობაჲ არს,ხოლო ძილი ძალად ქონებაჲ მხედვარე-ობისაჲ ჲ არა მოქმედებაჲ; ბ.ჟ. 36,24-26; ხოლო არისტოტელი ძლი-ლ უჲ თონებასა თანაშჳშაებებურად კასისა,ხოლო მოქმედებითსა - სარკუმჯითაჲ აჳენდარ ბერმეზისრულად იხმებას: ბ.ჟ. 4,10-12.

Ἀριστοτέλης δὲ τὸν μὲν δυναμει νοῦν εὐχρητασκεν-ἄσφα τῶ ἄνθρωπῳ, τὸν δὲ ἐνεργειᾷ βίβραθεν ἢ μῆ
ἐνεδιδέχαι δοξάζει: Migne, 506,2-4

ძალისა ჲ მოქმედების შესახებ მსჯელობა,როგორც ნემესიოსის "მე-ნებიისაჳს კასისაში",ისჳჲ იოანე პეტრიწის "თანმარებაში" არისტოტ-ელს მიხედვითა წარმარებულ.ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა "მოქ-მედების" მნიშვნელობით იოანე პეტრიწი "წინასწომობას" ხმარობს
წინასწომობაჲ ასოთაჲ: ბ.ჟ.35,9 - συνμετρεῖα τῶν μελῶν: Migne,
553,39

ბერება" ცნობის მომცემი¹ *ἔντελεχεία*, რომელსაც იოანე პეტრიწი სა-
 რგმინის ტერმინით შემასრულებელი. ან უარგარ ჩაუვყირებოთ, ეს ტერმინი
 მუსტაპ გამოსახავს საყროს ცნებას. არის ტოლგვალეს სიტყვები: *τὸν*
δὲν ἔμελλε ἔντελεχῆς ἢ ἔντελεχεία (ἔδτεεν) - "შესაძლებლობაში
 მყოფის საყრდელი ენტელეფია" - უფრო განსაზღვრებ შეიძლება ასევე უმარ-
 გმინით: "ენტელეფია არის შესაძლებლობაში მყოფის შემასრულებელი /თან-
 მახროცილებელი, გამომავლინებელი, *οὐκ ἔμελλε ἔντελεχῆς* / ამბენაპ, ტე-
 რმინი შემასრულებელი საესებოთ შეესაფყვისება ბერძენულ *ἔντελεχεία* -ს,
 იგი უარგარაა განმარტებელი ნებესიოსის ზებულბონს რუსულაპ მთარგმნე-
 ლის გ. ულარიმირსკისა /იხ. *Мисс. . .*, გვ. 52 შებ. ² და ს. გორგაძის მიერ
 /იხ. ბ. უ., *ლექსკონი*, გვ. 215/ არის ტოლგვალეს მიხებოთ. ს. გორგაძის
 აძროთ, იგი ნებესიოსის ზებულბონპან შესანიშნავაპ აქეს მარგმინილი იო-
 ანე პეტრიწის /იხ. ბ. უ. გვ. 36, 11-28; გვ. 37, 1-17/. მარგამ უფრო
 ცხარო რობ განბეს ამ ტერმინის უარგოსთანობა და მის მიერ გამოსახული
 ცნობის მიმარტება "მოქმებება" ცნებასთან, ამ მარგმანიპან მოეცეანთ
 ირ მარგალითს:

/არის ტოლგვალე/ არსებასა სამარ იფყუს: უირველარ იფყუს ნიფესა ნი-
 ნამბებარებას, რომელი ზეს მავიოთ ზუსიოთ არა არს, ბოლო აქეს ძალი შექმ-
 ნისა მიმარტ; და უსარაპ, მიორტე - გუარსა, ³ რომელითა გუარგან იქმნე-

1 ზეოთ მოქმებებას შემასრულებელია, ენტელეფია. მარგ., უირველი შემა-
 სრულებელი არის გორმა /გვარნი/, მიორტე შემასრულებელი უი - მოქმებება
 /ბ. უ. 36, 26-28/.

2. სხვათა შორის, ავგორი აქ აღნიშნავს, რომ იგი არის ტოლგვალეს ამ რბ-
 გინალურ ტერმინს *ἔντελεχεία* / უმარგმინველარ ტოვებს, რარგანას რუ-
 სულარ მისი მუსტაპ გამომცემა შეუძლებელია რბ-სამი სიტყვიოთაპ უი.

3. გვარით აქ მარგმინილია უენბიარისი /*πορφυρὰ καὶ εἰδός* / გორმა
 და სახე, *Migne*, 569, 40/, ქვებოთ უი მბოლო *εἰδός* - სახე.

ვრს მოკლებული არ არის, რადგანაც ძველ ქართულში ბუძიწვერა ნიშნავს "ორმარ ჩანჯროძას", "სიბესჯეს"; ბუძიწვერნი კი "ბუსეს" /იხ. ქაბო, გვ. 61 იოვ. და უფ. გვ. 76,3; კ.იბ. 109,25 და სხვ./.

მოვიყვანო ჩინოვნი მატაროხს:

რამეთუ უკუთხე უნობაჲ ძიბებთაჲ საუბრე და სოლასწერი არს ბუძიწვერელებსა და ჭკოვრელებსა, და მათინოჲ უიფყთ ბუძიწვერად ჭკოვრებასა, რაჟამს მიბესნი ვუნებთ მყოფანი: I, 11, 16-20.

(*Ἐ γὰρ τῶν αἰτίων γυνῶδες ἐνοσημῆς ἐσὶν ἔχον καὶ τότε λέγομεν ἐπίσημοι οὖσαν τὰ αἴτια γυναικάμεν τῶν ὄντων: Plot. § 11).*

კასა განასაზღვრებენ რაჲ, საზღვრისა ძიურ ნებოლერებ უსრე: "სხიველი სიფყერი, ძიკვრანი, ძინებისა და ბუძიწვერელებსა მუხყნარებელი": ძ.კ. 17,16 (... *ჯჳონ, ლოჯიკონ, სიყვონ, ნოჲ, კაი* ἐνοσημῆς δεκτικόν: *Migne : 524, 19/.*

9. ჭრმინიო ხუნბა "მიჩნვეა", "რამებთა" / იოანე პეტრიწი მარტონის ბრძნ. *ძუჭა . ს (სიკენიე):*

Οὕτε δόξα ἔστιν αὐτῶν, οὕτε ἐνοσημῆς καὶ οἰσνοιο, οὔτε νόμος : *Plot. § 123*

არსა ხუნბიო ძალი მოქმედებს მათდამი და არსა ბუძიწვერეა და მიმობრძნება და არსა გაკონება: I, 76, 7-8;

"რამებთა", "ბესჯერელებსა", "მიჩნვეის" მინიშნელობითა ხუნბა ნახმარი "განმარტებაშიც":

აქსია, ზე რაიკენთა მცის უჩინო ხუნბათა პირველ მათსა: II, 38, 28-32.

ხუნბა მესაძლთა, რიანდვური ვარინაფი იყოს ძველ ქართულში ხმარებელი მიხნავე-ხუნვეა ფორმებისა /ხუნვეა - მიჩნებთა, საბა/.

მიღებულია 23.V.75

ასალი ქართული ვნის
კახვირა

ქართული ენის ფილოსოფიური შრომები

შემაჯავრობები

1. I, იოანე პეტრიწის შრომები, I, პირველი დიდი ნაწილი და პირველი-
რი ფილოსოფიისა კავშირნი, ქართული ფილოსოფიის განვითარება, გამოკ-
ვლევა და ლექსიკონი პარტო სიმ. ყ ა უ ხ ზ ი თ ვ ი ლ მ ა,
თბილისი, 1940.
2. II, იოანე პეტრიწის შრომები, II, განმარტებამ პირველადი ფილოსოფიისა და
პირველი ფილოსოფიისა ფილოსოფიისა და ფილოსოფიის განვითარება
და გამოკვლევა პარტო სიმ. ყ ა უ ხ ზ ი თ ვ ი ლ მ ა, თბილისი, 1937.
3. ბ. ვ. - ნებისმიერი ენის, ბუნებისა და კაცისა, ბუნებრივი და
განმარტებული იოანე პეტრიწის მიერ, ქართული ფილოსოფიის განვითარება-
ვლა, გამოკვლევა პარტო სიმ. ყ ა უ ხ ზ ი თ ვ ი ლ მ ა, თბილისი, 1914.
4. ე. ი. - ვერც ასერი, ცხოვრება ე. ი. იანე კუპრე: საკითხავი
წიგნი ძველ ქართულ ენაში, II, გამოსცა ი. ი. მ. ნ. ა. ი. თ. ი.
ლ მ ა, თბილისი, 1966.
5. ექვთიმე - ბასილი დიდი, ექვთიმე დიდი, ფილოსოფიის განვითარება და გამოკ-
ვლევა და ლექსიკონი პარტო სიმ. ყ ა უ ხ ზ ი თ ვ ი ლ მ ა, თბილისი, 1947.
6. იო. და ეფ. - გიორგი მთაწმიდელი, ცხოვრება ბაბილას ჩუნიისა
იოანესი და ეფემესი, ა. მ. მ. ნ. ა. ი. თ. ი. ლ მ ა, გიორგი მთაწმიდელის
ენა, ცხოვრება იოანესი და ეფემესი, გამოკვლევა პარტო სიმ. ყ ა უ ხ ზ
ი თ ვ ი ლ მ ა, 1946.
7. ი. ს. ქრისტე. - ქართული ენის ისტორიული ქრისტეობა, II, გამოს-
ცემად მთაწმიდა ი. ი. მ. ნ. ა. ი. თ. ი. ლ მ ა, თბილისი, 1963.
8. კ. ა. ატე. - გრიგორ ნოსელი, კაცისა ატელებილისა. ი. ს. უძვე-
ლესი რეაქციონი ბასილი კონსტანტინის "ექვთიმე დიდი" და
გრიგორ ნოსელის მარტოებისა კაცისა ატელებილისა, X-XIII
ის. ხელნაწერი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი

- საურთო ილია ა ბ უ რ ა ძ ე შ ი, ზბილინი, 1964.
9. კომ. - უფრემ მცირის კომუნტარები ტრიტორ ლმრთისმეფეველის სტ-
ეუსა ბასილი რიპის ეპიტაფიარ. იბ. ზ. ჟ ა შ ა რ ი შ ი ვ ი რ ი
ტრიტორ ნაძინანძელის "სიტყუამ ეპიტაფიარ რიპისა ბასილისაჟს
უფრემ მცირის ქარტული ზარგმანში", საკანტ. რისურტაყის, 1953.
10. ლმ. - ითანე მოსხი, ლმონარი, ტექსტი გამოკველეოა და ლექს-
კონი გამოსყა ილია ა ბ უ რ ა ძ ე შ ი, 1960.
11. კ.იბ. - ეფრე იბერიელი /ჟსვერ-პოთისე არეკაგელი/ შრომები,
უფრემ მცირის ზარგმანი, გამოსყა, ტექსტევეა და ლექსკონი
საურთო ს. ე ნ ე ქ ა შ ი ვ ი რ ი შ ა, ზბილინი, 1961.
12. რაჟრ. - მარტვილიბაჟ რაჟრენ ეირველიზამისაჟ, ძველი ქარტული
ლიტერატურის ქრესტომათია, მეტეველი სოღ. ე უ ბ ა ნ ე ი შ -
ე ი რ ი ს შიკრ, 1, ზბილინი, 1946.
13. საბა - სურსან-საბა რბელიანი, ლექსკონი ქარტული, 1, 1966.
14. სინ.მრ. - სინური მრავალაჟი 864 წლისა, აკაკი მ ა ნ ნ ძ ი ს
რედაქციოჟ, წინასიტყვაობიოა და გამოკველეოჟ, 1959.
15. კაბო - ნამებაჟ კაბოღსი, რაბელი წამა ქარტულა შინა, ძველი ქარ-
ტული ატიტრაჟული ლიტერატურის ძველები, წიგნი 1 /V-X სს./,
ილია ა ბ უ რ ა ძ ე შ ი ს რედაქციოჟ, 1963.
16. Влад.-В л а д и м и р с к и й Ф., Немезий, Эпископ Эмес-
ский, "О природе человека", пер. с греческого, По-
чаев, 1904.
17. Лос.-Прокл, Первоосновы теологии, перевод и комментарии проф.
А.Ф. Лосева, Тбилиси, 1972.
18. Migne - *Patrologiae cursus completus, series
graeca, 1858 éd. J. P. Migne (p.p. 505-518);*
19. Plot. - *Plotini, éneades, Parisiis, edit.
A. F. Didot.*

Д.Н.Меликишвили

К ТОЛКОВАНИЮ НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНОВ В ФИЛОСОФСКИХ
ТРУДАХ ИОАННА ПЕТРИЦИ

Р е з ю м е

В работе дается толкование следующих терминов, употребляемых Иоанном Петрици: сущность, сущее, существование, материя, ум, разум, мысль, размышление, созерцание, теория, гармония, интеллект (осуществленность), мнение. Данные термины сопоставлены с синонимичными терминами, засвидетельствованными в древнегрузинских литературных памятниках. Помимо этого указаны и другие, омонимичные, значения этих слов, употреблявшихся в древнегрузинских литературных памятниках не в терминологическом, а в обычном значении.

D. Melikischwili

ZUR ERLÄUTERUNG EINIGER IN DEN PHILOSOPHISCHEN WERKEN VON IOANE PETRIZI GEBRAUCHTEN

FACHAUSDRÜCKE

Zusammenfassung

Im vorliegenden Aufsatz werden neun philosophischen Termini behandelt, die Ioane Petrizi in seinen Werken gebraucht.

Die genannten Fachausdrücke werden mit den synonymischen Wörtern verglichen, die in den altgeorgischen Schriftendokumenten vorkommen. Dabei wird festgestellt, daß nicht alle von Ioane Petrizi terminologisch gebrauchten Wörter in den altgeorgischen Schriftendokumenten als Fachausdrücke funktionieren.

ღამანა ბელიძის მიხედვით

ინკლუზივ-ემპსალუზივის კატეგორიის გამოხატვის
ისტორიისათვის ქართულ ზმნაში¹

როგორც ცნობილია, მ- და გუ- პრეფიქსები ძველ ქართულში პარალელურად გუხვდება ზმნაში I პირის (პირდაპირი და ირიბი) ობიექტის აღნიშვნელად. აქედან მ- პრეფიქსი ორსავე რიცხვში (გან-მ-აძლიერა მან მე. გან-მ-აძლიერ-ნ-ა მან ჩუენ, მაქუს მე იგი მ-აქუს ჩუენ იგი); ხოლო გუ- პრეფიქსი კი მხოლოდ მრავლობითში (გან-გუ-აძლიერ-ნ-ა მან ჩუენ; გუ-აქუს ჩუენ იგი).

ამ პარალელურ ფორმათა შესახებ გამოთქმული მოსაზრებები ცნობილია ის ფაქტი, რომ მ- და გუ- პრეფიქსები მრავლობითს რიცხვში დასმული I ობიექტური პირის აღნიშვნისას ძველ ქართულში ენაცვლება ერთმანეთს, ორი ვარაუდის გამოთქმის შესაძლებლობას იძლეოდა: 1. შათი ფუნქციები წარმოშობით სხვადასხვაა: კერძოდ, შათ ოდესღაც ინკლუზივ-ემპსალუზივის კატეგორიის გამოხატვის ფუნქცია ეკისრებოდათ ზმნაში (1, გვ. 25, წმ. 3, გვ. 335 შნშ. 1; 4, გვ. 373—4; გვ. 185, § 224; 5, გვ. 223); 2. ისტორიულად ისინი სინონიმური ფორმანტებია (როგორც I ობიექტური პირის აღნიშვნელნი ზმნაში) და სხვადასხვა დიალექტური წრიდანაა შემოსული სალიტერატურო ენაში (6, გვ. 114).

მეორე მოსაზრება დამტკიცებულია იმ წინამძღვრიდან ამოსვლით, რომ მრავლობითისა და ინკლუზივ-ემპსალუზივის კატეგორია ერთია და, ამდენად, ინკლუზივის (გუ-) ფორმანტი, როგორც ამავე დროს მრავლობითის ნიშანი, არ შეიძლება თანაარსებობდეს მრავლობითის (-ენ>-ნ) სუფიქსთან ერთ ფორმაში. ხოლო რადგანაც გუ- პრეფიქსი სახელობითში დასმული ობიექტის მრავლობითობის -ნ სუფიქსთან ერთადაა წარმოადგენილი ზმნაში (გან-გუ-აახლ-ნ-ა), ამიტომ ძველ ქართულში იგი არ შეიძლება იყოს მრავლობითის ნიშანი. პრეფიქსი გუ-, ისევე როგორც მ-, I ობიექტური პირის გამომხატველი ფორმანტია როგორც სახელობითში დასმულ ობიექტთან ფორმებში (დაგუამდაბლნა მან ჩუენ), ასევე ნიციემითი დასმულ ობიექტთან (გუ-აქუს ჩუენ 6, გვ. 100). ამას მხარს უჭერს ის ფაქტიც, რომ ქართულში მრავლობითის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპი სუფიქსურია და გამონაკლისს სწორედ მხოლოდ გუ-პრეფიქსი წარმოადგენს. ასეთ შემთხვევაში ამ მოსაზრებისათვის ერთადერთი დამამტკიცებელი ფაქტი ისაა, რომ ძველ ქართულში გუ- პრეფიქსი მხოლობითი რიცხვის I პირის ობიექტის გამომხატველად არასოდეს არ გვხვდება. იგი იზმარება მხოლოდ მრავლობითს რიცხვში დასმული ობიექტის აღსანიშნავად.

მაგრამ პირველი მოსაზრება გენტიციტულ იქნა იმ ამოსავალი დებულებით, რომელიც გულისხმობს, რომ მრავლობითი რიცხვისა და ინკლუზივ-

¹ წაითხვლა მოხსენებამ 1974 წ. მაისში ფილოლოგიის ფაკულტეტის XVII სამეცნიერო სესიაზე.

ექსკლუზივის კატეგორიები სხვადასხვაა და, ამდენად, ისინი ზნნაში სხვადასხვა კორექციებით უნდა ყოფილიყო აღნიშნული. ნაშრომში „ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის საკითხისათვის ქართულურ ენებში“ (2, გვ. 233) სვალური ენის მასალაზე დაყრდნობით ა. ონიანმა დაამატა, რომ ინკლუზივ-ექსკლუზივის პრეფიქსებს არ აკისრია მრავლობითის გამოხატვის ფუნქცია. მრავლობითის ფორმანტები სუფიქსებია, ზოლო პრეფიქსები — სულ სხვა, ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოხატველნია ზნნაში (ხუ-პრი-დლ-პრი-დ).

ასეთ შემთხვევაში გუ-პრეფიქსისა და მრავლობითის -ენ (-ენ) სუფიქსის თანაარსებობა ზნნის ფორმაში წინააღმდეგობას აღარ შეიცავს და თითქმის მართლდება ის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ძველ ქართულში მ-//გუ-პრეფიქსთა პარალელური ზმარება და მათი ურთიერთშენაცვლება I ობიექტურ პირში გადმონაშთია ოდესღაც ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის ვარჩევისა ქართული ზნნის პირიან ფორმებში. ამ მოსაზრების ავტორთა აზრით, გუ-პრეფიქსი უნდა ყოფილიყო ინკლუზივის აღმნიშვნელი, მ-კი ექსკლუზივისა. მაგალითად, ა. ონიანი წარმოგიდგენს ვარაუდს, რომ ძველ ქართულში დადასტურებული ფორმები (მაქუს ჩუენ და დამიდგინა ჩუენ) ექსკლუზივის ოდინდელი გამოხატვის ნაშთია, ხოლო მ-ფორმანტი ამ კატეგორიის ოდინდელი ნიშანი (2, გვ. 234), ასევე, გუ-პრეფიქსი — ინკლუზივის ოდინდელი ნიშანი. თუ დასახელებული მოსაზრება გამართლებულია გუ-პრეფიქსის შიშართ (რომელიც ინკლუზივის გამომხატველი უნდა ყოფილიყო ოდესღაც), იგი ვერ გავრცელდება მ-პრეფიქსზე, რომელიც აშკარად I ობიექტური პირის ნიშანია ზნნაში და ვერ შეითავსებდა სხვა ფუნქციას (მით უფრო, ექსკლუზივისას, რომელიც მრავლობითის გავებას შეიცავს), თუ გავითვალისწინებთ ამოსავალში ქართული ზნნის აგებულების აგლუტინაციურ პრინციპს (რაც დღესაც ძირითად პრინციპად რჩება).

ამის ნათელ საბუთს ისევ სევანური ზნნა წარმოადგენს; მასში აგლუტინაციის პრინციპი ისტორიულად III სუბიექტურ პირშიც კი არის გატარებული (ლ-ი — ლ-ი-ზ, სადაც ლ-ი* (1, გვ. 8).

უნდა ვიფიქროთ, რომ გუ-პრეფიქსის (როგორც ინკლუზივის გამომხატველი ფორმანტის) ცალი — ექსკლუზივის ფორმანტი უნდა ყოფილიყო არა მ-პრეფიქსი, რომელიც ძველ ქართულში გუ-პრეფიქსის პარალელურად იზმარება, არამედ სულ სხვა აფიქსი, რომლის კვალიც უცვე გამჭარალა ძველ ქართულში. თუ სევანურის მონაცემებს მივხედავდით, სადაც ობიექტურის უღვლილებებში $O_1 = მ-$, $O_i = გუ$, ხოლო $O_e = ლ-$, მაშინ ქართულისათვის ობიექტური უღვლილებებისას ეს სქემა ასევე წარმოგიდგებოდა, ოღონდ $ლ-$ პრეფიქსის ადგილს უცნობი x აფიქსი დაიჭერდა: $O_1 = მ-$ $O_i = გუ-$

$$O_e = x$$

მაგრამ საკითხი ასე იოლად ვერ გადაწყდება. აქ უნდა გავითვალისწინოთ ის მოსაზრება, რომელიც ა. ონიანს აქვს განვითარებული სევანურში ინკლუზივ-ექსკლუზივის ფორმისა და მრავლობითი რიცხვის O_1 და S_1 პირთა ფორმის ურთიერთმიჯნობის დაკავშირებით.

* იგივე მოსაზრება დამოუკიდებლად გამოთქვა დ. ნინუამ სადისერტაციო ნაშრომში „პრეპარატივი ქართულში“.

საქმე ისაა, რომ სივანურში ამ მხრივ განსხვავებაა სუბიექტურსა და ობიექტურს უღვლილებაში. I სუბიექტური პირის მრავლობითი რიცხვისა და ექსკლუზივის ფორმები პრეფიქსებით არ განსხვავდება ერთსადაცააგან (S_მ—ხე_ათჳრი; Se — ხე_ათჳრი-დ). ინკლუზივი კი ლ—ლჳ პრეფიქსითაა გამოხატული (Si ლ—თჳრი-დ).

განსხვავებით სუბიექტური უღვლილებსაგან, ობიექტურს უღვლილებაში I პირს თავისი ნიშანი აქვს — O₁ მ-; ინკლუზივს თავისი: (i) გუ-; ექსკლუზივს კი თავისი — Oe ნ-.

ამიტომ, ბუნებრივია, დაიწვა კითხვა: ამოსავალი ვითარება სუბიექტურს უღვლილებაშია დაუკული თუ ობიექტურში? ა. ონიანის ახრიო, ამოსავალი ვითარება დაუკული უნდა იყოს სუბიექტურს უღვლილებაში, ე. ი. იქ, სადაც S₁ და Se ფორმები ემუხვევა ერთმანეთს. ინკლუზივი-ექსკლუზივის კატეგორიის ჩამოყალიბების პერიოდში მხოლოდითსაგან განსხვავებული ის ყოფილა უნდა ყოფილიყო, რომელიც ორ პერსონალურ პირს აერთიანებდა (I და II). ექსკლუზივი კი, რომელიც I პირთან ერთად „არააქტორალურ“ შესაძებ პირსაც შეიცავდა (ზოლო II-ს გამორიცხავდა), მხოლოდითი რიცხვის ყოფილთან ისე შეკვეთად არ უნდა ყოფილიყო დაპირისპირებული (2, გვ. 2:30).

მაგრამ ამ საეცებით ლოგიკური ვარაუდის საფუძველზე აეტორი სრულიად მოულოდნელად დაასკვნის, რომ „I ობიექტური პირის პრეფიქსი ისტორიულად ექსკლუზივის ნიშნადაც უნდა ყოფილიყო გამოყენებული“. ასეთი ნიშანი კი არის ყველა ქართველურს ენაში, ესაა მ-, რომელიც სივანურში ამჟამად მხოლოდ მხოლოდითს რიცხვშია დადასტურებული. ექსკლუზივის სიშანი ნ- პრეფიქსი, რომელსაც ქართველურ ენებში შესატყვისი არ მოეპოვება, მეორეული ჩანს და მიღებული უნდა იყოს მ-სგასო.

სამოლოოდ, სივანურში ინკლუზივი-ექსკლუზივის გამოხატვის ა. ონიანის მიერ წარმოდგენილი სქემა ასეთია:

სუბ. უღვლილება:	ობ. უღვლილება
S ₁ ხე-	C ₁ მ-
Se ხე-	Oe *მ.—ნ-
Si ლ-	Ci გუ-

როგორც ვხედავთ, S₁ და Se გამოხატულია ერთი და იმავე პრეფიქსით (ხე-); O₁ და Oe ამოსავალში გამოხატება ერთი და იმავე (მ-) პრეფიქსით, დღეს კი მათი გამოხატულება სხვადასხვაა (O₁-მ-; Oe-ნ-).

თუ ამგვარი სქემა სინქრონიულ ასპექტში გამართლებულია (შას შემდეგ, რაც ობიექტურ უღვლილებაში O₁ და Oe-ის პრეფიქსები განსხვავდა და, ამგვარად, ექსკლუზივის თავისი საკლუბარი ნიშანი გაუჩნდა, ამის მიხედვით შეიძლება სუბიექტურს უღვლილებაშიც ექსკლუზივის ნიშნად ხე- პრეფიქსი ვიგულოთ, ე. ი. იგივე S₁ პირს პრეფიქსი), ამოსავალში ამგვარი სქემის დაშვება შეუძლებელია. O₁-ის პრეფიქსი მ-, ისევე, როგორც S₁-ის ვ- (ხე-) ისტორიულად (ამოსავალში) არ შეიძლებაოდა გამოყენებული ყოფილიყო ექსკლუზივის ნიშნადაც (რომელსაც მრავლობითის გავება უნდა ჰქონოდა), თუ გავითვალისწინებთ ქართული (//სივანური) ზმნის პირისა და რიცხვის გამოხატვის აგლუტინაციურ პრინციპს (ყნობილია, რომ ფლექსიური ტიპის გამოვლენის გამოხატვისი შემთხვევები ქართულ ზმნაში მეორეულია და ამოსავალში სტრუქტურული თვალსაზრისით აგლუტინაციურ ტიპს გვიჩვენებს. შედეგლო-

ბაისი ექსკლუზივ-ინკლუზივ-სი-ნის პრეფიქსული წესით გამოხატვის გადმონაშთი შემო-
თქმულია. ქართულში S₂ მრავლობითი რიცხვის სუფიქსები, რომელთაც დღეს
პირის გამოხატვის ფუნქციაც აკრძიან, დაბოლოს O₂-ის მრავლობითის გუ-
პრეფიქსი, რომელიც, როგორც გამოირკვა, ისტორიულად ორი ფუნქციის მა-
ტარებელი არ ყოფილა).

ინკლუზივის ფორმაში I პირთან ერთად აღსანიშნი II პირიცაა. ინკლუზი-
ვის კატეგორია I პირთან ერთად აუცილებლად ჩაჩიბავს II პირსაც, III
პირი კი შეიძლება იგულისხმებოდეს, შეიძლება არა. ექსკლუზივს ფორმა II
პირს გამოარჩევს, იგი I და III პირს გულისხმობს. ამგვარად, III პირის
არსებობა ორივე ფორმაშია შესაძლებელი — ინკლუზივში და ექსკლუზი-
ვშიც. მნიშვნელობა ენიჭება იმა, არის თუ არა ჩაჩიბული II პირი. თუ
არის — ამახ გამოხატვა ესაჭიროება, თუ არ არის — არა. აქედან ცხადია, რომ
ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია განსაკუთრებული აფიქსით II პირის აღ-
ნიშვნას მოითხოვდა მისი არსებობის შემთხვევაში (ინკლუზივი), მისი არ-
არსებობის აღნიშვნა კი, ცხადია, საჭირო არ იყო (ექსკლუზივი).

აქედან ლოგიკურია დასკვნა, რომ ინკლუზივს უნდა ჰქონოდა ნიშანი,
ექსკლუზივს კი არა.

ამგვარად, ისტორიულად ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ფორმა: ნიშნი-
ანი — ინკლუზივისა და უნიშნო — ექსკლუზივისა. ეს უკანასკნელი, ცხადია,
დავითაგვიდა მსოფლიოთი რიცხვის ფორმას ოჩსავე უღვლილებაში (ობიექ-
ტურშიც და სუბიექტურშიც).

სტემა შემდეგი სახისა იქნებოდა:

ობ. უღვლილება	სუბ. უღვლილება
C ₁ მ- Oe Ø	S ₁ ვ-(ბ)- Si x (ლ) Se Ø.

რა პრინციპი უნდა დასდებოდა საფუძვლად ინკლუზივის კატეგორიის გა-
მოხატვის წესს? პრინციპი შეტად მარტივი იყო: ფორმაში იგულისხმებოდა I
და II პირი — ნიშნებიც ორივე პირისა იყო წარმოდგენილი (საჭუ ეხება მხო-
ლოდ ობიექტურს უღვლილებას: შემთხვევითი არ არის, რომ ქართულში სუ-
ბიექტურს უღვლილებაში კვალიც კი არ არის დარჩენილი ამ კატეგორიის არ-
სებობისა, მაშინ, როდესაც გუ- პრეფიქსი ობიექტურს უღვლილებაში დღესაც
ყოცხალია, თუშეა სხვა ფუნქციით). სტემა ასეთი იქნებოდა: $O_2 > *გმ \rightarrow გტ$

სადაც გ-ს მოზღვენო პოზიციაში, თავდაპირველად თანხმოვნებს წინ (გმC)
შემდეგ კი ანალოგიით ხმოვნების წინაც (გმV), მ გადადიოდა უმარცვლო უ-
ში (შლრ. ქმრევი→ქურვი→ქერივი)³.

ამგვარი დამუშავა ლოგიკურად საეხებით გამართლებულია და ეს პიპოთე-
ზა, როგორც ცნობილია, ადრევე იქნა გამოთქმული (1, გვ. 26), ოლონდ მის-
ალიარებას ხელს უშლიდა ის ფაქტი, რომ სვანურში სუბიექტურს უღვლილე-
ბაში ექსკლუზივის ნიშნად მიჩნეული ბტ- პრეფიქსი, რომელიც ზემოთ მიღე-
ბული წესის მიხედვით S₁ S₂-ს უნდა გულისხმობდეს, შედგენილობის მიხედ-
ვით S₂ (ბ) S₁ (უ) -ს შემეცვლი გამოდიოდა, რაც შინაარსის მიხედვით შეუძ-
ლებელია.

³ (1) პირის ნიშნად სვანურში დღეს რ-ს არსებობა დაბრკოლებად ვერ ჩაითვლება, რადგანაც
„მისი პირფილელი სხუე გ უნდა ყოფილიყო“ (1, გვ. 26).

მაგრამ ომის კითხვა: არის თუ არა სევანური ზმნის სუბ. უღვლილებაში ექსკლუზივ-ინკლუზივის ფორმა ისეთივე აგებულებისა, როგორც ობიექტურს უღვლილებაში? დღევანდელი სურათის მიხედვით ამას ვერ ვიტყვით: ინკლუზივის ნიშანი არის ლ-, ერთი ბგერა (რომელსაც ვერავითარი ლინგვისტური მანიატულაციით ვერ ჩავთვლით მიღებულად ორი პრეფიქსისაგან).

სუბიექტურს უღვლილებაში, ვფიქრობთ, საქმე სულ სხვაგვარად უნდა ყოფილიყო. აქ არც ინკლუზივის ნიშანი არის შედგენილი ორი შესაბამისი ნიშნისაგან და არც ექსკლუზივის ნიშანი უნდა ჩაითვალოს ამგვარი წარმოშობისად. ლოგიკურად ორი დაშვების შესაძლებლობა გვაქვს: ან ამ უღვლილებაში ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია უფრო გვიანდელი ჩამოყალიბებულია, ვიდრე ობიექტურს უღვლილებაში, და მაშინ გასაგებია, რატომ არ დაედო საფუძვლად მის გამოხატვას ძველი წესი: კატეგორიას უკვე აბსტრაქტული გავრცელება და ნიშნად აბსტრაქტული მიიღო. შეიძლება ვიფიქრობო, რომ სევანურში ამ ფუნქციით დაიტვირთა უფუნქციოდ დაჩინილი S_3 -ის პრეფიქსი ლ-, მას შემდეგ, რაც S_3 გამოხატვა ზმნურ სისტემაში სუფიქსებს დაეკისრა. ხოლო ექსკლუზივის კი, ისევე, როგორც ობიექტურს უღვლილებაში, ნიშანი არ ჰქონდა. ზუ- პრეფიქსი, სადაც ძირითად ელემენტად უ მიაჩნით, S_1 -ის ნიშანია (1, გვ. 7). არ არის გამორიცხული, რომ S_1 -ის თავდაპირველი პრეფიქსის — ვ-ს წინ ზ ფონეტიკურად იყოს განვითარებული (მღრ. ქეიშნა, დვინი). შემდეგ კი ხ-ს მომდევნო პოზიციისაში ვ-უ (მღრ. ძვ. ქარს. ხეყავ; შე-სუბათ: შეეხაბ>შეხაბ>შეუხაბ).

ამგვარად, სევანურში ექსკლუზივის ფორმის ზუ- არის არა ამ კატეგორიის ნიშანი, არამედ S_1 -ის ნიშანი (სადაც უ-ს წინ ზ განვითარებულია).

ამ დაშვებას მხარს უჭერს ის, რომ ქართულში სუბიექტურს უღვლილებაში არავითარი კვალი არ ჩანს ამ კატეგორიის გარჩევისა მაშინ, როცა ობიექტურ უღვლილებაში მ- და გუ- პრეფიქსთა პარალელური არსებობა ძველ ქართულში გვევარაუდებინებს ამ კატეგორიის ოდნოდელ გარჩევას ზმნის ფორმაში (რასაც მხარს უჭერს სევანურის დღევანდელი ვითარება: მ- მხოლოდითი რიცხვის O_1 ; გუ- ინკლუზივი).

ან ის დაგვიჩენია ვიეარაუდოთ, რომ ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის ჩამოყალიბებისას სევანურ S_1 პრეფიქსს უკვე მიღებული ჰქონდა ზუ- კომპლექსის სახე და, ამგვარად, ინკლუზივის ნიშნად ველარ მიიღებდნენ S_1 S_2 (ჭბ>ზე>ზე) ნიშანთა კომბინაციას, რადგანაც ინკლუზივის ფორმა ასეთ შემთხვევაში დაემთხვეოდა S_1 -ისას და აქედან — ექსკლუზივის ფორმას. ამიტომ, ენაში ინკლუზივის გამოხატავად გამოიძვინა სულ სხვა საშუალება, კერძოდ ლ- ნიშანი, რომელიც, სრულიად შესაძლებელია, წარმოშობით სწორედ S_3 პირის ფუნქციადკარგული პრეფიქსი იყო და ისევე განავრცობდა არსებობას (უფუნქციოდ), როგორც ოდნოდელ ქართულში გუ- პრეფიქსი (მანამ, სანამ ამ უკანასკნელს არ მოუღწრო ძვრებმა სინტაქსის სფეროში და მრავლობითის გამოხატვა არ დაეკისრა).

ასეა თუ ისე, ობიექტური და სუბიექტური უღვლილება ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიისა და მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის თვალსაზრისით სევანურში სტრუქტურულად განსხვავდება ერთმანეთისაგან:

1. ობიექტური უღვლილება:

	ქველი:		ახალი:
(C ₁ მ-	C _i გუ-		C _i გუ-
	C _e Ø (C ₁ მ-)		O _e ნ-

2. სუბიექტური უღვლილება:

C ₁ ხფ-	S _i ლ-	-ღ
	Se -Ø- (S ₁ ხფ-)	-ღ

ისტორიულად არც ობიექტურს უღვლილებაში და არც სუბიექტურს უღვლილებაში ექსკლუზივის ნიშანი არ ჰქონდა. ამიტომ ობიექტურს უღვლილებაში იგი ემთხვეოდა მხოლოდითი რიცხვის ფორმას. სუბიექტურს უღვლილებაში კი ექსკლუზიური ფორმა არ ემთხვეოდა მხოლოდითისა (თუმცა S₁ პრეფიქსი ხფ- ახლდა), რადგანაც მას ბოლოში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი ერთვოდა: ხჭარი — ხჭარიღ, რომელიც მას მხოლოდითისაგან განასხვავებდა, მეორე მხრივ კი იგი ინკლუზივის ფორმისგანაც განსხვავდება S₁ პრეფიქსის გამო: ხჭარიღ ღარიღ. შესაძლებელია. სწორედ ამიტომ გახდა საჭირო ობიექტურს უღვლილებაში ექსკლუზივის ფორმის განსხვავება მხოლოდითისაგან (მი მა ყ ა-ნაა მა ყ ა). მორფოლოგიურმა საჭიროებამ გზა გაუხსნა შესაძლებელი ფონეტიკური პროცესების ვანზორციელებას: როგორც ალ. ონიანი უშეუბნ, ობიექტურს უღვლილებაში მხოლოდითისაგან ექსკლუზივის ფორმის განსხვავება უნდა მომხდარიყო მას ნ-ში გადასვლის გზით. ამის მიზეზი კი უნდა ყოფილიყო მრავლობითი რიცხვის ნაა ნაცეალსახელი, რომელიც აუცილებელი თანამდევით იქნებოდა მრავლობითი რიცხვის გაგებით ნაბზარი რომელიმე მათა ფორმისა (რომელიც მხოლოდითი რიცხვის ფორმას ემთხვეოდა, რადგანაც მიცემითში დაშული ობიექტის მრავლობითობა ზმნაში არ აღინიშნებოდა).

მეორე გარემოება, რომელსაც მ>ნ გადასვლაზე შეეძლო ემოქმედა, ეს მისი მხოლოდითის წყვილთან (მი მაყა) ტიპოლოგიური დამსგავსებმა, ანალოგიის გავლენა უნდა ყოფილიყო ნაა მაყა>ნაა ნაყა (გ. მაჭავარიანი).

ასე განსხვავდა ობიექტურს უღვლილებაში მხოლოდითის ფორმისაგან ექსკლუზივის ფორმა ზემოსვანურში. ქვემოსვანურში, როგორც ცნობილია, ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია არ არსებობს. თუ ვიგულისხმებთ, რომ იქ ეს კატეგორია არსებობდა და მოიშალა, ამისათვის ხელი იმას უნდა შეეწყო, რომ იქ, როგორც ჩანს, ექსკლუზივის ფორმაში არ მომხდარა მ>ნ გადასვლა, ე. ი. არ მომხდარა ექსკლუზივის ფორმის მხოლოდითისაგან განსხვავება, ხოლო, რადგანაც არ არსებობდა ინკლუზივთან მკვეთრად დამირისპირებული ექსკლუზივის ფორმა (ეს უკანასკნელი მთლიანად ემთხვეოდა მხოლოდითის ფორმას), აზრობრივი დამირისპირებაც თანდათან მოიშალა. ამიტომ გახდა შესაძლებელი ამ პროცესზე გავლენა მოეხდინა ქართულს.

ამგვარად, ობიექტურს უღვლილებაში ექსკლუზივის კატეგორიის ნიშნით ვაფორმება მეორეული მოვლენაა. სუბიექტურს უღვლილებაში კი დატულია ამოსავალი ეითარება: ექსკლუზივის ნიშანი არა აქვს, მაგრამ სვანურში იგი ყოვრითი მინდ განსხვავდება მხოლოდითის ფორმისაგან მრავლობითი რიცხვის სუფიქსით: S₁ — ხჭაზხი, S₁ — ღაზხიღ Se — ხჭაზხიღ.

აუკ უემოქიმული თავს მოვეუყრით, შეიძლება დაავსკნათ:

1. გუ. პრეფიქსი, ისტორიულად ინკლუზივის ნიშანი, O₂ + O₁ პრეფიქსთა კომბინაციითაა შედგენილი: გმ>გჭ.

2. ექსკლუზივის ნიშანი ისტორიულად არ ჰქონია, რადგანაც გამსაკუთრებულ აფიქსს მხოლოდ II პირის არსებობის აღნიშვნა ზაქირობებდა. ობიექტურს უღვლილებში (სევანურში მხოლოდითის ფორმისაგან განსხვავებებს საჭიროებამ გზა გალხსნა ფონეტიკურ-ფსიქოლოგიური პროცესის განხორციელებას: ნამ მაყა-ნამ ნაყა და, ამგვარად, სევანურში ობიექტურს უღვლილებში ექსკლუზივის ნიშნად საბოლოოდ გაფორმდა ნ- პრეფიქსი.

3. სევანურში სუბიექტურს უღვლილებებში ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გარჩევა შედარებით გვიანდელი მოვლენა ჩანს. ამიტომ მისი გამოხატვის წესს არ დასდებია საფუძვლად ორი პირის ნიშნის კომბინაცია. ინკლუზივი საგანგებო ლ- პრეფიქსითაა აღნიშნული, რომელიც შეჩაძლებელია ისტორიულად S₂ პრეფიქსს დავეუქავშიროთ. ექსკლუზივის კი აქაც არა აქვს ნიშანი.

4. ქართულში, როგორც ჩანს, სუბიექტურს უღვლილებებში ინკლუზივ-ექსკლუზივის დაპირისპირებებს ვაჩვენებდეთ ეს კატეგორია ობიექტურმა უღვლილებებამაც დაკარგა, განსხვავებით ზემოსევანურისაგან, სადაც ეს კატეგორია კიდევ უფრო გაძლიერდა და სუბიექტურს უღვლილებებშიც მოხდა ინკლუზივ-ექსკლუზივის ფორმალური გარჩევა.

5. ქვემო სევანურში, როგორც ჩანს, იმის გამო, რომ ექსკლუზივის ფორმა არ დაპირისპირებია ერთი მხრივ — მხოლოდითისა და მეორე მხრივ — ინკლუზივის ფორმას, ე. ი. არ მიეცა გასაქანი ზემოთ დამახლებულ ფონეტიკურ პროცესს (ნამ მაყა—ნამ ნაყა). ინკლუზივ-ექსკლუზივის დაპირისპირება აღარც სუბიექტურს უღვლილებებში მომზდარა. შემდგომ კი ქართულს გავეღწინოთ ეს დაპირისპირება ობიექტურს უღვლილებებშიც შესუსტდა და საბოლოოდ მოიშალა.

6. ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოხატვის სქემა ისტორიულად ასე შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ:

ობიექტურს უღვლილებებში სევანურში
 O₁ მ- O₁ გუ<გმ
 (C₁ ნ-<ი(მ)-)<Ø

ქართულში
 C₁ მ- O₁ გუ-<გმ
 C₂ Ø

სუბიექტურს უღვლილებებში სევანურში
 C₁ ხტ- (I) ლ- (დ)
 (C₂ Ø- (დ)

ქართულში სუბიექტურს უღვლილებებში ამგვარი დაპირისპირება არ ვანვითარებულა.

დასრულებული ლიტერატურა

1. თოფურია ე., სევანური ენა, წიგნი, თბილისი, 1967.
2. თინათინა ალ., ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის საკონსისტენციის ქართულურ ენებში, „მაცნე“, 1965, № 1.
3. შინიძე ა., ქართული ზნის საქცევი, თსუ მოამბე, ტ. VI, 1926.
4. შინიძე ა., ორგვარი ფორმა მრავლობითი რიცხვის I პირისა სევანურში, „შელოწდულო“, 1923—24.
5. შინიძე ა., ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1953, გვ. 185, § 224.
6. ნიქოზაძე არჩ., მრავლობის აღნიშვნის ძირითადი პრიციპისათვის ქართული ზნის უღვლილებების სისტემაში, ივე, ტ. 1, 1946.

დ. ი. მელიქიძის

ОБ ИСТОРИИ ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИИ ИНКЛЮЗИВА- ЭКСКЛЮЗИВА В ГРУЗИНСКОМ ГЛАГОЛЕ

Резюме

Автор статьи, принимая предположение о первичности системы инклюзива-эксклюзива в пракартвельском глаголе, считает, что в основе показателя инклюзива лежит материальное выражение O_1 и O_2 лиц: $გმ \rightarrow გტ$ ($გმ \rightarrow გუ$). В специальном показателе нуждалось значение, содержащее O_2 лицо. Что же касается эксклюзива, он исключал O_2 лицо, следовательно, не имел особого показателя.

Формантом эксклюзива невозможно считать префикс მ- (m-), который является показателем O_1 лица. По принципу аглютинации, господствующему как в общекартвельском глаголе, так и в глаголе современных картвельских языков, он не мог совместить функцию эксклюзива, содержащего понятие множественности.

В сванском языке показатель эксклюзива ზ- (p-) (в объектном спряжении) вторичного происхождения (предполагается процесс типологической аналогии: O_1 ნაა ზაყა \rightarrow O_2 ნაა ნაყა: Г. Мачавариანი, А. Опшани).

Что же касается субъектного спряжения, там форма эксклюзива и по сей день не имеет особого показателя и отличается от формы S_1 лица лишь суффиксом множественного числа -ღ (-d). Префикс ხტ (xh) является показателем S_1 лица и только.

В грузинском языке система инклюзива-эксклюзива в объектном спряжении, вероятно, исчезла прежде, чем успела развиться в субъектном спряжении, чему, должно быть, способствовало то, что она не имела противоположной формы в виде эксклюзива (она совпадала с формой ед. ч. O_1 лица).

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრა

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა შ. ძიძიურმა

ამიერკავკასიის ენათმეცნიერება კონფერენცია

1977 წ. 13-15 სექტემბერს ქ. ერევანში ჩატარდა საენათმეცნიერო კონფერენცია ლეიბი "ამიერკავკასიის ენათა ურთიერთობისა და განვითარების საკნებში". კონფერენციის ორგანიზატორები იყვნენ აბრეზიანის, საჯარტელოს და სომხეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების მეცნიერებათა აკადემიების ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.

კონფერენცია მუსავალი სიტყვით გახსნა სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის აჭარიანის სახელობის ენის ინსტიტუტის დირექტორმა პრფ. გ. ჯაუკიანმა... პრენარულ სხობებზე მოხსენებები წაიკითხეს პრფ. ვ. აბავეშია /მოსკოვი/- "სომხური და რუსური ენების ტიპოლოგია და კავკასიური სუბსტრატის", რფ. რ. ლამბაშიძემ /ზბილსი/- "ქართული ტრენიკური ტრენინოლოგიის ისტორია და მისი მუდრეში განვითარების ტები", ჟილ. მეცნ. რფ. შ. ტასიშვილი /ბაქო/- "აბრეზიანური ტრენინოლოგიის განვითარების ტრინიკური ვლავები საბჭოთა პერიოდში", რფ. ვ. ჯანტოძემ /ზბილსი/- "ენობრივი რეალეტიებისა და ინტერტრენციის განვითარების სტატიები / ქართული ენის ინტელუტური რეალეტიის მასალაზე/.

კონფერენცია მუშაობდა ორ სექციისში: 1. ამიერკავკასიის ენათა ურთიერთობისა და განვითარებისა; 2. ტრენინოლოგიის ტრენინისა. სურ მოხსენილ იქნა 31 მოხსენება. ზბილსიდან, ტები

დასახელებულს ჯარბა, მოხსენებებიც გამოვთქმუნე: *პროფ. ა. მარ-
ტიროსიანი* - "ძველი ქართული და ძველი სომხური ურბის ზოგადი
ტრადიციული მოვლენის შედარებითი მიმოხილვა", *პროფ. ა. მამია-
შვილი* - "აბრეშქაძე ურბის გადგენა ხინაღლიური ურბის უკა-
ლიბრე", *პროფ. ი. ქაჯაძე*, - "ბმნის აღწერილი ფორმების ხმა-
რების ინტონიკური ქართული", *ფილ. მკვლევ. კანკ. რ. სანიკიძე* - "ბრა-
ლირების ბრუნვის საკონსტრუქციო სომხური", *რეკ. ალ. კობახიძე* -
"მკვნიური-ფუნქციური ფორმირების ანტიკონსტრუქციის ტრადიციის
/რეკონსტრუქციის/ აღწერა", *ფილ. მკვლევ. კანკ. მ. მუსხიშვილი* /*ყველა
ენათმეცნიერების ინსტიტუტის* - "პრობლემატიკური აღწერა რეკონსტრუქციის
ენათმეცნიერების ფორმირების საკონსტრუქციოს", *რეკ. პ. მელიქიძე* -
"ძველი ქართული მკვნიური ფორმირების ტრადიციისა და
პრობლემატიკის აღწერა" /*ბმნის უნივერსიტეტი* /.

კონფერენციამდე საინტერესო მოხსენებებიც გამოვთქმუნე
ურბის, ბაქოს და სხვა ქალაქების ენათმეცნიერები სომხური,
აბრეშქაძე ურბის და ქართული ურბისა და რეკონსტრუქციის აღწერის
ტრადიციული ურთიერთობის საკონსტრუქციოს. კონფერენციის შედეგად
დაიდგინა /*Конференция по вопросам взаимоотношения и разви-
тия языков Закавказья, Ереван, 1977 г.*/ გამოთქმა სურვი-
ლი ამტკიცონ კონფერენციის ჩატარებისა სამი წელიწადში ურბის
ამიერკავკასიის რესპუბლიკების დედაქალაქში მოხდეს.

პ. მელიქიძე

ღამანა
მელიქიშვილი

„მიჭირს“ ზმნა და მასწავლებლის ბასაჭირი

ქართული ენის გრამატიკის პროგრამისა და სასწავლებლებს განტვირთვა ზოგიერთი ზერათული და პრაქტიკული საჭიროებისაგან მოწყვეტილი მასწავლებლისაგან საშუაო საქმეა; მაგრამ თავად მასწავლებელი ყოველთვის მზად უნდა იყოს ნებისმიერი რთული გრამატიკული მოვლენის განსამარტავად, თუ კი ამის საჭიროება გაკვეთილის პროცესში გაჩნდება. ინვერსიულ ზმნებთან დაკავშირებით — წინადადების გარჩევის დროს — მასწავლებლის წინაშე გარკვეული სირთულეები წამოიჭრება, რომლის გადაჭრას ისახავს მიზნად ამ სტატიის ავტორი.

1. ინვერსიის არსებობა ქართულ ზმნაში საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია. ნებისმიერ მოსწავლეს რომ ვკითხოთ, მამს, მიხვარს, მომწონს, მწყინს, მწამს... და მსგავს ზმნებში მოქმედი პირი, სუბიექტი რომელიაო, უყოყმანოდ I პირს დაგვიხაზვებს. ასევე: მამს..., ამს... ფორმებში შესაბამისად — II და III პირს. ექვს გარეშეა, რომ ამ ტიპის (გრძნობა-აღქმის გამოხატველ) ზმნებში თანაშემდროვე ქართული კაცის ცნობიერებაში სუბიექტად მიიკვირეთ დასმული სახელი აღიქმება.

ხალხი, „ენის კანონის დამღები“, როგორც ილია იტყოდა, ასე ფიქრობს. მაგრამ... გრამატიკულ ლიტერატურაში სუბიექტის საკითხი ამგვარ ზმნებთან კარგა ხანია სადავო გამხდარა! და რადგანაც სადავოა, ამიტომ სასკოლო გრამატიკის სახელმძღვანელოდან იგი საერთოდ ამოღებულია. მასწავლებლები სწავლების პროცესში ამგვარ ზმნებს, რამდენადაც შეიძლება, გვირდს უვლიან, მაგრამ, სამწუხაროდ (თუ საბედნიეროდ), ეს ზმნები ისეთი ხშირი სახმარისია, ამასთანავე, ისინი თანდათან ისე იფარ-

1 ამის შესახებ იხ. ა. შანიძე, გრამატიკული სუბიექტი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან ქართულში, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 7, 1961 წ. გვ. 209.

თოებენ არეს, რომ საშინაო და საკლასო სავარჯიშოების შესრულებისას მოსწავლეები მათ წამლანდნენ, ყოველ ნაბიჯზე ხვდებიან. მასწავლებელი, რომელსაც შემთხვევით „წამოუფრინდება“ რომელიმე „მინისტრს“ ზმნა გაკვეთილზე, მართლაც დიდ გაჭირვებაში ვარდება: ბავშვები გაჟუჯიან: „მე კვემდებარეაო“. მასწავლებელიც, ცხადია, გონებით ბავშვების მხარეზეა, მაგრამ რა ქნას, როდესაც მორფოლოგიის ხასკოლო სახელმძღვანელოში საკუთრივ ამ ტიპის ზმნების სუბიექტის შესახებ არაფერია ნათქვამი, 2 სინტაქსის სახელმძღვანელოში კი წერია, რომ „გარდაუვალი ზმნის მე-8 პირის ფორმასთან შეწყობილი კვემდებარე ყოველთვის სახელობით-შიაო“, ხოლო სათანადო ადგილას („კვემდებარული დამოკიდებული წინადადების რაობა“) სავარჯიშოებში მოტანილი წინადადებების მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სახელმძღვანელოს ავტორები რომელიმე „მტ-ს(მბა)“ ზმნისათვის კვემდებარედ სახელობითში დასმულ სახელს მიიჩნევენ („სახის მოძრაობაზე ეტყობოდა, რომ გრძნობის აღს მთლად მოცუბრა მისი არსება“ — აქ დამოკიდებული წინადადება მიჩნეულია კვემდებარულ სახისად). თუ მასწავლებელი ბავშვს დაეთანხმება და იტყვის, რომ კვემდებარე (სუბიექტი) მიცემიში დასმული სახელობა, რა დარქვას სახელობითში დასმულ სახელს მაშინ, როდესაც ბავშვებმა იცოდნენ, რომ დამატებებიდან (ობიექტებიდან) სახელობით ბრუნვაში მხოლოდ პირდაპირი შეიძლება იდგეს?

მაშასადამე, მდგომარეობა სპეციფიკურია, ბევრ სიმძნელესთანაა დაკავშირებული და გრამატიკული მოვლენების კვალიფიკაციის გადახსენება მოითხოვს. და განა ამიტომ სკოლაში თვალი უნდა დავხუჭოთ და დღემდით აუაროთ გვერდი ქართული ზმნისათვის დამახასიათებელ ამ მეტად მნიშვნელოვან მოვლენას?

მაგრამ ასე გრძელდება წლების განმავლობაში: ბავშვები სრულიად გაუცნობიერებლად იუბიერებენ, რომ „ქართულში ინვერსია ახასიათებს მარტო გარდამავალ ზმნებს III სერიაში. გარდაუვალმა ზმნებმა კი საზოგადოოდ ინვერსია არ იცის“; მაგრამ ეს მხოლოდ თეორიულად, პრაქტიკულად კი გრძნობა-აღქმის ზმნებთან ისინი სუბიექტად მიცემითში დასმულ სახელს მიიჩნევენ, რაც ამ ტიპის გარდაუვალ ზმნებში სწორედ ინვერსიის არსებობას აღსატურებს.

ქართული ენის გრამატიკის ამ მეტად საჭირობოროტო და ხადავო ხაითხს პაროფ. მარლან მონოვარინამ სპეციალური წერილი უძღვნა, რომე-

2 თუმცა მასწავლებელი საჭირო შემთხვევაში, ცხადია, ხელმძღვანელობს ა. შანშიძის „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებით“, სადაც ინვერსიულ ფორმებთან დაკავშირებით შემდეგი აზრია გატარებული: „პირის ნიშნავთ ინვერსიის გარკვეული ადგილი უჭირავს ზმნათა უღლებლის სისტემაში: ის გვხვდება მარტო III სერიის ფორმებში და ისიც გარდამავალ ზმნებში, გარდაუვალმა ზმნებმა საზოგადოდ ინვერსია არ იცის...“ (ა. შანშიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1973, № 241, გვ. 197.)

ლიც თერთმეტი წლის წინ დაიბეჭდა სწორედ ამ შურნალის ფურცლებზე. სტატიაში ხრულიად გარკვევით და დამაჯერებლად არის დასაბუთებული უპირველეს ავოლნოა ის, რომ, რადგანაც ხაქითხი ებება „მთელ ჭკუფს ზმნებისას, ამიტომ სახელმძღვანელოში მისი სულ გამოტოვება შეუძლებელია“ და რომ „გრძნობა-აღქმის გამომხატველი ობიექტური წყობის მქონე საშუალო გვარის ზმნები ანალოგიურ ვითარებას გვიჩვენებენ გარდამავალ ზმნათა III ხერხის ფორმებთან: ეს ზმნებიც ინვერსიულია“⁴.

მაგრამ, ხაწუხაროდ, ეს საკითხი დღემდე არ მოგვარებულა და სასკოლო გრამატიკის სახელმძღვანელო კვლავ დუმს ამის თაობაზე.

მ. ის ფაქტი, რომ გრძნობა-აღქმის გამომხატველ ზმნებთან ქართულში მიცემითში დასმული სახელია გაგებული სუბიექტად, თავის დროზე კარგად შეინიშნა აკად. ნიქო მარმამ. თავის „ძირითად ტაბულებში“⁵ მან ცალკე ადგილი მიუჩინა და გამოყო განსაკუთრებული, „ობიექტური წყობის“ მქონე ზმნების ჭკუფი, რომელიც არსებითად განსხვავდება დანარჩენი ზმნებისაგან. ასეთივე ინტერპრეტაცია მისცა ამ ტიპის ზმნებს შორის ბრიერმაც, რომელმაც შარის თანავეტორობით 1981 წელს პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოსცა დიდი ნაშრომი „ქართული ენა“⁶. დაბოლოს, ამ ტიპის ზმნათა ჩამოყალიბების პროცესის არსის გაგება მძლავრი მეცნიერული არგუმენტაციით და უხვი ენობრივი მასალის საფუძველზე მოგვცა პროფ. ბრნოლდ ჩიქობავამ თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“⁷ და სტატიაში „მარტივი წინადადების ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები ქართულში“⁸. ამ ნაშრომებში საკითხი გაიყოფილია თურცა ფართოდ ისმის: ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების მთელ მანძილზე მიცემითი ბრუნვის სინტაქსური როლის გაძლიერება და შესაბამისად — სახელობითში დასმული ობიექტის სინტაქსური როლის შესუსტება, რაც მოიცავს ჩვენთვის საინტერესო ზმნებად და, ხაერთოდ, ინვერსიის პროცესის ჩახახვასა და განვითარებას ქართულ ზმნაში.

მ. ინვერსიის პროცესს ქართულ ზმნაში საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ეს მოვლენა ქართული ენის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი უბანია. ინვერსიის პროცესი ქართული ზმნის ბუნებიდან (კერძოდ, მისი მათლიაპერსონალიზმიდან) გამომდინარე კანონზომიერი პროცესია. სწორედ ინვერსიის პროცესი გახდა ერთ-ერთი მი-

³ ის. ვ. თოფურია, ქართული ენის გრამატიკის სადავო საკითხები, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, № 3, 1977 წ., გვ. 3.

⁴ ვ. თოფურია, დასახ. ნაშრ., გვ. 7.

⁵ H. Marr, Основные таблицы, ტაბ. XIX, XX.

⁶ N. Marr, M. Brière, La langue géorgienne, Paris, 1931 (1-833).

⁷ არნ. ჩიქობავა, „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“, მეორე გამოცემა, თბილისი, 1968 წ.

⁸ არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები ქართულში. ის. იქვე, დამატება II, გვ. 269.

ზეზი და საფუძველი ქართული ენის სინტაქსში იმ დიდი ძვრებისა, რომლებმაც ენის სისტემაში სხვა ცვლილებებთან ერთად ძველი ქართული მკვეთრად გამოიჩინა ახალი ქართულისაგან.

რა არის ინვერსია? როგორც პროფ. აპაპი შანშიძე წერს, „ინვერსია ჰქვია შექცევას, ანუ შებრუნებას, რომელიც საზოგადოდ თავს იჩენს რიგის შემთხვევაში“.⁹

ზმნაში ინვერსია „თავს იჩენს“ პირის ნიშანთა ფუნქციების შებრუნებაში. მაგრამ ეს უკვე შედეგია, გამოვლინებაა, გამოხატულებაა გარკვეული პროცესისა და არა საფუძველი, მიზეზი, არსი.

რა არის ინვერსიის საფუძველი? რაში მდგომარეობს ინვერსიის პროცესის არსი? არის თუ არა ინვერსია გრამატიკული მოვლენა?

ავიღოთ ნებისმიერი სტატიკური ზმნის რელატიური ფორმა, დავუშვათ, მიწვარიბ იხ მე (ძვ.: მიწვარიბს იგი მე). როგორც სტატიკური ზმნა, იგი არ შეიცავს მოქმედი პირის გაგებას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რადგანაც ეს ზმნა მდგომარეობას გამოხატავს და არა მოქმედებას, მას არ გააჩნია რეალურად მოქმედი პირის გაგება, ე. ი. რეალური (ლოგიკური) სუბიექტი, თუმცა გრამატიკულად ყველაფერი რიგზეა: სახელობითში დასმული გრამატიკული სუბიექტი გამოხატულია სუბიექტის ნიშნით (S_ვ-), ხოლო მიცემითში დასმული გრამატიკული ობიექტი — ობიექტის ფორმანტით (O_ვ-მ). მაგრამ რეალურად — გრამატიკული სუბიექტი პასიურია, უმოქმედოა.

ამგვარად, სტატიკურ ზმნათა გრამატიკული სუბიექტი რეალურად პასიურია; ობიექტი გრამატიკული (სინტაქსური) თვალსაზრისით მასთან თანაფარდობაშია (ისიც მმართავია, მასაც საკუთარი ნიშანი აქვს ზმნაში), ამავე დროს ეს ობიექტი ყოველთვის აღმშენებელია, მშენებელია, მგრძნობელია, განმცდელია (მოკლედ — ლოგიკური სუბიექტია) და ამიტომ ხშირად სწლიერ პირს გამოხატავს, მაშინ, როდესაც მასთან კომბინაციაში მყოფი გრამატიკული სუბიექტი, ჩვეულებრივ, აღქმის, ქონების, გრძნობის, განცდის სუბიექტი (რეალური ობიექტი), ამიტომ ხშირად უსწლწობა. (ცხადია, ამ თვალსაზრისით გადაწყვეტია თავად ზმნის შემნაქცია). სწორედ ამის გამო გრამატიკული ობიექტი, როგორც რეალურად აქტიური პირი (მდგომარეობის ან მოქმედების განმცდელი) მეთყველის ცნობიერებაში წინ იწევს და თავისი აქტიურობით აქარბებს გრამატიკულ სუბიექტს. ამგვარად, მოლაპარაკის ცნობიერებაში საფუძველი ეყრება ინვერსიის პროცესს, ე. ი. ამ პროცესს საფუძველად უდევს ფსიქოლოგიური ფაქტორი: პოლიპერსონალური ბუნების მქონე რელატიური სტატიკური ზმნა (რომლის გრამატიკული სუბიექტი და გრამატიკული ობი-

⁹ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძველები, I, 1973 წ. გვ. 195.

ექტი¹⁰ O სინტაქსურად თანასწორუფლებიანია; ორივე მმართველი, რეალურად კი აქტიური გრO მბძი უფლებამბძიO ხარგებლობს, ვიდრე პასიური გრS) იძლევა მიხი გრამატიკული შინაარსის ლოგიკურად ინვერსიული შინაარსით გაგების შესაძლებლობას.

პირის ნიშანთა ფუნქციების ინვერსიის მიზეზი არის პოლიპერსონალური ბუნების გარკვეული ტიპის ზნებში ლოგიკურად პასიური სუბიექტისა და ლოგიკურად აქტიური ობიექტის არსებობა; ინვერსიის პროცესის არსი მდგომარეობს მოლაპარაკის ცნობიერებაში შინაარსობრივი მხარის წინ წამოწევაში და შესაბამისად — ლოგიკურად აქტიური პირის სათანადო ფორმალურ (გრამატიკულ) გააქტიურებაში.

როგორც ვნახეთ, ინვერსიის პროცესი იხახება ცნობიერების სფეროში. იგი გარკვეულ დრომდე ლოგიკის სფეროში რჩება: მანშ, ხანამ არ მოხდება მიხი ფორმალური გამოსატვა, გრამატიკაცია. როდესაც ეს ლოგიკური პროცესი ფორმალურ გამოხატულებას პოვებს, მაშინ იგი შეიძლება ჩაითვალოს გრამატიკულ მოვლენად¹¹.

4. როდის მოხდა ინვერსიის პროცესის გრამატიკაცია?

ვნახოთ ეს სტატიკური ზმნის შინაარსის განვითარების მაგალითზე.

ავიღოთ იგივე მიწარინა (ის მე) ფორმა და განვაგრძოთ მიხი ანალიზი. ხანამ ამ ტიპის ზმნაში რეალურად მოქმედი პირის გაგება არ არსებობს.

¹⁰ ქვემოთ ტერმინები სათანადო სიმბოლოებით იქნება წარმოდგენილი: გრამატიკული სუბიექტი — გრS, გრამატიკული ობიექტი გრO, რეალური სუბიექტი RS და რეალური ობიექტი RO.

¹¹ სხვათა შორის, მიცემითში დასმული სახელის სუბიექტად გაგების ტენდენცია გრძნობა-აქმის გამოხატველ ზნებში თავს იჩენს ევროპული ენების ზნების მიმართაც. ამას ხაზგასმით აღნიშნავს პროფ. ვ. თოფურია, რომელსაც ზემოთ დასახელებულ სტატიაში რუსული ენის აკადემიური გრამატიკიდან მოპყავს ამონაწერები, სადაც მიცემითში დაცული ფორმამ მდგომარეობის თუ გრძნობის მოქმედების სუბიექტად მინეული მხედველობაში გაქვს შემდეგი მაგალითები: **мне спится, мне страшно, мне грустно, мне жаль, мне нужно говорить, ему больно и смешно** და სხვ. მაგრამ ინვერსია აქ არ შეიძლება იყოს გრამატიკული მოვლენა, რადგანაც რუსულ ენაში მიცემითში დასმული სახელი მოკლებულია სინტაქსურ უფლებებს: მას არა აქვს ზმნის პირში მართვისა და რიცხვში შეთანხმების უნარი. ინდოევროპული ზმნა მონოპერსონალურია, ხოლო ინვერსიის ლოგიკური სფეროდან გრამატიკულ სფეროზე (გამოხატულების პლანზე) გავრცელება შესაძლებელია მხოლოდ პოლიპერსონალური ბუნების ზნებში, სადაც ირიბი ობიექტი გრამატიკულად სუბიექტის თანასწორუფლებიანია: მმართველი, შემთხვებითა, და ამდენად, მას აქვს უნარი თავისი თავის ზმნაში აღნიშვნისა.

ბობს, იგი სტატიური შინაარსისაა. ხაყმარისა რეალურად მოქმედი პირის გაგება გაჩნდეს, და ეს ფორმა შეიძენს დინამიურ შინაარსს: რეალურად აქტიური პირის არსებობა დინამიური ზმნის მთავარი ლოგიკური მახასიათებელია, ამგვარად, განსხვავებით სტატიური შინაარსის მიწვევრი (ის შე) ფორმისაგან, რეალურად აქტიური პირის შემეცელი მიწვევრი (შე) იძენს დინამიურ შინაარსს. იგი უკვე გამოხატავს არა მდგომარეობას, არამედ მოქმედებას. მაგრამ როგორ მოქმედებას? თავდაპირველად იგი ითავსებს ორ შინაარსს: თავისი ამონაკელი ფორმისა — სტატიურს და ახალს — დინამიურს, კერძოდ, გამოხატავს დინამიკას წარსულში და სტატიკას აწმულოში ანუ: წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგს აწმულოში.

ამგვარად, სტატიურ ზმნათა ინვერსიკმნილ ფორმებში იხსება პერფექტული შინაარსის გაგება და დასაბამი ეძლევა პერფექტულ დროთა ფორმების განვითარებას ქართული ზმნის უღლების სისტემაში.

სტატიურ ზმნათაგან განვითარებულმა დინამიურმა შინაარსმა თანდათან ფორმალური გამოხატულებაც პოვა: მიწვევრი ტიპის ფორმებს დაერთო ზმნისწინა, და-მიწვევრი, რაც შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამ ტიპის ზმნებმა ინვერსიის შედეგად დინამიური შინაარსი შეიძინეს. ზმნისწინის დართვა, დინამიურობის მარჯვენებელი ერთ-ერთი ფორმალური მახასიათებლის (ნიშნის) გაჩენა ამ ფორმებს კიდევ უფრო უშველიდრეს დინამიურ შინაარსს პერფექტულობის ნიუანსით — იგულისხმება დინამიკა წარსულში: ეს ფორმები გამოხატავენ წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგს, რეზულტატს (ამიტომ მათ ძველი ქართულიხათვის შეიძლება რაწულატბიური ფორმები ეწოდოს). ამგვარად, მას შემდეგ, რაც (და)წვევრი (მას იგი) ზმნაში მიცემითში დახმული სახელი გააწრებულ იქნა სუბიექტად და თვით ამ ზმნამ კი მიიღო დინამიური შინაარსი, იგი ბუნებრივად იქცა გავრძელებად იმ დინამიური გარდაშავალი ზმნის პარადიგმისა, რომელშიც სახელობითში დახმული შესაბამისი პირი არის როგორც რეალური, ისე გრამატიკული სუბიექტი, აწმულოს ჭგუფის ძირითადი ფორმა ვწარ (შე მას) — წარს (იგი მას); აორისტის ჭგუფის ძირითადი ფორმა დაწწარ (შე იგი) — დაწწარ (მან იგი), დაბოლოს, პერფექტული ჭგუფის ძირითადი ფორმა — დაწწარ (შე იგი) — დაწწარ (მას იგი), რომელიც გამოხატავს წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგს აწმულოში (აწმულო რეზულტატივი). აქედან განვითარდა ამ ფორმათა ერთ-ერთი ძირითადი (დღეს უველაზე გამოკვეთილი) შინაარსობრივი ნიუანსი უნაბო, თურმობითობა, ე. წ. უნაბო აქტის გაგება: აწმულოში ვედავთ შედეგს იმ მოქმედებისას, რომელიც წარსულში მომხდარა. და ასე გავრძელება მთელს სისტემაში კანონზომიერად: იმავე სტატიური ზმნის წვევრის ფორმამ მოგვცა დინამიურად გააწრებული ფორმა დაწწარ (შე იგი), რომელმაც გამოხატა წინარე წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგი წარსულ დროში (აქედან — ნამუო რეზულტატივი, ანუ ნამუო წინარეწარსული); შესაბამისად — იმავე სტატიური ზმნის II კავშირებითის ფორმის ინვერსიისა და გადინამიურების გზით მივიღეთ

მესამე ფორმაც ღმრთაობის (მე იგი), ხადაც წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგი ჩანს მომავალში (მომავლის რეზულტატივით).

ამგვარად, სტატიურ ზმნათა ინვერსიამინდობა გაღნიშნაქმედებულმა (ღნიშნაქმედებულმა) ფორმებმა გააგრძელეს მოქმედებითი გვარის ღნიშნაქმედობა პარადიგმა 12 და შეავსეს ის ხარვეზი, რომელიც ქართული ზმნის უღლების სისტემის ბქონდა: კერძოდ, წარმოიშვა პერფექტულ დროთა ფორმები. მაგრამ პარადიგმის გაგრძელება და შევსება ასე მარტივად არ დასრულებულა. ჯერ ერთი, ეს შეეხო არა მხოლოდ გარდაშვალ ზმნებს, არამედ მოიცვა ქართული ზმნის უღლების მთელი სისტემა: კერძოდ, ანალიტიური, აღწერითი წარმოების სტატიურმა ფორმებმა დახატულ ვარ — დახატულ ვიწუბ — დახატულ ვიწუბ ტიპის მოგვცა გარდაუვალი ღნიშნაქმედობის აწმუბ, ნამუბ და მუფადის რეზულტატიური სინთეტიური ფორმები დახატულ ვარ... და სხვ. (საიდანაც შემდგომ იმავე მიწეწით, რაც წემწით, განვითარდა თურმეობითობის, უნახაობის შენარსი).

ხოლო, რაც შეეხება ღნიშნაქმედობის გარდაშვალ ზმნათა პარადიგმის გაგრძელებას, როგორც მოსალოდნელი იყო, შენაცვლებულმა სტატიურმა ფორმებმა (მიხატნიას, მიქმეტიწას...) დაიბრუნეს ღნიშნაქმედობის კიდევ ერთი ნიშანი — პარადიგმის საწმუბის (აწმუბის) ფორმების მახასიათებელი შენახაბის თემატიური სუფიქსები (ვხატ-ბამ — დამიხატ-ბამ-ს, ბამეტი-ბამ — ბამეტი-ბამ-ნიას), რითაც ფორმალურადც დაემსგავსენ მათ. (—ბამეტი-ბამეტი სუფიქსიან ზმნებში ეს პროცესი უფრო შორს წავიდა და ანალოგიით გაგრძელდა ე. წ. II თურმეობითის ფორმებზეც: ბამეტი-ბამეტი — ბამეტი-ბამ-ნიას — ბამეტი-ბამ-ნიას).

ამგვარად, სტატიურ ზმნათა ინვერსიის შედეგად ქართული ზმნის უღლების სისტემაში თანდათან ჩამოყალიბდა დრო-კილოთა სრულიად ახალი ჯგუფი, რომელიც დღეს III სერიის (თურმეობითების) სახელითა ცნობილია. ამ ჯგუფის ფორმები წარმოადგენენ არა შენახაბის ღნიშნაქმედობის გარდაშვალ ზმნათა ინვერსიულ ფორმებს, არამედ თავიანთი წინაპარი, ამოსავალი სტატიური ზმნებისას. მიწმეტი (ის მე) — (და)მიწმეტი (მე ის). მიწმეტი (ის მე) ფორმის ინვერსიულად გააწმეტიამ მოგვცა (და)მიწმეტი (მე ის) შებრუნებული კონსტრუქციის ღნიშნაქმედობის ზმნა, რომელიც დღეს ღნიშნაქმედობის ვწმეტი (მე მას) ფორმის გაგრძელებას წარმოადგენს, მაგრამ არა მისი ინვერსიით მიღებულ ფორმას. ღნიშნაქმედობის გარდაშვალ ზმნებს აქტიური სუბიექტი აქვთ. აქედან ცხადია, რომ მოქმედებითი გვარის ზმნებში ინვერსიის პროცესისათვის ხაფუქველი არ არსებობს. ამ ზმნათა გრამატიკული სუბიექტი უოველთვის ემთხვევა რეალურ სუბიექტს, იგი ხაფუქველ აქტიურია იმისათვის, რომ არ დაუთმოს თავისი ასპარეზი ირისობიქტს. სწორედ იმიტომ, რომ დამიწმეტი ზმნის ახალი კონსტრუქცია

12 ამ საკითხის ირგვლივ დაწერილებით ის. ნ. ნათაძე, მესამე სერიის დრო — კილოთა წარმოებისათვის ქართულში, ივე, ტ. VII, თბ., 1955 წ.

მოგვცა მიწვინა ზმნის პირების ფუნქციათა შებრუნებულმა, ინვერსიულმა გააზრებამ, I თურმეობითის რელატიურმა, საობიექტო ქცევის ფორმებმა დაკარგეს ქცევის კატეგორიის გაცემა. ამიტომვეა, რომ III სერიაში სამპირიანი ფორმები არ არსებობს.

ამგვარად, III სერიაში სამპირიანმა ფორმებმა კი არ დაკარგეს პირი და იქცნენ ორპირიანებად (როგორც ამას ზშირად გაიგონებთ), არამედ მათ არასოდეს არ ჰქონიათ მესამე პირი, რადგანაც ისინი წარმოშობით ორპირიანი სტატიკური ზმნებია.

ამას სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება ის ფაქტი, რომ დღეს გარდამავალ ზმნათა II თურმეობითის სტატიკურ ფორმათა ინვერსიის გზით მიღებული ფორმების (მეწარბა, ბამბაქამებინა) გვერდით ჩამოყალიბდა ისეთი ინვერსიული ფორმებიც, რომლებიც მიღებულია უკვე არა სტატიკურ ზმნათა ინვერსიის შედეგად, არამედ გარდამავალ სამპირიან, ჩვეულებრივ, კაუზატიურ ფორმათა ინვერსიის შედეგად. მხედველობაში ვვაქვს განსხვავებული კონსტრუქციის მქონე ომონიმური წყვილები წყვეტილი — II თურმეობითი: ბამბაქამებინა მან მე ის — (რომ ან ნებაჰვი) ბამბაქამებინა მე ის, ჩამბაქამებინა მან მე ის — (ხელში) რომ ჩამბაქამებინა მე ის, ბამბაქამებინა მან მე ის — (რომ ან ნეტავი) ბამბაქამებინა მე ის, მანჩინა მან მე ის — (ნებაჰვი ან რომ) მანჩინა მე ის და სხვა. როგორ მივიღეთ მეორე რიგის ფორმები? სამპირიანმა კაუზატიურმა (შუალობითი კონტაქტის) ფორმებმა დაკარგეს გრამატიკული სუბიექტი — მაკაუზირებული პირი და ერთადერთ სუბიექტად მოქმედების შემსრულებელი, რეალურად მოქმედი პირი დარჩა. კაუზატიურ ფორმათა ინვერსიის ეს ფაქტი არ ეწინააღმდეგება არც იმ აზრს, რომ ინვერსიის საფუძველი რეალურად პასიური სუბიექტის (და რეალურად აქტიური ობიექტის) მქონე ზმნებშია: ცნობილია, რომ კაუზატიური ფორმების გრამატიკული სუბიექტი მოქმედების რეალური შემსრულებელი კი არ არის, არამედ „ხელმძღვანელია, ინიციატორია“, ხოლო მოქმედების რეალური, ფაქტიური, უშუალო შემსრულებელი კი ირიბი ობიექტია. ამგვარად, ინვერსიის ძირითადი პირობა აქაც დაცულია. გრ.წ პირის დაკარგვის და ინვერსიას ამ ფორმებში ვფიქრობთ, ხელი შეუწყო გარდამავალ ზმნათა II თურმეობითის ფორმებმა (ბამბაქამებინა მე ის), რომელთაც, როგორც ცნობილია, კავშირებითი (||ნატვრითი) კილოს გაცემა შეიძინეს. სწორედ მათი გავლენით უნდა მივიღო კაუზატიურ ბამბაქამებინა ფორმასაც კავშირებითი (||ნატვრითი) კილოს გაცემა და პირის დაკარგვის შედეგად ინვერსიული შინაარსიც. ამგვარად, II თურმეობითის (რომ) ბამბაქამებინა (მე ის) ფორმის გვერდით გაჩნდა (რომ) ბამბაქამებინა (მე ის) ფორმა, რომელიც, განსხვავებით პირველისაგან, განმარტოებით დგას, და არ გააჩნია სხვა მწკრივის ფორმები და არც გრ.წ პირის მიხედვით ცვალებების უნარი[3].

13 ინვერსიული შინაარსი აქვს მხოლოდ ობიექტური პირების მიხედვით მონაცეულ ფორმებს: გამაკეთებინა, გააკეთებინა, გაკეთებინა.

როგორც ვნახეთ, სტატიკურ ფორმებს თანდათან ემატებოდა ახალი ფორმალური ნიშნები დინამიკურობისა და მათი ინვერსიის პროცესი საბოლოოდ დასრულდა მაშინ, როდესაც მიცემითში დასმულმა სახელმა, როგორც რეალურად აქტიურმა, მოქმედმა პირმა (როგორც სუბიექტმა) ფორმალურადაც გააშუარა თავისი უფლებები: თავისი არსებობა სუბიექტის მრავლობითობის — ო სუფიქსით აღნიშნა ზმნაში¹⁴ მაშინ, როდესაც სახელობითში დასმულმა გრამატიკულმა სუბიექტმა საბოლოოდ დაკარგა ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარი, როგორც ლოგიკურად პასიურმა პირმა. დღეს გვაქვს დაუწერიბა-თ (მათ ისინი) და არა დაუწერიბან (მათ იბინი), როგორც ძველად იყო. ამგვარად, ფორმალური შეთანხმების წესი, რაც ძველი ქართული ენისათვის იყო დამახასიათებელი, ახალში შეცვალა შინაარსობლივად, ლოგიკურად საფუძველდებულმა წესმა: ზმნის რიცხვში ითანხმებს რეალურად აქტიური პირი, ლოგიკური სუბიექტი (ისტორიულად გრამატიკული ობიექტი, რომელსაც, როგორც მიცემითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ სახელს, ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარი არ ჰქონდა) და ვეღარ ითანხმებს გრამატიკული სუბიექტი, რომელსაც, როგორც სახელობითში დასმულ სახელს, ისტორიულად ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარი ჰქონდა (იგი ზმნაში აჩენდა მრავლობითის იმავე — (<ენ) ნიშანს, რომელიც თვითონ ჰქონდა).

I ობ. პირმა ამისათვის ადრევე, ძველ ქართულშივე გამოიყენა ზმნაში არსებული ინკლუზივის კატეგორიის ყოფილი ნიშანი გჷ — (რომელიც მრავლობითის გაგებას შეიცავდა), ხოლო II და III ო პირთა მრავლობითის გამოხატვა ზმნაში უფრო მოგვიანებით, ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების გარდაბავალ პერიოდში დასრულდა.

ამგვარად, მას შემდეგ, რაც დაშიწერიბა, გამიქეთებბა, დაშიწბატბჷს ფორმებში მიცემითში დასმულმა სახელმა თავისი მრავლობითობა აღნიშნა ზმნაში, ფორმალურად დასრულდა ამ ზმნათა ინვერსიის პროცესი და, შეიძლება თქვას, რომ მოხდა ამ პროცესის გრამატიკაცია. დღეს ამ ფო-

¹⁴ იგულისხმება II და III გრO პირი. რაც შეეხება I გრO პირს, იქ მრავლობითის ნიშნად არის გვ-<გუ- პრეფიქსი, წარმოშობით ინკლუზივის კატეგორიის (რომელიც მრავლობითობის გაგებას შეიცავდა) ნიშანი. ინკლუზივის კატეგორიის მოშლის შემდეგ, გარკვეულ მანძილზე, გუ-პრეფიქსის უფუნქციოდ არსებობამ ზმნაში რამდენაღმე ხელი შეუწყო მიცემითში ნაგულისხმევი I ობ. პირის მიერ ზმნის რიცხვში შეთანხმების უფლების მოპოვებას და ამ გზით სტატიკურ ზმნათა ინვერსიის პროცესის დაჩქარებას, პროცესისა, რომელიც სწორედ O₁ ფორმებში უნდა ჩასახულიყო თავდაპირველად.

რამბეში ისტორიული სუბიექტის ნიშნები გამოხატავენ ობიექტებს და პირიქით, ობიექტის ნიშნებს სუბიექტურ პირთა გამოხატვის ფუნქცია აკისრიათ.

ნ. ზემოთქმული ეხებოდა სტატიკურ ზმნათა ინვერსიის გზით მიღებულ გარდამავალ ზმნათა მესამე სერიის ფორმებს.

ახლა ვნახოთ, ანალოგიურია თუ არა ვითარება გრძნობა-აღქმის გამოხატველ სტატიკურ ზმნებში, რომელთა ინვერსიულობის საკითხი დღეს სადავო გამხდარა?

როგორც ზემოთ ვნახეთ, ინვერსიის პროცესისათვის ხელსაყრელი პირობებია სწორედ გარდაუვალ სტატიკურ ზმნებში: ქართული ზმნის პოლიპერსონალური ხასიათი, რომელიც მდგომარეობს გრამატიკული სუბიექტისა და გრამატიკული ირიბი ობიექტის თანასწორ ზინტაქსურ ძალაში, ამავე დროს სტატიკური ზმნის ბრამბტიკული სუბიექტის პასივობა იწვევს რეალურად აქტიური გრამატიკული ობიექტის (რომელიც, როგორც უკვე ვთქვით, ამგვარ ზმნებში ჩვეულებრივ, ალმძიმელი, ბანძცდელი, მტონეაბელი, მგრძნობელი, ე. ი. მოქმედების ან მდგომარეობის რამალური სუბიექტის) ფორმალურ გააქტიურებასაც, რაც საბოლოოდ პირის ნიშანთა ფუნქციების შებრუნებაში ვლინდება. არის თუ არა დღეს რომელიმე მამპს, მიპპარს, მძულს, მწამს, მომწონს, და სხვ. ამავე ტიპის უგვარო სტატიკურ, ანუ ე. წ. საშუალ (მედოპასივ) გვარის ზმნებში მანის რიგის ნიშნები სუბიექტის გამოხატველი და, პირიქით, პინის რიგისა — ობიექტის გამოხატველი? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ამ ტიპის ზმნებში ინვერსია დღეს უკვე გრამატიკული მოვლენაა, თუ იგი ქერ კიდევ მხოლოდ ლოგიკური კატეგორიაა? როგორც აკად. ბ. შანიძე აღნიშნავს თავისი „საფუძვლების“ 340-ე პარაგრაფში, „პირის ნიშანთა კვალიფიკაცია სათანადო პირთა მოქმედების როგორობაზეა დამყარებული“. თუ ამ განსაზღვრას ვერწმუნებით, საკითხი ძალიან მარტივად გადაწყდება. მამპს (მე ის), მიპპარს (მე ის) მომწონს (მე ის), მიპირს (მე ის) ტიპის ზმნებში სუბიექტური პირის ფორმანტი გამოხატული პირი (გრამატიკული სუბიექტი) უმოქმედოა, ხოლო ობიექტური პირის ფორმანტი გამოხატული პირი (გრამატიკული ობიექტი) — მოლაპარაკის ცნობიერებაში აქტიურად (ინვერსიის პროცესი ამ ტიპის სტატიკურ ზმნებში უფრო ადრე თუ არა, მიწერიბ ტიპის სტატიკურ ზმნებზე გვიან არ დაწყებული), მოქმედად არის გააზრებული. მაშ, ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრის მიხედვით გამოდის, რომ მიპპარს ტიპის ზმნაში მ-სუბიექტურს აღნიშნავს, რადგანაც სათანადო პირი (მე) მოქმედია. და პირიქით, -ს ობიექტური პირის ნიშანია, რადგანაც შესაბამისი პირი (ის) პასიურია, უმოქმედოა. ამგვარად, ამ ფორმებში ადგილი აქვს პირის ნიშანთა მნიშვნელობის ინვერსიას და, რადგანაც ზემოთ მოტანილი განსაზღვრის მიხედვით „პირის ნიშანთა კვალიფიკაციისათვის“ საკმარისია მხოლოდ „სათანადო პირთა მოქმედების როგორობის“ გათვალისწინება, ამიტომ მოცემული შემთხვევისათვის მ-პარეფიქს თავისუფლად შეგვიძლია მივცეთ სუბიექტური ნიშნის კვალიფი-

კაცია, ხოლო -ს სუფიქსს კი — ობიექტური ნიშნისა. ასე რომ, თვით პროფ. ბ. შანიძის მიერ მოცემული განსაზღვრის მიხედვით გრძნობა-აქტის გამომხატველი ზმნები ინვერსიულად უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ ჩვენ ზემოთ აღნიშნეთ, რომ ლოგიკური მოვლენის გრამატიკაცია (გრამატიკულ მოვლენად ქცევა) ხდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი ფორმალურ გამოსხატულებასაც ჰპოვებს.

არის თუ არა გრძნობა-აქტის გამომხატველ ზმნებში მიცემითში დასმული ლოგიკური სუბიექტი ფორმალური თვალსაზრისით სათანადოდ აღნიშნული? — არის. და მის აღნიშვნას იხევე დიდი ხნის ისტორია აქვს, როგორც დამწერარი ტიპის ზმნებში: მაშვს, მიუპარს... ტიპის ზმნებში მიცემითში დასმულმა სახელმა კარგა ხანია მოიპოვა ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარი. $გრO_2$ და $გრO_3$ (მაგე RS_2 და RS_3)-ის მრავლობითობა ზმნაში დღეს აღნიშნულია სუბიექტის მრავლობითობის — თ სუფიქსით: ბაძვთ თაძვენ ის, ისინი, გიუპართ თაძვენ ის, ისინი (უღრ. ძვ. ბჰონ-ან შენ, თქუნენ, იგინი, გიუპარ-ან შენ, თქუნენ, იგინი). რაც შეეხება $გრO_1$, პირს, იგი ძველსავე ქართულში იქნეს ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარს; ჩვენი აზრით, ძველ ქართულში გეშაძეს ჩუენ და მაძეს ჩუენ ფორმათა პარალელურ ხმარებაში ახახული უნდა იყოს მიცემითში დასმული სახელის მიერ ზმნის რიცხვში შეთანხმების ძალის მოპოვებისა და მისი უფლებების დამკვიდრებისათვის ბრძოლის სურათი (დაახლოებით ისეთივე ჭიდილისა, როგორც არის დღეს ინვერსიულობისაკენ გადახრილი ზმნების $გრO_3$ პირის მრავლობითის ფორმებში: ეპვეცება მათ ის||ეპვეცებათ მათ ის; ეპარება მათ ის||ეპარებათ მათ ის).

ამგვარად, ამ ტიპის ზმნებში, ზუსტად ისევე, როგორც მიწერიბ ტიპის ზმნებში, რეალურად მოქმედ პირად გააზრებული გრამატიკული ობიექტი, როგორც აქტიური პირი, იქნეს ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარს, და თუ ძველ ქართულში სახელი ზმნას ფორმალური ნიშნების მიხედვით ითანხმებდა (ღაწარი-ნ-ბ წიბნ-ნ-ი, უშუარ-ან იგინი), თანდათან შეთანხმების სინტაქსური მექანიზმი იცვლება — დღეს სახელი ზმნას ითანხმებს უკვე შინაარსობრივად, ლოგიკური და არა ფორმალური თვალსაზრისით. ამიტომაც მიცემითის სინტაქსური როლი ძლიერდება, სახელობითისა კი სუსტდება.

ამგვარად, აძვს, უშუარს... ტიპის სტატიკურ ზმნათაგან თანდათან ინვერსიის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ახალი ტიპის გარდაუვალი ინვერსიული ზმნები, რომლებიც სტატიკური ზმნებისგან განსხვავებით შეიცავენ მოქმედ, აქტიურ პირს; დინამიკურ ზმნათაგან კი განსხვავდებიან იმით, რომ მათი ისტორიული გრამატიკული სუბიექტი არ ემთხვევა რეალურ სუბიექტს, არამედ რეალურად იგი ობიექტს წარმოადგენს. როლების ამ.

15 იხ. დ. მელიქიშვილი, „მ.- და გუ- პრეფიქსთა ურთიერთობისათვის“, თსუ XVII საბეცნ. სესია, ფილოლოგიის ფაკულტეტი, მუშაობის გეგმა და თეზისები 1974 წ. 21-24 მაისი, გვ. 32-33.

გვარი შეცვლა გამოიხატა იმით, რომ მიცემითში დასმულმა სახელმა, როგორც სუბიექტმა, ზმნაში მრავლობითის ნიშანი გააჩნა, რაც აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ დასახელებული ზმნები თავის წინაპარ, ამოხავად ფორმებთან შეპირისპირებით ინვერსიულნი. ამ ზმნებს სტატიურ (წმინდა ტიპის) და დინამიკურ ზმნებს შორის საშუალო ადგილი უჭირავთ. ისინი, თუ შეიძლება ითქვას, გამოხატავენ არა უბრალოდ მდგომარეობას, არამედ გარკვეული მოქმედების (სიყვარულის, სიძულვილის, წყენის, გაჭირვების...) მდგომარეობას.

6. ზემოთ არაერთხელ მოგვიხდა აღნიშვნა, რომ ინვერსიის საფუძველი და პირობები სტატიურ ზმნებშია, რომელთაც რეალურად პასიური გრამატიკული სუბიექტი აქვთ: რომ მართლაც პასიური სუბიექტის არსებობა იწვევს ინვერსიას, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ დღეს ვნებითი გვარის დინამიკური ზმნებიც კი, რომელთაც პასიური სუბიექტი აქვთ, ინვერსიის ტენდენციას იჩენენ (მაგ. მსხტმბტ მათ მომავალი, მკმმცმბტ მათ ბოლო, მკმტმბტ მათ ლექცია...)16, მაშინ როდესაც ამ ტენდენციისაგან თავისუფალია დინამიკური ვნებითისავე, ოღონდ აქტიურ სუბიექტიანი ზმნები (როგორცია მმალმბტ ის მათ, მშმმლმბტ ის მათ, მტმმსმბტ ის მათ...).

ამგვარად, ინვერსიის პროცესი დღესაც მოქმედი პროცესია და სულ უფრო იფართოებს მოქმედების არეს. იგი მოიცავს სულ უფრო ფართო ჩგუფს სამართოდ პასიურსუბიექტინი ზმნებისა და თანამედროვე ქართული ენის ზმნის უღლების სისტემაში მტკიცედ იმქვიდრგებს თავის ადგილს. ეს პროცესი ენის განვითარების შინაგან კანონზომიერებათა ერთერთი გამოვლინებაა და ქართული ხალიტერატურო ენის განვითარების ძირითად ხაზს მიმყვება.

ქართული ენის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, როდესაც ინვერსიის უველა ლაბილური შემთხვევა სტაბილური გახდება, ამ ფორმათა ინვერსიის საკითხი, ალბათ, მხოლოდ ისტორიულ გრამატიკას შემორჩება, პრაქტიკულ გრამატიკაში კი „მიუშვარს“ ტიპის ზმნებში სუბიექტური პირის ნიშნებად კვალიფიციერებული იქნება „მანის რიგის“ ნიშნები და სუბიექტად — მიცემითში დასმული სახელი, ზოლო ობიექტური პირისა — „მინის რიგისა“ და ობიექტად — სახელობითში დასმული სახელი.

მაგრამ როგორი კვალიფიკაცია შეიძლება მიეცეს ამ საკამათო ფორმებს ენის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე?

რადგანაც დღეს ნორმად მიჩნეულია „მპკმთმბ“ ტიპის ზმნების პირის ნიშანთა მნიშვნელობა, ამიტომ ეს ფორმები ინვერსიულ ფორმებად უნდა ჩაითვალოს: მათში სუბიექტური პირის ნიშანს სახელობითში დასმული

16 ამ ჩგუფს მიეკუთვნება ე. წ. გუნების, შესაძლებლობის, მიჩნევის ვნებითებიც (შემღერება, შექმევა, მეცოტავება), რომელთაგან პირველს დაკარგული აქვს გრს: ემღერება მას.

რეალური ობიექტის გამოხატვა აკისრია, ხოლო ობიექტური პირის ნიშანს — მიცემითში დასწული რეალური სუბიექტისა (რომელიც ვარდა იმისა, რომ მართავს ზმნის პირში, ითანხმებს კიდევ რიცხვში, რითაც ხაზელობით-ფორმის სახელთან შედარებით ხინტაქსურად მეტ აქტიურობას აშუღავნებს).

ამგვარად, დღეს ქართულში შეიძლება გამოვეყოთ ძირითადად სამი ტიპის ინვერსიული ფორმები:

1) გარდაშავალ მოქმედებითი გვარის ზმნათა (აქტივთა) და შესახამისად — მელიოაქტივთა (უშეშინა მას, უტირინა მას) III სერიის ფორმები.

2) გრძნობა-აღქმის გამოხატველი გარდაუვალი სტატეკური ზმნები (მათ შორისვეა მთელი ჭკუფი პირნაკლი ზმნებისა, რომელნიც გრს პირის დაკარგვის გამო იცვლებიან მხოლოდ გრO პირის მიხედვით და ინვერსიულ ზმნათა რიგში დგებიან, როგორცაა: მაცინებს, მახველაებს, მამთმნარებს, მამორებს, მასანნალაებს და სხვ.).

3) პასიური სუბიექტის მქონე ინვერსიისკენ გადახრილი გარდაუვალი დინამიკური ზმნები ვნებითი გვარისა, რომელთაც გრO₃-ში მერყევი ინვერსია ახასიათებთ. მათვე შეიძლება მივაკუთვნოთ ე. წ. შესაძლებლობის (მეშეშება, მეღვრმება), მიჩნევის (მეშვარება, მეცობაშეშება), გუნების (მეშეშება, მეცინება) ვნებითებიც, რომელთა ყველა ფორმა სტაბილურ ინვერსიას გვიჩვენებს. ამათგან უკანასკნელი (გუნების ვნებითი) მოკლებული არიან პირის მიხედვით ცვლების უნარს. ამით რიგვე შეიძლება მივაკუთვნოთ ისეთი პირდაკარგული ზმნები, როგორცაა მეშეშება მე (მეშეშება ის მე).

ვარდა ამისა, ინვერსიულ ზმნათა რიცხვს უერთდება წარმოშობით გარდაშავალი პირდაკარგული ზმნების მთელი რივი, მიღებული გარდაშავალ ზმნათა II თურმეობითის ანალოგიით, როგორცაა: (ნებავი) ბამბაშინა მე ის, რომ მაცემინა მე ის, (ხალში) რომ ჩამავღებინა მე ის, ნებავი მამვინა მე ის, ნებავი მამბამ მე ის და სხვ. როგორც ზემოთ ვნახეთ, მათი წინაპარი პირდაპირი ფორმები შუალობითი კონტაქტის შინაარსისა, ამათ კი ეს შინაარსი დაბინდული აქვთ, რადგანაც მათ დაკარგეს გრს, მოქმედების ინიციატორი ანუ მაიძულებელი პირი, ხოლო მოქმედების რეალური შემსრულებელი გრO კი, ბუნებრივია, სუბიექტად იქნა გაგებული. რადგანაც ეს ფორმები აშკარად გარდაშავალ ზმნათა II თურმეობითის ანალოგიით არის მიღებული (რომ, ნებავი ბამბაშეთანინა — რომ, ნებავი ბამბაშეთანინა), ამიტომ, ვფიქრობთ, ისინი შეიძლება I ტიპშიც განვეხილა, მაგრამ აუცილებელია აღინიშნოს, რომ მათ არა აქვთ სხვა მწყრივის ფორმები და იცვლებიან მხოლოდ გრO პირის მიხედვით (ბამბაშეთანინა, ბამბაშეთანინა, ბამბაშეთანინა), რის გამოც განცალკევებით დგანან.

როგორც დავინახეთ, თანამედროვე ქართულში ინვერსიულ ზმნათა არც ხკამოდ ფართოა, ამიტომ მათი იგნორირება ქართული ზმნის სწავლების პროცესში დაუშვებელია.

МЕДИКИШВИЛИ Д. И.

К СТАНОВЛЕНИЮ ГРУЗИНСКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Изучение древнегрузинской научной, и, в частности, философской, терминологии обусловлено не только растущим интересом к истории грузинского литературного языка. Оно имеет определенное значение и с точки зрения развития и усовершенствования современной грузинской научной терминологии.

Особенно богатый материал для изучения терминообразования дают письменные памятники XI—XII вв., когда, как отмечает К. Кекелидзе, «духовная литература... гигантскими шагами идет вперед и, обогащаясь новыми течениями и жанрами, достигает кульминации своего развития»¹.

В эту эпоху грузинская духовно-христианская литература особенно тесно сближается с византийским литературным миром. Проявляется особый интерес к произведениям богословского, естествоведческого и, наконец, собственно философского характера. Этот интерес не случаен. Новое прогрессивное движение в византийском мышлении было подхвачено крупнейшими грузинскими мыслителями XI—XII вв.— Иоанном Петрици и Арсением Икалтооли, получившими образование в Магнасской академии. Грузинская философская мысль освоила и продолжила прогрессивную линию Магнасской академии и после того, как в самой Византии этот философский ренессанс был подавлен реакционной политикой византийских императоров и консервативными церковными кругами². Известно, что Иоанн Петрици был одним из самых верных учеников Иоанна Итала и в своих философских трудах он последовательно развивал мысли своего учителя.

В Грузии XI—XII вв. наблюдается большой интерес к античной философии, к ее первоисточникам, и в первую очередь к трудам Платона и Аристотеля. Часть грузинских мыслителей этого периода склоняется перед Аристотелем, другая же превозносит Платона. «Борьба» между ними завершается тем, что в литературно-философских кругах Грузии того времени побеждает неоплатонизм, последователи которого стараются примирить аристотелизм и платонизм.

В этих условиях широкий размах приобретает переводческая деятельность. Старые переводы, являющиеся свободными переложениями, уже не удовлетворяют деятелей XI—XII вв.: их исправляют, сличая с греческими подлинниками, а то и вовсе переводят заново. Следует отметить, что имелись и довольно ранние переводы сочинений теолого-догматического и естествоведческого характера, так что термины, соответствующие основным философским понятиям, встречаются уже в этих ранних сочинениях, но специальные труды собственно философского характера интенсивно переводятся именно в XI—XII вв. Так, например, Георгий Мтаццедзе (XI в.) заново переводит в прошлом уже переведенные сочинения Василия Кесарийского «Шестоднев» и Григория Нисского «Об устройении человека».

¹ К. Кекелидзе, История грузинской литературы, I, Тбилиси, 1960, стр. 60 (из груз. яз.).

² С. К а у х ч и ш в и л и, История византийской литературы. Тбилиси, 1963, стр. 250 (из груз. яз.).

Эти произведения экзегетического характера, как известно, сами по себе являются интереснейшими творениями естествоведческого цикла.

При сравнении переводов Георгия Мтаццидзели с переводами его предшественников становится очевидным вклад этого выдающегося деятеля XI в. в развитие и обогащение грузинской естественноведческой терминологии. Часть терминов, как и можно было ожидать, совпадает у него с терминами, встречающимися в древних переводах (VIII—IX вв.). Такие термины, как, например, образованные посредством суффиксов творительного и обстоятельственного падежей, а также посредством разных деривационных аффиксов, присущи уже грузинской естествоведческой лексике раннего периода. Но чаще всего в тех случаях, когда Георгий Мтаццидзели, правда по образцу греческого термина, образует отдельную лексему, в древнем переводе в соответствующем контексте вместо термина смысл передан словосочетанием, т. е. дается смысловой перевод (ср. *tyšobil* «саморождаемый» — *mšobeli tavisa tysisaj* «родитель самого себя»).

При создании терминов Георгий Мтаццидзели исходит из их внутренней формы в греческом языке и старается точно передать содержание, используя возможности грузинского языка. Он часто строит термины, калькируя композиты греческого подлинника (например: *κόλιουθρον* — *travalnašvari* «многочленный», *πολυμερής* — *travalnašili* «составленный»). Древний термин *σιμικρική* «плотность», который, кстати сказать, и ныне употребляется в том же значении, он заменяет новым, калькой с греческого *ἀκτινία* — *šinašdgoma* «сопротивляемость»). Но это большей частью относится к сложным словам. Конечно, термины, созданные Георгием Мтаццидзели, не всегда являются кальками. Довольно часто он использует распространенные в грузинском языке деривационные аффиксы (особенно суффиксы) для образования новых лексем.

В этот период грузинская научная терминология интенсивно обогащается. Она достигает высокой ступени в трудах Ефрема Мцире, который в смысле точности перевода превосходит своего предшественника. Он не только с успехом равнивает собственные переводческие приемы, которые изложил в предисловии перевода трилогии Иоанна Дамаскина «Источники знания». В принципе, переводом этого сочинения, а именно одной из его частей — «Философские главы» (или же, как их называли впоследствии, «Диалектика») и были заложены основы перевода на грузинский язык: собственно философских сочинений, что и отмечает сам Ефрем в предисловии: «На наш язык доселе никогда не переводились философские книги». (Хотя, нужно отдать должное и Евфимию Мтаццидзели, который заложил до Ефрема перевел одну из частей «Источника знания» — «Проводитель», которую Ефрем в своем предисловии отмежевывает от переведенного им «Изложение».)

Если «Диалектику» («Философские главы») Иоанна Дамаскина Ефрем переводит, как и он сам отмечает, с той целью, чтобы «при помощи одного сына церкви восстали против внешних (οὐ ἐξου, γὰρ οὐ, светских, античных) философов и их же собственной стрелой поразили их», то перевод аرسогагических сочинений, трудов Псевдо-Дионисия Ареопагита, вызван глубокими интересом к философским взглядам неоплатоников.

В ту пору, как уже отмечалось выше, неоплатонизм получил широкое распространение в высших кругах грузинской просвещенной аристократии. Достаточно отметить, что выдающийся мыслитель XI—XII вв. Иоанн Петрици, кроме сочинения неоплатоника Немесия Эмесского «О природе человека» («Περὶ φύσεως ἀνθρώπου»), переводит фундаментальный в неоплатонической философии труд — знаменитый трактат «Ἐκκοσμικὴ θεολογία» («Первоосновы теологии»), автором которого является крупнейший представитель неоплатонизма, классик мировой философии, гречес-

кий философ V в. Прокл Диддох. К тому же Иоанн Петрици приложил к переводу собственные «Толкования» — комментарии к каждой главе трактата Прокла. В них он дал творческую переработку сочинения Прокла Диддоха и, как признано специалистами, сумел совместить глубочайшее значение философии Прокла с глубиной своих собственных философских умозрений.

Но интерес к неоплатонической философии этим не исчерпывается: еще один грузинский донтоль XII в. Иоанн Таричидзе переводит сочинения известного неоплатоника, ученика Прокла — Аммония Гермыя. Сочинения эти — «Комментарии к „Введению“ Порфирия» и «Комментарии к 10 категориям Аристотеля». Эти переводы отличаются максимальной точностью философского слога и отвечают всем требованиям, которые поставил перед философским языком родоначальник так называемой «Петрицианской» литературной школы, основоположник грузинского философского языка Иоанн Петрици. В предисловии к «Толкованию» трактата Прокла он четко сформулировал свои взгляды на язык философских творений: для него как для писателя-философа главным является адекватная передача смысла высказываний, теории философского умозрения. При переводе философских сочинений, по мнению Иоанна Петрици, не пригодны ни язык обычных переводов, ни разговорный язык. Приступая к переводу и сочинению философских трудов, он задался целью создать для своих соотечественников язык, отличающийся от обычного разговорного, простого языка (საქ, მსუხვეჲ მდებრიონთაჲს აკჲსი, отличающийся от простонародного). Дело в том, что язык самого Прокла, как отмечают специалисты, «является очень точным и, можно сказать, математически точным философским языком. Но зато эта точность дается ценой чрезвычайной краткости, когда вынуждено все лишнее и выражения доведены до крайней тезисной формы»³. Это, несомненно, создавало и сейчас создает крайние трудности в понимании языка Прокла. Поэтому можно себе представить, перед какой сложной проблемой стоял Петрици, азумая перевод данного трактата. Он старался излагать содержание сложных философских суждений как можно проще и яснее, но при этом остерегался излишнего упрощения языка. Вот что пишет он в так называемом «Послесловии» «Толкования»: «У нас обыкновенно сочинять и украшать слог, когда переводится что-либо обычное и легкое, но при переводе трудных умозрительных и философских сочинений я считаю себя обязанным применять всяческую простоту и следовать особенностям языка (подлинника) до крайней степени, т. е. пока от чрезмерной простоты не нанесется ущерб и не нарушается умозрение, так как в таких переводах все мои мысли направлены за умозрение и теория, касается ли (книга) логики или какого-либо учения, по физиологии ли она, или по богословию, как перед этим я счел себя обязанным поступить при обработке книги «Номесия»⁴.

Ввиду такого взгляда на свою задачу Иоанн Петрици при переводе считает весьма важным правильным отбор языкового материала. Стремление со scrupulозной точностью передать все тонкости сложных умозрительных неоплатонического умозрения приводит к тому, что он переводит довольно, создавая новые, адекватные греческому подлиннику термины, поскольку термины, выработанные прежними переводчиками, его не удовлетворяют. В результате этого, как справедливо отмечают Н. И. Марр, «ему мы обязаны готовую философскую терминологию на грузинском языке, замечательно точно и кратко передающую грузинскими корнями все

³ П р о к л, Первоископы теологии, перевод и комментарии А. Ф. Лосева, Тбилиси, 1972, см. предисловие переводчика, стр. 24 (на русск. яз.).

⁴ Труды Иоанна Петрици, II (изд. и вступ. статья Ш. Пуцубидзе и С. Каужичивили), Тбилиси, 1937, стр. 222 (на груз. яз.).

те термины, которые в евронейских языках существуют в форме греческих или латинских заимствований»⁵.

Одним из основных требований Иоанна Петрици является то, что в философских сочинениях должны применяться однозначные термины. Петрици справедливо подчеркивает, что в ранних грузинских переводах одно и то же слово получало разные значения или же для одного и того же понятия применялись разные слова, а это ему очень мешало в процессе перевода. Он возмущается эллиским языком, в котором, как говорит, «все имеет свое название, соответствующее своей сущности», и желает создать на родном языке равный греческому по выразительности и определенности философский слог.

Требования Иоанна Петрици к языку философского произведения сводятся к следующему: 1) для правильной и точной передачи философского умозрения необходимо выработать специальный язык, отличающийся от обычного, простого языка, что подразумевает в первую очередь создание философской терминологии; 2) для этого нужно постичь искусство языка (обороты языка, объяснение слов, правильное сочетание глагола и имени ...); 3) для правильного понимания смысла необходимо строго соблюдать правила пунктуации и чтения.

Принципам Иоанна Петрици следует его современник и единомышленник, известный мыслитель XI—XII вв. Арсений Икалтоели. С целью приблизить перевод к подлиннику и со скрупулезной точностью передать смысл философского построения он заново переводит «Диалектику» Иоанна Дамаскина, всего несколько лет спустя после Ефрема Мцире. Этот повторный перевод «Диалектики» был вызван тем, что перевод Ефрема в смысле точности не отвечал требованиям «Петрицивской школы». И в самом деле, перевод Ефрема, несмотря на то, что он также требовал адекватного перевода подлинника (и даже создал собственную теорию перевода), уступает переводу Арсения Икалтоели⁶.

Хотя некоторые неточности посяг в переводе Ефрема стилистический характер, а другие, возможно, являются результатом иного толкования того или иного контекста, большая часть расхождений с греческим подлинником все же оказывается результатом неточной передачи Ефремом специальных терминов (в случаях, когда один и тот же греческий термин в его переводе получает разные эквиваленты, и наоборот). В то же время иногда вместо термина представляется смысловой перевод, т. е. целое словосочетание. Часто это происходит из-за полисемантности самого соответствующего греческого термина. Именно против полисемантизма и синонимии в терминологии выступает Петрици, ссылая на то, что в ранних грузинских переводах не обращали должного внимания на смысловое различие разных «очинтий», передавая их одним и тем же словом. Так, в толковании 50-й главы «Первоосновы теологии», где речь идет о «вечном», с одной стороны, и «об измеряемом времени», с другой, Петрици касается вопроса передачи греческих терминов χρόνος «время» и καιρός «пора» на грузинском языке. По этим замечаниям можно судить о том, какое большое значение придает Петрици точному переводу философского термина для адекватной передачи смысла «теории». Он обращается к читателю и просит его понять различие между χρόνος и καιρός, которые на грузинском языке передаются одним и тем же словом ჯამი «время», тогда как слово ჯამი является выражением понятия καιρός, а это последнее является только частью понятия χρόνος.

⁵ Н. Я. Марр. Иоанн Петрицкий, грузинский неоплатоник XI—XII века, СПб., 1909, стр. 35.

⁶ См.: Иоанн Дамаскин, Диалектика, изд. текста и исследование М. Ранава, Тбилиси, 1976 (на груз. яз.).

В философских сочинениях Петрици требует использования однозначных терминов. По его мнению, каждому понятию должен соответствовать один термин. Тот же термин для другого, хотя бы даже близкого по содержанию понятия, не должен применяться. Все свои силы Иоани Петрици направил именно на создание такой системы грузинской философской терминологии, которая исключала бы омонимию и синонимию.

Благодаря своим глубоким познаниям, большой эрудиции и исключительно языковому чутью, гибко используя самые различные, существовавшие в грузинском языке способы словообразования, Иоани Петрици разработал богатую, последовательную систему грузинской философской терминологии. Изучая эту терминологию, как отвечал еще Н. Я. Марр, «можно только удивляться тем неисчерпаемым ресурсам, тем прямо-таки чародейским силам, которыми он располагал, чтобы с избытком находить в грузинской речи материалы для передачи всех трудностей в высшей степени отвлеченной и сложной диалектики»⁷.

Примеру Иоани Петрици последовал ряд деятелей XI—XII вв., представителем так называемой «Петрицианской школы», в том числе и Иоани Тарчигдзе, автор перевода комментариев александрийского псаломщика Аммония Гермия. Иоани Тарчигдзе, следуя принципам родоначальника своей литературной школы, во внутренней форме греческих терминов, руководствуясь правилами словообразования родного языка, создал строго систематизированную грузинскую философскую терминологию. Заметный вклад в формирование грузинской научной терминологии внесли и другие представители «Петрицианской школы», среди них: Иоани Чимчмели, Иезекиели, Николоз Гулаберидзе, Пестре Гелатели и др. К сожалению, нужно отметить, что философская терминология, созданная деятелями этой школы, не нашла развития и применения в последующие столетия (имеем в виду XIV—XV вв.) в связи с упадком грузинской литературы, вызванным тяжелыми бедствиями, постигшими Грузию, начиная с шестнадцатого столетия в XIII в.

Но с XVI в., в период «возрождения» грузинской литературы (XVI—XVIII вв.) возродился особый интерес и к философии. Начали изучать и запово переводить эллипских философов. В этот период растет интерес к трудам основоположника грузинского философского языка Иоани Петрици, пользовавшегося большим авторитетом. Деятеля XVII—XVIII вв. хотя и считали сложным его язык, но тем не менее всячески старались подражать ему, называя этого «божественного философа» (sazmrtoj pilosoposi) «солнцем языка грузинского» (kartulisა enisა mzc). Известный грузинский деятель XVIII в. Антопай I считал язык Иоани Петрици блестящим образцом «высокого стиля»: Антопай и его последователи подражали этому стилю в той мере, в какой это было возможно в XVIII в., спустя семь веков. Правда, язык представителей этой школы насыщен искусственными формами, псодовархазмами, сложнейшими синтаксическими конструкциями, но несмотря на эти очевидные недостатки, его влияние оказалось для сферы терминологического ссыся благоприятным. В научных трудах (по философии, логике, риторике, грамматике и т. д.) этого времени усматривается продолжение линии древнегрузинских мастеров слова.

Эта линия преемственности продолжается и поныне. В современной грузинской научной (и не только научной) терминологии с успехом используются новообразования, заостренные в соответствии с принципами и моделями, разработанными древнегрузинскими авторами. Чаще всего это происходит непродолжительно, вне специального изучения древнегрузинской

⁷ Н. Я. Марр, указ. соч., стр. 34.

научной терминологии, ее техника, что свидетельствует о том, насколько эти типы внедрились в грузинскую научную речь и насколько они стали естественными, общепотребительными, общими.

Принципы термилообразования, которыми руководствовались древне-грузинские мастера слова, отвечают требованиям общих правил деривации в грузинском языке:

1. Созданные ими модели не противоречат словообразовательным тенденциям грузинского языка.

2. Используемые ими типы словообразования продуктивны как в современном им языке, так и с точки зрения тенденций развития грузинского языка.

Так, например, образование терминов абстрактного значения от самых различных частей речи и производных слов посредством аффиксов *-oba*, *-eba*, *si-e* — весьма распространенный способ в современной грузинской научной речи (*snob-ier-eba* «сознание», *qor-ier-eba* «бытие», *zan-ad-oba* «растворимость», *kmn-ad-oba* «становление», *ga-oba* «сущность», *si-mraul-e* «множество» и т. п.). Разнообразные, но строго установленные правила создания композитов, выработанные в грузинском языке в течение многих столетий, развитые и усовершенствованные литературными деятелями XI—XII вв., и поныне дают возможность образования новых терминов различных отраслей науки и техники.

3. Модели, калькированные с греческих композитов, не чужды и грузинскому языку. Термины-композиции, образованные в свое время посредством калькирования с греческого, внедрились в грузинскую речь, и ныне эти модели дают возможность образования целого ряда новых научных терминов. Так, например, композиты типа *αἰσθησις* — *tyerli* «едший-в-себе», *αὐτολέξια* — *twimdgomi* «самодовлеющее», *αὐτοαγαθόν* — *twtketiloba* «благо-в-себе» или типа *συνθετός* — *tsnedsqmul* «составленный», *συνγενής* — *tsnqomi* «однородный» и т. п. довольно распространены в современной грузинской научной терминологии (например: *twimokmedi* «самодельствующий, самодействующий», *twilgamorktsva* «самоопределение», *twidinedba* «самотечение», *tsanaimdeuruli* «последовательный», *tsanapardoba* «соотношение», *tsanaarseboba* «существование» и т. п.).

4. Употребление непродуктивных, древних аффиксов, которые по сравнению с узальными аффиксами придают слову терминологическую окраску, оправдано. В словообразовании современного грузинского языка применяется древний, «мертвый» суффикс *-ed*, посредством которого образован целый ряд терминов типа *tsitql-ed-i* «пятылетка», *atsl-ed-i* «десятылетка», *isr-ed-i* «ячейка, клетка», и т. д.

Редко встречается древнее, непродуктивное образование причастных форм, как, например, *tsa-sn-e* «вспянк», *tsa-grav-i* «движущийся», *tsa-az-ovn-e* «мыслящий» и т. д. Данный принцип мог бы найти более широкое применение в термилообразовании современного грузинского языка.

5. Принципы образования научных терминов допускают также оформление того или иного корня несвойственным ему аффиксом. Этот способ словообразования позволяет отличать термины от слова того же корня с обычным оформлением. Например, *si-kei-e* «доброта», а *ketil oba* философ. «благо». Этим принципом, правда редко, и сейчас пользуются при образовании специальных терминов (*tsqar-oba* «твердость» вместо обычного *si-tsqar-e*, *savse-oba* «полнота» вместо *si-savse-e*).

6. В качестве термин-субstantива допускается использование несклоняемой части речи (глагола, наречья, послелога, союза, частицы, междометия, т. е. всякой, в том числе и падежной формы), слабозной флексией им. падежа *-il/-j*. ср.: *ars-i* «сущность, сущее» от глагольной формы *ar-s* «есть», *iqo-j* «прошедшее» от *iq-o* «был», *aka-j* «этот, материальный мир»

от наречия *аки* «здесь», *типа-ј* «тот, метафизический мир» от наречия *тип* «там». Эту особенность грузинского языка, являющуюся одним из неизвестных способов грузинского словообразования, отмечал еще грузинский писатель и общественный деятель XIX в. Илья Чавчавадзе⁸. Ее особенно подчеркивает А. Шанидзе в своих «Основах»⁹. Этот способ, таящий в себе практически неисчерпаемые возможности, также не находит широкого применения в словообразовании современного грузинского языка.

7. Что же касается деклинационных суффиксов, а именно, флексий родятельного, творятельного и обстоятельного падежей (*-is*, *-it*, *-ad*), а также послеслогов *-mier*, *-gan*, *-šoris*, *-ebr*..., то употребление их в качестве деривационных аффиксов ныне стало уже нормой грузинского словообразования (*grznob-ad-i* «чувственный», *zedu-it-i* «теоретический», *sišyereb-it-i* «словесностный», *sišqys-mier-i* «словесное», *badis-ebr-i* «сочетательный», *izred-šoris-i* «межклеточный»). Отметим, что этот способ словообразования, издавна существовавший в грузинском языке, вошел в практику литературного языка именно авторами XI—XII вв.

Таким образом, словообразование, как оно представлено у древних мастеров грузинского переводческого искусства, является прекрасным примером чрезвычайно гибкого использования языкового материала для обогащения лексики родного языка. Оно весьма поучительно и с точки зрения изучения самой техники образования научных терминов. Лексика древних философских трудов ценна и тем, что она является источником для обогащения современной грузинской научной, в частности философской, терминологии.

⁸ Илья Чавчавадзе, «Вот история», Собр. соч., V, Тбилиси, 1927, стр. 95 (на груз. яз.).

⁹ А. Шанидзе, Основы грузинской грамматики, I, Тбилиси, 1953, § 98, стр. 77 (на груз. яз.).

Damara Melikischvili

Das System der Konjugation des transitiven Verbs im modernen Georgisch

1. Das Konjugationssystem des transitiven Verbs vom historischen Standpunkt aus

Bekanntlich ist das Verb das komplizierteste Gebiet der georgischen Sprache. Beim Erlernen der georgischen Sprache ist die Bildung der verbalen Formen die größte Schwierigkeit für den Ausländer.

Diese Kompliziertheit besteht nicht nur in dem Ausdruckssystem der Person und des Numerus im georgischen Verb, das von zahlreichen Besonderheiten der Syntax begleitet wird, sondern auch in der Bildung solcher verbalen Kategorien wie genera verbi, Verbia, Kausativ u. a.

In diesem Beitrag gilt unsere Aufmerksamkeit nur dem System der Konjugation des georgischen Verbs. Hier beschränken wir uns wiederum nur auf die transitiven Verben, denen ein direktes Objekt folgt, d. h. auf die Verben des Aktivs. Entsprechend der georgischen wissenschaftlichen Untersuchungen sind alle georgischen Verben des Aktivs transitiv. Diese Feststellung gilt aber nur mit Einschränkung, denn manche transitiven Verben der georgischen Sprache können keine Genera bilden.

Das System der Konjugation des georgischen Verbs steht in der gegenwärtigen Etappe der Entwicklung der Sprache zunächst eine historisch fixierte stabile Größe zu sein (dazu tragen die Normen der Literatursprache bei). Aber da die Sprache eine historische Kategorie ist und sich fortwährend entwickelt, erfährt auch sie Veränderungen. Diese Veränderungen sind am augenfälligsten im Bereich der Lexik und am wenigsten im grammatischen System ablesbar. Wir sind aber Zeuge, daß sich dieses stabile System auch heutzutage verändert.

Bei Durchsicht des georgischen Konjugationssystems stellen wir fest, daß die Bildung der Grundformen des Verbs, der Themen des Präsens und des Aorists, zwei Formeln, zwei Systemen, untergeordnet ist: 1) dem affixalischen System (nämlich dem suffixalischen); das Präsens und das darauf gegründete Thema der Formen bilden die thematischen Suffixe: -i, -av, -am, -eb, -ob; 2) dem funktionalen Wechsel des Stammsilbenvokals - Ablaut (im Präsensstamm e, in dem des Aorists -i, oder aber im Präsensstamm Ø, in dem des Aorists aber a oder e. Von den beiden Systemen dominiert das erste, und nach ihm wird die Mehrheit der Verben konjugiert. Das zweite, wie man weiß, historisch erweiterte System treffen wir heute selten an. Es koexistiert manchmal mit der affixalischen Bildung (kl-i - sal; kl-av - šal; ʒ-ob - ʒer), die vermutlich nur den Charakter einer Nebenerscheinung hat. Im modernen Georgisch ist die Tendenz des Verschwindens der Überreste des früher weit verbreiteten Ablaut-Systems und des Überganges auf das einheitlich-affixalische System des Themenunterschiedes spürbar. Der allmähliche Rückgang des Ablauts und das verstärkte Aufkommen der Affixation scheint schon in der frühesten Entwicklung der georgischen Sprache feststellbar zu sein und setzt sich bis heute fort. Dieser Prozeß hat beinahe das ganze System der Konjugation des Verbs erfüllt, in dem wir nur noch ausnahmsweise Überreste des alten Systems antreffen.

Dieser Prozeß ist im Altgeorgischen gut erkennbar, da dort solche Erscheinungsformen anzutreffen sind wie der intransitive Aorist des Passivs und das transitive Präsens des Aktivs, die mit Ablaut gebildet werden (CVC-C: der-k: ker-b)/1/

Aber in dem synchronischen System des Altgeorgischen ist gewöhnlich nur ein Glied solcher Korrelation enthalten. Zum Beispiel gibt es das „zeichenlose Passiv“, aber es gibt kein vokalwechselndes transitives Verb desselben Stammes: wir kennen v-tpebi - gan-v-ʒep, aber es ist nicht belegt v-ʒep - v-ʒt-pe/2/... Wodurch haben sich die Aktiv-Passiv-Formen, die mit Ablaut gebildet wurden, verändert? Durch das neue affixalische Bildungsgesetz. Durch dieses Gesetz sind die hypothetisch erwarteten transitiven vokalwechselnden Formen durch eine affixalische kausative Bildung ersetzt worden (v-a-ʒp-ob).

Der ʒep-Typ ist im alten Georgisch der Überrest des uralten Systems; das vokalwechselnde Aktiv hat in vielen Fällen keinen ihm entsprechenden passivischen Aorist des ʒep Typs.

Sie sind durch eine zweite Bildung ersetzt worden: durch das entsprechende konversive prafixalische Passiv. Zum Beispiel ist belegt: v-pen - v-pin-e, aber nicht v-pn-ebi - v-pen; v-tpe-bi - v-ʒep./3/ Ihre Stelle hat das transformierte Passiv, das sich aus der Form des Aorists subjektiver Version gebildet hat, eingenommen: subjektive Version: v-i-pn-e - Passiv v-i-pin-e. Daraus wurden die Präsensformen des dynamischen Passivs, wie z. B.: bei v-i-pin-ebi, mit dem thematischen Zeichen gebildet. Dieser Prozeß geht bis heute weiter. Die für das Altgeorgische normalen Formen gan-v-ʒep gan-v-ʒem, sind heute auf die suffixale Bildung des Aorists übergegangen: gan-v-ʒpi - ga-v-t-bi sowie ga-v-ʒi, da-v-dni, ga-v-m-a.

Also ist das ehemalige wirkende System des Ablauts durch ein neues suffixales System ersetzt worden, und vom Altgeorgischen bis in unsere Zeit ist noch eine Spur des ehemaligen Ablautgesetzes in der georgischen Sprache verlorengegangen, obwohl in Verben dieser Art gemeinsam mit der neuen suffixalen Bildung manchmal noch die alte Regel des Ablauts gilt, wie z. B. im sogenannten Passiv (da-v-tver-(i)) so auch im prafixalen (da-v-i-ʒer-(i)).

Das Ergebnis des seit langem wirkenden Prozesses ist, daß in der intransitiven ʒep-Form die morphologische Funktion des e verdunkelt worden ist und aus dem ablautehenden Paar ein entgegengesetztes Glied verschwunden ist. Die alte Regel der Gegenläufigkeit hat sich geändert. Zunächst geht die ursprüngliche Funktion des Restes vom alten verbliebenen System verloren und später das Zeichen des alten verbliebenen Systems e im anderen Glied durch den Einfluß des -i-Suffixes, das der Stamm des zeichenlosen Aorists bekommt (gan-v-ʒep - ganvʒpi - ganvpi).

Auf diese Weise setzt sich die Affixbildung im System der Bildung von Zeit-Modus durch. Neben dem Aorist machen auch die Präsensformen im modernen Georgisch diese Tendenz deutlich.

Die vokalwechselnden Verben, deren Präsens-Aorist-Opposition, wie wir erwähnt haben, auf das ablautehende Vokalverhältnis gegründet war, ordnen sich heute dem allgemeinen Trend unter. Im Präsens bekommen sie das thematische Suffix -av (nach dem thematischen Suffix -eb das produktivste) und gleichen so den „regulären“ Formen, bei denen der Stamm des Präsens das thematische Suffix bildet. Und durch dieses sich zunehmend ausbreitende Suffix -av erhält man nach einer der Grundregeln des Ablauts aus der vollstufigen zwar keine nullstufige Form, aber ein Gebilde, das man als reduzierte oder -istufige Form bezeichnet/4/: v-dr-ek v-dr-ak-av, v-ʒv-ʒv v-ʒv-ʒv-av u. z.

Die Tendenz zur suffixalen Bildung weisen auch die sog. einthemigen Verben auf, die ein und dasselbe Thema sowohl im Präsens als auch im Aorist haben: ʒek - ʒek-av, kvet - kvet-av, ʒex - ʒex-av.

Obwohl nach den heute geltenden literatursprachlichen Normen von diesen Parallelformen historische, suffixlose Ausgangsformen als einzig richtige anerkannt werden, sprechen aber die Tendenzen in der sprachlichen Entwicklung für die Formen der zweiten Reihe.

Also, im System der Konjugation des Verbs im modernen Georgisch koexistieren sowohl die Affixation als auch der Ablaut. Die Affixation beherrscht den Ablaut und wirkt auf ihn.

2. Die Klassen der Konjugation der transitiven Verben nach dem Themawechsel in Zeit-Modus-Gruppen eingeteilt

In der unten vorgestellten Tabelle ist das System der Konjugation des georgischen transitiven Verbs dargestellt. Nach dem Prinzip der Gegenüberstellung von Präsens - Aorist haben wir es mit 9 Grundklassen zu tun, die wiederum in 24 Unterklassen (einschließlich der Ausnahmen) unter folgenden Aspekten eingeteilt sind:

1. Auf welcher Regel basiert die Gegenüberstellung - Präsens - Aorist: Ablaut oder Affixation?
2. Ist das Zeichen des Aorists das *e*-Suffix, \emptyset oder *i*-Suffix?

3. Was für eine Endung hat die dritte Person Singular im Aorist bei den Verben mit Themazeichen *-eb*: Suffix *-a* oder Suffix *-e* d. h., bekommt das Verb in der III. Serie das thematische Suffix des Präsens oder nicht?

I. Klasse

Einthemige Verben

Dieser Klasse gehören die einthemigen Verben an, die sowohl im Präsens als auch im Aorist dasselbe Thema haben. Es handelt sich um 44 Verben. Diese Verben neigen zur Aufnahme des *-av*-Suffixes.

1) Die meisten von ihnen werden heute nur mit *av*-Suffix gebraucht und sind in die Klasse der zweithemigen Verben übergegangen; solche sind: *berqava, rekava, tibava, ketava, kenkava, kecava, lesava, lecava, penava, zelava, raxava, kexava, (ca)lekava, ceqava, qedava, xaxava, xocava, kvexava, cvetava*.

2) Parallele Formen weisen folgende Verben auf: *kvets - kvetava; kvets - kvetava; teks - texava; teks - texava; ceks - cekava; nekis - netkava; ixveci - ixvecava; zeds - zedava, idels - idelava, iyeyis - iyeyava, qepi - qepava, xveci - xvecava, cers - cersava*.

Nach der allgemeinen Regel werden sich die Formen der zweiten Reihe durchsetzen. Obwohl von den parallelen Formen, nach den Normen der gegenwärtig gültigen Literatursprache, nur die Formen der ersten Reihe zugelassen sind (*kvets, teks*). Aber es ist zu beachten, daß eine einzige *-av*-Suffixform des Verbs *cers* aus klanglichen Erwägungen nicht mehr der geltenden Norm entspricht und deshalb auf sich verzichtet wird. Das hängt mit der zahlreichen Verwendung dieses Verbs in literarischen und wissenschaftlichen Arbeiten zusammen (in denen auf die Norm besonders geachtet wird).

3. Nur zwei Verben dieser Klasse haben *-i*-Suffix: *ixveci-is, (i)myer-is*.

4. Eine verhältnismäßig kleine Gruppe (meistens mit den alten Suffixen *-an* und *-ov* gebildet) trägt überhaupt kein thematisches Suffix, bei ihr ist auch keine Entwicklung festzustellen, die darauf hindeutet, daß sie jemals in die zweithemige Klasse übergeht. Dazu gehören: *ban, psan, (i)jan, (i)qvan, txov, kvov, jov, cov, tam, ikan, (-i-k-am), raxi, (i)xmar*.

Die Verben dieser Klasse haben als Zeichen des Aorists *-e*, im Konjunktiv aber entsprechend *-o*.

II. Klasse

Vokalwechselnde Verben

Die Anzahl der vokalwechselnden Verben beträgt 240. In der Endstellung des Stammes treten alle Laute, außer *g, z, y, q, i*, auf.

Für diese Verben ist im Präsens-Aorist ablautender Vokalwechsel charakteristisch. Sie haben im Präsensstamm *e*, aber im Aorist *i*-Vokalisierung (*eqvet - eqvite*). Für den Aorist ist das *-e*-Suffix charakteristisch, für den 2. Konjunktiv aber entsprechend *-o*. Nach der Regel bildet sich das 1. Resultativ in der dritten Serie durch *e*-Vokalisierung (*moucqvetia*) und das II. Resultativ und der III. Konjunktiv durch den Stamm des statischen Passivs in der 2. Serie (*moecqvita, moecqvitos*). Wir unterscheiden 3 Untergruppen:

1. auf *-ev*-Suffix endende;
2. auf *-en*-Suffix endende.

3. Alle anderen (außer denen auf *g, z, y, q, h*), die auf Konsonanten enden; *-et, -ek, -ed, -eb* gelten als uralte Suffixe. Auf Grund der Gegenläufigkeit der anderen Formen (N. Marr, A. Schanidse, W. Topuria, H. Vogt, G. Matschawariani) ist es möglich, die suffixale Entstehung der anderen auch zu klären.

Die meisten auf *-ev* und *-en* endenden Verben haben das kausative Präfix *a-* (*va-dgen; va-yvren; va-cven, va-kmrv, va-nitrev, va-rxev* u. a.). Daraus kann man auf die kausative Herkunft dieser Suffixe schließen.

Es ist bemerkenswert, daß in den Formen der 2. Serie von *iv* das *v* verloren geht. Das geschieht unter dem Einfluß des *-o*-Suffixes des 2. Konjunktivs und dehnt sich analog auch auf den Aorist aus (*vamitrev - davamitrev - davamitrie - davamitrio - davamitvio*).

Nach der allgemeinen Regel haben die vokalwechselnden Verben der 3. Untergruppe die Tendenz, das thematische Suffix *-av* einzuschließen. Auf diese Weise gleichen sie den regulären Formen, in denen der Präsensstamm das thematische Suffix bildet. Außerdem bewirkt die Einschließung des *-av*-Suffixes den Übergang des Stammvokals von *e* zu *i*: *vdrek - vdrkav, vqvet - vqvitav, vglci - vglciav* (dementsprechend wäre im I. Resultativ: *damiqljav*).

Nach den Normen der Literatursprache sind die richtigen Formen suffixlos.

III. Klasse

Mit *-i* Themazeichen

Von den Verben, die im Präsens ein thematisches *-i*-Suffix haben, sind die meisten der Stammvokale stabil. Ein Teil davon verfügt nur über einen reduzierten Stamm. In der 2. Serie aber ist der Stamm durch *a* oder *e* völlig vokalisiert.

Die Anzahl der Verben dieser Klasse beträgt 220. Man unterscheidet 3 Untergruppen:

1. Der erste Grundtypus endet gewöhnlich auf die Sonanten *r, l* selten auf die Konsonanten *v* (1) *d* (4) 3 (1). Im Präsens ist der Stamm durch \emptyset -Vokalisierung reduziert worden, für den Aorist aber ist *a*-Vokalisierung charakteristisch. Das Suffix des Aorists ist *-e*, das des Konjunktivs *-o* (*vli - vtale - vtabo; vrdi - vzarde - vzarzo*). Es muß darauf hingewiesen werden, daß durch die Endungen *-e, -o* und *-a*, die *S₃* nicht reduziert wird. Die Anzahl beträgt 26.

2. In der Endposition haben sie *o* oder *r*. Der im Präsens reduzierte Stamm tritt im Aorist mit *e*-Vokalisierung (aber nur in S_1 und S_2) auf – im Aorist mit \emptyset -Suffix; oder aber es wird an den Stamm das funktionslose *-i* gefügt (entstanden infolge der Konsonantentrennung im Plural und analog auch in Formen des Singulars verbreitet). Im Aorist ist das Suffix *-a* das Zeichen der dritten Person Singular, das im Unterschied zu den vorhergenannten Untergruppen den Stammvokal *e* abwürft. Im 2. Konjunktiv entsprechend *-a*-Suffix, das den Stammvokal *a* abgeworfen hat (vcr₁ (ga)vcer, (ga)vcr_a, vřpŋvi – (da)vřpŋvi, (da)vřŋna). Die Anzahl beträgt 15.

3. Wie bereits erwähnt, ist der Stammvokal der meisten Verben dieser Klasse im Präsens stabil. Sie haben vor dem thematischen Zeichen *-n*, das A. Schanidse als Infix bezeichnet. /s/ (vtokni, vřzavni, vtugni...) Die Anzahl beträgt 165. Nur einige enden auf *r*, *l*, *s* (vřveli – vřcele, vamadli – vantadli, vmargli – vmarge, vasavli – vasavle, vřčevli – vřčevle; avacinli – avacincle; vmčđi – davmčđe, vačarı – vačare), aber einige von ihnen sind ihrer Herkunft nach *av*-, einige *-eb*-Abkömmlinge.

Zwei Verben *vřovni/vřovi* und *vřovni/vřovi* werden als Futur verwendet. Ihr Präsens haben sie aus der Form des objektiven Partizips mit *-ob*-Themazeichen gebildet: *vřoulob*, *vřoulob*. Ihnen ist *vřkov* – *vřkoulob* ähnlich. Die drei Verben haben das *-ov*-Suffix gemeinsam. Das *-i*-Suffix der beiden erstgenannten ist später angefügt worden. Bei den zuletzt genannten Verben ist es aber nicht ausgebildet. Bemerkenswert ist in diesem Zusammenhang, daß die Form der subjektiven Version dieser Verben futurisch verstanden wird, wie es bei den sog. Medioaktivformen der Fall ist (vřiri – *v-i-ir-eb*).

Mit ihnen verwandt ist auch das Verb *v-i-đidi* („ich werde kaufen“), das auch futurisch Charakter hat, und das inhaltlich entgegengesetzte *v-đidi* („ich verkaufe“). Das Verb bildet die Präsensform ebenso wie die oben erwähnten Verben, Präsens: *v-đid-utob*, Aorist: *v-i-đid-e*.

Die Ausnahme buđet hier *vmđi* – (mo)vmke, das im II. Konjunktiv an Stelle des erwarteten *-e*-Suffixes *-a* hat (movmka – *momka* – *momka-s*), obwohl wir selten auch den *-o*-suffixalen Konjunktiv (movmko) antreffen.

IV. Klasse

Mit *-av* Themazeichen

Nach der Produktivität nimmt das *-av*-Themazeichen den zweiten Platz nach *-eb* ein. Dieses Suffix haben bis zu 960 Verben. Wie bereits erläutert, nehmen auch *a*-thematische und vokalwechselnde Verben des Präsens das *-av*-Suffix im modernen Georgisch auf, was auf die Produktivität des *-av*-Suffixes hinweist.

Nach der Bildung des Aorists teilen wir die Verben dieser Klasse in zwei Grundtypen ein.

1. Der verbale Stamm der regelgerecht konjugierten Verben ändert sich nicht. Die Endung des Aorists ist *-e*, dementsprechend haben wir im Konjunktiv II *-o*-Suffix, im Aorist S_2 *-a* (vxaje – xaja – vxato). Zwei Verben bilden davon eine Ausnahme: *vřv-av* (< *vřv-av*) und *pvk-av*, da sie heutzutage *-i*-Suffix im Aorist haben: *dv-v-řv-i*, *dv-pkv-i*.

2. Die meisten Verben mit *av*-thematischem Suffix im Präsens, die auf *r*, *l*, *n* Sonanten enden, weisen einen reduzierten Stamm auf. Das *a* ist abgestoßen worden. Das beobachten wir bei den Formen des Aorists S_1 und

S_2 . (In der dritten Person Singular aber reduziert die Endung *a* wieder den Stamm) *vřvav* – *řvkar-ji* – *řvka*. Hinzuzuweisen ist außerdem darauf, daß der Aorist dieser Verben athematisch und mit \emptyset Endung gebildet wird. In der durch Konsonantentrennung entstandenen Pluralform erhalten sie parallel dazu auch funktionsloses *-i* (*movkalt-i*; *movkalt-i*; *řvkar-t* – *řvkar-i*). Wie zu erwarten, haben sie im 2. Konjunktiv das Suffix *-a*, wodurch der Stamm auch reduziert wird: *movkka*, *řvkr-a*, *movkka*.

Zwei Verben heben sich aus dieser Gruppe heraus. Sie haben keine Sonantenendung, bilden aber dennoch das Präsens mit reduziertem Stamm: *v-taxav*, *v-kuv*. Im Altgeorgischen waren sie im Aorist noch voll vokalisiert und hatten dementsprechend \emptyset Aorist: *řvtaaz*, *davtaš*, im modernen Georgisch aber haben sie *-e* als Personalendung bekommen und folglich den Vokal verloren: *řvtaze-e*, *davtae*.

Bemerkenswert ist in diesem Zusammenhang auch das Verb *vic(v)-av*, das seinen Aorist mit *e* bildet: *da-v-i-cev*; heute ist aber hauptsächlich die Form *da-v-i-cavi* gebräuchlich, die aber immer das funktionslose *i* besitzt hat, weil die zeichenlose Form *da-v-i-cav* mit der Zukunft übereinstimmt. Als Ausnahmen sind noch einige Verben zu erwähnen, die in der dritten Person Singular des Aorists sowohl das *-a* als auch das *-e* Suffix tragen können: *morčq-a/morčq-o*; *darg-a/darg-o*; *da(art)-(a)/da(art)-o*. Die beiden letzteren Verben werden meistens mit *-o*-Personalendung gebraucht. Von den stammreduzierten Verben trägt *čv-v-pal* ebenfalls das *-a* oder *-o* Suffix in der dritten Person Singular: *řap-a/řap-o*.

Heute finden wir zwischen diesen Verben Wörter wie *vntk-av* und *vantk-av* *sult-ikuma*, die früher zu der Gruppe der Verben mit *-am* Themazeichen gehörten.

V. Klasse

Die Verben mit *-eb* Themazeichen

Das themabildende *-eb*-Suffix treffen wir bei vielen Verben an. Die Anzahl beträgt 2 060. Gemeinsam mit dem *-a* Präfix bildet es vom Nomen transitive Verben; die meisten der mit *-eb* gebildeten transitiven Verben leiten sich von Nomina her. Man kann aus jedem beliebigen Nomen mit Hilfe des *a-eb*-Konfixes ein transitives Verb bilden. Es ist interessant, daß den mit *a-eb*-Konfix gebildeten Verben (primären und von Nomina abgeleiteten) systematisch suffixal mit *-d*-Suffix (historisch mit *n*) gebildete Passiva entsprechen (*va-sukeb* – *vauk-d-ebi*; *va-bar-eb*, *vharde-bi*; *vacileb* – *vcildebi*), den nur *-eb*-suffixalen aber präfixalen Passiv: *vbadeb* – *vbadebi*, *vdeb* – *vedebi*, *vķideb* – *vķidebi*. Wie wir wissen, bildet das *-d(-n)*-Suffix hauptsächlich die aus Nomina abgeleiteten Verben. Von daher ist einleuchtend, daß die mit *-d* als Passivmerkmal sich bildenden Verben nicht von den Verben des Aktivs als Folge der Konversion entstanden sind – dieses Suffix folgt vielmehr dem Typus des sog. „zeichenlosen“ Passivs –, sondern sie gehören ihrer Herkunft nach zu den generalen dynamischen Verben, die unabhängig von den Verben entstanden, die von Nomina gebildet worden sind. In dieser Hinsicht handelt es sich im Vergleich mit den präfixalen Passivbildungen (mit *i* und *e*) um primäre Verben, die in der Regel aus den Verben des Aktivs (aus ihrer subjektiven und objektiven Version) durch Konversion entstandene sekundäre Formen sind.

Die Verben dieser Klasse folgen hauptsächlich dem „regulären“ Paradigma. Aber man muß doch 2 Gruppen herausheben, die sich durch die Personalendung S₃ des Aorists und das Thema der 3. Serie unterscheiden.

In der ersten Untergruppe erfassen wir die Mehrheit der -eb-Verben, die alle einer Regel folgen: Personalendung des Aorists ist -e, des Konjunktivs II dementsprechend -o, die Endung des Aorists der 3. Person Singular ist -a. Im ersten Resultativ entwickelt sich bei diesen Verben in der Regel das -eb-Themazeichen/fi/: vaketeb - gavakete - gamiketebia. Im Unterschied zu den Verben anderer Klassen erscheint dieses Zeichen analog auch im 1. und 2. Resultativ und 3. Konjunktiv, unabhängig davon, daß sich ihr Thema auf das Thema der 2. Serie des präfixalen Passivs gründet.

2. Resultativ	3. Konjunktiv
alt: a-v-e-ten-e/o	a-m-e-ten-a/o-s
trans: a-v-e-ten-eb-i-e/o	a-m-e-ten-eb-i-a/o-s
neu: a-v-e-ten-eb-i-n-e/o	a-m-e-ten-eb-i-n-a/o-s

Im Neugeorgischen ist /7/-n in den Stamm eingeschlossen. Die Formen ohne n werden auch heute noch in den Westdialekten gebraucht.

Im Unterschied zu den Verben anderer Klassen, deren Stamm des 1. Resultativs sich von dem des 2. Resultativs und 3. Konjunktivs durch das Themazeichen unterscheidet, ist bei diesen Verben das Präsensthemazeichen sowohl im 1. Resultativ als auch analog im 2. Resultativ und im 3. Konjunktiv verbreitet. Das ist eines der Beispiele, welches zeigt, daß die beiden Systeme gleichberechtigt sind.

Zur selben Untergruppe gehören auch die Formen des Kausativs (des mittelbaren Kontaktes): ašenebnebs, aketebnebs u. a. In der 3. Serie ergeben sich dann folgende Formen:

S ₃ O ₁	S ₁ O ₃
1. Res. ašenebnebivar	amšenebnebiv
2. Res. ašenebnebine	amšenebnebina
3. Konj. ašenebnebino	amšenebnebinos

2. Zur zweiten Subklasse gehören diejenigen Verben auf -eb, die eine silbenlose Wurzel haben. Im Unterschied zu anderen auf -eb ausgehenden Verben stoßen wir in der 3. Person des Aorists auf -o als Themazeichen, das - wie man annimmt - von dem Komplex va herrührt: vak-ev, ak-ev, ak-ev-a - ak-va, ak-o. In den Ostdialekten treffen wir heute noch in der 1. und 2. Person Singular die e-Formen an: vak-*ev*, cavjevi. Sie haben zu der 3. Serie kein -eb-Themazeichen. Ihre Zahl beträgt nur 17: ašeb-*age* - *ugia*, *debs* - *dado* - (*da*)*jud*-(*v*)-*ia*, *ašdebs* - *agdo* - (*da*)*jud**ia*, *akebs* - *ako* - *ukia*, *agz*(*n*)*eb*s - *agz*(*n*)-*o* - *ugz*(*n*)-*ia*, *antebs* - *ant-o* - *untia*, *ašeb*s - *aš-o* - *uvia*; (*š*)*axeb*s - (*š*)*ax-o* - (*š*)*uxia*, *axeb*s - *ax-o* - (*mo*)*uxia*; *ašyeb*s - (*lla*)*šy*-*ob-s* - (*ga*)*šy*-*o* - (*ga*)*šy**ia*; *ašeb*s - (*š*)*aš*-*o* - (*š*)*aš**ia*, *ašneb*s - *avn-o* - *avn**ia*; *ašeb*s - (*ga*)*av*-*o* - (*ga*)*av**ia*; *avleb*s - (*da*)*av*-*lo* - (*da*)*av**lia*, *ašeb*s - (*mo*)*erg*-*o* - (*mo*)*urgia*; *išqeb*s - (*da*)*išq*-*o* - *da*-*ušq**ia*. Das Zeichen des Aorists ist -e.

Wir müssen 2 Verben dieser Gruppe gesondert betrachten: *akleb*s und *ašreb*s. Im Aorist der 1. und 2. Person Singular stellen wir a- und e-Vokalisierung fest, deswegen haben wir als Themazeichen des Aorists ø und i: (*da*)*v*-*a*-*kel*/i; (*mo*)*v*-*a*-*šar*/i. Aber in der Umgangssprache erscheinen auch bei ihnen „reguläre“ Formen im Aorist: *da*-*v*-*ak*-e, *mo*-*v*-*a*-*šar*-e. Bei diesen Verben bestä-

tigt sich ebenfalls das erwartete Zeichen a in der dritten Person Singular.

Auffallend ist, daß wir anstelle des regelgerechten a im 2. Konjunktiv auf das -o-Zeichen stoßen (auf e im Aorist): *davak*-*o*, *movas*-*o*. Eine Ausnahme bildet auch das Verb *vəš*-*eb*, das im Aorist i-Zeichen hat: (*ga*)*v*-*u*-*i*, *ga*-*u*-*iv*-a, entsprechend im Konjunktiv: *a*-*v*-*u*-*š*-a.

VI. Klasse

Mit -ob Themazeichen

Einige dieser Verben sind aus dem s. g. „zeichenlosen“ Passiv mit Hilfe des kausativen a-ob Konfixivs gebildet worden (*v*tebi - *vatob*, *v*xmebi - *vaxm*ob, *v*šebi - *vəš*ob u. a.). Die meisten aber haben präfixales Passiv: *aš*to**s** - *i*gr**to**ha; *a*n**ko**b**s** - *i*m**ko**ha; *a*gr**no**b - *e*gr**no**ba. Zu dieser Gruppe gehören etwa 80 Verben. Zwei Subklassen haben wir davon:

1. Die erste Subklasse enthält Verben, die als Thema zeichen regelmäßig -e haben, in der 3. Person Singular gewöhnlich -o.

Im Unterschied zu anderen Verben durchbrechen sie den Systemzwang im 1. Resultativ: Sie haben kein -ob-Themazeichen: *va*po**b** - (*da*) *va*pe - (*da*)*pa*o - (*da*)*pi*a, *v*g**no**b - *da*v**g**me - *da*g**mo** - *da*g**mi** u. a. Für das erwartete -e im 2. Konjunktiv erscheint -o.

2. Die zweite Subklasse umfaßt 6 stammbildende Verben. Am Ende der Wurzel haben wir entweder a- oder r-Sonanten. Im Präsens ist der Stamm reduziert, im Aorist haben wir volle Vokalisierung. 3 Verben weisen a, 3-e-Vokalisierung auf, dementsprechend kann das Zeichen nicht e sein, sondern -g/i, -a/-e in der 3. Person Singular und -a/-e Suffixe des II. Konjunktivs reduzierte den Stamm:

a) <i>v</i> ax ro b - <i>v</i> ux ar /i - <i>ut</i> x a - <i>ut</i> x ras /b/
<i>v</i> iqr o b - <i>v</i> iqr ar /i - <i>i</i> q ra /o - (<i>da</i>) <i>i</i> q ar - <i>a</i> - <i>s</i> /o
<i>v</i> ic no b - <i>v</i> ic an /i - <i>ic</i> n(a)/o - <i>ic</i> n(a)- <i>s</i> /o
b) <i>v</i> aqr no b - <i>v</i> aqr en /i - <i>a</i> qr no -o - <i>a</i> qr no -o
<i>v</i> am q n-ob - <i>v</i> am q n/i - <i>a</i> m q n-a/o - <i>a</i> m q n-o
<i>v</i> igr no b - <i>v</i> igr en /i - <i>i</i> gr jn -(a)/o - <i>i</i> gr jn -o

Bei den -a/o-suffixalen Parallelformen dominiert heute das Suffix -o. Das Verb *v*-*š*ob - (< *v*-*š*-*ob*)/šitk durch Besonderheiten in der Konjugation auf. Es hatte früher volle e-Vokalisierung im Aorist (*v*-*š*-*ev*), heute aber hat es ein i-Suffix bekommen und das e abgeworfen: *v*-*š*-*i*.

VII. Klasse

Mit -am Themazeichen

Die Anzahl dieser Verben ist gering, im ganzen 15. Alle haben im Aorist -i-Endung, folglich im Konjunktiv a-Suffix. Sie fallen durch ihre Passivbildung auf. Manche haben überhaupt kein entsprechendes Passiv (z. B.: *v*art**q**am, *v*ark**am**, *v*art**am**, *v*art**am**), andere bilden das Passiv nach der Ablautgruppe (*v*dg**am** - *da*v**dg**i - *da*v**dg**), wieder andere konstituieren das Passiv mit i/-e-Präfixen, aber im Unterschied zu dem regelgerechten -e-Zeichen des Aorists vom präfixalen Passiv (*v*iaq**ebi** - *da*v**ia**xat-e) haben sie im Aorist das -i-Suffix (*v*ab**am** - *da*v**eb**-i, *v*it**am** - *š*av**it**ik-i, *v*art**am** - *gav*ert-x-i, *v*us**am** - *ca*v**av**-i, *v*as**am** - *da*v**ex**-i, *v*sv**am** - „(trinken“

– die 1. und 2. Person Singular – *sevsi, seisi* – ist nicht gebürlichlich) S_3 – *seiva*.

Ein Verb übernimmt das Passiv einer anderen Wurzel (*vram* „(ich setze ihn hin“) – *davsi* – *davtse* (das ihn entsprechende Aktiv folgt der kausativen Regel: *da-v-a-3* (d)-in-e, beschreibend bildet dagegen das Verb *avik* vom den Aorist des Passivs: *aykmul viken(i)*).

Auffallend ist, daß das Verb *gavusi* in Dialekten den e-Vokal wieder aufnimmt. Die Form *zavnik-i* hat aber auch die parallele e-suffigale Form *zavntke*. Im I. Resultativ finden wir in der Regel das Themazeichen -am, aber wie schon erwähnt, beobachten wir die zunehmende Tendenz, diese Zeitform ohne -am-Suffix zu gebrauchen. *vabam* – *damibams* – *damibia*; *vartqam* – *dametqams* – *dametqia*.

VIII. und IX. Klasse

Nir-em- und -op-Themazeichen

Diese beiden Klassen bestehen je nur aus einem Verb.

VIII. -em – *mi-v-a-em* – *mi-v-eci* – *mi-a-a*; der Aorist ist *athematisch*. Zugleich ist es das einzige Verb des Aktivs, das in der I. und II. Person Singular e-Präfix hat (das seine Herkunft der objektiven Version verdankt, während in der III. Person Singular das e-Suffix verloren geht; dadurch verliert sich auch das a-Präfix im Verb *va-ru a-ru* – *hrkua*).

-em ist im Verb *sema* (in der Bedeutung „schlagen“) in den Stamm eingeschlossen worden (Aorist – *ve-me* – *sema*) und dadurch einthemig geworden, wie A. Schanidze angibt (9). Im Altgeorgischen aber gibt es dieses Verb in gleicher Bedeutung, aber zweithemig: *argani saca* („schlug den Stab“).

IX. Das thematische Zeichen -op hat heutzutage nur ein einziges Verb, *qopa*, dessen Stamm im Präsens reduziert ist. Der Stamm enthält auch das Suffix -av: *q-v-op* – *q-v-op* – *q-op*. Im Aorist ist es aber voll ausgebildet: *vqavi* – *qavi* – *q-o* (< *qva* < *qva-a*).

Im I. Resultativ erscheint nur der einfache Stamm: *miq-via* (im Altgeorgischen treffen wir auch -op: *gi-q-op* – *ie-a*).

Suffixe der 3. Person

Sing.	Präsens, Futur, alle Konjunktive	-s
	Imperfekt, Permansiv, des Futurs, I. Resultativ, 2. Resultativ	-a
	Aorist	-e, -o
Plur./10	Präsens, Futur	-en/-an (bei Themazeichen i)
	Imperfekt, Permansiv, I. Konjunktiv, Futur-Konjunktiv	-nen
	Aorist	-es
	II. Konjunktiv	-a

Bemerkungen zur Tabelle

1. In der Tabelle ist der Stamm (die Wurzel) des Verbs durch einen Gedankenstrich bezeichnet, der

sich ändernde Stammvokale in eckige Klammer gesetzt.

Der volle Stamm oder der Endkonsonant ist nur im erforderlichen Fall gegeben worden. Bekanntlich nimmt der Konsonant in georgischen verbalen Stämmen immer Anfangs- und Endposition ein. Die Mehrheit der Verben wird silbisch gebildet, wenn auch unsilbische auftreten. Über strukturelle Modelle der georgischen Verben siehe P. Erteschikwili „Die Fragen der phonematischen Struktur und Geschichte der verbalen Stamme im Georgischen“, S. 83, Tbilissi, 1960.

2. Nach dem Präsens-Thema werden Infinitiv und Partizip gebaut. Subjektives Partizip erscheint als S, objektives – mit O.

3. In der ersten Gruppe sind nur Präsensformen der ersten Serie erwähnt worden, weil sich alle Reihen der I. Serie von dem Thema des Präsens herleiten: Imperfekt -i; Präsens-Konjunktiv -d-e sind die Formen des futurischen präverbale Präsens. Dementsprechend sind Permansiv, Futur-Konjunktiv präverbale Formen des Imperfekt und des Präsens-Konjunktiv.

4. Im Aorist wird das -o-Suffix der III. Person Singular hervorgehoben.

In anderen Fällen handelt es sich um -a

5. Die Form des I. Resultativs des transitiven Verbs ist die inverse Bildungsweise der objektiven Version des statischen Präsens-Passiv.

Aber da die Darstellung des gesamten Konjugationssystems der statischen Verben viel Platz erfordern hätte, beschränken wir uns hier nur auf die Bildung des ersten Resultativs. Motiviert wurden wir außerdem dadurch, daß wir heute die Auffassung vertreten, daß die Formen des I. Resultativs den Formen der objektiven Version der transitiven Verben verpflichtet sind. Der Stamm des Futurs (*ga-u-ke-t-e-b*, *ga-Im/i-ke-t-e-b*) erhält in S_1 und S_2 das Suffix i-mik dem Hilfsverb (-i-*var*, *i-xar*), S_3 -i-Suffix und -a-Zeichen der S_3 (-i-a): *ga-v-ke-t-e-b-i-va*, *ga-m-ke-t-e-b-a*.

Die Formen des 2. Resultativs fallen mit denen des Aorists im Passiv mit n-Zeichen zusammen, sie sind durch Inversion entstanden. In der Tabelle wird die Bildung des passivischen Aorists mit n gegeben. Die Bildungsweise des 2. Resultativs geht aus dem Stamm des Aorists des transitiven Verbs hervor.

z. B. Aorist

za-v-er-e – *za-m-er-a*

ga-v-cqvi-e – *ga-m-cqvi-a*

ga-v-lal-e – *ga-m-lal-a*

ga-v-er-i – *ga-m-er-a*

da-v-a-b-i – *da-m-a-b-a*

da-v-xat-e – *da-m-xat-a*

ga-v-ak-e – *ga-m-ak-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

2. Resultativ

za-v-er-e – *za-m-er-a*

ga-v-cqvi-e – *ga-m-cqvi-a*

ga-v-lal-e – *ga-m-lal-a*

ga-v-er-i – *ga-m-er-a*

da-v-a-b-i – *da-m-a-b-a*

da-v-xat-e – *da-m-xat-a*

ga-v-ak-e – *ga-m-ak-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

ga-v-ek-e – *ga-m-ek-o*

Der 3. Konjunktiv in der 3. Serie ist in unserer Klassifizierung nicht dargestellt worden, weil er dasselbe

Thema hat wie die Formen des 2. Resultativ und zum 2. Resultativ in demselben Verhältnis steht wie der 2. Konjunktiv zum Aorist. Außerdem existieren die Formen des 3. Konjunktivs nicht mehr in der modernen Literatursprache des Georgischen. Ihre Aufgabe hat der 2. Resultativ übernommen.

6. Verben mit dem Themazeichen -av und -am bei der Bildung des Partizips mit Hilfe des -el-Suffixes rufen den Ausfall des Vokals a aus dem Themazeichen hervor. (xajav - da-m-xaj-v-el-i, wəqam - da-m-(q)-m-el-i). Das-

malbe wiederholt sich beim -il-Suffix, das im Unterschied zum -el-Suffix von dem Themazeichen av den Konsonanten v abbaud, aber m bleibt erhalten (da-xaj-uh-i, aber: dərɔqmuh-i). Wenn der Stamm des Verbes mit Vokal beginnt (das ist hauptsächlich bei Verben, die von Nomina und mit -eb-Themazeichen gebildet worden sind, der Fall) oder mit dem Konsonanten m, dann erscheint in den subjektiven Partizipien anstelle des Präfixes m - ein ma -: aamebs - ma-amebeli, amšvenebš - da-m-amšvenebeli.

Anmerkungen

- 1 Siehe T. Gamkrelidse, G. Matschawariani, Das Sonatensystem und der Ablaut in den kaswedischen Sprachen, Tbilisi, 1965, S. 119-178.
- 2 T. Gamkrelidse, G. Matschawariani, obengenannte Abhandlung, S. 206.
- 3 Ebd.
- 4 T. Gamkrelidse, G. Matschawariani, obengenannte Abhandlung, S. 184.
- 5 A. Schanidse, Grundlagen, 1973, § 454, S. 394.
- 6 Wir sagen „entwickelt sich“, denn jene Präsensformen des marischen Fasabs, die zur Basis des 1. Resultativs wurden (miketia, (v)uketia), haben kein Themazeichen.
- 7 Die Auffassung mancher Wissenschaftler, daß die Formen des 2. Resultativs kausativer Herkunft sind, ist unwahrscheinlich.

8 Diese Form wird heute in der Bedeutung „sagen“ gebreucht und ersetzt die Präsensform veubnebi (Ich sage j-m). Die Präsensform des Verbs movutərob (ich erzähle) wird heute in der Literatursprache so wie das Verb vuambob in der Bedeutung „erzählen“ gebraucht. In diesem Falle hat es das Zeichen -oS₃ des Aorists und -o-Suffix im Konjunktiv: movutəv(i) - movutəv-o movutəv-o. Im gurischen Dialekt hat es die Bedeutung des Verbs „sagen“ (mitəvəbia = mitəvəvə - „ich sage“).

9 A. Schanidse, Grundlagen, §. 457, S. 307

10 In der III. Serie wird die Pluralität der 3. Subjektperson nicht ausgedrückt, weil hier das grammatische Subjekt Objekt ist.

Das System der Konjugation des transitiven Verbs im modernen Gezeitsch (Anlage zum Anh. auf Seite 17)					Die Grundformen des Passivs							
Wortart	Auslaut	Präsens	Aorist	II Konjunktiv	I Resultativ (Gr. S, Gr. S ₂ , Gr. S ₃)	II Resultativ	Infinitiv	Partizip Präsens Perfekt Futur	Typen d. Passivs	Präsens	Aorist	II Konjunktiv
I	1 C.S	-ø / I-ov	---e	---o	+var+var+va	-e---e	-o	m- m-el na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
II	2 C		-l)-e	-l)-o				m- na.	i-,e-	f)eb- ₁	-l)-e	---
	3 S(r)		-l)k-e	-l)k-o	+var+var+va	-e---e	-o	m- m-el na.	i-,e-	-ev- ₁	f)eb- ₁	---
	4 S(a)		-l)h-e	-l)h-o				m- na.	i-,e-	-f)eb- ₁	-l)h-e	---
	5 S(r,n)		-l)k)-i	-l)k)-o	+var+var+va	-e---e	-ø-k- ₁	m-el na.	i-,e-	f)eb- ₁	f)k)-e	---
III	6 S(r,n)		-l)k)-e	-l)k)-o			-k)-o	m-el m-el na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
	7 S(r,n)		---	---				m-el na.	i-,e-	---	---	---
	8 S(r,n)		---	---				m-el na.	i-,e-	---	---	---
	9 C.S		---ov	---o				m- m-el m-el	i-,e-	-eb- ₁	-eb- ₁	---
IV	10 S(r,n)		---ov	---o				m- na.	i-,e-	---	---	---
	11 S(r,n)		-l)k)-ov	-l)k)-o	+var+var+va	-e---e	-v)-o	m- m-el m-el	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---
	12 S(r,n)		---ov	---o				m-el na.	i-,e-	-eb- ₁	-eb- ₁	---
	13 C.S		---eb	---				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
V	14 C.		---eb	---				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
	15 S(r)		-l)k)-eb	-l)k)-o	+var+var+va	-e---e	-eb)-o	m- na.	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---
	16 S(r)		-l)k)-eb	-l)k)-o				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	-eb- ₁	---
	17 S(r)		---eb	---				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
VI	18 C.S		---ob	---				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
	19 S(r)		-l)k)-ob	-l)k)-o	+var+var+va	-e---e	-ob)-o	m- na.	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---
	20 S(r)		-l)k)-ob	-l)k)-o				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	-eb- ₁	---
	21 S(r)		3)k)u- ₁ ob	3)k)u- ₁ o				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
VII	22 C.		---am	---				m- na.	i-,e-	-eb- ₁	---	---
	23 S(r)		---	---	+var+var+va	-e---e	-m)-o	m- na.	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---
	24 S(r)		c-em'	c-em'	+var+var+va	-e---e	c-em)-o	m- na.	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---
	25 S(r)		g-op'	g-op'			g-op)-o	m- na.	i-,e-	-eb- ₁	f)eb- ₁	---

ღაგანა ველოძოვილი

მოქმედებითი გვარის ზმნის უღვლეგის სისტემა
თანამედროვე ქართულში

1. ქართული ზმნის უღვლეგის სისტემა ისტორიული თვალსაზრისით. ცნობილია, რომ ზმნა ქართული ენის გრამატიკის ყველაზე რთული უბანია. ქართული ენის შესწავლისას ზმნური ფორმების წარმოება არაქართველთათვის ერთ მთავარსა და ძირითად სიძნელეს წარმოადგენს.

ეს სირთულე მდგომარეობს ქართული ზმნის არა მხოლოდ პირისა და რიცხვის გამოხატვის სისტემის თავისებურებაში, რასაც მოსდევს მთელი რიგი თავისებურებებისა სინტაქსშიც, არამედ სირთულე თავს იჩენს ისეთი ზმნური კატეგორიების წარმოებაშიც, როგორიცაა გვარი, ქცევა, კონტაქტი და სხვ. ამჯერად ჩვენ გვაინტერესებს ქართული ზმნის უღვლეგების სისტემა, კერძოდ კი შემოვიფარგლებით მხოლოდ მოქმედებითი გვარის ზმნებით. (თუმცა ტაბულაში წარმოვადგენთ მოქმედებითი გვარის ზმნათა შესაბამისი ენების ფორმების უღვლეგის ცხრილსაც).

ქართული ზმნის უღვლეგების სისტემა ენის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ერთი შეხედვით თითქოს ისტორიულად გამომუშავებულ გარკვეულ ყალიბში ზის და რამდენაღმე სტაბილურია (ამას ხელს უწყობს სალიტერატურო ენის მტიკედ გამომუშავებული და მოქმედი ნორმები). მაგრამ, ცნობილია, რომ ენა ისტორიული კატეგორიაა და განუწყვეტლად ვითარდება, განიცდის ცვალებადობას. ეს ცვალებადობა, მართალია, ყველაზე მეტად ეხება ენის ლექსიკურ შემადგენლობას და ყველაზე ნაკლებ კი მის გრამატიკულ წყობას, სისტემას, მაგრამ დღეს ჩვენ ქართული ზმნის უღვლეგების სისტემაში ენის განვითარების შინაგანი კანონის სწორედ ამ იშვიათი ტენდენციის გამოვლენის მოწმენი ვართ.

თუ გადავხედავთ ქართული ზმნის უღვლეგების სისტემას, ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ზმნის ძირითად ფორმათა — აწმყო-წყვეტილის თემათა წარმოება ორ სისტემას, ორ ფორმულას ექვემდებარება: 1. აფიქსურ სისტემას (კერძოდ სუფიქსურს): აწმყოს და მასზე დაყრდნობილი ფორმების თემას აწარმოებენ თემატური სუფიქსები: -ე, -ავ, -ამ, -ეზ, -ობ და 2. ფუძის ხმოვნის ფუნქციონალურ მონაცვლეობას — აბლაუტს (აწმყოს ფუძეში ე, აორისტისაში — ე, ან აწმყოს ფუძეში მ, აორისტისაში კი ა ან ე). აქედან პირველი სისტემა გაბატონებულია და ზმნათა აბსოლუტურ უმრავლესობას მოიცავს. მეორე კი, როგორც ჩანს, ისტორიულად გავრცელებული, დღეს იშვიათია და ზოგჯერ აფიქსურ წარმოებასთან თანაარსებობს (შლ-ო—შალ; კლ-ავ—კალ; ძრ-ობ—ძერ), რაც მეორეული მოვლენა უნდა იყოს.

თანამედროვე ქართულში ამკარად იგრძნობა ტენდენცია ზმნის უღვლეგების სისტემაში ოდესღაც ფართოდ გავრცელებული აბლაუტური ხმოვანდ-მონაცვლეობის ნაშთების გადაშენებისა და თემათა განსხვავების ერთიან, აფიქსურ სისტემაზე გადასვლისა.

აბლაუტის ფუნქციონირების თანდათანობითი მოშლისა და ათიქსიის

ფუნქციონირების ვაძლიერების პროცესი, როგორც ჩანს, ჩასახულა ქართული ენის განვითარების უძველეს საფეხურებზე და დღემდე გრძელდება. ამ პროცესმა ფართოდ მოიცვა ზმნის უღვლილების სისტემა, რომელშიც რეგულარული თუ გამონაკლისების სახით ჩერ კიდევ ვხვდებით ძველი სისტემის ნაშთებს.

ეს პროცესი კარგად ჩანს ძველ ქართულშიც, სადაც შემორჩენილა ისეთი შემთხვევები, როდესაც ერთმანეთს აბლაუტის წესით უპირისპირდება გარდაუვალი (პასივის) აორისტი (CVC—C: დერ-კ; კერ-ბ) და გარდამავალი (აქტივის) აწმყო (CC—VC: ღრ-გ; კრ-ობ)¹.

მაგრამ ძველი ქართულის სინქრონიულად მოქმედ სისტემაში, ჩვეულებრივ, ამგვარი კორელაციის მხოლოდ ერთი წევრიღაა ხოლმე შემორჩენილი. ასე მაგ.: გვაქვს „უნიშნო ენებითი“, მაგრამ არ მოგვეპოვება იმავე ფუძის დრეკადი გარდამავალი ზნა: გვაქვს ვ-ტფეხა — გან-ვ-ტფფ, მაგრამ არ დასტურდება ვ-ტფფ²-ვ-ტფფ³... რივი შეიცვალა აქტივ-პასივის ფუძეთა აბლაუტის წესით დაპირისპირება? უფრო ახალი, აფიქსური წარმოების წესით. კერძოდ თეორიულად მოსალოდნელი გარდაუვალი ფუძედრეკადი ფორმები აფიქსურმა, კუზატიურმა წარმოებამ შეცვალა (ვ-ა-ტფ-ობ).

თავის მხრივ, ტფ ტიპიც ძველსავე ქართულში უძველესი სისტემის გადმონაშთია და მთელ რიგ შემთხვევებში ფუძედრეკად გარდავალ ზმნას (აქტივს) არ გააჩნია თავისი შესაბამისი ტფ ტიპის („უნიშნო ენებითის“) აორისტის ფორმები. ისინი შეცვლილია მეორეული წარმოებით: გარდაუვალი ფუძედრეკადი ზმნის შესაბამისი კონვერსიული პრეფიქსიანი ენებითით. მაგ., გვაქვს აქტ. ვ-ფენ—ვ-ფინ-ფ, მაგრამ არ არის პასივი ვ-ფენ-ებ-ი—ვ-ფენ; ვ-ტფ-ებ-ი—ვ-ტფფ³. მათი ადგილი დაიკავა აქტივის სასუბიექტო ქცევის აორისტის ფორმისაგან ტრანსფორმირებულმა ენებითმა: აქტივის სასუბიექტო ვერსია: ვ-ფინ-ფენ; ენებითი: ვ-ი-ფინ-ფ, საიდანაც შემდეგ საერთო წესის მიხედვით (თემატური ნიშნის დათვით) იქნა წარმოებული დინამიკური ენებითის აწმყოს ფორმები: ვ-ი-ფინ-ფენ-ი. ეს პროცესი დღეს კიდევ უფრო შორს წავიდა. ძველი ქართული ენისათვის ნორმალური გან-ვ-ტფფ, გან-ვ-ტფმ ტიპის ფორმები (სადაც აქტივ-პასივის ფორმათა დაპირისპირების აბლაუტური სისტემის ნაშთი, როგორც ვნახეთ, კენტად იყო დარჩენილი, რადგანაც საპირისპირო აქტივის კონიუნქტი ვ-ტფფ—ვ-ტფფ-ფ ფორმები შეცვალა კუზატიურმა წარმოებამ: ვ-ატფ-ობ—ვ-ა-ტფ-ფ, დღეს აორისტში სუფიქსურ წარმოებაზე გადავიდნენ: გან-ვ-ტფფ—გან-ვ-ტფფ-ი—გა-ვ-ტფ-ობ-ი, ასევე: გა-ვ-შრ-ი, და-ვ-დნ-ი, გა-ვხმ-ი და სხვ.

ამგვარად, აქაც აბლაუტის ოდინდელი სისტემა შეცვალა ახალმა, სუფიქსურმა სისტემამ და ძველი ქართულიდან დღემდე დაიკარგა კიდევ ერთი კვალი აბლაუტის სისტემის არსებობისა ქართულ ენაში. თუმცა ამ ტიპის ზმნებში ახალ, სუფიქსურ წარმოებასთან ერთად ზოგჯერ აბლაუტის ძველი წესიც არსებობს, როგორც ე. წ. უნიშნო ენებითებში (და-ვ-თვერ-ი/ი), ისე პრეფიქსიანებში (და-ვ-ი-ჭერ-ი/ი).

ეს პროცესი შედეგია დიდი ხნის წინაი დაწყებული იმ პროცესისა, რომლის შედეგადაც გარდაუვალ ტფფ ფორმაში დაიჩრდილა ე-ს მორფოლოგიური

¹ იხ. თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტა სისტემა და აბლაუტო ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965, გვ. 179—187.

² იქვე, გვ. 206.

³ იქვე.

„საქართველო“. დაიკარგა აბლაუტური ხმოვანთმონაცვლეობის წყვილიდან ერთ-ერთი საპირისპირო წვერი გარდამავალი ფორმის სახით. დაპირისპირების ძველი წესი შეიცვალა: ერთ-ერთი წვერი დაემორჩილა სხვა, ახალ სისტემას, რის შესაძლებლად მის საპირისპირო ცალკე გარკვეული დროის მანძილზე შემორჩენილი ძველი სისტემის ნაშთი ე თანდათან კარგავს ფუნქციას და ბოლოს თვითონაც იკარგება იმ ან სუფიქსის გავლენით, რომელიც დაერთო პასივის უნიშნის აორისტის: გან-ვ-ტფე—გან-ე-ტფე—გან-ვ-ტფე-ი.

ამგვარად, აფიქსური წესი თანდათან ბატონდება დრო-კილოთა წარმოების სისტემაშიც. გარდა აორისტისა, თანამედროვე ქართულში ამ ტენდენციას იჩენენ აწმყოს ფორმებიც.

ფუძედრეკადი ზმნები, რომელთა აწმყო-აორისტის დაპირისპირება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აბლაუტურ ხმოვანთმონაცვლეობას ემყარებოდა, დღეს საერთო ტენდენციას ექვემდებარებიან. მათ აწმყოში დაერთვის თემატური სუფიქსი -ავ (-ებ თემატური სუფიქსის შემდეგ ყველაზე პროლუქტიული) და, ამგვარად, ისინი ემსგავსებიან „რეგულარულ“ ფორმებს, რომლებშიც აწმყოს ფუძეს თემატური სუფიქსი აწარმოებს. ამასთან, -ავ თემატური სუფიქსის დართვისას აბლაუტის ერთ-ერთი ძირითადი წესის თანახმად სრულსაფეხურიანი ფორმისაგან მიიღება არა ნულსაფეხურიანი ფორმა, არამედ რედუცირებულსაფეხურიანი, ანუ ი-საფეხურიანი: ვ-დრ-ეკ—ვ-დრ-იკ-ავ, ვ-წყვე-იტ—ვ-წყვე-იტ-ავ და სხვ.

სუფიქსური წარმოსაღამი მიდრეკილებას იჩენენ აგრეთვე ე. წ. ერთთემიანი ზმნებიც. მათგან უმეტესობა დღეს მხოლოდ -ავ სუფიქსით იხმარება და ორთემიანთა კლასშია გადასული. მაგ., ბერტყავს, რეკავს, თიბავს, კენკავს, პენტავს, ლესავს, ლეწავს, წეწავს და სხვ. პარალელურ ფორმებს გვიჩვენებენ: კვეთს|კვეთავს, ხეთქს|ხეთქავს, ყეფს|ყეფავს და სხვ.

მართალია, დღეს სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით ამ პარალელურ ფორმათაგან ისტორიული, უსუფიქსო ფორმებია მიღებული სწორ ფორმად, მაგრამ ენის განვითარების ტენდენციები მეორე რიგის ფორმათა სასარგებლოდ ლაპარაკობს.

ამგვარად, თანამედროვე ქართული ენის ზმნის უღვლილების სისტემაში წარმოდგენილია როგორც აფიქსაცია, ისე აბლაუტი. პირველი გაბატონებულია და გავლენას ახდენს მეორეზე.

2. გარდამავალ ზმნათა უღვლიების კლასები დრო-კილოთა ჯგუფებში თემის ცვლილების მიხედვით. ქვემოთ წარმოდგენილ ტაბულაში მოცემულია ქართული გარდამავალი ზმნის უღვლიების სისტემის მთლიანი სურათი. აწმყო-წყვეტილის (აორისტის) დაპირისპირების მიხედვით გამოყოფილია 9 ძირითადი კლასი, რომელიც 24 ქვეკლასად იყოფა (გამონაკლისების ჩათვლით) იმისდა მიხედვით, თუ: 1. რა წესს ეყრდნობა აწმყო-წყვეტილის დაპირისპირება: აბლაუტს თუ აფიქსაციას; 2. წყვეტილის ნიშანი არის -ე სუფიქსი თუ ღ სუფიქსი; 3. რა ნიშანი აქვს წყვეტილში S₃ პირს -ებ თემისნიშნიან ზმნებში. -ა სუფიქსი თუ -ი სუფიქსი, და, მაშასადამე, განივითარებს თუ არა ზმნა აწმყოს თემატურ სუფიქსს III სერიაში.

I კლასი. ერთთემიანი ზმნები. ამ კლასს განეკუთვნება ერთთემიანი ზმნები, რომლებსაც აწმყოსა და აორისტის თემა ერთნაირი აქვთ. მათი ჩაოდენობა სულ 44-ით განისაზღვრება. ეს ზმნები იჩენენ -ავ სუფიქსის დართვის ტენდენციას.

1. მათგან უმეტესობა დღეს მხოლოდ -ავ სუფიქსით იხმარება და ორთემიანთა კლასშია გადასული, ესენია: ბერტყავს, რეყავს, თიბავს, კენჯავს, კეტავს, კეცავს, ლესავს, ლეწავს, პენტავს, ყეფავს, რეცხავს, ქეჭავს, წალეყავს, წეწავს, ჰედავს, ხეხავს, ხოცავს, კეხავს, წვეთავს.

2. პარალელური ფორმებს გვიჩვენებენ: კეთის—კეთთავს; ავეცს—კვეცავს; ტეხს—ტეხთავს; ჩეხს—ჩეხთავს; ჰეჟს—ჰეჟთავს; ხეთჟს—ხეთჟთავს; იხევეს—იხევეჰთავს; ჩეჩს—ჩეჩთავს (მატყლს), იჩეჩთავს (მბრებს); ილეღს—ილეღთავს (მკერდს), ყეფს—ყეფთავს, ხეწს—ხეწთავს, წერს—წერთავს.

საერთო წესის მიხედვით ეს პროცესი, ცხადია, მომავალში მეორე რიგის ფორმების გამარჯვებით დამთავრდება. თუმცა თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით პარალელური ფორმებიდან დასაშვებია მხოლოდ პირველი რიგის (კეთის, ტეხს) ფორმები, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ამათგან განსაკუთრებით უფროს კრის და იდეგება მხოლოდ ერთადერთი — წერს ზმნის -ავ სუფიქსიანი ფორმა წერა-ავს-ს, რაც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია ამ ზმნის ძირითადად ლიტერატურულ და მეცნიერულ ნაშრომებში ზმირი ფიგურირებით (სადაც ნორმების კონტროლი ძლიერია).

3. ამ კლასის ზმნათაგან მხოლოდ ორი დაირთავს -ე სუფიქსს: იკვებ-ი-ხს (ი)მღერ-ი-ხს.

4. მცირერიცხოვანი გვუფი (ძირითადად უძველეს სუფიქსებზე ან-ზე და ოვ-ზე დაბოლოებული) კი საერთოდ არ დაირთავს თემატურ სუფიქსს და არც უჩანს ტენდენცია როდისმე ორთემიანთა კლასში გადასვლისა (ეს, როგორც ჩანს, მიუთითებს იმაზე, რომ -ან და -ოვ სუფიქსთა გაგება ჯერ კიდევ არ გამჭარალა). ესენია: ბან, ფხან, (ი)ტანს, (ი)ყვან, თხოვ, ქსოვ, ძოვ, წოვ, ჰამ, იქმ (იქამ), რაცხ, (ი)ხმარ.

ამ კლასის ზმნებს წყვეტილს ნიშნათ. აქვთ -ე, კავშირებითისა კი შესაბამისად -ო.

II კლასი. ფ უ ძ ე რ ე კ ა დ ი ზ მ ნ ე ბ ი. ფუძედრეკად ზმნათა რაოდენობა დაახლოებით 240-მდეა. ძირის ბოლოციდურ პოზიციამი დასტურდება ყველა თანხმოვანი, გარდა გ, თ, ლ, ყ, ჰ-სი.

ზმნათა ეს კლასი აწმყო-წყვეტილში აბალუტური ხმოვანთმონაცვლობით ხსიათლება. ისინი აწმყო ფუძეში გვიჩვენებენ ე გახმოვანებას, წყვეტილისაში კი ი გახმოვანებას (წყვეტ-წყვიტებ). წყვეტილის მაწარმოებელია -ე სუფიქსი, II კავშირებითისა კი შესაბამისად -ო. III სერიაში, როგორც წესი, I თურმეობითი ცერდნობა აწმყო ფუძეს ე გახმოვანებით (მოუწყვეტია), II თურმეობითი და III კავშირებითი კი ტატკური ვნებითის (||დინამიური ვნებითის) II სერიის ფუძეს (მოეწყვეტა, მოეწყვეტოს).

გამოიყოფა სამი ქვეგვდი: 1. -ეგ სუფიქსზე დაბოლოებულნი, 2. -ენ სუფიქსზე დაბოლოებულნი, 3. ყველა დანარჩენ (გარდა გ, თ, ლ, ყ, ჰ) თანხმოვანზე დაბოლოებულნი. ამ უკანასკნელისაგან -ებ, -ემ, -ედ, -ებ უძველესი ზმნურ სუფიქსებადაა მიჩნეული. სხვა ფორმებთან შეპირისპირების საფუძველზე (ნ. მარი, ა. შანიძე, ვ. თოფურია, ჰ. ფოგრი, გ. მკავარიანი) არ არის გამორიცხული, რომ სხვათა სუფიქსური წარმომავლობაც დადასტურდეს.

-ეგ და -ენ სუფიქსებზე დაბოლოებულ ზმნათაგან უმეტესობას თავში მაკაუზირებელი ა- პრეფიქსი დაერთვის. ა-ეგ; ა-ენ (გ-ა-დგ-ენ; გ-ა-ძვ-ენ, გ-ა-წვ-ენ, გ-ა-კმ-ენ, გ-ა-მტვ-ენ, გ-ა-რხ-ენ და სხვ.), რაც ამ სუფიქსთა კაუზატურ წარმომობაზე მიუთითებს.

აღსანიშნავია, რომ II სერიის ფორმებში -ივ კარგავს ვ-ს II კავშირებითის -ო სუფიქსის გავლენით, რაც ანალოგიით წყვეტილზეც ვრცელდება. (ვაშტრევე—დავაშტრევიო—დავაშტრევიო—დავაშტრევიე—დავაშტრევიე).

III ქვეჯგუფის ფუძედრეკავალი ზნეები საერთო წესის თანახმად აწეოში -ავ თემატური სუფიქსის დართვის ტენდენციას იჩენენ და, ამგვარად, ემსგავსებიან „რეველარულ“ ფორმებს, რომლებშიც აწეოში ფუძეს თემატური სუფიქსი აწარმოებს. ამასთან, -ავ სუფიქსის დართვა იწვევს ფუძის ე ხმოვნის ი-ში გადასვლას: ვდრეკ—ვდრეკ-ავ. ვწვეტ—ვწვეტ-ავ, ვღლექ—ვღლექ-ავ (შესაბამისად I თურმობითი იქნება დამეჯლიქავს).

სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით სწორ ფორმად მიღებულია უსუფიქსო ფორმები.

III კლასი. -ი თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი. აწეოში თემატური -ი სუფიქსის მქონე ზმნათა უმეტესობის ფუძისეული ზმოვანი მკვიდრია, ნაწილი კი შეკუმშული ფუძითაა წარმოდგენილი. II სერიაში ამათ ფუძე სრული გახმოვანებით აქვთ წარმოდგენილი: ა ან ე ხმოვნით. ამ კლასის ზმნათა საერთო რაოდენობა 220-მდეა. გამოიყოფა 3 ქვეტიპი:

1. ძირითადი ბოლოვდება რ, ლ სონატებზე, იშვიათად ვ(1), ღ(4), ჯ(1) თანხმოვნებზე. აწეოში ფუძე შეკუმშული აქვთ (ღ გახმოვანებით), წყვეტილში კი ა გახმოვანება ახასიათებთ. წყვეტილის სუფიქსია -ი. კავშირებითისა -ო (ვთლო—ვთლო—ვთლო; ვზრდო—ვზარდო—ვზარდო). აღსანიშნავია, რომ ე და -ო სუფიქსები და S₂ -ა სუფიქსი ფუძისეულ ა ხმოვანს არ კუმშავს. ამათა რაოდენობა დაახლოებით 23-ია.

2. ბოლოკიდურ პოზიციაში აქვთ ნ ან რ, აწეოში ნეკუმშული ფუძე, წყვეტილის ფუძეში ე გახმოვანებით (შბოლოდ S₁ და S₂ პირებში). წყვეტილი ნიშნისა ან კიდევ ფუძეს დართვის უფუნქციო „ნართაული“ -ი (გაჩენილ მრავლობითში თანხმოვანთ გასაყარად და ანალოგიით გავრცელებული მხოლობითის ფორმებშიც). წყვეტილში S₂-ის ნიშანია -ა სუფიქსი, რომელიც განსხვავებით წინა ქვეჯგუფებისაგან, ფუძისეულ ე ხმოვანს ამოავლებს. II კავშირებითში შესაბამისად -ა სუფიქსი (რომელიც ფუძისეულ ე ხმოვანს ამოავლებს) აქვთ: ვცრა—(გა)ვცრა—(გა)ვცრა; ვფშენი—(და)ვფშენი—(და)ვფშენი. მათი რიცხვი დაახლოებით 25-ია.

3. როგორც ვთქვით, ამ კლასის ზმნათა უმეტესობას აწეოში ხმოვანი სტაბილური აქვთ. ამათ თემატური ნიშნის წინ აქვთ ნ, რომელსაც აკავი შინძე ინთქისად თვით. (ვთონნი, ვგზენი, ვთხუნი...) მათი რაოდენობა 135-ს აღწევს. სულ რამდენიმეა დაბოლოებული ლ, რ, ს-ზე (ვწვილი—ვწვილი, ვამადლო—ვამადლო, ვმარგლო—ვმარგლო, ვანწავლო—ვანწავლო, ვწაევილო—ვწაევილო; ავაციცლო—ავაციცლო; ვწყსი—დავწყსე (ავიანი), ვაკარბი—ვაკარბი (ავიანი), მაგრამ მათგან ზოგი წარმოშობით ავიანია, ზოგი — ებიანი.

ორი ზნა: ვიშოვი—ვიშოვი და ვიშოვი—ვიშოვი მყოფადის ფუნქციით იხმარება. აწეო მათ საობიექტო მიმღობის ფორმისაგან აქვთ ნაწარმოები -ობ თების ნიშნით: ვშოულობ, ვპოულობ. მათი მსგავსია ვითხოვ—ვითხოვლობ. როგორც ვხედავთ, სამივე -ოვ სუფიქსიანია. პირველ ორს -ი სუფიქსი გვიან დართო, უკანასკნელს კი იგი არა აქვს განვითარებული. აღსანიშნავია, რომ

4. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართლი ენის გრამატიკის საფუძელები, თბილისი, 1973, § 454, გვ. 394.

ამ ზმნების სასუბიექტო ჭკევის ფორმა გაგებულ იქნა მომავალი დროისად ისევე, როგორც ეს მოხდა ე. წ. მეორობტივეში (ვტირი—ვ-ე-ტირ-ებ).

ამათვე ჰგავს ვ-ე-ჟიდ-ო ზმნაც; რომელიც აგრეთვე მომავალი დროის ფუნქციით იხმარება და რომელიც ვ-ე-ჟიდი ზმნის საპირისპირო ჰნიშვნელოვნისაა. ამასაც აწმყოს ფორმა ისევე ეწარმოება, როგორც ზემოთ დასახელებულ ზმნებს (აწმყო: ვ-ე-ჟიდ-ულ-ობ; წყვეტილი: ვ-ე-ჟიდ-ე).

გამონაკლისს წარმოადგენს აგრეთვე ვჟი—(მო)ვჟე, რომელსაც II კავშირებითში მოსალოდნელი -ო სუფიქსის ნაცვლად აქვს -ა სუფიქსი (მოვჟე—ა—მოჟე—ა—მოჟე-ა-ს). თუმცა იშვიათად შეგვხვდება -ო სუფიქსიანი კავშირებითი (მოვჟე-ო).

IV კლასი. -ავ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ე ბ ი. -ავ თემისნიშანი პროდუქტიულობის თვალსაზრისით მეორე ადგილზეა -ებ თემისნიშნის შემდეგ. ამ სუფიქსს დაირთავს 960-მდე ზმნა. როგორც ზემოთ ვნახეთ, თანამედროვე ქართულში -ავ სუფიქსის დართვის ტენდენციას იჩენენ აწმყოს ათემატური და ფუძედარეკალი ზმნებიც, რაც -ავ სუფიქსის სიცოცხლისუნარიანობაზე მიუთითებს.

ამ კლასის ზმნები წყვეტილის წარმოების მიხედვით 2 ძირითად ტიპად შეიძლება დავეყოთ.

1. „ნორმალური“ წარმოების ზმნები, რომელთაც ზმნური ფუძე არ ეცვლება, წყვეტილის ნიშანი არის -ე, შესაბამისად II კავშირებითის ნიშანი არის -ო სუფიქსი, წყვეტილში S₁-ში — ა (ვხატე—ხატა—ვხატო). ამათგან გამონაკლისია ორი ზმნა: ვწვ-ავ (ვწვა-ავ) და ვფქვ-ავ, რომლებსაც წყვეტილის ნიშნად დღეს აქვთ -ო სუფიქსი: და-ვ-წვ-ო, და-ვ-ფქვ-ო.

2. რ, ლ, ნ სონანტებზე დაბოლოებულ -ავ თემატურ სუფიქსიან ზმნათა უმეტესობას აწმყოში ფუძე შეკუმშული აქვს: ამოვარდნილია (ძირისეული) -ა, რასაც წყვეტილის S₁ და S₂ ფორმები ადასტურებენ (S₂-ში კი პირის ნიშანი -ა კვლავ კუმშავს ფუძეს), ვკრავ—შეჯვარ-ო/—შეჯრა. აღსანიშნავია, რომ ამ ზმნებს წყვეტილი ათემატური აქვთ, ქ ნიშნიანი. პარალელურად „უფუნქციო“ -ე-ც დართვის, თანხმოვანთგასაყარად გაჩენილი მრავლობითის ფორმაში (მოვკვალთ—მოვკვალ-ე-თ, შევჯართ—შევჯარ-ე-თ). II კავშირებითში, როგორც მოსალოდნელია, მათ აქვთ სუფიქსი -ა, რომელიც აგრეთვე კუმშავს ძირს: მოვკლ-ა, შევჯრ-ა, მოვხვ-ა.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ 2 ზმნა, რომელიც არ ბოლოვდება სონანტებზე, მაგრამ მაინც შეკუმშული ფუძითაა წარმოდგენილი აწმყოში: ვ-თხზავ, ვ-ხზავ. ძველ ქართულში მათ წყვეტილში სრული განხმოვანება ჰქონდათ (და შესაბამისად ნულოვანი აორისტი): შევთხზავ, დავხავ. თანამედროვე ქართულში კი მათ -ე ნიშანი დაირთავს და შესაბამისად ხმოვანი დაქარგვის: შევთხზ-ე, დავხავ-ე.

აქვე აღსანიშნავია ვიც(ე)-ავ ზმნაც, რომელიც წყვეტილში ე განხმოვანებას გვიჩვენებდა: და-ვ-ე-ციევ; დღეს კი ძირითადად იხმარება და-ვ-ე-ც-ავ-ო ფორმით. „ნართავლი“ უფუნქციო ე-ს მუდმივი თანხლებით, რადგანაც უფრო ამა-ვ-ე-ც-ავ ემთხვევა მყოფადს.

გამონაკლისის სახით უნდა აღვნიშნოთ კიდევ რამდენიმე ზმნა, რომელიც წყვეტილის S₂ პირში -ა სუფიქსის პარალელურად -ო სუფიქსსაც დაირთავს: მორწყ-ა||მორწყ-ო; დარგ-ა||დარგ-ო; და(ა)რთ-(ა) და(ა)რთ-ო. ამათგან ორა უკანასკნელი უფრო ხშირად სწორედ -ო ნიშნით იხმარება. ფუძეკუმშვადთა-

გან ჩა-ვ-ფად ზმნაც -ა-ს პარალელურად -ო სუფიქსს გვიჩვენებს S₃ პირზე: ჩაფლ-ა||ჩაფლ-ო.

დღეს ამ ზმნათა შორისაა ვნოქ-ავ და ვსუნოქ-ავ (—სულთოქუმა) ზმნები, რომელნიც წინათ -ამ თემისნიშინათა რიგს ეკუთვნოდნენ.

ყ კლასი. -ებ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ე ბ ი. -ებ თემატურსუფიქსიანი ზმნები მეტად მრავალრიცხოვანია. მათი რიცხვი 2060-ს აღწევს. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ -ებ სუფიქსი (-ა პრეფიქსთან ერთად) გარდამავალ ზმნებს აწარმოებს სახელთაგან. უმეტესობა გარდამავალ -ებთან ზმნათაგან სწორედ ნასახელარი ზმნებია. საკვიროების შემთხვევაში ნებისმიერი სახელისაგან შეგვიძლია ვაწარმოთ გარდამავალი ზმნა ა—-ებ კონფიქსის საშუალებით. საინტერესოა, რომ ა—-ებ კონფიქსით ნაწარმოებ ზმნებს (პირველადსაც და ნასახელარსაც) ისტემატურად შეესაბამება სუფიქსიანი, დონიანი (ძველ ქართულში პარალელურად — ნარიანი) ვნებობები (ვ-ა-სუქებ—ვ-სუქ-ღ-ებ-ო; ვ-ა-ბარ-ებ—ბარ-ღ-ებ-ო, ვ-ა-ცხლ-ებ—ვ-ცხლ-ღ-ებ-ი). ხოლო ოდენ -ებ სუფიქსიანებს კი პრეფიქსიანი ვნებობები: ვბადებ—ვიბადები, ვღებ—ვიღები, ვკიდებ—ვიკიდებ. როგორც ცნობილია, -ღ(||-წ) სუფიქსიც ძირითადად ნასახელარი ზმნების მწარმოებელია. აქედან, ცხადია, დონიანი ვნებობები არ არის მიღებული მოქმედებითი გვარის ზმნათაგან კონვერსიის შედეგად. ეს სუფიქსი ე. წ. „უნიშნო“ ვნებობების (წარმოშობით უჯვარო დინამიკური ზმნების) ყალიბის მიხედვით დამოუკიდებლად აწარმოებს ნასახელარ ზმნებს. ამ თვალსაზრისით ისინი პირველადი ზმნებია, განსხვავებით პრეფიქსიანი (ინიანი და ენიანი) ვნებობებისაგან, რომლებიც, როგორც წესი, მოქმედებითი გვარის ზმნებისაგან (მათი სასუბიექტო და საობიექტო ვერსიისაგან) კონვერსიის გზით მიღებული მეორეული ფორმებია.

ამ კლასის ზმნებს ძირითადად ერთგვარი, „რეგულარული“ წარმოება აქვთ, მაგრამ მაინც გამოიყოფა 2 ჯგუფი წყვეტილში S₃ პირის ნიშნისა და III სერიის თემის სხვაობის მიხედვით.

1. I ქვეტილში შედის აბსოლუტური უმეტესობა ებიანი ზმნებისა, რომელიც მიჰყვება ერთ წესს: წყვეტილის ნიშანი არის -ე, II კავშირებითისა კი შესაბამისად -ო. S₃-ის ნიშანი წყვეტილში არის -ა. ეს ეთმებ, როგორც წესი, -ებ თემის ნიშანს განიუთარებენ⁸ თურმეობითში: ვაკეთებ—ვაფაკეთ-ვაგმიკეთებია. სხვა კლასის ზმნათაგან განსხვავებით ეს ნიშანი მათ ანალოგიით უჩნდებათ აგრეთვე II თურმეობითსა და III კავშირებითშიც, მიუხედავად იმისა, რომ მათი თემა ეყრდნობა ენიანი ვნებობის II სერიის თემას.

II თურმეობითი/III კავშირებითი; S ₃ O ₁	II თურმეობითი/III კავშირებითი S ₁ O ₂
ქველი: ა-ვ-ე-შენ-ე/-ო	ა-მ-ე-შენ-ა/-ო-ს
გარდამავალი: ა-ვ-ე-შენ-ებ-ო-ე/-ო	ა-მ-ე-შენ-ებ-ო-ა/-ო-ს
ახალი: ა-ვ-ე-შენ-ებ-ო-წ-ე/-ო	ა-მ-ე-შენ-ებ-ი-წ-ა/-ო-ს

ახალში, როგორც ვხედავთ, ჩართულია -წ. უნარო ფორმები დღესაც იხმარება დასავლურ დიალექტებში.

⁸ ეამბობთ, განვიითარებენო, რადგანაც თემატური სუფიქსი არა აქვთ სტატიკური ვნებობების აწმოს იმ ფორმებს, რომლებიც საფუძვლად დაედო გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითის ფორმათა წარმოებას (მთეოთებ, ექუთოთებ).

⁹ ზოგიერთი ენათმეცნიერი II თურმეობითის ფორმებს კავშირებითი წარმოშობით ხსნის და, ამგვარად, გამოყოფს კავშირების -ან მწარმოებელს, რაც მართებული არ უნდა იყოს.

ამგვარად, განსხვავებით სხვა კლასის ზმნებისაგან; რომელთა I თურმეობითის ფუძე განსხვავდება II თურმეობითისა და III კავშირებითის ფუძისაგან აწმუოს თემატური ნიშნითაც, ამ ზმნებში აწმუოს თემატური ნიშანი I თურმეობითის ანალოგიით გავრცელებულია II თურმეობითისა და III კავშირებითშიც, რაც სისტემის გათანაბრებისადმი ტენდენციის გამოვლინების ერთ-ერთი მაგალითია.

ამავე ქვეჯგუფს განეკუთვნება კაუზატივის (შუალებითი კონტაქტის) ფორმებიც: აშენებინებს, აკეთებინებს და მათი მსგავსი. ამათთვის III სერიაში ვიღებთ შემდეგ ფორმებს:

S_2O_1	—	S_1O_2
ავუშენებინებო	—	აშიშენებინებო
ავეშენებინებანე	—	აშეშენებინებანა
ავეშენებინებინო	—	აშეშენებინებინო

2. მეორე ქვეტიპს ქმნიან ისეთი ებიანი ზმნები, რომელთაც უმარკულო ძირები აქვთ. განსხვავებით სხვა ებიან ზმნათაგან, წყვეტილის III პირში მათ აქვთ -ო ნიშანი (როგორც ფიქრობენ, მიღებული ვა კომპლექსისაგან: ვაქვე, აქვე, აქვე-ა—აქვა—აქო. აღმოსავლურ დიალექტებში დღესაც გვხვდება ევიანი ფორმები I და II პირში: ვაქვეო, წვაიღვეო. ისინი III სერიაში არ განავითარებენ -ე თემის ნიშანს: მათი რიცხვი სულ 14-ით ამოიწურება: აღებს—აგ-ო—უღია; ღებს—ღაღ-ო—(ღა)უღ(ვ)ია. აგღებს—აგღ-ო—(ღა)უგღია; აქებს—აქ-ო—უქია; ანთებს—ანთ-ო—უნთია; აღებს—აღ-ო—უღია; ახებს—(შე)ახ-ო—(შე)უხია; აცხებს—აცხ-ო—(შო)უცხია; აწებს—(ჩა)აწ-ო—(ჩა)უწია; ავებს—ავ-ო—უვია; ავებს—(გა)ავს-ო—(გა)უვსია; ავლებს—(ღა)ავლ-ო—(ღა)უვლია; არგებს—(შო)არგ-ო—(შო)ურგია; იწყებს—(ღა)იწყ-ო—ღაუწყია.

ამათ წყვეტილის მაწარმოებლად -ე ნიშანი აქვთ.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ რამდენიმე ზმნა: აგნებს, აგზნებს, ახლებს, აკლებს და ასწრებს. ესენი წყვეტილის S_1 და S_2 პირებში ფუძეში გვიჩვენებენ ე და ა გახმოვანებას, რის გამოც წყვეტილის ნიშნად აქვთ -ღ/-ი: მი-ვ-ა-გნ/ე, აღვა-გზნ/ე, ვახელ/ე, (ღა)ვ-ა-კელ/ე, (შო)ვ-ა-სწარ/ე. მაგრამ სასაუბრო მეტყველებაში სხვა ზმნათა ანალოგიით ამათაც „რეგულარული“ ფორმები უჩნდებათ წყვეტილის ნიშნით: მი-ვ-ა-გნ-ე, და-ვ-ა-კლ-ე, შო-ვ-ა-სწრ-ე. აღსანიშნავია, რომ ამ უკანასკნელთან S_2 პირში -ა ნიშანიც დამტკიცდება: მაგ.: „ამ საქმის გარიგებაში დაგვისწრა-ა სამთავნელი ყანჩელი იოსები“ (იხ. სამართლის ძეგლები, ტ. IV, გვ. 197, 170, 1703 წლის საბუთი).

აღსანიშნავია, რომ II კავშირებითში მოსალოდნელი ა-ს ნაცვლად (რომელიც δ სუფიქსიან წყვეტილს შეესაბამება) გვაქვს -ე ნიშანი წყვეტილის შესაბამისი -ო:ღავაკლ-ო, შოვასწრ-ო.

გამონაკლისია აგრეთვე ზმნა ვუშვ-ებ, რომელსაც წყვეტილი აქვს -ე ნიშანი (გა)ვ-უშვ-ე, S_2 გა-უ-შვ-ა. შესაბამისად, კავშირებითში -ა ექნება: გა-ვ-უ-შვ-ა.

VI კლასი. -ობ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ა ნ ე ბ ი. ამ ზმნათაგან ზოგი ნაწარმოებია ე. წ. უნიშნო ენებითაგან კაუზატიური ა.—ობ კონფიქსის საშუალებით (იხ. ზემოთ) (ვთბებს—ვათბობ, ვხმები—ვახმობ, ვშრებს—ვაშრობ და სხვ.). უმეტესობის კი პრეფიქსიანი ენებითი აქვს: აწრთობს—წრთობ; ამკობს—იმკობა; აურდნობს—ურდნობა.

1. ძირითად ქვეყნულს ქმნის ზმნები, რომელთაც წყვეტილის ნაშნად „რე-გულარული“ - ე აქვთ, ხოლო S₃-ის ნიშნად, როგორც წესი, -ო.

1 თურმეობითი განსხვავებით სხვა ზმნათაგან, მათზე ანალოგია არ მოქმედებს: ისინი არ განავითარებენ -ობ თემის ნიშანს: ვაპობ—(და)ვაპე—(და)აპო—(და)-უპაი; ვგობ—დავამე—დაგმო—დაღვამი და სხვ. II კავშირებითის ნიშანი წყვეტილის -ე-ს შესაბამისად არის -ო.

2. მეორე ქვეყნულს სულ 6 ფუძეკუმშვადი ზმნა ქმნის. მათ ძირის ბოლოკიდურად აქვთ ნ ან რ სონანტი. აწმუში ფუძე შეკუმშული აქვთ, წყვეტილში --- სრული გახმოვანება. სამს ა გახმოვანება, სამს — ე გახმოვანება. შესაბამისად წყვეტილის ნიშანი არის უკვე არა -ე, არამედ Ø/-ი. S₃-ის -ა/-ო და II კავშირებითის -ა/-ო სუფიქსები კუმშავს ფუძეს:

ა) ეუთხრობ — ეუთხარ/ი	უთხრა-ა — უთხრა-ბ-ი
ვაქურობ — ვაქუარ/ი	იქურა/ო — (და)იქურ-ახ/ო-ბ
ვიცნობ — ვიციან/ი	იციან(ა)/ო — იციან-ახ/ო-ბ
ბ) ვაურდნობ — ვაურდენ/ი	აურდნ-ო — აურდნ-ო-ბ
ვაშენობ — ვაშენე/ი	აშენ-ო — აშენ-ო-ბ
ვიგრძნობ — ვიგრძენ/ი	იგრძნ-(ა)/ო — იგრძნ-ო-ბ

-ა||-ო სუფიქსიან პარალელურ ფორმათაგან დღეს -ო სუფიქსია გაბატონებული.

ცალკე გამოიყოფა ვ-შ-ობ (ვ-შვ-ობ) ზმნა, რომელსაც წინათ სრული, ე გახმოვანება ჰქონდა წყვეტილში (ვ-შევ), დღეს კი ერთის -ი სუფიქსი, რომელიც ამოვადებს ე-ს: ვ-შვ-ი.

VII კლასი. -ამ თ ე მ რ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ე ბ ი. ამ ზმნათა რიცხვი მეტად მცირეა, სულ 15-იოდე ზმნა. ყველა მათგანს წყვეტილში აქვს -ი დაბოლოება კავშირებითში კი შესაბამისად -ა სუფიქსი. ყველა მათგანი საკმაოდ თავისებურია ენებითის ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით, ზოგს სულ არა აქვს შესაბამისი ენებითის ფორმა (მაგ., ვარტყამ, ვარქვამ, ვართვამ, ვუსვამ), ზოგს აბლაუტის წესით აქვს ენებითის ფორმა ნაწარმოები (ვღვამ—დავღვამ—დავღვამე). ზოგს კი e/ე პრეფიქსიანი ენებითი აქვს, მაგრამ განსხვავებით პრეფიქსიანი ენებითის წყვეტილის რეგულარული -ე ნიშნისა (ვიხატებ—დავიხატ-ე) ამათ წყვეტილში აქვთ o სუფიქსი (ვაბამ-დავებ-ი, ვნთქამ—ჩავინთქ-ი, ვართხამ—ვავერთხ-ი, ვუსვამ—წავესვ-ი, ვახხამ—დავეხ-ი; ესეამ ზმნის S₁ და S₂ ფორმები შევსვ-ი არ იხმარება, S₃ — შეისვა).

ერთ ზმნას სხვა ძირის ენებითი აქვს ვსვამ—დავსვი—დავცივ (ამისი შესაბამისი მოქმედებითი ნაწარმოებია კალზატური წესით: და-ვ-ა-ქ(ღ)-ინ-ე), ხოლო აღიქვამ ზმნა ენებითის წყვეტილს აღწერილად აწარმოებს: აღქმულ ვაქენ(ი).

აღსანიშნავია წავესვი ზმნა, რომელიც დიალექტებში აღიღგენს ე ხმოვანს წავესვე(ი). ჩვენთქ-ი ფორმას კი აქვს პარალელური -ე სუფიქსიანი ფორმა ჩვენთქ-ე.

I თურმეობითში, როგორც წესი, -ამ თემისნიშანი განუეთარდებათ, მაგ-

7 ეს ფორმა დღეს იხმარება „ოქმის“ მნიშვნელობით და ენაცლება აწმუის ევზანებო ფორმას: (მო)ეუთხრობ ზმნის აწმუის ფორმას დღეს ლიტერატურულში აქვს „ევამობო“ ზმნის მნიშვნელობა. ასეთ შემთხვევაში მას წყვეტილის S₃-ში აქვს ნიშანი -ო და კავშირებითის სუფიქსადაც -ო: მო-ეუთხარი—მო-ეუთხარ-ო — მო-ეუთხარ-ო-ბ. აღსანიშნავია, რომ მითხრობია ფორმას გურულში აქვს მითქვამს, თქმა ზმნის მნიშვნელობა.

რამ, როგორც ზემოთაღ აღნიშნეთ, ძლიერი ტენდენცია იჩენს თავს -აშ-ის გარეშე ხმარებისა: ვაბამ—დაამბამს—დაამბია; ვარტყამ—დაამრტყამს—დაამრტყა. მით უფრო გრ₁ და გრ₂ პირებში: დაუბამ-ვარ—დაუბო-ვარ; დაუბ-აშ-ხარ—დაუბ-ა-ხარ.

VIII და IX კლასები. -ემ და -ოფ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ე ბ ი. ეს კლასები თითო ზმნითაა წარმოდგენილი.

1. -ემ—მ-ე-ს-ც-ემ—მი-ე-ე-ც/ი—მ-ი-ს-ც-ა; წყვეტილი, როგორც ვხედავთ: ათმატური აქვს. ამავე დროს ეს მოქმედებითი გვარის ერთადერთი ზმნაა, რომელსაც I და II პირში ე- პრეფიქსი აქვს შენარჩუნებული (როგორც ჩანს, წარმოშობით საობიექტო ქცევის ნიშანი). III პირში მას კარგავს S₃-ის -ა სუფიქსი მ-ი-ს-ც-ა (ისევე, როგორც ვარქუ ზმნაში იკარგება ა- პრეფიქსი: ვ-ა-რქუა—არქუა—ბრქუა).

სცემს ზმნაში („დაარტყმის“ მნიშვნელობით), როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს, ეს ფუძეშია გადასული (წყვეტილი: ვცემ—სცემა) და იგი ერთთემიანი, მაგრამ ძველ ქართულში ამ მნიშვნელობითაც ორთემიანი იყო: „არგანი სცა“.

2. -ოფ თემატური სუფიქსი დღეს ერთადერთ ყოფა ზმნას აქვს. აწმყოში მას შეეკრძა აქვს ფუძე, რომელიც, თავის მხრივ, -ავ სუფიქსს შეიცავს: უ-ავ-ოფ—უ-ვ-ოფ—ოფ. წყვეტილში კი სრული სახითაა წარმოდგენილი: ვუავ-ე—უავ/ი—უ-ო (—უვ-ა—უავ-ა).

I თურმეობითი მარტივი ფუძითაა წარმოდგენილი: მიე-ვია (ძველში -ოფ-ითაცაა დადასტურებული: გ-ი-ე-ოფ-ი-ე-ს).

შენიშვნებში ტახლასთან დაკავშირებით. 1. ტახლაში ზმნა ფუძე (ძირი) აღნიშნულია ტრითი (—). ფუძისული (ძირისული) ცვალებადი სპოიანი კვადრატულ ფრჩხულშია ჩასმული: [].

ზმნურ ფუძეთა მთლიანი შედგენილობა ან ბოლოიდური თანსპოიანი ნაწილებია მხოლოდ საპირივების შემთხვევაში. ცნობილია, რომ ქართული ზმნური ფუძეებია (ძირებია) ადგილობრივი და ბოლოიდური პოზიციის უფროსი თანსპოიანი უპირავე, ამასთან, არის როგორც მარცხენი (აბსოლუტური უპირავესობა), ისე უმარცხელო (იშვითი) ფუძეები. ქართული ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების შესახებ იხ. ფ. ერთელაშვილის ნაშრომი „ზმნური ფუძეების ფონმატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში“, 1970 წ.

- 2. მასდარი და მიმდებარე აწმყოს თემას ეყრდნობა.
- 3. ტახლაში I სერიიდან მხოლოდ აწმყოს ფორმებია წარმოდგენილი, რადგანაც I სერიის ყველა მწკრივი ეყრდნობა აწმყოს თემას: უწყვეტელი — დ-ი; აწმყოს კავშირებითი — დ-ი. მყოფელი ზმნისწინაინი აწმყოს ფორმაა. შესაბამისად ხოლმებითი და მყოფელის კავშირებითი ზმნისწინაინი ფორმებია.
- 4. წყვეტელში საგანგებოდ აღვნიშნავთ S₃ პირის მხოლოდ -ი ნიშანს. ყველა დანარჩენ შემთხვევაში იგულისხმება, რომ არის -ა.
- 5. გარდამავალი ზმნის I თურმეობითის ფორმა წარმოადგენს სტრუქტურული ენობრივების აწმყოს საობიექტო ქცევის ინტერსიულ ფორმებს (ზმნისწინარტულს), მაგრამ, რადგანაც სტრუქტურული ზმნების უღლების სისტემის წარმოდგენა დიდი აგილოს დიქტირება, ამიტომ ტექნიკური თვალსაზრისით, I თურმეობითის წარმოებისათვის ამ ტახლაში უფრო მისახერხებლად ვსანიტ მყოფელის ოპორტიუნის გამოყენება. ამის საფუძველს კი იძლეოდა ის, რომ დღეს I თურმეობითის ფორმები შეიძლება წარმოადგინოს გარდამავალი ზმნის საობიექტო ქცევის ფორმებზე დაყრდნობით: მყოფელის ფუძის (გა-უ-ე-ოფ-ებ, გა-(უ)-ე-კო-ებ) S₁ და S₂ პირებში დაერთვის -ი სუფიქსით-მყოფელი ზმნა (-ი-ვარ, -ი-ხარ). S₃ პირში კი -ი სუფიქსი და S₃ პირის -ი ნიშანი (-ი-ა): გა-ვ-უ-კო-ებ-ი-ვარ, გა-მ-ი-კო-ებ-ი-ა.

ა. შ. ნ. ი. ძ. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, § 457, გვ. 307.

ტაბულა 1

I	II კვში-რებითი	I თუშკობითი		II თუშკობითი	შესაბამის ვარიანტების ტიპები	აწეუ	წაკვობი	II კვში-რებითი
		ს ₁ , ს ₂	ს ₃					
I	ფეიფრსტაფ:	1	—ცა	—ც-ი	—ც-ი	—ც-უბ-ი	—უ	
		2	[ც]	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უბ-ი	[ც]-უ
		3	[ც]	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უბ-ი	[ც]-უ
		4	[ც]	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უბ-ი	[ც]-უ
II	ფეიფრსტაფ:	5	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		6	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		7	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		8	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
III	ფეიფრსტაფ:	9	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		10	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		11	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	
		12	[ც]ა	[ც]-ი	[ც]-ი	[ც]-უ	[ც]-უ	

ტაბულა 2

პარადაჯული ზმნის თება	№	საწყისი	აწმერ	წამობილი	II კეპნი- რეპთი	I თურქობითი		II თურქობითი	შესაბამისი უღებთის ტიპი	აწმერ	წამობილი	II კეპნი- რეპთი
						ფი, ფი	ფი, ფი					
IV	9	- ც-ე-ა	- ც-ე-ე	- ც-ე	- ც-ო	ე-ე-არ	ე-ე-ე	ე-ე-ე		- ე-ე	- ე-ე	- ე-ე
	10	რ ^ი რ ^ე } ე-ა რ ^ე		- ც-ე-ი-ო ფ ^ი	- ი-ი-ა	ე-ს	ე-ე-ე-ი-ღ	ე-ე-ე-ი-ღ	ე-ე			
	11	[ღ] ^ე ე-ა	- [ღ]-ე-ე	[ი]-ღ-ი-ო	[ღ]-ა	ი-ე-არ ი-ე-არ	ე-ე-ღ-ი-ო	ე-ე-ღ-ი-ო		[ღ]-ე-ე-ე-ი-ო	[ი]-ღ-ი-ო	[ღ]-ღ-ი-ა
	12	წ-ღ-ა ფ-ღ-ა	- ე-ე	- ე-ე	- ე-ე		ე-ე-ე-ე	ე-ე-ე-ე		- ი-ი-ე-ე-ი-ო	- ე-ე	- ე-ე
V	13	- ც-ე-ა	- ც-ე-ე	- ც-ე	- ც-ე	ე-ი-ე-არ ე-ი-ე-არ	ე-ე-ი-ე-ა	ე-ე-ი-ე-ა	ე-ე, ე-ე	- ე-ე-ი	- ე-ე	- ე-ე
	14	ც ^ი ე-ა ც ^ე		- ც-ე-ი-ო ფ ^ი	- ე-ე	ე-ე-ე-ი-ო	ე-ე-ე-ი-ო	ე-ე-ე-ი-ო	ე-ე			
	15	[ღ]-ს-ე-ა	[ღ]-ს-ე-ე	[ი]-ღ-ს-ე-ი-ო ფ ^ი	- ე-ე	ე-ე-ა	ე-ე-ღ-ი-ო	ე-ე-ღ-ი-ო	ე-ე			
	16	[ღ]-ს-ე-ა	[ღ]-ს-ე-ე	[ი]-ღ-ს-ე-ი-ი-ო ფ ^ი			ე-ე-ღ-ი-ი-ო	ე-ე-ღ-ი-ი-ო	ე-ე			
	17	ე-ე-ე-ა	ე-ე-ე-ე	ე-ე-ე-ი-ო	- ე-ე		ე-ე-ე-ე-ი-ო	ე-ე-ე-ე-ი-ო	ე-ე, ე-ე	- ე-ე-ე-ი-ო	- ე-ე	- ე-ე

ტაბულა 3

პარაზეალი გნის თემა	№	საწყისი	აწყო	წარტლი	II კუპო- რებითი	I თურმ.ობითი		II თურ- მ.ობითი	შუაბანის ანტიის ტოკები	აწყო	წარტლი	II კუ- პო- ბითი	
						ს ₁ , ს ₂	ს ₃						
VI -ობ	18	- ც-ობ-ა	- ც-ობ	- უ ფ ₃ -ო	- -ო			უ- -უ	ო, ფ ₁	(ო, ფ ₁)ობ-ი	- უ ფ ₃ -ო	- -ო	
	19	ფ[თ]ფ ფ[თ]ფ ობ[თ]ფ	[თ]-ობ	[ა]-ფ-თ[თ]-ი ფ ₃ -ა[თ]-ი	[თ]ა[თ]-ო	ო-ფ ₁ ო-ბ ₁ ბ ₁	ო-ა	უ-თ[თ]-ი	ფ ₁ (აფ ₁)-ებ-ი	[ფ ₁ -ებ-ი (აფ ₁)-ებ-ი	აფ ₁ -ი აფ ₂ -ა	- -უ	
	20	ფ[თ]ფ ფ[თ]ფ ფ[თ]ფ	[თ]-ობ	[ც]-თ[თ]-ი ფ ₃ -ო	[თ]-ო								
	21	ფ[თ]ფ-ობ-ა	ფ[თ]ფ-ობ	ფ[თ]ფ-ობ	ფ[თ]ფ-ობ	ფ[თ]ფ-ობ			უ- -ი	ო-	ფ[თ]ფ-ებ-ი	ფ[თ]ფ-ი	- -ა
VII -აბ	22	ც { -ბ-ა ფ	- ც-აბ	- -ი	- -ა	აბ-ს აბ-ბ ₁ ბ ₁ ო-ფ ₁ ო-ბ ₁ ბ ₁	აბ-ს ო-ა	უ- -ფ	ო, ფ ₁	- ფ-ებ-ი - ფ-ებ-ი - -ფ	- -ი - -ი	- -ა	
VIII -ებ	23	ც-აბ-ა	ც-აბ	ფ[თ]ფ-თ[თ]-ი	ც-ა	ო-ფ ₁ ო-ბ ₁ ბ ₁	ო-ა	უ- -უ	ო, უ-	ფ-ებ-ი	ფ-ც-ი	უ-ც-უ	
IX -ოფ	24	ფ[თ]ფ-ოფ-ა ო-ფ-ფ-ა	ფ-ოფ	ფ[თ]ფ-ი	ფ[თ]ფ-ი	- -	ო-ა	უ- -თ[თ] ფ ₃ -ო	ო, ფ ₁	- -	ო-ფ-თ[თ]-ი	ო-ფ-ო	

დავანა ველიძის მიხედვით

ქართული ენის გრამატიკის ზომიერითი სადავო
საკითხის გამო

გამომცემლობა „განათლება“ 1978 წ. გამოცემა ალ. ონიანის ნაშრომი „ქართული ენის ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები“, რომელსაც ბოლოში დართული აქვს შენიშვნები ეურნალ „მაცნეს“ ენისა და ლიტერატურის სერიის 1977 წ. № 4-ში დაბეჭდილი ჩვენი სტატია („ინკლუზივ-ექსკლუზივის გამოხატვის ისტორიისათვის ქართულ ზმნაში“) ვარშეშო. ავტორი დავს იწყებს იმით, რომ ჩვენ მიერ წამოყენებული დებულებები მიღებულია „არა არსებული ლინგვისტური მეთოდების (შინაგანი რეკონსტრუქცია, შედარებითი რეკონსტრუქცია) გამოყენებით, არამედ ლოგიკური კრიტერიუმებიდან ამოსული“ (გვ. 227).

თავს ნებას მივცემთ, შევახსენოთ პატივცემულ რეცენზენტს, რომ ენა საზოგადოებრივი მოვლენაა, საზოგადოების გარეშე იგი არ არსებობს. ენა ადამიანთა კოლექტივის, საზოგადოების პროდუქტია, ყრძოდ, მისი გონებისა ენობრივ მოვლენებს ხშირად ფსიქიკური ფაქტორები უღვეს საფუძვლად. ენის განვითარების შინაგან კანონებს ხშირ შემთხვევაში ადამიანის აზროვნების კანონზომიერებანი განსაზღვრავენ. ამიტომ ენის შესწავლა როგორც ჩაკეტილი, მკაცრი სისტემისა, ყოველგვარი ექსტრალინგვისტური მოვლენებისაგან განუყვებით, ხშირად ნაკლებეფაზა ზოგადენობრივ მოვლენათა და, არცთუ იშვიათად, ყრძიენობრივ მოვლენათა გახრება აშვარი ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია! (მთა უფრო, რცაა საქმე ენება მტით სოკვლის მოვლენებს, რომელთა შიშართ ლინგვისტური მეთოდების გამოყენება ენობრივ მასალის არასაკმარისობის გამო ვერ ხერხდება). ასეთ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებად, რომლებიც ზოგჯერ ენობრივი სისტემის ხასიათსაც ეთ განსაზღვრავენ, მიგვაჩნია ამა თუ იმ ეთნოლინგვისტური ჭგუფის აზროვნების, მისთვის დამახასიათებელი ფსიქიკური წყობისა თუ წარმოდგენების ხასიათი, რაც, თავის მხრივ, მათი ცხოვრების პირობებთა და ვაკემოთივ შეიძლება რუს განსაზღვრულად.

მგარამ ჩვენს შემთხვევაში ასე შორს წასვლა არ გვიფიქრია და არც დავეკვირვებოთ.

ჩვენ გვინტერესება ერთი კონკრეტული ფაქტი: რა ფსიქიკურ-ლოგიკური საფუძველი შეიძლება დასდებოდეს ქართულ ზმნაში ინკლუზივის ფორმირებას და რამგორ მონდა თანდათან ინკლუზივ-ექსკლუზივის ფორმობლივი დამიხისპირების შედეგად ამ ოპოზიციის გრადატურულ კატეგორიად წამოყალიბება.

ჩვენ ამოვლილით შემდეგი ლოგიკური საფუძვლებიდან: „ინკლუზივის ფორმაში ! პირთან ერთად აღსანიშნე II პირიყა. ინკლუზივი I პირთან ერთად აუცილებლად ჩარიცხება II პირსაც, III პირი კი შეიძლება იგულისხმებოდეს, შეიძლება არა. ექსკლუზივის ფორმა... მხოლოდ I და III პირს გულისხმობს. ამგვარად, III პირის არსებობა ორივე ფორმაშია შესაძლებელი — ინკლუზიურშიც და ექსკლუზიურშიც. შიშენელობა ენიჭება იმას, არის თუ არა ჩარიცხული II პირი. თუ არის, კიდევ გამოიხატება სათანადო ნიშნით (ინკლუზივი), თუ

¹ მგა, გრამატიკული ანალიზთა სინამდვილეში ფსიქიკური პროცესის ენობრივი გაფორმება. პოლიგრაფიული ზმნის სისტემაში პირის ნიშნთა ინვერსიაც ფსიქიკური პროცესის გამოხატულებაა. სუბიექტური ძიკებით მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის წესის შეცვლის მრავლობითი რიცხვის ზოგადი გრამატიკული კატეგორიით ან ორობითი რიცხვის დაკარგვას ამა თუ იმ ენაში ლინგვისტური საფუძვლები ვერ დამებუნება. აქ, მართალია, მედლენდება გლის ვაერთიარების ზოგადი ტენდენცია — კონკრეტული გრამატიკული ფორმებიდან ზოგადი კონკრეტული კატეგორიებისაკენ მისწრაფებისა, მგარამ ენის განვითარების ეს შინაგანი კანონზომიერება თავისთავად აზროვნების განვითარების ზოგადი ტენდენციის — კონკრეტულიდან ანსტრაქტულობისაკენ ტენდენციის — გამოვლენა და ასახვაა. კიდევ მრავალი სხვა მგაგალოის მოყვანა შეიძლებოდა იმის საჩვენებლად, რომ ხშირად ენობრივ პროცესებს ფსიკოლოგიური მოვლენები უღვეს საფუძვლად.

არა — არარსებობა, ცხადია, არც აღინიშნება (ექსკლუზივი). აქედან ლოგიკურად გამოვიის დანაკნა: (თავდაპირველად, ე. ო. ამ დაბირსპირების გზენის დროს) ინკლუზივის უნდა ჰქონოდა ნიშანი, ექსკლუზივის კი არაა².

ამგვარად, ჩვენი სრულბოთიუ არა გვექონია პრეტენზია და არც გვიცლია დავედგინა, თუ „რა სახის დაპირისპირებები გამოიხატება აუცილებლად პრეტენტული (ან აუცილებლად ექვივალენტური) ოპოზიციით“, რასაც მოგვიწერის პატრიცეზული რეცენზენტი. ჩვენი კონკრეტულ მაგალითზე წარმოვადგინეთ ერთ-ერთი შესაძლებელი ლოგიკური ვარაუდი იმისა, თუ როგორ შეიძლებოდა ენაში წარმოშობილიყო ე. წ. პრეტენტული ოპოზიცია (მემდგომი მსჯელობა კი ნათელიყოფს, თუ როგორ ყალიბდება აქედან ე. წ. ექვივალენტური ოპოზიცია: როგორ უნდა ნიშანი ექსკლუზივისა).

ჩვენი ამ ლოგიკური დამუშავების საწინააღმდეგოდ ავტორის მოჰყავს ბაცებური ზმნის მავთლით, სვლად თითქოს ამ დებულებების აღმუქრალურად სწინააღმდეგო ვითარება დასტურდება: ნიშანი აქვს არა ინკლუზივის, არამედ სწორედ ექსკლუზივის, ინკლუზივი კი მას ამ ნიშნის უქონლობით უპირისპირდება³ (გვ. 240). ავტორი აქვე იმეორებს ო. ლეშერის ნაშრომს. სანდო წერია: «ФОРМАТИВЪ 1-го л. мн. ч. атохо восходит к личному местному склонению мп. ч. (тохо «мы без вас», «без тебя»). Исклюзив («мы с нами», «с тобой») не имеет личной формы глагола». ამგვარად, ო. ლეშერისთვის მიხედვით ინკლუზივის არა აქვს პირიანი ფორმა, ხოლო ათხო მის მეორე კვალიფიკირებულია როგორც 1 პირის მრ. . რ. ფორმატივის სხვაგან იმავე ავტორის აღნიშნული აქვს, რომ «форма глагола для инклюзива (вкл.) во всех временах соответствует форме для 3 л.». მაგრამ ეს ფორმა მას არ შეეკის პირიანი უღვლილების პარადიგმებში⁴.

არც ერთ ნაშრომში, რომელშიც ბაცებური ზმნის უღვლილებაზე ლაპარაკობენ, პირიანი უღვლილების პარადიგმაში შეტანილი არ არის ინკლუზივის ფორმა, რომელიც სინამდვილეში ერთხელ შეტყვევდება არსებობს ექსკლუზივის ფორმის პარალელურად: ბ ი ფ შ ე - თ ხ ი, ხ ი ბ ე - თ ხ, ხ ე ტ რ - თ ხ (ექსკლ. «ვეწეართ», «ესსებოთ», «კეთხულობთ») — ბ ა ფ შ ე - ვ ა ხ, ხ ი ბ ე - ვ ა ხ, ხ ე ტ რ - ვ ა ხ (ინკლ.).

ისმის კითხვა: რა უშლის ხელს ხ ე ტ რ - ვ ა ხ ტიპის ფორმათა პირიანის უღვლილების პარადიგმაში შეტანას? რატომ არ თვლიან ვაა ელემენტს ფორმათა პირიანის უღვლილების პარადიგმაში?

ინკლუზივი-ექსკლუზივის გამოხატვის საკითხი ბაცებურ ზმნაში სპეციალურად შესწავილილი არ არის. ნათელი რომ ვახდეს, თუ რა ვითარებაა ამ მხარე სინამდვილეში, თავს ნება მიუცემთ ეს საკითხი უფრო ვრცლად განვიხილოთ. წინასწარ აღნიშნათ, რომ ბაცებურში ინკლუზივი-ექსკლუზივის კატეგორია გარჩეულია პირის ნაცვალსახელებში: ინკლ. ვაა (სახ., ვრგ.), ექსკლ. — თხო (სახ.), ათხ (ვრგ.). ცნობილია, აგრეთვე, რომ ბაცებურ ზმნაში პირიანი უღვლილება ჩამოყალიბების პროცესშია. სუბიექტური პირისა და რიცხვის სუფიქსებზე შესაბამისი ნაცვალსახელები ფორმდება: სტატეკურ ზმნებთან ნომინატივის ფორმით, დინამიკურებთან — გერატივის ფორმით, ობიექტური პირის ნიშნად კი მხოლოდ ნომინატივის ფორმით⁵. შესაბამისად ვაა თხო/ათხ ნაცვალსახელებიც ერთობ ზნერ ეუქეებს 1 პირის ინკლუზიური და ექსკლუზიური შინაარსის გამოსახატავად.

ვაა ნაცვალსახელი განსხვავდება ყველა სხვა ნაცვალსახელსაგან, რომელიც ზმნაში პირის ნიშნად ფორმდება, შემდეგი ნიშნებით: 1. ყველა ნაცვალსახელს, რომელიც ზმნაში

² იბ. დ. მე ლ ი ქ ი შ ე ი ლ ი, დასახ. სტატია, გვ. 162.

³ Ю. Д. Дешериев, Башни́йский язык, Москва, 1958, გვ. 85.

⁴ Ю. Д. Дешериев, Башни́йский язык, «Языки народов СССР, IV, М., 1967, გვ. 240 (სქოლიო).

⁵ Ю. Д. Дешериев, დასახ. ნაშრომები; ნ. ან დ ღ ლ ა ძ ე, კლსიკური და პირიანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, თბ., 1968, გვ. 113, 163; ქ. ქ რ ე ლ ა შ ე ი ლ ი, წოვა-თუშური ენის ზმნაში კლასის, რიცხვისა და პირის გრამატიკული კატეგორიების ფორმალური და სემანტიკური ურთიერთობის საკითხისათვის. იბ. მისივე ნაშრომში „წოვა-თუშური და ქართული ენის ლექსიკისა და მორფოლოგიის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1979, გვ. 15.

⁶ ქ. ქ რ ე ლ ა შ ე ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 26, 28; იბ. აგრეთვე, მისივე, მორფოლოგიური ინტერფერენციის შესახებ წოვა-თუშურში ენობრივი კონტაქტების თეორიის შუქზე, ენათმეცნიერება, თბ., 1977, გვ. 145.

„თქვენ“. ორსავე პირს საყუთარი მ- და გ- ნიშანი გააჩნია. როგორც ამ ფორმანტი მსგავსება, ისე გუ-ს ფუნქცია გვახდენიებს დაეუშვათ, რომ აგუ- გა-მ-, ე. ი. გუ- შეიკ-ეს I და I პირის ობიექტურ პრეფიქსებს. ფონეტიკურად გუ-ს მიღება გმ-საგან შეუძლებელი არ არის⁷.

ამგვარად, ინკლუზიის ნიშნად *გმ არქტივის რეკონსტრუქცია, ყერ ერთი, ეყოთენის ვ. თოფერიას და, შორატ, გაუგებარია, რატომ თელის ალ. ონიანი, რომ „ამგვარი რეკონსტრუქცია წინასწარ შეუძლებელი, არალინგვისტური კრიტერიუმზეა დაფუძნებული?“ ვანა არ არსებობს მავატი მავალიობები, როდესაც ორი სხვადასხვა აფიქსის კომბინაციით მიღებულია ასალი აფიქსი? რაც შეეხება ამ შემთხვევაში ლინგვისტური მეთოდის გამოყენებას, შედარებითი რეკონსტრუქციის გზით ქართულ-სვანურის მასალის მონაცემების საფუძველზე საერთოქართულურის დონეზე ალაღვენენ გუ- პრეფიქსს, ამის იქით კი ლინგვისტური მეთოდის აბნანს გუ- პრეფიქსის შედგენილობისა ალ. ონიანი არ ეთანხმება. მაგ., იგი უარყოფს ტ-ს წინ გ-ს ფონეტიკური განვითარების შესაძლებლობას, რაც არნ. ჩიქობავამ იუარულა⁸.

ზემოთ წარმოდგენილი ჰიპოთეზის (ინკლუზიის ნიშნის ორი პრეფიქსის კომბინაციით მიღების) გაზიარებას, ვ. თოფერიას აზრით, ხელს უშულობს ის ვარაუბები, რომ სვანურში სუბ. უღვლილებაში ექსკლუზიის ნიშნად მიჩნეულია ბუ- პრეფიქსი, რომელიც ზემოთ მიღებული წყის მიხედვით S₁+S₂-ს უნდა გულისხმობდეს. შედგენილობის მიხედვით ეს გაზიარება, რომ: S₂(ბ)+S₁(გ), რაც მის ფუნქციას არ შეესაბამება. ეს წინააღმდეგობა თითქმის მისივე ჩვენ შიგნით წამოყვანილებულმა ვარაუბმა, რომ ინკლუზიულ-ექსკლუზიის კატეგორიის ჩამოყალიბების საფუძვრზე ექსკლუზიის არ უნდა ჰქონოდა სავანგობა ნიშანი, რომ ბუ- პრეფიქსი ბუ-პრე-დ ტიპის ფორმებში დატვირთულია მხოლოდ პირის ნიშნის ფუნქციით და, ამგვარად, იგი არ წარმოადგენს პირის ნიშანთა კომბინაციას (აქ ჩვენთვის პრინციპში მნიშვნელობა არ ჰქონდა, მივიღებდით ვარაუდს ბუ-ს, როგორც S₁-ის არქტივის შესახებ, თუ სხვა მივიჩნევდით ტ-ს წინ ფონეტიკურად განვითარებულად). საბოლოოდ ვასკენდით, რომ სვანურში ექსკლუზიის ფორმები ბუ- არის პირის ნიშანი. რომელიც ამოსავალი (ე. ი. ამ კატეგორიის ჩამოყალიბების საფუძვრზე) უკრ გაზიარება ექსკლუზიის (რომელიც ერთზე მეტი პირის გაგებას შეიცავს) ფუნქციას. ბოლო, რაც შეეხება ინკლუზიის ლ- პრეფიქსს, აქ დაეუშვით შემოდგინ ვარაუდის შესაძლებლობა: სუბიექტურ უღვლილებაში ინკლუზიულ-ექსკლუზიის კატეგორიის ჩამოყალიბებისას სვანურში S₁-ს პრეფიქსი უკრ ბუ-ს სახით იყო წარმოდგენილი და ამიტომ ინკლუზიის გამოხატვის საფუძველზე უკრ დაედგინა S₁+S₂ ნიშანთა კომბინაცია, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში მოხდებოდა სრული ნეიტრალიზაცია ინკლუზიულ-ექსკლუზიის ფორმათა ოპოზიციისა (ეს ფორმები ამსოლტურად დაემთავრება ერთიანეთს: ბუ- აფიქსი-ღ- *ბ-ბუ-აფიქსი-ღ — ბუ- აფიქსი-ღ). ჩვენი დაკვირვების მიხედვით, სუბიექტურ უღვლილებაში ინკლუზიულ-ექსკლუზიის დაპირისპირება შესაძლებელია უფრო გვიან მოხდეს (საფიქტურად, რომ საერთოქართულურიდან სვანურის გამოყოფის შემდეგ, რადგანაც ქართულში კვალად კი არ არის დარჩენილი სუბ. უღვლილებაში ამ ოპოზიციის არსებობისა. ჩანს, ქართულში სუბიექტურ უღვლილებაში ეს დაპირისპირება აღარ განვითარებულა და ობიექტურშიც თანდათან მოიშალა, რასაც აღბან ხელ შეუწყო ექსკლუზიის ფორმის O პირის ბუ. რ. ფორმისა სრულმა დამთხვევამ).

ჩვენ დაეუშვით ერთ-ერთი ასეთი შესაძლებლობა: რომ სუბიექტურ უღვლილებაში სვანურში ინკლუზიის ფუნქციით შეიძლება დატვირთულიყო ფუნქციალურად პრეფიქსი ლ- და, რომელიც, როგორც პირის ნიშანი, დღეს ვაღმონათბოს სახით დასულია ცნობად ხუთ ზმანში (და რომლის პოზიციური ნ- და ა- ვარიანტები მ. ჭალანაშა სხვა შემთხვევებშიც დაედგინა). ამას თუნდაც ისიც აღსტურებს, რომ სავანგობა ძეგბა სპირი მისი კრიანტების აღმოსაჩენად და კიდევ ისიც, რომ ეკვივანობის ფორმებში, სადაც საზოგადოდ პირის გამოხატება -ხ სუფიქსს აკისრია, ეს სუფიქსი ლ- პრეფიქსთან ფორმებსაც დაერთვის (ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს, რა წარმოშობისა და მიუჩნევთ ამ სუფიქსს -- ეკვივან-

7 ვ. თოფერია, შრომები, I სვანური ენა, I, ზნა, 1968, გვ. 26.

8 უკანონისძიერ თანმოვანთა განვითარების შესახებ ქართულურ ენებში იბ. აგრეთ-
ვ. თოფერია; ვ სონანტის გადასვლა ლვ, ზვ, ჯვ-დ, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართულურ ენებში, შრომები, III, 1979, გვ. 57; ლ. კიკნაძე, ზ ბგერის განვითარების შესახებ ქართულში, თსუ შრ., ტ.24.

ზითი კლოს ოდინდელი ნიშნის ერთ-ერთ კომპონენტად თუ ქართულად სეანტრში ნანეს-
 ხებად). ალ. ონიანს მდებარე შიანია ჩვენი აზრი იმის შესახებ, რომ ლ- პრეფიქსი ფუნქცი-
 ადარაგულია. მაგრამ განა რამდენიმე ზნაში ან თუნდაც ზნათა განსაზღვრულ ცხედში
 დღეს დაყლილი ლ- პრეფიქსი თავისი პოზიციური ვარიანტებითური შეიძლება ჩათვალის
 S₂ პირის ორდინარულ, ჩვეულებრივ, მოქმედ ფორმანტად? ვთქვათ — რომ არა. ისევე,
 როგორც ასეთად ვერ ჩათვლება ქართულში ორად ლ (-ბარ, ბ-ვად, ბ-ვად) ზნაში და-
 დასტურებული ბ- პრეფიქსი. მას შემდეგ, რაც პათ ღაქარგეს ზოგადი გავება მოქმედი ფორ-
 მანტისა, შეეზარდნენ რამდენიმე განსაზღვრულ ფუძეს და მხოლოდ ამ ფუძეებში ქმნიან
 ოპოზიციას დანარჩენ ორ წევრთან, ან სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მათი გამოყოფა განსაზღ-
 ვრება არა ქართული და სეანური ზნის ფინოლოგიური ან მორფოლოგიური სტრუქტურით,
 არამედ მხოლოდ ამ რამდენიმე ძირეული მორფემით (რომელთა შორის საერთო შეიძლება
 მხოლოდ ის იყოს, რომ ისინი სწორად სახეპრისნი არიან და დაახლოებით ერთ სემანტიკურ
 წრეს ეკუთვნიან). ზედმეტია მტყულება, რომ დღეს ისინი გამოანაქლისად, ანომალიად, ძვე-
 ლი მოქმედი ნორმის ნაშთად გვევლინებიან. ამავე აზრისაა ვ. თორდერიც, რომელიც თა-
 ვისი ნაშრომის 19-3 გვერდზე წერს: „ლ, ლჲ, ლჲჲ, ლჲჲჲ, ლჲჲჲჲ ზნეებში უაქლი ლ-
 ნიშანი ნაშთად უნდა შეიგინოს: III სუბიექტური პირისა“. და საინტერესოა, რომ ამავე ამ-
 ბობას თვითონ ალ. ონიანი, როცა ეს მას სჭირდება. იგივე თვლის, რომ ლ, ისევე, როგორც
 ბ. არის „არქაიზმი, ისტორიული ნორმის ნაშთი“ და იქვე აღნიშნავს, რომ „ასეთი ერთეუ-
 ლები ენის სინტაქსურ სისტემაში ქმნიან ე. წ. „გამონაკლისებს“ ან „ანომალიებს“. ამგვარი
 მორფოლოგიური ერთეულებია, მაგ. მეორე სუბიექტური პირის აღნიშნულად მიჩნეული
 (ბ-) თანამედროვე ქართულში, შესაშე სუბიექტური პირის გამოშვატვლად მიჩნეული (ლ-)
 სეანტრში და სხვ.“ (გვ. 12). ამგვარად, როგორც ვხედავთ, აქ სადავო არაფერი უყოფია.

ახლა — რაც შეეხება ლ- პრეფიქსის თავდაპირველ ფუნქციას: როგორ შეიძლება მას
 დავაუმოტივოდა ინკლუზივის ფუნქციას? ცნობილია, რომ S₂-ის ოდინდელ ნიშნად სეანტრში
 შიანია ლ- პრეფიქსი, რომელსაც ქართულში ნ- სეანტრში უკავშირებენ (ვ. თორდერი).
 მ. ქალაქი და ალ. ონიანი ლ- პრეფიქსს აღადგენენ საერთოქართულურისათვის S₂ პირის
 ნიშნის არქტიკად. მაგრამ არსებობს სხვა მოსაზრებაც: ნ. ანდლერამ კავსაბუთი ენების
 შიანსადაც ლ- პრეფიქსი და ქართულურ ენათა პირის ნიშნების სისტემის შედარებითი ანა-
 ლიზის საფუძველზე ვარაუდობს, რომ საერთოქართულურში პიროვანი უღვლილების ჩამო-
 ყალიბებისა და დიფერენციაციის მომენტისთვის შესაშე პირის უღვლა უნიშნო უნდა ყოფი-
 დიყო, ლ- პრეფიქსი კი, გრამატიკული კლასის ექსპონენტი უნდა იყოს (სათანადო არქტიკე-
 ტები იხ. ნ. ა. ანდლერ და მისი დამახ. ნაშრომში, გვ. 162 და შმდ. § 27, 29, 30). ამ მხრივ
 საყრადღებოა ბაქტური ზნა, რომელშიც დღეს, პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბების ეტა-
 ზე, III პირი ნელოვანი აფიქსით უპირისპირდება I და II პირებს. ამასთანავე, იმ ზნებში,
 რომლებშიც გრამატიკული კლასის ნიშნები იხმარება, დღეს ადვილი აქვს მებრედ საყრად-
 ლელი მოუღწიან: „ზნა პირდროულად დაირთავს როგორც გრამატიკული“ კლასის ნიშანს.
 ასევე პირის ნიშნისა. პირველ უკავია პრეფიქსული პიროვანი, ხოლო მეორე სუფიქსად
 ფორმდება“. ჩვენი ენის განსუფიქსებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ბაქტური ენის განე-
 თარების ამ ეტაპისათვის ყველა ზნა აღარ დაირთავს გრამატიკული კლასის ნიშანს. ძალა-
 უნებურად ისმის კითხვა, ანალოგიური ვითარება ხომ არ უნდა გვეჩინოდა ლ. კლასის პრე-
 ფიქსთან დავაუმოტივოდა სეანტრის შემთხვევაში? მშინ ადვილად აისხნებოდა ის ფაქტი, რომ
 წარმოშობით კლასის ნიშანი ლ- პრეფიქსი ზნათა S₂ პირის ფორმის მხოლოდ ერთ განსაზ-
 ღვრულ ნაწილშია შემორჩენილი. რადგანაც ქართულურ ენებში პირის გამოშვატვის პირობით
 პრეფიქსურია S₁ და S₂ პირის ფორმებში კლასის ნიშნის ადვილი პირის ნიშნები დაირთარ-
 დნენ და, ამგვარად, ბე-ბ-ბ-ლ- ოპოზიციის ჩამოყალიბების შედეგად ლ- ამ ცხედის
 ზნებში რეინტერპირირებულ იქნა S₂ პირის ნიშნად. შეიძლება ვითქვათ, რომ პიროვანი
 უღვლილების ჩამოყალიბების პერიოდში ისახება რა ინკლუზიუ-ექსკლუზივის კატეგორიაც
 (რომელიც პირის კატეგორიის გაგებასაც შეიცავს), სუბიექტურ უღვლილებაში ინკლუზიუ-
 ნიშნად ფუნქციადარავალი ლ- კლასის ნიშანი იქნა გამოყენებული, რაც მოულოდნელი არ
 უნდა იყოს. ეს ვარაუდის სახით.

ახლა კი დავებრუნდეთ ისევ ალ. ონიანის შენიშვნებს. 1-ლი და მე-5 შენიშვნები შეეხე-
 ბა ექსკლუზივის ფორმებში მ- და ბუ- პრეფიქსების ევოლუციაციის საკითხს (ოღენ პირის
 ნიშნება ისინი თუ ექსკლუზივისაც). ჩვენი აზრით, O₁-ის მ- პრეფიქსს, ისევე როგორც

მ. ქ. ქრედაშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 24.

ს₁-ის ბუ- პრეფიქსს ისტორიულად არ შეიძლება ქონოდა ექსკლუზივის კატეგორიის (რო-
შელიც მრავლობითი რიცხვის გავებასაც შეიცავს) გამოხატვის ფუნქცია სათანადო ფორმებში.
ამ მოსაზრებას გამოეთქვათ, ვითარისწინებთ რა იმას, რომ ქართული ზმნის პირისა და
რიცხვის გამოხატვის სისტემაში ავლტინაციური პრინციპი აშკარად დომინანტული პარინცი-
პია ისტორიულად. ფლექსიური ტიპის გამოვლენის გამოხატვის შემთხვევები კი ქართული
ზმნის პირისა და რიცხვის გამოხატვის სისტემაში მეორეული ჩანს და ამოსავლად სტრუქ-
ტურული თვალსაზრისით ავლტინაციური ტიპს გვევარაუდებინებ (მხედველობაში გვაქვს O₁
მრ. რ.-ისა და S₂ პირისა და რიცხვის გამოხატვის წესი თანამედროვე ქართულში). თვით
აღ. ონიანაც არათუ არ უარყოფს, არამედ მის მიერ წარმოდგენილი მოსაზრებებით (გუ-
პრეფიქსის თავდაპირველი ფუნქციისა და პირისა და რიცხვის გამოხატვის თავდაპირველი
ვითარების შესახებ) ძალაუვნებრივ მხარს უჭერს და ამტკიცებს კიდევ ავლტინაციის პირ-
ველადობას ქართულ ზმნის პირისა და რიცხვის გამოხატვის სისტემაში.

მაგრამ, სამწუხაროდ, აღ. ონიანი ზოგად კონტექსტში ათავსებს ამ კონკრეტული შემ-
თხვევის გამო ჩვენ მიერ ჩამოყალიბებულ აზრს და დასკვნის, თითქოს ჩვენ ვამტკიცებდეთ,
რომ აქნის გაწვითარების ერთი საფეხურისათვის შეუძლებელია ისეთი ვითარების დამუშავება,
როგორიც ფაქტია მეორე საფეხურზე" (გვ. 239). ცხადია, ასეთ დასკვნას არავითარი ლოგი-
კური გამართლება არ ექნება, მაგრამ სიმართლიანად მოთხოვნს აღინიშნოს, რომ იგი სრუ-
ლადაც არ გამოდინარავებს ჩვენი მსჯელობიდან.

ამგვარად, ვითარისწინებთ რა ქართული ზმნის პირისა და რიცხვის გამოხატვის სის-
ტემაში ავლტინაციური პრინციპის ისტორიულ პირველადობას, გამოეთქვათ მოსაზრებას, რომ
ამოსავლად, ვ. ი. იმ ქრინოლოგიურ საფეხურზე, როდესაც ყალიბდებოდა ინკლუზიუ-ექს-
კლუზივის კატეგორია, მის გამოხატვას ზნაში, საფიქრებელია, რომ ავლტინაციური პრინ-
ციპი დასდებოდა საფუძვლად და პირის ნიშანი ასეთ შემთხვევაში ვერ განიზარებდა სხვა
ფუნქციას, მით უფრო — ექსკლუზივისას, რომელიც მრავლობითის გავებას უშეცავდა. ამ-
გვარად, ექსკლუზივი თავიდან ოპოზიციის არამარტივებელი წევრი უნდა ყოფილიყო. იგი
რამდე ნიშნით არ იღებდა მონაწილეობას ოპოზიციოში მანამ, სანამ ეს არ შიოხილავდა ობი-
ექტურად უღვლილებამ, სადაც არაინკლუზიური შინაარსის I პირის მრავლობითის ფორმა
მთლიანად ემთხვეოდა მშობლიურის ფორმას (მხ. რ. — შ-უღუა, ანელ. — გუ-ღუა, ექსკლ-
შ-უღუა). აქ თავდაპირველი პრაქტიკული ოპოზიციაც (ნიშნისანი ინკლუზივი — უნიშნო ექსკლუ-
ზივი) თანდათან საჭირო გახდა შეცვლილიყო ეყვილინგური ოპოზიციით (საფიქრებელია,
რომ სწორედ ამ მორფოლოგიურმა საჭიროებამ მისცა ბიძგი ნაა შუაა — ნაა ნააა
ფონეტიკურ-ფსიქოლოგიური პროცესის განმარტოებლას) და, ამგვარად, სვანურში ობიექ-
ტურ უღვლილებაში ექსკლუზივი საბოლოოდ გაფორმდა სპეციალური ნიშნით — პრეფიქ-
სით. სამავგიეროდ, ოპოზიციის პრაქტიკული დარჩა სუბიექტურ უღვლილებაში, სადაც არაინ-
კლუზიური (ექსკლუზიური) შინაარსის მრავლობითი მშობლიობის ფორმისაგან ისედაც გან-
სხვავდებოდა მრ. რ. -ღ სუფიქსით (მხ. რ. ხუ-ათუ რი — ექსკლუზიური შინაარსის მრავ-
ლობითი ხუ-ათ რი-ღ)10. ჩვევან განსხვავებით, აღ. ონიანი ასკენს, რომ შ-ღ ბუ-პრე-
ფიქსები ექსკლუზიურ ფორმებში ფლექსიური ხასიათისა ისტორიულად. მისი ანალიზის შე-
დედეში მოკლედ ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ: ხუ-ათ რი — ხუ-ათ რი რი ოპოზიციო-
ში ბუ-პირის ნიშნისა, ხოლო ხუ-ათ რი-ღ — ლ-ათ რი-ღ ოპოზიციოში იმავ ბუ-ს ექს-
კლუზივის ნიშნის ფუნქცია აქვს. ანალიზი იმავე პრინციპით ტარდება, როგორცაც მაგ.
რუსულში: *дела-ю* — *дела-ем* ოპოზიციოში — *ем* მრავლობითის ნიშნისა მანამ, როდესაც
дела-ем — *дела-ете* ოპოზიციოში — *ем* პირის ნიშნისა და, ამგვარად, — *ем* სუფიქსი ფლექ-
სიური ხასიათისაა. მსგავსი ანალიზის საფუძველზე გ-ხ ბ ა ვ-ს (ის შენ) ფორმაში გ-პრე-
ფიქსი თუ ც-ის ნიშნისა, ვ-ხ ბ ა ვ (შე შენ) ფორმაში იგი ფლექსიური შინაარსისა გამოე-
და O₂-თან ერთად შესაბამისად დაიტვირთებოდა S₁ პირის ნიშნის ფუნქციითაც, რაც გამო-

10 სხვათა შორის, ქვემო სვანურში ეს კატეგორია ობიექტურ უღვლილებაში მოიშალა,
როგორც ვარაუდობენ, ქართულის გავლინით, რაც, ჩვენი აზრით, განმარტოვდა აღმათ
იმის გამო, რომ აქ ექსკლუზივის ფორმა, როგორც ჩანს, არ დაპირისპირებია, ერთი მხრივ,
ინკლუზივისა და, მეორე მხრივ, მშობლიობის ფორმას (ვ. ი. არ მსკეშია ვასაქანი შ.—ნ-
ფონეტიკურ პროცესს). მაშინ, როდესაც ქვემო სვანურშივე ეს კატეგორია განავარტობს არსე-
ბობას სუბიექტურ უღვლილებაში სწორედ იმიტომ, რომ ექსკლუზივის ფორმა (ხუ- — ღ)
ბუ- S₁ პირის პრეფიქსით უპირისპირდება ინკლუზივისას (ღ- — ღ) და — ღ მრავლობითის
სუფიქსით — მშობლიობისას (ბუ- — ღ).

რიცხვულა, რადგანაც ცხადია, რომ გ-ხ-ბ ა ე ფორმაში S₁-ის ნიშანი \emptyset -ია (რამის, ვიქ-რობთ, ალ. ონიანის დაგვეთანხმებ). ასევე ეთვლით ხ-ჭ-ა თ უ რ ი-ღ ფორმამე: ხ-ჭ- მიგვა-ჩნია პირის ნიშნად, ექსკლუზივის ნიშნად კი \emptyset .

ბოლო შენიშვნა შეეხება სიტყვას ამოხაჯალი. რეცენზენტი მოგვაწერს პრეტენზიას, თითქოს ჩვენ მიზნად ვგმონდეს დასახული ამოხაჯალი (ამ სიტყვის ამსოლიური მნიშვნელობით) ეითარების დღევანა. მგვრამ ამ სიტყვას ჩვენ, ისევე როგორც ალ. ონიანის (იხ. გვ. 237), ეხმარობთ კონკრეტულ-რეალტური მნიშვნელობით, კრძოლ, ჩვენს შემთხვევაში ამოსავალ ეითარებად ივარაუდება ენის განეითარების ის პერიოდი, როდესაც ზნაში ისახე-ბოდა ინკლუზიე-ექსკლუზივის კატეგორია. ის პერიოდი კი, როგორც ზემოთაუ აღვნიშნეთ, უნდა ემთხვეოდეს საერთოქართველური ფუძე ენის განეითარების ამ საფეხურს, როდესაც ხდება სეანურის გამოყოფა. დიფერენციაციის შემდეგ სეანურში ეს კატეგორია თანდათან გააღიერდა, მეგრულში კვლიე არ ჩანს მისი არსებობისა, ქართულში კი შესუსტდა და თანდათან გაქრა. ამას გვაუარაუდებინებს გ-ჭ- პრეფიქსის, თემცა სხვა ფუნქციით, შემოსახე-ვა, რისთვისაც ხელი უნდა შეეწყო მიცემითში დასმული სახელის მიერ ზნის რიცხვის შე-თანხმების სისტემაში დაწვებულ ცვლილებებს (ეგრად, სტატევიერ ზნების ინტერსის შე-დეგად მიცემითში დასმული ობექტისათვის ზნის რიცხვი შეთანხმების ძალის თანდათანობითი მოაუგება, რაც | პირიდან უნდა დაწვებულიყო).

ამგვარად, ჩვენს სტატიის მიზანი იყო გარკვეულ ლინგვისტურ წანამძღვრებზე დაყრდნობით გვეჩვენებინა, თუ რა ლოგევიერ-ფსიქევიერ საფუძვლებით შეიძლება ყოფილიყო მოტივირებული ერთი კონკრეტული გრამატეკული კატეგორიის გამოხატევა ამ კატეგორიის ჩამოყალიბების პროცესში. შედეგად მიღებული დასკვნა ერთ-ერთი შესაძლებელი ვარაუდია, რომელსაც, თავისთავად ცხადია, არა აქვს პრეტენზია იყოს ერთადერთი. ამიტომ ჩვენთვის სრულად გაუგებარია რეცენზიის კატეგორიული საბრძოლო ტონი.

ვეთანხმებით პატრიკეხულ ალ. ონიანს იმაში, რომ „ლინგვისტური კვლევის მეთოდოლოგიაში დღემდე მოაუგებელი კოლოსალური მიღწევების სათანადოდ ათვისება“ აუცილებელია, მაგრამ აქვე გვინდა შევასვენოთ მას, რომ ამ მიღწევების გამოყენებას წარმატების მოტანა შეუძლია მხოლოდ ამ შემთხვევაში, თუ ეს გამოყენება 1. თეიმინური არ იქნება, 2. მხოლოდ ფორმალურ, ტერმინოლოგიერ მხარეს არ გულისხმობს და 3. ახალ შედეგებს მისცემს შეცნე-რებას.

ახლა ენახოთ, თუ რა სურათი გვიჩვენებს ამ თვალსაზრისით თვით ალ. ონიანის ნაშრომი. ალ. ონიანს ათეიკებელი და გამოყენებელიც რომ აქვს „ლინგვისტური კვლევის მეთოდოლოგიაში (და არა მარტო მეთოდოლოგიაში) დღემდე მოაუგებელი კოლოსალური მიღწევები“, ეს კარგად ჩანს მისი ზემოთ დასახელებული ნაშრომიდან:

1. წენის შესავალ ნაწილში ვაღმოცემულია თანამედროვე დესკრიტიული ენათმეცნე-რებაში შემუშავებული ლინგვისტური კვლევის, სტრუქტურული ანალიზის პრინციპები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია რაც უცხოელ ენათმეცნეირთა ნაშრომებში (ისინი კეთილმინდობით რადა დამოწმებელი); ვაღმოცემულია აგრეთვე, ისტორიულ-შედატებით ენათმეცნეირებაში დიდი ხნის წინათ შემუშავებული და რაც თანამედროვე უცხოელ ენათმეცნეირთა შრომებში განეითარებული და დახვეწილი ლინგვისტური რეკონსტრუქციის მეთოდები და ხერხები, რომლებიც საფუძვლად დასდებია ალ. ონიანის ნაშრომს...

2. ნაშრომის ძირითად ნაწილში ავტორი იძლევა ზნის პირისა და რიცხვის მორფემათა სტრუქტურულ ანალიზს თითოეულ ქართველურ ენაში და ეს ანალიზი მთლიანად ეყრდნობა ქართველ ენათმეცნეირთა მიერ მოაუგებულ მასალასა და მათს გამოკვლევებს (ძირითადად ა. შანიძის, არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფჩუძის, თ. უფშეიძის, გ. შიკვაჯიანისა და სხვათა შრომებს). აქ როგორც მისალოდნელი იყო, ახალი არაფერია ნათქვამი: ფაქტები დიდი ხანია დადგენილი იყო, ოღონდ ავტორმა სათანადოდ (დესკრიტიული ენათმეცნეირებაში მოღებული წესების მიხედვით) შეეცალო ტერმინოლოგია და მორფემათა ჩაწერის წესები. გამოჩალის წარმადგენს სეანური მასალის ანალიზის საფუძველზე მიღებული მნიშვნელოვანი დასკვნა, რომ მრავლობითი რიცხვისა და ინკლუზიე-ექსკლუზივის კატეგორიები სხვადასხვა და ზნაში ისინი განსხეავებული მორფემებით უნდა ყოფილიყრ გამოხატული (ავტორის ამ მიგნებას ჩვენს ზემოთ იასახელებულ სტატემაში განსაკუთრებით აღვნიშნავდით და ვეყრდნობოდით კილევ მას).

3. ახლა რაც შეეხება დიდი ხნის წინათ დადგენილი ფაქტების ამ ახალ ინტერპრეტაციებს, რომელიც ავტორი გეთავაზობს თავისი ნაშრომის ძირითად ნაწილში. — შეეხებოთ მხოლოდ ჩამოთხევი სავანაშო საყთბს, საღევ კარგად ჩანს ალ. ონიანისათვის დამახასიათებელი კვლევის სტალი:

პირველ რიგში ტერმინებს — „საეღღებულო“ და „არასაეღღებულო“ პირის შესახებ. ავტორი პირის ნიშანთა ინვერსიის პრინციპსთან დაკავშირებით (ამ საკითხის მოხსენიებით) განიხილავს ტრადიციულ ტერმინებს — „სუბიექტი“ და „ობიექტი“ — ეარგისინობას და დასაყენის, რომ ეს ტერმინები ქართულსათვის არ გამოადგება, რადგანაც ზნის პირის „ნიშნები არ გამოხატავენ პირის აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით დალიონსირებას: სხვაგვარად რომ ეთქვას, არ შეიძლება არც ერთი მათგანის არც სუბიექტური და არც ობიექტური პირის აღნიშვნად მიჩნევა“ (გვ. 39). ამის საფუძველზე ალ. ონიანი საკიროდ და უმჯობესად მიიჩნევს არსებული ტერმინების შეცვლას და გთავაზობს შემდეგს: „*ქ/ს* რიგის ნიშანს შეიძლება ეუფოლთეს *ეღღებულო* ანუ *ობიექტორული* პირის ნიშანი, ხოლო *ქ/ს* რიგის ნიშანს — *არასაეღღებულო* ანუ *არაობიექტორული*“.

ამ ტერმინების შემოტანას იგი დასაშვებად მიიჩნევს იმ მცდარი დასაყენის საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც თითქმის „ქართულში (ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებში) არ არსებობს ზნის პირიანი ფორმა, რომელიც არ შეიცავდეს *ქ/ს*-ს რიგის ნიშანთა რომელიმე წარმომადგენელს, მაშინ, როდესაც იმავე ფორმაში *ქ/ს*-ს რიგის ნიშნის არსებობა საუკლებულო არაა. ზნის პირიანი ფორმაში იგი შეიძლება არსებობდეს, შეიძლება არა“¹¹. ქართულ და ქართველურ ენებისათვის ობიექტორული პირის განსაზღვრა მხოლოდ ამსოცურადი ზნების კონსტრუქციიდან ამოსული გამართლებული არ არის, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში იქმნალება ქართული ზნის პოლიტერსონალური სისათის, ის, რომ ზნის პირიანი ფორმაში იველიტორ უყოფლთეს იველისხმება და აღინიშნება კიდეც ზნაში, ობიექტიც უ შეიძლება არ იველისხმებოდეს (ამსოცურადი ზნებში), ჩვეულებრივია არა მარტო ქართული და ქართველური ენებისათვის, არამედ საერთოდ, ყველა იმ ენისათვის, რომელშიც პირიანი უღღებულება არსებობს. მაგრამ ქართული და ქართველური ენებისათვის სპეციფიკურია სწორედ ის, რომ, თუ ზნა იცვლება ობიექტორული პირის მიხედვით, მაშინ მისი აღნიშვნა ისევე საუკლებულოა, როგორც სუბიექტორული პირისა. ე. ო. სინტაქსური (მართვის) თვალსაზრისით სუბიექტი და ობიექტი თანასწორი ფუნქციონირებენ. ამიტომ ობიექტორული პირის განსაზღვრისას რეალურად ზნანთა გამოირჩევა ქართული და ქართველური ენების შემთხვევაში დაამახინჯება ფაქტობრივ ეთარებას: ქართულს ობიექტორული პირი, თუკი ის საერთოდ არსებობს, ისევე ობიექტორულია, როგორც სუბიექტორული. ზოგჯერ კი, მაგ., სუბიექტორული ობიექტორული პირთა კომბინაციის დროს (ყერძოდ, S_1O_2 ან S_2O_1 შემთხვევაში) ზნაში ფორმალურად აღინიშნება გრამატიკული ობიექტი, გრამატიკული სუბიექტი კი აღინიშნება, ე. ო. საუკლებულო სწორედ მანის რიგის ნიშნის წარმოდგენა, ვინის რიგისა კი წარმოდგენილი არ არის, ე. ო. სწორად (ა. შანიძის აზრით, წარმოგულისხმება)¹². ამგვარად, ქართულში, ინდოევროპულსაგან განსხვავებით, ობიექტორულია მანის რიგის ნიშნებით წარმოგუენილი პირიც — მორფოლოგიური ობიექტიც.

ესეც რომ არ იყოს, საკითხავია, რისთვის დასკვირდა ალ. ონიანს ეს უსასრულო რიგი მტყეებისა, როცა იგი საუკლებულო პირის ქვეშ იმავე ტრადიციულ ე. წ. მორფოლოგიურ სუბიექტის გულისხმობს და არასაუკლებულოს ქვეშ — მორფოლოგიურ ობიექტს და არსებობად არაფერს ცვლის, ვარაღ ტერმინებისა?

და ეს რომ ასეა, ჩანს მისივე სიტყვებიდან: „საუკლებულოა პირი, რომელიც *ქ/ს* რიგის (ე. ო. საუკლებულო პირის) ნიშნით გამოიხატება, არასაუკლებულო კი ის პირი, რომელიც *ქ/ს*-ს რიგის (ე. ო. არასაუკლებულო პირის) ნიშნებით გამოიხატება“ (გვ. 51).

მაგრამ პირველ რიგში გასარკვევია, რას გულისხმობს ალ. ონიანი ერთი მხრივ *ქ/ს*-ს რიგის ნიშნებსა და მეორე მხრივ, *ქ/ს*-ს რიგის ნიშნებში ტრადიციულად ხომ ვინის რიგის ნიშნებით სუბიექტორული პირის ნიშნები იველისხმება, მანის რიგისაში კი ობიექტორული პირისა? ნაშრომის 41-ე გვერდზე გაულილი მსჯელობიდან ირკვევა, რომ „საუკლებულო პირის ნიშანთა რიგი იმავე მორფოლოგიურ ერთეულებს აერთიანებს, რასაც ტრადიციულ თვალსაზრისით ე. წ. სუბიექტორული პირის ნიშნები“, არასაუკლებულო პირის ნიშანთა რიგი კი იმავე ერთეულებს, რასაც ე. წ. ობიექტორული პირის ნიშნები“ (გვ. 41).

თუ ამ ორ მსჯელობას კატეგორიული სილოგიზმის სახით წარმოვადგენთ, შეიძლება შემდეგ დასკვნას:

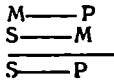
11 ამასთან დაკავშირებით ავტორი იმორწმებს ა. შანიძის „საფუძვლებს“ 172 და 180 გვერდებს, სადაც სულ სხვა რამაა ნაგულისხმევი, მაგრამ ამაზე მსჯელობა ძალიან შორს წაგვიყვანდა.

12 ა. შანიძე, საფუძვლები, § 229, გვ. 287.

ენის რიგის ნიშნები სუბიექტური პირის ნიშნებია
საველდებულოა პირი, რომელიც ენის რიგის ნიშნებით გამოიხატება

საველდებულო პირი სუბიექტური პირია

თუ გამოიყენებთ ტერმინების აღნიშვნას, შეიძლება კატეგორიული სილოგიზმის I ფიგურის სქემას:

სადაც „ენის რიგის ნიშნები“ საშუალო ტერმინია, რომლის საშუალებითაც დგინდება დამოკიდებულება დიდ ტერმინ — „სუბიექტურ“ პირსა და მცირე ტერმინ — „საველდებულო“ პირს შორის. ზემოთ წარმოდგენილი ორი მსჯელობის (წანამძღვრის) მიხედვით კი ეს და მოკიდებულება ერთადერთი შემთხვევაა: $S=P$, ე. ი. მიიღება ერთადერთი დანაწილება: საველდებულო პირი რაგვე სუბიექტურია მაგრამ, საქმე ისაა, რომ ამ მსჯელობის პირველი წანამძღვარი არ შეიცავს სუბიექტური პირის სრულ აღწერას: ცნობილია, რომ თანამედროვე ქართულში ინვერსიის პროცესის შედეგად სუბიექტი მთელ რაგ შემთხვევებში მისი რიგის ნიშნებითაც გამოიხატება. ეს შესანიშნავად იცის ალ. ონიანმა (რომელიც პრინციპულად უარყოფს ინვერსიის არსებობას ქართულ ზმნაში) და, თვითაღნიშნულს რა ამ ფაქტს, ბოლოს და ბოლოს სხნის ფრჩხილებს და ატყვევს მიმართებას საველდებულო პირსა და სუბიექტურ შორის: „საველდებულო პირი თავისი მოცულობით მთლიანად არ ემთხვევა ამ პირს, რომელსაც ტრადიციულად ობიექტურ პირს უწოდებენ. საქმე ისაა, რომ საველდებულო არის მხოლოდ ის პირი, რომელიც საველდებულო პირის ე. ი. /ქ/-ს რიგის ნიშნებით გამოიხატება. მაშინ როდესაც სუბიექტური პირი არის არა მხოლოდ სუბიექტური პირის ნიშნებით გამოხატული პირი, არამედ ობიექტური პირის ნიშნებით გამოხატული ის პირიც, რომელიც აქტიურია (ე. წ. ინვერსია)“ (გვ. 41). მაგრამ ამ სიტყვების ავტორი კარგად უნდა მოეხსენებოდეს, რომ ეს განსაკუთრებული ფორმალურსა და რეალურ ვითარებას შორის სანათლებლო ლიტერატურაში კარგა ხანია ასახულია: ყერბი, სათანადო ტერმინებითა და ფუნქციონირებით, ერთი მხრივ, შორფოლოგიური, ისტორიული სუბიექტი და ობიექტი (MS, MO) და, მეორე მხრივ, ლოგიკური, რეალური სუბიექტი და ობიექტი (RS, RO).

ამგვარად, ალ. ონიანის ოსტატურად ათამაშებს სიტყვებს, მაგრამ სიტყვათა ამ წრეში ტრადიციულად ერთადერთი დასაქვნიის გამოტანა შეუძლებელია. ონიანის მიერ შემოთავაზებული ტერმინები — „საველდებულო“ ანუ „ობლიგატორული“ პირი და „არასაველდებულო“ ანუ „არაობლიგატორული“ პირი — მთლიანად ემთხვევა და ფარავს შესაბამისი ტრადიციული ტერმინების — „შორფოლოგიური სუბიექტი“ და „შორფოლოგიური ობიექტი“ — გაგებას.

მაშ, რატომ მოანდომა ალ. ონიანმა თავისი ნაშრომის საკმაოდ დიდი ნაწილი ამ ტერმინთა უფლებების მტკიცებას? ჩიხთუის დასკვნადა მის ამ ახალი ტერმინების შემოტანა, თუკი ისინი არსებობდა არაფერს ცალკე? ამის მიზეზი, ფიქტურადა, უნდა ვეძებოთ ნაწილობრივად „კლასიკური მიღწევების“ ფორმალური მხარით ზედმეტად გატაცებაში. როგორც ჩანს, ალ. ონიანს ძალიან მოსწონს ტერმინები „ობლიგატორული“ და „არაობლიგატორული“ (რომლებიც ინდოევროპული ენების ზმნის პირთა გამოხატვის სისტემის კარგად შეფუთვება, რასაც ვერ ვიტყვით ქართული ზმნის შესახებ: ინდოევროპულ ენებში ობლიგატორული პირი მხოლოდ სუბიექტური პირია, ქართულში კი ობიექტურიც) და ამაოდ ცდილობს გადმოიტანოს ისინი ქართულში.

ეიტორის მტკიცედ სწამს, რომ ზემოხსენებული ტერმინების შემოტანით მან მოხსნა ინვერსიის საკითხი ქართული ზმნის პირთა სისტემაში, მაგრამ სინამდვილეში იგი ჩიხთუის მოვლას: ქართულ ზმნაში ინვერსიის პროცესის თვითმიზნურმა უარყოფამ ავტორი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ თითქმის ქართველურ ენებში სუბიექტურსა და ობიექტურს დამირისპირების გამოხატვა გვარის კატეგორიის საპირისპირო ფორმებს აკისრება. ამგვარად, მან ორი სხვადასხვა მოვლენა — კონვერსია და ინვერსია აერთა ერთმანეთში (ცნობილია, რომ კონვერსიის შემ-

13 აქ ამიტომაც საველდებულო იგი არათანმიმდევრულადაა ინვერსიის მომხრეთ დამაში, რომ ისინი ნებისმიერ შემთხვევაში არ თვლიან ინვერსიულად (იხ. გვ. 32).

თხვევაში პირდაპირი ობიექტი იქცევა სუბიექტად, ხოლო ინვერსიის შემთხვევაში კი პასიურ-სუბიექტოანი გარდაუქალი ზმნის ირავი ობიექტის გადახარება ხდება რეალურ სუბიექტად).

სუბიექტური და ობიექტური პირების აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით დაპირისპირების პირის ნიშნათა ფუნქციად მიჩნევა, ალ. ონიანის აზრით, იმის შედეგია, რომ გვიანის ფორმით გამოხატული შემწვინლობა პირის ნიშნებს მიეწერაო* (გვ. 49). მაგრამ, თუ პირის ნიშნების ორი რიგი — სუბიექტური და ობიექტური, არს როგორც ალ. ონიანი აშხობს, ქვ-ს რიგისა და მ/ს რიგისა — პირთა აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით დაპირისპირებას არ გამოხატავენ, მაშინ რა არის მათი ფუნქცია? ეს საშართლიანი კითხვა ალ. ონიანსაც ებოდება: „მაშინ რა არის მათი ლინგვისტური ფუნქცია, არსთვისაც არსებობენ ისინი ენაში? ან იქვე: რა დანიშნულუბას ასრულებს პირის ნიშნათა ორი რიგი? რა ლინგვისტური ფუნქცია განსაზღვრავს მის თანარსებობას ქართულ ენებში?“ (გვ. 50) და აი, თურმე რა უფოლა ქართველურ ენებში პირის ნიშნათა ორი რიგის ფუნქცია: „იმ სპეციფიკის გამოხატვა, რომელიც, ქართული ფორმები მხატვს, გზატავს, ხატავს, მხატვს, ვხატავს, მხატვს, უხატავს განსხვავდება რუსული рхуеr-ოსავან“ (გვ. 50). მაგრამ რითი განსხვავდება ქართული მხატვს, გზატავს, ხატავს... ფორმები რუსული рхуеr ფორმისაგან? თავისთავად ცხადია, იმით, რომ ქართული სუბიექტთან (აქტიურ პირთან) ერთად სათანადო აფიქსით გამოხატული აგრეთვე ობიექტი (პასიური პირი), რუსულში კი არა. მაშ, რა უფოლა პირის ნიშნათა ორი რიგის დანიშნულება ქართულში? პასუხი, ვფიქრობთ, ნათელი უნდა იყოს ალ. ონიანისთვისაც: სუბიექტური და ობიექტური პირის გამოხატვა, ე. ი. პირთა აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით დაპირისპირების გამოხატვა (გარკვეული ტიპის ზმნებში დღეს რომ ისტორიული სუბიექტის ნიშნები რეალურ ობიექტს გამოხატავენ და პირიქით, ეს შეორეული მოვლენა, ინვერსიის პროცესის შედეგად ჩამოყალიბებული).

ავტორი ანგარიშს რომ უწევდეს ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურას და ზედმეტად რომ არ იყო გატაცებული კვლევის ფორმალური მხარითა და ასაღ უცხოურ ტერმინოლოგიით, გაასწავლდებოდა, რომ ქვრ კიდევ 1928 წელს არს ჩიქობავამ თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ (რომელსაც ალ. ონიანი სხვა შემთხვევაში კიდევაც იმორწმუნს), საფუძვლიანად გააანალიზა ეს საკითხი როგორც დაქირიწული, ისე სინტაქსური ასპექტები და ქართული ზმნის სპეციფიკა, რაც ქართული შესიტყვების სტრუქტურა-შექანისმის მთელ რიგ თავისებურებებს იწვევს, შემდეგ სინტაქსურ ცნებებში გადმოსცა კოორდინაცია, მართალი კოორდინაცია, მცირე კოორდინაცია. არს. ჩიქობავას აზრით, „ქართულში და სხვა ქართველურ ენებში უნდა განვასხვავოთ სუბიექტი, ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით, ზმნაში პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით, — მორფოლოგიური სუბიექტი, ობიექტი, — და სუბიექტი, ობიექტი შესიტყვების თვალსაზრისით, — სინტაქსური სუბიექტი... სინტაქსური ობიექტი... მორფოლოგიური S, O უღრის სინტაქსურს, თუ ზმნა სინტაქსურს, მორფოლოგიური S, O არ უღრის სინტაქსურს, არსებითად განსხვავდება მისგან, თუ ზმნა ორიპირანია“¹⁴. ქართული რელატორი ზმნის შემკველ წინადადებაში მართვის ადგილს იჭერს კოორდინაცია. იქ „რა გვაქვს ოღერ მართული ზმნა-შემსმენელი, არც ოღერ მმართული (ზმნის) სახელი — ქვემდებარე, არც სახელი, მართული ზმნის მიერ — ადამტება. არის მხოლოდ კოორდინაცია: კოორდინაცია არის წყერი კოორდინაციისა ანუ კოორდინაციაში მონაწილე სიტყვა“¹⁵.

ამრიგად, საჭირო იყო ქართლისათვის სპეციფიკური სინტაქსური ცნებებისა და მათი შესაბამისი ტერმინების შემოტანა (რაც უკვე გაკეთებულია გრამატიკულ ლიტერატურაში) და არა მორფოლოგიური ტერმინების შეცლა, რაც ახალს არაფერს იძლევა გარდა იმისა, რომ მათი შენაარსი, როგორც ზემოთ ნახათ, ამახინჩებს ქართული ზმნის პირების სისტემით არსებულ ფაქტობრივ ვითარებას, ალ. ონიანის მიერ შემოთავაზებული ტერმინებით ქართული ზმნის პირთა სისტემის აღწერის შემთხვევაში ქართული ენის შესწავლით დაინტერესებული არა-ქართველი არ მოიღებოს სწორი ინფორმაცია და ვერ გაერკვევა რეალური ვითარებაში, რადგანაც ასეთი ინტერპრეტაციით დამოხატავს ის მე მას და დამიწერია მე ის ან თუნდაც მიწერია ის მე და დამიწერია მე ის წყვილებში მ-პარფიქსით გამოხატული პირები თანაბრად არააბოლიტორულია, ხოლო -ს და -ა სუფიქსებით გამოხატული პირები . . . თანაბრად; ობლიგატორულია, ეს კი ვერ ასახავს იმ განსხვავებას, რამდენად რეალურად არსებობს მათი მორის: ობლიგატორულია ქვეუ პირველ შემთხვევაში, რეალური სუბიექტი იველისებება, მეორე შემთხვევაში კი რეალური ობიექტი; ასევე, არაობლიგატორ-

14 არს. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, თბ., 1968, გვ. 232.
15 იქვე, გვ. 233.

რულის ქვეშ პირველ შემთხვევაში რეალური ობიექტი იგულისხმება, მეორე შემთხვევაში კი რეალური სუბიექტი.

როგორც ვხედავთ, ალ. ონიანმა მის მიერ შემოტანილი ახალი ტერმინებით მიჩქმალა და სრულიად ამოავდო ვაზილის სფეროდან ქართული ენის განვითარების ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი — ზმნის პირთა ინვერსიის საკითხი. მისი ტერმინები ვერ ასახავენ სწორად ქართული ზმნის პირთა გამოხატვის სისტემის ვერც თანამედროვე საფეხურს. ამგვარად, ალ. ონიანმა ვერ ახსნა და ვერც მოხსნა ინვერსიის პრობლემა.

ლიქარონის მონაცემებისა და ქართული გრამატიკული ლიტერატურისაღმე ტენდენციურმა მიდგომამ (ზოგჯერ კი მთაში უგულებელყოფამაც) აეტორო სხვა გაუგებრობებამაც მიიყვანა.

III სერიის ფორმებთან დაკავშირებით, რომელთა წამომავლობა ნათელია და ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში კარგა ხანია სათანადოდ ახსნილიც და ვაშუქებულიც¹⁶, ალ. ონიანი სვამს უცნაურ კითხვას: „რით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ გარდამავალ ზმნათა III სერიისათვის აბსოლუტურად უცხოა სამპირიანობა? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რა არის იმისი მიზეზი, რომ სამპირიანი გარდაშედილი ზმნა III სერიაში აუცილებლად ორპირიანი ხდება?“ (გვ. 48), და იქვე, სრულიად სერიოზულად შემდეგს პასუხს იძლევა: „რადგანაც გარდაუვალია ზმნისათვის ტრიპირია არა სამპირიანობა, არამედ ერთ ან ორპირიანობა, ამიტომ ხდება სამპირიანი ზმნაში პირის (არასავალდებულო მ-ს დაკლება, სავალდებულო პირი არასავალდებულო მ-დ იქცევა, ხოლო არასავალდებულო — სავალდებულოდ (მდრ. „კონსტრუქციის ანალოგური შეცვლა მოქმედებითი გვირგვინის ფორმის ენებითად გადაყვანის დროს“, გვ. 48).

ნუთუ მართლა ჰგონია ალ. ონიანს, რომ გარდამავალი სამპირიანი ზმნა III სერიაში ორპირიანად იქცევა? განა მან არ იცის, რომ ისტორიულად III სერიის ფორმა დამოწმდება მე აბსოლუტურად მარტო ის, რომ რეალური-გარდაუვალი ზმნის ინვერსიის გზით და არა ვერც ფორმის ინვერსიით, მით უფრო, კონვერსიით? და რომ არავითარი გადაქცევა სამპირიანი ფორმისა ორპირიანად არ ხდება?

ალ. ონიანს არასწორად ესმის ინვერსიის არსი და კვლავ კონვერსიაში ურევს მას. ისტორიულ ენათმეცნიერებაში რომ გაუთვალისწინებინა, იგი „ინვერსიის მოძღვრების ყველაზე არსებით ნაკლად“ არ ჩათვლიდა იმას, რომ ინვერსიულად არ არის მიჩნეული ენებითი გვირგვინის ფორმები, სადაც პასიური პირს ვინის რიგის ნიშნები გამოხატავს (გვ. 30). ასევე, ისტორიულ ენათმეცნიერებაში რომ გაუთვალისწინებინა, მას აღარ მოეჩვენებოდა წინააღმდეგობად და პარადოქსულ ენათმეცნიერებად ის, რომ III სერიის მწკრივებში სუბიექტური პირის ნიშნებს იმპლიციტური პირის ნიშნები ენაცვლება და არა პირდაპირი ობიექტური პირისა (რასაც კიდევ უფრო უცხადოებს სენაური ზმნის მაგალითი: ხ-მარა). და ყოველივე ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ ალ. ონიანის ნაშრომი ეძღვნება ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხებს.

ჩვენ აღარ შეეჩერდებით სხვა კერძო საკითხებზე, რომელთა აეტორისეული ინტერპრეტაციები დღეს იწვევს. ვფიქრობთ, ზემოთ ნათქვამიდანაც კარგად ჩანს, თუ რა წარმავლება შეიძლება მოიტანოს ენათმეცნიერულ კვლევა-ძიებაში „კოლოსალური მიღწევების“ ფორმალური მხარით ზედმეტმა ვატყუებამ.

¹⁶ ნ. ნათაძე, მესამე სერიის დრო-კილობა წარმოებისათვის ქართულში, ივე, VII-1955 წ.

დ. მალიქიშვილი

(თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

პირის ნაცვალსახელთა შუპის აგებულებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი

ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში I და II პირის ნაცვალსახელების მე(ნა), შენ(ა), ჩვენ(ა), თქვენ(ა) ფორმებში და ზმნისართებში (ზე-ნა, ქვე-ნა, უკუა-ნა, წი-ნა, ში-ნა) გამოყოფილია ერთი და იგივე დეტერმინანტი ნა ელემენტი, რომელიც გამოვლენილია აგრეთვე მეგრულ-ჭანურ პირისა და ჩვენებით ნაცვალსახელებში მა(ნ), სი(ნ), მუ(ნ), თე-ნა, თი-ნა.

იმავე დეტერმინანტ -ნა სუფიქსს უკავშირებს აკად. არნ. ჩიქობავა კითხვით ვი-ნ და III პირის შა-ნ ნაცვალსახელებას ბოლოკიდურ ნ-ს, ოლონდ, განსხვავებით პირველი შემთხვევისაგან, აქ ნ მიჩნეულია ორგანული წესით მიღებული მოთხრობითი ბრუნვის საწარმოებელ ნაცვალსახელოვან ნაწილაკად¹. მის მორფოლოგიურ შესატყვისად მეგრულ-ჭანურში მიჩნეულია -ქ (← გ) და სვანურში — -ღ².

მოთხრობითი ბრუნვის უძველეს ნიშნად თვლის ამ ნ-ს პ. შუბარდტიც, რომლის აზრითაც ვინ ნაცვალსახელის სახელობითი ბრუნვის ფორმაში იგი მოთხრობითისაგანაა გადასული³.

აკად. ა. შანიძეს -ნ მოთხრობითის „თავდაპირველ“ ნიშნად მიაჩნია და, ამასთან, არა მხოლოდ ნაცვალსახელთა სისტემაში, არა-

¹ არნ. ჩიქობავა, მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისათვის ქართველურ ენებში, თსუ შრ., ტ. X, 1929, გვ. 178.

² იქვე, გვ. 171—172.

³ პ. შუბარდტი, О пассивном характере переходного глагола в кавказских языках, კრებ. Эргативная конструкция предложения, 1950, М., გვ. 33—73.

მედ სახელთა ბრუნების სისტემაში საერთოდ. მისი აზრით, განუსაზღვრელი მოთხრობითი უნდა ყოფილიყო კაც-ნ, მან ნაწევრით განსაზღვრული მოთხრობითი კი კაც-ნ-მან, საიდანაც „პირეანდელი ბრუნვის ნიშნის“ დაკარგვით მ-ს წინ მიღებულია კაც-მან⁴. არაფერია თქმული ამ ნ-ს მიმართების შესახებ -ნა დეტერმინანტ ელემენტთან.

ნა დეტერმინანტი ელემენტის ნაშთად თვლის მან და ვინ ნაცვალსახელების ნ-ს ბ. კიკვიძეც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იგი არ მიაჩნია მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად. მეგრულ-ჭანური III პირის მუ(ნ) და კითხვითი მი(ნ) ნაცვალსახელების აგებულება და ბრუნება (როგორც ცნობილია, მხოლოდობითის ფორმაში დაკარგული ნ მეგრულში მრავლობითში აღდგება: მუნ-ეფ-ი). ბ. კიკვიძეს საფუძველს აძლევს დასკვნას, რომ მან და ვინ ქართულში „წარმოადგენენ წმინდა ფუძეებს (და არა მოთხრობითი ბრუნვის ფორმებს). ნ დეტერმინანტი სუფიქსია იმავე რიგისა, როგორც მენა, შენა და სხვ.“⁵ ავტორის აზრით, მოთხრობითი ბრუნვის ჩამოყალიბების პროცესში თავიდანვე მან გაფორმდა ამ ბრუნვის ნიშნად.

მართლაც, დგას საკითხი: თუკი მან და ვინ ნაცვალსახელების ნ იმავე რიგის დეტერმინანტი სუფიქსია, რაც მენა, შენა... ზენა, ქვენა... (და მეგრულ-ჭანურში მუ(ნ), მი(ნ), თენა, თინა) ფორმებშია დადასტურებული, რა იძლევა იმის საფუძველს, რომ მას ამ ორ ერთნაირ შემთხვევაში სხვადასხვაგვარი კვალიფიკაცია მიეცეს? ე. ი. ეს ნ, მან და ვინ ნაცვალსახელებში მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად ჩაითვალოს ისტორიულად, ყველა დანარჩენ შემთხვევაში კი არა?

ცხადია, ასეთი დასკვნის გამოტანისათვის საფუძველს იძლევა ჩვენებითი (|| III პირის) ნაცვალსახელის ბრუნების პარადიგმა. ბრუნვის ფორმათა შეპირისპირებისას დღეს ნ აშკარად გამოიყოფა, როგორც ბრუნვის ნიშანი. მაგრამ ამის თაობაზე კარგად შენიშნავს ბ. კიკვიძე: „ის ფაქტი, რომ ნ აღნიშნული ნაცვალსახელების ბრუნებისას ბრუნვის ნიშნის ადგილასაა, იმაზე კი არ უნდა მიუთითებდეს, რომ ნ ბრუნვის (მოთხრობითი) ნიშანია, არამედ იმაზე, რომ -ს, -ის ბრუნვის ნიშნებს აქვთ სადეტერმინაციო ფუნქცია. მან, ვინ წარმოადგენენ მარტივ, ნ-თი დეტერმინირებულ ფუძეებს. ბრუნებისას ეს დეტერმინანტი არ გადაჰყვებათ, რადგანაც არ იყო

⁴ ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძველები, 1953, გვ. 641, § 660.

⁵ ბ. კ ი კ ვ ი ძ ე, მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის გენეზისისათვის ქართულში, კომუნისტური აღზრდისათვის, 1960, № 2, გვ. 62.

ამის საპირობა: აქ (მიცემითსა და ნათესაობითში) ფუძე ბრუნვის ნიშნით იყო დეტერმინირებული⁶.

ეს რომ მართლაც ასეა, ჩანს იქიდანაც, რომ მეგრული თენა... ჩვენებითი ნაცვალსახელის საწყისი (სახელობითი) ფორმის ნა ელემენტი არ გადაჰყვება სხვა ბრუნვებში, რადგანაც იქ ფუძე სათანადოდაა დეტერმინირებული ბრუნვის ნიშნებით (თე-ნა, თე-ქ, თე-ს, თე-ში...⁷). მაგრამ ეს სრულიადაც არ აძლევს მკვლევარებს იმის საფუძველს, რომ ნა ჩაითვალოს სახელობითი ბრუნვის ნიშნად. ცხადია ერთი რამ: ქართულში არსებით სახელთა ბრუნვის სისტემის ანალოგიით პირის (|| ჩვენებით) ნაცვალსახელებში ბრუნვის ჩამოყალიბებისა და სახელობით-მოთხრობითი ბრუნვების ფუნქციათა დიფერენციაციის შემდეგ III პირის (|| ჩვენებითი) მან და კითხვით ვინ ნაცვალსახელებში ნ რენტერპირებულ იქნა როგორც მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი. მაგრამ ამაზე ცოტა ქვემოთ. მანამდე კი საპირობა გაიკვცეს: რა უნდა გამოიყოს დეტერმინანტ სუფიქსებად მე(ნ), შენ, მან, ვინ ნაცვალსახელებში (ასევე — ზ ე-ნ ა, შ ი ნ ა... ზმნისართებში)?

როგორც ცნობილია, ნაცვალსახელურ ძირებად აქ გამოყოფილია თანხმოვნითი ელემენტები: მ, შ, ჩუ, თქუ, მ, ვ, ხოლო დეტერმინანტ ელემენტად — ნ(ა). მაგრამ, რა ფუნქციისაა მათ შორის არსებული ხმოვნები ე, ა, ი, ამის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ნათქვამი, თუ არ ჩავთვლით ნ. მარის ვარაუდს, რომლის მიხედვითაც მ ა ნ ნაცვალსახელსა და მ უ ნ ზმნისართში სემიტური ენების ანალოგიით -ან და -უნ მიცემითი ბრუნვის ნიშნებადაა მიჩნეული⁷. შემდეგ, როგორც ცნობილია, ნ. მარმა ეს დაშვება უარყო და კვლავ ნ—ნა სუფიქსი გამოყო, ხოლო ა და უ ხმოვნები ნაცვალსახელურ ფუძეში შეიტანა⁸.

ჩვენი აზრით, პირისა და კითხვითს (მე/ნ/, შენ. ჩვენ, თქვენ, მან, ვინ) ნაცვალსახელებში სუფიქსად უნდა გამოიყოს არა ნა ელემენტი (როგორც ვხედავთ, მას პრეფიქსის აგებულება უფრო აქვს: CV-. ეიდრე სუფიქსისა, რომელიც ქართულში VC აგებულები-საა), არამედ ენ, ან, ინ, იგივე დეტერმინანტი ელემენტები, რომლებიც გამოავლინა და სახელთა მადეტერმინირებელ სუფიქსებად გამოყო არნ. ჩიქობავამ ძველი ქართული ენის და, საერთოდ, ქართველური ენების მდიდარი მასალის ღრმა და დამაჯერებელი ანალიზის საფუძველზე: როგორც ცნობილია, ძველ სალიტერატურო

⁶ ბ. კ ი ე ვ ი ძ ე. დასახ. ნაშრ., გვ. 62.

⁷ Н. Я. М а р р. Грамматика древнелитературного грузинского языка. 1925, с. 109.

⁸ იქვე, წინასიტყვაობა, გვ. V.

ქართულში მან გამოავლინა სუფიქსთა წყება, რომლებშიც მონაწილეობენ თანხმოვნები: ნ, ლ, რ, ვ, დ, „ამ სუფიქსებს შეიძლება ჰქონდეთ სრული სახეცა და შეკვეცილიც. სრულში ამ თანხმოვნებს ხმოვნები უძღვის. ეს ხმოვნებია: ა, ე, უ ყველაზე ხშირად (ო, ი — უფრო იშვიათად)“⁹.

ამგვარად, თუ მივიღებთ მოძღვრებას სახელის ფუძის დეტერმინანტი სუფიქსების შესახებ, ლოგიკურად მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ პირისა და კითხვითს ნაცვალსახელებში ნაცვალსახელური ძირისაგან გამოცალკევდება -ენ, -ან, -ინ დეტერმინანტი სუფიქსები და მაშინ ეს ნაცვალსახელები შემდეგნაირად დაიშლება: მ-ე(ნ), შ-ენ, ჩუ-ენ, თქუ-ენ, მ-ან, ვ-ინ.

ვფიქრობთ, იგივე -ენ, -ან, -ინ დეტერმინანტი სუფიქსები უნდა გამოიყოს ლოკატიურ ზმნისართებშიც: ზ-ენ-(ა), ქუ-ენ-(ა), უ-ქუ-ან-(ა), თ-ან-(ა), აქ-ა(ნ-ა), იქ-ი(ნ-ა), იქ-ა(ნ-ა), წ-ინ-(ა), შ-ინ-(ა)... ასევე დროის ზმნისართებში: გუშ-ინ, შაშ-ინ, გვ-ან, წელ-ან, ძოდ-ან და სხვ.

ზმნისართების გაყინულ ფორმებში -ან და -ინ (ასევე -ავ და -ივ) სუფიქსებს, როგორც მიცემითისა და ნათესაობითის ოდინდელ ნიშნებს, გამოყოფდა ნ. მარი¹⁰.

ზმნისართებში, როგორც ეს აღნიშნულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, „ერთმანეთს ენაცვლებიან -ნა და -და დეტერმინანტები: ზე-და — ზენა, ქვე-და — ქვენა; ში-და — შინა, სა-და — სანა(მდის), მა-(ნ)და — მანა(მდის), გარ-და — გარ-ნა, ვიდრე — ვინამ და სხვ. ცხადია, რომ ნ და დ ელემენტები პარალელურადაა ნახმარი. ახალ ქართულს ორივე შემორჩა, მაგრამ სემასიური დიფერენციაცია მათ შორის უთუოდ იგრძნობა“¹¹. დ-ს შემცველ ვარიანტებშიც; ვფიქრობთ, დეტერმინანტ სუფიქსად -Vდ (-ად, -იდ, -იდ) უნდა გამოიყოს და არა — და. ხოლო, რაც შეეხება ბოლოკიდურ ა-ს, იგი ნართაული, უფუნქციო ხმოვანი უნდა იყოს, შესაძლებელია, მარცვალთლიაობისაკენ მიდრეკილებით გაჩენილი (ისევე, როგორც დღეს რომა, მაგრამა, იმიტომა... დიალექტურ ფორმებშია). რომ მას მართლაც არავითარი მორფოლოგიური ფუნქცია არა აქვს, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ყველა შემთხვევაში სწორედ მხოლოდ ა ხმოვანი და არა რომელიმე სხვა დაერთვის განურჩევლად ყველა ზემოხსენებულ ნაცვალსახელურ თუ ზმნისართულ ფორმას და მისი ჩამოცილება, თუ შეიძლება ასე ითქვას, აე-

⁹ არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, 1942, გვ. 111.

¹⁰ ნ. მარი, დასახ. ნაშრ., გვ. 26.

¹¹ ვ. თოფჩიძე, ენის განვითარების შინაგან კანონთა ერთი ნიმუში ქართულში, იყ. ტ. V, გვ. 526.

ტომატურად ხდება მნიშვნელობის ცვლის გარეშე. მაშინ, როდესაც ნ და დ თანხმოვნების წინამაჟალი (ა, ე, ი) ხმოვნები დღესაც (მას შემდეგ, რაც ნ-ა მთლიანად ჩამოსცილდა ზმნისართებს და ზოგ ნაცვალსახელსაც) არ იკარგვის, სწორედ იმიტომ, რომ ისინი მორფოლოგიური ფუნქციით დატვირთული ერთეულებია.

ნ. მარს -ნა// -და ელემენტი მიცემითი ბრუნვის ნიშნად მიანხნდა¹², მორის ბრიერი (ნ. მარის ლექციების მიხედვით დაწერილ ქართული ენის გრამატიკაში) ზმნისართების -ნა// -და ელემენტს ლოკატივის ფუნქციას უკავშირებს¹³.

-ნა// -და ელემენტი წარმომავლობის მიხედვით ოდინდელ მიცემით-მიმართულებითი ბრუნვის ნიშნთან აქვს დაკავშირებული ირ. ეეშაპიძეს¹⁴. მაგრამ, თუ ზმნისართებში საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოყოფილ -ნა აღნიშნულ ბრუნვებთან იქნა დაკავშირებული, თავისთავად მოიხსნება საკითხი მისი მე(ნა), შეე(ა)... მან(ა), ვინ(ა) ნაცვალსახელების -ნა-სთან გენეტური კავშირისა, რადგანაც ნაცვალსახელების შემთხვევაში ეს ნ ელემენტი მიცემით-მიმართულებითი ბრუნვების ნიშნად ვერ დაფასდება. იგივე ითქმის ამავე სიტყვებში ჩვენი ვარაუდით გამოყოფილ -ან, -ენ, -ინ სუფიქსებზე. ეს სუფიქსები ნაცვალსახელთა და ზმნისართთა ნეიტრალური ფუძეების გამაფორმებელი დეტერმინანტი სუფიქსები უნდა იყოს, ბრუნვის ფორმანტთა და, საზოგადოდ, ენაში ბრუნვების კატეგორიის ჩამოყალიბებამდე არსებული.

შესაძლებელია დავუშვათ, რომ მან და ვინ იყო -ან და -ინ დეტერმინანტი სუფიქსებით გაფორმებული ნეიტრალური ფუძეები. შემდეგ, როდესაც ენის განვითარების უძველეს საფეხურებზე გარკვეულ მარტივ (სიახლოვე-სიშორის, კუთვნილება-დანაშნულების...) მიმართებათა დასაწყობებლად სანელებს დაერთო ა და ი ზმონების შემცველი სუფიქსები (-ას|-ის, -ად|-იდ—-ით), ე. ი. როდესაც საფუძველი ჩაეყარა ბრუნვის სისტემას, საფიქრებელია, რომ არსებით სახელთა ანალოგიით ამ მიმართებების აფიქსებათ გამოხატვის საჭიროება ხშირად სახმარ პირისა და ჩვენებითს ნაცვალსახელშიც საგრძნობი გახდა (I და II პირის ნაცვალსახელში ბრუნება საერთოდ არ განვითარებულა). ამასთან, ბრუნვის ნიშნები, ცხადია, არსებით სახელთა სისტემიდან იქნებოდა შეთვისებული:

¹² ნ. მარსი, დასახ. ნაშრ., გვ. 26, § 134.

¹³ N. Marr et M. Briere, La langue géorgienne, Paris, 1931, § 231—232.

¹⁴ ი. ე. შაპიძე, ზმნისწინის, ზმნიხელისა და თანდებულის ურთიერთდამოკიდებულებისათვის, თსუ შრ., ტ. 96, 1963, გვ. 99.

*-ას, -ის (ამას ადასტურებს კითხვითი რა ნაცვალსახელის მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად -მ (←მან)-ის გამოყენება) და ეს ფორმანტები დაერთვოდა უდეტერმინანტო მ-ძირს, რადგანაც მათ თვითონ ჰქონდათ მადეტერმინირებელი ფუნქცია.

მაგრამ ამ პერიოდში სახელობითი და მოთხრობითი ბრუნვები ჯერ კიდევ არ უნდა ყოფილიყო დიფერენცირებული: სუბიექტი ნეიტრალური (საწყისი) ფორმით უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი. ნეიტრალური ფუძის დეტერმინაცია უნდა მომხდარიყო შემდეგ — ნეიტრალურივე მ-ან ნაცვალსახელური ფუძით, რომელიც, თავის მხრივ, შეიცავდა -ან დეტერმინანტ სუფიქსს (კაც-მან → კაც-მ-ან). მან ნაცვალსახელური ფუძით დეტერმინირებული სახელის ფორმა დაუპირისპირდა ნეიტრალურ კაც ფუძეს. ამგვარად, სახელებში ნეიტრალური ფუძისა და მან-ით დეტერმინირებული ფუძის დაპირისპირების ნიადაგზე უნდა წარმოქმნილიყო ორი სხვადასხვა მიმართების გამოხატველი ფორმა (ბრუნვა): წრფელობითი (რომელიც დღევანდელი სახელობითის როლს ასრულებდა) და მოთხრობითი. აქედან მან ნაცვალსახელით განსაზღვრული ფუძე სუბიექტს უნდა დაკავშირებოდა, განუსაზღვრელი ფუძე — ობიექტს — და ეს იმ პერიოდში, როდესაც ნამყო სრულის ნეიტრალური ფუძიდან ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული აწმყოს აქტიური ფუძე (ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ).

ასეთი დაპირისპირების გამოხატვა შემდგომ საქარო გახდებოდა ნაცვალსახელთა სისტემაშიც — კერძოდ, III პირის ნაცვალსახელში, რომელმაც არსებით სახელთა ნეიტრალური (საწყისი) ფუძის შესაბამის ნეიტრალურ ნაცვალსახელურ ფუძედ ჩვენებითი (მგამ-იგი) ნაცვალსახელი გამოიყენა¹⁵.

მაგრამ ჩვენებითი ნაცვალსახელი (ესე//იგი — ისი//იგი), განსხვავებით პირის ნაცვალსახელისაგან, ორი წევრით იყო წარმოდგენილი, რომელთაგან ერთი ახლო მყოფ ობიექტს აღნიშნავდა, მეორე კი — შორს მყოფ ობიექტს. სათანადო ოპოზიცია ხმოვნებით უნდა ყოფილიყო გამოხატული: ა//ე-ი, სადაც ა და ე ხმოვნებს იდენტური (ახლომყოფობის, უწინარესობის) ფუნქცია უნდა ჰქონოდათ¹⁶, ი ხმოვანს კი შორსმყოფობის, შემდგომობისა. მითითე-

¹⁵ კითხვით ვინ ნაცვალსახელში ფორმალური დიფერენციაციის პირობები არ იყო და აქ ორივე ფუნქციისათვის ერთი ფორმა იქნა გამოყენებული.

¹⁶ ამ საკითხების შესახებ იხ. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დოკუმენტები ვეფხისტყაოსანში, ენძიკის პრაზმა, 1938, ტ. III, გვ. 221; მისივე, ისტორიული ფორმალური საკითხები, კრებ. კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, 1966, გვ. 91; ივ. იმნაიშვილი, წინაწერი ძველ ქართულში, თსუ შრ., ტ. 61, 1956,

ბის ეს სისტემა შესაბამის ჩვენებით ნაცვალსახელთა ანალოგიით უნდა შეეთვისებინა პირის ნაცვალსახელის ფუძესაც და იქაც უნდა მიგველო თავდაპირველად დაპირისპირება — ამაწ//ემან-იმაწ¹⁷. ამგვარად, უნდა მომხდარიყო ჩვენებითი და პირის ნაცვალსახელუბის აღრევა, რის შედეგადაც ისინი ერთ პარადიგმაში მოექცნენ.

ესე//ევე ნაცვალსახელთა სემანტიკური დიფერენციაციის შემდგომ (მას შემდეგ, რაც ესე ფორმას I პირთან ახლომყოფ ობიექტზე მითითების ფუნქცია დაუკავშირდა, ხოლო ევე ფორმას კი II პირთან ახლომყოფი ობიექტის ფუნქცია), ეს დიფერენციაცია უნდა ასახულიყო პირის (ამან — იმაწ) ნაცვალსახელის სისტემაშიც და საშუალო, მაგან, წევრის შექმნაში მონაწილეობა უნდა მიეღო ევე ნაცვალსახელის ფუძეს, რომლის გ ძირი შეითვისა ნეიტრალურმა მან ფუძემ. ამგვარად, ევე და მან ფუძეთა კონტამინაციის შედეგად უნდა მიგველო მა-გ-ან ფუძე¹⁸, რომელიც ისეთსავე მიმართებაში აღმოჩნდა ამა და იმა ფუძეებთან¹⁹, როგორშიც მისი შესაბამისი ევე ფუძე იყო ესე და ევე ფუძეებთან.

ამგვარად, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მას შემდეგ, რაც ესე—

გვ. 257, სქოლო; ბ. ფ ო ჩ ხ უ ა, ხმოვანთავსართული ზმნისართები, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, 1959, გვ. 81—89 (ავტორის ამოსავლად ორწევრა სისტემა აქვს ნაყარადღევი, მაგრამ სხვა ავტორთაგან განსხვავებული); ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, ნაცვალსახელი ქართულურ ენებში, 1964, გვ. 163—379 (ამოსავლად სამწევრა სისტემას ვარაუდობს); ნ. ჩ ა რ თ ო ლ ა ნ ი, ესე ევე ნაცვალსახელთა ხმარებისათვის ძველ ქართულში, შავნე, 1979, № 3, გვ. 99.

¹⁷ ამაწ//ემან ფუნქციურად იდენტური წყვილიდან დღეს ჩხოლოდ პირველია შემორჩენილი, თუმცა II ფორმაც დასტურდება დიალექტებში.

¹⁸ ადგილს ზმნისართებშიც ამოსავალ ვითარებად ვფიქრობთ, ორწევრა სისტემა უნდა ვივულისხმოთ აქა (ნა)—იქ(ინა). რაც შეეხება მაქ (+მაგ) მანდ (—მაღანა) ფორმებს, რომლებიც დღეს II პირთან სახლოვეზე მიუთითებენ, ისინი ქრონოლოგიურად, აქა—იქი ფორმათა დონეზე ვერ განიხილება და, ვფიქრობთ, გაჩენილი უნდა იყოს ნაცვალსახელთა სამწევრა სისტემის ანალოგიით (ნაცვალსახელებში, როგორც ვიეთ, ორწევრა სისტემიდან სამწევრაზე გადასვლისათვის ზელსაყრელი პირობები შეიქმნა ესე//ევე სინონიმური წყვილის სახით), ამაზე მიუთითებს ზმნისართის საშუალო წევრისათვის გამოყენებული ნაცვალსახელური გ და მა ფუძეები.

¹⁹ შღრ. ნ. ჩ ა რ თ ო ლ ა ნ ი, ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემა ქართული ენის დიალექტებში, ენათმეცნიერება, თბ., 1978, ტ. 200, გვ. 168—169. ავტორის ამაგა/ემაგა—იმაგა/მაგა ფუძეები აღდგენილი აქვს ესე—ისი, ამა—იმა/მა ფუძეების დონეზე. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ქართული ენის დიალექტებში დღეს დასტურებული ესე—ევე ნაცვალსახელთა სემანტიკურად გაუდიფერენცირებელი ხმარების შემთხვევები ამ ნაცვალსახელთა სემანტიკური დაპირისპირების თანდათანობით მოშლაზე მიუთითებს, ე. ი. სამწევრა სისტემიდან ორწევრაზე გადასვლის ზოგადი ტენდენციის მაჩვენებელი უნდა იყოს და არა ოდნოდელი ორწევრა სისტემის ანარეკლი (შღრ. ნ. ჩ ა რ თ ო ლ ა ნ ი, იქვე, გვ. 166).

— მან, ეგე— მაგან, იგი— იმან// მან ფუძეები²⁰ დაუპირისპირდა ერთმანეთს, ნეიტრალურ მან ნაცვალსახელურ ფუძესთან დაკავშირებულ იქნა სრულიად გარკვეული მორფოლოგიური ფუნქცია — ერგატივის გამოხატვა. მეორე ნეიტრალურ იგი ფორმასთან კი — ნომინატივის გამოხატვა. ეს, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ენის განვითარების იმ პერიოდს უნდა შეესაბამებოდეს, როდესაც ჯერ კიდევ არ უნდა ყოფილიყო ჩამოყალიბებული აწმყოს დინამიკური (და ამ თვალსაზრისით — აქტიური) ფორმები ნამყო სრულის ნეიტრალური ფუძისაგან სათანადო დინამიკურად მქცევი (მააქტივებელი) სუფიქსების (-ებ, -ობ, -ავ...) საშუალებით²¹.

მან (ამან, მაგან, იმან) ფუძეს, მეორე მხრივ, დაუპირისპირდა მას, მის... (-ას—ს, -ის...) ბრუნვის ფორმანტებით დეტერმინირებული ფორმები და, ამგვარად, ბოლოკიდური ნ აღმოჩნდა ბრუნვის ნიშნის ადგილას, რის გამოც იგი მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად იქნა რეინტერპრირებული.

ზემოთქმული ეხებოდა მან ნაცვალსახელს. როგორი ვითარება გვაქვს ვინ ნაცვალსახელთან? თუ აქაც ძირად ცალ თანხმოვანს გამოვეყოფთ და -ინ-ს დეტერმინანტ სუფიქსად ჩავთვლით, მაშინ დანარჩენ ბრუნვებშიც ასეთი ოპერაცია უნდა ჩავატაროთ: მიც. ვ-ის, ნათ. ვ-ის, მოქ. ვ-ით, ვით. ვ-იდ. გამოდის, რომ მიცემითსა და ვითარებითში ხმოვნით ნაწილად გამოიყოფა არა ა, როგორც მოხლოდნელი იყო, არამედ ი. მაგრამ ამ ფაქტის ახსნის დროს შეიძლება გვიანდელი ჩამოყალიბებული ჩანს. ამავე დროს, სავარაუდებელია, რომ აქ იგი ყველა 'სახის' ნაცვალსახელში ერთდროულად არ უნდა ჩამოყალიბებულიყო (ამ მხრივ საყურადღებოა, რომ I და II პირის საცვალსახელურ-ქრონოლოგიურ ენებში დღესაც არ იბრუნვიან): შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კითხვითი ვინ ნაცვალსახელის ბრუნება ჩამოყალიბდა III პირის ნაცვალსახელის ყალიბის მიხედვით, სადაც ნ-ს ბრუნვის ნიშნად რეინტერპრეტაციის შედეგად ფუძედ გაგებულ იქნა მა-, ხოლო -ნ, -ს, -ის... ბრუნვის ნიშნებად. ანალოგიით ვაეწყობოდა ვინ ნაცვალსახელის ბრუნების პარადიგმაც (ვი-ნ, ვი-ს...), ოღონდ, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ,

²⁰ აქედან მან, რომელიც შემორჩა თავდაპირველი სახით, დეიქტური ნაწილის გარეშე, როგორც ოდენ პირის ნაცვალსახელი, ნეიტრალური ფორმის მითითებამ თვალსაზრისით და მას დღესაც მხოლოდ პირის ნაცვალსახელის ფუნქცია აქვს.

²¹ ამ საკითხის შესახებ იხ. არნ. ჩიქოვაძე. ერატიული კონსტრუქციის პრობლემისათვის, ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიანტები, ენმკმ მოამბე, 1942, ტ. XII, გვ. 232—233.

აქ სახელობითისა და მოთხრობითის ფ-ჩმაღური დიფერენციაცია არ მომხდარა.

ზემოთქმული შეეხებოდა ქართულ მასალას. რა შედეგს იძლევა ანალოგიური ანალიზი მეგრულ-ქანურის მასალაზე?

ქართულისაგან განსხვავებით, მეგრულში III პირის ნაცვალსახელს სახელობითში არ შეუნაცვლებია ჩვენებითი ნაცვალსახელის ფუძე: სახელობითშიც მას საკუთარი მუ(ნ) ფუძე აქვს. დეტერმინანტი -უნ სუფიქსის ნ აღდგება მრავლობითში მუნ-ფე-ი. მაგრამ მოთხრობითი სახელობითისაგან განსხვავდება არსებით სახელთა ბრუნების სისტემიდან შეთვისებული მოთხრობითი ბრუნვის -ქ სუფიქსით, რომელიც, თავის მხრივ, ნაცვალსახელურ ძირს წარმოადგენს²².

რაც შეეხება ქანურს, აქ სახელობითისა და მოთხრობითის ფორმები III პირში გათანაბრებულია -ქ სუფიქსით (რაც, როგორც ჩანს, ზმნის კონსტრუქციის გათანაბრების საერთო ტენდენციის გავლენა უნდა იყოს).

-ან, -ენ, -ინ დეტერმინანტი სუფიქსები ჩანს გამოსაყოფი აგრეთვე I და II პირის მ-ან, ს-ინ, კითხვით მ-ინ და ჩვენებით (თ)-ენ-ა (ე)თინ-ა ნაცვალსახელებშიც.

სვანურში, ალა ნაცვალსახელის შემთხვევაში, ქართულის მსგავსად, ჩვენებითი და პირის ნაცვალსახელები ჩანს ერთმანეთს შენაცვლებული: ალა — ამნემ — ამ-ნ-ოშ..., სადაც დეტერმინანტი სუფიქსის ხმოვანი შეკუმშული უნდა იყოს მოთხრობითის -ემ სუფიქსის გავლენით.

ამგვარად, ზემოთ წარმოდგენილი ანალიზის საფუძველზე, ნაცვალსახელთა (და ზმნისართთა) ფუძის აგებულებასთან დაკავშირებით შეიძლება წარმოვადგინოთ ერთ-ერთი ასეთი ვარაუდი: ქართულ პირისა და ჩვენებითს ნაცვალსახელებში შეიძლება გამოვყოთ -ან, -ენ, -ინ, -უნ დეტერმინანტი სუფიქსები იმავე რიგისა, რაც არნ. ჩიქობავამ გამოავლინა სახელთა ფუძეებში. იგივე დეტერმინანტი სუფიქსები ჩანს გამოსაყოფი აღგილისა და დროის ზმნისართებშიც (ა-ქ-ან-ა, ზ-ენ-ა, წ-ინ, შ-ინ, მ-უნ, ჭოლ-ან, წელ-ან, გუშ-ინ...). ბოლოკიდური -ა (-ან-ა, -ენ-ა, ინ-ა, უნ-ა), რომელიც ხან ახლავს და ხან არა ამ სუფიქსებს, უფუნქციო, ნართაული ხმოვანი ჩანს.

ამ დეტერმინანტ სუფიქსებს მოცემულ ფორმებში ისევე არ უნდა ჰქონოდათ ბრუნვის ნიშნის ფუნქცია, როგორც ეს არ ჰქონიათ სახელის ფუძის მადეტერმინირებელ შესაბამის სუფიქსებს.

²² არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისისათვის. თსუ შრ., 1939, ტ. X. გვ. 178.

დ. ნ. МЕЛИКИШВИЛИ

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СТРУКТУРЫ ОСНОВ ЛИЧНЫХ
МЕСТОИМЕНИЙ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ**

Резюме

В статье на основе сравнительного анализа форм личных (указательных) и вопросительных местоимений (m-e(n), š-en, m-ap, v-ip), а также наречий места и времени (z-en(a), ku-en-(a), ç-ip-(a), ş-ip(a) m-up...) выделяются детерминантные суффиксы местоименных основ -ap, -ip, -up.

დ. პალიკოვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თბილისი)

მოგავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ურთიერთობის საკითხისათვის*

(ძველი ქართული ენის მასალაზე დაყრდნობით)

ცნობილია, რომ ძველ ქართულში თხრობითი კილოს მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს გაგება საზიარო ფორმებით გამოიხატებოდა. ეს თავისებურება იყო მიზეზი იმისა, რომ ძველი ქართველი გრამატიკოსები ძალაუვნებურად არღვევდნენ ზმნის უღლებადი ფორმების დრო-კილოთა ჯგუფების მიხედვით დალაგების მათ მიერ მიღებულ პრინციპს (რაც ძირითად საკლასიფიკაციო ერთეულად კილოს გულისხმობდა და გადმოღებული იყო ევროპული ენების გრამატიკიდან). მაგალითად, ანტონი და გაიოზი მეორე კავშირებითის ფორმებს ათავსებდნენ მხოლოდ თხრობითი კილოს ჯგუფის მყოფადის პარადიგმებში, პირველი კავშირებითისას კი მხოლოდ კავშირებითი კილოს ჯგუფის აწმყო დროის პარადიგმებში. შემდგომი გრამატიკოსები პირველი და მეორე კავშირებითის ფორმებს მხოლოდ კავშირებითი კილოს ჯგუფს აკუთვნებენ მაშინ, როდესაც მიღებული პრინციპის ბოლომდე გატარება ამ ფორმების ორივე კილოს ჯგუფებში შეტანას მოითხოვს.

ასრებითად ამავე მიზეზის გამო ნ. მარმა თავის „ტაბულებში“ ზმნის უღლებადი ფორმების კილოთა მიხედვით დაჯგუფების პრინციპი უარყო: რადგანაც ქართულში კილოთა შორის მათი მნიშვნელობისა და გამოყენების მხრივ არ არის მკვეთრი ზღვარი (მაგ., ძველ ქართულში კავშირებითი გამოიყენება თხრობითი კილოს მომავალი დროის გამოსახატავად, აორისტის S_2 პირის ფორმები ბრძანებითს გამოხატავს დღესაც, კავშირებითი კილოს ფორმები გამოიყენება ბრძანებითის S_{1-3} პირისათვის...), ამიტომ ნ. მარს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ კილო განხილულ იქნეს როგორც განსაკუთრებული დრო («Поэтому наклонения рас-

* წინამდებარე სტატია წარმოადგენს შემოკლებულ ვარიანტს ავტორის ნაშრომისა „მეორე კავშირებითის ფუნქციები ძველ ქართულში“, რომელიც შესრულებული იყო 1962 წელს პროფ. ფარნაოვ ერთელშვილის ხელმძღვანელობით.

смаатриваются как особые времена»¹ და იგი გამოყოფს დრო-კილოთა 8 ძირითად ფორმას: აწმყოს, ნამყო უწყვეტელს, ნატვრისს, აორისტს, ნამყო წყვეტილს, წინარე წარსულს, წარსულ კავშირებითს².

თანამედროვე ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში დამკვიდრებულია ზმნის უღლებადი ფორმების ძირითადად სწორედ ამგვარი, მარისეული სისტემით — დრო-კილოთა გაერთიანებულ ჯგუფებად (ანუ მწყკრეებად, ნაკეთებად) — დალაგების პრინციპი, რაც ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების შესაძლებელი კლასიფიკაციებიდან ყველაზე მოსახერხებელ და რაციონალურ კლასიფიკაციას იძლევა როგორც თანამედროვე, ისე ისტორიული ვითარების სრულად და ამავე დროს სხარტად ასახვის თვალსაზრისით: დრო-კილოთა ფორმების (მწყკრეების, ნაკეთების) სამ ძირითად ჯგუფში (სერიაში) გაერთიანებით შესაძლებელი გახდა სქემატურად ასახულიყო ქართული ზმნის ფუნქცია და სინტაქსური კონსტრუქციის კანონზომიერი ცვალებადობის თავისებური სისტემა და ამავე დროს — თითოეული ჯგუფის (სერიის) ფორმათა ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების სურათიც: II სერია (წყვეტილის, ნამყო ძირითადის ჯგუფი) უძველესია, მისგანაა წარმოქმნილი I სერიის (აწმყოს) ჯგუფი, რომელსაც ძველი ქართულის გვიანდელ პერიოდში გამოეყო მყოფადის ქვეჯგუფი და ბოლოს, III სერიის (ე. წ. „მთრმეობითები“) ჯგუფი, რომელიც მიღებულია სტატიკურ ზმნათა პირველი ორი ჯგუფის ფორმების (აწმყოს, წყვეტილის, კავშირებითი II-ის) ინვერსიისა და გადინამიკურების გზით.

ამგვარი კლასიფიკაცია, როგორც ზემოთ ვთქვით, შესაძლებელი გახდა იმან, რომ ქართული ზმნის კილოსა და დროის ფორმებს შორის მნიშვნელობისა და გამოყენების მხრივ როგორც ისტორიულად, ასევე თანამედროვე თვალსაზრისით მკვეთრი ზღვარი არ არსებობს.

მაგრამ კავშირებითი კილოს გაგება და მომავალი დროის მნიშვნელობა ისტორიულად ახლო დგას ერთმანეთთან არა მხოლოდ ქართულ ენაში. კავშირებითი კილო სასურველ, შესაძლებელ მოქმედებას გულისხმობს, რაც ჩვეულებრივ მომავალში უნდა შესრულდეს: ამიტომ კავშირებითის ფორმები მომავალი დროის მნიშვნელობით იხმარებოდა. მაგ., ბერძნულ ენაში: $\alpha\alpha\iota \pi\alpha\tau\acute{\epsilon} \tau\iota\varsigma \epsilon\iota\pi\eta\upsilon\iota\varsigma$ „და როდისმე იტყვიან“, ან: $\pi\acute{\iota}\sigma\mu\alpha\iota$ „მე დავლევ“ ($\epsilon\gamma \beta\upsilon\delta\upsilon \pi\iota\tau\eta\alpha$) — წარმოადგენს კავშირებითი კილოს აორისტს მოკლე ხმობით.

მსგავსი ფაქტების საფუძველზე გამოთქმულია მოსაზრება, რომ -თა დაბოლოებიანა მომავალი დრო ბერძნულში მომდინარეობს სიგმატური აორისტის კავშირებითი კილოს ფორმებისაგან⁴. კავშირებითი კილოს და თხრობითი კილოს

¹ Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л., 1925, стр. 142.

² იქვე.

³ ფაქტობრივ კი პერფექტული დროების ჯგუფი (ამასთან დაკავშირებით იხ. დ. მელიქიძის „ქართული ზმნის და მსწავლებლის გასაკრიტიკებელი, ტურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1978, № 4, გვ. 86...).

⁴ П. Шантрян, Историческая морфология греческого языка, М., 1953, § 293, стр. 209.

მომავალი დროის ფორმები ბერძნულში განსხვავდება მხოლოდ მაერთებელ ხმოვანთა სივრცე-სიმოკლით, ზოგჯერ კი სრულიად ემთხვევა ერთმანეთს. ასევეა ლათინურშიც: კავშირებითის ფორმები ხშირად ემთხვევა თხრობითი კილოს მომავლისას. ხოლო, რაც შეეხება -am სუფიქსიან მომავალს, იგი „სხვა არაფერია, თუ არა ძველი კავშირებითი კილი“⁵. ცნობილია, აგრეთვე, რომ ძველ სომხურში აორისტის კავშირებითი და თხრობითი კილოს მომავალი დრო საზიარო ფორმებით გამოიხატებოდა⁶.

ამგვარად, სხვადასხვა ენათა ისტორიული მონაცემები ცხადყოფს, რომ თხრობითი კილოს მომავალი დრო და კავშირებითი კილო არა მარტო მნიშვნელობათა სიახლოვით უკავშირდებიან ერთმანეთს, არამედ ფორმათა წარმოების მხრივაც.

ამასთან დაკავშირებით ღგება შემდეგი საკითხები:

1. თხრობითი კილოს მომავალი დროის ფორმათა წარმომავლობისა და ამასთან დაკავშირებით ე. წ. კავშირებითის ფორმების აღრინდელი ფუნქციის, ანუ სხვაგვარად — თხრობითი კილოს მომავალი დროსა და კავშირებითი კილოს ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების საკითხი;

2. საერთოდ, კილოსა და დროის ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების საკითხი.

ინდოევროპული გრამატიკული ლიტერატურის მიხედვით კავშირებითი კილოს გაგება წინ უსწრებს მომავალი დროის წარმოშობას: „მომავალი დრო ყველა ინდოევროპულ ენაში შედარებით გვიან ჩამოყალიბდა. ბერძნული ენის გამოკლებით, ყველა ენას, წარმოდგენილს უძველესი ძეგლებით, პირველ წერილობითს წყაროებში აქვს მხოლოდ უმნიშვნელო კვალი მომავალი დროისა, ზოგ ენას კი იგი სულაც არ გააჩნია. მომავლის იდეას უმთავრესად გამოხატავდა კავშირებითი კილი: „მე მინდა (უნდა) წავიღე“. „მე ვაპირებ წასვლას“ და „მე წავალ“-ს შორის დიდი განსხვავება არ არის“⁷.

ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში გავრცელებულია აზრი, რომ კავშირებითის ფორმებისათვის პირველადია საკუთრივ კილოს გამოხატვის ფუნქცია, თხრობითი კილოს მომავალი დროისა კი — მეორეული.

გამოითქვა მისაზრება საერთოდ დროისა და კილოს ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების შესახებაც, რომლის მიხედვითაც „კილოს კატეგორიის ჩამოყალიბება ქართულში უნდა მიეკუთვნებოდეს იმ ხანებს, როდესაც დროის კატეგორია ზმნაში ჯერ კიდევ არ არის კონკრეტიზებული. ე. ი. არ არსებობდა სპეციალური ფორმები აწმყოს, ნამყოსა და მყოფადის გადმოსაცემად“⁸. ავტორი ძირითადად ემყარება იმ საბუთს, რომ თითქოს „კავშირებითისათვის აღრეულ პერიოდში რომელიმე დროის გარჩევა არაა არსებითი და პირველადი თვისება“, რადგანაც იგი გადმოსცემდა აწმყოსაც, ნამყოსაც და მომავალსაც⁹.

⁵ А. Эриу, Историческая морфология латинского языка, М., 1950, § 235, гл. 191.

⁶ Э. Туманян, Древнеармянский язык, М., 1971, гл. 323, 363.

⁷ А. Эриу, დასახ. ნაშრ., § 234, гл. 191.

⁸ Б. Котинский, კილოს კატეგორია ქართულ ენაში, თელავის პედინსტიტუტის შრომები, III, თბ., 1959, გვ. 394—395.

⁹ იქვე.

რა მასალას გვაწვდის ამ თვალსაზრისით ძველი ქართული?

როგორც ცნობილია, II ჩკუფის ნაკვეთები — ნამყო ძირითადი, ხოლმეო-ბითი II და კავშირებითი II უძველესია ქართული ზმნის დრო-კილოთა სისტემაში და I და III ჩკუფების ფორმათათვის ამოსავალს წარმოადგენს¹⁰. ამიტომ დროისა და კილოს ფორმათა ურთიერთმიმართების ხატიხის გარკვევისათვის, ვფიქრობთ, არსებითი მნიშვნელობა მეორე კავშირებითის ფორმებს აქვთ კავშირებითი კილოს სხვა (აწმყოს, მყოფადის და მესამე კავშირებითის) ფორმებთან შედარებით.

ამ თვალსაზრისით ოთხთავის ძველი რედაქციის დაწერილებითი შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ ჩვენთვის საინტერესო კავშირებითი II-ის ფორმები ძველ ქართულში იხმარება:

1. თხრობითი კილოს მომავალი დროის ფუნქციით,

2. კავშირებითი კილოს ფუნქციით

და 3. ბრძანებითი კილოს ფუნქციით.

1. აქედან ამ ფორმათათვის, როგორც ჩანს, ძირითადია თხრობითი კილოს მომავალი დროის ფუნქციის გამოხატვა. ამ ფუნქციით კავშირებითი II იხმარება ნებისმიერი სახის წინადადებაში: მარტივშიც და შერწყმულშიც; როგორც რთულ თანწყობილ, ისე რთულ ქვეწყობილ კონსტრუქციაში; რთულ ქვეწყობილი წინადადების როგორც მთავარ, ისე დამოკიდებულ ნაწილში.

1) კავშირებითი II მომავალი დროის მნიშვნელობით მარტივ წინადადებაში:

ზან ნათელ-გუეს თქუნ... მ. 3, 11.—*Αὐτὲς ἴμαξ βαπτίσει...*—*ნა მკრთხსეგ ჟღსე...*—*Он будет крестить вас...*

2) შერწყმულ წინადადებაში:

გალიდე და კულად გადლო: მ. 12, 28; —...*ἐβένδεσα, καὶ πάλιν ἐβένδεσα*.—...*თათალორ არარჩ, ხ'ა გარბხაქ თათალორ არარჩე*.

აღულე პირა და ჰლო მას შინა სასწორო: მ. 17, 27.—... *ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐβήσσει· στανῆα*—...*აო ლ რაგ გრხრან ზორა, ლ გთანჩგსა აათორ* (17, 26).

3) თანწყობილ წინადადებაში:

შე დახნელდეს და მთოჯარემან არა გამოსცეს ნათელი თუკი: მ. 24, 29.—*Ὁ ἥλιος σπορῖσθῆσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ βήσσει τὸ φέγγος αὐτῆς*.—*Արևդ-აქნ [სადაზახეც, ლ ლსაქნ იღ თაეც გლიკა ხორ]*.

4) ქვეწყობილის მთავარ ნაწილში:

ვითარცა იგი შეკრებიან ღვარძლი და ცუცხლითა დწვიან, ეგრძთ იყოს აღსასრული ამის სოფლასა: მ. 13, 40. — *Ὡσαυτὸν οὐκ ἀσπλῆσεται τὰ ζῆζῶνα καὶ πύρι κατακαίεται, ὡνάც ἔσται ἐν τῇ συνελείῃ τοῦ αἰῶνος τοῦτου*.—*Иракъа ძიოიქი ირამან ლ ხ ზორ აქრი, აქწყა ხ გჩგჩ ხ კათორაძი აქსარჩი*.

¹⁰ არნ. ჩიქობავა, ერატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, თბილისი, 1948, გვ. 6 და შშდ.

აღსანიშნავია, რომ, როდესაც თხრობითი კილოს მყოფადისა და კავშირებითი კილოს გამომხატველი კავშირებითი II-ის საზიარო ფორმები ქვეწყობილ წინადადებაში ხვდებიან ერთმანეთს, კავშირებითი კილოს მნიშვნელობით ნახვარი ფორმა ყოველთვის დამოკიდებულში იქნება, მომავალი დროის მნიშვნელობით კი — მთავარში. ბერძნულში შესაბამისად — დამოკიდებულში conjunctiv-ის ფორმაა, მთავარში კი futurum indicativi (სომხურში იგივე სურათია, რაც ქართულში):

მკლავითა მათთა აღგვიყრან შენ, რათა არა წარაკე ქვას ფერკი შენი.
ლ. 4, 11.—'Επί χερῶν ἀριστεῖ σε, μῆποτε προαχθῆς παρὸς ἰβσιν τὸν πῶμα σου.—*ქერა ბიხავ ყარ ბეხენ ვგხე, მქ' ხერხე რაყეხ ვყარჩ ვიონე.*

5) ქვეწყობილის დამოკიდებულ ნაწილში:

რომელსა მე ამბორს უყო, იგი არს: მ. 26, 48—'Ὁν ἄν φιλῆται ἀπὸς ἐστί.—*ენი ირიამ ხა რამეორხეცე' ნა ჭ.*

2. მეორე კავშირებითის ფორმები კავშირებითი კილოს გაგებით მხოლოდ დამოკიდებულ წინადადებაში გვხვდება. იგივე დასტურდება ჰელი ბერძნული და ძველი სომხური პარალელური ტექსტების მიხედვითაც: კავშირებითი კილოს შინაარსის გამომხატველი ფორმები დამოკიდებულ წინადადებაშია. ეს დამოკიდებული წინადადება შეიძლება იყოს ქვემდებარული, დამატებითი, განსაზღვრებითი, დროისა, ადგილისა და მიზეზის გარემოებითი, განსაკუთრებით ხშირად კი მიზეზის გარემოებითი და პირობითი. შეერთება უკავშირობს ან შესაბამისი კავშირებით (რომელი — *იე ან, ნაი — ირ...*; რაჟამს, ოდეს — *ნეან, ნეან ხე — იორტამ, აქ იორტამ...*; ხადა, ხადაცა — *ნან, ნეპო ხე — იორ, ვი იორ...*; რაათა — *ნეან, ნეან — ვი რე, ხრე;* დაღათუ, უკუეთუ; თუ — *ნეან — რე, ხრე...*).

რასა სასწაულსა იქმ, რაათა ვიხილოთ და გურწმენეს: ი. 6,30—Τὶ σὺν πατρὶς οὐ σὴμαίον ἵνα ἰδῶμεν καὶ πιστεύσωμεν σοι.—*მქნე ნეან ანიხეხე ვი თხავილე ხ რასათავილე.*

უკუეთუ შეგცოდოს შენ ძემან შენმან, მოვედ და ამხილე მას: მ.—18,15—'Ἐὰν δὲ ἀμαρτῆσθ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἴπαγε καὶ ἐλεγεῖν αὐτόν.—*ხრე მხეცეცეცე ხეყ სეყარე ვი, ხრე კანეჩამანხა ვნა.*

მეორე კავშირებითის ფორმები ხშირად გვხვდება ნუჯუე ნაწილაკის თანხლებით. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს ამ შემთხვევაში ძნელი იყოს დროულობისა და კილოს გარჩევა¹¹. მაგრამ ნუჯუე ნაწილაკიან ფორმებს ნამდვილად კავშირებითი კილოს მნიშვნელობა აქვთ განსაკუთრებით ისეთ წინადადებებში, რომლებიც დამოუკიდებლად ვერ გაიხატება. ამას თანამედროვე ქართულის მონაცემებიც ცხადყოფენ. დღეს ამ ნუჯუე ნაწილაკს ცვლის ვაითუ, რომელიც ადვილად იშლება ვაი შორისდებულად და თუ კავშირად და ხშირად გათიშულადაც იხმარება (ვამ მთავარ წინადადებაში

¹¹ ნ. ნათაძე, მყოფადისათვის ქართველურ ენებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, 11, 1961, გვ. 42.

და თუ დამოკიდებულში: ვაი იმის დედას, თუ მეორეჯელ ჩამივარდა ხელში: მ. ჭავჭავ. 2, 168). ნაწილაკი ვაითუ შეიცავს კავშირებითი კილოს გაგებას.

ნუუკუე ნაწილაკი როგორც ჩანს, ბერძნულა მუჟიძე ნაწილაკის კალკს წარმოადგენს, რომელიც ასევე შედგენილია ნუ ნაწილაკის ბადალი უარყოფითი მუ ნაწილაკისა და პიძე ზმნისართისაგან, და, ჩვეულებრივ, დამოკიდებულ კონსტრუქციში იხმარება.

აწ ბრძანე დაკრძალვად საფლაკი იგი... ნუუკუე შოვიდენ მოწაფენა მასნი და წარიაპრონ... მ. 27, 64 — *Κέλειαον σὺν ἀφραλίστηται τὸν τάφον ἕαδ...* მუჟიძე ლმბრეცე ὁι μαθηταὶ Ἀύτην σακτბ; κλ ἔψασιν Ἀύτην,.. — *Чтоб ученики его, пришедши не украли...*

როგორც ვხედავთ, ნუუკუე ნაწილაკის შემცველი წინადადება დამოკიდებულის ბადალია და მასთან ნახმარი მეორე კავშირებითის ფორმას კავშირებითი კილოს შინაარსი აქვს.

ცნობილია, რომ ძველ ქართულში კავშირებითი კილოს ფუნქციას, გარდა ე. წ. კავშირებითის ფორმებისა, გადმოსცემს აგრეთვე თხრობითი კილოს ნებისმიერი ფორმა მ-ცა ნაწილაკის თანხლებით. ეს ნაწილაკი თხრობითი კილოს ფორმებს კავშირებითის გაგებას ანიჭებს¹². ქართული მ-ცა ნაწილაკიანი ფორმების შესატყვისად ძველ ბერძნულსა და სომხურში კავშირებითი კილოს ფორმებია:

ვევრებოდეს, რაათამცა კელი დაჰსდევ მას ზელა: მრკ მ,22 — *Παραλαήσισιν Ἀύτην ἰνα αὐτὸν ἀφῆται.* — *Աղաչեին զնա զի մերձեսցի ինս...*

ზოგჯერ ქართულის პარალელური რედაქციაც კავშირებითის ფორმას გვიჩვენებს:

ზრახვა ყვეს, რაათა იესუ ზაკუვით	...რაითამცა ზაკუვით
შეიპყრან DE	შეიპყრეს C

მ 26,4

ზოგჯერ ბერძნულსა და სომხურში ქართული მ-ცა ნაწილაკიანი ქვეწყობილი წინადადების შესაბამისად მარტივი, ინფინიტიური კონსტრუქციაა ნახმარი და არ არის გამორიცხული, რომ იგივე აზრი მასდარული კონსტრუქციითვე იყოს გადმოცემული ქართული ოთხთავის პარალელურ რედაქციაშიც:

რომელსა ჰნებას, ვითარმცა	ვის თქუენგანსა უნდეს
პირველ იყო: C	პირველ ყოფა: DE

მრკ 9,35

ცხადია, აქ მასდარული (ინფინიტიური) კონსტრუქცია მთელი ქვეწყობილი კონსტრუქციის შემცველია და არა ოდენ მ-ცა ნაწილაკიანი ფორმების (მღრ. პ. გაჩეჩილაძე, კვლავ მცა ნაწილაკისათვის, იკე, ტ. XII, 1950, გვ. 245).

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, ძველ ქართულში კავშირებითი კილოს ში-

¹² ა. შანიძე, მცა ნაწილაკი ძველ ქართულში, თხზ., ტ. I, 1957, გვ. 33.

ნაარსის გადმოცემის უნარი აქვს თხრობითი კილოს ფორმას, რომელსაც ამ შინაარსს შ-ცა ნაწილაკი აძლევს. ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ძველ ქართველ გრამატიკოსებს შემჩნეული აქვთ და საგანგებოდ აღნიშნული (და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, განზოგადებული ე. წ. კავშირებითის ფორმებზეც) ის ფაქტი, რომ კავშირებითი კილოს გაგებას თვით ზმნის ფორმები კი არ შეიცავენ (ანტონი კავშირებითი II-ის ფორმებს თხრობითი კილოს ჩვეულებრივ ათავსებს), არამედ ისინი ამ შინაარსს იძენენ შესაბამისი ნაწილაკებისა და კავშირების დართვის შედეგად: მაგ., გაიოზის მიხედვით კავშირებითისა და თხრობითი კილოს მომავალი დროის ფორმათა გარჩევა დაკისრებული აქვს ნაწილაკებს: ვაშათუ, უკუეთუ, ნუთუ, ნეტართუმცა, რათა, ვითარმედ¹³. ასევეა სოლ. დოდაშვილის გრამატიკის მიხედვითაც: კავშირებითი კილოს ფორმები თხრობითისაგან განსხვავდებიან მხოლოდ იმით, რომ „იპოტეტიკაისა ანუ უკუეთუობითი სქესის“ შინაარსით ნახმარ ფორმას მუდამ „დაესხმის ნაწილინი: უკეთუ, ვაშათუ, ნუთუ, ნეტართუმცა, რათა, რათამცა, ვითარმედ, რომელმცა და ხხვ.“¹⁴. მიუხედავად ზოგიერთი შეცდომისა, არსებითი მაინც შენიშნულია: რომ კავშირებითი კილოს გაგებას თხრობითი კილოს ფორმებს სათანადო ნაწილაკები და კავშირები აძლევენ (საგულისხმოა ისიც, რომ სოლ. დოდაშვილს კავშირებითი კილოს პარადიგმებში მხოლოდ თხრობითი კილოს შ-ცა ნაწილაკიანი ფორმები აქვს მოთავსებული).

ამგვარად, განხილული მასალის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ძველ ქართულში კავშირებითი II-ის ფორმები კავშირებითი კილოს გაგებით მხოლოდ დამოკიდებულ წინადადებაში იხმარება სათანადო კავშირების თანხლებით. ასევეა ახალ ქართულშიც. კავშირებითი კილოს ფორმა დამოუკიდებლად ხმარებული კი დღეს ბრძანებითად გამოიყენება¹⁵.

3. ბრძანებითი კილოს ფუნქციით კავშირებითი II ძველ ქართულშიც გამოიყენებოდა I პირის მრავლობითი რიცხვისათვის.

აღდევით, წარვიღეთ, ამიერ: მ 26,46.

და იშვიათად III პირისთვისაც:

იყოს იგი თქუენდა მსახურ: DE იყავნ იგი თქუენდა მსახურ: C

მ 23,11

კავშირებითი II-ის ფორმებითვე გამოიხატება II და III პირების „არ“ ნაწილაკიანი უკუთქმითი ბრძანებითი:

არა კაც-კლა, არა იმრუშო... მ 19,18 შდრ.: ნუ იმრუშებ, ნუ კაც-კლაწ...

მრკ C 10,19

კავშირებითი II-ის გამოყენება ბრძანებითის მნიშვნელობით, როგორც ჩანს, განაპირობა იმან, რომ ამ ფორმებს, ჩვეულებრივ, მომავალი დროის გა-

¹³ გაიოზი, ქართული გრამატიკა, კრემენჩუკი, 1789, გვ. 25—26.

¹⁴ სოლ. დოდაშვილი, ქართული გრამატიკა, ტფილისი, 1830, გვ. 22.

¹⁵ ა. შანიძე, ქართულ ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1973, § 249, გვ. 205.

გება აქვთ. უდავოა, რომ ბრძანებითი კილოს გაგებით ამ ფორმათა გამოყენება მეორეული მოვლენაა.

4. ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ თითქოს ძველ ქართულში ე. წ. კავშირებითის ფორმები აწმყოსა და ნამყო ღროის მნიშვნელობითაც იხმარება¹⁶. მხედველობაში აქვთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც კავშირებითის ფორმებს პარალელურ ტექსტებში ან ბერძნულ დედანში თხრობითი კილოს აწმყოს ან აორისტის ფორმები შეესაბამება. მაგრამ განა ეს იმას ნიშნავს, რომ ე. წ. კავშირებითებს აწმყო და ნამყო ღროის ტოლფასი მნიშვნელობაც ჰქონდეთ?

ჯერ ერთი, ნაწილი ასეთი მაგალითებისა ზოგადი აწმყოს გაგებას შეიცავს. ხოლო ისეთი მოქმედება, რომელიც სიერათოდ ხდება, ჩვეულებრივია, შეიძლება ვადმოსცეს როგორც აწმყოს, ასევე მყოფადის ფორმებმაც. ამის მაგალითები ხშირია აქსიომატურ გამოთქმებში: ანდაზების, აფორიზმების, შეგონებების ენაში: „კვიცი გვარზე ხტისო“, „რაც მოგივა დაეითარ, ყველა შენი თავითარ“. „სადაც მიხვალ, იქაური ქული დაიხურეთ“. როგორც ჩანს, სწორედ იმის გამო, რომ კავშირებითი კილო მომავალი ღროის გაგებას შეიცავს, მისი გამოხატველი ფორმები შეიძლება ამგვარი ჩვეულებითი მოქმედების ვადმოსაცემად გამოდგეს: „იხსაც მიყავდე, იმას მიბგავდე“. „სადაც შენი დაიყვებო, იქ ჩემიცა თქვიო!“¹⁷... ალბათ, ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ზოგჯერ ქართულ ოთხთავის ორი რედაქციიდან ერთში მეორე კავშირებითის ფორმა მეორეში კი აწმყოსი, ან, რაც უფრო საგულისხმოა, აწმყოს ხოლმეობითისა:

რუამს არაწმიდა იგი სული გამოვიღეს კაცისაგან, განვიღეს იგი ურწყულთა ადგილთა, ეძიებნ განსასუენებელსა ადგილსა და არა პოის: C

რუამს სული არაწმიდა განვიღის კაცისაგან, მიმოვალნ ურწყულთა ადგილთა და ეძიებნ განსასუენებელსა და არა პოვის: DE

მ. 12,43

მოცემულ წინადადებაში, როგორც ვხედავთ, ვადმოცემულია მოქმედება, რომელიც ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე. C რედაქციაში იგი გამოხატულია როგორც კავშირებითი II-ის, ასევე აწმყოს ხოლმეობითის ფორმებით. DE-ში კი მხოლოდ აწმყოს ხოლმეობითით. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ C-ში ნახმარ კავშირებითი II-ის ფორმას აწმყოს მნიშვნელობა კი არა აქვს, არამედ მომავლისა (შემთხვევითი არ არის, რომ სლავურსა და რუსულშიც პირველი ზმნა მომავალი ღროის ფორმით არის თარგმნილი: *иждеть, выждет*). ამგვარად, C რედაქციის ტექსტი ასე წიკითხება: „როცა არაწმიდა სული ვ ა მ ვ ა ადამიანიდან, იგი ვაფა ურწყულ ადგილებში და ეძებს განსასუენებელს, მაგრამ ვერ პოულობს“.

ის გარემოება, რომ ქართულსავე პარალელურ ან სხვა ენების საპირისპირო ტექსტებში კავშირებითი II-ის შესაბამისად აწმყოს ფორმებია, სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ კავშირებითი II-ის აწმყოს ფუნქციაც აქვს. კავ-

¹⁶ ნ. კოტიოვი, დასახ. ნაშ., გვ. 394.

¹⁷ ეს ფორმები შეიძლება მყოფადის ფორმებით შეიცვალოს ისე, რომ აზრი იგივე დარჩეს: „სადაც შენას დაიყვებნი, იქ ჩემიცა თქვიო“...

შირებით II-ს ასეთ მაგალითებში ისევ და ისევ მომავალი დროის მნიშვნელობა აქვს:

რომელი რამ გრძელან თქვენ ბნელსა შდრ.: რომელსა გეტყვ... C
შინა, თქვენ თქუთ ნათელსა შინა: DE

მ. 10,27

ქართულის პარალელურ რედაქციაში, ბერძნულში და სომხურში (ასევე რუსულშიც) შესაბამის ადგილას აწმყოს ფორმებია ნახმარი (ἀέψω, *აჲჲჲ*, *რძობი*). მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს გ რ კ უ ა ნ ფორმას აქ აწმყოს ფუნქცია აქვს. რა თქმა უნდა, იგი მომავალი დროის მნიშვნელობისაა და ღღეს უნდა ვთარგმნოთ ასე: „რასაც გეტყვიან“ ან „რაც ვითხრან“... ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ აწმყოს ფორმას ბერძნულშიც ზოგჯერ მომავლის გამოხატვის უნარი აქვს.

ასევე მომავლის მნიშვნელობა აქვს მეორე კავშირებითის ფორმას სხვა ამგვარ მაგალითებშიც, როგორცაა:

მითვე საწყაულითა, რომლითა მიუწყუოთ, მოგეწყუოს თქვენ: ლ. 6, 38 (μαρτυρῆς), რომელმან დაიმდაბლოს თავი თჳსი... იგი უფროას იყოს სასუფეველსა ცათასა: DE მ. 18,4 (ἐματιν—არს: C) და სხვ.

ამგვარი მაგალითებიდან მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ ე. წ. მეორე კავშირებითის ფორმებისათვის თხრობითი (ნეიტრალური) კილოს გაგება ბუნებრივი უნდა ყოფილიყო. ამგვარი ნეიტრალური მნიშვნელობა კავშირებითის ფორმებს, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ღღესაც აქვთ შემორჩენილი.

ჩვენს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით ვერც იმას ვიტყვი, რომ თითქოს მეორე კავშირებითი ნამყოს გაგებით იხმარებოდეს.

ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებში სომხურის და ზოგჯერ ბერძნულის აორისტის შესაბამისად ქართული ოთხთავის ერთი რედაქცია ნამყოსვე გვიჩვენებს, მეორე კი კავშირებით II-ს. გასარკვევია ამ უქანასკნელის მნიშვნელობა.

არასადა აღმოგიკითხავსა, რამეთუ პირისაგან ჩჩვილთა მწოვართათსა დაემტყცობს ქებაჲ: DE მ. 21.16

არა-მე აღმოგიკითხავსა, ვითარმედ პირთა ჩჩვილთა მწოვართათსა დაამტყცებ ქებაჲ: C

(— Κατηρίσω, *კათარისებრ*).

ამ მაგალითში, როგორც ვხედავთ, სიტყვები „ფსალმუნთან“ არის მოყვანილი. ზმნის ფორმა ერთ შემთხვევაში („დაემტყცობს“ DE) „ფსალმუნთა“ C რედაქციას ეთანხმება, მეორე შემთხვევაში („დაამტყცებ“ C) — 4 რედაქციას:

პირითა ყრმათა ჩჩვილთა მწოვართათსა დაემტყცობს ქებაჲ მტერთა შენთათვის, რათამცა განირყუნა მტერი იგი და შურისმგებელი: C

პირითა ყრმათა ჩჩვილთა მწოვართათსა დაამტყცებ ქებაჲ მტერთა შენთათვის, რათამცა დაამცნა მტერი იგი შურისმგებელი: 4

ერთ რედაქციაში კავშირებითის ფორმის გამოყენება მეორე რედაქციის (და სომხურ-რუსულის) შესაბამისი ადგილების ნამყოს საპირისპიროდ უნდა აიხსნას არა იმით, რომ კავშირებითის ფორმებს ნამყო დროის გამობატის შე-საძლებლობაც კქონია, არამედ ალბათ იმით, რომ ოთხთავის (და „ფსალტის-თა“) ეს რედაქციები სხვადასხვა წყაროებიდან მომდინარეობს. აქვე, აღსანიშ-ნავია, რომ ბერძნულში აორისტი კი არა გვაქვს, არამედ I პირი futurum I in-dicativi-სა, რომელაც ემთხვევა conjunctivi I პირის ფორმას— *αχρηεῖται*.

რამათა აღესრულოს სიტყუაი იგი ესაია რამათა აღესრულოს სიტყუაი იგი
წინაწარმეტყუელისაჲ, რომელ თქუა: ესაია წინაწარმეტყუელისაჲ თქუმუ-
მან უძღლურებანი ჩუენნი იტკრთნეს და ლი: მან უძღლურებანი ჩუენნი თავს
სნეულებანი ჩუენნი განკურნნეს: DE იხსნა და სნეულებანი იტკრთნა: C
მ. 8,17

(— ჰლმჲ, էქჷანაჲჲ, ქსრავიოჲ, სრარბ, ВЗЯЛ И ПОНЕС).

აქაც, ერთი რედაქციის ნამყოს საპირისპიროდ, მეორე რედაქციაში კავში-რებითის ფორმის ხმარება უნდა აიხსნას არა იმით, რომ კავშირებითი ნამყოს მნიშვნელობითაა გამოყენებული, არამედ ალბათ, იმით, რომ ამ რედაქციების წყაროები სხვადასხვაა. ამას ის გარემოებაც ადასტურებს, რომ ჯრუჲ-პარხლის ოთხთავში სულ სხვა მნიშვნელობის ზმნა („სნეულებანი განკურნნეს“ კავში-რებითი II-ის ფორმით), აღიშის ოთხთავი კი ზმნის მნიშვნელობითაც („სნეულე-ბანი იტკრთნა“ — *ταῦ ὅσους ἐβῆσαν αὐτοῦ. — ἔγραψαν ἑαυτοῖς* და ფორმითაც (ნამყო ძირითადი) ეთანხმება ბერძნული, სომხური, და რუსული ოთხთავების ჩვენს ხელთ არსებულ. რედაქციებს (ამასთან, აღსანიშნავია, რომ სომხურში პირველი ზმნა *ქსრავიოჲ* კავშირებითის ფორმითაა წარმოდგენილი და არა ნამ-ყოთი).

DE რედაქციაში კავშირებითი II-ის ფორმა მომავლის მნიშვნელობითაა ნახმარი. ეს არ არის მოულოდნელი, რადგანაც, როგორც ქართულში, ისე ბერძნულსა და სომხურშიც, ამგვარ პირდაპირ ნათქვამში ზმნა ხან მყოფადით და ხან ნამყოთია წარმოდგენილი. ამასთან, სწორედ ნამყოს ფორმას აქვს მო-მავლის შინაარსი და არა პირიქით¹⁸.

მყოფადი: რამათა აღესრულოს თქუმული წინაწარმეტყუელისაჲ ვითარმედ:
ნახარველ ეწოდოს: მ. 2, 23—... *ὅτι: Ναῦραπία εἰ ἦ ἡ ἐξ ετα. — ἡ ἰχθυσῆ*
ნამყო: რამათა აღესრულოს თქუმული იგი წინაწარმეტყუელისა მიერ, რა-
მელსა იტყვს: განიყვებს სამოსელი ჩემი მათ შორის და კუართსა ჩემსა ზედა გა-
ნიღდეს წილი: მ. 27, 35 (*Δι᾿ ἐμῆς ἰατρῆς, ἐβλασῖ*).

¹⁸ აღსანიშნავია, რომ დალოცვისა და წვევლის ფორმულაში ბრძანებითი კილოს გაგე-
ბით ნახმარ ნამყოს ფორმებს მყოფადის მნიშვნელობა აქვთ: „შენ გაუზარდე ღედაშენს!“ და
სხვ. ამგვარ შემთხვევებში ჩაჯარდნილი ჩანს მ-(ცა) ნაწილაკი. როგორც ჩანს, საერთოდ ბრძა-
ნებითი კილოს და, მასშაბადმე, მომავალი დროის გაგებით II პირის ფორმებისათვის თხრო-
ბითი კილოს წყვეტილის (ნამყო ძირითადის) ფორმათა გამოყენება თავდაპირველად სწორედ
მ-(ცა) ნაწილაკთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული. თანდათან ეს ნაწილაკი დაიკარგა და
II პირის ბრძანებითში (მომავალი დროის გაგებით) მხოლოდ წყვეტილის ფორმები დამ-
კვიდრდა.

ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებშიც, DE რელაქციის კავშირებით II-ისა და C რელაქციის ნამყო ძირითადის ფორმებს მომავალი დროის მნიშვნელობა აქვთ და არა ნამყოსი:

უკუეთუ ისმინოს შენი, შეიძინო ძმაა უკუეთუ ისმინოს შენი, შეიძინე ძმაა
იგი შენი: DE შენი: C

მ. 18,15

მიუხედავად იმისა, რომ შესაბამისი ადგილები სხვა ენებში და ქართული-სავე C რელაქციაში ნამყოს გვიჩვენებენ, არა გვაქვს იმის უფლება, რომ DE რელაქციაში მათ საპირისპიროდ ნახმარ კავშირებით II-ის ფორმას მექანიკურად ნამყოს მნიშვნელობა მივაწეროთ. ამ მაგალითშიც კავშირებითი II მომავალი დროის გაგებითაა ნახმარი: „თუ შეისმენს, შეიძენ“¹⁹, რადგანაც ამას მოითხოვს დამოკიდებულო წინადადების ზმნის ფორმასთან შეხამების წესი. ასეთ შემთხვევებში უფრო ნამყოს ფორმის ფუნქციაა საძიებელი და, ვფიქრობთ, იგი შედეგობითის (რეზულტატივის) შინაარსს უახლოვდება¹⁹.

ამგვარად, კავშირებითი II აწმყოსა და ნამყოს ფუნქციით არ იხმარება. ის ფაქტი, რომ კავშირებითი II-ის ფორმას სხვა ენებზე იმავე ტექსტის შესაბამის ადგილებში ან ქართულისავე პარალელურ რელაქციაში ზოგჯერ აწმყო ან ნამყო უპირისპირდება, არ არის იმის დამამტკიცებელი საბუთი, თითქოს მეორე კავშირებითის ფორმებს აწმყოსა და ნამყოს გაგების გამოხატვაც შეუძლიათ, ისევე, როგორც ვერ ვიტყვით, რომ იგი ასრულებს ინფინიტივის ან მიმდებარის ფუნქციას, როდესაც ბერძნული ან სომხური ტექსტის (და თვით ქართული პარალელური რელაქციის) შესაბამის ადგილას მიმდებარე ან ინფინიტიური კონსტრუქციაა ქართულის მეორე კავშირებითის სანაცვლოდ.

ზემოთგანხილული მასალის საფუძველზე, ვფიქრობთ, ჩვენი საკითხისათვის საინტერესო დასკვნებს ვღებულობთ:

1. მეორე კავშირებითის ძირითადი ფუნქცია, რომელი კილოს გაგებასაც უნდა შეიცავდეს იგი, ყველა შემთხვევაში მაინც, მომავალი დროის გადმოცემაა²⁰. ამგვარად, მეორე კავშირებითის ფორმებისათვის დროთაგან მხოლოდ მომავლის გამოხატვაა ორგანული. რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ფორმებისათვის დროის გარჩევა მათი ჩასახვისა და ჩამოყალიბების პერიოდშივე უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი და, მაშასადამე, იმ დროისათვის, როდესაც კავშირებითი კილო იკვეთება თავისი პირვანდელი (სათუო-სავარაუდებელი, შესაძლებელი შინაარსის) სახით, სავროთოდ დროისა და, კერძოდ, მომავალი დროის გაგება უკვე უნდა არსებულებო.

2. მნიშვნელოვანია მეორე შედეგიც, კერძოდ ის, რომ მეორე კავშირებითი

¹⁹ მაშინ C რელაქციის ტექსტი ასე წაიკითხება: „თუ შეისმენს შენას, შეგიძენა (შეძენილი გეუბს) ძმა“.

²⁰ ამ მხრივ ქართული მარტო არ დგას. მაგ., მართალია, ბერძნულში კავშირებითი კილოში დროის 4 ფორმაა გამოყოფილი (აწმყო, I და II აორისტი და პერფექტი), მაგრამ მათ შორის განსხვავება მხოლოდ ასპექტურია, დრო კი აქაც ერთია — მომავალი (იხ. С. Соболевский, Древнегреческий язык, М., 1948, გვ. 27, § 453).

კილოს ფუნქციით მხოლოდ დამოკიდებულ წინადადებაში იხმარება. მაშინ, როდესაც მისი გამოყენება თხრობითი (ნეიტრალური) კილოს მომავალი დროის გავებით მარტივ, დამოუკიდებელ კონსტრუქციებშიც ჩვეულებრივი მოვლენაა.

როგორც ცნობილია, რთული კონსტრუქციები და, მით უფრო, ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ენის განვითარების შედარებით გვიანდელ საფეხურზე ყალიბდება. იგი დამახასიათებელია სამწერლო ენისათვის, რომელიც, თავის მხრივ, თანდათან ზეწის და სრულყოფს რთულ ქვეწყობილ კონსტრუქციებს. ძველ ქართულში ცნობილი სინტაქსური ატრაქციის (ასიმილაციის) მაგალითები, აგრეთვე ქვეწყობილ კონსტრუქციებში ჩვენებითი ნაკვალსახელის პლეონასტური ხმარების შემთხვევები სწორედ იმაზე მეტყველებენ, რომ ქვეწყობილი წინადადების ჩამოყალიბებისა და სრულყოფის პროცესი ჯერ კიდევ არ არის დამთავრებული.

ამგვარად, თუ გავითვალისწინებთ მიღებულ შედეგებს, მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების სურათი შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

სხვადასხვა ენათა ჩვენების საფუძველზე საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ დროის კატეგორია შეიძლება არ იყოს იმთავითვე მოცემული ამა თუ იმ ენობრივ სისტემაში. ბევრი ენა (მაგ., სემიტური ენები, ამერიკელ ინდიელთა ენები...) დღესაც არ იცნობს ჩვენთვის ჩვეულებრივ დროთა სამწერლიან სისტემას. ამ ენებში მოვლენათა შორის რეალური მიმართებები სხვაგვარად, სხვა ზმნური კატეგორიებითა და ფორმებით გამოიხატება, რომლებიც ძირეულად განსხვავდებიან ჩვენი გრამატიკული დროებისაგან (მაგ., ასპექტით, კილოთი: მტკიცებითი ფორმები გამოხატავენ მოვლენას, რომელიც მოხდა ან ხდება, რაც შეესაბამება ახლანდელსა და წარსულ დროებს; შესაძლებელ-სავარაუდო კილოს ფორმები — მოვლენას, რომელიც მოხდება — მომავალს; ასპექტური ფორმები გამოხატავენ განგრძობითობის სხვადასხვა ხარისხს, რაც ჩვენს დროის კატეგორიას შეესაბამება...).

გრამატიკული დროის კატეგორიის ჩამოყალიბება დაკავშირებულია სუბიექტური აღქმის ობიექტივაციის იმ საერთო ტენდენციასთან, რომელიც ადამიანის აზროვნების განვითარებას ახასიათებს. რაც შეეხება იმას, რომ ამ კატეგორიის კონკრეტული გამოვლინებები სხვადასხვა ენობრივ სისტემაში სხვადასხვაგვარია, ამას, როგორც ჩანს, სხვა ფაქტორებთან ერთად განსაზღვრავს ამა თუ იმ ეთნიკურ-ენობრივი ჯგუფის (კოლექტივის) ცხოვრების პირობების შედეგად ჩამოყალიბებული აზროვნების სისტემა, ფსიქიკური წარმოდგენები, მოკლედ — ფსიქოლოგიური ფაქტორი.

ფიქრობენ, რომ ქართული ენის განვითარების უძველეს საფეხურებზე გრამატიკული დროის კატეგორიის ჩამოყალიბებამდე მოვლენათა შორის დროული მიმართება გამოხატული უნდა ყოფილიყო ასპექტური დაპირისპირებით — წვეტილი (მომენტობრივი) და განგრძობითი (დიურატიული)²¹. აქე-

²¹ არ ნ. ჩ ი ქ ბ ა ვ ა, ერატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I. ზოგი ენა ახლც კმაყოფილდება ორწევრიანი სისტემით, სადაც ორი გავება — „უწინარესი“ და „შემდგომი“, „წვეტილი“ და „უწვეტილი“ უპირისპირდება ერთმანეთს.

დან — წყვეტილი მოიცავდა უკვე მომხდარს, მახსოვრობაში აღბეჭდილს, რაც თავისთავად წარსულს გულისხმობს, ხოლო განგრძობითი იმას, რაც ხდება — რთულ განუსაზღვრელ კომპლექსს გაუდიფერენცირებელი სახით, რომელიც შეიცავს უშუალოდ აღქმადს ე. ო. ახლანდელს და აგრეთვე იმას, რასაც დასასრული არა აქვს, ე. ო. მომავალშია შესაძლებელი²².

ეს მნიშვნელობები უნდა გამოეხატა აორისტისა (წყვეტილის) და ხოლმეობითი II-ის ფორმებს (ამიტომაც, რომ ძველ ქართულში ხოლმეობითი II-ის ფორმები გადმონაშთის სახით მომავალსაც გამოხატავენ)²³.

ახლანდელი დროის თანდათანობითმა კონკრეტუზაციამ და განსაზღვრამ გამოიკვეთა და გამოყო მესამე მიმართება — შემდგომისა, მომავლისა, ამ მიმართების გამოხატვა არსებული ყალიბის — ფუძის სათანადო გაფორმებით მოხდა, და, ამგვარად, უნდა მიგველო დროთა სამი რიგი: ნამყოსი (ნამყო ძირითადი ანუ წყვეტილი), აწყოსი (ხოლმეობითი II) და მომავლისა (ე. წ. კავშირებითი II).

მაგრამ მომავალი დრო, განსხვავებით ახლანდელისა და წარსულისაგან, რომლებიც მომხდარ ან არსებულ, რეალურ ფაქტს გადმოსცემენ, ჩვეულებრივ, გამოხატავს ისეთ არარეალურ მოქმედებას, რომელიც, როგორც შესასრულებელი და არა ფაქტი, შესაძლებელია, ხავარუდოა, სათუოა, ხეჰვოა. ამდენად, მომავალი დრო საფუძველშივე შეიცავს შესაძლებელსა ეარაუდო, თუობითი შინაარსის — კილოს ელემენტს, ნიუანსს. ამგვარად, მომავალი დროის გაგებას თან მოჰყვა შესაძლებლის, სათუო, სასურველობის შინაარსის, ანუ კილოს გაგებაც. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კილოს გაგება ჩაისახა მომავალი დროის წიაღში, მის გაჩენასთან ერთად.

მაგრამ სათუო-სავარაუდო კილო მისი გაჩენა-ჩამოყალიბების მომენტისათვის, ცხადია, დღევანდელ შინაარსს არ შეიცავდა. მან თანდათანობით შეიძინა უფრო რთული ნიუანსები, რომელთაგან ყველაზე ნათლად გამოიკვეთა წინადადებათა ურთიერთმიმართების — დაქვემდებარების გამოხატვა (სახელიც ამ სინტაქსური ფუნქციის მიხედვით აქვს: შერჩეული: conjunctivus, რაც „შემაკავშირებელს“ ნიშნავს. — აქედან ქართული სახელწოდებაც — „კავშირებითი“)²⁴. ეს მოკლენა აღნიშნულია საენათმეცნიერო ლიტერატურაში: „უფრო გვიან (მაგრამ ჯერ კიდევ უძველესი ენების ფარგლებში) კავშირებითმა და ნატვრითმა კილოებმა შემდგომი განვითარება განიცადეს... შეიძინეს წმინდა ფორმალური მნიშვნელობა — წინადადებათა შორის სინტაქსური კავშირის გამოხატვა“²⁵.

განვითარების ამ საფეხურზე კავშირებითი კილო მკვეთრად ემიჯნება მომავალ დროს, ფორმა კი ორივესათვის კვლავ საერთო რჩება. ენა, როგორც

22 ახლანდელი დროის ფორმებს ეს გაუდიფერენცირებელი გაგება დღემდე შემორჩათ (ე. წ. „ზოგადი აწყო“).

23 არ ნ. ჩიქობავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 54.

24 ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ გაიზოხი კავშირებითი კილოსთვის იყენებს ტერმინს „ქვეწყობილებითი“, რითაც ხაზგასმულია მისი ძირითადი ფუნქცია.

25 Д. Н. Овсяннико-Куликовский, Синтаксис русского языка, изд. II, СПб., 1912, გვ. 118.

ცნობილია, გრამატიკულ ომონომიას ვერ იტანს. ძველ ქართულში შეიძლება თვალის გაღვევება, თუ როგორ ისახება კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის ფორმათა გამიჯვნის ძლიერი ტენდენცია: კავშირებითი კილოს ვად-მოსაცემად შ-ცა ნაწილაკიანი თხრობითი კილოს ფორმებიც იხმარება. მომავალი დრო კი ჭერ აღწერითი — ინფინიტური კონსტრუქციით (მოსლვად არს, შესუშვად არს) ცლილობს საკუთარი, კილოსაგან დაცლილი მნიშვნელობის გადმოცემას, მაგრამ ეს გზა ფეხს ვერ იყიდებს, რადგან ფორმათა გამიჯვნის პროცესი დააჩქარა და საბოლოოდ დაასრულა ასპექტის კატეგორიის გამოხატვის სისტემის შეცვლამ, რის შედეგადაც აწმყოს ზმნისწინიანმა ფორმებმა, რომელთაც სრული ასპექტის გამოხატვა დაეკისრათ, მექანიკურად მომავალი დროის გადმოცემის უნარი შეიძინეს. ისტორიული მყოფადის ფორმებში კი საბოლოოდ დროის გაგება დაიჩრდილა და კავშირებითი კილოს ფუნქცია გახდა წამყვანი.

თანამედროვე ქართულში თხრობითი კილოს მომავალი დროის გადმოცემა აწმყოს ზმნისწინიან ფორმებს აკისრია და, თუ არა ძველი ქართული წერილობითი საბუთები (და ის გარკვეული შემთხვევები, რომლებშიც კავშირებითი კილოს ფორმებს გადმონაშთის სახით ნეიტრალურ მომავლის გადმოცემის უნარი შერჩათ), ჩვენ ვერ დავასკვნით, რომ ე. წ. კავშირებითის ფორმების ძირითადი ფუნქცია თხრობითი კილოს მომავალი დროის გადმოცემა იყო ოდესღაც. მთის კავკასიურ ენებში დღეს კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის ფორმათა ომონომიის კვალი ზოგჯერ შემორჩენილია²⁶, და გამორიცხული არ არის, რომ მათ იქაც განვითარების მსგავსი გზა ჰქონდეთ გავლილი. ქართველურ ენათაგან კი დღეს თითქოს მხოლოდ ჰანთურ ხოფურ კილოკავს შემორჩენაშთის სახით მომავალი დროის გამოხატვის ძველი სისტემის კვალ²⁷.

როგორც ცნობილია, ჰანურის ხოფურ კილოკავში მყოფადის გამოხატვის ერთ-ერთი საშუალებაა კავშირებითის ფორმები, რომელთაც დაერთვის შინონ (დებიდერატიული მნიშვნელობის მქონე ზმნა „მინდა“). მართალია, როგორც ნ. ნათაძე წერს, აქაც „იგრძნობა ერთგვარი ვალდებულების ან სურვილის ნიუანსი, ისეთი, როგორიც აქვს ქართულ მინდა წავიდე, უნდა წავიდე ფორმებს“, მაგრამ „არის ისეთი შემთხვევებიც, ფხვამინონ (დავრთავ), ფშვამინონ (მოვქსოვ), სადაც თითქოს ამგვარად ნაწარმოებ ფორმებს მომავალი დროის გადმოცემის გარდა სხვა შინაარსობლივი ნიუანსი არ ახლავს“²⁷. ამ ფორმათა შემონახვა ჰანურში შეიძლება ბერძნული ენის გავლენით აიხსნას, სადაც დებიდერატიული

²⁶ აღსანიშნავია, რომ აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში კავშირებითი I-ის ფორმათა წარმოება ვერცხობა განსაზღვრული მომავალი დროის ფუნქსი (იხ. Л. Чкадуа, Система времен и основных модальных образований в абхазско-абазинских диалектах, Тб., 1970, გვ. 68). აღსანიშნავია, აგრეთვე, რომ კუბაჩურში ა. შაკოშვიტის ცნობით, მყოფადის ფორმა (დამოუკიდებელი) აქვს მხოლოდ I პირს, რაც შეეხება II და III პირებს, ისინი კავშირებითის იყენებენ. ამასთან, პარალელურად I პირსაც შეუძლია მომავლის გამოხატვა კავშირებითის ფორმით. იხ. აგრეთვე, ა. შაკოშვიტის, მყოფადის წარმოებისათვის დარგულში, საქ. სსრ მეცნ. აკად. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXIX სამეცნ. სესიის მასალები, 1973 წ. 27—28 მარტს, გვ. 13.

²⁷ ნ. ნათაძე, მყოფადისათვის ქართველურ ენებში, ქართველურ ენათმეცნიერების საკითხები, II, თბ., 1961, გვ. 35.

ზმნების შემცველი კონსტრუქციები მომავლის როლს ასრულებენ. ატიკურში მომავალი დროს გამოსახატავად ჭერ კიდევე ძველი ბერძენი აეტორები იყენებენ $\epsilon\pi\chi\omicron\mu\alpha\iota$ (მოსვლა, დაწყება), $\mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ (დაპირება, ხაზს, საკიროა) ზმნების შემცველ კონსტრუქციებს (მნიშვნელობით „ვაპირებ“)²⁸.

საერთოდ ცნობილია, რომ ინდოევროპულ ენებში მომავალი დროის საკუთარი ფორმები შედარებით გვიან ჩამოყალიბდა. „მომავლის იდეას უმთავრესად კავშირებითი კილო გამოხატავდა, ამიტომ, როდესაც საკირო ვახდა დამოუკიდებელი მომავალი დროის შექმნა, თითოეულმა ენამ თავისებურ საშუალებას მიმართა“²⁹, ხშირად აღწერითს (დამხმარე ზმნები: habeo, volo, venio — „ყოფნა“, „ნდობა“, „სვლა“... + ინფინიტივი). მაგალითად, ფრანგულში უახლოესი მომავლისათვის გამოყენებულია venir („მოსვლა“) ზმნის შემცველი კონსტრუქცია; რუმინულში მომავალი დრო იწარმოება avrea (ნდობა, სურვილი) ზმნისა და ინფინიტივის საშუალებით; რუსულში — $\text{нѣтъ} + \text{инфинитив}$ (თუმცა მომავლის მეორე ფორმა, სრული ასპექტის გამომხატველი, მსგავსად ქართულისა, აქაც ზმნისწინის დართვით იწარმოება) და სხვა. თანამედროვე სომხურშიც, ისევე, როგორც ინდოევროპულ ენებსა და ქართულში, მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ფორმათა გზები გაიყარა. ახალი სომხურის მომავალი დროის ფორმებში (ყყჩხ) 4- პრეფიქსს უკავშირებენ կամիչ („ნდობა“) ზმნას.

ამგვარად, არა მარტო ძველი ქართული ენის მონაცემების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ შესაძლებელ-საუარაუდებელი (კავშირებითი) კილო და მომავალი დრო ინტორიულად ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდება როგორც ფუნქციური, ისე ფორმალური თვალსაზრისით.

მყოფალი თავდაპირველად რეალური მოქმედების გამომხატველ აწმყოსა და ნამყოს უპირისპირდება როგორც ჭერ არარსებელი, არარეალური მოქმედების გამომხატველი და, ამ აზრით, თავის თავში შეიცავს შესაძლებელ-საუარაუდო კილოს ნიუანსს. დროთა სამწვეროვანი სისტემის ჩამოყალიბების პერიოდში კილოს ეს ნიუანსი, თუ შეიძლება ითქვას, მომავალი დროის თანდაყოლილ თვისებას წარმოადგენს. ამიტომ ამ მომენტისათვის ჩვენთვის საინტერესო ფორმების პირველადი ფუნქციის ძიება უმართებულად გვეჩვენება.

მაგრამ შემდგომ, ერთი მხრივ, დროთა სისტემის თანდათანობითი განვითარების, ხოლო მეორე მხრივ — კილოს გავების უფრო გართულების შედეგად, მყოფალი, როგორც წმინდა დრო, დაცლილი კილოს გავებისაგან, მკვეთრად გავმიჯნა კავშირებითს კილოს. სემანტიკური განსხვავების გაჩენამ კი დროთა განმავლობაში ფორმათა მიხედვით განსხვავებაც მოითხოვა და გამოიწვია კიდევ.

ზემოთ ვნახეთ, რომ კავშირებითი II-ის ფორმებს კავშირებითი კილოს ფუნქციით მხოლოდ ქვეწყობილი წინადადების დამოკიდებულ ნაწილში აქვს ადგილი. ეს კი გვაუარაუდებინებს, რომ კავშირებითი კილოს დროს კატეგორიისაგან გამოყოფა და დამოუკიდებელ ოდენობად ჩამოყალიბება ენის განვითარების შედარებით გვიანდელ საფეხურზე ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გაჩენასთან უნდა იყოს დაკავშირებული (ან შემდეგ უნდა მომხდარიყო). ამ

²⁸ П. Шантрех. *ღასხ. ნაშრ.* № 293—294, გვ. 209—210, § 301, ქვ. 217—218.

²⁹ А. Эрну, *ღასხ. ნაშრ.*, გვ. 191.

თვალსაზრისით კავშირებითი კილო მომავალ დროზე გვიან ჩამოყალიბებულად შეიძლება მივიჩნიოთ. და, ამდენად, ჩვენთვის საინტერესო ე. წ. კავშირებითის (დღევანდელი გაგებით) ფორმებისათვის მომავლის გამობატვის ფუნქცია — პირველად.

ეფიქრობთ, ჩვენს ზემოთ წარმოდგენილ მტკიცებას გარკვეული თვალსაზრისით მხარს უჭერს არნ. ჩიქობავას მოსაზრება, რომელიც მას კავშირებითის ფორმების შესახებ აქვს გამოთქმული: „ძველს ქართულში კავშირებითი არსებითად თბრობითი კილოს დროს წარმოადგენდა: ასე რომ კავშირებითის კილოდ ქცევა მეორეული მოვლენაა“³⁰.

(შემოვიღა 25.V.1979)

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ (Тбилиси)

О ВЗАИМООТНОШЕНИИ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ И СОСЛАГАТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА)

Резюме

В древнегрузинском языке понятие сослагательного наклонения и будущего времени изъявительного наклонения выражалось формами т. н. II-го сослагательного (გააკეთოს). Но данные формы в значении сослагательного наклонения употреблялись лишь в подчиненных предложениях. в то время как в значении будущего времени изъявительного наклонения они могли фигурировать в любых — как простых так и сложных — конструкциях.

На основе этих данных (а также данных ряда других языков) автор статьи приходит к следующему заключению:

Будущее время, как категория, выражающая ирреальное действие, а не факт, в какой-то степени содержит в себе понятие сослагательного наклонения.

С развитием и усовершенствованием, с одной стороны, временной системы, а с другой — сослагательного наклонения, будущее время постепенно четко отделилось по смыслу от сослагательного наклонения, что со временем отразилось и на форме.

Выделение сослагательного наклонения как самостоятельной категории должно быть связано с формированием гипотаксической конструкции, которая, как известно, во всех языках является поздним образованием.

³⁰ ა რ ნ . ჩ ი ქ ბ ა ვ ა , ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1952, გვ. 276. § 107.

D. MELIKISHVILI (Tbilisi)

ON THE QUESTION OF THE INTERRELATION OF FUTURE
TENSE AND SUBJUNCTIVE MOOD

(based on the data of Old Georgian)

S u m m a r y

In Old Georgian the notions of subjunctive mood and future indicative tense were expressed by means of the so-called 2nd subjunctive tense-forms. Those forms were used in the meaning of the subjunctive mood only in subordinate clauses, while in the meaning of the future tense they could be used both in simple sentences and any kinds of clauses.

On the basis of the Old Georgian data (and the data of other languages as well) the author has come to the following conclusion:

Future Tense as a category expressing unreal action, not a fact, contains in itself the notion of subjunctivity.

In the course of the development and the refinement of temporal system, on the one hand, and the category of the subjunctive mood, on the other, the future tense and subjunctive mood had gradually become differentiated as to their meaning, this fact having later found its reflection formally as well.

The formation of the subjunctive mood as an independent category must have been connected with the development of hypotaxis which is known to be a late formation in all languages.

დ. მელიქიშვილი

(თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ძველი ქართულის ლექსიკონი: განი (საგანი), საზრი, პირი, მიზანი

ის, რასაც უნდა მიაღწიონ, რაც უნდა განახორციელონ. რისკენაც ისწრაფვიან, დღეს ქართულში აღინიშნება სიტყვით მიზანი. მაგრამ ეს სიტყვა წარმოშობით ქართული არ არის და საკმაოდ გვიან ჩანს შემოსული ჩვენში. მიზან ლექსემა დადასტურებულია ერთ 1188—1210 წლებით დათარიღებულ კრებულში (A 65), როგორც არაბული სიტყვა, რომელიც ქართული სასწორის შესატყვისია. ამ კრებულის 187-ე გვერდზე, სადაც ზოდიაწოებზეა ლაპარაკი, ვკითხულობთ: სასწორი, რომელსა არაბულად ჰრქვან მიზან. აქედან ჩანს, რომ მიზან სიტყვა XIII საუკუნეში ქართულში ჯერ კიდევ არ იხმარებოდა და მისი დღევანდელი ქართული მნიშვნელობა საკმაოდ დაცილებულია არაბული მნიშვნელობისაგან. ჯერ კიდევ არ ჩანს დამკვიდრებული ეს სიტყვა დღევანდელი მნიშვნელობით XVII—XVIII საუკუნეებშიც:

ვაჭრობა შექმნეს, მოიღეს მიზანი ასაწონელი (თეიმ. ონილიძე., 81,1.)

ან: გიბოძებთ ამდენს მიზანსა, ვერა ქნას ანაწონები (ვახტანგისანი, 177,4.)

როგორც ვხედავთ, მიზანი აქაც „სასწორთან, საწონთან“ არის დაკავშირებული და აღორძინების ხანის მწერლობაში. მოსალოდნელია, სპარსულის გზით იყოს შემოსული, სადაც ამ სიტყვის მნიშვნელობას ოდნევი გადახრა განუტოდა: დღეს სპარსულში იგი ნიშნავს „საზომს, სიდიდეს, რაოდენობას, დონეს, წონასწორობას, დაბოლოს, კოეფიციენტსაც“. ეს მნიშვნელობები, ცხადია, ამ სიტყვის თავდაპირველი, არაბული მნიშვნელობიდანაა განვითარებული. XVIII საუკუნეში რომ ჯერ კიდევ არ არის ხმარებაში შემოსული მიზან სიტყვა ქართულში, ეს კარგად ჩანს საბას ლექსიკონიდან, რომელშიც იგი სიერთოდ არ არის ფიქსირებული.

მიზანს სიტყვა დღევანდელი მნიშვნელობით უკვე ჩანს XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. კერძოდ, იგი დადასტურებულია ნიკო ჩუბინაშვილის რუსულ-ქართულ ლექსიკონში, სადაც რუსული слѣдს სიტყვის განმარტებაში ვკითხულობთ: „ნიშანი, სასროლი საგანი, მიზანი||ცეცხლსასროლის იარაღის ტურზე დასმული რამ ნიშანში მისამართად||საგანი, ჰაზრი, დასასრული“.

როგორც ვხედავთ, მიზანს სიტყვის დღევანდელი მნიშვნელობისათვის ამოსავალი არის „სასროლად დანიშნული მიჯნა, ადგილი“, საიდანაც მოდის მისი უფრო ფართო, ზოგადი შინაარსი: საერთოდ ის, რისკენაც, რისი მიღწევისკენაც მიისწრაფვიან. მნიშვნელობის განვითარების იგივე გზა შეინიშნება ძველ ქართულში „მიზნის“ მნიშვნელობით ხმარებულ გან-საგან სიტყვაში, რომლის შესახებაც ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი. XIX საუკუნის სალიტერატურო ენაში კი მიზანს სიტყვა უკვე დამკვიდრებულია დღევანდელი მნიშვნელობით (ჩვენს წმინდა მიზანს არ ვუღალატებთ: აკაკი, II, 112, 13; ჩემს მწარე მიზანს ვემსახურები: I, 270, 18; მომივითხა ჩემი ვინაობა, მიზანი ჩემის მოგზაურობისა: ვაჟა, IV, 181, II; სახელი რომელს დაპრჩება, ესაა ბრძოლის მიზანი: ვაჟა, II, 249, 38; დაუჯდება მონადირეს ლულაზე, რომ მიზანი შეუშალოს: ვაჟა, III, 444, 29) და მისგან ახალწარმოებებსაც ვხვდებით (მიზანშეწონილად ვემსახურება: ვაჟა, I, 321, 21). მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამავე მნიშვნელობით XIX საუკუნის სალიტერატურო ენაში ჭერ კიდევ ვხვდებით ძველ საგანს ლექსემასაც:

თავი და თავი საგანი ავტორისა ისა ყოფილა, რომ ამ ძირეულსაკითხს საბუთიანი პასუხი მოუპოვოს: ილია, ქგლ; დაბეჭითებით გეტყვი, რომ უმთავრესი ფიქრი მე და შენი უმთავრესს ჩვენის ცხოვრების საგანზედ ერთია: ვაჟა, V, 116, 28; საგანი ჩემი მოგზაურობისა კახეთში იყო დროებითი ადგილობრივი სირაჯობა: არდაზ: ქგლ.: ყურნალ-გაზეთობას საგნად ადამიანის ცხოვრება აქვს: ილია, II, 256; მაგრამ მიყვებები საგანსა აწ უფრო უდიდესსაო: აკაკი, V, 33, 8; ერთი ჰქონდეს მას საგანი: ჰარმონია მისი ხმების: აკაკი, I, 208, 5; ბლავიან და არ იციან, არც მიზეზი, არც საგანი: აკაკი, II, 241, 4.

მოტანილი მაგალითებიდან კარგად ჩანს, რომ ზოგჯერ საგანი — „მიზანი“ და საგანი — „ობიექტი“ ერთმანეთისაგან ძნელი გასამიჯნია, მათ შორის მკვეთრი ზღვარის გავლება ჰქირს. ასევეა, სხვათა შორის, ძველი ქართული ენის ძეგლებში დადასტურებულ ზოგიერთ მაგალითში, მაგრამ ჭერ ვავიხსენოთ ზოგი რამ საგანს სიტყვის მნიშვნელობათა განვითარებისა და მისი შესწავლის ისტორიიდან.

ს ა გ ა ნ სიტყვის ეტიმოლოგია და მნიშვნელობა ძველი ქართული ენის ძეგლებისა და ქართველური ენების მონაცემების მოშველიებით გარკვეული აქვს ვუიოლ ბერიძეს სტატიაში „ს ა გ ა ნ სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის“¹. ავტორი ამ სიტყვას უკავშირებს გან ფუჟეს, რომელიც ზნინოვდათა მთელ რიგს აწარმოებს. (ერთგან, სხვაგან, ზოგგან, ყველგან, ბევრგან...) და რომელსაც თავდაპირველად „ადგილის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა“. აქედან უნდა მომდინარეობდეს მისი სხვა მნიშვნელობები, რომელთა განვითარების გზა ნათლადაა ნაჩვენები ე. ბერიძის დასახელებული სტატიის დასკვნის ნაწილში.

გ ა ნ სიტყვას საბა განმარტავს როგორც „სიგრცეს“.

ძველ ქართულში გან ი და ს ა გ ა ნ ი აღნიშნავდა „ისროს სანიშნე, სასროლ ადგილს (мишень, цель)“. ამის მაგალითები საკმაოდ აქვს დადასტურებული როგორც ე. ბერიძეს ხსენებულ სტატიაში, ასევე ილია აბულაძეს ძველი ქართული ენის ლექსიკონის მასალებში. მოვიტანთ მხოლოდ რამდენიმეს:

განმავსო მე, ვითარცა გან ი ისრითა: გოდ. იერ. I, 3, მსაჭული სიშართლისაჲ ჟერ არს, რაჲთა ემსგავსოს მოისარსა, რომელჲან უფროჲს ზომისა არა მოჰზიდნის მშულდსა, ნუჟუკუნ გარდავლოს განსა, არამედ ზომით ყვის და მართლ თუალი მიაყვანის, რაჲთა განემარჯოს შიშთხუევაჲ განისაჲ: ბალავ., 164, 21—24; გული ძეს ს ა გ ა ნ ა დ ისრისა... ვეფხისტყაოსანი, 708.

ძველსავე ქართულში ამ სიტყვას უკვე აქვს ის ვიწრო მნიშვნელობა, რომლითაც ის დღეს ჩვეულებრივ იხმარება, კერძოდ, „ს ი გ ა ნ ე, ს ი ფ ა რ თ ე“ (შვიდი მტკაველი სიგრძე აქვს და შესაფერი განია“: აკაკი). ამ მნიშვნელობით მას ვხვდებით XI საუკუნის გასულს იოანე ტარიკისძის მიერ ნათარგმნ ერთ ფილოსოფიურ ძეგლში:

წინაღმდგომნი გუერდნი — გან ი და სიგრძე: S 2562, ფ. 165 რ; თუმცა იგივე ავტორი „სიგანის“ აღსანიშნავად ს ი ვ რ ც ე ს ი ტყუასაც ხმარობს:

სხეული, სამთა მქონებელი განფენათაჲ, განიწილების ეპიფანიაჲჲ შიერ, რომელსა ჰქონან ორნი განფენანი: სიგრძე და ს ი ვ რ ც ე: S 2562, ფ. 81 რ.

ამავე ტერმინს ხმარობს „ს ი გ ა ნ ი ს“ მნიშვნელობით იოანე პეტრიწი.

...სამთა შიერ განსაზიდათა, ვიტყუ, სიგრძესა, ს ი ვ რ ც ე ს ა და სიღრმესა: ი. 3., II. 50, 9.

¹ ე. ბერიძე, ხაგან სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, რუსთველოლოგიური ეტიულები, გვ. 140.

ნაკრამ საინტერესოა სწორედ ის, რომ იოანე ტარიჭისძე გან ლექს-
სემას სწორად ხმარობს იმ მნიშვნელობით, რითაც დღეს, ჩვეულებრივ,
მიზან სიტყვა იხმარება, ე. ი. მასთან განი ნიშნავს „მსწრაფების
საგანს, ძირითად აზრს“:

ზღღწარწერასა, იტყუან, ვინამთგან ვითარცა შემოკლებით ვითამე
გარეშეუტყავს განი: s2562, ფ. 103r. Ἦῦ βὲ ἔπιρρῶρῦ ἔπειθῦ ἰς ἔν
σαυτῶν τὸν σῶπῶν ἔχῃ: Ammon., 21, 23-24. უპირატეს ამბობს
წინა შესავალსა შინა განსა წინა-აბგერებს წიგნისასა: s2562, ფ. 105r;
Πρὸ βὲ τὸν τὸν τῶν πρὸσφῶν πρὸσφῶν τῶν σῶπῶν ἰς βίβλου:
Ammon., 23, 17—18. წარმკითხველი ვინმე უმეტარ თუ იყოს განსა
წიგნისასა, სცინის და დაადებს... და ამისთვის უკუე იტყუან განსა: s2562,
102 r—v.

...ἔπειθ ἰς ἔν τὸν βίβλου... τὸν σῶπῶν: Ammon., 21, 7
(„მკითხველმა თუ არ იცის წიგნის მიზანი, დაეზარება და თავს გაანე-
ბებს... და ამიტომ ეხებთან მიზანს“).

და სხვ. (იხ. აგრეთვე ფ. 133v).

როგორც ვნახეთ, განი ყველა შემთხვევაში წარმოადგენს ბერძ-
ნული ὁ σῶπῶν სიტყვის თარგმანს. საინტერესოა თვით ამ ბერძნული
სიტყვის მნიშვნელობათა განვითარების გზა: ὁ σῶπῶν-ის ძირითადი
მნიშვნელობაა „მოთვალთვალე, დამკვირვებელი, მხედველი“ (ზმნიდან
σῶπῶ — „დაკვირვება, თვალთვალე, გამოკვლევა, გარკვევა“). შემ-
დეგ — „სასროლი მიზანი“, დაბოლოს, საზოგადოდ — „მიზანი“. მნიშ-
ვლობათა განვითარების იგივე გზა განვლო გან — საგან სიტყვა-
მაც, რომელიც ე. ბერიძემ სრულიად სამართლიანად დაუკავშირა გაგ-
ნება — მიგნება... („სივრცეში ორიენტაცია“)² ზმნას ანუ გენ
ზმნურ ძირს, რითაც კიდევ ერთხელ დასტურდება ქართულში ცნობი-
ლი ა — ე ხმოვანმონაცვლეობის ფაქტი სახელურ და ზმნურ ფუძეებს
შორის. ამგვარად, შეიმჩნევა სრული ანალოგია, ერთი მხრივ, ბერძნუ-
ლი σῶπῶ ზმნისა და σῶπῶ: სახელის და, მეორე მხრივ, ქართული
გაგნება — მიგნება ზმნისა და გან — საგან სახელის აზ-
რობრივ მიმართებათა განვითარებას შორის (ამ თვალსაზრისით ინტე-
რესს მოკლებული არ არის რუსული делъ — делится ლექსემათა
მნიშვნელობების განვითარების ანალოგიური გზა).

მაგრამ, როგორც ჩანს, გან — საგან ლექსემები ზემოთ აღნიშ-
ნული შინაარსით („მიზანი, ობიექტი, საკითხი“) ძველ ქართულში სა-
ზოგადოდ გავრცელებული არ ყოფილა და მხოლოდ ზოგიერთ მწე-
რალთან დასტურდება. იოანე ტარიჭისძე ცდილობს დაამკვიდროს ეს
ტერმინი, მაგრამ თვითონვე ზოგჯერ უნაცვლებს მას მოხერხებულად

ნაწარმოებ ტერმინს საზრი, რომელიც საბასთან განმარტებულია „გონებით მოსინჯვა, საზრებელი“, მაგრამ იოანე ტარიქისძესთან „ძირითადი, მთავარი აზრის, მიზნის, მიზანდასახულები“ მნიშვნელობით გვხვდება: როდესაც თავისი წიგნის ძირითად მიზანსა და დანიშნულებაზე ლაპარაკობს, ამონიოს ერმიასი იქვე პორფირის „შეყვანილების“ დანიშნულებასაც ეხება და ამბობს. რომ „პორფირიმ დაწერა წიგნი ესე, მასწავლებლი ჩუენდა, თუ რასა დაპნიშნავს თითოეული ქმაჲ“ იმისათვის, რომ გაეადვილებინა არისტოტელეს მოძღვრების შესწავლა და ასკენის:

“Ὁ ἐν τῷ πορφυρίου σχοιῆς οὐδὲ; ἄνω: Ammon, 20, 21.

იოანე ტარიქისძის თარგმანით: „და პორფირისი უკუე ესე არს საზრი“, სადაც საზრი ბერძნულ ბ *σχοιῆς*-ს შეესატყვისება.

ცნება „მიზანი“ („ძირითადი აზრი, საკითხი“) ხშირად ვადმოიცემოდა ლექსემით პირი. ეს რომ ასეა, ამას ადასტურებს ერთი ადგილი ესეუ იოანე ტარიქისძის თარგმანიდან:

ვიტყუთ, ვითარმედ, ექუსი არს რიცხვთა სკოპოსი წიგნისაჲ: S 2562 239 v.

როგორც ვხედავთ, მთარგმნელს პირდაპირ ვადმოაქვს ბერძნული სიტყვა ბ *σχοιῆς*, ხოლო იქვე, აშიაზე კი, ამ სიტყვაზე მითითებთ წერია: „პირი საქმისაჲ“. ასეთი ახსნა შემთხვევითი არ არის.

სიტყვას პირი ძველ ქართულში რანდენიმე მნიშვნელობა აქვს და, მათ შორის, „აზრის, საკითხის, მიზნისაჲ“. ასე, მაგალითად, ამ მნიშვნელობით ხმარობს მას გიორგი მთაწმიდელი „იოვანესა და ფფთუმეს ცხოვრებაში“:

მე ვიცი, თუ რომლისა პირისათუხ მივმობენ: იოვ. და ეფთ.. 179.

გიორგი მთაწმიდელივე ბერძნულ ბ *σχοιῆς*-ის („მიზანი“) პირ სიტყვით თარგმნის „ექუსთა დღეთას“ შემდეგ კონტრაქტში:

Εἰς μοι σχοιῆς πανταχῶθεν ἑκδημιῶμαι τῷ ἔαλ. η. α. γ. α. ἔ. 160 (18). ერთი უკუე, პირი არს საძიებელ ჩემდა, რაათა ყოვლით კერძო ეკლესიაჲ აღეშენებოდის: ექ. დღ., 88, 8—9.

პირ სიტყვის ამ მნიშვნელობით ხმარება რომ უცხო არ არის ძველი ქართულისათვის, ამას ადასტურებს ჯერ კიდევ ექვთიმე ათონელის თარგმანი ბასილი დიდის თხზულებისა „განმარტებამ სოლომონის იგავთაჲ“, სადაც ვკითხულობთ:

და თითოეულსა თჳსი სახე აქუს და პირი საქმისაჲ: სოლ. 89, 1
“Βασαριον παρξ ἕνιοσ σχοιῆθ δαυτεταχμῆθου Patr. gr. t. 31. p. 338.

ბერძნული ბ *σχοιῆς* ასევე პირ სიტყვით აქვს თარგმნილი ფერემ მტირესაც. ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის ერთი თხზულების—„საეკლესიოასა მღელღთმთავრობისათუხს“ I თავის სათაურია Τίς ἦ τῆς ἑαλ. η. α. γ. α.

ταῦτ ἐπαρχίας παρῆβαιε καὶ τὸ δ ταύτης οἰοπὶ: Dion. 369. რასაც ფერემი შემდეგნაირად თარგმნის:

რად არს საეკლესიოსა მღვდელთ-მთავრობა და რად არს პირი მისა: პ. იბ., საეკლ., 155, 3—4.

ასევე, „მიზნის, ამოცანის“ მნიშვნელობით არის ნახმარი ეს სიტყვა ამავე შრომების ზხვა ადგილასაც:

პირ ყოვლისა მღვდელთ-მთავრობისა არს ღმრთის მსგავსისა ღმრთისსახეობისა შემშუქალულობისაგან განუბნეველყოფა: პ. იბ. ზეც. 119, 31.

საინტერესოა, რომ პირ და გან — საგან სიტყვებს იმ მრავალ მნიშვნელობათაგან, რომლებითაც ისინი იხმარებიან, გარკვეული საერთო არე გამოეყოფათ, რომელშიც შედის: „ძირითადი აზრი, საკითხი, საგანი-ობიექტი, ამოცანა, მიზანი“.

ყოველივე ეს მოწმობს, რომ ძველ ქართულში ცნება „მიზანი“ ჯერ კიდევ არ არის დაზოუციდებლად გამოკვეთილი და მთარგმნელები ცდილობენ ბერძნულ ბ ομοίως ცნებას მოუძებნონ რაც შეიძლება ზუსტი შესატყვისი, რომელსაც ტერმინოლოგიური ღირებულება ექნება. ალბათ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ როდესაც იოანე ტარიქისძე¹ ამონიოს ერმიასის ლოგიკურ-ფილოსოფიური კომპენდიუმის თარგმნისას დაჰკირდა გარკვევით გამოკვეთილი ομοίως ცნების გადმოცემა ქართულად, იგი აღარ დააკმაყოფილა პოლისემიურმა პირ სიტყვამ, რომლითაც მანამდე ითარგმნებოდა ბერძნული ბ ομοίως ტერმინი და მიმართა მისთვის ცნობილ, ალბათ, ზეპირ მეტყველებაში გავრცელებულ სიტყვას განი, რომელიც, მსგავსად ბერძნული ομοίως ლექსემისა, „სასროლ ნიშანს, სამიზნეს“ აღნიშნავდა. ბერძნულშივე ამ ლექსემის ფართო გაგებით ხმარებამ მას საშუალება მისცა ანალოგიურად ფართო გაგებით ეხმარა გან სიტყვაც. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა „კატილორიის“ ერთი ადგილი, საიდანაც კარგად ჩანს ბერძნული ομοίως და ქართული გან ლექსემის ამოსავალი („ისრის სამიზნე“) მნიშვნელობიდან საზოგადოდ — „მიზან“ მნიშვნელობამდე ვისვლის გზა: ამონიოს ერმიასი სვამს კითხვას, თუ რა მიზანი აქვს არისტოტელს² წიგნების კომენტარებას. იგი მწერლის (კომენტარის ავტორის) მიზანს ადარებს მშვილდოსნის სწრაფვას — ისარი სამიზნეში მოახვედროს:

რადღენ და რომელთაჲ ჯერ-არს წინაველყოფაჲ თარგმანებისა თითოეულისა არისტოტელეზებისა წიგნისაჲ და ვიტყუთ, ვითარმედ ექუსი არს სკოპოსი წიგნისაჲ (რამეთუ ვითარცა მშვილდოსანსა განი

1 პირი „საკითხის“ მნიშვნელობით გვხვდება, მაგ. „ბალაეარიაშა“: არლარაი აქუნდა სიტყუა, რამეცა მიუგეს ორსავე პირსა: ბალაე., 145, 5.

რაიმე აქუს, რომლისა მიმართ ისრის და რომლისაჲ ჰნებავს მიმთქუ-
ცვაჲ, ეგრევე აღმწერელი დასასრულისა რაჲსმე მიმართ ხელავს და
მისსა ისწრაფის მიმთხუევასა: S 2562, კატელ. 239 v (ἄσπερ γὰρ ὁ το-
ῦ ἄφωρος ἀφαινοῦ σπουδάζει τυχεῖν. ἕν τῶν καὶ ὁ γράφων τι παρὲς τι τῆς ὁ
ἄπομον., 7).

მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ თვით ბერძნულშივე, „მი-
ზანი“ ცნების საზღვრები საბოლოოდ გამოკვეთილი არ ჩანს. ამ მნიშვნე-
ლობით, მაგალითად, არისტოტელე სმარობს ტერმინს ὁ τῆς αἰς და როგორც
ანტიკური ფილოსოფიის ცნობილი მკვლევარი ა. ფ. ლოსევი აღნიშნავს,
„используя термин τῆς αἰς в своей философии, Аристотель приме-
нил его в его естественной многозначности. Τῆς αἰς—конец часто
превращается у Аристотеля в τῆς αἰς—цель, а в некотором смысле
„конца“ и „цель“ у него вполне сливаются.⁴ ზუსტად ასევე, არის-
ტოტელეს კონცეპტორთან, ანონოს ერმიასთან, τῆς αἰς ტერმინის მნიშვნე-
ლობები „მიზანი—დასასრული“ ერთმანეთში გადადის:

ყოველსა უკუე ზედმიწევნულობასა და პელოკენებასა ქუელმდებარე
რაიმე აქუს და დასასრული“ (ἡσοχείμενος ἔχει: καὶ τῆς αἰς: Ἄπομον 1,
18). ვითარ-იგი მკურნალსა, ქუელმდებარედ ჰქონან კაცობრივნი სხეულ-
ნი, რამეთუ მათთვის შთამოვალს, ხოლო დასასრულად—განმრთელებაჲ
მათი, რამეთუ ამას მიჰმარჯუებს. ეგრეთვე, ხუროსაცა, ქუელმდებარედ ჰქო-
ნან ძელნი, ხოლო დასასრულად—ქმნაჲ სართელისა: S 2562, იქვე.
პროკლე დიადოხოსის ფილოსოფიაში τῆς αἰς ტერმინს „დასასრუ-
ლის“ მნიშვნელობა აქვს და ასეც თარგმნის მას იოანე პეტრიწი:

Παῦν τῶν θεῶν ἡρῶν τῆς αἰς ἡρῶν τῆς αἰς ἔαυτων ἀρχῆς: ὁμοιο-
μοια: Plot. § 46.

ყოველთა ღმრთებრივთა მოქცევთა დასასრული თსთა დასაბამ-
თა ებადეს: ი. პ., I, თ. 147, გვ. 89, 17.

ხოლო, უკუქცევის არსა კი, ამ ფილოსოფიის მიხედვით, იმაში მდგო-
მარეობს, რომ ემანაციის პროცესში დასასრული იგივე მიზანი ა-
ამგვარად, τῆς αἰς—„დასასრული ἢ მიზანი“ და σκοπός—„საკითხი, ამოცანა,
მიზანი“ ძველ ქართულ მთარგმნელებს საკმაოდ რთული ამოცანის წინაშე
აყენებდა. ალბათ, ამიტომაც, რომ თარგმნისას ზედმიწევნითი სიზუსტის
დამცველი არსენი იყალთოელი უთუოდ რაღაც განსხვავებულ ნიუანსს
ხელავს სიტყვის მნიშვნელობაში, რადგანაც იგი იოანე დამასკელის „დია-
ლექტიკის“ თარგმანში გადმოაქვს ქართული იქვე სიტყვით:

4 А. Ф. Лосев, История античной эстетики, Аристотель и поздняя клас-
сика, Москва, 1975, гл. 230.

ამგვარად, იქ უსიტყვას ძველ ქართულში „აზრის, შეხედულებების“ მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ არა „ზუსტი, მტკიცე აზრისა“. არამედ „მიჩნევისა“, რომელიც შეიცავს თულობის, შესაძლებლობის (ყოყმანის) ნიუანსს, საიდანაც, როგორც ჩანს, მივიღეთ ამ სიტყვის დღევანდელი სტაბილური მნიშვნელობა „უპევი, сомнение“.⁵

ალბათ, მაინც ჯობდა, რომ მოცემულ კონტექსტში ბერძნული *σχιζμα*-ის შესატყვისად არსენის ისევე ლექსემა პირი ეხმარა. რომელიც ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, ნისი პოლისემიურობის გაზომურად, მაგრამ სხვა შემთხვევაში, მაგ. „დიდი სკულის კანონში“ სწორედ „მიზნის“ მნიშვნელობით ხმარობს:

(კაცის კვლა) სრულიად უკუე უნებლიეთი და გარეგანი მიზეზისა არს, ვითარ-იგი რაჟამს ძაღლისა ანუ ხისადა ტყორცებული ქვა მიემთხვის კაცსა, რამეთუ პირი ვიდრემე საქმისა და ესე იყოს, რამთა მხეცი წარიოტოს ანუ ნაყოფი ხეთამ შთამოყაროს... უნებლიეთი არს იგიცა, რაჟამს უნების ვისმე მოქცევამ მისდა რწმუნებულისა ვისიმე და კუერთხნი ანუ სხუამ რამმე სცის არა ფრიად მტკივნად, ხოლო მოკუდის ცემული იგი, რამეთუ პირი საქმისა და აქა ამისდა მიმართ ჰხედვიდა, რამთა უმჯობესისა მიმართ შეცვალებამ არწმუნოს, არათუ. რამთა მოკლას: დ. სკ. კან., 477, 26—35.

გამოცემის ლექსიკონში ამ კონტექსტზე მითითებით სიტყვა პირი განმარტებულია როგორც „ვითარება“ (პირი საქმისა და — „საქმის ვითარება“), მაგრამ კონტექსტის შინაარსი აშკარად უპერს მხარს ამ სიტყვის „აზრი, მიზანი“ მნიშვნელობას: „კაცის კვლა მთლიანად უნებლიე და ობიექტური მიზეზით არის, როცა ძაღლის ან ხისთვის ნასროლი ქვა ადამიანს მოხედება, რადგანაც მოქმედების მიზანის იყო, რომ მხეცი გაეგდო ან ხის ნაყოფა ჩამოეყარა... უნებლიეთია ისიც, როცა ვინმეს, უნდოდა რა მისღამი რწმუნებული ვისიმე მოქცევა (გამოსწორება) და ჯოხი ან სხვა რაიმე არც ისე სატკენად დაარტყა, მაგრამ ნაცემი მოკვდა, რადგანაც აქ მოქმედების მიზანის იყო, რომ უკეთესობისაკენ შეცვლაში დაერწმუნებინა და არა მოეკლა“.

ამგვარად, „მიზნის“ ცნება ძველ ქართულში გამოიხატებოდა სხვადასხვა ლექსენებით: პირი, განი, საგანი, სახე, იქვ, რომელთაგან თითოეული საკმაოდ ვრცელი სემანტიკური ველთ ხასიათდებოდა. ეს ფაქტი ალბათ იმაზე მიუთითებს, რომ „მიზნის“ ცნება ჯერ კიდევ არ იყო ნათლად გამოკვეთილი და დამოუკიდებლად გამოყოფილი, ერთი მხრივ, ცნება „აზრისა გან“ და, მეორე მხრივ, ცნე-

⁵ საგლისხმოა ანალოგია რუსულ мнение — мнительность და ძველი ქართული იქუ — ახალი ქართლის უპევი ლექსემათა მნიშვნელობის კანვიარებაში.

ბა „შე დე გ ი ს ა გ ა ნ“ . „მიზან“ ცნების თანდათანობით დანოჲუიდე-ბელ ცნებად ჩამოყალიბების შემდეგ გზა გაიყვალა სრულიად ახალმა მიზან ლექსებამ, რომელიც, თუმცა არაბული სიტყვაა (და როგორც ასეთი. კიდევაც დადასტურებულია XII საუკუნის ძეგლში), მაგრამ სპარსულის გზით ჩანს შემოსული ჯერ აღორძინების ხანის მწერლობაში და შემდეგ, უფრო გვიან, მნიშვნელობის თანდათანობითი გადაწვეით, დამკვიდრებული ახალ სალიტერატურო ქართულში.

დამოწმებული ძეგლები და სახელწოდებათა შემოკლებანი

- ბაღა. — ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1957.
- დიალ. — იოანე დამასკელი, დიალექტიკა, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო მიაჩა რაფაელმა, თბილისი, 1976.
- დ. ს. კან. — დიდი სქულის კანონი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, შ. დოლაჭიძემ; გ. ნინუამ, თბილისი, 1975.
- ექ. დ. — ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გიორგი მთაწმიდის თარგმანი, გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო შ. კახაძემ, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1946.
- ესტ. ზოიხ. — ვასტანგაიანი, ზილიხანიანი, იხ. შოთა რუსთაველის კომისიის მასალები.
- ი. პ. — იოანე პეტრიწის შრომები, I, პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1940.
- ტ. II, განმარტებაჲ, ტექსტი გამოსცეს და გამოკლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ, და სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937.
- პ. იბ. — პეტრე იბერიელი, (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომებჲ, ეფრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო სამსონ ენუქაშვილმა, თბილისი, 1961.
- სოლ. — განმარტება სოლომონის იგავთა, იხ. ძველი ქართული ენის ოთხი ძეგლი, თბილისი, 1965, გვ. 69 და შმდ.
- § 2562 — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ხელნაწერი — ამონიოს ერმას ძე, „მოსახსენებელი ხუთთა ქმათადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“, „მოსახსენებელი ათა კატელორითადმი არისტოტელისათა“.
- Ammon. — Ammonius, in Porphyrii Isagogen, sive V voces, édit. Adolfus Russe, Berolini, Comment. in Aristotelen graeca, vol IV, 1891.
- Dial. — Bonifatius Kotter, die Schriften des Ioannes von Damaskos, I, Dialectica, OSB, Berlin, 1969.
- Εξαγμ. — Basilii magni, ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΓΗΜΕΡΟΝ, Patrologiae, cursus completus, series graeca, P. Migne, 1857, t. 29.
- Plot. — Πρῶτος Διαδῶχος πλατωνισῶν. Στοιχείωσις θεολογική, Plotina, Enne-

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

ИЗ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОЙ ЛЕКСИКИ

Резюме

В древнегрузинском языке понятие «цель» обозначалось лексемами *gapi*, *sagapi*, *řigi*, *saxe*, *iřui*, каждая из которых характеризовалась довольно широким семантическим полем (мысль, задача, вопрос, цель) и в переводах соответствовала греческому слову *ὁ σκοπός* (цель)

Арабское слово *mizan* (весы), которое в новогрузинском обозначает понятие «цель», вошло в употребление сравнительно позже (хотя и засвидетельствовано уже в памятнике XII в., как арабское слово, обозначающее «весы»). То же самое слово, *mizan*, встречается также в двух памятниках XVII в., отмеченных влиянием персидской литературы. В словаре Сулхана-Саба Орбелиани данного слова еще нет. Но оно уже засвидетельствовано в Русско-грузинском словаре Н. Чубинашвили (нач. XIX в.), после чего оно входит в словарный состав новогрузинского языка в значении «цель».

ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზები

საქართველოს თუ მის ფარგლებს გარეთ ძველ ქართულ ეკლესია-მონასტრებთან არსებულ კულტურასა და შწერლობის კერებში ნაშრომების შესწავლის საქმიანობა გამოწვეულია არა მარტო ინტერესით ქართული კულტურისა და ლიტერატურის ისტორიისადმი, მას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ქართული კულტურის, ლიტერატურის, მეცნიერების შემდგომი განვითარების თვალსაზრისითაც.

ქართული ლიტერატურული და იგილოგიური ფილოსოფიური სკოლების მოღვაწეებს უდიდესი დამსახურება მიუძღვის ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების საქმეში. მათი შექმნილი შესწავლა დიდად შეუწყობს ხელს თანამედროვე ქართული მეცნიერული და, კერძოდ, ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სრულყოფას.

ძველი ქართული ფილოსოფიური, ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სხვ. ტერმინოლოგიის შესწავლისათვის განსაკუთრებით მდიდარ მასალას აღწევა ფილოსოფიურ-თეოლოგიურა და საბუნებისმეტყველო სახეობის ძეგლებში, რომლებსაც შექმნილია თუ თარგმნილი I-XII საუკუნეებში იოანის, შავა შიშის, პეტრიწონის, გილაისი, აუალიის და სხვა ქართულ ხაზინასტრო-ლიტერატურულ სკოლებში.

ეს პერიოდი ძველი ქართული ლიტერატურის „კლასიკურ ხანადაა“ ცნობილი, როდესაც „სახელმწიფო-ლიტერატურული შემოქმედება, როგორც უკვე პირველი პერიოდის გასულს სავსებით ფეხმოყიდებულია, ვიცანტურა ნაბიჯებით მიდის წინ და, გახდიდრებულა ასალი მამართლებებისა და ეპიტომის, როგორცაჲ: შეტფრატაკია, ახტორია, ბარისპრუდენტია, ფილოსოფია, პოეზია, თავისა განვითარების კულმინაციურ პუნქტს აღწევს“ (ჯ. კეკელიძე, I, 80).

საქართველოს ძლიერების ეს ხანი, როგორც

თვ. კავთახვილი აღნიშნავს, „ამ მხრად არის განსაკუთრებით ხაერადღებო, რომ ამ დროს ში. წინავე ქართველთა გონებრივმა სამფლობელომ აღრთვნების უწყვეტადღეს ხარისხს მიადწია და სფილოსოფიო შწერლობას დაეწაფა... ქართველი ფილოსოფიური აღრთვნება ეფრემ მცირის, არხენი აუალიოელის, იოანე პეტრიწის და სხვათა სახით აქტიურად დაეწაფა ხაზნატურ ფილოსოფიას და ქართულ სიადგულე აღმწონეცა შიხი მიღწეუბის“ (ი. კავთახვილი, 199). ამ ეპოქის ახასიათებას მკვერად გამოხატული ანტაგონიზმების საბუნებისმეტყველო, სულთმეტყველო და ფილოსოფიური სახეობის ლიტერატურისადმი. ეს ანტაგონიზმები შეუთხვევითა არ უფიქლა. ბერძნულ ფილოსოფიას ქრისტიანებს და, მათ ში. რის, კართველებს, „ეწაფებთან არა თავისთავად არამედ საეკლესიო-თეოლოგიური აღრთვნებისათვის გამოეწეების მიზნით, რათა გაამართლენ და დაასაბუთონ ქრისტიანობა ლოკურად, და ეკლესიონ „გარეშე“ ფილოსოფოსებს მათთვის ვახებებ ეწაღე“ (კეკელიძე, 284). მაგრამ, თუ ქრისტიანობის აღრეულ ხანაში ანტიკურ ფილოსოფიას მისა კონტრატორების, საეკლესიო მამების ნაწრთების მიხედვით ცენობდნენ და ეუენებდნენ (მაგ. იოანე დამასკელი), XI-XII საუკუნეებში, როდესაც ხაზრატურ ლიტერატურაში, ხელთვნებასა და მეცნიერებაში ანტიკურობის აღრქმენება დაეწყო (ამ პრიციებსა კი განსაკუთრებით მძლიერად ფილოსოფიასა აჩინა თავი), ხაზნატელთა მოაწრთვნებს, საეკლესიო ავტორიტეტების გვერდის ავლით, უწეაღილ მიდამ ანტიკურ ფილოსოფიასთან. კერძოდ პლატონისა და არისტოტელისთან. თვადე პრიციის მიღმანართის ამ ხანის საქართველოში, რომელსაც განსაკუთრებით მჭიდრო კავშირი მქონდა ხაზნატურ ხაზრატობთან. ცნობილია, რომ ასალი კრთვრებული მიმართულება

ბიზანტიურ აზროვნებაში აბაკუსს და ჰერმეზ-
 ბიზანტიურ განათარგნებს უდებდა ქართველმა
 მოაზროვნებმა თიანე პეტარძამ და არსებო
 ეპოქაში, რომელთაც განათლება ბიზანტიაში,
 კონსტანტინე მონომახის მიერ აღმადგინებულ
 მანასის აკადემიაში მიიღეს. ქართულმა ფილო-
 სოფიურმა არამე შეიკრია მანასის აკადემიის
 პროგრესულ მოაზროვნეთა მიქაელ მხედლისისა
 და თიანე აბაკუსის იდეებმა და განათარგნა მათ
 თანა მას შემდეგაც, რაც თვით ბიზანტიაში,
 როგორც ს. უაუხიშვილმა აღნიშნავს, „ეს ფი-
 ლოსოფიური რენესანსი“ ჩაახშო ბიზანტიის კე-
 ისრების რეპრესიულმა პოლიტიკამ (ს. უაუხიშ-
 ვილი, 253). ცნობილია, რომ თიანე პეტარძე
 იყო თიანე აბაკუსის ერთი ვეფხველ გრძელ
 მწიგნობარსა, რომელიც თიანე ნაწარმოებში
 მარჯველების აზრებს ავითარებდა (ვეფხველ-
 აბაკუსის, 28 და 32). როგორც ნიკო მარია აღ-
 ნიშნავს, X-XI საუკუნეებში ქართველებმა, რომ-
 ლელებს „ფილოსოფიის სფეროში მათე სკოლები-
 ნი თუენენ დანერგებულნი, რომლებითაც
 აღმართდებოდა კაცობრიობის მწიგნობარ-
 დამათ-
 ნებმა როგორც აღმოსავლეთში, ასე დასავლეთ-
 ში“, ამ უნარტვისხმამ გამოარჩილდენ, რომ
 უფრო აღერ გამოთქვამდენ თიანის აზრს ამ-
 დროინდელი ფილოსოფიური აზრის ახალ მი-
 დანერგობაზე, მათე დროს, თიანე შეიარაღებუ-
 ლნი თუენენ ამ დროისთვის სინეზიო ტექს-
 ტურული კრიტიკის აარადით და მუსოხილდენ
 უშუალოდ ბერძნულ ირავინალებზე (ს. მარია,
 61).

ამგვარად, ბიზანტიის კულდაკად, XI-XII
 საუკუნეთა საქართველოში გასოვილდა ინ-
 ტერესი ინტელიტური ფილოსოფიის პარავლენ-
 არებისაში. ეს დანერგობებმა, პარავლენ რაგმა,
 პლატონისა და არისტოტელის ნაწარმოების მი-
 მართ აღნიშნეს. ცნობილია ასეც, რომ ამ პე-
 რიოდეს ქართველ მოაზროვნეთა ერთი ნაწილი
 ქედს ასრის არისტოტელის წინაშე, ხოლო მე-
 რიე პლატონს აღმართეს. მათ შორის კვიდილი
 კო მთავრდება იმით, რომ აღმართილდებოდა საქ-
 რაველის ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ წრე-
 ეში ამარქებს ნეოპლატონისში, რომლის მი-
 დეფინირეს ცდილობენ პლატონისა და არისტო-
 ტელის მარავებებს („სიმონიანა“) და მათ გამო-
 უენებს საკლები-თეოლოგიური მონებხათ-
 ვის. წინა პერიოდისთვის დამახასიათებელ დან-
 ტერებებს ირავინალები ლიტერატურული მო-
 დეფინიბო, ახლა ვახვიდებულდა მთარგმნე-
 ლობითი საქმიანობა ცვლის. მათე დროს, ძვე-
 ლი, თავისუფალი და არა სხვაუ-ხვეუთი თარ-
 გმნის უკუე აღარ აქმეოვილდეს XI-XII საუკუ-
 ნეებს მოღვაწეთა ინტერესებს: მათ მონასწარ-
 მთავრდენს ირავინალის აზრს უდმეწიენითი
 სახუბითი ვაღმოციტმა. ამიტომ ძველ თარგმ-
 ნებს ამარქებენ ბერძნულ დიდებთან შეჭრე-
 ბის გზით ან კიდევ სრულად ახალ თარგმნებს
 ასრულდენ. ბერძნულ დედათან უდმეწიენითი

დაახლოების თავა და თავა მისზე კ. რი-
 გორც ცნობილია, ილი დიდ მონასტური კულ-
 ტურასა და მწიგნობარობის განაწარმნისა: ჯ.
 მეტოქეობის სურვილი, რაც, სხვათა შორის,
 პრაქტიკული მონებითაც იყო გამოწვეული. კ-
 რძოდ იმით, რომ შენარჩუნებინათ ქართული
 საეკლესიო-ლიტერატურული და კულტურის კე-
 რების დამოუკიდებლობა და თვითმყოფადობა
 (კეკელიძე, 1. გვ. 61-62).

ამ მონახულებამ კი დედათან უფრო ფართი
 ხასიათი მიიღო და ახალი ლიტერატურულ-მთარ-
 გმნელობითი მეთოდის ხასით ჩამოუდგინდა.
 ქერ კიდევ ათონელებმა შეიარაგეს ცვლადება
 ტაო-ქეაქეთის ლიტერატურული სკოლის მთარ-
 გმნელობის მეთოდში, რომლის მიხედვითაც
 შეიძლება, დედათან შედარებით, თარგმნის-
 თვის შეემატებინათ და მოეკონათ კიდევ. ანუ
 ვაღმოქართვებინათ და არა უხუბად თარგ-
 მნათ. ასე, მაგ., ცნობილია, რომ I საუკუნის
 მოღვაწე ფეოქსენე ათონელი, რომელიც თიანის
 მთარგმნელობითი სისტემითი მოღვაწე ძველი
 ლიტერატურული ტრადიციების ნიადაგზე დას,
 მთარგმნდა „კლემენ-შემეტების“ მეთოდით. ეს
 მეთოდი უარყო ვეარტე მოაწმედლმა. მან,
 პარავლენ რაგმა, მხედობური წინებებს უხუბ თარ-
 გმნის მიქეო ხედი და ხელმეორედ თარგმნი
 „სახარებას“ და „დედათისს“. გარდა მხედობური
 წინებებისა, მან ხელმეორედ თარგმნი, აგრეთვე,
 ეფთქეს მიერ უკვე თარგმნილი სასულიერო
 წინებმა. მანვე ხელახლა თარგმნი უფრო აღერ
 (VIII-IX სს.) ქართულად უკვე თარგმნილი ხა-
 სილი კესაიოებისა და ვეარტეო ნიხილის ვეზუ-
 ეტეკური ხასიათის შეხანაწილი მხულებიანი
 „ექსოთა დეითია“ და „კოსთა შეხანასოთა“.
 ეს, თიანისავად ვეზეტეკური ხასიათის მხუ-
 ლეხანი, მათე დროს, წარმოადგენენ სახუნების-
 მებრველო-თეოლოგიური ლიტერატურის შე-
 ხანაწილი-წმელურებს, აღმენდა. მათთვის საქარ-
 და აუცილებელი ცნებებს შეხანასი ტერმინე-
 ბი ძველ თარგმნებში უკვე მოციტვილია, მაგ-
 რამ დამუშავებელი და ხსატემაში მოყვანილი
 ქერ კიდევ არ არის.

ამგვარად, ამ ხანისთვის ნიშანდობლადმა ვას-
 ხაუბრებულმა ინტერესმა თეოლოგიურ-ფილო-
 სოფიური და სახუნებისმებრველო-ფსიქოლოგი-
 ური ხასიათის ლიტერატურასაში გამოიწვია
 კომპლექსური, მანადახსებელი მთარგმნელობი-
 თი საქმიანობის ფართოდ ვაღმა. ამ მთარგმ-
 ნებითი, ხოლო ასეთი ხასიათის ლიტერატურის
 სისტემატურის თარგმნამ კი მოითხოვა ქართუ-
 ლი მესინერული ტერმინოლოგიის ჩამოუდგინე-
 ბი და ხსატემაში მოყვანი, ქართული მესინერე-
 ლი ენას შექმნა.

სპეციალური ტერმინოლოგიის შემუშავების
 გარეშე, რაც თიანისავად ახალი დემსკურის
 ერთეულების შემოტანის მოახლოვს ენის, შე-
 უდლებელი იქნებოდა ფილოსოფიური ხასიათის
 ნაწარმოებთა მხუვა და თარგმნა. ფილოსოფიური

ტერმინოლოგია არის ამ სპეციალური ენა, რომელიც აიგება ლოცურით მსჯელობით. ესაა, არცერთ ენაში არ არის მოცემული ფილოსოფიური ცნებათა ამსახველი მსაზარეული ტერმინები, მაგრამ უკუაა ენათა არსებობის ხიტუა-წარმოების ახტორილად შემოთავსებული წესები და უღიამები, რომელთა გამოყენებითაც შეიძლება ენის ლექსიკური მარაგის უხასრული გაზღიდრება. სპიარი ტერმინოლოგია იქმნება ფილოსოფიური არსივნების, საერთოდ, მეცნიერული საქმიანობის განვითარების შესახასისად ან თუ ამ ენათა არსებული მეტ-ნაღვლებად მღიდარი ხიტუაწარმოების არსებობის საშუალებით. ბერძნული მეცნიერული ენა ამ მხრავ ნაყოღიანებს არ განიცდიდა. მის უღიდარებს ხიტუაწარმოების მრავალ საუკუნეების განმავლობაში ამუშავებდა და სევერენე ანტიკური ხანის უღიდესი ფილოსოფოსები. თავისი განვითარების უღიდლებს მწვერუტს მან პლატონისა და არისტოტელის შრომებში მადღა, სადაინაუ ხარგებლობდა და ხარგებლობს მთელი შემდგომი ხანის — შუა საუკუნეთა თუ თანამედროვე ფილოსოფიური ენა და აწია. ქართული ფილოსოფიური და, სერიოდ, მეცნიერული არსივნების ახტორიაში ამ უღიდარებდ რიული ამოცანის შესრულება წილად ზღად სწორედ II-XIII საუკუნეთა მიღაწეებს, გორგო მოაწიადღეს, იდრემ მესტებს, რამენ პეტრეწს, არსენ აუღიორელს, ირინე ტარაქახისტს... ეს მიღაწეები შეიღად რიული პრიზმების წინაშე იდგნენ: ფილოსოფიური ხასიათის საკომბენე მსჯელობის წარმართახას აუცილებელია ფილოსოფიურ ცნებებს რი უღიდლებს ზუსტად, ადგკატორი ენობრავი გამოხატულება მიესტეს, ამტომ ტერმინოლოგიაში ხსარებისას მქებმადღარი ხსოვტბის დაუცაა სპიარი. ამხასიგის, პარედ რიგში, თავიღან უნდა იქნეს აცილებული პიღებშია და ხსონიშია ტერმინოლოგიაში. სწორად ამის გამო, რომ შეცნეარული ტერმინოლოგიას ხსოვადღებების პრიციხე სპირად ახღწარმოებტომან არის დიკუმარებული. რადგანაც ტერმინი ხსარებულია ფორმითაც განსხვავდეს ხღამარაკი ენაში ჩვეულებრივად მწიხნელობის ხსარებული ხიტუვისხავს, ამტომ ტერმინით წარმოებისას სპირად არამოდელქობული აფიქსები გზოიუენება (ახეთებად კი, ჩვეულებრივ, არქაუღი, სპირებიღან გამოხული აფიქსები გავდღიენება). ახეთი არამოდელქობული, ზოგჯერ „მკეღარი“ აფიქსები ამღწარმოქმნად ხიტუვების ტერმინოლოგიურ ღარებულებას ანექმენ და ამიი განახხუეებენ მთი იმანუ რისხასგან ხსონიშია. მოდოლოგიური მწიხნელობის, მაგრამ ხსოღობრავად სხვი, პრიოდურული, ცისხად, უბედღარი აფიქსი მწარმოები ღექსებისხავს,

რიმელიც უკოდდღად მებუენებშია გავრცელებული და ჩვეულებრივი, არატერმინოლოგიური მწიხნელობით ამხარება. ამღად ტერმინის ხსარებობებდ ზოგჯერ სპიარი ხიტუა ბერძნული (ღდეს — უფრო სპირად ღათინური) ძარებხისა და აფიქსების გამოყენებას. სპირად იქმნება ახეთი სპიარიც, რომ რიმდღამე აფიქსი დარბობს ახეთი ძარს, რიმდღამე კომბინაციაც მის, ჩვეულებრივ, არ ამხასიგებს, მაგრამ ამხასიგებს, რომ შეხადღებუი გახდეს ამ თუ ამ შეცნეარულ საკომბენე მსჯელობის გამო, ამგვარი „არამუნებრავი“ კომბინაციების დაშვება აუცილებელი ხდება და ეს აუცილებლობა ენის ღექსიკური მარაგის გაზღიდრების ერთერთ მწიხნელოგან წყაროს ქმნის. ზემოდღახადღებუი მსჯელების გამო, ამ გზით მწარმოებ ტერმინებს სპირად ზედოღენების ახეთი დამკრავს, მაგრამ დროთა განმავლობაში ენა იწუება მთი და ისინი მკიდრდღებან ღდეს ხიკაში.

აი, ახეთი რიული პრიზმებებს წინაშე იდგნენ II-XIII საუკუნეთა ქართული მიღაწეები, რიმდღამე უღიდობად სპეციალური ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ხასიათის ობუღებშია თარგმნა ზემოდღი ენიღან. ფილოსოფიური არსივნების ხანგრძღავი ენობრავისა და გრადღიციების მქონე ბერძნული ხსარს, რიკორს ზემოთი აფიქსი, შეცნეარული ტერმინოლოგია საკმარის დამოუკიდებელი და დამუშავალი იყო. ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგია კი ხსოვადღებების გზარე იდგა და დამუშავების სპირებდა. ამხასიგის გზის მსხუენებელი სწორადღებდა ბერძნული ენა უღდა ურფიღარი, ენა, სადაინე ითარგმნებოდა დიღამღი ღიტერატორი. და ამ ხანის მიღაწეითა ხსახელოდ უნდა იფიქვს, რომ მთი წარმადტებით გარბიებს თუი ამ მთიმე და მწიხნელოგან ამოცანას: ქართული ენის მიღიდარი ხიტუაწარმოებისთი პიტეტების ძალადღუტენებელი გამოყენებით, ბერძნული ენის მავალითის მიხედვით, მთი შექმნეს მწიკობრი ხსატემი მეცნიერული ტერმინოლოგიასა, რიმდღამე დღესაც არ დამკრავს თავისი სოვალქოფიტი მწიხნელობა.

გორგო მოაწიადღეს ზემოდღახადღებული დარგანების ადრინდელ თარგმნებითან შედარებისას ნათელი ხდება ეს დიდი წვლილი, რიმდღამე შეიტანა XI საუკუნის ამ გამოჩენილმა ათინდღამ მიღაწეწ ქართული ფილოსოფიური და ხსონებისმოდველი ტერმინოლოგიის განვითარების საქმეში. მანჩ, რიმდღამე ქველ ქართულ თარგმნებში რიმდღამე ცნება სპირად მთელი შესატყუებითაა გადმოცემული, გორგო მოაწიადღეი აწარმოებს ერთობღევეან ტერმინს.

ეკუსთა უძე.
 თუთ იგი არს ბორაკი (32,29)
 შობილი თვისა თვისსა (32,32)
 რომელნიმე მგლიწვათ არიან
 ქერკითა და რომელნიმე მქისე (72,89).

გ. შოაწ.
 თუთობრტი (18,34)
 თუთობრტი (18,39)
 რომელნიმე ნერგნი ქერკ-წულთ არიან და
 რომელნიმე ქერკ-შქიხე (58,29).

ტერმინთა სანარმოებლად გიორგი მოაწმიდუ-
 ლი სწორად იუენებს ბრუნვის ფორმანტებს დი-
 რიკულით აფიქსების ფუნქციით. ჩვეულებრივ,
 ასეთებელ მოქმედებითა და ვითარებითი ბრუნ-
 ვების ფორმანტებია გამოენებული, რაც დე-
 ნუს ვაჭარბუნებულა წესთა სემიტიკო ტერმი-
 ნთა წარმოებისას: გ რ ე ბ ი თ ა ხედაჲ, ბ ე-
 ნ ე ბ ი თ ა ხეუთრება, დ ა ხ ა დ ე ბ ა დ ა,
 ტ ა ნ წ ა დ ა, უ რ ფ ა დ ა... ზოგჯერ ძველი
 ქართული თარგმანის პირიან წმინს სანაკლად
 გიორგი მოაწმიდელთა აწარმოებს ტერმინ-სუბს-
 ტანტებს ვითარებითა ბრუნვის წმინს სანუ-
 კლებით (მოხავალი დროის გ. წ. შემაღებლობის
 მანდობის):

რომელნიმე ვანბმულდიან (ეკუსთა, უძე.
 75,38).

რომელნიმე განშოშულდებიან (გ. შოაწ. 62,10).
 ახლ ტერმინთა წარმოებისას გიორგი მოაწ-
 მიდელი სწორად უხდებს ამისხლა ბერძნული
 ტერმინის აგებულებიდან: იუენებს რა ქართუ-
 ლი სიტუაწარმოების ფართო შესაძლებლობებს,
 ავი ცდილობს ზუსტად გადმოცეს ბერძნული
 ტერმინის ცნებითა შინაარსი. მაგრამ კლასიკუ-
 ნის ვით ძირითადად რთული სიტუაცია, კონ-
 პლიკა-ტერმინები იქმნებოდა, რიგირიკია:
 მ ა გ, მ რ ა ე ლ ა ნ ა წ ი ლ ა — წ ი ნ ა ა დ ე-
 გ რ მ ა, ა უ თ უ ბ ი ბ ი ლ ა.

ზოგჯერ გიორგი მოაწმიდელთა ბერძნულ ტერ-
 მინს უთარგმნელად ტოვებს. ეს ამ შემთხვე-
 ვებში, როდესაც შესაბამისი ქართული სიტუა-
 ზუსტად ვერ გადმოცემს ბერძნულს მწიფე-
 ლობს, ან მაშინ, როცა მას ტერმინოლოგიური
 ღირებულება არა აქვს, რადგან ავი ჩვეულებ-
 რივს, ხელახარყო ენაში განსხვავებული მნიშ-
 ვნელობით ამარტებს:

მემობარისა ირღანობაგან გამოიხელსა
 ქმისა (გ. შოაწ., 23,32-33).
 ვითარებდ ქმია იგი ვამოუკას ქურქლისაგან
 მემობარისა (ეკუსთა, უძე. 37,26).

სერთოდ, გიორგი მოაწმიდელი თარგმანე-
 ბში, უძველესი ქართული თარგმანისაგან გან-
 სხვავებით, აშკარად აგრძობს ბერძნული დედ-
 ნის ვადენა ტერმინთა წარმოებას და კომპო-
 ზიციას. ამასთან, არ უნდა დაგვივიწყდეს ძე-

ლი ქართული თარგმანები (რომლებიც, რი-
 კორაც ილია ახლადე ფიქრობს, VII-VIII სთ-
 კუნებშია შესრულებული ქალბატონი) დაი-
 ღირსებებიც და ის დიდი დამხარება, რიგელი
 მთ გაუწიეს გიორგი მოაწმიდელს ამ ძველი
 ხელახალი თარგმნის პროცესში პირველ თარგ-
 მნელთა ამ დამსახურებას თვითონ გიორგი მო-
 აწმიდელიც აღნიშნავს: „ეკუსთა დღეობა“ თარ-
 გმანის ანდერძში: „და ლმერობან ავი ქარველ-
 ნიკა თარგმანნი აერობეს, დიდად კელი აც-
 შიპერესო“. როგორც ხახილი დაიბა და გრი-
 ვოდ ნოხელის ამ თხზულებითა უძველესი ქარ-
 თული თარგმანების გამოცემებელი, ილია პირ-
 ლადე აღნიშნავს, „იერუსალიმის წესებითა და
 გიორგისული თარგმანის ტექსტების გულდა-
 მითა შედარება ურთიერთთან ადამტერებს მათ
 უკველებსრავ სახალციხე ტრინანეთთან. ერის
 მადევენით მერისა დახუთავებს. ანუ, რი-
 კორაც გიორგი მოაწმიდელს აქვს სიჯიჯი-
 „ქმლის აუტობას“ ახლადმთარგმნელისათვის
 ადრინდელი თარგმანი“ (ეკუსთა, უძე. ახლ.
 ძი. გვ. 12).

ფილოსოფიური და თეოლოგიური ხახილის
 თარგმანთა მომრავლებითან ერთად თანდთან
 აზრდება მოსოვილიტბა ტერმინთა უტორ და-
 ზუსტებისა და შესაბამისად მიდარდება ქართუ-
 ლი შედარებულ ტერმინოლოგიას. ავი ვან-
 თარგმანს მადად ხატებურს ადწებს ეტრებ მც-
 რის შრომებში. ითანე დამაკლდის „აღადმტბ-
 კის“ თარგმანს წინასტევიანობაში ეტრებ მცირე
 აუალიბებს საქითა მოარგმნელისთან პრინცი-
 პებს, რაც ძირითადად ამაში მდგობარობს,
 რომ დენის აზრა „მარტვიად, შეუთავებლად და
 შეუტებლად“ უნდა გადმოიტყოს. ბოლო, რადგან
 ნაც უკველ“ თარგმანს შინაარსის გახახადე-
 ლად ჩვენს ენაზე სწორად სიტყვის შემადგენ-
 ისტორიკობა, ეს შემადგენანი ძირითად ტექსტში
 რიმ არ პირიკოს, ამიტომ სავარობებს შემთხვე-
 ვაში, აღგილ-ადგილ ასეთი სიტუაცია კადეზე
 (აზარე) უნდა აქნის წარწერილი. ეტრებში მც-
 რად მოთხოვს, რომ თარგმანის კადეზე წარ-
 წერილი სიტუაცია ტექსტში „შინაგ გარეობა“
 არ შეიტანოს. რაც შეეხება კადეზე წარწერას,
 ეს ძირითადად ტერმინთა თარგმანება-განმარტბ-
 ბებია, ანუ „განახადტერბება განსინებოთროს“.
 ეს კი ამისთვის იყო გამოწვეული, რომ თუ ვან-
 მის დახატებდებოდა რომელიმე სიტუა-ტერმი-
 ნი, იდეალად ეკონა ავი და დრო არ დიეკარგ,
 ან შიგელი ვანის გადაკითხვა ან დასტორბე-
 და მის ძეხნაში.

ამავარად, ეტრებ მცირე საქითად თვლას
 თარგმანისთვის სიტუა-ტერმინთა, განსახტერ-
 ბების დართვას და ასეც იქცევა შიგელი თარგ-

მანს მანძილზე. მაგრამ ვერც მცირას ცდა ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის საბუნებრივად დასაბუთებისათვის. ეს იყო და მოუღონდნელი არ არის, თუ მას რაც შემოხვევაში უზუბობინა ახლავს. საქმე ასია, რომ სწორედ იმანე დამატებებს იხსენებებს „წყარობა ცოდნისაჲს“, კერძოდ კი, მისი ერთ-ერთი ნაწილის — „ფილოსოფიური თავების“ თარგმანი ჩაუკრა საფუძველი საერთოდ ფილოსოფიურ ობიექტებთან თარგმნის ზღვას ენაზე, რასაც თავი ვერტყმის აღნიშნავს სხეულზე წინასიტყვიანობაში „იხე ვერცხისანი თავისი... ვარსებობა წაგნა და ხაფილობა წაწაღებულისანი არაან... ენას ჩუენსა სხუა არაარა ოდეს თარგმნილი ხაფილობისათა წაგნაგანი“ („ილიაქტიკა“, გვ. 86-87).

მართალია, ვერც მცირას მთარგმნელობითი პრინციპის მოთხოვნა ბერძნულ დედნთან შედარებით ხასიათავს, მაგრამ ავი უკველავს ვერ აღვრჩებვ ამ პრინციპის დაცვას. სამეცნიერო სპეციალურად აღნიშნული ზოგი კონკრეტული მხარის უზუბობა ვერტყმის თარგმანში და ამ უზუბობათა მიზნუცია დახატვით (ე. ხინთიბაძე, გვ. 188-189; ჭ. რაფეა, გვ. 40-48). ზოგი უზუბობა „ილიაქტიკის“ ვერტყმით თარგმანში ამ თუ ამ კონტექსტის სხვაგვარი ანტიკონტრადიქციის შედეგს წარმოადგენს, მაგრამ დედნისაგან განსხვავების უმეტესი ნაწილი მანც სპეციალურ ტერმინთა არსებობა გადმოცემითა გამოწვეულია. ამის მიზეზი კი სწორად ასია, რომ თავი ბერძნული ლექსებში სწორად პოლიმორფიაა, ზოგჯერ მათი მნიშვნელობა მთარგმნელობითის მთლად ნათელი არ არის, ან ტერმინი, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, მისთვის ვარკვეულია არ არის. მაგალითად, ერთმანეთთან ახლოს მდგარ, მაგრამ სხვადასხვა ცნების აღნიშვნად ბერძნულ ტერმინებს ვერც მცირე ქართულად ერთი ლექსით გადმოცემის: *ho tropos, he morphé, to eidos* ტერმინებს სხმ ლექსებშია თარგმნის, ასევე *he diairesis* („გაყოფა“) და — *he diastasis* („განსაზღვრება“) ერთი — ბან. შანან ლექსებით გადმოკავს, ბოლო ერთმანეთის გამოპირისპიერი მნიშვნელობის მქონე ტერმინები — *horismenos* („განსაზღვრული“) *diórismenos* („განსხვავება, გაყოფა“), *he syneché* („შერწყმული“) — ბანსაზღვრავს ლექსებში ბით აქვს თარგმნილი. ასევე ვერტყმის შემოსარბმ (შემატება) ლექსებში თარგმნის როგორც ძირითადი ლოკუტური ცნების გამოხატველ ტერმინს *ho syllogismos*, ასევე ზოგჯერ *he sylsasis* („შემატება“) ტერმინსაც. ორ სხვადასხვა ცნება-ტერმინს *he diaphora* (განსხვავება) და *he diairesis* („გაყოფა“) სწორად ერთი — ბანსაზღვრავს ლექსებით გადმოცემის (არსენი — ბანსაზღვრავს ტერმინით).

სხვადგმა ასეთი შემთხვევების, როგორც ერთ-

თი და ავიუ ბერძნული ტერმინი ვერტყმის თარგმანში სხვადასხვა გადმოცემითა წარმოადგენდა, ან ვერც და ავიუ ფილოსოფიური ცნება სხვადასხვა ლექსებითა გადმოცემული. მაგალითად: ერთი ლოკუტური *hypocimenon* (ქვემდებარე) ტერმინისათვის ვერც მცირე ერთი ძირისაგან ნაწარმოებ რამდენიმე ვარიანტს სწარმოებს სხვადასხვა კონტექსტში: თანამოკიდებული, წინამოკიდებული, მოკიდებული, მოკიდებული ნაკეთი, ამოვდროს, სხვა ძირებისაგანაც ნაწარმოებს (ნართაუდა, მდებარე, უმდებარე, წინამდებარე) ასევე ტერმინის შესატყვისებს. თუმცა, უნდა თქვას, რომ სხვადასხვა ქართული შესატყვისი ზოგჯერ ბერძნული სიტყვის პოლიმორფიითა ხომაც გამოწვეულია.

ამ მოკლე მნიშვნელობის ცხადი ზღვები, რომ ვერც მცირე ძიების პრიციპითა და მისი ტერმინოლოგია დამოუკიდებლად სპეციალურად, მაგრამ იხსენებდა, რომ მისი ამგვარი უზუბობისანი შედეგად წვეთია ამ უღონეს დეკლარაციას, რაც ვერც მცირას შეუძლებს ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის გამოხატვისას და განვითარების საქმეში: ქართული სიტყვიანობისათვის საშუალებების უარყოფა და თანამოვლად გამოყენების მან შექმნა უმდებარე ახალი ლექსები, მთლიანად მისაღწილად და მისხრებულად ნაწარმოები ტერმინები, რომელთაც გაუძღვს რა დროს ვიცოდეს, დაქვიადრდენ ქართულ სპეციალურად ენაში (სხეობისა, მაგ., წინამდებარე, განსაზღვრება, განსხვავება, თანამოვლად, სარბი, რამდენობა, ცნობიერება, წარმოქმნა და სხვ.). ვერც მცირეს სხვადგმა დიუარია ქართულ სამეცნიერო, და კერძოდ ფილოსოფიური ტერმინოლოგიას, საბუნებრივობისა, დასველი და დასუბტება კი შემოკვეთებითა: ვერც მცირას უმცირესი თანამოდროვს, XI ს. მოღვაწე, არსენი ვარც 40 ავიუ დროილმა, თითქმის ამავე სხეობის ხელმოვირდ თარგმნა იმანე დამატების, ამ სხეობის მტად პოპულარული და ქრისტიანული გულჩიხისათვის სპეციალ ობიექტისა „ილიაქტიკა“, და არა მხოლოდ, რომ არა არ იყოს ვერტყმის თარგმნის არსებობა. არსენის არა თუ იყოდა ეს, არამედ, როგორც თავი ვერტყმის აღნიშნავს თავისი სწარმის აღწერა-ნათქვამს, სწორედ ასე, არსენი უოფალი თანამოდვაზე და „განსაზღვრებელი“ ვერტყმისა ამ წინის თარგმნის დროს: „ილიცია ავიუ, ქრისტეს მთავარნი, ვარსებობს... და კეთილია მიღუაწეა ზემო და სხეობისა... მაღლიერებელი ამის თანა მრადელთა და მსახურისა — არსენი ავილიოილსა, ავიან და ავიან ზუციბო, სტრატონესი და ილიცისა და უმცირესი უკველია ზემ სწავლობებისა ვერც მცირასათვის“ (A 84, გ. 187, „ილიაქტიკა“, გვ. 18).

არცირს ხანს, სწორედ ამის გამო, რომ ქართული ფალოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგია კიდევ მეტ დამწესებას და დაზუსტებას სჭიქარებდა და ამიერი კიდევ უფრო გააზარდა მოთხოვნები დეკლარირებული ფილოსოფიური ნაშრომის დაზუსტებას, თარგმანების სწორებას და ახალი დამატების, არცნა აუღიოიღებო დადამწესებო სხვადასხვა ტერმინის დაზუსტებას და თარგმანის დედინათ დამატებას რომ ამ ხანისთვის აუცილებელი მოთხოვნები იქნა. ამის უზარებლესი სურუა ახ აუი, რომ ტერმინთა განსხვავებული განება ხანსატორ ქრისტიანულ სწავარში, და მანათამე, საქართველოში სწავარ საკლდეოი დასუტებას ხანსა ზეხოდა ხოლმე და არ სარტი დიკუსიებისა, არანედ შწალებლი კამისებებისა და ეკლესიადან განკვეთისაყ. ეს ძალიან ქარგად იყო და არცნა აუღიოიღებო, რომელიც ითანე პეტრონის ერთად ბრძე აუი ითანე აბდოის სმართ სხანსართლის შიტი წაუერებლი ბრადღებებისა, რომლებიც ძირითად ამის ზეგორებოდა, რომ აბდოის უუარადეზბე იქცეოდა ეკლესიის შიტი ზიდებლი ტერმინოლოგიას, სმართბა არ ამ გამოქმებს, რომლებიც ზუხად მიღებული იყო ეკლესიის მიმებს შიტი ირთიოიქული არქნის გამოსახატად" (კეპლანძე, აბდ. გვ. 1 და 38). ახეი სართებში კი განსკუთარებული მნიშვნელობა უნდა მქონდა სწორად ითანე დამსუტების "დამდექტაქს". რომელიც, არცირს ფილოსოფიის კომპენდიუმა, შუიყად ფალოსოფიურ ცნებოა და ტერმინო: დაზუსტება-განმარტებებს ქრისტიანული თეოლოგიაში. აი თერთმეც ამბობს თავის თარგმანის წინასიტყუარისა: "სხუებარ შუიღებლი არ სბუტარ-გნება წინადღეგორთა, სბუტარ-გნებდორთა ვარგუნა იყო ვ წ ა ე უ მ მ მ დ ი ხ ი ქ ს, რომელ არ ვუამა, და ბუ წ ნ ე ხ ა თ კ ხ..." (ლოკტეკია", გვ. 87), და ახეი განსხვავების შუიღებ ში უფრო სავარჯელია, რომ დერემ შიტი ქრისტიანული დოკტრინის თეოლოგიაში ბიბლიკურად შუიღობა უშებს, რომელიც სწორად ვუამ ტერმინის გამოყენებისას სართად სხულებს ახ იყვის: ამ ტერმინო, რომელიც სრულიად ვარკველია, დადგენილი მნიშვნელობა აქვს ("აბსოლუტს", "სართ"). აი თარგმნის არცირს ypostasis ახევი in Subio ("სხუელი"), ხე yparxis ("უყოლი", "შეოდი"). ტერმინის და Ousia-ის კი ("არცნა, სხუბტეკია", აბ. "დამდექტაქს", 42). რომელიც პარტახტეკულ დიფერენციალ შიკეთიად არს გამოჩენლი ypostasis ("სართ, ანეაიდი, ვარკვეთილი") ტერმინისა: ვან და შიტი იღევი: შწალებლიად: ადარებელი. არცირს გამოხდა ითო ვერტების უე-

მოთხოვნებო სიტყუებოდა. ამხევი ითბუტარებს დეოტრე თონელის შიტი არანე დამატების თხულებლად ხანსატორ თარგმანო: იცვლიო, "ხოლო ცხუ ხანსატორ არს, ვითარცე სხუ არს არ ს ე გ ა და ბუ წ ნ ე ბ და სხუ არ ს ე ვ ა მ ა და თ კ თ ე ბ და ქ ა რ ა, არ ს ე ბ ა და ბუ წ ნ ე ბ ა ერთ არს, ვითარცა წ მ ი დ ა ს მ ა ნ ა ი ბ ე ტ უ ვ ა ნ და ვითარცე ვუამა და შარბა და თ კ თ ე ბ ერთ არს" ("წინამდევარა", 240, 60) და ვახანეს, რომ ახეი სუსთარა შწალებლია, რომელ სუწნების (არ ს ე გ ბ ა ხ ა) და ვ უ მ ა ხ ერთად იტუვან და ამხუბს შუიღებლს ქრისტიანულად (წინამდე, 240, 67, აბ. აგრეთვე, დამდექტაქს, 4-6)

შართლაც, პარტახტეკულ დიფერენციალ არ ს ე ბ ა და ვ უ მ ა ხ (პ ა რ ა) შიკეთიად განსხვავებული: არ ს ე ბ ა ახე მიგმარტებს ვუამ ს, არცირს ზოგადი ეტარბს ამ სმართ კტელი კონკრეტულს, უფორტებს (უყოლი) ამ სუსხლი არსებას — ანეაიდიადურს. — აქედან ვამოდიოდა არსების გნათობა დეროში და იპოსტატის თვარტების განსხვავება (სხუკამოვნება). Ypostasis ტერმინმა, "სართ, ანეაიდას" მნიშვნელობა, ცვან შიტი. — ახლი ადამის წანებში და პარტახტეკულ დიფერენციალს, ანეაიტი ხანს ფილოსოფიებოთა კი (არსბობტეტი, პეტრონი) მის ouisis და yparxis ტერმინებს ხინონილად ვხუდებოთ ("ლოკტეკია", 88, 8; აგრეთვე Τροπικη Βεσικλη Βελικογο, v. VIII, 1802, გვ. 33, 85 182 და 382). არცირს ხანს, დერემ შიტი არსებოთარგმანის წუაროც ეს არს.

შეხატებლია, ითანე დამსუტების ამ სხულების შიტიად თარგმნა ამხევი განმარტობა, რომ, არცირს შიტი არსებოდა გამოარკევი, დერემ შიტიარს და არცნა აუღიოიღებო სხუებო რედექციის ბერძნული ირთიანული აქო გამოყენებლი (ლოკ. გვ. 47). შიტიარ ვითარცე სრულიად შიტიარ თარგმნა შიტი თავისუფლია და სწორად აქლი სოუტე: არცნა შიტიად ხელმძღვანელობს ამ შიტიარო, რომ "არა არა ბერძნულსიან დაადობს და არა არა უნათარა დურთოს" (S 148, 88 V).

არცნა ბერძნულს შიტიარსად ხთანადორ ხევის და არსებებს ქართულ ტერმინებს. ახე შიტი, დერემინიანე განსხვავებოთ, ვამოხვებს ტერმინებს სხუელში და შიტიში, სართებს კი ხე ypostasis ტერმინის შიტიარსად, ახევი ხანსკირი განსხვავების თვარტებს ახე ბერძნული horismentos, diorismatos, synchos ტერმინებს თარგმნის და შესახებოდა აწარმოებს განსპარკვებული, განწკვებული, შარწკველი ტერმინებს. დერემ შიტიარ კი, არცირს შიტიარ ვანბოთ, ამ ცნებებს ერთი — განსპარკვებული რეგნეოი ვადროსებს. ბერძნულ ხე diaphora, ხე diairesis ტერმინებს დერემ:

ერთ ქართულ შესატყვის უძენეს, ესაა პან-
 უმონიშაპა, არხენი კი განსხვავებს იყავ
 შესაბამის ქართული ტერმინით: პანუმიონი-
 ლაბა და პანუშაპა. ტერმინის apophaticos,
 რაც უარყოფით, უუთქობის მქონლობას ნიშ-
 ნავს, ეფერები ერთ შემოსევებაში თარგმნის ლე-
 კსებით პანდიონადიში, რაც სხვა შემოსევებაში
 სრულიად სპირიტუალური მნიშვნელობის ტერმი-
 ნის — he cathexis („მტკიცება, დადებითი
 მხედრობა“) შესატყვისია მის თარგმანში. შეე-
 დღობს წყარო, როგორც ჩანს, ირი სპირიტუალ-
 რი ბერძნული ტერმინის apophaticos („უუ-
 თქობით“) და apophaticos („წარმოებით, ტკი-
 უტებით“) ბგერითა შედგენილობის მსგავსება.
 არხენი აწარმოებს ამ შევლივს და აძლევს
 სწორ შესატყვისს — უამუშაპა (დალექტიკა,
 28, 20). მაგრამ ზოგ შემოსევებში ეფერებიც
 სწორად სხარობს ამ ტერმინს. ეფერები ბერძ-
 ნული to pathos და symbecacos შესატყვისად
 სხარობს ლექსებებს უამუშაპაში, უამუშაპაში.
 არხენი კი ბერძნულის შესაბამისად განა-
 სხვავებს ამ ცნებებს შემდეგი ტერმინებით:
 უამუშაპა, უამუშაპაში. ეფერები ლოი-
 კური ypoceimennon ტერმინის შესატყვისად,
 როგორც უნათლავს, სხვადასხვა ლექსე-
 მებს აწარმოებს, არხენი კი ქვეს ერთ სრუ-
 ლად გააკეთებს უამ ტერმინს ქუდიმდებარე,
 რომელიც ღღებს დაქვიდრებულთა ლოი-
 კურ და გრამატიკულ ტერმინოლოგიაში.
 he hyperaxis ცნების აღნიშვნად ეფერები
 ძველ ტერმინს პანუშაპაში მითარჩევს, არხენი
 კი (იხევე, როგორც ოაზე პეტრიწი) პან-
 უმიშაპას აწარმოებს, რაც უმედიგობს შევიდრ-
 დება კიდევ. He oysia-ს აღნიშვნად არხენი
 პრსხაპას სხარობს, ეფერები კი პრსხაპს და პრ-
 სხაპსაჲ. to on, to einai, he hyperaxis ცნებე-
 ბის გამოხატავად არხენი უმონად ძირისაგან
 აწარმოებს ტერმინებს: პანუმიონი, პანუმიონად.
 ეფერები კი პრს სხარობს. ამგვარად, ეფერებს
 არა აქვს გამოყენება he oysia და to on ცნე-
 ბები, არხენი კი შეკეთილად გამოიყენებს მათ. ამ
 დროისათვის, როგორც ჩანს, უკვე დადგენილი
 ჩანს ნიშნით ტერმინის მნიშვნელობა, როგორც
 he yd — „მატიკობა“. მაგრამ ეფერები მას
 სხარობს სხვა მნიშვნელობითაც: „ოობთა ნი-
 ვითაგან შეერთებულთა ვაჲსი“ (დალექტიკა,
 28, 17 „რეღმენტი“) შესაბამის კონტექსტში
 არხენი „სტატიკობის, რეღმენტიკის“ მნიშვნელო-
 ბით პანუმიონის სხარობს და არა ნიშნით,
 (რომელსაც „მატიკობა“ მნიშვნელობა აქვს
 დაქვიდრებული ამ პერიოდის ფილოსოფიური
 ხასიათის თხზულებებში, იხ. ოაზე პეტრიწის
 შრომები); ოობთა პანუმიონად შესატყვისული
 სხეული (დალ. 28, 7).

ტერმინთა დაზუსტება ბევრ ბიძგელებთან ავი
 დეკლარირებული. პირველი რაგმა. სპირიტუალური
 ბერძნულ ტერმინთა კოლექციურობაში გარკ-
 ვივსა სიქმე ამაში, რომ თვით ანტიკური ხანის

ფილოსოფიის კლასიკოსთა შრომებშიც კი არ
 არის დადგენილი ტერმინოლოგიაში კოლექციო-
 ნისა და სინონიმის პრობლემა, რაც მისივე კლასიკად
 აწეხობდა მათ კონტრატორებსა და გვარად-
 ლი ხანის მთარგმნელებს, მათ შორის, ქართველ
 მთარგმნელებსაც. სპირიტუალური ho eidos
 ტერმინი, რომლის სხვადასხვაგვარაა გა-
 ვიება, ერთი მხრივ, პლატონისა და, მეორე
 მხრივ, არისტოტელის შრომებში, როგორც
 ა. ფ. ლიხევი აღნიშნავს, ხოლოც დიდურ არის-
 ტიტებს ბრადიკულ ფილოსოფიის (ლიხე-
 ვი, „იხობა“, გვ. 18). თვით ერთი ფილო-
 სოფიის შრომებშიც ერთსა და იმავე ტერ-
 მინს სხვად სხვადასხვა გავიება აქვს, მაგ,
 არისტოტელისთან ხე oysia (სიტყვისა-
 ტყუილი „არხენა“, „ცუხოხობა“) ფილოსო-
 ფიაში ეს შეიძლება მნიშვნელოვანი ტერმინი ასე-
 რება როგორც „არხის“, ისე „არხებს“, ისე
 „პირველხანის“, „რეღმენტიკის“ და „ხეცტან-
 ცობის“. „ანდოდალს“ მნიშვნელობით, რამაც
 ცნების სხვადასხვაგვარა გავიება და მისი სხვა-
 დასხვა ენაში განსხვავებული შინაარსის მქონე
 ტერმინები გადაიან გამოიყენა (ლიხევი,
 კიბ. გვ. 24). ამავე ა. ლიხევი აღნიშნავს,
 თუ ჩა დიდ ბიძგელებს აწეხობდა ესე ბი-
 ტრის შემოქმედებზე უმონის დროს წი-
 რედ ამის გამო, რომ ამ დიდი ფილოსოფიის
 ნაშრომებისათვის დამახასიათებელი ფილოსოფი-
 ურ ცნებათა და მათ გამოხატველ ტერმინთა
 არაბიძგელობაზეა სიქმეოდ და არაბიძგელობის
 (ა. ლიხევი, „იხობა“, გვ. 8).

ხოლო, რაც უნებია ფილოსოფიის სხვადა-
 სხვა თაობებს, მათ შორის ტერმინოლოგიური
 სიქმეოდ და შეუთანხმებლობის ბიძგელებთან
 ესე ამაშია. მაგალითად, ცნობილია, რომ ფი-
 ლოსოფიის ერთ-ერთი ძირითადი ცნების, ავი-
 თიანის, სიუველთაი სიქმის“ გამოხატვისათ-
 ვის ანტიკური ფილოსოფიის სხვადასხვა ტერ-
 მინთა სხარებულ, რაზედაც, სხვათა შორის,
 მეთითებს არისტოტელე თვის „მეტაფიზიკა-
 ში“ და აღნიშნავს, რომ სპირიტუალური ფი-
 ლოსოფიისა ნაშრომებში ამ ტერმინოლოგიური
 სიქმეობის მხედრობაში მდებარე მანამ, სანამ
 „ერთიან მხედრს“ დაუდგენდელი.
 ბერძნულ ლექსებითა მრავალმნიშვნელოვნებზე
 სხარად მეთითებენ ძველი ქართველი მთარგმ-
 ნელები („ბერძენთა ენა უსტრულ დრმა არს
 და ავივე და ერთი მთხუვა მრავალმა პირსა
 აღიარებს“; სიქმე მოციქულთა, 288). ამ საკითხ-
 თან დაკავშირებთ ხანტერებში ეფერებ მდო-
 რის ერთ-ერთი კონტრატორი, რომელიც მას უსე-
 ვლი-დომინის ატიკაციის შრომითა თარგმან-
 ში ბერძნული ხე აღნი, სიტყვის მიხარო
 აქვს გაკეთებული: „შეიქვივე, ვითარმედ ბერ-
 ძისა სიუველთაისა წმლითა წყრლთა შინა, ამის-
 თვისა მე, ვითა თუა მითითა ენითა არაღ, ეფ-
 რი დამიქრითან სიტყუანი ესე აწ წყრლითან

შემოდებულნი, რათა სცნა, ვიპარებდ ამო-
ხატუეთა შინა უკუდგომს საუკუნობს სახელე-
ბას ბერძნულად, რომელი წინადაც მათა და-
მოძღვართა ქართულთა თარგმანებისათა იღვე-
ხმე ნაწუთროდ უძველთა და იღვსენ სო-
ფლა და და იღვსენ ეჰმად ფრად ქეროვნი-
თა განცხათა. ხოლო ეჰ სპირი ავო ვთი ვთა
მათა ენას არს, ეგრეთ დაწერა, რათა არა
მოზუაებულ ავოს მთავა თარგმანა მათა“
(არქივაგულე, გვ. 282, კომენტ. 10).

როგორც ვხედავთ, ხო sion ლექსების
ძველი ქართული მოძღვარნი და მათნი კონტექ-
სტის შესახებხად სხვადასხვაგვარად თარგმნიდ-
ნენ: ნაწუთროდ, სოფლა, ეჰმა, რაც
არაშეიძლება ამხავს კიდევაც ამ ბერძნული სი-
ტუათს ხემატიკურ ველს. ვფიქრებ ამ სიტუაცი-
ის აღმსრულებელ მწიფეწილობათაც კონკრეტულ
შემთხვევაში სტარდება ერთა — „მარადეული-
ბა“, რაც ძველ ქართულში სიუეტრო სიტყვით
გაგნოიყება.

ჩანს, თ, ასეთი ანალიზის ჩატარება უძღვო-
დაი ქართულ თარგმნილებს უკვეთი ბერძნუ-
ლი ტერმინებისათვის ქართული შესატყვისის ძე-
ვნების, ეს კი, ცოდნისათვის ერთად, უდავებ
შრომს, ნებისყოფას და მოთმინებას მოთხოვ-
და. ასეთ პირობებში, ცხადია, საქმის განმატე-
ბის ხელს შეუწყობდა ურთიერთდამხმარება და
თანშრომლობა, რასაც შეძლებისდაგვარად აბე-
რებდნენ კიდევ ქართული მოღვაწენი. ასეთი
ურთიერთთანშრომლობა და შეთანხმება მთი
უფრო ავი სპირიტ, რომ, როგორც შემოთავ-
აღმსრულებელ, ანტიკურმა ფილოსოფიურმა ბერ-
ძნულმა იდეამ პატრიარქალ რადიკალიზმის და,
საერთოდ, ქრისტიანული ხანის ფილოსოფიაში
გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა. საქმე
აქამა, რომ ქრისტიანული მეცნიერებისათვის
— დუმილიტეატივისმისათვის — კლასიკური ხა-
სის მეცნიერულ-ფილოსოფიური მასალა როდის
ავი მოღვაწე მასხად და განსაზღვრა. თი-
ვაერთი ძირითადი დებულებების და პრინციპის
გარეგნულ მსგავსებისათვის ერთად, ფილოსოფია
უფრო სწრაფ ქრისტიანული მსოფლმხედვე-
ლობის სეზინაღმდევრო აზრებს შეიცვალა. ეს
თქმის, პირველ რიგში, ნიკელაინისწმინცი,
რომელსაც, ჩვეულებრივ, ქრისტიანობისათვის გა-
რდასაზღვრავდნენ ივლანს. მის შემდეგ,
რაც ქრისტიანობის განარკვევა VI საუკუნის
დისკუსიების დიკრიმინანს თეოლოგიული იდეატი-
კით თქმა წამბატონებულა, ანტიკური ფილოსო-
ფიის თვისება იდეატორი არსებობის უნდა
შეიწყვადა. მაგრამ ავი სპირიტობა ქრისტი-
ანობის და პატრიარქალ რადიკალიზმის მთელი
თვისება არსებობის წამბატონებულ ფართოდ საყვე-
ლობად კიდევაც დამსაჯური ფილოსოფიით.
ქრისტიანის მიხედვით — ხისილი დედი კრისტი-
ანობის, ცხოვრდ მობდობა და ვარჯილ ნაზიანუ-
ლის სწრაფისა ანტიკრიტიკის და ქრისტიანო-
ბის შეწყვეტის წარმოადგენენ. ხისი ქრისტი-
ანობის

წელ სიმოსეში ხედავთ, რომელი ფილოსო-
ფიურ მსგავსებობის და ქრისტიანული დოგმის
სამხარბეო აქცენტდენენ მას.

ამ რთულმა, პარკოკრულად სპირიტ ვარგეო-
ებებში აიხლავ ქართულითა არ დაქარაუვალ-
ბულიყვენ VIII საუკუნის სკოლისტიკონის
კონსტანტინოპოლის ნაშრომითა და თურონე ვასი-
ლიზოდენენ პირველწერილობის, რომლებთაც ს-
არგებლობდა იონე დამასკელი. ამ შრომის, ავი
ვე ხანებში თარგმნა დამასკელის ნაშრომის
ერთ-ერთი წყარო. V საუკუნის აღმსრულებელი
ნიკელაინისტიკონის, ამრომის ერთხანის, „მოხი-
ხენებელი“ არსებობდნენ კატეკრიზების და
III საუკუნის ნიკელაინისტიკონის — პირტიკონის
„შეუვალიტეატი“ (ეს უკანასკნელი არა პირ-
ტიკონის ცნობითი ლოგიკის სახელმძღვანელოა.
ჩრდილოდ აღიწინებულ შუა საუკუნეებში დასავ-
ლეთისა და აღმოსავლეთის ფორმალურ-ლოგი-
კურ აზროვნებას დაედი სხუდმულად და, რი-
მელიც, თავის მხრივ, არსებობდნენ ლოგიკურ-
ია ნაშრომებს ვადამსუავენას წარმოადგენს).
აქედან ცხადი ხდება ამ თხუდმულობის თარგ-
მნის პარკოკრული სპირიტობა და იოსი, რომ
მისი თარგმნისათვის მთავე ლოგიკურ ცნებათა
აღმსრულებელი ტერმინების ქართულად გაგნო-
ვების სპირიტობა იდეა, რაც ვფიქრებ, არა
სის მიერ დამასკელის „ნობსტიკიკოს“ თარგ-
მნის დროს. ამ „მოხიხენებელი“ თარგმ-
ნი VI საუკუნის გახლავ ჩანს შემსრულებელი და
დიტერატურული ტრადიციის მის თანე ბარ-
კისებდ მთავრებს. კლავდია ვიანე ლილავა
და ამ თანე ტრადიციისათვის ათავებენ იონე პეტ-
რიაწის ამ მსგავსების სუდველურ. რი-
მელიც ამ იონე მწერლის ენაში დასტურდნენ,
მაგრამ აღმსრულებელი, რომ მთით ენა და ტადი.
მსგავსებისათვის ერთად, საქმად მწიფეწილი
სხვიობებისათვის შეიცავს, რაც მათს ადინტერკონ-
უნდა გამოარსებდნენ. ვანე არ უნდა ავირ
„მოხიხენებელი“ თარგმნილი, ერთა რი-
სრულიად ავირათ: ავი ეკლესიის ამ რადიკა-
ტურულ სკოლას, რომელსაც ხათავ დაუდი
ფიქრებ მესამე და შემდგომ განვითარა და ვ-
სიკეთისათვის თანე პეტრიაწის (პირიტიკონის) და
ნიკელაინის სკოლას უწოდებენ) და თარ-
გმნის არსებობის პეტრიაწის უშუალო ხე-
ლმძღვანელობით. ტერმინებს შეუთხო-
ბის ავი თანე უკვე მიღწეულს. მისი
სკოლის მიერ გამოშუალებულ მეთოდებს სავ-
უაწარმოებისა, მიუღ რაც და სკოლას მიერ
უკვე დადგენილი და მხარბეობა შემოტანული
ტერმინების (მაგ., როგორცაა შეუდგის ს-
ბიტუდობა, არსებობა, რომელიც ს-
ვათარბობა, ეტარობ, თქმა, სავო-
კედობა, უკვადობა, რაბათობა, მართობა
და სხვ.). ხისი ამოვიდენ ბერძნული ტერმინის
შესაფერის ქართულ შეხატუების. მას სწრაფ
მეცნიერული ტერმინებს ვადამსუავენას ქართული და
წერილობით და ხისნატიკური წარმოქმნით (მაგ.,

მკვიარალებობებს, რომ აღიარებდნენ ქართველ მოღვაწეთა ახეთა თანამშრომლობის შესახებ. ახეთა ირ უნდა უკეთად იქნათ მთარგმნელობითი მეთოდის შემუშავება თანამშრომლობით და შეთანხმებით ხდებოდა. ახეთა თანამშრომლობის ტერმინოლოგია დიდგან-დაზუსტებას და დამუშავების აუცილებლობითაც იყო გამოწვეული.

თანე პეტრიწა ახალი ეტაპის წარმომადგენელია ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური აზროვნების ახალი რაიონი. მის ფილოსოფიურ ანტიტრადიციულ თეზისად, და არა რიგობა „იქცა“; რომლითაც უნდა მოიზღუდოს იმედობის გუ-სახის წავლელი. შეუნიერება. თანე პეტრიწა წახსტანდა სკოლისტიკის ახალი რაიონი დაწვევითა ახ ახალი მიმართულებით, რომელმაც გადაწვევით ფილოსოფია პოზიტივიზმად გამოეცხადება, რომელიც უფროდია, რომ აღვსავთ „სიონებს აჩვენებდებით“ და „თეორიით“ დასაბუთებდით, რომ „ფილოსოფიის უდადეგის ხასხასების წაწევა შეუძლია საქმუნებობათა, მის ლიტერატურა წებებით უაქციათ მის წათვლილთა. რაც ხარმუნებობს წყაბს (გოგებრძალ, გვ. 148, 188).

რადგან „მედიანია“, „თეორეტული“ ცოდნის გზა ცალკეულმა ჭინძიან ბერძენ ფილოსოფოსებს, ბილი მესხიერული ტერმინოლოგია ხავერდების განმედიანობა დადგენილია და მამოყდარებელია, ამიტომ თანე პეტრიწა ადარსკოვადღებთ ანტიკურ ხასის ფილოსოფოსთა გვაოდნით კონსტრუქციონების და გაცლების მამების კონსტრუქციონის წარმოებათ, რამდენ უდარსდებთ, თარგმნის, სწავლობს და აწავლის ანტიკურ ფილოსოფიის პარაფრაზირების.

თანე პეტრიწა ქართულად უთარგმნის ახასტორტების წარმოება — „ბო ტაბაკი“ და „პერა რეზინა“, მაგრამ, ხავერდობად, მათ ზეინამდგ არ მოეწევიან. ხასავიეროდ, ზეინამდგ ხრულად მოაღწია მასმა თარგმანმა ზეინების ემეხლის ხასწუნებისმეტყველო-ფილოსოფიური წარმოება „ხუნებისათვის კაცობა“ და სკუთარმა ესტაბლიშმენტის წარმოება, რომელიც პარკოდ დაიღობის განსკმული ტრაქტატის „რეპონსტრუქციონების პარკოდსუფიციენტების“ მხსენდ თარგმანს განმარტების ხასით იქნს დარბული. მართალია, ეს წარმოება პარკოდს ტრაქტატის კონსტრუქციონია, რომელმაც ერთის მას ქართულად იარგმნო თითოეულ თვის სკოლიკების ხასით, მაგრამ ხასწავლილთა იგი წარმოადგენს ძველი ბერძენი და ხასწავლილი ფილოსოფოსების ხასწავების სკოლათა, პეტრიწაზედ გადაწვევების. ესენია პოთიკოსი და პოთიკორელი, პარკოდზედ და ესპედოკოდ, პლატონი, სტოიკონი. ახასტორტოდ და პერამპოდონი, პეტრიწა და ეპიკურელნი, გრაიოდ წარმოსწავლი, პარკოდია. პლატონი, ანსტორხისი, პარკოდს ხხუა წარმოებათ, აღეხასტარდ იფილოსოფიკონი, აქკლუიხისი და ხხუა აყენებს ხასწავლი ტე-

ქტებისე — მისის, „დევიანს“. ხასის, ხასწავლი იმეწების ხავერდ მოცეკვლი. განსკოვრებათ რამოდ იქნს დამუშავებული და „ტერმინოლოგია“ პლატონის დიდიკების „პარმენიდე“, „ფედონი“, „ფედრუსი“, „არკვი“, „სხუელი“, „აქკევიდე“, გამოკანებული აქნს აფილოსი „ხასწავლი“, „თეორეტიალი“. ახეთა რამოდ იქნს დამუშავებული და გაღმეცხული რასტორტოდღის ლიტერატურა წარმოებათ, რომელმაც ხასწავლი რამოდ იქნს „ორგანონს“ ხასწავლი იგი ცნობადი და თანე პეტრიწაც მათ ახე მიერთებებს. ახასტორტოდღის ხხუა ოხსულებითააგან პეტრიწა აყენებს და ახასტორტებს „პერა რეზინას“, „ხუნებისითა“, „დევიანთა პარკოდია“, „დევიანთა სკოლა“ (ანსტორტია, I და II). „პერა გენების და ფილოსოფიის“, მოკავის ციტატების ახასტორტოდღის ხხუა ოხსულებითააგანაც, რომელიც არ ახასტორტებს (ს. კუხისხივალი, პეტრიწა, გ. I, XVI-LII).

უნდა აღნიშნოს, რომ უფრო ადრე თავის თარგმნების კონსტრუქციონია და სკოლიკების ცენტრს მცირეხას სკოლიკ ჰყავს დამოწმებული ძველი ბერძენი მოაზროვნეები (ანსტორტ, დემოსთენე, ახოკრატე, დემოკრატე, პარკოდ და ხხუა), რაც მითითებს ახსენ. რომ ძველი ქართველი მოღვაწეები უფროდ იყვნენ ანტიკურ ხასწავლის მემკვიდრეობის. ამ მხარე თანე პეტრიწა არ უკოვიათ განმედიანობა. მაგრამ იქ ხასწავლისმედიანობა და გარემოება, რომ პეტრიწა დამოწმებულ წყაროებს კარგად უდგებთ, განმარტობს და აღრმავებს ახას. რაც ამ წყაროებსა ხუნდოდან მამისთა, ხასწავლის ანტიკურტრადიციებს იმედიან. აყენებს მათ სკუთარია მოხასტრების განსკოვრებლად. ხას, უფხიშვილი თანე პეტრიწას მთარგმნელებული წყაროების განმედიანობის შედეგად მიღის ამ დასკვნამდ, რომ ზეინამდგ პეტრიწის ხასით ხასწავლებს იმედიან მოაზროვნეობას. რომელმაც მესხიერული სკოლიკების დასაწავლილად კარგად იქნს მომარტებული და ტექსტუალური კარგობა და რომელიც ამ კარგობისათვის უფროდ მომარტებულ პარკოდს წყაროებს... ეს იგი ზეინამდგის ამ გზა, რომელიც მესხიერობითა XI ხასწავლის ზეინამდგის ხასწავლითა და რომელიც ხასწავლითა ხასწავლი რეზინისის მითარტებათ მიკედ სხუელიხი და თანე იტალი (ს. კუხისხივალი, პეტრიწა, I, LII).

რიგობს სხუელიკად ლიტერატურათა აღნიშნული, თანე პეტრიწა თავის კონსტრუქციონს პარკოდს ფილოსოფიის რამოდ ცოდნა ხასწავლიდღე შეითავსა თავის სკუთარია ფილოსოფიური თარგმანების არასწავლილარკოდს და ორგანონისათვის (ლიოსე, პარკოდ, 17). პარკოდს ფილოსოფიათა გარკვევითა კ თავის ხასწავლითა ახსენ. ხასწავლითა. რომ ამ I ხასწავლის ბერძენი ფილოსოფოსის ენა. ახოკრატის სხუელიკობითა აღნიშნავენ „წარმოსწავლი მემკვიდრეობის უფრო, თუ შეიძლება იქნება,

მათემატიკურად უბტ ფილოსოფიურ ენს. მაკ-
 რამ ეს საზუტუ მდწუღლია, ფრანს ასეთი
 უაღრესი შეკუჭვისა და ლახდაობის ფა-
 ხად, როცა გამოტოვებული უკველავ უდრე-
 ტა და გამოქმენი დაუაწილია უმოკლეს თე-
 ხისურ ფორმადე (ლოხვია, პროკლე, 34). ეს
 ვარუბიყა, უმეილია, ქნადა და დღესაც
 ქნის უაღრესი სინდღღებს პროკლეს ენსა
 და მის ნაწარვას ვაგებობისათვის. ამიტომ იღ-
 ვალი წარმოსადგენია, თუ რა მამე პრობლემს
 წინაშე იდგა თანე პეტრიაჩე ამ ტრაქტატის თა-
 რკნის დროს. აც უნდა ვარკვეთლეო პროკ-
 ლეს დაკონერ, შეკვეთულ შეკვლინა-ფორმე-
 ღღებსა და რაც შეიძლება უზხად, არას დო-
 რდევალდ ვაღოთყა ისინი ქართულად. ამიტო-
 მაც თანე პეტრიაჩე მარნად დაისახ თანემე-
 მულღეებისათვის შექმენი სპეციალური ფილო-
 სოფიური ენი, რომლაც თანეს გამოხატულღი-
 თობა ძალით ბერძნულს ვატრიღღებოდა.

„განმარტების“ წინახატევაობისა და მისხვე
 ე. წ. ხოლონიტევაობისა თანე პეტრიაჩე ვარ-
 კეთიან მამოყალიბის თეორიულად მისარგებნის
 შეცნერული, კერძოდ, ფილოსოფიური ენის
 თანახმა და ამის საფუძველზე გამოკეთის თანე-
 ხის მორგანღღებობით, პრინციპებზე თანე „პეტ-
 რიაჩისათვის, როგორც ფილოსოფიის მორგე-
 ღღისათვის, მთავრია ფილოსოფიური ხედვის,
 ფილოსოფიური არის უზხად. ადგიატური
 „გაღმწიღება“ — თარკნა, როგორც თეოლოგე
 წერს, აცა რთულ არკონგებობისა და ფილოსო-
 ფიურ შრომათა „შეწილობის“ ენის თანახმე-
 ბრებითა დაყვას და ნაწარგვის მარტეად ვად-
 მიტების ცდილობს მამამ, სანამ შეტე სიმარტე-
 ვით არის დარღღევისა ნაშრობიყა არ შექმ-
 ნენა, რადგანაც მოიღია მამის დეარს თეორიის
 უზხად ვადმიტებისკენა მისარტული, აქნეხ
 ეს თეორია დოკტრის, ბუნებმეტეუღღებობის თუ
 ღღისმეტეუღღების ხფარადან (კინღლა შო-
 რის ვინებობითა და ფილოსოფიისათვის უკველსა
 ხალატრენხსა და თანეყოღღასა ენახებრხსა ვე-
 ხარკეობი დადებულ, ვიდრე ხალამის სტეობა ხე-
 ღღატრეობი დადებულა, და ვენება ვინებობის არა შე-
 ემობუღღის. რამეთუ უკველი მარტი ზემე მით
 შორის ვინებობისა და ხედვისათვის არს, ანუ ხე-
 ტეუღღებობითა თვის, ვინა სწავლღღებობითა, ანუ
 და ბუნებობითა, ანუ ღღისმმეტეუღღებობითა“ (პე-
 ტრიაჩე, II, გვ. 222-228).

თანეს ამ შეიღღადს ვაღრევენება, როგორც თეო-
 ღღონად აღნიშნავს. თანე პეტრიაჩეს სუდა ვერ
 კიდევ ნებების ემეხღღის, IV-V სს-თა ნეო-
 ღღარისათვის ხეღღღებობი შეწარმის, სახუნებოს
 მებტეუღღეო-ფილოსოფიური ხასიათის იზღღღე-
 ბის „ბუნებმმეტეუღღებისათვის“ — თარკნისათვის. ახ-
 ლა კი, როცა მან მარნად დაისახა ქართულ ენა-
 შე უაღრესი ღღიღღებობის უფარტობის წინახე-
 ბის უზხად ვადმიტება, შეკვეთილღღა ფი-
 ღღოსოფიის უადრეხად რთული ღღარტობის, მის
 უაღრესად ვანეუნებულა ცნებებობი მხე.

ღობის სრულღღებობისა საზუხადი თარკნა,
 კიდევ დრო ცხად ვადე, რომ მისათვის არ
 გამოდღღებოდა „ადვილია და უდღღელია სოარ-
 გნობითა ენა“, დღღარს, ზეუღღებობა საღამა-
 რკი ენი, ანუ, როგორც თეოლოგე ამბობს,
 „მადმარტობა ენი“. და პეტრიაჩე წინახე-
 მისობენა, რომ ფილოსოფიური ხასიათის იზღღ-
 ღღებობა შეწილობისათვის შექმენილი ენი აცა
 ღღებობელი და მესხედა მდამობრუნებ“ ანუ
 შექმენილი სპეციალური ფილოსოფიური, მა-
 ღღალი ხტადი და იღღაურედა ტომისათვის ვეო-
 რთობისათვის შე სინდღღობა ენისა და ეწე-
 ხული და მესხედა მდამობრუნებ“ — ვერს
 აცა (პეტრიაჩე, II, გვ. 220).

„მდამობრუნებ მესხედა“ ენის შექმენი, თეო-
 რეღღებს უკოლდა, სრადე სპეციალური ღღე-
 ხისის, ტერმინოლოგიის შექმენი ღღღღისადღღა.
 სპეციალური ფილოსოფიური ტერმინოლოგია
 შეწეუღღება წინა მარის ანუ ფილოსოფიურ
 „იზღღღებობის“ შექმენისა და თარკნისათვის,
 ქართული ფილოსოფიური არის ვანეობრ-
 ხისის და სრულღღებობისათვის. ამიტომ, რომ
 თანე პეტრიაჩეს ფილოსოფიურ შრომათა თარ-
 კნისა და „შეწილობის“ უწინღღღებობისათვის და
 უბარეღღებს ამისათვის მამისა ენისათვის მის-
 ღღის და მარკულ რავსი, სტევატრინენხსა
 უზხად შერგევა. ბერძნული ენის ზადღღობის
 მისღღედა, ქართული მღღარა სტევატრინო-
 ღღითა რეზობობის ფართო გამოუნებობი აც
 ქნის ახალ-ახალ ქართულ ტერმინებს, რომ
 შედგედაც, როგორც სმარტინიანად აღნიშ-
 ნავს ნეკო მარს, „ის სვეს უნდა უზღღღე-
 დეო ქართულ ენაზე მარკონიულ ფილოსოფი-
 რად ტერმინოლოგიას, რომელც ვარკვეულღღ-
 რავად უზხადი და ღღიღღებულად ვადღღესქმენ
 ქართული მარგებობი უკველი ამ ტერმინს, რომ-
 ღღებაც ევარტულ ენებში ბერძნული ან ღღ-
 თანური ხანებმმეტეუღღების ხასიათისათვის“ (შო-
 რს, 28).

პროკლე დიადოხოსის დასახლებულ ტრაქ-
 ტატში მისი ავტორისათვის დამახასიათებელი
 საზუხადი არის მამოყალიბებულა შეწარ-
 მისისათვის ნეოპლატონური ფილოსოფიის ტერ-
 მინოლოგიასა, რომ ამ ტრაქტატის ქართულ
 მორგანღღებს, აცა ეტეტრიაჩეს, ავღღებდა ასეთი-
 ვე მკაცრა საზუხადი მამოყალიბებოდა თეოლოგე
 ცნების ქართულად ვადმიტების საკითხს.

თანე პეტრიაჩეს ენით მთავრია მისობენა
 თანეს თვის ის, რომ ფილოსოფიურ სმარტინო-
 ღღის ერონიშენღღღედაც ტერმინებს უკოლოღღეო
 გამოუნებულა. პროკლეს ტრაქტატის თარკნა-
 წინა წინახატევაობისა თანე პეტრიაჩე სვედა-
 ღღარად ემება ფილოსოფიურ ცნებობა შეხატე-
 ვების ტერმინების დაღღედას საკითხის და კონ-
 კრეტული მადღღებობის (შეგეღღების პროკლეს
 ამისღღელი ტერმინების) მომხმობით უზღღღებ
 ქართული სპეციალური ტერმინის შექმენის ვან
 შეხამებისა ბერძნული ტერმინის მისღღედაც. აც

არს გამოთქმამ და ენათმეცნიერებისა ვარ-
დასცემს და მსაშებუებლობა, ესე ანა არს
სახელისაჲს თარგმანებას შიპობებს და შესა-
ტუხოხობათა ვარდობისებამს (პეტრიწა, II, ბი-
ლისიბუა, 238).

სწორად შესანსვნა („პირსიუღად“) ვარა-
მადეკობისი, ბერძნული და ქართული ენების
ღრმა ცოდნის წყალობით იოანე პეტრიწა,
მომთხოვან თანადგომისა და სიყვარულს მოყ-
ვნილბა, შეადო დამუშავებისა ქართული
ფილოსოფიურა ენა, შეეცმნა ქართული ფილო-
სოფიურა ტერმინოლოგიას ჩამოყალიბებულა
სიტემბა. ამ რთულმა და ძნელ გზაზე იოანე
პეტრიწს უხდებოდა უამრავი ასალი ფორმის
წარმოება, ფუძეთა და აფიქსთა უხეველი კომ-
ბინაციების დაშვება, პოლისემიასა და იმინი-
მიახსნის ბრძოლა... და მსუბუძეად ამ
მდღარა მემკვიდრეობისა, რომელსც ღვე-
ლა ქართული მოლაწეებისა და თავისი უწე-
ლო წინამორბედებისაგან მიიღო, შეიძინეს
იოქავს, რომ მან მანც დამოუკიდებლად შექმ-
ნა ქართული ფილოსოფიურა ტერმინოლოგიის
მთლიანი, მწუხრია, თანამდევრული სისტემბა.
ამის შესაძლებლობა მას მისცა ისედაც ფუნდამენ-
ტურმა ნაშრომმა ფილოსოფიურა, რეკორდისცი-
პლიურ დიდირობის „ღუთისმეტყველებს სა-
ფუძელბამს“, რომელსც წესობადიანობის უწე-
და საქანძო საქითხა განხილულა და ფილო-
სოფიურა ტერმინოლოგიის შესახასად ფარ-
ითლია წარმოდგენილა და მკაცრად დამუშავე-
ბულა. პროკლეს ტრაქტატზე უფრო ადრე კი
პეტრიწს საშუალება ჰქონდა თავისი ძაღბის
ენისაჲ ახევი მტად მწაშენდოვანა ანთროპო-
ლოგიურ-ფსიქოლოგიურა სახასისი თსულებს
წენესიას ენებისდას „ბუნებისათჳს კაცისს“ თარ-
გმანისა, თსულებსაჲს, რომელსც შექარწუ-
ლია ანბანურა და მასხატურა ემოქავს სხვა-
დასხვა ფილოსოფიურ მამდინარეობათა ნაშრე-
ვი, ნეოპლატონიზმის ჩაიღობა, და, რომელსც,
ფარევიც, ამდელიად საშუალებს უმდარდისი
ფილოსოფიურა, ფსიქოლოგიურა, სოლოგიურა
სახასათის ქართული ტერმინოლოგიას დამუ-
შავებისა.

იოანე პეტრიწა ფართო ვასიქანს აძლევს ქარ-
თული სიტყვარწმობის კანონებს, ანა ქართულ-
ენის ბუნების შესახასად, ქართულ ენაში
საუკუნეებთა დამკვიდრებულა წარსებისა და უ-
ღობების მახევიო, მათა განსოვადების გზით
ქნის ასლ სიტყვარწმობისებ.

თუ კონკრეტულად რა წყალობა შეიტანა
იოანე პეტრიწა ქართული ტერმინოლოგია და,
კერძოდ, ფილოსოფიურა ტერმინოლოგიას გან-
ვითარების საქმეში, ამას შესახებ სამეცნიერო
ლიტერატურაში საქართველოზე პირველი თქმულია და
ამ ხიკავს აღარ ვაჯარქმდებთ. (დ. მ. დ. ი-
ქ. შ. ვ. დ. ი. იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ-
პრობლმა ენა და სტილი, თბილისი, 1975 წ.)
იოანე პეტრიწის მთარგმნელობითი პრინციპე-

ბი ამ დროს ბეჭამ მოდოწვენ ვაზარან
კ. კეკელიძე მათ „პეტრიწისწული სკოლის“ ხა-
ხელით აბრიატებს (კეკელიძე, I, 208-218).

პეტრიწის მოფლმუდველობისა და მათა
ენის ვაღწევა იმ ემოქავა და მომდევნო ხანის
მწერლობაზე აბუღობა აშკარაა. სამეცნიერო
ლიტერატურაში არაკომპლექსი აღნიშნული მისი
ვაღწენს შიოთა რესოთეფილის მოფლმუდველო-
ბაზე. რაც „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსობადანც
ვაინდებმა: მგ., კავშირისა — „მდებრეც-
ხის“ („სტიქიების“) მწაშენლობათ, ხ რ ა ა —
„მწკვიპი“, „რავი“, ვ ა რ ა — „ადების“
მწაშენდობითი, რ ბ ი — „ვარების“ გო-
გებთი, უ შ ე რ — „უარების“ ვაგებთი,
ახევე პეტრიწისწული მანს აბრიატებს: ა ნ ა -
გ ე ბ ა, ა ბ ბ ნ ე ბ ა, ო ც ე რ ა, დ ა დ ა გ ე -
ბ ა, შ ე ნ ა ო ბ შ ე ნ ა დ ს ე. ვაღწევა შეინა-
შენს, აბრევიც, საქართველო, პეტრიწისწული
პრინციპებისა და ელობების მახევიო ასლ
სიტყვათა წარმოებაში, რეკორდისცი, მგ.,
მ ო ს წ რ ა ფ ე, მ ე ს რ ო ლ ა, მ მ რ ო ლ ი,
მ ო მ ო, მ ო ნ ა ც ე ა დ ი, მ ო კ ე ნ ე ბ ი, მ ო -
ა ბ ლ ე (ასლი შვივის მწაშენდობითი), მ ე -
უ ე ბ ე ლ, მ დ ი, მ ე ს ო ბ ა რ ა, დ ა მ -
დ ე ბ ა რ ა და სხვა

იოანე პეტრიწის ენის ვაღწენს აშკარად
განსდენს XII საუკუნის პოეტ-შეობების
— შავილე და ნაბრუხაძე.

მაგრამ, საწუხაროდ, რაც იოანე პეტრიწის
მეტი შექმნულ ფილოსოფიურ სკოლას, რაც
ფილოსოფიურა აბრიატების შემდგომი განვი-
თარგმნისათჳს მის მეტი და მის თანამედროვე-
თან მამსაღებულ მკვიდრ სოუთყელს —
ფილოსოფიურ ენას, სსტავისა მოყვანილ ფი-
ლოსოფიურ ტერმინოლოგიას, მომდევნო სო-
ციუმების განვითარების საშუალებს აღარ მას-
ცემია. ამის მარჯუა საქართველოს პოლიტიკის
ცხოვრების ამ მამეუ პარტიების აუო, რომელ-
სც შეეცმნა მონღოლების შემოგვანად მოყო-
ლებულად. პეტრიწი XIII საუკუნის მეტივე წი-
გებრიდან XVI საუკუნის დამდეგამდე, რეკორდის-
ცნობილია, ქართული მწერლობის დაყენებისა და
დაქანების ნაწარა: „XIII საუკუნის საქართვე-
ლის განუწევებელი ამბრედენ და ავტო-
ნებდენ მისცილებს, XV საუკუნის — ოს-
მალებს. მათ განადგურეს უკოლეფიარ ცენტრ-
რების მწერლობისა და სწავლა-განათლებლისა...
საქართველოში ვარგუე მტრებს თარგმნა და
შინაურმა არე-დარტემ სულ ერთიანად ვა-
ნადგურა საქველმოქმედების ცენტრებს.
რაც შეეცმნა სულადარტოლო ცენტრებს,
შექმნილა მდგომარეობის გამო ახსნიც დაყენენ
და დაქანდენ. ოსმალებს მოსწოვებეს საქარ-
ველის არა მარტო მასხატობა, არამედ უბუნდ-
რების“ (კ. კეკელიძე, I, გვ. 286). ახეო პარტი-
ებისა და ფილოსოფიურა ენა განვითარდებოდა.
მაგრამ ქართული ლიტერატურის აღორდენე-

X-XIII ს. ხელნაწერთა შიგ. გამოსცა, გამოკვეთა და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ, იბ., 1954.

8. ჯ. კეკელიძე, I-ჯ. კვლეობა ქართულ ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1968.

9. ნ. კეკელიძე, იტალ. — ნ. კეკელიძე: იოანე იტალიის შემოქმედება, თბილისი, 1952.

10. ნ. კეკელიძე, — ნ. კეკელიძე იოანე იტალიის ენის საერთაშორისო, მსუ შტ., ტ. 61, 1953.

9. ი. დილაშვილი — იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კონცხი, გამოსაცემად მოამზადა გამოკვეთა შენიშვნები და ლექსიკონი დარჩილი, დილაშვილი, თბილისი, 1958.

10. დოსევი „კრიტიკა“. — Лосев А. Ф., Критика платонизма у Аристотеля, Москва, 1929 г.

11. დოსევი, „პროკლე“ — Прока, Первоосновы теологии, перевод и комментарий, проф. А. Ф. Лосева, Тбилиси, 1975 г.

12. დოსევი, „ესთეტიკა“. — Лосев А. Ф., История античной эстетики, Аристотель и поздняя классика, Москва, 1975 г.

13. ნ. მარია, — Марр Н. Я., Иовин

Петрицкий, грузинский неоплатоник XI — XII века (360, т. XIX), СПб, 1939 г.

14. ს. დ. ირაპელიანი — სელვანსაბა ირაპელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1955.

15. პეტრიწი, I, II — იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. I, კანონიკი დოგმატიკული, თბილისი, 1952.

16. იოანე პეტრიწი, გამოცემა და ლექსიკონი დარჩილი, ნ. კეკელიძე, თბილისი, 1952.

17. ი. კეკელიძე, გამოსცა სპ. კეკელიძე, თბილისი, 1937.

18. ს. კეკელიძე, ბიზანტი — სპ. კეკელიძე, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1968.

19. ა. ნიკოლაძე — არნოლდ ჩიქობავა, ახალი სალიტერატურო ენის წარმოქმნისათვის, ქართული ენის განვითარებისათვის, ტ. I, 1950.

20. ი. კეკელიძე — ილია კეკელიძე, აი, ისტორია, თბილისი, სრული კრებული, ტ. V, 1927.

21. ი. კეკელიძე — ელენა ხინთიბაძე, ბიზანტიურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობანი, თბილისი, 1969.

დაბანა მელიქოზილი

ზოგი საკავშირებელი სიტყვისა და ნაწილაკის
წარმოგავლობისათვის ძველ ქართულში

1. ძველი ქართული ენის ძეგლებში, განსაკუთრებით, ფილოსოფიური ხასიათის თხზულებებში, ხშირად ვხვდებით სპეციალურ საკავშირებელ სიტყვებსა თუ ნაწილაკებს, როგორცაა: ე ი ნ ა მ / ე ი ნ ა მ ე ე / ე ი ნ ა მ ც ა, ვ ი - დ რ ე მ ე, უ კ უ ე, მ ა შ ა¹. მათი დანიშნულებაა ლოგიკური კავშირის დამყარება წინამდებარე მსჯელობასთან, დასკვნათა დებულებას დაკავშირება წინამძღვრებთან, წინამდებარე აზრის დადასტურება, განვითარება ან ახსნა, ან კიდევ მსჯელობის ერთა საგნადან მეორეზე გადასვლას ჩვენება-მინიშნება. ისინი შეესაბამება ძველ ბერძნულ *ἀπα, ἔπει, ἔτι, ἔπειτα, ἔπειτα, ἔπειτα* საკავშირებელ ნაწილაკებს და თანამედროვე ქართულში მათ ნაცვლად იხმარება *ამგვარად, მაშ, მაშასადამე, ასე, ასე რომ, ამიტომ, ასე და ამარტივად და სხვა.*

ზემოთ ჩამოთვლილ ბერძნულ ნაწილაკებს ძველ ქართულ ძეგლებში შეესაბამება აგრეთვე შემდეგი ნაწილაკები: *სა და მ ე / სა დ მ ე / სა მ ე, ნ უ - უ კ უ ე, ნ უ უ მ ე.* თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს ნაწილაკები ზოგჯერ საერთოდ გამოტოვებულიცაა თარგმანში, რადგანაც ისინი ხშირად დაცლანი არიან გარკვეული მნიშვნელობისაგან, თუ შეიძლება ითქვას, „ცარიელი ნაწილაკები“ და მათ გამოყენებას მხოლოდ ფორმალური, სტილური დანიშნულება აქვს². ამიტომ მათი ამოღებით აზრს „დაშლა და ენება არ შეემთხვევა“: *Πάν ὁ ὄν ἔσται ἄσῳσι Μου τῶς λέγεις ταῦτα... Omnis e r go, qui eudit verba Mea haec et facit ea... И т а к, всякого, кто слушает слова Мои сию и исполняет их...ყოველმან, რომელმან ისმინეს სიტყუანი ესე და ყენეს იგინი, ემსგავსოს იგი კაცსა მას გონიერსა... (მ., 7,4).*

როგორც ვხედავთ, ეს ნაწილაკი ქართულ თარგმანში გამოტოვებულია და მისი საჭიროება არც იგრძნობა. სხვა მაგალითი: *Τὸ ὑποκείμενον ἔσται; λέγεται, τὸ μὲν πρὸς ὑπαρξίν, τὸ δὲ καθ'ἑαυτὸν (Dial. ι; 86).*

<p>ეფრემი</p> <p>ნართაული ორ სახელ ითქუმის: პირველად გუამოვნებით და მეორედ — შესშინით (დიალ. 10,1)</p>	<p>არსენი</p> <p>ორ-სახელ ითქუმის ქუედმდებარე: ერთი ვიდრე მე მყოფობით, ხოლო სხუა-იგი — შესშინით.</p>
---	---

¹ დ. მელიქოზილი, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 11, 1968, 133—142.

² სწორედ ასეთ კავშირებს უწოდებს ანტონი „მეტნობით“ კავშირებს: „რომელმე თქმანს მეტნობით ი, რამეთუ არა რააკვსა დანამტენს სიტყუათა შანა, რომელთაცა კავშირებზე, გარნა არცა დანამთან განჩიეულადრე საკარებად, არამედ მეტნობით ი, ანუ ჩემსებობათეს, ანუ კთოლ-ჭურღ-მეტყულებობათეს, და ანუ თუ ადვილ დაწყებმათეს სიტყუათა შემდგომთა უკუნი... მცა, რე... და სხუანი“ (იხ. ქართული ლექსიკონი, 1885, გვ. 112).

ეფრემ მცირეს, როგორც ვხედავთ, საერთოდ არ უთარგმნია მას ნაწილაკი, არსენი იუალთოელს კი მის შესატყვისად ვიდრე მე ნაწილაკი უხბარია, ნაწილაკი ორივე მთარგმნელს გამოუტოვებია.

ერთსა და იმავე კონტექსტში ხმარებულ რამდენიმე ამგვარ ნაწილაკთან ზოგი შეიძლება დატვირთული იყოს გარკვეული მნიშვნელობით, ზოგი კი საპირობების გარეშე, ფორმალურად იყოს ნახშიარი. ავიღოთ მაგალითი ეფთვან მთაწმინდის „წინამძღვრიდან“: იმის დასამტკიცებლად, რომ ბუნებაცა და პირი ი ერთი და იგივე არ არის, მწვალეებელთა წინააღმდეგ მოყვანილია მთელი რიგი მაგალითებისა. მათგან გამომდინარე დასკვნებითურთ, რომლებიც, ჩვეულებრივ, იწყება უკუე ნაწილაკით („ამგვარად, მასასადამე“). მაგრამ იქვე ეს ნაწილაკი უფუნქციოდაცაა ნახშიარი:

„ოღეს ნოვე დაწყევა ქამ, ძე მისი, სამთავე ძეთა ბუნება დაწყევა, ანუ ერთი იგი პირი ქამისი? ცხად არს, ვითარმედ ერთი იგი პირი ქამისი დაწყევა. ჩანს უკუე. ვითარმედ არა ერთ არს ბუნება და პირი. ოღეს ენუქი მიიციულა, ყოველი ბუნება კაცთა მიიციულა, ანუ ერთი იგი პირი? ცხად არს უკუე, ვითარმედ ერთი იგი პირი ენუქისი. ჩანს უკუე, ვითარმედ არა ერთ არს ბუნება და პირი“ (A 240, 126v).

დასახელებული ნაწილაკები ზოგჯერ წყვილ-წყვილადაც იხმარება, კენდიადისის სახით, შესაძლებელია, მსჯელობიდან გამომდინარე დასკვნითი დებულებების უფრო მეტად ხაზგასმის მიზნითაც:

„უკუეთუ ბოროტი იგი მათი ბუნებითი არს, ღმერთი დამბადებელი ვიდრე მე არს ბოროტისა! და უკუეთუ ბოროტი ნებითა მათითა არს. ცხოველნი ვიდრე მე უკუე არიან იგინი და აქუს მათ ნება და იძრვიან იგინი კელმწიფებითა თავისა თვისისათა? (ექუსთა, უძვ., 87, 7—10); „ხოლო უკუეთუ ნეფსით განბოროტდებიან, პირველად უკუე ვიდრე მე არიან იგინი ცხოველნი მნებებელნი“ (ექუსთა, უძვ., 72, 9); „და კულად, უკუეთუ დაწყება კეთილისა და ბოროტისა არა ჩუენგან არს, არამედ უნებლებით ზედა გულა ჩუენ შობითგანეო, ტყუეა ვიდრე მე უკუე მწუღმან, რაჟამს იგი განასაზღვრა და თქუა, ვითარმედ კეთილი და ბოროტი ჩუენგან არსო“ (ექუსთა, უძვ., 87, 25—27); „ვინაჲცა ნათესავი ვიდრე მე და სახე რაჟარსობით შეისმინებთან“ (ღიადი, II, 2); „ვინაჲცა ეგერა განწვალებულისა ნათესავისაგან განმსაზღვრელობითი გამოირჩევს საკმართა. განასაზღვრებისა მიმართ“ (S 2562, 120r).

ასევე, ერთი მხრივ, მაშა და მეორე მხრივ საღამე ნაწილაკები გვხვდება ცალ-ცალკე და სინონიმური წყვილის სახითაც. მაშა, ჩვეულებრივ, კორელატი სიტყვის როლს ასრულებს პირობითი დამოკიდებული წინადადების მიმართ მთავარ წინადადებაში:

„აწ უკუეთუ თითოვეული მცენარეთა მათ იზარდების ნოტიისაგან და ქუეყანისა,... მაშა რაჟასა საყვრელ არს სიტყუა ჩუენი აღდგომისათს ყოველთა კაცთაჲსა“ (ყა. ავ. 212, 25—29); „მაშა, უკუეთუმეა იპოეა ვინმე კაცი, რომელმან იცოდნა წიგნი პირველნი, რაჟა არს შეტყუება მისი და სიტყუვისა მისისა?“ (ზალავ., 74, 10); „თუ ესე ესრეთ, ვითარცა ზენა იჩუენა. მაშა იყოს შემდგომად ერთისა ყოველი სიმრავლე“ (ი. პეტრ., II, 27, 27).

—მე ნაწილაკდართული საღ(ა) ზმნიზედა ძველ ქართულში სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარება:

ა) —მე ნაწილაკს შეიძლება კითხვითი ნაწილაკის ფუნქცია ჰქონდეს და

ს ა დ ა მ ე ასეთ შემთხვევაში კითხვითი სიტყვის (ზმნიზედის) როლს ასრულებს კითხვითი წინადადებაში:

„ს ა დ ა მ ე არს ადამ, რაათა მილხინოს მე კირთა ამათ შინა ჩემოა“ (ცხ. ადამ., 5).

ბ) -მე ნაწილას შეიძლება განუსაზღვრელობითი ფუნქცია ჰქონდეს და მაშინ ს ა დ ა მ ე სიტყვა „ს ა დ მ ე, ო დ ე ს მ ე, ზ ო გ ჯ ე რ“ განუსაზღვრელი ზმნიზედის მნიშვნელობის მატარებელია. სწორედ ამ მნიშვნელობით ვხვდებით მას იოანე პეტრიწის ნაწერებში:

„რომელთამე შორის საზღვარი დაუძლიერდების შესაზღვრებასა შორის, ხოლო ს ა დ ა მ ე — უსაზღვრობაა“ (ი. პეტრ., I, § 159, 96, მ-9); „ამათ მიერ ორკერძოვე სწორებით ს ა დ მ ე ვინმე აქოს დიდი ბასილი“ (ი. პეტრ. II, ბოლოს., 225, 28).

ძველი ქართული ენის ძეგლებიდან მსგავსი მნიშვნელობით ს ა დ ა მ ე სიტყვის მაგალითები საკმაოდ დაძველებული ილია აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“.

გ) -მე ნაწილაკიანი ს ა დ ა ზმნიზედა (ს ა დ ა მ ე, ს ა დ მ ე, ს ა მ ე) ზემოხსენებული საკავშირებელი სიტყვის როლს ასრულებს წინადადებაში. ამ ფუნქციით მას ძალიან ხშირად ხმარობს ამონიოს ერმიასის მთარგმნელი:

„საკმარ ს ა დ მ ე არს ფილოსოფოსობისასა განსაზღვრებისა თქუმაა“ (S2562, 71v); ზეἰ τοῖς υἱοῖς ἁποστόλων τῆς φιλοσοφίας εἰκείν (Ammon. 1,10); „სათანადო ს ა დ მ ე არს ფილოსოფოსობისასაცა განსაზღვრებისა სწავლაა“ (S 2562, 71r); ზეἰ οἷς xῆ τῆς φιλοσοφίας τὸν ბραχόμαχον (Ammon, 1,15); უწყებად ჭერ არს, ვიდრემე ვითარმედ სხუანი ს ა დ მ ე ზედმიწევნულობანი და ჰელოვნებანი კერძობითთა რათთესმე შთამოვლენ“ (S 2562, 71v).

ეთვთვე მთაწმიდელიც საკმაოდ ხშირად ხმარობს მას საკავშირებელი ნაწილაკის ფუნქციით:

„უკუეთუ ვნებული ოდენ არს, არა ს ა დ ა მ ე ღმერთი არს ქრისტე, და უკუეთუ უვნებელ ოდენ არს, არა ს ა დ ა მ ე კაცი არს ქრისტე“ (A 240, 158v).

იოანე პეტრიწის ნაწერებში კი ამ ფუნქციით ნახმარი ს ა დ /ა/ მ ე ნაწილაკის მოძებნა ძალიან გაჭირდა: „უკუეთუმცა ს ა დ მ ე საკმარ მისდა იქმნა ესეეთთარი აღმთხველობაა“ (ი. პეტრ. II, ბოლოს., 224, II).

უნდა ითქვას, რომ ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც შედარებით იშვიათადაა იგი ამ მნიშვნელობით დადასტურებული (უფრო ს ა მ ე ფორმა ვხვდებით ჩვენთვის საინტერესო ფუნქციით): „და აწ უკუეთუ პირველისა მიზეზისათჳს ჰყავ ესე, უკუე გიცნობიეს ს ა მ ე იგი საქმით, რამეთუ მადლითა ღმრთისათა შერაცხეყოფ ყოველსა სიყუდილსა, რომელი სიყუარულისა მისისათჳს იყოს“ (მამ. ცხ. 130, 29—32); „აწ სთქუა ს ა მ ე, რაა-მე არს სიტყუაჲ ესე ხარებისათჳს თქუმული“ (კაც. აგ. ძვ., 178, I).

სწორედ ამ მნიშვნელობის ს ა დ ა მ ე და მ ა შ ა ნაწილაკების მრჩობლი ხმარების შემთხვევებს ვხვდებით ეთვთვე მთაწმიდლისეულ „წინამძღვარში“:

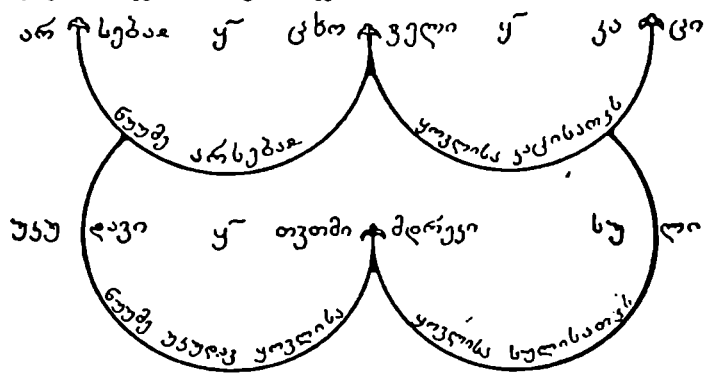
„უკუეთუ ერთი ბუნება არს ქრისტესი, შეზავებული ღმრთეებისაგან და კაცებისა, ხოლო ქრისტე თანა-არსი მამისა, მ ა შ ა ს ა დ ა მ ე მამასაცა შე-

ზაგებულსა იტყუთ ღმრთაებისაგან და კაცებისა“ (A 240, 56v); „იუჟუეთუ ერთი ბუნება აქუს ქრისტესა, ღმრთაებისა და კაცებისაგან შემზადებული, მაშა არა საღამე ერთ-არსება არს მამისა თანა და ერთი ბუნება, ვითარცა თქუნენ იტყუთ“ (A 240, 152r).

ამგვარად, მაშა და საღამე ნაწილაკთა ერთად ხმარების შედეგად წერწემის გზით ჩანს მიღებული საკავშირებელი სიტყვა მაშასაღამე, რომელიც დამკვიდრდა კიდევაც ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ სიტყვათაგან თანამედროვე ქართულში.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ამა თუ იმ ავტორთან ან ამა თუ იმ ძეგლში ეს ნაწილაკები მეტ-ნაკლები სიხშირით გვხვდება. ასე, მაგალითად, „იქუსთა დღეთას“ და „კაცისა შესაქმისათუს“ ძველი ქართული მთარგმნელი ხშირად იყენებს როგორც უკუე, ისე ვიდრე მე ნაწილაკებს; ეფთჳმე მთაწმიდელი, ჩვეულებრივ, უკუე ნაწილას ხმარობს, მასთან ეხვდებით აგრეთვე საღამე ნაწილასაც; ეფრემ მცირესთან ძალიან ხშირად ვხვდებით უკუე ნაწილას, იშვიათად — ვინაჲს-; არსენი იყალთოელიც ძირითადად უკუე ნაწილას იყენებს, მაგრამ მასთან ვხვდებით აგრეთვე ვიდრე მე და ვინაჲცა ნაწილაკებსაც; იოანე ტარიეისძე ხშირად ხმარობს როგორც უკუე, ისე საღამე ნაწილაკებს, იშვიათად მასთან ვიდრე მე-საც შეხვდებით; იოანე პეტრიწი თანაბრად ხშირად იყენებს უკუე, ვიდრე მე, ვინაჲ (ვინაჲმე) ვინაჲცე ნაწილაკებს. უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს ნაწილაკები ადრინდელ ორიგინალურ ძეგლებში შედარებით იშვიათად იხმარება. მათი მოხშირება დაკავშირებულია ბერძნულიდან უფრო გვიან (X—XII სს-ში) მთარგმნელთა მრავალრიგი სპეციფიკით აიხსნება.

ლოგიკური კავშირის დასამყარებლად წინამდებელ მსჯელობასთან, გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი სიტყვებისა, იოანე პეტრიწს რამდენიმეჯერ აქვს ნახმარი უკუე ნაწილაკი, რომელიც სხვა ავტორებთან თითქოს არ ჩანს. თავისი „განმარტების“ I თავში, განიხილავს რა არისტოტელეს მიერ ჩამოყალიბებულ „სიტყვიერების“ (ლოგიკურ) კანონებს, იოანე პეტრიწი გვთავაზობს სილოგიზმის სქემას (იხ. ტ. II, გვ. 11):

ეს სქემა შემდგენიარად იკითხება:

* ხელნაწერშია „თვთმიმდრეკისათჳს“, რაც ლაფსუსია.

1. ყველი ცხოველი არსება
ყოველი კაცო ცხოველია.

2. ყოველი თეთომოძრავი უკვდავია
ყოველი სული თეთომოძრავია.

მაშასადამე, ყოველი კაცო არსება

მაშასადამე, ყოველი სული უკვდავია.

საშუალო ტერმინებით (ც ხ ო ვ ე ლ ი, თ ვ ი თ მ ო ძ რ ა ე ი) ერთმანეთთან დაკავშირებულია ორ-ორი კიდურა ტერმინი (კ ა ც ი — ა რ ს ე ბ ა ლ ა ს უ ლ ი — უ კ ვ დ ა ე ი) და წინა ორი წინამძღვრისაგან გამომდინარეობის გზით მიღებულია ახალი მსგელობა-დანასკვი, რომელსაც წინ უძღვის ლოგიკური გამომდინარეობის მაჩვენებელი სიტყვა ნ უ ლ მ ე. იგი ბერძნული ძეგ ნაწილაკის ბადალია, რაც ჩანს ამონიოს ერმიასის თხზულების შემდეგი ადგილიდან: (რომელიც; თავის მხრივ, პლატონის „ფედროსიდან“ ამოღებული მსგელობაა და, ისევე, როგორც პეტრიწთან, სილოგიზმის სახითაა წარმოდგენილი): Ἡ ψυχὴ ἀποθνήσκει, τὸ ἀποθνήσκον ἀείκειται, τὸ ἀείκειται — ἀβύσσος, ἢ ψυχὴ ἄρα ἀβύσσος (Ammon. 35): „სული თეთომოძრავია, თეთომოძრავი—მარადმოდრავი, მარადმოდრავი-უკვდავი, მაშასადამე სული უკვდავია“.

ნ უ ლ მ ე ნაწილაკი ამავე მნიშვნელობით კიდევ სამიოდჯერ გვხვდება იოანე პეტრიწის „განმარტებაში“. ამასთან, ერთხელ — სინონიმურ წყვილში ე ი ნ ა მ ნაწილაკთან, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მის მნიშვნელობას:

ყოველსა შედგმულსა მარტივნი ეწინაებთან და ყოველსა სიმრავლესა ერთი დაუპირველდების, ვინაჲ ნ უ ლ მ ე პირველი შედგმული ერთაგან (ი პეტრ., II, § 6, 30—34); შედგმული პირველი ერთთაგან პირველთა, ხოლო ერთნი პირველნი ერთისაგან უპირველოსა და თვთ ყოველთა პირველსა, ნ უ ლ მ ე და პირველი შედგმული ერთისა მიერ ხესთაჲსა (ი. პეტრ., II, § 6, 30, 25); ხოლო ერთსუნი ერთისა მიერ, ნ უ ლ მ ე და ყოველნი თხზვანი და რთვანი ერთისა მიერ (ი. პეტრ. II, § 2, 19, 19).

ნ უ ლ მ ე ფორმაც შედგენილი ჩანს ორი ნაწილაკისაგან: უარყოფითი ნ უ და განუსაზღვრელობითი მ ე ნაწილაკისაგან, რომელიც ჩვეულებრივი შემადგენელი კომპონენტია ამგვარი საკავშირებელი სიტყვებისა (ე ი დ რ ე-მ ე, ე ი ნ ა მ-მ ე, ს ა დ ა-მ ე, ნ უ-ლ-მ ე) და ისევე ხელოვნურადაა შედგენილი ბერძნული ნაწილაკების შესატყვისად, როგორც ისინი⁴. თითქოს აუხსენელია ის, რომ ეს უარყოფითი ნ უ ნაწილაკის შემცველი ფორმა უარყოფითობის გაგებისაგან დაელოილია, მაგრამ იგი ამ მხრივ მარტო არა დგას. ანალოგიურადაა შედგენილი ნ უ ლ მ ე ნაწილაკი, რომელსაც ასევე არა აქვს უკუთქმითი გაგება. იგი ხშირად გვხვდება ძველი ქართული ენის ძეგლებში შესაძლებელ-სავარაუდებელი მნიშვნელობით („უკვების, შესაძლოა, იქნებ, ალბათ, ვაითუ“): მაგ.: „ნ უ ლ მ ე უკვარდეს მრავალთა ვითარ შეის დაედუმენ“ (ექუსთა დ. იაჲ, მოქმე წმცხ); „და იწყეს გზასა მიმოსვლად, ნ უ ლ მ ე უბადრუტთა ღონე რამჲს ყუნ გზისა მის მიმავალ-მომავალთათეს“ (მამ. ცხ., 130, 23—24); მან შეიძლება შეითავსოს „ხოლო“, „კი“ კავშირის მნიშვნელობაც: „ხოლო ამას გუასწავებს ჩუენ არა თითითა მჩუენებელი, ვითარმედ ესე უკუე ძელი, ხოლო ესე ნ უ ლ მ ე ჟუა არს, არამედ ჰმათა რათმე მიერ“ (S 2562, 243r).

ასანაშნავია, რომ ნ უ ლ მ ე ნაწილაკი იოანე პეტრიწი ჩვენთვის საინტერესო, ლოგიკური (მ ა შ ა ს ა დ ა მ-ე) კავშირის მნიშვნელობითაც ხმარობს:

⁴ თუმცა არის შესაძლებლობა მისი ნუთუ-მე („იქნებ“) ნაწილაკთან დაკავშირებისაც. ამ ფორმის წყვილს ექსტრემალური პეტრიწისავე თარგმანში ვხვდებით: არამედ და ნუთუ-მე და თქუეს ენბე, ვითარმედ... (სუბს., 19, 17). მაგრამ უფრო აშკარაა და ნათელი მისი ნ უ - ლ მ ე ნაწილაკთან ანალოგია, რასაც ნ უ ლ მ ე ნაწილაკებთან შორის შეპაიჯებისთვის უ ხოვანიც (ნუ-ლ-მე) უნდა აღსატყვებდეს.

„თუ ასაკი ცხოველთა წელიწდისა არს დამოკიდებულ, ხოლო წელიწადი ყოველი ეამია, ნ უ ლ კ უ ე ასაკი ყოველი ეამისა და დამოკიდებულ არს და განიზომების მის მიერ (ი. პეტრ., II, 109, 10—12). ნ უ ლ კ უ ე ფორმა ამ შემთხვევაში ერთ მთლიანობას წარმოადგენს, დაუნაწევრებელია: ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკებს აქ დაკარგული აქვთ დამოუკიდებელი მნიშვნელობა და ისინი შერწყმულადაც უნდა იწერებოდეს, რასაც ვერ ვიტყვით სახარების შემდეგს მაგალითზე, რომელშიც ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკების დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ექვს არ იწვევს და ისინი ცალ-ცალკე უნდა დაეწერათ: „ნუ უკუე გეშინინ მთვან, რამეთუ არა არს დაფარული, რომელი არა გამოჩნდეს“ (მ. 10, 26). *Μή οὖν φοβῆσθε ἀνθρώπους, ὅτι ἡ ψὴν ἔχει ἀποκτείνουσιν, ὁ δὲ σὸς ἀποκτείνωσθὴν οὐ δύναται. Ne ergo timueritis eos: nihil enim est opertum, quod non revelabitur. И так, не бойтесь их: ибо нет ничего сокровенного, что не открылось бы.*

საინტერესოა ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკის საბასეული ვანმარტება, საიდანაც ჩანს, რომ დიდ ლექსიკოგრაფს იგი ისეთივე შედგენილობისა და მნიშვნელობისად მიანინა, როგორც არამედ: „ნ უ ლ კ უ ე— არა უკუე არს, არამედ მუჯაესი რამე მისი, ვითარცა არამედ ი“... ლექსიკონის ერთ-ერთ ნუსხაში კი წყაროცაა მითითებული (ნემესიოსი), საიდანაც ჩანს, რომ საბას ეს სიტყვა ნემესიოს ვესელის „ბუნებისათვის კაცისა“ პეტრიწისეული თარგმანიდან ამოუღია. აი ეს კონტექსტებიც: „რამ ვინამე არს წინააღრჩევამ? ნ უ ლ კ უ ე და ნეფსითად ვინამე არს: 134,5 *τι ἄρα ἐστὶν ἡ πρόαίρεσις; Ἄρα τὸ ἐκείνου Quid ergo est electio? An, quod sponte fit...* (Patr. gr. t. 40, c. XXXIII); *Итак, что такое выбор? Может быть тоже, что и произвольное? (Влад. 154) არამედ ნუქე და წადილ არს წინააღრჩევი? 134, 20 Ἄρ' οὖν ὄρεσις ἐστὶν ἡ προαίρεσις; An igitur appetitus est electio? (იქვე); Но может быть выбор есть желание? (Влад., 154).*

საბა შემთხვევით არ უნდა აკავშირებდეს ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკს არამედ ფორმასთან: მას შემჩნეული და ვაზრებული აქვს მათი მგაქსი აგებულება: უარყოფითი ნაწილაკები ნ უ ლ კ უ ე კითხვით-განუქსაზღვრელობითი ნაწილაკი. ოღონდ მეორე შემთხვევაში ნაწილაკი ვითარებითი ბრუნვის ფორმაშია: არამედ.

მაგრამ ზემოთ მოყვანილ კონტექსტებში ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკს არა აქვს არც ლოგიკური კავშირის (უკუე, ვიღრემე, ვინამე-მამსადამე, ამგვარად) მნიშვნელობა, როგორც ეს ვნახეთ „ვანმარტების“ ზემოთმოხმობილ მაგალითებში და არც „მისი მუჯაესი არამედის“ მნიშვნელობა, როგორც ამას საბა ვანმარტავს. ამ კონტექსტებიდან ამჟღავნად ჩანს, რომ ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკი ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკთა ერთ-ერთი მნიშვნელობით არის ნახმარი, კერძოდ, მას აქ აქვს „იქნებ, ეგების“ მნიშვნელობა და აქედანვე ნათელი ხდება, რომ ნ უ ლ კ უ ე ფორმაში ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკის ანალოგიითაა ჩართული ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკების შემართებული უ ხმოვანი. როგორც ვნახეთ, ბერძნულ დედანში ნ უ ლ კ უ ე ნაწილაკის შესაბამისად ნახმარია *εἴα* კითხვით-განუქსაზღვრელობითი ნაწილაკი, რომელსაც ლათინურში შეესატყვიებდა *an*, ხოლო რუსულში—*может быть, неужели*. საქმე ისაა, რომ ბერძნულ „აქა ნაწილაკს შემოსილი მახვილით კითხვით-განუქსაზღვრელობითი მინაარსი აქვს („ეგების, იქნებ“) ხოლო ამავე *ἀρα* ფუნქტ მკვეთრი მახვილით კი ლოგიკური კავშირის ფუნქცია აკისრია (ამგვარად, მამსადამე, ძე. ვინამე, ვიღრემე, უკუე), რასაც კარგად გვიჩვენებს ზემოთ მოყვანილი ბერძნული კონტექსტი: *τι ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις; Ἄρα τὸ ἐκείνου...*

ა. შ. ძიმოვიტი, კავშირები ქართულ ენაში, თბილისი, 1969, გვ. 109.

ამგვარად, ნათელი ხდება, თუ რატომ იყვნენ იოანე პეტრიწი ნ უ უ მ ე ფორ-
მას ერთ შემთხვევაში კითხვითი ნაწილაკის (ეგების, იწნებ) და მეორე შემთხვევა-
ში—ლოგიკური საკავშირებელი სიტყვის (ამგვარად, მაშასადამე) მნიშვნელობით.

დამოწმებული ძეგლები და შემოყლებანი

- ბალაე. — ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაუთო
ოლია აბულაძემ, თბილისი, 1957.
- დალა. — იოანე დ ა მ ა ს კ ე ლ ი, დილაქტრია, ქართული ტექსტის თარგმანი გამოსცა, გამო-
კლევა და ლექსიკონი დაუთო შაია რაფაელმ, თბილისი, 1976.
- ექუსთა, კაც ავ. — უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და „კაცის
აგებულტებისთჳს“, გვიოსცა, გვიკლევა და ლექსიკონი დაუთო ოლია აბულაძემ, თბი-
ლისი, 1964.
- ი. პეტრ. — იოანე პეტრიწის ოქროსწიგნებში, II, განმარტება პროკლესათჳს დადოხოხისა და პლა-
ტონერისა ფილოსოფიოსათჳს, ტექსტი გვიოსცეს და გამოკლევა დაუთოთ შ. ნუცუბაძემ
და ს. ყუუხიშვილმა, თბილისი, 1937.
- შ. — შათე, ქართული ოთხთაეის ორი ძველი რედაქცია, ტექსტი გამოსცა და გამოკლევა დაუთო
ივ. მინაიშვილმა, თბილისი, 1980.
- შამ. ცხ. — შამთა ცხორების, ტექსტი გვიოსცეს შ. ანაბადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაუ-
თო ვახტანგ მინაიშვილმა, თბილისი, 1971.
- ცხ. აღმ. — ცხოვრება აღმისი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შედგენილი
სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, თბილისი, 1946.
- A 240 — წინამძღვარი, თქმული იოანე დამასკელისა, ეფთჳმე ათონელის თარგმანი, კ. კეკელიძის
სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის A ფონდის № 240 ხელნაწერი კრებულ. 1791 წლისა.
- S 2562 — მონათის ერმიის ღე, „მოსასწენებელი ხუთთა ქმთადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“,
„მოსასწენებელი ათთა კატეხორიკთადმი არისტოტელისათა“, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა
ინსტიტუტის S ფონდის № 2562 ხელნაწერი, XIII ს.
- Ammon. — Ammonius in Porphyrii Isagogen vive V voces. éd. Adolffus Russe, Berolini, Com-
mentaria in Aristotelen Graeca, vol. IV.
- Dial. — Bonifatius Kotler, Die Schriften des Ioannes von Damaskos, Berlin, 1969.]

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

К ПРОИСХОЖДЕНИЮ НЕКОТОРЫХ СОЮЗНЫХ СЛОВ И ЧАСТИЦ В ДРЕВНЕГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье рассматривается происхождение союзных частиц *სადამე*, *მა-
შასადამე* (←*მაშასადამე*), *ნუუჳმე* (*ნუ-უ-მე*) «итак», «таким образом», «поэтому».

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრა
წარმოიღვნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა
შ. მძიმურმა

დავანა ბელიჩივილი

კველი ქართული ლიტერატურის ტერმინოლოგიიდან

ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლები, განსაკუთრებით XI—XII საუკუნეებისა, აკმაოდ მდიდარ მასალას იძლევიან ძველი ქართული ფილოსოფიურისა და კერძოდ, ლოგიკური ტერმინოლოგიის შესასწავლად.

ცნობილია, რომ XI საუკუნეში ქართულად ორჯერ თარგმნეს (ჩერ ეფრემ მცირემ და შემდეგ არსენი იყალთოელმა) VIII საუკუნის ბერძენი თეოლოგის იოანე დამასკელის ტრილოგია *Πηγῶν ἑνῶσεως*; „წყაროე ცოდნისა“. ეს თხზულება შეიცავს ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ნაწილს *Κεφάλαια φιλοσοφίας* — „ფილოსოფიურ თავებს“, ანუ, როგორც შემდგომ უწოდეს, „დიალექტიკას“ (ანტიკური გაგებით. საუბრის, დიალოგის ხელოვნებას. მტკიცებისა და უარყოფის უბით კეშმარტების დადგენის წესების ხელოვნებას). რომელიც ეყრდნობა არისტოტელეს კომენტატორების შრომებს და წარმოადგენს არისტოტელეს ლოგიკურ მოძღვრებათა გადამუშავებას თეოლოგიური მიზნებისათვის. XI საუკუნისავე გასულს ჩანს თარგმნილი V საუკუნის ალექსანდრიელი ნეოპლატონიკოსის ამონიოს ერძახის კომენტაჰები არისტოტელეს „კატეგორიებსა“ და III საუკუნის ნეოპლატონიკოსი ფილოსოფოსის პორფირის „მეყვანალებაზე“ (რომელიც თავის მხრივ არისტოტელეს „კატეგორიების“ კომენტარებს წარმოადგენს). ეს არის „მოსასვენებელი ათთა კატილორიათადმი არისტოტელისათა“ და მოსასვენებელი ხუთთა კმათადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“. ამ თხზულებებზეც არისტოტელესაგან მომდინარე ფილოსოფიური და ლოგიკური ტერმინებია განმარტებული. მათს თარგმნას ლიტერატურული ტრადიცია იოანე ტარიქისძეს მიაწერს¹.

XII საუკუნის დასაწყისში იოანე პეტრიწმა თარგმნა ნეოპლატონური ფილოსოფიის უდიდესი წარმომადგენლის, V საუკუნის ბერძენი ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსის ტრაქტატი *Περὶ ἑξῆς*; *ἑξῆς*; „კავშირნი ღმრთისმეტყუელებითნი“ („თეოლოგიის საფუძვლები“)², რომელსაც საკუ-

¹ იოანე დამასკელი, დიალექტიკა, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოც. გაბოცლევა და ლექსიკონი ღურთო შ. ჩაფავამ, თბილისი, 1976.

² ქვეყნიის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდის № 2562 ხელნაწერი. ტექსტი გადაწერილი ქიანდა და გამოსაცემად ამზადებდა აწ განსვენებული მესხიერი დოქ. ნ. ეკვაქვაძე. ამჟამად მის გამოცემაზე შეშაობს ხელნაწერთა ინსტიტუტის უფრ. ნესე. მუშაკი შ. ჩაფავა.

³ ივ. ლოლაქილის აზრით, იოანე ტარიქისძე და იოანე პეტრიწი ერთი და იგივე პიროვნება და მასთანადავე ამონიოსის „მოსასვენებელი“ პეტრიწის მიერ არის თარგმნილი. იხ. იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კობე, თბილისი, 1968, გამოცემა გვ. 34—25.

⁴ იოანე პეტრიწი, შრომები, I, პროკლე დიადოხოსისა პლატონისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოც. გაბოცლევა და ლექსიკონი ღურთო ს. ყუბხიშვილმა,

თარი კომენტარები დაერთო. ტრაქტატის პირველი თავის განმარტებაში, რონელიც ეძღვნება ერთისა და სიმრავლის საკითხს, კერძოდ, იმ თეზისის მტკიცებას, რომ „ყოველი სიმრავლე უზიარება ერთს“, ამ თეზისის მტკიცებისას კონკრეტულ მაგალითზე (სილოგისმის სქემის მოტანით) იოანე პეტრიწი მკითხველს (თუ მსმენელს) აცნობს პროკლეს სილოგისტური დასაბუთების მეთოდს. ლოგიკური დასაბუთების პროკლესეული (უარყოფადი) გზის ჩვენებისას იოანე პეტრიწი მკითხველს არისტოტელეს „ორგანონზე“, რომლითა გარეშეც, მისი აზრით, შეუძლებელია ლოგიკური გზით რისიმე შემეცნება. ამასთან დაკავშირებით პეტრიწი მოკლედ მიმოიხილავს არისტოტელეს მიერ დადგენილ ლოგიკურ კანონებს, თარგმნის და სათანადოდ განმარტავს მის ძირითად ტერმინებსა და ცნებებს. გარდა ამისა, „განმარტების“ სხვადასხვა თავში შემეცნების პროცესის ანალიზისას თუ ონტოლოგიის საკითხთა განხილვისას იოანე პეტრიწი ვრცლად ჩერდება სათანადო ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ცნებათა განმარტებაზე და მათი შესაბამისი ქართული ტერმინების შერჩევაზე. ასეთ დროს ჩვენ შეიძლება თვალგავადევნოთ სპეციალური ტერმინის შექმნისა და გამოწვევების მეტად საინტერესო პროცესს, რომელშიც შესანიშნავად მკლავდება ამ დიდი მოაზროვნის შემოქმედებითი პრინციპები.

საქვად არის წარმოდგენილი ლოგიკურ-ფილოსოფიური ტერმინოლოგია პეტრიწისავე თარგმნილ, V საუკუნის ნეოპლატონიკოსის ნემესიოს ემესელის საბუნებისმეტყველო-ფსიქოლოგიური ხასიათის „ბუნებისათვის კაცისა“ თხზულებაში¹, რომელიც, სხვა ზემოთ ჩამოთვლილ თხზულებებთან ერთად, იოანე დამასკელის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს.

მეტად საინტერესო სურათს იძლევა ძირითადად ერთი პირველწყაროსაგან — არისტოტელესაგან — მომდინარე, მაგრამ სხვადასხვა უკვე ქრისტიან კომენტატორთა და მთარგმნელთა ხელში გამოვლილი ლოგიკური ტერმინების ურთიერთმიმართება მათი წარმოების პრინციპებისა და მნიშვნელობათა განვითარების გზების შესწავლის თვალსაზრისით.

ავიღოთ, მაგალითად, მსჯელობასა და დასკვნა-დასაბუთებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ცნება-ტერმინი: ეს ტერმინები ბერძნულში ძირითადად არისტოტელეს თხზულებებსა („ანალიტიკები“, „კატეგორიები“) და მის კომენტატორთა (დიოგენე ლაერტის, პორფირის, ამონიოს ერმიასის, იოანე დამასკელის) შრომებშია დამუშავებული. XI—XII საუკუნეთა ქართველ მთარგმნელებთან ისინი გადმოცემულია სხვადასხვა სიტყვებით, რაც საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ამ სიტყვების ტერმინებად ჩამოყალიბების საინტერესო პროცესს:

1. ἡ λογική πραγματεία — სიტყვერი მოქმედება, სიტყვერი საქმიერობა, სიტყვერი მოფარდულობა (ლოგიკური საქმიანობა, ლოგიკის დისციპლინა);

2. ἀπόδειξις — გამოჩინება, მჩუენებლობა, აღმოჩენა, აღმოსაჩენელი (მტკიცება, დასაბუთება, demonstratio);

თბილისი, 1940. იოანე პეტრიწი, შრომები, II, განმარტება... ტექსტი გამოსცის შ. ნუსხიანიძე და ს. უაბხიშვილი, თბილისი, 1937.

¹ ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათვის კაცისა, ბერძნულიდან გადმოღებული იოანე პეტრიწის მიერ, გამოსცა, ლესიკონი დაერთო ს. გორაძემ, ტფილისი, 1914.

3. საკმარნი აღჰოჩენისანი (დასაბუთების ელემენტები):
4. მისი: — მღებარე, დადებული (თეზისი):
5. ἡ ἀντι, ἀρχή — მიზეზი, დასაბამი (მიზეზი, საფუძველი. საწყისი).
6. κατὰ αὐτὴν — დაკავშირება (აგება. არგუმენტაცია):
7. συλλογισμός — შეგულისხმობა. შემოკლება. თავშესიტყვა. შესიტყუვა (სილოგისმი):
8. πρότερον — საბოლოო, წინამდებარე სიტყვა. წინადადება. წინგანსვლა, პირველდაწესებულა (წინადადება, წინამძღვარი):
9. ἔπειτα — განსასვლერება, საზღვარი (განსაზღვრება. ტერმინი).
10. ἡ ἄρα — კიდური (კიდურა ტერმინი):
11. τὸ μῆτος — საშუალო (საშუალო ტერმინი):
12. ἀρχή — მინალები, მიღებული (წინამძღვარი, დიდი წინამძღვარი).
13. συλλογισμός — შესრულება. თანგასავალი (დანაკ):
14. ἀρχή — განკლა, წინჩამოსაგდებელი სიტყვა (ამოცანა. საკითხი. პრობლემა):
15. ἀρχή — პირველმდებარი (დაშვება, წინამძღვარი):
16. ἔπειτα — წინამოკიდული. ნათი წინამდებარე. ქვემდებარე (სუბიექტი, ქვემდებარე):
17. ἀρχή — შესმენა, κατὰ αὐτὴν — შესმენილი (რაც გამოითქმის. პრედკატი, შემასმენელი),
18. κατὰ αὐτὴν — წართქუმა (წართქმა, მტყუება):
19. ἀρχή — უკეთქუმა (უარყოფა, უკეთქმა):
20. τὸ, ἔπειτα — დასასრული, განი, საგანი, საზარი (დასასრული, მიზანი):
21. ἀρχή — გაკუეთა, აღლევა (ანალიზი):
22. ἀρχή — შედგმა, თანდასხმა (სინთეზი):

და სხვა.

დაეწყეთ თვით ამ დისკიპლინის აღმნიშვნელი ტერმინით:

1. ლოგიკა. იოანე დამასკელის განმარტებით, ლოგიკის ანუ „საბუთებში“ საქმიანობის მიზანს, ამოცანას წარმოადგენს დასაბუთების, მტყუების წარჩინება: *χρητὴν ἔχειν ἵνα ἀποδείξῃ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος* (Dial. 32).

ფერმ მტყუ ბერძნული ἡ λογική πραγματεύεται — ტერმინის შესაბამისად ხმარობს ამ შესიტყუებას: სიტყვერი მოქმედებაა. არსენი ოდნავ ცულის ფერმის ტერმინს და უფრო უახლოვდება ბერძნულს მნიშვნელობას: სიტყვერი საქმიერობა. ამასთან, მთელი კონტექსტის აზრით მის ფარგმანში უფრო ნათლადა გადმოცემული:

როგორც ჯედავთ, იოანე ტარიკისძე მოფარდულობა ტერმინს ჩვეულებრივ. ფილოსოფიასა და სიტყვიერებასთან (ლოგიკასთან) წყვილში ხმა-რობს (იხ. აგრეთვე. 131v. 140v., 204v., 237v. 248v და სხვ.).

ზემოთ ვთქვით, რომ ფრდა, ფრდილი, მოფარდული და ამ ფუძისგან ნაწარმოები სხვა სიტყვების მნიშვნელობა (როგორც სახელურის, ისე ზმნებისა) ძველ ქართულში დაკავშირებულია „სყიდა ვაქრობა“ სიტყვების მნიშვნელობასთან. ამ შინაარსის სათანადო მაგალითები საკმაოდაა მოუანილო ილია აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონში. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მასალა ძირითადად საბარბაქოა და არც ერთ შემთხვევაში არ არის დადასტურებული ის მნიშვნელობა, რომელიც, როგორც ვნახეთ. ამ სიტყვებს გვიანდელ ფილოსოფიური ხასიათის თხზულებებში აქვთ ჩვეულებრივ. აღსანიშნავია. აგრეთვე, რომ არსენისეულ „დღიურ სჯულისკანონში“ სიტყვა მოფარდულობა „ვაჭრობის“ მნიშვნელობით არის ნახვარი.

ანჯაბრად ჩვენს ხელთ არსებული მასალები მისხედვით ეს ტერმინი ბერძნული *παρρησια* ს შენატყვისად („ნაშრომის“ და აქედან „წიგნის“, „დისციპლინის“ გაგებით) პეტრიწის სკოლის ნაშრომებში გვხვდება და, აშკნად, მათი შემოტანა ჩანს. მაგრამ მოფარდულობა სიტყვა არც მისი ჩვეულებრივი და არც ტერმინოლოგიური გაგებით არ დამკვიდრებულა ქართულ სალიტერატურო ენაში (დღეს შემორჩენილია ფარდული სიტყვა პატარა ფიქრული ან ზოგჯერ უკედლებო გადახურული ნაგებობის, საეკლესიო, კოსმოსის მნიშვნელობით). მაგრამ ფილოსოფიური წყაროების აღორძინების ხანაში, XVI ს. ში, იოანე ბაგრატიონის გამოუყენებია ეს ტერმინი (ისევე როგორც ზევი ა სხვა) თავისი „კალმასობის“ ფილოსოფიურ ნაწილში, რომლის ერთ მნიშვნელოვან წყაროს ამონიოს ერმიასის ძველი ქართული თარგმანი წარმოადგენს: „იბრანის მოყურება არს მეცნიერება საღმრთოთა და კაცობრივთა მოფარდულობათა (კალმ., 185. 10—11, იხ. აგრეთვე, 185, 14; 137, 7).

მარცხ. როგორ გახდა შესაძლებელი მოფარდულობა სიტყვის მნიშვნელობის ანეთი „უცნაური“ და თითქოს არაკანონობიერი გადაწვევა? ეს შემთხვევა გამონაკლისი არ არის. იგი არც ისე უცნაურად მოგვეჩვენება, თუ გავიხსენებთ, ერთი მხრივ, ბერძნული ბერძენი ფუძის სემანტიკურ წრეს („ქალაქის მოედანი, სასახლო საკრებულო, ბაზრის მოედანი, ბაზარი, საეკლესიო შენობები — ფარდულები“. მისგან ნაწარმოები ზმნები ბერძენი — „ყილა“ და ბერძენი — „ლანარაკი, საჭარო სიტყვა. თხოვრა“) და მეორე მხრივ, ანალოგიური გადაწვევა თვით ქართულშივე „საშ სპარს. *فرمانخانه* „მოედანი, საკრებულო“ სომხ. *կրպակարակ*, რომელსაც ძველ ქართულში უკარაკარაკის სახით ვხვდებით, ახალ ქართულში კი მისგან მივიღეთ ფორმა „ლანარაკი“.

2. დასაბუთება — გამოჩინება, გამოჩინებულობა, აღმოჩენა.

იოანე დავსაკელის „დიალექტიკის“ 51-ე თავი ეძღვნება ლოგიკის მიზნის განმარტებას: *Ἐφ' ἧς γινώσκουσιν, ἔτι σκοπεῖν εἶχει τὴ λέγειν προσημασία περί τῆς ἀποδείξεως. 'H δὲ ἀποδείξις συλλογισμὸς ἐστίν (Dial. 51, 132);* „ლოგიკის მიზანია დასაბუთების წარმართვა. დასაბუთება კი სილოგიზმია“.

ამგვარად, ლოგიკის ძირითადი ცნებებია დასაბუთება და სილოგიზმი. ამ ცნებების შესატყვისად ეფრემი და არსენი სხვადასხვა ტერმინებს ქმნიან:

ეფრემი

შოსწრაფებია აქუს ჰიტყვერსა მოქმედელასა გამოჩინებოსათვის საქმეთათა. ხოლო გამოჩინებაა იგი შემოკრებაა არს (ლიალ., 51.1).

არსენი

წინა-ჟე იჟუად სიტყვერსა საქმიერობასა წარმართება გამოჩინებულობისაჲ, ხოლო გამოჩინებებაა შეგულისსიტყუაა არს.

როგორც ვხედავთ: ძაბძეძე („მტკიცება, დასაბუთება“ demonstratio, доказательство“) ცნების შესატყვისად ეფრემი იყენებს გამოჩინება ლექსემას, არსენი კი მასთან ერთად აგრეთვე, გამომაჩინებულობასაც. ეს ლექსემები სიტყვა-სიტყვივით თარგმანია ბერძნული ძაბძეძე; ტერმინისა, რომელიც წარმოადგენს ძე:αυσμ: ზმნისაგან („გამოჩენა, ჩვენება“) ნაწარმოებ სახელს. მისი პირველადი მნიშვნელობაა „დანახვება, ჩვენება, demonstratio, показывание“. აქედანვე მოდის მღი ზოგადი ლოგიკური მნიშვნელობაც „მტკიცება, დასაბუთება, საბუთი“.

ამგვარად, ბერძნულში ძაბძეძე-ი პოლისემიური სიტყვაა. მას აქვს როგორც ჩვეულებრივი, ისე სპეციალური. ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა. თუმცა უკვე არისტოტელეს ნაშრომებში „ჩვენება“ (ძე:αυσμ) და „დასაბუთება“ (ძაბძეძე) მნიშვნელობებს შორის განსხვავება დამყარებულია ზმნისწინა მეშეობით: უზმნისწინო ფორმას, ჩვეულებრივ, „დანახვება, ჩვენების“ მნიშვნელობა აქვს. ხოლო ზმნისწინიანს კი სპეციალური ტერმინოლოგიური გაგება აქვს მიღებული¹⁰. მაგრამ ეს განსხვავება ბოლომდე არ არის დაკლებული: ზოგჯერ უზმნისწინო ფორმასაც „დასაბუთების“ მნიშვნელობით ხვდებით არისტოტელესთანვე¹¹. რუსულშიც ზმნისწინების საშუალებით მონებრდა ფორმალური განსხვავების დამყარება ამ ორ მნიშვნელობას შორის: по-казать, до-казать. ასეთი შესაძლებლობა თავის დროზე ქართულშიც იქნა გამოყენებული: იოანე პეტრიწმა ჩენა ფუძეზე აღმო ზმნისწინის დართვით აწარმოვა ტერმინი აღმოჩენა, რომელიც ამ გზით განსხვავდა ჩვეულებრივი გაგებით გავრცელებული გამოჩინება სიტყვისაგან და მკაცრად გაკვეთული ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა („მტკიცება, დასაბუთება“) მიანიჭა მას: დაპრობო კუალად აღმოჩენაა სიხადისათვის (ი. პეტრ., I, § 44, 133, 27); იტყვს აღმოჩენაჲ, ვითარმედ ყოველი თთომდგომი უნაწილო არს და მარტივ (ი. პეტრ., II, § 47, 106, 17), ვინაჲ ყოველთა ზედა ესე საზღვარი აღმოჩენისაჲ (ი. პეტრ., I, § III, 69, 5—6. — ო λόγος τής ძაბძეძეჲჲ).

აღმოჩენა ფუძისაგან იოანე პეტრიწს საკმაოდ ბევრი დერივატი აქვს ნაწარმოები, როგორც პირიანი ფორმები ზმნისა, ასევე უპირით: ვითარცა აღმოჩინოს იძულებითმან კანონმან თანშესიტყვსამან (II, § 10, 10, 16), რა-

¹⁰ Аверницева С. С., Поэтика ранневизантийской литературы. Москва, 1977, гл. 33—34.

¹¹ Древнегреческо-русский словарь, составил И. Х. Дворецкий. Москва, 1958, т. I, гл. 348, с. бძეძე.

მეთუ აღმოჩინა უკუე, ვითარჲდ უმეტეს ყოვლებრივ არიან უმახლო-
ბელესნი ერთისანი (I, § 150, 90, 32—33), და სხვ.

საინტერესოა, რომ, როცა იოანე პეტრიწს სვირდება ფაქს ზმნაგან ნა-
წარმოები ფორმების თარგმნა იგი ჩენ/ჩინ ფუძეს ოდენ მარტივ აღ ზმნისწინს
ურთავს განსასხვავებლად სპეციალური ტერმინისაგან. რომელსაც, როგორც ზე-
მოთ ვნახეთ, რთული აღმო ზმნისწინით აფორმებდა: ვინამე ესრე და ოდეს-
მე ესრე და ესეზომე აღ ჩნდების (I, § 210, 126. 4).

რაც შეეხება ისეთ ცნებას. როგორცაა „საბუთი. არგუმენტი“, ДОВОД, ДО-
КАЗАТЕЛЬСТВО, იოანე პეტრიწი მის გამოსახატავად აწარმოებს მომავალი დრო-
ის მიმდობას. რომელსაც, ასევე. ურთავს აღმო ზმნისწინს: აღ მოსაჩენი,
აღ მოსაჩენელი და, ამგვარად, ერთმანეთისაგან განასხვავებს ძპრძეზიც
— „დასაბუთება, მტკიცება. ДОКАЗАТЕЛЬСТВО.“ და ძპრძეზიც — „საბუთი“,
„ДОКАЗАТЕЛЬСТВО, ДОВОД“ მნიშვნელობებს: რამეთუ ესევე აღ მოსაჩენე-
ლი ყოველთა ზედა (I, § 22): „ჩ ობაშა; ძპრძეზიც (Ррoкλ. § 22, col, LX, 19),
ამათ ყოველთა ზედა დაართო სიწმიდე და სიცხადე აღ მოსაჩენთაჲ
(II, წინას. 5, 17. ესეველა ამათ ზედ დაუმატა საბუთთა სიცხადე და სიწმინდე“;
მტკიცეთა აღ მოსაჩენთა მიერ შეკრა დაუცხნელი სირაჲ მათი (II, § 12,
20—21): „მტკიცე საბუთებით შეკრა მათი დაურღვეველი რიგი“: ესე სამნი აღ-
ღ მოსაჩენნი წინჩამოდებითნი დასხნა (II, § 11, 39—29); „ეს სამი წინას-
წარი საბუთი მოიტანა“;

ეს ტერმინები იოანე პეტრიწს ჟერ კიდევ ნემესიოს ემესელის თხზუ-
ლების თარგმანში აქვს გამოყენებულ: ვინაითგან სული აღ მოეაჩინეთ
არცა სხეულყოფად, არცა მორთულება, არცა შეზავება... (ბუნ. კაც., 50, 22):
„რადგანაც დაემტკიცეთ. რომ სული არც სხეულია, არც პარამონია. არც შეზა-
ვება“; მრავალ უკუე არიან აღ მოსაჩენელი ორი უკუდავებისათვის მისისა
პლატონის მიერ და სხუათა (ბუნ. კაც., 51, 7): „მრავალ საბუთთა მისი უკე-
დავებთს შესახებ პლატონთან და სხვებთან“): Πoλλαί μὲν οὖν εἰσι τῆς
ἐμφανείας ἀναγινώσκονται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος καὶ τὸ μέτρον (Нем. 589).
სოლო მათდა შიშართ. რომელთა არა ჰრწმენოდენ ქრისტიანეთა წიგნნი, კმა
ყოფიან აღ მოსაჩენელი, რომელ არა არს სული პირველ თქუმელთა
ამათგანი რაჲვე (ბუნ. კაც., 51. 14—15): „იმათ შიშართ. რომელთაც არა სწამთ
ქრისტიანული წიგნები, საეპარსია საბუთები, რომ სული არ არის ადრე დაა-
ხელებულთაგან რომელიმე“.

ამგვარად, აღ მოჩენა ტერმინს და მისგან ნაწარმოებ დერივატებს
„იოანე პეტრიწთან ნათლად გამოკვეთილი სპეციალური ცნების გამოხატვა აყ-
ისრიათ, რასაც კარგად გვიჩვენებს მისი „განმარტებია“ შემდეგი ადგილები:
„მერმე აღიღებს მას აღ მოჩენილსა და უმხოლებელსა პირსა და სხუა-
სა შემდგომსა აღ მოჩენის და შემდგომითი შეზღოვად ყოველსა ზედა
ამას ყოფის: რამეთუ პირველ აღ მოჩენილთა მიერ შეზღომთასა დას-
დებებს საფუძველსა აღ მოჩენათას (II, წინას., 4, 7—10): „შემდეგ აღი-
ღებს ამ დამტკიცებულსა და დაურღვეველ აზრს და სხვას, შემდეგს ამტკიცებს.
და ასე შემდეგ, ყოველთვის ასე იქცევა: ადრე დამტკიცებულთ საფუძველად უდ-
ებს შემდგომს მტკიცებებს“; და ვითარ ყოველთურთ ამხილოს, მერმე, დაჯან-
მულსა აღმოჩენთა მიერ მასვე პირველსა სიტყუასა თანგანელის სახედ დამტ-
კიცებს (II, § 1, 11, 10): „და როცა ყოველმხრივ განიხილავს, შემდეგ, საბუ-
თებით აღქურვილს, იმავე თავდაპირველ აზრს დანასკვის სახით გაამყარებს“.

აღმოსაჩენი და აღმოსაჩენელი („აბუთი. არგუმენტი“, ის, რისი საშუალებითაც მტყიდება რაიმე) წარმოების მიხედვით მოწვეული დროის საობიექტო მიმღეობაა. ამავე საობიექტო მიმღეობის, ფორმითვე გადმოიყვამ ცნება იმისა, „რაც უნდა დატყიდეს“. ამიტომ. ომონიმიის თავიდან ასაცილებლად იოანე პეტრიწი ამ შემთხვევისათვის მოხერხებულად იყენებს სა — კონფიქსიან წარმოებას უკვე იმ დროისთვისაც არქ.უღლ.: ამო- დაჯაშვილია მიერ აღმოჩინების ყოველი აღმოსაჩინოი (II, 10, 23): „ამ აღკაზმულობის. არგუმენტაციის საშუალებით მტყიდება ყოველი დასამტყიკებელ“.

ამავე ჰვეულ: განკუთვნიება რთული შესრუტება-ტერმინი კანონი აღმოსაჩენთაე („დასაბუტუნის. ამოციტყიკის კანონი“): ვითაროდეს სოტყუა, ვითარედო მე ამს ჳრტყუ და შენ, წინააღმდეგომო, არ იტყუ ამას. მაშა გამოტყაჩინოთ კანონთა მიერ აღმოსაჩენთაესა (II, § 1, 10, 15).

როგორც დავხანეთ. აღმოსაჩენა ტერმინს და შისკან ნაწარმოებ დერიცეტებს იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ ენაში დამკვიდრებული აქვთ სრულიად გარკვეული ცნებით მნიშვნელობა და მოპოვებული აქვთ ტერმინოლოგიური ღირებულება.

ამავე. აღმოსაჩენა ტერმინს იყენებს ამინოსის შიიონის მთარგმნელიც. აედოთ, მაგალითად. ის კონტექსტი, რომლითაც იოანე დამსკელი სარგებლობს და, სადაც ლოკიკაა განმარტებული რკვიის: „ესეთი სკეპინობა. რკვილს საგანს დანაბუტების წამართვა: 'Καὶ τὴν γὰρ ἡ λαγυαὶ ἠραγματῆα κατὰ τὴν ἀετῆα κερὶ τῆς ἀπῆδῆς (Ammon. 158, 6-7) სოტყეიერი მოტადრელობა აღმოსაჩენისათკს შთამოვალს (S 2562, 182r): Ἰὴσὺς γὰρ ἀπῆδῆς: τῆς μῆν ἠρωτῆσῆς: σῶφῆς: καὶ ἰσοιογυαῖσῆς: λαγῆς: (Ammon. 74, 23-24): ყოველი აღმოსაჩენაე პირტასეთთა ვიღრევე ცხადთა და აღსარებულთა მინსტანს (S 2562, 167r): „ყოველი დასაბუტება ცხადსა კეშმარტისა და აღარებულ წანამღერებს რღებს“.

ზუსტოთ ენასეთ, რომ ონე დამსკელი „დალიტყიკის“ შესაბანი კონტექსტში ეღრევი და არსენა ბერძნული ტერმინს თარგმნიდნენ გამოსჩინება და გამომჩინებელითა სოტყეებით. ზოგ შემთხვევაში ონე ტარიკისძე უთარგმნელად ტრეებს ბერძნული და პირდაპირ ბერძნული ტერმინი ვადმოკან ქართული გაფორმებით: ამოდიკსი სკლოგიზმოსი რამე არს (S 2562, 245r). ხანგანსულ ჳრტყეაზე მოთითებოი ხელნაწერის ამიაზე მოცემულია განმარტება: „აღმოსაჩენაე“. თავად ამინოსის ეს განმარტება ამოცებული აქვს არისტოტელეს „ანალიტიკებიდან“, სადაც ნათქვამია: „Ἐ μὲν γὰρ ἀπῆδῆς: ὀσλογυατῆς: τῆς (Aval. I, IV, 41, 38-39).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „დასაბუტება“ ცნებისათვის არისტოტელე და მისი კომენტატორები ძირითადად ზნისწინან ბერძნული ფორმის იყენებენ, მაგრამ ამ მნიშვნელობით მათთან ზოგჯერ უზნისწინან ბერძნული ფორმაც ვხვდებით: „Ἰσὺς ὁ ἀπῆδῆς: ὀσλογυατῆς: τῆς (Ammon 74, 22): უთარგმნელა ჩუნება არს უპირველესისა შესრუტებად შემკმნელო (S 2562, 167r): „უთომანეთის მტყიკება. (ე. ი. წრე დასაბუტებაში, circulus in demonstrando) წანამღერას დასაკეად აქეცეს“.

ესეთ შემთხვევებში, მთარგმნელებიც, ზუსტად მისდევენ რა დედანს, უზნისწინო ფორმითვე თარგმნიან ამ ლექსემას, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ამო-

სავალ ბენჯე-სა, ე. ი. demonstratio—показывание „ჩვენება“ და მისგან განვითარებულ მნიშვნელობას შორის, რომელიცაა — ბჰანბენჯი (demonstratio—доказывание „დასაბუთება“) ჭერ კიდევ არ არის მზღვარი. აღსანიშნავია. რომ ლათინურში შესატყვის demonstratio ტერმინს ორივე მნიშვნელობა აქვს. „ჩვენება“ და „დასაბუთება“: Demonstratio enim syllogismus quidam est (Aval. 1. IV. 1. 41. 38—39). ლათინურიდანაა ორივე მნიშვნელობით შესული ეს ტერმინი ევროპულ ენებშიც: ფრანგულში მან დღეავე ორივე მნიშვნელობა აქვს დამკვიდრებულ: Demonstration — 1. доказательство. свидетелство; 2. показ. демонстрация. ძველ ქართულ ფილოსოფიურ ძეგლებში კი, როგორც ვნახეთ, არც ცლა ან ორ ცნებას შორის ტერმინოლოგიური სხვაობის დამყარებისა. იმდენად, რომ ამონიოსის მთარგმნელი, თუცა ზუსტად მიჰყვება დედანს, და ამიტომაც იძულებულია „დასაბუთების“ მნიშვნელობით ნახშირი ბენჯი ფორმა უზმნისწინოდ თარგმნოს. მაგრამ, სედავს რა ამ უხერხულობას, ზოგჯერ მას უნაცვლებს ანავე ფუძისგან მიმდევობის ანტიკაირების საშუალებით ნაწარმოებ ლექსებას: *Ἡ βὴ ἀπαληθὲς βενჯε βεβῆλῃται παρὰ τὴν ἀπιστήται;* (Αππολι. 74, 10): ხოლო ურთიერთაი მიჩეეებ ლო ბ ა ე საგობელ არს ფილოსოფოსთა მიერ (S 2562, 166 r): „ხოლო ერთმანეთით დასაბუთებჲ (ე. ი. წრე დასაბუთებაში) საეცხავია ფილოსოფოსთაგან“.

ამგვარად. „დასაბუთება-შტკიცებისა“ და მისი მონათესავე ცნებების გაუმოსკეწად XII საუკუნის ფილოსოფიურ ენაში დამკვიდრებულ იქნა ტერმინი აღმოჩენა და მისი დერევატები: აღმოსაჩენელი. აღმოსაჩენერი, აღმოსაჩენო.

ოიანე ბაგრატიონის, რომლის „კალმასობის“ ფილოსოფიური ნაწილას მნიშვნელოვან წყაროს პროკლე დიადოხოსის პეტრიწისეული და ამონიოს ერზრანის ტარაგისტორიული თარგმანები წარმოადგენს. როგორც მოსალოდნელი იყო, გამოუყვემებია ეს ტერმინები: აღმოჩენე(ა), აღმოჩენება, აღმოჩენებელი. აღმოჩენებითი სიტყვა (იხ. კალმ. თავი: „მარტო აღმოჩენებისათვის“, გვ. 159). იგრეე ტერმინებია დადასტურებულა ამ ცნებათათვის იოანე ბატონიშვილისავე ხანს ცნობილი ლექსიკოგრაფის — ნიკო ჩუბინაშვილის (1788—1845) რუსულ-ქართულ ლექსიკონში, სადაც Доказывание — აღმოჩენება, დასაბუთება... Доказанный — აღმოჩენილი; Доказывается — აღმოჩენების, წარმოიჩენების: Довод — აღმოჩენება. მიწევნა კეშმარტებამდე მოწმობა, სამოწმებელი, დართული წიგნის ბოლოს შემთხვევისაგან აღმოსაჩინებელად თვისისა დაწერილისა“. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ჩუბინაშვილისათვის ამ მნიშვნელობით უკვე ცნობილია სიტყვა საბუთი, რომელსაც იგი იყენებს Доказательство-ს განმარტებისათვის. Доказательство „აღმოჩინება, საბუთი პირის დასაყოფელი“.

საბუთი არაბული სიტყვაა. იგი გვიან ჩანს შემოსული ქართულში (საბას ლექსიკონში დადასტურებული არ არის). გვხვდება XVIII საუკუნის ისტორიულ საბუთებში (ჩანს, მის ბმარებას, როგორც სპეციალური საბაოთლებრივი სასაოათის ტერმინისა, სწორედ სამართლის ძეგლებში (დაედო სათავე): წინაშე მოსამართლეთა რომ ვერ უყოს საბუთი და გამტყუნდეს მოქმელი და სტყუოდეს, სიყუდილის ღირსია (სომხ. სამართ., თ. 107, გვ. 255).

XIX საუკუნის სალიტერატურო ენაში საბუთი და მისგან ნაწარმოები სიტყვები უკვე ფართოაა გაერთილებული (იხ. ქველ. ტ. VI).

რაც შეეხება (და)მტკიცება სიტყვას, ლოგიკური ტერმინის მნიშვნელობით მას უკვე ვხვდებით როგორც პარადოქსის - „კალმ-ლობაში“, მისი ფილოსოფიური ნაწილია იმ თავში. რომელიც სლოგიკის ეხება: „აჰა, იხილე, თუ ვითარ არს, რომელ, რადცა უკვე შეინიშნა ყოველმან კაცმან არაერთელ ორთა შიგათა შინა, არა დაღეს უარყოფა მესამინა. და ერთელ ამტკიცებს იგი, რომელ პეტრე ლის არს ჭილდომისა... ზოლო გამოპრცხველი ამის დამტკიცებისა, სხრასა ვერარაჰსა ჰყოფს, ვითარცა ცხადად აწარმოებს მას, რაცა სთქუა მან პირველად“ (კალმ. 42, 11-17).

ამ მნიშვნელობით და მტკიცება ლექსების ხმარების საფუძველს იძლეოდა მისი ერთ-ერთი მნიშვნელობათაგანი. რომელიც მას ძველსავე ქართულში ჰქონდა: სხუთა ერთეუ და ამტკიცებდა და იტყოდა (ლ. 22, 59): „Αλλο; τς; δε; σ;α;χ;α;ρ;ι;ζ;ε;α, λ;ε;γ;α;σ. Alius quidam affirmabat, dicens.

საკულისხმობა. რომ გამოჩინებულ და დამტკიცებულ სიტყვებს ეფთვილებ ზთაწმიდელი სინონიმურ წყევალში ხმარობს: ამ-ს ყოვლისაგან გამოჩინებულ არს და დამტკიცებულ, ერთმედ არს ქვეშაირად ღმერთი და ცი: არმედ მიუწოდებელ არს და უცნაურ ბუნება მისი ყოველთაგან დაზადებულთა (A 240. 33r).

3. სილოგისმი. ზემოთ ენახეთ. რომ სიტყვიერი საქმიერობა ანუ მოფარდულობა (ლოგიკის დისკოლინა) დასაბუთება შეისწავლის, ზოლო არისტოტელეს სიტყვებით, დასაბუთება რამე (გარკვეული სახის. სილოგიზმის: 'H μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ αἵματος τῆς, ὁ σπλάγχθωνος ὅτι ὁ πῦρ ἀπὸ τοῦ αἵματος (Aval. I, IV, I, გვ. 41, 38-39), ბინონის ერთმანთ მიხედვით: 'Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αἷμας τῆς σπλάγχθωνος; ἔστιν ἑκαταστοματικός (Ammos., ἦ). აღმოჩენა შეგულისხმობს უკვე არს ხელმომწველობითა (S 2562. 235 v).

ამჟვარად. სილოგიზმი ერთ-ერთი ძირითადი ცნებაა ლოგიკაში. არისტოტელეს „ანალიტიკებში“ მოკლებულია სილოგიზმის განმარტება, რომლითაც სარკველობენ როგორც ამონოს ერთმანთ, ისე როგორც დამსკვლი. არისტოტელე მოკლე განსაზღვრებასთან ერთად იძლევა დამატებითს განმარტებასაც, რაც როგორც დამსკვლი. განსაზღვრებაშივე შეაქვს.

არისტოტელე: Ἀριστοτέλης τῆς αἵματος ὅτι ἔστιν ἰσχυρὸς ἐν ᾧ τειμέντων τινῶν ἕτερον τῶν καίμενων ἔξ ἀνάγκης; σπλάγχθωνος; τῆς τεινῶν εἶναι (Aval I, გვ. 39). -სილოგიზმი კი არის ისეთი გამოხატულება. რომელშიც რამეს მტკიცებისას მისგან აუცილებლობით გამომდინარეობს დაშვებისაგან განსხვავებული რამე სწორედ იმის გამო, რომ ეს ასეა“. ამის შემდეგ არისტოტელე იძლევა დამატებითს განმარტებას, რომ სწორედ დაშვებულს წყალობით გამომდინარეობს განსხვავებული აზრი, და რომ იგი არ სპირაოებს არავითარ გარეშე საბუთს დამტკიცებისათვის.

თახე დამსკვლი: Σπλάγχθωνος; ἔστιν ἰσχυρὸς ἐν ᾧ τειμέντων τινῶν ἕτερον ἑμοιοῦμέντων ἕτερον ἔξ ἀνάγκης τῶν καίμενων σπλάγχθωνος; ὅτι τὰ καίμενα. ὅτι γὰρ τὰς καίμενας; παρατάται; γίνεται τὸ σπλάγχθωνος; μὴ θεόμενον ἕξασθεν ἕτερας τινός; συστάσεως (Dial. ἔξ, 133-134). -სილოგიზმი არის ისეთი გამოხატულება, (აზრი). რომელშიც, თუ დაიშვება ან მიიჩნევა ერთი, დაშვებული-საგან გამომდინარეობს მეორე, სწორედ წინამძღვრების წყალობით მიიღება

დანასკვი და (იგი) არ საქიროებს სხვა რაიმე გარეშე (დამამტკიცებელ) დამატებრის შედგენილობას“.

ეფრემ მციროს თარგმანი: შე მოკრებაა არს სიტყუაჲ, როჲელი და-
იდვის ეითგანმე. ესე იგი არს, აღსრულებულ და დაჭერებულ ქმნითა, რა-
ქამს იიძულოს წინადადებულთაგან დაჭერებაჲ წინააღმებარისაჲ და ესრეთ იქმ-
ნის შესრულებაჲ. რაჲამს არლარას მოქენე იყენიან გარეთ შემოსაკრებელსა
(ღიალ. ეფრ., 51, 1).

ამონიოს ერპიასი ყოველგვარა ცვლილების გარეშე იმეორებს არისტოტე-
ლეს განსაზღვრებას: *Συλλογισμός δὲ ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τὸ ἀληθὲς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν ἀληθῶν καὶ ἀναπόδικοις*; *συνάμαξις*; τῆς ταύτης ἐκείνης (Ammon. 8, 8—10).

იოანე ტარიკისძის თარგმანი: შე გ უ ლ ის ს ი ტ ე უ ე ა ა არს სიტყუაჲ,
როჲელსა შინა დასწმულთა რათასა სხუათასა რასმე მათ ჰდებარეთასა საქიროდ
წეჲნებთუეუენს იგეუეუოუჲა მათ თანა (S 2562, 82 v).

როგორც ვნახეთ. ეფრემი *საღკოცამტა* ტერმინის შესატყვისად ქმნის შე-
მოკრება ტერმინს. ხოლო იოანე ტარიკისძე იყენებს შე გ უ ლ ის ს ი-
ტ ე უ ე ა ტერმინს. რომელიც არსეი იყალთოელის შექმნილი ჩანს იოანე და-
ნასკვილის „ღიალექტიკის“ თარგმნის დროს: *‘H δὲ ἀπόδειξις ἔστιν ἡ ἐκ τῶν ἀληθῶν καὶ ἀναπόδικοις*
*(Dial. 13, 132): „გამოიჩნება შეგულისსიტყუაჲ არს. ხოლო შეგულისსიტყუ-
ეა შემკობულ არს ორთა კემპარიტთა წინადადებულთაგან და შესრულებისა
(ღიალ არს., 51,1): „დასაბუთება სილოგიზმია, ხოლო სილოგიზმი შედგება ორი
კემპარიტი წანამტკიცისა და დანასკვისაგან“.*

შეგულისსიტყუ(ვ)ა წარმოადგენს ბერძნული *საღკოცამტა* ტერმინის მი-
აქლოებრის თარგმანს (როგორც კვემოთ ვნახეთ. პეტრიწის შექმნილ ტერმინ-
თან შედარებით რგი ნაკლებად ზუსტია). ხოლო ეფრემ მციარე იძლევა ამ ტერ-
მინის აზრობლივ თარგმანს და ქმნის შემოკრება ტერმინს. თუ რატომ იჩინეს
ამ ლექსემას და რა აზრს დებს შიგ. ეს კარგად ჩანს არსეი იყალთოელის თარ-
გმანის შემოწარმოდგენილი კონტექსტიდან, სადაც სილოგიზმის შესახებ ნა-
თქვამია, რომ იგი „შე მოკრებ რ ი ა“ ორი კემპარიტი წანამტკიცისა და
დანასკვისაგანო. აწვედნაა სწორედ მისი სახელიც — შემოკრება. სილოგიზმი
რომ (მსჯელობათა) „შეკრება“, ეს ჩანს ნემესიოს ემესელის თხზულების შემ-
დეგი ადგილიდანაც: ქანოკრატიმან ესე შესიტყუეა შეკრება (წუნ. კაც.,
26, 24): „ქანოკრატემ ეს სილოგიზმი შეკრება“.

საღკოცამტა. როგორც ლოგიკური ტერმინი (მსჯელობათა ურთიერთმი-
მართების დადგენის შედეგად დანასკვის მიღების მეთოდი, გზა — დასკვნა),
არისტოტელეს შემოღებულია. თუმცა თვითონ არისტოტელეს ამ ლექსემას
ჩვეულებრივი მნიშვნელობითაც ხმარობს (იხ. Древнегреческо-русский
словарь II, *საღკოცამტა*; — 2. рассуждение, размышление — *peat. Arst.*).
იგი შედგება *ლოცამტა*; ლექსემისაგან (იქა, მსჯელობა, ზრახვა, მოაზრება,
размышление, рассуждение) სუ წინდებულისაგან, რომელიც თანა-
ობაზე ეიუთითებს და ქართულ თან წინდებულს შეესატყვისება. ამგვარად,
ბერძნულ ტერმინში აღწერილია ამ ცნების შინაარსი. რაც შესანიშნავად აქვს
გახსნილი ამონიოს ერპიასის: *‘Αλλ’ ἔπει τούτοις τὸ τὸν συλλογισ-*

σ μα εννομα ουχ ελκουν τ: θελο: ελλα σνφειται (სსლაიჭყუ ყპ ტივა ლეყთ სჟუაჟი: (Λιποθη 5). არამელ, კულაჯ, ამის შეგულისსიტყვისა სახელი ცხად-სიტყვის არა მარტყუა რასმე. არამელ თანდალბუღსა (რამეთუ შეკრებას რასმე დაწნიშნაჲ სიტყუთასა): (S 2562, 235 v.).

იოანე პეტრიწმა შესანიშნავად გააზრა ამ ტერმინის აგებულება და ის შინაარსი, რომ სილოგიზმი მსყელოზათა, „შესიტყუ(ე)თათა“ თანაარსებობას გულისხმობს. ამიტომ, გამოიყენა რა ქართული ენის შესაძლებლობა და თანა წინდებულის სიტყუაწარმოებითი უნარი, კალკოზების გზით ააგო ბერძნული ტერმინის ზედმიწევნით შესაბამისი ქართული ტერმინი თანშესიტყუა: სამ არიან ნაწილნი სკლოგიზმისანი, რომელ არს თან შესიტყუაჲ. ვინაჲ, აჰას თანშესიტყუასა სემპერაზმაჲ ერთ ჰყოფს და ერთსგუჲრ, რამეთუ სამთა-მიერ საზღარათა ყოველი სკლოგიზმოდ და ერთისა სემპერაზმადანსა (II, §-II, 22, 4—5): „სილოგზნი“. რომელიც თანშესიტყუაჲ, სამი ტერმინისგან შედგება და ერთი დანასკვისაგან-.

სილოგზმის მნიშვნელობით პროცესს ტრანსკატის კომენტარებში პეტრიწი სწავლანაჲ იყენებს თავის ახლად შექმნილ ტერმინს: ვითარცა აღმოაჩინოს იძულე? იომან კანონჲან თან შესიტყუესამან (II, § I, 10, 15): იძულე-ბათა მიერ თანშესიტყუთაჲსა აღმოაჩინოს მრავალსაქადავლო რგი ერთი (II, წინას., 3. 4—5). „ახლად შექმნილსო“, ეამბობთ ჩიტიო, რომ უფრო ადრე. ნემისილის წიწის „ნეწყობისანი“ იოანე პეტრიწი სასლოცემო: ტერმინს თარგმნის შესიტყუვა ლექსემით: „Ο Νεκηχθης τοις θες κλεξαι: სასლოცემოჲ (Nem. 545): კლენათის ესევითარსა თხზეს შესიტყუეჲსა (ბუნ. კაც. 26, 19). ამავე თარგმანში იგი შესიტყუეჲა ლექსემირთვე გადმოსცემს სილოგიზმის კნებას. თუმცა ეს ტერმინი დედანში არც არის ნახპარი: „Ξενοκράτης ούτω συ-θηყαι: ες δε μνη τειξεται: πιν θες θμαჲ წωσ τειξεται: თი σμια η ψυχη (Nem., 642). რამეთუ ქსენოკრატისან ესე შესიტყუეჲა შეკრიბა: ვინაჲ, თუ ნამდვლარ იზრდების სული - ყოველი უკუე სხეული ცხოველისა იზრდების — არა ვიდრეჲ სხეულ სული (ბუნ. კაც. 25. 24—26): „ქსენოკრატემ ეს შესიტყუება (სილოგიზმი) შეკრიბა (შეადგინა): ამჯვარად, თუ სული არ იკვებება, ხოლო ყოველი ცოცხალი სხეული იკვებება, მაშასადამე სული არ არის სხეული“. როგორც ეხებათ. შესიტყუვის საილოგრატიოდ მოტანილია სილოგიზმი, რომლის ერთ-ერთი წანამძღვარი უაყოფითია.

შესიტყუვა ტერმინს იოანე პეტრიწი „კავშორთა“ განმარტებაშიც ხმარობს ამ წყევლში: სილოგიზმის კანონი ანუ „ლოგიკის კანონი“. არისტოტელეს მიერ მოპოვნებულთა შესიტყუთთა კანონთაჲთ ჩემებული სიმართლე, რომლითა ურღუევედეს პლატონს პერიპატეულნი, განაცხადა და უმდგომო (II, წინას., 5, 15).

ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთას“ ძველ ქართულ თარგმანში, როგორც მოსალოდნელი იყო, სასლოცემო: არ არის გააზრებული, როგორც სპეციალური ტერმინი და იგი თარგმნილია შეთხზულებაჲ განზრახვისა შესიტყუებით... თქვ თინ სასლოცემოჲ ლეყთ კიოჲჲ („Εξατημ, 197): (რომელსა ვერ პპოებენ ბრძენნი ქუეყანისანი... ფრიად მოკალეობითა თვისითა), ვიტყუ შეთხზულეთათა განზრახვისა მათისათა (ექუსთა, ძვ. 129, 29—30). ძველ თარგმნელს მისდევს გიორგი მთაწმიდელიც, როდესაც ამა-

ვე ტერმინს თარგმნის იმავე შესიტყვევის ინტენციული რიგით. ოღონდ დამატებით შემოაქვს სინონიმი. ალბათ აზრის უფრო ნათელსაყოფად: გულისხმისყოფისა და განზრახვისა შეთხზულებთა (ეჭუთა, გ. თ., 109, 1—3).

ამგვარად, განხილულ ტერმინთა შორის ყველაზე მიხებზეული ტერმინი, რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს თავისი გამოპანაჩელობითი ძალა, არის პეტრიწისეული თანშესიტყუა. სამწუხაროდ, იგი არ დამკვიდრებულა ქართულ ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიაში. ამას, შესაძლებელია ხელი შეუწყობინა, რომ ეს ტერმინი უთარგმნელად, ბერძნული ფორმით შევიდა ლათინურში (მაგალითი არისტოტელეს „ანალიტიკების“ თარგმანიდან: Syllogismus vero est oratin). სიბრძნე იგი გავრცელდა სხვა ენებში და მათ შორის ჩვენშიც. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ლათინურის გავრცელებაზე ძველ ქართულ თარგმანებშიც ეს ტერმინი ხშირად უთარგმნელად გავშლია. როგორც ზემოთ ვნახეთ, თვითონ იოანე პეტრიწსაც და იოანე ტარპისესსაც: ახოვქიანი სკოლა გიგნოსისი რამე არს (S 2562, 245 r). თვთ მას მდღონობასა გუანსწავებს ჩუენ. რომელ არს ახოვქიანი სკოლა გიგნოსისი (S 2562 23 r).

ვინაიდან, რომ იოანე ბაგრატიონი, რომელიც ძალიან ხშირად იყენებს ძველი ქართული თარგმანების ტერმინოლოგიას. ამ შემთხვევაში რატომღაც გვერდს უვლის ზემოთ განხილულ ტერმინებს და სრულიად შეუქანაღი ლექსების გითავაზობს სილოგიზმის შესატყვისად: ესენია: გონებობა. გონებობა. იმ თავს, რომელშიც სილოგიზმს განხილავს, სათარგმნელად აქვს „გონიერებისათვის“. იოანე ბაგრატიონი ამ გონიერება-გონებობას ე. ი. სილოგიზმს შემდეგნაირად განსაზღვრავს: „გონიერება არს თვთ გულისხმიერება და შეერთებული საზნა მართა მიერ. ნაგლისად, ეთილოპოქმედი კაცი ღირს არს ჭილდოსისა, პეტრე არს კაცი ეთილოპოქმედი. და ესრეთ. პეტრე ღირს არს ჭილდოსისა ანა, გონებობა. რომელიცა შეერთებულა არს საზნა მართა გილო (ჯაღმ. 41, 27 —31).

საერთოდ კი, უნდა აღინიშნოს, რომ იოანე ბაგრატიონის „ქალასობის“ ფილოსოფიური ნაწილი, რომელიც შეიცავს არისტოტელეს, პორფირის, პროკლეს, აპონიოს ერმიანის, იოანე დანასკელის ტრაქტატების ძველი ქართული და სომხური თარგმანებიდან ამოკრებულ ნაწყვეტებს. ფილოსოფიურ ტერმინთა წარმოების თვალსაზრისით დიდად არის დაავადებული ძველ ქართულ ფილოსოფიათა თარგმანებისაგან.

დამოცემბული ძეგლები და შემოკლებანი

- ბუნ. კაი.—ნემესიოს ემესელი, ბენეზსათეს კაცისა, ბერძნულითგან გადმოღებულ იოანე პეტრიწის მიერ, გამოსცა ს. გორგაძემ. ტფილისი, 1914.
- დაილ.— იოანე დამასკელი, დილაგეტა, ქართული თარგმანების ტექსტ გამოსცა, გამოკლევდა და ლექსიონი დაურთო მ. რაფაელს. თბილისი, 1976.
- ეჭუსთა ეძე — ბასილი კესარიელი. „ეჭუსთა-ღღეთა“, უძველესი რედაქციები უსილო კესარიელის ეჭუსთა ღღეთასა „და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა „კაცისა აგებულუ-ბისათს“, X—XIII სს ხელნაწერთა მიხედვით გამოსცა, გამოკლევდა და ლექსიონი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1964.
- ეჭუსთა, გ. თ. — ბასილი ილიდი. ეჭუსთა ღღეთა, გორგოლი ითინელის თარგმანი. ტექსტი გამოსცა და გამოკლევდა და ლექსიონი დაურთო მ. კახაძემ, თბილისი, 1947.
- ი. პეტრ. I.—იოანე პეტრიწი, შრომები, ტ. 1, პროკლე დიადოხოსის პეტრიწერისა ფი

- ლოსოფოსის კაშინი, ქართული ტექსტი გამოსცა. გამოკლევა და ლექსიკონი 'ღურ-
თო სიმ. ყუბხიშვილმა, თბილისი, 1940.
- ი. პეტრ. II — იოანე პეტრიწი, შრომები, II. განმარტებაჲ პრაქესათჳს დიალოზოსისა, —
ტექსტი გამოსცეს და გამოკლევა ღურთჳს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყუბხიშვილმა. თბი-
ლისი, 1937.
- ი. ა. მ. — იოანე ბაგრატიონი, კალმასობა, ფილოსოფიური ნაწილი, ტექსტი გამოსაცემად
მოამზადა გულნარა დედამიწვილმა, თბილისი, 1974.
- ი. ო. ს. ს. ა. მ. — სამართალი სომხური, ქართული სამართლის ძეგლები, I. ტექსტი გა-
მოსცა, გამოკლევა და ლექსიკონი ღურთო ი. დილიძემ. თბილისი, 1963.
- S' 2562 — ქ. კეკელიძის საბ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S' ფონდის № 2562 ხელნაწერი, ამო-
ნოს ეროსის ოსა, მოსკოვში აღმოჩენილი ხელნაწერი კმათაღმე პორფირი ფილოსოფოსისათა, მო-
სკოვში აღმოჩენილი ათა კატელორიათაღმე არისტოტელისათა.
- A 240 — ქ. კეკელიძის საბ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის A ფონდის № 240 ხელნაწერი, კრე-
ტილი. ფ. 261-161r „წინამძღვარი, თქმული იოანე დამასკელისა,“ ეფთვიემ ათონე-
ლი, თარგმანი.
- Ammon. — Ammonius In Porpbirij Isagogen, vive V voces, éd. Ad. Russe, Berolini
Commentaria in Aristotelen graeca, vol. IV, MDCCCXXXXI.
- Α α λ. — 'Αριστοτέλης, 'Αναλυτικά ἑρμηνεία 'Αριστοτέλης opera omnia, graecae et latine,
vol. I, Parisiis, édit. Ambrosio Firmin Didot, MDCCCLXII.
- D i a l. — Die Schriften des Joannes von Damaskos, I, Dialectica, ver. Bonifatius Kot-
ler, Berlin, 1969.
- Εξ α η μ — Basilii Magni, Εἰς τὴν ἑξαιμίρον, Patrologiae cursus completus, Series graeca
P. Migne, 1857, t. XXIX.
- N ε μ. — Νεπειδου ἑρμηνείων 'ἑξαιμίτων, περὶ φυσικῶν ἑρμηνείων, Patrologiae graeca édit
P. Migne, 1857, t. XXIX.
- Π ρ ο ζ λ. — Πρὸς τὸν Δαδὸχου πλατωνικοῦ Στοιχειώσεως φιλοσοφικῆ, Plotini, Enneades, édit
A. F. Didot, Parisii 1855.

აქონის გრძობის მსხვერპლად ქართულ მხარეებში

დავანა გვილიანი

ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარების ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია V საუკუნის ბიზანტიელი ფილოსოფოსს, აღქმანდრიალი სერაპიონის პლატონური სკოლის მეთაურის — ამონიოს გრძობის თხზულებათა ძველ ქართულ თარგმანებს. ისენია I. „მოხსენებელი „სეთისა ქათამის“ ბიჭურია ფილოსოფოსისათა“ (კომენტარები III საუკუნის ბიზანტიელი ფილოსოფოსის პორფირის ცნობილი დოკუმენტი თხზულებას — „შეყვანილებას“ ანუ „შესავლას“, როგორც თვით მხრივ, არისტოტელეს სუთი ძრთადი დოკუმენტი ბერძენის განმარტების წარმოდგენს); 2. „მოხსენებელი ათია კატორათადმი არისტოტელისათა“ (კომენტარები არისტოტელეს კატორათებზე).

ეს თხზულებანი, ქართულად თარგმნა XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე, იდნოფილთა მიმართულებას, კერძოდ, პეტრიწის სკოლის მოღვაწის პეტრე ლიტურგურული ტრადიციის მათ თარგმანს იონურ ტრადიციებს მიუყრდნობ. „მოხსენებელი“ ქართულად „გადმოღებ“ თერაპიულთან ერთად სრულად პაქტიკულ მიზნს ასახავს: მიუც ქართველთათვის სისტემატური სახელმძღვანელო დოკუმენტი, როგორც ფილოსოფიის (და აქედან — თეოლოგიის) აზრადსა („ორდინიას“), აღნიშნავს, რომ ამ დროისათვის, უკვე ირქერ — ქერც ერტემ სტრასის და შექმნა არსენ იუანოთელის მიერ — იუი თარგმანი — თონე დამასკელის „ილია დექტიკა“ (რომლის, გრძობით ძრითად წყაროს ამონიოსის ეს კომენტარები წარმოდგენს და, როგორც ფილოსოფიურ ცნებებტრამათა განმარტებებს შეიცავს ქრისტიანული თეოლოგიის) და ამაყრად, „ილია დექტიკასთან ერთად, ამონიოსის გრძობის „მოხსენებელი“ თარგმნი ქართველთა მსხვერპლადსა შეიქმნა დოკუმენტური-ფილოსოფიური ხასიათის სისტემატური კერძი, როგორც უკვე აღვნიშნავთ, გამოყენებულია, როგორც დოკუმენტი, რომელიც იხსენებს „ილია დექტიკა“ და ამონიოსის გრძობის „მოხსენებლებს“ — სწორად ერთ კრებულადსა შეკრულია და ათიო ჩამდენივე კრებულია ზედად მოცემული.

ამაყრად, ამ შრომათა ერთ კრებულად შეკრა საშუალო საუკუნეთა საქართველოში შემოვიწითი არ უნდა უფილადი იხვე, როგორც შემოვიწითი არ იხის ამ ფაქტს, რომ ირვე იტორის ამ დოკუმენტური-ფილოსოფიური ხასიათის თხზულებათა ძველ ქართულ თარგმანებს გამოცემა ზეგნს დროში ხათინდი შეწინაურული ანარტიათა და მსხვერპლადსა გამოკლევებით განახორციელია საქართველოს მეწინაერთებითა იკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის უფროსმა მეწინაერთ-თანამშრომელმა მთა ჩაფავამ (მთ. თონე დამასკელი, დამასკელი, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოცემა და გამოკლევითა და დამასკონი და უფრო მთა ჩაფავამ, თბილისი, „შეწინაურება“, 1978. ამონიოს გრძობის თხზულებები ქართულ მწერლობაში, ტექსტები გამოსცემოდ მოამზადეს სათელა კეკელიძემ და მთა ჩაფავამ, გამოკლევითა, დექტიკონი და სარტებლები დურთო მთა ჩაფავამ, 1988. თონისა, „შეწინაურება“, 1988. ირვე გამოცემის რედქტორია პროფესორი შუკლა შინაძე).

ეს ფაქტს შეტყველებს მეწინაურის სრულიად გამოკლევით, მისინდისხელ ინტერვიუებზე: ენა ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ერთი უმნიშვნელო-

ნეს და უმძლავრეს მონაყვეთი, XI-XII. საუკუნეთა სანა, არღუხს ქართული ფილოსოფიური აზრის სათავეს. იღვწენ მტრემ მცირე, იანე პეტრიწი, აჩენ ფილოსოფიურ ეს სანა, არღუხს საქართველოში, რომელსაც მკობრი კლდეზღულ-ღებრატურული ურთიერთობა აქვს; ზღვრა: ხანაწტარ სანაეროსან, ვასიკველა ინტერესი ინტერესი ფილოსოფიის, — პარკელ რაგ. ში, პლტონისა. და არისტოტელეს, — და შიოთ ხანაწტარის ხანის კომენტარების შრომებისადმი. ეს გამოიწვია, როგორც თავისთავად ფილოსოფიისა, კერძოდ, კი, ამ დროს ხანაწტარისა და საქართველოს მძალ კლდეზღულ-ღებრატურულ წრეებში მტრად ვაგრტულული ნეოპლატონისმი დაინტერესებამ, ახვეე პარკეტულში სპარტობამ — გამოუვენებინათ ფილოსოფია ხარკუმარების ხანაწტარისათვის, როგორც „ნაწილი“, რომლისაც უნდა მოეზღულათ იმდროისის კენქისი. ნაყოფთა შეუნაერება“ (უფრემ მცირე). მაგრამ, როგორც გამოკლებლაც აღნიშნავს, ამონიოს ერმაიასის შრომების თარგმნა შეხაუღუნებრივი ქართული ხანაწტარის ცხოვრებისათვის აღმდინად არის საურადღებო, რომელსაც ამ ფაქტში ვაშღვლანდა წმინდა ფილოსოფიის, მონოთეისტურ თეოლოგიასთან შეუნაერებელი ნეოპლატონისმი დაინტერესება. საქმე ისაა, რომ ამონიოს ერმაიასის ფილოსოფიური მოძღვრების დაშვებებით ქართულ ფილოსოფიურ წრეებში მკობრდღებლა ეს რაციონალური იღვებთ, რომელთა მხედვითაც სანაეროსან და შიოს მოკლუნების შენობის კენქარად ვხად შიონეულია ავი დიკაერის არკონება — კერატო, ვანქა, ვინება, რაც სრულად კანონობიერის ივი რენებასული ხელისკითვების მქონე მღვდროინდელი ქართული კლდეზღულისათვის. დიკიკერის ვშით სანაეროსან წვლიმის შეხადღებლობის აღიარება. დიდ ინტერესს აღვიძებდა არისტოტელეს დიკიკერის შრომებისადმი, რაც შესანაწინად დაბტარდება იონე პეტრიწის ცნობით კომენტარებისადმი დადი ათენდლი ნეოპლატონიკოსის, პარკედი დანდობისონ ტარკტარისათვის — „თეოლოგიის საღვანდლები“ („პარკეშინანი დმარისებტარულითინა“), — რომელსაც შიან ახვეე სანეშის თარგმნა. სწორება იანე პეტრი-

წის მთერ გამოშუალებული მთარგმნელობითი შიოლითა და სტოლოთ (და, შეხადლო, შიოს მონაწილეობითაც) არის შესრულებული ჩვენთვის ხანაწტარის თხზულებათა თარგმნა. შიოს ეს და სტოლი აღმდინად მკავს იანე პეტრიწის, რომ შოკიკერი მკლდეზღულ (ს. ვარკავი, ავ. დილაშვილი) ეს აღმდინად დამატების საღვანდელს ამისათვის, რომ ეს თარგმნაც იანე პეტრიწის შიოკეთუნის. მკავს გამოკტმის გამოკლდეზღულს ამ სკოლის სკეტიკული თავი დღენება („იკაროკელი მთარგმნელის შესახებ“), რომელშიც ატობის ძირითადღებრივი პარკესითი ხელმძღვანელობს, რომელსაც ენობიკე მბნენმაშებაშტო და პარკე მხედვების საღვანდელში ვარკისესან იანე პეტრიწის. მთერ „მარისსენებდეთა“ თარგმნის ატობის თავის არის დანახაშუებლად სხვა არკუმენტებშიც მოკავს, (მაგრამ ამ სკოლისზე აქ აღარ შევხედვებით, რადგანაც ავი დროი ვრკედი, ცალკე ვანხლავს სკანა). ახვეე არის. ავი აქ ვანხვენებული შეუნაერის დიდი ნაშთი კენქარებზე, რომელშიც მთარგმნის მოკელი სელი ამ უნიკალური მკვდლის ვინისკედი მომზადების და რომლის დეაწლიც ამ სკეშში ხათინდროდა აღნიშნული ვარკედიანია.

„მონახსენებელია“. უხუდიკოსთა თავისთავად მტრად სპარკო, რომელი და მწიშენდროვანი საქმე ივი, ბილი. შიოს დიკებულებას კლდეზღულ შრდის მრავალი პარკებების მოკლედი მენსიარული გამოკლდევი, რომელშიც რამდენი შეხადღებლი ამონიოს ერმაიასის თხზულებათა ქართული თარგმნების ფილოსოფიურ-ტექსტიკოლოგიური თვალსაზრისით.

გამოკლდევის შესავლად მოკლედი ვანხლდედი ეს კლდეზღულ-მტრისობივი ვარკედი, რომელშიც ვარკედიანსებ ქართული თარგმნის ტექსტები, დიდენილია აჩკეტებანი (S 268) და შიოს ვან მომდინარე ხელსხების ურთიკეთისმარებაში, გამოკლდე თარგმნების ტექტიკოლოგიკლდევითა შედარებული ბერსნულ რაი. ვინადთან, რომლის დანახსენებელია გამოკტმა მკეთების აღდრო

სანიშნო და უარდასლები ასა-
ლი ლექსიკის შექმნის ხელოვნე-
ბის, ოსტატობის თვალსაზრისით,
მისი შესწავლა უადრესად საკუ-
რო და საშუაო საქმე თანამედ-
როვე ქართული მეცნიერული
ტერმინოლოგიის განვითარების,
დაზუსტებისა და დახვეწისათვის.

ამ შესანიშნავმა ძეგლმა გამოკ-
ველეთ ავტორის სწავლება მის-
ცა, წარმოიჩინა და გამოემუშა-
რებინა ქართული მთარგმნელის
მეტი ღირს ოსტატობით შექმნი-
ლი მათემატიკური, ფიზიკოლოგი-
ური, საზოგადოებრივი გამოათავი
ტერმინოლოგია, რომელიც ავირ-
ფას წყაროს უნდა წარმოადგენ-
დეს ჩვენი დარგობრივი მეცნიე-
რებებისათვის, განსაკუთრებით სა-
ინტერესო მასალა წარმოიჩინალი
და განაღებულა მათემატიკის
და ჯანაბრების სფეროში,
განხილულია ზოგი ფილოსოფი-
ური ტერმინი (მაგ. ნიშნობი, სი-
ბი, არსება, ბუნება; მუსიკი),
რომელთაგან უმეტესი განსაკუთრებულ
ურთაღების აქტებს ვართუნი ვე-
სურები ტერმინების — „ხედნი-
წამწელობა და ხედმწეობა“ —
სთან დაკავშირებით. ზოგიერთ
ტერმინთან დაკავშირებითი შედე-
გარს ვხვდებით მოცემულა აქვს
ხანტერული ეტიმოლოგიური შე-
ნიშვნები.

ამ შეტად სასარგებლო საქმეს
ავერტყენებს უღიარებს ლექ-
სიკონი, რომელიც შეიცავს 1300-
მდე ლექსიკური ერთეულს, რომ-
ელითაგან უმეტესობა უცნობია
ძველი ქართული ენის სხვა ძეგ-
ლებსათვის, ან ახალი ტერმი-
ნოლოგიური მნიშვნელობითაა და-
დასტურებული (ზოგ მათგანს თა-
ნამედროვე ქართული ენის დია-
ლექტებში ეძებნის პარალელები,
რაც მოწმობს მთარგმნელის სი-
ახლოვეს ხალხურ, ხალაპარაკო
ენასთან და რაც, სხვათა შორის,
დამახასიათებელია ამ სკოლიდან
გამოსული მთარგმნელების ენისათ-
ვის). სპეციალისტებისათვის ლექ-
სიკონი მით უფრო დახვეწილია,
რომ უოველ განსამარტავ ერთე-
ულს ახლავს ზერძული შეხატ-
ვების, მოსმიბლი ზერძული გა-
რკვევიდან ვერადისა და სტრი-
ქონის ნიითებით, შემოიბის ასე-
თი მარტაროვებური წესი, სა-
ზოგადოდ, დამახასიათებელია
შედეგარისათვის ასეთივე, მდი-
დარი ქართულ-ზერძული ლექსი-

კონი დართო მათა ჩიფამ მის
მთარკვე უფრო ადრე გამოკვე-
ლი დამარკველი „დოლქტაქს“-
ეფრებისა და არხინიხევი თარ-
კანების ტარკვებს. ლექსიკონი-
დნის კარვად ჩანს „მოსხენე-
ხელით“ მთარგმნელის დღის გან-
სწავლულია „ქართულია და ზერ-
ძულია ენის ზედი“. ავი თავი-
ხედულ დღისს და თამარ
ეფრებს ქართული სტეგარკვი-
ების ამოუწარავ მარკვ. ზერ-
ძნების შესარკვისი ქართული
ტერმინების შექმნის მთარგმე-
ლი ეფრებს უკვე მიღწეული, თა-
ვისა ზოლის მთარგმნელობელობა
მეოდიებსა და ზერძებს, შექმნილ
მიღწეულს და მთელ რაის ამ
სკოლის წარმოადგენელია მეტი
უკვე დიდწოდ და მარკვეში
შეოტიწოდ ტერმინებისა.

„მოსხენებელით“ ტექტი-
ლოგიური ფილოსოფიკურმა შეწარ-
ლიამ ორ მნიშვნელოვან დასკვნა-
დღ მოიყვარა. შედეგარის: 1. წა-
საღწევა აქამდე ვერკველებლი
შეხედვლებისა, რომ თითქმის
პირფრის „ხედნი კონი“ ზერამ
შენიყვანი (XVIII ს.) ხომსტი-
დან ქართულად თარგმნა, განკ-
ველია დამარკველები არის ვარ-
ქვების, რამ შეწოდების სკოლი
ურარებელი „მოსხენებელით“
ქველი ქართული თარგმნით,
რომელიც შეიცავს პირფრის
განსამარტავ ტექსტს. ავერად,
ზერამ შეწოდების სხედლი ცნი-
ხილი ტექტიკი კომპლიტური
შრიშია, რომლის წყაროდ გამო-
ეწეხებულია ქველი ქართული თარ-
გმნის, ხოლი ამ უფასეხედობ
სკოლი. ადგილები შეხედულია
ხომსური დღენით (გვ. 0182). აქ-
ვე უნდა დენისწიტი, რომ დამ-
ქერებლობის არ არის მოღწეული
მეღწევარის ვერადღი ზერამ
შენიყვანისა და საქარის ვერად-
ქვების დენარკვისის ვერძებს.
2. მეტიკი მნიშვნელოვანი შედე-
გა, რომელიც ტექტილოგიკურმა
ძიებებმა მისცა შედეგარის, ეს
არის ამონის ერმასისა და და-
ვისი უღწევისის წარმოიბი ურ-
თიერთმთარკვების საქმის კვლე-
ვაში სწორი ვის მოგნა და ვარ-
კველი სინაღლის შეტანა პირ-
ფრის ფილოსოფიკის შრიშია,
ამონისს „მოსხენებელით“
და დავით უღწევისის ანალოგი-
ური შრიშის, ასევე მისი ფი-
ლოსოფიის შესავლის ერმასენ-
თთან შექერების შედეგად გამოკ-

ლენილი სტრუქტურულ-შინაარსობრივი იდენტურობა, „ზვიანტექსტუალური შეხვედრები მკვლევარს აძლევს ნებას, დაასკენას, რომ „ღვივთ უძლეველის შრომებში მთელ რიგ პარობლემათა ერთიანი კვალიფიკაციისა და ხისტემატისაციის წყარო აღქმანდრიული ხეობის უფროსი წარმომადგენლისა და მისი მამამთავრის — ამინიის ერმისის მოძღვრება“ (გვ. 0148).

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, გამოკვლევის ავტორი ხავანგვხოდ ეხება და ხანტერესოდ გამოკეთის ამ მხოფლმხედველობრივ პარობლემებს, რომლებიც დახმულია „მოსახსენებლებში“ და რომლებიც XI-XII საუკუნეთა საქართველის მოაზროვნეთა ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა. ამკვარად, ამინიის ერმისის „მოსახსენებელი“ ძველი ქართული თარგმანების კუხლიკაცია დიდი შენაქენია ქართული მეცნიერების, კერძოდ, ფილოსოფიის ისტორიითა და ქართული ენის ისტორიით დაინტერესებულ მეოთხეულისათვის. ამ ძველის თარგმნა ქართული ფილოსოფიის ისტორიის ხაურადღებო ეტაპია, ფხედო დინისე არემაგელის სრული კორპუსის, ნემესიოს ემესელის ანთროპოლოგიური ხასიათის შრომის, პროკლე დიადორხის „თეოლოგიის ხაფუძელების“, იონე დამასკელის „დიალექტიკისა“ და მათ გვერდით ამინიის ერმისის „მოსახსენებელი“ თარგმნით ქართველები ეზიარნენ ამ დროისათვის პროგრესული ფილოსოფიური მიმდინარეობის — ნეპლატონიზმის ხხვადახხე ხეობის მიღწეებს. „მოსახსენებელი“ თარგმნში დაცული ქართული ენის ისტორიის გარდამავალი ხანისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები და უმდიდრესი მეცნიერული ლექსიკა ხაურადღებოა, როგორც ენის ისტორიის, მკვლევართათვის, ასევე თანამედროვე ქართული მეცნიერული ენის შემოქმედათვის.

პამანა მელიქიშვილი

ბერაზის სკოლა და ჯარბული მკურნალები უნის ტან-
ვიმარების საკითხები

ჯარბული კულტურისა და ღიჯრბაჭრის ინტერნაციონალური
ფილმის მიმართულებით ურბ მძღაჭრსა და მინიჭრბეღბან მჭის
მარბიბაბბბბბბ ბერაზის ფილმბბბბბბბ-ბბბბბბბბბბ სკოლა, რბბბ-
საბ საბბბბ ბაბბბ ბობბბ "საბბბბბ ფილმბბბბბ", ბბბბბბბბბ
ბბბბბბბ. ბბბბბბბბბ ბბბბბბბბ "ბბბბბბბ, ბობბბ, "ბბბბბბ-
ბა ბბბბბბბბ" ბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბბბბბბ ბბბბბ ბბბ-
ბბბ "ბბბბბბბ ბბბბ ბბბბბბბბ", რბბბბ ბბბბბბბ ბბბბ-
ბბბ, "ბბბბბბ /ბბბბბბბბბბ/ ბბბბბბბა და ბბბბბბბბ
ბბბბბბბბბბ".

ბერაზის საბბბბბბბ სკოლა საბბბბბ ბბბბბ ბბბ ბბბ
/ბბბბბ ბბბბბ/ ბბბბბბბბბ სკოლაბბბ და ბბბბ ბბბბბბბბბბ
ბბბბბბბბბბბ და ბბბბბბბბბბბბ ბბბბბბბ. ბბბბბბ, რბბ
სბბბბბბბბბბბ, ბბბბბბბბბბბ ბბბბბბბბბ საბბბბბბ ბბბბბ-
ბბბ ბბბბ ბბბბბბბბ სკოლაბბბ, სბბბბბ საბბბბბბბბბბბბ ბბბ-
სბბბბბ, საბბბ ბბბბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბ-ბბბბბბბბბ
ბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბბ ბბბ ბბბბბ ბბბბბბბბბ ბბბ
ბბბბბ, რბბბბბ ბბ საბბბბ ბბბბბბ ბბბბბ და ბბბბბბბბბ
ბბბბბბბ. ბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბბბბ ბბბბ, რბბ ბბბბბბ
ბბბბბბბ. ბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბ, რბბ ბბბბბბ
ბბბბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბ ბბბბბბბბ ბბბბბბბ ბბბბბ

ჯაქემს, რომლებიც XI-საუკუნის ქართულ მიღებულმა მჭირრე კონსტანტინე მთხედრებზე მიბანთიის იმპერიის ამ პრივილეგი-ასხან რა, კვ.ძიპ, "ქუტინინის" მონასტრთან: 1/ ასე, მაგ. ურთი ძვალაური ხელნაწერიდან /№22/ იკვეთა, რომ არსებ იყდა-თელს ურთე რაეიხე ქუტინინის იძულებიხე ქართული უმატბ-ნია "სომეხა განმაქიქებელი ხუთ სიტყვა"⁴; 2/ ამავე ხანებ-ში მიბანთიის რეიფიის, ქართული მეფის, მაგრაჟ IV-ის ასუ-ლის, როტრე ხელნაწერი, "უფალა მარიაჟს" ბრძანებიხე⁵, ჟო-ფილაქტე ბუღარეის მთავარეპისკოპოსის ბუღარეუბია სახარება-სა განმარტებანი, რომელთა მარტირა არ რაუტყურებიახე ქარტე-ლებს. ამასთან, აისანიშნაუია, რომ ისინი ე.წ. "ქუტინინული" სტრიქონთა მესურებელი, ბოთ მკლეურის ძრია, ჟოთ იოანე ქუტინინის მიურ, რომელიც, აღბაი, პირაპარ იყრბიპა კოქუ ჟო-ფილაქტეს /ამ აბრისა იყო ე.კველიძე, რიქესაყ ით ქუტინ-სა რა ჟიმჟიმელს აიტიქება⁶; 3/ ტიტოლ მაკრიონისძის მიურ ქუტინინის მონასტრის რაარსების რჩე, 1083 ხელი⁷, ბუსტარ მან-ხედება იოანე იტალიისისა რა მისი მანამოაჭრებინს /რომელთა მი-ჩისაყ ურთე პირედამტანი იყო იოანე ქუტინინი/ განდერქას კონს-ტანტინოპოლიდან /1082-84 ხხ./, საიდანაყ იოანე ფილოსოფოსი,

⁴ "ლოქვა-ცაუბ, მამარო, არსენისძეს, მარტირისისა რა რაეიხის-ძეს, ქუტინინისისა, მონაჭირ-ხუტისა, რომლისა იძულებიხე ბუღარეისაგან განმარტებელიხე ხუთი ესე სიტყუანი, სო-მეხა განმაქიქებელი", იხ. ე.კველიძე, რასახ. რ.ა.პ., ტ. 1, გ. 279.

⁵ "ჯოჟილაქტე ბშიპისა მთავარეპისკოპოსისა ბუღარია სა, გან-მარტება იოანისა მისისა განმარტებისა სახარებისა, რამდენა-ქუთი მის ბრძანებისა მიურ მარტირის სა სურებელიისა, უფალა მარია სი", იხ. ხელნაწ. 52, ფ. 1.

⁶ ე. კ ვ ე ლ ი ძ ე , იოანე ქუტინინის სამწერლო მიღებუბი-დან, ურჩ. "პრიველე", 1918 ხ., №1.

⁷ ა. ბ ა რ ი ძ ე , ქართული მონასტრის ბუღარეუბი, ბიბლი-სი, 1971 ხ., გ. 13.

აგრეთი შესაძლებელია, მიმანდგინოს პერიფერიკაში ახლადდაარსებულ ქარხნულ მონასტერში მისულიყ; 4/ რაბოლოს, ამ შესაძლებლობის რამდენმას ხელს უწყობს საბუნროებათა: პეტრონიკი- პეტრონიფი // პეტრონი რამდენვეაყ⁸, რაყ, რილოყ უკვე ვაქვით, ძირიდაყ სა- ფუძველის ნარმოადგენს იმ უკვე ტრადიციიყ ქვეყლი მონასტრებისა, რიბლის მიხედვითაყ იოანე ფილოსოფოსს ტარკვეულ ხანს /ბრ.ტს აბრინი 20 ხელსაყ კ / უმეღვანდა პეტრონიონის მონასტერში. ტარ- რა ამისა, რ.სიწათს მიწრ ახლად მონკვებული მასაღვნი /თუფი- რაქვეს ნურბედი მარამ რეფოფის, იოანე ფილოსოფოსისა რა მარკურინანდინსაღმნი⁹ კრვე უწრ მვე ნადელს კვესს ქარხელ მონ- ლვანთა რა პირადრ იოანე პეტრონიონს ახლო რამოკრვებულმას ბულტარეის რიფრადტურ ბრეებდა რა აქარ ქარხელ მონასტერ- და ამ ხანებში.

მატრამ, სამწებარო, პეტრონიონის მონასტერში ჩვენდავის საინფრესო პერიოდში შექმნილი ძველი, ტარრა ამ მონასტრის ტ- პიკონისა / რიბელი უნიბრევი ღვარსაჭრისის ტარს რქას ვ.წ. "პეტრონიონელი" სფილისაგან/, კურ-კურბინი ადომარენი რ არის /მორველია უფრ რეიანრელი, XV საუკუნეში პეტრონიონის მონას- ტერში ტარანრელი ვრბი მნიშვნელოვანი ხელნაწერი- "საკრბაგნი საბრესანბარეოდანი", H 1760/. სწორე ვს ფაქტ ადრ. ვა სა- ფუძველის ამ ტანსვერბულ მეყნიურს, ივანე რილაშვილს, სკვპტო- კურად შევხევა პეტრონიონის მონასტერში იოანე ფილოსოფოსის მორ- ვანტობისა რა, სატოპ, ამ პერიოდში იქ რიბე საბონასტრო რ- რეწარტურელი სკოლის არსებობის შესაძლებლობისაღჟის¹⁰. მატრამ

8 რარკრბედი იბ ვ. ბი უ რ ა მ ვ ი რ ი , რიბი სკოლისკ- რინის პეტრონიონელი მიწაწერი, საქ.ხელნაწ.ონსტოჭ. სამეც. სკოლა, XI, მიხს. ღებოსებნი, 1969, რ.გ.6-7. აგრვე რ. ს. ბ- რ ა მ ვ ე , ბულტარე-ქარხელ-ბიჭარეიურ ურთურთობა ისტორი- იკად, ნურბევი, 1980; აკ. 88.
9 რ. ს. ბ. რ. ა. მ. ვ. ე. , რასაბ.ნაბჭ. რ.გ. 86-115.
10 ი. რ. " რ ა მ ვ ი რ ი , რასაბ.ნაბჭ. რ.გ.52.

მღვდელმთავრის ასეთი საბუდების კვალი რომ არ ჩანს, ეს მასს საურთობი. არარსებობაზე რომი დაპირაკობს: აქ შეუმზილი რიგე-რატორული პრიმუციოა და ხეზნაურები, ჩომილები, აგრამ, ჩვენ-მეტს საინტერესო მრავალ ცნობას შეიცავებენ, აქვეილი შესაძლე-ბელია, განაძაღურებუიცი მინასტერზე ღურქმა არაურმტბისი შე-მოსეთის შედეგად. არც ის არის გამორიცხული, რომ ღეთი მურდ-ნებსაყ /და არა მარტო მურთნებს/, რომლებიც ქარგველებს უეიშ-ქებოძენ და სპეუნიძენ მინასტრიძან, შეტნებჯაპ გაღნაძაღუ-ბინაი ისინი ამ მინასტერში ქარგველია კვლის მოსპობის მიმნიი.

ამგვარად, ჩვენ არა გვაქვს საშუალება პეტრიწინში შეუმზილი რიგურატორული პრიმუციობაზე მსჯელობისა, ზუმეა, იმ ეპო-ქის საურთო ტენდენციების მიხედვით ვეუა პირობა იმისაღვის, რომ ეიფიქრიი, იტი განშტობა უნდა იყოს შაეი მთის ფილოლოგი-ური სკოლისა და რამბეული იმავე მმარტმრელობით პრინციპებისა. ამვე რჩის, ჩვენს ხელთაა გელათის საღიგურატორი სკოლაში იოანე პეტრიწის უშუალო მიწანიღობითა ზე ხეზმძღვანელობით შეუმზილი, ღარტნილი ზე ტაძაზერილი უამრავი ძეგლი, რომელიც სწორედ ე.წ. "პეტრიწორული" სტილიაა შესრულებული. ამიგომ ტერმინები "გე-ლათის უნიბრნიე-ღიგურატორული სტილი" და "გელათის სკოლის მმარ-ტმრელობითი მუდოი" ნაყვლად "პეტრიწორული სტილისა" მღვისსათვის უფრო მუსტად ასახავს საქმის რეაღურ უიჭარებას, რაბტანაყ, რი-მესაყ "პეტრიწორული" სკოლისა და სტილზე დაპირაკობენ, ძირიბაპა სწორედ გელათში შეუმზილი რიგურატორული პრიმუციობა აქვე მხეპ-ველობაში. ამ გარუმობაზე სატანტებორ ტაბიბხტოლა ვურადიება ი.ე. რილაშეილია, რომელიც სამარგლიანაი მიიბბიება იტი სხვადა-სხვა შინაარსის კნების "პეტრიწორულისა" და "პეტრიწორის" ტაბი-

ჯვრას. მარჯვ ზღვნი ჭილოსთყოლივისა და ჭილოლოცებისა განაუბრებელ ამოყანაჲს დასახა, რამ საჭუძღვიანაჲს შენსაველილიყო ეჭონინის მიღებადუობა ბერაბი¹¹.

როტორკ ხელნაწერთა მიწაწერებნი გუაწყებენ, გუდათის მიშენებლობა დათე აღმაშენებელს 1106 წელს იაწყია. ზემუა, როტორკ დათეის "ანგერძიპან" ჩანს, იგი მას ლევის სიკოცხელეში ეურ დაუსრულებია, /"ხოლო იარჩა მიწასტერი სამარხბუო ჩემი და საძუაღ ბილითა ჩემთაჲს უსრუაჲს და წარმეუა მისთჳსკა ტოტილი საწარაპისო..."/, მისივე ანგერძის ლაწახმაჲს, იტ "სრულ-ყო შვილიმან მისმან რიმიჭონ", მატრამ ბერაბი დათე აღმაშენებლის სიკოცხელე-შიე იქუა "ყოლიისა აღმოსავალიისა მიურეჲ იურუსალიმისა, სასწაჯლო ჭოჯიისა კუთილისაჲს, მიძღურაჲს სწაჯულებიისაჲს, სხუაჲს ათნაჲს..."¹² ამ ახლაჲს ამწერებელ მოწასტერიში, როტორკ ისტორიკოსი მიგუთხარჩას, დათე აღმაშენებელმა "შემოქონინა კაცნი, პატიოსანნი ცხოვრითა, და შემკულინი ყოვილითა სათნოებითა, არა თჳსთა სამეჭოთა იძენ შინა პიწინილინი, არამეჲს ქუეყანისა კიძეთა, სადაჲს ესმა ერეხეჲს სიკუთჲს და სისრულე, სუიღერიითა და ჳოკიღილითა აღსაქუტობა, იძინა და კუთილაჲს გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკჳრნა"¹³. მათ შორის იყო ითანე ეჭონინი, რომელმაც აჲ ის სუიღი და იძებნი მიიჭანა და ტაჲ-მიწერტა, რომელიც ტრიადებო იმი ბროის მიმანტონის მიწინავე საბო-ტაჲოიწიე-კუტოწულ წაქებში და, კურძო, ჟნსტარტინე მიწმიახის მიერ ახლადდასრულებელ მანტარის აკაჲმიოაში, სადაჲს მოღვაწეობდებენ

11 მუიწე უწყებანი ქარტულითა მიწერადლათის, ტარიოსაქუტაჲს მოამტა-და, ტამოკჯუეჲს და რეჲსიკონი დაურთ იე.ლილავიღიმა, 1982წ., გვ. 64-65.

12 "ცხოვრება მეჭუთ მიჭისა დათეისის", ქარტლის ცხოვრება, ტეჲს-ტი დაჲბელილი ყუჯაი ძარითაჲსი ხელნაწერის მიხეჲკით სიმ. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ.1, გვ. 330, 19-331, 1-2.

13 ი ქ ე ე, 330, 11-15.

მიუღო ქსელოსი და იოანე იფალისი, "რომლებიც ჭავჭავაძის ნაწერებში არ უმანხმებთან სუოლასტიკური რიტუალობის მიერ საეკლესიო დოქტრინა ალოარებულ ქრისტიანული რებულებების აპრიორულ უაქველიბას და ძველ ბერძენ მოაბროვნეა ამრებს იმევიებენ ამ რებულერაბათის რამეტკებრაბა მოსადებრა"¹⁴. ეს აბალი პრიტესული მიმარულერა ბიბანტიურ ამროვნებამი აიფაცეს და შემოქმეებნიბა რანუთიბარეს იოანე პეტრინბა და არსენ იფალიბა; რომელბაც ტანახლერა მანტანის აკაემიამი ქუნბაბ მიღებულ. ქაბულბამ ფილოსოფიურბა ამრბა შემევისბა მანტანის აკაემიის პრიტესულ მოაბროვნება ირებნი და ტანუთიბარა მათი ბაწი მას შემერბაც, რაც თეო ბიბანტიამი, როტორც სიმ. ცაუბჩიშვილი აღნიშნავს, "ეს ფილოსოფიური რენესანსი" ჩაბბში ბიბანტიის კეისრების რეაქციულბა პოლიტიკამ¹⁵. ცნობილია, რომ იოანე პეტრინი იყო იოანე იფალისის ურთი ცვლელბე ურბტულ მიწაფებაბანი, რომელიც ბავის ნაშრომბბში მანტაბებების ამრებს აუბარებამ¹⁶.

გელათის მიწასტუმბი, სარაც პარსბა "სასწაულბებელი რბმაბაბეს", რომელიშიც "ბრავალი ბარბელი ტანისწაბებობა სიბრძენისმოცუარებასა შინა", იოანე ფილოსოფოსის ბებმბრეანულბიბი ბიბბინარბობბა სრულიბ რაკვეული, ბიბანტასბული მუშაობბა, რომლისბვისბაც რამბბასრბაბებელი იყო ტანსაკუნებული ინარესი ანტიკური ფილოსოფიისბა და, კერბობ, პლატონისბა და არისტოტელესბა მათი ბიბანტიური ბარის კომბენტატორების შრომების მიმარბ. ეს ბიბი ინარესი ტამბინბული იყო როტორც ბავისბაბეა ფილოსოფიურ

14 სიმ. ც. ა. უ. ბ. ჩ. ბ. შ. ე. ბ. ი. ბ. , ბიბანტიური რიტუაბტრის ისტორია, ბბილისი, 1963, ტვ. 249.

15 ი. ე. ე. ე. , ტვ. 253.

16 რ. ე. ე. ე. ა. ც. მ. ა. ძ. ე. , იოანე იფალისის შემოქმეებბა, ბბილისი, 1950, ტვ. 59.

"ხევათა სურთილი" /იხ. ი.პ., ც.11, ტომარება, ტ. 222, 20/17, ასევე პრაქტიკული საჭიროების, ტარეველებინათ ფილოსოფია და ლიტერატურა სარწმუნოების სამსახურისათვის, მატამი უკვე არა რატორე "ეკალი", რიბილიაყ, ეფრემი მუიონის სიფევერნი, უნდა მიტლუპულიყო "ეკლესიის ვენახის წაფოფა მუენიურება. ", არამეპ, რატორე იარალო, რიბილის იძულებილი კანონების" სამუალებიდაყ მუეყეპეპინენე პასუხი მიეძენათ ლეოტონის ამარევილი ალსავესე პრეზეპევიბისათვის და "ტონების არტევირევილი" და "ლეორონი" დაესამუევიბინათ ქრისტიანული რწმენა და ლეტივი¹⁸. ამიგომ სრულიად კანონიბინიურია, რიბ ამ სკოლაში ტანსაკუთრებული ყურაპელება ეთიბიოდა რატორე ბიბლიური, ისე ფილოსოფიური ხასიათის ეტევეტევიკური ლეფრატორის ლეტივიანს და, ამავე პრეს, კრევიტარული ვანრის ირიტონალური შრევიბის მუევიბინსაყ რატორე სანდავეო, ისე მუენიურული და პრაქტიკული პანიმევიბინსათვის. ტელათი მუევიბილი ამ ხასიათის ძევევიბის. ჩვერამეპე მიტლუპული წანრილის რაჟევიბინის მიხევევიდაყ კი მუევიბინა. პავასევიბათ, ლე რამევიბი მიბანბინიარევილი იყო ამ ბილევიდაყ ლეტივიარული საევიბინება. პირველი რიბი ილენიშენავე პიპ ირევირეს

17 რაჟევიბი ფილოსოფიურ ლეტივიბათ ეტევევიბილი პანიმევიბინა, ამ ხასიათის ლეტივიარული ლეტივიბინა-მუნდავეო და, ამასათან, ირიტონალური კრევიტარული ლეტივიარული მუევიბინა, ამავე პრეს, იყო მარევიბი სამუალებიდაყ ლეტივიბინა ნიბინა ფილოსოფიის ტანსაკუთრისა და მასში ტანსაკუთრისათვის.

18 ტელათის სკოლის ლეტივიარული პრეპევიბი ხასიათი და ლეტივიბინა სამუევიბინა პავასევიბინს იბ ამრს, რიბვილიყ ლეტივიარული ტანბევიბინა ტანბევიბინა იოპანე ეტევიბინის აბევიბინს მუნსანე ლეტივიარული და ფილოსოფიის ისტორიული: "იტი ქრისტიანული სკოლისათვის ისტორიული პანიმევიბინა იბ აბალი მიმარევიბინისა, რიბვილიყ ლეტივიარული ფილოსოფიის პანიმევიბინა ტანსაკუთრისა, რიბვილიყ ლეტივიარული, რიბ რევიბინა "ტონების არტევირევილი" და "ლეორონი" დაესამუევიბინა. სკოლისათვის ასევე მიმარევიბინა მუევიბინა მიუხედავად ფილოსოფიისათან, ეტევიბინის მიხევევიბილი ტანბევიბინა რიბ ვინბარევიბი, მარ ვევიბი აბევიბინა, მიუხედავად ფილოსოფიის არტევირევიბი. უნდა პანიმევიბინს, რიბ ამ სკოლის ჩვენი ეტევიბინა აბევიბინა მუევიბინა აბევიბინა რიბვილიყ სკოლისათვის და, მასთანამევე, მუევიბინა ქრისტიანული სკოლისათვის იბ მასთანბევიბინს სინდავეო, რიბვილიყ მუევიბინა დასავევიბინა რევიბინისა, რიბვიბინს იბევიბინა... "იბ. ბ. ტანბევიბინა, ეტევიბინა და მისი მსოფლიბევიბინა, მისივე ნიბევიბინა: რესალევიბინა, ეტევიბინა, პრევიბინი, პანიმევიბინა, 1961, ტ. 146.

პლატონის, არისტოტელეს და მათი კომენტატორების - "პლატონური ფილოსოფოსების" /ნეოპლატონიკოსების/, ცპირველეს ფილოსოფოსთა, აღექსანდრიული ნეოპლატონიკოსებისა და ახლანდელი პროკლე დია-რიხოსის ნაშრომების მიმოხილვა¹⁹, რომელთა მარტმანები და "განმარტებანი", როტორკ ჩანს, სახელმძღვანელოთა დანიშნულენას ასრულებენ ამ სკოლის მსმენელებისათვის.

გელათის სკოლაშია მარტმნილი ატრეფე, აღექსანდრიული სკოლის მამამარტის, ამონიოს ერმიასის კომენტარები პორფირის ცნობილ ნაშრომზე "მესავალი არისტოტელეს კატეტორიათაძი" და ჟეოთ არისტოტელეს ლოტკურ შრიმატე "კატეტორიები" /"მისაცხენებელი ხუთთა ჭმათაძი პორფირი ფილოსოფოსისათა" და "ზოსატე - სენებელი ათთა კატელორიათაძი არისტოტელისათა"²⁰. მემახევითი არ არის, რომ ეს ხმბულენანი ურთკრებულათაა შეკრული ამბეუ ხასიათის, ფილოსოფიურისა და ლოტკოს ცნობილი კომპენიუმის, იოანე დამასკელის "დიადეჟიკოს" არსურ იფილოზიისურ მარტმანთა²¹, რაც იმატე უნდა მიუთხიფებეს, რომ ამ კრებულს სახელმძღვანელოთ იფენებენ. სახელმძღვანელოთავე დანიშნულენას ასრულენდა აღბათ გელათის სკოლაში ნემესიოს ერესელის ფილოტორ-ანტონპოლოტიური ხასიათის ხმბულების "ბენებისათეს

19 მემახევითი არ არის, რომ სწორეუ ეს ნრე ნეოპლატონიკოს ფილოსოფოსთა ნაშრომებისა იმარტმნა ლათინურ ენატე გელათი შუკრებულ მარტმანებზე ურთ-ორი საუკუნის მემბეტ /ასე, მატ. პროკლეს "ფილოტოსის საფუძვლები" თთა აქრებლის დავალებით ნორტებულა 1268 წლისათვის მარტმნა/. ეს მიუთხიფებს იმატე, რომ გელათის სკოლის მესვეურები ადრენი იმ მაცისტრატორ ხამს, რომელიც მუასაუკუნეების დასავლეთის ამროვნებამ ტაატრელი მას მემბეტ, რაც ბიზანტიოთა ასედა კურტურ-მეცნიერულ საბიულბე მის მიტრეუ ტაკალურ ტვას.

20 ამონიოს ერმიასის ხმბულენანი ქარტული მნერლობში, ჟეუსტო ტამოსაცემბე მთამატაფეს ნაფელა კეჟარბამებ და მათა რაჟავამ, ტამოკლევა, დეჟსიკორი და საბიულბეები დარტო მათა რაჟავამ, ამილისი, 1587.

21 კ. კეველითის საბ. ხელნაწერთა იწსტიფუფის S დონიის №2562 ხელნაწერი.

კაცისას" იოანე პეტრიწისკური ღარქმანი. აღსანიშნავია, აჭრევე იოანე სინჯის "კუმაქსის" ღარქმანი ზოგი პატრიარქისკური კომენარებიანო²², რომელიც, როგორც მორალურ-ეთიკური ხალხათს თბავდება, როგორც ჩანს, ასევე სასწავლო-ძიებურკური მანიშნუელინო უნდა ყოფილიყო გამომყვანებელი, ისევე, როგორც მისი პეტრიწისკური სატეჯისილი უარიანო²³. როგორც ჩანს, გუდათის აკადემიის მსმენელთათვის შექმნილი ღუთისმეყვეტლების ანუ ზილსოჟიის საზუძვეტების კურსი უნდა იყოს პეტრიწის "განმარტება", რომელიც მან რაურთ ათენის პრეტორი აკადემიის დიპლომისის /"მონაკუბარის"/, პრეტეს "ტარქათის" -"ღუთსმეყვეტების საზუძვეტების" საკუთარსად ღარქმანს. ცნობილია, რომ ამ "განმარტებაში" იტი ანტიკური და ბიბანტიური ხანის ზილსოჟისა /მათ შორის ტუთ პრეტეს/ ნაბრეტს ტამამუშავტრას და ინიჟურპრეტაკიბტს იძუტა ტუანტვეტი ნუპრეტონიბმისა და ურისტიანული ორთოქსიის მსოჯრბხვეტიბიბან ამოსჯიბ /ამ "განმარტების" სასწავლო-პრეტეკური მანიშნულება ტანსაბტრავს მის სასაუბრო-როგორკუტ სტილსა და სატამარაკი ურსათვის დამახასიატებელი დიპლოტური ზორბების ხმარებას: "კუთილარ მასჭურიტურ, რე ტამტრეო", "ისმიწე, მისწავლო, ხველო ტუნბისაჰან", "ესე ხვეტაჰ ესთ მიტყვას რუტე" და სხვ.²⁴ ტარდა ამისა, "განმარტების" ე.წ. "ბიბლიოტეკაბის" ტეჯსტს ანტიბიბლიოტეკა, რომ სინამბეტელიბი ესაა ტუთ მასალები სამების, ტანტების, კუთლობის, ბოროტის უარსობისა /არასუბსტანციურობის/ და მეთოთა ნარბიბობის საკუ-

22 A ღონის 1179 და H ღონის 11 2188 ზღრანუტებო.
 23 ი ბ ა ტ ე ა ე რ ი ბ ი, სათრებათა კრავ, ტეჯსტო ტამის-ცა ივ. ღილამტეტიბა, 1968.
 24 იბ. დ.მ ე ღ ი ე ბ ე ბ ი ბ ი, იოანე პეტრიწის ზილსოჟიურ ტონმათა უნა და სჯელი, ღილიბი, 1975, "განმარტების" ტირიბატი სტილისტური ტატსებტრეტანი, ტ. 262 და 589.

ხეების შესახებ "ფსაღმუნა", მოსესა და "მოსეარა" ნიკნინის მიხედვით და მათი დაპასტურების ძიება "ფილოსოფოსთა რიის მწვერულის" - ანათონის რილოცებსა და პოეტს კომენტარებში ამ რილოცებზე; აგრეთვე მასაღები ტამატიკასა და მარდენ-რის საკითხებზე, ნაწვეულები ტრიტორ ნაძიანდელის ეპიტაფი-რან მასილი რიის შესახებ და სოლომონის "იგაეა" მასილი რიის განმარტებრან. ეს უკანასკნელი შეიძლებაა ფიფიცი თაუ მასალა გელათის ცნობილი "კაჟენებიანი" ბიბლიისათვის, რაჟ გაკვეუტ ნარეოტენას გეიუმნის პეტრინისა და, საურთო, გელათის სკოლის მოცუნა მუშობის შეოტბე. რიტრე ჩანს, ტაჟარიტნივბუი ცო/ და, შესაძლებელია, შესრულებული/ ყვე-ლა ბიბლიური/ რიტრე ძველი, ისე ახალი აღმების/ ჟეუსტის მი-ტანტივი აუთრთა ტანმარტებების ჟარტნა/სრული ჟე ტამიკ-რებილი, კაჟენების სახიო/. გელათის სალიტრატური სკოლაში შესრულებულ ჟარტმანთატან ჩუნამბე მოაღნია მიტრეჟანე სბირ-რეღ მიტრეოპოლიტის "ეკლესიასტეს" ჟეუსტის ტანმარტებამ, აბავე ჟეუსტის თალიბიოტორე აღეუსანტრივილის ტანმარტების ჟარტმანმა /ორივე დატულია ბუნანურთა ინსტიტუტის A ფინიას II ნე ბელ-ნანტრბი, ავერან პირევი ტამისტა ე.კეკელიძემ 1920 პელს/.

ქე 22, A 152, A 115, A 52 ბუნანურებიო ნარეოტენიოა ცნო-ბილი ბიჭაროული ეტბეკეუსის, იოანე პეტრინის ტანმარტოტის, ჟოჟილაჟე ბელიარევის მიერ შესრულებული მარტოტის, მათეს და იოანეს სახარებათა ტანმარტებების ჟარტმანები. გელათია შეუმ-რილი, რიტრე ჩანს, იოანე პეტრინის უშუალო ბელმძეუნეობიოა და მოწანბილბიო, უნიკალური ძველი, ე.წ. კაჟენებიანი ბიბლია, ძველი აღმების ჟეუსტების გელათური რეპაეკიოთ. კაჟენების /ტან-მარტებრთა ეუსტეპებების/ აუთრთა ურთ ჟეარის ტაპაღებიოაჟ ჩანს ამ ძველის მარტმნელისა ჟე რეპაეჟორის სიოამბე, შეუმ-

ღუპაობა, და ჭარბი ტაქანება, ჩაბტანაჲ ჟრინტოანუჯი ეკლესიის
 ისეთი მუჯუბის გვერდით, ჩოლოვნიყაა მასილი მისი, ტრით
 ნოსელი, იოანე მუჯუბი, კორილე აღუქსანტორიჯი, ეესეთი
 ექსანტივილი და სხვა, მარჯობა მისი ეკლესიის მიერ მსოფლიო
 კრებებზე დატოვნილი ჩინებებს, აპოლინარიუსა და სვეტრასის
 სახელებიყ ანაურებელაა აღნიშნული ტანმარტობაჲსა უქსანტობის
 ტანტორიყ. სატანტობაჲსა აოსანტიმნათი ატრევევი ისიყ, ჩომ ტრე-
 ლამე მეთი ყრტაჲსა მამონტობული კორილე აღუქსანტორიჯის ტარტ-
 მანტობაჲსა და ლოპოჩიტი კვრევის კრებუა-მისებრაჲსაჲ, სტორე
 იმ ლოპოჩიტი კვრელისა, ჩომლის "მეთოფისა" ტარტმანტობისა ტეთს
 მრიმე ეჭრემ მეთრემ ტეთი ააროჲსა "მეთრეობისა მისეჲს სიყვესტ-
 მისა, ჩომელი იუმრა ტრეჲს მინაალოპოტომიო მორის მისისა და მმი-
 მისა კვრელისაჲ" ანუ ის არის მემბევევიო, ჩომ სტოლიკობეჲს ბმი-
 რაჲს ტრეკობრებს ტრეკობი ტარტმნებლების - აკლას, სკლასიკისა და ლო-
 პოჩიკონის სახელები, სამეველისა, ჩომებლამე მერტმელი ტარტმანი მისებ-
 რი ექსანტისა მებონტრებოჲსა დასახლავა ემრავლი მებამს.

ჩვენამდე არ მოუღწევია, მარტამ ხელმანტრეჲსა ემობინის
 მიხეთკით იოანე ეჭრინის ტოქოს უნდა ეტარტმინა არისტოტელის
 "კატეტიკობი" და "მეთრეობისა".

ამტარად, ჩოტრეჲს უნდაჲს, ტრელათს სალიტრატორი სკო-
 ლამი იოანე ეჭრინის ხელმძღვანელობო მისი მინარტობა ინტრინი-
 ჟრი მუშაობა ანტიკური და ატრეობინტორი ხანის ჯილბოტორი
 მემკრეობისა და ატრეჟრინსტოანუჯი ხანის/მარტინსტოკული ეჭრე-
 იკის/ ეტრეჲსტორი ლიტრატორის სატრეჲსიანი ტრეხანტრისა და
 ატრესტრისათის.

ასეთი ხანათის ლიტრატორის სისტრეჲსტრეჲსა ტამობე-
 ტამ ილის მესტრეჲსი მათეჲსა ტრელო, "უღრმეობაჲს" /იბ.ი.პ.,
 .ტ.11, ტ.19/ მარტმნელობიო მეთობის ტაპასინტრეჲსა, რაჲს კრე-
 ვაჲს ტარტმეობიჯის მეთი მისისა და იყარტ-ტრელათს სკოლის მი-
 რეჲსებრაჲსა.

ახალი მართმართობითი მეფისა და სვიდის ძეგანთი,
როტრე ჩანს, ამ ხნის მოღვაწეა ურთიერთმართობითა
და შეთანხმებით ხორციელებოდა. არსენ ივანოვი და იოანე
პეტრინი მართმართის ხელმძღვანელს, როტრე ჩანს, ეჭვთ მტრის
ხელმძღვანელობით ეუფლებიან იესე, რომ ურთიერთობა
ბოლომდე კიდევ მთავრად ამ საქმიანობაში. მათგანაჲ,
ეთი ეჭვით აღნიშნავს იოანე სამსახურის წამოშლის მართ-
მართის არაერთ-ნამატში, რომ სხვებთან ურთიერთ არსენ ივანოვი
ყოფილა მისი "მართობითი და განმარტობითი" ამ მართ-
მართ მუშაობისას, ხოლო ფსევდო-ბიოგრაფიულ არქივების / ნიშნის
მართმართს კი A 110 ხელნაწერში პარალელურად აქვს ეჭვებისაჲ
ანაქრძი, რომ "იოანე სამსახურის ფილოსოფოსი და კონსტანტინე
რამბატიკოსი" ყოფილა მისი "პირ და ბუნება და სიტყვა" ამ
ნიშნის მართმართისას და, რომ "არა ლეგია იგი ყოფილ-იყო მო-
ღვაწე და ძალ-მნე ჩემდა, მიხედვებოდა ვერ უკარგებში მისი
მუშაობისა ამის ნიშნისასაჲ." / ამ საკითხს მთავრად პირველ-
ადური გამოკვლევა უძღვნა ივ.ლოლაშვილმა: იხ. მისი მუშაო-
სახელმძღვანელი გამოკვლევა: იოანე პეტრინი, "სამართმართობა კრძალა"/.

ურთიერთმართობის ეს ფაქტები გვახარებენ იმით,
რომ იმპროვიზირებულ ქართულ მოღვაწეა ასევე მართმართობა ნი-
ნასთან დაბრუნებულ საერთო გეგმის განხორციელებას ისახავდა
მიზნად: სამართმართობა გარკვეული ხასიათის რიტორიკის შერ-
ჩევას და ახალი მართმართობითი მეფის შექმნას.

სამართმართობის რიტორიკის მეცნიერული და ფილოსოფიურ-
ეთიკური ხასიათი მოიხსენიება მართმართობის მუშაობისას და
მართმართობის სიმბოლოს დაკავს. ცნობილია, რომ
მართმართობა განხორციელებული გახდა მიზანმიმართულ ქრისტიანულ სამ-

ყარობი, რა, მათთანადაც, საჯაროებულობა, ხშირად საჯაროობის
 რისკსსივრცის საზღვრის ხეობისა და არა მარტო რისკსსივრცისა,
 არამედ მხედველობა ტერიტორიისა და უკუნივრცის განვითარ-
 სისა უ / უნიტისა, მაგ. ზე რა ზრდასაზრდასა განვიყარეს
 ხეობა, ხეობადაც უნიტა-ზრდასაზრდასა ანტიკური
 ზრდასაზრდასა პატრიარქული რიტორიკადაც და მათ განვითარ-
 რისკსსივრცის მსოფლიო საჯაროობის უნიტისა; ასევე მხედვე
 რისკსსივრცის უნიტისა, ზრდასა მხედველობა-მხედველობა-მხედველობა
 უნიტა-ზრდასაზრდასა განვითარ/; იმანვე უნიტისა მხედველობა
 იმანვე იტალიის მხედველობა სასამართლოს მიერ. მხედველობა მხედ-
 რისკსსივრცისა, რაც ძირითადად იმანვე მხედველობადაც, რომ იტალიის
 უნიტისაზრდასა უნიტისა "უნიტისა მხედველობა ზრდასაზრდასა-
 ტისა, ხმარობა არა იმ განვითარებისა, რომელიც მხედველობა იტალიის
 უნიტისა უნიტისა მხედველობა მხედველობა მხედველობა განვითარ-
 ტისა"25.

სწორედ ამიტომ იმანვე უნიტისა განვითარება მხედველობა
 "არაღი და ზრდასაზრდასა საჯაროობისა განვითარება", რადღი
 ზრდასაზრდასა და რიტორიკისაზრდასა ანტიკური მხედველობისა
 უნიტისა, რომელიც მხედველობა განვითარებისა ამ
 მხედველობა რიტორიკისა მხედველობა მხედველობა უნიტისა.

მაშინ ზრდასაზრდასა მხედველობა უნიტისა, უნიტისა,
 ზრდასაზრდასა უნიტისა განვითარება რიტორიკისა განვითარებისა,
 რომელიც უნიტისა რიტორიკისა "ზრდასაზრდასა" მხედველობა
 "განვითარებისა" "ზრდასაზრდასა" სახეობისა უნიტისა. აქვე
 განვითარებისა მხედველობა მხედველობა უნიტისა, რაც მხედველობა-
 ზრდასაზრდასა მხედველობა "განვითარებისა" და უნიტისა მხედველობა-
 ზრდასაზრდასა მხედველობა26.

25 გ. უნიტისა მხედველობა განვითარებისა. მხედველობა. მხედველობა.
 26 ამ საჯაროობის მხედველობა უნიტისა მხედველობა. მხედველობა. მხედველობა.
 განვითარებისა, მხედველობა. მხედველობა.

როტრეკ აეთონვე ამბობს, იგი რადე ამრეწებრისა და ფილოსოფიურ შრომათა "მწებრისას" ქარაული ენის ღაისე-ბუწბაათა დაეკას და ნაამრეტის "ლოთრაი" ტაბოიკუბას ცი-ლირბს მანამ, სანამ მეტი სიმაართუიე ამრის დარეკუესა და დამახინჯებრის საშიშროება არ შუიქმნება, რადგანაც მადელი მისი ზიქრი ღურიის ბუსტაი ტაბოიკუბისკუნაა მიმარადელი, იქნება ეს ღურიი ლოტკის, ბუნებრისმეყველებრისა ღე რეხს-მეყველებრის სჯუიიდან./"ძნელათ შორის ტუნებრითა და ფილო-სოფოსასა ცოკესა სილოტონესა და ღანზილოასა ენისაებრსა ეუმბარკუბი დადებარ, ჯიარე სადამრის მეტიღა სილიტონისა დამღამე და ეუნბამე ტუნებასა არ შუემთაუეიკის. რამეღე ცო-ველი ქამრი რემი ტუნებრისა და ხეკესათჳს არს, ანუ და სიფ-ცქურებრითი იცოს იტი, ტინა სნაჯულენით, ანუ და ბუნებრითი და ლმრთსმეყველებრითი": ი.პ.ტ.11, ბოლოსიფყე, ცე.222/. ასულე შუმბეღუეაში დიკჯარ ატებარ ქარადელი, რასაც ტრძონბრენ და აღიარებრენ კიკეკაც მარტმნელეზი /მატ., არსენ იყადლო-ელი აღნიშნავს ანასტასი სინელის "ნიწამრეჭურის" ღარტმანის ბოლოს: ღე რემს ღარტმანს "სიბმელე რადმე და სიკუნჭირე შეს-რტამს, იტი ბურძელისა შუეარტბულბრისატარ არს და არა ქარადელ-ღა სიფყუაღა დამუნებრასა ვერმეწიწიწიწისატარნი"/, მარტამ ქარ-ადელი მარტმნელენ ამქობინებრენ მიქცილოდრენ მდიდარი ლიკე-რადტრული და ფილოსოფიური ტრადიციებრის მქინე ლმარ დამუშავე-ბუღ ბერძნულ ენას, "მომბარკესა ტონიურღა ხეკესასა", მისე-ვის მიებადამ და ასუ მორქინჯამ და ტამიკმეწურებრინამ ქარადელი ეწის ნიილში დაჭარული შუსადებრეობარნი, ტაღეკეეებრინამ და ჟა-რთი ტამკეყერებრინამ ისინი, დამუშაებრინამ ქარადელი ენის მიიდარი რესურსები, ტამოკეკეებრინამ მისი პიჭენცია და ქარადე-ლი ენა ღაიისი ტამიწისაჯულეობრითი ძალიე დეკოლებრინამ ბერძნე-

რისაგან, რძილს "უნამბეობა" და "უნაპეობა" სანიმუშო მისაჩნა იკანე პეტრონი: "გოველთა, ელინითა უნამბეობასა ბეობა, ხესი სახელი ქვეან, მესამაში ხესისა არსებობსა, ხო-
 რი ჩუენთამან, არცა მარტომთა და არცა სხუამან ვინ დასჭურით-
 ნა და ან მე უბოძო მინის მარტომნა მინა, რამეთუ გოველსა-
 ვა ურთა და სწორე იფეცან და დასებებენ ჩუენნი /"განმარ-
 ტობა", გვ.6/.

განსხვავებნი ვერე მცირისაგან, რძილიე ქვეს იხრისა
 ახორე მორეანთა ავტორიტეტის ნინაში და მათს ნამუშავეში
 მორიგობითა და მინებობით, ამიებობე შექვენდა შესწორებანი,
 იკანე პეტრონი სრულიაპ ამკარაპ უბორისაიგობა ამ აროარბელ
 ავტორიტეტის - "ხელმძივეს" და საფეველორის მათ იმის გამო,
 რძი ისინი რმაპ ვერ სწებებინან და მუსტაპ ვერ გამოისეებენ
 სახარებაში, სამოციქულოთი და სხვა ამგვარ ნიგებობი დაუბეებელ
 აბრებს / იხ. "განმარტობა", გვ.219. იხ. აქვე, მისი ენობილი;
 მსოფობიველობრიე ღვარსაბრისი მუტაპ მინიშენელოვანი შესწო-
 რებანი "დაბაებობისა" და იკანეს სახარებობის კონფესიებობის კა-
 ნონკური მარტომანობისა/. სწორე ვს იცო მინებე იმისა, რძი
 გვარობი შეიქმნა მინილორე ტექსტის ახალი რედაქცია, მინებ-
 ვე სავექესიო ავტორიტეტა კომენტარებობ ალჭურელი, რძილის
 მარტომიველი-რედაქტორი იკანე პეტრონი უნდა იცოს.

ამგვარაპ, იკანე პეტრონი და მისი მანამორეანენი ხელ-
 მძეანელობენ იმ ძორითაპი პრინციპით, რძი რხული ნეენივერე,
 რეონსივეველებობი და ფილოსოფიური ხასიობის მბეველთადაცხვის
 აპ გამოეება ჩუენებორე მარტომთა ვნა, "ლიტონი" ანუ "დაბორ-
 მთა" ვნა, რძი ამისაგანს საჭირო იცო ქენა, გვექსებელი და
 მესხუეა მპობრიობთაგან", ანუ სვეიცარიე, მუენივერე ვნა.

ამრიგად, გელათის საღიგობრო სკოლაში საფუძველი უყრება ღვთისმეტყველების სფეროს: სტილითი შესახებ, რომლის მიხედვითაც მეცნიერული—ფილოსოფიურ—ეპისტემოლოგიური, ისტორიულ-რითორიკული ხასიათის მბღუღაბათის დაკანონება მართალი სტილი / რომელიც მექანიკურად იქნა გაპანორტილი და ფორმალისტული ანტიონის სკოლაში XVIII საუკუნეში/. გელათის საღიგობრო სკოლაში ჩამოყალიბდა სრულიად გამოკვეთილი, გაკვეთილი და განსხვავებული "გელათური" სტილი, რომელსაც საბავე დაუყო იოანე პეტრიძე და რომელიც ხასიათდება მთელი რიგი ლათინურებშიც, რიტორიკა, სპეციალური ლექსიკა, გამოჩვეული ახალწარმოებას არაგვეულებრივი სიმბოლოები, სიუხვა და მრავალფეროვნების / რაც ბუნებრივ შეფასებისას ხელოვნურადაც კი მიაჩნია; უნდა მხრე, რელი სინტაქსური კონსტრუქციები, რაც საერთო ნიშანდობილია მეცნიერული ენისა და სტილისათვის და მთავრად მხრე, ბერძნული ენის შეტანული ბიბლიკური გამოცხადების მოკლე მიმდებარე და ინფინიტიური კონსტრუქციები, რომელსა საშუალებიდან მიიღწევა რელი ფილოსოფიურ მსჯელობას შეკუმბული, მათემატიკური სიმბოლოები გამოცხადება, ამათის გამოყენების ლატინური, ეკონომიური, ლათინური, გამოკვეთილი სტილი / პამახასიაზებული არისტოტელესა და პლატონის ფილოსოფიური შრომებისათვის;/ ამავე რის, იოანე პეტრიძის "გამართლების" ცოცხალი, საღაპარაკო, მართობი-პილიტური, პოეტურ-მეტაფორული, რამათურ-რითორიკული სტილი / რომელიც კიდევ უფრო მართობაბტურულ სარგებლობება აცვანრი "პათის ისტორიაში" და უკიდურეს მანერლობამდეა მიყვანილი წაუღებისა და ჩახურხაძის სახეობი პოეზიაში და "ისტორიათა და ამათა" ავტორთან. ამავე რის, უნდა აღინიშნოს, რომ გელათის საღიგობრო სკოლა, რომელიც უახლესი ენისა და ლიტერატურის განვითარებაში უნდა-

ენჯლოვანის გაძაგუნის ეჭაის ამსახველია, მისთვის ნიშან-
 კობრივ ურთიერთობებში უნდა ხალხურ მეფეველებას-
 მან პრინციპული სიხილთა ხასიახება. მისთვის პარაფრასულია,
 მატარებელი იმანვე უფროდისა და აღაშენს სხვა მოღვაწეა ენისა-
 უთს სწორედ "მომხრეობა" მეფეველებას, სადაპარას, ხალხური
 ენის ამოსავალი. მათი შემოქმედებები პრინციპი, რომელიც მრთ-
 მარეობს ენისაში საუბრეად, მათი შემოქმედებების მიმოქმადი,
 ენის შესაძლებლობა წარმოკვანასა და მათს ახლებურ რეალიზაცი-
 აში, უფროდის მიერ მტკიცედ შემუშავებული პრინციპი მერძული
 სპეციფური ფორმირების შესაფერისი უარყოფი ფორმირების მხარეობა-
 მხარეობს საკუთარი ძირული მასალით და ახიქსებობს წარმოებისა, მათს
 უარყოფი მისამართა ხალხური ენის ნიაღში დამატული არჯობ-
 მებისა და მოქმედი კონსტრუქციული მკვლევებისადაც, მიიხი-
 ჵნა უარყოფი რეჟისორ უნდა მათი წარმოების ხერხებისა
 და საშუალებების მიხედვას ხალხური მეფეველების ნიაღში, სადა-
 პარას ენაში მიმოქმადე უფროდებ ახიქს კარის ტახტისა და,
 სანდნაღმებობა საუარყოფილ ფორმებს გარე არსებელი საღიფ-
 რაფორი სკოლების ფორმირული კონსტრუქციებისა, /რაც გარკვეულ-
 ნიღაპ ამ სკოლების სწორედ ხალხური, სადაპარას ენის მუდმივ-
 თა, კონსტრუქციული მისამართისა მისამართისა იყო განპირობებული/
 მათს შემოქმედებებზე გარკვეულობასა და გამოყენებას.

ამგვარად, დღისაღის საღიფრასფორი სკოლის მოღვაწენი და,
 უპირველეს ყოვლისა, მათი მამამთავარი, იმანვე უფროდის, არა მარ-
 თა მსარქმირებობით მეფობით /დაპარას მემორირებობით სიხილთის
 მიხილვით/ დაუპირისპირებენ "უღმბივეობას", არამედ საკუთარ
 მიხილვებზე უარყოფი მოღვაწეა და რეალიზაციისა შესაძლებელი გარ-
 ყენებისა და, ამასთან, მათი გამოყენებით სტრუქტურული რანობე-
 ლენით.

როგორცაც პეტრიწის სკოლის მხარდმწიფობის შედეგად და
 ლიტურგიკული სტილის განვიხილავთ, პირველი რიგში უნდა გამოვყოფ
 მათი მუშაობა სპეციალურ ექსიკაპად, მეცნიერული ფორმირების-
 ბე. რიტორიკული ენის, ერთი მხრივ აღუქსანდრიული ნეოპლა-
 ტონური სკოლისა და სქოლასტიკის ფუძემდებლის- იოანე ტამას-
 კელის ლოტკური შრომების, ხოლო მეორე მხრივ, ნეოპლატონური
 ფილოსოფიის სინტეზატორის- პრიკლე დიპროხისის შრომათა
 ხარტმნა-კომენტარებას შედეგად მოქცევა ქარტული მეცნიერული
 ტრადიციის სინტეზაში მოყვანა, მკაცრად გამუშაებელი ქარ-
 ტული მეცნიერული ენის შექმნა. სწორედ ეს არის უდიდესი და უმ-
 ნიშნულყოვენი მონაწილარი, რომელიც უდიდესი მიმარტულების
 მიმდებრება და, პირველი რიგში, გელათის სკოლის მოყვანებმა
 დაუტოვეს ქარტული საღიტურატო ენას.

იოანე პეტრიწი და მისი ხანამოღებელი დიდ შემოქმედ-
 ბის სიხამამეს იტუნენ, ჟამთა გასაქამს ატევენ ქარტული სიტ-
 ჭუნარმობის მრავალფორტან ხერხებდა და საშუალებებს და მათ
 ტანტოტეპების ტიხე უმინიან ახარ ცუნებათ შესაყვეის ქარტული ტრ-
 მინებდა, ამტარებენ ახარ პრეტუტული წარმებას, რომლებიც დი-
 საკე ქარტული მეცნიერული ტრადიციის ტანტოტეპის საფუძველს
 წარმოადტუნენ. ენის პოტენციური მარტოსატი ასევე შემოქმედ-
 ბის მიტოტების ტარებე შეუტეებელი იტუნებდა არა მარტო ფილოს-
 ფიურის, არამედ მეცნიერების ნებინსტიური ტარტის ლიტურატურის
 შექმნა. ელინოტიკური მიმარტულების მოყვანენი მეტად რტული პრ-
 ტილების წირაშე იტუნენ: ცუნებათ დიფერენტირებისაღის საჭირი
 იტო პოტისუმიისა და სინონიმიის ტარტად ატეება. მარტამ ჟეო-
 ტოსიკურად გამუშაებელი ტრადიციული მეცნიერული ენაშიც, ერთი ატ-
 ტორის ნაწირების ტარტებშიც კი არ იტო დატეული ტრადიცი-
 ბის

ტური სიჭკველე, პირისუბიისა და სინონიმის პრინციპი, რაც მძიმე ტვირთად აწებოდა მათ კომენტარებშია ეს მარტინ-ველი, მათ შორის ქართულურსა. ამ სიტყვებს ხშირად აღნიშნავენ ქართული მიმდევრნი /საინფორმაცია მატ., უჭრემ მცირის უნა შენიშვნა "ბერძენთა ენაჲ უფსკრულ ღრმა არს და იტყუ და უნა სიფრთხე მკაცრსა პირსა აღიარებსო:" საქ. მოცუქ., 029. აღსანიშნავია აგრეთვე მისი კომენტარი αἰών, ψυχῆ - "სა-უკუნო" ექსტრემის ქართული შესაფუთსა ბერძენთა დაკავშირებნი ზრუნ. გვ. 262; ასევე იმანე უფრონის მსჯელობა ბერძენი ἄρθρος და ἀερόεც ენობა-ტრინიტის ქართული რევი-რენიონის სიტყვის შესახებ; გ.11, მ.50; და სხვა/. ტრინიტოლოგიურ სიტყვებზე და შეთანხმებლობაზე ვინა არის ფორმალური მიუხედავად მათ "მეფაფინიკაში". ამიტომ იცო, რომ ზოგიერთი ბერძენი ექსტრემის მნიშვნელობის დასადგენად და მისთვის მუსიკა ქართული შესაფუთსის შესარჩევად ისინი უნა და იმევე შექსის სხვადასხვა ტანარებთან იმეველიებენ, იხედავიან ვინ სხვადასხვა ექსტრემობაში /"რომელი არიან ღრმად ნიჭურთა სიფრთხე აღ-მანსა ბერძენთა ტანარობნი სიფრთხე": უჭრ. საქ. მოცუქ., გვ.029/. ასე შეთანხმებენ გულახს მიმდევრნი, რაც უკავრ განს კავ-რებთან მიბრის რეპარტორ-მარტინელის ატორტაფზე /A 1108/ დაკორებინას /იბ., მატ. 30v, 39v, 10z, 104z, 108v, 110z, 113v, 96v, 80z ფორმლებზე ნასწორებნი ექსტრემ/. მანამ, სანამ ბერძენის შესაფუთს ახალი ქართული ტრინინს ანარმობენ, რო-ტრე ეს უჭრემ მცირის მკაცრი იტორტანი კომენტარებთან განს, ისინი ატარებენ ბერძენი ექსტრემის ღრმა ანალიზს. ამისი შე-სანიშნავი მატორითა v67d, v67e, v68v, v67d, ო.68v, ტრინინს უკრული სემანტიკური და ფორმალური

ანალიზი, რომელსაც სათვის "განმარტების" წინასიტყვაობაშივე იძლევა იოანე პეტრიწი იმის ნაღვლისაფთაჲ, რომ ცოველ ცნებას სათვის არსებობის გამოხმატველი საკუთარი ტერმინი უნდა ქონდეს და აქვე უტყვენებს მკითხველს/ ლე მსმენელს/ შესაბამისი ქართული ტერმინების შექმნის პროექსს, რაც წარმოიგდვას გვიქმნის მისი მუშაობის მეოქმბე .

ახალი ცნების შესატყვისი ქართული ტერმინის წარმოქმნისას გელათის სკოლის მოქუანური ამოქოქმენ ბერძნული ლექსების რეტორკ ტირეული, ამისატყვი მნიშვნელონიძან, /მაგ.

აქმქული/ ისე—ბიგქერ მისი კონტექსტუალური მნიშვნელონიძანაც, ამასთან, ისინი შეკცრობილნი იყვენენ იმ მსატყვი მიძმნიე, რომ შეუქმნაე სკეკიკორ ტერმინაე ისეიი სისტყება, რომლის ყველა რტორი ქართული ტირეული და აფიქსური მასალიე იქვენუოა ურმბანეოთან დაკეკვირებული. ამისატყვის ისინი შემქმეგ მეოქმებანს მიწარატყვენენ:

1. იყვენებენენ საურთო სახატებო ენის ან რიკლექსის ლექსიკურ ურტყელს, რომელსაც შეეძლო ეტყირაა შესაბამისი ბერძნული ტერმინის შინაარსის ტარმოკემა: ან რომელსაც ამ შინაარსოე ტამოყვენებნის ტარკვეული ტყარიკია უკვე ქონდა ქართული მწერლობაში: მაგ, ასო- σσιχελον ნიეი სღა; σσιχელον , ტყაბი-სქძსატსიც ატტი-τςκον ტყერი-პლესპძ ნატყესატე-ქლნიც სახე-ελისიც ტანი-სქიპძ და სხე. ამტყარაპ, იქმნებოდა რბონიბეუნი: ტყეულებრიე საღაკარაკო ენაში ყოფიიი მნიშვნელონიის სიტყევა იძენდა სკეკიკორ, ფილისოფიურ მნიშვნელონას. სწორეე რბონიბიისა და პირისუმიის ტყარატყვისა და მიხსნის სურტილი იყო ატბაე ურტყეი მიძმები იმისა, რომ იოანე პეტრიწმა ძველი ნესი/ასო ტერმინები /რომელატყან ბერძნული

ჩვენ იტი შექმნისათვის საქმიანობი იყვინებრა/ პრეტუს ჭრავჭრავის
 საქმიანობი შეუკარა ქაქიტი ჭრავინიხ, ნათესავი რა სხავ(რამ-
 ლინი რამასკრის "რინარქოკის" უჭრინისა რა არსენის ხარ-
 ტმანებში რა ამინიოს ურმინის "მოსავსვანებოქა" ხარტმანებ-
 ში რიტიკურ ღვარ-სახეობრინე ენებრბს ოსოც ხუნი სინოც
 ტამხხავტავენ/— ჭრავინებნიხ ტომი რა ღვარნი .

2. ახალი კრავინინის შესავმინებრა იყვინებრენ ენებრის
 აქწრინის რიტიკურ ურინს ბერსს / ურთი სინიყვინიხ შინიკარინენ
 ენებრის შინარსს/, ასევე შესიყვინებრასაე: მათ. შესკრებრა-
 σαρπαρασμα პირველიურობადი რინლიქს
 /მინებრებანი რუნებრა, ურთარებე უკრბავ არს სურნი, შინიკო
 პირველად რუთიბრავი რა შევასკრებრა უკრბავ: ამინ. 167/,
 სინიყვინი სავმინებრად. ო ლიქსარ რარქსარსი
 რა სხვ.

3. მებრა პრეტოქოკიკი სემანტიკურ-ბერნიკავიკი კად-
 ებრის შექმნის ტმა სავრთარი, ქარხური მასარინიხ. ეს ბერნი
 ტანსაკრებნიხ ურმინიკიკისა რა ბინისარხ-ბინებრებრინან ნარ-
 შინებრე ურქებრა. ასევე შექმნილი უარხავი ჭრავინი, რიტი-
 რიკისა, მათ. ბინებრებრა- რარტასიხ ქუნებრებრე-
 ოპოქესმენონ მანშენიყვინა- სარსიქსარტის შეხ-
 ყინი ამმარქარტის შეხტუარბიკინი- ამმარტარტის
 სინიკტურბო- სარსარტის რახყური, რახკრებნი, რახტკ-
 ე- რარტარტონ რა სხვა/, რიტიკარტარტ ბერნი უკრ
 უჭრებ შიკრის "მინიკუნებრინა"/.

4. რიკისა/მარხარისა, იშინარხი/ მხარქინიკი ურ ურ-
 რინრა "ბერებრის მებრებრბს", ესეჟ ქარხური შესავყვინის, იტი
 ახებრბრა ბერებრე რქსუნის ჭრავინიკიკიკის- უმარქინიკიკი
 ტარბიქქინრა ეს ჭრავინი ქარხური რარქინიკი რა ბიკარქ

ისევე, როგორც უფრო მეორეს, კომენტარში /"სხოლომნა ბინა"/
 გაქონდა მისი ახსნა /მაგ. ს ვ მ ე ე რ ა ს მ ა ჯ , რი-
 მელ არს მ ა ნ გ ა ს ა ე ა დ ი /, ან ქენდიაპისის სახით,
 სწორიზმურ წყვილში ხმარობდა ახლადანარმოვებ ქარაჯი ლესე-
 მასთან ურთავ / ასე იქცევა ხშირად იოანე ქუეჩინი პრიკუს
 ტრაქტატის მარტინისას: უფასსა, მაგალიძა; იწკოს, ბუათი.../,
 ანდა ბერძნული ლესუმას პერიოდული უწყვეტდება ქარაჯი შესა-
 ფყოსს, რაბა მკობველი შესტვეთა ამ უკანასკნელის ახალი
 მნიშვნელობით ხმარებას /მაგ., სირა-წაბბი, სკოპოსი-ტანი,
სუმპურასმა-შესრულება, პროტასტონ-მინტარსჯა და სხვ./.
 ამგვარად, უკიდურეს შემთხვევაში ისინი სესხების ტას მიზარ-
 ლაუნენ მაზინ, როგესაც საგანგებო ძიებისა და განხილვის
 შემდეგ, მრავალ ლექსიკონსა და განმარტების ტექსტებთან "შე-
 ნამებინს" ბიუბედევა ქარაჯი "მსტავსებულ" სიფყვას ვერ მოუ-
 ჰუებინუნ, ან მდებარე პარამუნებულნი არ იყენენ ლეთს არჩევან-
 ში. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ასევე შემთხვევაშიც უფრო
 ხშირად ბერძნული ლესუმას ქარაჯი შესაფყოსთან ურთავ ქენდია-
 პისურ წყვილში ხმარობდნენ, რაბა ახლადანარმოვებული ქარაჯი ტრ-
 მინისაღეთის ტა გაუხსნა, მოუბინა მისი იპენტიფიკაცია, ურ-
 ეუნებინა, ეს რომელი ბერძნული ტრმინის შესაფყოსად იყო შეუ-
 მნილი იგი.

მაგრამ, როგორც უკვე ვთქვით, ამ მიღებაზეა მთავარი
 მიზანი იყო ქარაჯი მეცნიერული ტრმინოლოგიის შექმნა ქარაჯი
 მასალის საფუძველზე. ამისათვის ისინი რიგ გასაქმას აძლევენ
 ქარაჯის სიფყვანარმოების მიიპარ შესაძლებლობებს:

1. ახალ ლესუმასა სანარმოებლად ისინი ხშირად ციბარ-
 ლაუნენ არაპროექტული აფიქსებს. ასეუბნად კი, ჩვეულებრივ,

არქაული, ხმარებიდან გამოსული, მკვლარე აფიქსები ძველინდ-
 და /ან აფიქსა რიკაღქტური ვარკანტები, რომღებოც ძველ სამ-
 წერილობ, ენაში იშვიათად ლე ტაიკლეტბრენ, ან სრულიად არ
 ჩანდნენ/. ეს მარჯვე ხეობი, პილისენიის ლეიგან ასაყიღებ-
 ლად ტანსაკუთრებიხ ხშირად რა სრულიად შვეტნებულად აქვს ტა-
 მიყენებელი ითანე პეტრიძს: ქარლელ ენაში არსებულ სინონი-
 მური მნიშვნელობის: სპორიკვაყო აფიქსაქაწ იტი ირკვეს სა-
 ლიტერატურო ენაში ნაკლებ ტავრეკლებულს, არქაულ ლე რიკაღქტურ
 ვარკანტს, რომღელი ხშირად სახმარისი, პილისენიის აფიქსისა-
 ტან ტანსხვაებობი, სიყვეს ტრამინოლოტურ რიკებულედას ანი-
 ჭებს, ტანსხვაებებს რა მას საღამარაკო ენაში ტავრეკლებული
 იმავე, სინონიმური აფიქსიხ ნაწარმიები ჟოფიხი მნიშვნელობის
 მქონე სიყვესსაგან. ასეღ შვესაძეკებობას ტანსაკუთრებიხ ჟარ-
 ლე იძლეოდა მიმღობურ ჟარმაღ ნარმიებობის მრავალღეროქრება
 ქარლელში / რაკ სამეყენიური ლიტერატურაში სწორედ სხვადასხვა.
 რიკაღქტური ნარმიკვაქობიხაა ახსნილი²⁷. ასეღა, მად. უკვე
 ძველსავე ქარლელში იშვიათად რა არქანიზმად ეკველი აორისტის
 ლეიისაგან იკენპრეფიქსიანი ან ხმიკანსულეფიქსიანი ალემღურნი
 ნარმიკება მიმღობობაღ ჟარმიებობისა /მ-, მა-, მე-, მო-, მი---
-ე, მა- — -ე, მე- — -ე, მო- — -ე, /, რაკ მათს კასუნსტან-
 ტივემასა რა, ამბენად; ტრამინოლოტობაკობასაკ უწკობს ხელს,
 რაოღარაკ ამ ტიხ ტანსხვაებებს ამ მორეკლებს რვეულბრიტი ნაბ-
 მნარნი ნარმიებობისა რა მიმღობობური მინარსისსაგან / მერ., მაგ.
მკვერი — რამკვერებელი, მაღლი — შემავსებელი, მემინი — მიმღი-
ნარე, "ნარმაველის" მნიშვნელობიხ; მოშიში - შეპინებელი, მი-

²⁷ ე. კ ს ი ძ ე , მიმღობობის ნარმიება ქარლელში, საკარგ. რი-
 სტრ., 1957 წ. მისივე, მიმღობობა ქარლელში, თსუ შრ.
 ტ.67.

ბაძათ — ბიმიბაძელი, ტაბე — ტაბეშვილი, ტამყა — ტანყაძე — ტამყაძე, ტამყაძე — ტამყაძე, ტამყაძე — ტამყაძე, მაჭყა / მაჭყა — მაჭყაძე, მუნაძე, მეჭყა, მონძე, მოქაძე, მოსტაძე და სხვა / აღსანიშნავია, რომ უკვე ძველსავე უარყოფილია, მიხედვით, მანამდე უარყოფილია საეკლესიო სისტემაში ამ ტიპის წარმოება რამდენიმე სახეობა წარმოქმნილი / ხელობისა და პანიონების სემანტიკურ გეგმით: მეხრე — სახრე /, ხოლო ნამდვირ სახეობებში გადმონათვის სახილავა შემორჩენილი. სწორედ ამიტომაც ხელსაყრელი მათ გამოყენება მმნააგან ჟღერონ-სუმტანტევის საწარმოებდაც.

ასეთი არაპროდუქტიული წარმოების გამოყენება იქცა მუშაობა მოხერხებული და ხელსაყრელია / ასეთი ხერხიდან, მაგ. ნაწარმოები "ამნე" ნეოლოგიზმი /, რაგანაც ამგვარად წარმოქმნილი სიტყვებს ტრინილოგიური ღრუბლება ენიჭება იმის გამო, რომ ისინი განსხვავდებიან იმავე ძირისაგან სინონიმური მიწოდებით მნიშვნელობის, მაგრამ მასალობრივად სხვა, ცოცხალი, პროდუქტიული აფიქსიის ნაწარმოები ექსტენსივად, რომელიც ყოველივე მუშაობაში იხმარება ჩვეულებრივ, არატრინილოგიური, არასპეციფიკური მნიშვნელობით.

2. ახალი სიტყვების წარმოებისას უჭირბო და მისი მანამოტივანტი ხშირად მიმართავენ ამა თუ იმ ფუნქციის რიმედიანე აფიქსიის არაორიენტალურ, "უჩვეულო" კომბინაციებს. ასეთი "უჩვეულო" კომბინაციების გამოება გარდაუვალი ხდება ახალი ენობათ ნიუანსორით განსხვავებისათვის / ასეთი განსხვავებას ემსახურება, მაგ. სიკედე და კედილობა ტრინიონების პაპირისპირება იოანე უჭირბოსის მიერ, ისევე, როგორც სიმშვიდე და მშვიდობა ექსტენსივისა. საურთო — ობა სუფიქსის მოქმედების

არის გაფართოება პატივსაცემად აღიქვამს ამ სკოლის მწვერვლისათვის: ქვეყნობა, ქმნაობა, ნუგსიანობა, იტყუება, მდებარეობა, კა-
რა, არსებობა... / ასევე არარეალური კომბინაციები სიტყვა-
ნაწილები ეკონომიკური პრინციპის განხორციელებასა და უმსახუ-
რება / მაგ., უზრუნველყოფის ხარისხის ზრდას ახორციელებს
წინისმძივრ ღვაძლვ ტარკულა: უგანმტკიცებულესი, უზირაულესი,
უგანმტკიცებულესი, უგანმცხადებულესი, უგარქვეშეულესი, უქვენ-
ულესი... /.

3. მუშა აფართოებენ ამ სკოლის ნაწილობრივად აღიქვამს
მკურნაპ სიტყვათა—მნიშვნელობის, პირიანი მნიშვნის, მანერუ-
ღობის განუბსტანტობის ტიპი ახალი ტრანსფორმის ნაწილები არს
/ რეალური არსი, იტყუ , იტყუი, აქაქ , მუშაქ , ანი, მცისი,
მირისი, მიმარქი, ტანი და სხვ. / . ასევე მათს უკლებს ტრანსფორ-
მაციებისას პატივებულ ქვეყნა მტრებდ ზილსაგისებს, რმტრნი
არჩინის პარტო სუბსტანტობა აქვეყნებდ მნიშ პირიან ზრდას,
ინფინიტის, ნიშნებულს, ლ მტრ მუშა მუშაგებას / რ მცხა,
რ მცხა; რ მცხა / ტიპ უზრ მუშა მუშაგება
ამ სუბსტანტობა ქარტე ვნაში, რმტრის ურთ განსაკუთრებ-
ულნი ზილსება, რმტრ ილია ქარტე მუშაგება არნიშნება სწორე ისი
განბარე, რმ "მტრნი ვნაში არ არს არც ურთ სიგება; ნაწილი,
რმ, რმტრე სხველი არსებინი არ იმტრებობეს, ლრე მნიშნება
არტე, ლრე მანერული, ლრე მუშაგება, ლრე ნაღ. რმტრსაგელი,
ლრე ზილნი მნიშ, რმც ურტრებობის ზრდაშია / ილია, "ანი, ის-
ტრია" /.

4. ასევე არსანიშნაობა ამ სკოლის მუშაგებაში მკურნის
ზრდასტობისა და მანერებობის განსაკუთრებინი ტიპი და ზრდა
განსაკუთრება რეალური ახორციელების ურტრებობა. ეს მტრნი მტრ-

ეკაპა პამკეირებული დანამეროვე მეცნიერულ ლუქსიკაში /უკუ-
ვარი ანუ ეკაღებამი, ზოგადი, ზოგადობით, აბტოლობით, დასა-
ბამობით, ბრტულით, შემოქმედებით, სხეულბრტით, ჟამისბოჩი-
სი, ტვრისბიჭრი, ეკეხლისბიჭრით და სხე. /.

• გენოთ განიღული ნესებით ნანარბოვდ ტერმინებს ლეკა-
პირველად შესაძებებია ურვეულობისა და ხელოვნობის იერი
ქეინეფი, მატრამ რიოა განმავლობაში ისინი შეეფესებთან ენის
ქსოვლის, ენა გაიხალესებს მათ, ჟე შესაბამისი მეცნიერება გა-
ნარტობს განუთარებას და შამობმავლობას ეუნება სახანაყო
პირობეპი იბისაფტის, რომ შესდოს ამ მუშკეირებრის აფესება.
მოსკეუნო, XII საუკუნეში საქარბეჯოში ამისაფტის საუკელესო
პირობები იფო. გელათის სკოლა აქეს ტაქული პავიფის ისტორი-
კოსს, მარტობხატურული ენისა და რიტორიკული მეფყველების ამ რი-
ბოსტაფს, შავფელსა და ჩახრუხატეს, "ისტორიაფა და ამამაფა" აფ-
ტრას, პაბოლოს, შოფა რუსფეერს, რომლის ლუქსიკასაფ ამქარად აფ-
ფეთა გელათის სკოლის რიბი ტაქუნა: მხეფეულობაში გეაქეს ქეჭრი-
ბისეული კავშირნი და სირა ტერმინების ნეოპტატონური ფილოსოფიფი-
საფტის ბუნებრივ კონტექსტში ხმარება / "პამბრიან ჩემნი კავშირ-
ნი, შეურფეთვარ სულა სირასა" /; გვარ ტერმინის "იბეტის" მნიშე-
ნეობრბით და ფომის - "გვარებრბითი ეუნების ტაგებრბით გამოფუნება
/ ეფქვა მიჯნურობა პირველი და ფომი გვარაფ მუნაფა" /; ასევე,
ქეჭრინისეულია ფორმისაფ და ბირნარსოფაფ ტერმინები: უბოფო,
ანაგუბი, ახსუნება, იყუნება, ფაფასუნება, მუნაფხმუნნი და სხე.
ტაქუნა იტბბრბა ატრეფე, საურბოფ, სიფყვანარბოვბის ქეჭრი-
ბის / გელათური / პირიყპებრის ტაჭარებაში / მუნარული, მისნარაფე,
მბო, მირაყვარე, მოკუნესი, მოახლე — აბო მფოფის მნიშუნელო-
ბით, მუნუნებლე, უბიბი, ფამბრებარე და სხე. /, რომ აიარაფერი

ვთქვამ რუსთველის უნაძი ნასახელარნი ბმნებინს უღვე ნაკაძე, რომელსაც ფართო ჭია მისცა სწორეპე პეტრინიმა და მისმა სკოლაში, რომელი მხატვრული ხერხს, რომლის მეშვეობითაჲ მხრობა პინამიკური და ექსპრესიული ხეობა მიხ უჭრო, ზე იჲ ალიფურადიას ემინს მის ძირეულ სახელთან ურთაჲ / მაც. მის ურთისა მიერ ნარმობრიუბუა რიუბუ: ბანმარტ., 160,24; ესე საბუნე იტაუპე იპერ ესახელებიან და უიტაუბიან: იქვე, 12,10; სტყურის წყურთისა ბეჲა და ელინს ბუმისა ბეჲა და სურის სურთისა ბეჲა: იქვე, 35,12; არცა მრეშის ტონურიმა სიცილიტა, არც მინეფურის წყურთი, უთარ ურნებრთა: A 52, ზ. 50უ.../.

მატომ, სამხეზარო, მეშვეობითობის ეს ხაზი უფვეთ არ ყოფილა. XIII საუკუნეიან, მინორეპინს მემისეუიპან მისელებული, უარული სახელმწიფოებრიობის მეფეუვის მეგებამ უარული კულტურისა და ლიტერატურის განუთარებინს მეფებებბასთან ურთაჲ ბანეჲა ფილოსოფიური აძრის განუთარებინს ხაბიყ. XVIII საუკუნეში, რომესაც კვავ ალორძინმა მეცნიერული აძრი, ფილოსოფიისაში იწვრევის მეშობიფარტა ნეპლატონბმის / რომელი XI-XII საუკუნეების მიბანტური და უარული რელიტურ-ფილოსოფიური აძრის ექსპრესიუბა ნარმობაბენმა, მატომ, რომელსაც XVIII საუკუნეში რეალური საფუძველი ალარ ქუონმა/ ხელოვნური და ფორმალური ბამბორტეჲა და, ასევე, ფორმალური მიბანტონი იმ ექსპრესიული ენისა, რომელიმაც იყო მესრელებული ეს ფილოსოფიური მბბუბბანი ბეღათს სკოლაში. ამ ენის ფორმალური სტილინაყიონსა და ხელოვნური ფსეუდობარქანიბაყიონს მეგებე იყო ის, რომ ანტონ ბარტოგონისა და მისი სკოლის მიერ მეუმინილი ბაღის-ბეჲა მინიშენელოვანი და პიპბლი მეცნიერული ლიტერატურა არაქ-
 -ე სეღარ უსარტეშლო პარჩა მემბლომი ბაბბბინსაბევის²⁸. ზემეჲა,
 28 XVII საუკუნის უარული ფილოსოფიური მწერლობა კომპილიკი-

ამას ვერ ვიფიქროებთ ტრამატულ მეცნიერებაზე, რომლის ჩრტი-
 ლობამ, მაღალმა იონებმა და პრაქტიკურმა საჭიროებამ და, ამე-
 ნაჲ, მჭირო კონტაქტმა საურთ-სახალხო უნასამ, ანტონის ენის
 სიჭმულისა და ხელოვნურობის მიუხედავად ტა გავხსნა და დაწერ-
 ტა სწორებ XI-XII საუკუნეების ელინიზტიკური მიმარტულების მიღ-
 ეანუმა ნაშრომებიდან შეფვისებული საკუიარური ტერმინები, რომ-
 ელებსაც ექვსაც შესანიშნავად იწყენებენ არა მარტო ტრამატულ
 მეცნიერებაში, არამედ საღაპარაკო ენაშიც / ასეღებია, მაგ.
 ბერძნულიდან კარტოვებუი ძველი ქარტული ლოტიკური ტერმინები:
ნინადატება, ქუემბებარე, შემასმენელი, ხარტება, ქუნტება,
ნარტემიოი, უკუტემიოი, და სხე. / მაშინ, როქვსაც მსგავსი ნარ-
 ტოების ნმინდა ფილოსოფიური და ლოტიკური ტერმინები არ იამკუტ-
 რუჭულა ამ პერიოდში სასანარო მეცნიერებას უნიდატომისა და
 ტანუტიარტებლობის ტამო.

მეორე ფაქტორი, რამაც ხელი შეუშალა ძველი ფილოსოფიუ-
 რი ტერმინების ფართო ტარტებებას და ტამკუტებებას საეჭო სა-
 ხალხო ურის ექვსიკურ ფონემში არის ის, რ.ე. ზეოე მიმანტეის და-
 ეუმის ტამოც ტანყდა ის კონტაქტი ბერძნულ ენობრივ სამტარისამ,
 რომელიც ძირიხადაპ ტანაპირობტდა ქარტული მეცნიერული ტერმინო-
 ლოტიის სისტემის სახიო ტამოყალიბებას და ტანუტიარტებას ტვენტის

ურე ხასიათისაა და ძირიხადაპ სომხურ არტებანებს ეტრტობა /ასე
 მაგ. პრკეს "კატეხიზი" იოანე არტელიანის ჯეუჭმა ხელმეორე
 არტებნა უკუე სომხური არტებანიდან, რომელიც 1248 წელს არის
 მხრივ, ქარტულიდან იცო ტაკუტებუი/ რუმეს კო ძველი ქარტული არ-
 ტებანტბსაც მიქყება და იცუნებს, ტანსაკუტებრიო სიფყვანტრე-
 ბის სფეროში, სატრამ ამ მხრივაც ისინი /მაგ. დაუოე მარტო-
 რისი "კარტორია შემოკლებული, იოანე მარტინიშვილის "კარტასობის"
 ფილოსოფიური ნაწილი, რომელიც ეიდაპ არის დაეკლებული ამონოისის
 ტრტმასა ძველი ქარტული არტებანებიდან /უკუ უსტორებიდან არტ-
 ანო ნინამორტებებას და ხშირად ამახინჯებუე კოქვაც ნაეს შესა-
 რიშნავი ტამომხატველობიო ძარის ტერმინებს.

საინფორმაციო ხაზში, ხოლო კონფლიქტში დასაჯული ვერსიები მუხ-
 რიკი საბჭოთა კავშირის განსაკუთრებით დასაჯული მიხედვით გაცი-
 კონკრეტულად ვერსიებისა: საბა-სურბან მრეწველობის პოლიტიკური
 მიხედვით მიხედვით ვერსიები არც ამ მხარეს მიხედვით გაცი-
 რადიო; მხოლოდ XVIII საუკუნის ბოლოდან იხსნება ანტიმისა და
 მისი სტრუქტურის მიხედვით ყველაზე მეტად გაცი-
 მისაჯული ვერსიები მუხრიკული რეფორმების გაცემა და
 მარტინ / რეზინი იყო, მაგ. ბაუმიანტრის რეზინი მისივე
 მუხრიკული, ენოკი, ელენუსის უნიკი და სხვ.²⁹ ამგვარად,
 მხელი ის ხანგრძლივი პერიოდი, როგორც, მაგალითად, ტრია-
 მული ფილსოფიური ადრე აცხადებდა განიყობა და სპეციფიკური
 ფილსოფიური უნა და სპეციფიკური უნა მჭიდროდ კონფლიქტის
 მუხრად უმეტესად მუხრად ენოკი და მერიკეტიკი უნიკი
 ტრიაში ფილსოფიური მიერ მუხრიკული რეზინი, სწორედ მხელი
 ამ ხანგრძლივი პერიოდის განმარტობაში უმეტესად ფილსოფიური
 ადრე და მისაჯული—უნამი კონსტრუქციის განიყობა და ამიტომ
 უნა მითით მიხედვით სპეციფიკური უნის რეზინის განიყობ-
 რებაში.

არადა ამისა, როგორც ყველაზე მეტი უმეტესი ფილ-
 სოფიური რეზინის ბუნების საკითხს, მხარეებში უნა მიხედვით
 ის ტრიაში, რომ, მარტინი, სპეციფიკური მუხრიკული ტრიაში-
 რიკული სადიტრია უნის სპეციფიკული რეზინი უნის უმეტესს,
 მარტინ მისი მხოლოდ ტრიაში, მეორე ნაწილი მუხრად იქვე
 ყოფილ, სადასადა უნაში სადიტრია განიყობა და სპე-
 მარტინი / ხედას ისე, რომ მიხედვით ტრიაში მხოლოდ ამა
 იმ ფილსოფიურ რეზინის უმეტესად რება და სხვა ფილ-
 სოფიური სინფორმაციის მუხრად სპეციფიკური არ ფორმირდება

²⁹ უ. უ. უ. უ. უ. უ. უ. უ., დასახ. ნაშ., გვ. 354.

ამდგარად, იოანე პეტრიწისა და მისი დანაშაულებების მიერ ჩამოყალიბებული კლასიკური სისტემა ფილოსოფიური ტერმინოლოგიისა მანამ, სანამ მოასწრებდა დამკვიდრებას, უესტარონტესტური ფაქტორების მოქმედების გავლენით / და არა იმის გამო, რომ იოანეს მის მიერ შექმნილ ტერმინსაგან ბევრი ვერ შეეღვისა ქარაული ენის ბუნებას მათი "ხელოვნურობის" გამო/, მანამდე ირრეუბა მის რკოლებაში იჭრებოდა უკვე აღმოსავლური უზბორიტი გარემოდან მოძალებული სიგყვები /რაც ამ სამყაროსმან პოლიფიკურ-კულტურულ-ლიტერატურული კონტაქტებით იცვ გამოიწვეული/. ასე, მაგ. იოანე პეტრიწის მიერ ტონ /тoнъ / ძირსაგან შექმნილ გამჭვირვალე და წაბერი გამომსახველობითი უზარის მჭურე ტერმინოლოგია /გალონება, გამტონე, გასატონე, მიბობოტონება სინტეზაში შეიჭრა სრულიად განსხვავებული ძირებიდან წამარბოები ტერმინები / წასესხებები: კატონი - აჭრონება - მოაჭრონე; ქარაული: გაგება, მიხვედრა, განსჯა, მეშვენიება, შეშვენიებული, შესამშვენიებული.../, ასევე, ქარაული ტანი - სატანი / тaнaнъ / შეეღვა სპარსული ტონი შეშვენიება არაბული მიბან სიგყვამ; აღმოჩენა - აღმოსაჩენი / აღმოჩენა საბუნე - დასაბუნებამ და სხვა, ხოლო ბუნებრივ დასახელებულ ქარაულ ტერმინებს საღიჭარაული ენაში სხვა მნიშვნელობები განუვითარდა /გატონება - "მისმენა", აღმოჩენა - "ახლის მიგნება", "открытие", სატანი - "იბიფტი", "ნივთი" "вещь" /.

ამდგარად, მანამდე ირრეუბა ქარაული მეცნიერული ტერმინოლოგია სარკებდობის სრულიად სხვადასხვა სისტემაში მონაცემებით, რომლებშიც უზრუნველყოფილი აღრეული ურთი მხრივ, საღურე ქარაული, ძირები და აფიქსები, მეორე მხრივ, უკბიერეუანი, რწასესხები ძი-

რეზი და აფიქსები; ურთი მხრივ, ძველი კარკრებული მიმართები
 ბრძნული ტრადიციისა, მორე მხრივ კი - ახალი კარკრები რუსუ-
 ლი და ევროპული ენებიდან. ამასთან, იმდროს უშუალო კავშირი
 ბრძნული მემკვიდრე ენასთან იქნა გამოვლენილია რადიკალ-ტრადი-
 ცილ-რუსული ტიპი. აღსანიშნავია ისიც, რომ მანამდე რუსულ ენაზე-
 ნი მემკვიდრე ენა მანამდე სულ უფრო მეტად იტვირთება უსი-
 ენივანი ნასესხები. ტრადიციის, რაც გამოხატულია ამ მემკვიდრე-
 ბასა განვიხილავთ სწრაფი ტრადიციის და საერო-მეორისი მემკვიდრეული
 კონტრადიქციის გააქვნივნი. ტრადიციის მასაბეჭდული მიმართ-
 ბისა, არამეორე რიგს ასრულებს, აგრეთვე მემკვიდრეების სხვადა-
 სხვა პარტიის ან ურთი და იმავე პარტიის სხვადასხვა პიროს მეს-
 ევრსა პიროსა სპეციალურ ტრადიციის წარმოების პირობებისა
 და რამდენიმე პირობებისა, /და ბიკრე მათი ინიციაცი-
 ტიბიცი ამ საკონტრადიქციისა/. ასევე პირობები იქნა განსაკუთრ-
 ბიტი საფორმა გუნდასება აქვსება და გამოვლენა უფრო მეორის,
 არსებ იცარეების, მანვე ევტრადიციისა და მისი სკოლის მემკვიდრე-
 ბებისა პირობებისა, რაც გუნდასებას აქვს რამდენიმე პირობებისა
 საკონტრადიქციის სიყვანძულებებისა.

Меликшвили Д.Н.

Гелатская академия и вопросы развития грузинского
 научного языка
 (Резюме)

Гелатская философско-филологическая школа, которая яв-
 ляется одной из сильнейших и значительнейших разветвле-
 ний влиятельного течения в истории грузинской литера-
 туры, основана "общественным" философом, неоплатоником -
 Иоанном Петрици.

В статье подчеркивается особый интерес этой школы к теолого-философской экзегетике и научной литературе. В сферу интересов данной школы входили труды Платона, Аристотеля и их комментаторов-неоплатоников (Порфирия, Аммония, Гермия, Немезия Эмесского, Прокла Диадоха), а также христианская экзегетическая литература как ранневизантийского, так и позднего (XI-XII вв.) периода.

Характером данной литературы и был обусловлен основной принцип переводческой деятельности этой школы, а именно буквальность и точная адекватность перевода.

Деятелями Гелатской школы была разработана последовательная система грузинской научной терминологии, модели которой действуют и поныне.

В статье рассмотрены основные методы и принципы, которыми руководствовались деятели Гелатской школы и применение которых следовало бы при разработке философской и отраслевой научной терминологии в современном грузинском языке.

**წინასწარი შენიშვნები იოანე პეტრიწის „განმარტების“
გადმოახალქართულეზულ ვარიანტთან დაკავშირებით¹**

იოანე პეტრიწის „განმარტების“ გადმოახალქართულეზას ბევრი სიძნელე ახლავს თან. ეს სიძნელეები, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია პეტრიწისათვის მეტად დამახასიათებელ მეტაფორულ აზროვნებასთან, პოეტურ მეტყველებასთან. მისი მეტაფორული სახეებისა და აზრების ამოკითხვა ზოგჯერ ძალიან ჭირს, ან თუ სერხდება, მაოი ახალი ქართულით გადმოტანისას იკარგება ის პირველქმნილი სილამაზე და აზრის სიღრმე, რომელსაც, ჩვეულებრივ, ძველი ქართული, და, კერძოდ, იოანე პეტრიწის ენა იტევს. ამიტომ ზოგჯერ მეტაფორებს ეხსნით და შესაბამის აზრს ზუსტი ენით გადმოვცემთ.

საერთოდ „განმარტება“ (პეტრიწის მიერ, როგორც ჩანს. გელათის აკადემიის მსმენელთათვის შექმნილი სალექციო კურსი, ანტიკურა ფილოსოფიის ძირითადი მეტაფიზიკური პრობლემების გარშემო პირველწყაროებს ციტირებითა და კომენტირებით), განსხვავებით პროკლეს მშრალი, თეზისური, მათემატიკურად ზუსტი ენისაგან, რომელშიც განსაზღვრავს მისი ტრაქტატის პეტრიწისეული თარგმანის სტილს, გამოირჩევა ცოცხალი, სალაპარაკო, თხრობით-დიალოგური. პოეტურ-მეტაფორული სტილით, რომელიც ძალაუნებურად პლატონის დიალოგების თხრობით-დრამატულ, სალაპარაკო-ორატორულ, პოეტურ-მითოლოგიური სტილისაგან მიაპყრობს ჩვენს ყურადღებას (იმ განსხვავებით, რომ პლატონი დიალოგური ფორმით აგებს წინააღმდეგობებით აღსავსე მსჯელობებს, სადაც მას მოპასუხე სპირდება იმისათვის, რომ წამოყენებული პიპოთეზის დადასტურებისა თუ უარყოფის გზით მივიდეს ქეშმარიტებამდე, ხოლო პეტრიწის დიალოგში, თუმცა მოპასუხე არ ჩანს, მაგრამ მსმენელი და მოსწავლე, რომელსაც მიმართავს ავტორი, მუდამ ყურადღების ცენტრშია და მკითხველთან ერთად გონება და სმენა დაძაბული მისივე მისი დიალექტიკის რთულ ხვეულებს)².

¹ იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ი. თანცხავასეული თარგმანი, გამოცემული 1742 წელს. ხელშეორედ გამოცემა 1984 წელს, გ. თევზაძისა და ნ. ნათაძის რედაქციით. საყუძელთან გადამეშვიებო და კომენტარებით. იხ. Иоанн Петричи. Рассмолрение платонической философии и Прокла Днядох, Философское наследие, т. 91, М., 1984.

² „განმარტების“ და საერთოდ იოანე პეტრიწის ენისა და სტილის შესახებ იხ. დ. შელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975.

ყოველივე ამის გამო ვეცადეთ გადმოახალქართულებისას არ დაგვეკარგა იოანე პეტრიწის თხრობის ხატოვანი სტილი. მისი ფრაზის დინამიზმი და ექსპრესიულობა, რაც მიიღწევა ქართული წინადადების ნეიტრალურ სიტყვათგანლაგების დარღვევითა და შესაძლებელი, მაგრამ იშვიათი წყობის უტრირებისა და მარკირების გზით. ამგვარად, ვცდილობდით მიველოდით მის პოეტურ ენასა და ფრაზის აგების მანერას დანამ, სანამ, პეტრიწისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „აზრს ენებდა და დაშლა არ შემთხვეოდა“. მაგრამ ხშირად თანამედროვე ქართული მოთხოვდა სიტყვათა „შემატებას“ ან „კლებას“. ასეთ შემთხვევაში აზრის უფრო ნათელსაყოფად მიმატებულ სიტყვებს კვადრატულ ფრჩხილებში ვსვამდით.

გადმოახალქართულებისას ხშირად სირთულეს ქმნის ფილოსოფიურ ტერმინთა მრავალმნიშვნელოვნება, რაც, ჩვეულებრივ, მომდინარეობს შესაბამისი ბერძნული ტერმინის პოლისემიურობიდანვე. ასეთ შემთხვევაში ზოგჯერ ჭირს მოცემული კონტექსტისათვის სათანადო ერთი მნიშვნელობის პოვნა. ამიტომ გამონათქვამის აზრი რომ არ დამახინჯდეს, მისი ზუსტად გადმოცემისა და ნიუანსებში ჩაწვდომის მიზნით, პეტრიწის მსგავსად ხშირად სინონიმური პარალელიზმის (კენდიადისის) ხერხს მივმართავთ და მისეულ ტერმინს ახალი ვარიანტის გვერდით ყურფრჩხილებში ვსვამთ, რათა მკითხველი მას თანდათან შეეჩვიოს, შემდეგ კი ვამოგვაქვს იგი ფრჩხილებს გარეთ და სინონიმის გარეშე ვტოვებთ. ზოლო იმ შემთხვევებში, როდესაც შეუძლებელი ხდება პეტრიწის მიერ შესანიშნავად ნაწარმოები ტერმინისათვის გამომსახველობითი თვალსაზრისით ტოლფასი ახალი ქართული ტერმინის გამოძებნა, იგი თავიდანვე სინონიმის გარეშე გადმოგვაქვს. ამგვარად, ხშირი ხმაურების გზით ვცდილობთ დავამკვიდროთ პეტრიწისეული ტერმინი და, ამასთან, დაეძლიოთ და მოეხსნათ „ხელოვნურობის“ ის მოჩვენებითი შთაბეჭდილება, რომელიც გამოწვეულია არა მათი ფორმის არაბუნებრივობით ან ქართული სიტყვაწარმოების წესების დარღვევით, არამედ ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკონში და ყოფითს ენაში მათი არარსებობით.¹ ყოველივე ამის მიზეზს კი ვხედავთ იოანე პეტრიწის შემდეგ ქართული ფილოსოფიური აზრისა და ენის განვითარების იძულებით გაწყვეტაში, რის გამოც ქართულ სალიტერატურო ენასა და ფილოსოფიურ ენას შორის დაირღვა და შეწყდა კონტაქტი და ურ-

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი ფილოსოფიური ცნება-ტერმინი შეიძლება მხოლოდ ერთი ვარკვეული ფილოსოფიური სკოლის, ან მხოლოდ ერთი ფილოსოფოსის კლთუნობადაც კი იყოს და, ამდენად, არ იყოს ასახული სალიტერატურო ენის ლექსიკაში. ასეთი „ხელოვნური“ ახალწარმოებებით განსაკუთრებით გამოირჩევა არეოპიტელური კორპუსისა და პროკლეს ტრაქტატის ენა და შესაბამისად — მათი ეფერემ მცირისეული და იოანე პეტრიწისეული თარგმანებში.

თიერთგავლენა მაშინ, როდესაც ქართული მწერლობის აღორძინების "შეძღვე, მთელი XVIII—XIX საუკუნეების მანძილზე გრამატიკული მეცნიერების განვითარების მაღალმა დონემ და მისმა მჭიდრო კონტაქტმა საერთო-სახალხო ენასთან ანალოგიური, არანაკლებ „სელოვზური“ წარმოების, ძველ ტერმინებს (როგორცაა ბერძნულიდან კალკორებული — წინადადება, ქვემდებარე, შემასმენელი, თანწყობა, ქვეწყობა, წართქმითი, უკუთქმითი და სხვა) სიცოცხლე დაუბრუნა და ხშირი ხმარების გზით დაამკვიდრა არა თუ მწიგნობრულ ენაში არამედ ყოფით მეტყველებაშიც.

ტერმინთა წარმოების პეტრიწისეული პრინციპებისა და სისტემატიზაციის აღორძინება და გამოყენება განსაკუთრებით საჭიროდ გვესახება დღეს, როდესაც მწვავედ დგას ახალი ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის გადასინჯვა-განახლების საკითხი. ჩვენი ღრმა რწმენით ამ საქმის წარმატებით გასრულება შესაძლებელია მხოლოდ ჩვენი დიდი წინაპრების გამოცდილების გაზიარებით: ეფგრემ მცირის, არსენ იყალთოელის, იოანე პეტრიწისა და მისი სკოლის შემოქმედებითი პრინციპების ათვისებითა და გატარებით, რაც გულისხმობს ენობრივი მასალისადმი თამამ შემოქმედებითს მიდგომას, ენის შესაძლებლობათა წარმოჩენისა და მათი ახლებური რეალიზაციის გზით ენის სასიცოცხლო ძალების გააქტიურებას.

წყაროების მითითებას, საიდანაც თითქოს სარგებლობდა იოანე პეტრიწი, სიზუსტის პრეტენზია არა აქვს, რადგანაც ხშირად მის მიერ ფორმულირებული აზრები ზუსტად ვერ იძებნება დასახელებულ შრომებში. ასეთ შემთხვევებში შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ პეტრიწი სარგებლობდა არა უშუალოდ პლატონის ან არისტოტელეს შრომებიდან, არამედ მათი კომენტატორების, ან საერთოდ, გვიანდელი ავტორების (პორფირი, ნემესიოს ემესელი, პროკლე, ამონიოს ერმიასი...) ნაშრომებიდანაც, ან შესაძლებელია, ზეპირი გზითაც, მანგანის აკადემიაში მოსმენილი ლექციების მიხედვითაც იმოწმებდეს მათ (პეტრიწის წყაროების შესახებ იხ. სიმონ ყაუხჩიშვილი, იოანე პეტრიწის წყაროები, შესავალი სტატია იოანე პეტრიწის შრომების I ტომისათვის, გვ. XXVI და შმდ.).

დამანა მელიქიშვილი

დავანა მელიქიანი

დასკვნა-დასაბუთებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია
ძველ ქართულში

XI—XII საუკუნეები, ელინოფილური მიმართულების ხანა ქართული ლიტერატურისა და თარგმანის ისტორიაში, გამოირჩევა ცნებითა ღირებულების ჭკონე ლექსიკის აქტიური შემოქმედებით, ქართული ენის სასიცოცხლო ძალების არაჩვეულებრივი დაძაბვითა და გააქტიურებით. ამ ხანისათვის დამახასიათებელმა განსაკუთრებულმა ინტერესმა ეგზეტიკისადმი, როგორც ანტიკური ხანის ფილოსოფოსთა (ძირითადად პლატონისა და არისტოტელეს) ნაშრომების, ისე ბიბლიური ტექსტების აღრეკრისტიალული ხანის მოაზროვნეების მიერ შესრულებული კომენტარებისადმი, თავის მხრივ, წმინდა ფილოსოფოთ დაინტერესება გამოიწვია. ასეთი მეცნიერული ხასიათის ლიტერატურის მზანდასახულმა სისტემურმა თარგმნა-დამუშავებამ შოთხხოვა თეორიისა და აზრის ზუსტად გადმოცემა, ცნებათა ლიფერენცირებისათვის საჭირო სპეციალურ ტერმინთა ზუსტი შესატყვისების დაძებნა და წარმოება, რასაც შედეგად მოჰყვა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბება და სისტემაში მთავანა, ქართული მეცნიერული ენის შექმნა. სწორედ ეს არის უწინშეუწლოვანესი მონაპოვარი, რომელიც ელინოფილური მიმართულების მიმდევრებმა დაუტოვეს ქართულ სალიტერატურო ენას. თუმცა ზათ მიერ შექმნილი და დამუშავებული ტერმინებიდან ბევრი არ შემორჩენია ქართული ენის ლექსიკურ ფონდს, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ისინი ვერ შეუთვისნენ (როგორც ამას ხშირად ამბობენ ხოლმე — მათი „ხელოვნურობის“ განო) ქართული ენის ბუნებას. მართალია, სპეციალურ ტერმინთა შექმნა-განვითარება საერთოდ მკიდროდა დაკავშირებული სალიტერატურო ენის ლექსიკის განვითარებასა და გამდიდრებასთან, მაგრამ, როცა ელაპარაკობთ სპეციალურ ლექსიკის ლიტერატურულ ენასთან მიმართებაზე, არ შეიძლება ამ შევნიშნოთ, რომ მისი გარკვეული და, შეიძლება ითქვას, დიდი ნაწილი, ყოველთვის მხოლოდ ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტების მეტყველებაში ცოცხლობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ, მართალია, სპეციალური ტერმინოლოგია სალიტერატურო ენის საერთო ლექსიკურ ფონდს ეკუთვნის, მაგრამ მისი მხოლოდ გარკვეული ნაწილი შეიძლება იქცეს ყოფითს, სალაპარაკო ენაში საზოგადოდ სახმარისად და გამოსაყენებლად (ეს, სხვათა შორის, რამდენადმე ამ მეცნიერების განვითარების დონეზე და პოპულარობაზეც არის დამოკიდებული).

სპეციალური ტერმინოლოგია მეცნიერული ენის შემადგენელი ნაწილია. მეცნიერული ენა კი ისტორიული ცნებაა. იგი, კერძოდ კი მისი ლექსიკა, თავისი განვითარების მანძილზე საგრძნობ ცვლილებებს განიცდის როგორც ფორმის (ტერმინთა წარმოების პრინციპების, სესხება-კალკიცების), ისე შინაშენლობათა გადაწყვეა-გადატანის თუ გაფართოება-დავიწროების თვალსაზრისით. ამ ცვლილებებს, გარდა იმ პროცესებისა, რომლებიც საერთოდ

ენის განვითარების გზაზე მიმდინარეობს, ხშირად არაენობრივი ფაქტორებიც განაპირობებს, როგორცაა, მაგ., თვით ამ მეცნიერების განვითარების დონე, პირობები და თავისებურებანი ერის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში, სხვადასხვა უცხოენობრივ საშუაროსთან კონტაქტებისა და, ამის შესაბამისად, გველუნების მონაცვლეობა, დაბოლოს, თვით ერის აქტიურობა თუ ინდიფერენტობა და მისი სპეციალიზაციების დამოკიდებულება ამ პრობლემისადმი: ის მეთოდები და პრინციპები, რომლებითაც ისინი ხელმძღვანელობენ საკუთარი დარგის ტერმინოლოგიის შემუშავების პროცესში.

ეს გარემოებებია უთუოდ მხედველობაში მისაღები, როდესაც ვეხებით XI—XII საუკუნეთა მოღვაწეების — ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელის, იოანე პეტრიწის, იოანე ტაივისძის წვლილს ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის განვითარების საქმეში და ამ პერიოდში შექმნილი უმდიდრესი სპეციალური ლექსიკის ბედის საყითხს, იმას, თუ რატომ არ შემორჩა მისი უდიდესი ნაწილი საერთო სახალხო ენის ლექსიკურ ფონდს. კერძოდ, ჩვენს შეთხვევაში მხედველობაში გვაქვს შემდეგი ექსტრალინგვისტური ფაქტორები:

1) XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, მონღოლების შემოსევიდან მოყოლებული, ქართული სახელმწიფოებრიობის შერყევის შედეგად ქართული კულტურისა და ლიტერატურის განვითარების შეფერხებასთან ერთად გაჩნდა ფილოსოფიური აზრის განვითარების ხაზიც. XVIII საუკუნეში, როდესაც კვლავ გაიღვიძა მეცნიერულმა აზრმა, ფილოსოფიისადმი ინტერესი განისაზღვრა ბიზანტიური ზანის მეცნიერული ელიტის ფილოსოფიის—ნეოპლატონიზმის (რომელიც XI—XII სს-თა ქართული რელიგიურ-ფილოსოფიური იზრის ქვაკუთხედს წარმოადგენდა, მაგრამ, რომელსაც XVIII საუკუნეში რეალური საფუძველი უკვე გამოცილილი ჰქონდა) ხელოვნური და ფორმალური გავლენიერგვით და, ასევე, ფორმალური მიზანძევით იმ მეცნიერული ენისა, რომლითაც იყო შესრულებული ეს ფილოსოფიური თხზულებანი XI—XII საუკუნეებში. ამ ენის ფორმალური სტილიზაციისა და ხელოვნური ფსევდოარქაიზაციის შედეგი იყო ის, რომ ანტონ ბაგრატიონისა და მისი სკოლის მიერ შექმნილი თავისთავად მნიშვნელოვანი და დიდძალი მეცნიერული ლიტერატურა პრაქტიკულად უსარგებლო დარჩა შემდგომი თაობებისათვის. თუმცა, ამას ვერ ვიტყვით გრამატიკულ მეცნიერებაზე, რომლის მაღალმა დონემ, პრაქტიკული გამოყენების საჭიროებამ და, ამდენად, მკიდრო კონტაქტმა საერთო-სახალხო ენასთან, ანტონის ენის სირთულისა და ხელოვნურობის მიუხედავად გზა გაუხსნა და დანერგა სწორედ XI—XII საუკუნეების ელინო-ფილური მიმართულების მოღვაწეთა ნაშრომებიდან შეთვისებული სპეციალური ტერმინები, რომლებსაც დღესაც წარმადებით იყენებენ არა მხოლოდ გრამატიკული მეცნიერების, არამედ საღაპარაო ენაშიც (ასეთებია მაგ. ბერძნულიდან კალკირებული ძველი ქართული ლოგიკური ტერმინები: წინადადება, ქვედასმენი, შემადგენელი, თანწყობა, ქვეწყობა, წართქმითი, უკუთქმითი და სხვა) მაშინ, როდესაც მსგავსი წარმრების წმინდა ფილოსოფიური და ლოგიკური ტერმინები არ დამკვიდრებულა ამ პერიოდში სათანადო მეცნიერებათა განვითარებულობისა და შემკვიდრებულობის ხაზის გაწვევების გამო (ასეთებია, მაგ., თანშესიტყუა, შემოკლება, თანგასავალი, თანამოსახლე, ერთსახელობა, რომელიც, აღმოჩენა და სხვა.)

2) მეორე ფაქტორი, რამაც ხელი შეუშალა ამ ფილოსოფიური ტერმინების დამკვიდრებას საერთო სახალხო ენის ლექსიკონ ფონდში არის ის, რომ ფაჩუნდა კონტაქტი ბერძნულ ენობრივ სამყაროსთან, რაც ძირითადად განაპირობებდა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის სისტემის სახით ჩამოყალიბებასა და განვითარებას იმ ხანაში. XI—XII საუკუნეთა მოღვაწენი დიდ შემოქმედებით ძალსა და სითამამეს იჩენენ, რათა გამოავლინონ ქართული სიტყვაწარმოების შესაძლებლობანი, ფართო გაქანება მისცენ მათ და ქართული მასალით — ქართული ძირებითა და აფიქსებით და არა მექანიკური სესხების გზით შექმნან საკუთარი მეცნიერული ტერმინოლოგია და, ამგვარად, ქართული ენა თავისი გამომსახველობითი ძალით გაუტრონ ბერძნულ ენას, „შომპარქუსა გონიერთა ხელდათასა“, რომლის „ენანზებობა“ და „ენადღეობა“ მსსაბაძი იყო არა მარტო ქართველი შთარგმნელებისთვის, არამედ რომაულეჭისთვისაც, რასაც პორაციუსის „პოეტური ხელოვნებისათვის“ ტრაქტატის 52-ე კარედის სიტყვებშიც მოწმობს: „ახლადშექმნილი სიტყვა მეტ ნდობას შთაიძევებს, თუ ბერძნულ წყაროს ეყრდნობა და სიფრთხილითა იქიდან ვად-ზოდებული... თუ ამ საქმეში მცირეოდენი წვლილის ვაღება მეც ძალმიძს, ამისათვის რატომ უნდა შემრისხნო? კატონისა ენა ახალ სიტყვათა შემოტანით განა არ ამდიდრებდა ჩვენს შრომლოერ მეტყველებას?“ [1, გვ. 17].

მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე და დღესაც ბერძნული ენა ასაზრდოვებდა უშუალოდ თუ შუალობითი გზით ევროპული ენების სპეციალურ ლექსიკას, უფრო ადრე კი მისგან იყო დავალებული არაბული ფილოსოფიური ენაც. საქართველო ერთი პირველთაგანი იყო, რომელსაც ევროპაზე გაცილებით უფრო ადრე უშუალო და მჭიდრო პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული კონტაქტები ჰქონდა ისეთ მაღალგანვითარებულ კულტურულ სამყაროსთან, როგორც იმ ეპოქაში ბიზანტია იყო! ამ ურთიერთობაზე ვაღიოდა ბუნებრივი გზა ქართული მეცნიერების განვითარებისა და სრულად განონზომიერი იყო, რომ იმ დროის ქართველი მოღვაწენი ეროვნული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბების გზაზე მისაბაძ ნიშნულ სწორად საუკუნეების განმავლობაში ფილოსოფოსთა არა ერთი თაობის მიერ დამუშავებულ ბერძნულ ფილოსოფიურ ენას თელიდნენ. ამდენად, მოულოდნელი არ არის, რომ ახალ ცნებათა შესაბამისი ტერმინების საწარმოებლად ყველაზე პროდუქტიული გზა ბერძნულ ტერმინთა კალკირება იყო, გზა, რომელსაც შემდეგ დაადგა ლათინურენოვანი მეცნიერული სამყარო და აქედან — მთელი თანამედროვე ევროპა.

მაგრამ, როგორც ვთქვით, ეს უშუალო კავშირი ბიზანტიასთან XIII საუკუნიდან მოყოლებული თანდათან სუსტდება და ბოლოს, ბიზანტიის იშპირიის დაკრძის შემდეგ (1453 წ.) სრულიად წყდება და აცლებს სპარსეთ-თურქეთთან კონტაქტებით და შესაბამისად — გავლენებითაც. ამგვარად, იოანე პეტრიწისა და მისი თანამოღვაწეების მიერ ჩამოყალიბებული კლასიკური სის-

1 როგორც ცნობილია, ყველა ის ავტორი (პორფირი, ამინოს ერმასი, ნემსიოს ემესელი, პრიკლე დიდიოზისი, იოანე დამასკელი), რომელთა ფილოსოფიურ-ლოგიკური ხასიათის ტრაქტატებს თუ კომპენდიუმებს მთელი შესაუკუნეების თეოსოფიკული-სკოლასტიკური ენა-რეზობდა, ქართულად გაილუბებო უფრო ადრე (100—150 წლით მანში) იყო თარგმნილი, ვიდრე ლათინურ ენაზე.

ტემა ფილოსოფიური ტერმინოლოგიისა, მანამ, სანამ მოასწრებდა დაშვებულ რეზულტატს, თანდათან არღვევდა და მის რგოლებში იჭრება უკვე აღმოსავლური ენობრივი სამყაროდან მოძალბული სიტყვები. ასე, შავ, იოანე პეტრიწის ვიერ გონ (योग) ძირისაგან შექმნილ გამჭვირვალე და ნათელი გამოსახველობითი უნარის მქონე ტერმინთა (გონება, გამგონე, გასაგონო, მდღმდგონება... ვიერა, ხაჟა, ხადა, ვიერა, ბადა...), სისტემაში შეიჭრა სრულად განსხვავებული ძირებიდან ნაწარმოები ტერმინები (ნასესხები: პ ა ზ რ ი — ა ზ რ ა ვ ე ნ ბ ა — მ ო ა ზ რ ა ვ ე ნ ე, ქართული: გ ა გ ე ბ ა, მ ი ხ ე ე ლ რ ა, გ ა ნ ს ქ ა, შ ე მ ე ე ნ ე ბ ა...), ასევე, ქართული განი — საგანი (თაიბე) შეცვალა სპარსული გზით შემოსულმა არაბულმა მიზან სიტყვამ, აღმოჩენა — აღმოსაჩენი (ძაბაჩენი) ასევე არაბულმა საბუთ — დასაბუთებამ და სხვა. ხოლო ზემოთ დასახელებულ ქართულ ტერმინებს სალიტერატურო ენაში სხვა მნიშვნელობები განუვითარდა (გაგონება — „მოსმენა“ — слушать, აღმოჩენა — „ახლის მიგნება“ — откритие, საგანი — „ნივთი“ — вещь).

ოდესღაც უშუალო კავშირი ბერძნულ მეცნიერულ ენასთან დღეს გაშვებულია ლათინურ-გერმანულ-რუსული გზით და, ამგვარად, თანამედროვე ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგია სარგებლობს სრულად სხვადასხვა სისტემათა მონაკვეთებით, რომლებშიც ერთმანეთშია აღტყვები, ერთი მხრივ, საკუთრივ ქართული ძირები და აფიქსები, მეორე მხრივ, უცხოენოვანი, ნასესხები ძირები და აფიქსები; ერთი მხრივ — ძველი კალკები ბერძნული ტერმინებისა, მეორე მხრივ კი, ახალი კალკები ევროპული და რუსული ენებიდან. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ქართული მეცნიერული ენა თანდათან სულ უფრო იტვირთება უცხოენოვანი ნასესხები ტერმინებით, ყოველივე ეს კი, გარდა ზემოთ დასახელებული ნიშნებისა, შედეგია ავტომატურ მეცნიერების სხვადასხვა დარგების, ან ერთი და იმავე დარგის მეცნიერების სხვადასხვა დროის შესვეურთა პოზიციისა სპეციალურ ტერმინთა წარმოების პრინციპებისა და დამუშავების პრობლემებისადმი. ასეთ პირობებში დღეს განსაკუთრებით საჭიროდ გვესახება ათვისება და გატარება ეფერემ მცირის, არსენ ჩყალთაიის, იოანე პეტრიწის და მისი სკოლის შემოქმედებითი პრინციპებისა, რაც გულისხმობს ენობრივი მასალისადმი თამამ შემოქმედლებას მიღგომას, ენის შესაძლებლობათა წარმოჩენისა და ახლებური რეალიზაციის გზით ენის სასიცოცხლო ძალების გააქტიურებას.

ახალი ცნების შესატყვისი სპეციალური ტერმინის საწარმოებლად შავი ზთა — გელათის სალიტერატურო სკოლების მოღვაწენი შემდეგი პრინციპებით ხელმძღვანელობდნენ:

1. იყენებენ საერთო სახალხო ენის ან დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულს, რომელსაც შეუძლია იტვირთოს შესაბამისი ბერძნული ტერმინის შინაარსის გადმოცემა: ასო — თოიჯიონ, ნივთი — ნღე, თოიჯიონ, გუამი — ნაბათაძე, ადგლი — რთიონ, ნათესავი — რხიაც, სახე — ეიბაც, განი — თაიბე და სხვა. ამგვარად, იქმნება ომონიმები: ჩვეულებრივ სალაპარაკო ენაში ყოფილი მნიშვნელობის სიტყვა იქნის სპეციალურ, ფილოსოფიურ მნიშვნელობას. ომონიმის (პოლისემიის) პრობლემა, ისევე, როგორც სინონიმისა, ერთი ყველაზე

უფრო მძიმედ დასაძლევნი და რთული პრობლემა სპეციალური ტერმინოლოგიის შექმნის გზაზე. მისი მოხსნის სურვილი იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ ის ო/წ/ეს ი (σολων) ტერმინები თანე პეტრიწმა შეცვალა კავშირ ტერმინით პროკლეს ტრაქტატის თარგმანში, ნათესავი (γένος) — ტომით და სახე (εὐνοια) კი გუარ ტერმინით.

2. იყენებენ ცნების შინაარსის აღწერის ხერხს როგორც ერთი სიტყვით, ასევე შესიტყვებითაც: მაგ., შემოკრება — სιλλოვიამჯ (სილოვიში „შემოკრებილია“ (σὺγκραται) ორი ქვეშარიტი წანამძღვრისა და დანასკვისაგან: დიალ. 51,1). შესრულება — სუამერძამჯ; პირველმდებელი — ჰრძამჯაჲ („მნებავმან ჩუენებად, ვითარმედ უკლავ არს სული, მივიღე ბრველად თეთმორავი და შევასრულე უკლავი: ამონ. 167). „სიტყუერი საქმიერობა“, ἡ λογαῖ ἡραγματεῖα; რასა შინაობა ἔβ ἔπει („რასა შინა არს შესმნაჲ“: დიალ. II, 1). ვისსამიშართობა/რასამიშართობა ჰრძ: ἔ (დიალ. 37,1). ერთ-სახელი სოუსუამჯ და სხვ.

3. ყველაზე პროდუქტიულია სემანტიკურ-დერიატიული კლასების შექმნის გზა საკუთარი მასალით, ქართული ძიებისა და აფიქსების გამოყენებით. ეს გზა განსაკუთრებით კომპოზიციასა და წინდებუიან წარმოებაზე ვრცელდება. ასეა მიღებული, მაგ. წინადადება — ჰრძამჯაჲ, ქუემდეზბარე — სოთამეონ, თანშესიტყუა — სილოვიამჯ, თანამოსახელე — სოუსუამჯ, თვითმყოფი — ამსპოთამჯაჲ, თუთგუამოვანი — ამსპარჯაჲ, სწორგუერლი — სობსამჯაჲ, ოთხეური, ოთხეუთხი, ოთხმგიღე — ἑτεῖρον და სხვა.

4. უკიდურეს შემთხვევაში ბერძნული სიტყვა-ტერმინი უთარგმნელად გადმოჰქონდა, ე. ი. სესხების გზას მიმართავდნენ, მაგრამ მხოლოდ მაშინ, როცა საგანგებო ძიებისა და განხილვის შემდეგ, მრავალ ლექსიკონსა და განმარტებათა ტექსტებთან „შეწამების“ მოუხედავად, ქართულ „მსგავსებულ“ სიტყვას ვერ „მოუპოვებდნენ“ ან მთლად დარწმუნებულნი არ იყვნენ თავის არჩევანში, მხოლოდ მაშინ უთარგმნელად ტოვებდნენ ბერძნულ ტერმინს. მაგრამ ასეთ შემთხვევაშიც უფრო ხშირად მას ჰენდიადისურ წყვილში ხმარობდნენ ქართულ შესატყვისთან ერთად, ალბათ უფრო იმისათვის, რომ ახლადწარმოებული ქართული ტერმინისთვის გზა გაეხსნათ, მოეხდინათ მისი იდენტიფიკაცია, ეჩვენებინათ, თუ რომელი ბერძნული ლექსემის შესატყვისად იყო იგი ნახმარი. (ონკოს — ზუჯთა („მასა“, „масса“): ი. ბ. I, § 190; ემფასსა — მაგალითსა: § 194; საქმე — პრალმა: § 195; პროვლიომაჲ, რომელ არს წინამოსავდებელი; სემპერაზმაჲ, რომელ არს თანგასავალი: ი. ბ. II, § 1, და სხვა).

მაგრამ, როგორც უკვე ვთქვით, ამ მოღვაწეთა შთავარი მიზანი იყო ქართული ფილოსოფიური და საერთო, ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის შექმნა ქართული მასალის — ქართული ფუძეებისა და აფიქსების გამოყენებით... ამისათვის ისინი დიდ ვასაქანს აძლევენ ქართული სიტყვაწარმოების უსაზღვროდ მდიდარ შესაძლებლობებს: მიმართავენ ფორმაუკული და არაბრუნებადი სიტყვების (ზმინიხელების, ზმნების) გასუბსტანტივების ხერხს (შო-

ბ. ის ი, აქაა, მუნაა, არსი, იყოა, იყოსობაჲ); მეტად აფართოებენ ბრუნვის ფორმანტების დერევატული ფუნქციით გამოყენების არეს (ხედვითი, სიტყვური კეზითა, ნაწილებითა, შემთხვევითი, ვენებადი, ქმნადი, ქეცეადი, ზიარებადი და სხვა); ასევე, თანდებულების გამოყენებას სადერევატო ფუნქციით ცრთებრითი, ნიუთისშორისი, ორლანებრთაგანა, რაჲსაშიმართთაგანი, რიკხესშორისი, სახეთაქუეში, ეამისქუეში, ტუნა:მიერა), ომონიმიისა და პოლისემიის დასაძლევად და თავიდან ასარიდებლად (რაც მეტად რთულ საქმეს წარმოადგენდა, რადგანაც ეს პრობლემა თვით ბერძნულ ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიაშიც არ იყო დაძლეული), იოანე პეტრიწი მიმართავს მეტად საინტერესო და მარჯვე ხერხს: ქართულ ენაში არსებულ სინონიმური მნიშვნელობის სადერევატო აფიქსთაგან ირჩევს სალიტერატურო ენაში ნაკლებად გავრცელებულს, არქაულს, თუ დიალექტურ ვარიანტს, რომელიც ზმირად სახმარისი. პროლექტორული აფიქსისაგან განსხვავებით, სიტყვას ტერმინოლოგიურ ღირებულებას ანიჭებს, განასხვავებს მას იმავე ძირის (ფუძის) სალაპარაკო ენაში გავრცელებული ყოფითი მნიშვნელობის მქონე სიტყვისაგან. ასეთ შესაძლებლობას განსაკუთრებით ფართოდ იძლევა მიმლეობურ ფორმათა წარმოების მრავალფეროვნება ქართულში, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში სწორედ სხვადასხვა დიალექტური წარმომავლობითაა ახსნილი (არნ. ჩიქობავა, ეკ. ოსიძე). ასეთია უკვე ძველსავე ქართულში იშვიათი და არქაიზმად ქცეული უთემისნიშნო, ე. ი. წყვეტილის ფუძისაგან ოდენპრეფიქსიანი ან ხმოვანსუფიქსიანი წარმოება (მ-, მა-, მე-, მო-, მ—, მა—, მე—, მო—) მიმლეობათა ფორმებისა, რაც მათს გასუბსტანტივებასა და, ადუნად, ტერმინოლოგიზაციასაც უწყობს ხელს, რადგანაც ამ გზით განასხვავებს ამ მოდლებს ჩვეულებრივი მიმლეობური (ნაზმნარი) წარმოებისა და შინაარსისაგან (მდრ. მაგ. მკვდრი — და მკვდრი — მკვლი, მავსი — შეშინებული, მობაძავი — მიმბაძველი, გამგე — გამგებელი, მაცნე — მეცნე — მაცნობელი, მაუწყემეუწყე — მაუწყებელი, გამგონე — გამგონებელი, მეშკვდრე — დამკვდრებელი, მეწადე, მეტრფე, მოწამე, მოწმე, მოქნე და მოსწრაფე და სხვა). აღსანიშნავია, რომ უკვე ძველსავე ქართულში და მით უფრო თანამედროვე ქართულის სადერევატო სისტემაში ამ ტიპის წარმოება დამკვიდრებულია სახელთა წარმოქმნაში (ხელობისა და დანიშნულების სემანტიკურ ჯგუფში: მხარი — სახარი, მევენახე — სავენახე). ხოლო ნაზმნარ სახელებში (მიმლეობებში) გადმონაშთის სახითაა მხოლოდ შემორჩენილი. სწორედ ამიტომაც ხელსაყრელი მათი გამოყენება ზმნათაგან ტერმინ-სუბსტანტივების საწარმოებლად.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ სპეციალური ტერმინოლოგიის შექმნის გზაზე განსაკუთრებით პროლექტორული იყო ბერძნულიდან სემანტიკურ-დერევატული ელემენტის გზა. ეს ხერხი ყველაზე ზმირად გამოყენებულია ლოგიკური ტერმინების წარმოებისას, რაც ამ მეცნიერების ფორმალური ხასიათით ახსნება: თვით ბერძნულში ლოგიკური ტერმინები (არისტოტელეს ლოგიკური ხასიათის ნაშრომებში, რომლებიც „ორგანონის“ საერთო სახელითაა ცნობილი), შექმნილია ხელოვნურად, ცნების აღწერის ელიფსური გზით (მაგ. დანასკვი —

ხეობა, *заключение*. არის მსჯელობა, რომელიც ბუცილებლობით გამოდის ორი ზემოაღნიშნული წინამძღვრის ლოგიკური კავშირიდან. აქედანაა ტერმინი *συμπερασμα* და მისი ქართული კალკი *თანგისავალი*).

ლოგიკის მეცნიერებასთან დაკავშირებული სიზი ცნებისა და მათი ამხეველი ტერმინოლოგიის 1. (ლოგიკა — სიტყუერი საქმიერობა, სიტყუერი მოქმედება, სიტყუერებითი მოფარდულობა; 2. დასაბუთება — გამოჩინება, გამოჩინებლობა, აღმოჩენა; 3. სილოგიზმი — შემოკრება, შეგულისიტყუა, თანშესიტყუა) შესაბებ ძველ ქართულში უკვე გქონდა ლაპარაკი [2, გვ. 106—120], აქ წარმოვადგენთ შემდეგი ცნებების ამსახველი ტერმინოლოგიის ანალოზს: 4. თეზისი, პრობლემა, 5. არგუმენტაცია, 6. ამოსავალი — საფუძველები, რომლებიც სილოგიზმში, დასკვნის ფორმაში წინამძღვრების სახეს იღებენ. (ამსთან დაკავშირებით შეეხებით დადებით და უარყოფადი ანუ კატაფატიკური და აპოფატიკური (აპოგოური) დასაბუთების ტერმინოლოგიას), 7. ტერმინები, 8. დანასკვი.

როგორც ცნობილია, დასაბუთება ხდება რაიმე წინასწარ აღებული თეზისის ანუ პრობლემისა (*проблема*). მართალია, ყოველი დასაბუთება არისტოტელეს მიხედვით, სილოგიზმი (*ἡ μὲν γὰρ ἀπόδειξις συλλογισμὸς ἐστὶν ἐκ τῶν ἀποδείξεων: ΑΠΑ, IV, 41, 38—39. Demonstratio enim syllogismus est et non omnis syllogismus demonstratio. Ведь доказательство есть некоторого рода силлогизм... Анал., с. 9.* — „მამსადამე დასაბუთება არის რაღაც სილოგიზმი, მაგრამ არა ყოველი სილოგიზმი დასაბუთება“), მაგრამ მათ შორის ის არსებითი განსხვავებაა, რომ სილოგიზმში (დასკვნაში) დასამტკიცებელი დანასკვი დასაბუთებაში წინასწარ არის მოცემული პრობლემის, თეზისის სახით და საპოვნელია მსჯელობა-წინამძღვრები, რომლებიც მას გაამართლებენ. იმგვარად, დასაბუთებაში სიზი ნაწილია: 1. მსჯელობა, რომლის დასაბუთებაცა საჭირო, ეს არის თეზისი, 2. მსჯელობა, რომელსაც ვეყარდნობით დასაბუთებისას — ამოსავალი, საფუძველი, რომელიც სილოგიზმში წინამძღვრების ადგილს იკავებს, 3. ლოგიკური კავშირი საფუძველსა და თეზისის შორის — არგუმენტაცია: მსჯელობა, რომელიც დაადგენს ლოგიკურ კავშირს ამოსავალს — საფუძველსა და შედეგს — დანასკვის შორის, რომელიც დასამტკიცებელ პრობლემას, წინასწარ დაშვებულ თეზისს დაემთხვევა. არგუმენტაცია შეიძლება წარმოართოს პირდაპირ, დადებითი, კატაფატიკური გზით, ან არაპირდაპირ, უარყოფადი, აპოფატიკური (ანუ აპოგოური) გზით. პროკლეს ტრაქტატის, *Στοιχειώδη* მსაყართის თავებში, რომელთა ძირითადი თეზისების განმარტებებს იძლევა იოანე პეტრიწი, ჩვეულებრივ სწორედ ეს უკანასკნელი, აპოგოური მეთოლია გამოყენებული. ამიტომაც, პირველივე თავის განმარტებაში, სანამ შეუდგებოდეს პროკლეს პირველივე ძირითადი თეზისის („ყოველი სიმრავლე რამენაირად ეზიარება ერთს“) კომენტირება — დასაბუთებას დამატებითი არგუმენტაციით, იოანე პეტრიწი საჭიროდ თვლის მკითხველს თუ მსმენელს მოკლულ ესაუბროს პროკლეს დასაბუთების მეთოდზე და, საერთოდ, არისტოტელეს სილოგიზმის „იძულებითი კანონებზე“, რომელთა ცოდნის გარეშე, მისი აზრით, შეუძლებელია ლოგი-

ქრი გზით რისამე შემეცნება. ამ მოკლე საუბარში პეტრიწი მეტად შეკუმშულად, მაგრამ ნათლად და გასაგებად იძლევა დასაბუთების შემადგენელი ნაწილების, ანუ როგორც იგი უწოდებს, „საკმართა აღმოჩენისათა“ განსაზღვრებასათვის.

დასაბუთებისათვის საჭირო საშუალებათაგან, ანუ „საკმართაგან“ პირველად იგი ასახელებს პრობლემას (პროვლიმა — *πρόβλημα*) რომლის ანალიზითაც ქმნის ქართულ ტერმინს *წინ ჩამოსაგდებალი სიტყუა* (ანუ მსჯელობა). მეორედ არგუმენტაციას *α-α-α-α-α* (*კატასკევი*) და იძლევა მის სემანტიკურ კალკს: *დაკაზმეა*. მესამედ კი ასახელებს სილოგიზმის შემადგენელ ნაწილს — *დანასკეს* და ქმნის ბერძნული *συμπερασμα* ტერმინის კალკს — *თანგასავალი*. შემდეგ პეტრიწი იძლევა არისტოტელეს კატეგორიული სილოგიზმის I ფიგურის თავისებურ რკალურ სქემას (ნაკუთეს), დედუქტორი დასკვნის ცნობილი ქრესტომათოული მავალითებით:

ყოველი ცხოველი არსებაა

ყოველი თვითმობრავი უკვდავია

ყოველი კაცი ცხოველია

ყოველი სული თვითმობრავია

ყოველი კაცი არსებაა

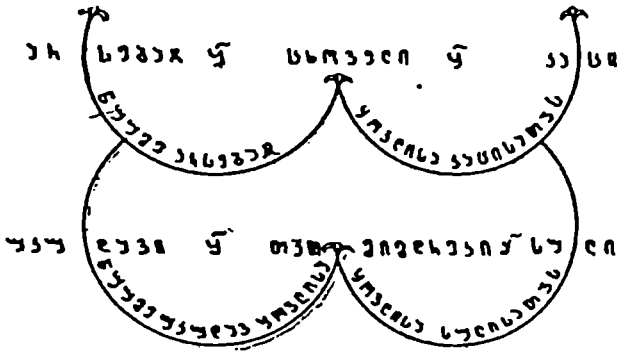
ყოველი სული უკვდავია

სქემაში, რომელიც ორ-ორი შუაში გადაბმული რკალითაა წარმოდგენილი, რკალების კიდებზე წანამძღვრების კიდურა ტერმინებია აღნიშნული, რკალების გადაბმის ადგილას კი საშუალი ტერმინი ზის (იხ. ქვემოთ. გვ. 49).

ამ სქემის განხილვის საფუძველზე პეტრიწი განმარტავს სილოგიზმის (წებებს: 1. მსჯელობას, რომელშიც კიდურა ტერმინ[ებ]ი შედის, (არსებაა — კაცი; სული — უკვდავი) იგი უწოდებს პროტასისს („ამას პირველსა საზღვარსა ეწოდების პროტასი“ II, 4). 2. კიდურა მსჯელობათა საერთო სიტყუას იგი უწოდებს საშუალს, ანუ კიდეთა შემეკერელს, 3. ხოლო დასასრულს, რომელშიც საშუალი ტერმინის მეშვეობით დაკავშირებულია კიდურა მსჯელობებში შემავალი ტერმინები, სკამერაზმას, ანუ კიდურთა თანგასავალს უწოდებს.

მთელ ამ პროცედურას პეტრიწი „სიტყუერების კანონს“ (ლოგიკის კანონს) უწოდებს და მკითხველის ყურადღებას მიმართავს იქითკენ, რომ დაანახვის მას, თუ როგორ აზიარებს და შეჰყრის ერთმანეთთან საშუალი (ტერმინი) ორივე კიდურს. უფრო ნათელი რომ გახდეს მთლიანობაში პეტრიწის მსჯელობა, მოვიყვანო განმარტების ამ მოკლე მონაკვეთს მთლიანად: „შეისწავე, ვითარმედ ამას პირველსა სიტყუასა ჰქვან წინჩამოსაგდებალი სიტყუა, ვითაროდეს სოქუა, ვითარმედ „მე ამას ვიტყუ და შენ, წინააღმდეგომო, არ იტყუ ამას, მაშა გამოვიჩინოთ კანონთა მიერ აღმოსაჩენთაჲსა“. და, ვითარცა აღმოაჩინოს რძულებითმან კანონმან თანშესიტყუსამან და უკუნ იქცეს წინაგანმწყობა უკუნქცევით, და კუალად აღიღებს პირველსა წინჩამოსაგდებალსა სიტყუასა და ეტყუს, ვითარმედ, „ესრეთ ვიდრემე“, ვითარცა აწ აქა იხილე, პირველიცა და დასასრული ერთი არს. ხოლო პირველსა ეწოდების პროვლიმა, რომელ არს წინჩამოსაგდებალი, ხოლო საშუალსა კატასკევი, რომელ არს დაკაზმეა, რამეთუ ამის დაკაზმვისა მიერ აღმოიჩინების ყოველი აღმოსაჩინო. და ესრეთვე სხუათაჲ ზედა იხილო, რამეთუ უკუეთუ პირველად არა ცნას მკურნალმან სენი, ვითარ დაკაზმვის წაშალი? აწ ესე ცნობაჲ პროვლიმად პრაცხე, ხო-

ლო კატასკევი დაკანშმვად, რომელ არს თხზვად და მუშაკობად საქმართა აღმოჩენისათა და კუალად მესამედ — სუპერაზმად, რომელ არს თანგასაეალი. და ესე მცთრედთა შიერ შემოისაზღვრა კანონი არისტოტელის „ორღანოასაჲ“, რომლისა თუნიერ უღონო არს რაასავე გაგონებად სულისა შიერ სიტყუერისა. ამა და სქიმაჲცა დაედვა, რომელ არს ნაქუეთი:

ხოლო ამას პირველსა საზღუარსა ეწოდების პროტასი, კიდე? ხოლო საშუალსა კიდეთა შემკვერელი. ხოლო დასასრულისასა სუპერაზმად, რომელ არს, თანგასაეალი ურთიერთას კიდურთაჲ. შიისწავენ კანონნი სიტყუერებთინი, რამეთუ არიან ესევეითარ, ხედავა, ვითარ თანმესაშუველობითა ცხოველისათა აღიარა არსებად კაცისად? იხილე, ვითარ ყოველი ცნობად და ძიებად საშუალისაჲ არს და იგი აზიარებს და შეკერის ურთიერთას ორთავე კიდურთა“ (ტ. II, § 1, გვ. 10—11).

როგორც მოყვანილი ნაწყვეტიდან ჩანს, აქ პეტრიწი ზოგადად და არა სპეციალურად, როგორც თვითონ იტყოდა, „თანწარვლის სახით“ ეხება არისტოტელეს „ორგანონში“ დაბუშავებულ ლოგიკურ კანონებს. ამიტომ, გასაგებია, რატომ არ გამოიჩინავს დასკენისა (სილოგიზმის) და დასაბუთების ცნებებს.

ამავე ნაწყვეტიდან ირკვევა, რომ დასაბუთების არგუმენტაციის შედგენა— იგებას (ჲ $\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\epsilon\eta$) პეტრიწი დაკანშმვი ექსემით გაღმოსცემს. $\text{H} \alpha\alpha\alpha\alpha$

2 აქ ხელნაწერები არ ეთანხმებიან ერთმანეთს. უკველეს, XIII ს-ის H 1337 ხელნაწერი ში, რომელიც გამოცემის მომზადების დროს სოჲ. ყუხიძემილს ხელთ არ ჰქონდა, სიტყუე კიდე აქ არ ზის, რაც სწორად უნდა ასახავდეს დედნის ჩვენებას.

3 ყოველი დასაბუთება, არისტოტელეს მიხედვით, სილოგიზმია, მაგრამ ყოველი სილოგიზმი არ არის დასაბუთება: $\text{H} \mu\epsilon\upsilon \psi\acute{\alpha}\rho \delta\iota\theta\acute{\epsilon}\tau\iota\varsigma \sigma\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\sigma\iota\sigma\mu\acute{\alpha}\varsigma \text{ \u03c1}\epsilon\iota, \delta \sigma\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\sigma\iota\sigma\mu\acute{\alpha}\varsigma \sigma\theta \delta\iota\theta\acute{\epsilon}\tau\iota\varsigma$, АПА. IV, 1, 41, 38—39.

არისტოტელეს ამ დებულების განმეორებად ამონიოს ერმიანის „მოსასვენებელში“ წარმოდგენილ მსველობა — ტარქინოსის თარგმანით: „აღმოჩენა არის შეგვლსიტყუეაჲ რამე“ (S 2562, 182r) ან: „აპოლიქსი სულაგიზმოსი რამე არს“ (245r). ასევე, ამ დებულების გამოძახილი იოანე დამასკელის „დიდუქტიკიდან“ 52,13 თავის ფრაზა: „საკნარე იყუე, რთარმელ შეკერბანი გამოჩინებისა ნაწილ არიან“ (დიად. ეფრემ მტორის თარგმანი).

თხაჲ ნიშნავს „იგებას, აგებულებას, მოწყობას, მოკაზმვას, შედგენას, ორგანიზაციას“. ჩვენს შემთხვევაში — დასაბუთებისათვის საჭირო ორგუმენტაციის შედგენას, იგებას, აწყობას. ძველ ქართულში კ ა ბ მ ა ე ს ლუქსემის ფართო სემანტიკურმა ორგუმენტაციამ (კ ა ბ მ ე ა ძველი ქართული ენის ძეგლებში იხმარება „მოშაღების, მოწყობის, აგების, გაშენების“ მნიშვნელობით: იხ. ილია ბუღაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონი)“. პეტრიწს საბუღალესა მისცა თავიდან აეცილებინა ომონიმური შეხვედრა ა გ ე ბ უ ლ ე ბ ა — ა გ ე ბ უ ლ ი ლუქსემისთან, რომელსაც უკვე გარკვეული ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა მოპოვებული: „შესაქმე“; „შექმნილი“. ეს ტერმინია გამოყენებული გრიგოლ ნოსელის ცნობილი თხზულების „Нрел хххххххху ზე: ზეჴაჴაჴს“ სათაურში როგორც ძველი მთარგმნელის, ისე გიორგი მთაწმინდის მიერ: „კაცისა შესაქმნისათჳს“, ან „კაცისა აგებულებისათჳს“.

ამგვარად, იმისათვის, რომ „დაიკაზმოს“, აიგოს დასაბუთება, საჭიროა ლოგიკური კავშირი დამყარდეს ამოსავალს ანუ საფუძველსა და დასასაბუთებელ თეზისს შორის. თ ე ზ ი ს ი ს, პ რ ო ბ ლ ე მ ი ს, ანუ დასასაბუთებელი დებულების მნიშვნელობით იოანე პეტრიწი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ადგენს შესიტყვებას „წ ი ნ ჩ ა მ ო ს ა გ დ ე ბ ე ლ ი ს ი ტ ყ უ ა“ (სიტყუა — ლეჩხე აქ წინადადების, გამონათქვამის „oratio, pety“ მნიშვნელობითაა ნახმარი)“. სხვაგან წ ი ნ ჩ ა მ ო გ დ ე ბ ი თ ი ფორმაც აქვს ნახმარი: ესე სამნი აღმოსაჩენნი წინამოვლდებითნი დასხნა: II, § 11, გვ. 39, 29 („ეს სამი დასასაბუთებელი პრობლემა ასეა“).

ამგვარად, წ ი ნ ჩ ა მ ო ს ა გ დ ე ბ ე ლ ი ანუ წ ი ნ ჩ ა მ ო გ დ ე ბ ი თ ი სიტყუა იგივე წინასწარ აღებული დასასაბუთებელი თ ე ზ ი ს ი ანუ პ რ ო ბ ლ ე მ ა ა (მსგავსად თეორემისა გეომეტრიაში). მესამე ტერმინის შესატყვისად ის სემანტიკურ-დერეივაციულ კალკსად მიმართავს: მესამე არის წმეჴს (ვღებ) ზმნისაგან ნაწარმოები სახელი — სუბსტანტივე. პეტრიწიც შესაბამისად იღებს სასუბიექტო მიმღეობის ფორმას მ დ ე ბ ა რ ე (რომელსაც სუბსტანტივის ფუნქციაც აქვს), განსხვავებით ეფერებ მცირისაგან, რომელიც ამავე ტერმინის შესატყვისად ხმარობს საობიექტო მიმღეობის ფორმას — დ ა დ ე ბ უ ლ ი (რომელიც მოუხერხებელია როგორც ტერმინი-სუბსტანტივი, რადგანაც მასში ცოცხალია მიმღეობა-ზედსართავის გაგება).

იოანე პეტრიწი: ხოლო მ დ ე ბ ა რ ე იტყუს: ყოველი კეთილობაჲ მატრთებელი არს მზიარებულთა მისთაჲ (II, § 13, გვ. 45, 7).

ეფრემ მცირე: დ ა დ ე ბ უ ლ ი არს საყერველი რამჲ საეკუ ვიეთმე ფილოსოფოსობისა შინა შესწავებულთა: დიალ. 51, 16 (მესამე მესამე: παρῆξις: სპῆλφικ ἔνως τῶν ἑν φλῆσιωφ:φ ὡσῆμῶს)“.

4 ახალ ქართულში კ ა ბ მ ძირის ლექსიკონი მნიშვნელობა დაიწყო და დღემდე „შორება“ — „разрешение“. საბასთან იგი უკვე განმარტებულია როგორც „შორება“ (ძველი, ფართო მნიშვნელობა დღესაც დისტურდება ფრაზეოლოგიურ ერთიანობებში: „კერძის შეკაზვა“, „უხენის შეშლავება“).

5 პეტრიწისეული გაზრება ამ ტერმინის გამოყენებულა აქვს იოანე მაგრიტონის. თე წ ი ნ ჩ ა მ ო გ დ ე ბ ი ტ ე რ მ ი ნ ს მ ა რ ი ბ ს „წ ა ნ ა მ დ ლ რ ი ს“ მნიშვნელობით: მს. ცლმს., 30, 22—37, 31, 5—9, 32, 14 და სხვ.

6 მესამე-ს ობსტრუქციანი იმთავან განსხვავებულე განგება აქვს [3, ევ. 281].

ამგვარად, მისი და კრძალვა ზემოთ განხილულ შემთხვევებში გარკვეული აზრით სინონიმებია, როგორც წინასწარ აღებული დასაბუთებელი ლეზულები. რაც შეეხება ახალ ქართულში ამ მნიშვნელობით ამკვიდრებულ დებულებას ტერმინს, იგი უკვე დაეთა და ნიკო ჩუბინაშვილების ლექსიკონებშია ფიქსირებული და, როგორც ვხედავთ, მიღებულია საქმაოდ „ხელოვნურად“ საბიბლიკო მიმღობის (დებულები) გასუბსტანტივებით აბსტრაქტული სახელების მაწარმოებელი -ება სუფიქსის საშუალებით.

ეს, რაც დასამტკიცებელია, ამავე დროს ამოცანაა, საკითხია, საკვლევი, საძიებელია. ამისათვის ბერძნულში წყურთა ტერმინი ცხარება. (ნემესიოსთან წყურთა: — „თეორული სპეკულაცია, გამოკვლევა, ძიება“ უბრაზსირება წაუსთა:— „პრაქტიკულ განსჯა“: Οὐ ψῖρ φαίνεσθαι ἔστιν βίαιη καὶ ἤρηθη... παρὰ μὲν γὰρ βίαιη ἤρηθη: ἡ δὲ ἔστιν ὅτι παρὰ δὲ ἤρηθη, βίαιη: PG, τ. 40, col. 736.

პეტრიწის თარგმანი:

არა იგივე არს განზრახვა და ძიება... ყოველი ვინავე განზრახვა ძიება ვიღრებე არს, არამედ არცა ყოველი ძიება — განზრახვა: ნემეს. 137, 14—21.

საძიებელი საკვლევი საკითხია, ხოლო შეძიებელი — მკვლევარი:

აქა საძიებელი შემოვა, დაფრადებული სიღრმითა: ი. პ. II, § 43. იტყუს შეძიებელი, უკუეთუ ეზიარების სიძრავლე ერთსა, იყოს ერთიკა მრავალ: იქვე, § 1, გვ. 12.

ზწურთა-ს შესატყვისად ეფრემ მცირეც საძიებელ (მყოფადის საბიბლიკო მიმღობის) ფორმას იყენებს: მივიღოთ საძიებელი იგი და მივყრდნათ რასმე აღსაარებულსა: დიად. 52, 13.

ამავე მნიშვნელობით ხმარობს ამ ტერმინს გიორგი მთაწმიდელიც გრიგოლ ნოსელის თხზულებს „კაცისა შესაქმნისათუს“ თარგმანში: ესრეთ ვიტყუთ ამის საძიებელისათუს: კაც. შესაქ., 162r (Γαθα ἄρη? ἔθιν ἤρηθαι μὲν ἄνα-λαμψῖομασ, PG, t. 30, col. 180).

მაგრამ ამავე, საძიებელი სიტყვით აქვს თარგმნილი მას ბერძნული სპეციული ლოგიკური ტერმინი ἄρηθαι (რომელიც სიოლოგიზმის შემადგენელი ელემენტია), რაც იმაზე მივეითითებს, რომ მისთვის ამ უკანასკნელის, როგორც ლოგიკური ცნების. მნიშვნელობა ზოლად გარკვეული არ უნდა იყოს. ბასილი კესარიელის თხზულების „ექუსთა დლეთას“ ამ კონტექსტში ლაპარაკია სწორედ ფილოსოფოსთა მიერ სიოლოგიზმის კანონებით აგებული აპოლოგური დასაბუთების წესზე და სამი წანამძღვარიდან ორის უარყოფის გზით ქვეშარიტების დაღწენაზე: Τῶν ἄρηθαισιν διαίρησιν: ἕξ ἑσθαι καὶ ἕν τῆ λειομαίετ ἔθ διαίρησιν: ἕξ ἄρηθαισιν: PG, t. 29, col. 197, 47—48.

ამ ტერმინის შინაარსს გიორგი მთაწმიდელი სამსიტყვიანი შესიტყვეებით გადმოსცემს (საძიებელთა საფილოსოფოსოთა სიტყუათაგან), საიდანაც კარგად ჩანს, რომ მისთვის ამ ტერმინის მნიშვნელობა ფილოსოფიურ მსჯელობასთან არის დაკავშირებული:

სამთა მათ საძიებელთა საფილოსოფოსოთა სიტყუათაგან ორთა მათ უკუნ არღუევენ და ნეშტსა მას შინა ქვეშარიტებასა ჰხო-

ვებენ: ექუსთა დღ. გ. ათ., 109, 12—14 (ბერძნულ დედანში, როგორც ენახეთ, „საფილოსოფოსო სიტყუა“ საერთოდ არ არის).

უძველეს თარგმანში მიახლოებითი კალკია შექმნილი ამ ბერძნულ ტერმინისა: შეურაცხყოფენ ორთა მათ ჟინამდებარეთა სიტყუათა და მესამესა სიტყუასა შინა ჰპობებენ სამართალსა: ექუსთა დღ. უძვ., 130, 10—12.

არისტოტელეს „ანალიტიკაში“ (I ანალ. თ. I) პრბაძიჯ ტერმინი განშარტებულია, როგორც გამონათქვაში (ἀπόδος, oratio, речь, высказывание), რომელიც ამტკიცებს ან უარყოფს რამეს რაიმეს შესახებ: Πρῶτασις μὲν ὅν ἐστι ἀπόδος ἀναπαφαιτάξ; τὸς ἀπατ τὸς, ΑΠΑ, I, 24a, 16-17. *Propositio quidem est oratio affirmans aut negas aliquid de aliquo. Посылка есть высказывание, утверждающее или отрицающее что-нибудь о чем-нибудь: Анал., с. 9.*

Πρῶτασις ცნების ამ განმარტებას ცოტაოდენი ცვლილებით იმუჯრებს იოანე დამასკელი: Πρῶτασις ἐστὶ ἀπόδος ἀναπαφαιτάξ; τὸς ἀπατ τὸς, ἔπαρ ἐστὶν ἀπόφαισις ὅσων Ἐσοῦσῆτης ὁς ἔλεξῃ, ἡ τὸς ἀπατ τὸς ἔπαρ ἐστὶ ἀναπαφαιτάξ, ἄξ Ἐσοῦσῆτης ἔλεξῃ: Dial. 8e.

ეფრემ მცირის თარგმანით: ... წინადადება არს სიტყუა განჩინებით თქუებული ვისგანმე ვისთვისმე, რომელ-იგი არს უკუთქუჲმა, ვითარმელ: „სოკრატე არა იცინის“ ანუ ვისგანმე ესრეთ წართქუჲმა, ვითარმელ: „სოკრატე იცინის“.

როგორც ვხედავთ, პრბაძიჯ — enuntiatio, propositio — წინადადების ეს განმარტებები მის გრამატიკულ ტერმინოლოგიაში და ჩვეულებრივ, ყოფით მეტყველებაში დამკვიდრებულ შინაარსს გულისხმობს (დადებითი ანუ უარყოფითი აზრის სიტყვიერი გადმოცემა, ანუ დადებითი ან უარყოფითი შინაარსის გამონათქვაში). მაგრამ იმავე პრბაძიჯ ლექსემას არისტოტელე იყენებს როგორც სპეციალური ლოგიკური ცნების გამოხატველ ტერმინს, რომელიც სილოგიზმის ერთ-ერთი შემადგენელი ელემენტია: Τούτων δ' ἕντες φερεῖσιν, ἕησιν ἄξ ἀξ ἔξ πρῶτασιων ἀξ ὁς ἔλεξῃσιν, ΑΠΑ, I, 25.

Πρῶτασις ტერმინის აგებულება და გააზრება ნათელია: იგი შედგება პიწინდებულისა და ἄქსიას ზნისაგან ნაწარმოები სახელისაგან: ἄქსიჯ. აქედანაა კალკირებული ლათინური pro-positio ტერმინი (როგორც ლოგიკური, ისე გრამატიკული მნიშვნელობით), ხოლო ლათინურიდან ევროპულ (მაგ. ფრანგ. proposition, რუს. предложение) ენებშია შესული. თავის დროზე (XI ს.) ამ ბერძნული ტერმინის ქართული შესატყვისი კალკი მოგვეცეს ეფრემ მცირემ და არსენ იყალთოელმა იოანე დამასკელის დიალექტიკის თარგმანში:

ეფრემი
ხოლო შემოკრებაჲ შენივთების ორთა ქეშმარიტთა წინადადებათაგან და შესრულებათა: დიალ. 51,1.

არსენი
ხოლო შეგულისსიტყუვაჲ შემოკრებულ არს ორთა ქეშმარიტთა წინადადებათაგან და შესრულებისა.

ეს ტერმინი ანტონ ბაგრატონის მეშვეობით დამკვიდრებულ იქნა ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში, ხოლო ლოგიკური შინაარსით, როგორც

სილოგიზმის შემადგენელი ნაწილი, ნაწარმოები იქნა ახალი ტერმინი წანამძღვარა, რომელიც ამავე ბერძნული ტერმინის სემანტიურ კალკს წარმოადგენს.

გარდა წინადადებასა, ეფრემთან ამ ცნების აღსანიშნავად ვხვდებით მსგავსადვე აგებულ ფორმას წინადაწესებულთ. „ლიალექტიკის“ შემოთმოყვანილი თავის საერთო სათაურად ეფრემის თარგმანში ვკითხულობთ: „საზღერისათეს და წინადაწესებებისა და შემოკრებისა“ (Περὶ θεου καὶ προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ, Dial. ζε).

ეფრემის ამ ტერმინთან ახლოს დგას პეტრიწის ტერმინი პირველდაწესებულთ, რომელიც მას ნემესიოსის თხზულების თარგმანში აქვს ნახმარი პრეტასი ტერმინის შესატყვისად: Ψευδὲς γὰρ εἶστιν ἡ πρότασις: PG, 40, col. 548. ტყუელი ვინავე არს პირველდაწესებულთ: ნემეს. 29, 20. ან: Ψευδὲς δὲ ἔστι πρότασις: col. 745. ტყუელ ვიდრევე იყოს პირველდაწესებულთ: ნემეს. 143, 4—6.

საქმე ისაა, რომ წინადადება ტერმინს იოანე პეტრიწი ამავე თხზულების თარგმანში (იხ. ნემეს., გვ. 148, PG, I. 40, col. 756) ხმარობს ბერძნული ბრძანის — *propositum* — *предположение, условие*-ს შესატყვისად, რომელიც, სხვათა შორის, არისტოტელესთან წინამძღვრის (*προεπιλοκή*) შიშვნელობითაც იხმარება. აღბათ ამიტომ ვეროდება იგი პრეტასი ტერმინის წინადადებათ თარგმანს და პროკლეს „კავშირთა“ განმარტებაში საჭიროდ უნარგმნელად გადმოაქვს იგი, როგორც არისტოტელეს ლოგიკური ტერმინი (იხ. შემოთ).

ჩვეულებრივ, ბერძნული ფორმითვე აქვს წარმოდგენილი ეს ტერმინი ამონიოს ერმიანის თხზულებათა მთარგმნელსაც: Πᾶσα γὰρ ἀπόδειξις τῆς μὲν προτάσεως εὐφραει καὶ ἐπιλογοῦμένης λαμβάνει: Ammon. 74—75.

ყოველი აღმოჩენაა პროტასეოთა ვიდრევე ცხადთა და აღსაარებულთა მიხედვას: S 2562, 167r.

ან: Προτάσις... ἔστι δὲ συλλογισμὸς: Ammon. 83. პროტასეონი, რომელთაგან შეიკვანების სჯლოგიზმონი: 182v.

თუმცა მთარგმნელს მიანც უცლია ქართული შესატყვისის შექმნა: ხოლო ერთი წინგანსლვამა დააკლდების შეგულისსიტყვსა, ვინამ შეგულისსიტყუადა უსრულად ითქუმის: 82v.

წინამძღვრების აღსანიშნავად გარდა პრეტასი (*propositio, enuntiatio*) ტერმინისა, არისტოტელესა და მის კომენტატორებს გამოყენებული აქვთ ტერმინები: *λημμα* (*propositio, sumptio*) „მიღებული“, რომელიც პირველ ანუ დიდ წინამძღვრის აღნიშნავს (თუმცა, არისტოტელესთან ყოველთვის არ არის ლიფერენტობებული: 'Εξ τῶν λημματῶν συλλογισμὸν ποιεῖσθαί: იხ. *Διωρησική*, 1024) და *λαμβάνει* „ვიღებ“ ზნისაგან მიღებული სახელია, ასევე, ლათ. *sumptio* ხაწარმოებია *summo* „იღება, მიღება“ ზნისაგან. *Πρόσληψις* „დამატებით მიღებული“, რომელიც მეორე ანუ მცირე წინამძღვრის აღნიშნავს, *προελαμβάνει* „დამატებით, ჯოდე, ზედმეტად ვიღებ“ ზნისაგან ნაწარმოები სახელია (მისი ზუსტი კალკია ლათ. *assumptio—assumo* „ვამატებ“ ზნისაგან). ამ უკანასკნელის სინონიმად არისტოტელესთან გვხვდება ჯოდევი მიმოღობის ფორმა *προελαμβανόμενα*. როგორც ნემესიოს ვემესელის საბუნებისმეტყველო—ანთროპოლოგიური ტრაქტატის *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* („ბუნებისათეს კაცისა“) ბერძნული ტერმინის პირველი

გამომცემელი⁷ ქ. ფ. მატთი აღნიშნავს, ლჷმუჲ საზოგადო სახელია (სილოგიზმის შემადგენელი ნაწილის — წანამძღვარისა). რომელიც ლათინურად *propositio*-თი გადმოიკლება და, რომელიც, აგრეთვე, *praesuppositio*-ად იწოდება და *praesuppositio*-ად, ანუ ლათ. *assumptio*-დ [PG, ტ. 40, col. 547—548]. არისტოტელეს ნაშრომებში ამ ტერმინთა მკაცრი დიფერენციაცია თითქოს არ ჩანს, თუმცა I ანალიტიკის I წიგნის 25-ე თავში იგი ლაპარაკობს მთავარ წანამძღვრებზე: *ἀρχαὶ αὖτε ἀρχαὶ ἀρχαῖαι*, XXV, 70, 31 (*principales propositiones*) და წანამძღვრების შემადგენელი სამი ტერმინიდან: საშუალო (τὸ μέσον) და ორი კიდურა (τὰ ἄκρα) ტერმინიდან გამაჷყოფს დიდს ანუ პირველს (τὸ μᾶλλον, *πρωτον*) და მეორეს ანუ უკანასკნელს (τὸ ἔσχατον, *ἔσχατον*) [3, გვ. 189].

დიოგენე ლაერტთან გარჩეულია სილოგიზმის შემადგენელი ნაწილები: 1. ლჷმუჲ — I ანუ დიდი წანამძღვარი. 2. *praesuppositio* — II ანუ მცირე წანამძღვარი [PG, ტ. 40, col. 547, ს.]; 5. გვ. 1024, ლჷმუჲ ლეჷსების განმარტება].

ლოგიკური ტრაქტატების ძველ ქართულ თარგმანებში დიდი და მცირე წანამძღვრების ასეთი დიფერენციაცია არ ჩანს, მაგრამ ამასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა ნემესიოსის ერთი ადგილის პეტრიწისეული თარგმანის ჩვენება თვით ბერძნული ტერმინების მნიშვნელობის გაგებისა და ქვემოთ მოყვანილი კონტექსტის სწორად წაკითხვის თვალსაზრისით: “Ἐστὶ δὲ τὸ ἔσχατον τὸν ἰσχυρότερον ψεῦδος: κατὰ πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον: PG, t. 40, col. 548. Est autem altera sumptio non vera quae in assumptione est haec: col. 547.

პეტრიწის თარგმანით:

არს პირველი დაუღლებით მიღებულთა ტყუილ, ერთქმნილი პირველმღებლთა: ნემეს. 29, 13 („ღმერთაგან ერთი ტყუის“).

Κατὰ πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον, რომელიც ხელნაწერებშია, მატთი ასწორებს *κατὰ πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* ფორმით, რადგანაც პირველი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ნიშნავს „დადგენებით მიღებულს“ ანუ მცირე წანამძღვარს სილოგიზმში, ხოლო ამ კონტექსტში მცირე წანამძღვარზე კი არ არის ლაპარაკი, არამედ მდებარე „მიხედვებზე“, დაშვებაზე, რომელიც წინასწარ, ადრევეა მიღებული (*κατὰ πρῶτον*). როგორც ვხედავთ, პეტრიწის თარგმანი ეთანხმება ამ გასწორებას: მასთან მოცემულია *πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* სიტყვის თარგმანი: პირველმღებლი და არა *πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* ლოგიკური ტერმინისა; *πρῶτον* წინდებულთან სიტყვებს იგი ჩვეულებრივ პირველ ან წინათვე სიტყვების შემცველი კომპოზიტებით თარგმნის (*πρῶτον* — პირველდაწესებული, *πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* — პირველწარმოდგომილი, *πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* — წინმეწესება...) ხოლო *πρῶτον* ზნისართის შემცველ სიტყვებს კი თან, ზედ წინდებულთან ფორმებით, ან უბრალოდ, დართვა, მატება ზნებით (*πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* თანმიღება, დართვა, *πρῶτον καὶ ἰσχυρότερον* — რააცაღა დაპართო და მატო: ი. პ. I, 9, 21).

როგორც ჩანს, ლჷმუჲ (დიდი, I წანამძღვარი) ტერმინთან მეზობლობაში *πρῶτον* სიტყვა გადამწერებმა სილოგიზმის II — ანუ მცირე წანამძღვარად,

7 პირველი ქრისტოფორუსი ფილოსოფოსი (Matthaei) რედაქტორობით პაუზი 1802 წ. გამოცემის ნემესიოსის ტრაქტატის ბერძნული ტექსტი, რომელიც თითქმის უცვლელად გადმოცემილია *Migne*-ის პატროლოგიიდან. ტ. 40, 1858 წ.

ჟრბსღჳჳჳ ტერმინად გაიგეს. აქედან მოდის, ალბათ, ლათინური თარგმანის⁸ ზეცდომაც in assumptione (მცირე წანამძღვარი).

შესაძლებელია დავუშვათ ისიც, რომ ლჳჳჳ ტერმინთან მეზობლობაში ჟრბსღჳჳჳ ფორმა ტექსტის ლათინურად მთარგმნელმა კალმის შეცდომად ჩათვალა და თარგმნა თავისი შესწორებით: in assumptione. ამგვარად, პეტრიწის ამ წაკითხვას (პირველმღებელი) დიდი მნიშვნელობა აქვს ბერძნული ტექსტის პირველი ვარიანტის დასადგენად. მის ხელთ არსებული ბერძნული ხელნაწერი, როგორც ჩანს, მატეის შესწორებებს თანახმად, მართლაც ჟრბსღჳჳჳ ფორმას ითვალავდა. იგივე ითქმის შემდეგს კონტექსტზეც: *Ψευδής γάρ ἔστιν ἡ παράστασις αὐτῆς ἐπισημῶν*: PG. I. 40, col. 548. *Falsa est enim enuntiatio in assumptione ista.* თანე პეტრიწი: „ტვეულო ვინაჲე არს პირველდაწესებული და აქაცა მებრ პირველმღებლისა: ნემეს. 29. 20 (მკდარია, ვაშასადაჲ, წანამძღვარი აქუ, წინასწარ აღებულა“; *И в этом случае ложна первая посылка, наперѣд (и произвольно) утверждающая: 4, стр. 46).*

აჳჳჳ ცნებას ითანე დამასკელი განმარტავს როგორც საზოგადოდ მიღებულ აზრს: *ληγμᾶτιόν ἐστιν ἔπειρ εἰλεπᾶται ἄνδ βμαλογούσμενον πρῶς χατασταυρῆν τινος*: Dial. 85. („ლუმა არის ის, რაც მიღებულია, როგორც ზოგადად აღიარებული“).

ამ განმარტების მიხედვით, ცხადია, არ იგულისხმება ამ ტერმინის სპეციალური მნიშვნელობა, როგორც დიდი წანამძღვრისა. ეფრემ მცირე, როგორც მონალოდნელია, მის შესატყვისად ხმარობს ნამყო დროის ნა-პრეფიქსთან მიმართებას, რომელსაც სუსტანტივაციის უნარი აქვს: „მინაღებია არს, რომელი მიღებულ იქმნეს, ვითარცა აღსაარებული“: დიალ. 51, 13.

აქვე გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ ტერმინზე აღსაარებულნი — *βμαλογούσμενον*, რომელიც რამდენადმე უკავშირდება ჟრბსღჳჳჳ ტერმინის მნიშვნელობას, როგორც „წინასწარ მიღებულ ქვეშარიტ ღებულებას“. — *βμαλογούσμενον* ტერმინის ქართული შესატყვისი — აღსაარებულნი გვხვდება როგორც ეფრემ მცირის ლექსიკონში (იხ. ზემოთ), ასევე ნემესიოსის და ამონიოსის თხზულების თარგმანის ენაში:

მივიღე საძიებელი ესე, ვითარცა აღსაარებულნი და ვთქუ: დიალ. 52, 13. ესე უკუე დაღვა, ვითარცა პირველად აღსაარებულნი და ჰკაზმავს სიტყუასა: ნემეს. 31, 24 — *Τοῦτο οὖν λέβηθ, ἄνδ βμαλογούσμενον*: PG, I. 40, col. 552 — „და ასე, მიიღო რა ეს, როგორც აღიარებული (აქსიომა)“ (ფ. ვლადიმირსკი „აქსიომათი“ თარგმნის); პრატასეოსა, რომელი, ვითარცა აღსაარებულნი, პირველ მიიღებულა: S 2562, 167r. — *Πρῶτατον, ἦν ἄνδ βμαλογούσμενον πρῶς ἑλᾶμῆνσιμῶν*: Ammon. 74—76.

I ანალიტიკის I წიგნში არისტოტელე სილოგიზმს განსაზღვრავს როგორც ტერმინებისა (ჭრის) და წანამძღვრების (ჟრბსღჳჳჳ) კავშირს.

სოლო ტერმინს—ჭრის-ს უწოდებს იმას, რადაც იწლება (ანუ რისგანაც შედგება) ჟრბსღჳჳჳ — წინადადება ანუ გამოწვევაში, მსგელობა (იგივე წანამძღვარი).

⁸ უკვე უწი ლათინური თარგმანი კუთუნის რისხარ ბურგუნდოს (XII ს.) [4. გვ. 8, სვ.]

ანუ იმას, რაც ვა:ოთქმის რაიმეზე⁶ ან რაზეც გამოითქმის რაიმე, ერთი სიტყვით, წინადადების წევრებს (ლოგიკური გაგებით), არსენის სიტყვებით — „ერთიანი წინადადებისანი“: „Ὅσον δὲ καὶ εἰς τὸν διελύθηται ἢ κερύσσεται, εἶσον τὴν αὐτὴν ἀποφύροισμασεν καὶ τὰ καὶ ὅτι ἀποφύροισται: ΑἴΤΑ, II, 39, 31. Terminum autem voco, in quem dissolvitur propositio, ut praedicatum, et id de qua praedicatur.“

ეს განსაზღვრება ცოტაოდენი ცულობებით გამოირებულია იოანე დამასკელის „დიალექტიკაში“: „Ὅσον ἐστίν, εἰς τὸν διελύθηται ἢ κερύσσεται: Dial. 55“.

ამ კონტექსტში ძვირ ტერმინის შესატყვისად ეფრემ მცირე ხმარობს საწყის ფორმას: განსაზღვრება იგი არს, რომლის მიმართ განილეოდის წინადადება: დიალ. 51,8;

მაგრამ, ჩვეულებრივ, ამ ტერმინის შესატყვისად ძველ ქართულ ფილოსოფურ ძეგლებში და იმავე „დიალექტიკის“ ეფრემისავე და არსენის თარგმანში ძელუ/ზელუ ზმნური ძირის მომავალი ღროის მიმღეობაა გამოყენებული: სა-ზღვ-არ:

ბოლო თითოეული წინადადება საზღვართაგან შემოკრების და თითოეული ნაწილ. წინადადებისაა განსაზღვრება და სახელდების, რამეთუ განსაზღვრება არს, რომლისა მიმართ აღიქმნების წინადადება (ეფრემი).

თითოეული წინადადება საზღვართაგან შემოკრებულ არს, რამეთუ თითოეული ლექსი წინადადებისაა საზღვრად ითქმის, რამეთუ საზღვართა არს, რომლისა მიმართ აღიქმნების წინადადება (არსენი): 51,2.

ნაწილებისაგან შემდგარი ერთიანობის (მთლიანობის) ნათელსაყოფად იოანე პეტრიწის სილოგიზმის, როგორც ნაწილებისაგან შემდგარი ერთის, მთლიანის ზაგალითი მოჰყავს: სამთა მიერ საზღვართა — ყოველი სელოგიზმოა: II, § 82, გვ. 22, 7 (შდრ. არისტოტელე: Πᾶς σακλισημας ἔσται δ: τριῶν ἕρων μόνον: ΑἴΤΑ, XXIV, 70, 22).

როგორც უკვე ვთქვით, არისტოტელე წინამძღვრებში განარჩევს სამ ტერმინს: ორ კიდურას (τὰ ἄκρα) და ერთს — საშუალს (τὸ μέσον) რომლის შემოვლით კიდურა ტერმინები დანსაკვეთი უკავშირდებიან ერთმანეთს. როგორც ზემოთ ვნახეთ, იოანე პეტრიწი, იძლევა რა სილოგიზმის ორიგინალურ სქემას, რომლის მიხედვითაც ნათლად გაიხარება τὰ ἄκρα და τὸ μέσον ლოგიკურ ტერმინთა შინაარსი, ხაზს უსვამს საშუალო ტერმინის მნიშვნელობას შემოვლების პროცესში: „იხილე, ვითარ ყოველი ცნობა და ძიება საშუალოა. ან არს, და იგი აზიარებს და შეპყრის ურთიერთას ორთავე კიდურთა (ი. პ. II, § 1, II, 9—10).

პეტრიწის ეს მსჯელობა, როგორც ჩანს, ეყრდნობა არისტოტელეს I ანალიტიკის I წიგნის 23-ე თავსა და II ანალიტიკის II წიგნის II, III და XI თავებში გაშლილ მსჯელობებს ცვლელა-ძიების პროცესში საშუალო ტერმინის მნიშვნელობის შესახებ.

⁶ Ὅσον ტერმინის აქედან გამოდინარე შორე მნიშვნელობაზე („განსაზღვრება“, „отречение“) სპეციფიკ გვეყენება უამარკო.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, არისტოტელეს განსაზღვრებით ტერმინი (ბრძე) არის ის, რისგანაც შედგება წანამძღვარი (κρηστας — წინადადება), ანუ ის, რაც გამოითქმის რაიმეზე (κατηγορισμενον), ან ის, რაზედაც გამოითქმის რაიმე (καθ' ον κατηγοριζεται). არსებითად ამასვე ამბობს ამონიოს ერმასი, რომელიც წანამძღვრის (წინადადების) შემადგენელი ტერმინების ადგილას პირდაპირ სემს არისტოტელესეულ ლოგიკურ ტერმინებს — κατηγορισμενον და υποκειμενον: Πρωτασ δε εσθ οβαν σφχειται, αν ε μν εστιν. υποκειμενος δε δε κατηγορισμενος: Αμμον. 88, 8-10.

„ხოლო პროტასი ორთა სახლართაგან თანამდებარე არს, რომელთაგანი ერთი ვიდრემე არს ქუემდებარე, ხოლო სხუა — შესემენილი“: 182r-v.

Κατηγορισμενον (сказуемое praedicalum) მიმღობაა ზნისა κατηγοριω, რომლის ამოსავალი ზნიშნელობაა „შესმენა, порицать, обвннать, высказывать“. ორანე დამასკელის „დილაქტიკის“ თარგმანში ფერემ მკირეს და ასიენ იულოთაელს ამ ბერძნული ლექსების ამოსავალი ზნიშნელობა აქვთ თარგმნილი: შესემენით ხიტუა, შესემენლო, შემასმენელო. ეს უკანასკნელი დამკვიდრდა კოდეკს ქართულ გრამატიკულ ტერმინოლოგიაში 'Υποκειμενον კ ქვე (под) წინდებულთან ქεისმეი „ვღებ“ ზნის მიმღობაა, რომლის ფორმალური კალთა არსებითული ქუე(დ) მდებარე, რომელიც აგრეთვე, დამკვიდრებულია თანამედროვე ქართულ გრამატიკულ ტერმინოლოგიაში (ასევე, მისი კალთა ლათ. subjectum, რუს. подлежащее).

ამ ტერმინთა ფორმალური მოტივაცია და გააზრება კარგად ვლინდება ამონიოსის ზემოთ მოყვანილი კონტექსტის გაგრძელებაში: 'Υποκειμενος μν εστι περι θεωνου λεγμενος, οτον Σακρατης περιπατει υποκειται μν γαρ δε Σακρατης, περι οθ ε λεγος, κατηγοριεται δε το περιπατειν, δεαρ καθ' εαίνου λεγεται: Αμμον. 88, 10-13.

ქართული თარგმანი:

ქუემდებარე ვიდრემე (არს), რომლისათვის არს სიტყუა. ხოლო შესემენილი, რომელი მისთვის ითქუმის, ვითარ-იგი: „სოკრატი იარების“, რამეთუ ქუედმეს სოკრატი, რომლისათვის არს სიტყუა, ხოლო შეისმინების სთარული, რომელი სამისოდ ითქუმის: S 2562, 182 v.

ამ ტერმინების შესახებ უფრო ვრცელად გვეჩვენა მსჯელობა არისტოტელეს ონტოლოგიურ კატეგორიებთან დაკავშირებით. ახლა კი განვიხილოთ სილოგიზმის შემდეგი შემადგენელი ნაწილის — დანახვის (conclusio, заключение) ამსახველი ტერმინოლოგია ძველ ქართულში.

ზემოთ ვნახეთ, რომ სილოგიზმს არისტოტელე განიხილავდა, როგორც ტერმინებისა და წანამძღვრების კავშირს (I ანალიტ., წიგნი I). I ანალიტიკის II წიგნში კი იგი სილოგიზმს განიხილავს როგორც წანამძღვრებიდან დანახვის გამოშლინარეობას. ამ მიმართებით სილოგიზმის განსაზღვრა მას მოცემული აქვს უკვე I ანალიტიკის I წიგნის პირველსავე თავში (სადაც იგი იძლევა სილოგიზმის ძირითადი ცნებების განსაზღვრებებს):

Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λέγειν ἐν φ, τῶθεναι τινὸν ἕτερον τι τὸν κατὰ τὸν εἶναι δὲ ἀνάγκης συμπαίγει τὰ τῶνα εἶναι: ΑΠΑ, I, 39, 34-36. „სილოგიზმი არის მსჯელობა, რომელშიც რაიმეს მტკიცებისას მისგან თუცილებლობით გამოშლინა-

ჩვენს განსხვავებული რამ“. ამ განსხვავებულ გამომდინარეობას კი იგი უწოდებს *სუპაქრაჟმა-ს*.

ამ ტერმინის ამოსავალი მნიშვნელობა ორგანოდ შეიძლება გავთავსოთ: 1. როგორც *παράγναις* („შესარულება, დასარულება, აღსარულება, совершать, осуществлять, заканчивать“), მნიშვნელობის შემდგომი გადაწვეით — „დასკვნის გამოტანა, делая вывод“), ზნისაგან ნაწარმოები სახელი, მისი ამოსავალი მნიშვნელობა იქნება „დასასრული, დაბოლოება“. თითო *παράγναις* ზნა ნასახელარია, ნაწარმოები ჩანს *πέρας* „ბოლო, კიდე, საზღვარი, предел, край“ სახელისაგან. აქედანვეა ზნისართი *πέρας* (უკლდურებად, *крайне*) და აქედან მნიშვნელობის გადაწვეით — სპეციალური ლოგიკური ცნების, „დასკვნის“ (ლათ. *concludo* „*заключат*“ ზნიდან ნაწარმოები *conclusio*, რომლის კალთა რუსული *заключение*) გამომხატველი ტერმინი. 2. შესაძლებელია, *სუპაქრაჟმა* ტერმინი გააზრებულ იქნეს, როგორც *პერჰ ფუძისაგან ნაწარმოები პერჰა* ზნის ლერივარი. *Περάσ* ნიშნავს „გადასვლას, გადაღობვას“ (*переходить, проходить*). აქედან *სუპაქრაჟმა* შეიძლება გავიგოთ, როგორც „თანავამოსავალი, თანავამომდინარეობა“. ეს გააზრება ჩანს სწორედ ამ ლოგიკური ცნების ერთ-ერთ რუსულ შესატყვისში — *вывод*.

ორივე შესაძლებელი გააზრება ამ ცნებისა მოცემულია მის ძველ ქართულ შესატყვისებში: *შეხრულება* და *თანგახავალო*.

სუპაქრაჟმა-ს პირველი მნიშვნელობით ინტერპრეტაციას შეიძლება თვალი გავადევნოთ ამონიოს ერმიასის მსჯელობაში, სადაც განხილულია შემთხვევა, როცა საქმე გვაქვს წრესთან დასაბუთებაში (*Κύκλις και ἔξ ἀλλήλων, circulus in demonstrando*):

Βουλόμενος γάρ δεῖξαι ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἔσται τὸ ἀνοσίγητον πρῶτον, συνεπέραςα δὲ τὸ ἀμύθητον, βουλομένης δὲ πάλιν δεῖξαι ὅτι ὁ ψυχῆ ἀνοσίγητος ἔσται πρῶτον τὸ ὑστερον λεχθέν τὸ ἀμύθητον και συνεπέραςα ὅτι ἀνοσίγητος: Αἴτιον. 74, 19-22.

ქართული თარგმანი:

მნებაემან ჩუენებად, ვითარმედ უკუდავ არს სული, მივიღე პირველად თუთმობრავი და შევესარულე უკუდავი, ხოლო მნებაემან კუალად ჩუენებად, ვითარმედ სული თუთმობრავ არს, მივიღე პირველად უკუდავი და შევესარულე თუთმობრავი: S 2562, 167r.

სწორედ ასეთ გააზრებას იძლევიან *სუპაქრაჟმა* ტერმინისა ეფერემ მცირე და არსენ იყალთოელი იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ სათანადო ადგილის თარგმანში. *სუპაქრაჟმა* მათი ინტერპრეტაციით არის შესარულება: *‘O δὲ συλλογισμὸς συνγαιεται ἐκ τῆς ἀληθείας πρῶτον και τὸν συμπέρασματος: Dial. 84’.*

ეფრემი

შემოკრება შეინივთების ორთა
შეშმარითა წინაღობათაგან და
შესარულებათა: დიალ. 51,1.

არსენი

შეჯულისიტყუა შემოკრებულ
არს ორთა შეშმარითა წინაღობათაგან და შეხრულებიან.

შესრულება ტერმინის სემანტიკური და ფორმალური მოტივაცია აქ ნათელია. სულ სხვაგვარ ინტერპრეტაციას იძლევა ამ ტერმინისას თავისი განმარტებითი თარგმანით იოანე პეტრიწი.

იოანე პატრიწსაც სუამჰჰჰჰჰჰ სილოგიზმის „დასასრულად“ მიაჩნდა, (იხ. ზემოთ: „ხოლო დასასრულისასა ეწოდების სუმჰერაზმა...“), მაგრამ ქართული შესატყვისის ძიებისას იგი წინ წამოსწევს იმას, რომ სუპერაზმა ორი კიდურა ტერმინის შემაერთებელია, ორი „თანამდებარე“ წანამდღვარიდანა გამოსული, ანუ როგორც თვითონ ხსნის, „თანგასავალია ურთიერთას კიდურთა“ (ეს გააზრება ნათელია ზემოთ წარმოდგენილი პეტრიწისეული თვალსაჩინო სქემიდან). ამიტომ პეტრიწი სუამჰჰჰჰჰ-ს ქართული შესატყვისისთვის ამოსავლად იღებს ჰჰჰჰ ზმნის მნიშვნელობას და ასე იძლევა ამ ბერძნული ტერმინის სკეუთარ ინტერპრეტაციას ქართული შესატყვისის საშუალებით:

„სუმჰერაზმაჲ, რომელ არს თანგასავალი“ (II, § 2, 22,9). ამ ბერძნული ტერმინის ასეთ განმარტებას იგი არაერთხელ იმეორებს, მაგრამ, როგორც ვხედავთ, პეტრიწი ამ კალკირებული ფორმით იძლევა მხოლოდ ახსნა-განმარტებას ამ ტერმინისა, საბოლოოდ კი მას, როგორც ჩანს, არ აქმაყოფილებს „თანგასავალი“, როგორც ტერმინი და ამიტომ ხშირად პირდაპირ ბერძნულ ფორმას ტოვებს: „ამას თანშესიტყუესა სუმჰერაზმაჲ ერთ ჰყოფს და ერთისგუარ, რამეთუ სამთა მიერ საზღუერთა ყოველი სულლოგიზმოჲ და ერთისა სუმჰერაზმაჲსა“ (II, § 2, 22,6—7).

როგორც ვნახეთ, პეტრიწი გვერდს უვლის აგრეთვე ეფერემისა და არსენისეულ „შესრულება“ ტერმინსაც, რომელიც მას, შესაძლებელია, არ აქმაყოფილებს იმის გამოც, რომ იგი ეფერემ მცირეს არისტოტელეს ჰჰჰჰჰჰ-ს შესატყვისისადაც აქვს გამოყენებული: „მოდრავობა არს შესრულებაჲ ძალისაჲ“ (დიოლ., 48,1).

შესრულება ტერმინი სუამჰჰჰჰჰ-ს შესატყვისად გვხვდება ამონიონის ირმინასის „მოსაკსენებელთა“ თარგმანშიც:

''Ἄσπε δὲ ἄλλῃς ἑῖς! ἔστιν ἡ ἰδέ προτάσεως συμπεριπέτατα καὶ οὐσῶς: Ammon. 74, 22-25.

ურთიერთას ჩუენებაჲ არს უპირველესისა შესრულებად შემქმნელი: S 2562, 167r („წრე დასაბუთებაში არის წანამდღვრების დანასკვად მქევი“).

მაგრამ უფრო ხშირად აქაც ბერძნული ტერმინი უთარგმნელადაა გადმოტანილი: Ἦδ δὲ συμπεριπέτατα ἄσπεδ; ἢ σπεριπέτα: καὶ φασεσθῶν καὶ: Ammon. 74, 25.

ხოლო სუმჰერაზმა უცხადოდ მყოფსა განაცხადებს და საჩინო ჰყოფს პროტასეთა მიერ.: S 2562, 176r.

ზემოთ განხილულ ტერმინთან, როგორც მოსალოდნელი იყო, ბევრი გამოიყენა იოანე ბაგრატიონმა თავისი „კალმასობის“ ფილოსოფიურ ნაწილში, რომლის წყაროსაც ფილოსოფიურ-ლოგიკური ტრაქტატების ძველი ქართული თარგმანები წარმოადგენს. მაგრამ, სამწუხაროდ, მან თავი ვერ გაართვა სინონიმის პრობლემას და ამ მდიდარი მასალიდან ვერ შეძლო შეერჩია თითო ცნებისათვის შესატყვისი საუკეთესო ტერმინი. მაგ. წანამდღვრისათვის გამოიყენებული აქვს როგორც წინადადება, ასევე წინაჩამოგდება

(მღრ. პეტრიწის წინჩამოსაგდებელი სიტყუა) ლექსებში. სილოგიზმისათვის — სილოგიზმი და შესიტყვება ტერმინისათვის — სახლუარი, დატოვებული აქვს აგრეთვე ტერმინები: ქუემდებარე და შესმენილი, ხოლო, რაც შეეხება სუპრეპოზიციის მის შესატყვისად ქმნის ახალ ტერმინს კიდურმდგომება (აღმ. 30—32—33), რომელიც ვერც ფორმისა და ვერც სემანტიკური გამომსახველობის თვალსაზრისით ვერ უსწორდება ზემოთ განხილულ ძველ ტერმინებს.

როგორც ცნობილია, თანამედროვე ქართულ ლოგიკურ ტერმინოლოგიაში სილოგიზმის ცნების შესატყვისად გამოყენებულია ტერმინი დასკვნა (выводключение), რომელსაც ყოფითს მეტყველებაში მსჯელობიდან გამომდინარეობის (вывод, заключение) მნიშვნელობა აქვს, რაც გარკვეულ უზერხულობას ქმნის. ხოლო წინამძღვრებიდან გამომდინარე ახალი მსჯელობისათვის სპეციალური ტერმინი, დანაკვი გამოიყენება (ნა- პრეფიქსიანი ნამყო დროის მიმლეობის ფორმა იმავე ფუძის ზმნიდან).

„ეფუხისტყასანში“ დასკვნა, ჩვეულებრივ, „გადაწყვეტილების“ მნიშვნელობით გეხვდება (დასკვნის იგი თათბირი: 1408, 2; დასკვნა გაგზავნა მოციქულისა: 314,1; რომე პირველვე დაესკვნა, მათ ესე შეცტყეობდა: 512,1 და სხვ.). დასკვნა ლექსემა საბასთან განმარტებულია როგორც „სიტყვის დამტკიცება“, ხოლო დამტკიცება (აღმოჩენა — ἀποδείξει) ძველი ქართული ენის ძეგლებში გეხვდება დასაბუთება ცნების შესატყვისად, როგორც ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ [2, გვ. 116] (მაგ. თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების თარგმანებაში იგი აღმოჩენა — „დასაბუთება, დამტკიცება“ — ლექსემასთან სინონიმურ წყვილშია ნახმარი: აღმოჩინა, დასკვთა, ვითარ ძე მისი არს: A 52, 46r; ან იხ. მაგ. იოანე პეტრიწის „განმარტება“: ვითარ თხზვამან აღმოჩენათამან და სიტყუამან სარწმუნომან დასკვთა, მერმელა თანგანვლის სახელ სემერაზმა — უზამს და იტყუს: § 191, 197, 13).

ამგვარად, საბას ამ განმარტებას ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც აქვს საფუძველი. აქედან გამომდინარე, უკვე გასაგებია დასკვნა ლექსემის მნიშვნელობის გადაწევა და მისი სპეციალური (выводключение) ლოგიკური გაგებით გამოყენება, რაც უკვე ფიქსირებულია დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში.

ქუმანიტარულ და ტექნიკურ მეცნიერებათა განვითარების თანამედროვე პირობებში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, სწრაფ ტრჰპსა და ფართო საერთაშორისო კონტაქტებს გულისხმობს, განსაკუთრებით მწვავედ დგას იგივე პრობლემები, რაც ჩვენი წინაპრების წინაშე იდგა ცხრა-ათი ასწლეულის წინათ. განსაკუთრებით მწვავედ დგას ეს პრობლემები დღეს, როდესაც დიდი ცთუნება ე. წ. საერთაშორისო სპეციალური ლექსიკის მზამზარეული გადმონერგვისა სწრაფი ათვისებისა და მეცნიერული კომუნიკაციის გაადვილების მიზნით. ასეთ პირობებში მით უფრო საშურია და აუცილებელი ძველ ქართველ მოღვაწეთა სიტყუათმეომქმედების პრინციპების და მეთოდების შესწავლა და მათი დიდი გამოცილების პრაქტიკულად გამოყენება.

შ ა მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ო

- დ. ა. ლ. — *თანე დამსკელი, დოკუმენტია ქართული თარგმანების ტექსტი ვიზისა გამოკვლევა და ლექსიონი დართო შ. რადეამ, თბ., 1976.*
- ე. კ. ს. თ. ა. დ. შ. ე. ს. უ. შ. ე. — *უძველესი რედუქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა აგებულებასათჳს“, I—XIII სს. ზენაწერითა მიხედვით, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიონი დართო ილია იბულაძემ, თბ., 1964.*
- ე. კ. ს. თ. ა. დ. შ. ე. ს. უ. შ. ე. — *ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲს, გიორგი ათონელის თარგმანი, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიონი დართო შ. კახაძემ, თბ., 1947.*
- ი. პ. 11 — *იოანე პეტრიწი, შრომები, 11, განმარტებულ პრიუსესას დიადოხოსის ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დართეს შ. ნუსტომიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1937.*
- კ. ა. ლ. შ. — *იოანე ბაგრატიონი, კალმასობა, ფილოსოფიური ნაწილი, ტექსტი გამოსცა გულნარა დედამიძეშვილმა, თბ., 1974.*
- S 2562 — *კ. კეკელიძის საბ. ზენაწერითი ინსტრუქტის ზენაწერითი, ამონიოს ეპისკოპოსის მოსაქვენებელი ხუთთა კმთადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა; მოსაქვენებელი თითო კატელორიათადმი არისტოტელისათა“.*
- A 52 — *კ. კეკელიძის საბ. ზენაწერითი ინსტრუქტის ზენაწერითი, თეოფილაქტე ზულაჯი, იოანეს საბარების თარგმანება.*
- А н л. — *Аристотель. Аналитики, Госполитиздат, Москва, 1952.*
- А П А — *‘Aristoteles, ‘Avaλoιcιcα πpoтeρα, Aristoteles, Opera omnia, graece et latine, vol. I, Parisiis, edit. A. F. Didot, MDCCCLXII.*
- А м м о н. — *Ammonius in Porphyrii Isagogen. vive V voces, edit. Ad. Ruae, Berolin, Commentaria in Aristotelem graeca, vol. MDCCCXXXII.*
- D i a l. — *Die Schriften des Ioannes von Damascos, I, Dialectica, ver. Kotter, Berlin, 1969.*
- PG—*Patrologiae, cursus completus, Series graeca, edit. S. P. Migne, 1858: t. 40.*

ლ ი ბ ი რ ა ბ ა რ ა

1. კვინტუს პორციუს ფლაკუსი, პოეტური ხელოვნებისათვის, თარგმანი ა. ურეშაძისა, თბილისი, 1981.
2. შელიქიშვილი დ., ძველი ქართული ლოგიკური ტერმინოლოგიიდან, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, კრებული 25, 1984.
3. А х м а н о в А. С. Логическое учение Аристотеля. М., 1960.
4. В л а д и м и р с к и й Ф., Немезий, епископ Эмесский. О прираще человека, Гочаев, 1904.
- б. Древнегреческо-русский словарь, составил И. Х. Дворецкий, 1958.

Д. Н. МЕЛНИКШВИЛИ

ТЕРМИНОЛОГИЯ СИЛЛОГИСТИКИ И ДОКАЗАТЕЛЬСТВА
В ДРЕВНЕГРУЗИНСКОМ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются общие принципы терминологического образования, разработанные деятелями XI-XII вв. Ефремом Мцире, Арсением Икалтоელი, Иоанном Петрици, Новаином Тарчидзе. Отмечается большая продуктивность способа калькирования греческих слово-терминов. Дан семантический и морфологический анализ древнегреческо-грузинских соответствий терминов умозаключения: λήμμα; πρόσληψις; πρότασις წიხდაღება (посылка); ძროს საზღვარი (термин); ნპოქემენონ ქუეზღებარე (подлежащее); κατηγορούμενον შესაძენელი (сказуемое); συμπερασμα შესრულება, თანგასაეული (заключение, вывод).

დამანა მელიქიშვილი

ძველი ქართული დიალექტური ლექსიკონიდან

(ნარდომი — მორდომილი)

გელათის სალიტერატურო სკოლა, რომელიც ქართული სამწერლო ენის განვითარების უმნიშვნელოვანესი ეტაპის ამსახველია, მისთვის ნიშანდობლივ ელინოფილურ ტენდენციებთან (ენობრივ გრეციზმებთან) ერთად ხალხურ მეტყველებასთან პრინციპული სიახლოვით ხასიათდება. ამ სკოლის მოღვაწენი არა მარტო მთარგმნელობითი მეთოდით უპირისპირდებიან ათონელებს ანუ, როგორც მათ იოანე პეტრიწი უწოდებს, „ულუბაიელებს“, არამედ საკუთარ დიალექტურ ფორმათა და ნეოლოგიზმთა შეგნებული დაშვებითა და გავრცელებითაც სალიტერატურო ენაში. დიალექტური მოვლენებისა და ფორმებისათვის კარის ფართოდ გაღება, მათი უტრირებული გამოყენება არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი გელათური ლიტერატურული სტილისა, რომელსაც სათავე დაუდო იოანე „სადმრთო ფილოსოფოსმა და ქორციელად ღრამბატიკოსმა“, ზედწოდებით პეტრიწმა.

გელათის სკოლის ძეგლები გამოირჩევა საინტერესო დიალექტური (ყერძოდ, დასავლური) ლექსიკით, რომელთაგანაც ზოგის გამოყენება ღღეს კვლავ დიალექტური ჩარჩოებით შემოიფარგლება (მაგ. სოხანე — იმერულში: „იატაკად გატკეპნილი მიწა“ — გვხვდება თეოფილაქტე ბულგარელის „იოანეს სახარების განმარტების“ გელათურ თარგმანში: „სოხანეხა ზედა განმსუენებელი უღგება და ზოგჯერ ხსნის კიდევაც თანამედროვე სალიტერატურო ენაში თუ დიალექტებში კენტად შემორჩენილი ლექსემების წარმომავლობას (მაგ. წიწ ძირის შემცველი ზმნური ფორმები: წიწვა, იწიწვის, იწიწვდიან, ეწიწვის, ეწიწვოდა...), რომლებიც განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება გელათურ ხელნაწერებში, ავსებს თანამედროვე სალიტერატურო ფორმებს — მოწიწება — რინდი, კრძალვა“ და დიალექტურ (ფშე-ხეს.) წიწოლა — „მშიშარა“ (ვაეა, „ბახტრიონი“), აწიწღეს — „შეშინდენს“ (ა. შანიძე, კეკს. მასალ.) — და, ეფიქრობთ, ხსნის ძრწის — ძრწოლა ფორმათა წარმომავლობას: წიწ-ვა, მაგრამ -ოლ სუფიქსიანი რედუცირებული ფორმა მასდარისა დისიმილაციური გამჟღერების გზით და შემდგომ რ-ს ჩართვით გვაძლევს ამ ძირის ღღეს დამკვიდრებულ სიბოლოო ფონეტიკურ ეარიანტს: *წიწ-ოლ-ა> *წწ-ოლ-ა> ძწ-ოლ-ა> ძრწ-ოლ-ა, რომელთაგან ბოლო ორი საფეხური ძველსავე ქართულშია დადასტურებული; ზოგი კი, თუმცა აღარც დიალექტებში და აღარც სალიტერატურო ენაშია შესორიქნილი, მაგრამ ავსებს ცარიელ რგოლს თანამედროვე ქართუ-

ლი ენის ლექსიკურ სისტემაში (მაგ., თანაშე ფორმა, რომელიც შემოგვინახეს გელათის კატეხეზიანი ბიბლიის ხელნაწერებმა საინტერესო შენიშვნით: „ძველი ლექსი არს თანაშე, არა ჩუენი მოპოვნებული, ხოლო დანიშნავს მასლობელობასა“ (A1108, 108v, Q1152, 232v), — ავსებს ცარიელ უქრას შე. და მოზმნისწინებით შედგენილ ზმნიზედათა სისტემაში: წინა-შე, გარე-შე, ქუე-შე, ზედა-შე, თანა-შე; წინა-მო, გარე-მო, ქუე-მო, ზე-მო...).

ჩუენი ყურადღება მიიქცია გელათურ ხელნაწერებში ნახმარა ლექსე-მა — ნარლომ და მისგან ნაწარმოებმა ზმნებმა: ნარლომ-ყოფა და თანვანარლომნეთ.

რას ნიშნავს ნარლომ? მისი ერთ-ერთი მნიშვნელობა ირკვევა ამონიოს ერმიასის თხზულებათა გელათური თარგმანის შემდეგი კონტექსტიდან: „ეთქუათუ ნარლომ-ყოფაა წიგნისა ამის, იგიცა ყოველნი თანვანარლომნეთ ამისა, ანუ, უკუეთუ იგინი საკუთრებ, ესეცა, ცხად არს, ვითარმედ მათ თანა“ (ამონ. 106, 36). ამ კონტექსტში, როგორც ვხედავთ, ნარლომ დამირასპირებულია ხაკუთართან, მისი ანტონიშია, მთელ კონტექსტში კი ლაპარაკია არისტოტელეს ავტორობის საკითხზე, კერძოდ, „ნატაცე ანუ საკუთარი არს წიგნი ფილოსოფოსისაა?“ (ამონ. 101, 28). მოყვანილ კონტექსტებში ერთმანეთის სინონიმები ჩანს ნატაცე და ნარლომი, რომელთაც ბერძნულ დედანში შეესატყვისება სმბიჯ ლექსემა, რაც ნიშნავს „არასწორს, უკანონოს, ცრუს, ყალბს; ნაყალბეს“ (подделъный, ложный, подложный, фальшивый), ჩვენს შემთხვევაში — „მიტაცებულს, მითვისებულს, პლაგიატს“ (შდრ. ლათ. plagio — „ვიტაცებ“). ხოლო რთული ზმნა ე[ვ]ა: სმბიჯ ნარლომ-ყოფა კი ნიშნავს „ყალბისქმნას, ფალსიფიკაციას, მიტაცებას, მითვისებას“. აქედანვეა ორგანული წესით ნაწარმოები ზმნა თანვანარლომნეთ — „მათთან ერთად ნაყალბევედ, მიტაცებულად, მითვისებულად, არაკანონიერად მივიჩნიეთ“. ნებისმიერი ფუძისაგან ზმნათა ამ ტიპის წარმოების უსაზღვროდ გაფართოება პეტრიწისა და მისი სკოლის ენობრივი სტილისათვის მეტად დამახასიათებელი ნიშანია¹.

ნარლომი, ისევე, როგორც მისი სინონიმური შინაარსის ფორმა ნატაცე, ნა-პრეფიქსიანი მიმღობა ნამყო დროსა, ვრდ-ომ-ა მასდარისაკან ნაწარმოები (მსგავსად სხვა, -ომ და -ომ სუფიქსიანი მასდარებისა: ბტომა — ნა-ბტომი, დგომა — ნა-დგომი, ქროლა — ნა-ქროლი, წოლა — ნა-წოლი ტიპისა), ვ-ს ჩაყარნით: ნა-ვრდ-ომ-ი > ნა-რდ-ომ-ი. ამ პოზიციაში ვ-ს დაყარვეა რომ ამ არეალის მეტყველებისათვის ბუნებრივია, ეს ჩანს გელათის ბიბლიის შემდეგი კონტექსტიდან, სადაც ვ მასდარის ფორმაშივეა დაყარული: „ისწავოს ძლიერებაა წყევისაა განპებითა მუცლისათა და მორლომითა ბარკალათათა“ (A1108, 103v, შდრ. გარდამავარდეს ბარკალი მისი: მცხეთ, რიცხუთა, 5, 27). გელათის ბიბლიაშივეა დადასტურებული ამავე ფუძიდან ნამყო დროს მიწეობის სუფიქსიანი ფორმა, ასევე ვინ-ჩაყარდნილი — მორლომილი: „მოგე-

¹ დ. მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975, გვ. 132—140.

² ვრდ-ომ-ა საწყისში -ომ სუფიქსის გაყენით ძირი შეუქმნულია, მაშინ, როდესაც ამავე ძირიდან ნაწარმოებ -ნ სუფიქსიან საწყისში ძირი სრული გასმოვანებითაა წარმოდგენილი: ვარდ-ნ-ა. თავის მხრივ ეს ძირები შეიძლება დუბლირებული ვრდ-ომ-ა — ვლთ-ომ-ა — ვლდ-ომ-ა ფონეტიკურ ვარიანტებს (ფ. ერთელიშვილი), რასაც იოანე სინე-

ცინ შენ... ბარკალი შენი შორდომილად“ (რიცხ. 5, 21) და აქვე ვხვდებით ჩვენთვის საინტერესო ნა-პრეფიქსიან ფორმასაც: „ხოლო წარდომიხა... ცხოვრებისა სასწაულ არს ფქული ქრთილისაჲ, რომლისთვისცა წარდომიხა ცხოვრებისათჳს შესმენილი ღუდაკაცი ამას შესწირვიდა თუნიერ ზეთისა და გუნდრუკისა“. (A1108, 103V). რა მნიშვნელობა აქვს აქ წარდომ ლექსემას და განსხვავებულია თუ არა ეს მნიშვნელობა იქვე ნახმარი პარალელური, სინონიმური წარმოების შორდომილ მიმღეობის მნიშვნელობისაგან?

მოყვანილი კონტექსტი არის პასუხი კითხვაზე, თუ რატომ სწირავენ ხორბლის ფქილს ღუდატში ეკემიტანილი ღუდაკაცისათვის: „რასათჳს ფქული ქრთილისაჲ შემრუმედ საგონებელთათჳს შეიწირვიდა“. ეს არის ვანმარტება რიცხუთა V თავის მე-12-15 მუხლებისა, რომლებშიც უფალი მოსევ პირით ამცნებს ისრაელის ძეთ, თუ როგორ უნდა შესრულდეს ცოდვის მოსახსენებელი შესაწირავი — „კაცისაჲ, რომლისაჲ გარდაცდეს ცოლი მისი და უფლებელყოს ქმარი იგი თჳსი“. გარკვეული რიტუალის ჩატარების შემდეგ, თუ ცოლი დამნაშავე და ცოდვილი იყო, ე. ი. თუ იგი ქმრისაგან „გარდაცილი“ ანუ „წარდომი“ (სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კემმარტი გზიდან გადაცდენილი, ანუ გადავარდნილი) იყო, მაშინ „განსიენეს მუცელი მისი და გარდავარდეს ბარკალი მისი“ (რიცხ. 5, 27).

ამგვარად, ცხადი ხდება, რომ წარდომი ქმრისაგან განდგომილს, კემმარტი, კანონიერი გზიდან გადაცდენილს, გადავარდნილს ნიშნავს. შდრ. დღესაც, უზნეო ყოფა-ქცევის ქალს გადატანით ვავარდნილს უწოდებენ (ქეგლ, ტ. II). სამწუხაროდ, ამ შემთხვევაში ბერძნულ ღუდაში ჩახედვის საშუალება არა გვაქვს, რადგანაც ვანმარტების აქ მოყვანილი ნაწყვეტის ავტორი უცნობია: იქ, სადაც, წესისამებრ, ავტორის სახელი უნდა ეწეროს სინგურით, წერია ხხხაჲ, რაც, ჩვეულებრივ, იმ შემთხვევაში ხდება, როცა (რელაქტორისა თუ მთარგმნელისათვის) კატენის ავტორი უცნობია (წინა სქოლიო კირილე ალექსანდრიელს ეუთენის). მაგრამ ევეი არ უნდა იყოს, რომ წარდომი აქაც v680c ლექსემის შესატყვისად უნდა ეხმარა მთარგმნელს. საქმე ისაა, რომ მისი ძირითადი მნიშვნელობა სწორედ „უკანონო, კანონგარეშე, წესისაგან გადახრილია“. და აქედან ჩანს განვითარებული მისი ზემოთ ჩამოთვლილი მნიშვნელობანი: უაღბი, ნაუაღბვეი, ფალსიფიციერებული.

ზემოთ ისიც ენახეთ, რომ წარდომ ფორმასთან ერთად იმავე კონტექსტებში მისი პარალელური წარმოების ნაწყოს მიმღეობის ფორმაც უხმარია გულათელ მთარგმნელს, ოღონდ ჩვეულებრივი, არატერმინოლოგიური მნიშვნელობით: „შორდომილი“, რომელსაც ზმნური ლექსიკური მნიშვნელობა აქვს დაცული. აქედან ნათელი ხდება, რომ ამონიოს ერძისისა და კატენიბიანი ბიბლიის ტექსტების გულათურ მთარგმანებში მიმღეობათა წარმოების ქართულში არსებული ორი სხვადასხვა ტიპი გამოყენებულია ცნებათა დიფერენცირებისა-

ლის „კლუპასოს“ გულათური მთარგმანის შემდეგ კონტექსტურ ადასტურებს: „იღუეულ ქმნილი მე ვლდომილი ადგოლისაგან ვანდრომილი ეიყავ (A2188, 4r). მნიშვნელობათა გადახრად დიფერენცირება შემდგომ ხდება. ამავე მაგალითიდან ჩანს, რომ თანხმობაზე დაბოლოებული ზმნისუნის მომღვენო პოზიციამი ვინა არ იყარგვიდა: შორდომილი, შვარამ: ვან-ვარდომილი. თუმცა გვხვდება ასეც: „ეირჩიე შივრდომამ შორის სახლსა უფლისასა: პეტრიწი, ტ. II, 210, 29.

თვის: 'ნა- პრეფიქსიანი მიმღეობის ფორმა (ნარდომი) გარკვეული ტერმინ-სუბსტანტივის მნიშვნელობითაა („ყალბი, შითვისებული, არაკანონიერი“) გამოყენებული, საყოფიერ მიმღეობის ჩვეულებრივი, ყოფითი მნიშვნელობისათვის კი -ილ სუფიქსიანი ფორმაა ნახმარი (მორდომილი — „მოკარდნილი“).

სპეციალურ ტერმინთა წარმოებისას ეს პრინციპი ფართოდ აქვს გამოყენებული და დანერგული იოანე პეტრიწის მიმღეობის ფორმათა პარალელური, სინონიმური წარმოებიდან, როგორც ცნობილია, ნამყო დროის ნა- პრეფიქსიანი მიმღეობები განსაკუთრებულ მიდრეკილებას იჩენენ სუბსტანტივაციისადმი (ნაგავი, ნაყარი, ნაკეთი, ნაჭერი, ნაოჭი და სხვ.), რაც ხელსაყრელია მათი ტერმინოლოგიზაციისათვის. ამავე პრინციპით ხელმძღვანელობს იოანე პეტრიწი, როდესაც ტერმინთა წარმოებისას აბატონებს სასუბიექტო მიმღეობის წარმოების არქაულ მოდელს, რომელიც დღეს სუბსტანტივების (ე. წ. ხელობის სახელების) წარმოებაშია დამკვიდრებული: მხედველობაში გვაქვს მ—ე, მა—ე, მო—ე: ხა—ე, ხა—ო; გა—გ-ე, მ-წღ-ე (წღევა-დან), მა-ცნ-ე, მო-ღვაწ-ე, ხა-ხ-ე, ხა-ვ-ე, ხა-ქმ-ე, ხა-ხ-ო ტიპის წარმოება, რომელიც ზმნურ ძირთაგან სახელთა, მიმღეობათა წარმოების არქაული მოდელი ჩანს უკვე ძველსავე ქართულში და რომელსაც მოხერხებულად იყენებენ გულათის სკოლის მოღვაწენი ცნებათა დიფერენცირებისათვის.

Л. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

ИЗ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОЙ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИКИ

(ნა-რდომი—na-rdomi, მო-რდომილი—mo-rdomili)

Резюме

В статье рассматриваются диалектные варианты причастных форм прошедшего времени *ნა-რდომი* (na-rdomi), *მო-რდომილი* (mo-rdom-il-i), — „отпавший“ → „поддельный, ложный, подложный, незаконный, плагиат“, засвидетельствованные в памятниках Гелатской литературной школы. Параллельное образование причастных форм (с преф. *ნა-на-* и с суф. *-ილი*), среди которых модель *ნა-*, *მ—ე*, *ნა—ე*, *მო—ე*, *მე—ე* проявляет большую тенденцию к субстантивации, ловко используется представителями Гелатской школы с целью формального дифференцирования понятий при образовании специальной терминологии.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრა
წარმომადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა
შ. ბიბიევრამ

ღაჲანა პელიიძე

დროის ცნება

„ლიტერატურული საქართველო“ ამ წელს 3 ივლისს წიგნებს დასძლავს. სერჯ სერგეი აბოჯიას სტილი „სასხატოა დროის ვეზისტევისთვის!“, რომელიც, როგორც თვით ავტორი აღნიშნავს, „მეცხე მწიგნობარს და სინაგოგას პირსდებს“. მაგრამ ვერ დავივიწყებთ ავტორის განცხადებას, რომელიც ამ პირსდებისთვის „არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა“ და „ლიტერატურული სტილი“ არც არ ღირს დასტანა. ანუ, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

დროს პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა. დროს პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

განსაკუთრებულია და „ეპიკურა“ და „დროს“ სუბიექტს ქართული პროზისთვის. ამიტომაც, როგორც ჩანს, ეს ნაშრომები თავის პირსდებისთვის მწიგნობარს და სინაგოგას პირსდებს. მაგრამ ვერ დავივიწყებთ ავტორის განცხადებას, რომელიც ამ პირსდებისთვის „არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა“ და „ლიტერატურული სტილი“ არც არ ღირს დასტანა.

კაცობრივს ამოცანებს იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

დროს ამ მოთხოვნა არ უკმაყოფილო აღმოჩნდა. ამიტომაც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

დროს პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

დროს პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

დროს პირსდებს კაცობრივს ამოცანებს. იტორიზმს იგი და დღესაც არცხე გრძობს მწიგნობარს. როგორც სხვა მწიგნობარს, რომელიც, როგორც ჩანს, გამოწვეულია იმის მიხედვით, რომ სხვა მწიგნობარს არც ერთ წამს და დღეც არ ღირს დასტანა.

უფი დასაწესის და დასასრული ერთი და იმავე თანდებლებით გადმოიკვამ: „ამ დროიდან ამ დრომდე, ამ ადვალდიან ამ ადვილამდე... თუკი სიტყვა „მანძილს“ ხომ საერთო ამ ცნებებისათვის: „სიყვლილამდე პატარა მანძილია დარჩენილი (გოგება-შვილი). და ეს ბუნებრივიცაა: არისტოტელეს განსაზღვრებით ხომ „დრო მოძრაობის სპონია“. ძველი ქართული ენის ძველებში „ხან“ ფუტე სწორედ მნიშვნელოვან გარკვევებულ კომპოზიტებშია დადასტურებული: „სანთი-ხანად მოუაღწ“, „ერთ-არს ხანად-ხანად შესულია მთათა“, „მაცადეთ მე ხან-ერთი“.

XII სუკუნიდან ამ სიტყვის სემანტიკური კვლიდან თანდოთან იდენტუბი სიერსული გაგება, რაც ჩანს „ვეფხისტყაოსნიდანაც“, სადაც იგი ჩვეულებრივ, დროული მინარსით იმერგება. თუმცა კი „ხან“ სიტყვის შემდეგ 44 კონტექსტიდან ხანო მანძილს“ მნიშვნელობას შეიკავს. ესენია: „ველი“ პოეტო „სილი“, „ხანი წაჩეღეს, სიარულმან მოკიბება დაამჩნია“, „რა ვლეს მრავალი ხანები“, ელბით იხილ სანტერგისა აღინათოს, რომ, თუ „დრო“ სიტყვას „ვეფხისტყაოსნი“ მხოლოდ „ვალს“ მნიშვნელობს უჩანს და „დაუოკუნეს“ მნიშვნელობით იგი არ გვხვდება, ეს ამიტომ, რომ „დაუოკუნეს“ და მის სინონიმურ „დახმა“ მნიშვნელოვან შემთხვევებში რუსთაველი მხოლოდ „ხან“ სიტყვის ხმარებას არჩევს: „აერ ვაძმისე ხანხარა; მით დაუოკუნე ხანი მუნ და“.

როგორც ჩანს, „ხან“ სიტყვაში ძველსავე ქართულში დაიჩრდილა სიერსული სემანტიკა და მის შემდეგ, რაც იგი მერად დამკვიდრდა დროის სემანტიკურ კვლში, მასში ისე წაიშალა ამოსავალი სიერსული გაგება, რომ აგრადარა იგრძნობა ისეთ მერად შე-სიტყვება-კომპოზიტებში, რომლებშიც წარმოშობით სიერსული სიერსული და დროისთვის დღე-ხანს, ცობა ხანს, ხანგრძლივი და სხვა დღეს ჩვენს ცნობიერებაში მხოლოდ დროს უკავშირდება.

ამგვარად, თუ ძველ ქართულში „დროის“ ზოგადი დასკრეტული მახასიათებელი ცნების ვიშნისა-ტად ვამოუენებელი იგი ნახებებში დექსება „ეაბა“, რომლებშიც თავის დროვ სიღბერატურო ენაში არ დაუშვა ქართველური სიტყვა „დრო“, დაუეწროვა რა მას მნიშვნელობა, ასე ქართულში „დრო“ სიტყვამ კვლავ აღიღწია თავის უფლებებით დროის სემანტიკურ კვლში მან ცენტრალური ადვილი მოიპოვა, ფიციეროა როგორც ცნებით, ასე ყოფითი მნიშვნელობით და თავის მხრივ, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო — როგორც სალიტერატურო, ასე მეცნიერული ენიდან განდევნა უსიონიანი სინონიმ „ექს“. ეს უაინაქნელი დღეს მხოლოდ გარკვეული სტილისტური დანიშნულებით გამოიყენება, რაც შეეხება

ბ. ხან“ სიტყვას, მისი ამოსავალი სიერსული გაგება უკვე ძველსავე ქართულში დაიჩრდილა, მაგრამ დროული მნიშვნელობით მისი გამოყენება დღესაც თითქმის მხოლოდ მნიშვნელოვანი კომპოზიტებში განისაზღვრება.

ღ. შილიჩიშვილი

ბიბლიკონიშვილის ნაქაძი ტელეონის სალიტერატურო სკოლის
ძველებში რა მათი გამოყენება სჭირდებათ მინიმუმ

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში უღიწოდებელი მიმართულების ერთ
მძლავრსა და მნიშვნელოვან შტოს წარმოადგენს გელაონის სალიტერატურო-
ფილოსოფიური სკოლა, სადაც, ბელანერთა ცნობების მიხედვით, მოღვაწეობ-
და იოანე, საღმრთო ფილოსოფოსი, ზედწოდებით პეტრიწი, რომელიც თავისი
შრომების მნიშვნელოვანი ნაწილი შექმნა "კელდინსა შინა გავნათისასა",
როგორც ფიქსირებულია ამათს, "დავითის /იგულისხმება დავით ალმადონებელი/
წყალობასა და მანადგომასა მინდობილიან". გელაონის აქადემიაში, სადაც
"მრავალი ქართველი განისწავლებოდა სიბრძნის მოყვარებასა შინა", შეიქმნა
დიდძალი მცენიერული ლიტერატურა, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა ქართული
ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო ტერმინოლოგიის შესაბამისი და მანამდე-
დევრული სისტემა, შეიქმნა მკაცრად დამუშავებული ქართული მცენიერული
ენა. ეს არის, იოანე პეტრიწის სიტყვებითაც რომ უფროა, "ჩვეულებრივ .
სათარგმანოთაგან" და "მედაბრითაგან" განსხვავებული ენა და სტილი,
მისთვის დამახასიათებელი მთელი თავისებურებებით: როგორცაა საუბრად-
რი ფილოსოფიური ენა, გამოჩენილი ახალწარმოებათა არსებობისათვის
სიუბტილთა და მრავალფეროვნებით /რაც ზემოთ შევსახებისას ხელუწერადაც
ქი ბიბლიკონი? ერთი მხრივ, რთული სინტაქსური კონსტრუქციები, რაც საუბ-
რად ნიშანდობლივია მცენიერული ენისა და სტილისათვის და, მეორე მხრივ,
ბერძნული ენის შეგნებული მიბაძვით გადმოღებული მოკლე მიმღობური და
ინფინიტივი კონსტრუქციები, რომელთა საშუალებითაც მიიღწევა რთულ ფი-
ლოსოფიურ მსჯელობათა შეკუმშული, მათემატიკური სიმკაცრით გადმოცემა, აბ-
რის გამოქმნის რეკონსტრუქციური, ეკონომიური, ლინგვისტური, გამოკვეთილი სტილი
/დამახასიათებელი პლატონის, არისტოტელისა და არისტოტელის ფილოსოფიური შრო-
მებისათვის/.

მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე შემოქმედისა, პეტრიწისა და მისი სა-
ლიტერატურო სკოლის მოღვაწეთათვის, პირველ ყოვლისა, სწორედ "მედაბრითა"
მეტყველება, სადაპარაკო, ხალხური ენაა ამოსავალი. მათი შემოქმედებით
პირინგობი, რომელიც მდგომარეობს ენისადმი თავისუფალ, მათში, შეუზღუდავ
შემოქმედებითს მიდგომითი, ენის შესაძლებლობათა წარმოჩენასა და მათს
აბღებურ რეალიზაციას, იოანე პეტრიწის მიერ მტკიცედ შემუშავებული
პირინგობი ბერძნული სპეციფიკური ტერმინების შესაყვისის ქართული ტერმინე-
ბის მხარედ და მხარედ ქართული ძირებითა და ქართული აფიქსიებით წარმო-
ბისა, მათს ყურადღებას მიმართავდა ხალხური ენის ნიჭით დატვირთული არ-
ქანიმებისა თუ მოქმედი და ცოცხალი დიდიკონსტრუქციისა, მითხრედა რე-
ქსიკონი ერთეულთა თუ მათი წარმოების ბერძნობისა და საშუალებების მოძი-
ბას ხალხურ, ცოცხალ მეტყველებაში, სადაპარაკო ენაში მიმდინარე გელიკო-

ბებისათვის კარის გახსნას და, საწინააღმდეგოდ საქარბველს საზღვარს გარეშ არსებული სალიტერატურო სკოლების ჭრადიციული კონსერვატიზმისა /რაც გარკვეული მფალსაზრისით ამ სკოლების სწორედ ხაღბური, საღაპარაკო ენის ბუნებრივი, ფოცხალი განვითარებისაგან მოწყვეტით იყო განპირობებული/, მათს შუღლუღაცს გავრცელებასა და გამოყენებას.

ამიტომ არის მიმართული პარადოქსული, რომ გელათის სალიტერატურო სკოლა, რომელიც ქართული ენის და ლიტერატურის განვითარების ერთი უმნიშვნელოვანესი ეტაპის ამსახველია, მისთვის ნიშანდობლივ ელინოფილურ ტენდენციებთან ერთად ხაღბურ შეტყველებასთან პრინციპული სიახლოვით ბასიამდება.

ამგვარად, გელათის სალიტერატურო სკოლის მოღვაწენი და, პირველ ყოვლისა, მათი მანამთავარი იოანე პეტრიწი არა მარტო მთარგმნელობითი მუშაობით /ედანთან ჰედნიშენითი სიახლოვის მოთხოვნით/ უპირისპირდებიან "უღლუპილებს", არამედ დიალექტურ ენობრივ მოვლენათა და ფორმათა, ნეოლოგიზმთა შეგნებული გავრცელებითა და, ამასთან, მათი გამოყენებით სტილისტური დანიშნულებით.

როგორც ვაქვით, გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში ფართოდაა ასახული ხაღბურ, საღაპარაკო ენაში /კერძოდ, დასავლური დიალექტური წრის მტყველებამი/ ჯერ კიდევ ადრე დაწყებული და იმხანაჲ უკვე ფართოდ მიმდინარე პროცესები, დიდ თუ მცირე ძვრები, ცვლილებები და სიახლეები, როგორც ფონეტიკის, ისე მორფოლოგიისა და სინტაქსის სფეროში. საქმე ისაა, რომ ამ დროისათვის ქართული ენის განვითარებაში დაგროვებული სიახლეების მთელმა ჭაჭვმა ენის ყველა სფერო და მთელი სისტემა მოიცვა. ამგვარად, ძველი ქართული მნიგნობრული ენა და მის მიერ გამოთქმავებული კლასიკური, ჭრადიციული ნორმები აღარ შეუტსაბამებოდნენ და ვეღარ ასახავდნენ ქართული ენის განვითარების ამ ეტაპს: მნიგნობრულსა და საღაპარაკო ენას შორის ისეთი მფილობრივი ჰღვარი გარნდა, რომლის შეზღვევაც პრატტიკულად შეუძლებელი გახდა ძველი საწერლო ენის უკვე საფუძველგამოყლილი ნორმების დაგვა და მათ რღვევასთან ერთად გჳა გაუბნა ცოცხალი ენისათვის დამახასიათებელ ფორმებსა და მოვლენებს, ამიტომაც, რომ, როგორც ა. შანიძე წერს, კლასიკური ქართულის ძეგლებზე აღმრდილი გიორგი მთაწმინდელი "ყდილობს ძველი სალიტერატურო ქართულის უკანასკნელი პერიოდის /IX-X სს/ ნორმების მიხედვით წეროს, ნაგრამ ვერ ახერხებს თავი დააღწიოს ცოცხალი ენის ძლიერ გავლენას"¹ /რომელსაც იგი, აღბათ, უთუდ განიცდიდა საქარბველოში მისი ორგმის ყოფნის დროს - ერთხელ ორი წლის განმავლობაში, როდესაც 25 წლის ასაკში ბერად აღიკვეცა ხაბულის მონასტერში და მთორედ — ჰაგრატ IV-ის მიწვევით 5 წლის განმავლობაში ყოფნისას/.

¹ ა. შ ა ნ ი ძ ე, გიორგი მთაწმიდლის ენა იოვანეს და ეფთჳმეს ცხოვრების მიხედვით, ჭვესტი გამოსაცემად მოამზადა ივ. ჯავახიშვიტმა, თბ., 1946.

მაგრამ, ეს გიორგი მხანშიდელი და საზღვარგარეთული კერების სხვა ქართველი მოღვაწეები უნებურად ვერ აღწევენ თავს ამ გავლენებს, იოანე უჯრინი და გელათის სალიტერატურო სკოლის სხვა მოღვაწენი, როგორც უაქციო, შეგნებულად უბრუნებენ კარს მათს სადაპარაკო ენაში გაკურთხებულ ახალ ენობრივ მოვლენებს, რომელთა უმძიმესი შემოჭრა სამხრეთ ენაში ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებას მოახსენებდა.

ჩვენ ამჟამად ენის განვითარების გზაზე საზოგადოდ მიზიდნარე ენობრივი ცვლილებებისა და სიახლეების ასახვა არა გვაქვს მხედველობაში /როგორცაა, მაგ. ზმინისწინაა გაფრთხილება-გამარტივება, საკუთარ სახელთა ბრუნების საზოგადოებრივი გათანაბრება, ზმინის უღვივების სისტემაში ასპექტისა და მომავალი დროის გამოხატვის ახალი წესის ვაჭარება, მეშვეობითაა აორთხა სინთეტურ წარმოებაზე გადასვლა როგორც ანტიკონსტრუქციული, ისე რეზულტატიური ფორმებით; როგორცაა უკერძო, უკერძო, დაკონკრეტება, დაკონკრეტება... // რეზულტატიური ახალი ფორმის გამოყენება, როგორცაა, მაგ. უარ-მოსდგომია, კენებია, დასტყავიანია, დათხარაობია... ან კიდევ, ისეთი დიალექტური დიფერენციული ფორმების გამოყენება, როგორცაა უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი, უსაფრთხი.../, რაც ძირითადად აღნიშნულია სამხედრო ლიტერატურაში და რითაც საერთოდ გამოირჩევა გელათის სკოლის ძეგლები. ამჟამად ჩვენ ვუბრუნებულა ისეთი დიალექტური ფორმები და მოვლენები, რომელთაც ამ სკოლის მოღვაწენი მიმართავენ სტილიზაციის მიზნით, საკუთარი გამოჩენილი ზღვრების, მანერის შესაქმნელად. ამასთან, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ მოვლენათაგან ზოგი იმ დროისათვის უკვე არსებობდა, მაგრამ მწერლის მიერ გაყოფილებულია შეგნებულად, სტილიზებულია; ზოგი ნეოლოგიზმია, ენაში მიზიდნარე ფორმალური პროცესების ანარქიული, მაგრამ ასევე სტილიზაციის მიზნითაა ვაჭარებული. მტკიცედ ჩამოყალიბებული, მონოლითური სალიტერატურო ენის პირობებში მათი ასეთი დამოკიდებულება ხალხური, დიალექტური მტკიცებულებისადმი აღიქმება როგორც ძველი სალიტერატურო სკოლების, კერძოდ კი ათონელების მიმართ გარკვეული რეაქცია, რაც, როგორც უკვე უაქციო, მხოლოდ მხარგრმელობითი პირობების სხვაობით არ ამოიწურებოდა. არ არის გამოირიგებული, აგრეთვე, ამ სკოლის მწერალთა სტილის ინდივიდუალიზაციის მიდრეკილება და მანერისტი.

1. ორმაგი მრავლობითი საბუდეში. ორმაგი მრავლობითის ფორმები აქაონი ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც გვხვდება. ივ. იმნაიშვილს თავის ზონგრავიაში ამ ფორმათა რამდენიმე მაგალითი აქვს დასახლებული /ნაპარაღბნი, კევენბნი, კევენბთა, სოფლებნი, სოფლებთა, ქაღალქთა, უბნებთაგან, აქლამებთა/ და მათ გაჩენას უბ სუფიქსიანი მრავლობითის ნაკლები ძალით უსწრს².

² ი. ი. მ. ნ. ა. ი. ვ. ი. დ. ი., სახელთა ბრუნება და ბრუნებათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბ., 1957, გვ. 303-304.

ის ფაქტი, რომ უბიანი მრავლობითი ძველ ქართულში წარმართიანი მრავლობითის გვერდით მანამდე იხმარებოდა, როდესაც გამოირჩეოდა სინტაქსური საღის მკვეთრი სისტემათ, აგრეთვე ისიც, რომ იგი ზოგიერთ ძველში შედარებით ხშირია, ხოლო ზოგში კი სულ არ არის ან ძალიან იშვიათია /ამ უკანასკნელმა რიცხვს მიეკუთვნება იოანე პეტრიძის უცილობელი ნაწერები/, უკანასკნელს სამეცნიერო ლიტერატურაში უბიანი მრავლობითის დიალექტური წარმოშობის შესახებ გამოქმეული მოსაზრების სასარგებლოდ. როგორც არნ. ზიქოძე ადნიშნავს, "ეს სუფიქსები სხვადასხვა დიალექტური წრისაა და სალიტერატურო ქართულში დამკვიდრებრს შეაღსამრისით სხვადასხვა ინტონაციით გამოიყენება"³.

იმის გამო, რომ უბიანი მრავლობითი იოანე პეტრიძის უცილობელ შრომაში ძალიან იშვიათად გვხვდება, ხოლო ორმაგი მრავლობითის 6 შემთხვევიდან ექვსივე /სულებნი, ველებნი, გოდლება, წიგნება, ძალება, ჭობება/ მხოლოდია პროკლეს ტრანსპარტის პეტრიწისეული მარგმანისა და განმარტების უძველესი, №1337 /XII-XIII სს/ ბედინაწერის XVIIII საუკუნეში აღდგომილ ჟურნალებზე, განოუქვამდიმ ეარაუდ, რომ, შესაძლებელია, ორმაგი მრავლობითის ეს ზორმები გვიანდელი გადამწერის კალამს ეკუთვნოდა⁴.

როგორც ირკვევა, ორმაგი მრავლობითის ზორმები სწორედ გელათის სალიტერატურო სკოლის ლიტერატურული ძეგლების უწინაშვისაა დამბამისაშედიო. ამ მოვლენის ამბნა შესაძლებელია იმიმ, რომ XI-XII საუკუნეებში აღმსაგულური დიალექტური ნაკადის გავლენით უბიანი ზორმები იჭრება დასავლური წრის მტყველებამში, მაგრამ მათისი გამომშატველობითი შე სინტაქსური საღის სისტემის გამო ვერ აკმაყოფილებს დასავლური არტაღის ენობრივ ტნობიერებას და ამიტომ მას მრავლობითობის შინაარსის გასაძლეერებად შე გამოსაკუთხად ურთავენ მათთვის ჩვეულებრივ, უშუალურ ნ/მ სუფიქსებსაც. ამრიგად, მიიღება გრამატიკული სინონიმური წყვილი, ანუ კენდიადისი /ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ დღესიკური კენდიადისები პეტრიწისა და მისი სკოლის სტილისათვის დამბამისაშედილ მანერას წარმოადგენს/: უბ-მ, უბ-შა. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია ორმაგი მრავლობითის ზორმების განსაკუთრებით ხშირი ბმარება გელათის მიბლიის ტექსტში /A 1108/, საკმაოდ ხშირად გვხვდება იგი ამონიოს ურბიასის "შოსაქსუნებელთა" მარგმანში /S 2562/. ლეონტიძე ბულგარელის იოანეს სამარტობის განმარტების მარგმანში /A 52/, მიტროფანე მტურნედ მიტროპოლიტის "ეკლესიასტეს" განმარტების მარგმანში /A 63/, იოანე სინელის "ელემენტის" გელათურ მარგმანში /A 39/:

³ არნ. ზიქოძე, საბელის ჟურის უძველესი-გებულბა ქართულურ ენებში, 1942, გვ. 248.
⁴ დ. შიღლი, ი. შიღლი, იოანე პეტრიწის ვილსოფური შრომათა ენა და სტილი, მბ., 1975, გვ. 11-14.

რადგან დაჰქონდა საკვლელები; ეგეკ. 21, 15; ციბუბნი მისნი: ეგეკ. 43, 17; მისცნა გარემოცნ სოფლებმაგან: ეგეკ. 19, 8; გუარება, სულა მინა დამარბულა, შევერუხნიერებო: S 2562, 86 z; საბულებმადა უაუ მოქმედებად შეუღლიდ არს: S 2562, 109 v; ქარებმაგა, ესე იგი არს, ტა-ღარება აღსდგმიდეს: A 52, 53 v; დაარღუვეს გოდოლ-ტაძრება: მიტრ. ზმირნ. 114, 25; მოიყვენ ხილულა ამათ ციბუ-ქალაქებმა: მიტრ. ზმირნ. 136, 28; სუტებნი დაადგინდეს: A 39, 12 v; მდაბაღ სულებმა შორის ზე-ღვანი ზევისანი: A 39, 81 v.

ამ ფორმათა ბმარება გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში ზოგჯერ აშკარად უტრირების შმაბაჭვიდილებას გოვებს. უტრირობთ, ეს ფაქტი იმ პერიოდში გავრცელებულ დიალექტური /და არა ბელოვურად მნიგნობრული/ მოვლე-ნის სალიტერატურო ენაში სტილიზაციის მიზნით გამოყენების საინტერესო შემთხვევაა. იგი სალიტერატურო ქართულში არ დამკვიდრებულა, მაგრამ დასავლური დიალექტური წირის /გურულის/ დამაბასიათებელ ფაქტად დღესაც რჩება.

2. რე სუფიქსიანი ნასაბუღარი ზმნები. რე ეღმენტი, როგორც ზმნე-რი სუფიქსი, პირველად გამოქყო ე.თოფურიამ⁵. ა. ფოგტი განასხვავებს ორ ჯგუფს ოკიანი ზმნებისას: პირველში შედის ქსოვა, გლოვა ტიპის ზმნები, მეორეში კი რამდენიმე პასიური ფორმა არქაული რე- დამბოლოვებიანი ზმნებისა, რომლებიც საბუღის ფუძედანაა ნაწარმოები და არისტი არ გააჩ-ნიათ. ესენია: ცრემლოვის, კეროვის, მალღოვის...⁶ ასევე ორ ჯგუფად ყოფს ამ ზმნებს ი. ქავთარაძე. ამ დაცოფის მიხედვითაც "მეორე ჯგუფს შე-ადგენენ რე სუფიქსიანი ნასაბუღარი ზმნები, რომლებიც ძირითადად საშუა-ლი გვარისანი არიან და ნაწარმოებენ მარტო პირველ სერიას"⁷. ჩვენთვის სწო-რედ ეს მეორე, რე სუფიქსიანი ნასაბუღარი ზმნების ჯგუფია საინტერესო.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძველი ქართული ენის ძეგლებში ნასაბუღარი რე სუფიქსიანი ზმნების ფორმები არც აუ ისე იშვიათად გვხვდება, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს. მარჯებული უნდა იყოს ქანს ფოგტის მიერ კითხვის ნი-შნის ქვეშ წამოყენებული მოსაზრება, რომ რე, ისევე, როგორც ევე შეიძლე-ბა წარმოადგენდეს რბ და ებ სუფიქსების დიალექტურ ვარიანტს, კერძოდ, ჩვენი ამრიგ, დასავლური წირისას. მარჯებულ რე სუფიქსიანი ზმნებიც, ჩვე-ულდებრივ, ნასაბუღარი ზმნებია საშუალი გვარისა. მთავე ისევე, როგორც რევიან ნასაბუღარ ზმნებს, მხოლოდ ანწყოს ჯგუფის ფორმათა წარმოება შე-

⁵ ე. თ. თ. რ. ი. ა, ფუძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის, მსუ შრ., III, 1936, გვ. 233.

⁶ H a n s V o g t, Suffixes verbauxen géorgien ancien, NTS, XIV,

⁷ O s l o, 1947, §40-41, p. 46-57.
 ი. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ქარ-თულში, თბ., 1954, გვ. 142.

უნდაა და აორისტში ძველ ქარბულში არ იხმარებოიან. უნდა აღვნიშნოთ, რომ საზოგადოდ ნასახლარი ზმნების გავრცელება, როგორი წარმოშობისაა უნდა იყვნენ ისინი, ძველ ქარბულში რამდენადმე მაინც განსაზღვრულია. მათი ფართო გაქანდებიდა და განუსაზღვრელი თავისუფლებით წარმოება და გავრცელება სწორედ გელათის სალიტერატურო სკოლის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს.

ძველი ქარბული ენის ძეგლების მასალებიდან ჩანს, რომ საბელაგან ერშირიან საშუალი გვარის ზმნებს ძირითადად —რბ სუფიქსი აწარმოებს /უპისკოპოსობს, ტოშიკობს, კახალიკოსობს, ვაჭრობს, ანჯრობს.../, ლეგს გარკვეულ დიალექტურ წრეში —რვ სუფიქსი ჯერ კიდევ ფოცხალია და აქა-იქ იკნენ თავს სალიტერატურო ენაშიც. როგორც ჩანს, გარკვეული პერიოდის დასავლური დიალექტური წრის დამახასიათებელ —რვ სუფიქსს საბწერილ ენაში თანდათან ზღუდავს და ბოლოს დეუნის კიდევაც აღმოსავლური წრისათვის დამახასიათებელი —რბ სუფიქსი. ეს პროცესი, ჩანს, გაცილებით უფრო ადრე იმავრდება, ვიდრე ძველსავე ქარბულში ჩასახული ანალოგიური პროცესი საბელა მრავლობითობის —ებ სუფიქსის —ნ/—თა სუფიქსზე გამარჯვებისა. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ გელათის სკოლის ძეგლები განსაკუთრებულ ტენდენციას აკლენენ —რვ სუფიქსიანი წარმოებისადმი. ამ მხრივ კი გამოირჩევა იოანე პეტრიწის ნაწერები.

იოანე პეტრიწის შრომების გამოცემისათვის დარბულ გამოკვლევაში ს. ყაუბჩიშვილი —რვ სუფიქსიანი ზმნების ბშირ გამოყენებას პეტრიწის ნაწერებში სრულიად სამარტლიანად ხსნიდა არა როგორც არქაული მოვლენის გაცოცხლების ფასს, არამედ საღაპარაყო, ფოცხად მუტყვევლებაში არსებული ფაქტის გადმოტანას სალიტერატურო ენაში. მაგალითისათვის —მოცყვანთ ზოგიერთ ნიმუშს პროკლეს ტრატქატის პეტრიწისეული თარგმანიდან და მისივე "განმარტებნიდან": ესთა ძნელღვს ზეღუად ამის ზეღვისად; წადნოდს მათადმი ზიარტბასა; ქმევადინოდს სივტლოად; ქნათოდს; უკუდავოდს; მრუბოდს; ქმუნოდს; ძნელოდს; უნყაროდს; წადნოდს და სხვ.

—რვიან ფორმათა უტირიბების ამ ბურხს მუტ-ნაკლებად მიმარტავენ ამ სკოლის სხვა წარმოშედგენლებიც:

ტრემლოდის აღსარებისა მიურ; ქმყოთებთ და ქმულღოთ; მწერღოდს... /თოლოღაქტე, A 52/, ნუ ქედმადლოდ ქუყყანისად მყოფი კლღებჟსი" A 39/, მწუნავილოდს, ფრღლოდს, ღუღლოდს /ბრნოღრ./ და სხვ.

ესთა დიალექტურ ფორმათა სტილიზაციის მიზნით გამოყენების ერთი საინტერესო მაგალითი.

3. პრეფიქსიანი ენებითთა —ავ თემატურ სუფიქსიანი მოედლის გაბატონება. დასავლური დიალექტური წრისათვის ბ—ს შემცველი სუფიქსების წილ რომ დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო ენისა და ნარის შემცველი ვარიანტები, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის დასავლური წრისაგან განსულ მწერალთა ენაში პრეფიქსიანი ენებითის ანმყოფ თემაში ბშირად ნავ-

ელად დღეს გაბატონებული —უბ ლექსური ნიშნისა, —ავ სუფიქსია გაბატონებული: იკვცის, ალიძკვიან, შვეკერის...

ამავე პერიოდში, როგორც ჩანს, დასავლური წრის სადაპარაკო უნაშო პრეფიქსიან ვნებითა ანწყოს ფუძის მოდელირების საინტერესო პროცესი მიმდინარეობს: ნებისმიერი ლექსური ნიშნის მქონე ვნებითის ფორმას /გარდა მკითხ —ავ ლექსისნიშნისა/ მისთვის დამახასიათებელი —ი სუფიქსის წინ და ლექსის ნიშნის შეზღვევ დამატებით კიდევ დაერთვის —ავ სუფიქსი /მიიღებ—ვის/. ლექსა, უნდა აღინიშნოს, რომ ვნებითური /პასიური/ კონსტრუქციები საერთოდ იშვიათად გვხვდება ძველი ქართული ენის ძეგლებში და, აღბათ, კიდევ უფრო ნაკლებად იხმარებოდა სადაპარაკო უნაშო, მაგრამ, ლექსი გვხვდება, ჩვეულებრივ, ვინის გარეშეა /გლარსქმა—წყობების, მოიღებინ/. ჩვეულების საინტერესო —ა/ა/—იან ფორმებს უკვე ლექს მიიღე იყენებს ზღვრულ დონის სიტყვითა დაგმანში: განიწყობვის, მიიღებვის, მიიღებოვის, აღიპყრობვის, იხმნობვის და სხვ. , მაგრამ მათ განსაკუთრებით ამატონებს იოანე პეტრიწი: ინარმოებვის სრულა მიგზმთაგან; ყოველი ერისა მიერ დაინტებვის და დაიწყობვის; გიაჩრებულთაგან იცნობვის და მიიწმობვის; იხმარებვის, იხმარებოვის რად სხვსაგან; იერებვისან ურთიერთას; რომელსა გიაჩრებული შეეჭრვის...

ამ მოვლენის უტყობა დამახასიათებელია მთელი ამ სკოლის ლიტერატურისათვის. მაგ.: მთავისუფლებელი კაცისა... უკვირებუა ამისდა მიმართ განწყობვის, შეიპყრობვის, მიიღებვის /ლოტილაქტე, A 52/, არ დაიწყებვის, ამის მიერ იპყრობვის /კლემქსი, A 39/, იხმნებვის, მონსპობვიან, განწყობვიან, მიიღებვიან, შეიპყრობვის, მიიღებვის... /ამონიოსი, S 2562/ და სხვ.

არა გვგონია, ეს მნიშვნობრივი, ბელოვნური მოვლენა იყოს. მას მტყველებამში უნდა აქონდეს საფუძველი — მიდრეკილება უნიფიკაციისაკენ. მისწრაფება აკიან ფორმათა გაბატონებისაკენ ერთ—ერთი მამასიათებელია გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილისა. იგი ორმაგი მრავლობითის ფორმათა ანალოგიური მოვლენაა, მაკვენებელია იმ ტენდენციისა, რომელიც ადგილობრივი მტყველებისათვის ბუნებრივსა და დამახასიათებელ სუფიქსს ამატონებს, როგორც მტყვი გამომხატვლობითი უნარისა და ფუნქციონალ—სემანტიკური გარკვეულობის მქონეს, ლექსა კი მათს ვერ აღწევს აღმოსავლური დიალექტური ნაკადის გავლენას, რადგანაც ბ შემიძველი სუფიქსები გაცილებით უფრო პროდუქტიულია და მოქნილი გამოდგამ ფორმათა წარმოების შეუძლებლობით.

4. სუფიქსიანი ვნებითის ნარჩან ფორმათა უტყობა. დიალექტურ ფორმათა სტილიზაციის მიზნით გამოყენების მაგალითად მიგვაჩნია გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი სუფიქსიანი ვნებითების ნარჩან ფორმათა ხშირი ხმარება.

ეს მოვლენა განსაკუთრებით დამახასიათებელია ლოტილაქტე ბუღარაღის იოანეს საბარების განმარტების მთარგმნელისათვის: ვნებათა მიერ განქველ

ფიგბელნა, ნუ ალჭოაშნები, შეზტყიენების, განველურნებიან, განვალაზბი, არცა განგრუენა და სხვ.

ასეთივე თავისებურებებით ხასიათდება გელათის ბიბლიის ტექსტის უნაც. როგორც უბეკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიების გამოცემის გამოკვეთვაშია აღნიშნული, "სუფიქსიანი ვნებიოის საწარმოებლად ამ რედაქციაში ნარი ტიპიურია და ძირითადი"⁸ /მაშინ, როდესაც პარალელურ რედაქციაში ღონიანი ფორმებია გამოყენებული/: ალყუაენა კურთხბი; ორაქლი საკურთხევისად... ალბორქუენბოდა, გამოცბანდენს, განდიენა, განვრცენბოღის და სხვ.

როგორც მ.სარჯველიაძის მასალებიდან ჩანს, ვნებიოის -ე სუფიქსი "უკვე IX საუკუნიდან გვხვდება ისეთ მშენებანაგ, სადაც ძველი ქართული მასალების მიხედვით -5/-ენ უნდა იყოს"⁹. ასეთ ვითარებაში ნარიან ფორმათა სიბშირე XI-XII სს-თა დასაბუღებულ ძეგლებში უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ ან ორი სუფიქსიდან ერთი /-ე/ მეორის /ნარის/ ფონეტიკური ვარიანტი კი არ უნდა იყოს, არამედ, როგორც ვარაუდობდა ვ.მოჭურია, ორი სხვადასხვა აფიქსია, ამასთან, სხვადასხვა დიალექტური წრისა: -ენ/-ენ დასავლურის, ბოლო -ედ/-ე აღმოსავლურისა.

ამგვარად, თუ შევაჯამებთ ზემოთ შარბოდგენილი მსჯელობის შედეგებს, დაეინახავთ, რომ გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივ ნორმათა გუნდერთა ავღენს დასავლურ და აღმოსავლურ დიალექტურ ფენათა სუფიქსების ორ ეთმანდუთის რეგულარულად შესატყვის განხატეკებულ რიგს:

დასავლური წრე	აღმოსავლური წრე
-5/-თ	-ებ
-თვ	-ობ
-ავ	-ებ, -ობ
-6/-ენ/	-ე/-ედ/

5. II პა III პირის მიცემიში ქასმული ობიექტის მრავლობითობის ქა- მობაჭვა გრანობა-აქქისა და ქონების ქამომბაჭველი მწებში. ცნობილია, რომ ინვერსიის პროცესის შედეგად, რომელიც ჩაისახა გრძნობა-აქქის გამომხატველ სტატიკურ მშენებში, მიეღობიში დასმულმა საბუღებმა მოიპოვა მშინს რიგბში შეთანბმების უნარი. ამ პროცესის ენობრივი გაფორმება მრავლობითში ადრევე განდა შესაძლებელი I ობ. პირში გუ-არქუიქსის სამუღებში /რომელსაც, როგორც წარმოშობით ინკლუზივის ნიშანს, ბრავლობითის გაგება იბმავით

⁸ უბეკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები, ტექსტი გამოსცა, გამოკვეთვა და ლექსიკონი დაურთო მ.ც. ქ ი ტ ი შ ვ ი ლ მ ა, 1976, გვ. 285.

⁹ მ.ს. ა. ჯ ვ ე ლ ა ძ ე, ქართული სალიტერატურო ენის შესავალი, 1984, გვ. 482.

ვე კჷონდა/. II და III პირის ფორმებმა —ა სუფიქსით უფრო გვიან შესძღეს გამოუბატა მრავლობითობა. 8.სარჯველათის მასალების მიხედვით, მთორე პირის მიცემითში დასმული ობიექტის მრავლობითობის —ა სუფიქსით გამოუბატვის თითო-ორჯა მაგალითია დადასტურებული XI ს-დან¹⁰. "ამ ფაქტს სისტემური XV საუკუნიდან ვებედებთ" /გადირთ, გაქუბთ, გიჩივისთ.../¹¹. რაც შეუბება III პირის მიცემითს, მისი რიცხვის გამოუბატვა XVII საუკუნის დოკუმენტებშია დადასტურებული /დარჩათ.../ და შემდეგ საბასთან. მაგრამ, სანამ ამ ფუნქციით —ა სუფიქსი გამოჩნდებოდა, როგორც ცნობილია, ლიტერატურულ დეგლესა და დოკუმენტებში უკვე XI საუკუნიდან /ცოცხალ მეტყველებათში კი აღბათ უფრო ადრედ/ მის შესაბყვისად —ყ სუფიქსი გვებედება¹².

აღსანიშნავია, რომ მისი გავრებელების არე ძველი ქართული ენის დეგლების მიხედვით დასავლური დიალექტური წრით შეზონისაზღვრება /ეზება კი თანამედროვე ქართული ენის დიალექტების მონადებების მიხედვით შე ვიმსჯელებთ, იგი ისტორიულად აღმოსავლური წრისთვისაც უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი/. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ —ყ სუფიქსი დასაბედებელი ფუნქციით ძირითადად სწორედ გელათის სალიტერატურო სკოლის გვებედება იმერეთის საისტორიო საბულებში/¹³. მაგრამ, უნდა შევნიშოთ, რომ —ყ სუფიქსი ამ დეგლესში სტაბილური ინვერსიის ზმნებთანაა გამოყენებული, როგორცაა, მაგ. აქუს, ესმის, უქმს, ქნებავს, ქრნამს...

იოანე პეტრიწის უცილებელ ნაწერებში —ყ სუფიქსი არ გვებედება. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ I ობ. პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმა გუ პრეტესიონი ფორმის პარალელურად უფრო ბშირად წარმოგენილია მ-პრეტესიით როგორც პეტრიწის, ისე, საერთოდ, გელათის სალიტერატურო სკოლის სხვა მოღვაწეთა ენაში.

ამ დიალექტური მოვლენის ლიტერატურულ სტილიზაციის ნიშნად მიგვაჩნია თეოფილაქტ ბუღარელის იოანეს სახარების განმარტების მარგმანში /A52/ მისი ძალზე ბშირი გამოყენება, რასაც აღბათ ამ მხებულების ხასიათიც განაპირობებს. აქ ბშირია დიალოგები, სადაც II და III ობიექტური პირები საკმაოდ ბშირად მონაწილეობენ და, ამასთან, ბშირადაა ბმადებული

¹⁰ 8. ს ა რ ჯ ვ ე ლ ა თ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 568.
¹¹ ი. ქ ა ვ თ ა რ ა თ ე, მიცემითის მრავლობითში დასმული საბულის გამოუბატვის ისტორიისათვის ზმნაში, საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი ად. ბარამიძისადმი, 1974, გვ. 229.
¹² არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, —ყ ნაწილაკი ფრეიოდნულში და მისი მნიშვნელობა გამათავისა-ლოგისის ურთიერთობის ვეაღსაზრისით, წელიწდეული, 1922-23, I-11, გვ. 60-62.
¹³ შ. ძ ი ნ ი გ უ რ ი, ქართული დიალექტოლოგური ძიებანი, 1970, გვ. 52.

ანვერსიისაკენ მიდრეკილი ყოლა-ქონების, გრძობა-აღქმისა და ყნობიერების
?რის სტატიკური მხნეები:

გაქუნდაყუ ეგეოღერი ცოდვად; 75 ლ, ნახელი გაქუსყუ: 96 ლ, ვერ ძალ-
კიცყუ სმუნად სიყყუთა ჩეზმად: 65 ლ, ამიან ვინმე შექუნგანნი, რომელთა
არა ქინამსყუ: 51 ლ, უქმდაყუ სიყყუს გეზად: 52 ლ, ეგელვყუ ყოფად: 363,
უსმაყუ: 65 ლ, ენეზაყუ: 12 ლ, ენეზოსყუ, გნეზაყუ, აქუსყუ, აქუნდაყუ,
ვიკუსყუ და სხვა.

ასევე შეგნებული და არა შეზმხვეუთი გამოყენების შთაბეჭდილებას
ჭოვებს ამ ფორმათა საკმაოდ ბშირი ხმარება ამონიოს ერმიასის თბზულებათ
მარგმანის /S 2562/ ენაში:

სახელმოდგამათა განყოფილებად რადმე ჰნეზაყუ: 265 ლ, ნახუსასა
და სახესა ზიარად ჟიდრემე აქუსყუ სამრავლოდ შექმნილობად: 222 ლ, არა
იგივე აქუსყუ საზღუარი: 253 ლ, შეუმხტოსყუ მიზალად წინააღმდეგობად:
328 ლ და სხვა.

-ყუ სუფიქსით მიეგობიში დასმული საბელის მრავლობითის გამოხატვა მე-
სამრნევადას დამახასიათებელი გელათის ბიბლიის ჰექსებისათვის / A 1108,
Q 1152/. სათანადო მაგალითები სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნუსებულია¹⁴,
მოვიყვანთ ზოგიერთს:

ჟკუთუ გყუარსყუ უფალი ღმერთი შექუნი: 11 სჟ. 13,3, ნუ გუშინსყუ,
ნუგალა სძრნი: 11 სჟ. 1,21, არა სგხუნოღისყუ მას ტამსა შინა: სოფრინ.,
3, 20, ამოო იქმნა ძალი შექუნი და არა გნეზაყუს სმუნად: ესაია, 30,
15. მახვლისაგან გუშინსყუ და მახვლი მოვანოი შექუნ ზედა: ებეკ. 11,8
და სხვა.

ღიანლექტურ ფორმათა და მიწვლენათა უჭირრება გელათის სალიტერატურო სკო-
ლის მწერალთა და, განსაკუთრებით - იოანე პეტრიჩის სტილის მეჭად დამახა-
სიათებელი ნიშანია. ეს არის ერთ-ერთი რგოლი სტილიზაციის იმ ბერებებისა,
რომლებსაც ეს მოღვაწენი მიმარბავდნენ გამოორიული, განსხვავებული, ჟაის-
შავიანი სტილის შესაქმნელად¹⁵.

ღიანლექტიზმების სტილიზაციის მსგავსი შეზმხვევები თანამედროვე მწერ-
ლობაშიც გვხვდება. მხედველობაში გვაქვს, მაგალითად, ქარბლ-კახური კო-
ლოზისათვის დამახასიათებელი ა საერცობის უჭირრებული გამოყენება ოთარ

14 ბ. გ. ი. გ. ი. ნ. ი. შ. ვ. ი. დ. ი. გ. კ. ი. ვ. ი. ძ. ე, რუსთაველის ბანის ქარ-
ბული ბიბლიის მარგმანი /გელათური ვერსიაა/; კრებ. შოთა რუსთაველი, ის-
ტორიულ-ფილოლოგიური ძეგლები, თბ., 1966, გვ. 157-3; თ. გ. ქ. ი. გ. ი. შ. ვ. -
ი. დ. ი., დასაბ. გამოყვლევა, გვ. 287.

15 გარკვეული ენობრივი ფორმებისა და მოვლენების გაჩვიადება-უჭირრება,
მათი მანერული დამუშავება და სტილიზაცია საერბოდ მეჭად დამახასიათე-
ბელი შეისუბათა გელათის სალიტერატურო სკოლის მწერალთა და განსაკუთრე-
ბით იოანე პეტრიჩისათვის, მაგრამ ამ საკითხს საპეიტილურად სხვაგან
განვიხილავთ.

მხედის ბოლოდროინდელ ნაწარმოებებში: ხასიათი გამოუკეთდა ღეკოსა, იარა უფრო შაბაბადა, გვერდი აუქცია სასაბღესა; მიატანდა მოზრდილ საგუშარსა, საგუშარსა ქუაფიბურასი, ბუნებრივსა, მიუჯალსა...

ოთარ ჭილაძის რომანში "ყოველმან ჩემმან მხოველმან" უტყრიებულია ქიზიყური ბეჭყველებისათვის დამაბასიათებელი ტენდენცია [1] ირიბი ობიექტური პირის მიერ ზმნის რიგებში შეთანხმების საზღვრების გაფართოებისა: კერძოდ, მისი სინტაქსური ძალის გავრცელებისა გაჩინებულ ზმნაზე: "შეა-ჭმევედათ ერთ ჭაბ შეჭამანდს და მშეიდად ჩაიყვანდათ გლეზურ ბარაქიან საჭ-ლაუში", "უმონებდათ და უჯასებდათ ნამუშეუარს", "გაანებებდათ შავს" და სხვა. ამ ერთი დეტალით, აღნიშნული დიალექტური მოვლენის უტყრიებით, მწერალი გარკვეული ენობრივი გარემოს განვლენს ეჯექს აღწევს. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ არც ერთს ამ მწერალთაგან ადრინდელ ნაწარმოებებში სტილიზაციის ეს ბურბი გამოყენებული არ ქონიათ. მათ იგი საკუთარი სტილისა და მანერის ძიების გზაზე გამოიბეჭადეს. ანალოგიურ სურათს უამჩნევთ გელათის სკოლის მწერალთა სტილის განვითარებისა და დამუშავების პროცესზე დაკვირვებისას.

დამანა მელიქიშვილი

თანაშე შორეა გელათის ბიბლიაში და შე- ელემენტარული ზმნიზედები ქართული

გელათის კატენებიანი ბიბლია, ეგზეგეტიკური ლიტერატურის ეს უმნიშვნელოვანესი ძეგლი, რომლის მსგავსიც შედგენილობისა და სისრულის თვალსაზრისით, როგორც აკად. კორნელი კეკელიძე აღნიშნავდა, „ბიზანტიის მწერლობაშიც არ მოიპოვებოდა“ (1, XXVII) მრავალმხრივად საყურადღებო და საინტერესო ქართული ენის (2) მწერლობისა თუ ფილოსოფიის ისტორიის მკვლევართათვის: მასში თავმოყრილია და კონცენტრირებული ის ძირითადი მსოფლმხედველობრივ-თეორიული თუ ენობრივ-სტილისტური ტენდენციები და განხორციელებულია ის პრაქტიკულ-მთარგმნელობითი პრინციპები, რომლებიც საზოგადოდ დამახასიათებელია გელათის სალიტერატურო-ფილოსოფიური სკოლისათვის და მის სახეს განსაზღვრავს. ეს ძეგლი, გელათში შესრულებულ კომენტარული ჟანრის სხვა შრომებთან ერთად ამ სალიტერატურო სკოლის ზოღვაწეთა საქმიანობის მთავარი მიმართულების დამაგვირგვინებელია: საქმე ისაა, რომ გელათის სკოლა გამოირჩევა როგორც წმინდა ფილოსოფიური, ისე თეოლოგიური ხასიათის ეგზეგეტიკური ლიტერატურის სიუხვით, სწორედ ესაა მისი სახის განმსაზღვრელი ძირითადი პროფილი (თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ ამავე სკოლაში დაედო სათავე ქართულ საერო-მხატვრულ ლიტერატურასაც და აქვე ითარგმნა აგიოგრაფიის უკანასკნელი ნიმუშებიც—იოანე ქსიტილინოსის მიტოპორაქული შრომები). მეცნიერულ-

ეგზეგეტიკური ლიტერატურისადმი ასეთი დიდი ინტერესი ბუნებრივი ამსახველი იყო ეპოქის საერთო ტენდენციებისა, კერძოდ, იგი კანონზომიერ გამოძახილს წარმოადგენდა კომენტების ხანის ბიზანტიაში მიმდინარე იმ კულტურულ-მსოფლმხედველობრივი და ლიტერატურული პროცესებისა, რომლებიც გელათის აკადემიაში გადმონერგა და შემოქმედებითად განაწილარა „დავითის წყალობათა და თანადგომასა მინდობილმან“ — იოანე პეტრიწმა.

გელათის სკოლის მოღვაწეთ, როგორც ჩანს, გათვალისწინებული ჰქონდათ (და, შესაძლებელია, შესრულებულიც) ყველა ბიბლიური ტექსტის ბიზანტიელ ეგზეგეტთა სრული განმარტებებისა თუ ე. წ. ლაფკრათა (ფრაგმენტების) თარგმნა და ამის საფუძველზე სრული ბიბლიური ეგზეგეტიკური კრებულის (συναξ, catenae) შედგენა*, მაგრამ, სამწუხაროდ, ესა თა სიავეს გადარჩე-

* გელათში შექმნილი და თარგმნილი ამ ხასიათის ლიტერატურის ჩვენამდე მოღწეული მცირე ნაწილის მიხედვითაც კი შეიძლება დაუასკვნათ, თუ რაოდენ მიზანმიმართული იყო ამ მხრივ ამ სკოლის მოღვაწეთა საქმიანობა; თავი რომ დაეაწებოთ ანტიკური და ბიზანტიური ხანის ფილოსოფიურ ეგზეგეტიკას, მხოლოდ ბაბლიური ტექსტების კომენტარებიდან ჩვენამდე მოღწეულია მბრძანებანი სმირსელის და ოლიმპიოდორე ალექსანდრიელის „ეკლესიასტის“ განმარტებები (A 63), რომელთაგან პირველი გამოცემულია აკად. კ. კეკელიძის მიერ (იხ. შწ. I), ცნობილი ბიზანტიელი ეგზეგეტის, პეტრიწის თანამედროვის, თეოდორეტე ბელგარელის მიერ ბაგრატ IV-ის ასულის — მარიამ (მართა), ბიზანტიის დედოფლის დავალებით შესრულებული განმარტებანი მარკონის, ლუკას და იოანეს სახარებებისა (Jer. 22, A 113, A 102, A 52), უცნობი ეგზეგეტის განმარტება „ქება ქებათასა“ სქოლიოების სახით (A 65), მიქელ პაელოსის განმარტება რომელთა მიმართ პაელებს ეპისტოლეს ერთი ადგილისა (VIII, 29 გელათ. ხელნ. № 23). დაბოლოს, თვით ეს ეგზეგეტიკური კრებული, რომლის კატეგორიის ავტორთა ერთი თვალის გადავლებითაც ჩანს ამ ძეგლის მთარგმნელისა და რედაქტორის სითამამე, შეუზღუდავობა და ფართო გაქანება, რადგანაც ქრისტიანული ეკლესიის ისეთი ბურჯების გვერდით, როგორებიცაა ბასილი დიდი, გრიგოლ ნოსელი, იოანე ოქროპირი, კირილე ალექსანდრიელი, ევსევი კესარიელი და სხვა. მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ მსოფლიო კრებებზე დაგმობილი ორიგენეს, აპოლინარისა და სევეროსის სახელებიც არაერთხელაა აღნიშნული განმარტებათა ექსცერპტების გასწვრივ. საგანგებოდაა აღსანიშნავი ისიც, რომ ყველაზე მეტი ციტატაა დამოწმებული კირილე ალექსანდრიელის თარგმანებათა და თეოდორეტე კერელის კითხვა-მიგებათაგან, სწორედ იმ თეოდორიტესი, რომლის „დავითის“ თარგმანებას თავის დროზე ეფრემ მცირემ თავი აარიდა „მკიცრებისა მისთვის სიტყვსებისა, რომელი იქმნა რეცა წინააღმდეგობით

ნელ ორ ასეთ ხელნაწერში (რომელთაგან Q 1152 უნდა მომდინარეობდეს A 1108-დან), ეს იდეა მხოლოდ რუთის წიგნამდეა განხორციელებული (ამასთან, როგორც ცნობილია, ორივე ხელნაწერს აკლია დასაწყისი „ლევიტელთამდე“, ხოლო A 1108-ში „რუთის“ შემდეგ ნიკანძული და განსხვავებული, შედარებით ულამაზო ხელით გადაწერილი წინასწარმეტყველების წიგნები ამ ტიპის განმარტებებს აღარ შეიცავენ).

A 1108 ხელნაწერი (ლევიტელებიდან რუთის ჩათვლით) უნიკალური ავტოგრაფული ნუსხაა, რომელიც მთარგმნელი რედაქტორის* ხელიდან ჩანს გამოსული და, ამდენად, მეტად მნიშვნელოვან მასალას შეიცავს ტექსტოლოგიური კვლევისათვის, მთარგმნელის მუშაობის პროცესზე დაკვირვებისა და მისი მთარგმნელობითი მეთოდის შესწავლისათვის. ტექსტი ნასწორებია იმავე მელნითა და იმავე ლამაზი გაკრული ხელით, რომლითაც შესრულებულია ხელნაწერი „ლევიტელთაგან“ „რუთამდე“, ნასწორებია იგი გზადაგზა. მუშაობის, თარგმნის პროცესში და არა შემდეგ, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ კორექტურა ხშირად ზემოდან კი არ არის ჩამატებული, არამედ მოსდევს გადაშლილ სიტყვას ან მთელ შესატყვებას ამავე სტრიქონზე. ჩასწორებანი სხვადასხვა ხასიათისაა, მათზე დაკვირვება წარმოდგენას გვიქმნის იმაზე, თუ რა პრინციპებით ხელმძღვანელობდა თარგმნის პროცესში ავტორი, რა ტენდენციები ამოძრავებდა მას, როგორ ხეწდა შიგადაშიგ სტილისტურად ფრაზას, ლექსიკური სინონიმებიდან რომელს არჩევდა, რო-

შორის მისსა და წმიდისა კურიესსაო“. შემთხვევითი არ არის, აგრეთვე, რომ სქოლიოეპი ბშირად ფიგურირებს უმცროსი მთარგმნელების — აკლას, სუმახოსისა და თეოდოტიონის სახელები — სამეულისა, რომელმაც, როგორც ცნობილია, ზედმიწევნით დაუახლოვა პერძული თარგმანი ბაბლიისა ებრაულ ორიგინალს.

* ზემოთ დასახელებულ გამოკვლევაში კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ „კატუნები ნათარგმნია თუ არა იოანე პეტრიწისა, მისი სკოლიდან გამოსული მწერლის მიერ შანიძე“ (1, XXIX); ბლეიკს სქოლიოები ეფრემ მცირის თარგმანად მიაჩნდა, ხოლო ბიბლიის კიმენური ტექსტის პირველი ნაწილი (ლევიტელთაგან რუთამდე) იოანე პეტრიწის ან მისი სკოლიდან გამოსული მწერლისად (1, XXVIII); ეზეკიელის წიგნის ქართული ვერსიების გამოცემელს — თ. ციტიშვილს კი იოანე პეტრიწი მიაჩნია ბიბლიური ტექსტის რედაქტორად.

მელს შლიდა და რომელს ტოვებდა. ტექსტი, როგორც მოსალოდ-
ნელია. ხშირად ჩასწორებულია ბერძნულ დედანთან ზედმიწევნით
ლახლოების მიზნით, მაგრამ ხდება პირიქითაც, როდესაც ბერძ-
ნული წყობის წინადადება გზადაგზა ჩასწორებულია ბუნებრივი
ქართულით ან ბერძნულიდან ხელოვნურად კალკირებული ფორმა
გადაშლილია და იქვე შეცვლილია მარჯვე ქართული შესატყვისით.
ასე, მაგ. 96v ფურცელზე სხვა სწორებებთან ერთად ყურადღებას
იქცევს გადაშლილი დავიძრგულბოდეთ ზმნა, რომელიც ბერძნული
ἐξασχίσασαμεν ფორმის ზუსტ კალკს წარმოადგენს და, რომელიც
შემდეგ შეცვლილია ბუნებრივი ქართულით და, ამავე დროს, ბერძ-
ნულის ზუსტი ეკვივალენტით: შევიცვევით მთაჲ სერიი დღეთა
მრავალთა: II სჯულ. 2,1-შდრ. მცხეთური ხელნაწ.: და დავადგერიო
მთასა მას სერისა მრავალ დღე. ბერძნულშია: ἐξασχίσασαμεν τὸ βροῦς
τὸ Σείρ ἡμέρας πολλὰς [(10), ძეხუ. 2,1]

ძეგლი მეტად მდიდარია რედაქტორ-მთარგმნელის შენიშვნე-
ბითა და მინაწერებით (რომლებიც, ჩვეულებისამებრ, გვერდითს
აწიებზეა შესრულებული გამოყოფით — წითელი მელნით). ამ
ტექსტოლოგიური თუ ეტიმოლოგიური ხასიათის შენიშვნებზე გა-
ნობა წარმოდგენას გვიქმნის მათი ავტორის შეხედულებასზე ამა
თუ იმ ფორმის შედგენილობასა და წარმომავლობასზე, მის პოზი-
ციასზე სიტყვათშემოქმედების მიმართ საერთოდ. საინტერესოა, მაგ.,
განვბიწენ ფორმასთან დაკავშირებით აშიაზე გატანილი შენიშვნა:
„ახალი არს ლექსი განვბიწენ: ვითარმცა იტყოდა, ვითარმედ, „ბიწ-
ნი განვპყარენ“, ვითარ-იგი ნაქურცენთა რაჲსათამე განმყრელნი-
ვიტყოდით, ვითარმედ „განვქურცენ“ (A 1108. 129v. მთარგმნე-
ლის ეს შენიშვნა, სხვათა შორის, Q 1152-ის 273r-ზე განმარტებას
ტექსტში, სქოლიოშია შეტანილი, რაც იშვიათი მოვლენა არ არის
გადაწერილი ასლებისათვის საერთოდ და ამ ხელნაწერისთვისაც.
რომელიც A 1108-დან ჩანს გადაწერილი). როგორც ვხედავთ, ავ-
ტორი საჭიროდ თვლის მის მიერ ახლად შექმნილი სიტყვის შინა-
არს-ს ნათელსაყოფად მკითხველს მიუთითოს, რომ იგი სალაპარაკო
ენაში გავრცელებული „განვქურცენ“ ზმნის ანალოგიითაა ნაწარ-
მოები. ამასთან, იგი ფაქიზ ენობრივ ალღოს ავლენს: შესანიშნავად
გრძნობს გან- ზმნისწინის შესაძლებლობას, გამოხატოს ერთი საგ-

ნის გეორგსაგან განშორების ფუნქცია* და მარჯვედ იყენებს ამ შესაძლებლობას ორშემადგენლიანი ცნების (ბიწნი განვყარენ) ერთი ლექს-ემით (განვბიწენ) გამოსატენისათვის.

ამგვარად, არა ერთი და ორი ახალი სიტყვა აქვს შექმნილი მთარგმნელს, არა ერთი და ორი სიტყვა — გაცოცხლებული და აღდგენილი. შემოტანილი სალიტერატურო ენაში თავისი მშობლიური დიალექტიდან, რაც მეტად დამახასიათებელია იოანე პეტრიწისა და, საერთოდ, გელათის სკოლის მოღვაწეთათვის, რომლებმაც მათთვის დამახასიათებელი ელინოფილური ტენდენციების მიუხედავად თარგმანის თეორიასა თუ პრაქტიკაში (რითაც ისინი დაუპირისპირდნენ „ულუმპაელებს“), ფართოდ გაუხსნეს კარი ცოცხალ მეტყველებაში მიმდინარე ენობრივ ცვლილებებს და, საწინააღმდეგოდ საქართველოს საზღვრებს გარეთ არსებული სალიტერატურო სკოლების ტრადიციული კონსერვატიზმისა (რაც, შესაძლებელია, სწორედ ცოცხალი, სალაპარაკო ენისაგან მათი იზოლირებით იყო გამოწვეული). შეუზღუდავად გაავრცელეს ისინი მწიგნობრულ ენაში.

ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა შენიშვნამ, რომელიც ეხება თანაშე ფორმას კიმენური ტექსტის შემდეგ კონტექსტში:

გელათის ბიბლია

არა აჰა ესენი წიალ იორდანესა, უკუანა კერძო გზასა მზის დასავალისასა, ქუეყანასა ქანაანისასა, დამკვდრებულსა მზას დასავალით კერძო, თანაშე ღოღოლისა, მახლობელად მუხისა მალლისა (A 1108, ფ. 108 v, Q 1152, ფ. 232 r).

მცხეთური ხელნაწერი

ესე ორნივე წიალ იორდანესა, გზასა მზისდასავალით კერძოსა, ქუეყანასა ქანანელთასა, რომელი დამკვდრებულ არს მზისდასავალით კერძოთა ვალგალასა, მახლობელად მუხასა მას მალალსა (II სჯულ., 11,31).

Ὁὐκ ἔδειξεν τὰ ὄρη τὴν ἰσραὴλ τοῦ ἐπισημοῦ ἐν τῇ ἑβραῖκῇ καὶ τὴν ἰσραὴλ τοῦ ἐπισημοῦ ἐν τῇ ἑβραῖκῇ (10, Δευτ., 11, 30).

* გან- ზმნისწინის ფუნქციების შესახებ ძველ ქართულში იხ. (4,229).

თანაშე სიტყვაზე მითითებით მარცხენა აშიაზე, გარდიგარდმო წათელი მელნით შემდეგი შენიშვნაა გაკეთებული: „ძუელი ლექსი არს ქართული თანაშე, არა ჩუენი მოპოვნებული, ხოლო დაჰნიშნავს მახლობელობასა“.

როგორც ვხედავთ, შენიშვნის ავტორა, იგივე მთარგმნელი, საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ თანაშე ფორმა მისი შექმნილი („მოპოვნებული“) კი არ არის, არამედ იგი ქართული ენის ძველი სიტყვათ-მარაგიდანაა მოძიებული და შემოტანილი მის მიერ. ამის საგანგებოდ აღნიშვნა კი, როგორც ჩანს, მას იმისთვის დასჭირდა, რომ ეს ფორმა იმ დროისათვის უკვე უცხო იყო სალიტერატურო ენისათვის, შესაძლებელია, მისთვის იგი საკუთარი დიალექტიდან იყო ცნობილი. მთარგმნელს უცდია მისი გაცოცხლება და გამოუყენებია იგი ბერძნული *ἔχρησεν* მიმღეობის შინაარსის გადმოსაცემად, რაკილა უფრო ზუსტი შესატყვისი ვერ უპოვია. *Ἐχρησεν* — „უშუალოდ მიმდებარე, ახლომდებარე“ „примыкающий, смежный“ მიმღეობაა *ἔχρησεν* ზმნისა, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობაა „непосредственно соприкасаться, примыкать“. აქედანვე მოდის დასახელებული მიმღეობის მნიშვნელობაც: მაგ. *Ὀρος ἔχρησεν τῆς Ῥοδόπης* — гора, смежная с Родопой [(5), *ἔχρησεν* 9), 727]. ასე რომ ზემოთ მოყვანილი კონტექსტის რუსული კანონიკური თარგმანი მთლად ზუსტი ვერ არის: ...В зсмле Ханаанеев, живущих на равнине, против Галгала... (Второзак., 11, 30).

როგორც ვნახეთ, შენიშვნის ავტორი მკითხველისთვის უცნობ თანაშე სიტყვას განმარტავს მისივე, უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონე სინონიმური ლექსებით — „მახლობელობა“, რომლის სემანტიკურ ველშიც შედის თანაშე, როგორც უფრო ვიწრო, დაკონკრეტებული მნიშვნელობის მქონე სიტყვა. ამავე შენიშვნიდან ნათელი ხდება, თუ რატომ არ იხმარა მისმა ავტორმა ყველასათვის გასაგები „მახლობელად“ და არჩია შემოეტანა მივიწყებული, როგორც თვითონ ამბობს, „ძუელი ლექსი ქართული თანაშე“: საქმე ისაა, რომ მომდევნო ფრაზაში მას კვლავ მოუხდებოდა „მახლობელად“ სიტყვის განმეორება და, როგორც ჩანს, თავი აარიდა ტავტოლოგიას. იყო კიდევ ერთი შესაძლებლობა: ეხმარა კერძო თანდებული, როგორც ეს ადრინდელ რედაქციაშია (იგი მიახლო-

ებით გადმოსცემს საჭირო მნიშვნელობას), მაგრამ, ჩანს, იგი აქაც ტავტოლოგიას მოერიდა, რადგანაც ეს თანდებული მას უკვე ორჯერ ჰქონდა ნახმარი წინა კონტექსტში. ესეც რომ არ იყოს, ასეთი თარგმანი მას არ დააკმაყოფილებდა სიზუსტას თვალსაზრისითაც. ამიტომაც მოიძია და გამოიყენა არქაული ფორმა თანაშე. რომელიც ზუსტად გადმოსცემდა ბერძნული $\xi\gamma\mu\epsilon\nu\sigma\upsilon$ ლექსემოს მნიშვნელობას.

თანაშე ფორმა ქართული ენის ლექსიკურ სისტემაში განმარტოვებული არ არის. იგი შე- ელემენტის (რომელიც „იგივეა წარმოშობით, რაც შე- ზმნისწინი“ (6,613) სხვა ზმნიზელების გვერდით დგას და მათს სისტემაში ავსებს ცარიელ რგოლს.

საერთოდ ზმნიზედურ ფუძეთა და ზმნისწინთა ამგვარი კომპოზიცია დღეს პროლუქტაული არ არის და ძველ ქართულშიც იშვიათი მოვლენა იყო, მაგრამ ასეთი თხზვა რომ უცხო არ იყო ქართული ენის ბუნებისათვის, ეს ქვემოთ წარმოდგენილი ცხრილიდანაც ჩანს (იხ. გვ. 208).

შე-, მო-, წარ-, აღ-, გან- ზმნისწინები (რომელთაგან უკანასკნელი თანდებულიცაა), ზმნიზედურ ფუძეთა მეორეულ მაწარმოებლებად გვევლინებიან. ისინი დეტერმინანტი სუფიქსების შემდეგ დაერთვიან ზმნიზედურ ფუძეებს (11,48), რომელთაგან გან ფუძე ყოველთვის რე ნაწილაკითაა გართულებული და მის წინ სუფიქსისეული ნ დაკარგულია. ისინი კიდევ უფრო აზუსტებენ და აკონკრეტებენ ამ ფუძეებით გამოხატულ ლოკალურ შინაარსს. ამგვარად, ზმნისწინებს, როგორც ფორმანტებს, ამ სტრუქტურაში მეორე (წინ-ა-შე, თან-ა-შე, ზ-ედ-ა-შე, წინ-ა-მო, (7), წინ-ა-წარ (7), წინ-გარდა (7;8), უკუ-ან-ა-წარ (7), ან მესამე საფეხური (გან-რე-მო, გან-რე-შე...) უქირავთ. სავრცობი ა, რომელიც აქ თანხმოვანთგასაყარის როლს ასრულებს, ზოგჯერ იკარგვის და ასეთ შემთხვევებში მას მიჰყვება დეტერმინანტისეული თანხმოვანიც (ზე-მო < ზ-ენ-ა-მო, ქუ-ე-მო < ქუ-ენ-ა-მო, წი-აღ < წინ-აღ, წ-აღ-მა < წინ-აღ-მო, უკუ-ღ-მა < უკუ-აღ-მო და სხვ.).

ზოგი ამგვარად ნაწარმოები ზმნიზედა ძველ ქართულშია და დღესაც სუბსტანტივის ან ზედსართავის ფუნქციით იხმარება (მაგ., ზეწარი—ძვ. მოსასხამი, ფილონი: აღვიღე ზეწარი მცირეა და დაჰპლურე ზედა მკართა მისთა, მ. ცხ., 214 r (7), დიალექტ. ქართლ. ურმის

ნაწილი. გასდევს ჰალებს ზევით (8,9), თუშ.: სხედასხვანაირად მონატული ფიცრებით გაკეთებული აივანი (8), დღეს ლიტ.: ლეიბ-ზე გადასაფარებელი დიდი თეთრი ქსოვალი, არქიტ. ნაგებობის საყრდენი კოჭი (9). წინამოა — ნელლი, ნაყოფი უმწიფარი: ახალი ეტერი წინამოა გამოქუცნვილი... მოართუა G ლევიტ. 2,14 (7): წინგარდა—ხევს. „დერეფანი“ (8), აივანი (8:9), წიალი—ძვ. „გალმა იმ მხარეს“, „ილლია, კალთა“: აღიხუენ იგინი წიაღსა შესსა რიკს. 11,12(7): თანამ. ლიტ.: „უბე“, შიგნითა ნაწილი, სიღრმე“. სპეც. „დედამიწის შიგნითი“ (9), ზეშთამო—ძვ. „ჩრდილო“; ზეშთამოსა ქარსა ფიცხელსა: იგ. სოლ. 27,16 (7).

ზმნებდა შმნიწინი	გ-არე (*გ-ა(ნ)-რე	წ-ი-ა	ზ-ენ-ა ზ-ელ-ა	ქუენ-ა ქუე-ე-ა	თან-ა	შინ-ა ში-ი-ა	უე-ან-ა
მე-	გარე-შე	წინა-შე	ზელა-შე	ქუე-შე	თანა- შე	—	—
მო-	გარე-შემო გაოუ-მო	წინა-მო	ზე-მო	ქუე-მო	—	—	წინა- ქუე-მო
წარ-	გარე-წარ	წინა-წარ	ზე-წარ	—	—	—	უენა-წარ
ალ- ალმო-	—	წი-ალ წ-ალმა	—	—	—	—	უე-ალმა
გან- გამო-	გარე-გან	—	ზე-გან	—	—	შინა- გან შიგანი შინა- გამო	უენანა-გან
გარდა- გარდამო-	—	წინ-გარდა	ზე-გარდა- მო	—	—	—	—

ზემთ წარმოდგენილი ცხრილიდან ჩანს, თუ რომელი ზმნიზე-ღური ფუძეები შედიან უფრო ადვილად ზმნისწინებთან კომპოზი-ციაში. როგორც ვხედავთ, თანა ზმნიზედა (შინა ზმნიზელის შემდეგ)

ყველაზე ნაკლებად შეთავსებადია ამ მხრივ. ალბათ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ თანაშე ფორმა ძველსავე ქართულში არქაიზმად იქცა და შემდეგ სულაც დაიკარგა, მიუხედავად გელათელი ფილოლოგის ცდისა, აღედგინა მისი უფლებები.

ბიბლიოგრაფიული ლიტერატურა

1. კ. კეკელიძე, თარგმანებაი ეკლესიასტისაი მიტროფანე, ზმკრნელ მიტროპოლიტისაი, თბ., 1920.
2. ბ. გიგინეიშვილი, ც. კიკვიძე, რუსთაველის ხანის ქართული ბიბლიის თარგმანი (გელათური ვერსია): შოთა რუსთაველი, ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, 1966.
3. ებეიელის წიგნის ქართული ვერსიები (ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო თინათინ ცქიტიშვილმა), თბ., 1976.
4. ი. რ. ევშანიძე, ზმნისწინი ძველ ქართულ ენაშ, თბ., 1967.
5. И. Х. Дзидицкии, Древнегреческо-русский словарь, т. I, 1958.
6. ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953.
7. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
8. ა. ლ. თნტა, ქართულ კოლო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
9. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. IV, ტ. VIII.
10. Septuaginta, ed. Alfred Rahlfs, Edilio minor, Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart, 1925, 1979.
11. დ. მელიქიშვილი, პირის ნაცვალსახელთა ფუძის აგებულებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი: ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980.

МЕЛИКИШВИЛИ Д. Н.

О НАРЕЧИЯХ С ЭЛЕМЕНТОМ ξ В СВЯЗИ С ФОРМОЙ TANAŠE В ГЕЛАТСКОЙ РУКОПИСИ

Резюме

В статье рассматривается форма თანაშე tanaše («вблизи. непосредственно рядом»), засвидетельствованная в гелатском сборнике экзегетических статей к книгам Ветхого завета. Рукопись А 1108, должно быть, является автографом переводчика-редактора, множество заметок которого, приписанных на краях страниц сборника, содержат крайне интересные сведения в области истории грузинского языка и литературы.

По одному из интереснейших замечаний автора. употребившего форму *tanaše* для передачи значения греческого *ἐπιμύκων* («примыкающий»), эта лексема уже в его время (в XI—XII вв.) являлась архаизмом и поэтому требовала разъяснения.

Данная лексема чужда и современному грузинскому языку (как литературному, так и диалектам), но свидетельство гелатского филолога даст нам возможность заполнить свободное место в системе наречий, образованных посредством преверба *შე-* (*še-*): *გარე-შე* (*gare-še*), *წინა-შე* (*çina-še*), *ქუე-შე* (*kue-še*), *ზედა-შე* (*zeda-še*), *თანა-შე* (*tana-še*).

იონანე პეტრიწის „განმარტავის“ ბოლოსიტყვაობის
შედგენილობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის¹

დავანა მელიქიშვილი

პროკლე დიადოხოსის ტრაქტატის „ლეთისმეტყველებითი საფუძვლების“ პეტრიწისეულ თარგმანსა და „განმარტავს“ მოსდევს ვრცელი, შედგენილობის მიხედვით საკმაოდ კრელი ნაშრომი, რომელსაც ტექსტის გამომცემელმა, სიმონ ყაუხჩიშვილმა, პირაბითად „ბოლოსიტყუა“ უწოდა (იხ. I, გვ. 207). ამ „ბოლოსიტყუს“ უკანასკნელი, 99—102 ფურცლები, XIII საუკუნით დათარიღებულ უძველეს, H 1337 ხელნაწერშივე გვიან (XVIII ს.-ში) არის აღდგენილი, რის გამოც ბევრი რამ აღრეული და ბუნდოვანია. მთელი ტექსტი, როგორც თემატური შედგენილობით, ასევე ენობრივი თვალსაზრისით, არაერთგვაროვანია, რაც ლოგიკურად ბადებს აზრს იმის შესახებ, რომ იგი რაღაც სხვა, დამოუკიდებელი ნაშრომის თუ ნაშრომების ნაწყვეტებისაგან უნდა იყოს შემდგარი. როგორც სიმ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, „აღბათ რომელიღაც ძველი ხელნაწერის რვეულების არევის გამო მისი ბოლო ნაწილი მოწყვეტილი ჩანს წინა ნაწილს“ (4, გვ. XXV).

მიუხედავად ზემოთქმულისა, „ბოლოსიტყვაობის“ ტექსტის ძირითადი ნაწილის მიზანდასახულება — სამების დასაბუთების ცდა ემპირიული გზით თუ ფილოსოფიური და ლიტერატურული ტრადიციების მოშველებით. პროკლეს სხვებულ ტრაქტატში წარმოდგენილი ონტოლოგიის ტრიალული სისტემის პეტრიწისეული ქრისტიანული ინტერპრეტაციის ხაზს აგრძელებს და ასრულებს. ამდენად, გარკვეული აზრით, თემატურად დაკავშირებულა „განმარტავის“ ტექსტთან.

თემატური თვალსაზრისით „ბოლოსიტყუს“ ტექსტი შეიძლება დაიყოს შემდეგ ნაწილებად:

I. დავით წინასწარმეტყველის (ანუ, როგორც პეტრიწი იხსენიებს, „ჩემი ორფეოსის“) „ფსალმუნთა“ ძირითადი აზრისა და დანიშნულების გამოკვეთა და მისი განხილვა, როგორც „სამების ანგელოზის“ ანუ „სამების მაცნეს“, აგრეთვე, სულიერი სიბრძნისა და ქრისტეს ენებების შესახებ წინასწარმეტყველების წიგნისა (I. გვ. 207—218).

I ნაწილი იწყება სიტყვებით: „ხოლო აწ ჩუენ ვიძიეთ და თანაპრობითა

¹ წაითხულება მოხსენებლ აკაკი შანიძის დაბადებლად 100 წლის: ავისაღმი მიძღვნილ სენათმეცნიერო რესპ. კონფერენციას 1986 წლის 18 დეკემბერს (იხ. სამეცნ. კონფ. პროგრამა, თბილისი, 1986 წ.).

² სიმ. ყაუხჩიშვილი „ბოლოსიტყვაობას“ შიკვეთენებს შიკველობას აღმნიშნავს შინაგანად („ჩუენ-პრობითა“) „... ლით სიტყუს“ — აზროვნების, ფიქრის უნარს შესახებ (იხ. ნიკოსა.

მამისა ღმრთისა სიტყვასაჲთა გავბქუათა და შევეხებით ამას წიგნსა ლოცვის-სათა, ეთ საცავსა. ესეეთა ებგურსა ქრისტეს მამისა ეენაქათასა¹.

ამ ნაწილში გამოყოფა მონაკვეთები:

ა) საძების, განგების, კეთილობის, ბოროტის უარსიანისა და მყოფთა წარმოშობის საკითხების განხილვა „ფსალმუნთა“, მოსესა და „მოსესანთა“ წიგნებზე დაყრდნობით პავლეს, ბასილი დიდისა და გრიგოლ ნაძიანძელის სიტყვების გამოყენებით და ამ საკითხების დღდასტურება „ფილოსოფოსთა დღის მწუფრავლის“ — პლატონის დიალოგებსა და პროკლეს კომენტარებში ამ დიალოგებზე (I. გვ. 209—215).

ბ) სამების ღოგმის დასაბუთების ცდები ემპირიული გზით: გეომეტრიის, მუსიკის, არითმეტიკის, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისა და სტრატეგიული ხელოვნების მაგალითების მოშველეობით — ფსალმუნთა მიწმობით (I. გვ. 215—218).

I ნაწილი მთავრდება სიტყვებით: „და ესე თანწარვლის სახედ იღმრთის-მეტყუელა ჩუენგან სამობისათჳს წიგნსა ამას შორის ლოცვისა საცავთასა, რომელა აღანთებს სულთა შორის ჩუენთა ხელვითა ზესთა წმინდისა სამობისათა“ (I, გვ. 218. 3—6). ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ ამ ნაწილში წარმოდგენილი „ფსალმუნთა“ წიგნის სამების შესახებ „ღმრთისმეტყველება“ ეკუთვნის იოანე პეტრიწს, რომელიც. როგორც თვითონვე ამბობს. გავლეთ („თანწარვლით“) შეხებია ამ სამების წინასწარმეტყველების წიგნს.

II. მეორე ნაწილში გაშლილია მსჯელობა მოსეს წიგნების, სამოციქულოს, საბარებისა და სხვა ამგვარ წიგნთა თარგმანსთან დაკავშირებულ პრინციპულ მსოფლმხედველობრივ საკითხებზე, მთარგმნელობით მეთოდზე საერთოდ, და, კერძოდ. ფილოსოფიურ თხზულებათა ენის თაობაზე. ამ ნაწილში ნათლადაა წარმოჩენილი ავტორის, იოანე პეტრიწის, პიროვნული „მე“ — როგორც შემოქმედისა (გვ. 218—222).

III. მესამე ნაწილი (I, გვ. 223—226) წარმოადგენს ნაწყვეტებს გრიგოლ ნაძიანძელის ეპიტაფიიდან ბასილი დიდის შესახებ — ნინეს კომენტარების გათავალისწინებით (წყაროს მიაკვლია სმ. ყუხბჩიშვილმა, იხ. 4, XXV—XLVII).

რომლითაც ღმერთმა თავის თავს ჰამსგავსა აღმამიანს ბუნება, გამოყო რა აბრევენებს უნაჩის მქონე სული — უტუეო, უგონო სულისაგან). ამ მსჯელობისას პეტრიწი, როგორც ჩანს, ეპყრება მის მიერვე თარგმნილი ნემესიოს ემესელის „ბუნებისათჳს კაცისა“ ტრაქტატის XIV თავს, — „შორისმდებარისა სიტყუათჳს“. სწორედ ამ საკითხზეა ღამარაჲ პროკლეს ტრაქტატის უანასანელ. 211-ე თავში („გონიერი და უგონო სულის“ განსხაუვებაზე). ამიომ, ჩუენი აბრით, ეს ნაწილი უნდა მიეკუთვნებოდეს 211-ე თავის განმარტებას და არა ე. წ. „ბოლო-სიტყუას“ („ჩუენ-შორისომე მიდმოსიტყუათ... ვიდრე: „რომელ არს სული“). ხოლო, რაც შეეხება მომდერეო აბზაცს, სადაც ღამარაჲია იბაზე, რომ ჩუენ ეკლდებუნნი ვართ ჩუენი სულის „საბუოში“ გაუბარით ყოყუდივე, რაც იყო თქმული და ჩუენი შემქმნელის, ღმერთის უღელი უპაჲით, რათა ჩუენი გონების ღამამბუნდებუნნი განუგონო და არ დემორჩიდდეთ ბოროტს, გინდა მარყენიდან მოდოდეს იგი, ვინდა მარყენიდან, — არის დასკვნა მთელი ნაშრომისა და, ამანე დროს, გადსვლა მასთან დაკავშირებულ საკითხების (ნამებრ...) განხილვაზე ფსალმუნთა წიგნის მიხედვით

¹ იოანე პეტრიწის „განმარტების“ რუსული თარგმანის შენიშვნების ავტორის, გ. თევზაძის აზრით, ამ იგულისხმება პროკლეს „თებოლოგიის საფუძველები“, თითქმის პეტრიწი მის უწოდებდეს „ლოკის“ წიგნს“ (I7, გვ. 269, 285, 216), სინამდვილეში, როგორც ამას ქვემოთ დავაწმანებთ, უნდა იყოს ამ გულისხმობის სწორედ დავითის ფსალმუნთა წიგნს, რომლის განხილვასაც აინარებს ქვემოთ.

IV. ეს ნაწილი დაუმთავრებელია (I, გვ. 226—227). მასში წარმოდგენილია დასაწყისი ბასილი დიდის განმარტებისა სოლომონის „იგაეთა“ • წიგნზე (წყაროს შიკვლია თ. ჭყონიამ. იხ. 5, გვ. 69).

ჩამოთვლილი ნაწილები შთაღსებს ასეთი თანამიმდევრობით არ მისდევნენ ერთმანეთს. მაგ., მსჯელობანი სამების ღოგმის გარშემო გაწყვეტილია განგებობისა და ბოროტის უარსობის შესახებ ერცელი მსჯელობით. საკუთარი თავის შესახებ თხრობაში მოულოდნელად ჩართულია მოკლე ცნობები მახვილებისა და სასვენი ნიშნების შესახებ, ნონესა და უცნობი ავტორის კომენტარები გრიგოლ ნაძიანძელის „ეპიტაფიაზე ბასილი დიდისათვის“ უცბად წყდება და იწყება ახალი ნაშრომი სათაურით: „იგაენი სოლომონისნი, ძისა დაეთისნი, რომელი მეფობდა ისრაელსა ზედა...“

ერთი სიტყვით, აშკარად ჩანს, რომ გვიანდელი ხანის გადამწერებს ძველ ხელნაწერის ბოლო ჩუქულებს დაშლილი და მოცვეთილი ფურცლები არეკით, დახეული ფურცლები შეუკოწიწებით, ბევრი რამ ვერ გაურკვეველია და გამოუტოვებიათ. ზოგი არასწორი გუმანით აღუდგენიათ (მაგ., ვერ გაურჩევიათ ნუსხური სხიჟით „საზღუარათა“ და გადაუწერიათ ნახიჟით „ნახიჟანთა“, რაც სრულიად გაურკვეველს ხდის კონტექსტს: „მის მიერ ნახიჟანთა შეემალოთ შორისმდებარისა სულთისა სიტყესად“ (8, ფ. 100v, I, გვ. 220) ასევე, ვერ ამოუკითხავთ „ეესეთათა“ და მის ნაცვლად აღუდგენიათ „ერთეთითა“; „ერთეთითა ლმობათაგან მიდმოვიბნეოდი“ (8, 100r, I, 222, I. და სხვ.). ვარდა ამისა, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ „ბოლოსიტყვაობაში“ გაერთიანებული სრულიად სხვადასხვა თხზულებების ნაწყვეტები ენობრივი თვალსაზრისითაც არაერთგვაროვანია. მაგ.: გრიგოლ ლეთისმეტყველის „ეპიტაფიისა“ და მისი განმარტებების ნაწყვეტები, ასევე, ბასილი დიდის განმარტების ნაწყვეტები სოლომონის „იგაეთა“ წიგნზე, მსჯელობა ლოგიკისა და გრაამატიკის საკითხებზე — ლექსიკური თვალსაზრისით სხვაობს როგორც ძირითადი ტექსტის (პროკლეს ტრაქტატის თარგმანისა და მისი განმარტების) ძინსაგან, ისე „ბოლოსიტყვაობაში“ ქრისტიანული ღოგმატიკის საკითხებზე გაშლილი მსჯელობისაგან. კერძოდ: „მოძრაობის“ ცნებისათვის იოანე პეტრიწის შრომებში დამკვიდრებულია ტერმინი შიდრეჟა (და მისგან ნაწარმოები ტერმინები: შიდრეჟადა, შიმდრეჟი, თვთომიდრეჟი...). ეს ტერმინი პეტრიწისათვის იმდენად დამახასიათებელი და ნიშანდობლივია, რომ ეს ნემესიოს ემესელის პეტრიწისეული თარგმანის ერთ-ერთი ხელნაწერის გადამწერსაც შეუნიშნავს და საგანგებოდ აღუნიშნავს კიდევ ხელნაწერის არშიაზე: „შიდრეჟა ძრეჟისა და მოძრაობისა ნაცვლად დაუც ყოველგან ყოველსა შინა სიერცესა ამის აწინდელისა წიგნისასა ელლადეთა კმისაგან ქართულთა სიტყუად გარდმოწერელსა ამისსა, იოვანეს, პატრონერსა ფილოსოფოსსა“ (S 2579, ფ. 41, იხ. აგრეთვე, 2, გვ. 24). ხოლო ე. წ. „ბოლოსიტყვაობის“ III ნაწილში კი, ეპიტაფიის თარგმანის ნაწყვეტში, სამკერ არის ნახმარი ტერმინი მოძრაობა („მნათობთა მოძრაობა“, „მათნი მოძრაობანი“, „მნათობიერთა მოძრაობა“: I, გვ. 225), რომელიც პეტრიწის უცილობელ ნაშრომებში არ გვხვდება, მაშინ, როდესაც ამონიოს ერმასის მთარგმნელისათვის იგი დადგენილი ტერმინია (ქერ კიდევ ეფრემისა და არსენის მიერ „ღიალექტიკის“ თარგმანში). „დასაბუთების“ მნიშვნელობით იოანე ფილოსოფოსი ამკვიდრებს ტერმინს აღმოჩენა, რომელსაც მის ენაში მკაცრად განსაზღვრული ცნებითი მნიშვნელობა

აქვს მიღებული (ἀπαρτίξις · δοκασίας) და დიფერენცირებულია ყოფითი მნიშვნელობის გამოჩენება ზე:ჯ:ξ; ποκασίας) ლექსებისაგან, რომელიც ეფერემის, არსენის და ამონიოს ერმიასის მთარგმნელის ენაში ითავსებს ტერმინოლოგიურ მნიშვნელობას. ასეთ ვითარებაში „ბოლოსიტყვაობის“ დასახელებულ ნაწილში „დასაბუთება“ ცნების მნიშვნელობით გამოსახილებელ-ს გამოყენება ამოუარდნილია პეტრიწის ლოგიკური ტერმინოლოგიის სისტემაში და (ყოველ შემთხვევაში, ნემესიოსის და პროკლეს თარგმანებსა და კომენტარებში) დადგენილი ტერმინოლოგიის სისტემიდან. ამავე ნაწილში ნახშირი ტერმინოლოგიური შესიტყვება „განმსიტყველობითი კელოვნება“ („ლოგიკის“ მნიშვნელობით), ნაკვალ „სიტყუარებოთისა“ რომელსაც, ჩვეულებრივ, იყენებს პეტრიწი, ასევე, მოფარდულობა ტერმინის გამოყენება „ნაშრომის, წიგნის“ მნიშვნელობით („სამნი არიან უხესთბრძნესისა“ სოლომონის მოფარდულობანი“: I, გვ. 226), ჩვენს ყურადღებას კვლავ ამონიოს ერმიასის თხზულების მთარგმნელისაგან შიამყროშს (ძას ეკუთვნის ტერმინ-შესიტყვება „სიტყუარი მოფარდულობა“ პეტრიწი კი ნაშრომის, წიგნის მნიშვნელობით, როგორც წესი, ლექსება წიგნს ხმარობს: „პაზრი ამის წიგნისა“: I, 3, 2 „მიზეზი აწ კვლად გარდამოღებად ჩემ მიერ წიგნისა ამის ესეობს“: I, 219, 2, „ბოლოსიტყუა“). გარდა ამისა, ანგარიშგასაწევეა ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი: მორფოლოგიური ნეოლოგიზმები იოანე პეტრიწის ენაში ჩვეულებრივი მოვლენაა. ამ ფონზე გამონაკლის წარმოადგენს მრავლობითი რიცხვის ებიანი წარმოება, რომელიც მის ნაწერებში ძალიან იშვიათი მოვლენაა: 25 შემთხვევიდან, რომელიც პროკლეს თარგმანსა და მის განმარტებაში გამოყენებული, 20 შოდის „ბოლოსიტყვაობის“ ბოლო ფურცლებსა და თანაც ორმაგი მრავლობითის ფორმით: ცეებნი, ვოდლებთა, წიგნებთა, ძალებთა, ხულებნი... აღსანიშნავია, რომ ამგვარი ორმაგი მრავლობითის ფორმები დამახასიათებელია გელათის სკოლის ზოგა ძეგლისათვის და, განსაკუთრებით კი ამონიოს ერმიასის მთარგმნელის ენისათვის (სახელებითადა, გუარებთა, შემთხვევითებნი...). არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ხაღმე საკაემორებელი სიტყვა, რომელიც თითქმის არ გვხვდება იოანე პეტრიწის უცილობელ ნაწერებში, ხოლო მეტად დამახასიათებელია ამონიოსის მთარგმნელისათვის, „ბოლოსიტყვაობის“ აღნიშნულ ნაწილში ჩამდენიმეჯერ ზედიზედაა ნახშირი.

ცხადია, მხოლოდ ამ მასალის მიხედვით დაბეჯითებით რაიმე დასკვნის გამოტანა „ბოლოსიტყვაობის“ აღნიშნული ნაწილის ავტორის შესახებ ძნელია (გაპირდება დამკვიდრებული ტრადიციის გადაღება), მაგრამ იმის თქმა კი შეიძლება, რომ „ბოლოსიტყვაობის“ უკანასკნელი ორი ნაწილი (III — ნაწვეულები ეპიტაფიიდან“ დიდისა ბასილისათჳს“ და IV — სოლომონის შრომებზე თვით ბასილის განმარტებათა თარგმანის დასაწყისის ნაწვეუერი). — თუნდაც იმავე ავტორის ეკუთვნოდეს, რომელსაც დაუწერია დანარჩენი ნაწილები და თვით განმარტებაც — სხვა დროს უნდა იყოს დაწერილი და შემთხვევითაა მოხვედრილი პეტრიწის ამ თარგმანსა და მისი განმარტების „ბოლოსიტყუაში“.

„ბოლოსიტყვაობის“ ნაწილები ნაწვეულებია ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულებებიდან. საიდანაც ამოკრებილია მასალა სპეციალურად ქრისტიანული დოგმატიკის (ძირითადად სამების დოგმის და, ავრეთვე, განკებასა და ბოროტის უარსობის შესახებ) დასაბუთების მიზნით. აქედან ყველაზე ვრცელია

ექსერპტები „ფსალმუნთა“ განმარტებებიდან, რაც ბოლოსიტყვაობის პირველ ნაწილს შეადგენს. შეიძლება ევარაუდოთ, რომ „ბოლოსიტყვაობის ტექსტის აღნიშნული ნაწევრები წარმოადგენს სამეშაო მასალებს, დაახლოებით იმ ტონის ექსერპტებს, როგორსაც გელათის კატენებიანი ბიბლია შეიცავს. ეს მით უფრო საგულეებელია, რომ გელათის სკოლის საქმიანობის ძირითადი განმსაზღვრელი პროფილი ეგზეგეტიკური ლიტერატურისადმი განსაკუთრებული ინტერესია.

„ბოლოსიტყვაობის“ I ნაწილის დასაწყისში, განსაზღვრავს რა დაეით წინასწარმეტყველის „ფსალმუნთა წიგნის“ ძირითად მიზანდასახულებასა და აღნიშნულებას, პეტრიწი პავლე მოციქულისა თუ „გარემე“ ფილოსოფოსთა და ქალდეველთა სიბრძნეზე დაყრდნობით აეთარებს საკუთარ აზრებს ქრისტიანთა და ქრისტიანობის მისიანზე, როგორც ლეთაებრივი კეშმარტების ჩვენთვის, აღამიანებისათვის გამოცხადებაზე. იოანე ფილოსოფოსისათვის, როგორც შუა საუკუნეების ქრისტიანი მოაზროვნისათვის, ლეთაებრივი სიბრძნე და კეშმარტება განფენილია მრავალ ცალცალკე მდგომ გოდოლზე („განთესულად მდგომთა გოდოლთა მრავალთა“ I, გვ. 208), რომელთაც ერთი ლოდი—ქრისტიე ჰკრავს. ამკარა, რომ აქ პერიფრაზირებულია პავლე მოციქულის ცნობილი სიტყვები ეფესელთა მიმართ: „აღშენებულ ხართ საფუძველსა ზედა მოციქულთასა და წინასწარმეტყველთასა, რომლისა თვე კიდრტების მისთა არს ქრისტიე იესუ“ (ეფეს. 2, 20), ხოლო გოდლების აღგორა მოხმობილია 17-ე ფსალმუნიდან. რომელშიც ნათქვამია: „მოადეგით სოონსა და მოაკეით იგი და მოუთბრობდით გოდლებსა მისსა... დასხენით გულნი თქვენნი ძალსა შინა მისსა და განიყაით გოდლები მისი“. (ფს. 47, 10). თეოდორიტე კვირელის განმარტებით (რომლის ძველი ქართული თარგმანი „შატბრტის კრებულში“ შტბრტილი და, რომელსაც, ცხადია, კარგად იცნობდა პეტრიწი), „სიონად — ღმრთისმსახურებისა სახიერებასა უწოდეს: ესე იგი არს, ღმრთისა შეწეენითა განამტკიცნა და ანგელოზებრივი მოწესებობა უჩუნა ქუეყანასა და გოდოლი სამართლისა თვისისა მკველად გარე-მოადგა თავით თვისით, რომელ მოქმადლა სულმან წმიდამან გამოცხანა ყოელისა სოფლისა და ბევრნი გოდოლინი ძლიერნი დაამტკიცნა მოძღვრებითა თეს-თა...“ (7, გვ. 401—402), თეოდორიტის აზრით. ამ და მომდევნო მუხლებში („ნათათა მითბრობად შეუძლოთ თქვენ ნათესავსა სხუასო, რამეთუ ესე არს ღმრთი, ღმერთი ჩუენი უკუნისამდე და უკუნითი უკუნისამდე და ამან დამწესუნეს ჩუენ უკუნისამდე“: ფს. 47, 14—15, 7, გვ. 402) აღგორიულად ის აზრია გატარებული, რომ სხუადასხუა ხალხი (ნათესავი) ერთ კეშმარტი ღმრთის აღიარებდა. ეს გოდლები ერთ სიონშია შეკრებილი, რომელიც კეშმარტი ღმრთისმსახურების განსახიერებას წარმოადგენსო (აქ ბაბილონის გოდლის აღგორიანია). იოანე პეტრიწის განმარტებით კი, დაეითი (რომელსაც იგი „ჩემს ორფოსს“ უწოდებს) წინასწარმეტყველებს ქრისტიეს ენებებზე, ჩუენთვის რომ თავს-ილო, მის ლეთაებრივ მამაკობაზე, და „ღეთის სიტყვის ნათლით“, ანუ ქრისტიეს მეშეობით ჰკრავს ამ გოდოლთა კიდებებს (I, გვ. 208—209). პეტრიწი, უკავშირებს რა პავლე მოციქულის სიტყვებს ეფესელთა მიმართ „ფსალმუნთა“ ზემოთდამოწმებულ მუხლებს, კიდევ უფრო შორს მიდის და „გოდლებად“ გულისხმობს ბაბილონელთა, ქალდეველთა, ელნთა, მოსესა და მონათა წიგნებში ღოდადრო გამონათებულ კეშმარტიებს, ხოლო ყველა ამთა შემკრელ ლოდად — „მამისა მერ წარმოარსებულ შუეს“ — ქრისტიეს მიჩნევს. ამგვარად, პეტრიწის აზრით, ერთია ის კეშმარტიება, რა-

მელსაც სხვადასხვა დროს ქადაგებულენ. ქალდეველთა ასტროლოგია, ელინთა სიბრძნე, თუ ბიბლიური თხზულებანი და ეს კუმპარტება ჩვენ გამოგვეცხადა ქრისტეს მიერ, რაზედაც მოგუთხრობენ სახარებანი, ამასვე ადასტურებსო „ჩვენი ევლესიის შემოდღერ — პავლე“, რომელიც. პეტრიწის აზრით, ღვთის სიბრძნისაკენ — „ჩუენი ქრისტეს“ უზენაესი გოდლისაკენ მოუწოდებს და ერთად ჰკრავს მათ და თავს უყრის. როგორც მოწაფეებს მოძღვრის წინაშე (1, გვ. 208).

საინტერესოა „ფსალმუნთა“ და „ბოლოსიტყვს“ ურთიერთმიმართების საკითხი. აქ გამოიყვეტება ორი მომენტი: 1. როცა იოანე ფილოსოფოსი თავისი სულიერი განცდების გადმოცემისას მხატვრული, ექსპრესიული ფუნქციით იყენებს გამონათქვამებს ფსალმუნთა წიგნიდან და 2. როცა ფსალმუნთა ცალკეული მუხლები მოყვანილია მათი სიმბოლური განმარტების მიზნით, გარკვეულ საკითხებთან დაკავშირებით, მაგ. სამების დოგმების დასაბუთებისათვის. ამ შემთხვევაში ავტორი, ეყრდნობა რა ადრინდელი ხანის ქრისტიანულ ეგზეგეტიკას, მაგ, გრიგოლ ნაძიანძელის საღვთისმეტყველო სიტყვებს, ამავე დროს, იძლევა საკუთარ ინტერპრეტაციებსაც.

იოანე ფილოსოფოსი თავის განცდებს ხშირად სახარებისა და ფსალმუნთა ერთ გადმოსცემს, შთაბეჭდილების გასაძლიერებლად იშველიებს იქიდან ანდანებდა და სხარტ გამონათქვამებად ქტეულ ფრაზოლოგიას. ასე, მაგ, როდესაც იგი ლაპარაკობს იმაზე, რომ მისი შრომისა და ტვირღების ნაყოფი განაასქლად უეცოთა და გამოუღღელთა წინაშე გამოქონდათ, განცდის სიმძაფრის გასაძლიერებლად იგი მიმართავს მათეს სახარების ერთ მუხლს, სადაც ნათქვამია: „ნუ მისცემთ სიწმინდესა ჩემსა ძალთა, ნუცა დაუფნოთ მარგალიტა თქუენსა წინაშე ღორთა, ნუუუე დასტრგუნენ იგი ფერკითა მათითა და მოიქცენ და განგებოქნენ თქუენ“ (მ., 7, 6). მთელ ამ პასაჟზე იგი მიანიშნებს სიტყვებით: „იტყვს ქმაფ ნუ წინადაფენად“. ან აქვე, აღწერს რა თავის ღმობათა და ტვირღებს და იმ მიმე შრომას, რომელსაც მან მისცა თავი, წერს: „არა ვეც რული სარეცეთა მოძღვრებისა ჩემისათა და არცა წამი, სასუენთა სულისა ჩემისათა...“ ეს სიტყვები უნებურად გვახსენებს ფსალმუნთა შემდეგს ლექსს: „არა ვსეე ძილ თულასა ჩემსა, არცა რული წამთა ჩემთა, არცა განსუენებაჲ კორცთა ჩემთა“ (13, 4). ან გაიხსენოთ პასაჟი. სადაც პეტრიწი, უჩივის რა ქართველთა და ბერძენთა მხრივ შურსა და მტრობას, წერს: „ვინაჲ მრჩობლთა და მრავალმრჩობლთა და ესეთათათა ღმობათაგან მიღმოიბნეოდი სენთა, უცხოებლთა და შურთა და ვერაგობათა საქუმოლისაგან... ქართველთა და ბერძენთა შორის. ქართველნი. თანადგომისა წილ და თქუმისა ესთა, ვითარმედ წმიდასა განგებსასა ღმრთისასა კაცი ტომისაგან ჩუენისა უწარმოებია კელონებათაგან სულისათა დაქელონებული, ხედეთათაგან გონებისათა გავრებებული, ეინაჲ, დაუღგეთ, ვიძულოთ, ღმობათა მისთა უნუგეშინისოთ. ტვირღლთა მისთა ეეწამლნეთ, დაფარულთა მისთა ცხადად ეემხარკნეთ, რაჲთა, ვითარცა უცხო ბუნებისაგან წარმოარსებულსა, მსგავსი და ნაცვალი მისი უშთინოთ, რამეთუ მედინრას ბუნებისა არს კაცი და ვამი რღუევისა მისისა უცხოობოს, — არ ესთა. არარაჲ ვერ იგულარსკმავს, ვითარმედ „ბრკალსა ჩემსა უმხირღესსა საფრკოდ სულისა ჩემისაღ“ (1, 222, 1—12). ეს უკანასკნელი სტრიქონები 55-ე ფსალმუნის პარაფრაზია, რომელიც აშკარად მაღლა დგას ძველ ქართულ კანონიკურ თარგმანზე როგორც სიზუსტის, ისე მხატვრული

თარგმანის თვალსაზრისით: ძველ თარგმანშია: „იგინი ბრკალსა ჩემსა უმზირადეს, რაფთაჲსა უმზირადეს სულსა ჩემსა“ (אשר תִּי אֶרְבֶּנָּךְ מִבְּרָכָה וְאַחֲרָיִךְ אֶרְבֶּנָּךְ מִבְּרָכָה וְאַחֲרָיִךְ אֶרְבֶּנָּךְ מִבְּרָכָה). «Наблюдают за мной пятами, чюдны уловить душу мою») ბიბლიური ფრაზეოლოგიისა და გამო-ნათქვამების ანდაზური და ხატოვანი გამოთქმების სახით ჩართვა მონათხრობში გრძნობა-განწყობილებისა და სიტუაციის ნათლად და სხარტად დახატვა-დახასიათებას უწყობს ხელს, მით უფრო იმ ეპოქაში, როდესაც ეს ფრაზები მკითხველსა თუ მსმენელს ძვალ-ბილში ჰქონდა გამჭდარი, ეს სტრილი - ბიბლიური სახეებიც აზროვნება — დამახასიათებელია პატრისტიკული პერიოდის სტრუქტურისა და ეპისტოლარული მემკვიდრეობისათვის.

ამემაღ ჩვენი ყურადღების საგანია „პოლოსიტეაობის ტექსტის ფსალმუნთან მიმართების მეორე ასპექტი: ესაა ფსალმუნის, როგორც „სამების ანგელოზის“, როგორც ქრისტეს საიდუმლოს წინასწარმეტყველების შემდეგი წიგნის განხილვა-განმარტება იოანე ფილოსოფოსის მიერ.

არსებობს უამრავი კომენტარი დავითის ფსალმუნებისა — როგორც სრული, ისე მისი ცალკეული მუხლებისა. ამ განმარტებათა ავტორებისაგან ჩვენში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდნენ ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნოსელი, გრიგოლ ნაზიანძელი, იოანე ოქროპირი, კირილე ალექსანდრიელი, თეოდორიტე კერელი, მაქსიმე აღმსარებელი (მარათლია, გრიგოლ ნაზიანძელს არ მიუძღვნია სპეციალური ნაშრომი ფსალმუნისათვის, მაგრამ მის სიტყვებსა და წერილებში ხშირადაა გადმოცემული ფსალმუნთა ცალკეული მუხლების „ლეთისმეტყველება“, რასაც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ეყრდნობა იოანე პეტრიწი სათანადო მუხლების განმარტებისას). ეს განმარტებანი ძირითადად სახისმეტყველებითი ანუ სიმბოლური ხასიათისაა, სადაც ფსალმუნი გააზრებულია, როგორც წინასწარმეტყველური წიგნი, რომელშიც ალეგორიულადაა მინიშნებული ქრისტეს, მხსნელის მოვლინების შესახებ. ცნობილია, რომ პაულე მოციქულიდან დაწყებული, ქრისტიანი მკვები ძველი აღთქმის წიგნებს პროვიდენციული თვალსაზრისით განმარტავდნენ. ასეთი ღმრთისმეტყველებითი განმარტების შედეგად ეს წიგნები ქრისტიანულ ძვლებად იქცნენ. მაგ., გელათის ბიბლიის ერთ-ერთ განმარტებაში, რომელიც კირილე ალექსანდრიელს ეკუთვნის, ნათქვამია: „ბევრეულითა რავეთა მიერ მოაწვეებდა შჯული საიდუმლოსა ქრისტესისა“ (10, ფ. 49V). ამავე. გელათის ბიბლიის ერთ-ერთი კატენი გვაუწყებს, რომ სამი იპოსტასის თავიდანვე გამოცხადებას მოერიდა სოფლის შესაქმის მათწყებელი — მოსე იმ მიზეზით, რომ მრავალღმრთეებისა და აგებულთა (მეჭმნილთა) თაყვანისცემის ცოუნება არ გამოეწყიაო (10, ფ. 102r). თეოდორიტე კერელი ფსალმუნთა განმარტებაში წერს: „ესე ფსალმუნი თქმულ არს უფლისთვის იესუ ქრისტესსა, რომელმან სიკუდილითა თესითა სძლო... მძლავრებასა ცოდებასა“ (7, გვ. 385) ბასილი კესარიელის აზრით, „ფსალმუნში ამოიკითხავ სრულყოფილ ღმრთისმეტყველებას, წინასწარმეტყველებას ქრისტეს ხორციელ მოვლენებაზე, შიშს განკითხვისას, სასოებას აღდგომისა, მიგებას სასჯელისა, აღთქმის დიდებისას, გამოცხადებას საიდუმლოთა. ყოველივე, ვითარცა დიდსა და საზოგადო საგანძურში, შეკრებილმა ამ სულთა სამკურნალო წიგნში“ (12, გვ. 181), რომელიც „წინასწარმეტყველებს მომავალზე, იხსენებს გარდასულს,

იძლევა კანონებს ცხოვრებისა (12, გვ. 177). ბასილი დიდის ამ სიტყვებს ეხმარება პეტრიწის გამოწვევებითი ფსალმუნთა დანიშნულებაზე, ეფრემ შირაკე უთუოდ ბასილის ამ განმარტებას ეყრდნობა, როცა ამბობს: „ეგრეთვე ჰყოფს ღმრთივ აღძრულსა ესე ქნარი სიტყუათა დაეთითსთაჲ: ყოფადთათჳს წინადასწარმეტყუელსა და გარდასულთა ქველსმოქმედებთა ღმრთისათა მოიკსენებოს“ (6, გვ. 41).

იოანე პეტრიწი, ისევე, როგორც ეფრემ შირაკე, ქრისტიანული ეგზეგეტიკის ტრადიციებს მისდევს იმ განსხვავებით, რომ იგი იძლევა საკუთარ თარგმანს ან პარაფრაზს განსამარტავი მუხლისას. პეტრიწი, რა თქმა უნდა, ეყრდნობა პატრისტიკულ ლიტერატურას, რომელთაგან განსაკუთრებით ხელშესახებია სიახლოვე ბასილი კესარიელისა და თეოდორიტე კერელის განხილვა-განმარტებებთან, ხშირადა და მოწმებული პავლე მოიქველი, რომელსაც იგი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, უწოდებს „მემოდღარეს ჩუენისა ეკლესიისა“ ან უბრალოდ, „ჩემს პაულეს“, ყოველ ნაბიჯზე ახსენებს „ჩემს ღმრთისმეტყუელს“ — გრიგოლ ნაძიანელს, რომლის საღმრთისმეტყველო სიტყვებიდან მისა და სულისწმინდის შესახებ ციტირებული აქვს მისი კომენტარები ფსალმუნთა იმ მუხლების გარშემო, რომლებშიც ნაძიანელი სამების წინასწარმეტყველებას კითხულობდა (ამაზე დაწერილებით ქვემოთ). პეტრიწი თვავალიწინებ ამ ავტორიტეტების ინტერპრეტაციებს, მაგრამ, კი არ იმეორებს მათ, არამედ თავს ნებავს აძლევს (როგორც თვითონვე ამბობს, „ეიტყუო მკადრენიო“), განავითაროს საკუთარი აზრები, წარმოადგინოს თავისი ინტერპრეტაციები და დამატებითი არგუმენტები, რისთვისაც იგი, ნაძიანელის მსგავსად, ფართოდ იყენებს უღინთა ფილოსოფოსებს: ეკრძოდ, პლატონსა (რომელსაც იგი უწოდებს „მიკრონსა ღმრთისმეტყუელებისასა“) და პროკლეს (რომელსაც იგი „ჩემს ატრეკელს“ უწოდებს, ან უბრალოდ, ფილოსოფოსად იხსენიებს).

იოანე პეტრიწისათვის „ფსალმუნი“, რომლის ავტორსაც იგი „წინამეტყუესა დიდსა დაეთის“, „ორფეოს — დაეთ მეფეს“, „ჩემს ორფეოსს“ და „ჩემს ორფეოსს“ უწოდებს (1, გვ. 208, 7, 210, 1, 210, 25). — ეს არის „ლოცვის სატავი წიგნი“ (208, 1, 218, 14), „ჩუენი მრავალმკული სამოთხე“ (202, 13, 215, 4). „ეგბური ქრისტეს მამისა ეენახთასა“, რომელთა „წინხად მოვალს ქრისტეს“, რათა აღასრულოს აღქმა: „მისცეს სასყიდელი თითოეულისაჲ“ და თანამლოცველებთან ერთად „ღუნოსა მისცემდეს მალსა“ (208, 1—4). მისი აზრით, ფსალმუნი ეს არის „სულის მუსი“ (223, 3) ანუ მუსიკა, „სულითი ორღანოჲ“ (208, 5), რომელიც „ადანთებს სულთა შორის ჩუენთა ხედვათა ზესთა წმიდისა სამობისათა“. პეტრიწს ამ შემთხვევაში ფსალმუნი აინტერესებს როგორც „სამების ანგელოზი“ ანუ მაცნე, და „ყოველი მისი აზრი და გონება“ მიმართულია იქითკენ, რომ „მოიკითხოს, თუ რას „ღმრთისმეტყველებს“ ფსალმუნი წმინდა სამების საიდუმლოს შესახებ. „თანამებუობა“ ყველანამ იმ „ღმრთისმეტყველისა“ და ფილოსოფოსისა, რომელსაც იგი „თანამგაოითანებს“ და „თანადაიწამებს“ მსჯელობისას, მას სჭირდება იმისათვის, რომ „ფსალმუნში“ სამების ღმრთისმეტყველება ამოიკითხოს: ეკრძოდ, ზესთარისისაგან და მამისაგან, ანუ ერთისაგან გამოშავლობა პირველი არისისა და პირველი მყოფისა (რომელიც მთელი განმარტების მანძილზე ნამდვილყო-

თია)¹, პირველი გონებისა და ლოგოსისა, „ძისა — ქრისტესი — სულისა ზეჲ წმიდისა“.

მოელი ეს პასუჲი (გვ. 209, 24—210, 26-მდე), რომლის თემაც „სალმართისა ბუნებისა სამობით ზედის“ პრობლემაა, ეყრდნობა გრიგოლ ნაძიანძელის სალმართისმეტყველო სიტყვებს ძისა და სულიწმიდის შესახებ.

გრიგოლ ნაძიანძელი თავის სიტყვაში „სულია წმიდისათჳს, სიტყვისგებაჲ ბოროტთა მათ მწვალებელთა მიმართ“ (31-ე სიტყვა), ასაბუთებს რა ღმერთის ერთარსებისა და სამგვამონების დოგმას, თავისი დებულების გასამკარებლად იშველებს დავით წინასწარმეტყველს, რომელმაც, მისი აზრით, პირველმა „გულისხმა-ყო და იღმართისმეტყველა“ სამება შემდეგი სიტყვებით: „ნათლითა შენითა ვიხილეთ ჩუენ ნათელი“ (ფს. 35, 10). ეს ნიშნავს. — განმარტავს გრიგოლ ნაძიანძელი, — რომ „მამის ნათლისაგან ვიხილეთ ძეს სულისწმიდის ნათელის მეშვეობით“. მისი აზრით, ეს არის სამების მოკლე და საუკეთესო ღმრთისმეტყველება, ანუ მისი თარგმანება ღმრთისმეტყველების ენაზე. უფრო ნათელი რომ გახდეს გრიგოლის არგუმენტაცია, მოვიყვანოთ მისი სიტყვის ამ ნაწილს სრულად ექვთიმე ათონელისეული თარგმანით: „იყო ნათელი ჳემმარტი, რომელი განანათლებს ყოველსა კაცსა, მომავალსა სოფლად — მამათ. იყო ნათელი ჳემმარტი, რომელი განანათლებს ყოველსა კაცსა, მომავალსა სოფლად — ძეჲ. იყო ნათელი ჳემმარტი, რომელი განანათლებს ყოველსა კაცსა, მომავალსა სოფლად — სული წმიდა, ნუგეშისმცემელი. იყო და იყო და იყო: არამედ ერთ იყო. ნათელი და ნათელი და ნათელი: არჳედ ერთი ნათელი, ერთი ღმერთი. ესე არს, რომელი დავით გულისკმა-ყო პირველ და თქუა, ვითარმედ: „ნათლითა შენითა ვიხილეთ ჩუენ ნათელი“. და აჲ ჩუენ გვხილავს და ექადაგებთ: „ნათლისაგან მამისა ნათელსა ვეხილათ ძესა — ნათლითა მით სულისათა: ესე არს მოკლე და კეთილი სამებისა ღმრთისმეტყველებაჲ (9, A 16, ფ. 245V, აბ). ფსალმუნის ზემოთღმოწმებული მუხლის გრიგოლ ნაძიანძელისეული ინტერპრეტაცია ემსახურება მწვალებელთა წინააღმდეგ ერთარსება სამგვამონი ღმერთის აღარება-დასაბუთებას („ჩუენ ერთსა ღმერთსა აღვიარებთ, რამეთუ ერთ არს ღმრთაებაჲ და ერთსა მის მიმართ მისჯანთა მათ აჲუს ერთობაჲ, დაღაცათუ სამგუამონედ ექადაგებთ. რამეთუ. არა თუ რომელიმე მათგანი უმეტეს არს და რომელიმე — უღარეს ღმერთი, არცა რომელიმე უზუცეს არს და რომელიმე უმრწემეს, არცა ნებითა განიყუებებიან, არცა ძალითა განიყოფიან... არამედ განუყოფელ არს ღმრთაებაჲ განიყოფილებითა გუამოვნებისათაჲ: 9, A 16, 251 r—v). სწორედ იმისათვის, რომ დაასაბუთოს „სალმართო ბუნების სამობით ზედეჲ“, იოანე პეტრიწი მიმართავს გრიგოლ ნაძიანძელის ამ სიტყვას და ეთანხმება ფსალმუნის ზემოთმოყვანილი მუხლის მისეულ ინტერპრეტაციას: „ჩემო ესე ღმრთისმეტყველი... იტყოდის რაჲ მამისა მიმართ, ვითარჳედ: ნათელსა შორის შენსა ვიხილეთო ნათელი ესე“, ესრეობს მტყველი მამისა მიმართ: „სულსა შენსა შორის ვიხილეთო ნათელი შენი“ (I, 209, 28—29). ამასთანავე, გრიგოლის პირველ სიტყვაში „ძისათჳს“ პეტრიწი პოულობს თავისთვის კიდევ უფრო მნიშვნელოვან დებულებას სამების დასაბუთებლად: „იტყეს, ვითარმედ: „მხოლოდ დასაბაისავე დრკა დაჲიდრე სამობამდის დადგა“.

Δὲ τὸν αὐτὸν μόνον ἀνὰρχῆς ἐξ ἑαυτοῦ ἔσθαι, μὴ ἔχει τρεῖς ἕτεροι (16,

¹ ამ საკითხის შესახებ სხვაგან ვაკენ მსჯელობა.

გვ. 180) (Ποσεμυ, единица, от начала подвижшзся в двойственности, остановились на тринчности» (11, გვ. 54).

ექვთიმე ათონელის თარგმანით: „ამისთვის ერთგუა მოვინება პირველითგან ორგუა მოვინებად წარმატებითი, სამგუა მოვინებად სრულ-იქმნა, და ესე არს ჩუენდა მამა, ძე და სული წმიდა“ (9, ფ. 225 r—v). პეტრიწი აქვე მიუთითებს, რომ „ჩემი ესე ღმრთისმეტყუელი“ სამობით ხედვისათვის საღმრთოსა ბუნებისა, მწუერჯულსაჲსა მასჲს ფილოსოფოსსა დიოსასა. პლატონს, თანა გამოითანაებებს, ვითარცა მიჰროსნა ღმრთისმეტყუელებისასაო“ (209, 24—26). მაგრამ თითონ გრიგოლი ამ სიტყვებთან დაკავშირებით არ ასახელებს არაერთად წყაროს. საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ გრიგოლ ნაძიანძელი, როდესაც ეყრდნობა იმ ეპაქტება „გარეშე“, ელინ ფილოსოფოსებს, ჩუეულებრივ, ერიდება მათს პირდაპირ დასახელებას და „ეინმე ღმრთისმეტყუელად“ ან „ეინმე ელის სობრძნისმოყუარედ იხსენიებს (τῆς τῶν ἁγῶν Ἐκκλησίας: მთარგმანად: „შე თანაჲრ“ Ἐκκλησία: φιλιασφετηζῶν εἰς θεῶν¹). ასე რომ ზემოთ მოყვანილი ფრაზა, რომელიც სამის ერთოდან გამოშავლობას ეხება ორის შემეგობით, გრიგოლ ნაძიანძელს შეიძლება მართლაც პლატონიდან ჰქონდეს ნასესხები წყაროს დაუსახელებლად. ყოველ შემთხვევაში, პეტრიწს, რომელმაც თითქმის ზეპირად იცის პლატონის დიალოგები, განსაკუთრებით „პარმენიდე“ და „ტიმაიოსი“ (იგი ხშირად მახსოვრობით, ზეპირად ახდენს მათს ციტირებას) და, გარდა ამისა, პროკლეს კომენტარებიც ამ დიალოგებზე, გარკვეული პარალელი აქვს მხედველობაში, როდესაც დაწმუნებით ამბობს, რომ „ჩემი ღმრთისმეტყუელი თანა-გამოითანაებებს პლატონს“ და ამაში მას ეთანხმება პროკლეს თავის კომენტარებში „ტიმაიოსისა“ და „პარმენიდეზეო“ („ხოლო ფილოსოფოსი თან-მოუქმავს, ოდეს-რამ ტიმონის“ შორის და „პარმენიდის“, ატუმიდეს ოქრომძიუთა მათ თესთა, ჩემი იგი ატტიკელი“: I, 209, 30—33). შესაძლებელია, იოანე ფილოსოფოსი ამ ადგილის წყაროდ გულისხმობს „ტიმაიოსის“ 35 bc მონაცვეთებს, სადაც ლაპარაკია იმაზე, თუ როგორ შექმნა ღმერთმა სული სამის ერთ არსებაში შეერთების გზით. ეს მონაცვეთი განმარტებული აქვს პროკლე დიადოხოსს თავის „Εἰς τὸν Τιμαῖον Πλατωνος“—ში (15, გვ. 174).

გრიგოლ ნაძიანძელის ზემოთ მოყვანილი გამონათქვამი, როგორც ჩანს, ცხოველ ინტერესს იწვევდა იმდროინდელი ბიზანტიის განათლებულ წრეებში: ასე, მაგ. იოანე, იტალოსის ერთ-ერთი ტრაქტატი, რომლის სათაურია Τριεὶς αἰὲς ἀνάσταται: ἑνὲν καὶ τρεῖς ἀναρχοῦνται καὶ πολλαρχοῦνται καὶ μοναρχοῦνται (იხ. 18, გვ. 185, სწორედ ამ სიტყვებით იწყება ნაძიანძელის ზემოხსენებული 29-ე სიტყვის [I ნაწილი]), თითქმის მოლიანად ეძღვნება სამების შესახებ ამ გამონათქვამის წმინდა ფილოსოფიურ განმარტებას პითაგორას, არისტოტელეს, პორფირის, პროკლეს, გრიგოლ ნოსელის ნაზარეტის გათვალისწინებით (18, გვ. 186—187)—წყაროები მითითებულია გრიგოლ წერეთლის მიერ, რომლის მომზადებულიც იყო გამოსაცემად იოანე იტალოსის ეს ტექსტები. მითითებულ წყაროებს შორის ყურადღებას იქცევს Porph. Histor.

¹ ასე, მაგ. ამავე სიტყვაში იგი იმეორებს პლატონის გამონათქვამს პირველი მიზნის შესახებ: „როგორც გადაკეტილი თარი, დუერბარი კიდევხიდან“ (Ennead. V, lib, I, 6), მაგრამ ისე, რომ პირდაპირ კი არ ასახელებს ავტორს, არამედ „ერთ სობრძნისმოყუარედ ელინს“ უწოდებს მას. 28-ე სიტყვაში კი მას აშკარად პლატონის „ტიმაიოსიდან“ მოკვან

Philos. Fgm XV, რომელიც ეხება სწორედ ჩვენთვის საინტერესო გამონათქვამს. სამწუხაროდ, ჩვენ ამჟამად ხელი არ მიგვიწვდება დასახელებულ წყაროზე. შესაძლებელია, ეს გამონათქვამი ზუსტად ამ სახით პორფირის ეკუთვნოდეს, მაგრამ, თავის მხრივ, ისიც ალბათ პლატონს ეყრდნობა.

გრიგოლ ნაძიანელის შრომების კრიტიკულ (ფრანგულ) გამოცემაში ზემოთ მოყვანილი ამ საძიებელი ციტატის მხოლოდ დასაწყისის — *ἀπ'ἀρχῆς* წყაროდ მითითებულია იოანეს სახარების I, 1: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ ἀλήθεια*. რაც ეფიქრობთ, არ უნდა იყოს მართებული (16, გვ. 180).

მაგრამ დაუბრუნდეთ პეტრიწის მიერ ნაძიანელის სიტყვიდან მოხზობილ ციტატას: „მხოლოდ დასაბამსავე დრკა და ვიდრე სამომამდის დადგა“. როგორც ვხედავთ, მის თარგმანში გამოტოვებულია ე. წ. აღმოსავლური თეოლოგიური თელსაზრისისათვის შეტად მნიშვნელოვანი ნაწილი *εἰς θεμελιον κτισθῆναι* (ძვე თარგმანით: „ორგუამოვნებად წარმატებით“, რუს. თარგმ. *пог-внищаяся в двоиичность*), რაც ორთოდოქსული ღმრთისმეტყველებების ენაზე უდრის *ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπαρεσθέντων ἑξ ἑσῆς* (მაქსიმე აღმსარებელი, იოანე დამასკელი) „გამომავალი მამისაგან ძის მიერ“ (ანუ „გზით“, „მეშვეობით“, „*през сына*“)².

ისმის კითხვა: განვებ გამოტოვა ეს სიტყვები პეტრიწმა, თუ შეამოკლა ნაძიანელის ეს გამონათქვამი, როგორც ამას სხვა შემთხვევაშიც აკეთებს? თუ განვებ აუარა გვერდი, მაშინ უნდა დაგვეშვა, რომ იგი მოერიდა ლათინთა

ფრაზა *θεῶν νοήσιον μὲν χελεπὸν φράσαι δὲ δόξαστον* „შეუნობა ღმრთისა ძნელა, ხოლო გამოთქმა შეუძლებელი“, თემცა ავტორს პირდაპირ არ ასახელებს: *ἐν τῆς εἰς τὴν ἀρχῆς Ἐλλήσι θεοσιόσιον* (16, გვ. 108) „როგორც ერთი ვინმე ღმრთისმეტყველი სიბრძნისმოყვარებლად (ფილოსოფოსობდა)“. ალბათ აქედან მოდის პეტრიწის გამოთქმა: „იტყუა ერთი ვინმე ღმრთისმეტყველთა“ (I, თ. 8, გვ. 34—35), რომელშიც აშკარად პლატონი იგულისხმება, რადგანაც ციტატი, რომელიც ამ სიტყვებს მოსდევს, („იძლებაა ღმრთისა სატრფოთა აქვე შეღწეოდეს შე, ხოლო შობად დაშობილებს“) პლატონის თეატეტოსიდანაა (150c).

1 ამ საკითხში აღმოსავლური და დასავლური (*Ilinoque*) თელსაზრისების დაპირისპირების შესახებ ვრცელად იხ. В. Лосский, Исхождение святого Духа в православном учении о Троице, Журнал Московской патриархии, 1973, № 9; В. В. Болотов, «К вопросу о «филиокве», СПб, 1914 г., Проф. Л. Воронов, Вопрос о «филиокве» с точки зрения русских богословов, Богословские труды, т. 11, сб. Ленинград, 1986 г. с. 160.

2 აღსანიშნავია, რომ ე. ბოლოტოვის თავისი მტკიცებისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საბუთად მოქავეს გრიგოლ ნაძიანელის სწორედ ეს გამონათქვამი და ამახვილებს უნარდებამს იმაზე, რომ თუ წმ. სამების ბაოსტასების ბიბლიურად დადგენილ რიგს (εἰς τὴν ἀρχῆν, ძე და სული წმიდა) არა აქვს შინაგანი ლოგიკური საფუძველი და, თუ იგი არ ასახავს ღვთაებრივ საიდუმლოს ძის ლოგიკური უწინარესობის შესახებ სულაწმოდის შიშართ (როგორც აუცილებელი პირობისა — *условие* — და არა როგორც მიზეზისა, რადგანაც ერთადერთი მიზეზი არის მამა) ანუ: თუ იგი ზუსტად არ შეესატყვისება სამგვამოვანი ერთარსება დეკარის შენგან შეყოფის, მაშინ რატომ არა იქვს გამოტოვებული ნაძიანელს (εἰς τὴν ἀρχῆν κτισθῆναι) — *εἰς τὴν ἀρχῆν κτισθῆναι во двоичности?* («Почему не опущено это «двоиичность» и не выразилась так, что еднница, вдруг вскрылась или истощилась в трои-»

სხიზმის — filioque-ს (მამისაგან ძის მიერ სულიწმიდის გამოძვლობის) ხაზ-გამას, რაც ვრთოლ ლეთისმეტყუელის ამ გამოხატუქაში შეიძლებოდა და-ენახათ. ცნობლია, რომ filioque-ს კრედოს გამართლებას ლათინები ეძებდნენ და პოულობდნენ კიდეცა კრისტიან მამათა სწორედ ამგვარ გამოხატუქაებში (და ვ. ბოლოტოვი ხომ ნაძიანძელის ამ სიტყვებს ეყრდნობა, რისა სული წმიდის გამოძვლობისათვის აუცილებელ პირობად („условие“) ძეს მიიჩნევს).

მაგრამ როგორც პეტრიწის შემდგომი მსჯელობიდან ჩანს, იგი ნაძიან-ძელის სიტყვების სწორედ ისეთ ინტერპრეტაციას იძლევა, როგორსაც ვ. ბოლო-ტოვი: „ჩემი ესე ღმრთისმეტყუელი“, წერს იგი, „წინამეტყუესა მას დავითს თანა-დაეღაღებდის, რამეთუ მხოლოდ ერთსა და მამასა, და ზაად მიღრკვად გამოსავალთათ — ძესა, ხლო დგომად და მისრულებად — სამოძასა სულისა წმიდისა“ გულისხმობსო. ამგვარად, როგორც ჩანს, ეს ციტატა ნაძიანძელის 29-ე სიტყვიდან პეტრიწს ზეპირად აქვს დამოწმებული ჩვეულებისამებრ, შე-მოკლებით, როგორც ცნობილი მსმენელისა თუ მკითხველისათვის.

იოანე პეტრიწის მთელი ეს ვრცელი მსჯელობა მამის, ძისა და სული წმიდის შესახებ მეტად მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ, იგი გამოძახილი უნდა იყოს იმ დროს ბიზანტიისა და რომის ეკლესიათა შორის მიმდინარე დოგმატიკური ხასიათის დისკუსიისა: როგორც ცნობილია, საერთოდ აღმოსავლური (ბიზანტიური) თეოლოგიური პოლემიკა საუ-კუნეების განმავლობაში უმთავრესად წმ. სამების პირველი ორი იპოსტასის ურთიერთდამოკიდებულების გარშემო ტრიალებდა (იხ. „Дѣянія вселенских соборов, Казань, т. I—VII, 1878—1891 гг.; აგრეთვე: Ф. Успенский, Оче-рки по истории византийской образованности, СПб, 1892). მაშინ, როდესაც დასავლეთის (ლათინურ) ეკლესიასთან კამათში პირველ პლანზე იყო წამოწეული საკითხი სული წმიდის ადგილის შესახებ სამებაში: კერ-ძოდ, სული წმიდის გამოძვალობა მისაგანაც (ზ:з таъ шай, „вразъ сына“). რაც შემდგომ კათოლიკური რწმენის კრედოშიც იქნა შეტანილი და მთავარი დოგმატიკური მიზნები გახდა აღმოსავლური და დასავლური ეკლესიების გან-ხეთქილებისა. XI—XII საუკუნეებში ეს საკითხი ბიზანტიის თეოლოგიურ წრეებშიც აქტუალური გახდა: შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ იოანე იტ-ლოსმა უძღვნა გრიგოლ ნაძიანძელის ამ სიტყვებს სპეციალური კომენტარები. 1112 წელს კი, შილანის არქიეპისკოპოს პეტრე გროსელანთან გამართულ დის-კუსიაში (რომელიც კონსტანტინეპოლში მიმდინარეობდა), ბიზანტიის მხრიდან გამოვიდა იტლოსის მოწაფე ევსტრატე ნიკიელი, რომლის ანტილათინური სიტყვებიდან გამოკრებილი „მოსაკსენებელი“ შეტანილ იქნა არსენ იუალიო-ელის „დოგმატიკონში“ (3, გვ. III). ყოველივე ეს მიუთითებს იმაზე, რომ filioque-ს საკითხი აწუხებდა იმ დროის ქართულ თეოლოგიურ წრეებსაც.

მთელი შემდგომი მსჯელობა იოანე ფილოსოფოსისა ეყრდნობა პაულე მოციქულს, ბასილი კესარიელს, იოანე დამასკელსა და ბოლოს, პროკლე დიადოხოსს. საერთოდ, ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქმის პეტრიწი სპე-ციალურად იღუწის ჩმისათვის, რომ ნათლად წარმოაჩინოს პროკლეს ფილოსოფიის თანხმობა ეკლესიის მამების მოძღვრებასთან, რათა ამ ფილოსოფიას არსებობის უფლება მოუპოვოს. პროკლე, მისი აზრით, ეთანხმება

(„თან-მეგვევების“) „ჩუენსა მას ორფეოს — დავით მეფეს“, როდესაც მყოფთა „წარმოებას“ ღმერთის გარდამეტებული კეთილობათა გადმოდინებით ხსნის: „ხოლო ატრიკელი -ესე საკუთრად მყოფთა წარმოებისათვის კეთილობასა დასდებს სახელად, რამეთუ იტყვს არ-რიდილად და საუწყოდ ესთა, ვითარმედ კეთილობაჲ ყოველთა ღმრთისაო ვერ იტია თვის-შორის განმზოლოვებულად, არამედ ზესთა საზესთაჲსა გარდამოიცა, რათთა სხუენიცა წარმოაჩინნეს თამენთანედ და მეზიარედ კეთილობათა თესთაჲსა... ესე თანმეგვეობს ჩუენსა მას ორფეოს — ატრიკელი ესე, — დავითს და მეფესა“ (I, გვ. 210). პეტრიწი პროკლეს მიიჩნევს თანმეგვემედ დავით წინასწარმეტყველისა, რომელიც „ღმრთისა კეთილობათა მდინეობას“ „უწოდს“ «ლუარად საშუებელთად» (ფსალ. 35, 9) ამგვარად, ფსალმუნის ამ გამოთქმას პეტრიწი დაურიდებლად (არ-რიდილად) ხსნის, როგორც ღმერთის გარდამეტებული კეთილობის გადმოდინებას და ამასთან დაკავშირებით იმოწმებს პროკლეს. ეს მით უფრო საყურადღებოა, რომ პლოტინის ანალოგიური აზრის შესახებ გრიგოლ ნაძიანძელი იმავე 29-ე სიტყვაში ამბობს: «Не дерзаем наименовать сего пере-злиянием благости, как осмелился назвать одним из любимых Еу-линов, которых, любоумудрствуя о первом и втором вшшовнике, ясно выразился: «Как чаша льётся через края» (II, გვ. 54).

ამგვარად, ბოლოსიტყვაობის ტექსტის მთელი პირველი ნაწილი ავტობულია ფსალმუნთა, ამ „სამების ანგელოზის“, ცალკეული მუხლების განმარტებებზე. ეს განმარტებანი ალევორიული ხასიათისაა და გამაგრებულია არგუმენტებით ელინ ფილოსოფოსთა, მოსეს და მოსეანთა წიგნებიდან. პავლეს, ბასილის დიდის, გრიგოლ ნაძიანძელის ეპისტოლეებიდან და სიტყვებიდან.

ბოლოსიტყვაობის ამ ნაწილში ფსალმუნიდან დამოწმებულია 15 მუხლი. საინტერესოა, როგორი სახით მოჰყავს ისინი იოანე პეტრიწს: კანონიერი თარგმანით თუ საკუთარი. საერთოდ, გელათის სკოლის ეგზეგეტიკური ხასიათის ნაშრომების შესწავლა ამ თვალსაზრისით შემდეგ სურათს იძლევა: როგორც წესი, ამ სკოლის მოღვაწენი იძლევიან განმარტავი ტექსტის, ანუ „კომენტის“ ახალ რედაქციას. ასეთ გელათის კატეხეზიან ბიბლიაში, პეტროფანე ზმერნელის „ეკლესიასტეს“ განმარტების თარგმანში, თეოფილაქტე ბულგარელის მარკოზის, ლუკას და იოანეს თავის სახარებათა განმარტებების თარგმანებში. პეტრიწი ამ შემთხვევაშიც თავისი დამკვიდრებული პრინციპის ერთგულია: როგორც წესი, ფსალმუნთა ტექსტს საკუთარი თარგმანით იმოწმებს. იგი ზოგი მუხლის ზუსტ თარგმანს იძლევა, ზოგისათ — შემოკლებულ პარაფრაზს, რომელთაც მინიმუმებს ფსალმუნის ამა თუ იმ ლექსზე. ზოგჯერ ორ სხვადასხვა მუხლს აერთიანებს გარკვეული აზრის დასაბუთების მიზნით.

როგორც ზემოთაც ვთქვით, ხშირად გამოყენებულია „ფსალმუნის“ ფრაზეოლოგია, მაგ. „ილოკეთო და მიეცი თ მალასა“ (I, 204, 4). ზუსტად ეს ფრაზა ფსალმუნში არ გვხვდება, მაგრამ „მალალი“ აქ ხშირად ფ-გურირებს, როგორც ღმერთის სახელი, ატრიბუტი: „ვიხარებდე და ვიშუებდე შენდამი და უგალობდე სახელსა შენსა, მალალო“: 9, 3, „ყოველი ქუეყანაჲ თაყუანის-გემდენ შენ და გიგალობდენ და უგალობდენ სახელსა შენსა, მალალო“: 65, 4, „ვაქებდე სახელსა უფლისა მალლისასა“ 12, 6...

ასევე, ფსალმუნიდანაა „ლუარი საშუებელთაჲ“ გამოთქმა: „ეთიარცა მესმე წინამეტქსაჲ, რამეთუ ესე უწოდსო ლუარად საშუებელთად და ვითარ მთიებად ღმრთისად და მთიებად საუკუნედ“ (210, 17); შდრ. ფსალმ. „დაით-

რენენ იგინი სიპოხითა სახლისა შენისათა და ღუარი საშუებელისა შენისა ასუა მათჲ 35, 9).

გავრთიანებულია „ფსალმუნის“ სხედასხვა თავები და მუხლები; ამასთან, თარგმანი ან ზუსტია, ან მიახლოებითი, ან აზრია გადმოცემული სხვათა სიტყვის კონსტრუქციით:

პეტრიწი

„აქებლით მასო ცანი და მზე და და ყოველნივე ვარსკულაენი, ქუეყანაჲ და ქუენანი ესე ყოველნი“ (202, 21—22).

„შიაგდე ღმრთისამდე ზრუნვაჲ შენი“ და ვირჩიე მიერდომჲ შორის სახლსა უფლისასა მისლედ ნათელსა ღმრთისა სასოებათაჲსა და „პირთა თქუენთა არა ჰრცხუენსო“ (210, 29) 211, 1.

„იღოლებრივი წარმართთანი ოქრომანნი და ვეცხლისანი და რათავე სხუათა ნიეთთანი ეშმაკ არიან, ხოლო უფალმან ცეებნი იმოქმედნაო“ (212, 27—29).

„კაცი, ვითარცა თივა ღლენი მისნი და განვლოს მის შორის სულმან მისმან“ (218, 20—21).

„არა დაეფარა ძული ჩემი შენგან და საღ დაევიძლო პირისაგან შენისა და აღსაეულთა სიმაღლითა და შთასაეულთა სიღრმითა“ (211, 6—7). იტყვს დადებად ბნელი საფარეოდ მისდა (212, 31).

ძველი¹

აქებლით მას ყოველნი ვარსკულაენი ნათელნი“ (148, 3), აქებლით მას ცანი ცათანი და წყალნი ზესკენლცათანი (148, 4).

„შიუტავე უფალსა ზრუნვაჲ შენი და გამოგზარდოს შენ“ (54, 23). მოედით მისა და განათლდით და პირთა თქუენთა არა ჰრცხუენს“ (33, 6).

„კერპნი წარმართთანი ოქრომანნი და ვეცხლისანი, ქმნულნი კაცთა კაცთანი“ (113, 12). „რამეთუ ყოველნი კერპნი წარმართთანი ეშმაკ არიან, ხოლო უფალმან ცანი შექმნნა“ (95, 5).

„კაცი, ვითარცა თივა არიან ღლენი მისნი, ვითარცა ყუაილი ველოსაჲ, ეგრე აღყუაედეს“ (102, 15). „რამეთუ განვლო სულმან მის შორის და არღარა იყოს და არცა იცნას ადგილი მისი“ (102, 16).

„არა დაეფარა ძული ჩემი შენგან, რომელ ჰქმენ დაფარულად სიმტკიცე ჩემი ქუეყანელთა ქუეყანისათა“ (138, 15).

„თეიდრემე ვიდე სულისა შენისაგან და პირისა შენისაგან ვიდრე-მე ვფელტოდი? (138, 7).

„დადუა ბნელი საფარეულად მისა“ (17, 12).

¹ ფსალმუნის ქართული რედაქციები, გამოსცა შ. შანიძე, თბილისი, 1960 წ.

„ოდეს-რამ დაურთოს ნესტეთა—კითარითა და ებნითა და სხუათა მორთულებათა სახიობითა ორღანებრივითა და გარეშითა, აწუეეს, ქებასა დამრთველი: „ცანი დაუჰამბებენ დიდებასა ღმრთისასა“ (212, 23—27).

„იმრავლეს უძღურებათა მათთა და შემდგომად ამისა იმსწრაფლეს“, ღმერთქმნილთა სულითა ყოველთა ღმრთისა მიმართ და კუალად, ღმრთისა მიმართ მეტყუელი მათდამო: „არა მოვიყსენო სახელები მათი ბაგესა შორისა ჩემთა“ ესეობს, ვითარჲედ არა ბაგითა, არაჲედ თუთ უშინაგანესითა წყალობათა თესითა კულითა დაპრთავს: „არცა შევექრიხო შესაყრებლები მათი სისხლთაგან“ (218, 17—20).

დანარჩენ შემთხვევებში ზუსტი თარგმანია ზოგჯერ ისევე სხვათა სიტყვის კონსტრუქციით გადმოცემული, ძველი რედაქციისაგან სხვაობს ძირითადად ლექსიკისა და ზოგჯერ სინტაქსური კონსტრუქციებით.

პეტრიწი:

„ისიტყუა უცნობოჲან გულსა შინა თესსა, რამეჲუ-არა არს ღმერთი“ (213, 15—16)

„ღმერთმან ჩუენმან, ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა, ყოველი, რაოდენი ინება, იქმოდო“ (212, 16—18).
„მთუარე ქმნაო ეამთადმი“ (209, 15) „მზემან იმეცნა დასლუჲა თესი (209, 11—12).

„დაადგინნაო ესენი საუკუნეთადმი და საუკუნეთადმი საუკუნეთაჲსად ბრძანი დაღუა, რომელსა არა წაოვლონ“ (216, 6—8),

„იტყოდის რამ მამისა მიმართ, ვითარჲედ: „ნათელსა შორის შენსა ვიხილვოთ ნათელი ესე“ (209, 27).

„უგალობლით ღმერთსა ჩუენსა კურთხევითა საგალობლითა და კმითა ესალმუნისაჲთა, კმითა კურთხევისაჲთა, ნესტეთა და ქედლილთა, კურთხევითა და კმითა ნესტესა რქისაჲთა ლალადებლით წინაშე უფლისა“ (97, 3—6) „ცანი უთხრობენ დიდებასა ღმრთისასა“ (18, 2).

„განმრავლდეს უძღურებანი მათნი და ამისა შემდგომად ისწრაფეს, არა შეეკრიბო კრებულები მათი სისხლთაგან, არცა მოვიყსენო სახელები მათი ბაგითა ჩემითა“ (15, 4).

ძველი

„თქუა უგუნურმან გულსა შინა თესსა, — არა არს ღმერთი“ (13, 1, 52, 2).

„ღმერთმან ჩუენმან, ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა, ყოველივე, რაჲცა უნდა, (და) ქმნა“ (113, 11).
„შექქმენ მთოუარე ეამთათეს, მზემან ცნა ეამი დასლვისა თესისაჲ“ ს. 103, 19.

„დაადგინნა იგინი უკუნისამდე და უკუნითი უკუნისამდე. ბრძანებჲა დასლვა, და არა გარდავლენ“ ს. 148, 6.

„ნათლითა შენით, ეიხილეთ ჩუენ ნათელი“ (35, 10.)

ფსალმუნთა ამ მუხლებიდან ნაწილი განმარტების მიზნითაა ციტირებული, ნაწილი — ქრისტიანული დოგმების: სამების, ბოროტის არასუბსტანციურობის, განგების — დასაბუთების მიზნით, არგუმენტაციის გასამაგრებლად.

არ არის გამორიცხელი, რომ ბოლოსიტყვაობის I ნაწილის ეს ნაწყვეტ-ნაწყვეტი მსჯელობანი, რომლებიც ეყრდნობა როგორც ანტიკური და ბიზანტიური ხანის ფილოსოფიურ წყაროებს, ასევე პატრისტიკული ხანის ეგზეგეტიკურ ლიტერატურას, იყოს იოანე ფილოსოფოსის დამოუკიდებელი ნაშრომი, დაწერილი გელათის სკოლის მსმენელებისათვის, მსგავსად გრიგოლ ნაძიანძელისა და ბასილი დიდის სიტყვებისა ქრისტიანული დოგმატიკის აქტუალურ საკითხებზე (აღსანიშნავია, რომ ეფრემ მცირის ცნობით, XI საუკუნეში ქართულ ნიადაგზე გამოიკვლიდა არიანული მწეალებლობა: (5, გვ. 77). სხვათა შორის, ამ მსჯელობათა აგებისა და წარმართვის ძანერა, ბიბლიური მოკლე ციტატების ამოღება და მათი განმარტების წესი ძალიან ჰგავს პატრისტიკის პერიოდის მამათა ქრისტიანული დოგმატიკის პრობლემებზე სიტყვების სტილს და, შესაძლებელია, ეს ნაწილი იყოს ამ მამათა ნაშრომებიდან „გამოკრებული თარგმანებანი“ ფსალმუნთა ცალკეული, გარკვეული თვალსაზრისით შერჩეული მუხლებისა, რაც შემდგომი ძიების საგანია.

დაოწმებული ლიტერატურა და ძეგლები

1. იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II, განმარტებაი პრიკლუსუს დიდოსოსისა, დატრინისა ფილოსოფოსისათს, ტექსტი გამოცემის და გამოყენება დეოკლეს ზ. ნუხაძემ და სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937 წ.
2. ნეუმისიუს ეფესელი, ბუნებისათს კაცობა, თარგმნილი იოანე პეტრიწის მიერ, გამომცემ. ს. გორგაძემ, თბილისი, 1914 წ.
3. ა. ალექსიძე, ქართულ ენაზე მოღწეული ანტილათინური პოლემიკური თხზულება (ეკლესიატი ნიკიელის ტრაქტატი, თსუ შრ., არქეოლოგიის, კლასიკური ფილოლოგიის და ბიზანტოლოგიის, 1975 წ.
4. ყაუხჩიშვილი ს., იოანე პეტრიწის წყაროები, იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. I, პრიკლეს დიდოსოსისა „კაპლინი ღმრთისმეტყველებობანი“, 1940.
5. კვიციანი თ., იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ბოლოსიტყვაობის ახალი წყაროს შესწავლისათვის, წიგნები: ძველი ქართული მწერლობის ოთხი ძეგლი, 1965.
6. შანიძე მ. ფსალმუნთა წიგნის ძველი ქართული თარგმანები, 1979.
7. შატბერდის კრებული, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გვიგენიშვილმა და ე. გონიშვილმა, 1979 (თარგმანებზე დაეთვის ფსალმუნებისათ).
8. H 1337, ბელნაწერი XIII ს. პრიკლეს დიდოსოსის, „კაპლინი ღმრთისმეტყველებობანი“, იოანე პეტრიწის განმარტებობით.
9. A 16, ბელნაწერი, ნუსხ., 1739 წ., გრიგოლ ღმრთისმეტყველის თხზულებათა კრებული.
10. A 1108 ბელნაწ., გელათის ბიბლია, XII ს.
11. Творения святых отцев, т. III, в. II. Творения св. Григория Богослова, Москва, 1844.
12. Творения святых отцев, т. V, ч. I, Творения св. Василия Великого, Москва, 1845.
13. Платон, сочинения, т. III, ч. I, Москва, 1972.
14. Платон, сочинения, т. II, Москва, 1970.
15. Procli Diaduchi, In Platonis Timaeum, commentaria, éd. Er-Diehl, MCMXXV.
16. Grégoire de Nazianz, Discours, 27—31, Discours théologiques, par Paul Gallay, Paris, 1978.
17. Пертниц, Рассмотрение Платоновской философии и Прокла Диадох, пер. И. Д. Паничавы, редакторы тома Г. В. Тевадзе, Н. В. Матадзе, Москва, 1984 г.
18. Ioannis Itali, Opera, ბერძნული ტექსტი უარაბრუნებთა და შენიშვნებით გვეყვლება ვრცელი წერტილის მასალების მიხედვით ნათელა კაპლანის რედაქციითა და წინასიტყვაობით თბილისი, 1965.

D. MELIKISCHWILI

Stätten des altgeorgischen Schrifttums und Wege zur Herausbildung und Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen (philosophischen) Terminologie

Die Notwendigkeit, das Schaffen der Kultur- und Literaturstätten, die in Georgien bzw. im Ausland bei alten georgischen Kirchen und Klöstern existierten, zu erforschen, ist nicht nur durch das Interesse an der georgischen Kultur und Literaturgeschichte bedingt: Es ist auch hinsichtlich der weiteren Entwicklung der modernen georgischen Kultur, Literatur und Wissenschaft von Bedeutung.

Die Geistes-schaffenden der georgischen literarischen und theologisch-philosophischen Schulen leisteten einen überaus großen Beitrag zur Herausbildung und Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen Terminologie. Die Erforschung ihres Erbes würde die Entwicklung und Vervollkommnung der modernen georgischen wissenschaftlichen und vor allem der philosophischen Terminologie begünstigen.

Besonders reiches Material zum Studium der altgeorgischen philosophischen, biologischen, psychologischen u. a. Terminologie liefern philosophisch-theologische und naturwissenschaftliche Schriften, die im 10.—12. Jh. in den georgischen Klosterschulen vom Athos, am Schwarzen Berg, von *Petrisoni*, *Gelati* und *Iqalto* geschaffen oder übersetzt wurden.

Diese Periode ist als „klassisches Zeitalter“ der altgeorgischen Literatur bekannt. Zu diesem Zeitpunkt „erreicht das geistliche literarische Schaffen, das sich bereits Ende der ersten Periode völlig durchgesetzt hat und mit gigantischen Schritten vorwärts schreitet, bereichert durch neue Richtungen und Genres wie Metaphrastik, Geschichte, Jurisprudenz, Philosophie und Poesie, die Kulmination seiner Entwicklung.“¹⁾

Diese Periode der Stärke Georgiens ist, wie I. *Dshawachischwili* betont,

„vor allem dadurch bemerkenswert, weil zu dieser Zeit das Denken der fortgeschrittenen Georgier den höchsten Gipfel des Geistes ergriff und nach der philosophischen Literatur dürstete ... Das georgische philosophische Denken setzte sich in Gestalt von *Eprem Mzira*, *Arnen Iqaltoeli*, *Ioane Petrizi* und anderer aktiv mit der byzantinischen Philosophie auseinander und pflanzte deren Errungenschaften auf georgischen Boden.“²⁾

Für diese Epoche war ein scharf ausgeprägtes Interesse an naturwissenschaftlicher, theologischer und philosophischer Literatur kennzeichnend. Dieses Interesse war keineswegs zufällig. Mit der griechischen Philosophie beschäftigten sich die Christen und darunter die Georgier

„nicht an sich, sondern zwecks ihres Gebrauchs für das kirchliche, theologische Denken, um das Christentum logisch zu rechtfertigen und um zu argumentieren und mit „außerstehenden“ Philosophen in einer ihnen verständlichen Sprache zu disputieren.“³⁾

Eignete man sich im frühen Christentum die antike Philosophie über die Werke ihrer Kommentatoren, der geistlichen Väter, an (z. B. des *Johannes von Damaskus*), so gelangten die byzantinischen Denker des 11.—12. Jahrhunderts, als die Renaissance der Antike in der byzantinischen Literatur, Kunst und Wissenschaft einsetzte, unmittelbar zur Philosophie der Antike, vor allem zu *Plato* und *Aristoteles*, indem sie die kirchlichen Autoritäten übergingen. Der gleiche Prozeß verlief in jener Zeit in Georgien, das besonders enge Verbindungen zu der byzantinischen Welt unterhielt.

Es ist bekannt, daß die neue fortschrittliche Richtung im byzantinischen Denken von den großen georgischen Denkern *Ioane Petrizi* und *Arae Iqaltoeli*, die an der von *Konstantin Monomach* neugegründeten Akademie von Mangan studiert hatten, aufgenommen und schöpferisch weiterentwickelt wurde. Das georgische philosophische Denken eignete sich die Ideen der fortschrittlichen Denker der Akademie von Mangan *Michael Paellos* und *Johannes Italos* an und entwickelte ihre Grundzüge auch dann weiter, nachdem in Byzanz selbst, wie *S. Quachschischwili* bemerkt, „diese philosophische Renaissance“ durch die reaktionäre Politik der byzantinischen Kaiser unterdrückt wurde.⁴⁾

Bekanntlich war *Ioane Petrizi* einer der treuesten Schüler von *Johannes Italos* und entwickelte in seinen Werken die Gedanken seines Lehrers weiter.⁵⁾ Wie *Niko Marr* vermerkt, zeichneten sich die Georgier, die „in der Sphäre der Philosophie an denselben Fragen interessiert waren wie die fortschrittlichen Menschen der damaligen Menschheit in Ost und West“, dadurch aus, daß sie ihre Ansicht über die neue Strömung des damaligen philosophischen Denkens früher äußerten, zugleich aber mit der Waffe einer für jene Zeit beispielhaften Textkritik ausgerüstet waren und unmittelbar an den griechischen Originalen arbeiteten.⁶⁾

So wurde, Byzanz folgend, auch in Georgien des 11.—12. Jhs. das Interesse an den Primärquellen der antiken Philosophie wach. Dieses Interesse betraf in erster Linie die Werke *Platos* und des *Aristoteles*. Bekanntlich verehrte ein Teil der georgischen Denker dieser Zeit *Aristoteles*, der andere vergötterte *Plato*. Der Streit zwischen ihnen endete mit dem Sieg des Neoplatonismus in den literarischen und philosophischen Kreisen des damaligen Georgien. Die Anhänger des Neoplatonismus strebten nach einer Versöhnung („Symphonie“) *Platos* und *Aristoteles*‘, um sie für kirchlich-theologische Zwecke einzusetzen. So ergab es sich, daß der Interessiertheit der frühen Periode am originellen literarischen Schaffen eine rege Übersetzerstätigkeit folgte. Zugleich konnten alte, sehr freie Übersetzungen die Interessen der Geisteschaffenden im 11.—12. Jh. nicht mehr befriedigen: Man verfolgte das Ziel, den Inhalt des Originals mit peinlicher Genauigkeit wiederzugeben. Deshalb wurden alte Übersetzungen mit den griechischen Originalen verglichen und korrigiert bzw. neu übersetzt.

Die Ursache für die grundlegende Annäherung an den griechischen Text bestand in dem Wunsch, der großen byzantinischen Kultur und Literatur nahekommen und mit ihr zu rivalisieren. Dies war übrigens durch das praktischere Ziel bedingt, die Unabhängigkeit und die Eigenart der georgischen kirchlich-literarischen und Kulturstätten zu erhalten.⁷⁾ Dieses Streben nahm allmählich einen umfassenderen Charakter an und setzte sich in eine neue literarische Übersetzungsmethode um. Schon die Mönche vom Athos brachten Veränderungen in die Übersetzermethode der Literaturschule von Tao-Klardsheti ein. Dieser Methode zufolge war es möglich, der Übersetzung im Vergleich zum Original etwas hinzuzufügen oder wegzulassen, eine Anpassung an das Georgische vorzunehmen, d. h. ungenau zu übersetzen. So ist z. B. bekannt, daß *Eptwime Atoneli* aus dem 10. Jh., der mit seinem Übersetzungssystem ganz auf der Grundlage alter literarischer Traditionen stand, mit der Methode des Hinzufügens und Weglassens übersetzte. Diese Methode wurde von *Giorgi Mtsimideli* abgelehnt. Er begann mit der genauen Übersetzung der biblischen Bücher, so übertrug er nochmals das Evangelium und den Psalter ins Georgische. Außer den biblischen Büchern übersetzte er die von *Eptwime* bereits übersetzten geistlichen Bücher neu. Er hat ferner die bereits früher (8.—9. Jh.) von *Basilios von Cäsarea* und *Gregor von Nyssa* ins Georgische übersetzten hervorragenden Werke „*Ekwsta dghetaj*“ und „*Kazisa shesakmisatwis*“ übersetzt. Diese an sich exegetischen Werke sind zugleich bemerkenswerte Beispiele der naturwissenschaftlich-philosophischen Literatur. So sind die entsprechenden Termini notwendiger Begriffe in alten Übersetzungen bereits vorhanden, jedoch unbearbeitet und unsystematisiert.

Demnach bedingte das besondere, diese Periode kennzeichnende Interesse an der theologisch-philosophischen und naturwissenschaftlich-psychologischen Literatur einen

Aufschwung der komplexen, gezielten Übersetzertätigkeit in dieser Richtung. Die systematische Übersetzung dieser Literatur jedoch erforderte die Herausbildung und Systematisierung der georgischen wissenschaftlichen Terminologie, die Schaffung der Wissenschaftssprache.

Ohne spezielle Terminologie, die selbstverständlich die Aufnahme neuer lexikalischer Einheiten in die Sprache erfordert, wäre die Schaffung und Übersetzung philosophischer Werke undenkbar. Die philosophische Terminologie stellt eine spezielle Sprache dar, in der logische Auseinandersetzungen geführt werden. Freilich verfügt keine Sprache über fertige Termini, die philosophische Begriffe wiedergeben, wohl aber über die in der Sprachgeschichte erarbeiteten Regeln und Muster der Wortbildung, deren Nutzung den lexikalischen Schatz der Sprache unendlich zu bereichern ermöglicht. Die notwendige Terminologie wird entsprechend der Entwicklung des philosophischen Denkens, der wissenschaftlichen Tätigkeit überhaupt, mit den Mitteln der Wortbildung, die mehr oder minder in der Sprache vertreten sind, geschaffen. Der griechischen Wissenschaftssprache fehlte es in dieser Hinsicht nicht an Mitteln. Ihr reicher Wortbildungsschatz wurde im Laufe der Jahrhunderte von den größten Philosophen der Antike bearbeitet und ausgefüllt.

Den Gipfel ihrer Entwicklung erreichte die griechische Wissenschaftssprache in den Werken von *Plato* und *Aristoteles*, wovon die philosophische Sprache und das philosophische Denken der ganzen nachfolgenden Epoche, des Mittelalters und der Gegenwart, zehrte und zehrt. Diese äußerst schwierige Aufgabe in der georgischen Philosophiegeschichte und in der Geschichte des wissenschaftlichen Denkens überhaupt sollten die Geistesgeschaffen des 11.—12. Jh. *Giorgi Mtazmideli*, *Eprem Mzire*, *Ioane Petrizi*, *Araon Iqaltoeli*, *Ioane Turitschidse* und andere bewältigen. Sie standen vor einem überaus schwierigen Problem: Zur Durchführung der Dispute über philosophische Fragen ist es notwendig, den philosophischen Begriffen möglichst genaue, adäquate sprachliche Gestalt zu verleihen, daher ist beim Gebrauch der Termini maximale Genauigkeit erforderlich. Um das zu gewährleisten, muß in erster Linie in der Terminologie Polysemie und Synonymie vermieden werden. Deshalb ist der Prozeß der Herausbildung der wissenschaftlichen Terminologie oft mit Neubildungen verbunden. Da es erwünscht ist, daß sich der Terminus auch durch die Form von dem in der Umgangssprache mit gewöhnlicher Bedeutung gebrauchten Wort unterscheidet, werden zur Bildung der Termini oft unproduktive Affixe herangezogen (dies sind gewöhnlich archaische, außer Gebrauch gekommene Affixe). Solche unproduktiven, bisweilen „toten“ Affixe verleihen den neugebildeten Wörtern einen terminologischen Wert. Somit werden diese von den Lexemen mit synonymischer morphologischer Bedeutung unterschieden, die zwar von demselben Stamm, jedoch in materieller Hinsicht mit einem anderen produktiven, lebendigen, usuellen Affix gebildet sind, das in der Alltagsrede verbreitet ist und mit einer gewöhnlichen, nichtterminologischen Bedeutung gebraucht wird. Zur Bildung neuer Termini werden bisweilen griechische (heute häufiger lateinische) Stämme und Affixe gebraucht. Oft entsteht die Notwendigkeit, ein bestimmtes Affix einem Stamm hinzuzufügen, mit dem es gewöhnlich nicht kombiniert wird. Um aber einen Disput über eine wissenschaftliche Fragestellung zu entfalten, wird die Zulassung derartiger „unnatürlicher“ Kombinationen unentbehrlich, und dies bildet eine bedeutende Quelle zur Bereicherung des Wortschatzes. Aus den oben erwähnten Gründen ist bei den auf diese Weise gebildeten Termini oft eine Nuance des Künstlichen nicht von der Hand zu weisen, aber mit der Zeit findet sich die Sprache damit ab, und sie werden zum festen Bestandteil der Lexik.

Vor derart schwierigen Problemen standen die georgischen Geistesgeschaffen im 11.—12. Jh., die eine immer größer werdende Zahl von speziellen philosophisch-theologischen Werken aus der griechischen Sprache zu übersetzen hatten. Die griechische Sprache, die auf eine lange Geschichte und reiche Traditionen des philosophischen Denkens zurückblicken konnte, besaß, wie bereits erwähnt, eine äußerst

ausgefeilte und präzise wissenschaftliche Terminologie. Die georgische wissenschaftliche Terminologie befand sich jedoch erst im Stadium der Herausbildung und mußte noch abgeschliffen werden. Die griechische Sprache mußte gegebenenfalls der Wegweiser sein, eine Sprache also, aus der vielfach übersetzt wurde. Es muß zu Ehren der Geisteserschaffenden dieser Epoche gesagt werden, daß sie diese schwierige und bedeutende Aufgabe erfolgreich bewältigt haben: Dadurch daß sie die reiche wortbildende Potenz der georgischen Sprache ungezweungen nutzten, schufen sie nach griechischem Vorbild ein gut funktionierendes System wissenschaftlicher Terminologie, die noch heute ihre Gültigkeit nicht verloren hat.

Beim Vergleich der frühen Übersetzungen mit den oben erwähnten von *Giorgi Mtzmideli* wird das große Verdienst deutlich, das sich dieser hervorragende Geisteserschaffende des 11. Jhs. vom Athos bei der Entwicklung der georgischen philosophischen und naturwissenschaftlichen Terminologie erworben hat. Wo in alten georgischen Übersetzungen ein Begriff mit Phrasen aus mehreren Wörtern wiedergegeben wird, bildet *Giorgi Mtzmideli* einen Terminus aus einem Wort:

Ekwsta dhetaj

alte Fassung

Fassung von *G. Mtzmideli*

twit igi ars boroti (32, 29)
 msobeli tavisia twisaj
 (32, 32)

twitboroti (18, 34)
 twitsobil (18, 39)

bāse an sich
 selbsterzeugend

romelnime nglinvare
 arian kerkita da
 romelnime mkise
 (72, 8--9)

romelnime nergni
 kerk-čqltu arian da
 romelnime kerk-mkise
 (58, 29)

einige sind rindenglatt
 und einige rindenrauh

romeli mqop ars šen tana
 usw.

tanamkwidri šeni

bei dir befindlich

Zur Bildung der Termini benutzte *Giorgi Mtzmideli* oft die Kasusformantien in der Funktion von Derivationsaffixen. Gewöhnlich werden als solche die Formantien des Instrumentals und Adverbials verwendet, was auch heute noch bei der Bildung wissenschaftlicher Termini verbreitet ist: gonebiti xodvaj „geistige Sicht“, bunobiti skutrebaj „Naturgut“, dabadebadi „das zu Entstehende“, čanzvadi „das Leid zu Ertragende“, qopadi „das Existierende“ usw. Bisweilen bildete *Giorgi Mtzmideli* anstelle des finiten Verbs der alten georgischen Übersetzung einen substantivischen Terminus mittels der Kasusendung des Adverbials (sog. Futurpartizip der Möglichkeit):

Ekwsta dghetaj

ältere Übersetzung

Übersetzung von *G. Mtzmideli*

romelnime gansšwldian (75, 38)
 „die zu entkleiden sind“.

romelnime gansšwlebadni (62, 10)

Bei der Bildung neuer Termini mußte *Giorgi Mtzmideli* oft von dem Bau des griechischen Terminus ausgehen: Die umfangreichen Möglichkeiten der georgischen Wortbildung nutzend, bemühte er sich um eine genaue Wiedergabe des Begriffsinhalts des griechischen Terminus. Das größte Gewicht der Lehnübersetzungen liegt auf den Komposita: αὐτογένης — twitsobili „selbsterzeugt“, πολυμερής — mravalnaçili „vielfältig“, ἀντιτεπία — činaaydgonia „Widerstand“.

Gelegentlich übernahm *Giorgi Mtzmideli* den griechischen Terminus unübersetzt. Dies geschah in den Fällen, wenn das entsprechende georgische Wort die griechische Bedeutung nicht genau wiederzugeben vermochte oder keinen terminologischen Wert besaß, da es in der Umgangssprache gewöhnlich mit unterschiedlicher Bedeutung gebraucht wurde:

ältere Übersetzung	Übersetzung von <i>G. Mtzmideli</i>
vitarmed qmaj igi gamovals ჭურჭლისაგან მკობარისა (37, 26)	მკობარისა ორგანოსაგან გამომავალსა qmasa (23, 32—33)
„wie ein Schall aus einem tönenden Organon herauskommend“.	

Allgemein ist in seinen Übersetzungen im Unterschied zu den ältesten georgischen Übersetzungen der Einfluß des griechischen Originals bei der Bildung und Komposition der Termini auffällig zu spüren. Allerdings darf man nicht vergessen, daß die älteren georgischen Übersetzungen (die, wie man glaubt, im 8.—9. Jh. in Palästina angefertigt wurden) *Giorgi Mtzmideli* beim nochmaligen Übersetzen eine große Hilfe erwiesen. Dieses Verdienst der ersten Übersetzer wird von *Giorgi Mtzmideli* selbst im Testament der Übersetzung von „*Ekwsta dghetaj*“ hervorgehoben: „Gott segne die Erstübersetzungen, sie erwiesen mir eine große Unterstützung.“ Und in der Tat bemerkt der Herausgeber dieser alten georgischen Übersetzungen von *Basilios dem Großen* und *Gregor von Nysu, Iliu Abuladse*:

„Der sorgfältige Vergleich der Jerusalemer Schriften mit den Texten der Übersetzung von *Giorgi Mtzmideli* bestätigt ihre allseitige Nähe zueinander, die Bearbeitung der einen anhand der anderen oder, wie *Giorgi Mtzmideli* sagt, ‚die Unterstützung‘ des neuen Übersetzers durch die frühere Übersetzung.“

Mit der Zunahme philosophischer und theologischer Übersetzungen wuchs allmählich der Bedarf zur Präzisierung der Termini, und entsprechend wurde die georgische wissenschaftliche Terminologie reicher. Sie erreichte eine hohe Stufe in den Werken von *Eprem Mzire*. Im Vorwort zur Übersetzung der „Dialektik“ des *Johannes von Damaskus* formulierte *Eprem Mzire* seine Prinzipien der Übersetzungskunst, die im wesentlichen darin bestehen, daß der Gedankengehalt des Originals „einfach, ohne Beigaben und unantastbar“ wiedergegeben werden muß, da aber jede Übersetzung zur Wiedergabe des Inhalts in unserer Sprache oft einer Hinzufügung bedürfte, müßten diese Wörter notwendigenfalls, um eine Vermischung dieser Ergänzungen mit dem grundlegenden Text zu vermeiden, am Rande angebracht werden. *Eprem Mzire* forderte auf das strengste, daß die an den Rändern geschriebenen Wörter nicht durch „Vermischung“ in den Text gebracht werden. Was das Randgeschriebene betrifft, so handelt es sich hauptsächlich um die Übersetzungs-Erörterungen oder „Definitionen mit Urteilen“. Dies ist vor allem erforderlich, damit jemand, der einen bestimmten Terminus braucht, ihn leicht finden kann, ohne viel Zeit zu vorgondend oder das ganze Buch dafür durchzulesen.

So hielt es *Eprem Mzire* für notwendig, der Übersetzung Definitionen der Termini hinzuzufügen, und so verfuhr er auch im Laufe der ganzen Übersetzung. Aber der Versuch *Eprem Mzires*, die georgische philosophische Terminologie zu systematisieren, war der erste, und dadurch ist es erklärlich, daß er mancherorts Ungenauigkeiten aufweist. Die Grundlage für die Übersetzung philosophischer Werke ins Georgische wurde durch die Übersetzung des Werkes *Περὶ ἠρώσεως* des *Johannes von Damaskus*, und zwar des Teiles *Κεφάλαια φιλοσοφικά* bereitet, was auch von *Eprem Mzire* hervorgehoben wurde.⁸⁾

Obwohl das Übersetzungsprinzip *Eprem Mzires* die äußerste Nähe mit dem Original verlangt, vermochte er aber selbst diesem Prinzip nicht immer treu zu bleiben. In der wissenschaftlichen Literatur sind manche konkrete Ungenauigkeiten in *Eprem Mzires*

Übersetzungen hervorgehoben und deren Ursachen genannt worden.⁹⁾ Manche Ungenauigkeiten in der Eprenschen Übersetzung der „Dialektik“ sind infolge unterschiedlicher Interpretation bestimmter Kontexte entstanden, aber die meisten Unzulänglichkeiten sind wohl das Ergebnis der ungenauen Wiedergabe spezieller Termini. Die Ursache hierfür liegt darin, daß die griechischen Lexeme selbst oft polysem sind, bisweilen bleibt ihre Bedeutung für den Übersetzer unklar, oder der Terminus als unabhängige Einheit ist ihm unerschlossen. So z. B. werden von *Eprem Mzire* einander nahestehende, aber verschiedene Begriffe bezeichnende griechische Termini im Georgischen mit einem Lexem wiedergegeben: *ὁ τρόπος, ἡ μορφή, τὸ εἶδος* übersetzt er mit dem Lexem *suxe* „Gesicht, Gestalt“. Ferner übersetzt er *ἡ διαίρεσις* (Trennung) und *ἡ διάστασις* (Dimension) mit einem Lexem: *ganpena* „Ausbreitung“. Die einander ausschließenden Termini *ἰσόμενος* (bestimmt), *διωρίσμενος* (Unterschied, Trennung) und *ἡ συνεχῆ* (Verschmelzung) werden mit einem Lexem übersetzt: *gansazyvrubuli* „abgegrenzt“. Mit den Lexemen *ἔμοκρεβα/βέκρεβα* übersetzt *Eprem Mzire* sowohl den grundlegenden logischen Terminus *ὁ συλλογισμός* als auch den Terminus *ἡ σύστασις*. Zwei verschiedene Begriffe (*ἡ διαφορά* „der Unterschied“ und *ἡ διαίρεσις* „die Trennung“) werden oft mit einem Lexem wiedergegeben: *ganqopileba* „Trennung“.

In manchen Fällen wird ein und derselbe griechische Terminus in der Übersetzung von *Eprem Mzire* mit verschiedenen Äquivalenten wiedergegeben, oder ein und derselbe philosophische Begriff wird mit verschiedenen Lexemen übersetzt. Beispielsweise verwendet er für einen logischen Terminus mit völlig klarer Bedeutung (*ἀποκείμενον*) in verschiedenen Kontexten mehrere Varianten, die aus einem Stamm abgeleitet sind: *tanamokiduli*, *ἑnamokiduli*, *mokidebuli*, *mokiduli nivti*. Zugleich bildet er auch von einem anderen Stamm (*nidebare*, *zedamidebare*, *ἑinaudebare*) die Entsprechung dieses Terminus. Hierbei ist aber zu sagen, daß verschiedene georgische Entsprechungen manchmal durch die Polysemie des griechischen Wortes bedingt sind.

Dieser kurze Überblick verdeutlicht, daß *Eprem Mzire* sich erst im Prozeß des Versuchens befindet und seine Terminologie noch des letzten Schliffes bedarf. Aber es ist auch offensichtlich, daß diese seine Ungenauigkeiten ein Tropfen im Meer sind, verglichen mit dem großen Verdienst, das er sich um die Herausbildung und Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen Terminologie erworben hat: Durch die volle und freie Nutzung der Wortbildungsmöglichkeiten des Georgischen schuf er neue, reiche Lexik, eine ganze Reihe treffend und geschickt gebildeter Termini, die der Prüfung der Zeit standhielten und sich in der georgischen Literatursprache eingebürgerten. Dies sind beispielsweise: *ἑnadadeba* „der Satz“, *ganqazyvraba* „Bestimmung“, *ganqopileba* „Abteilung“, *igiveoba* „Gleichheit“, *twisba* „Eigenschaft“, *enobieroba* „Bewußtsein“, *ἑartkwna* „Verneinung“, *ἑmasmeneli* „Prädikat“ und andere. *Eprem Mzire* legte den Grundstein für die Systematisierung der georgischen wissenschaftlichen und insbesondere der philosophischen Terminologie. Diese zu präzisieren und zu präzisieren, war die Aufgabe der folgenden Generationen, und sie erwiesen sich ihrer würdig: Der jüngere Zeitgenosse *Eprem Mzires* und Geistesgeschaffende des 11. Jh. *Arsen Iqaltoeli* übersetzte fast zu gleicher Zeit mehrfach das in jener Epoche äußerst populäre und für die christliche Kirche notwendige Werk des *Johannes von Damaskus*. Er übersetzte es nicht, weil er von der Existenz der Eprenschen Übersetzung nichts wußte, sondern vielmehr war gerade er, *Arsen*, wie *Eprem Mzire* selbst im Testament seines Werkes vermerkt, Mitarbeiter und Stütze *Eprens* bei der Arbeit an diesem Werk.¹⁰⁾

Offenbar gerade deswegen, weil die georgische philosophisch-theologische Terminologie noch des Schliffes und der Präzisierung bedurfte und dies zu stärkerem Wunsch nach Annäherung der Übersetzungen theologisch-philosophischer Werke an die griechischen Originale führte, beschloß *Arsen Iqaltoeli*, das Werk des *Johannes von Damaskus* erneut zu übersetzen, zumal er die frühere Übersetzung kannte, ein Umstand,

der das Erkennen der Mängel und ihre Korrektur begünstigte. Eine der wichtigsten Ursachen, die Termini zu präzisieren und die Übersetzung dem Original näherzubringen, bestand darin, daß die unterschiedliche Auslegung der Termini in der byzantinisch-christlichen Welt und folglich auch in Georgien oft Anlaß zu heftigem Kirchenstreit gab, und zwar nicht nur zu Diskussionen, sondern auch zu Ketzerei und Exkommunikation. Dies war *Arsen Iqaltoeli* wohlbekannt. Er und *Ioane Petrizi* waren Zeugen der Anschuldigungen, die das Gericht gegen *Johannes Italos* vorbrachte. Diese bestanden im wesentlichen darin, daß „*Italos* mit der von der Kirche festgelegten Terminologie nicht sorgfältig umging und nicht die Ausdrücke benutzte, die von den Kirchenvätern genau festgelegt waren zur Offenbarung des orthodoxen Glaubens.“¹¹⁾ Unter diesen Umständen mußte gerade die „Dialektik“ des *Johannes von Damaskus* eine besondere Bedeutung erhalten, da sie als philosophisches Compendium eine Präzisierung und Erläuterung philosophischer Termini und Begriffe vom christlichen Standpunkt enthielt. Darauf ging *Eprem Mzire* auch im Vorwort zu seiner Übersetzung ein. Deshalb ist es um so erstaunlicher, daß er in bezug auf die christliche Dogmatik einen unverzeihlichen Fehler begeht, wenn er gerade beim Gebrauch des Terminus *gwami* nicht die erforderliche Exaktheit einhält: Mit diesem Terminus, der eine ganz klare, festgelegte Bedeutung hat („Wesen, Person“), gibt er sowohl *ὄντοστας*; „Wesen“ als auch die Termini *τὸ σῶμα* „Körper“, *ἡ ὑπαρξις* „Dasein“ und sogar *οὐσία* „Wesen, Substanz“ wieder¹²⁾, das in der patristischen Literatur scharf von dem Terminus *ὄντοστας* „Wesen, Person, Individuum, Unzertrennbares“ abgegrenzt ist und deren Vermischung als Ketzerei galt. Dies wird auch durch eine von *Eptirine Atoneli* aus dem Werk des *Johannes von Damaskus* speziell übersetzte Stelle bestätigt: „Es ist doch zu erkennen, daß Wesen und Substanz etwas anderes sind und etwas anderes Körper und Individuum und Person. Wesen und Substanz sind eins, wie die heiligen Väter sagen, und Körper und Person und Individuum eins.“ Und er unterstreicht: „Dies ist die Verlockung der Ketzor, die Substanz und Körper für das gleiche halten und hierfür von der Wahrheit abkommen.“

In der Tat werden in der patristischen Literatur *arsha* „Wesen“ und *gwami* „Körper, Person“ streng unterschieden: *arsha* verhält sich zu *gwami* wie das Allgemeine zum Einzelnen oder das Abstrakte zum Konkreten oder das Sein oder das lebende Wesen zum individuellen — daraus ergab sich die Einheit des Wesens in Gott und die Unterscheidung hypostatischer Eigenschaften (Dreifaltigkeit).

Der Terminus *ὄντοστας* erhielt die Bedeutung von „Person, Individuum“ erst später, in den Büchern des Neuen Testaments und in der patristischen Literatur. Bei den Philosophen der Antike (*Aristoteles, Plato*) ist er als Synonym der Termini *οὐσία* und *ὑπαρξις* anzutreffen.¹³⁾ Offensichtlich ist dies die Quelle der ungenauen Übersetzung von *Eprem Mzire*.

Es ist möglich, daß die erneute Übersetzung des Werkes des *Johannes von Damaskus* auch dadurch bedingt wurde, daß *Eprem Mzire* und *Arsen Iqaltoeli*, wie *Maia Raqurn* ermittelte, griechische Originale unterschiedlicher Redaktion benutzten.¹⁴⁾ Trotzdem ist gesichert, daß die Übersetzung von *Eprem Mzire* frei gestaltet ist und es ihr oft an Präzision mangelt. *Arsen* läßt sich jedoch streng von dem Prinzip leiten, „nichts vom Griechischen auszulassen, aber auch nichts hinzuzufügen.“

Dem Griechischen folgend, präzisiert und verfeinert *Arsen Iqaltoeli* die georgischen Termini. So grenzt er beispielsweise im Unterschied zu *Eprem Mzire* die Termini *szeuli* „Körper“ und *gwami* „Person“ voneinander ab. Das erstere gebraucht er entsprechend dem Terminus *τὸ σῶμα*, das andere wie *ὄντοστας*. Auf gleiche Weise behält er die nötige Unterscheidung bei der Übersetzung der griechischen Termini *διήμενος, διωρισμένος, συνεχός* bei und bildet entsprechend die Termini *ganazzyrebuli, ganqvalebuli* und *serqgmuli*. Von *Eprem Mzire* werden diese Begriffe mit einem *lexem* (*ganazzyrebuli*) wiedergegeben. Für die griechischen Termini *ἡ διαφορά, ἡ διαίρεσις* findet *Eprem Mzire* eine gemeinsame georgische Entsprechung: *ganqpileba*. *Arsen Iqaltoeli* jedoch behält den Unterschied mit den entsprechenden georgi-

gischen Termini *ganqopileba* und *ganqvaleba* bei. Der Terminus *ἀποφατικός*, der ein verneinendes, negierendes Urteil ausdrückt, wird von *Eprem Mzire* in dem einen Fall mit dem Lexem *ganqinebiti* wiedergegeben, was in einem anderen Fall einem Terminus mit völlig entgegengesetzter Bedeutung *ἢ κατάφασις* „Behauptung, Belegung“ entspricht. Der Fehler ist wohl in der Ähnlichkeit des Lautbestandes der zwei entgegengesetzten griechischen Termini *ἀποφατικός* (verneinend) und *ἀποφατικός* (bejahend, bestätigend) zu suchen. *Arsen Iqaltoeli* nimmt eine Korrektur vor und gibt eine richtige Entsprechung: „*uḱutkmaj* „Verneinung“¹⁵⁾, obgleich bisweilen auch *Eprem Mzire* diesen Terminus richtig benutzt. Von *Eprem Mzire* werden die griechischen Begriffe *τὸ πάθος* und *οὐμβεβητός* mit den Lexemen *semtxweva* „Zufall“, *semtxweviti* „zufällig“ wiedergegeben. *Arsen Iqaltoeli* dagegen unterscheidet dem Griechischen entsprechend diese Begriffe durch die folgenden Termini: *æxwdoma* „Ereignis“, *semtxweviti* „zufällig“. *Eprem Mzire* bildet entsprechend dem logischen Terminus *ὑποκείμενον*, wie oben zu ersehen, verschiedene Lexeme, *Arsen Iqaltoeli* aber schafft einen völlig klaren, festen Terminus: *kwedmebare* „Subjekt“, der heute noch ein fester Bestandteil der logischen und grammatischen Terminologie ist. Um den Begriff *ἡ ἔραξις* wiederzugeben, greift *Eprem Mzire* zu dem alten Terminus *agebuloba*, *Arsen Iqaltoeli* dagegen bildet den Terminus *mqopoba*, der sich auch später durchsetzt. Zur Wiedergabe von *ἡ οὐσία* benutzt *Arsen Iqaltoeli* *arseba* „Wesen“, *Eprem Mzire* jedoch sowohl *arsi* als auch *arseba*. Um die Begriffe *τὸ εἶναι*, *ἡ ἔραξις* auszudrücken, bildet *Arsen* von dem Stamm *qopna* „sein“ die Termini *nqopi* und *mqopoba*. *Eprem* benutzt in diesem Fall *arsi*. Folglich sind die Termini *ἡ οὐσία* und *τὸ εἶναι* bei *Eprem Mzire* nicht gegeneinander abgegrenzt, *Arsen* nimmt dagegen eine scharfe Abgrenzung vor. Zu dieser Zeit scheint die Bedeutung des Terminus *nivti* „Stoff“ als *ἡ ἕλη* „Materie“ bereits festgelegt zu sein. Aber *Eprem Mzire* verwendet *nivti* auch mit einer anderen Bedeutung: *olxta nivtagan šecrtbuli gwami* „ein aus vier Gliedern zusammengesetzter Körper“¹⁶⁾. Im entsprechenden Kontext benutzt *Arsen Iqaltoeli* den Terminus *aso* und nicht *nivti* (das sich in den philosophischen Werken dieser Periode in der Bedeutung der „Materie“ durchgesetzt hat) in der Bedeutung „Glieder, Elemente“: *olxta asotagan šesrulebuli šxuli* — ein aus vier Elementen zusammengesetzter Körper.¹⁷⁾

Es sind allerdings auch solche Fälle vorzufinden, wo *Eprem* eine passendere Entsprechung für einen griechischen Terminus findet, *Arsen* jedoch eine weniger gelungene Übersetzung gibt, beispielsweise für *ἡ ἀπόφασις*. Die griechischen logischen Termini *κατάφασις* (*čartkwma*) „sagen“ und *ἀπόφασις* (*uḱutkma*) „verneinen“ sind von dem Verb *qnyl* „sagen, aussprechen“ gebildet, *ἀπόφασις* jedoch, das „Darstellung, Vorstellung“ bedeutet, ist ein Derivat von dem Verb *qalw* „ich zeige“. Für die ersten beiden findet *Eprem* auf dem Wege der Lehnübertragung Entsprechungen von dem Verb *tkwma* „sagen“, die heute noch im Georgischen ihre Gültigkeit besitzen, für den dritten Begriff aber bildet er erwartungsgemäß von dem Verb *šineba* den Terminus „festlegen“. *Arsen Iqaltoeli* beläßt die beiden ersten Termini, verändert aber aus unerklärlichen Gründen den dritten Terminus. Es ist nicht anzunehmen, daß *Arsen Iqaltoeli* nicht gewußt hat, daß die Termini *ἀπόφασις* und *ἀπόφανσις* verschiedene Begriffe ausdrücken. Er versucht sie auch zu unterscheiden, indem er in dem einen Fall den ersten Teil des Kompositums verändert (*šinaayndegontkwma*) und in dem andern den zweiten Teil (*uḱunatkwami*). Aber es unterläuft ihm ein Fehler, als er *ἀπο-φανσις* nicht als ein Derivat des Verbs *qalw*, sondern des Verbs *qnyl* interpretiert, weswegen er auch für Begriffe mit verschiedener Bedeutung auf dem Wege der Lehnübersetzung im Georgischen im Grunde Termini mit gleicher Bedeutung bildet: *uḱutkma* — *uḱunatkwami* — *šinaayndegontkwma*. Ein derartiger Fehler kommt bei *Arsen* unerwartet und zufällig, denn er kennt sich gewöhnlich hervorragend in der griechischen philosophischen und theologischen Terminologie aus, und dieses Werk des *Johannes von Damaskus* übersetzt er nochmals mit dem Ziel, die Terminologie zu präzisieren.

Die Präzisierung der Termini war mit vielen Schwierigkeiten verbunden. In erster Linie galt es, sich in der Polysemie der griechischen Terminologie zurechtzufinden, denn selbst in den Werken von Klassikern der antiken Philosophie ist das Problem der Polysemie und Synonymie nicht beseitigt, was wiederum ein schweres Hindernis für ihre Kommentatoren und die Übersetzer späterer Epochen, darunter auch für die georgischen Übersetzer, bedeutete. Es genügt, den Terminus *εἶδος* anzuführen, dessen unterschiedliche Interpretation in den Werken des *Plato* und in den Werken des *Aristoteles*, wie *A. P. Loew* bemerkte, zur Ursache der traditionellen Falsifikation des *Aristoteles* wurde.¹⁸⁾ Bereits in den Werken eines Philosophen wird ein und derselbe Terminus oft unterschiedlich verstanden. Zum Beispiel wird bei *Aristoteles* ein in der Philosophie überaus wichtiger Terminus, *ἡ οὐσία* (wörtlich: Wesen, Dasein), sowohl in der Bedeutung des „Wesens“ als auch des „Daseins“, des „Ursprungs“, des „Elements“ und der „Substanz“, des „Individuums“ gebraucht. Dieser Umstand führte zum unterschiedlichen Verständnis dieses Begriffes und zu seiner Übertragung in Termini mit unterschiedlicher Bedeutung in verschiedenen Sprachen.¹⁹⁾ Derselbe *Aristoteles* bezeichnet mit ein und demselben Terminus *δύο* sowohl eine gewöhnliche arithmetische „Zwei“ als auch die ideale, abstrakte „Zweiheit“ und das unbestimmte „Zwei“. Was aber die Philosophen verschiedener Generationen anbetrifft, so ist die terminologische Vielfalt und Nichtübereinstimmung etwas durchaus Gewöhnliches. Bekanntlich werden zur Bezeichnung eines in der Philosophie grundlegenden Begriffes, des „gemeinsamen, allgemeinen Ursprungs“, in der antiken Philosophie verschiedene Termini benutzt, worauf im übrigen auch *Aristoteles* in seiner „*Metaphysik*“ verweist und bemerkt, daß diese terminologische Vielfalt in den Werken verschiedener Philosophen zu berücksichtigen ist, bevor „eine einheitliche Ursache“ ergründet wird.

In diesem Zusammenhang ist ein Kommentar des *Eprem Mzire* von Interesse, den er in der Übersetzung der Werke des Pseudo-Dionysios Areopagita zu dem griechischen Wort *δ αἰών* gibt:

„Lomo, daß die Griechen den Namen des Ewigen in den heiligen Büchern verschieden gebrauchten. Deshalb habe ich, so wie sie in ihrer Sprache sind, diese aus den Büchern entnommenen Wörter niedergeschrieben, damit du erkennst, daß in diesen Wörtern der Name des Ewigen griechisch ist, der einst von den heiligen Vätern und Priestern georgisch als kurzweilig, unbeständig genannt und einst als Welt und einst als Zeit bestimmt wurde. Hier jedoch war es nötig, sie so zu schreiben, wie sie in ihrer Sprache sind, damit ihre Übersetzung nicht mit diesen vermischt wird.“²⁰⁾

Wie wir sehen, übersetzten das Lexem *δ αἰών* die alten georgischen Übersetzer, Priester und Väter je nach Kontext unterschiedlich: *saqutro* „vergängliche Welt“, *gopeli* „Welt“, *zani* „Zeit“, was auf bestimmte Weise das semantische Feld dieses griechischen Wortes wiedergibt. *Eprem Mzire* verwendet von den Bedeutungen dieses Wortes im konkreten Fall nur die eine: „Ewigkeit“, was im Altgeorgischen mit dem Wort *saunkuno* wiedergegeben wird.

Offensichtlich mußten die georgischen Übersetzer beim Suchen georgischer Entsprechungen für einen jeden griechischen Terminus eine derartige Analyse durchführen. Dies erforderte außer Kenntnissen große Anstrengungen, Willen und Geduld. Unter diesen Umständen konnte der Erfolg der Arbeit auch durch gegenseitige Unterstützung und Zusammenarbeit begünstigt werden, was nach Möglichkeit auch praktiziert wurde. Eine solche Zusammenarbeit und Übereinstimmung waren um so mehr vonnöten, da, wie oben erwähnt, die philosophische Terminologie der Antike in der patristischen Literatur und überhaupt in der Philosophie der christlichen Epoche eine bestimmte Transformation erfährt.

Für die christlichen Wissenschaftler und Theologen war das wissenschaftlich-philosophische Material der klassischen Epoche eigentlich nicht insgesamt annehmbar und verwendbar. Neben der äußeren Ähnlichkeit einiger grundlegender Thesen und Prinzipien enthielt die Philosophie meistens der christlichen Weltanschauung widersprechende Gedanken. Dies trifft in erster Linie auf den Neoplatonismus zu, der ge-

wöhnlich als Übergangsstufe zum Christentum betrachtet wird. Nachdem der Sieg des Christentums zu Anfang des 6. Jh. durch das juristische Edikt des Justinian untermauert wurde, mußte die antike Philosophie offiziell aufhören zu existieren. Dem Christentum war sie aber von Nutzen, und die patristische Literatur benutzte auch im Laufe ihrer ganzen Existenz die klassische Philosophie in ihrer ganzen Breite. Die Werke der christlichen Vater, des *Basilios des Großen von Cäsarea*, des *Gregor von Nysa* und des *Gregor von Nazianz*, verkörperten eine Verquickung der Antiko und des Christentums. Das klassische philosophische Erbe wurde in christliche Gewänder gehüllt und in den Dienst des Christentums gestellt. Deshalb bemühte sich *Gregor von Nysa*, der als ein bemerkenswerter Vertreter der spekulativen Philosophie im frühen Christentum gilt, um ein orthodoxes theologisches System. Da er einen Widerspruch zwischen seiner Rechtgläubigkeit und seinem Interesse an der antiken Dialektik spürte, stellte er, um diesem Widerspruch zu entgehen, die These der Trennung von Philosophie und Theologie auf. Er war es, der den Grundstein legte zur strengen Trennung der obengenannten Begriffe *oïola* und *επιστάσις*.²¹⁾

Diese komplizierten, praktisch notwendigen Umstände veranlaßten die Georgier, sich nicht mit dem kompilatorischen Werk des Scholastikers des 8. Jh. zu begnügen, sondern selbst die Erstquellen, die *Johannes von Damaskus* benutzte, kennenzulernen. Zu diesem Zweck wurde in der gleichen Zeit eine der Quellen des Werkes des *Johannes von Damaskus* übersetzt, die Kommentare des Alexandriner Neoplatonikers *Ammonios*, Sohn des *Hermias*, aus dem 5. Jh. über die Kategorien des *Aristoteles* und über die „Einführung“ des Neoplatonikers *Porphyrrios* aus dem 3. Jh. Das letztere ist das bekannte Lehrbuch der Logik des *Porphyrrios*, Eisogoge, das im frühen Mittelalter dem formallogischen Denken des Westens und Ostens zugrunde gelegt wurde und das seinerseits die Überarbeitung des logischen Gedankengutes von *Aristoteles* darstellt. Daraus ist der praktische Nutzen der Übersetzung dieser Werke wohl verständlich. Darüber hinaus stand die gleiche Frage der Übertragung der Termini zur Bezeichnung logischer Begriffe ins Georgische wie zur Zeit der Übersetzung der „Dialektik“ des *Johannes von Damaskus* durch *Eprem Mzire* und *Arsen Iqaltoeli* auf der Tagesordnung. Die Übersetzung dieser „Merkenswerten Wörter“ scheint Ende des 11. Jh. angefertigt worden zu sein, und die Literaturtradition schreibt sie *Ioane Taritschidse* zu. Der Forscher *Iuane Loluschwili* identifiziert diesen *Ioane Taritschidse* mit *Ioane Petrizi* aufgrund der Gemeinsamkeiten, die in der Sprache dieser beiden Schriftsteller nachweisbar sind, allerdings muß bemerkt werden, daß ihre Sprache und Stil neben Gemeinsamkeiten auch bedeutende Unterschiede aufweisen, was ihre Identität ausschließen sollte. Unabhängig davon, wer der Übersetzer dieser „Merkenswerten Wörter“ ist, so ist doch offensichtlich, daß er jener Literaturschule angehörte, die von *Eprem Mzire* gegründet und im weiteren von *Ioane Petrizi* entwickelt und geprägt wurde (sie wird bedingt hollenophile Schule genannt). Bei der Arbeit an den Termini stützt er sich auf das bereits Erreichte, die von seiner Schule erarbeiteten Methoden der Wortbildung und eine ganze Reihe von dieser Gruppe bereits festgelegter und in den Gebrauch übernommener Termini. Bevor er eine georgische Entsprechung für einen griechischen Terminus findet, übernimmt er oft griechische Termini mit georgischer Schrift und byzantinischer Aussprache. Zugleich findet er hervorragende georgische Entsprechungen griechischer Termini wie z. B. *sazri* „Zweck“ (*σκοπός*), *აგლევა* „Analyse“ (*ἀνάλυσις*), *tanadudeba* „Synthese“ (*σύνθεσις*) usw. Im übrigen enthält diese Übersetzung überaus interessantes und reiches Material für die Forschung der logisch-philosophischen Terminologie.

Somit erhielten die Georgier mit der Übersetzung der „Dialektik“ des *Johannes von Damaskus* und der „Merkenswerten Wörter“ des *Ammonios*, Sohn des *Hermias*, einen systematischen, logisch-philosophischen und theologischen Kursus, in dem die logischen Lehren des *Aristoteles* unter bestimmtem theologischem Blickwinkel überarbeitet waren und der als Lehrbuch in den an den Klöstern bestehenden Akademien benutzt wurde.

In der Fachliteratur wird vermerkt, daß *Epren Mzire* mit der Übersetzung von zwei Teilen des Werkes des *Johannes von Damaskus*, nämlich der „Dialektik“ und der „Darlegung des rechten Glaubens“ die georgische Scholastik gründete und den Georgiern das Kompendium der damaligen Wissenschaft, christlich aufbereitet und frei von allen „fremden“ Elementen gab.²²⁾

Für *Epren Mzire* ist die weltliche Philosophie ein Dornenstrauch, der die Schönheit des Weinberges, der christlichen Philosophie und Theologie, schützen sollte.²³⁾ Wenn er aber die „Dialektik“ und die „Darlegung des rechten Glaubens“, diese philosophischen und „kirchlichen“ Kapitel, die nach seinen Worten ohne einander nicht vollkommen sind, mit dem Ziel übersetzt, damit „sich die Kinder der Kirche mit ihnen gegen die außenstehenden Philosophen erheben und sie mit ihren eigenen Pfeilen niederringen“²⁴⁾, so ist die von ihm vorgenommene Übersetzung der Werke des *Pseudo-Dionysios Areopagita* durch jenes große Interesse an der neoplatonischen Philosophie motiviert, das die georgischen kirchlich-literarischen Kreise der damaligen Zeit erfaßt hatte, obgleich dieses Interesse in erster Linie wiederum durch den Dienst für die Ziele der christlichen Theologie und die Notwendigkeit der Festigung christlicher Dogmen verursacht war. In diesem Zusammenhang ist die Schlussfolgerung von *M. Gogiberidse* zu berücksichtigen, daß zur Zeit des *Epren Mzire* *Dionysios Areopagita* deswegen studiert und übersetzt wurde, weil man in ihm nicht „einen platonischen Philosophen, sondern einen Christen“²⁵⁾ sah, den die christliche Weisheit der Apostel Paulus selbst gelehrt hatte.²⁶⁾

Aber gerade der Neoplatonismus, der sich bekanntlich den ganzen Reichtum der antiken Philosophie zu eigen machte, faßte seine Lehre in einem ungewöhnlich strengen, konsequenten System zusammen und veranlaßte die Kirchenväter, ihr Augenmerk auf die systematische und wissenschaftliche Wiedergabe christlicher Dogmen zu richten. Gerade der Neoplatonismus, die im Christentum am stärksten verbreitete Strömung der antiken Philosophie, die in den Werken des *Pseudo-Dionysios Areopagita* in einer den veränderten Bedingungen entsprechenden, völlig neuen Form erschien, vermochte Philosophie und Religion miteinander auszusöhnen. Dank der areopagitischen Lehren errang der Neoplatonismus unter dem Deckmantel der neuen Ideologie einen neuen Sieg in der kirchlichen Theologie. Der Autor der areopagitischen Werke verortete in seinem Korpus all das, was der Orient für die christliche Weltanschauung geschaffen hatte, unter anderem benutzte er auch das Gedankengut eines großen Neoplatonikers, des *Proklos Diadochos*, dessen Traktat *Ioane Petrizi* übersetzte und ausführlich kommentierte.

Es ist völlig offensichtlich, daß die georgischen Denker dieser Epoche einen im voraus zutiefst durchdachten Plan verwirklichten, der nicht nur das Studium, die Übersetzung und die Verbreitung der durch die Form des Christentums geprägten neoplatonischen Philosophie berücksichtigte, sondern auch, wie wir unten sehen werden, das gründliche Studium und die Erforschung des Schaffens der Klassiker der antiken Philosophie.

Ein Beweis für die gemeinsame Arbeit ist außer dem oben erbrachten Beispiel der Zusammenarbeit von *Epren Mzire* und *Arsen Iqtolcti* auch die Nachricht *Epren Mzires* darüber, daß während der Übersetzung der Werke des *Areopagita* sein „Meister und Unterstützer“ der theologische Philosoph *Ioane* (so wurde *Ioane Petrizi* genannt) gewesen sei.²⁷⁾ Dies schreibt *Epren Mzire* in dem Testament, das in der Handschrift A 110 der fünf Bücher des *Areopagita* am Ende des ersten Buches hinzugefügt ist:

„Erbringst Gebete, Ihr, die Ihr Christus liebt, für *Ioane* den theologischen Philosophen und den weltlichen Grammatiker, da er zum Mund und Hirn und Wort des tierisch unverständigen *Epren Mzire* wurde, und ich gestehe es, wenn er nicht mein Meister und Unterstützer gewesen wäre, so hätte ich mich nicht an das Kleinod dieses Buches gewagt, in dem einzig meine Fehler sind.“²⁸⁾

So läßt uns die Tatsache der gegenseitigen Unterstützung vermuten, daß eine derartige Zusammenarbeit der damaligen georgischen Denker kein Zufall sein dürfte.

Das Erarbeiten neuer Übersetzungsmethoden mußte in gegenseitiger Unterstützung, Zusammenarbeit und Übereinstimmung vor sich gehen. Eine solche Zusammenarbeit war auch durch die Notwendigkeit der Festlegung, Präzisierung und Ausarbeitung der Terminologie bedingt.

Ioane Petrizi ist der Vertreter einer neuen Etappe in der Geschichte des georgischen philosophisch-theologischen Denkens. Die Philosophie interessiert ihn an sich und nicht als eine „Dornenhecke“, mit der „die Schönheit der Früchte des Weinbergs der Kirche“ geschützt werden muß. *Ioane Petrizi* „legt in der Geschichte der christlichen Scholastik den Anfang jener neuen Richtung, die beschloß, die Philosophie positiv zu nutzen, und die Meinung vertrat, daß die Religion „mit den Argumenten der Vernunft“ und „der Theorie“ hätte begründet werden können“, daß die Philosophie dem Glauben von großem Nutzen sein kann: Sie könne mittels der Logik das Offenbare, woran die Religion glaubt.²⁹⁾

Da sich die griechischen Philosophen einen „visuellen“, „theoretischen“ Erkenntnisweg gebahnt und die wissenschaftliche Terminologie im Laufe von Jahrhunderten bestimmt und geprägt hatten, will sich *Ioane Petrizi* mit den kompilatorischen Werken der späteren Kommentatoren von Philosophen der Antike und der Kirchenväter nicht begnügen, er vertieft sich in die Erstquellen der antiken Philosophie, übersetzt, studiert und lehrt sie. Wie *Mose Gogiberidze* bemerkt, „serviert *Petrizi* seinen Zeitgenossen nicht die aus der Philosophie entnommenen und christlich bearbeiteten Phrasen, sondern lehrt unmittelbar die Originale der Philosophie und Wissenschaft.“³⁰⁾

Ioane Petrizi soll die Werke des *Aristoteles* „*Tà topiká*“ und „*Peri hermeneias*“ ins Georgische übersetzt haben, leider sind sie uns nicht erhalten geblieben. Es ist allerdings in ihrer Gesamtheit seine Übersetzung des naturwissenschaftlich-philosophischen Werkes „Über die Natur des Menschen“ des *Nemesios von Amertia* erhalten geblieben, darüber hinaus ein eigenes enzyklopädisches Werk, das seiner Übersetzung des berühmten Traktats „Grundlagen der Theologie“ des *Proklos Diadochos* in Gestalt von Kommentaren beigefügt ist. Dieses Werk verkörpert zwar Kommentare zum Traktat des *Proklos*, die einem jeden ins Georgische übersetzten Kapitel als Fußnote beigegeben sind, offenbart sich jedoch in Wirklichkeit als *Petrizis* eigene Bearbeitung des Gedankengutes der alten griechischen und byzantinischen Philosophen. Diese sind: *Pythagoras* und die Pythagoräer, *Parmenides*, *Empidokles*, *Plato*, die Stoiker, *Aristoteles* und die Peripatetiker, *Epikur* und die Epikureer, *Gregor von Nazianz*, *Porphyrios*, *Plato*, *Iamblichos*, andere Werke des *Proklos*, *Alexander von Aphrodisias*, *Asklepios* und andere. Er benutzte auch die biblischen Texte — die Bücher *Mose*, den Psalter, *Jesaja* — und führt oft den Apostel *Paulus* an. Besonders gründlich hat er die verschiedenen Dialoge des *Plato* bearbeitet und interpretiert. Gleichmaßen gründlich hat er die logischen Werke des *Aristoteles* bearbeitet und wiedergegeben, die in der byzantinischen Epoche unter dem Namen „*Organon*“ bekannt waren, und *Ioane Petrizi* verweist auch so auf sie. Von den anderen Werken des *Aristoteles* verwendet und nennt *Petrizi* „Über die Interpretation“, „Schriften zur Naturlehre“, „Analytika I und II“, „Über Werden und Vergehen“. Zitate führt er auch aus anderen Werken des *Aristoteles* an, die er allerdings nicht nennt, aus den „Kategorien“, der „Metaphysik“, der „Physik“, aus den Werken „Über die Entstehung der Lebewesen“ und „Über Naturforschung“ u. a.³¹⁾

Erwähnung verdient, daß in den Kommentaren und Fußnoten seiner Übersetzungen schon früher *Eprem Mzire* ziemlich viele griechische Denker anführte (*Pindar*, *Demosthenes*, *Isokrates*, *Demokrit*, *Heraklit* u. a.), was darauf hinweist, daß den georgischen Denkern dieser Epoche das Erbe der antiken Welt gut bekannt war. In dieser Hinsicht bildete *Ioane Petrizi* keine Ausnahme. Hier ist aber der Umstand hervorzuheben, daß sich *Ioane Petrizi* mit den angeführten Quellen kritisch auseinandersetzt, sie ausbaut und ergründet, was er in diesen Quellen für unklar hält, eigene Interpretationen gibt und sie zur Entwicklung eigener Überlegungen nutzt. Bei der Unter-

suchung der von *Ioane Petrizi* benutzten Quellen gelangt *S. Quachtschichwili* zu der Schlußfolgerung, daß

„wir es in Gestalt *Petrizi* mit einem Denker zu tun haben, der zur Lösung wissenschaftlicher Fragen gut mit der Textkritik umzugehen versteht und der um dieser Kritik willen zu den Quellen greift . . . Dies war ein Weg zu arbeiten, den die byzantinische Wissenschaft des 11. Jahrhunderts beschritt und dem auch die Führer der byzantinischen Renaissance *Michael Psellos* und *Johannes Italos* folgten.“²²⁾

In der Fachliteratur wird betont, daß es *Ioane Petrizi* vermochte, in seinen Kommentaren das tiefe Wissen der Philosophie des *Proklos* mit der ungewöhnlichen Tiefe und Originalität seiner eigenen philosophischen Theorien ausgezeichnet zu verknüpfen.²³⁾ Sich den Weg in der Philosophie des *Proklos* zu bahnen, war mit Schwierigkeiten verbunden, denn die Sprache dieses griechischen Philosophen des 5. Jh. stellt, wie von den Fachleuten betont wird,

„eine überaus präzise, sozuzunagen mathematisch präzise philosophische Sprache dar. Diese Präzision wird allerdings durch die äußerste Kontraktion und Lapidariät der Phrase erreicht, wenn alles, was als zusätzliche Belastung empfunden, ausgeschlossen wird und die Sätze bis auf die kürzeste thesenhafte Form reduziert werden.“²⁴⁾

Dieser Umstand schaffte und schafft zweifelsohne erhebliche Schwierigkeiten für das Verständnis der Sprache und des Gedankenguts des *Proklos*. Daher ist es durchaus vorstellbar, welche schwierige Aufgabe *Ioane Petrizi* bei der Übersetzung dieses Traktats zu überwinden hatte: Er mußte sich in den lakonischen, kontrahierten Ausführungen und Formeln des *Proklos* zurechtfinden und sie möglichst präzise, ohne den Gedankengehalt zu verändern, ins Georgische übertragen. Daher stellte sich *Ioane Petrizi* auch das Ziel, für seine Landsleute eine spezielle philosophische Sprache zu schaffen, die in ihrem Ausdrucksvermögen der griechischen gleichzustellen wäre. Im Vorwort der „Erörterung“ und im sogenannten Nachwort dieses Werkes formulierte *Ioane Petrizi* ausführlich seine theoretischen Überlegungen über die wissenschaftliche, darunter die philosophische Sprache, und auf dieser Grundlage schuf er seine Übersetzungsprinzipien. Für *Ioane Petrizi* als Philosophen und Übersetzer ist die präzise, adäquate Wiedergabe, die Übersetzung der philosophischen Sätze, der philosophischen Idee, von Wichtigkeit. Wie er selbst schreibt, bemüht er sich beim Übertragen der gedanklich schwierigen philosophischen Werke, die Besonderheiten der Sprache zu bewahren und das Gedankengut möglichst einfach wiederzugeben, solange keine Gefahr besteht, durch diese Schlichtheit die Idee des Werkes zu verändern, da sein ganzes Trachten auf die genaue Wiedergabe der Theorie gerichtet ist, mag diese aus der Sphäre der Logik, der Naturwissenschaft oder der Theologie stammen.²⁵⁾ Diese Methode hat *Ioane Petrizi*, wie er selbst bemerkt, bereits bei der Übersetzung des theologisch-philosophischen Werkes „Über die Natur des Menschen“ des neoplatonischen kirchlichen Schriftstellers *Nemesios von Emesa* aus dem 4. bis 5. Jh. anzuwenden versucht. Und nun, als er sich das Ziel setzte, die feinsten Nuancen der Dialektik des *Proklos* präzise ins Georgische zu übertragen, die überaus komplizierten Verschlingungen der neoplatonischen Philosophie, die mit äußerster Abstraktion dargelegten Ausführungen genauestens wiederzugeben, war es offensichtlich, daß zu diesem Zweck „eine schlechte und gewöhnliche Sprache zum Übersetzen“, wie er selbst sagt, nicht genügen würde. Und *Petrizi* stellte die Forderung auf, zur Übertragung philosophischer Texte eine „wohlgestaltete und von der niederen Sprache unterschiedene“ Sprache, einen speziellen philosophischen, erhabenen Stil zu schaffen. Die Erarbeitung einer solchen Sprache setzte er sich zum Ziel: „Und ich trachtete für meine Landsleute nach einer erhabenen, von der niederen unterschiedenen Sprache.“²⁶⁾

Eine derartige Sprache zu schaffen, bedeutete in erster Linie die Schaffung spezieller Lexik und Terminologie. Die Erarbeitung einer speziellen philosophischen Terminologie galt als Voraussetzung für die Schaffung und Übersetzung philosophischer Werke, für die Entwicklung und Vollendung des georgischen philosophischen Ge-

dankenguts. Deshalb betrachtete es *Ioane Petrizi* bei der Übersetzung von philosophischen Werken als vorrangigste und wichtigste Aufgabe, eine präzise Wahl des sprachlichen Stoffes und in erster Linie die der Wörter und Termini vorzunehmen. Nach dem Vorbild der griechischen Sprache schuf er mittels breiter Anwendung des reichen Potentials der georgischen Wortbildung neue georgische Termini, und daher „schuldten wir ihm Dank für die fertige philosophische Terminologie in der georgischen Sprache, die mit bemerkenswerter Präzision und Lakonismus mit georgischen Wurzeln all die Termini wiedergibt, die in europäischen Sprachen als griechische oder lateinische Entlehnungen existieren.“³⁷

Eine der wesentlichsten Forderungen von *Ioane Petrizi* war der Gebrauch eindeutiger Termini in philosophischen Werken. In dem erwähnten Traktat des *Proklos Diadochos* ist mit der für den Autor charakteristischen Präzision ein strenges System der Terminologie der neoplatonischen Philosophie geformt, was den georgischen Übersetzer dieses Traktats, *Ioane Petrizi*, verpflichtete, mit gleicher Genauigkeit die Wiedergabe eines jeden Begriffes im Georgischen vorzunehmen.

Im Vorwort der Übersetzung des Traktats von *Proklos* berührt *Ioane Petrizi* die Frage der Festlegung entsprechender Termini von philosophischen Begriffen und zeigt anhand konkreter Beispiele (an Termini, die den Erkenntnisprozeß widerspiegeln) den Entstehungsweg des georgischen Terminus nach dem griechischen Vorbild. Er untersucht die griechischen Termini *διάνοια*, *ρόημα* und *ροητόν* und findet für sie nach ausführlichen Darlegungen und Argumentationen georgische Entsprechungen. An dieser Stelle betont er den Vorzug des Griechischen und bringt sein Bedauern zum Ausdruck, daß hinsichtlich der Bearbeitung und Verfeinerung der philosophischen Lexik das Georgische dem Griechischen nicht gleichrangig ist, daß die georgischen Übersetzer ein und dasselbe Wort mit verschiedenen Bedeutungen gebrauchen, was bei der Übersetzung große Schwierigkeiten verursacht:

„Alles in der Sprachkunst der Hellenen hat eigene Namen entsprechend seinem Wesen. Bei uns jedoch halten sich weder die Übersetzer nach die anderen daran, und nun hindert mich dies aufs äußerste bei der Übersetzung, da die Unarigen alles zusammenworfen.“³⁸)

Dieser Vorwurf *Ioane Petrizis* bringt zum Ausdruck, daß die georgische philosophische Terminologie nicht entsprechend bearbeitet, präzisiert und geschliffen war, daß ein und dasselbe Wort oft zur Bezeichnung verschiedener Begriffe benutzt wurde. Gerade gegen die Polysemie und Synonymie in der Terminologie tritt *Ioane Petrizi* auf, klagt, daß die alten georgischen Übersetzer dem lexikalischen Unterschied verschiedener Begriffe nicht gebührend Aufmerksamkeit schenken. Zur gleichen Frage kehrt er in der Erörterung des 50. Kapitels des Werkes von *Proklos* zurück. Dieses Kapitel „Über das Ewige und das Zeitliche“ stellt einen der ausführlichsten Kommentare dar. *Petrizi* erörtert in diesem Fall die Frage des in der Zeit ewig Existierenden (das, was zeitliche Dimension besitzt), darüber hinaus verweilt er bei der Beschreibung der griechischen Termini *χρόνος* und *καιρός* und spricht von der Wiedergabeschwierigkeit des zwischen beiden Termini bestehenden Unterschiedes. Daraus wird ersichtlich, für wie bedeutend er die Wahl eines adäquaten, eindeutigen Terminus für einen philosophischen Begriff hält. So fordert *Ioane Petrizi* bei der Übersetzung der Termini große Sorgfalt und Vorsicht, da bereits eine geringfügige Veränderung der Wörter erhebliche Veränderungen verursachen könnte.

Dank seiner hervorragenden Grammatikkenntnisse und der perfekten Beherrschung der griechischen und georgischen Sprache konnte *Petrizi*, obwohl er des Bestands seiner Nächsten und ihres Mitgeföhls beraubt war, wie er selbst beklagte, die georgische philosophische Sprache bearbeiten und ein gut funktionierendes System der georgischen philosophischen Terminologie schaffen. Auf diesem komplizierten Wege mußte *Ioane Petrizi* viele neue Formen bilden, ungewöhnliche Kombinationen von Stämmen und Affixen zulassen, den Kampf gegen Polysemie und Homonymie führen. Man könnte sagen, daß *Petrizi* trotz jenes reichen Erbes, das er von den alten georgischen Denkern und seinen unmittelbaren Vorgängern bekam, im Grunde selbständig

ein konsequentes System der georgischen philosophischen Terminologie schuf. Im übrigen ermöglichte ihm dies die fundamentale Arbeit in der Philosophie *Στοιχείωσις θεολογική* des *Proklos Diodochos*. In diesem Werk werden alle Schlüsselfragen des Neoplatonismus, der eine große Epoche in der Philosophie schuf, erörtert und wird entsprechend die philosophische Terminologie ausführlich erfaßt und streng bearbeitet. Vor dem Traktat des *Proklos* hatte *Petrizi* die Möglichkeit, seine Kräfte an dem überaus wichtigen anthropologisch-psychologischen Werk des *Nemecios von Emesa* „Über die Natur des Menschen“ zu messen. Dieses Werk, in dem das Gedankengut verschiedener philosophischer Strömungen der Antike und der byzantinischen Epoche einschließlich des Neoplatonismus miteinander verknüpft sind, bot große Möglichkeiten, die reiche georgische Terminologie auf dem Gebiet der Philosophie, Psychologie und Biologie zu bearbeiten.

Ioane Petrizi räumt den Gesetzen der georgischen Wortbildung breite Möglichkeiten ein. Entsprechend der Natur der georgischen Sprache schafft er mittels der im Laufe von Jahrhunderten festgelegten Regeln und Vorbilder der Verallgemeinerung neue Wörter und Termini, er nimmt jedes neue Wort mit einer Intensität wahr, daß er das Wesen des Wortes so tief erfassen und spüren kann, daß, wie *Niko Marr* bemerkt,

„man nicht aus dem Stammen kommt, wie unerschöpflich sein Vorrat, wie mächtig seine Zauberkraft ist, die er beherrscht, um möglichst viel notwendiges Material zur Wiedergabe geringster Nuancen und der Mannigfaltigkeiten der Gedanken nach dem Vorbild der griechischen Sprache im Georgischen zu ergründen, um alle Schwierigkeiten der äußerst komplizierten und abstrakten Dialektik zu überwinden.“³⁹⁾

Wie groß der Beitrag des *Ioane Petrizi* bei der Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen und vor allem philosophischen Terminologie konkret ist, wurde in der Fachliteratur mehrfach besprochen, und so wollen wir an dieser Stelle nicht weiter darauf eingehen.⁴⁰⁾ Die Übersetzungsprinzipien des *Ioane Petrizi* wurden von vielen gutgeheißen und akzeptiert. *K. Kekelidse* erfaßt sie unter dem Namen „Petrizonische Schule“.⁴¹⁾

Der Einfluß der Weltanschauung des *Petrizi* und seiner Sprache auf das literarische Schaffen jener und der nachfolgenden Epoche ist offensichtlich. In der wissenschaftlichen Literatur ist sein Einfluß auf die Weltanschauung *Schota Rustawelis* vielfach betont worden. Im Wortschatz des „Recken im Pantherfell“ zeigt sich dieser Einfluß mit aller Deutlichkeit.

Leider bekamen weder die von *Ioane Petrizi* geschaffene philosophische Schule noch die von ihm und seinen Zeitgenossen zur Weiterentwicklung des philosophischen Denkens entwickelte Grundlage, die philosophische Sprache, die in ein System gefaßte philosophische Terminologie, in den nachfolgenden Jahrhunderten Entfaltungsmöglichkeiten. Ursache hierfür waren die schweren Bedingungen des politischen Lebens Georgiens, die infolge der mongolischen Invasion entstanden. Die Periode von der zweiten Hälfte des 13. Jh. bis zum Anfang des 16. Jh. ist bekanntlich die Zeit des Untergangs und des Zerfalls der georgischen Literatur:

„Seit dem 13. Jh. wurde Georgien ununterbrochen von den Mongolen verwüstet und zerstört, seit dem 15. Jh. waren es die Osmanen. Sie vernichteten sämtliche Zentren des literarischen Schaffens und der Bildung. Die Willkür des äußeren Feindes und die innere Uneinigkeit verwüsteten gänzlich die Zentren des kirchlichen Schrifttums. Was die Zentren im Ausland betrifft, so zerfielen auch sie aufgrund der entstandenen Situation. Die Osmanen trennten Georgien nicht nur von Byzanz, sondern auch von diesen Zentren.“⁴²⁾

Unter diesen Umständen war gewiß weder die Entwicklung des philosophischen Denkens noch der philosophischen Sprache zu erwarten.

Doch erlebte die philosophische Literatur einen Aufschwung im 18. Jh., in der Periode der Renaissance der georgischen Literatur. Dieser Aufschwung äußerte sich vor allem darin, daß „man eifrig nach den in der vergangenen Periode übersetzten und originalen Werken suchte und sie uner müdlich kopierte.“⁴³⁾

Beim Abschreiben alter Handschriften blieben den an der Philosophie Interessierten der Wert der von *Ioane Petrizi* erarbeiteten philosophischen Sprache, der Reichum und die Ausdruckskraft seiner Terminologie nicht verborgen. Freilich genießt *Ioane Petrizi* in der Renaissance des georgischen Schrifttums hohes Ansehen nicht nur als „scharfsinniger und großer Theologe und Philosoph“, sondern auch als „perfekter Kenner des Griechischen und Georgischen“, als „die Sonne der georgischen Sprache“, als „Erhöher und Beleber unserer Sprache“. Die Sprache des *Ioane Petrizi* wurde zum Vorbild der „Sprachgestaltung“ erklärt, und ihre Nachahmung wurde in der Rhetorik und Philosophie zu einem erstangigen Anliegen. Wie *A. Tschikobava* vermerkt, schrieben die Schriftsteller des gehobenen Stils im 18. Jh. mit einem Blick auf *Ioane Petrizi*, insofern sie dessen komplizierte, schwere Sprache nachzuzahlen versuchten.⁴⁴⁾ Tatsächlich war es praktisch unmöglich, die von *Ioane Petrizi* und seinen Zeitgenossen entwickelte philosophische Sprache wiederherzustellen. Nach sieben Jahrhunderten, als sich die georgische einheitliche Volkssprache spürbar von der Schriftsprache des 11.—12. Jh. entfernt hatte, bemühten sich die Verehrer der Sprache *Petrizis*, der *Katholikos Anton* und die Vertreter seiner Schule, sie nachzuzahlen, statt der äußerst ausdrucksvollen Sprache *Petrizis* jedoch verbreiteten sie eine überaus verworrene, in hohem Maße komplizierte und künstliche, für ihre Zeit veraltete, mit Pseudoarchaismen überladene Sprache.

Somit wurde von dem *Katholikos Anton*, der sich vor *Ioane Petrizi* als großem Philosophen, Rhetor und Grammatiker verneigte, unter dem Einfluß des *Petrizi* und in seiner Nachahmung für den gehobenen Stil „eine verworrene, Satzgefüge bevorzugende, an Partizipien reiche, an Verben arme, schwerverständliche Sprache eingeführt.“⁴⁵⁾

Neben begeisterten Nachahmern gab es im 17.—18. Jh. auch Persönlichkeiten, die sich mit der Sprache *Petrizis* kritisch auseinandersetzten. Zu ihnen muß in erster Linie *Sulchan-Saba Orbeliani* gerechnet werden.

Daß *Orbeliani* die Sprache *Petrizis* würdigte, ist daraus zu erschen, daß für sein Wörterbuch die Werke *Petrizis* eine der ergiebigsten Quellen sind. Dies hinderte ihn aber nicht, mit gesundem Verstand an *Petrizi* und an die Sprache philosophischer Werke überhaupt heranzutreten. Im Testament seines Wörterbuchs schreibt er:

„Ich übernahm sie aus den Büchern der großen Philosophen und Theologen, von dem Platoniker *Proklos Diadochos*, aus den Kategorien des *Aristoteles*, ich schrieb die platonischen Wortformen des *Nebesios* und des *Johannes von Damaskus* auf; aber nicht ihnen gleich gekünstelt, sondern von heiligen Vätern, da wo ich *Isidoros* fand, schrieb ich das Leichtere auf. Darut sie die georgische Sprache, goldart von dem ersten König der Georgier, dem weisen und klugen *Parnao*, erlernen.“⁴⁶⁾

Jene Stelle im Text des Testaments, wo die Rede von *Ioane Petrizi* ist, ist ziemlich beschädigt und unterschiedlich in den Handschriften wiedergegeben, so daß es schwierig ist, die Ansicht *Sulchan-Saba Orbelianis* über die Sprache *Petrizis* zu ergründen. In dem Testament des 1881 erschienenen Lexikons, das von *Rapiel Eristawi* herausgegeben wurde, ist zu lesen:

„So wisse, daß *Petrizi*, der Georgier, die Wörter aus platonischen Büchern an einigen Stellen zusammenschrieb, an manchen getrennt und an manchen mehr schrieb bei ein und demselben Namen, welcher das Geschriebene tiefgründig, schwer verständlich und schön und angenehm macht.“⁴⁷⁾

Die letzteren Worte stehen zueinander im Widerspruch, und der Redakteur bemerkt zu Recht: „Hier, denke ich, fehlt das Wort ‚nicht‘, ohne dieses Wort widerspricht der vorangehende Gedanke dem letzteren.“ Die gleiche Stelle erscheint in der Handschrift S 247 des 18. Jh. folgendermaßen:

„So wisse, das Wort des *Plato* schrieb der Klosterbruder der großen Philosophen *Proklos* und *Johannes, Petrizi* der Georgier, an manchen Stellen richtig, an manchen mit zu vielen, an anderen mit zu wenigen Worten und an anderer Stelle getrennt ein und dasselbe Wort, was Sprache und Werk schwer verständlich macht.“

Wie wir sehen, ist die uns interessierende Stelle in beiden Fällen verunstaltet dargestellt, jedoch ist es möglich, den Sinn zu erfassen: *Sulchan-Saba Orbeliani* hält die Sprache des *Ioane Petrizi* für „schwer verständlich“, für kompliziert, obwohl sich der erste Abschnitt auch anders interpretieren ließe: die Eigenart der Sprache *Petrizis*, die dem Werk Tiefgründigkeit verleiht und es „schön und angenehm“ macht. Zugunsten dieser Interpretation sprechen auch die Worte *Orbelianis*, die der Erklärung des Wortes „ai“ — „hier, sich da“ folgt: „Erkenne, du das Lernen Liebender, wie schwer auch die Sprache der Philosophen ist, ist sie doch angenehm und wünschenswert.“⁴⁸⁾ Diese Worte beziehen sich unmittelbar auf *Ioane Petrizi*, da sie auf ein langes Zitat der *Petrizischen* Erläuterung von „ai — hier, sich da“ und „*ngopi* — der Anwesende“ folgen. Folglich ist *Orbelianis* Auffassung nach die Sprache der Philosophen, darunter des *Petrizis*, kompliziert, schwierig, aber schön, angenehm und wünschenswert. *Ioane Orbeliani* ist ebenso von der Sprache *Petrizis* begeistert, er nennt ihn den „Erleuchter“ der georgischen Sprache, übersetzt jedoch gemeinsam mit *Pilipe Qaitmaschwili* und dem Priester *Nikolos* erneut das Traktat des *Proklos* (aber jetzt aus dem Armenischen), als Grund dafür nennt er die Schwierigkeit der *Petrizischen* Übersetzung und Probleme ihres Verständnisses:

„äußerst schwierig und schwer zu ergründen. Dies schrieben wir mit leichter zu verstehender Sprache, denn deren Leser würde dies besser verstehen und den Text erfassen, und das will ich sagen, denn ich verehere die *Petrizische* Sprache und wünsche sie, aus diesen Gründen schrieben wir dies.“⁴⁹⁾

Aus dieser Ergänzung ist zu ersehen, daß ihr Autor starkem Einfluß der Sprache *Petrizis* ausgesetzt ist.

Bekanntlich gehörte *Ioane Orbeliani* der auf Initiative des *Katholikos Anton* gegründeten Übersetzergruppe an, die philosophische Werke hauptsächlich aus dem Armenischen ins Georgische übersetzte. Dieser Gruppe gehörten der obengenannte *Pilipe Qaitmaschwili*, der Priester *Nikolos* sowie *Anton Zagareli-Tschqondideli*, *Dositios von Nekresi* und andere an (noch früher übersetzte auch *Surab Schanachouani* im Auftrag von *Wachtung VI.* philosophische Werke aus dem Armenischen).

Aus dem Armenischen übersetzte diese Gruppe zahlreiche Werke griechischer Autoren. Aber wie wir wissen, waren diese Werke bereits im 11.—12. Jh. von den georgischen Geistesschaffenden *Eprem Mzire*, *Arsen Iqulloeli*, *Ioane Petrizi* und *Ioane Paritschidse* übersetzt worden. Mehr noch, die *Petrizische* Übersetzung des Traktats von *Proklos* mit den Kommentaren von *Petrizis* übertrug im Jahre 1248 der armenische chaldonische Mönch *Simeon (Pchindsahanakal)* aus dem Georgischen ins Armonische. In den Jahren 1050—1061 trennte *Simeon von Garni* die Erläuterungen des *Petrizis* von dem Text ab und fügte ihm seine neuen Kommentare hinzu. Dieser armenische Text wurde, seinerzeit aus dem Georgischen übersetzt, 1767 von *Ioane Orbeliani*, *Pilipe Qaitmaschwili* und dem Priester *Nikolos* wieder ins Georgische übersetzt. Oben sahen wir, welches Ziel sie bei der erneuten Übersetzung bewegte: dem Leser das Gedankengut des *Proklos* und des *Johannes* verständlich zu machen. Inwiefern sie das gestellte Ziel erreichen konnten, ist durch den Vergleich beliebiger Abschnitte der *Petrizischen* mit der *Orbelianischen* Übersetzung zu ersehen.⁵⁰⁾ Da der Text aus dem Armenischen übertragen wurde, in das wiederum noch früher aus dem Georgischen übersetzt worden war, sind die *Petrizischen* Termini hier oft verunstaltet, obwohl offensichtlich ist, daß *Ioane Orbeliani* bei der Arbeit an der Übersetzung auch die *Petrizische* Übersetzung zur Hand hatte.

In dem philosophischen Schrifttum des 18. Jh. wird dem *Katholikos Anton* sowie *Dawit* und *Ioane Bagrationi* ein besonderer Platz eingeräumt. Obwohl ihre Werke kompilatorischen Charakter tragen und sich hauptsächlich auf Übersetzungen aus dem Armenischen stützen (obgleich man auch die altgeorgischen Übersetzungen heranzog), sind sie den Übersetzungen der georgischen Philosophen der alten Zeit weitaus unterlegen (wie bereits oben erwähnt, sind sie von Pseudoarchaismen überlastet und gekünstelt). Es ist aber hervorzuheben, daß die Spuren des wohlthuenden

Einflusses der älteren Übersetzungen doch in ihnen zu spüren sind: Dies offenbart sich im Bereich der Wortbildung: Man benutzt hauptsächlich die im 11.—12. Jh. von den Philosophen geschaffenen Termini, oder nicht selten bildet man neue nach den von ihnen angelegten Modellen (obwohl man auch hier seinen Vorgängern nicht immer gleichkommt). Die Linie des Erbes der alten georgischen Meister dauert fort.

In der modernen wissenschaftlichen (und nicht nur in der wissenschaftlichen) Terminologie werden erfolgreich einzelne von alten georgischen Wortschaffenden geprägte Termini benutzt, außerdem entstehen für verschiedene Wissenschaftszweige immer wieder neue Termini, die nach den von ihnen erarbeiteten Prinzipien und Modellen gebildet werden. Dies geschieht meistens unbewußt. Auch ohne spezielles Studium der alten georgischen wissenschaftlichen Terminologie und ihrer Technik sind diese Modelle und Typen derart im Georgischen verwurzelt, daß sie zwanglos, natürlich, gewöhnlich gebraucht werden.

Die Bildungsprinzipien der Termini, von denen sich die alten georgischen Meister des Logos leiten ließen, entsprechen den grundlegenden Forderungen der georgischen Wortbildung:

1. Die von ihnen geschaffenen Modelle widersprechen nicht den Möglichkeiten der georgischen Wortbildung hinsichtlich der Entwicklungstendenzen der produktiven und lebensfähigen georgischen Sprache. Beispielsweise ist die Bildung abstrakter Termini von völlig verschiedenen Wortarten und Ableitungen mittels der Affixe -eba, -oba und si-e ein sehr verbreitetes Verfahren in der neugeorgischen Wissenschaftssprache: enobiereba „Bewußtsein“, ḡopiereba „Dasein“, xanadoba „Löslichkeit“, knnadoba „Produktivität“, raoba „Wesen, Natur“ usw.

2. Die mannigfaltigen, aber strengen Regeln der Bildung von Komposita, die im Laufe der Jahrhunderte im Georgischen erarbeitet, von den Geistesschaffenden des 11.—12. Jh. weiterentwickelt und vollendet wurden, räumen auch heute große Möglichkeiten zur Bildung neuer Termini für verschiedene Zweige der Wissenschaft und Technik ein. Die von Petrizi und seinen Zeitgenossen von griechischen Komposita geschaffenen Modelle sind der georgischen Sprache nicht fremd. Die seinerzeit aus dem Griechischen auf dem Wege der Lehnübersetzung übernommenen Komposita-Termini setzten sich sowohl im Georgischen durch, daß diese Modelle heute die Bildung einer ganzen Reihe neuer wissenschaftlicher Termini ermöglichen. Beispielsweise sind die mittels des Reflexivpronomens ავთო — tvit „sich selbst“, der Präposition თან — tana „zusammen, mit“ und რო — čina „vor“ gebildeten Modelle ავთოდობა — tvitmdgomi „selbständig“, συγγενής — tanačomi „Mitmenschen“, πρόταση — činadoba „Vorschlag“ usw. äußerst verbreitet in der georgischen wissenschaftlichen Terminologie (tvitmokmedi „Automat“, tvitgamorkveva „Selbsterkenntnis“, čindebuli „Präposition“, tanmimdevruli „konsequent“, tanapardoba „Korrelation“, tanaarseboba „Koexistenz“ usw.).

3. Die Verwendung unproduktiver, archaischer Affixe, die im Vergleich zu usuellen Affixen dem Wort einen terminologischen Wert verleihen, ist auch heute gerechtfertigt. Beispielsweise wird in der Wortbildung der modernen georgischen Sprache ein archaisches, totes Suffix -ed gebraucht, mit dessen Hilfe eine ganze Reihe neuer Termini gebildet wurde: xučledi „Planjahr fünf“, atčledi „zehnjährige Mittelschule“, uždredi „Zelle“ usw.

Seltener ist die alte, unproduktive Bildung von Partizipien wie zum Beispiel: maene „Informator“, mozravi „beweglich“, mozrovne „Denker“ usw.

Es wäre wünschenswert, wenn dieses Prinzip eine breitere Verwendung in der Bildung der Termini fände.

4. Nach den Prinzipien der Bildung von Termini ist es zulässig, Wortstämme mit einem für sie uncharakteristischen (fremden) Affix zu formen. Dieser Umstand ist überaus günstig bei der Bildung des wissenschaftlichen Terminus, denn als Terminus würde er sich von demselben Stamm, der durch ein usuelles, gewöhnliches Affix ab-

geleitet wurde, unterscheiden. Zum Beispiel: si-ket-e „Güte“ und ketil'ob-a „Wohl, Heil, Glück“. Dieses Prinzip wird zwar auch heute zur Bildung spezieller Termini verwandt, jedoch seltener: mgaroba „Festigkeit“ anstelle von simqaro, savsoba „Vollkommenheit, Vollständigkeit“ anstelle von sisavne usw. Es wäre wünschenswert, wenn sich dieses Prinzip in der modernen spezialisierten Terminologie durchsetzen würde.

5. Die Bildung von Termini durch Substantivierung (z. B. arsi, iqoj, akaj, munaj, aci, šoris usw.), die das Schrifttum im 11.—12. Jh. kennzeichnet, ist auch dem modernen Georgisch nicht fremd. Im Georgischen kann man notfalls Verb, Adverb, Postposition, Konjunktion, Partikel, Interjektion, mit einem Wort: alle Formen, darunter auch deklinierte Formen, deklinieren. Dies ist eines der vielfältigen Mittel der georgischen Wortbildung, das seinerzeit von *Ilija Tschavtšchawidze* als bemerkenswertes „Mittel ... zur Gestaltung und Äußerung des Gedankens“ hervorgehoben wurde.⁸⁾ Es ist erstrebenswert, dieser Bildung breite Dimensionen zu verleihen.

6. Was die Deklinationssuffixe, und zwar die Endungen des Genitivs, des Instrumentals und des Adverbials, sowie die Postpositionen mier „von, durch“, šoris „zwischen, unter“, -ebr „wie, gleich“, -gan „von, aus“, kerzo „meits“ betrifft, so ist ihre Verwendung in der Funktion von Derivationsaffixen (worauf auch die altgeorgischen Geisteserschaffenden oft zurückgreifen) eines der heute üblichsten und verbreitetsten Mittel zur Bildung von Termini (grznobadi „sensual, sensitiv“, xedviti „visuell“, siqvierebiti „mündlich“, ertasorisi „international“, uždredšorisi „interzellulär“, šinagani „innerer“, xrtlišebri „knorpelartig“, gazisebri „gasartig“ usw.). Die Bildung dieses Typs, die von altersher im Georgischen existiert, wurde in die Literatursprache von den Autoren des 11.—12. Jh. eingeführt.

Damit ist die von den alten georgischen Wortschaffenden erarbeitete Terminologie ein hervorragendes Beispiel der kunstvollen Verwendung des sprachlichen Materials zur Bereicherung der Lexik. Sie ist von großer Bedeutung hinsichtlich der Erforschung der Technik, der Kunst, neue Wörter zu schaffen. Die philosophische Lexik der alten Denker ist ein Quell zur Bereicherung der modernen wissenschaftlichen Terminologie der georgischen Sprache.

Anmerkungen

- 1) *Kekeliže, K.*: kartuli literaturis istoria, I, Tbilisi 1900, S. 60.
- 2) *Juvazišvili, I.*: kartvols erin istoria, II, Tbilisi 1965, S. 298—299.
- 3) *Kekeliže, K.*: op. cit., S. 284.
- 4) *Qauzešvili, S.*: bizanturi literaturis istoria, Tbilisi 1968, S. 253.
- 5) *Kęęaymaže, N.*: ioane italosia šomokmedoba, Tbilisi 1970, S. 69ff.
- 6) *Marr, N. Ja.*: Ioann Petricskij, gruzinskij neoplatonik XI—XII v. (ZVO, Bd. XIX, S. Petersburg 1909, S. 61).
- 7) *Kekeliže, K.*: op. cit., S. 61—62.
- 8) *Ioane Damaskeli*: dialektika, kartuli targmanebis teksti gamoša, gamošvlova da lekaišoni dauro to maia rapavam, Tbilisi 1970, S. 66—67.
- 9) *Xintibiže, E.*: bizantur-kartuli literaturuli ertiertobiasvta, Tbilisi 1909, S. 122—123; *Ioane Damaskeli*: op. cit., S. 40—42.
- 10) *Ioane Damaskeli*: op. cit., S. 18.
- 11) *Kęęaymaže, N.*: op. cit., S. 8ff.
- 12) *Ioane Damaskeli*: op. cit., 4, 2.
- 13) *Petre Ibereli*: psevdodionise arcopagelis šronebi, epremi meiris targmani, gamoša, gamošleva dauroto s. mukašvilna, Tbilisi 1961.
- 14) *Ioane Damaskeli*: op. cit., S. 47.
- 15) *Ioane Damaskeli*: op. cit., 38, 20.
- 16) *Ioane Damaskeli*: op. cit., 63, 17.
- 17) *Ioane Damaskeli*: op. cit., 63, 7.
- 18) *Loare, A. F.*: Istorija antičnoj estetiki, Aristotel' i pozdnijaja klasika, Moskva 1975, S. 43.
- 19) *Loare, A. F.*: Kritika platonizma u Aristotelja, Moskva 1929, S. 24.
- 20) *Petre Ibereli*: op. cit., 202, Kommentar 10.
- 21) *Šokolor, V. V.*: Srednevekovaja filosofija, Moskva 1979, S. 49.

- 22) *Gogiberiḡe, M.*: Rustveli, Peṭriḡi, preludiobi, Tbilisi 1961, S. 141.
 23) *Ioane Dumakeli*: op. cit., Vorwort, S. 2.
 24) Ebenda.
 25) Einem Athener Bürger des 1. Jahrhunderts, Dionysios, Mitglied des Areopags, der in der Apostelgeschichte erwähnt wird: „So kam Paulus unter sie. Und einige Männer folgten ihm und wurden gläubig; bei ihnen war Dionysios aus dem Areopag...“ (Apostelgeschichte 17, 33).
 26) *Gogiberiḡe, M.*: op. cit., S. 144.
 27) *Ioane Peṭriḡi*: satnobata kibe, gamosacemad moanzada, gamoḡvlova, ḡniḡvnebi da leksiḡoni daurto iv. lolaḡvilma, Tbilisi 1968, S. 36ff.
 28) *Peṭre Iberieli*: op. cit., S. 119.
 29) *Ḡogiberiḡe, M.*: op. cit., S. 185.
 30) a. a. O., S. 204.
 31) *Ioane Peṭriḡis ḡronebi, kavḡirmi ḡvtismetḡvelebitni, gamosca, gamoḡvlova da leksiḡoni daurto sim. ḡauḡḡḡvilma*, Tbilisi 1940, Bd. I, XXVI--II.
 32) a. a. O., LII.
 33) *Proklos: Pervoonovy teologii, peruvod i kommentarii prof. F. A. Loḡun*, Tbilisi 1975, S. 23.
 34) a. a. O., S. 24.
 35) *Ioane Peṭriḡis ḡronebi, II*, S. 222—223.
 36) a. a. O., S. 220.
 37) *Marr, N. Ja.*: op. cit., S. 35.
 38) *Ioane Peṭriḡis ḡronebi, II*, S. 6.
 39) *Marr, N. Ja.*: op. cit., S. 34.
 40) Siehe *Melikiḡvili, D.*: ioane peṭriḡis pilosopiur ḡromata ens da ḡili, Tbilisi 1975.
 41) *Kekeliḡe, K.*: op. cit., S. 308—318.
 42) a. a. O., S. 60.
 43) a. a. O., S. 70.
 44) *Cikobava, A.*: axali saliteraturo enis ḡarnokmnisatvis (in: kartuli enis ḡannarḡebitni leksiḡoni, Bd. I, Tbilisi 1950, S. 920).
 45) a. a. O., S. 921.
 46) *Orbeliani, S.-S.*: leksiḡoni kartuli, 1906, S. 26.
 47) S. XXVI.
 48) a. a. O., S. 33; vgl. *Ioane Peṭriḡis ḡronebi* II, § 18.
 49) Siehe Handschrift N 1102 aus dem Fonds A des K. Kekelidse-Handschriftleinstitut.
 50) *Melikiḡvili, D.*: op. cit., S. 67.
 51) *Ḡavḡavḡe, T.*: ai, istoria (in: tḡzulobata aruli ḡrebuli, Bd. V, 1927, S. 95—96).

Zusammenfassung

Die Verfasserin bespricht ausführlich den Werdegang der wissenschaftlichen Terminologie der georgischen Sprache im Mittelalter und zieht Folgerungen für die neugeorgische wissenschaftliche Terminologie.

Резюме

Автор подробно описывает развитие научной терминологии в грузинском языке в средних веках и дает заключения для новогрузинской научной терминологии.

Summary

The author thoroughly discusses the development of the scientific terminology of the Georgian language in the Middle Ages and draws conclusions for the scientific terminology of the New Georgian language.

Verfasser: Prof. Dr. sc. phil. *D. Melikiḡvili*, Staatliche Universität Tbilisi

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ (ТБИЛИСИ)

ПОНИМАНИЕ АРИСТОТЕЛЕВСКИХ ЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ В ДРЕВНЕГРУЗИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ

XI—XII века в истории грузинского литературного языка отличаются активным словотворчеством понятийного характера, необычайной напряженностью и активизацией жизненных потенций грузинского языка. Особый интерес к экзегетической литературе как теологического, так и чисто философского характера, системная и целеустремлённая работа над переводом и комментариями философских и теологических трудов, проводимая в Гелатской литературно-философской школе (XI—XII вв.), одной из сильнейших ветвей т. н. эллинофильского направления, требовали точной передачи умозрения и теории, вынуждали прибегать к поискам и образованию точных соответствий греческих терминов с целью дифференциации философских понятий. Вследствие глубоко профессиональной работы учёных этой эпохи сформировалась стройная и строго организованная система грузинской философской терминологии.

Следует отметить, что имелось довольно много ранних (начиная с V века) как оригинальных, так и переводческих сочинений, в которых обширно представлены соответствующие основным философским понятиям грузинские термины, но специальная, сознательная, системная разработка философской (и вообще — научной) терминологии начинается именно с XI века. В этот период грузинская научная терминология интенсивно обогащается Георгием Афонским и Ефремом Мцире, но уже в XII веке, в Гелатской литературной школе, с деятельностью Иоанна Петрици и Арсения Икалгоели начинается новый этап в развитии грузинского философского языка — этап создания специального «философского стиля», отличавшегося от «обычных переводов», этап сознательного создания упорядоченной системы философской терминологии, имеющей формальные и семантические парадигмы и связующие звенья.

Переводчик философского текста часто рискует быть неточным, невольно или же сознательно вкладывая собственную интерпретацию в свой перевод. Так, например, известно, что в латинских переводах превосходного знатока греческого языка Вильгельма Мёрбека (который по поручению Фомы Аквинского спустя два столетия после Иоанна Петрици переводит трактат Прокла Диадохса „Στοιχειώσεως θεολογική“), латинизированы (христианизированы) некоторые аристотелевские понятия. Одной из причин неточности перевода часто является полисемантизм самих греческих лексем (это обстоятельство особо

отмечает Ефрем Мцире в одном из своих примечаний: «Эллинский язык бездонно глубок и одно и то же слово в нём имеет разное значение». В таком случае самым продуктивным способом образования новых терминов был способ формального калькирования греческого термина, хотя часто прибегали и к смысловому переводу.

Работая над переводом термина и при помощи словарей и разных комментариев предусматривая все возможные значения переводимой лексемы, грузинские мыслители исходили из его контекстуального или из исходного значения. Так, например, древний перевод термина *σπουδαίον* лексемой *ძესი* («порядок»), которая отражает исходное значение этого греческого термина, но не осмысляет её специальную терминологическую значимость, впоследствии был заменён термином *ასო* («буква, член, элемент»), а далее, в определённых случаях, термином *ჭავჭავი* («союз»), в котором подразумевается союз четырёх элементов. Смотри по тому, какое значение выбирает переводчик полисемантической греческой лексемы, можно судить о том, как осмысляется данное понятие грузинским мыслителем, т. е. какую мотивацию он выдвигает или какую интерпретацию даёт данному понятию. Так, например, подыскивая адекватный грузинский термин для понятия *κόσμος*, Иоанн Петрици выдвигает исходное значение этой греческой лексемы *υψικύλλ* («украшение») и осмысляет мир именно так, как древние греки, которые вкладывали в это слово именно такое метафорическое значение — украшенности, порядка, упорядоченности (тогда как в древних переводах даётся предпочтение смысловому переводу *საქელი* «мир, мироздание»). Эти и подобные примеры наглядно указывают на основной принцип Иоанна Петрици — делать точный, адекватный перевод термина, глубоко вникая в его суть: ведь по убеждению Иоанна Петрици, «каждое понятие, в ясном, как солнце, эллинском языке, имеет своё название, соответствующее своей сущности». Исходя из этого положения, формально калькируя греческий термин, желая повысить силу выразительности грузинского слова-термина до такой степени, как это достигнуто в греческом, Петрици стирается как бы воссоздать и запозно открыть в грузинском слове дух греческого логоса. Это стремление можно проследить и в переводах логических терминов Аристотеля, хотя формальный характер логики как будто не давал повода для разных интерпретаций специальных терминов, созданных и применяемых великим Стагиритом.

Грузинские переводчики, стараясь вникнуть в суть этих понятий, давая их грузинские эквиваленты, в первую очередь, принимали во внимание мотивацию, которую клали в основу данного термина Аристотель и его комментаторы. Так, например, аристотелевский термин-понятие *συλλογισμός* Иоанном Петрици переводится калькой *საძესიჭვა* («сочетание»), принимая во внимание то, что «силлогизм есть сочетание определённых высказываний», тогда как Ефрем Мцире даёт смысловой перевод *სერიკრება* («собрание»), акцентируя то, что «силлогизм собран из двух истинных предпосылок» (Аммоний Гермий). Арсений же Икалтоеси в данном случае даёт не совсем удачный эквивалент *სეგულიჭვა*, в котором не совсем ясен смысл данного понятия.

Аристотелевское логическое понятие *πρότερον* «предпосылка» в переводе «Диалектики» Иоанна Дамаскина (у Ефрема

Мщире и у Арсения Икалтоელი) звучит как *ჰინადება* (так же, как и русское «пред-ложение» — точная калька данного греческого термина), но в переводе комментариев Аммония Гермия — как *ჰინგანსლვა* (досл. — «пред-выхождение», т. е. «пред-посылка»). В переводах же Иоанна Петрици трудов Немезия Эмесского и Прокла Диадоха эквивалентом термина *πρότασις* является *რწმელადგეცხული* досл. «пред-положенное» или же «первоупорядоченное», а также *რწმელყებადი* «предвзятое», «предпринятое». Мотивация этого последнего понимания данного термина очевидна из следующего контекста комментариев Аммония Гермия к «Введению Порфирия»: „Βουλόμενος γὰρ δεῖξαι: ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, ἔλαβον τὸ πρῶτον κίνητον πρῶτον. συνεκέραινα δὲ τὸ ἀθάνατο“ (Аммон. 74,19—22). («Желая показать, что душа бессмертна, принял сначала самодвижущееся и завершиш (исполнил) бессмертное»).

В связи с этим интересным представляется осмысление в древнегрузинских переводах аристотелевского термина *συμπέρασμα*. Значение этого термина можно осмыслить, исходя из двух предположений: 1. *συμπέρασμα* — это имя, образованное от глагола *περάω* «совершать, осуществлять, заканчивать», с последующим переносом значения «делать вывод». Исходное значение этого термина — «завершение, окончание, исполнение» (от *πέρα* «крайне», *πέρα* «конец, край, предел»). Отсюда — и переносом значения лат. *conclusio* «заключение» (от глагола *concludo*). 2. Второе возможное осмысление этого термина подразумевает глагол *περάω*, означающий «переходить». Отсюда — форму *συμπέρασμα* можно понять как «со-вывод». Оба возможных понимания встречаем в древнегрузинских соответствиях этого греческого термина: 1. *kesruleba* «завершение» и 2. *tangasavali* «совывод». Первую интерпретацию можно проследить в вышеупомянутом высказывании Аммония Гермия, где говорилось о том, что «желая доказать, что душа бессмертна, принял сначала самодвижущее, а затем завершиш (т. е. исполнил, заключил — *συνεκέραινα*) бессмертное». Именно такое осмысление этого термина предлагают Ефрем Мщире и Арсений Икалтоели в своих переводах «Диалектики» Дамаскина: *ჰემოჯებაჲ ჰეინილესი ორთა ჰესმარიტა ციჲადებატაგან და ჰესრულებათა* (Damisc. Dial. 51,1) «Силлогизм собран из двух истинных посылок и заключения» (досл. «завершения»). Формальная и семантическая мотивация термина *kesruleba* в данном случае вполне ясна. Ефрему и Арсению следует и переводчик текста Аммония. Но совсем иную интерпретацию предлагает в своём «Толковании Прокла» Иоанн Петрици, который в первой главе своего сочинения, рассматривая диалектический метод Прокла, разъясняет основные логические понятия Аристотеля, особо подчёркивая то, что «без знания законов аристотелевского «Органа» невозможно познание чего-либо разумной душой». Иоанн Философ тоже считает, что *συμπέρασμα* — это «завершение», а точнее — «исполнение» силлогизма (*დასარυლისასა ცოდების სუმპერასმჲ* «Исполнением же называется сუმперасма»), но ницა грузинское соответ-

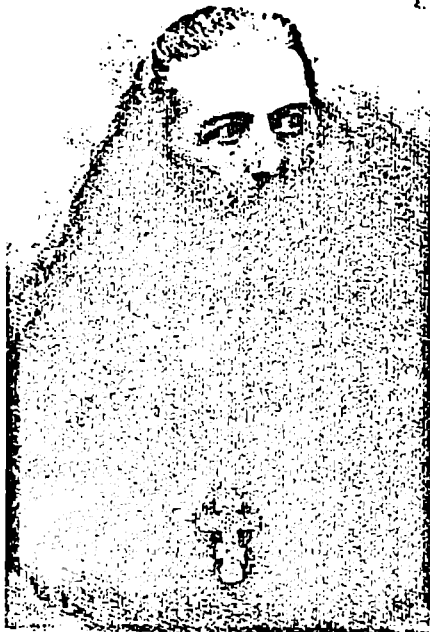
ствие, исходит из того, что *συμπέρασμα* является соединением двух крайних терминов и выводится из двух соеуществующих посылок, или как сам он определяет, «сюмперасма — это со-вывод из двух крайних» (*συμπέρασμα, συνελθης τῶν τῶν ἀκροῦς*): такое понимание ясно читается в той наглядной схеме, которую Иоани Философ дает в конце I главы своего «Толкования» с хрестоматическими примерами силлогизма. Поэтому Петрици исходит из глагола *περὶ* и, таким образом, даёт шую интерпретацию этого понятия: «сюмперасма, который есть соывод», т. е. ту самую, которая лежит в основе русского термина «вывод».

Интересной представляется также передача понятия *ἀπόδειξις*: «доказательство» (от глагола *δείκνυμι*: «показать»). Нужно отметить, что понятия *δείξις* «показывание» и *ἀπόδειξις* «доказывание» в латинском выражаются соответственно терминами *monstratio* и *demonstratio*, хотя этот последний употребляется и в значении «показывания». В русском языке дифференциация этих двух понятий достигается посредством разных превербов: «по-казать» и «до-казать». Интересно отметить, что именно такой путь дифференцирования этих двух понятий избирает Иоани Философ, ловко используя этот редкий способ грузинского словообразования: в значении логического термина он предлагает форму с превербом *ა*: *აჲ-ძიგნა*, а в бытовом значении оставляет форму с превербом *და*: *დაჲ-ძიგნა*, *დაჲ-ძიგნა*.

И по этим немногим примерам, привлеченным выше, можно судить о той серьезной и строго профессиональной работе древних грузинских мыслителей, изучение словотворчества которых имеет значение не только с точки зрения истории грузинского словесного искусства, но порой и для прояснения и раскрытия смысла самих греческих терминов.

წარსულის
ღმან პოეტოვლი

მხრედი სიონ მხრედიმ და მისი სასულიერო - საბანუანაორეზლი
მორეანეობა

1.

ამ ღმირი მამების ღვინოს, ვლქოსი და საშობლოს წინამე მხილელი ვარს მძღწენა ცემარებს არა იმღინად მათოს სათხალი მტეროს მისაცხად (ჩანს, სხვათა შორის, მათ ქრისტიანული თავმდალობა სრულიად გამორეხედა), არამედ უფრო ჩვენი მშეთიანე ახალგამრ ღმირს სულითა ცასცხოველებლად, საწყნებლად იმის, რომ ეს თავდაღებული აღმამეობი, სანამ რეწენისა და საშობლოს თავდაკულებათოს უფიქრობად შექწრადღინ სოცოცხეს, მანამ უკერას მძმე შრამით ემასხურებოდინ იმე საწყნ.

ამ სახელთა რეცხე მუკეოქენმა ნამარ მპ: რომოღეცის ერთერთი თანამღვინისა და მისდ ერთად 1924 წლის აგვისტოს მთლოს, ქუარის საფრმოს ცეცხლ შექენე ვევილას! თე ერთელთა სასაუღლოს მახლობლად დაბურელო მღვდლის, სიმონ მჭელდის სახელს.

სიმონ მჭელდის იყო სასულიერო წრის შირ იმავალი მჭელდისეტი სოფ. მონღევილან იფინე. მდგრამ მათი ერთი მტო სერაში დასახლებულა ეს იყო მღვდელი სიმონ მჭელდისე, რომლის უფ რმის ვაფი - მძველი შეხეცამ იმერეთს ემარქოს ზღაღინი გამბლარა (იგი ზეფს მრე ნელა ვლქოსიემის აღღეწარეგინისათვის), სოლი უმქროსი ვაფი კი ცახლდათ ცნობილი მუხლქეს ტი ენცეტიო მჭელდისე(მონღევილი), რომლისც რეოცეს ცნობილია, მუარეკოლმდა იმერეთს ღვინომოლი მღვდლმთავარი გამბრედი ქეძე და, რომელიც, სრულიად ახალგამრდა, რეაქრო სერათ ცეცხამ იმხერეზლა.

მხველი მჭელდის უმქროსი ვაფი მამს თანე მისახეცე სიმონ, თავისი წინამხრის ევლ ცანკოლია: იგი ნაყოფინად უთავსებდა ერთმანეს საეკლესიო და სამოცილომრეო მუხლქესოცტერ მოღ აწეზმას. თმფრმის სასულიერო სწმნარის დამთავრების შემდეგ მას სწავლა ვაეცრებლეთა შეცეზმურეის სასულიერო აკადემიაში საშობლობი რომ დაბრუნებულა, ერთმას მამწავლებლობდა ივე

ღმირი რეღესე ქართული ეკლესია აღორბინე მის გამს აღგას, რეღესე აღღეა ბებელი ღრთა ტროლიში წარტეცხელი მისი დამოკიდებლობა, უფრო მეტად ცემარებს მისი იტორის ეახლესი წარსულს დაბურელი ურეცხეობის გამთილება, აღწენა ამ ახალმშებულთა ღვინოსა, რომელიც ჩვენს ქარტეხილან სარეწეში თავი დაღესე ქრისტიანული რწმენისათვის, რეოცეს ქართული ერთეული სულითა და სანის ებერეისა და მჭელდისათვის.

საღვთის მუშაობებს, მამსადაჲ, იმ მუშე-
 დროებითი ხანის აღდგენას ბევრ ქართულ საღ-
 თისებზედ ლიტერატურისაჲს, რომელი იძუ-
 ჳოთ განყენდა მის მუშაჲს, რაც 1811 წელს რუსეთის
 მთავრობამ გააკეთა საქართველოს ვრუსეთის ადგი-
 ჳელობას და მის გამხმარ რუსეთის მუ-
 ჳედა. მთავარი საქმების რედაქცია დაფუძნით
 მოიხდებოდა და ასახეობდა სასულიერო სასწავლებ-
 ჳებში სწავლების ქართულ ენაჲ მუშაობებს ადგი-
 ჳელობას და აკრძობდა იმ სასულიერო პირებს,
 რომელთა ცოდნაჲც ქართული ენა არ იყოს. რა,
 რადგანაც მაშინდა, რომ შემოღობური ენის ცოდნის
 გაკრეჲ და რაგინად ვერ გამხდებოდა მუშაჲს
 რედაქცია ქართულ იმით, უსი აზრობაჲც საღვთის
 მუშაობის საგნების ქართულ ენაჲ სწავლება
 ქართულ ახალგაზრდობას თითქმის უსაღვთო საღ-
 თისებზედ სასწავლებლებში-მაცადებოდა კარს
 დაღებურს. ამ მხრე პრობლემას, სამუშაოდ,
 დღესაც არ დაუკრავთ აქტიულობა.

დღევანდელი გადასახედდან გამსაყობებით
 აღნიშნავთ, რომ გამოთბი სასულიერო წიგნილები
 ვინებოდა ქართული ეკლესიის ადგილგადაღობის სა-
 რთობებს მუშაობებზედ რედაქცია, რომ თითო
 მსკრამლური ხელისუფლებს საქართველოს ეკლესი-
 ის ადგილგადაღობის მოხდენას უკუხმობდა ერთეუ-
 ჳი დამოუკიდებლობას. სწავლებას, რომ ეკლესი-
 ის ადგილგადაღობა წინამძღობი იყო სახეურთობურ
 ადგილგადაღობას და საქართველოს სრული დამო-
 უკიდებლობის რუსეთის იმპერიისაგან, რომ
 თანდაღებულ ქართულ ადგილგადაღობებს სარწმუ-
 ნოებს განიღებდა ყო არ აცხლებოთ, არამედ
 პოლიტიკურად თავისუფალი საქართველო. გამე-
 თმი იფორმის" ფუნქციონირებით სინამდ ზეღებდა
 თავის სტატუსს ციფრული სახელგამგებელი - საქ-
 რველოს ეკლესიის ადგილგადაღობის აღდგენის მუშა-
 გი (1918 წ.) პირველი კათალიკოსო-კირიონ II,
 რომელიც ვმშაგრა კლდეც ამ საქმეს.

ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის
 ხრდაჲს ახსნა ადგილგადაღობა, რომ სიმბ-
 ჳეღობებ თავის სტატუსში (საღვთის წიგნიკად
 დაღებდა აღდგენაზედ) (თავისუფლების მოხდენა მუშა-
 თისი მე-17-18 საუკუნეთა იფორმული მუშა-
 მუშაობის საქართველოს (იფორმის) ეკლესიის ადგი-

თვლობის მუშაობებ.

სიმბ-
 ჳეღობებ თავისუფალი და იფორმული
 უმბოდა წიგნიკების გამოცემის საქმეს მის სტატუსში
 იფორმული რაგინიც სასულიერო, იმ სარეო ხან-
 თის ლიტერატურა (მეც სინამდგურე სახარებისა,
 ენის უფროსთაგანდა, მღვდელმთავრის დღესუბ-
 რითი წიგნიკები, რაგინიც მგინი და მამდრო
 მუშაჲ და სხვ.)

1913 წლად სიმბ-
 ჳეღობის რედაქცია
 მთი გამხდოდა ყოველთფორი საღვთისმშაგებელი
 ფილოსოფიური, პოლიტიკური და ლიტერატურული
 კრებელი განთავი, რომელშიც თფორიკური
 სტატუსების გარდა, მოთავსებულ იყო მამდა
 საქართველოს ისტორიკად, სამეცნიერო წიგნიკები,
 მსაგებელი საწარმოებში 1915 წლად მთი
 რედაქციაში გამხდოდა ორფორმული სამეცნი-
 ერო, სალიტერატურო და სამპოლიტიკო უფრო
 განთავი (32-ფორმული).

სიმბ-
 ჳეღობებ ფართო საზოგადოებრივ
 საქმეობებელი და განმანათლებლური მუშაობებს
 ეწეოდა: მის სახლის, ქ ქუთაისში, სპორტილო
 კამარებს მუშაობებში იყო პროგინამაჲს და მთი
 მსაგებელი კრებუთი სასულიერო სასწავლებლებში
 მუშაობდა მსაგებლობისათვის. მის მთი სთი
 დამუშაჲს ამუშაობებელი და დაარსებელი სკოლა დღე
 სიც უმსაგებება იმ სთიკის მომსახურებელი.

თ, მის მუშაობებ, რაც გაგებინა და რამ
 მოსიხაჲც დაღვლებითი მუშაობით, რადგანაც სო
 მის მუშაობისა და რადიკალის ეკლესიის ერთ
 სთიჲე მთილი მთილი სასულიერო დამის დაბე
 რეგის მუშაობებ დამბეღელ მუშაობებებს იქნებო
 რამ გადამს სასხსოფერი ნამბეღელი. ან ხელმწიფრი
 (ღვთისმშობლის ერთი ზატის გარდა), იმიც გამა-
 რებს და დაარსებს, შორისის საღვთის სისხლის
 ნაცდებინაჲს, მსაგებობის ხილვით თავმარდაც
 მუშაობა.

-რამ სახეური საუკუნეთა, ყოველ წელიწადს,
 15 თებერვალს, მირჩმის დღეს, სიმბ-
 ჳეღობებ მთი მრავალწარმებული მომამბეღლები
 უფროსი ქალისუბლისა, ჩამო მუშაობის სახლში,
 რომ აქ მთილი და ციფრული მუშაობებში
 სულსეგებებით აღმარდნ მომამბეღლი თამა.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობისათვის

დავანა გელიაშვილი

დავით აღმაშენებლის ვინაობის თაობაზე ტრადიციით არაუერს ამბობს. იმის გამო, რომ ეს ისტორია „ქართლის ცხოვრების“ კრებულიში დანარჩენი მტიანეებისათვის გადაუბამა. მას აქვია შესაეალიც და ანდერძიც, სადაც, წესისამებრ, სხვა ცნობებთან ერთად მოხსენებული იქნებოდა მისი ავტორის სახელიც. არც სხვა წყაროებშია დაცული გარკვევით რაიმე ცნობა დავითის ისტორიკოსის ვინაობის შესახებ. ასე რომ ავტორი თხზულებისა „ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი“ — უცნობია. ამ გარემოებას დასაბამი მისცა დავითის ისტორიკოსის ვინაობის კვლევას. ბევრი მეცნიერი — ისტორიკოსი თუ ფილოლოგი ცდილა მისი ავტორის ვინაობის გამოცნობას მიახლოებით აუ დაზუსტებოთ, რისთვისაც მოპყაედათ მეტ-ნაკლებად დამაჯერებელი საბუთები, მაგრამ ამ საკითხის ირგვლივ დღესაც აზრთა სხვადასხვაობაა. თვით „ისტორიკოსზე“ დაყრდნობით დაბეჯითებით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ მისი ავტორი დავით აღმაშენებლის თანამედროვეა, იგი მოისწრაფა და თვითმხილველად ყველა იმ აზრისა, რომელიც აღწერიდა გიორგი II-ის მეფობის ბოლო წლებში. დიდი თურქობიდან (1080 წ.) მოკლებული, დავითის გარდაცვალებამდე და დემეტრეს გამეფებამდე (1125წ.). ამის დადასტურება „ისტორიკოსიდან“ ბევრი ადგილის მოკვანით შეიძლება. თუნდაც „შემაღობით“ აქცე ყველი მოიწია, და თუაღისა ჩუენითა ეიხილეთ და ვინაად უროდა ამათ წამოთქმულთასა, რამეთუ ეითარცა ესე ეამოთქუა თითოეულად, რაჟელი დავითა მოიწია ვირი“ / (3) 322, 18/.

„ისტორიკოსი“ მიხედვით ცხადია, რომ მისი ავტორი არა მხოლოდ მოისწრაფა და მხილველია მის მიერ აღწერილი ამბებისა, არამედ ხშირად მონაწილეც: იგი დავით აღმაშენებელთან მეტად დაახლოებული პირია, მუდამ თან ახლავს მას, მშვიდობიანობაშიც და ომიანობაშიც, ახლოს იცნობს მის პირად ცხოვრებას, იცის მისი ყველა წერილობანი ჩვეულება. ის დაწვრილებით და დიდი გატაცებით ადვიწერს მეტად საინტერესო და სახიფათო საუვადასაყულეს. რომლებიც გადახდომია მეფეს ბრძოლებში. მეფის გმირობათა და სიკვლევებით აღტაცებული ავტორი ისეთი ექსპრესიით აღწერს ამ ამბებს, რომ ძალაუნებურად შეიხველიც შეჰყავს მოვლენათა შუაგულში და მათ თანამონაწილედ ხდის მას. აი. მაგალითად, როგორ ცხოვდადა აღწერილი ვი-

ზოდი თურქებთან ბრძოლისა: თბილისის მისადგომებთან: ავჯალის ღელეებში სამასიოდე მხედართან ერთად დაბანაკებული დავით მეფე, რომელმაც 15 რჩეული ვაჟაყვი გაგზავნა ლოჭინის ხევიდან ნახირის გამოსადენად თურქების გამოტყუების მიზნით, მათი მობრუნების მოლოდინში, ჩვეულებისამებრ, განმარტოვდა და ისე „შეეკცა ღვთისმეტყველის წიგნის კითხვასა და ესოდენ წარტყუნა მისგან გონებითა, რომელ სრულიად დაავიწყდა წინამდებარე საქმე, ვიდრემდის კმა რაიმე კვილისა შემოესმა ყურთა.“ მაშინ „მეის დაუტყვა წიგნი მუნეე და აღმკედრებული მიჰყვა მას ემასა და, ვითარცა ზედ წარადგა მონათა თჳსთა, ესევეთარსა ღუაწლსა შინა მყოფთა, რამეთუ აშორვიდა სასთა თჳსთა და, უკუეთუმცა მათდა ცნობად წასრულიყო, მონათა დაუკოცეს, — მსწრაულ შთაბრიალდა, ვითარცა არწივი და დააბნივნა, ვითარცა კაკაბნი და მსწრაულ ესოდენნი მოსწყუნდა, რომელ მათნი ცხენნი კმა ეყვნეს მონათა მათ. და აღმკედრებულთა, ესოდენნი მოსრნეს, რომელ მცირედნიდა შეესწრნეს ქალაქს. ხოლო გზანი საესენი იყვნეს მპორითა მათითა და ფრიადისა ცემისაგან კრმალმანცა ღულარჭნილიმან უარ-ყო ქარქამითა. მაშინდა მოვიდა სასთა თჳსთა თანა, რომელნი ფრიად აბრალებდეს მას. განიცადელდა ჩემდად, რომელ ესევეთარსა საქმესა შინა და ესოდენ უცალოსა, წიგნივე აქუნდეს უსაწრაფოესად საქმელთ“ /გვ. 350/. ასეთი ლაკონიური და, ამჟვე დროს, დინამიკური თხრობით ცხოვლად ახასიათებს წიგნის კითხვით გატაცებულსა და მოულოდნელად ბრძოლაში ჩაბმულ მეფეს ავტორი და, ასევე სწრაფად წყვეტს რა თხრობას, დავითის პიროვნების ერთ მეტად დამახასიათებელ თვისებას გახაზავს — წიგნის კითხვის მიუვარულს. დავით მეფის ამ გატაცებაზე სხვაგანაც ლაპარაკობს შემატანე: ლეგვიე ლაშქარში მყოფ მეფეს „ჯორთა და აქლემთა ზედა წიგნები ეტვირთა და, სადაც კი გარდაკლის პუნესა, პირველ ყოვლისა, წიგნი მიაქუნდინ კელითა და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არა დაშურის“. შწიგნობარ მეფეს ნადირობისასაც კი „წიგნი აქუნდიან კელთა და, რაგამს ჭამი იყვის, მისცნის ეისმე მსახურსა და ესრეთ დევნა-უყვის და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ კელითა ცალიერთა მოიქცის, ანუ ცუდად დაშურის. რამეთუ ვინ ჰგავს კორციელი ანუ ვინ იხილა ესოდენ განმარჯვებული ნადირობისა შინა!“ — აღტაცებით შესძახებს შემატანე და აქვე მოიხმობს ისტორიულ-ლიტერატურულ პარალელს ებრაული, ელიზური თუ სპარსული სამეფოდან /იხსენებს მოსიმამხოს ებრაელს, ალექსანდრე მაკედონელს, აქილევსს, ბარამ ჯურს/, რათა უფრო ბრწყინვალედ გამოაჩინოს თავისი სათავეანებელი მეფის გამორჩეულობა ამ გმირთა შორის და დაასკვნას: „გარნა ჭეშმარიტად ვერცა ერთი ამათგანი შეესწორებოდა ამას, ვითარცა გუხილავსო ჩუენ“ /4 გვ. 348—349/.

ამგვარად, „დავითის ცხოვრებიდან“ ნათლად ჩანს, რომ მისი ავტორი ფრიად ერუდირებული, ფართოდ განათლებული და განსწავლული, მხატვრული სიტყვის დიდოსტატი. „ისტორია“ მხოლოდ ასეთი ზოგადი დასკვნების შესაძლებლობას იძლევა. სწორედ ასეთი ზოგადი დასკვნებით იფარგლებოდა ივ. ჯავახიშვილი და დავითის ისტორიკოსის ვინაობას გაურკვევლად შიინწევდა რაიმე ახალი ცნობის აღმოჩენამდე: „ვინ იყო ისტორიკოსი, რომელმაც დავით აღმაშენებლის ცხოვრება აგვიწერა, ჯერ-ჯერობით არ ვიციით“ /4 გვ. 208/-წერს იგი. მაგრამ, მიუხედავად წყაროების დუბილისა, იმის შესახებ, თუ ვინ იყო კონკრეტულად დავითის ისტორიის ავტორი, მინც გამოითქვა

სხვადასხვა, ერთმანეთის საწინააღმდეგო მოხაზრება.

თ. ყორღანისაზის ვარაუდით, „დავითის ისტორია დაწერილი უნდა იყოს მასთან დაახლოებული სასულიერო პირის მიერ. კერძოდ: ან იოანე კათალიკოსის, ან სვიმონ ჭყონდიდელის, ან არსენ იყალთოელის მიერ. მათგან ამ უკანასკნელის ავტორობას იგი გამოირიცხავს, რადგანაც დავითის ისტორიაში არსენ იყალთოელი აღმკვებელი ეპიტეგებიითაა მოხსენიებული /„მაშინდა მოუწოდა მეფემანცა... არსენის იყალთოელსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართულთა ენათასა და განმანათლებლსა ყოველთა ცკლესიათასა“ /14 გვ. 356/. პირველი ორის ავტორობაც, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ჯ. ოდიშელი, თავის სპეციალურ სტატიის „დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობის საკითხისათვის“ /10/, გამოირიცხულია, რადგანაც ისტორიაში მათ შესახებ მესამე პირშია მოთხრობილი /4 გვ. 326, 20, 358, 8, 345, 20/ ისევე, როგორც არსენ იყალთოელის შესახებაც.

ს. კაკაბაძის აზრით, დავითის ისტორიკოსი უნდა ყოფილიყო დავითის ანდერძებში მოხსენიებული არსენ ბერი /5/, რომელიც, თითქოს მისი მოძღვარიც უნდა ყოფილიყო უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში. მაგრამ არსენ ბერი რომ არ ყოფილა დავითის მოძღვარი მისი სიცოცხლის უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში, ამაზე მიუთითებს დავით მეფის ანდერძი შიო მღვიმის მონასტრისადმი, სადაც მეფის მოძღვრად იოვანეა მოხსენიებული, როგორც ჩანს იგივე იოვანე, რომელზეც ლეპარაკობს სვით დავითის ისტორიკოსი: „თუსსა მოძღვარსა იოვანეს მისცა ოდენზე ღრაკანნი, ეთარ ოცდოთხი თათსი, რათა განუოს გლახათაო“ /353,15/.

ქ. კეკელიძე იზიარებს ს. კაკაბაძის მოხაზრებას არსენ ბერის ავტორობის შესახებ, მაგრამ ამის დასამტკიცებლად რაიმე საბუთი არ მოაქვს. ჯ. ოდიშელი ზემოთდასახებულ ნაშრომში თითქოს საკმაოდ ლოგიკურად ასაბუთებს, რომ დავითის ცხოვრების ავტორი სწორედ არსენ ბერი უნდა იყოს: მაგ. ის, რომ რუის-ურბნისის ძეგლისწერასა /რომლის შემადგენელია არსენ ბერია/, და დავითის ისტორიკოსის თხზულებაში სრულიად იდენტური აზრებია გამოთქმული სომეხთა შვეალებლობის შესახებ, მეფის ღვთისსწორობის იდეა გამოუღენილი როგორც დავითის ისტორიკოსისა თხზულებაში, ისევე „შესხმაში“ „მეფესა დავითს მონაზონი არსენი“. ამ უკანასკნელში შეფარვითაა ნათქვამი, რომ დავითი არის „ბუნებით ღმერთი მადლით ღმერთქმნილთა შორისო“, რაც ზუსტ ანალოგიას პოუვს დავითის ისტორიკოსის სიტყვებთან, „მოუწოდა ღმერთმან“... დავითს, „სადა თუთ იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთქმნილთა ზედაო“ /გვ. 362,16/, ოღონდ აქ „ბუნებით ღმერთი უკვე იესოა, ხოლო დავითი „მადლით ღმერთქმნილთა შორისაა ჩარიცხული /218—219/. ავტორი იმედიებს აგრეთვე ორიოდ სტილისტური ხასიათის პარაფრასს 1123 წლის დავითის ანდერძსა /რომელიც, როგორც ცნობილია, არსენ ბერის პირითაა გადმოცემული/ და მის „ცხოვრებას“ შორის. დასაბუთება თითქოს ლოგიკურია, მაგრამ არასაკმარისია ავტორთა იდენტურობის დასამტკიცებლად, რადგანაც მსოფლმხედველობრივ-სტილისტური მსგავსებანი ერთი ეპოქის, ერთი მიმართულებისა თუ სკოლის სხვადასხვა წარმომადგენელთა თხზულებებში ხავსებით მოსალოდნელი და ბუნებრივია და, პართლაც, როგორც ქვემოთ ენახავთ, ბევრი მსგავსებაა როგორც მსოფლმხედველობრივი, ისე ენობრივ-სტილისტური ხასიათისა ერთი მხრივ დავითის ისტორიკოსისა და, მეორე მხრივ, დავითის ანდერძებსა და რუის-ურბნისის ძეგლისწერას შორის, ყველა ამათსა და „ღიდი სჯულის კანონს“ შორის.

ხოლო, როგორც ცნობილია, ორი უკანასკნელის ავტორი, ჩრსენ იუალითელია, ანდერძების დაწერად კი არსენ ბერი ივარაუდება სამეცნიერო ლიტერატურაში. კიდევ მეტი: მსოფლმხედველობრივი და ლიტერატურულ-სტილისტური თვალსაზრისით კიდევ უფრო მეტი მსგავსება შეინიშნება დავითის ისტორიკოსისა და იოანე პეტრიწის ნაწერებს შორის, მაგრამ მსგავსებებთან ერთად მნიშვნელოვანი განსხვავებანიცაა, რასაც ავტორთა იგივეობის დასამტკიცებლად თუ გამოსარიცხავად გადამწვევტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს. მაგრამ, უნდა იქნეს, რომ ამგვარი ძიებების საფუძველზე შესაძლებელია მხოლოდ სათუო ვარაუდის გამოთქმა და არა დაბეჯითებითი რაიმეს მტკიცება, თუ მხარს არ გვიპირებს რაიმე ისტორიული ხასიათის ცნობა. ასეთ ცნობად კი მკვლევარი ივ. ლოლაშვილი მიიჩნევს „ისტორიათა და აზმათა“ ერთ ცნობილ ადგილს, რომლის ახლებური წაკითხვა-ინტერპრეტაციის საფუძველზე დასკვნის, რომ დავითის ისტორიკოსი იოანე ჭიშკელია, ხოლო იოანე პეტრიწი კი. მისივე უფრო ადრე გამოქმეული მოსაზრების მიხედვით. იგივე იოანე პეტრიწი / [7]. გვ. 57.../ ივ. ლოლაშვილის მოსაზრების ძირითადი არგუმენტის ნაყოფსაა მოვიყვანოთ მის მიერ განსხვავებულად წაკითხულ ადგილს „ისტორიებიდან „ისტორიანი და აზმანი შარავანდღისანი“: [სამარის] ..მაისა იქმნა გიორგი, მეფე მეფეთა, ძე დიმიტრი მეფისა, რომელსა დაეყარა ესეა ძე, ძესა დაეყარა იანისასა და აღმოსავლეთისა და კერძო ჩრდილოეთისა მეციხოვნისა და ზღვართა დამდებლისა და ზღუათა ზღუამდნ მყრობელისა. რომლისა დიდებითა, სიმკნითა და გუარითა ცხოვრებასა აღმოაჩინეს იოანე ფილოსოფოსისა ჭიშკიელისა შესხმა-მითხრობა“ / [2] გვ. 3/.

ეს კონტექსტი თავისი რთული სინტაქსური კონსტრუქციის გამო ორგვარო გაგების შესაძლებლობას იძლევა: იოანე ფილოსოფოსის, ჭიშკიელის დაუწერია 1) დემეტრე მეფის „შესხმა მითხრობა და 2) დავით აღმაშენებლის „შესხმა-მითხრობა“. პირველი წაკითხვით, რომელიც ძველი ქართული ენის კლასიკურ ნორმებს ეყარება, წინადადება „რომელსა დაეყარა ესეა ძე, ძესა დაეყარა იანისასა“, ჩართულია დეგრეული განსაზღვრება-ეპითეტები „აღმოსავლეთისა და კერძო ჩრდილოეთისა მეციხოვნე და ზღვართა დამდებელი და ზღუათა ზღუამდნ მყრობელი“ ცუთუნის დემეტრე მეფის: „თამარის მამა იყო გიორგი, მეფეთა მეფე, ძე დიმიტრი მეფისა / რომელსაც დავითიც ესეა ძე, ძესა დავითანისა / და / აღმოსავლეთის ანდა ჩრდილოეთამდე მეციხოვნისა და ზღვართის დამდებისა და ზღვიდან ზღვამდე მყრობელისა“. ეს ასეც იყო გაგებულ და ჭიშკიელის აქ დასახელებული „შესხმა-მითხრობის“ საგნად ისტორიოგრაფიაში მიჩნეული იყო დემეტრე მეფე. ხოლო, რადგანაც მის შესახებ მსგავსი ნაწარმოები ჩვენამდე არ მოღწეულა /თუ არ ჩავთვლით სენაკისარულ ხატიხავეს „ცხოვრება დიმიტრი მეფისა“/, ხსენებული „შესხმა-მითხრობა“ დაკარგულა: მიაჩნიათ.

მეორე წაკითხვით, რომელიც, როგორც ზემოთ ვთქვით, ივანე ლოლაშვილს ეკუთვნის, ამ „შესხმა მითხრობის“ ობიექტი დავით აღმაშენებელია, რადგანაც ზემოთმოყვანილი ეპითეტები ეკუთვნის დავით აღმაშენებელს, რომელიც ამ ცნობაში, მისი აზრით, „სახელდებით არ არის დასახელებული, არამედ ისტორიკოსი მას ეპითეტებით ამკობს“. მკვლევარის აზრით, „შინაარსიდან ჩანს, რომ „დავითიანი და აღმოსავლეთისა და კერძო-ჩრდილოეთისა მეციხოვნე და ზღვართა დამდებელი და ზღუათაგან ზღუამდის მყრობელი“ არის დავით

აღმაშენებელი.“ ([7] გვ. 61). მაგრამ ამ მეტად მიზიდველ პიპოთხას (ამ ეპითეტებიდან „ზღუართა დამღებელი“ დავით მეფეს უფრო შეეფერება, ვიდრე დემეტრეს, დანარჩენი კი ორივესთვის თანაბრად სამართლიანია) ერთი გარემოება უშლის ხელს: კლასიკური ქართული ენის ნორმების მიხედვით მომდევნო მართული მსახლრელების რიგიდან თუ ყველა არა, პირველი და უკანასკნელი მაინც აუცილებლად ეთანხმება თავის წინამაველ საზღვრულს (ანუ ამ შემთხვევაში, თუ ეს ეპითეტები დავითის კუთვნილებაა, მაშინ ზემოთმოყვანილ ფრაზაში „ძის“ ბოლო მსახლრეელი მპყრობელისა“ ისევე უნდა ეთანხმებოდეს მას მიცემითს ბრუნვაში, როგორც პირველი მსახლრეელი „დავითიანისასა“, ე. ი. უნდა იყოს: „ქესა დავითიანისასა და... ზღუათა ზღუამდინ მპყრობელისასა“ და არა „მპყრობელისა“, როგორც ტექსტშია. მაგრამ შეიძლება სიტყვა მოგ: ჯონ: „ისტორიანი და აზმანი“ ხომ XII საუკუნის მიწურულის თხზულებაა, როდესაც კლასიკური ენის ნორმების რღვევა უკვე დაწყებულია და შესაძლებელია აქ სწორედ ასეთ ვითარებასთან გვეკონდეს საქმე. მაგრამ საქმე ისაა, რომ, სხვა მსგავს შემთხვევებში „ისტორიათა და აზმათა“ ამ პირველი ნაწილის ავტორი, ჩვეულებრივ, იცავს ძველი ქართულის ზემოთდასახელებულ წორმას (იხ., მაგ. 2 გვ. 13, 15, 2, 13-14...). ამგვარად, ივ. ლოლაშვილისეული წაკითხვა მხოლოდ მაშინ იქნებოდა დასაშვები, როდესაც ენობრივ წორმას დარღვეულად მივიჩნევთ, რაც გამორიცხული არ არის, მაგრამ არც აუცილებელია. ამგვარად, ივ. ლოლაშვილისეული წაკითხვის სისწორე სათუო ხდება და ძალა არ ეკარგება პირველ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც იოანე ჳიმჭიმელი დემეტრე მეფის „შესხმა-პიორიბის“ ავტორია და არა დავით აღმაშენებლისა (გვ. 010-014). ამასთანავე, ჯერ კიდევ დასამტკიცებელია და მხოლოდ საეარაუდოა იოანე ჳიმჭიმელისა და იოანე პეტრიწის ოგიეობა, თუმცა ამ პიპოთხის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ანტონ კათალიკოსიდან მოყოლებული ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც იოანე ჳიმჭიმელი ფილოსოფოსი ზედწოდებით პეტრიწია /ანტონ კათალიკოსის იამბიკოს სათაურია: „თუხ იოანე ფილოსოფოსისა, პეტრიწისა-ჳიმჭიმელისა“/ და, გარდა ამისა, ენობრივ-სტილისტური მსგავსებანიც პეტრიწისა და ჳიმჭიმელის სახელით ცნობილ ნაწარმოებებს შორის. როგორც ზემოთ ვთქვით, საკმაოდ შენიშნულად იანე ენობრივ-სტილისტური მსგავსება-პარალელების მოყვანა აღმაშენებელ ნაწარმებსა და დავითის ისტორიას შორის, განსხვავებანიც თითქოს ენობრივ სხვაობის ფარგლებში შეიძლებოდა მოვექცია, პეტრიწის განსწავლულობა-ფილოსოფოსობაც თითქოს ერთ-ერთი ხელშეწყობი არგუმენტია მისი ავტორობის ვარაუდის გასაზიარებლად, რადგანაც ამ ეპოქაში მეფეთა ისტორიებს სწორედ ფილოსოფოსები და უნივერსალური განათლების მქონე პიროვნებები წერდნენ (მაგალითად თუნდაც მიქაელ კსელოსიც კიარა), ამას ისიც ემატება, რომ იოანე ფილოსოფოსი, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „დავითის გამგონებობასა და წყალობას მინდობილი“ ეწეოდა თავის ფილოსოფიურსა და თეოლოგიურ მოღვაწეობას, თავის „თანამეტომეთიან“ თანდავობასა და შეწყენას“ მოკლებული. იგი აღტაცებული თავყანისმცემული იყო დავითის პიროვნებისა და მისი ქველი საქმეებისა, მაგრამ ყოველთვის ეს მაინც არ გვაძლევს უფლებას, დაბეჯითებით ვამტკიცოთ; რომ სწორედ

იგია „ისტორიის“ ავტორი (მას შემდეგ, რაც „ისტორიითა და ასოთა“ ზემოთ-განხილული ცნობა ორანბროვანი ინტერპრეტაციის ხელშეწყობის მიხედვით) და აი რატომ: იოანე პეტრიწს უდიდესი გავლენა ჰქონდა თავისი დროისა და მომდევნო ეპოქების მწვადობაზე როგორც ენის, ისე მსოფლიმხედველობის მხრივ (ამის ხაზგასმით „ეკუმენისტიკოსანის ავტორიც კმარა). გელათის სამონასტრო-ფილოსოფიურმა სკოლამ, „რომელსაცა შინა მრავალი ქართველი განისწავლებოდა სიბრძნის-მოყვარებასა ზედა“, სათავე დაუდო გელათურ (პეტრიწულ) ლიტერატურულ-ენობრივ სტილს, რომლის ავთორული საფუძვლებია გამოთქმული იქნა იოანე პეტრიწის მიერ გელათის სამონასტრო სკოლაში, ანუ როგორც მას ხშირად უწოდებენ, გელათის აკადემიაში. რომელიც ქართული კულტურისა და ლიტერატურის ისტორიაში ულინოფილური მიმართულების ერთ-ერთ მძლავრსა და მნიშვნელოვან შტოს წარმოადგენს შინა-დინარეობა სრულიად გარკვეული, რენესანსული სულისა და თეოლოგიური რაციონალიზაციის მიმართულების მიზანდასახული შემსაბამი, რომლის ძირითადი წარმმართველი და განმსაზღვრელი ამ სკოლის არსებობის მსახურში იოანე პეტრიწის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა, ლიტერატურულ-თეორიული შეხედულებანი და მთარგმნელობითი ინტერესები იყო: გელათში იოანე პეტრიწმა მოიტანა ის ცოდნა და ხული, რომელსაც იგი ბიზანტიის საბერძნეთო ქალაქში, კონსტანტინოპოლში, მიქელ მსელოსისა და იოანე იტალიოსის წრეში ეზიარა: ამ ატიმის ფეროში იზრდებოდა და ყალიბდებოდა დავითისა და მისი მომდევნო ეპოქის ქართული ინტელექტუალური ელიტა. ამიტომ XI—XII საუკუნეთა საქართველოში არა ერთი და ორი პიროვნება იქნებოდა ელიტურ ფილოსოფიაში თუ ქრისტიანულ თეოლოგიაში ღრმად განსწავლული პირი, ხოლო დავითის კარზე პროგრესულად მოაზროვნე მეციხის (რომლის ნაწერებსაც ასევე ეტყობა გელათური სკოლის კვალი) თანამაზიარე და თაყვანისმცემელი მოღვაწე. რომელთაც, თუ შეიძლება ითქვას, ერთი ლიტერატურული წრე ჰქონდათ და მსგავს შეხედულებებს გამოთქვამდნენ თავიანთ სახულებებში. ასეთ შემთხვევაში ამ ეპოქის მოღვაწე-მწერალთა ერთ და ორ პიროვნებაზე დაყვანა (რაც უნდა დიდი პიროვნება იყოს იგი და რაც უნდა მიზნობრივი იყოს ასეთი იდენტოფიკაცია), როდესაც სხვა დამატებითი უფრო მტკიცე საბუთები (ისტორიული წყაროები და ცნობები...) არა გვაქვს ხელთ, მეთოლოგიურად მცდარად და მიუღებლად მიგვაჩნია /მით უფრო, რომ მსგავსი იდენტოფიკაციები აღარბებენ ჩვენს ლიტერატურის ისტორიას/. ამასთანავე, საჭიროა გამოწვევით იქნეს შესწავლილი XI—XIII საუკუნეთა ლიტერატურული სკოლების ენობრივი სტილი ერთმანეთთან შეპირისპირებით და თვით ერთი სკოლის შიგნით სხვადასხვა ცნობილ თუ ანონიმურ ავტორთა ენა და მსოფლიმხედველობა, იმისთვის, რომ მსგავსი კარაულის გამო-საქმის უწყობა ვუწოდებ.

ქვემოთ მოკლედ წარმოვადგენთ ამგვარი შეპირისპირებით ანალიზის შედეგებს „დავითის ისტორიის“ ენასა და სტილთან დაკავშირებით.

დავითის ისტორიკოსი როგორც აზროვნებისა და მსოფლიმხედველობით, ასევე ენობრივ-სტილისტური თვალსაზრისით გელათის სკოლის წარმომადგენელია. როგორც ზემოთაც ვთქვით, გელათში სუფევდა ის რენესანსული სული, რომელიც იმ დროის ბიზანტიის მოწინავე, პროგრესულად მოაზროვნე კლიტარულ წრეებს ასაზრდოებდა, ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელია ავტორისა (თუ მთარგმნელის) როლისა და მისი ტექსტისა იუ ალწერული ამბი-

სადმი სუბიექტური დამოკიდებულების წინ წამოწევა. ისტორიოგრაფიაში საფუძველი ეყრება შოვლენათა მემუარულ აღწერას, როდესაც ავტორი არის ირა მხილავი მოსწრე და თვითმხილველი მის მიერ აღწერილი ამბებისა, არამედ იგი არის პიროვნება, რომელიც საკუთარ შეფასებას აძლევს ამ მოვლენებს და საკუთარ აზრს აყალიბებს მათ შესახებ. ამის საკუთესო მაგალითს წარმოადგენს სწორედ დავითის ისტორიკოსი, რომელიც კრიტიკულად აუჯიბს დავითის შამის, გიორგი II-ის მოღვაწეობას ([4] გვ. 318-320), ხმაშალა ამდღავებს თავის დამოკიდებულებას ქართველთა გაუტანელი და ორგული ბუნების გამო შეუფთა /და კერძოდ, ამ შემთხვევაში დავით მეფის/ მიმართ ([4], გვ. 359). ასევე, სუბიექტურ განცდებისა და ტკივილების გადმოცემას არ ერიდება იოანე პეტრიწი, რომელიც უჩივის რა თავის თანამეტრომე ქართველთა შურსა და გა... ნლობას, ამბობს: იმის მაგიერად, რომ ნუკში ეცათ, თანადგომა და თანაღობა გაეწიათ, „თულსა ჩემსა უშირდეს სასაფრჯოდ სულისა ჩემისადო“ ([1] გვ. 222).

„ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, გარდა იმისა, რომ დავით აღმაშენებლის დროს ამბებს აღწერს, მეფის ქებათა-ქებას შეიცავს. აქედან, ცხადია, რომ ენა მისი ავტორისა, რომელსაც სრულყოფილი ხობის იარაღად „ორბოების ხელოვნება“ მიანია, მდიდარია მაღალმხატვრული ხერხებით, სახეებით, შედარებებით, ეპითეტებით, მეტაფორებით, პიქაროლებით. ამ ხერხთა სიუხვითა და სიმრავლით, აღზეებული და მაღალი სტილით გამოირჩევა იოანე პეტრიწის ორიგინალური ნაშრომის „განმარტების“ ენაც ([9] გვ. 202-209).

ამაგვად ჩვენ გეაინტერესებს ისტორიკოსის სტილი ვიწრო მნიშვნელობით, რაც გამოიხატება ენაში არსებულ სინონიმურ მორფოლოგიურ საშუალებათა და სინტაქსურ კონსტრუქციითა თავისებურ შერჩევად. ამ მხრივ დავითის ისტორიკოსისა და იოანე პეტრიწის შორის ზოგი რამ საერთო და მსგავსია, ზოგი კი განსხვავებული.

როგორც ეთქვით, დავითის ისტორია იმ ენობრივ-სტილისტურ ნიშნებით ხასილდება, რომლებიც გელათის სალიტერატურო სკოლაში ჩამოყალიბდა იოანე პეტრიწის თოსნობით. ამიტომაც ასე თვალში ხავეჭობს საგანგებოდ შერჩეულ ენობრივ ფორმათა და მოვლენათა და არაორდინალურ სინტაქსურ წყობათა უტრიუბისა და სტილიზაციისკენ მისი მიდრეკილება, რაც საერთოდ დამახასიათებელია ხელოვნების ძეგლების ავტორისა. ეს ძირითადად ეხება ლექსიკას, სიტყვაწარმოების სფეროს, მიმდებარა წარმოების არქაულ მოდელებს, განკერძოებულ განსაზღვრებებთან მიმდებარე კონსტრუქციებს, სიტყვათა ნაწილაკთა არაორდინალურ რიგებს და სხვ.

გელათის სალიტერატურო სკოლის მოღვაწეთა შემოქმედებით პრინციპი, რომელიც მდგომარეობს ენისადმი დამამ, თავისუფალ შემოქმედებით მიდგომაში, ენის შესაძლებლობათა წარმოჩენასა და მათს ახლებურ რეალიზაციაში, უსაზღვროდ ფართო გასაქანს აძლევდა თავისთავად მდიდარ და მრავალფეროვან ქართულ სიტყვაწარმოებას, საშუალებას იძლეოდა მაქსიმალურად გამოეშუქებინათ და გამოეყენებინათ მისი შესაძლებლობანი. გაცოცხლებინათ არქაული, მიეწეებულნი და გაქვავებული ფორმები და მიადილევი, მესთანავე ერთად; გხა გაეხსნათ ცოცხალ, საღამაპარო ენაში არსებული პერსპექტიული ფორმებისათვის. სწორედ აქედან მოდის პეტრიწისა და კელათის სკოლის სხვა მოღვაწეთა მიერ უზუალური აფიქსების ნაცვლად არქაული

და ლიალექტური აუქსებისა და საერთოდ, მოსწავლეთა გააქტიურება (იხ. [9]).
 ყველაზე დიდ ასპარეზს ამ მხრივ იძლეოდა მიმდებარე ფორმითა წარმოებ-
 ბის დიდი მრავალფეროვნება ქართულში. არქაული, მოკლე მოდელების მო-
 შევლილებით იქმნებოდა ახალ ცნებათა შესატყვისი ახალი ლექსიკური ერთე-
 ულები, ფილოსოფიური ტერმინები /მაცნე, გამგე, გამგონე-გასაგონო, მკდინი,
 მეტრე-სატრეო, მოსწრაფე, შეწადე... ტიპისა/. ამ ტიპის მოდელები გელათის
 აკადემიის მოლაწვევმა განახიზადადეს და გაავრცელეს არამეცნიერულ ლექსი-
 კაზზე /ამის შავალითად „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკაც კიარა, რომ აღარა-
 უყო, ერთკათ მეხოტბეთა ენაზე/ ამავე გზას მისდევს დაყიით ისტორიკოსიც,
 როგორც გელათური ენობრივ-ლიტერატურული სტილის წარმომადგენელი:
 შეწარნა ღმერთისა სახსენოდ (გვ. 330,10), იყო ყოველთაგან საკრძალავ
 და ხარინა (გვ. 355, 18). ასევე: მბრძოლი, მეჭუელი, უძალი. უწყინო,
 ნაიცი და სხვ. (შდრ. [8] გვ. 113—129)...

ბრუნვის ნიშნები, თანდებულები და წინდებულები დერეივაცია, რო-
 შელიც მეტად პროდუქტიულია ფილოსოფიური დარგის ლექსიკაში აქაც
 გააქტივებულია საერთო ტენდენციისა და სტილიზაციის საფუძველზე: გან-
 ვრწნალითა ვ რე ნითა (გვ. 362,13), დადგომითა მათ თანა (გვ. 347,9), მოსე-
 სიარენი გვაუწყებენ ბჭობანი (გვ. 352,7), ტიტობს—მიერნი მეტომეთა—სელანი
 ჭირნი მისცნა აღწერასა (გვ. 342,4), იქმნენ თანაერთმა (გვ. 358,15), ზე-
 დამდგომელნი მათნი (331,12), ასევე: წინამდგომი, წინამბრძოლი, ქუედაშხიდ-
 ეელი და სხვ. (შდრ. (ზ) გვ. 99—107, 145—147...)

„ცხოვრება“ ძირითადად ბუნებრივი ქართული სინტაქსური კონსტრუქცი-
 ებითა დაწერილი მაგრამ არცთუ იშვიათად ავტორი იყენებს ე. წ. შეკუმშულ
 კონსტრუქციებს: განკერძოებული განსაზღვრებების შემცველ მიმღობიან
 წინადადებებს, ასეთი კონსტრუქციები საერთოდ დამახასიათებელია ელი-
 ნოფილური მიმართულების თარგმანისათვის და, განსაკუთრებით კი გელათის
 სკოლის როგორც თარგმნილი, ისე ორიგინალური ძეგლებისათვის.

მიმღობური კონსტრუქციები, სადაც მიმღობა თავისი მიმყოლი სიტყვ-
 ბითური მთელი დამოკიდებული წინადადების მაგნირობას ეწვეა, ასრის
 მოკლედ და სხარტად. პიოტაქსური შინაარსის შეკუმშული ფორმით გადმო-
 ცემას ემსახურება. ეს კონსტრუქციები, მეტად დამახასიათებელი ბერძნული
 ენის, განსაკუთრებით კი, ფილოსოფიური ენის სინტაქსისათვის, უცხოა ქარ-
 თული ენის ისტორიული სინტაქსისათვის ეს ეხება განსაკუთრებით სასუბი-
 ექტო მიმღობის შემცველ კონსტრუქციებს, როგორცაა: მეტყუელი, დამ-
 წყებელი დამცველი და სხვ. მაგ: ელესიასტე, ბუნებითმეტყუელებისა შემ-
 ხები, გამოაცხადებს აწინდელისა ცხოვრებისა ამაოებისა ([1] გვ. 226,33), მაგ-
 რამ მეტად მოხუჩებულია მეცნიერული მსჯელობისა ვრცელი სილოგისტუ-
 რი რიგის მოკლე, შეკუმშული სახით გადმოცემისათვის. მით უფრო, თუ ისინი
 ბერიოდულად ენაცვლება რთულ, პიოტაქსურ კონსტრუქციათა ვრცელ რიგს,
 თხრობის რიტმი იცვლება და ფრაზა დინამიკური და ექსპრესიული ხდება.
 ეს სტილისტური ხერხი ველათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში, განსა-
 კუთრებით გვიანნი ხანისა, ზედმეტად უტრირებულია და ხშირად ამძიებს
 გრძელ და გაუგებარს ხდის ტექსტს, მაგრამ დაყიით ისტორიკოსს იგი
 მისთვის წვეული ზომიერებით აქვს გამოყენებული:

შედგომად სამ დღე ნამტკნარსა და სისხლისასა აღმოჰყრეს... მოქცა სული (361,19-20), და იუო შემბმელი კაცი ორმოცდაათი ათასი (343,8) და მოაჯუნეს მოცმა ქალაქისა და ციხეთა ბოჯანას წყაროთა ზედა მდგომსა (344,20), და მრავალგზის გუზილავს იგი დამალტობელად დაწუთო თუსთა ცრემლითა (354,13), სამნი ცხენნი გამოუკუნეს და მეოთხესაც ზედა მკლომპან სრულყო მის დღისა ომი (329,11-12), და ესრეთ ფრიად მპარალობელნი თავისანი მიიქცეს სირცხველელნი არღარა-ოდეს მკადრებელნი ამისი ოდესაც (357,16).

მიმღეობური კონსტრუქციების გამოყენება ერთ-ერთი საშუალებაა როდელი კონსტრუქციებისაგან ენის განტვირთვისა, მაგრამ სამაგიეროდ, ასეთი კონსტრუქციები დამოკიდებული წინადადების ფარდი განკერძოებული ვანსაზღვრებებით ტვირთავს ფრანას:

გიორგი მეფესა, ყოველსა გარემდგომსა, დაესხნეს უკრძნულად თურქნი, ამისთვისცა შემოკრბა გონება, კუილად და გონიერად გამგონე (335,11) დაესხა თურქთა, რაცის პირსა მდგომთა და მოსრა სიმრავლე მათი (334,1'820) ერთი აღმოსავლეთს, ხოლო მეორე დასავლეთს, ცისკროვან ჰყოფენ სუეროს, მამისაგან მიმღებელი მზეებრთა შარავანდედთანი (334,7-8), მათ უკუე დაშქართა, ესევითარიითა აღაფითა. საესეთა მიმევალთა; წინა-დაემთხვნეს ამირანი (319,10) და სხე.

სწორედ ამგვარი მიმღეობური კონსტრუქციებითა გადატვირთული იოანე პეტრიწის ენა ხოლო პლატონ უკუე "ტყუხ ყოველთა სულსა ([3] 46,1) (იხ. [9] გვ. 191 და შმდ.). მაგრამ ასეთივე კონსტრუქციები ხშირია არსენ იფალთოელის ნაწერებშიც და სილალოთა აღუდგა მას სან უჯრობითა მისთა, არამედ ფრიად უღარესთა მკუმეველი სჯულთაჲ (ხრონ. 35,32), და იაკობს, წარმპარელსა კურთხევისასა, პრქუა მამამან (ხრონ. 43,25), სახელისაებრ თუსისა სპასად უწოდა მათ, მიმღებელმან ასურასტანელთაგან მეფობისამანცა და სახელისამან (ხრონ. 6,1)...

აღსანიშნავია, რომ საერთოდ, ელინოფილური მიმართულების თარგმანებში წინადადების ფარდი მიმღეობებად ხშირად „მეტყველება“ წრის ზმნებზე გუხვდება, რაც აშკარად ბერძნული ენის გავლენიჲ იახსნება. მაგ. უქმ ჰყოფს, მეტყუელი ესთა ატიმეოსა“ შორის ([1] 47,28), დადალებს, მეტყუელი ვითარმედ... ([1] 218,29), ხოლო ამმონიოს, საძინებელსა ამას ესრეთ დაქუსნის, მთქმელი, ვითარმედ: ([3] 53,2), და ამას ცხადჰყოფს პავლე, ვითითუსმე მეტყუელი ესრეთ: (47,23), არა ინება ნუგეშისცემა მეტყუელმან, ვითარმედ: შთავიდა ძისა ჩემისა მიმართ მგლოჯარე ჯოჯოხეთად (37,34)...

ხშირია ასეთი მავალითები დავითის „ისტორიაშიც“:

კუაღად სხუასა ბრალობასა შემოიღებენ, მეტყუელნი ესრეთ: (გვ. 359, 14), აღიარეს ცხადად მძღეობა თუსი, ამისთა ოდენ მეტყუელთა. ვითარმედ)... (357,12), თუთ მოიხადეს განჩინება რისხეისა, ქადებული უსჯულოთათუხ ესაიას მიერ, მეტყუელისა ესრეთ: (322,12) და სხე.

წინადადებაში სიტყვათა ორიგინალური განლაგების დარღვევა (მსაზღვრელ-საზღვრულის გათიშვა ზმნით, შემასშენლის გადასმა წინადადების თავში და სხე) და გაბმულ ტექსტში სიტყვათა უჩვეულო წყობის პერიოდული შენაცვლება ჩვეულებრივი წყობისათვის შწერლის სტილის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. ასე, მაგ. მსაზღვრელ-საზღვრული, ჩვეულებრივი, ერთმანე-

თან უშუალო მუშობლობაშია, ხოლო ზმნა კი წინადადების ბოლოში. ასეთი წყობის წინადადებები სტილისტურად ნეიტრალურია, ისინი მოკლებულნი არიან ექსპრესიულობას, რადგანაც არაფრით არ გამოირჩევიან, ჩვეულებრივია, მაგრამ იშვიათად ძველი ქართული ენის ძველებში (შესაძლებელია, სათარგმნო დედნის გაუღენით) ზმნა წინადადების დასაწყისშიც გვხვდება, ხოლო მასაღვრელ-საზღვრული გათიშულია ზმნით „აჲ მსეს სიტყუასა მოვიდეთ სახარებისასა“ (სინ. შრავალ). იოანე პეტრიწისა და მისი სკოლიდან გამოსულ ძეგლებში ეს მოვლენა უტრირებულია და ხაზგასმულად სტილისტური უწყვეტით არის გამოყენებული: ამ გზით ძლიერი უეუქტი მიიღწევა, რადგანაც სიტყუათა წყობის ტრაფარეტის დარღვევით ფრაზას ეძლევა უცხო, უწყველი, სპეციფიკური ინტონაცია, განსხვავებული ნეიტრალურიაგან, რის შედეგადაც ძველთადაც იზრდება ფრაზის, დინამიზმი და ძლიერდება მისი ექსპრესიულობა: უსახოსაცა და ურომელისა წარმოაინეს ნიეთსა ([1] 43,9), ბუნებით აანმეჯოგედ ცხოველად შეიქსნა კაცი ([3] 16,4). ფრაზის დინამიზმი და ექსპრესიულობა კიდევ უფრო იზრდება, როდესაც წინ გადასმულ შემასმენელს სხვათა სიტყვის ონაწილაკიც დაერთვის. ასეთი შემთხვევები ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც გვხვდება, განზადაო თვისი იგი ტაბლაჲ (სოლომ. 195,31), მაგ:ამ მათ, როგორც სტილისტურ ხერხს მიაგნო და უტრირება მოახდინა იოანე პეტრიწმა („მაშინდა ვიტყვიო ცნობად, ოდეს მიზეზნი ვიუწყებო და დასაბანი საქმეთანი ([1] 42,1), ნიადაგ მესხუაესა ნიეთსა ჰვაესო ნიეთი ([1] 105,2)... როდესაც მსგავსი წყობის წინადადება ენაცვლება წინამავალ ნეიტრალური წყობის წინადადებათა სიმრავლეს, ოხრობითი წინადადებისასა-საისი დაიხახახიათებელი მონოტონურობა იცვლება ახალი, უცხო ინტონაციითა, ფრაზა იძიბება და ცოცხლდება და, ამგვარად მიიღწევა ამაღლებული, სახეილი სტილი, დამახასიათებელი სწორედ მეუეთა „შესხმა-მითხრობათათვის“.

მოსიმახოს ვინმე ითქუმის ებრადელი, მოისრობის და კეთილმშართველობისათვის აღუქსანდრეს სპათა შორის მჯობად (348,17), აუთ მოსესომიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თხრობანი (359,7-8), უბასუხო ყვნა და ყოყლად უსიტრულად (357,1), სიღრმეთა სადამე შესრულ ხართ და უცნაურთა ხელვათა (357,1). არცა მშველი თაეს იღებსო მარადის გარდაცმულობასა, არცა ძალი ორდანოსა მარადის განსხირაპულობასა (357,20), არცაღა გვწოდეთო მწუაღებელად, და არცა შეუაჩუნებდეთ (356,17).

სხვა სტილური მახასიათებლებიცაა საერთო დავითის ისტორიკოსისა და იოანე პეტრიწის ენისათვის (მაგ. ც ნაწილაკის გამოყენება და კავშირის ფუნქციით, პასიური კონსტრუქციის ხშირი ხმარება...) მაგრამ, როგორც ზემოთაც ვთქვით, მსგავსი მოვლენები მეტ-ნაკლებად საერთოდ დამახასიათებელია გელათის სკოლიდან გამოსული ძეგლების ენისათვის.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი დამახასიათებელი, თუ შეიძლება ითქვას, ჩვევა, დავითის ისტორიკოსისა (რომელსაც განსაკუთრებით უსუამს ხაზს ივ. ლოლაშვილი): გარკვეული ამბის თხრობას, სანამ მომდევნო ამბავზე გადავიდოდეს, იგი ზოგჯერ ამითაუბრებს შემავაშებელი სიტყვებით: „და ესენი ეიოდენ“ (342, 17, 350,17) „და ესენი ესრეთ და ფრიადცა უსჯეს“ (321,1). იოანე პეტრიწისთვისაც მარაღად დამახასიათებელია ვრცელი დახატუთება-მსჯელობის დამსაჯერების ასეთი შემავაშებელი გამოთქმები: „ესე ესრეთ“ (100,18), „და ესე ამის თვის“ ([1] 6,18) უფრო ხშირად პეტრიწი ამ დასკვნითს ტრაფარეტ-

ტულ გამოთქმებს განხილულ საკითხებზე შიტითებით აერცობს: „და ესე განუკუთელისათჳს შეისწავე ([1] 22, 15), და ესე ყოველი სატრფოსათჳს საღმრთოისა თანწარელის სახედ იმდღელმოქმედა აწ ჩუენ მიერ ([1] 35, 13). ეს გამოთქმა-ტრაფარეტები საერთოდ დამახასიათებელია სასაუბრო კილოსათვის, რომელიც თავიდან ბოლომდე გასდევს როგორც იოანე პეტრიწის „განმარტებას, ასევე დავით აღმაშენებლის „ცხოვრებას“.

ამგვარად, ზემოთწარმოდგენილი ენობრივ-სტილისტური მახასიათებლები საერთოა გელათის სკოლის ლიტერატურული ძეგლებისათვის და ამიტომ ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ ჯერ-ჯერობით მხოლოდ იმ დასკვნას გამოტანა შეიძლება, რომ დავითის ისტორიკოსი იოანე პეტრიწის თანამოაზრე და მის სკოლას ზიარებული პირი ყოფილა.

დამოწმებული ძეგლები და სამეცნიერო ლიტერატურა

1. იოანე პეტრიწი, შრომები, ტ. II, განმარტება პროკლესოვს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს, ტექსტი გამოსცემს ს. ყაუხჩიშვილმა და შ. ნუკუბიძემ, თბ., 1937.
2. ისტორიანი და აზმანი შარაჲანდელთანი, „ქართლის ცხოვრება“. ტ. II ტექსტი დაადგინა და გამოსცა სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1959.
3. ნემესიოს შესელი, ბუნებისათჳს კაცისა, თარგმანი იოანე პეტრიწისა, გამოსცა ს. გაორგაძემ, თბ. 1914.
4. ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი, „ქართლის ცხოვრება“. ტ. I, ტექსტი დაადგინა და გამოსცა სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1955.
5. კაკაბაძე ს. დავით აღმაშენებლის მეძატიანის ვინაობა, თბ. 1913.
6. კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ. 1960.
7. ლოლაშვილი ივ., იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კიბე, გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ივ. ლოლაშვილმა, თბ. 1968.
8. მელიქიშვილი დ. იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ. 1975.
9. მელიქიშვილი დ. დიალექტიკების ნაკადი გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში და მათი გამოყენება სტილიზაციის მიზნით, დიალექტოლოგიური კრებული, თბ. 1987.
10. ოდიშელი ჯ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობის საკითხისათვის, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის შოამბე, ტ. V, თბ., 1963, გვ. 211-219.
11. „ჯავახიშვილი ივ., დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1945.

დ. ბალიაშვილი

ძველი ქართული ტერმინოლოგიური ლექსიკონი

(მიმღები — შემასრულებელი — შესრულება —

ქვესტები)

XI—XII საუკუნეები ქართული ლიტერატურისა და თარგმანის ისტორიაში გამოირჩევა ცნებითი ლირებულების მქონე ლექსიკის აქტიური შემოქმედებით, ქართული ენის სასიცოცხლო ძალების არაჩვეულებრივი დაძაბვითა და გააქტიურებით. ამ ხანაში ფილოსოფიური ლიტერატურის მიზანდასახულმა და სისტემატურმა თარგმნა-დამუშავებამ მოითხოვა ფილოსოფიურ ხედვათა და აზრთა ზუსტად გადმოცემა, ცნებათა დიფერენცირებისათვის საჭირო სპეციალურ ტერმინთა ზუსტი შესატყვისების დაძებნა და წარმოება, რასაც შედეგად მოჰყვა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბება და სისტემაში მოყვანა, ქართული მეცნიერული ენის შექმნა. ყოველივე ეს კი მოითხოვდა „ენის ქელონებისა და ლამამატიკოსობის“ დაუფლებას, ენის „აობისა და ქევის“ შესწავლას, სიტყვათა „შეწყობისა და დაშლის“ ოსტატობაში გაწაფვას, სიტყვის არსში წვდომას და ტერმინის „ეტერნოლოგიის“ („მწამეტყუელების“) დადგენას (პეტრიწ., II, გვ. 220—222).

სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ავტორთა მიერ შექმნილ სინონიმური შნიშვნელობის ტერმინებზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს თავალი გვაადგინოს ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისა და დამუშავების პროცესს, ავტორთა შემოქმედებითს ძიებებს, მათი მუშაობის მეთოდს: როგორ სინჯავენ და ამოწმებენ ისინი ამა თუ იმ დერევატული შოდელის ტერმინოლოგიზაციის უნარს და გამოადგეობას, როგორ ეძიებენ საუკეთესო გამომხატველობითი ძალის მქონე წარმოების ტიპებს, იძლევიან რამდენიმე სინონიმურ ვარიანტს, რომელთაგანაც შემდეგ შეიძლება შეირჩეს ერთი ტერმინი — სრულყოფილი როგორც ფორმის (სუბსტანტივაციის უნარი მქონე, მოკლე და სხარტი), ასევე სემანტიკური გამჭვირვალისა და განსაზღვრულობის თვალსაზრისით. ამ მიზნით ისინი მოხერხებულად იყენებენ და ააქტივებენ არაპროლუქტიულ, არქაულ აფიქსებს, ზრდიან

მორფემათა დისტრიბუციულ შესაძლებლობებს¹, სხვადასხვა ფუძეებთან არაუზუალური კომბინაციების სიზშირეს. ასეთი შემოქმედებითი სითამამისა და შეუზღუდაობის გარეშე, ენის შესაძლებლობათა მაქსიმალურად ფართოდ გამოყენების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა საერთოდ მეცნიერული ენის განვითარება — ახალ-ახალ ცნებათა შესატყვისი ახალ-ახალი ტერმინების წარმოება.

ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოებისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ცნების შინაარსის ჰიტყვიერ გახსნას, რადგანაც, როგორც აღნიშნავენ, „სამეცნიერო ტერმინი უბრალო სიტყვა კი არ არის, არამედ იგი მოცემული მოვლენის არსის გამომხატველია. ამიტომაც აუცილებელია ტერმინოლოგიის კრისტალურ გამკვირვლობასა და განსზღვრულობაზე ზრუნვა“². სწორედ ამისათვის ზრუნავდნენ XI—XII საუკუნეთა ქართველი მოღვაწენი: მათი მიზანი იყო ფილოსოფიური ცნების ზედმიწევნითი სიზუსტით ვადმოცემა, ისინი მიისწრაფვოდნენ ცნების შინაგანი არსის გამომხატველი გამკვირვალე სემანტიკური სტრუქტურისა და ნათელი მოტივაციის მქონე სწორად შაორიენტირებელი ტერმინების შექმნისაკენ, ხოლო, რადგანაც მათი აზრით, „ელლინთა ენაშუგობასა ზედა ყოველთავე თვისი სახელი ჰქვან, შესაბამი თვისისა არსებისაჲ“, ამიტომ ახალ ცნება-ტერმინთა ფორმალური და სემანტიკური კალკირების ხერხი ყველაზე აქტიურად გამოიყენებოდა ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოებისას. ეს გამოცდილი ხერხი უზრუნველყოფდა ზუსტ თარგმანს და ფილოსოფიური ტექსტის მთარგმნელს იცავდა ნეფსითი თუ უნებლიე საკუთარი ინტერპრეტაციებისაგან.

ბერძნულიდან ფილოსოფიური ცნება-ტერმინის თარგმნის დროს ორი შესაძლებლობა არსებობდა: ამოსულიყვენ ბერძნული ლექსემების (რომელთა პოლისემანტიზმზე ხშირად მიუთითებდნენ ძველი მთარგმნელები: „ბერძენთა ენაჲ უფსკრულ ღრმა არს და იგივე და ერთი სიტყუაჲ მრავალსა პირსა აღიარებსო“³: საქ. მოციქ., გვ. 029) კონტექსტუალური მნიშვნელობიდან ან ქართულად ვადმოვლოთ ბერძნული ტერმინის პირველადი, ძირეული მნიშვნელობა. ბიბლიური ტექსტების ძველი მთარგმნელები, ჩვეულებრივ, პირველ გზას ირჩევდნენ. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ეფრემ მცირის ერთ-ერთი კომენტარი, რომელიც მას არეოპაგელის შრომათა თარგმანში ბერძნული

¹ ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოებისათვის საერთოდ დამახასიათებელია აფიქსების ფუძეებთან დისტრიბუციის გარკვეული თავისუფლება: საერთო-სახალხო ენაში არსებული შეზღუდვები ამ მხრივ აქ მოხსნილია.

² რ. ლამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986, გვ. 14.

ბ Ⴡსჳ სიტყვისათვის აქვს დართული: „შეისწავე, ვითარმედ ბერძენთა ენითა მრავალგუარად იქმარებენ სახელსა საუკუნოჲსასა წმიდათა წერილთა შინა... რომელი წმიდათა მამათა და მოძღუართა ქართულისა თარგმანებისათა ოდესმე საწუთროდ უთქვამთ და ოდესმე სოფლად და ოდესმე უამად ფრიად ჭეროვნითა განგებითა“ (არეოპაგ., გვ. 262), ასევე, ბერძნული პოლისემანტური ლექსემის ბ ჰრჳც კონტექსტუალური მნიშვნელობებია ასახული მის ქართულ თარგმანებში: სიტყუა, ბრძანება, მითხრობა, ზრახვა, საზღვარი, წიგნი, მიზეზი, განგება, კმა, ცნობა... რბ Ⴡზიძე ლექსემის მნიშვნელობები ქართულ შესატყვისებში: სახე, ხილვა, გუარი, აგებულება, ხატოვნება, ბუნება, ფერი... რბ თეი-იჯეივ ტერმინისა — შემდეგ შესატყვისებში: წესი, ასო, ნივთი, აგებულება, რომელობა... ამ უკანასკნელი ცნება-ტერმინის ძველი ქართული შესატყვისი წესი, რომელიც რბ თეი:ჯეივ პირველადს მნიშვნელობას („გარკვეული რიგი, წყობა“) ასახავს და მისი ძირეული სემანტიკური კალკია წესის ეს ამოსავალი მნიშვნელობა ქართულში, თავის მხრივ, დაკუთვლია პენდიადისური ტიპის კომპოზიტში წეს-რიგი. ამ ელემენტების სინონიმურ მნიშვნელობაზე მოუთითებს როგორც ლიტერატურული, ისე დიალექტური მასალა: „ამას ბრძანებს რიგი სამართლისა“ (სომხ. სამართ., 228), „რიგში ვიყოდი სადამე“ (უაქა, „აღლუდა ქეთულური“). მაგრამ ვერ ვადმოსცემს ამ ცნების მეორეულ სპეციალურ ფილოსოფიურ შინაარსს („ელემენტი, საფუძველი“). ამიტომ იგი შემდგომ შეცვალეს ამ მეორეული მნიშვნელობის შესატყვისი ასო ტერმინით.

იმის მიხედვით, თუ პოლისემანტური ბერძნული ლექსემის რომელ მნიშვნელობას ირჩევს მთარგმნელი, შეიძლება ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ როგორ გაიაზრა მან ეს ცნება, რა მოტივი წამოსწია წინ ან როგორი ინტერპრეტაცია დაუდო საფუძვლად მის ქართულ შესატყვისს. ასე, მაგ. ბ აბთმიძე ცნებისათვის ადეკვატური ქართული ტერმინის ძიებრისას იოანე პეტრიწი წინ წამოსწევს ამ ბერძნული ლექსემის ამოსავალ, ძირეულ მნიშვნელობას — „აღმკული“, რომელშიც სამყაროს შინაარსი ისევე მეტაფორულადაა გააზრებული, როგორც ეს ძველ ბერძნულს ესმოდათ: „წეს-რიგი, კანონზომიერება“, რაც ელინთა წარმოდგენით მშვენიერებისა და შემკობილების საფუძველი იყო. ამგვარად, პეტრიწის თარგმანში ჩანს მოტივაცია, რომელიც საფუძვლად უდევს ამ ბერძნულ ტერმინს, მაშინ, როდესაც ძველი მთარგმნელები, ჩვეულებრივ, მის აზრობრივ-კონტექსტუალურ მნიშვნელობას ვადმოსცემდნენ: სოფელი („სამყარო, ქვეყანა“), რაც ბ აბთმიძე-ის ძირითად

მნიშვნელობად იქცა და, რამაც დაფარა მისი ძველი მეტაფორულა გააზრება. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი აღთქმის ტექსტების თარგმანებში ცა და ქვეყანა სამკაულადაა გააზრებული („...სრულ იქმნეს ცა და ქვეყანა და ყოველი სამკაული მათი“; დაბ. 2. 1, ასევე, იხ. 2სჯ., 17,3). ეს და მსგავსი მაგალითები ნათლად წარმოაჩენენ იოანე პეტრიწის ძირითად პრინციპებს: ზუსტი ქართული შესატყვისით გადმოსცეს ბერძნული სიტყვის დაფარული არსი ანუ ქართულ სიტყვაში ვააცოცხლოს და აამეტყველოს ბერძნული ლოგოსის სული. ამიტომაც, რომ მისი ტერმინები ხშირად ემოციურად დატვირთული და ექსპრესიულია, ავლენს ავტორის მეტაფორულ აზროვნებასა და მის ესთეტიკურ დამოკიდებულებას აღსანიშნი ცნებისა და მოვლენისადმი. ასე, მაგ., მისი მეტაფორული აზროვნების ნაყოფია ტერმინები: ნათხზი („ნაწნავი“. შდრ. გელათის ბიბლიაში — ნათხზენი: „არა მოიპარსოთო გარემოის შესახედავი თავისა თქუენისაჲ, ხოლო უფრომსდა კოწოლი, რომელ არს დალაღა და არს იგი ნათხზენი, ვითარ იგი დაითხზინდეს ელენნი, ვითარცა კრონომსდად განჩინებულსა (A 1108, ფ. 58r) და ნაქუსი („ნაქსოვი“), რომლებიც მას პროკლე დიადოხოსის რეტორიკული სტრუქტურის ძირითადი ცნების თეორიის „ქაღვივ. თოკი“— „როგი, მწკრივი“ შესატყვისადაა აქვს შეიჩეული. ასევე, დაკავშირება ტერმინი, რომელიც ხატოვნად გადმოსცემს სილოგიზმის ავჯინს, დასაბუთებისათვის საჭირო ელემენტების შეწყობა-აგების შინაარსს.

საინტერესოა არისტოტელეს ტერმინის *ἐντελέχεια*—ენტელეჟიას გააზრება ქართველი მთარგმნელების მიერ. შესაძლებლობაში მყოფის განხორციელებულობას (დასრულებულობას) მოქმედების გზით ანუ თავის თავში მიზნის (τέλειος) შემცველ სინამდვილედ ქვეულ შესაძლებლობას არისტოტელე ენტელეჟიას *ἐντελέχεια* უწოდებს (полная, совершенная, действительность, имеющая цель в себе). არისტოტელეს ეს ტერმინი წარმოადგენს კომპოზიტს, მიღებულს *ἐν τῷ τέλει ἐχειν* შესიტყვეებისაგან და სიტყვასიტყვით ნიშნავს „სისრულეში მყოფობას, სრულ-ყოფილებას“. ფილოსოფიური გაგებით ენტელეჟია არის შესაძლებლობის განხორციელება სინამდვილედ მოქმედების გზით (*κατ' ἐνέργειαν*).. ამ შინაარსს კარგად გამოხატავენ რუსული შესატყვისები *действительность, осуществленность*. ასე რომ, *ἐντελέχεια*-სა და *ἐνέργεια*-ს შორის განხედავება არისტოტელესთან თითქმის არ ჩანს: ენტელეჟია არის სუბსტანცია ანუ შინაგანი არსი საგნისა მოქმედებაში, სინამდვილეში, შესრულებაში (*в действительности, в осуществленности*). სქოლასტიკოსებთან—*actus et perfectio*), ამდენად, სახეკმნილო („გუარკმნილო“) გარკვეულობა. ამგვარად, პოტენციის (ძალის—*δύναμις*) სისრულეში მოყვანა ანუ ენტელეჟიად ქცევა

შესაძლებელია მოქმედებით, მოძრაობით, რასაც აღნიშნავს კიდევაც იოანე ღვთისმეტყველი: *κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ θναύμου* (Διαλ 129, ξβ') ეფრემ მცირის თარგმანით: მოძრაობა არს შესრულებამ ძალისა (ლიალ. 48, 1), არსენ იუაღ-თოლი: მოძრაობამ არს მიმდევობამ ძალისა (იქვე), რამდენადაც, მაგ. სპილენძს შეუძლია ქანდაკების ფორმის მიღება, ამდენად იგი პოტენციურად ქანდაკება, მაგრამ ეს პოტენცია განხორციელებული, სისრულეში მოყვანილი ანუ ვნტელექია იქნება მაშინ, როცა იგი ჩამონისხმება, გარკვეულ ფორმას ქმნილებს მოქმედების საშუალებით: *Ἐντελέχεια οὖν ἐστὶ τῆς χλιδῆς θναύμου θναύ; ἀνῆρα; τὸ διαλέσθηαι, τὸ διαπλασθῆναι, τὸ διαξῆσθαι, ἀπερ εἰσι κίνησις;* (Διαλ 129) ეფრემ მცირის თარგმანით: „შესრულებად უკუე უწოლთ რეალისა მის, რომელი იყო ძალ ძველისა, რაჟამს დაიდნოს და შთაისხას და გამოიჭრას და იხუტოს. და ესე ყოველი ძრავანი არიან (ლიალ. 48, 1) არსენი: მიმდევად უკუე არს რეალისა შორის ძალითა ანდრიანტ-ყოფამ განდნობითა, განქედითა, მოხუწითა, რომელნი-ესე მოძრაობანი არიან (იქვე). ასევე, მაგ. თვალის ენტელექია არის ხედვის უნარი და თვით ხედვის ფუნქცია. ეს მაგალითით მოჰყავს ნემესიოს ემესელს, როდესაც განმარტავს არისტოტელეს ენტელექიის ცნებას: ...ἐστὶ οὐρακμῶν... εἰςδὲ τὸ καὶ ἐντελέχεια ἐστὶν ἡ πρώτη ἰσχύς, ἣ τὸ θναύται βραχὺν ἀνῆρα παραχομένη δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ βραχμῶν, ἣ βραχμῶν καὶ ἡ βραχμῶν (PG, t. 40). იოანე პეტრიწის თარგმანი: „თუთ თუალი ითქუმის ნივთად... არამედ გუარი ვინაჲვე და შემასრულებელი თუთ იგი პირველი—მხედვარეობამ არს თუალისა და შემძლებელი ხედვისა მისდა მიცემად, ხოლო მეორე შემასრულებელი თუალისა არს მოქმედებამ, რომლითა მხედვარეობს. იძიებოდედ, თუ ვითარ აწლა შობილსა ლეკუსა არცა ერთი აქუს შემასრულებელთაჲ“ (ნემეს., 37, 3—8).

როგორც ვეღვათ, *ἐντελέχεια*-ს ეფრემი და პეტრიწი ქართულად დაახლოებით ერთნაირი გააზრებით თარგმნიან — შესრულება — შემასრულებელი შესატყვისებით. მაგრამ, როგორც ჩანს, ამ შესატყვისმა ბოლომდე ვერ დააკმაყოფილა პეტრიწი და ამიტომ მან თავის „განმარტებაში“ არისტოტელეს ენტელექია ყველგან უთარგმნელად გადმოიტანა: არცა სხეულთაგან განუშორებელ არს, ვითარცა სტაგირელისა ენტელექიამ (განმარტება, 194,30), იქცეს რამ სხეული, მყის იგინი (ფორნი და ნაკუთენი) უმყოფო იქმნებიან, ვითარცა სტა-

³ ასევე იქვეა ნემესიოს ემესელის ტრაქტატის „*Περὶ φυσικῆς ἀνῆρας*“ რუსულად შთარგმნილი ფ. ვლადიმირსკი. როგორც ჩანს, მასაც არ აკმაყოფილებს ტერმინი *осуществленность* და თვალს, რომ რუსულად *ἐντελέχεια*-ს ზუსტად გადმოცემა შეუძლებელია ორი-სამი სიტყვითაც კი (იხ. Немезий, епископ эмесский, О природе человека, пер. с греческого Ф. Владимирского, Почаев, 1904, с. 52)..

გირელისა ენტელექიანი (განმარტ., 107, 1—3), არცა ვითარცა არისტოტელის ენტელექიანი წინამდებარეთად მოქენე არიან. არამედ სრულიად ზესთა ძეს ესევეითართა ხრწნა-ქცევეითთა ენებთა (განმარტ., 195, 14—16).

როგორც ჩანს, რადგანაც *ἐντελέχεια* მხოლოდ არისტოტელეს ტერმინია და მასში ავტორი სრულიად გარკვეულ აზრს დებს, პეტრიწმა უკუაუბლო მისი შესატყვისი შემასრულებელი, რომელიც არატერმინოლოგიური მნიშვნელობითაც იხმარება: მაგ.: ნაწილებისაგან მთელის შედგენის, შესრულების მნიშვნელობით: „სიტყუერო და მოკუდავი იქმნებიან შემამტკიცებლობითნი კაცისანი განყოფილებანი, რამეთუ შეადგენენ, ესე იგი არს, შეასრულებენ ბუნებასა მისსა (ამონ. S 2562, ფ. 195r, *σμπληρησιν*); ორგუარად იხილებიან განყოფილებანი, ანუ ვითარცა შემადგინებელნი და შემასრულებლობითნი სახეთანი (S 2562, ფ. 221r, *σμπληρωμα*); შემასრულებელი არსებისაჲ არს, ვითარ სიტყუერი, მოკუდავი (S 2562, ფ. 187v); გული, ღძლი. ტუნი, ტუირბი და სხუანი იქმნებიან შემასრულებელ ერთისა ცხოველისა, იყოს და კაცისა (განმარტ., 21,3—4); ესენი ერთბამად ერთისა ცხოველისა შემასრულებელ (იქვე).

რაც შეეხება ეფრემის შესატყვისს — შესრულება — ამ ტერმინს მის თარგმანებში ლოგიკური ცნების *σμπλήρωμα*-ს („დანასკვი“) გამოხატეაჲ აკისრია და, ამდენად, იგი, როგორც ომონიმური შინაარსის მქონე ერთი ტერმინოლოგიური სისტემის შიგნით. მიუღებელი იყო.

მეტად საინტერესოა ენტელექიის ერთი შეხედვით შეუსაბამო შესატყვისის მიმდევობა, რომელსაც არსენ იყალთოელი იყენებს. ილია აბულაძის ლექსიკონში მიმდემი, მიმდემად, სამიმდემო განმარტებულია პარალელური რედაქციების კონტექსტების მიხედვით სხვადასხვაგვარად. ასე, მაგ., მიმდემი — „საუკუნომდე“; „მიმდემი ვერ დაივიწყენენ“||საუკუნომდე არადავიწყებულ იქმნენ (იერემ., 20,11). ბერძნ. *αἰῶνος* *ὡς* *ἀπαισθησιν* მიმდემი — „შემდგომ, უკან, წამართ“: „დაწუხენით გულნი თქუენნი ამიერ დღითგან და მიმდემი“||„წუხენით გულნი თქუენნი ამით დღითგან და წამართ“ (ანგ. —, 18). მიმდემად — „მოუკლებლად, შეუნელებლად“: „დაწუვიდენ მას... მიმდემად“||„ანთებდენ მას... მოუკლებლად“ (ლევიტ. 24.3. ბერძნ.: *ἀψύχως*; სამიმდემო — „სამარადისო“: „რომელ არს ყოვლად დასაწუვაჲ სამიმდემო“, „რომელ არს მრგულიად დასაწუველი სამარადისო (რიცხ. 23,23).

ასევე, პარალელური რედაქციის კონტექსტის მიხედვითაა განმარტებული მიმდემი სიტყვა ზუა საუკუნეთა ნოველების ძველი ქართული

თარგმანების გამოცემისათვის დართულ ლექსიკონში („დამღლეი, დამქანცველი“): „ლოცვისა ღუაწლი და ბრძოლაჲ მიმდემი არს და ვიდრე სული ედგას კაცსა, არა აქუს განსუენებაჲ (ლოცვ., X.II, 2,5)“ „არარაჲ არს ესრეთ საშრომელ, ვითარ ლოცვაჲ ღმრთისა მიმართ“.

მაგრამ, როგორც ბიბლიის და იოანე დამასკელის „ღვთაშობის“ ზერძნული კონტექსტებიც მოწმობენ, ზემოთაღნიშნულ ყველა მაგალითში ამ მიმდემი სიტყვის მნიშვნელობაა „მარად, მუდამ, მუდმივად“ (და აქედან — „სრულად, ბოლომდე, მთლად“). ამ სიტყვის ამავე მნიშვნელობას ადასტურებს „პეტრე ქართუელის ცხოვრების“ ტექსტიც: „და იმარხვიდა წმიდაჲ პეტრე ფრიად და მიმდემად“ (ცხ. პეტრ. ქართვ., 247,6). ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს სიტყვა „მამათა ცხოვრებათა“ თარგმანების ტექსტშიც: „მრავლისა ვედრებისა და ლოცვისა შემდგომად და მიმდემისა მარხვისა... ეჩუენა მას ჩუენებაჲ საღმრთოჲ“ (ცხ. წ. ეფრ., 220,27) და სხვ.

აგებულებით ეს სიტყვა ზმნისართული ტიპის კომპოზიტი ჩანს: მი-მდე-მი < მი-ღლე-მი ან: მი-მდე-მი < მი-ღლე-მი < მი-ღლე-მიმართ (გამარტივებული ფორმით -მი თანდებული გელათის სკოლის ნაწერებში ძალზე აქტიურად გამოიყენება: ქალაქადმი, სოფლადმი, ცკლესიადმი, კაცთამი..., ხოლო, რაც შეეხება მი-წინდებულისა და -მდე თანდებულის ერთ ფორმაში თანაარსებობას, ეს ცნობილი ფაქტია ძველ ქართულში: მიცხრაჲამადმდე, მოაქამომდე, მიდღენდელადღემდე, მიმქამდის, მიერთამდე და სხვ.)⁴ თავდაპირველი მნიშვნელობა მისი უნდა იყოს იგივე, რაც იმერული მი-ღლე-მ-მი > მიდღემში ფორმისა: „თავის ღლეში, მის ღლეში“, საშიდღემშიო — „სამარადისო, სამუდამო“. აქედან უნდა მოდიოდეს მისი ზემოთაჩამოთვლილი მნიშვნელობები: „ბოლომდე, მთლიანად, მთლად, სრულად“.

ამგვარად, მიმდემი, მიმდემად, საშიმდემო სიტყვების შემცველი ზემოთწარმოდგენილი კონტექსტები შემდეგნაირად განიმარტება: 1. ბოლომდე არ იქნებიან დავიწყებულნი“, 2. „...ამ დღიდან და ბოლომდე, მუდამ, ყოველთვის“, 3. „წვაგდენ მას მთლიანად, სრულად, ბოლომდის“, 4. „რომელიც არის მთლიანად დასაწვაგი, სამუდამოდ“, 5. „ლოცვის ღუაწლი და ბრძოლა მუდმივია...“, 6. „მარხულობდა წმიდა პეტრე მუდმივად“, 7. „მრავალი ვედრებისა... და მუდმივი მარხვისა...“

4 ა. შანიძე, -მდე თანდებულის გენეზისისათვის, საქართველოს მეცნ. აკად. ნომბე, ტ. II, თბ., 1942.

5 როგორც აკად. ჯ. ლომთათიძემ მივითითა, -ში თანდებული ამ ფორმას, მართლაც, შეიძლება დართოდა მას შემდეგ, რაც -მი თანდებულთა შინაარსი დიდარა.

აქედან ცხადი ხდება, თუ რატომ იხმარა არსენ იყალთოელმა ზნაი. ლეი. ს. შესატყვისად მიმდებარა — „დასრულება, სრულადობა“.

მიმდებარა სალაპარაკო ენაში გავრცელებული, დიალექტური ფორმა ჩანს, რომელიც არსენ იყალთოელმა გამოიყენა ტერმინოლოგიური მნიშვნელობით, რათა თავი აერიდებინა პოლისემიისათვის (შესრულება ტერმინი მას გამოყენებული აქვს სჰაჰაჰაჰა — „დანასკვის“ შესატყვისად). მსგავსი მაგალითები — დიალექტური ფორმების ტერმინოლოგიური მნიშვნელობით გამოყენება სხვათა გვხვდება გელათის სკოლის ძეგლებში, რაც, როგორც აღვნიშნავდით, გამოწვეული იყო ცნებათა ფორმალური დიფერენციაციის საჭიროებით⁶.

დამოწმებული ძეგლები და შემოკლებანი

1. არეოპაგ. — პეტრე იბერიელი, ფსევდო-დონისე არეოპაგელი, შრომები, ეფრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1961.
2. განმარტ. — იოანე, პეტრიწი, შრომები, ტ. II, განმარტებაი პროკლესათეს დიადოხოსისა, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1927.
3. დაბაღ., ლეიტი, რიხს. — მცხეთური ხელნაწერი, ტექსტი გამოცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ე. დოჩანაშვილმა, თბ., 1941.
4. დიაღ. — იოანე დამასკელი, დიალექტიკა, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოცემად დაურთო ე. დოჩანაშვილმა, თბ., 1976.
5. ლოცვ. — ლოცვისათეს, შუა საუკუნეთა ნოველების ძველი ქართული თარგმანები, I, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. დვალაძემ, თბ., 1966.
6. ნემეს. — ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათეს კაცისა, გადმოღებული ბერძნულიდან იოანე პეტრიწის მიერ, ს: გორგაძის გამოცემა, თბ., 1914.
7. საქ. მოციქ. — საქმე მოციქულთა, გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1950.
8. სომხ. სამართ. — სამართალი სომხური, ქართული სამართლის ძეგლები, გამოსცა ე. დოლიძემ, ტ. I, თბ., 1963.
9. ცხ. პეტრ. ქართვ. — ცხორებაჲ პეტრე ქართველისაჲ, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წ. II, გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1967.
10. ცხ. წმ. ეფრ. — ცხორებაჲ წმიდა ეფრემისი, შამათა ცხორებანი, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ე. იმნაიშვილმა, თბ., 1975.
11. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი ილია აბულაძისა, მასალები, რედაქტორები: ე. მერტრეველი, ც. ჭურციკიძე, თბ., 1973.
12. A 1108 — გელათის „კატეხეზიანი“ ბიბლიის ხელნაწერი, XII ს.
13. S 2562 — ამონიოს ერმიანის შრომები: „მოსახსენებელნი ხუთთა კმათაღმე

⁶ დ. მელიქიშვილი, ძველი ქართული დიალექტური ლექსიკიდან (ნარდომი, შორდომილი), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1987, № 2, გვ. 148.

„ორთიორისათა“ და „ათთა კატელორიათადმი არისტოტელისათა“ ხელნაწერა, X¹¹¹ ს.

14. Διὰ λ.—Die Schriften des Loannes von Damaskos, I, Dialectica, ver Bon Kotter, Berlin, 1969.
15. PG, 40—Patrologiae, cursus completus, series Graeca, edit. P. Migne, t. 40. Νεμασιου, ἐπισκόπου Ἐμέσης, Περὶ φάσεως ἀνθρῶπου, p. 505—818.
16. Septuaginta, ed. Alfred Rahlfs; Ed. minor, Stuttgart, 1925.

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

ИЗ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ
ЛЕКСИКИ (მიმდემი *mimdemi*—*semasrulebeli*—*sesruleba*—*ἐντελέχεια*
«Осуществлённость»

Резюме

XI—XII вв истории грузинского литературного языка отличаются активным словотворчеством [понятийного характера, необычайной напряжённостью и активизацией жизненных потенций грузинского языка. Переводчик философского текста часто рискует быть неточным [невольнo или сознательно вкладывая собственную интерпретацию в свой перевод. Работая над переводом философского термина, предусматривая все [возможные значения переводимой полисемантической греческой лексики, грузинские мыслители исходили из его контекстуального или исходно—корневого значения. Так, напр. древний перевод греческого термина *στοιχείον* лексемой *sesi* «порядок», которая отражает исходное значение этого термина, но не осмысляет её специальную терминологическую значимость, впоследствии был заменён [адекватным термином *aso* «буква, член»...

В статье рассматриваются философские термины, соответствующие аристотелевскому понятию *ἐντελέχεια*. Синонимные формы выявляют значение диалектной лексики *mimdemi*, которое анализируется как сложное слово, составленное предлогом *mi-* в послелогоми *-mde* и *-mi*.

Исходное значение лексики *mimdemi* «никогда, навек», перешло в значение «совсем, вполне»→«полнота, завершенность», что и соответствует значению аристотелевского термина-понятия *ἐντελέχεια* «полная и совершенная действительность, осуществлённость».

Д. Н. МЕЛИКИШВИЛИ

ХРИСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
ОНТОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПРОКЛА ДИАДОХА
В БОГОСЛОВИИ ИОАННА ПЕТРИЦИ
(ИСТИННО-СУЩЕЕ — СЫН-ЛОГОС)

В истории грузинской культуры и литературы одной из наиболее значительных ветвей т. н. эллинофильского течения является Гелатская литературно-философская школа, основателем которой считается Иоанн, «божественный философ», по прозвищу Петрици. По свидетельству летописца Давида Строителя, Гелатский монастырь, строительство которого было начато близ 1106 года, уже при жизни царя Давида стал вторым Иерусалимом всего Востока, школой всяческого блага, наставником науки, вторыми Афинами» [2, 330]. Сопряжение летописцем названий этих двух городов — Иерусалима и Афин неслучайно. Оно подразумевает свойственный средневековой альянс христианской веры и античной философии. Дело в том, что пришедшие в Гелатскую обитель по приглашению царя Давида Иоанн Петрици, Арсений Икалтоели, Иоанн Тарчисдзе и другие грузинские мыслители, получившие образование в «престольном» городе Византии — Константинополе, в Манганской академии, принесли с собой тот дух и ту атмосферу, которые в эту эпоху царили в кругу последователей рационалистического направления византийской теологии (Михаил Пселл, Иоанн Итал, Евстратий Никейский...). Благодаря Иоанну Петрици грузинская философская мысль усвоила идеи прогрессивных деятелей Манганской академии и продолжала развитие их рационалистической линии и после того, как в самой Византии, по словам С. Каухчишвили, «этот философский ренессанс был подавлен реакционной политикой византийских императоров» [5, 249].

В Гелатском монастыре, в котором была основана «школа для отроков», где «многие грузины обучались любви к мудрости», протекала целенаправленная деятельность, для которой был характерен особый интерес к античной философии и к трудам ее византийских комментаторов. Интерес этот был вызван как «великим стремлением к философским умозрениям» [4, 222], так и практической необходимостью применения фи-

лософии и логики для служения вере, но уже не как «колючей изгороди», которой должны были «оградить красоту плодов виноградника церкви» [Ефрем Мцире, 3, 67], а как «органа», по «принудительным законам» [Иоанн Петрици, 4, 10], которого постарались бы найти ответы на полные апорий проблемы теологии и аргументами разума и путем умозаключений и умозрений обосновали бы христианскую веру и догмы.

Тематика литературной продукции Гелатской академии указывает на общность интересов типично средневековых монастырских школ Византии и Грузии, на их стремление дать обоснование на право существования т. н. «внешней» (ἐξοι) — эллинской философии и показать ее необходимость и пользу для рационалистической теологии.

Гелатские мыслители интересовались и занимались теми же проблемами, которые в ту пору были актуальны в византийском интеллектуальном мире. А круг интересов мыслителей этой эпохи, как известно, охватывал творчество Аристотеля и Платона, после изучения которых они «как бы замыкая круг» шли «к Плотину и Ямвлиху», а затем, «как к великой гавани» подступались к «бесподобному Проклу», у которого черпали «всю мудрость и искусство точного мышления» [7, 80].

Одним из подтверждающих это положение фактом должно считаться то, что Иоанн Петрици переводит и снабжает обширными комментариями фундаментальный трактат Прокла Диадоха «Первоосновы теологии» (Ἐπιτομὴ τῆς θεολογικῆς), стремясь при этом показать, что богословие (философия) Прокла во все не противоречит, а напротив, согласуется с христианским богословием во всех основных вопросах. Это «Толкование Прокла Диадоха, платоновского философа» Иоанном Петрици, «божественным философом», является прекрасным примером, в основном, спекулятивной экзегезы, характерной средневековому способу философствования [6, 13]. Как известно, в этом толковании Иоанн Петрици дает собственную переработку и интерпретации воззрений античных и византийских философов, а особенно Прокла (его комментарии к разным диалогам Платона), исходя из христианского мировоззрения и позднего неоплатонизма. И почти в то самое время, когда в Гелати Иоанн Петрици переводит на грузинский язык и комментирует трактат Прокла на христианско-богословском языке и этого «эллинического философа» ставит рядом со столпом христианской церкви — апостолом Павлом, а его философскую систему считает научным обоснованием христианского вероучения, спустя несколько лет в Византии, по поручению императора Мануила Комнина, Мефонский епископ Николай пишет осуждающее тот же трактат Прокла сочинение, во вступительной части которого беспощадно нападает на своих молодых современников, увле-

кающихся языческой философией. Уже из заглавия сочинения Николая Мефонского ясно видно отношение автора к этому трактату Прокла: «Обличение Николая Мефонского епископа к сочинению платоновского философа Прокла «Первоосновы теологии», чтоб он не обратил читателей под влияние лжеучения и не уклонил к оскорблению истинной веры» [12, 3].

По мнению Николая Мефонского, в сочинении Прокла «каждая глава поддерживает мысль, направленную против веры и бога». Аналогичную опасность усматривает анонимный автор приписки к грузинской рукописи XIII века, содержащей перевод трактата Прокла с толкованием Иоанна философа. Однако, в отличие от Мефонского, анонимный автор допускает возможность двойного понимания смысла этого сочинения: с еретической позиции (ересь Ария) и с позиции, приемлемой для ортодоксального христианства. Поэтому-то он и предупреждает читателя: «Призови чистый разум и не преступи предела святых отцев, дабы не впасть в соблазн» [8, 3г].

Вовсе не случайно то, что Иоанн Петрици для высказывания своих потаенных мыслей избрал именно этот трактат Прокла и то, что спустя почти полтора столетия, на западе Фома Аквинат в основу своего богословского учения положил именно это сочинение, а его автора объявил полезным для церкви философом. Как известно, Прокл Диадокх является выдающимся представителем неоплатонической философии, который в результате изучения всего достояния античной философии и на основании «симфонии» Платона и Аристотеля выстроил строгую, последовательную систему своего учения. Именно неоплатонизм, начиная с Оригена и на всем протяжении христианской эпохи, смог примирить философию с религией и вынудил отцов церкви обратить внимание на систематическое и научное изложение христианского вероучения.

Трактат Прокла Иоанна Петрици интересовал как с научной, так и с практической — сугубо школьной точки зрения (как типичного средневекового наставника — *δ διδασκαλος*)*, так как в нем сжато, в виде сухих, точных тезисов, конспективно были изложены основы богословия, его основные элементы («...всех приступающих к учебе сначала учат простейшему, затем — составленному из него» [4, 5]), т. е. исходные философские проблемы, представляющие основы философии Платона, на которых было построено христианское богословие и догматика: проблема единого и многого, единого и блага, тройко-

* На то, что «Толкование» Иоанна Петрици было предназначено для слушателей и учеников Гелатской академии, «обучающихся любознательности», указывает разговорно-риторический стиль этого сочинения и то и дело обращение его автора к «ученику», к «слушателю», к «созерцающему разумом», «познающему»...

го проявления единого, причины и причиненного, целого и части, сходства и причастности, продуцирования (эманации) и возвращения, разрядов (серий) и родов, разума и души... Прокл его интересовал как мастер триадичной диалектики: основной принцип философско-онтологической системы Прокла — три основных ступени сущего — единое — ум (разум) — душа и знаменитое учение Прокла о триаде — пребывание — исхождение — возвращение — ему были нужны для философского обоснования христианского богословия: единое — ум (разум) — душа аналог христианской Троицы.

Иоанн Петрици — в первую очередь философ, «возлюбивший прекрасные умозрения», стремящийся чрез высшую философию узреть божественную истину, познать тайну сущего. Однако, в отличие от Иоанна Итала (учеником которого принято его считать), он, как подобает православному христианину, не увлекается еретическими, противоречащими догмам соображениями и, тем более, не требует догматизировать их², а старается с помощью «эллинского богословия» выявить «значительно совечную сущему истину», которая «открылась нам чрез Сына». По мнению Иоанна философа, эту истину, сокрытую в диалогах Платона, подобно пламени, возжег Прокл, по мере своих возможностей, стараясь познать Истинно-сущее и «желаемое» всеми сущими непостижимое Единое. Петрици же стремится истолковать все это «с помощью первого слова божьего — Христа» [4, 6].

Однако в виду того, что неоплатонизм, равно как и философия Прокла, представляет собой учение об иерархичности структуры сущего, где каждая последующая (низшая) ступень является излучением и отражением предыдущей (высшей) ступени и посему ее низким образом, поэтому и Иоанн философ не смог избежать того отклонения от ортодоксальной христианской доктрины, которое имело место в богословско-философском движении в Византии этого времени [10, 145—245]: а именно, весь текст «Толкования» акцентирует аналогию Истинно-сущего с Сыном-Логосом: Истинно-сущее есть отпечаток (*ἐκτύπησις*) и образ (*εἰκὼν*) непознаваемого — Единого («которого мы из-за почтения называем Отцом»), так же как и Христос является «образом Бога невидимого» [II Кор. IV, 4, ср. [4, 78, § 29]]. Но ведь истинно-сущее, как это будет показано ниже, пребывает в сфере Разума, стоящего по разряду ниже Единого.

Истинно-сущее является краеугольным камнем теологического умозрения Иоанна Петрици — «божественного философа».

² См., напр., трактат Итала «*Εἰ δὲ εἰσὶν ἀρχαὶ ἀγένετα*», в котором он ставит вопрос о догматизации двух начал, к заключению о субстанциальности которых он приходит путем логических рассуждений [11, 144, § 59].

Прокл Диадок вопроса об Истинно-Сущем в своем трактате *Στοιχειώσις θεολογική* касается лишь в нескольких параграфах (§ 86, 87, 88, 89). Истинно-Сущее здесь характеризует-ся как единое, неделимое первое сущее; вечное — раньше и выше вечности; беспредельное по потенции, которое содержит в себе предел; самодовлеющее, которое не требует чего-либо для своего бытия. Вот, казалось бы все, что можно вычитать в этом трактате Прокла об Истинно-Сущем.

В «Толковании» же Иоанна Петрици можно перечислить целый ряд глав (§ 2, 3, 6, 10, 26, 28, 29, 33, 34, 40, 53, 58, 63, 86, 87, 88, 89, 101, 102, 119, 124, 139, 151, 152, 159, 160, 196...), в которых он то специально, то мимоходом касается проблемы истинно-сущего (*ὄντως ὄν*, ნამდვილყოფი). Из этого трактата Прокла не видно, какое место занимает *τὸ ὄντως ὄν* в иерархическом разряде (*τάξις*, *σειρά*) его онтологической структуры. Хотя из его других сочинений («Платоновская теология» и «Комментарии к «Тимею»») видно, что Истинно-Сущее, как это и нужно было ожидать, занимает сферу Разума. В своих рассуждениях об Истинно-сущем, Петрици, как видно, исходит именно из этих сочинений Прокла [13, 130].

Согласно Петрици, сфера пребывания истинно-сущего — это сфера разумных родов, серия (*ნათხზი სირიისა*) Разума, которая является «местом родов» (*ადგილი გუერთა*). Истинно-сущее стоит во главе серии разума (*«ცეა გონებათა, რომელ არს ნამდვილ მყოფი»*), оно пребывает в первой вечности в первом разуме (*«პირველსა საუკუნესა და პირველთა შორის გონებათასა დამსკუთარულა»* § 53.) Истинно-Сущее — это первый разум (§ 31), оно первое сущее § 31), которое свое бытие получило от высшего единого как его образ и отпечаток (*εικὼν καὶ ἐμπίεσιν* (§ 29, § 101), в нем сущность жизненности (§ 101). Истинно-сущее осмысливается трояко: прежде вечности, в самой вечности и как причастное вечности (§ 88), оно — первая вечность, причина и отец всего вечного (§ 53) — производит природу вечности и разряд всей разумной сферы. Истинно-сущее, т. е. первая сущность, порождена и украшена высшим всеединным как собственный образ и как бог всех сущих и всего бытия (§ 139). Высшее, непознаваемое Единое и Благо (которое мы из-за почтения именуем отцом), украсило Истинно-Сущее в виде своего образа и отражения и моделью всех сущих (*«მამართო ხატად და აღალმად თვისად და დიდვ ხატად თვისდა და თავად ყოველთა მყოფთაღ»*: § 29, § 101, § 102).

Тут невольно приходят слова апостола Павла: «(Христос), который есть образ бога невидимого» (II Кор. IV, 4). Именно на слова Павла и ссылается в 29-й главе (в котором речь идет

о причастности путем сходства и подобия) Иоанн Петрици, говоря об истинно-сущем, как о подобии и отпечатке «непознаваемого и неизречимого единого, которое осмеливаемся именовать и Отцом» («სიტყუაი ჩემ გონებაშისა პავლესი შეშვალხ აქა, რამეთუ იტვს ხატად და მსგავსად და ექმავიოდ მის ერთისად, რომელსა მამობაიციჲ ჰკადრა სიტყუამან» [4, 78, § 29]).

Непознаваемое единое составило истинно-сущее из предела и беспредельного, которое является главой серии. Это перво-родное Слово (უპირმშოესი სიტყუაჲ), которое философ называет родом родов (§ 29), все определено первым пределом, который является истинно-сущим и «которого сейчас мы нарекли Сыном» («რომელსა აწ ჩუენ ძე უწოდეთ» [4, 81, § 30]) — заявляет наконец Иоанн Петрици, проявляя свои сокровенные мысли об Истинно-Сущем. А в 63-й главе он уже прямо пишет: «Первое тело... (т. е. небо) вечно следует и стремится к истинно-сущему и к его отцу — Единому» («პირველი სხეული.. ნიადაგ სდევს და ეტრფის ნამღვილმყოფსა და მისსა მამასა ერთსა» [4, 129]).

Таким образом, Истинно-Сущее пронизывает весь труд Иоанна Петрици: в связи с разными вопросами или же специально, он вновь и вновь возвращается к вопросу взаимоотношения Единого и Истинно-сущего, проводя явные аналогии между ними и ипостасями св. Троицы — Отцом и Сыном.

Если суммировать вышесказанное и связать друг с другом рассмотренное в разных местах «Толкования», с одной стороны, отношение истинно-сущего, как философской категории к сверхединому, а с другой — отношение едиnorodного Сына-Логоса, как образа и отпечатка к Богу-Отцу, эта аналогия вполне согласуется с ортодоксальной христианской точкой зрения: Истинно-Сущее, которое раньше вечности, рождено непознаваемым и неизреченным Единым (которое в знак уважения именуют и Отцом) образом и подобием своим и моделью всего сущего, точно также, как и первородный Сын-Логос рожден Богом-Отцом образом своим и богом всего сущего (см. Феофилакт Болгарский, современник Петрици: «...сын есть образ отца и печать и ограждение..., он запечатлен Отцом, поелику есть Его образ и печать» [9,580] «Ἐπεὶ καὶ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ σφραγισμα, καὶ χαρακτήρ, ὅθεν παρ, αὐτοῦ σφραγισθηὶαι τοῦτον καὶ ὁ εἰκὼν καὶ σφραγισμὰ ἐστὶν [PG, t 123, col. 1296].

Но эта аналогия, с другой стороны, являлась основой того заблуждения, из которого вытекала ересь Ария. Ведь Истинно-Сущее в онтологической структуре Иоанна Петрици как философа, пребывает (μένει ჰკიეს) в сфере разума, а разряд (σφραξ) разума, который, согласно неоплатонической философии,

фии стоит ниже абсолютного Единого, также, как и серия души — ниже серии разума и т. д. Единое, Разум и Душа — самостоятельные субстанции, которых связывает лишь «происхождение», «проникновение» от Единого, соотношения между ними субординационные; что же касается ипостасей христианской Троицы, ее структура, как известно, чужда субординации: Троица единосущна, ипостаси равны по божественному достоинству, т. е. «равночестны». Бог-Отец, Сын-Логос и Дух Святой — разные лица единосущного Бога, ипостасные (*ἰποστάσεις*) проявления одной субстанции (*μὴ οὐσία*].

Как отмечает Ф. Успенский, «церковное учение о Троице было камнем преткновения для большинства схоластов и к этому вопросу приходили как бы невольно, увлекаемые естественным ходом мыслей» [10, 201]. Многие из этих мыслителей не смогли избежать анафемы и отлучения от церкви. Неудивительно, что подобные христологические интерпретации триадической структуры онтологии Прокла вызвали опасения и тревогу среди современников Иоанна Петрицы — греков и грузин, о кознях и гонениях со стороны которых сетует он на страницах своего «Послеловия» [4, 222]. Эти сомнения и опасения по отношению сочинений Прокла и Петрицы, как уже было сказано выше, высказаны в одной анонимной приписке древней рукописи: «Чрез эту книгу нашел свою погибель трижды проклятый Арий и от нее же снискали имена богословов великие мудрецы — Дионисий, Григорий, Василий и другие. А ты, призови чистый разум и пред богом не преступи предела святых отцев» (Н 1337). Анонимный автор неслучайно упоминает имя Ария. Ересь Ария и «пропасть» Оригена тревожит в связи с этим сочинением и видного клярика XVIII в. Тимофея Габашвили, автора следующего замечания: «Книга Прокла Диадокха, платоновского философа имеетя в Грузия. Если исследуешь с православной точки зрения, найдешь высокое и истинное богословие, но если недобрый и невнимательным глазом просмотришь, найдешь в ней волнения и пропасти Ария и Оригена». Ведь именно в этом вопросе расходился с христианской ортодоксией представитель доникейской патристики, автор первой сводки догматического богословия — Ориген (185—253 гг.), который исходя из иерархической структуры неоплатонической триады, третью ипостась ставил ниже второго, а вторую — ниже первого. Ересь же Ария состояла в том, что он считал Сына Божьего сотворенным «как орудие для создания прочих тварей», стоящим по естеству ниже Отца. Как известно, V константинопольский вселенский собор «осудил оригеновы заблуждения» и «общим приговором объявили его ложное учение», из которого «высочили Арий и все прочие еретники» [1, 281].

Можно привести еще множество суждений из «Толкования», по которым становится очевидным, что в богословии

Иоанна Петрици вторая сфера онтологической структуры Прокла — Истинно-Сущее есть отражение и отпечаток неизречимого и незримого Единого, который «отпечатал», «породил» и «украсил» его в виде своего образа — парадигмой всего сущего. Он является «родом родов» и «пределом пределов». На языке христианского богословия это есть «первородное слово, Сын». Эти аналогии, естественно, не утаились от внимания грузинских ортодоксов, которые, по словам Иоанна философа, вместо того, чтобы помогать и содействовать, «наблюдали за моими пятнами, чтобы уловить душу мою» [4, 220]. Должно быть в защиту своей правоты, как истинный христианин и, вместе с тем, истинный философ Иоанн Петрици пишет трактат о Святой Троице, в котором, наряду с другими аргументами он ищет доказательства Св. Троицы и в философии Платона и Прокла, умозрения которых, по его мнению, не только не противоречат христианскому учению, но, наоборот, представляют собой логический путь к его познанию.

D. MELIKICHVILI

INTERPRÉTATIONS CHRISTOLOGIQUES DU SYSTEME
ONTOLOGIQUE DE PROCLUS DIADOCHUS DANS LA
THÉOLOGIE D'IOANNÉ PÉTRITSI (δυνως δυν)

Résumé

L'article propose une explication des interprétations théologiques contenues dans le texte des «Exegeses» d'Ioanné Petritsi. Une des catégories essentielles de la philosophie de Proclus Diadochus, celle de δυνως δυν qui, dans le système ontologique de Proclus demeure dans la sphère de la Raison et est «initiale», prend, dans l'interprétation d'Ioanné Pétritsi, la place du Fils—du Logos—de Jesus Christ, ce qui, partant du courant rationaliste dans la théologie byzantine, est régulière et désigne, une foi de plus, communauté des intérêts des écoles typiquement médiévales de Byzance et de Géorgie. On constate leur aspiration à donner une définition de la nécessité et de l'utilité de la philosophie grecque ancienne dite «extérieure» au service de la théologie rationnelle.

ЛИТЕРАТУРА

1. Деяния вселенских соборов. Изд. в русском переводе. Казань, т. V, 1889.
2. Житие царя Давида. — В кн.: Картлис цховреба. Т. I, Изд. С. Каухчишвили. Тбилиси, 1965 (на груз. яз.).

3. Иоани Дамаскин. Дialeктика. Изд. М. Равава. Тбилиси, 1966 (на груз. яз.).
4. Иоани Петрици. Труды. Т. II. Толкование Прокла Диадоха, платоновского философа. Изд. С. Каухчишвили и Ш. Нуцубидзе. Тбилиси, 1937 (на груз. яз.).
5. Каухчишвили С. Г. История византийской литературы. Тбилиси, 1963 (на груз. яз.).
6. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. М., 1979.
7. Михаил Пселл. Хронография. Перевод и изд. Я. Н. Любарского, М., 1971.
8. Рукопись фонда Н № 1337 Института рукописей АН Грузии им. К. Кекелидзе. «Прокл Диадох. Первоосновы теологии и толкование к ним. Иоанна Петрици» XIII в. (на груз. яз.).
9. Толкования на святых Евангелия блаж. Феофилакта, архиепископа Болгарского. СПб.
10. Успенский Ф. И. Очерки по истории византийской образованности. СПб., 1892.
11. Yoannis Ytali. Opera, textum graecum collationem a Gregorio Cereteli Confectam edidit et praefatione instruxit N. Ketschakmadze. Tbilisi, 1966.
12. Procli. Institutio theologica et Nicolai Methonensis refutatio. Francofurti ad Maenum, 1825.
13. Харанаули А. В. Методология использования источников в трудах Прокла Диадоха и Иоанна Петрици. Диссертация, представленная на соискание ученой степени канд. филол. наук. Тбилиси, 1990 (на груз. яз.).

Dumna Melikišvili, Tbilisi (Gruzija)

Putovi nastanka i razvoja
starogruzijskoga filozofskoga nazivlja

Filozofsko se nazivlje stvara sukladno s razvojem filozofske misli i znanstvenom djelatnošću uopće. Proces oblikovanja znanstvenoga nazivlja sam po sebi podrazumijeva iznalažanje i stvaralačko, opširno korištenje postojećih rječotvorbenih resursa ovoga ili onoga jezika uz tijesan dodir s razvijenima na ovome planu jezicima. U procesu oblikovanja i sustavne razrade gruzijskoga znanstvenoga jezika kao njegov »putovod« i jezikotajalon poslужio je »iskušen u umozrjenjima« (*gonier xelvata monimardži*) grčki (hellenski) jezik, pojmovni aparat kojega su tijekom stoljeća razrađivali najveći filozofi antike i njihovi byzantijski komentatori.

Gruzijsko je filozofsko nazivlje oblikovano tijekom stoljeća. Taj se proces može pratiti od V. stoljeća, počev od prvih spomenika gruzijske pismenosti. Nazivi, koji označuju udjelite filozofske, bogoslovske ili naravoslovne pojmove, sreću se u velikom broju kako u izvornoj, tako i u prijevodnoj knjižnici različitih rodova. Nazive su, međutim, stvarali različni tvorci u različna vremena. Naravski, bilo ih je potrebno objediniti u jedan formalan, semantički sustav, što je samo po sebi podrazumijevalo uređivanje i rješavanje problema sinonimije i polisemije u okvirima toga sustava. Stvar je u tome da su u književnim spomenicima, stvorenima u različnim školama i u različna vremena, za prijenos jednoga te istoga naziva bili korišteni različni leksemi (npr. *στοιχειον* = *cesi, nivii, aso, agebuleba, buneba* 'poredak, stvar, bukvića, ustroj, narav') i obrnuto: za razne je pojmove gdjekada rabljen jedan te isti leksem (npr. *goneba* je bilo korišteno u značajnu 'razum, um, misao, pojam, duh, savjest').

Na taj je način bila izražena potreba za sustavnom razradom filozofskoga nazivlja, što bi bila pretpostavka za stvaranje i prijevod posebnih filozofskih spisa te za razvoj i usavršavanje gruzijske filozofske misli. U tom se smislu XI.-XII. st. u povijesti gruzijskoga književnoga jezika odlikuje djelatnom rječotvorbom pojmovnoga značaja, neuobičajenom napregnutošću i aktiviziranjem životnih mogućnosti gruzijskoga jezika.

U gruzijskim književnofilozofskim (bogoslovskim) školama XI.-XII. st. (»Crna gora« blizu Antiokhije, »Gelatski samostan« u Gruziji) kao u tipičnim ognjištima prosvjete i misli sredovječja, intenzivno je razrađivana, prevadana, usvajana i komentirana antička filozofija i egzegeza (novoplatonovska), a i byzantijskokršćanska egzegeza. To je izazvalo nužnost posebne, sustavne razrade filozofskoga nazivlja. Predstavnici su se hellenofilskoga pravca (sukladnoga prijevoda) našli suočeni s vrlo zamršeniim prijevodom: za semantičku je razlikovnost pojmova bilo nužno svladavanje, s jedne strane, polisemije, a s druge - sinonimije. Ali terminološko šarenilo nije bilo svladano pače ni u tako klasički razrađenu

jeziku kakav bijaše starogrčki filozofski jezik, što je poput teška bremena tlačilo komentatore i prevoditelje, između ostalih i gruzijske...

Prvi je korak u stranu usustavljivanju gruzijskoga znanstvenoga nazivlja bio načinio Georgij Athonski. Uspoređujući prijevode ovoga mislitelja s ranijim prijevodima istih spisa, postaje očit ogroman prinos, koji je ovaj vidan athonski djelatnik XI. stoljeća dao razvoju gruzijskoga filozofskoga i naravoslovnoga nazivlja.

Dok se u starogruzijskim prijevodima (na koje se opire i Georgij Athonski u procesu svojega rada) neki pojam često prenosi cijelim spojem riječi, Georgij Athonski tvori složenicu-naziv. Primjerice, u starom prijevodu *Šestodnevna* Basilija Velikoga čitamo: *tvit igi ars boroti* (doslovce: 'sámo ono jest zlo'), a Georgij Athonski prevodi: *tvitboroti* (doslovce: 'samðzlo'); također starogruzijski prijevod *mšobeli tavisa tvisisaj* (doslovce: 'porađajući samoga sebe'), a Georgij Athonski: *tvišobili* (doslovce: 'samðrud' [αὐτογενής]).

U nazivotvorbi Georgij Athonski često rabi formante sklonitbe u funkciji izvedbeničkih primetaka (afikasa). S tom se svrhom obično koriste formanti sredstvenoga padeža *-it* i okolnosnoga padeža *-ad*, koji se i u suvremenom gruzijskom jeziku široko primjenjuju u proizvodnji znanstvenih naziva. Ovaj stari način aktivizira Georgij Athonski: *gonebiti xedvaj* 'umozrjenje', *bunebiti mizezi* 'naravni uzrok', *cvalebiti mođzravobaj* 'izmjenljivo gibanje', *ganxrcnadi* 'propadljivo, prolazno'... Georgij široko primjenjuje tvorbu naziva-poimeničenica po modelu tzv. glagolskoga pridjeva možnosti budućega vremena u okolnosnom padežu (umjesto glagolskoga oblika u najstarijim prijevodima), npr. *ganšišuldian* - *ganšišulebadni*. U poredbi s drevnim prijevodima Georgij Athonski aktivizira tvorbu odmišljenih imena preko dometaka *-eba* i *-oba*: *cxoveleba* 'životnost', *maršiveba* 'prostota, jednostavnost', *mokalakoba* 'građanstvo'.

Substantiva abstracta actionis obično se tvore od glagolskih pridjeva uz pomoć dometka *-oba*: *ukceveloba* 'neizmjenljivost', *udzravoba* 'negibljivost', *mcnobeloba* 'spoznajnost'...

Pri tvorbi novog naziva Georgij Athonski počesto mora polaziti od gradbe grčkih naziva; primjenjujući široke možnosti gruzijske rječivotvorbe, on se trsi točno predati pojammni sadržaj grčkoga naziva. Ali on često gradi nazive, kalkirajući sastavnice grčkoga izvornika: *πολυμερής* - *miravalnaciili* (dosl. 'mnogodjelan'); *ἀντιτιπία* - *cinaaγdroma* 'suprotivljivost, tvrdost'.

Gdjekada Georgij Athonski ostavlja grčki naziv nepreveden. To se događa u slučajevima kada odgovarajuća gruzijska riječ ne može točno prenijeti značenje grčkoga naziva ili kada ona nema terminološku značajnost, jer se u razgovornom jeziku rabi u drugom značenju.

Za razliku od starogruzijskih prijevoda, u prijevodima se Georgija Athonskoga pri tvorbi i sastavljanju naziva izrazito osjeća utjecaj grčkoga izvornika. Svejedno ne valja zaboravljati velike zasluge starogruzijskih prijevoda (koji su, prema mnijenju Ilije Abuladzea, morali biti načinjeni u Palestini u VIII.-IX. st.) i veliku pomoć, koju su oni pružili Georgiju Athonskomu u procesu rada na novim prijevodima tih spomenika. (Tu zaslugu prvih prevoditelja sam Georgij naznačuje u prisnu pripisu k prijevodu *Šestodneva*: »Blagoslovio Bog prve prevoditelje ovih (spisa), uistinu mi mnogo pomogloš«.)

S povećavanjem broja filozofskih i bogoslovnih prijevoda narasta i potreba za uočnjavanjem naziva, a sukladno se obogaćuje gruzijsko znanstveno nazivlje. Nazivotvorstvo dostiže najviši stupanj razvoja u prijevodima Efrema (Ephraima) Mcirea *Dijalektike* Ivana Damašćanina i spisâ Laznoga Dionysija Arcopagita. Ephraim Mcire pridaje veliko značenje točnomu prijevodu naziva; on drži nužnim unositi okrajštine objašnjenja riječi kako bi čitatelj bez napora nalazio potrebnu riječ-naziv. U terminološkoj se rječotvorbi Efrema Mcirea djelatno primjenjuju sve rječotvorbene metode. On silno proširuje izvedbeničke možnosti rječotvorbena dometka odmišljanja -oba. On ga pripaja uz koju god osnovu kada je to potrebno za izražavanje određena pojma. Osim imenica i brojeva, on pripaja taj dometak k osnovama glagolskih pridjeva, zamjenica, k proizvodnim osnovama i složenicama: *romeloba* (doslovce: 'kakovost'), *igiveoba* 'istovjetnost', *mšobloba* 'roditeljstvo' i dr. On također aktivizira izvedbu preko padežnih formata -it i -ad:

-it: *cvalebiti* 'izmjenjujući se', *simtkiciti* 'tvrd', *msgavsebiti* 'sličan', *čšmaritebiti* 'istinit', *bunebiti* 'naravan, prirodan' i dr.;

-ad: *ganatebadi* 'tvorben, tvoritven', *gržznobadi* 'čuvstven, sjetilan', *šemtzevadi* 'prigodan, slučajan' i dr.

Proizvodna je i izvedba poimeničnica preko primetkolikih poslijeloga: -gan: *ketilisa-gan-i* 'dobrotno', *mizezisa-gan-i* 'uzročno'; -mier: *arsta-mier-i* 'sućvito, ono što proistječe iz sućih'; -mimart: *ymrtisa-mimart-i* 'božanstven'.

Proizvodnja naziva putom poimeničnja ličnih glagolskih oblika: *to šv* - *igosi* 'bitiše, ono što bijaše', *to šv* - *arsi* 'suće, to što jest'.

Djelatan je također tip primetkolikoga slaganja: *tana-ziareba* 'pričest', *cinaa-ymdboni* 'protivustojeći', *ytmsgavseba* 'samonalikovanje', *ytmplobeloba* 'samoimanje' i dr.

Kao što je poznato, prijevodom djela Ivana Damašćanina *Vrelo spoznaje*, naime jednoga od njegovih djelova - *Filozofskih poglavlja*, bijahu postavljene temelji prevodnja navlastito filozofskih djela na gruzijski jezik, što naznačuje i sam Efrem u prijevodu k svojem prijevodu: »Na naš se jezik do sada nijesu nikada prevodile filozofske knjige«. U Damašćaninovoju su *Dijalektici* (tj. u *Filozofskim poglavljima*; op. prev.), kao što je poznato, dana tumačenja logičkih («dijalektičkih») naziva Aristotela i njegovih komentatora. Odovud očito ono ogromno značenje koje ima ovaj prijevod za usustavljenje gruzijskoga filozofskoga nazivlja. Pokušaj Efrema Mcirea bijaše prvi pokušaj sustavna uređivanja gruzijskoga filozofskoga nazivlja i nije čudno da je u nekim slučajevima u njemu bilo i netočnosti. U znanstvenoj se literaturi naznačuju neke konkretne netočnosti, koje je dopustio Efrem u svojim prijevodima. Navedeni su i razlozi tih netočnosti. Neke su netočnosti u prijevodu *Dijalektike* izazvane različnim tumačenjem ovoga ili onoga konteksta, druge - proistjecanjem od različitih izvoda izvornika. Nu u veliku dijelu razlog razilaženja prijevoda s izvornikom jest ne posve točan prijenos posebičnih naziva. To se često događa zbog polisemije samih grčkih leksema, a štokada zato što samomu prevoditelju nije bilo projašnjeno značenje tih naziva (sam Efrem govori o tome u svojem prijevodu: »Većinu od poglavlja ovih ja još uvijek nijesam projašnio») ili pak naziv kao semantička jedinica još nije bio posve određen u prevoditeljevoj svijesti. Primjerice, Efrem jednim gruzijskim leksenom

sare 'lik' prevodi semantički bliskostojće grčke nazive, koji označuju razne pojmove: ὁ τρόπος, ἡ μορφή, τὸ εἶδος. Također, ἡ διαίρεσις i ἡ διάστασις on prenosi jednim leksemom *ganpena* 'rastezāj'. Nazivi koji izražuju osnovne logičke pojmove - ὁρίσμενος 'odreden', διαωρίσμενος 'razlik' - Efrem prevodi jednim gruzijskim leksemom *gansazvrebuli* 'odreden'. Također leksemom *šemokreba* 'sabor, sabranje' on prevodi kako osnovni logički naziv συλλογισμός, tako rođjckada i ἡ σύστασις. Dva različna pojma, ἡ διαφορὰ 'razlika' i ἡ διαίρεσις 'dijeljenje', on gdjekada prevodi jednim leksemom: *ganqopileba* 'razdjel'.

Bivaju i takvi slučajevi kada se jedan te isti grčki naziv prevodi različnim njegovim sukladnicima, tj. jedan je te isti pojam označen suznačnim gruzijskim leksemima. Tako, na priliku, za logički naziv ὑποκειμενον u raznim kontekstima Efrem Mcire rabi nekoliko razlićnih oblika, tvorenih od jednoga korijena: *mokidebuli*, *tanamokiduli*, *ćinamokiduli*. Istodobno on stvara sukladnike istoga naziva i od drugih korijena: *nartauli*, *mdebare*, *ćinamdebare*... Ipak valja primijetiti da su razni gruzijski sukladnici gdjekada izazvani višeznaćnošću grčke rijeći.

Paće je i iz takva nevelika pregleda očito da se Efrem Mcire nalazi u procesu potrage i da njegovo nazivlje zahtijeva sustavnu razradbu. Nu očito je i da je Efrem Mcire dao ogroman prinos oblikovanju i razvoju gruzijskoga znanstvenoga nazivlja. Širom otvorivši put slobodnoj primjeni rječotvorbenih mogućnosti gruzijskoga jezika, on je sazdao moćnu zasadu nova znanstvenoga leksika, koji je izdržao kušnju vremena i postao osnovom gruzijskoga znanstvenoga leksika, ukorijenivši se u njegovu osnovnom zakladu.

Gruzijsko je filozofsko-bogoslovsko nazivlje zahtijevalo sve veću utoćnjenost i usavršenost, pa je stoga rasla i potreba za približivanjem prijevoda spisā bogoslovsko-filozofskoga znaćaja k njihovim grćkim izvornicima. Arsenij Ikaltoeli nanovo je preveo Damašćaninovo djelo, bez obzira što je (ili, toćnije, upravo zato što je) bio Efremov »pomoćnik« u radu na tim prijevodima i dobro poznao njegove manjkavosti.

Razlog tomu da su utoćnjenje naziva i blizina prijevoda izvorniku postali obaveznim zahtjevom toga vremena lećao je i u tome što je neodredenost naziva ili njihovo različno razumijevanje u byzantijskom kršćanskom svijetu (pa i u Gruziji) često postajalo povodom ne samo za oštre crkvene rasprave, nu i za optužbu za krivovjerje i izopćenje iz Crkve. To je dobro znao Arsenij Ikaltoeli, koji je, boraveći u Carigradu zajedno s Ivanom »platonovskim filozofom« Petricijem, bio svjedokom sudske optužnice protiv Ivana Itala. Optužnica se je sastojala u tome da je Ivan »zanemarivao Crkvom prihvaćeno nazivlje« (Ital., str. 8). U takvim je okolnostima Damašćaninova *Dijalekrika* imala posebno znaćenje, budući da je ona kao filozofski kompendij sadržavala utoćnjenja-razjašćenja filozofskih pojmova i naziva, polazeći od kršćanskoga razumijevanja (4:14). Sam Efrem napose naznaćuje u prijevodu k svojemu prijevodu da je bez proućavanja »vanjske« [tj. nekršćanske, starogrćke; op. prev.] filozofije nemoguće uzvratiti protivnicima kada oni (»vanjski« filozofi) prigovaraju nama (povodom pitanja) o nedjeljivomac tj. osobi i naravi (*suxeb šeudzlezet ars sitaqzzebaj ćinaa-γιδωmitaj, sitguas-gygebden raj garešeni igi ganukuetelisatys, romel ars guami da bunebisatys* - 4:67).

Nakon takve izjave još je neočekivanije da, s motrišta kršćanske dogmatike, Mcire dopušta netočnost kada pri porabi naziva *guami* 'podstava, ὑπόστασις' ne razlikuje gorepomenute pojmove. Leksemom *guami*, koji ima određeno i ustanovljeno terminološko značenje 'podstava, ὑπόστασις', on prevodi kako ὑπόστασις tako i τὸ σῶμα 'tijelo', ἡ ὑπαρξίς 'pribitak, nazočje' i pače takav naziv kao što je ἡ οὐσία 'sućnost, substantia', koji se u (svetolotačkoj) knjižnini strogo razmeđuje od naziva ὑπόστασις, a njihovo se miješanje smatra krivovjermem, što je vidljivo iz gorenavedenih riječi samoga Efrema. O tome također svjedoči jedno mjesto, koje je Euthymij Athonski hotimice preveo iz djela Ivana Damašćanina: »Valja znati da su sućnost tj. narav (*arseba*, *buneba*) i podstava tj. osoba (*guami*, *piri*) različne stvari. Sućnost i narav jesu jedno, kao što bješedje sveti oci, a podstava i osoba - drugo« (A240,60).

Euthymij naglašuje da je to sablazan krivovjernika, kojima su narav i podstava jedno te isto pa su »stoga oni pali u zabludu« (na nav. mj.str. 57).

Kao što vidimo, ovdje Damašćanin suprotstavlja polazišta »vanjskih« filozofa i svetih otaca u vezi s porabom naziva »sućnost« i »podstava«. Uistinu, u otačkoj se knjižnini »sućnost« i »podstava« (οὐσία i ὑπόστασις) strogo razlikuju: »sućnost« (οὐσία, substantia) se odnosi prema podstavi kao što se »rod« odnosi prema »vidu« (*guami saxe ars arsebisaj* 'podstava jest vid sućnosti'), kao opće prema posebičnom, ili odmišljeno prema konkretnom, ili živo biće uopće prema pojedinačnom. Odovud jedinstvena sućnost (*substantia*) i trima osobama ili podstavama i razlika podstavnih svojstava. Naziv je ὑπόστασις stekao značenje 'osobe, pojedinca' kasnije, u knjigama Novoga zavjeta i otačke knjižnine a u antičkih se filozofa (primjerice, u Aristotela) οὐσία i ὑπόστασις sreću kao suznačnice (7:24).

U svojem novom prijevodu Arsenij se strogo rukovodi načelom »ništa ne ispuštati iz grčkoga i ništa ne dometati usmeno«. Sukladno s grčkim on propisno usavršuje i utočnjava gruzijske tekstove. Tako, primjerice, za razliku od Efrema, on razlikuje nazive τὸ σῶμα - *saxeli* 'tijelo' i ἡ ὑπόστασις - *guami* 'podstava, osoba'.

U prijevodu on također razlikuje grčke nazive ὁρισμένος, διαρισμένος, σύστασις i tvori njima odgovarajuće gruzijske nazive: *gansazvrebuli* 'određen', *gančvalebuli* 'djeljiv', *šercgumuli* 'sastavljen'. Kao što je već gore naznačeno, Efrem Mcire prenosi te pojmove jednim leksemom - *gansazvrebuli*. Logičke nazive ἡ διαφορά, ἡ διαίρεσις Efrem prevodi jednom gruzijskom sukladnicom - *ganqopileba*. Arsenij pak razlikuje te pojmove slijedećim nazivima: *ganqopileba* 'razlika, vidna razlika, differentia specifica', *gancvalebba* 'djeljenje, članba'. Za oznaku posve različitih grčkih pojmova τὸ πᾶθος i συμβεβηκός Efrem tvori sukladnike od jedne osnovce: *šemitaxeva* 'prigodak, slučaj' i *šemitaxeviti* 'prigodičan, slučajan'. Arsenij pak razlikuje ove pojmove preko naziva *šexsudoma* i *šemitaxeviti*. Tako za prijenos logičkoga naziva ὑποκείμενον Efrem tvori različne riječi, a Arsenij stvara određen naziv-prevodnicu (термин-калька) *kuedmdebare* 'podležće', koji i do dana današnjega postoji u slovnickom i logičkom nazivlju. Da bi izrazio pojam ἡ ὑπαρξίς, Efrem rabi stari naziv *agebuleba* 'ustrojba', dok Arsenij tvori naziv *mopoba* 'bitkovnost, sučastivovanje', koji se kasnije učvršćuje u jeziku. U prijenosu se naziva ἡ οὐσία Arsenij koristi nazivom *arseba* 'sućnost', a Efrem se uza nj služi i nazivom *arsi* 'suće'.

Radi izražavanja naziva ἡ οὐσία i τὸ ὄν Arsenij stvara nazive *mqopi*, *mqopoba* 'suće, sučastvovanje' od korijena *q-op-a* 'biti'; Efreem pak rabi naziv *arsi* 'suće' (od glagola 'jest'). Na taj način Efreem ne razlikuje pojmove ἡ οὐσία i τὸ ὄν, a Arsenij ih razmeđuje. Do toga je vremena očito već bilo ustanovljeno značenje naziva *nivti* ('stvar') kao 'tvari'. Efreem ga svejedno primjenjuje i u značenju 'počela' (*elementum*). Arsenij u odgovarajućem kontekstu rabi naziv *aso* 'bukvica, počelo' u značenju 'stihija, elemenat', a ne naziv *nivti* 'stvar', koji je već bio učvrstio u sebi značenje 'tvari' u filozofskim tekstovima toga razdoblja. Efreem Mcire: *otxa nivtagan šeer-tebuli guani* 'Od četiriju je stvari sastavljeno tijelo' (4:53,7), a isto mjesto Arsenij Ikaltoeli prevodi ovako: *otxa asotagan šerulebuli xeli* 'Četirima je počelima ispunjeno tijelo'.

Mogla bi se navesti i množina drugih primjera, koji pokazuju trud Arsenija Ikaltoelija na razradi i utočnjavanju gruzijskih logiko-filozofskih naziva, nu ograničimo se rečenim.

Terminološki je rad bio vezan uz velike poteškoće. Prvo, valjalo se je snaći u višeznačnosti samih grčkih naziva. Stvar je u tome da problem polisemije i sinonimije nije bio svladan ni u radovima samih klasika antičke filozofije. Dostatno je navesti primjer naziva τὸ εἶδος, različno razumijevanje kojega je u Platonovim radovima, s jedne strane, i Aristotelovim radovima, s druge strane, kako primjećuje A. F. Losev, predstavljalo početak tradicionalnoga krivotvorenja Aristotela:

»Jedna je od tradicionalnih krivotvorina Aristotela zasnovana na prijevodu Aristotelova naziva τὸ εἶδος ne kao 'ideje', nego kao 'oblika', pa ispada da Aristotel uopće ne naučava o idejama stvari, nego samo o njihovim oblicima. Pri tome se platonovski εἶδος obavezno prevodi kao »ideja«, a ne kao »oblik«. Stoga neupućenik već od samoga početka najostrije protupostavlja Platonov nauk o idejama aristotelovskom nauku o oblicima, a to je, međutim, jedno te isto« (8:43).

Zanimljivo je da u francuskom izdanju *Parmenida* nakladnik i prevoditelj teksta na francuski jezik, Auguste Diès, napose razmatra pitanje prijevoda naziva εἶδος i ἰδέα i radi izbjegavanja nesporazuma radije ih prevodi jednim nazivom *la forme* (12:4-6, op.). Slično postupa i Ivan Petrici kada prevodi te nazive jednim leksemom - *guani*, učvršćujući samim tim njegovu filozofsku terminološku značajnost.

Različno se razumijevanje jednoga te istoga naziva može sresti pače u jednoga te istoga filozofa. Primjerice, aristotelovska se οὐσία 'sučnost', ponajvažniji filozofski naziv, kako primjećuje Losev, prevodi različno, sukladno s tim kakvo se razumijevanje ovoga pojma stavlja u prvi plan (7:175).

Sam Losev radije primjenjuje naziv »supstancija« (umjesto naziva sučnost). Tu Losev naznačuje s kakvim se je poteškoćama on srazivao radeći na prijevodu Platonovih djela, jer je »slika Platonova stvaralaštva otkrivala... takvo nevjerovatno šarenilo i takvu nepostojanost i vječnu protočnost filozofskih pojmova i odgovarajućih naziva, da je to na koncu konca ne jedanput radalo filozofsku neuvjerenost i uvjetovalo filozofsko-estetsku nepouzdanost izvoda« (8:8).

Što se pak tiče filozofa raznih naraštaja, terminološko je šarenilo i raznoglasje među njima uobičajena pojava. Gruzijci se prevoditelji često pozivlju na mnogoznačnost grčkih leksema: *berdzenta enaj upskul qma*

ars da igive da eri sitquaj mravalsa pirsra a-yiarebs 'Bèzdán je jezik grčki i jedna te ista riječ ima mnoga značenja' (Efrem Mcire). U jednom komentaru uz prijevod radova Lažnoga Dionysija Arcopagita isti Efrem Mcire piše povodom višeznačnosti leksema αἰών: »Zapamti da u grčkom mnogoliko primjenjuju riječ αἰών u Svetome Pismu«. Sveti su oci i nastavnici, zapaža Efrem, tu riječ prevodili različno, u odvisnosti od konteksta (*sopeli, sacutro, žumi, saulaino* 'vaseljena, prolazni svijet, vrijeme, vječnost'), što u stanovitu stupnju odražuje značenjsko polje te grčke riječi.

U potrazi za gruzijskim sukladnicima prevoditelji su očito morali vršiti detaljnu raščlanbu grčkih naziva, što je zahtijevalo suradnju i uzajamnu pomoć. Takva je suradnja bila izazvana nužnošću razrade, utočnjavanja i ustanovljavanja nazivlja.

Starogruzijski djelatnici svjesno stvaraju nazive, uzimlju u obzir etimologiju svakoga grčkoga leksema, napose proučavaju njihova značenja uz pomoć rječnika i mnogobrojnih tumačenja biblijskih spisa, daju točne ishodišne ili kontekstualne sukladnike grčkih naziva - gdjekada smisaone, a češće u vidu formalnosemantičkih kalkova.

Ali pače najtočniji sukladnik još nije naziv, sve dok ne uđe u određen ustrojno-značenjski sustav gdje skup takvih jednakovrijednika čini organizirano jedinstvo, u kojem se u idealnom slučaju dostiže jednoznačan suodnošaj između sustava pojmova i njima odgovarajućih naziva. Stoljećima stvarani gruzijski filozofski nazivi, a i gruzijski jednakovrijednici novoplatonovskih filozofskih pojmova prevedenih u gelaškoj školi, zahtijevali su ujedinjenje u jedan formalno-značenjski sustav. Za to je bio potreban jedan um i jedna ruka, bila je potrebna jedna osoba u kojoj bi se skladno spajali stvaralačka smjelost i velik razmah, velika crudicija i jezično čućenje, umijeće pronicu u sućnost riječi i estetski ju proosjetiti, duboka spoznaja u filozofiji te »žud za filozofskim suzrenjem«. Upravo takva osoba, »providnošću Božjom poslana«, bijaše Ivan Petrici, prozvan »božanskim filozofom«, kojemu dugujemo »pripravljeno filozofsko nazivlje na gruzijskom jeziku koje točno i kratko prenosi gruzijskim korijenima sve one nazive što u europskim jezicima postoje u obliku grčkih ili latinskih pozajmljenica« (6:35). Petrici se tako slobodno i oćutno koristi u gruzijskom jeziku postojalim načinima rječotvorbe, stvaralački sazda je nove nazive i tako duboko pronicu u sućnost »duhovne riječi« da se, kao što zapaža N. Ja. Marr, »možemo samo diviti onim neiscrpnim resursima, onim zaista ćarovnim silama kojima je on raspolagao da bi sa zalihošću nalazio u gruzijskom govoru građu za prijenos svih poteškoća u najvišem stupnju odmišljene i zamršene dijalektike« (6:34).

Na taj je način gelaška knjižnofilozofska škola (XII.st.), glavom koje bijaše Ivan Petrici »platonovski filozof«, postala nov stupanj na putu razvoja gruzijskoga filozofskoga nazivlja. Predstavnici su se ove škole svjesno trsili stvoriti *jednostrojni sustav* filozofskoga nazivlja. To je zahtijevalo prijevod rasprave usustavitelja antićke filozofije, Prokla Diadokha, Στοιχειώσους θεολογική, koji (prijevod) je sjajno načinio Ivan Petrici. Prilikom terminološke rječotvorbe Petrici se je pridržavao slijedećih načela:

- 1) naziv se mora stvarati isključivo uz pomoć gruzijskih korijena i primetaka;
- 2) naziv se mora razlikovati od svagdanjih leksema formalnomorfološkom sustavnošću;

- 3) naziv mora točno preproizvesti sadržaj odgovarajućega pojma;
- 4) između naziva i pojma mora postojati odnos jednoznačnosti: naziv mora biti monoseman;
- 5) naziv po obliku mora biti kratak i lakoničan.

Ostvaraj ovih načela nikada nije bio moguć u savršenosti, jer je znanstveni jezik, jednako kao i živi jezik uopće, podvrgnut razvoju. Nu težnju je k toj idealnoj sustavnosti zahtijevala »ovladati umijećem jezika i slovnice«, proučiti »sučnost i pojav«, složaj i razložaj riječi i, u ishodu, ustanoviti »etimologiju« naziva (9:220-222).

Kao što je poznato, terminološka je rječotvorba svjestan proces. Svaka znanost, pa i filozofija, teži razraditi svoj vlastit, osebujan jednodustrojan jezik, u kojemu se značenjska određenost obavijesti zasniva na jednoznačnu suodnošaju jezičnoga znaka i označenoga pojma. Pod jezikom »različnim od jezika prostoga puka« (*მეცნიერ მდებრივთაგან*) podrazumijevano je, u prvom redu, stvaranje filozofskoga leksika različnoga od razgovornoga jezika, ali s uporištem na građi istoga općepućkoga jezika. To znači da je naziv koji je funkcionirao u filozofskom jeziku morao biti obilježen: on je morao imati vlastit model. U idealnom se je slučaju taj naziv morao razlikovati po svojem obliku od odgovarajućega leksema korištena u svagdanjem jeziku u svojem uobičajenu značenju. Naziv je morao imati vlastit ustroj, koji će se nalaziti u odnosima jednoznačnosti s drugim članovima određena formalno-značenjskoga sustava. I tako je u idealnoj inačici Petrici tražio jezikoznanstvenu razlikovnost znanstvenoga i svagdanjega leksika (premda to, kao što je i valjalo očekivati, nije uvijek bilo moguće ostvariti). Pri tome se je valjalo pridržavati jednoga obaveznoga ujeta, koji je predstavljao osnovno načelo rječotvorbe Ivana Petricija i njegove škole: gruzijski filozofski naziv mora biti stvoren isključivo na osnovi korijenske građe uz korištenje gruzijskih izvedeničkih primetaka. Ako je pozajmljenica ipak bila neizbježiva, spoja je grčkih primetaka s gruzijskim korijenima bio isključen. Sve je to zahtijevalo veliku stvaralačku smjelost: bogati su i raznoliki načini gruzijske rječotvorbe morali zadobiti veći razmah valjalo je maksimalno objelodaniti i iskoristiti te jezične mogućnosti, preporučiti zastarjele i zaboravljene (»okamenjene«) oblike i modele i ujedno otvoriti put izglednim oblicima razgovornoga jezika. Odovud polaze Petrici i drugi predstavnici gelaške škole kada namjesto uobičajenih primetaka aktiviziraju zastarjele ili narječne i uopće rijetko rabljene primetke i povećavaju njihove raspodjelne mogućnosti. (Općepoznato je da je stanovita sloboda raspodjele primetaka u odnosu na osnove (riječi) značajna za nazivotvorstvo.) Time se objašnjava značajka jezika gelaške škole: prisutnost mnogobrojnih novina pokraj zastarjelih oblika i formativa.

Posebice je široku mogućnost u ovom smislu pružala velika mnogolikost izvedbe glagolskopridjevskih oblika u gruzijskom jeziku. Povijesno nastali modeli usporedne (suznačne) tvorbe glagolskopridjevskih oblika otvarali su široke mogućnosti novotvorenica i bili su podesno sredstvo jezikoznanstvene razlikovnosti pojmova. Od izvedbenih sredstava usporednih, suznačnih glagolskopridjevskih oblika model predmetačne tvorbe glagolskih pridjeva prošloga vremena *na-* pokazuje veliku težnju k poimeničavanju. Isp. npr., s jedne strane, *dagv-il-i* 'pometen (metlom)', *dačr-il-i* 'razrezan, slomljen', *dašten-il-i* 'ostali, koji je ostao' i, s druge strane, *na-gavi* 'smecće', *na-čer-i*

'režanj, kriška', *na-sti* 'ostatak'. Funkcionalno opterećenje pojmova, kao što je poznato, pada uglavnom na imenice. Stoga se ponazivljenje glagolskopridjevskih oblika s predmetkom *na-* događa lako i brzo. Ovaj postupak široko rabi i uvodi Ivan Petrici pri tvorbi posebnih naziva: *na-kueti* 'ocrt, lik', *na-tzi* 'plet' (a odovud i 'niz, slijed'), *na-kuzi* 'vezica' od *kus-ksova* 'vezati' (odovud 'niz, slijed').

Oprimjeraj korštenja toga sredstva za razlikovnost pojmova jest usporedna poraba suznačnih oblika predmetačnih i dometačnih glagolskih pridjeva *mordom-il-i* i *na-rdomi* u rukopisima Gelatske Biblije: *mogecin šen barkali šeni mordomulid* 'Učinio (Gospod) da ti rodnica otpadne' (Br 5,21). Tu je uporabljen oblik predmetačne tvorbe od istoga glagola *vrdoma*: *nardomili cxorebisa sascaul ars pkyli kritilisaj* 'Znamenje nezakonita (nepravedna) života jest brašno pšenično' (A 1108, 103). Prvi je oblik *mordomili* uporabljen u uobičajenu, svagdanjem značenju ('đipali') i shvaća se kao običan glagolski pridjev. U drugom je obliku *nardomii* to glagolsko značenje izbrisano i riječ zadobiva poseban smisao: *nardomii* označuje onoga 'tko se je odvojio, otpao s istinnoga, pravednoga, zakonskoga puta'. Odovud proistječe terminološko značenje ove riječi: 'lažan, kriv, plagiat'. Upravo se u tom posebnom značenju riječ rabi u prijevodu spisa Ammonija Hermija: *vikua tu nardomqopaj čignisa amis, igica tanvanardomnet amissa, anu, ukuetu sakutreb, eseca, cxad ars, vitarmed mat tana* 'Izjavimo li da je lažna ova knjiga, onda je i ona skupa s njom lažna (krivotvorena, plagiat), a ako su one prave, onda je jasno da su i ovi skupa s njima' (1:106,36). U tom je kontekstu *nardomii* suprotstavljen (nazivu) *sakutari* 'právi, navlastiti' i njegova je protuznačnica. U cijelom je kontekstu riječ o pitanju autorstva Aristotela, naime »je li ukradena (tj. lažna, krivotvorena) ili je prava Filozofova knjiga«: *nataci anu sakutari ars čigni pilosoposaisi* (1:101,28). U navedenom se kontekstu *nataci* i *nardomii* pojavljuju kao suznačnice, kojima u grčkom predlošku odgovara leksem *vóθos* 'nezakonit, kriv, lažan, patvoren'. U našem slučaju to je »ukraden«. tj. »prisvojen, lažan, plagiat« (isp. lat. *plagio* 'kradem'). Da se je riječ *nardomii* bila ukorijenila u spomenicima gelatskoga kruga i razdoblja u terminološkom značenju 'lažan', vidi se iz jednoga članka Arsenija Ikaltoelia u *Velikome nomokanonu*: *uitar miguarni da nardomni drahkanni* 'poput lažnih i krivotvorenih *drahkanna*' (10:522,11). Kao što vidimo, ovdje se s riječju *nardomii* u suznačnu paru nalazi *miguarni* 'lažan'. Svejedno, valja primijetiti da u prijevodima Proklovihi djela i u protumačbama Petrici stvara glagolske pridjeve s predmetkom *na-* od korijenâ *ce-* i *ryuev* (*nacti, nas-ryuevi*) pri prijenosu grčkoga leksema *vóθos*, dok za prijenos običnoga, svagdanjega značenja rabi glagolski pridjev dometačne tvorbe od iste osnove: *ctomili* 'zabludjeli, zabludio'. Tako je očito da se dva tipa tvorbe glagolskih pridjeva u gruzijskom jeziku primjenjuju na razlikovanje pojmova: glagolskopridjevski se oblici s predmetkom *na-* koriste u značenju naziva-poimeničnica, a glagolski pridjevi s dometkom *-il* za prijenos običnoga, navlastito glagolskopridjevskoga značenja.

S istom svrhom od nekoliko vrsta podmetnih glagolskih pridjeva Petrici aktivizira zastarjeli model, koji se je ukorijenio u novogruzijskom jeziku u imeničkoj izvedbi te se danas njime koriste u tvorbi naziva zanimanja:

<i>m-:</i>	<i>m-badi</i> 'roditelj, demiurg', <i>ma-vsi</i> 'ispunjavajući', <i>ma-mki</i> 'ustrojitelj';
<i>me-:</i>	<i>me-łani</i> 'djelatelj', <i>me-dini</i> 'prolazeće';
<i>mo-:</i>	<i>mo-badzavi</i> 'oponašatelj', <i>mo-kcevi</i> 'ciklus';
<i>m...ad:</i>	<i>řurvelm-řebadi</i> 'prva postavka, problem';
<i>m...e:</i>	<i>ga-m-ř-e</i> 'odvodceí';
<i>mo...e:</i>	<i>mo-řap-e</i> 'učenik';
<i>sa...e:</i>	<i>sa-ıř-e</i> 'pun';
<i>sa...o:</i>	<i>sa-řp-o</i> 'ljubljenö, predmet ljubavi' <i>sa-řad-o</i> 'žudenö' itd.

Tvorba je ovoga tipa od glagolskih osnova (bila) arhaična još u starogruzijskom jeziku. Tim su se obrascem umječno koristili gelatski djelatnici za formalno razlikovanje pojmova. Zanimljivo je da uporaba toga obrasca udovoljava trima poželjnim uvjetima, koji pridonose ponazivljenju: postaje moguće izbjeći višeznačnost; poimeničeni obrazac olakšava i ubrzava postupak ponazivljenja; naziv stvoren prema ovom obrascu jest kratak i podesan.

Slijedeći načlan zahtjev prirodan je produžetak prethodnoga i proistječe iz njega: poseban naziv kao sukladan jezični izražaj određena pojma mora isključiti mnogoznačnost i istoimenost (homonimiju) u podsustavu danoga znanstvenoga jezika. Kao što je poznato, mnogoznačnost u znanstvenom nazivlju svjedoči o neuređenosti i slaboj uobličnosti nazivoslovnoga sustava jezika. Suvremeno se je motrište da u nazivoslovlju jedan znak mora biti povezan s jednim pojmom pretvorilo u polazišni stavak za većinu terminologa i u terminološkoj se praksi smatra jednim od obaveznih uvjeta sastavljanja nazivla. U okviru svojega sustava filozofskoga nazivlja odstranjenje višeznačnosti i dostizanje jednoznačnosti jest onaj idealan postavak kojemu je težio i kojemu je sve svoje stvaralačke sile usmjeravao Ivan Petrici. U prijeslovu k prijevodu Proklove rasprave Ivan Filozof napose dotiče pitanje ustanovljenja naziva-pojmova, koji odslikavaju postupak spoznaje. On pokazuje put stvaranja gruzijskoga naziva na osnovi značenjske raščlanbe odgovarajućih grčkih naziva. Grčkim nazivima *νόησις*, *νόημα*, *νοητόν*, *διάνοια* on ište gruzijske istovrjednike putom opširne raščlanbe tih pojmova: *gagoneba* 'mišljenje, spoznavanje', *gamigoni* 'spoznavajući', *gasagono* 'spoznavano', *mıdmogagoneba* 'razmišljanje, promišljanje'. Ovdje Petrici sa žaljenjem primjećuje da starogruzijski predviđitelji nijesu poklanjali potrebnu pozornost razlikovanju pojmova pa su jednu te istu riječ rabili u različnim značenjima što »meni silno smeta sada pri prevođenju« (9:29).

Višeznačnost se je mogla svladati bilo korištenjem suznačnih leksičkih jedinica bilo suznačnih morfoloških formativa. To je nanovo zahtijevalo potragu i aktiviziranje neuobičajene, neredovne, zastarjele i narječne grade. Nu, s druge strane, to bijaše izvor tvorbe međusustavnih sinonima. Koliko se u općeknjiževnom jeziku sinonimija smatra jestnom pojavom, toliko se u posebnu jeziku ona, kao i polisemija, bilježi kao niječna činjenica. Odnos je k dvojnicima još niječniji, jer u znanstvenom jeziku oni ne daju nikakvih istančanih razlika. Terminološki se sustav Ivana Petricija nalazi u postupku nastajanja. Stoga se u potrazi za novotvorenicama sinonimi i nazivi-dvojnici sreću rame uz rame s »gendiadisnim« parovima i u okviru podsustava filozofskoga jezika. Pri tome sinonimi mogu biti dobiveni morfološkim putom (poglavito korištenjem usporedne tvorbe glagolskih pridjeva):

m-gebim-g-e,
m-lan-el-ih-knu-ehnc-lan-i,
m-lab-el-ihnc-iv-ihnc-iv-e,
m-ziar-eb-el-ihnc-ziar-e,
m-badzav-imo-badzav-ihno-badzav-ehm-bad-i.

Radi utočnjavanja pojmova mogu biti iskorišteni i postojeći sinonimni leksemi iz književnoga jezika:

asolkaviri 'počelo (element, stihija)',
sarpolsacado 'ljubljen',
umokenolsuli 'samodostajuće',
mucqetmcnobeli 'spoznavajući',
ganfradigancvalebadi 'djeljiv', koje biva dijeljeno',
lanndilaygebaui 'stvrdiv', koje biva stvarano',
gancvalebaisgangopa 'dijeljenje' itd.

Kao što je poznato, u starogruzijskoj su knjižnici leksički sinonimni parovi, tzv. »gendiadisi«, imali racionalno načelo. Prevoditelj je prevodio grčku riječ s širokim značenjskim poljem dvama sinonimnim leksemima, od kojih je jedan utočnjavao drugi. Stvar je u tome da se je tijekom stoljeća leksik grčkoga jezika a napose terminološki leksik mijenjao, zadobivao nova značenja i postupno gubio određenost. Tomu je pridonosila i stoljećima stjecana mnogoznačnost naziva pa se stoga u sredovječnim (između ostalih i gruzijskima) prijevodima oni često prenose »gendiadisima«. Uz pomoć gendiadisa prevoditelj teži očuvati doslovnu točnost i prenijeti skruti smisao grčkih naziva-pojmova. Osim toga, gendiadisi su često bili rezultat prevoditeljeva tumačenja i svojelika osmišljaja. Nu postupno se je poraba sinonimnih parova pretvorila u ukalupljen stilistički postupak. U Efrema Mcirea i Ivana Petricia ovaj postupak, osim nabrojjenih funkcija, ima i čuvstveno-izražajno opteretnju.

Što se tiče dvojnika izgrađenih uz pomoć sinonimnih morfoloških primetaka, njihova tvorba daje mogućnost pratiti autorove stvaralačke potrage, postupak razrade filozofskoga nazivlja i autorovu metodu rada. Promatranje dvojnika pokazuje kako su autori (tj. prevoditelji) provjeravali sposobnosti ponazivljenja ovoga ili onoga obrasca i njegovu podesnost. Oni su davali nekoliko inačica da bi u daljnjem (postupku) izbrali konačan, usavršen naziv za određen pojam, uzimajući u obzir kako formalnu (sposobnost poimeničenja i lakoničnost) tako i značenjsku stranu. Zbog toga su oni umješno pribjegavali i k akviziranju neproizvodnih, zastarjelih primetaka, primjenjivali sprezdibene formante kao izvedeničke primetke, povlačavali raspojedne mogućnosti morfeza i čestotu njihova spajanja s raznim osnovama, ne narušavajući pri tome povijesno nastala pravila gruzijske rječoproizvodnje. Bez takve stvaralačke odvažnosti, bez maksimalnoga iskorištenja i raskrivanja jezičnih mogućnosti, razvoj bi znanstvenoga jezika bio nemoguć.

Kao što je poznato, sustavan se uzajamni odnošaj između smisaone paradigmatike, pojmova i njima sukladnih naziva zorno očituje u antonimnim protupostavljanjima i hiponimnim hijerarhijskim odnosima. Jezik može izraziti značajne za čovječji um i mišljenje pojmovne antinomije kako leksičkim sredstvima (uz pomoć raznoosnovnih antonima), tako morfološkim sredstvima: rječoproizvodnjom (antonimnim primetcima na jednoj te istoj osnovi). Oba ova načina imaju široku primjenu i čine stolan paradigmatički sustav sa svojim odvjetcima. Leksički antonimi:

ari - *miravali* 'jedno - mnogo',
dasabani - *dasaruli* 'početak - dočetak (konac)',
didi - *mcire* 'malo - veliko',
marivi - *sedgnuli* 'pravo - sastavljeno',
igveoba - *snvoba* 'samošt/istočjetnost - razlika' itd.

Svaki od tih parova istodobno ulazi u razne formalno-značenjske paradigmatске nizove i nalazi se u različnim značenjskim odnosima:

aroba - *sunrave* 'jednost - mnoštvo',
arsi - *arsehu* - *arschii* 'suečnost - sueštvo - sueštven (bit - biće - bitan)',
šentevnu - *arschii* - *šanii* - *sulii* - *enobii* 'prigodan (slučajan) - sueštven - vremenit -
 produševljen - spoznajin' itd.

Što se tiče izvedeničkoga tipa antonimā, u terminološkom sustavu, za nj je značajna posebna pravilnost. U tom smislu djela filozofskoga značaja gelatske škole nijesu iznimka, jer po protupostavljenosti pojmova pri dihotomijskoj diobi primetacne su tvorbe s niječnim značenjem pristo mehaničko sredstvo. U rječoproizvodnji toga tipa raspodjela primetaka i primetkolikih čestica prema osnovama ima određenu zakonomjernost, o čemu će kasnije biti riječ.

Kao što se zapaža u znanstvenoj literaturi, usustavljenje pojmova i njih označujućih naziva obuhvaća složene stupnjeve rada. Ustanovljenje se značenja i odbir njihovih imenovanja ne događa odmišljeno, nego se nalazi (ili se mora nalaziti) u odnosima s drugim pojmovima i njima odgovarajućim nazivima te se utočnjava u ovisnosti od njih. Svakomu pojmu mora biti pridano njegovo mjesto u pojmovnom sustavu, koje odražuje zakonomjernosti između tih pojmova (i sukladno, između naziva koji ih označuju). Kao što je poznato, te se zakonomjernosti opiru na logičke sveze pojmova i podrazumijevaju takvu razredbu pojmova, koja se očituje u vldo-rodnim odnosima pojmova. Kada se izraz tih hijerarhijskih vldo-rodnih odnosa pojmova (hiponimije) događa u prozirnoj jezičnoj građi, imamo posla s idealnom inačicom usustavljenja pojmova i odgovarajućih naziva. Upravo takav uzorit slučaj pokazuje prijenos pojmova γένος i εἶδος, koji označuju rodo-vidne odnose, uzajamno povezanim parom *tomī* 'rod' i *guari* 'vid, lik, oblik'. Taj pojmovni par ulazi u jedno značenjsko polje (prvi je hiperonim, a drugi hiponim) umjesto u gruzijskoj terminologiji ranije prihvaćenih naziva (u Damašćaninovoju *Dijalektici* i Ammonijevim prijevodima) *nalesavi* 'rod, srodnik' i *saxe* 'vid'. Stvar je u tome da ni u samim grčkim nazivima ni u njihovim starogruzijskim prijevodima nije poštovana (i nije osmišljena) potrebna sustavnost, koja u idealnom slučaju podrazumijeva izraživanje pojmova jedne skupine nazivljen, koje ulazi u jedno značenjsko polje. Petrici zamjenjuje naziv *nalesavi* 'rod srodni' (koji je istodobno široko rasprostrta riječ svagdanjega sadržaja) njegovim djelomičnim sinonimom, ranije pozajmljenim iz perškoga jezika - *tomī* 'rod, pleme'. Starogruzijski sukladnik grčkoga εἶδος, *saxe* 'vid', on zamjenjuje nazivom *guari* 'rod obitelj', koji predstavlja podrazred riječi *tomī*. Na taj se način uz pomoć jezične građe on dovija stvoriti onaj hijerarhijski odnos, koji postoji između dih pojmova, čime se postiže idealna sustavnost na planu izraza.

S druge strane, pred gruzijskim je filozofom stajalo i pitanje višeznačnosti riječi *saxe*, 'vid, lik' (kao i drugih pojmova), koje je on odlično razriješio.

Pa ipak je na putovima svojih terminoloških potraga za Petricija najvažnije proniknuće u bit riječi i njezin najtočniji izraz jezičnim znakom. On se je

trio stvoriti nazive, koji pravilno odražuju bit pojma, predmeta i pojave, a koji imaju proziran značenjski ustroj i i pobudu. Ta Petricijeva težnja posvema odgovara zahtjevima suvremenoga nazivotvorstva: prednost se daje prozirnom nutarnjemu obliku naziva. Nazivotvorni čin u terminologiji, uz navlastito izvedeničku radnju, podrazumijeva slovesno raskrivanje sadržaja pojma. Taj je zahtjev za sukladnošću između naziva i pojma poglavit i u terminološkoj rječoproizvodnji u naše dane. Kao što se primjećuje, znanstveni naziv nije naprosto riječ; on izražuje bit dane pojave. Stoga je nužno pobrinuti se za ledačnu prozirnost i određenost nazivlja, budući da ono prenosi bit objektivnih pojava.

Prema Petricievu duboku uvjerenju, »u poput sunca jasnu hellenskom jeziku svaki pojam ima svoj naziv sukladan s svojom sućnošću«. On si postavlja za cilj izjednačiti gruzijski filozofski jezik po sili izražajnosti s »pogodnim za umozrenje« jezikom hellenskim. Zbog toga se razloga aktivizira postupak kalkiranja novih naziva-pojmova s grčkoga. Taj je prokušan postupak osiguravao točan prijevod i predodvraćao prevoditelja filozofskih spisa od vlastitih tumačenja.

Pri prihvatu su grčkoga naziva prevoditelji polazili od njegova prvotnoga ili pak kontekstualnoga značenja. Tako je, primjerice, prijevod naziva $\sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\iota\omicron\nu$ leksemom *cesi* 'poredak', koji odražuje polazno značenje grčkoga naziva ali ne prenosi njegovu posebičnu terminološku značajnost, kasnije bio zamijenjen nazivom *aso* 'bukvica (písme), član, počelo'. Premda Petrici nije posvema odvrkao taj naziv, on ga je u prijevodu Proklove rasprave $\Sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\iota\omega\varsigma$ $\theta\epsilon\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\kappa\eta$ zamijenio nazivom *kavširi* 'svěz', u kojemu se taj pojam osmišljava kao poseban poredak suveza četiriju počela (pratvari) što sačinjavaju jednu cjelinu i koji su položeni u onovu svake sućnosti.

U odvisnosti od toga kakvo značenje izabira prevoditelj višeznačna grčkoga leksema, može se suditi u tome kako gruzijski prevoditelj osmišljava dani pojam, kakvu pobudu on stavlja u prvi plan ili kakvo tumačenje meće u osnovu njegova gruzijskoga sukladnika. Tako, na prilik, tražeći sukladan gruzijski naziv za pojam $\kappa\acute{\omicron}\sigma\mu\omicron\varsigma$ Ivan Petrici ističe ishodišno značenje leksema $\alpha\gamma\mu\kappa\alpha\lambda\iota$ 'urešćenđ, urešaj' i osmišljava svijet upravo kao stari Grci, koji su u tu riječ postavili preneseno značenje poretka i uredenosti (odovud i uredenosti) što, po njihovu mnijenju, bijaše osnova lijepoga. Na taj je način u Petricievu prijevodu vidljiva pobuda postavljena u osnovu grčkoga naziva, dok je u starogruzijkom obično davan njegov smisaono-kontekstualan prijevo: *sopeli* 'vaseljena, svijet', što je postalo osnovno značenje riječi $\kappa\acute{\omicron}\sigma\mu\omicron\varsigma$. (Valja primijetiti da se u gruzijskim prijevodima Staroga zavjeta »zemlja« i »nebo« osmišljavaju kao »urešajci«. isp. Post 2,1). Taj i njemu slični primjeri zorno ukazuju na osnovno Petricievo načelo: činiti točan, sukladan prijevod grčkoga naziva duboko pronicući u njegovu sut (суть) pa izgleda kao da on presazdaje i nanovo otkriva u gruzijskoj riječi duh grčkoga logosa. Stoga njegovi nazivi počesto imaju čuvstveno opterećenje i izražajnu zasićenost, oni pokazuju autorovo metaforičko mišljenje i njegov estetski odnos prema označivanu pojmu. Primjerice, plodovi njegova metaforičkoga mišljenja jesu nazivi *nacaj* 'zapleten, opletaj' i *nakali* 'svezan, vezica', koje je on bio izabrao u prijenosu osnovnoga pojma Proklova ontološkoga ustroja - $\sigma\epsilon\iota\pi\acute{\alpha}$ 'uže, vcriga, níz', a također naziva $\kappa\alpha\tau\alpha\sigma\kappa\epsilon\lambda\eta$ 'oprema, ustroj, urešaj', koji slikovito prenosi

spoj elemenata nužnih i za Izgradnju silogizma. Kao što vidimo, ovi nazivi imaju proziran nutarnji oblik.

Uzimanje u obzir smisaonoga sadržaja pojma pri imenovanju, tj. motivirana tvorba naziva, značajno je načelo starogruzijske rječotvorbe. Ostvaraj se toga načela može pratiti u gruzijskim prijevodima Aristotelovih logičkih naziva, prema formalni značaj toga nauka ne smije davati povoda različitim tumačenjima posebnih naziva koje je stvorio veliki mislitelj.

U potrazi za gruzijskim sukladnicima, prevoditelji su kušali pronaći u sut pojmova i u prvom su redu obraćali pozornost na motivaciju, koju su, po njihovu mnijenju, stavljali u naziv Aristotel i njegovi komentatori. Tako, naprimjer, Ivan Petrici prevodi Aristotelov naziv-pojam συλλογισμός formalnim kalkom *tanšesitqua* 'surječaj', obraćajući pozornost na to da je silogizam spoj određenih izrječaja, dok Efrem Mcire daje njegov smisaon prijevod - *šemoķteba*, naglašujući da je silogizam sabran (*šemoķtebilija*) od dvaju istinskih postavaka i zaglavka«(4:51,1). Da se silogizam osmišljava kao »sabor (zbor)« sudova, vidi se iz slijedećega odlomka prijedora spisa Nemesija Emskoga: »Ksenokrat je sabrao te surječaje« *ksenokratiman ese šesitquvaj šekriba* (11:24). A Arsenij Ikaltoceli, unatoč očkivanjima, daje ne sasna prikladan sukladnik Aristotelova naziva: *šegulisitqua*, koji ne raskriva jasno sadržaj pojma.

Aristotelovski se logički pojam πρότασις u Efremovu i Arsenijevu prijevodu Damaščaninove *Dijalektike* prenosi nazivom *cinadadeba* 'prijedlog', što je normalan kalk danoga grčkoga naziva (kao što su to i lat. *propositio* i rus. *предложение*). U prijevodu Ammonija Hermija taj je pojam preveden nazivom *cingansvi* 'predishodenje', tj. 'pretpostavak'. U Petricievim pak prijevodima radova Nemesija Emskoga i Prokla Diadokha sukladnici naziva πρότασις jesu *pirvelidcesebuli* 'pred-prihvaćeno' i *pirvelm-γebadi* 'pred-uzeto'. Pobuda je potomnjega razumijevanja očita iz slijedećega konteksta Ammonijeva komentara uz Porphyrijevo *Uvodjenje*: βουλόμενος γὰρ δεῖξει διὰ τὴν ψυχὴν ἀθάνατος ἔλαβον τὸ αὐτοκλήτου πρῶτον συνεπέραναι δὲ τὸ ἀθάνατου - *mnebanman čucenebad, vitarmed ukudav ars sulj, niwi-γe pirvelad ģymodžravi da ševasrule ukudavi* - 'Hoteći pokazati da je duša besmrtna, prihvatilo je s početka samogibljuče i završio (ispunio) besmrtno' (1:S 2562, 167v).

Isti kontekst daje ključ za Efremovo i Arsenijevo osmišljenje pojma συμπερασμα 'zaključak'. Kao jednakovrjednik toga pojma oni daju naziv *šesruleba* 'dovršenje, ispunjenje, okončaj'. Petrici osmišljava taj naziv drugojačije. Iстина, i on συμπερασμα smatra završetkom silogizma, ali kada daje gruzijski jednakovrjednik naziva, on predlaže drugu mogućnost osmišljenja danoga pojma: proizlazećega od glagola *περάω* 'prelaziti' - »su-izvod« ili proistjecanje od dvaju sudova bliskih jedan k drugomu. Prijedlozi su *syn* u grčkom i *tan* u gruzijskom umješno iskorišteni u prijenosu zamršena smisla jednim nazivom preko elipse: *tangasavali* - συμ-περασμα 'su-izvod' (isp. rus. *вывод*, lat. *concludo* > *conclusio*).

S motrišta raščlanbe, osmišljenja i potraživanja gruzijskoga jednakovrjednika napose je zanimljiv Petriciev sud o pojmu διάνοια. Prema njegovu mnijenju, »duša ima spoznajnu silu« ne naprosto (tj. intuitivno, prostim umozrjeteljnim činom), nego postupno, korak-po-korak; to je zamršen postupak, to je diskursivno mišljenje, koje se, za razliku od intuitivnoga, ne rasprostire odmah - poput sunčeve ploče s njegovim zrakama - nego

spòznájé postupno, putom razmišljanja: *romltsats lrkyan midmogonebaj* - 'stoga se on i nazivlje imenom prilikujućim, koje jest *midmogonebaj* ili *midmogonebaj* (razmišljanje, promišljanje)' (9:6-7).

Tako je stvaranje semantičkih i formalnih terminoloških kalkova bio naj-pogodniji i najpouzdaniji način točnoga prijenosa sadržaja pojma. Radi toga je valjalo naći i iskoristiti rječotvorbena sredstva u gruzijskom jeziku sukladna s grčkima. Tako su, po uzoru na grčke prijedložne složenice, bila iskorištena i široko rasprostrta gruzijska prijedložna i predmetačna (при-тавочныиe) sredstva izvedbe. Bili su stvoreni vrlo proizvodni i pogodni obrasci nazivotvorstva predmetkolikoga tipa: *čina, gare, ukun, zest, tana, gamo, mier, ebriv...*, koji odgovaraju grčkim prijedložnim oblicima $\pi\rho\acute{o}$, $\acute{\epsilon}\pi\acute{\iota}$, $\acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho$, $\acute{\upsilon}\pi\acute{o}$, $\pi\rho\acute{o}\varsigma$...

činadadeba 'prijedlog',
kaemdebare 'podležeće, podmet',
zestsuli 'vrhosavršen',
zedkemasuli 'prigodan, slušajan',
činaa-ymdgomi 'suprotivnik',
ukurkucevi 'uzvratanje',
sigjanieri 'slovesan, uman',
axeulebrivi 'tjelesan'.

Također se je vrlo proizvodnim u terminološkoj rječoproizvodnji pokazao prijenos grčkoga zamjeničkoga obrasca $\alpha\upsilon\tau\omicron$ + R gruzijskim sukladnikom sa zamjenicom *ty*: *tymodzravi* 'samogibljajući se, $\alpha\upsilon\tau\omicron\kappa\lambda\upsilon\eta\tau\omicron\varsigma$ ', *tymaqopi* 'samòsúć' itd. Što se tiče složenica razliĉnih vrsta (spojenih rijeĉi, naziva s atributivnim odredbama), one obiĉno bijahu kalkovi odgovarajućih grĉkih naziva-složenica:

guarkmilli '(ειδοπεποιμένος) (tvorben',
kailguari '(ἀγαθοεθείης) blagovidan',
otekuri '(τετράγρονου) četverokul',
maradmgaj '(τὸ ἐκ δὺ) vjeĉnòsúĉe'.

Uz eliptičan naĉin opisa pojma, kada je složenĉi sadržaj pojma prenošen jednom rijeĉju (prostim nazivom), rabljene su i dvoĉlane (rijetko i troĉlane) sveze rijeĉi-terminološki iskazi. Oba su ĉlana takve sveze rijeĉi obiĉno nazivi vezani jedan s drugim odnosom odreĉivanoga i odreĉujućega:

usaxo nivti 'bezobliĉna tvar',
ganieri guari 'umni rod',
zamebrivi gansazidi 'vremenska rasteĉa'.

Kao osnovni nazivi ĉesto se pojavljuju *erti* 'jedinica, jednota', *mizezi* 'uzrok', *dzali* 'sila, moć, možnost', *saxe, guari* 'vid, lik, oblik':

ucnauri erti 'nepoznatljiva jednota',
usaxulo mizezi 'besijtesan uzrok',
saqoveltao mizezi 'sveopći uzrok',
bunebitii dzali 'naravna sila',
migdžmobelobitii dzali 'čuvstvena sila'...

Kao što je već primijećeno, osnovni se je zadatak gelatskih mislitelja sastojao u stvaranju gruzijskoga nazivlja isključivo na osnovi maternjega jezika uz korištenje primetaĉne graĉe, izbjegavajući pozajmljenice. (Tu se nehotice prisjećamo rijeĉi M. Vladislavleva: »Valja prihvatiti kao opće pravilo: bez osobite potrebe ne utjecati se k nazivlju iz stranih jezika«, tj. k pozajmljenicama (3:67).) Ali vrlo rijetko, kada prevoditelj nije bio zadovoljan pronadenim gruzijskim sukladnikom, on je prenosio grĉki naziv

bez prijevoda, gruzijskim pismom, tj. transliteracijom. Međutim, do pozajmljivanja je dolazilo rijetko, jer je često skupa s grčkim nazivom u svojstvu »gendiadiasnoga«, sinonimnoga para predlagan i gruzijski leksom. Ili je povremeno grčki naziv zamjenjivan gruzijskim kako bi čitatelj znao kakvu grčkomu nazivu on odgovara. Tako se usporedo rabe grčki nazivi i njihovi gruzijski sukladnici:

sira - *naŋzi* 'σείρα, niz',

proutaseo - *cinganista* 'πρότυπος, pretpostavak, prijedlog',

skoposi - *gumi* 'σκόπος, svaha, cilj'.

ili se ondje daje pojašnjenje grčkoga naziva gruzijskim spojevima riječi (što je vrlo značajno za slog Petricievih *Tumačenja*): *symperasma*, *romel ars tanzasavali* 'symperasma, to jest suizvod', *styhioni*, *romel ars asoni* 'stihije, to jest počela'.

Tako su starogruzijski mislitelji radije rabili rijetka i neuobičajena rječotvorbena sredstva (koja su se stoga činila »umjetnicima«) nego pozajmljinice. Kada je, naprimjer, bilo potrebno izraziti nov pojam, oni su rabili rijetko, ali prokušano sredstvo gruzijske tvorbe riječi: poimeničenje nesklonljivih riječi putem njihova sklanjanja, poput drevnih: *arsi* 'suć', *γirsi* 'dostojan', *idzvisi* 'gibljuće se' itd. U takvim se slučajevima u grčkom, kao što je poznato, primjenjuje član: τὸ εἶναι, τὸ εἶσθαι, τὸ εἶναι. Kako je gore već primijećeno, tu su mogućnost gruzijske tvorbe riječi prema potrebi slobodno primjenjivali Georgij Athonski i Ešrem Mcire.

U terminološkom rječotvorstvu gelatske škole taj se postupak gruzijske tvorbe riječi široko primjenjuje i aktivizira za tvorbu naziva jednakovrjednih novim pojmovima. Poimeničuju se sklonljivi prilozi i zamjenički oblici: *masi*, *tyti*:

munaj 'onostrani svijet',

akaj 'ovostrani svijet',

odesmej 'nekočasniji, bivši', tj. 'podvrgnut vremenitu bitku',

odesi 'τὸ πῶτε',

mgizi 'trenutan, časovit',

kerdzij 'dio, čest',

zenaj 'višnji',

kucenaj 'nižnji'...

U terminološkoj su se tvorbi riječi ti prijedlozi pojavljivali i u ulozji formativa. O toj jedinstvenoj mogućnosti gruzijskoga jezika pisao je u jednom svojem članku Ilija Čavčavadze: »U našem jeziku nema niti jedne vrste riječi koja se ne bi sklanjala kao imenica, pa makar uzeli prilog ili prijedlog, zamjenicu ili pače i sam glagol u sprezanu obliku«.

Te se riječi I. Čavčavadzea mogu proširiti na svu tvorbu riječi starogruzijskih mislitelja. Upravo je filozofski jezik zahtijevao takvu »gipkost misli« pri tvorbi naziva, koji odražuju nove filozofske pojmove.

Na taj se način terminološki sustav, koji su stvorili predstavnici gelatske škole, oslanja na povijesno razradene i oblikovane obrasci i pravila gruzijske tvorbe riječi te na korijensku i primetnačnu zakladu gruzijskoga jezika. Prema potrebi se aktiviziraju određeni obrasci i pojedini morfemi, kojih je značajka manja čestota porabe u svagdanjem jeziku (obraci zastarjeli, narječni, maloproduktivni). Također se povećava sposobnost i sfera raspodjele morfema, stvaraju se njihovi spojevi s različitim korijenima. Bez takva je smjela stvaralačkoga pristupa k rječotvorbenim mogućnostima

jezika nezamišljivi razvoj znanstvenoga jezika i, sukladno, same znanosti. Na taj način stvoreni nazivi-novotvorenice mogu se u početku učiniti neuobičajenima i ponešto umjetnima (na što je ukazivao i M. Vladislavlev u odnosu na rusko logičko nazivlje), ali s vremenom oni »gube začudnost i postaju općeporabnima« (3:64-70), ako dana znanost produži svoj razvoj i u potomaka budu odgovarajući uvjeti za usvajanje toga nasljeđa. Tijekom svega XII. st. u Gruziji su postojali najpovoljniji uvjeti za to: među gojencima gelatske škole (XII.st.) bijahu takvi poznati predstavnici kao što su ljetopisac Davida, veliki majstori besjedništva-odopisci Šavteli i Čah-ruhadze, Petar Gelateli, Nikoloz Gulaberidze i, napokon, Šota Rustaveli, u svjetonazoru i leksiku kojega se očito osjeća veliki utjecaj Ivana Petricia i njegove škole.

Načela i obrasci, koje su razradili stari gruzijski djelatnici, djelatni su i u suvremenom gruzijskom znanstvenom jeziku.

S ruskoga preveo i izvorne izraze
iz gruzijskoga alfabeta preslovio
Anto Knežević

Korišteni spisi

1. *Djela Ammonija, sina Hennijeva, u gruzijskoj ispravini*. Izd. M. A. Rapava (Tbilisi, 1983). (Na gruzijskom jeziku.)
2. Petar Iber. *Lažni Dionisij Arceopagit Radovi*. Izd. S. Ja. Erukašvili (Tbilisi, 1961). (Na gruzijskom jeziku.)
3. М. Владиславлевъ, *Логика* (Санктпетербургъ, 1881).
4. Ivan Damaščanin, *Dijalektika, u prijevodu Efrona Mcirea i Arsenija Ikaloelia*. Izd. M. A. Rapava (Tbilisi, 1976). (Na gruzijskom jeziku.)
5. Joannis Itali, *Opera, Textum graecum secundum collationem a Grigorio Cereteli*. Ed. N. Ketschakmadze (Tbilisi, 1966).
6. Н. Я. Марръ, *Извннъ Петрициѣ, грузинскіѣ неоплатоникѣ XI-XII вв.* (Санктпетербургъ, 1909).
7. А. Ф. Лосевъ, *Критика платонизма у Аристотели* (Москва, 1929).
8. А. Ф. Лосевъ, *История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика* (Москва, 1975).
9. Ivan Petrici, *Razpratanje Prokla Diadokha i platonovske filozofije. Radovi Ivana Petricia*. Tom II. Izd. Sim. Kaubčičvili (Tbilisi, 1937). (Na gruzijskom jeziku.)
10. *Veliki nomokanon, u prijevodu Arsenija Ikaloelia*. Izd. E. Giunašvili, M. Dolakidze, E. Gabadzašvili, G. Ninua (Tbilisi, 1975). (Na gruzijskom jeziku.)
11. Nemesij Eneaski, *O naravi čovjeka; prijevod Ivana Petricia*. Izd. S. Gorgadze (Tbilisi, 1914). (Na gruzijskom jeziku.)
12. Platon, *Œuvres compl. T. VIII, part I. Parménide*. Texte établi et traduit par Aug. Diès (Paris, 1974).
13. Στοιχεῖως θεολογικῆ. *Radovi Ivana Petricia. T. I. Prokl Diadokh, »Načela bogoslovnja*. Izd. Sim. Kaubčičvili (Tbilisi, 1940) (Na gruzijskom jeziku.)

Dumana Melkishvili

**The Origins and Development
of Old Georgian Philosophical Terminology**

The article gives a brief survey of the origins and development of Old Georgian philosophical terminology. The principles and methodology of terminological word-formation of ancient Georgian literary figures, translators, and especially followers of the exact, literal translation (the Hellenophilic movement), are considered. In connection with this the article examines problems of translation of philosophical texts, individual questions of terminological formation: the primordial Georgian lexicon, calquing, borrowing (which is extremely rare), questions of synonymy and polysemy, etc.

დავანა გელიქიშვილი

გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა
(აპაღმონია)

(ძირითადი მიმართულება და ლიტერატურულ-სააზროვნო
ინტერესები)

მე-11-მე-12 საუკუნეები, ელინოფილური მიმართულების ხანა ქართული ლიტერატურისა და თარგმანის ისტორიაში. გამოარჩევა ცნებითი ღირებულების მქონე ლექსიკის აქტიური შემოქმედებით, ქართული ენის სასიცოცხლო ძალების არაჩვეულებრივი დაძაბვითა და გააქტიურებით. ამ ხანისათვის დამახასიათებელმა ინტერესმა ეგზეგეტიკისადმი, როგორც ანტიკური ხანის ფილოსოფოსთა (ძირითადად პლატონისა და არისტოტელეს) ნაშრომების, ისე ბიბლიურ ტექსტების კომენტარებისადმი, თავის მხრივ, წმინდა ფილოსოფიით დაინტერესება გამოიწვია. ფილოსოფიური ხასიათის ლიტერატურის მიზანდასახულმა და სისტემატურმა თარგმან-დამუშავებამ მოათხოვა ფილოსოფიური ხედვისა და აზრის ზუსტად გადმოცემა, ცნებათა დიფერენციაციისათვის საჭირო სპეციალურ ტერმინთა ზუსტი შესატყვისების დაძებნა და წარმოება. რასაც შედეგად მოჰყვა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბება და სპეციალური მოყვანა, ქართული მეცნიერული ენის შექმნა. სწორედ ეს არის უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარი, რომელიც ელინოფილური მიმართულების მიმდევრებმა დაუტოვეს ქართულ სალიტერატურო ენას.

ელინოფილური მიმდინარეობიდან, რომელსაც სათავე დაედო შავი მთის სალიტერატურო სკოლაში, განვითარდა სამი ძირითადი შტო: კონსტანტინოპოლის, პეტრიწონისა და გელათისა, რომელთაგან ეს უკანასკნელი ყველაზე გამოკვეთილი და დასრულებული სახითაა წარმოდგენილი.

ჩვენ არა გვაქვს საშუალება ვიმსჯელოთ პეტრიწონისა და კონსტანტინეპოლში შექმნილ ლიტერატურულ პროდუქტებზე, მის ხასიათზე, მისი ენისა და სტილის თავისებურებებზე, მთარგმნელობით მეთოდზე, თუმცა კი ეპოქის საერთო ტენდენციების მიხედვით უნდა ვიფიქ-

რომ, რომ კონსტანტინეპოლისა და პეტრიწონის სკოლები განსტოვებანი უნდა ყოფილიყო ელინოფილური მიმართულებიანა და დამცველი იმ მთარგმნელობათი პრინციპებისა, რომლებიც შავი მთის ფალოლოგურ სკოლაში ევრემ მცირის თაოსნობით, ჩამოყალიბდა.

ამავე დროს ჩვენს ხელთაა გელათის სალიტერატურო სკოლაში იოანე პეტრიწის უნეტალო მონაწილეობითა და ხელმძღვანელობით: შექმნილი და თარგმნილი, მისი მიმდევრების ნამოღვაწარი თუ გადაწერილი უამრავი სრულიად გარკვეული მიმართულებიანა და ხასიათის ლიტერატურული ძეგლი. ისინი შესრულებულია პეტრიწის მიერ გამოშვებული სტილათ. ამ სტილისათვის კი დამკვიდრებულია სახელწოდება „პეტრიწონული“. რაც ვერ ასახავს საქმის რეალურ ვითარებას და რაზედაც თავის დროზე გააშახვილა ყურადღება ივანე ლოლაშვილმა, რომელიც სამართლიანად სვამდა საკითხს ორი სხვადასხვა შენაარსის ცნების — „პეტრიწონელისა“ (რაც პეტრიწონის მონასტერს გულისხმობს) და „პეტრიწულის“ (რაც გელათის სამონასტრო სკოლასთანაა დაკავშირებული) გამოიყენისას¹. როდესაც „პეტრიწონულ“ სტილზე ლაპარაკობენ, ძირითადად სწორედ გელათში შექმნილი ლიტერატურული პროდუქცია აქვთ მხედველობაში, ამიტომ ჩვენ მართებულად მაგვანია ფორმულირება: „გელათის ლიტერატურულ-ენობრივი სტილი“ და „გელათის სკოლის მთარგმნელობითი მეთოდი“ — ნაცვლად „პეტრიწონელისა“. ამგვარად, ელინოფილურ მიმართულებაში ცალკე გამოიყოფა გელათის ლიტერატურული სკოლა, როგორც საკუთარი ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობრივი მიმართულების, ისე დამოუკიდებელი, თვითმყოფადი ენობრივი სტილის დამამკვიდრებელი სალიტერატურო სკოლა. მისთვის დამახასიათებელია:

1. სათარგმნი მასალის შერჩევისას მკვეთრი ტენდენცია ფილოსოფიური და თეოლოგიური ეგზეგეტიკისადმი, საიდანაც მოდის ადევკატური თარგმანის თეორიის დამუშავება-განვითარება და მისი მკაცრი გატარება პრაქტიკაში;

2. გამოკვეთილი პოზიცია, ერთი მხრივ — ბერძნული ენას, როგორც „გონიერ ხედვაათთვის მომმარჯვი“ და ამდენად მისაბაძი მოდელის მიმართ, ხოლო მეორე მხრივ — ხალხური, სალაპარაკო ენას, როგორც ლიტერატურულ-მეცნიერული ენის განვითარებისა და გაძლიერების ძირითადი წყაროს მიმართ;

3. ამგვარად გამოკვეთილი ტენდენცია გარკვეული ენობრივი მოვლენებისა და ფორმების უტრარარებისა, რაც საბოლოოდ სტილიზაციასა და მანერულობაში გადაიზარდა;

¹ ი. ლოლაშვილი, იოანე პეტრიწი-ქიქვიძე, წიგნი: იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კიბე. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და შენიშვნები დაურთო ი. ლოლაშვილმა, თბ., 1967, გვ. 65. შემდეგში: ი. ლოლაშვილი.

4. შეგნებული პოზიცია სპეციალური ფილოსოფიური ენის გამო-
მუშაებისა და ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის, როგორც სპექტრის,
ჩამოყალიბების მიმართ.

„გნატრი ელადასა, თუთ მას გელათსაო“, აღმოხდება „აბეჯელმეს-
ანის“ ავტორს. გელათის, როგორც ქართულთა კულტურულ-ლიტერა-
ტურული ცენტრის, ელადასთან შეწყველება მხოლოდ რიგისა გასა-
მართავად როდი სჭირდებოდა მას. იაკობ გოგებაშვილის მიერ შემო-
თავაზებული ეტიმოლოგია — „გენათი“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშ-
ნავს „დაბადებასო“², არ უნდა იყოს სახელწოდებათა უბრალო ბგე-
რითი მსგავსებით (ყუყუჩუჯ — გენათი) (გელათი) ნაკარნახევი. იგი
უნდა მომდინარეობდეს იმ დიდი ტრადიციიდან, რომელაც ველათის
სამონასტრო ფილოსოფიურ სკოლას აკავშირებდა იმდროინდელი ბი-
ზანტიის მოწინავე კულტურულ-მეცნიერულ სამყაროსთან. ამ მონას-
ტრის სახელწოდების ბერძნულის მეშვეობით ახსნა უნდა ანაბადეს
იმ ელინოფილურ ტენდენციას, რომელიც მასთან არსებულ სკოლას
ლიტერატურულსა და სააზროვნო ინტერესებს განაახლვრავდა.

ყოველივე ეს კარგად იცოდა მე-18 საუკუნის გამოჩენილმა მოღ-
ვაწემ; ქართული მეცნიერული აზრის აღორძინების მოთავემ, ანტონ
კათალიკოსმა, ამიტომაც ახასიათებდა იგი გელათის სკოლის მამამთავ-
რის, იოანე პეტრიწის მოღვაწეობას შემდეგი სიტყვებით:

„შენ ფილოსოფოსთ საქმე მონასმინანი,
შენ სტოიკებრნი სიტყვთ სპეკალ-მინანი,
შენ პერიპატოთ ცნობანი სალხინანი
მოქართულენ, ქართლი ჰქმენ ათანანი“. (წყობილსიტყვაობა, 270)

ადრექრისტიანული აზროვნების ისტორიაში ქრისტიანული დოგ-
მატების ჩამოყალიბების პერიოდი ლათინურ თეოლოგიურ ლიტერა-
ტურაში აღბეჭდილი იყო ტერტულიანეს სიმბოლური სიტყვებით —
„რა არის საერთო ათენსა და იერუსალიმს შორის?“, რაც ცოცხასა და
რწმენას უპირისპირებდა ერთმანეთს. იგი მოითხოვდა, რომ ლოგიკურ
აზროვნებას ადგილი დაეთმო რწმენისათვის, რადგანაც სწორედ დია-

² „ამ მონასტრის ეს სახელი იმიტომ დაქმნევა, რომ იგი აშენებულა ლეთის-
შშობლის მარიაშის სახელობაზედ“ (ი. გოგებაშვილი, გვ. 483). მართლაც, ბერძნული
ყუყუჩუჯ და მონასტრის სახელწოდების ძველი ვარიანტები გაენათი, გენათი
იმლუვა ამგვარი ეტიმოლოგიის დაშვების შესაძლებლობას: შეიძლება ვიფიქ-
როთ, რომ სწორედ -ათ სუფიქსით (და არა აღმოსავლეთ საქართველოს ტოპონი-
მისათვის დამახასიათებელი -ეთ დაბოლოებით) გაფორმება ამ სახელწოდებისა
არის დასავლეთში გავრცელებული -ათ სუფიქსიან ტოპონიმებთან ანალოგია-ადაპ-
ტაციის შედეგი (თეკლათი, ჭუმათი, ფერსათი და სხვ.) ამ ბოლო დროს გელათის
საინტერესო და საკმაოდ დამაქრებელი ეტიმოლოგია წარმოადგინა მკვლევარმა ნე-
ლი მახარაძემ.

ლექტიური მსჯელობების გზაზე იბადებოდა მწვალებლური აზრები და ერეტიკული მიმდინარეობანი. ის ეპოქა კი, რომელშიც ყალიბდება და შეშაობს გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლა, ხასიათდება სრულიად საპირისპირო ტენდენციებით, რაც სიმბოლურად სწორედ ათენისა და იერუსალიმის (ანუ ცოდნისა და რწმენის) ერთიანობაში გამოიხატებოდა. ამ მხრივ, გელათის სკოლა ქრისტიანული აზრის ისტორიაში აგრძელებს აღმოსავლური თეოლოგიის აღქმანდრივადი სკოლისა და კაპადოკიური პატრისტიკის ხაზს: კლემენტი ალექსანდრიელისა. რომელშიც ქრისტიანული აზრის ისტორიაში პირველმა ჩამოაყალიბა ცნობილი პრინციპი რწმენისა და ცოდნის პარონიისა; ორიგენესა, რომელშიც ქრისტიანულ-ფილოსოფიურ სპეკულაციას ჩაუყარა საფუძველი: კაპადოკიელებსა, რომლებიც ნეოპლატონიზმის ქრისტიანიზაციის გზაზე იდგნენ; არეოპაგიტისა, რომელშიც არაჩვეულებრივი სიფაქიზითა და ოსტატობით შეაჩრულა ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანობის სინთეზი; მაქსიმე აღმაარებლისა, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის ბიზანტიურ-თეოლოგიურ ლიტერატურაში ნეოპლატონური იდეებისა და არეოპაგიტული მოძღვრების გავრცელებაში, და ბოლოს. პელოსისა, იტალოსისა და მათი მიმდევრებისა, რომლებმაც ეს მიმართულება მე-11-12 სს-თა ბიზანტიაში უძრო საერო და რაციონალისტური ვზით განაუთარეს.

როგორც ხელნაწერთა მიწაწერები გვაუწყებენ, გელათის მშენებლობა დაეით აღმაშენებელს 1106 წლის მახლობლად დაუწყია. თუმცა, როგორც ეს დაეითის ანდერძიდან ჩანს, იგი მას თავის სიცოცხლეში ვერ დაუსრულებია („ხოლო დარჩა მონასტერი სამარხავი ჩემი და საქუალე შეილთა ჩემთაჲ უსრულად და წარმყუა მისთვისა ტყვილი სამარადისო...“). მისივე ანდერძის თანახმად, იგი სრულყო „შეიღმან მისმან დიმიტრი“, მაგრამ გელათის მონასტერი აღმაშენებლის სიცოცხლეშივე იქცა „ყოვლისა აღმოსავლისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად. მოძღურად სწავლულებსად, სხუად ათინად“ (ცხ. დავით. გვ. 330-331). დაეითის ისტორიკოსის მიერ ამ ორი ქალაქის — ათენისა და იერუსალიმის, ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანული რწმენის ამ ორ სიმბოლოს, დაკავშირებას საფუძვლად უდევს შუა საუკუნეების ქრისტიანული სამყაროთაჲ და მახასიათებელი პრინციპი რწმენისა და ცოდნის ერთიანობისა: სწორედ გელათში მოხდა ანტიკური და ქრისტიანული ტრადიციების შერწყმა, სწორედ აქ ჩაეყარა საფუძველი ანტიკური-ფილოსოფიისა და ბიზანტიური ნეოპლატონიზმის შესწავლას. ნეოპლატონიკოსთა მიერ დამუშავებული არისტოტელეს ლოგიკის გამოყენებას ქრისტიანული მსოფლმხედველობის დასაბუთებისათვის. მემპტიანის ცნობით, დაეით აღმაშენებელმა აქ „შემოკრიბა კაცნი, პატროსანნი ცხოვებოთა და

შემკვლენი ყოვლითა სათნოებითა, არა თვსთა ოდენ სასეფოთა შინა პოვნილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთათ, სადა ესმა ვიეთმე სიწმიდე, სიკეთე, სისრულე. სულიერითა და კორკიელითა სათნოებითა აღსაქუეობა იძანა და კეთილად გამოიძია და მოიყვანნა და დაამკვლრნა მას შინა" (ც. ხ. დ. ა. ვ. ი. თ., გვ. 330-331).

დავითის მიერ აქ მოწვეულ სწავლულთა შორის უნდა ყოფილიყვნენ არსენ იყალთოელი და იოანე პეტრიწი, რომელნიც, „დავითის გამგონეობასა და თანადგომასა მინდობილნი“, უნაყოფიერებს ლიტერატურულსა და მეცნიერულ მოღვაწეობას ეწეოდნენ „კელინაა შინა გაენათისასა“. იოანე პეტრიწმა გელათში ის იღვები და სული მოიტანა, რომელიც ტრიალებდა იმ დროს ბიზანტიის მოწინავე საზოგადოებრივ-კულტურულ წრეებში, და, კერძოდ, კონსტანტინე მონომახის მიერ განახლებულ მანგანას აკადემიაში. სადაც მოღვაწეობდნენ მიქაელ პსელოსი და იოანე იტალოსი, ბიზანტიის თეოლოგიაში რაციონალისტური მიმართულების წარმომადგენლები. ისინი განვითარებული სქოლასტიკის სათავეებთან დგანან. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ამ სკოლის ლიტერატურულ-ფილოსოფიური ინტერესებისა და მთარგმნელობითი საქმიანობის შესწავლა და სწორად შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ ამ დროის ბიზანტიის განათლებულ წრეებში მიმდინარე კულტურულ-ლიტერატურული პროცესების გათვალისწინებითა და საერთოდ ამ ეპოქის ბიზანტიურ სამყაროსთან მიმართებით.

მე-11 საუკუნის ბოლო მეოთხედისა და მთელი მე-12 საუკუნის განმავლობაში, როდესაც ბიზანტიის იმპერიას კომუნეების დინასტია მართავდა, სახელწიფოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს სტაბილიზაციას კულტურისა და განათლების აყვავება მოჰყვა თან. ეს ეპოქა აღინიშნება სამეცნიერო-ფილოსოფიური ლიტერატურის განსაკუთრებული სიუხვით. განათლების სფეროში საერო ტენდენციებსა გაძლიერებით, ხელოვნებასა და მეცნიერებაში ანტიკურობის აღორძინებით. ამ პროცესმა განსაკუთრებით ფილოსოფიაში იჩინა თავი: არაჩვეულებრივად მომრავლდა კომენტარები და სქოლიოები ელინთა ფილოსოფოსების თხზულებებისათვის. გამოცოცხლდა ბიბლიური ეგზეგეტიკა, რომელიც ამ პერიოდში ძლიერი რაციონალისტური ტენდენციებით ხასიათდებდა. თეოლოგიური პრობლემები მე-11-12 სს-თა ბიზანტიაში, ჩვეულებრივ, ფილოსოფიურ ნიადაგზე მუშავდებოდა. აუე მაგ., მიქაელ პსელოსი თეოლოგიას უმადლეს ფილოსოფიად თვლიდა და თავის ამოცანას ხედავდა ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანობის შეხამებაში³. იგი მიზნად ისახავდა ქრისტიანობის სამსახურში ჩა-

³ Михаил Пселл, Хронография. Пер. Я. Н. Любарского. М., 1971,

უყენებინა არა მარტო არისტოტელეს ლოგიკური მოძღვრება, არამედ პლატონიც. ნეოპლატონიკოსებიც და, საერთოდ, მთელი ანტიკურია მეცნიერება. პლატონს იგი ქრისტიანობის წინამორბედად თვალდასვლის უკვდავების შესახებ მისი მოძღვრების გამო და ეკუთვნის მას. როგორც კეშეშარი თვალთვალს, რომელმაც წეს-რიგში მოაყვანა ჩვენა ცოდნა ზემოაღნიშნულ სამყაროზე. პსელოსის „ბრონოლოგიაჲნიდან“ ჩანს, რომ მისი ინტერესების წრე მოიცავდა არისტოტელესა და პლატონს. მათი შესწავლის შემდეგ იგი გადავიდა პლოტინზე, პორფირიუსსა და იამვლინოსზე და ბოლოს, მიაღწა „საოცარ“ პროკლეს. მისგან ვისწავლე მთელ სიბრძნე ზუსტი აზროვნებისათვის — წერს იგი. როგორც ანა კომენენე „აღუქსიადან“ ჩანს, ფილოსოფოსთა ამგვარ წრის შესწავლით იყო დაინტერესებული, პსელოსის მოწაფე როანე იტალოსი, რომელმაც თავის მასწავლებელზე კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, როდესაც თავის მოწაფეებს ნეოპლატონიკოსთა მოძღვრებას თითქმის მთლიანობაში ასწავლიდა, აღიარებდა პლატონური იდეების თეორიას. ისევე, როგორც სულთა გადასახლება; სწამდა მატერიას მარადიულობა (უქსარულობა), ნეოპლატონურ აზრებს საეკლესიო მამათა აზრებზე მაღლა აყენებდა და ქრისტიანულ დოგმათა განმარტებას ნეოპლატონურ მეტაფიზიკას უქვემდებარებდა. როგორც ანა კომენენე წერს, იტალოსი „ქადაგებდა საეკლესიო დოგმებისათვის უცხო აზრებს, რის გამოც ეკლესია აფორიაქებული იყო მისი სწავლებით“. ბიზანტიური სკოლასტიკის სწორედ ამ პერიოდში, რომელსაც ზოგი მკვლევარი „ბიზანტიურ რენესანსს“ უწოდებს, როდესაც ბიზანტიის განათლების სისტემაში საერო ტენდენციებმა იძალა და სამეცნიერო ინტერესების გამოცოცხლებასთან ერთად რაციონალისტური იდეები დღოთსმეტყველებაშიც შეიჭრა, როდესაც ღვთისმეტყველება „უმადლეს ფილოსოფიალ“, „პირველ ფილოსოფიალ“ იქნა შერაცხილი, კვლავ გამოცოცხლდა ადრექრისტიანული ხანისათვის დამახასიათებელი ტრინიტარული პოლემიკა, ყურადღების ცენტრში კვლავ დადგა ღვთაებრივი არსების პრობლემა, ქრისტეს პირისა და ბუნების პრობ-

⁴ Ф. Успенский, Очерки по истории византийской образованности. СПб, 1892, გვ. 156. შეზღუბო; Ф. Успенский; E. Brehier. Histoire de la Philosophie, La civilisation Byzantine. Paris, 1970. გვ. 362.

⁵ აღსანიშნავია, რომ პსელოსს ანტიკური ფილოსოფიით ზედმეტად გაცაცებას საყვედურებდა მისი „თანამესხოლე“ — იოანე ქსეფილინოსი, რომლის წინაშეც იგი იმით იმართლებდა თავს, რომ მაგალითად მოჰყავდა კამბოჯოელები, კერძოდ, კრიგოლ ნახიანულ, რომელიც, მისი სიტყვებით, ზმირად მიმართავდა ანტიკურ ფილოსოფიას.

⁶ Анна Комнина, „Алексиада“. Пер. Я. Н. Любарского. М., 1965, გვ. გვ. 17; 175. შეზღუბო; Анна Комнина.

ლემა მძაფრი თეოლოგიური პოლემიკის პროცესში ვლინდებოდა ახალი ფორმები ძველი ერესებისა. მაგ., იოანე იტალოსის მოწაფე. ეესტრატი ნიკიელი (რომელიც, როგორც ნიკიტა ხონიატი აღნიშნავს თეოლოგურ კანონშიც თავისი მასწავლებლის მეთოდის ერთგულ დამცველი იყო, მასავით გაუბრბოდა საკუთარი ნაწარმოების ბიბლიურ და პატრიასტიკული ციტატებით გადატვირთვას და მიმართავდა დოღმატრიკურ მეთოდსა და ლოგიკურ არგუმენტებს. ფილოზოფიში ერა მონოფიზიტ სომეხთან გამართულ პოლემიკაში მეორე უკიდურესობაში გადავარდა: დაამცირა ქრისტეს ღვთაებრივი ბუნება და აღაჩა, რომ ქრისტე-ადამიანი ემორჩილება მამა ღმერთს, როგორც ჩვეულებრივი მოკვდავი⁷. სოტრიხოს პანტეგენოსი კი (ასევე, მიმდევარი იოანე იტალოსისა) სამების თავისებურ იერარქიულობას აღაარებდა, რადგან მსხვერპლის მიმღებად მხოლოდ მამა ღმერთს მიიჩნევდა და, მაშასადამე, მიჯნავდა მამისა და ძის ბუნებას, რაც სამების ერთარსებობის ძირითად პრინციპსა და დოგმას ეწინააღმდეგებოდა. შემთხვევათი არ არის, რომ ამავ ეხანის ბიზანტიელმა საეკლესიო მოღვაწემ, თეოფილაქტე ბულგარეთის მთავარეპისკოპოსმა, თავის განმარტებაში იოანეს სახარებისა განსაკუთრებულად გამოყო და ვრცლად განმარტა ქრისტეს სიტყვები: „მამაა ჩემი უფროს ჩემსა არს“⁸. მან ხაზი გაუსვა ქრისტეს ადამიანური ბუნების უმცროსობას მისაკვე ღვთაებრივ ბუნებასთან მიმართებით: „თქუელ შწუალეხელთა: რასაებრ მივიდოდა მამისა მიმართ ქრისტე, ვითარ ღმერთი, ანუ ვითარ კაცი? უქვეულად, ვითარ კაცი, ვინაფთვან, ვითარ ღმერთი, მარადის ცათა შინა იყო და განუშორებელ მამისაგან. კაცობრივობისაებრ უკუე ითქმის უფროსობა მამისსა ყოფად მამაი“⁹. ქრისტეს ამ სიტყვებში დაეკვებინა და სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის საფუძველს ხედავდნენ და იმ დროის ბიზანტიის თეოლოგიურ წრეებში მათ გარშემო მწვავე პოლემიკა მიმდინარეობდა¹⁰.

ამგვარად, იმ დროის ყველა ბიზანტიელი მოაზროვნე ატცილებლობით მიდიოდა საღვთისმეტყველო საკითხების განხილვაში: ფილოსოფოსისათვის შეუძლებელი იყო შეჩერებულიყო მეტაფიზიკური აზროვნების ზღვარზე ისე, რომ არ გადავარდნილიყო ქრისტიანული დოგმატიკის სფეროში და, ამასთან, არ გადაელახა ზღვარი მართლმადიდებლური ორთოდოქსიისა, რასაც ბუნებრივად მოჰყვებოდა სოლ-

⁷ Ф. Успенский, гв. 192.

⁸ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. თბილისი, 1960, გვ. 28. შემდეგში: კ. კეკელიძე.

⁹ თეოფილაქტე მთავარეპისკოპოსისა ვულგარისისა, თარგმანება იოანის სახარებისა, A 52, ფ. 14. შემდეგში: თეოფილაქტე.

¹⁰ Ф. Успенский, гв. 225.

მე საპასუხო რეაქცია ორთოდოქსული ეკლესიისა და ძლიერი მონარქიის მხრიდან. თუ ადრე ბიზანტიის მმართველი წრეები შემუშევარებლობას იჩენდნენ წარმართული ფილოსოფიის მიმართ, ახლა მე-11-12 სს-ში. კომუნების ეპოქაში, როდესაც ფილოსოფია თეოლოგიის საფუძველი გახდა, რაც-ინა-ღმრთეობის მიწვადებულთა გამოვლინებებით ისე ღრმად შეიჭრა ბიზანტიის თეოლოგიურ აზროვნებაში, რომ გარდაუვალი გახდა მისი ყოველგვარი გამოვლინების აღგმვა. იმპერატორმა ალექსი კომნენმა აკრძალა ყოველგვარი კამათი ქრისტიანული დოგმების გარშემო. საეკლესიო პირთაგან იმათ, ვინც არ დაემორჩილებოდა ამ აკრძალვას, ეკლესიიდან განკვეთა ემუქრებოდა, ხოლო საერო პირებს — ქონების კონფისკაცია. ამიტომ იყო, რომ მიქელ პსელსი, ეპემიტანილი იმაში, რომ იგი „ხედმეტად იყო გატაცებული ელინური ფილოსოფიით“, იძულებული გახდა ელიარებინა თავისი შეცდომები, ხოლო იოანე იტალოსი კი გასამართლებულ იქნა თავისი არაორთოდოქსული შეხედულებების გამო, თუმცა, ანა კომნენეს ცნობით, მოგვიანებით მანაც მოინანია თავისი შეცდომები და თავის აღსარებაში, რომელიც მან საბრალდებლო კომისიას წარუდგინა, ყოველნაირად სცადა მართლმადიდებლობასთან შეეხამებინა თავისი შეხედულებანი¹¹. უფრო გვიან სომხებთან დოგმატიკურ პოლემიკაში დაშვებული შეცდომებისათვის მხილებულმა ეესტრათი ნაიეღმატ, რომელიც მეორე უკიდურესობაში გადავარდა და არიოზის წვალება აღორძინა, მოინანია თავისი შეცდომები (თუმცა მას ეპისკოპოსობა მაინც ჩამოართვეს), ხოლო 1157 წელს ეკლესიიდან განკვეთეს სოტირიზოს პანტევენოსი, რომლის წინააღმდეგაც საეკლესიო კრებაზე გამოსულმა ნიკოლოზ მეთონელმა დაწერა საგანგებო შრომა, სადაც იგი ლოგიკური დასაბუთების მეთოდებითვე უპირისპირდებოდა სოტირიზოსს და მის წვალებას პლატონური იდეების შესახებ მოძღვრებიდან მომდინარედ თვლიდა.

აი, ამ გარემოში, სამეუფეო ქალაქში, კონსტანტინეპოლში, აზრთა ამ ცხოველ ჰიდილში იკვეთებოდა ქართველ მეფეთაგან ბიზანტიაში განათლების მისაღებად წარგზავნილი ქართველი ახალგაზრდების სააზროვნო ინტერესები. ცნობილია, მაგალითად, რომ 1080-იან წლებში „ქალაქსა შინა სამეუფოსა კონსტანტინეპოლს, მონასტერსა შინა ყოვლად შუენირსა ტრიანთლიუს, დედოფლობასა მართანისსა... და მეფობასა ნიკეთორე ბოტანიატისა და ალექსი კომნინისათა“ თარგმნიდა და მოღვაწეობდა მარიამ დედოფლის თხოვნით მისი ძმის — გიორგი მეფის მიერ მასთან მივლინებული ქართველი ბერა

¹¹ Анна Комнина, гл. 176.

აყოფილე ხუცეს-მონაზონი. ცნობილია, რომ ბიზანტიის დედოფალ, მარიამ მართაყოფილი, ქართველთა მეფის, ბაგრატ მე-IV-ის ასულა, იმ დროს: ბიზანტიის პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურულ ცხოვრების აქტიური მონაწილე იყო. სწორედ მისი დაკვეთით შეიქმნა სახარებათა ცნობილი განმარტებანი თეოფილაქტე ბულგარელმა, რაზედაც მათი თარგმანის ქართული ხელნაწერებიც მიუთითებენ: „თეოფილაქტე წმიდისა მთავარეპისკოპოსისა ვულღარისაჲ, განმარტება იოანნის თავის წმიდისა სახარებისა. ნამუშავეჲ მის ბრძანებისა: მიერ მარადის საქსენებელისა დედოფლისა მარიამისი“¹². მარამ დედოფლისავე მამას, ბაგრატ მეოთხეს უნდა წარეგზავნა კონსტანტინეპოლს იოანე პეტრიწი. „რათა მიიღოს ენა ელინური და განაწავლოს ფილოსოფიისა და ლეთისმეტყველებისა სწავლისა მიღებათა შინა. ხოლო ესოდენ განსწავლულ იქმნა და ფრიად ზედმიწევნით პლატონურთა ლეთისმეტყველებათა და არისტოტელითთა ფილოსოფიისა ბათა, რომელ მუნცა რჩეულ იქმნა ესოდენ, რომელ ოცდაათთა წელთა შინა ბერძენთა საეუფოსა ქალაქსა კონსტანტინეპოლს შინა, ესე იგი ბიზანტიასა, მოძღურად დაიდგინა“¹³.

ბუნებრივია, ის ტენდენციები, რაც ახასიათებდა იმდროინდელ ბიზანტიის მოწინავე კულტურულ სამყაროს, ქართულ ნიადაგზე გადმონერგეს და გელათის სკოლაში განავითარეს იოანე პეტრიწმა და მისმა თანამოღვაწეებმა, რომელთაც მანგანაში გაიარეს ბიზანტიური აკადემიის სკოლის მიმართულების დიდი სკოლა და მიიღეს მაღალი სკოლასტისკური განათლება¹⁴.

გელათის სკოლაში, სადაც დაარსდა „სასწავლებელი ყრმათათჳს“, რომელშიც „მრავალი ქართველი განისწავლებოდა სიბრძნისმოყუარებასა შინა“, დაიწყო ანტიკურობის წიგნური, მეცნიერული ათვისება: ანტიკური ფილოსოფიის, განსაკუთრებით კი პლატონისა და არისტოტელეს შრომებისა და მათი კომენტატორების — პორფირის, ამონიოსის, იამელიხოსის, პროკლეს შესწავლა-დამუშავება, თარგმნა და კომენტირება.

გელათში შექმნილი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ხასიათის ძეგლების ჩვენამდე მოღწეული მცირე ნაწილის მიხედვითაც შეიძლება დაეასკვნათ, თუ რამდენად მიზანმიმართული იყო ამ მოღვაწეთა ლიტერატურული საქმიანობა: მათი საზაროვნო ინტერესების წრე მო-

¹² თეოფილაქტე, ფ. 1.

¹³ მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათჳს. ვაოსია ფილოლაშვილი. თბ., 1982, გვ. 155.

¹⁴ ნიშანდობლივია „ნეტარი საბას ცხოვრების“ ერთი ადგილი, სადაც „სკოლასტიკოსი“ განმარტებულია, როგორც „ბრძენი“: „იყო ვინმე სკოთაოლისს კათოლიკოსი, რომელ არს ბრძენი“ (მ. ცხ. 103, 24).

იყავს იმავე პლატონს, არისტოტელესა და „პლატონურ“ ფილოსოფოსებს (ანუ ნეოპლატონიკოსებს), რომელთაც ასწავლიდნენ და განმარტავდნენ შიქაველ პაელოსისა და იოანე იტალოსის კპატოსობის ღრის მანვანას აკადემიის ფილოსოფიის ფაქულტეტზე. გელათში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა არისტოტელესა და მისი აღიქმანდარიელი კომენტარებზე ლოგიკურ ნაშრომებსა და ათენის პლატონურ აკადემიის დიალოგისა, მე-5 საუკუნის ნეოპლატონიკოსის, პროკლუსის შრომებს, რომელთა თარგმანები და განმარტებანი, როგორც ჩანს, სასელმძღვანელოთა დანიშნულებას ასრულებდნენ ამ სკოლას მსმენელებისათვის. გადმოცემით გელათის სკოლაში თარგმნილი იოანე ტარიქისძის მიერ აღიქმანდარიული სკოლის მამამთავრის, ამონიოს ერმიასის კომენტარები პორფირიას ცნობილ ნაშრომზე „შესავალი არისტოტელეს კატეგორიებზე“ (ეს ის პორფირია, რომელმაც, როგორც ნემესიოს ემესელის პეტრიწისეულ თარგმანში ვკითხულობთ, „ძუნად ქრისტესსა აღძრა თვისი სიტყუად“, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისივე დასახელებული შრომა, მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე ცნობილი Isagoge-ს სახელით, სქოლასტიკური განათლების საფუძველს წარმოადგენდა) და ამონიოსისავე კომენტარები არისტოტელეს ლოგიკურ ნაშრომზე „კატეგორიები“. ესენია: „მოსაკსენებელი ხუთთა ქმათადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“ და „მოსაკსენებელი ათთა კატილორიათადმი არისტოტელისათა“. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ეს თხზულებანი ერთ კრებულადაა შეკრული ამავე ხასიათის ლოგიკის ცნობილი კომპენდიუმის, იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ არსენ იყალთოელისეულ თარგმანთან¹⁵, რომელიც მას, როგორც ჩანს, გელათში აქვს შესრულებული (ამონიოსის თარგმანის ტერმინოლოგია ძირითადად მისდევს არსენისეული „დიალექტიკისას“). ამ ორი თხზულების თარგმანის ერთ კრებულში გაერთიანება უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ იგი სახელმძღვანელოდ გამოიყენებოდა. ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ხელნაწერთა ცნობების მიხედვით, თითქმის იოანე პეტრიწს უნდა ეთარგმნა არისტოტელეს „კატეგორიები“ და „პერი ერმენეიას“. მართლაც, ეს არ უნდა იყოს გამორიცხული, რადგანაც ერთგან, თავის „განმარტებაში“, პეტრიწი მსმენელს მიუთითებს ამ უკანასკნელზე: „ვითარ გვსწავლია პერი ერმენეიისაო“¹⁶, რაც, ყოველ შემთხვევაში, იმას მაინც მოწმობს, რომ გელათის სკოლაში არისტო-

¹⁵ S 2562 — ამონიოს ერმიასის „მოსახსენებელი“ პორფირი ფილოსოფოსის ხუთ ხმასა და არისტოტელეს კატეგორიებზე. შემდეგში: ა მ ო ნ ი ო ს ე.

¹⁶ იოანე პეტრიწი, შრომები, ტ. 2, განმარტება პროკლუსის დიალოგისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის, ტექსტი გამოსცეს, გამოკლევა დაურთეს შ. ნუსუბიძემ და სმ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1937, გვ. 28. შემდეგში: იოანე პეტრიწი.

ტელეს ეს ნაშრომი ისწავლებოდა. რაც შეეხება არისტოტელეს ლოგიკური ხასიათის ნაშრომებს, რომლებიც შუა საუკუნეებში „ორგანონის“ სახელითაა ცნობილი, იოანე პეტრიწი, სანამ გადავიდოდეს პროკლეს ტრაქტატის — „ღმრთისმეტყველების საფუძვლების“ განმარტების ძირითად ნაწილზე, განახილავს და აცნობს მსმენელებს (ოვ მოსწავლეებს) პროკლეს აპოფატეკური დასაბუთების შეთოდს და ჭეშთითებს არისტოტელეს სწორედ ამ ნაშრომზე. რომლის გარეშეც მისი აზრით, შეუძლებელია ლოგიკური გზით რისამე შემეცნება („ესე მცორედთა მიერ შემოიწაღვრა კანონი არისტოტელის „ორღანონი“, რომლინა თვნიერ უღონო არს რაჟსავე გაგონებაჲ სულისა მიერ სიტყუერისა“)¹⁷. ამასთან დაკავშირებით იოანე ფილოსოფოსი მოკლედ მიმოიხილავს არისტოტელეს მიერ დადგენილ ლოგიკურ კანონებს, თარგმნის და სათანადოდ განმარტავს მათს ძირითად ცნებებსა და ტერმინებს. გარდა ამისა, თავისი ნაშრომის სხვადასხვა თავში იოანე პეტრიწი, შემეცნების პროცესის ანალიზისას თუ ონტოლოგიის საკითხთა განხილვისას, ვრცლად ჩერდება ხოლმე სათანადო ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ცნებათა განმარტებაზე მსმენელთა და მოსწავლეთა „გასაგონად“.

სახელმძღვანელოს დანიშნულებას ასრულებდა აგრეთვე გელათის სკოლის მსმენლებისათვის ნეოპლატონიკოს ნემესიოს ემესელის ფსიქოლოგიურ-ანთროპოლოგიური ხასიათის თხზულების „Περί ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου“-ს („ბუნებისათეს კაცისა“) თარგმანი. მისი ხელნაწერის მიწერიდან ირკვევა — „ელღადელთა კმათაგან გარდამოიცა ესე ქართულად საკვრველისა ფილოსოფოსისა ჩუენისა პეტრიწისა მიერ იოანედ სახელდებულისა კელიონსა შინა გაენათისასა“¹⁸. ონტოლოგიურ საკითხებთან ერთად გელათის სკოლის მოღვაწეთა მორალურ-ეთიკური საკითხებთანმი განსაკუთრებული ინტერესის გამომხატველია იოანე სინელის ტრაქტატის „კლემენტის“ („სათნობათა კობის“) რამდენიმე თარგმანი, შესრულებული ამ სკოლის მოღვაწეთა მიერ პროზაულად: პეტრე გელათელის მიერ ფოტი პატრიარქის კომენტარებითურთ, თუ გალექსილი სახით, ორი სხვადასხვა ავტორის მიერ¹⁹. ეს თხზულებანიც სასწავლო-დიდაქტიკური დანიშნულებით გამოიყენებოდა (განსაკუთრებით გალექსილი ვარიანტები, დასამახსოვრებლად პარკვე და მოხერხებულა). მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოდ უნდა

17 იოანე პეტრიწი, გვ. 10-11.

18 S 1358, გვ. 266.

19 ო. ლოლაშვილი, გვ. 88; ქ. ბეზარაშვილი, იოანე სინელის „კლემენტის“ უცნობი ქართული ვერსია, „მაცნე“ ვენისა და ლიტ. სერია, 1987, 4, გვ. 129; შემდეგში: ქ. ბეზარაშვილი.

ყოფილიყო გამაოყენებელი გიორგი ამარტოლის „ხრონოლოგია“ და იოსებ ფლავიოსის „იუდაებრივი დასაბამისტყუაობა“, რომელთაგან პირველის თარგმანი არსენ იყალთოელს ეკუთვნის, ხოლო მეორისა — ტრადიციით პეტრიწს მიეწერება, მაგრამ სინამდვილეში მისა ეპიგონის შესრულებული ჩანს (შესაძლებელია, პეტრე გელათელსაც, რომლის პროზაული „კლემაქსიც“ ძალიან ახლოს დგას ენობრივი სტილითა და „ღვლარქნილი“ შანვირით ამ უკანასკნელ თარგმანთან). ამ ბოლო დროს ქ. ბეზარაშვილმა მიაკვლია კიდევ ერთ ახალ გელათურ გალექსილ რედაქციას იოანე სინელის „კლემაქსისა“²⁰.

მაგრამ გელათის მოღვაწენი მხოლოდ სასკოლო კომპენდიუმები თარგმნითა და შედგენით როდი კმაყოფილდებოდნენ. გელათის სკოლაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ეგზეგეტიკურ ლიტერატურას: როგორც ფილოსოფიური, ისე ბიბლიური ეგზეგეტიკის თარგმნას, შესწავლასა და დამუშავებას და, ამავე დროს, ორიგინალური კომენტარული ხასიათის ლიტერატურის შექმნასაც როგორც პრაქტიკული, სასწავლო, ისე მეცნიერული დანიშნულებითაც. ელანურა და ელინისტური ხანის ფილოსოფიური მემკვიდრეობის კომენტირება, როგორც ცნობილია, იყო თავისებური ფორმა დამოუკიდებელი, ახალი აზრის დამუშავებისა, ეს იყო მარჯვე საშუალება თავისთავად წმინდა და ფილოსოფიაში დახელოვნებისათვის. გარდა ამისა, ეს იყო ქრისტიანული მოძღვრების ფილოსოფიური საფუძვლების ძიებას გზა. მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში (მე-11-12 სს-ში), როგორც შ. ნუცუბიძე აღნიშნავს, „ბიზანტიის ფილოსოფოსები, ვიდრე ისინი არ გაპრისა კეისრისა და პატრიარქის აღიანამა, მიმოხილვისა და გარდამოცემის (αἰνῶσις, ἔκδοσις) საფეხურზე იდგნენ, ქართული ფილოსოფია კი არა მიმოხილვის, არამედ განხილვის, არა გარდამოცემის, არამედ გაგრძელების ნიჟარაზე იდგა“²¹. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს იოანე პეტრიწის კომენტარები ანუ „განმარტება“, რომელიც მან დაურთო ათენის პლატონური აკადემიის დიადოხოსის, პროკლეს ტრაქტატის — „Περὶ ἑξῆς θεῶν γένεσιν“-ს („ღვთისმეტყველებითი ელემენტები“) თარგმანს. ცნობილია, რომ ამ განმარტებებში იგი ანტიკური და ბიზანტიური ხანის ფილოსოფოსთა ნააზრევის ვადამუშავებასა და ინტერპრეტაციებს იძლევა გვიანდელი ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანული მსოფლმხედველობიდან ამოსულით. და მაშინ, როდესაც გელათში იოანე პეტრიწი პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლებს“ ღვთისმეტყველების ენაზე განმარტავს, ანუ, როგორც თვითონ იტყო-

20 ქ. ბეზარაშვილი, გვ. 129.

21 იოანე პეტრიწი, გვ. XXXVII,

და, „აღმართისმეტყველებს“ და ატიკელ ფილოსოფოსს (როგორც იგი უწოდებს, „ჩემს ატიკელს“), ქრისტიანული ეკლესიის ბერჯეს — პავლეს გვერდით აყენებს. ხოლო მის ფილოსოფიურ სისტემას ქრისტიანული მოძღვრების მეცნიერულ საფუძვლად თვლის, ბიზანტიაში იმპერატორის დავალებით ნიკოლოზ მეთონელი წერს პროკლე ამავე ტრაქტატის განმარტებულ თხზულებას. მის შესავალში იგი სასტაკად ამართახებს თავის თანამედროვეთ, რომლებაც ამ ფილოსოფიით იყენენ გატაცებულნი. მეთონელის თხზულების სათაურიდანვე ჩანს ავტორის დამოკიდებულება პროკლეს ამ ტრაქტატის მიმართ: „ნიკოლოზ მეთონელი ეპისკოპოსის მხილება პლატონური ფილოსოფოსისა, პროკლეს თხზულებისა „ეოლოგიის საფუძვლები“ — იმისათვის, რომ მან არ მოაქციოს მკითხველნი ცრუ რწმენის გავლენის ქვეშ და არ მიდრეკოს კეშმარტი რწმენის შეურაცხყოფისაკენ“²². მეთონელის აზრით, პროკლეს თხზულების „ყოველი თავი ღვთისადმი რწმენის საწინააღმდეგო აზრს უჭერს მხარს“. ამავე საშიშროებას ხედავს პროკლეს ტრაქტატის პეტრიწისეული თარგმანის მე-13 ს-ის (H 1337), ნუსხის ერთ-ერთი ანონიმური მინაწერის ავტორი, ოღონდ მეთონელისაგან განსხვავებით, იგი ამ თხზულების ორგვარი წაკითხვის შესაძლებლობას უშვებს: მწვალებლური თვალსაზრისითა და ორთოდოქსული ქრისტიანობისათვის მისაღები თვალსაზრისით: „ამის წიგნისაგან წარწყმდა სამგზის წყეული არიოზ და ამისგანვე განათლებულთა სამგზის მოიგეს ღვთისმეტყველებისა სახელი, დიდთა ბრძენთა: დიონოსი და ღრილოზ და ვასილი“. ამიტომაც აფრთხილებს იგი მკითხველს: ხოლო „შენ გინებად განწყმდილი მოიგე და ღმრთისა მიმართ საზღუარსა ნუ გარდაპვლინდები და არა საცთურ გექმნესო“. (H 1337, ფ. 3). მიუხედავად იმ ანაქრონიზმებისა, რომლებსაც ეს მინაწერი შეიცავს, მისი ავტორი, როგორც ჩანს, საკმაო სიღრმით ერკვევა თეოლოგიასა და ანტიკური ფილოსოფიის იმ დამოკიდებულებაში, რომელიც ჩვეულებრივი იყო, საერთოდ შუა საუკუნეების სკოლასტიკის პირობებში და კერძოდ, ქართულ სინამდვილეში: „ანტიკური, კერძოდ, პროკლეს ფილოსოფიის შემოტანა შუა საუკუნეების აზროვნებაში „წარწყმედის“ მიზეზიც შეიძლება გახდეს და „ღმრთისმეტყველის“ სახელის მოგებისაც“²³. შემთხვევით არ იხსენებს აქ მინაწერის ანონიმი ავტორი არიოზის სახელს. არიოზის და ორიგენეს „მთხრობელნი და ღელვანა“ აშფოთებს ამ თხზულებასთან დაკავშირებით მე-18 ს-ის ცნობილ სასულიერო მოღვაწეს, ტიმოთე გაბაშვილსაც. რომელიც წერს: „პროკლე დიადოხოსი, პლატონისი წიგნი იპოვების საქართველოსა შინა.

²² Νικόλαος ἐπινοήτων Μεμόνης, 1984, გვ. 3.

²³ შ. ხიდაშელი, იოანე პეტრიწი. თბ., 1956, გვ. 2.

უკეთუ მართლმადიდებლობით სძებნიდეს. ღვთისმეტყველება მაღალა და ჰერმეტიკი გეპოვოს. და უკეთეს ვერ კეთილად და უგულსბმოდ ეძიებდეს. ჰპოვნეს მას წინა მთხრობლნი არიონისნი და ორაგენესნი“. როგორც ცნობილია, არიონის წვალება გამოდიოდა ორაგენეს ტრინიტარული სუბორდინაციულობიდან და წმ. სამების ჰიპოსტასების იერარქიულობას აღიარებდა. პროკლეს წიგნისა და მისი პეტრიწ-სე-ული განმარტების „უგულსბმოდ“ წაკითხვისას, როგორც ჩანს, ასეთი „საკათურის“ გაჩენის წესაძლებლობა იქმნებოდა. ეს დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო პროკლეს ონტოლოგიური სისტემის. მისი ტრიადის ერთი — გონება (ნამდვილყოფი) — სული პეტრიწისეული ინტერპრეტაციებთან, უფრო ზუსტად, იმ ანალოგია-პარალელებთან, რომელთაც იოანე ფილოსოფოსი მთელი თავისი განმარტება-კომენტარების მანძილზე ატარებს ამ ტრიადისა და წმ. სამების პირველ ორ ჰიპოსტასთან, მაგრამ არა პირდაპირ, არამედ ერთი მხრივ, ზესთეროსა და მის ხატს — ნამდვილყოფს შორის და, მეორე მხრივ, მამა ლმერთსა და ძეს შორის მიმართებას ერთი და იმავე გამონათქვამებით „აღმართისმეტყველებს“.

შემთხვევითი არ არის, რომ იოანე „საღმართო ფილოსოფოსმა“ თავისი „დაფარული“ აზრების „გასაცხადებლად“ სწორედ პროკლეს ეს თხზულება აირჩია (თითქმის ორი საუკუნის შემდეგ დასავლეთში თომას აკვინელმაც სწორედ ეს ტრაქტატი დაუდო საფუძვლად თავის თეოლოგიურ მოძღვრებას). პროკლეს ტრაქტატი იოანე პეტრიწს, როგორც შუა საუკუნეების ტიპურ თეოლოგ-მოძღვარს, აინტერესებდა წმინდა ფილოსოფიური და თეოლოგიური, ამასთან პრაქტიკული თვალსაზრისით; მასში ხომ შეკუმშულად, კონსპექტურად, ზუსტი თეზისების სახით იყო წარმოდგენილი ღვთისმეტყველების ძირითადი საფუძვლები, ელემენტები. განხილული იყო ის ამოსავალი ფილოსოფიური პრობლემები, რომლებიც პლატონის ფილოსოფიის საფუძვლებს წარმოადგენენ და რომლებზედაც აშენდა ქრისტიანული ღვთისმეტყველების დოგმატიკა. კერძოდ: ერთისა და სიმრავლის, ერთისა და კეთილობის, ერთის სამსახეობის, მსგავსებისა და ზიარების, მიზეზისა და მიზეზთანის, წარმოობისა (ემანაციის, *επέσειν*, *επιθεσις*) და უკუქცევის, სერიებისა და გვარების, ერთის, გონებისა და სულის საკითხები. პროკლე მას აინტერესებდა, როგორც ტრიადული დიალექტიკის დიდოსტატი: მისი ონტოლოგიური სტრუქტურის ძირითადი პრინციპი — არსის სამი ძირითადი საფეხურის: ერთი — გონება — სული, როგორც ქრისტიანული სამების ანალოგის და პროკლეს განთქმული სწავლება გება — წარმოება — უკუქცევაზე მას ესაქიროებოდა, როგორც დასტური იმისა, რომ პროკლეს (//პლატონის) ფილოსოფია არა თუ ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ მოძღვრებას, არამედ გარკვეულ თანხმობა-

შეა მასთან: რომ პროკლეს (/პლატონის) ფილოსოფია არის ღვთის-მეტყველების (თეოლოგიის) საფუძვლები და რომ თეოლოგია არის უმაღლესი ფილოსოფია, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია ღვთაებრივი კეშმარიტების, არსის საიდუმლოს მიწვდომა. იოანე პეტრიწისათვის: როგორც გატაცებული ფილოსოფოსისათვის, რომლისთვისაც ფილოსოფიური ზედგანი ვარდა შემეცნების გზისა, ესთეტიკური ტკბობის საგანიცაა (იგი ხშირად აღნიშნავს: „ღუენიერ სედვათა ბრწყინვალებას“, ჰფიცავს „ხედვათა სურვილს“)... ვფიქრობთ, მთავარია, ფილოსოფიას არსებობის უფლება მოუპოვოს, მისი საპირობება დაასაბუთოს, თორემ ქრისტიანული სამების დოგმა მისთვის, მსგავსად თომა აქვინელისა, რწმენის სფეროს განეკუთვნება და რაციონალური გზით დასაბუთებას არ ექვემდებარება და არც საპირობებს: იგი კეშმარიტებაა, რომელსაც რწმენითა და ქრისტეს მიერ გამოცხადებით ეზიარება აღამანი. მაგრამ კეშმარიტება ერთია — „საუკუნითგან არსთადა თანაწარმოდგომილი წესი და სარწმუნოებაა“; იგი განფენილია მრავალ ცალ-ცალკე მდგომ გოდოლზე, რომელთაც ერთი ლოდო — „თაკილური“ — ქრისტე ჰკრავს. ერთ-ერთი ასეთი გოდოლი, რომელშიც დაფარულია „არსთადა თანაწარმოდგომილი წესი და სარწმუნოება“, არის ელინური სიბრძნე, კერძოდ, პლატონის „მიდმოსიტყვანა“ (ანუ დიალოგები). იგი „აღსახუმილა“ პროკლემ თავის კომენტარებში ამ დიალოგებზე. ამ ატიკელმა ფილოსოფოსმა, რომელმაც ნათლად წარმოაჩინა არსის წეს-რიგი (აქცია) და „რაოდენ იყო შესაძლო, იმეცადინა მყოფთა სასურვო და სატრფო, უოცნო და ზესთგონიერი ერთის“ შესაცნობად, ერთისა, რომელიც თვით პლატონის „უმწვერვალესი“ გონებისთვისაც კი მიუწვდომელი დარჩაო²⁴. და აი, იოანე ალმრთო ფილოსოფოსმა მიზნად დაისახა ამ ფილოსოფოსის — პროკლეს ონტოლოგიური სტრუქტურის განმარტება „შეწვენითა პირველისა სიტყვისა ქრისტესითა“, ანუ მისი „ღმრთისმეტყველება“, მისი გადმოცემა ქრისტიანული ღვთისმეტყველების ენაზე ((პროკლემ) ესრეთ მარტივად წესი და სირაჲ, რომელ არს ნათხზი ყოველთა, დააწყო და წარმოაჩინა, ვითარ გონებისა, სულისა, ბუნებისა და სხეულისა, რომელი — ესე თითოეული თვისა ადგილსა განეპმარტოთ შეწვენიოთა პირველისა სიტყვისა უფლისა ქრისტესითა“)²⁵.

მართალია, იოანე პეტრიწი, განსხვავებით იტალოსისაგან, მწვალებლურ აზრებს არ ქადაგებს, და მით უფრო, მათს დოგმატიზებას არ მო-

²⁴ იოანე პეტრიწი, გვ. 5.

²⁵ იქვე, გვ. 6.

იოხოვეს, როგორც ამას იოანე იტალოსი მოითხოვდა²⁶, მაგრამ პროკლეს ონეოლოგიური სტრუქტურის მისეული ქრისტიანოლოგიური ინტერპრეტაციები და ძლიერი გატაცება ელინური ფილოსოფიით, როგორც ჩანს, ექვს იწვევდა მის თანამედროვეებში. რომელთაგან ღვენასა. ზურსა და მტრობასი იგი გულსტიკივით მოგვიტხრობს: „მჩინობლთა და მრავალმჩინობლთა დ ესევეითა ლმობათაგან მიღმოვიბნეოდო, სენთა, უცხოებათა და შურთა და ვერაგობათა სახუმლისაგან მექმე აწ ამას ქამსა ქართელთა და ბერძენთა შორის. ქართველნი, თანადგომისა წილ და თქუმისა ესთა. ვითარმედ: წმიდასა განგებასა ღმრთისაჲა კაცი ტომისაგან ჩუენისა უწარმოებია ხელოვნებათაგან სულისათა დახელოვნებულა, ხედვათაგან გონებისათა გაგონებებული, ვინამ, თანდაუდგეთ, ვაძულოთ. ღმობათა მათა უნუგეშინსოთ, ტკივილითა მისთა ვეწამლნეთ, დაფარულთა მისთა ცხადად ვეშხარკნეთ, რაითა, ვითარცა უცხოდ ბუნებისაგან წარმოარსებულსა, მგავესი და ნაცვალი მისი უშთინოთ, რამეთუ მედინისა ბუნებისა არს კაცი და ქამი რღუევისა მისისა უცნაურობს, — არ ესთა არა-რამ ვერ ივულისხმეს, ვითარმედ, „ბრკალსა ჩემსა უმზირდეს სასაფრთხოდ სულისა ჩემისად“. ვინამ ძკრთასაცა უქრეს ესე. რომელ ორითა იპყრობოდეს სენითა: პირველ — მარტივად უმეცნეობითა სასწავლოთამათა, და კუალად მეორედ — თვთ მის უმეცრებისა უმეცრებითა, ვითარ იტყვის სოკრატ, რამეთუ „ძნელ სენი, არამედ უფიცხეს უმეცრებამ სენისამ“. ვინამ, თემცა მე რამეე თანსიუყარული და შეწვენამ მხუენებოდა მათგან, თანა-ვხდე ღმრთისა განგებათასა და. თვით მათ ხედვათა ვფუცავ სურვილსა, რომელ ენამცა ენისადა გამეწყო და ხედვამცა ფილოსოფოსთა განცდისამ მეარისტოტელურა და ღმრთისმეტყუელებამ ნიჟთისაგან მიუხებელი წარმომეყენაო“²⁷.

ღვენის მიზეზი გასაგებია: პროკლეს (ნიჟპლატონური) ფილოსოფია წარმოადგენს მოძღვრებას არსის იერარქიული სტრუქტურის შესახებ, სადაც ყოველი მომღვენო საფეხური (რიგი, სერია ანუ „სიზა“) წარმოადგენს მისი წონა (მალალი) საფეხურისაგან გამომდინარეობას და ამღენად, შესაბამისად, მის მდარე ანარეკლსა და ხატს. ამიტომ ყოველგვარი ანალოგია ამ სტრუქტურასა და წმ. სამების ჰიპოსტაზებს შორის იწვევდა დაეჭვებას ორთოდოქსთა მხრიდან. როგორც ზემოთ

26 იხ. მაგ., იოანე იტალოსის ტრაქტატი: „ორი საწყისის შესახებ“ (Ioannis Itali, Opera. ბერძნული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა გ. წერეთელმა, გამოსცა და გამოკლევა დაურთო ნ. კეკელიძემ, თბ., 1966. გვ. 144), სადაც იგი ლოგიკური შესწავლის საკითხს სეჟს ორი საწყისის დოგმატიზმის შესახებ. მაშინ, როდესაც იოანე პეტრიწი ლოგიკური შესწავლის გზითვე მიღის ერთი — კეთილი საწყისის სტანტანტიურობის აღიარებამდე. იხ. იოანე პეტრიწი, გვ. 219.

27 იოანე პეტრიწი, გვ. 222.

ენახეთ, ჭეშმარიტების ლოგიკური მეთოდით ძიების ამ გზაზე ბევრი ბინანტიელი თეოლოგი და ამასთანავე ეკლესიის გამოჩენილი მოძღვარი ვერ გაეცქია ანათემასა და ეკლესიიდან განკვეთას (აშრიტომ იყო. რომ ბინანტიელ იმპერატორებს არც თუ იშვიათად უხდებოდათ საგანგებო ედქტივებით საეკლესიო ღირებულების გარშემო კამათის აქრძალვა). მაგრა ამ იოანე პეტრიწმა. მიუხედავად ბერძენთა და ქართველთაგან დევნისა, როგორც თვითონვე ამბობს. დაჯილათს (ალმამენებლის) „წყალობათა და თანადგომასა მინდობილმან“, დაუქვეყნებელი შრომის. უძილო ღაწვებისა და სულიერი ტვირლების გზით მიაწვ შექლო „ნუთონსაგან მიუხებელი (მატერიისაგან განუყენებელი) ღვთისმეტყველების წამოჩენა“.

პეტრიწის ღვთისმეტყველებს ქვეყნუხედს ნამდვილყოფი წარმოადგენს, რომელსაც დასტორილებს მისი თეოლოგიური ხედვა მთელი „განმარტების“ მანძილზე. ნამდვილყოფი (რუსად) პროკლეს ონტოლოგიურ სტრუქტურაში გონების სფეროს (რიგს. სერას) და „გვართა“ (იდეათა) ადგილს წარმოადგენს²⁸. იგი არის პირველი არხი და პირველი მყოფი, რომელიც თავის ხატად „მორთო და აღამყო“ ზესთერომა და კეთილობამ. იოანე ფილოსოფოსს „განმარტების“ მთელი ტექსტის მანძილზე აქცენტრირებულია ნამდვილყოფის ანალოგია ძელოგოსთან, ისევე როგორც წარმოსახველი, შეუცნობელი ზესთეროთისა უხილავ და შეუცნობელ მამა-ღმერთთან. ამ ტექსტს სხვადასხვა ადგილების ურთიერთშეჯერების შედეგად ნათლად იკვეთება, ერთი მხრივ. ნამდვილყოფი, რომელიც „მსგავსი, ხატი და „ეკმაგოა“ (ამონატორფრია) „უთქვი, უოცნო დაა უცნაური“ ერთისა, „რომელსა მამობადაცა ჰყარა სიტყუამან“. და, მეორე მხრივ, ძე-ქრისტე, „რომელ არს ხატი ღმრთისა უხილავისა“ (II კორინთ. 4,4; ფილპ. 2,6). პაულე მოციქულის ამ სიტყვებს გულისხმობს პეტრიწი, როდესაც მსგავსებით შედეგად მიზეზისაგან მიზეზთანის წარმოჩენაზე ლამპარაკობს: „სიტყუამ ჩემ გონებამზისა პაულესი შემოვალს აქა, რამეთუ იტყვს ხატად და მსგავსად და ეკმაგიოდ მის ერთსად, რომელსა მამობადაცა ჰყარა სიტყუამან²⁹. „უცვალებელი ხატი“ მამისა არის „უპირმშოფესი სიტყუა“ რომელსაც, პეტრიწის სიტყვებით. ფილოსოფოსი (ანუ პროკლე) „უწოლს გუართა გუარად და საზღუართა საზღუარად“ (იქვე). პირველი საზღუარი (და პირველი უსაზღრობა) კი არ არის ნამდვილყოფის გვართმთავარი ანუ სირათმთავარი, რომელიც ყოველავეს გან-

²⁸ „ნამდვილყოფისა“ და მისი სფეროს შესახებ პროკლეს ფილოსოფიაში იხ: ან ხარანაული, წყართა გამოყენების მეთოდოლოგია პროკლე დიალოხისისა და იოანე პეტრიწის შრომებში. საკანდ. დისერტაცია, 1990 წ.

²⁹ იოანე პეტრიწი, გვ. 78.

საზღვრავს და, რომელსაც აწ ჩუენ ძე უწოდეთ³⁰ — დაასკენის პეტრიწი.

ამგვარად. ერთი მხრივ ნამდვილმყოფის, როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მიმართება ზესთ-ერთთან, როგორც შიპი ხატისა და მსგავსისა, ბოლო მეორე მხრივ. ღმრთის უპირმყოფი სტყევის — ძის. როგორც ხატის, მიმართება მამა ღმერთთან, რომლის „სიპიდიდრე მას თეს შორის შოაქეს“ — ეს ანალოგია ადვილად ეთანხმება ორთოდოქსული ქრისტიანობის თვალსაზრისს: ნამდვილმყოფი, რომელიც არის საუკუნეზე უწინარეაი („ქრისტე იყო პირველ საუკუნეთა“). მიზნო-ყოველთა საუკუნეთა. პირველი საზღვარი და პირველი უსაზღვრობა. უცნაურმა და უთქმელმა ზესთ-ერთმა, რომელსაც პატივსაცემის წაღილმა „სიმაღლა ქაღრა წოდებაჲ“, წარმოაჩინა თავის ხატად და ტეიფარად. ამავე დროს, „ივავად“ ანუ ნიმუშად ყოველთა მყოფთა. („ქრისტე ძედ კაცისად დაჰმედა მამამან, ესე იგი არს, ბეკდალ მისსა და ხატად იშვა ცხოველისა უქცეველობისა და ბუნებისა იგივეობისა მიმართ განმცხადებელად“)³¹.

მაგრამ ეს ანალოგია, მეორე მხრივ (თუ მას პირდაპირ გაიგებდნენ), საკმაო საფუძველი იყო იმ „საცთურისა“, რომელსაც წარმოშვა არიოზის წვალება. რადგანაც ნამდვილმყოფი პროკლეს და პეტრიწის, როგორც ფილოსოფიის ონტოლოგიურ სტრუქტურაში „დამპყლულა“, „ჰიგის“ ვონების სფეროში, რომელიც დაბლა დგას ზესთ-ერთზე ისევე. როგორც სულის სფერო — ვონებისაზე... ცხადია, ეს გადახრა არ გამოჰპარკივთ ბერძენ და ქართველ ორთოდოქსებს, რომელთა მხრიდან დევნაზეც გულისტკივილით ლაპარაკობს პეტრიწი. საფიქრებელია, რომ თავისი მართლმადიდებლობის დასამტკიცებლად იგი წერს საგანგებო ტრაქტატს წმ. სამების შესახებ, რომელიც ხელნაწერებში (და გამოცემებშიც) ერთვის განძარტების ტექსტს ბოლოსიტყვაობის სახით. ამ ტრაქტატში, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ „სამობით ზედვისათვის საღმრთოესათა ბუნებისა“, განხილულია სამების წინაწარმეტყველების მასალა „ფსალმუნთა“ წიგნიდან („ფსალმუნნი“ განხილულია როგორც „სამების ანგელოზი“ ანუ მაცნი), მოხმობილია სათანადო ეგზეგეტიკური მასალა გრაიოლ ნაზიანზელის, ბასილი დიდის თხზულებებიდან და ნაწვენებია, თუ როგორ „თანმეხმეობს“ მასთან „ღვთისმეტყველების მიპრონი“ — პლატონი და მისი „მონაცვალე“ პროკლე. განხილულია აგრეთვე სამებას დამადასტურებელი ემპირიული მასალა გეომეტრიის, მუსიკის, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა, რიცხვთა, სტრატეგიული ხელოვნების მოშველიებით (ცნობილია, რომ ამ ხერხს წმინდა მამები ადრე საუკუნეებში

³⁰ იოანე პეტრიწი, გვ. 81.

³¹ A 52, თეოფილაქტი, გვ. 46.

იკნებდნენ წმ. სამების ჰიპოსტასების შესახებ მოძღვრების ნათელ საყოფად). მოსე გოგიბერიძის თქმით. „იოანე პეტრიწმა ბეწვის ხიდზე გაიტანა ეს სახიფათო პრობლემა და დაასაბუთა, რომ ყველაფერი, რაც არსებობს, არსებობს სამებისა და ერთარსების სახით: ე. ი. არსება ერთად, ხოლო არსობა მისი არის სამება“³². ამ ტრაქტატში იოანე პეტრიწი იცავს უფლებებს ელინთა ფილოსოფიისა. რომელიც მისააზრით, არა თუ არ ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ მოძღვრებას სამებისა და არსთა შესაქმნის საიდუმლოების შესახებ, არამედ წარმოადგენს შემეცნებით გზას ამ საიდუმლოს ამოცნობისაკენ. მას უნდა აჩვენოს, რომ პლატონი და პროკლე „თანმეხმეობენ“ და „თანადაეულად აღუბანა“- „სამების ანგელოზს“. „ჩემს ორდელისს — დავითს“, წინასწარ მტყვევლს.

გარდა ამისა, პეტრიწის ათვალწუნების მიზნით, შესაძლებელია ისიც იყო, რომ მან შექმნა ბიბლიურ თხზულებათა ქართულ კანონიკურ, როგორც იგი უწოდებს, „უღუმპიელთა“. თარგმანებში თავისი შესწორებები შეეტანა სათანადო დასაბუთებით. ცნობილია, რომ ამავე მიზნით ეფრემ მცირესაც ეკვის თვლით უყურებდნენ.

ბიბლიურ თხზულებათა თარგმანები დროთა განმავლობაში, პერიოდულად ახლდებოდა და ამგვარად იქმნებოდა ქართულ თარგმანთა ახალი რედაქციები. მაგრამ პრინციპი თარგმანთა განახლებისა ერთი იყო: მთარგმნელებს წინ ედოთ ძველი თარგმანები და მათი ბერძნულ დედნებთან შეჯერების გზით, ამ ტექსტთა წმინდა მამების განმარტებების, სხვადასხვა ლექსიკონებისა და მათი თანამედროვე ქართულ ენის მონაცემების გათვალისწინებით ცვლილებები შექმნდათ ამ ძველ თარგმანებში. ამ გზით, ერთი მხრივ, არ წყდებოდა მემკვიდრეობითი ხაზი, ხოლო მეორე მხრივ, თარგმანი იხვეწებოდა საზოგადოების ახალი მოთხოვნოვების შესაბამისად. სამწუხაროდ, ეს ტრადიცია შეწყდა მე-13 საუკუნის შემდგომ საქართველოს მძიმე ისტორიულ-პოლიტიკური უბედობის გამო.

³² მ. გოგიბერიძე, პეტრიწი და მისი მსოფლმხედველობა, წიგნში: რუსთაველი, პეტრიწი, პრელებები, თბ., 1961, გვ. 191.

დასახელება მელნიქიშვილი

გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა
(აქადემია)

(ძირითადი მიმართულება და ლიტერატურულ-სააზროვნო
ინტერესები) *

აღსანიშნავია, რომ გელათის სალიტერატურო სკოლა, რომელიც ქართული კულტურისა და ლიტერატურის (თარგმანის) ისტორიაში ელინოფინური მიმართულების ერთ მძლავრსა და მნიშვნელოვან შტოს წარმოადგენს, სათავეს იღებს სწორედ ეფრემ მცირის — შავი მთის ფილოლოგიური სკოლიდან და მისი პრინციპების გამგრძელებლად და განმავითარებლად გვევლინება. როგორც ცნობილია, სიტყუასიტყვით, ზედმინეუნი თარგმანს საფუძველი ჩაეყარა ანტიოქიის მახლობლად მდებარე შავი მთის ქართველთა მონასტერში, სადაც მოღვაწეობდა „გიორგი მთანმიდლის ცხოვრებიდან“ და ეფრემ მცირის ანდერძ-მინანერებიდან კარგად ცნობილი ქართველი ბერი გიორგი დაყუდებული ანუ შეყენებული, რომელიც ამ საქმის მოთავე და სულისჩამდგმელი უნდა ყოფილიყო. არაერთი ხელნაწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ დედანთან დააზლოების მიზნით გიორგი დაყუდებული მოითხოვდა უკვე ნათარგმნ ძეგლთა ხელახლა თარგმანსა და გამართვას. ასე მაგ., ეფრემ მცირის ერთი ცნობილი ანდერძიდან, რომელიც ერთვის მის მიერ რედაქტირებულ სამოციქულოს ტექსტს, ვგებულობთ, რომ გიორგი მთანმინდელს, რომელსაც გარკვეულ ხანს შავ მთაზე უზღებოდა მოღვაწეობა, „დიდისა მოღუანისა, გიორგი დაყუდებულის იძულებითა და ბრძანებითა კუალად უსრულესად და უნმიდესად ეთარგმნეს „დავითნი და სამოციქულო ნიგნნი“, მაგრამ გიორგი მთანმინდელს, როგორც ჩანს, ბევრი ადგილი, რომელიც „მრავალსა პირსა აღიარებდა“, ჩვეულებისამებრ „ძუელისავე თარგმანისადა მიუყვანებია“. ამიტომ ეფრემ მცირე იძულებული გაშხდარა მისი თარგმანი ხელახლა შეეჯერებინა ბერძნულ დედანთან და შეესწორებინა „ბერძნულისა ძალისაებრ, თანაშენეწენითა და ნინაძლომითა

* დასახრული: დასაწყისი იხ. „ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე“ № 1, 1993.

თარგმანთა და ლექსიკონადთა".³³

ახალი მთარგმნელობითი მეთოდისა და სტილის ძიებანი ამ ხანის მოღვაწეთა ურთიერთანამშრომლობითა და შეთანხმებით ხორციელდებოდა. ეფრემის არაერთი ანდერძი მონშობს იმავე გიორგი დაყუდებულს, საბა, თუხარელის, ანტონ ტბელის, იოანე ფარაკნელის და სხვათა (მათი სახელები ხშირად ფიგურირებს ეფრემ მცირის ფილოლოგიური ზასიათის შენიშვნებსა და ანდერძებში), დამოკიდებულებას, საერთოდ, ფილოლოგიური მუშაობისა და, კერძოდ, მთარგმნელობითი საქმიანობისადმი, რაც ძირითადად დედნისეული აზრის ზედპინეწითი სიზუსტით გადმოცევაში მდგომარეობდა. ხოლო, თუ თარგმნისას ქართული მოითხოვდა სიტყვის „შემატებას“, „კლებას“ ან რაიმე განმარტებას, ისინი „კიდესა სტიქონისასა“ განსაკუთრებული ნიშნების — „იოტასა“ და „უსაკუთრესის“ დასწივ, ამიაზე უნდა გაეტანათ. ეს და სხვა სიახლეები, რომლებიც დანერგა ეფრემ მცირემ ქართული თარგმანის თეორიასა და პრაქტიკაში, შეითვისეს და, თავის მხრივ, განავითარეს, არსენ იყალთოელმა და იოანე პეტრინმა, რომლებიც თარგმანის ხელოვნებას, როგორც ჩანს, ეფრემის ხელშეწყობით ეუფლებოდნენ ისე, რომ პრაქტიკულად ეხმარებოდნენ კიდევაც თავიანთ მოძღვარს ამ საქმიანობაში.³⁴ არ არის შემთხვევითი, რომ ეფრემ მცირემ, რომელიც თავის თავს არ თვლიდა განსწავლულად ფილოსოფიაში,³⁵ არსენ იყალთოელი და იოანე „საღმრთო ფილოსოფოსი“ სწორედ ფილოსოფიური ხასიათის თხზულებათა თარგმანში დაიბნა, როგორც ამ საქმეში ზედმინეწილი და მეცნიერი, რომელთაც საუფძვლიანი სქოლასტიკური განათლება მიიღეს კონსტანტინეპოლში, მანგანას აკადემიაში. ამ მხრივ დამნივლოვან ცნობებს გუანედის თვით ეფრემ მცირის ანდერძები: იოანე დამასკელის „წყარო ცოდნისად“-ს ეფრემისეული თარგმანის ანდერძ-ნამაგიდან ცნობილი ხდება, რომ ეფრემის „კეთილი თანამოღვანე და განმამდიერებელი“ ამ ნიგნის თარგმნისას სხვებთან ერთად იყო არსენ იყალთოელიც (A 24,137), ხოლო ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თხზულების I ნიგნის თარგმანის A 110 ხელნაწერში დაცული ეფრემისავე ანდერძის თანახმად კი „იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი და კორციელად ღრამატიკოსი“ ყოფილა მისი „პირ და გონება და სიტყუა“ ამ თხზულებაზე მუშაობისას და რომ „არა თუმცა იგი ყოფილ იყო მოძღვარ და ძალმწე ჩემდა, მიხედვადმცა ვერ ვიკადრებდი

33 საქმე მოციქულთა, გამოსცა და გამოკლევა დაურთო ი. აბულაძემ, თბ. 1950, გვ. 30. შემდეგში: საქმე მოციქულთა.

34 ი. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ლ. ი., იოანე პეტრინი-ჭიმჭიმელი, ნიგნში: იოანე პეტრინი, სათნოებათა კიბე. გამოსაცემად მოამზადა გამოკლევა და შენიშვნები დაურთო ი. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ლ. ი., 1967. გვ. 36. შემდეგში: ი. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ლ. ი.

35 ი. ო. ა. ნ. ე. დ. ა. შ. ა. ს. ე. ლ. ი., დიალექტიკა. ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსცა და გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. რაფაეამ, თბ. 1976, გვ. 66. შემდეგში: ი. ო. ა. ნ. ე. დ. ა. შ. ა. ს. ე. ლ. ი.

გზის თუალისა ამის ნიგნისასაო". საღმრთო ფილოსოფოსად, ასევე პლატონურ ფილოსოფოსად და კორციელად ღრამატიკოსად იოანე პეტრიანი იხსენიება ძველ ქართულ ხელნაწერებში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ იოანე პეტრიანის ნოდება უნდა ყოფილიყო არა უბრალოდ „ფილოსოფოსი“, როგორც ეს ლიტერატურაშია აღნიშნული, ³⁵ არამედ „საღმრთო ფილოსოფოსი“, რაც უმაღლესი, პირველი ფილოსოფიის სტეციალისტს, ანუ თეოლოგს უნდა ნიშნავდეს. ვინც არ უნდა იყოს ეს იოანე „საღმრთო ფილოსოფოსი“, იგი, როგორც ამ ანდერძიდან ჩანს, არის მთარგმნელის „მოძღვარი და ძალმწე“, ანუ ნინამძლოლი, გზის მარჯვენა და დამხმარე კერძოდ ამ თხზულებაზე მუშაობის პროცესში და არა საერთოდ მისი მოძღვარი-მასწავლებელი ³⁷ მნიშვნელობით; როგორც, ჩვეულებრივ გაგებულა სამეცნიერო ლიტერატურაში და ასეთი არასწორი გაგების საფუძველზე ურთიერთსაინანაღმდეგო დასკვნებია გამოტანილი. ³⁸ იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი და არსენ იყალთოელი გამოცდილ ფილოლოგსა და მთარგმნელს, ეფრემ მცირეს, ეხმარებოდნენ რთულ ფილოსოფიურ ტექსტებზე მუშაობაში, როგორც ამ საქმის მეცნიერნი და მოძღვარნი.

სწორედ ამგვარ თანამშრომლობას უნდა გულისხმობდეს ეფრემ მცირის კიდევ ერთი ანდერძის სიტყვები: „მე ძალისაებრ ვიღუნიდ სიმართლესა და შედარებასა ბერძულისასა მრავალთა მეცნიერთა მოძღუართა პერძენთა და ქართულთა გამოკითხვითაო. ³⁹ იმ მეცნიერ სპეციალისტ-მოძღვართა შორის, რომელთაც ეფრემ მცირე თარგმნის პროცესში იხმარდა და ეკითხებოდა, როგორც ვნახეთ, არსენ იყალთოელი და იოანე საღმრთო ფილოსოფოსიც იყვნენ. როგორც ჩანს, კონსტანტინეპოლის უნივერსიტეტის (მანგანას აკადემიის) კურსის დამთარგმნისას და იქ გარკვეულ ხანს მოღვაწეობის შემდეგ მიიღო პეტრინმა „საღმრთო ფილოსოფოსის“ ანუ თეოლოგის ნოდება და ამ ტიტულით იხსენიებს მას ეფრემ მცირე.

35 შ. ნ. უ. ც. უ. ბ. ი. ძ. ე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ.2,თბ.1958, გვ.21; შემდეგ-ში: შ. ნ. უ. ც. უ. ბ. ი. ძ. ე. ი. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ი. ლ. ი. გვ.38.

37 მართალია, უკვე ძველსავე ქართულში სიტყვა „მოძღვარი“ სუბსტანტივადაა ქცეული და ჩვეულებრივ, მასწავლებლის და დამრიგებლის, „სულიერი მამის“ მნიშვნელობით იხმარება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ჭკვი ამოსავალი მნიშვნელობით აღარ იხმარებოდა: მოღვარი არის ძელუ ზმნის სასუბიექტო მიმღეობა და ნიშნავს „ნინამძლოლს, გზის მარჯვენაბელს“, იმას, ვინც ნინ მიუძღვის. აქედან, ვინც არიგებს, ასწავლის, ე.ი. გადატანით—საერთოდ მასწავლებელი. ეფრემის სხეულად ანდერძში ეს სიტყვა თავისი ამოსავალი, მიმღებური მნიშვნელობით არის ნახმარი: „ნინამძლოლი, გზის მარჯვენაბელი, გამკეალავი, მრჩეველი, დამრიგებელი“, კერძოდ, ამ საქმეში გზის მარჯვენაბელი, ნინამძლოლი მასწავლებელი და არა საერთოდ მასწავლებელი და, მითუშეტეს, აღმზრდელი.

38 ი. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ი. ლ. ი. გვ. 38.

39 საქმე მოციქულთა, გვ. 32.

ნილ არათა გარდამოვანებდე⁴³ და განსხვავებით ეფრემ მცირისაგან, რომელიც ქედს იზრიდა ათონელთა ავტორიტეტის წინაშე და მათს წამუშავეში რიდიდა და კრძალვით შექონდა შესწორებები, ამკარად დაუპირისპირდება ამ „ულუმპიელეს“.

იოანე პეტრიანი, რიჩელვაც გელათში ახალ სიმალღეზე აიყვანა და განავითარა შავ ნიაზე მიღებული მთარგმნელობითი თეორია და კრატტიკა, არა თუ ქედს იზრის, არამედ მკაცრად აკრიტიკებს „ულუმპელთა“ თარგმანებს, იგი საყვედურობს ძველ მთარგმნელებს იმის გამო, რომ ისინი ღრმად ვერ სწვდებოდნენ და ზუსტად ვერ გადმოსცემდნენ სახარებაში, საწოციქულოსა და სხვა ამგვარ ნიგნებში დაუწჯებულ აზრებს, სოლო, რაც შეეხება ფილოსოფიას, ამ დარგში ხომ ჩვენებს არ ჰქონიათ დიდი გამოცდილება, რადგანაც ჩვენში მიღებულია ადვილია და ჩვეუელთა სათარგმანოთა შორის თხზვა და შორთვა ენისაო, მე კი რთული ფილოსოფიური თხულებების თარგმნისას სიმარტივეს და ენის შესაძლებლობებს მივსდევ მანამდის, სანამ „მეტითა სილიტონითა აზრს“ ვნება და დაშლა არ შევმთხუევის⁴⁴. ბიბლიურ ტექსტთა ძველი თარგმანებიდან მოყვანილი მაგალითების განხილვით პეტრიანი, განსხვავებით ეფრემ მცირისაგან, დაუფარავად, კატეგორიული ტონით ამუღავენებს თავის კრიტიკულ დამოკიდებულებას ათონელებისადმი და აცხადებს, რომ „სიტყვის ვრცლად წარვლისა“ რომ არ მერიდებოდეს, „გიჩუენთმცა თქუნთა ულუმპიანთა ძლევენიო“⁴⁵.

ამგვარად, შავი მთისა და გელათის სკოლის მოღვაწეთა მთარგმნელობითი მეთოდის ძირითადი მოთხოვნა იყო ზუსტი, ადეკვატური თარგმანის ხელოვნების დაუფლება. ამისათვის კი საჭირო იყო სათარგმნი ტექსტის ყოველმხრივ შესწავლა და მისი სწორად გაგებისათვის იმ განმარტებების გათვალისწინება, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში იქმნებოდა ქრისტიანი მამების მიერ. რაც შეეხება ფილოსოფიურ ლიტერატურას, მისი თარგმნა და გაგება კომენტარებთან ერთად პირველი წყაროების უშუალო შესწავლასა და გამოყენებას მოითხოვდა. ამიტომ იყო, რომ გელათის სკოლაში განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდნენ ეგზეგეტიკურ ლიტერატურას, როგორც ბიბლიურს, თეოლოგიურს, ისე ფილოსოფიურს. ინტერპრეტაცია-კომენტარების შესწავლა და გათვალისწინება აუცილებელი იყო ტექსტის გაგებისა და სწორად თარგმნისათვის. ამიტომ იყო, რომ

43 იო ა ნ ე ე ტ რ ი ნ ი, შრომები, ტ.2, განმარტებამ პროკლესტს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის, ტექსტი გამოსცეს, გამოკლეუა დაურთეს ჰ ნუცუბიძემ და სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937, გვ.108. შემდეგში: იო ა ნ ე ე ტ რ ი ნ ი.

44 ი ქ ე ე. გვ. 222.

45 ი ქ ე ე. გვ. 219.

ეფრემ მცირე ბიბლიურ ტექსტთა ძველი ქართული თარგმანების დაზუსტებაზე მუშაობისას უამრავ განმარტებასა და ლექსიკონს იშველიებდა: „ესევეთართა ღრმათა ადგილთა, სადაცა უკმდა შეცუალებამ და სხუებრ ცუალებამ სამოციქულისა ქართულსა, რომელ ჩამინლა ძლით გულისკმა. იყოფებოდის, ოდეს საძნი, გინა ოთხნი თარგმანნი პავლისანი და ეგედენნივე ლექსიკონნი. რომელ არიან ღრმათა ნიგნურთა სიტყუაჲ: ზედა განყობილნი სიტყუანი — ერთად შემოვკრიბნი, მაშინლა ძლით მოუპოი მსგავსებული სიტყუაჲო“⁴⁵. ხოლო, რაც შეეხება პეტრინს, თეოლოგიური პრობლემების განხილვისას იგი, ისევე როგორც მისი დროის ზოგი ბიზანტიელი მოაზროვნე, გარდა პატრისტიკული ლიტერატურისა, ამოდიოდა ნეოპლატონური ფილოსოფიური სისტემიდან და ეყრდნობოდა ანალოგიის მეთოდს. მის მიერ ბიბლიური ტექსტის კანონიკურ თარგმანებში შეტანილი შესწორებები და მსჯელობანი ამასთან დაკავშირებით ეყრდნობა სწორედ ნეოპლატონურ თვალსაზრისს არსის იერარქიულობის შესახებ. კერძოდ, ღმერთის მიერ „შესაქმე კაცისა“ პეტრინის, როგორც ნეოპლატონიკოსის მიერ, გააზრებულია საფეხურებრივად: ადამიანი შეიქმნა არა „ხატად ღმრთისა“, როგორც ეს ძველ, კანონიკურ თარგმანშია გაგებული, „მოვედით და ვქმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩუენდა“ (დაბ. 1,26), არამედ ღმერთის ხატის მსგავსად: Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὅμοιωσιν—არამედ მოსე იტყვის ესთა: „მოვედით და ვქმნეთ კაცი ხატისაებრ და მსგავსისა ჩუენისა“⁴⁷. ამგვარად, იოანე ფილოსოფოსისათვის, როგორც ნეოპლატონიკოსისათვის, კაცი არის არა უშუალოდ ღმერთის ხატი, არამედ მისი „ხატის ხატი“. ხოლო მამა-ღმერთის უშუალო ხატი არის ძე-ქრისტე, რომლის ხატის მიხედვითაც შეიქმნა კაცი. ქრისტე რომ „არის ხატი ღმერთისა უხილავისაჲ“, ეს აზრი იკითხება პავლეს სხვადასხვა ეპისტოლეში: „(ქრისტე), რომელი-იგი ხატი ღმრთისა იყო“ (ფილიპ. 2,6) „ქრისტე, რომელი-იგი არს ხატი ღმრთისა უხილავისაჲ“, (II კორ. 4,4) „განაჩინა თანამსგავსად ხატისა მის ძისა თვისისა“ (რომ. 8,9). ამიტომაც, რომ პროკლეს 29-ე თავის განმარტებაში, რომელიც მიზნებიდან მიზნოზანის (შედევის) გამომდინარეობას ეხება მსგავსების საფუძველზე, როგორც ზემოთაც ვთქვით, პეტრინი იმომეებს სწორედ „ჩუენი ეკლესიის შემოძღვრის“ — პავლეს სიტყვებს: „ვინაჲცა სიტყუა ჩემ გონებაშისა პავლესი შემოვალს აქა, რამეთუ იტყვს ხატად და მსგავსად და ეკმაგიოდ მის ერთისად, რომელსა მამობაჲცა ჰკადრა სიტყუამან“⁴⁸ პავლეს ამავე სიტყვებს ეყრდნობა თეოფილაქტე ბულგარელი

46 საქმე მოციქულთა, გვ. 29

47 იოანე პეტრიწი, გვ. 219

48 იოანე პეტრიწი, გვ. 78

იონეს სახარების განმარტების შემდეგ კონტექსტში: „ეინათგან ხატიცა არს მამისა ძე და აღმონაბეჭდავი და მსგავსებაჲ“⁴⁹.

ამგვარად, „ხატად იცხა და ეცნაგიოდ და აღმონატვურად და ბეჭდად“ დაჰბადა ლმურთა ძე-ქრისტე, ხოლო კაცი შექმნა „ხატისაებრ და მსგავსისა თვისისა“. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს პეტრინის განმარტების ტექსტში სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებული მსჯელობანი ერთისა და მისი ხატის — ნამდვილყოფის ანუ პირველი არსისა და პირველი მყოფის, პირველი გონების — ლოგოსის შესახებ. ერთ-ერთი ასეთი მსჯელობა დაკავშირებულია პროკლეს ტრაქტატის 101-ე თავის განმარტებასთან. ეს პარაგრაფი ეხება გონების, ცხოვრებისა და მყოფობის ურთიერთმიმართებას. ამასთან დაკავშირებით პეტრინი კვლავ იყენებს პაულე მოციქულის გამონათქვამს და მისი საშუალებით შესაბამისობას (ანალოგიას) ამყარებს პირველ მყოფსა ანუ ნამდვილ მყოფთან: „ესე ხედვანი განგყოფენ ცხადად პირველსა მყოფსა და პირველსა გონებასა. პირველად უკუე მყოფად ნამდვლყოფი გაიგონე, რამეთუ მან მიილო პირველი მყოფობა მის ყოველთა ძალთა ზესთაჲსა ძალისაგან და წარმოდგა პირველად და მიზუნად ყოველთა მყოფთან, ვითარცა ხატი მის პირველისა ერთისაჲ, რომელი შეადგა მან უთქუმან და ზესთამან ყოველთამან და დადგა ხატად თვისდა და იგივად ყოველთა მყოფთად“⁵⁰.

ამგვარად, იონანე პეტრინმა შეიტანა მნიშვნელოვანი შესწორება ბიბლიის „შესაქმის“ ნიგნის კანონიკურ ქართულ თარგმანში იმ თვალსაზრისიდან ამოსვლით, რომ არსის იერარქიაში უშუალოდ მომდევნო არის ხატი და მსგავსი წინა რიგის სირათმთავრისა, ამიტომ ღმერთის ხატი არის ქრისტე (რამიც იგი პაულე მოციქულს იმონებეს), რომელიც არის ნიშუში ანუ „იგავი“ ადამიანისა, ისევე როგორც ნამდვილ მყოფი არის „იგავი ყოველთა მყოფთა“. ასეთი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას მას, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, თვით ბერძნული ტექსტი აძლევდა, სადაც წერია: Πουτμασεν δὲσθραπον κατ' εἰκασα ημετέραν καὶ καθ' ἑμοισασι, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „შექმნათ კაცი ჩვენი ხატის მიხედვით და ჩვენი მსგავსისა“ ანუ „ჩვენი ხატისაებრ და ჩვენი მსგავსისა“ (რუს. თარგმ. „Сотворим человека по образу нашему и подобно нашему“).

პეტრინის შესწორება, როგორც ჩანს, მიიღო საბამ, რომელმაც მის მიერ წარედატქიე მცხეთურ ბიბლიაში იგი შეიტანა ოდნავი სხვაობით: „ვექმნეთ კაცი ხატისაებრ და ჩვენისა მსგავსებისაებრ“ (დაბ.1,26) თუმცა კი შემდეგი მუხლი მისდევს ძველი რედატქიის წაკითხვას: „და შექმნა ღმერთმან კაცი

⁴⁹ თ ე ო ფ ი ლ ა ქ ტ ე მ თ ა ვ ა რ ე მ ი ს კ ო პ ო ს ი ს ა ე უ ლ -
ღ ა რ ი ი ს ა ი, თარგმანებაჲ იონანის სახარებისაჲ, F 52, ფ. 46.

⁵⁰ ი ო ა ნ ე ე ტ რ ი ნ ი, გვ.148

სახედ თვსად და ხატად ღმრთისა შექმნა იგი" (დაბ. 1,27), რაც იმის დამადასტურებელი უნდა იყოს, რომ იმ ხანებში პეტრინისეული შესწორების მსოფლმხედველობრივი საფუძვლები მთლად ნათელი და გააზრებული აღარ უნდა ყოფილიყო. პეტრინის ეს ახალი რედაქციული სხვაობა შეტანილია აგრეთვე A 179 ხელნაწერში, რომელიც შეიცავს ძველი აღთქმის წიგნების „შესაქმნა“ და „გამოსვლათა“-ს თარგმანებს. (ზოგჯერ მკვლევარი მათ, სწორედ ამის გამო, გელათურ ვერსიად მიიჩნევს).⁵¹ პეტრინის რეცენზია აქაც ოდნავაა შეცვლილი, ისე რომ არსებითი შინაარსი დაცულია: „და თქვა ღმერთმან: ვქმნეთ კაცი ხატისაებრ ჩუენისა და მსგავსებისაებრ“ (A 179, ფ. 2). უნდა აღინიშნოს, რომ თვით პეტრინისაც თავიდანვე არ ჰქონდა, როგორც ჩანს, მოძებნილი ზუსტად ისეთი ფორმულირება, როგორც მან შემდეგ ჩამოაყალიბა. ასე მაგ., ნემესიოს ეპესელის ტრაქტატის თარგმანში (რომელიც მან პროკლეს განმარტებაზე აღწერ შეასრულა), „შესაქმნეს“ ზემოხსენებული კონტექსტის ასეთი პერიფრაზია მოცემული: „მებრ ხატად და მსგავსად ღმრთისა ქმნილი ესე“.⁵² ლაპარაკია ადამიანზე, რომელიც ღმერთმა სრულყოფილ ცხოველად—ბუნების მუფუფედ შექმნა. როგორც ვხედავთ, ზუსტი ფორმა ჯერ კიდევ არ არის მოძებნილი, მაგრამ გააზრება ისეთივეა, როგორც საბოლოო ვარიანტში. ამასთან დაკავშირებით მეტად საგულისხმოდ გვერვნება ის ფაქტი, რომ არც გელათის ბიბლიის ერთ-ერთი განმარტების ტექსტი (სამწესხაროდ, A 1108 და Q 1154 ხელნაწერებს აკლია „შესაქმნა“ და „გამოსვლათა“-ს წიგნები და, ამიტომ ის, თუ როგორ იყო თარგმნილი ჩვენთვის საინტერესო გამონათქვამი, უცნობია); გელათის ბიბლიის A 1108 ხელნაწერის 102-ე ფურცელზე ერთ-ერთი განმარტების თარგმანში მოცემულია შემოკლებული პერიფრაზი დაბ.1,26 მუხლისა „ვითარ-იგი: ხატად ჩუენდა და მსგავსებად“, რაც ძალაუწებურად გამოირიცხავს პეტრინის მთარგმნელად მიჩნევასა და ბადებს ეჭვს, ხომ არ არის გელათის ბიბლიის განმარტებათა ექსცერპტები თარგმნილი სხვადასხვა პირების მიერ? აღსანიშნავია ისიც, რომ მიტროფანე ზმკრნელის მთარგმნელი, რომელიც, კ. კველიძის აზრით, იოანე ჭიჭიშვილი უნდა იყოს, ორჯერ იმონებებს ჩვენთვის საინტერესო ადგილს „დაბადებიდან“ და ორჯერვე ძველი რედაქციის მიხედვით: „რომელმან ხატად და მსგავსად თვსა შექმნადა კაცი“.⁵³ „ესე ქმნას უეჭველად შემოქმედმან და ხატად თვსა

51 ბ. გ. გ. ი. ნ. ე. ი. შ. ე. ი. ლ. ი. ც. კ. ი. კ. ე. ი. ძ. ე. — რუსთაველის ხანის ქართული ბიბლიის თარგმანი (გელათური ვერსია), კრებ. შოთა რუსთაველი, ისტ-ფილ-ძიებანი, თბ., 1966, გვ.249 შემდეგში: ბ. გ. გ. ი. ნ. ე. ი. შ. ე. ი. ლ. ი. ც. კ. ი. კ. ე. ი. ძ. ე.

52 ნ. ე. მ. ე. ს. ი. ო. ს. ე. მ. ე. ს. ე. ლ. ი. ბუნებისადაც კაცისა, თარგმანი იოანე პეტრინისა გამოსცა ს. გორგაძემ, თბილისი, 1914, გვ.22. შემდეგში: ნ. ე. მ. ე. ს. ი. ო. ს. ე. მ. ე. ს. ე. ლ. ი.

დამბადებელმან მისმან⁵⁴ ასეთ შემოხვევაში, თუ მივიღებდით კ. კეკელიძის აზრს იმის შესახებ, რომ ამ ტექსტის მთარგმნელი იოანე ჭიმჭიშვილია, პეტრინისა და ჭიმჭიშვილის იგივეობის საკითხი, ცხადია, ნოიხსენებოდა. ამასთანავე, ყურადღებას იპყრობს რუის-ურბნისის ძეგლისწერის ტექსტი, რომლის ავტორიც, როგორც ცნობილია, არსენ იყალთოელია. მასში მოცემულია დაბადების 1,26 მუხლის გელათის ზიბლიაში დადასტურებული ვარიანტი: „ვინაშთგან დაჰბადა ღმერთჰან დასაბამსა ხატებად და მსგავსებად თვისა კაცი“.⁵⁵

შესაძლებელია, პეტრინისეული ინტერპრეტაციის გავლენა დაეინახოთ დავით აღმაშენებლის სიტყვებში: „მეცა, სიტყუაო, აღმსარებელსა მომხედენ... ხატსა თვისსა მამსგავსე და საკრეულად გრძნობადისა გონიერისა მყოფობისად დამანსე შენებრ არსთა სიტყუებისა ჩემ-შორისცა შეკრებითა, ხოლო მე უმადლო-გექმენ“.⁵⁶

ასევე, ფილოსოფიური ინტერპრეტაცია უძვეეს საფუძვლად პეტრინის მიერ შემოთავაზებულ შესწორებას, რომელიც იოანეს სახარების I თავის პირველივე მუხლის გამონათქვამს ეხება: 'Εν ἄρχῃ ἦν ὁ λόγος პეტრინის აზრით, ძველი, კანონიკური თარგმანი ამ ფრაზისა — „პირველითგან იყო სიტყუა“ არ არის სწორი და შედეგია იმისა, რომ მთარგმნელს არ ესმის, რომ აქ გატარებულია „ძალითი სიტყვის მოქმედების“ ანუ პოტენციაში მყოფი სიტყვის განხორციელების აზრი. მისი შეხედულებით, სიტყვა პირველი მიმართებითი ცნების გამომხატველია: პირველი შემდგომთა მიმართ არის პირველი, იგი პირველია თავის მსგავსთა მწყობრში ანუ „სირაში“, როგორც, მაგ. კაცი კაცებს შორის და ცხენი — ცხენებს შორის. ამგვარად, ამ თარგმანის მიხედვით გამოდის, თითქოს „სიტყუად მამისა ღმრთისაჲ“ არის „ერთი ნაბადთა და წარმოჩენილთაგანი“, მათი მსგავსი და თანმებუნებე“, მაშინ, როდესაც იგი თანაარსი და თანმებუნებეა მამისა, მასთანაა დასაბამშივე ისევე, როგორც მზის თუალი ანუ დისკო „შარავანდეთათვის“ ანუ სხივებისათვის. ამგვარად, ἄρχῃ-ს „პირველით“ თარგმნა ინვეს ერთარსება სამების დოგმის მწვალელებურ გაგებას. თითქოს ძე-ქრისტე-ლოგოსი ერთი წარმოქმნილთაგანია („წარმოჩენილთაგანი“) და, ამდენად, მდარე ბუნებისა. ამიტომ იოანე პეტრინი

53 მ ი ტ რ ო ფ ა ნ ე ზ მ კ რ ნ ე ლ ი, თარგმანებამ კელესიასტისაჲ, გამოსცა კ. კეკელიძემ, თბ., 1920. გვ. 168, 3.

54 ი ქ ე ე 23,5

55 დიდი სჯულის კანონი, არსენ იყალთოელის თარგმანი, გამოსცეს ე. ვიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, ე. გაბიაშვილმა, გ. ნინუამ, თბილისი, 1975. 548, 1. შემდეგში: დიდი სჯულის კანონი.

56 გალობანი სინანულისანი — საქართველოს სამოთხე, გამოსც. მ. საბინისი მიერ პეტერბ., 1862, გვ. 514.

ფრთხილად ეთიებს საჭირო სიტყვას, რომელიც „ძალითი სიტყვის მოქმედებას“ განაცხადებს და იძლევა შემდეგ თარგმანს: „დასაბამსა შორის იყო სიტყუა“.⁵⁷ ეს თარგმანი სავსებით შეესაბამებოდა ამავე მუხლის მომდევნო სიტყვების აზრს: „და სიტყუად იგი იყო ღმრთისა თანა და ღმერთი იყო სიტყუად იგი“ (იოანე 1,1), რაც სიტყვა-ლოგოსის ანუ ძის მამასთან თანადაუსაბამობასა და თანაარსებას გამოხატავს.

შემთხვევითი არ არის, რომ იოანე პეტრინმა განსაზღვრულად შეარჩია სწორედ ეს ადგილები ბიბლიის ტექსტიდან და მათი განსაკუთრებული სიზუსტით თარგმნა მოითხოვა. ბიბლიის ტექტის ზემოგანხილული ადგილები ებუბა ნმ. სამების მეორე პირის—ძის დამოკიდებულებას მამისადმი და თარგმანის საკითხი გადანყვტილია მტკიცე მართლმადიდებლური პოზიციებიდან: ძე მამის თანაარსია, იგი ხატია ღვთისა უხილავისა, ხოლო კაცი შექმნილია ღვთის მიერ თავისი ხატის მსგავსად („ხატისაებრ და მსგავსისა მისისა“). ასე რომ პეტრინს აქ აღარავითარი ბრალი არ შეიძლებოდა დასდებოდა მწვალებლური აზრების ქადაგებაში და სამების მეორე პირის მამა ღმერთთან დამოკიდებულების სუბორდინაციულ გადანყვტაში (როგორც ეს შეიძლებოდა მოსწვენებოდათ პროკლეს ონტოლოგიურ სტრუქტურაში ნამდვილმყოფსა და ნმ. სამების პიპოსტასს—ძეს შორის მის მიერ გატარებული ანალოგიის გამო). ქრისტეს ღვთაებრივი და ადამიანური ბუნების გარშემო პაექრობას ბიზანტიაში დიდი ხნის ისტორია ჰქონდა. დაწყებული ნიკეის მსოფლიო კრებიდან (სადაც არიოზისა და საბელიოზის წვალებათა საკითხი იდგა და სადაც არიოზის წინააღმდეგ ბრძოლაში გაიმარჯვა ათანასე ალექსანდრიელმა, რის შემდეგაც იმპერატორის ბრძანებით არიოზის წანერები ცეცხლს მისცეს, ხოლო თვით ავტორი ეკლესიიდან განკვეთეს და პატიმრობა მიუსაჯეს) მე-8 საუკუნემდე (როდესაც კონსტანტინეპოლის მსოფლიო კრებაზე 842 წელს გამოიცა საგანგებო ედიქტი, რომელიც კრძალავდა სამების გარშემო დისკუსიებს) ამ საკითხის ერთიანი, უნიფიცირებული ფორმით გადანყვტის მიზნით შეიდი მსოფლიო კრება იქნა მონვეული (გარდა მცირე ადგილობითი საეკლესიო კრებებისა) და მიუხედავად იმისა, რომ საბოლოოდ ჩამოყალიბებულ იქნა ორთოდოქსული ქრისტიანული დოქტრინა, კამათი და დისკუსიები თეოლოგთა წრეებში მაინც არ შენელებულა. ამ დისკუსიებმა კომნენების ხანაში (მე-11-12 სს-ში), როგორც ზემოთაც ვნახეთ, მეტად ფართო ხასიათი მიიღო. ამ პერიოდში ეს კამათი სათავეს იღებდა განსაკუთრებით იოანეს სახარების სიტყვებიდან: „მივალ მამისა ჩემისა, რამეთუ მამად ჩემი უფროჲს ჩემსა არს“ (ი. 14,27). თეოფილაქტე ბულგარელი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, განსაკუთრებით

წვეულ კომენტარს უძღვნის ქრისტეს ამ სიტყვებს, რაც იმის მარჯვენებელია, რომ ეს საკითხი იმ დროს მეტად აქტუალური იყო. როგორც ჩანს, ამით იყო გამოწვეული ის განსაკუთრებული ყურადღება, რომელიც პეტრინმა მიაქცია იოანეს სახარების პირველივე ფრაზის თარგმანს და საკუთარი ინტერპრეტაციის საფუძველზე ახალი რედაქციით წარმოადგინა იგი. მისი ეს ინტერპრეტაცია სავსებით ეთანხმებოდა მართლმადიდებლურ: ქრელოს. პეტრინისეული რედაქცია მიღებულია თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების მთარგმნელის მიერ: „მორის დასაბამსა იყო სიტყუად“- კითხულობთ A 52 ხელნაწერის პირველსავე გვერდზე. ეს ფაქტი საფუძველს აძლევს მკვლევარ ივ. ლოლაშვილს, თეოფილაქტეს წამრომის მთარგმნელად იოანე პეტრინი მიიჩნოს,⁵⁸ რაც არ არის გაწორიციხული.

ამგვარად, როგორც ვნახეთ, იოანე პეტრინი ტექსტის ღრმა ანალიზის საუბრეებზე ასაბუთებს საღვთო წერილიდან ორი ადგილის ქართულ თარგმანში შესწორების შეტანის აუცილებლობას. და მთელი ეს მსჯელობა მე-13 საუკუნის ხელნაწერში მოთავსებულია მე-18 საუკუნეში აღდგენილ ფურცლებზე და მიკინძულია განმარტების ე.წ. ბოლოსიტყვაობასთან, რადგანაც იგი თემატურად ემბარსება პროკლეს ტრაქტატის პეტრინისეულ განმარტებაში დასმულ და განხილულ პრობლემებს: კერძოდ, ნმ. სამების II პიპოსტასის ბუნების საკითხს.

პეტრინის „განმარტების“ ე.წ. ბოლოსიტყვაობა, როგორც მისი ტექსტის ანალიზი გვარწმუნებს⁵⁹, არის მასალები, მოხმობილი და გაანალიზებული „ფსალმუნთა“, მოსესა და „მოსეანთა“ წიგნებიდან სამების, განგების, კთილობის, ბოროტის უარსობისა და მყოფთა წარმოშობის საკითხების გარშემო და წარმოადგენს ამ პრობლემების გადაწყვეტის ძიებას „ფილოსოფოსთა დღის მწვერვალის“ — პლატონის დიალოგებსა და პროკლეს კომენტარებში ამ დიალოგებზე. მასში შედის აგრეთვე მასალები, ამოკრეფილი გრამატიკის საკითხებზე ბიზანტიულ კომენტატორთა წამრომებიდან, ნაწყვეტები გრიგოლ ნაზიანზელის „ეპიტაფიიდან“ ბასილი დიდისათვის (რიტორიკის ფილოსოფიისა და გრამატიკოსობის შესახებ) და დასაწყისი სოლომონის „იგავთა“ ბასილი დიდის განმარტებებისა.⁶⁰ ყოველივე ეს ძალაუბნებურად ბადებს აზრს იმის შესახებ, რომ ამ პერიოდში, საერთოდ და, კერძოდ, გელათის სკოლაში, როგორც ჩანს, მიღებული იყო წესი გარკვეული საკითხის გარშემო პატრისტიკული თუ

58 ი. ლოლაშვილი, გვ. 28.

59 იხ. დ. მელიქიშვილი, იოანე პეტრინის „განმარტების“ ბოლოსიტყვაობის აღდგენილობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრ. ტ. 27, 1988.

60 თ. ქყონია, იოანე პეტრინის განმარტების ახალი წყაროს შესწავლისათვის, არბ. ძველი ქართული მწერლობის ოპიი ძეგლი, თბ., 1965, გვ. 72.

სხვა ლიტერატურული წყაროებიდან საჭირო მასალის მოძიებისა და მისგან შესაბამისი ექსცერპტების გამოკრების გზით ამა თუ იმ საკითხის გარშემო შეძლებისდაგვარად სრული კრებულების შედგენისა. ასე, მაგ ცნობილია, რომ სულის საკითხთან დაკავშირებით („გამოძიება სულისაჲც“) არსენის „დოგმატიკონის“ ხელნაწერებში შეტანილია მაქსიმე აღმსარებლისა და იოანე დამასკელის სიტყვებიდან გამოკრებილი ფრაგმენტები (F 269, 253, - 277). სულის შესახებ ელინთა მოძღვრების განქიქების შესახებ იგივე „დოგმატიკონი“ შეიცავს ციტატებს 12 საეკლესიო მამის თხზულებათაგან (მათგან აღსანიშნავია ირინეოსი, კლიმენტი, ათანასე და კირილე ალექსანდრიელი და სხვ.) (S1463, ფ. 301-304).

ამგვარ კრებულთა რიგს მიეკუთვნება თვით „დოგმატიკონიც“ (შედგენილი არსენის მიერ) და ცნობილი გელათის „კატენებიანი ბიბლია“; რომლის განმარტებათა მასალა, წყაროები და ავტორები, როგორც ჩანს, შერჩეულია გელათელი მთარგმნელისა თუ რედაქტორის მიერ, რაც ამ ძეგლს უფრო მნიშვნელოვანს ხდის არა მარტო ქართული მწერლობის, არამედ, საერთოდ, ქრისტიანული ეგზეგეტიკური ლიტერატურის ისტორიაში, რადგანაც მისი მსგავსი კრებული შედგენილებისა და სისრულის თვალსაზრისით (ისევე, როგორც „დოგმატიკონისა“) ბიზანტიურ მწერლობაშიც არ ჩანს.⁶¹

როგორც ჩანს, გელათში გათვალისწინებული იყო (და შესაძლებელია, შესრულებულიც) ყველა ბიბლიური (როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმის) თხზულების ბიზანტიურ ავტორთა განმარტებებისა თუ ე.წ. „ლაფჯრათა“ თარგმნა და ამის საფუძველზე სრული ბიბლიური ეგზეგეტიკური კრებულის შედგენა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ სკოლაში შესრულებულ განმარტებათა თარგმანებიდან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ნაწილმა: მიტროფანე, ზმკრნელი მიტროპოლიტის „ეკლესიასტის“ ტექსტის მთლიანი განმარტებისა და ამავე ტექსტის ოლიმპიოდორე ალექსანდრიელის თარგმანებამ (A 63); jer. 22, A 102, A 113, A 52 ხელნაწერებში წარმოდგენილია ცნობილი ბიზანტიელი ეგზეგეტი-მწერლის, იოანე პეტრიწის თანამედროვის, თეოფილაქტე ბულგარელის მიერ შესრულებული მარკოზის, ლუკასა და იოანეს საბარებათა განმარტებების თარგმანები. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ყველა შემთხვევაში ბიბლიური (კიმენური) ტექსტი ახალ თარგმანს, გელათურ რედაქციას წარმოადგენს. გელათშივეა თარგმნილი უცნობი ბიზანტიელი ეგზეგეტის განმარტება „ქება ქებათაჲსა“, სქოლიოების სახით (A 65), მიქელ პსელოსის განმარტება რომაელთა მიმართ პავლეს ეპისტოლეს ერთი ადგილისა (VIII, 29, პირმშ. K №23); და ბოლოს, როგორც ზემოთაც ვთქვით, გელათშივეა შექმნილი

უნიკალური ძეგლი, ე. წ. „კატენებიანი ბიბლია“, რომელიც შეიცავს ძველი აღთქმის ტექსტების ახალ, გელათურ რედაქციას. კ. კვეციანი გადაჭრით თვლიდა, რომ „აღნიშნული კატენები ნათარგმნია თუ არა იოანე პეტრიანის, მისი სკოლიდან გამოსული მწერლის მიერ მაინც. მაშასადამე, არ უადრეს მეთერთმეტე საუკუნის გასულსა“.⁶² მისივე აზრით, ტექსტიკა და სქოლიოც ერთსა და იმავე პირს ერთსა და იმავე დროს უნდა ეთარგმნის. „აღნიშნული სკოლიდან გამოსულ მწერალთ ერთი ჩვეულება კეთილად: საეგზეგეტიკო თბუნებათა თარგმნის დროს ისინი სქოლიოსთან ერთად ბიბლიურ ტექსტსაც თარგმნიდნენ და მზამზარეული ტექსტით არ ხარკებლობდნენ, როგორც ამას ეფრემ მცირე სჩადიოდა“.⁶³

სამუშაოთ, ეამთა საავეს გადაჩენილი ამ ეგზეგეტიკური კრებულის ორივე ხელნაწერი, რომელთაგან Q 1152 უნდა მომდინარეობდეს A 1102 ავტორგაფული ნუსხიდან, არასრულია. ორივეს აკლია დასაწყისი „ლეიტელთამდე“ ხოლო ბიბლიის „კომენური“ ტექსტის თარგმანი საკმაოდ ერცელი. სქოლიებითურთ მხოლოდ რუთის ნიგნამდეა განხორციელებული (A 1108-ში „რუთის“ შემდეგ მიკინძული და განსხვავებული ხელით გადანერილი წინასწარმეტყველების ნიგნები ამ ტიპის განმარტებებს აღარ შეიცავენ). განმარტებათა ექსცერპტების ავტორთა (მათი სახელები ხელნაწერის ამიებზეა მიწერილი სინგურით) ერთი თვალის გადავლებითაც კარგად ჩანს ამ ძეგლის მთარგმნელისა და რედაქტორ-შემდგენელის სითამამე, შეუზღუდავობა და ფართო გაქანება: ქრისტიანული ეკლესიის ბურჯების გვერდით, როგორცაა ბასილი დიდი, გრიგოლ ნოსელი, იოანე-ოქროპირი, კირილე ალექსანდრიელი, ევსევი კესარიელი და სხვა, მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ მსოფლიო კრებებზე დაგმოილი ორიგენეს, სევეროსისა და აპოლინარის⁶⁴ სახელებიც არაერთხელაა აღნიშნული განმარტებათა ექსცერპტების გასწვრივ. საგანგებოდაა აგრეთვე აღსანიშნავი ისიც, რომ ყველაზე მეტი ციტატა დამონმებული კირილე ალექსანდრიელის თარგმანებათა და თეოდორიტე კვრელის კთხუა-მიგებათაგან, სწორედ იმ თეოდორიტე კვრელისა, რომლის „დავითის“ თარგმანებასაც თავის დროზე ეფრემ მცირემ აარიდა თავი მცირედისა მის სიტყვს-გებისა, რომელი იქნა რეცა წინააღმდეგობით

62 მ ი ტ რ ო ფ ა ნ ე ზ მ კ რ ნ ე ლ ი , გვ. XXXIX.

63 იქვე, გვ. XXX.

64 სხუთა შორის, ეს ის აპოლინარია, რომელსაც ეფრემ მცირე „უბადრუს“ უწოდებს [უსაღმ. თარგმანების შესავალი, 97, იხ. მ. შ ა ნ ი ძ ე , 1979წ. გვ. 41] ხოლო ნემესიოსის პეტრიანისეული თარგმანის A 2579-ის ამიებზე მისი ნეალებს შესახებ ტექსტისავე ხელით მინანერში ეკითხულობთ: „ისმინე, რომელ ესე აპოლინარი, ეპისკოპოსი არს ლაოდიკიისა, რომელი ნეალებს ქრისტესს, ვითარმედ კაიობრივი გონება არად სკჳარ იყო ქრისტესს. რამეთუ თუთ ღმრთიებაჲ ენაცუალო“. ნ. მესაბის ენესელი, გვ. 4.

განსაკუთრებით განვითარდა) ქართულ საერო ლიტერატურას და აქვე
 თარგმნა აგიოგრაფიის უკანასკნელი ნიმუშებიც — იოანე ქსიფილიონოსის
 მეტაფრასული შრომები. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ქსიფილიონოსის
 კრებულებით დამთავრდა ქართული ნათარგმნი აგიოგრაფიის ისტორია,
 კონიდან თვით ბიზანტიის აგიოგრაფიის ისტორიაშიც მეტაფრასული
 პერიოდის შემდეგ აღარაღვრი შექმნილა.⁶⁸ ეს თარგმანები ჩვენამდე
 ჰოლნეულია უნიკალური ხელნაწერებით და შემთხვევითი არ არის, რომ
 ისინი გელათურ კოლექციამია დაცული. ქსიფილიონოსის აგიოგრაფიულ
 კრებულთან ერთად გელათში გადმოუღლიათ თეოდორიტე კრელის
 ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულება „თარგმანებაჲ მიქეაჲს
 ნინასწარმეტყველისაჲ“ (K №1) და ამოსისა (K №3), აგრეთვე თარგმანებანი
 ზაქარია, ამბაკუმ და სოფონიასი (K4, K5). აქ წარმოდგენილი საკითხაკები
 მეორე ნინასწარმეტყველებისა (ამოსისა და მიქეასი) ეგზეგეტიკური
 ხასიათის ტექსტებია, რომლებიც შეიცავენ ბიბლიურ კიმენს თავისი
 განმარტებებით. განმარტებების ავტორად ქართული ნუსხები ასახელებენ
 თეოდორიტე ტვროსის ეპისკოპოსს, რომელიც, კ. კეკელიძის აზრით, არის
 იგივე თეოდორიტე კრელი.⁶⁹ ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ,
 როგორც ზემოთ ვთქვით, გელათის ბიბლიის კატენების ავტორთა შორის
 ყველაზე მეტი სქოლიო კირილე ალექსანდრიელის შემდეგ (92) სწორედ
 თეოდორიტე კრელს ეკუთვნის (91). მოსალოდნელია, რომ ეს ეგზეგეტიკური
 თხზულებანი თეოდორიტე კრელისა იმ საერთო საქმის შემადგენელი
 ნაწილი იყო, რომელიც გულისხმობდა ბიბლიის ყველა ტექსტის
 ეგზეგეტიკური კრებულის შექმნას. ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულებებიდან
 აღსანიშნავია მაქსიმე აღმსარებლის თარგმანებანი, რომლებიც შემონახულია
 ერთადერთ—გელათურ (K №14) ხელნაწერში და რომლის თარგმანიც კ.
 კეკელიძის აზრით, ეკუთვნის ნიკოლოზ გულაბერისძეს,⁷⁰ მე-12 საუკუნის
 დასასრულის მოღვაწეს. იგი ენის სტილისა და სააზროვნო ინტერესების
 მიხედვით გელათის სკოლიდან ჩანს გამოსული.

შეიძლება ითქვას, რომ გელათის სკოლაში დასრულდა ქართული
 ეგზეგეტიკის განვითარება. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, მე-11
 საუკუნის შემდეგ „მას არა შემატებია რა“.⁷¹

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველოში ცენტრალიზებული
 მონარქიის გაძლიერებამ (ისევე როგორც ბიზანტიაში კომუნების

68 კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე გვ. 517

69 იქვე, გვ. 466

70 იქვე, გვ. 322

71 იქვე, გვ. 456.

მმართველობის ხანაში), დავით აღმაშენებლისა და განსაკუთრებით, ამ სკოლის არსებობის მეორე პერიოდში—თამარის ეპოქაში საერო-სახოტბო და საისტორიო-ჰანეგირიკული ხასიათის ბრწყინვალე ლიტერატურა წარმოიშვა (რომლისთვისაც დამახასიათებელია ზვიადი ორნამენტული სტილი), რაც ბუნებრივად ასახავდა ეპოქის საერთო ტენდენციებს, კერძოდ, იგი კანონზომიერ გააძლიერებდა ნარმოადგენელ კომენტების ხანის ბიზანტიამი მიმდინარე კულტურულ-მსოფლმშედეგობრივი და ლიტერატურული პროცესებისა.

ამგვარად, ყოველივე ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ გელათის სკოლის სააზროვნო ინტერესები, ლიტერატურული პროდუქციის ხასიათი და თემატიკა, მისი მიმართულება გვიჩვენებს, რომ გელათის მოღვაწეებმა ადგინეს იმ მაგისტრალურ ხაზს, რომელიც შუა საუკუნეების დასავლეთის აზროვნებამ გააგრძელა მას შემდეგ, რაც ბიზანტია ასცდა კულტურულ-სამეცნიერო სარბიელზე მისსავე გაკეპულ გზას. შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ ის წრე ნეოპლატონიკოს ფილოსოფოსთა ნაშრომებისა ითარგმნა ლათინურ ენაზე გელათში შესრულებულ თარგმანებზე ერთი-ორი საუკუნის შემდეგ. ასე, მაგ. დამასკელის „დიალექტიკა“ ლათინურად მე-12 საუკუნის მეორე ნახევარში ითარგმნა, ნემესიოს ემესელის უადრესი თარგმანიც ამავე (1194წ) ხანებშია შესრულებული რიხარდ ბურგუნდიის მიერ; პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლები“ კი თომას აკვინელის დავალებით მისმა მდივანმა, მოერბეკემ, 1268 წლის მახლობლად ითარგმნა. როგორც ცნობილია, ევროპული სქოლასტიკის ამ უდიდესმა ნარმოადგენელმა, არისტოტელეს „ორგანონთან“ ერთად პროკლეს ეს ტრაქტატი საფუძვლად დაუდო თავის თეოლოგიურ მოძღვრებას, ხოლო თვით პროკლე ეკლესიისათვის საჭირო ფილოსოფოსად გამოაცხადა. შუა საუკუნეების ევროპულ სამონასტრო სკოლებში სწორედ დამასკელის „დიალექტიკისა“ და ამონიოსის კომენტარების შემოკლების საფუძველზე შესრულებული კომპენდიუმები იყო გამოყენებული სახელმძღვანელოებად, ისევე, როგორც მე-12-13 საუკუნეებში—გელათის სამონასტრო სკოლაში.

ამგვარად, გელათში მოღვაწე ქართველი თეოლოგები, ისევე, როგორც შუა საუკუნეების ბიზანტიელი და ევროპელი თეოლოგები, ამოდიოდნენ პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიიდან და მათი კომენტატორებიდან—ნეოპლატონიკოსებიდან, რომლებიც ამ ორი ფილოსოფიის ნააზრევებს შეზამებდას და თავისებურ გაგებასა და გადამუშავებას იძლეოდნენ (რაც შემდეგ ახალი ფილოსოფიის, ნეოპლატონიზმის სახით ჩამოყალიბდა). დასაბუთების იარაღად ისინი იყენებდნენ არისტოტელეს „ორგანონის“ კანონებს, პლატონი და პროკლე კი მათ სჭირდებოდათ დიალექტიკური პოლემიკის ჩვეულებისა და მისი ფილოსოფიის ნეოპლატონური ფორმით ქრისტიანობის მეცნიერული საფუძვლების შესამუშავებლად. გარდა ამისა, პროკლე და საერთოდ ნეოპლატონიზმი იყო მნიშვნელოვანი წყარო ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ ცნებათა და ტერმინთა სისტემატიზაციისა და

კლასიფიკაციისათვის. სწორედ ამ თხზულებათა თარგმანისა და კომენტირების საფუძველზე დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ფორმალურ-სემანტიკური სტრუქტურები და სისტემა იოანე პეტრიწის ღვანღითა და შრომით. ეს მოაზროვნეები ეყრდნობოდნენ იმ ფილოსოფიას, რომელიც დაფუძნებული იყო შუა საუკუნეების სკოლებში, სადაც დამასკელის „დიალექტიკას“ (ანუ არისტოტელედან მომდინარე ლოგიკას დამასკელის გადამუშავებით) უმთავრესი ადგილი უკავია დათმობილი იმ საგანთა შორის, *trivium*-ისა და *quadrivium*-ის ქვეშ რომ იგულისხმება (გრამატიკა, ფილოსოფია ანუ დიალექტიკა, რიტორიკა, მუსიკა, არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია).⁷²

ამგვარად, ეს პერიოდი ბიზანტიური და, ასევე, ქართული აზროვნების ისტორიაში ხასიათდება არისტოტელეს ლოგიკისა და პლატონიზმის (მისი ნეოპლატონური ფორმით) საეკლესიო სწავლებასთან დაკავშირების ცდებით, დიდი მისწრაფებით, ამ ფილოსოფიის საშუალებით გადაეკრათ თანდათანობით მომნიშებელი ონტოლოგიური საკითხები, ლეთაებრივი არსებისა და გვამოვნების პრობლემა. თუმცა იმასაც აღნიშნავენ, რომ ამ პერიოდის ბიზანტიელ მოღვაწეთა შორის, ზოგი პლატონს განადიდებდა, ზოგი კი არისტოტელეს აღიარებდა დიდ საეკლესიო ავტორიტეტად (მაგ., იოანე ქსიფილინოსი, რომლისთვისაც პლატონის განდიდება საძრავსავე საქმედ ქსიფილინოსი). ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაშიც გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს შესაბამისად საქართველოშიც ამ დროს ნარმოიშვა არისტოტელური და პლატონური მიმდინარეობანი.⁷³ კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ „არისტოტელიზმის აპოლოგეტად საქართველოში გვევლინება არსენ იყალთოელი“.⁷⁴ ივ. ლოლაშვილი კი პირდაპირ წერს: „არსენი თუ ქსიფილინოსის მონაწილე იყო, პეტრიწი ითვლებოდა იტალის მონაწილედ და უმცროს მეგობრად. მათი მოღვაწეობის შედეგად საქართველოშიაც ნარმოიშვა არისტოტელური და პლატონური მიმდინარეობანი“.⁷⁵ შ. ნუცუბიძე კატეგორიულად უარყოფს ასეთ შესაძლებლობას. „არსენ იყალთოელის არისტოტელიზმზე ლაპარაკი გაუგებრობაა, — წერს იგი, — მას არსად არაფერი ამის დამამტკიცებელი არ დაუწერია, თუ არა საღმრთო

72 ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ე ი ლ ი იოანე პეტრიწის ენ. აპოლოსტიკაობის“ ტექსტის ანალიზის საფუძველზე ნარმოადგენს ამ შიდა დისციპლინის სწავლების სურათს გელათის აკადემიაში და, საერთოდ, უჩვენებს გელათში განათლების სისტემის მსგავსებას ბიზანტიის უმაღლეს აკადემიაში არსებულ სისტემასთან (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ე ი ლ ი, 1948, გვ.15-18).

73 კ. კ ე ე ე ლ ი ძ ე. გვ. 295; ი. ლოლაშვილი, ი. გვ. 137; გ. თ ე ვ ზ ა ძ ე, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიის ზოგადი საკითხი. კრებ. „სისტ. ფილოლ. ძეგლები“, ტ. 1, 1984, გვ. 85.

74 კ. კ ე ე ე ლ ი ძ ე. გვ. 297.

75 ი. ლოლაშვილი, ი. გვ. 136.

76 შ. ნ უ ც უ ბ ი ძ ე. გვ. 153.

წერილზე ან ნმინდა მამათა „უცთომელ ჭემპარიტებაზე“ დამყარებულ, როგორც ეს დოგმატიკოსსა და რეაქციონერს შეუფეროდანო.⁷⁶ ჩვენს კომპეტენციაში არ შემოდის იმის განსჯა, თუ რამდენად სამართლიანად არსენ იყალთოელის ღვანლის შ. ნუცუბიძისეული ასეთი მკაცრი უარყოფითი შეფასება, მაგრამ იმას კი ვიტყვი, რომ ამ დროისათვის ბიზანტიაშიც, ისევე როგორც საქართველოში, ასეთი დაპირისპირება განვლილი ეტაპი უნდა ყოფილიყო: თუ ადრე ბიზანტიის სკოლებში ჩვეულებრივ ფილოსოფიურ მიმდინარეობად არისტოტელიზმი ისწავლებოდა, ახლა გზას იკაფავდა და ძლიერდებოდა პლატონიზმი, მაგრამ ეს აკნიშნავდა იმას, თათქოს არისტოტელე უგულველყოფილი იყო. პსელოსი და იტალოსი არისტოტელესთან ერთად პლატონსა და მეს „მონაცვალეს“, პროკლეს განადიდებდნენ (როგორც ზემოთ ვნახეთ, ანა კომნენე განსაკუთრებით აღნიშნავს მის გატაცებას სწორედ არისტოტელეს შრომებით). საქართველოში საერთოდ არ უნდა ყოფილიყო ასეთი დაპირისპირება „არისტოტელიანთა“ და „პლატონიელთა“ შორის. ჩვენში, როგორც ჩანს, ის ბრძოლა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა არისტოტელიზმსა და პლატონიზმს შორის შუა საუკუნეებში, გამოვლინდა მათ მორიგებაში ანუ, როგორც ამბობენ, „სიმფონიაში“ ნეოპლატონიზმის ნიადაგზე ამიტომ, რომ გელათში მთავარი აქცენტი სწორედ ნეოპლატონურ თხზულებათა თარგმანსა და კომენტირებაზეა მიმართული (თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ სხვაგვარად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, რადგანაც მთელი შუასაუკუნეების ფილოსოფია არსებითად ნეოპლატონიზმს წარმოადგენდა).

პლატონი პეტრიწისთვის არის „მწუერვალი ფილოსოფოსთა დღისაჲ“ და „მიმრონი ღმრთისმეტყველებისაჲ“, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ იგი არისტოტელეს სათანადოდ არ აფასებს. იოანე პეტრიწი არისტოტელეს „ორგანონის“ კანონების შესწავლის გარეშე შეუძლებლად თვლის რისამე შემეცნებას ლოგიკური, გონების გზით. ისიც ცნობილია, რომ იგი არისტოტელეობას ოცნებობდა „ნიეთისაგან მიუხებელი ღმრთისმეტყველების“ ანუ ნმინდა რაციონალური თეოლოგიის დამუშავების საქმეში.⁷⁷ მაგრამ, ამავე დროს, პეტრიწი თვლიდა, რომ არისტოტელეს სილოგიზმის („თანშესიტუათა“) კანონები „ვერ კმა არიან“ ზესთაგონიერი. სფეროს, ზესთერთის „ნათხზთა“ შესამეცნებლად, რადგანაც ეს სფერო „ღმრთეებრ მთენარეა“, ანუ ლეთებრივი დამაბრმავებელი ნათელითაა გაბრწყინებული (იხ: „განმარტება“, §101, გვ. 148. შდრ. პლატონი, „სოფისტა“, 254b) და ამიტომ „ანუ ხატთა მიერ, ანუ იგავთა მიერ მეცადინეობს სული ცნობად მის უოცნოსათს და სწყურის მისდამი“ („განმარტება“, თ. 51, გვ. 113).

ე. ი. მისი აზრით, ამ სფეროს მიწვევით მხოლოდ ნიშნების, ანალოგიების გზით თუ შეიძლება. ანუ მს(ქ)პ-ის (ჩვენების) გზით და არა რ(ა)მ(ს)ქ(ა)პ-ის („ალმოწენის“, ანუ დასაბუთების) გზით.

რაც შეეხება არსენ იყალთოელს, იგი რომ „არისტოტელიანთა“ ბანაიკის წარმოადგენელი ყოფილიყო და გარკვეული პოზიცია შეიძლება ამ მხრივ, არა გვგონია, ყოველგვარი კომენტარის გარეშე გაეშვა (ან საერთოდ, ეთარგმნა) გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფიდან“ ის ადგილი, სადაც „უბადრუკი და სანყალობელი არისტოტელე“ სასტიკადაა დაგმობილი და თავისი მასწავლებლის პლატონის „ამპარტაჟან და ურცხვინო წინააღმდეგობად“ ითვლება („უბადრუკი არისტოტელი, ჯერეთ სიცოცხლისავე პლატონისა ურცხვინოებით წინააღმდეგომ ექმნა მას და აკადიმეისადა იგი განაწყო ბრძოლა და არცა მოძღურობასა პატივ-სცა, არცა მრავალგანთქმულობისაგან კაცისა მის საქადულობათადასა შეცდემულ იქმნა, არამედ ამპარტაჟანებით და სილაღითა აღუდგა მას არა უმჯობესთა მისთა, არამედ უაღრესთა მკუმეველი სჯულთა“.⁷⁸

როგორც ჩანს, არსენს არ აინტერესებს არისტოტელეს ფილოსოფია თავისთავად. არისტოტელე, კერძოდ კი მისი ლოგიკა, ისიც დამასკელის გადამუშავებით, მას სჭირდება დოგმატურ-ორთოდოქსული მიზნებისათვის (როგორც იარაღი ან, უფრო სწორად, „ეკალი, რომლითაც შემოზღუდავდა ქრისტეს ენახის შუენიერებას“) და აქ წყდება მისი ინტერესი „გარეშე“ ფილოსოფიისადმი, რადგანაც, მისი აზრით, „ელნითა სიბრძნე“ განცოფებული სიჩქურე“ და „ზღაპართმწერლობითი კლოვენება“ („განცოფებული იგი სიბრძნე ელნებრისა სიჩქურისა... ყოვლად სიბრძნით მხილველ-ყვეს და არცა ერთისა სიტყვასა ღირსად მათნი იგი ზღაპართმწერლობითნი კლოვენებანი“.⁷⁹ ამ თვალსაზრისით, იგი მართლაც ქსიფილონისის ფრთას წარმოადგენს საქართველოში. არსენი, ეს „სჯულიერი მოღუანე, თარგმანი და მეცნიერი ბერძენთა და ქართველთა ენისა“ და „განმანათლებელი ყოველთა ეკლესიათა“, დოგმატიკურ-ორთოდოქსული მიმართულების დამცველია, მაგრამ ამავე დროს, იგი არ ერიდება ბიზანტიულ რაციონალისტ-მოაზროვნეთა თხზულებების თარგმნასა და თავის „დოგმატიკონში“ შეტანას, თუკი ეს თხზულებანი ორთოდოქსული

78 როგორც ვხედავთ, აქ თვით ბიზანტიელი ისტორიკოსი, გიორგი ამარტოლი ასახავს თავისი დროის (IX ს-ის გარკვეული წრის თვალსაზრისს, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ამ დროს მიღებულ თვალსაზრისს-არისტოტელეს დიდ ავტორიტეტად აღიარებას — იხ. ხრონოლოგიური გიორგი მონაზონისა, გამოცემა ს. ყაუხჩიშვილიძე თბ., 1920, გვ. 35.

79 რუს-სურბნისის ძეგლისწერა — გამოცემა და გამოკლევა დაურთო ე. გაბაძაშვილიძე, იბლისი, 1978, გვ. 179.

დოქტრინის დასაბუთებისათვის გამოადგება. ასეთებია, მაგ. პსელოსის „პირმოქმადის“ და ევსტრატის ნიკიელის ანტილათინური ტრაქტატა ასევე ნიკიტა სტიაპატის „სომეხთა განმაქიქებელი ხუთი სიტყუა“.

რაც შეეხება პეტრინს, იგი, როგორც ცნობილია, ახალი ეტაპის ნარკომადგენელა ქართული ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებაზე მისთვის უკვე განვილილია საფეხური „გარეშე“ ფილოსოფოსთა საანტიკვიდე: „ვერეულის განგდებისა“,⁸⁰ მას ფილოსოფია აინტერესებს არა როგორც კვალი, რომლითაც, ევრემ მცირის სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა მონღუდულიყო „ეკლესიის ვენახის ნაყოფთა შუენიერება“ და არა მხოლოდ როგორც „ორღანო“ ანუ იარაღი, რომლის „იძულებითი კანონების“ საშუალებითაც უნდა მოეებნათ პასუხი თეოლოგიის გონებით: ამირიებით აღსავსე პრობლემების გადასაწყვეტად, არამედ ფილოსოფიისად: მისი ინტერესი გამოწვეულია თავისთავად ფილოსოფიურ ხედვათა შუენიერების „ტრფობით“, „ფილოსოფიურ ხედვათა სურვილით“. ღმრთისმეტყველება მისთვის, ისევე, როგორც პსელოსისათვის, უმაღლესი ფილოსოფიაა, რომლის მიზანია უმთავრესი ჭეშმარიტების—„მყოფთა აგების სრული შესაქმის“ ანუ სამყაროს აგების („ერთისა და სიმრავლის მიმართების) საიდუმლოს ამოცნობა, ხოლო „მესაიდუმლოედ“ იგი აღიარებს „ხედვასა ფილოსოფოსთა დღისასა“. მთელი „განმარტებისა“ და მისი ე.წ. „ბოლოსიტყვაობის“ მანძილზე ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს პეტრინის მიზანია დაასაბუთოს ფილოსოფიის საშუალებით არა იმდენად ქრისტიანული მოძღვრების ჭეშმარიტება, რამდენადაც ის, რომ ელინური (პლატონისა და პროკლეს) ფილოსოფია არა თუ ენიხაღმდეგება ამ ჭეშმარიტებას, არამედ მასთან სრულ თანხმობაშია, და ამდენად, ამ ფილოსოფიას სრული უფლება აქვს არსებობისა ღმრთისმეტყველების გვერდით, როგორც მის აუცილებელ შემადგენელ ნაწილს.⁸¹

ყოველივე ზემოთქმული მიუთითებს გელათის სამონასტრო სკოლის რაციონალისტურ მიმართულებაზე, ამ სკოლისა და დასავლეთის განვითარებული სქოლასტიკის ერთ მიზანდასახულობაზე და ადასტურებს იმ აზრს, რომელიც მოსე გოგიბერიძემ გამოთქვა გელათის სკოლის

80 ხ ა ნ ძ ე ლ ი — ძველი ქართული-აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები ნიკი I, თ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1957, გვ. 380.

81 აქ არ შეიძლება არ აღნიშნოთ, რომ ევრემ მცირის სიტყვები, დართული „დილაექტიკის“ მისული თარგმანისათვის: „აა ესერა გუქონან ასნი თაენი საეკლესიონი, ორმოცდაათთა თათა საფილოსოფოსთა მიერ გარემოზღუდელინი და არცა ესენი სრულ არიან უამაოდ და არცა იგინი უამაოდ“, შ. ნუცუბიძის აძლევს საფუძველს დაასკენას, რომ უკვე ევრემ მცირემ დაარღია დამატკლისული დაქულებარების, სუბორდინაციის პრინციპი ფილოსოფიას და თეოლოგიას შორის, თითქოს უკვე მან ნაშაყენა ახალი სახე ამ ურთიერთობისა—არა სუბორდინაციის, არამედ შერწყმის, კოორდინაციის, ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ შ. ნ უ ც უ ბ ი ძ ე გვ. 391.

გვამთავრის, იოანე პეტრინის ადგილის შესახებ შუა საუკუნეების აზროვნების ისტორიაში და რომელიც შეიძლება განვზოგადოთ საერთოდ გელათის ფილოსოფიურ-თეოლოგიური სკოლის მიმართ: „პეტრინი ქრისტიანული სქოლასტიკის ისტორიაში დამწყებია იმ მიმართულებისა, რომელიც გადწყვეტა ფილოსოფია პოზიტიურად გამოყენებისა. სქოლასტიკის ასეთ მიმართულებას შერიგება მოუხდა ფილოსოფიასთან.... ამ საქმეს ჩვენში პეტრინი ახეული წლებით ადრე იწყებს ევროპულ სქოლასტიკაზე და მამასაღმდეგ, შეაქვს ქრისტიანულ სქოლასტიკაში ის განათლების სანთელი, რომელიც შემდეგ დასავლეთში რენესანსის მზედ ანოვიდა“.⁵² ხოლო უფრო ადრე საქართველოში რუსთაველმა დააგვირგვინა, რომელიც მთელი თავისი მსოფლმხედვით (და ლექსიკით) ორგანულად იყო დაკავშირებული სწორედ გელათის სკოლასთან.

გელათის აკადემია წარმოადგენს მნიშვნელოვან ეტაპს ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარების გზაზე. იგი იყო ტიპური შუა საუკუნეების „სქოლასტიკური“ (ამ სიტყვის მაღალი გაგებით), საგანმანათლებლო კერა, რომელიც ქართულ ნიადაგზე აგრძელებდა და ავითარებდა რენესანსული სულისკვეთების ბიზანტიური ინტელექტუალური ელიტის რაციონალისტურ მიმართულებას. ეს სკოლა წარმოადგენდა მე-11-12 საუკუნეების ბიზანტიური თეოლოგიურ-ფილოსოფიური სააზროვნო გარემოს პროექციას ქართულ ნიადაგზე და იდგა იმ მაგისტრალურ გზაზე, რომელსაც უფრო მოგვიანებით გაჰყვა ევროპული მაღალი სქოლასტიკა. მაგრამ მიუხედავად თავისი დიდი მისწრაფებებისა და მის მიერ შექმნილი უზარმაზარი ლიტერატურული პროდუქციისა, ეს იყო პატარა კუნძული — ჩიხი, რომელმაც ბიზანტიის დაცემის შემდეგ თავისი გეოპოლიტიკური ვითარების გამო კავშირი ვერ დამყარა ევროპულ კულტურულ სამყაროსთან და ამიტომ ვერ ჩაერთო და ვერ გამოთლიანდა იმ საერთო პროცესში, რომელიც ევროპული რენესანსის სახელითაა ცნობილი.

გელათის სალიტერატურო სკოლა მნიშვნელოვანი ეტაპია ქართული ფილოსოფიური და, საერთოდ, მეცნიერული ენის განვითარების გზაზე. ამ სკოლაში შემუშავდა თეორიული საფუძვლები ზუსტი, ადეკვატური თარგმანისა და ქართული ფილოსოფიური ენისა, დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური ენა და სტილი, საფუძველი დაედო ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ფორმალურ-სემანტიკურ სისტემას, რომლის პრინციპების ამუშავება და გააქტივება აუცილებელ საჭიროებად გვესაზება დღეს ქართული ფილოსოფიური (და საერთოდ, მეცნიერული) ენის შემდგომი განვითარებისათვის.

52 მ. გოვიბერიძე. — პეტრინი და მისი მსოფლმხედველობა, ნიგნზი: რუსთაველი, პეტრინი, პრელუდები, თბ., 1961. გვ. 146

შანაშანი მელიქიშვილი

ბერძენოლოგიური სიტყვაწარმოების ზოგადი პრინციპები და ფილოსოფიური ბერძენთა სისტემატიზაცია გელათის სკოლაში

ბერძენოლოგიური ლექსიკა წარმოადგენს სპეციალურ სახელწოდებათა ისეთ ერთობლიობას, რომელიც მეცნიერების გარკვეული დარგის ბერძენ-სისტემებს ქმნის. ბერძენთა სისტემა ასახავს მოცემული მეცნიერების, მეცნიერული მიმდინარეობებისა თუ სკოლების მიერ გამომუშავებულ ცნებებს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზოგი ფილოსოფიური ცნება-ბერძენი შესაძლებელია მხოლოდ ერთი გარკვეული ფილოსოფიური მიმდინარეობის ან მხოლოდ ერთი ფილოსოფოსის ცნებითი აპარატის კუთვნილება არ იყოს.

ქართული სამეცნიერო ბერძენოლოგია საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა. ამ პროცესს თვალი შეიძლება გავადევნოთ პირველი წერილობითი ძეგლებიდან მოყოლებული, დაწყებული V საუკუნიდან: სხვადასხვა ენარის ორიგინალურ თუ ნათარგმნ ლიტერატურაში მრავლად გვხვდება ცალკეულ ფილოსოფიურ თუ საბუნებისმეტყველო ცნებათა ამსახველი ლექსიკა. მაგრამ ეს ბერძენები სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა ავტორთა მიერ იქმნებოდა და მოითხოვდა ერთ ფორმალურსა და სემანტიკურ სისტემაში მოქცევას, რაც თავისთავად გულისხმობდა სინონიმისა და პოლისემიის დაძლევას ამ სისტემის ფარგლებში. საქმე ისაა, რომ საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა დროსა და ადგილას შექმნილ ძეგლებში ერთისა და იმავე ცნებისათვის ხშირად სხვადასხვა ლექსემა იყო გამოყენებული (მაგ., *συναχρον*-ისათვის — წესი, ნიეთი, ასო, აგებულება, ბუნება, სტექისი...), და, პირიქით, ერთი და იგივე ლექსემა სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარებოდა (მაგ., გონება — „გონების, აზრის, ჭკუის, ცნების, სულის, ფიქრის, ჩვეულების, სინდისის...“ მნიშვნელობით; ასევე, მაგ., სახე — „სახის, ფორმის, ფიგურის, სქემის, სიმბოლოს, იდენის...“ მნიშვნელობით და სხვ.). ეს ზოგჯერ შეპირობებული იყო ბერძნული სიტყვების პოლისემიურობითაც. ცნობილია, რომ თვით კლასიკურად დამუშავებულ ბერძნულ ფილოსოფიურ ენაშიც არ იყო დაძლეული ბერძენოლოგიური სიჭრელე და პოლისემიურობა. რაც

მძიმე ტვირთად აწვებოდათ მათს კომენტატორებსა და მთარგმნელებს, მათ შორის, ქართველებსაც.

ბერძნული სიტყვების მრავალმნიშვნელოვნობას ხშირად მიუთითებენ ქართველი მთარგმნელები: „ბერძენთა ენაჲ უფსკრულ ღრმა არს და იგივე და ერთი სიტყუაჲ მრავალსა პირსა აღიარებსო“, — წერს ეფრემ მცირე (საქ. მოც., გვ. 029). ფსევდოდონისე არეოპაგელის შრომათა თარგმანისათვის დართულ ერთ-ერთ კომენტარში, რომელიც ბ ძსუ ლექსემას ეხება, იგივე ეფრემ მცირე წერს:

შეისწავე, ვითარმედ ბერძენთა ენითა მრავალგუარად იმარებენ სახელსა საუკუნო ომასა წმიდათა წერილთა შინა. ამისათესაც შე, ვითა თუთ მათითა ენითა არიან, ეგრეთ დამიწერიან სიტყუანი ესე აწ წერილთაგან შემოღებულნი, რაათა სენა, ვითარმედ ამო სიტყუათა შინა ყოველგან საუკუნო ომასა სახელი არს: ბერძულად, რომელი წმიდათა მამათა და მოძღუართა ქართლისა თარგმანებისათა ოდესმე საწუთროდ უთქუამთ და ოდესმე სოფლად და ოდესმე უამად ფრიად ჭეროენითა განგებითა. ხოლო აქ საჭირო იყო თუთ ვითა მათსა ენასა არს, ეგრეთ დაწერა, რაათა არა მოუხაეებელ იყოს მათდა თარგმანი მათი (არეოპაგ., გვ. 262).

როგორც ვხედავთ, ბ ძსუ ლექსემას ძველი ქართველი მოძღვარნი და მამანი კონტექსტის შესაბამისად სხვადასხვაგვარად თარგმნიდნენ: საწუთრო, სოფელი, უამი, რაც რამდენადმე ასახავს კიდევაც ამ ბერძნული სიტყვის სემანტიკურ ველს. ეფრემს ამ სიტყვის რამდენიმე მნიშვნელობისაგან კონკრეტულ შემთხვევაში სჭირდება „მარადისობა“, რაც ძველ ქართულში „საუკუნო“ სიტყვითაც გადმოიციემა.

ჩანს, ასეთი ანალიზის ჩატარება უხდებოდათ ქართველ მთარგმნელებს ყოველი ბერძნული ტერმინისათვის ქართული შესატყვისის მოძიებისათვის, რასაც ისინი ხშირად ურთიერთდახმარებითა და თანამშრომლობით აღწევდნენ. ასეთი თანამშრომლობა ტერმინოლოგიის დამუშავებისა და დადგენა-დაზუსტების აუცილებლობით იყო გამოწვეული.

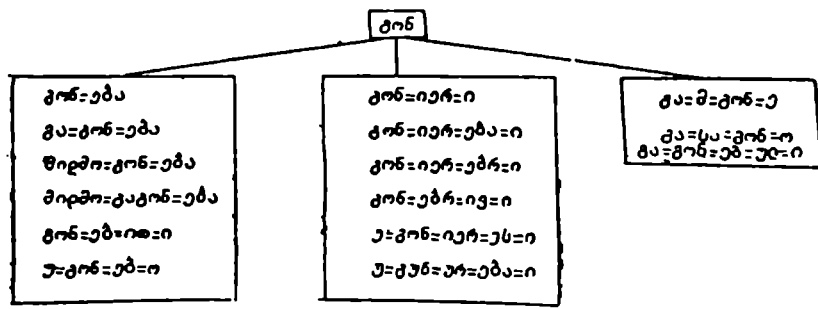
ძველი ქართველი მოღვაწენი შეგნებულად უდგებიან ტერმინთა წარმოებას, ითვალისწინებენ თითოეული ბერძნული ლექსემის ეტიმოლოგიას, საგანგებოდ სწავლობენ მათს მნიშვნელობებს ლექსიკონებისა და ბიბლიურ თხზულებათა მრავალრიცხოვანი განმარტებების გამოყენებით, იძლევიან ბერძნულ ტერმინთა ზუსტ ძირეულ თუ კონტექსტურ შესატყვისებს — ზოგჯერ აზრობრივს, უფრო ხშირად კი ფორმალურ-სემანტიკური კალკების სახით.

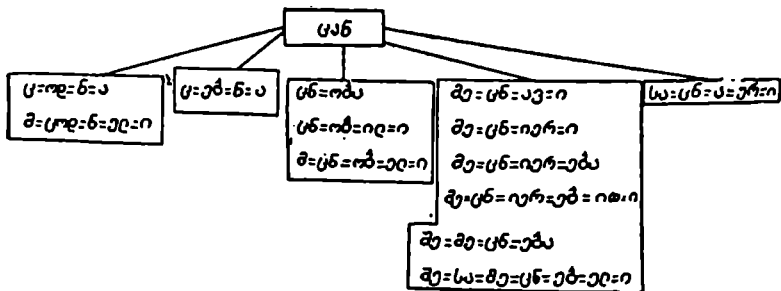
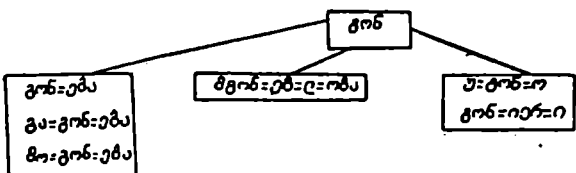
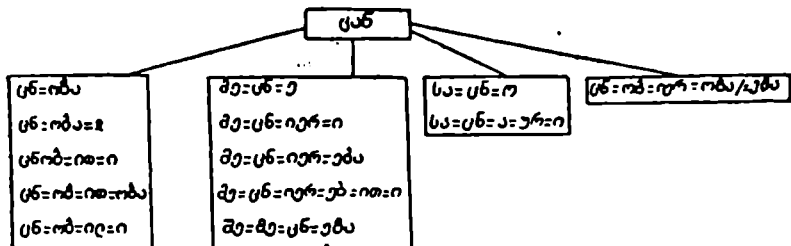
მაგრამ თვით უზუსტესი შესატყვისიც კი ჭერ კიდევ არ არის ტერმინი, სანამ იგი არ „ჩაჭდება“ განსაზღვრულ ტრუქტურულ-სემანტიკურ სისტემაში, სადაც ასეთ შესატყვისთა სიმრავლე გარკვეულ ორგან ზებულ მთლიანობას ქმნის და სადაც იდეალურ შემთხვევაში

ტირებას კანონზომიერ შედეგად მოჰყვა ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სისტემაში მოყვანა, მკაცრად დამუშავებული ქართული სამეცნიერო ენის შექმნა. სწორედ პროკლესგან, როგორც თვითონ უწოდებს, ამ „ატრიკელი“ ფილოსოფოსისაგან შეითვისა იოანე პეტრიწმა ის სქოლასტიკური (ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით) სისტემატურობა, რომელიც მთელ მის სიტყვათშემოქმედებას ვასდევს. პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლებში“ და პლატონის დიალოგებზე მის მრავალრიცხოვან კომენტარებში (რომელთაც შესანიშნავად იცნობს და იყენებს პეტრიწი), მათი ავტორისათვის დამახასიათებელი აკრიბიითა და სკრუპულოზულობით არის ჩამოყალიბებული მკაცრი სისტემა ანტიკური (ნეოპლატონური გადამუშავებით) ფილოსოფოსის ტერმინოლოგიისა, რაც მის მთარგმნელსა და კომენტატორს, იოანე პეტრიწს, ავალებდა ასეთივე მკაცრი სიზუსტით მოქმედებოდა თითოეული ფილოსოფიური ცნების ქართულად გადმოცემის საქმეს.

ამგვარად, პეტრიწის მიზანი იყო ფილოსოფიურ ტერმინთა ისეთი სისტემის შექმნა, რომლის ელემენტები ურთიერთკავშირში იქნებოდნენ ერთმანეთთან როგორც ფორმალური, ისე სემანტიკური თვალსაზრისით, შექმნიდნენ ფორმალურ-სემანტიკურ ჰარადიგმატულ ერთიანობას, რაც გამოარჩევდა მათ ყოფითი ლექსემებისაგან.

ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის მორფოლოგიური ჰარადიგმატული სისტემა გარკვეული ტიპის დერივაციული მოდელების გააქტივებით ხასიათდება. ახალ ტერმინთა წარმოების თვალსაზრისით განსაკუთრებული აქტივობით გამოირჩევა გარკვეული სემანტიკის ლექსემათა ძირეული მორფემებიც. ესენია, მაგ.: გონ, ცან, გუარ, არს, ჩენ/ჩინ, მიზეზ, გუამ, ყოფ, ზიარ ძირები. ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის სიტყვაწარმოებითი პოტენცია სხვადასხვა ავტორთან სხვადასხვაგვარად ვლინდება. ასე, მაგ., იოანე პეტრიწთან:

ამასთან, ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოების დროს დაცული უნდა ყოფილიყო შემდეგი პრინციპები: 1. ტერმინი უნდა შექმნილიყო მხოლოდ ქართული ძირებისა და აფიქსების საშუალებით; 2. ტერმინი გამორჩეული უნდა ყოფილიყო ყოფითი ლექსემისაგან ფორმალურ-სემანტიკური სისტემურობით; 3. ტერმინს ზუსტად უნდა აესაზა შესაბამისი ცნების შინაარსი; 4. ტერმინსა და ცნებას შორის ცალსახა მიმართება უნდა დამყარებულიყო; ტერმინი მონოსემიური უნდა ყოფილიყო; 5. ტერმინი უნდა ყოფილიყო მოკლე და სხარტი.

ამ პრინციპების განხორციელება ყოველთვის შეუძლებელი იყო და ახლაც შეუძლებელია, რამდენადაც სამეცნიერო ენა, ისევე როგორც, საზოგადოდ, ყოველი ცოცხალი ენა, არ შეიძლება სტატუტური იყოს და იგი განვითარების კანონებს ემორჩილება, მაგრამ ამ იდეალური სისტემურობისაკენ სწრაფვა მოითხოვდა „ენის კვლევებისა და ლრამმეტიკოსობის“ დაუფლებას, ენის რაობისა და ქცევის“ შესწავლას, სიტყვათა „შეწყობისა და დაშლის“ ოსტატობაში გაწაფვას, „სულითი სიტყვის“ არსში წვდომას და ამ გზით ტერმინის „ეტიმოლოგიის“ („მზამეტყველების“) ანუ მოტივაციის დადგენას².

ცნობილია, რომ ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოება გაცნობიერებული პროცესია. ყოველი მეცნიერება, მათ შორის, ფილოსოფიურიც, მიისწრაფვის გამოიმუშაოს თავისი საკუთარი, სპეციფიკური მონოსტრუქტურული სპეციალური ენა, სადაც ინფორმაციის სემანტიკური განსაზღვრულობა უნდა ეყრდნობოდეს ენობრივი ნიშნისა და აღსანიშნი ცნების ცალსახა მიმართებას. იოანე პეტრიწის „მდაბრიონთაგან მესხუე“-ენა, პირველ ყოვლისა, გულისხმობდა სწორედ ყოფითი, სალაპარაკო ენისაგან განსხვავებული ფილოსოფიური ლექსიკის შექმნას იმავე საერთო-სახალხო ენის მასალაზე დაყრდნობით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ფილოსოფიურ ენაში მოქმედი ტერმინი მარკირებული უნდა ყოფილიყო: მას უნდა ჰქონოდა საკუთარი მოდელი, ხოლო იდეალურ შემთხვევაში იგი თავისი ფორმით განსხვავებული უნდა ყოფილიყო ყოფითს ენაში უზუალური მნიშვნელობით ხმარებული შესაბამისი ლექსემისაგან. ტერმინს უნდა ჰქონოდა თავისი საკუთარი სტრუქტურა-აგებულება, რომელიც გარკვეულ ფორმალურ-სემანტიკურ სისტემაში ამ სისტემის სხვა ელემენტებთან ცალსახა მიმართებაში იქნებოდა. ამგვარად, პეტრიწი იდეალურ შემთხვევად მიიჩნევდა ყოფითი და სამეცნიერო ლექსიკის ლინგვისტურ დიფერენცირებას (თუმცა ამის განხორციელებას, როგორც მოსალოდნელია, ყოველთვის ვერ ახერხებდა). ამასთან, დატული უნდა ყოფილიყო ერთი აუცილებელი პირობა, რაც ძირითადი პრინციპია იოანე პეტრიწის სიტყვათშემოქმედებისა: ქართული ფილოსოფიური ტერმინი უნდა შექმნილიყო საკუთარი, ქართული ძირეული მასალისაგან, ქართული დერივაციული აფიქსების გამოყენებით (თუ სესხება ხანდახან მაინც გარდაუვალი ხდებოდა, სრულიად გამორიცხული იყო უცხო (ბერძნულ) აფიქსთა კომბინაცია ქართულ ძირთან). ეს კი დიდ შემოქმედებითს სითამამეს მოითხოვდა: უსაზღვროდ ფართო გასაქანი უნდა მიეცათ

² განმარტებაი პროკლესუს დიადოხოსისა: იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II. გამოსცეს ს. ყაუხჩიშვილმა და შ. ნუცუბიძემ, თბ., 1937, გვ. 220—222.

თავისთავად მდიდარი და მრავალფეროვანი ქართული სიტყვაწარმოებითი საშუალებებისათვის, მაქსიმალურად გამოუმზეურებინათ და გამოეყენებინათ მისი შესაძლებლობანი, გაეცოცხლებინათ არქაული, მივიწყებული და გაქვევებული ფორმები თუ მოდელები, ამასთანავე, გზა გაეხსნათ ცოცხალ, სალაპარაკო ენაში არსებული პერსპექტიულ ფორმებისათვის. სწორედ აქედან მოდის პეტრიწისა და გელათის სკოლის სხვა მოღვაწეთა მიერ უზუალური აფიქსების გვერდით ანომალიურის, არქაული ან დიალექტური აფიქსების გააქტივება და მათი დისტრიბუციული შესაძლებლობების გაზრდა (საერთოდ, ცნობილია, რომ აფიქსების ფუძებთან დისტრიბუციის გარკვეული თავისუფლება დამახასიათებელია ტერმინოლოგიური წარმოებისათვის, სადაც ასეთი შეზღუდვები მოხსნილია). ამიტომაც, რომ გელათის სკოლის ნაწერებისათვის დამახასიათებელია ერთდროულად, ერთმანეთის გვერდით მოზღვავებულ ინოვაციებთან ერთად არქაული ფორმებისა და მაწარმოებლების მოძალებაც.

ამ ოვალსაზრისით ყველაზე დიდ ასპარეზს იძლეოდა მიმღეობურ ფორმათა წარმოების დიდი მრავალფეროვნება ქართულში. დიალექტურ საფუძველზე ისტორიულად ჩამოყალიბებული პარალელური წარმოების მოდელები ახალწარმოებისათვის მეტად ფართო შესაძლებლობებს იძლეოდა და ფილოსოფიურ-ცნებათა ლინგვისტური დიფერენცირებისათვის ხელსაყრელ საშუალებას წარმოადგენდა. მიმღეობის ფორმათა პარალელური, სინონიმური წარმოებიდან ნამყო დრთის ნა-პრეფიქსიანი მიმღეობები განსაკუთრებულ მიდრეკილებას იჩენენ სუბსტანტივაციისადმი (მდრ.: დაგვილი, გაცრილი, გაკვეთილი, დაკრილი, დაშთენილი, დამქნარი... მაგრამ: ნაგავი, ნაცარი, ნაკვეთი, ნაშთი, ნაჭერი...). ხოლო ტერმინთა ფუნქციური დატვირთულობა, როგორც ცნობილია, ძირითადად არსებით სახელზე მოდის. ამიტომ ნა-პრეფიქსიანი მიმღეობის ფორმათა ტერმინოლოგიზაცია ადვილად და სწრაფად ხდება. სპეციფიკურ ტერმინთა საწარმოებლად ეს ხერხი ფართოდ აქვს გამოყენებული და დანერგული იოანე პეტრიწის: ნაკუთი (ფიგურა, სქემა), ნათხზი (ნაწნავი—„მწკრივი, სერია“)| ნაჭუსი სირაქსა (= „ქსოვს“ ზმნიდან „რიგი, მწკრივი“).

ცნებათა დიფერენცირებისათვის ამ საშუალებების გამოყენების ნათელ ილუსტრაციას წარმოადგენს გელათური ბიბლიის ხელნაწერებში ერთმანეთის პარალელურად ნახმარი პრეფიქსიანი და სუფიქსიანი წარმოების მიმღეობის სინონიმური ფორმები — მორღომილი და ნარღომი (მო-ვრდ-ომ-ა ზმნისაგან):

მოგეცინ შენ ბარკალი შენი მორღომილად (რიცხ. 5,21).

მდრ. ნა-პრეფიქსიანი ფორმა იმავე ვრღომა ზმნისაგან:

ნარდომისა ცხორებისა სსწაულ არს ფქელი ქროლისა, რომლისათესკა ნარდომისა ცხორებისათეს შესმენილი დედაკაი ამას შესწირვიდა (A 1108, 103).

აქედან პირველი ფორმა (მორდომილი) ჩვეულებრივი, ყოფითი მნიშვნელობითაა ნახმარი („მოვარდნილი“), მას ჩვეულებრივი მიმღობის გაგება აქვს, მეორე ფორმაში (ნარდომი) კი ეს გაგება წაშლილია და ამ ფორმას სპეციალური გაგება აქვს მიღებული: ნარდომი ნიშნავს „კემშარტი, კანონიერი გზიდან გადავარდნილს, გადაცდენილს“, აქედან მომდინარეობს მისი ტერმინოლოგიური მნიშვნელობაც: „ყალბი, პლაგიატი, ფალსიფიცირებული“. სწორედ ამ სპეციალური მნიშვნელობითაა იგი ნახმარი ამონიოს ერმიასის თხზულების თარგმანშიც:

უქუა თუ ნარდომ-ყოფა წიგნისა ამის, იგია თანეანარდომნეთ ამისა, ანუ უკუეთუ იგინი საკუთრებ, ესეცა, ცხად არს, ვითარმედ მათთანა (ამონ. 106,36).

ამ კონტექსტში, როგორც ვხედავთ, ნარდომი დაპირისპირებულია საკუთართან, მისი ანტონიმია. მთელს ვრცელ კონტექსტში კი ლაპარაკია არისტოტელეს ავტორობის საკითხზე, კერძოდ, „ნატაცი ანუ საკუთარი არს წიგნი ფილოსოფოსისაჲ?“ (101,28). მოყვანილ კონტექსტებში ერთმანეთის სინონიმებად ჩანს ნატაცი და ნარდომი, რომელთაც ბერძნულ დედანში შეესატყვისება *ψευδο* ლექსემა, რაც ნიშნავს „არასწორს. ცრუს, უკანონოს, ყალბს“, ჩვენს შემთხვევაში — „მიტაცებულს, მითვისებულს, პლაგიატს“ (მღრ. ლათინ. *plagio* „ვიტაცებ“). ნარდომი რომ ტერმინოლოგიური *ψευδο* „ყალბის“ მნიშვნელობით დამკვიდრებულია გელათური წრისა და დროის ძეგლებში, ეს არსენ იყალთოელის მიერ შედგენილი „დიდი სჯულის კანონის“ ერთ-ერთი სტატიიდანაც ჩანს, კერძოდ, ამფილოქე ეპისკოპოსის იამბიკოში: „ვითარ მტყუარნი და ნარდომნი დრაპკანნი“ (522,11). როგორც ვხედავთ, ნარდომთან სინონიმურ წყვილშია ნახმარი მტყუარი. აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ იოანე პეტრიწი *ψευδο* ლექსემის შესატყვისად *პროკლეს* თხზულების თარგმანსა და განმარტებაში ცეთ და რღუფე ძირებისაგან აწარმოებს ნა-პრეფიქსიან მიმღობას:

ნარდუქემან და ნუთმან გულისსიტყუამან (განმ. § 59, გვ. 126); ნამრდუქესა, ესეთთა ნათსა გულმყისიერებასა შორის მონაგონი (განმ. § 32, გვ. 83);

ჩვეულებრივი, ყოფითი მნიშვნელობით კი იგი -ილ-სუფიქსიან მიმღობას იყენებს ამავე ცეთ ფუძისაგან:

ყოვლისა ცთომილისა მბრძოლისაგან (განმ. გვ. 4, 6); საქმით ცთომილი (განმ. გვ. 33, 23).

ამგვარად, ნათელი ხდება, რომ მიმღეობათა წარმოების ქართულში არსებული ორი სხვადასხვა ტიპი გამოყენებულია ცნებათა დიფერენცირებისათვის: ნა-პრეფიქსიანი მიმღეობის ფორმები ტერმინ-სუბსტანტივთა მნიშვნელობითაა გამოყენებული, საკუთრივ მიმღეობის ჩვეულებრივ-, ყოფითი მნიშვნელობით კი -ილ-სუფიქსიანი მიმღეობა გამოიყენება³.

ამავე მიზნით სასუბიექტო მიმღეობის რამდენიმე ტიპიდან იოანე პეტრიწი ააქტიურებს არქაულ მოდელს, რომელიც დღეს სუბსტანტივების (ხელობის სახელებს) წარმოებაშია დამკვიდრებული: მ- (მბადი, მსახი), მა- (მასვი, მამკი, მაკლი, მალმრთი), მე- (მექმი, მედნი, მერღვ, მეშვ), მო- (მობაძავი, მოსავი, მოქცევი, მოკუდავი), მ — აღ (პრეველმღებადი), მ — ე (მწაღე, გამგე, მომგე), მ — არ (მხუდარი, მკუდარი), მ — არე (მთენარე), მა — ე (მაცნე, მავნე), მე — ე (მეცნე, მეთნე, მეთქუე, მეტრფე, მეწაღე, მესმე, მებაძვე, მე — ო (მეკულო), მო — ე (მოსწრაფე, მოწაფე, მოსწავლე, მოყუარე, მოლუაწე, მოახლე), მა — ე (სარეცე, სავსე; სახე), ხა- (საოცი, სამკი, საწადი, აღმოსაჩენი), ხა — ო (საქმო, საკვრე, საცნო, საუწყო, საწადო, სატრფო, სასო, სა'მო, აღმოსაჩინო) და სხვ.

ამ ტიპის წარმოება ზმნური ფუძეებისაგან ძველსავე ქართულში უკვე არქაული მოდელია, რომელსაც მარჯვედ იყენებენ გელათის სკოლის მოღვაწენი ცნებათა ფორმალური დიფერენცირების მიზნით. საინტერესოა, რომ ამ მოდელის გამოყენება ერთდროულად აკმაყოფილებს ტერმინოლოგიზაციისათვის ხელსაყრელ სამ სასურველ პირობას: შესაძლებელი ხდება პოლისემიურობის თავიდან აცილება, სუბსტანტიური მოდელი აადვილებს და აჩქარებს ტერმინოლოგიზაციის პროცესს, ამ მოდელის მიხედვით შექმნილი ტერმინი მოკლეა, მარჯვე და მოსახერხებელი.

მომდევნო პრინციპული მოთხოვნა ბუნებრივად გამომდინარეობს წინამავლისაგან; სპეციალური ტერმინი, როგორც გარკვეული ცნების ადეკვატური ენობრივი გამოხატულება, მოცემული სამეცნიერო ენის სისტემაში პოლისემიასა და ომონიმიას უნდა გამორიცხავდეს. როგორც ცნობილია, პოლისემიურობა სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში მოწმობს ტერმინოლოგიური სისტემის გოუწესრიგებლობასა და სუსტ გაფორმებულობას. დღეს ის თვალსაზრისი, რომ ტერმინოლოგიაში ერთი ნიშანი პრინციპულად მხოლოდ ერთ ცნებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, ტერმინოლოგთა უმრავლესობისათვის ამოსავალ დე-

³ დ. მელიქიშვილი, თანაშენი ფორმა და ში- ელემენტური ზმნიხედები ქართულში: ა. შანიძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 1987, გვ. 148.

ბელეზადაა ქცეული და ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად ითვლება სიტყვათა შედგენისას ტერმინოლოგიურ პრაქტიკაში⁴. თავისი ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სისტემის ფარგლებში პოლისემიის მოშლა და მონოსემიურობის მიღწევა იყო ის იდეალური ვითარება, რომლისაკენაც მიისწრაფოდა და მთელს თავის შემოქმედებითს ძალებს მიმართავდა იოანე პეტრიწი. პროკლეს ტრაქტატის თარგმანის წინასიტყვაობაში იოანე ფილოსოფოსი სპეციალურად ეხება შემეცნების პროცესის ამსახველი ცნება-ტერმინების დადგენის საკითხს და უჩვენებს ქართული ტერმინის შექმნის გზას შესაბამისი ბერძნული ტერმინების სემანტიკური ანალიზის საფუძველზე: ეს ტერმინებია: *ἐκφρασις, ὁμοίωμα, ἰδέα*, რომელთაც იგი ვრცელი მსჯელობისა და დასაბუთების გზით უძებნის შესაფერის ქართულ შესატყვისებს: გაგონება, მიდმოგონება//მიდმოგაგონება, გასაგონო, გამგონე (განმ. გვ. 6). აქვე პეტრიწი სინანულით აღნიშნავს, რომ ძველი ქართველი მთარგმნელები ცნებათა დიფერენცირებას არ აქცევდნენ სათანადო ყურადღებას და ერთსა და იმავე სიტყვას სხვადასხვა მნიშვნელობით ხმარობდნენ, რაც „მე უზომოდ მიშლის თარგმანსა შინაო“ (განმ., იქვე).

პოლისემიის დაძლევა შესაძლებელი იყო სინონიმური ლექსიკური ერთეულების ან სინონიმური მორფოლოგიური მასალის (მაწარმოებლის) გამოყენების გზით. აქედან მოდიოდა კვლავ და კვლავ არაუზუალურის, არაორდინალურის, არქაული თუ დიალექტური ენობრივი მასალის ძიება, გააქტივება. მაგრამ, მეორე მხრივ, ეს იყო წყარო სისტემათშორისი (ფილოსოფიური ენისა და საერთო-სახალხო ენის ლექსიკურ სისტემებს შორის) სინონიმების წარმოშობისა. რამდენადაც საერთო სალიტერატურო ენაში სინონიმია დადებით მოვლენადაა მიჩნეული, იმდენად სპეციალურ ენაში იგი, ისევე როგორც პოლისემია, უარყოფით ფაქტადაა გამოცხადებული⁵. კიდევ უფრო უარყოფითაა დამოკიდებულება დუბლეტების მიმართ, რომლებიც არავითარ ნიუანსობრივ სხვაობას არ იძლევა ენაში⁶. იოანე პეტრიწის ტერმინოლოგიური სისტემა ქმნადობის პროცესშია, ამიტომ ახალწარმოებათა ძიების გზაზე სინონიმები და ტერმინი-დუბლეტები, თანაც ერთმანეთის ფერდობით, ჰენდიადისურ წყვილში მისი ფილოსოფიური ენის სისტემის ფარგლებშივე ხშირად გვხვდება. ამასთან, სინონიმები შეიძლება მძლეულ იქნეს მორფოლოგიური გზით, ძირითადად — მიმდებარა პარალელური წარმოების გამოყენებით: მარლვ — მერლვ, მეგები —

4 რ. ლაშბაშვიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986, გვ. 26.

5 რ. ლაშბაშვიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 39—40.

6 იქვე, გვ. 40.

მგე, მქმნელი — მქმნე — მექმე — მექმი, მიძღვებელი — მიძღვები — პირველმღები — პირველმღებადი, მბაძავი — მბაძველი — მბაძი — მებაძვე — მობაძავი, მეწადი — მეწადე — მწადი, მშობელი — მეშვი — მეშვე, მცნობელი — მცნობი — მეცნე, მტრფიალობელი — მეტრფე — მეტრფი, მზიარებელი — მაზიარებელი — მზიარე, მგარძნობელი — მეგარძნე და სხვა), აგრეთვე ცნების დაზუსტების მიზნით გამოყენებულ იქნეს სალიტერატურო ენაში არსებული სინონიმური ლექსემები (ასო და კავშირი, მოწადე და ტრფიალი, სატრფო და საწადო, უმოქნო და სრული, უმოქნო და კმამყოფ, უქცევ და უცვალებელ, მიუწე და მცნობელ, ცნობა და უწყება, განწვალება და განყოფა, ქმნა და წარმოჩენა, განჭრადი და განწვალებადი, ქმნადი და აღგებადი და სხვ.),

ლექსიკურ სინონიმურ წყვილებს, ანუ ჰენდიადისებს, როგორც ცნობილია, ძველ ქართულ მწერლობაში რაციონალური საწყისი ჰქონდა⁷. მთარგმნელი ბერძნულ სიტყვას, რომელსაც ფართო სემანტიკური ველი ჰქონდა, თარგმნიდა ორი, ერთმანეთის სინონიმური ლექსემით. რომელთაგან ერთი მეორეს აზუსტებდა. საქმე ისაა, რომ საუკუნეების განმავლობაში ბერძნული ენის ლექსიკა, კერძოდ, ტერმინოლოგიური ლექსიკაც განიცდიდა სახეცვლილებას, იძენდა ახალ მნიშვნელობებს და თანდათან კარგავდა გარკვეულობას. ამას ხელს უწყობდა ტერმინთა ისტორიულად შექმნილი პოლისემიურობაც, რის გამოც ისინი შუა საუკუნეების თარგმანებში (მათ შორის ქართულ თარგმანებშიც) ხშირად ჰენდიადისით გადმოიცემოდა. ჰენდიადისების საშუალებით მთარგმნელი ცდილობდა დაეცვა ზედმიწევნითი სიზუსტე და გადმოეცა ბერძნული ცნება-ტერმინის დაფარული შინაარსი. ვარდა ამისა, ჰენდიადისები ხშირად მთარგმნელის ინტერპრეტაციისა და თავისებური გააზრების შედეგსაც წარმოადგენდნენ. მაგრამ დროთა განმავლობაში სინონიმური წყვილების ხმარება, შეიძლება ითქვას, ტრადიციულ სტილისტიკურ ხერხად იქცა. ეფრემ მცირესა და პეტრიწთან კი, ვარდა ზემოთ ჩამოთვლილი ფუნქციებისა, მათ დიდი ემოციურ-ექსპრესიული დატვირთვაც აქვთ.

რაც შეეხება სინონიმური მორფოლოგიური მაწარმოებლებით შექმნილ დუბლეტებს, მათზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ავტორთა შემოქმედებითს ძიებებს, მათი მუშაობის მეთოდს, ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის დამუშავების პროცესს: როგორ სინჯავენ და ამოწმებენ ისინი ამა თუ იმ დერევიციული მოდელის ტერმინოლოგიზაციის უნარს, გამოსადეგობას, ეძიებენ საუკეთესო გამოხატველობითი ძალის მქონე წარმოებებს, იძლევიან რამდენიმე

⁷ შ. ძიძიგური, ცნება სინონიმური პარალელიზმისა; სმპ, 71, № 7, 1946, :გვ. 699.

გარიანტს, რათა შემდეგ გარკვეული ცნებისათვის შეარჩიონ საბოლოოდ დადგენილი სრულყოფილი ტერმინი, როგორც ფორმის (სუბსტანტივაციის უნარის მქონე და, ამავე დროს, მოკლე), ასევე სემანტიკური გამჭვირვალობისა და განსაზღვრულობის თვალსაზრისით. ამ მიზნით ისინი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მოხერხებულად იყენებენ არაპროდუქტიულ, არქაულ აფიქსებს, ბრუნვის ფორმანტებს დერივაციული აფიქსების ფუნქციით, ზრდიან მორფემათა დისტრიბუციულ შესაძლებლობებს, სხვადასხვა ფუძეებთან კომბინაციების სიხშირეს ისე, რომ არ არღვევენ ქართული სიტყვაწარმოების ისტორიულად ჩამოყალიბებულ წესებს. ასეთი შემოქმედებითი სითამამის გარეშე, ენის შესაძლებლობათა მაქსიმალური გამოყენებისა და გაშლის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა სამეცნიერო ენის განვითარება.

ცნობილია, რომ აზრობრივი პარადიგმატიკისა თუ ცნებებისა და მათი ადეკვატური ტერმინების სისტემური ურთიერთდამოკიდებულება ნათლად ვლინდება ანტონიმურ დაპირისპირებებსა და ჰიპონიმურ (ცნებათა გვარ-სახეობითს) იერარქიულ მიმართებებში. ადამიანის გონებისათვის დამახასიათებელი ცნებითი ანტონომიების გამოხატვა ენას შეუძლია როგორც ლექსიკურად, საპირისპირო მნიშვნელობის სხვადასხვა ფუძეების (ანტონიმების), ასევე, ანტონომიური დერივაციული აფიქსებისა და ნაწილაკების საშუალებით. ორივე ეს საშუალება ფართოდ გამოიყენება და ქმნის მწყობრ სისტემურ პარადიგმას თავ-თავისი განშტოებებით, ლექსიკური ანტონიმები: სამარადისო — უამისქეში// ოდესმე, მარტივი — შეზავებული// შედგმული, დასაბამი// დასაწყისი — დასასრული, ერთი — მრავალი, დიდი — მცირე, არსება — შემთხვევითი, სინოტიე — სიკმელე, სიმკურვალე — სივრილე, მართლგანმავლობა — დრეკილობა, იგივე — სხუა...

თითოეული ამ წყვილთაგანი შედის ამავე დროს სხვადასხვა ფორმალურ და სემანტიკურ პარადიგმატულ რიგში და სხვადასხვა სემანტიკურ მიმართებებშიც: სამარადისოობა — ოდესმეობა — ერთობა — სიმრავლე... არსი — არსება — არსებითი... შემთხვევითი — არსებითი — უამისქე — სულითი — ცნობითი... და სხვ.

რაც შეეხება ანტონიმთა დერივაციულ ტიპს, იგი ტერმინოლოგიურ სისტემებში განსაკუთრებული რეგულარობით ხასიათდება, და ამ მხრივ არც გელათის სკოლის ფილოსოფიური ხასიათის ნაშრომებია გამონაკლისი, რადგანაც ცნებების დაპირისპირებულ ერთეულთა მიხედვით დიქტომიური დაყოფის (იწინააღმდეგობებით განწველებამ — ზვ აზრჲ ნაქმობ) დროს უკუთქმითი შინაარსის აფიქსური წარმოება ყველაზე მარტივი მექანიკური საშუალებაა (იტყვან ვიეთნიმე, ვითარმედ მიტჷჲ და უტჷჲ, მოჷლავი და უჷლავი, სხეული და უსხეული...

ვითარ არიან წინააღმდეგომნი? — ამონ. 138,11—13). ამ ტიპის წარმოებაში ფუძეთა მიხედვით აფიქსთა და აფიქსოიდთა განაწილებას გარკვეული კანონზომიერება ახასიათებს, რაზედაც სათანადო ადგილას გვექნება მსჯელობა.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ცნებათა და მათი აღმნიშვნელი ტერმინების სისტემატიზაცია მუშაობის რთულ ეტაპებს მოიცავს. ცნებათა მნიშვნელობების დადგენა და მათთვის სახელწოდებათა შერჩევა განყენებულად არ ხდება (ან არ უნდა ხდებოდეს), არამედ სხვა ცნებებსა და მათ შესატყვის ტერმინებთან მიმართებაში უნდა ზუსტდებოდეს. ყოველ ცნებას თავისი ადგილი უნდა ჰქონდეს მიჩენილი ცნებათა სისტემაში და ამ ცნებათა (და შესაბამისად — მათ გამომხატველ ტერმინთა) შორის არსებულ კანონზომიერებებს უნდა ასახავდეს. როგორც ცნობილია, ეს კანონზომიერებანი ცნებათა ლოგიკურ კავშირებს ემყარება და ცნებათა ისეთ კლასიფიკაციას გულისხმობს, რომელიც მნიშვნელობათა გვარ-სახეობითს ურთიერთობებში ვლინდება⁸.

როდესაც გვარ-სახეობითი ცნებების ამ იერარქიული დამოკიდებულების (ჰიპონომიის) გამოხატვა გამჭვირვალე ენობრივი მასალით ხდება, საქმე გვაქვს იდეალურ შემთხვევასთან ცნებათა და შესატყვის ტერმინთა სისტემატიზაციის თვალსაზრისით. სწორედ ასეთი სანიმუშო შემთხვევაა პეტრიწის მიერ გვარ-სახეობითი დამოკიდებულების აღმნიშვნელი წყვილის — უჩიძ და ეჩიძ ცნებების გადმოტანა ერთ სემანტიკურ ველში შემავალი ურთიერთდამოკიდებული წყვილით — ტომი და გუარი (რომელთაგან პირველი ფართო მოცულობის ჰიპერონიმია, მეორე კი — მასში შემავალი ვიწრო მოცულობის ჰიპონიმი), ნაცვლად ქართულ ლოგიკურ ტერმინოლოგიაში ადრე (დამასკელის „ლილექტიკისა“ და ამონიოსის შრომების თარგმანებში) მიღებული ტერმინებისა — ნათესავი და სახე. საქმე ისაა, რომ არც თვით ბერძნულ ტერმინებში და არც მათს ძველ ქართულ თარგმანებში არ არის დაცული (და გააზრებული) სათანადო სისტემურობა, რომელიც იდეალურ შემთხვევაში ერთი ჯგუფის ცნებების ერთ სემანტიკურ ველში შემავალი ტერმინებით ასახვას გულისხმობს. იოანე პეტრიწი ნათესავ ტერმინს (რომელიც, ამავე დროს, მეტად გავრცელებული ყოფილი მნიშვნელობის სიტყვაა) ცვლის მას ნაწილობრივი სინონიმით, სპარსულიდან ადრევე ნასესხები ტომით (რომელიც, როგორც ჩანს, შედარებით იშვიათი ხმარებისაა ძველ ქართულში), ხოლო ეჩიძ-ის ძველ ქართულ შესატყვისს სახე-ს ცვლის გუარ ტერმინით, რომელიც, თავის

⁸ რ. ლამბაშიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 46.

მხრივ, ტომის⁹ ქვეკლასს წარმოადგენს. ამგვარად, იგი ახერხებს ენობრივი მასალის საშუალებებითაც ასახოს ის იერარქიული დამოკიდებულება, რომელიც ამ გამოსახატავ ცნებებს შორის არსებობს, რითაც აღწევს იდეალურ სისტემურობას გამოხატვის პლანში. ამ მხრივ იგი აქარბებს სისტემატიზაციის საოცარი უნარით განთქმულ თვით პროკლესაც კი, რომელიც ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, ტრადიციით იყო შეზღუდული. ხოლო ქართველი ფილოსოფოსის წინაშე, მეორე მხრივ, სახე სიტყვის პოლისემიურობის საკითხიც იდგა, რასაც იგი შესანიშნავად ართმევს თავს როგორც ამ, ისე სხვა ცნებებთან მიმართებაში (პეტრიწი ცდილობს, თითოეული მნიშვნელობისათვის, რომელსაც სახე ლექსემა გადმოსცემს ძველ ქართულში, დაძებნოს ცალსახა შესატყვისები: *εἰσιδ-ისათვის* — გუარი, *εἰσιδ-ისათვის* — სახე, *εἰσιδ-ისათვის* — ტარფჯა, *σφῆμα-სათვის* — ნაკუთი, *εἰσιδ-ისათვის* — ხატი, *παρῆμειγμα-ისათვის* — იგავი...).

თავისი ტერმინოლოგიური ძიებების გზაზე პეტრიწისათვის ყველაზე მთავარი მაჩვენებელია და მოვლენის — ცნების არსში წვდომა და ამ არსის ზედმიწევნითი სიზუსტით გამოხატვა ენობრივი ნიშნით. იგი მიისწრაფოდა შეექმნა ცნების, საგნისა და მოვლენის არსის გაღმობატევი გამჭვირვალე სემანტიკური სტრუქტურისა და ცხადი მოტივაციის მქონე, სწორად მორიენტირებული ტერმინები. მისი ეს მოსწრაფება საკლებით ეთანხმება ტერმინოლოგიური სიტყვანარმოების თანამედროვე მოთხოვნებს: ტერმინისათვის უპირატესობა ენიჭება გამჭვირვალე შინაგან ფორმას. ტერმინოლოგიაში სიტყვანარმოებითი აქტი, გარდა საკუთრივ დერევაციული ოპერაციისა, გულისხმობს ცნების შინაარსის სიტყვიერ გახსნას. ტერმინისა და ცნების შესატყვისობის ეს მოთხოვნა დღესაც მთავარია ტერმინოლოგიური სიტყვანარმოებისას. როგორც აღნიშნავენ, „სამეცნიერო ტერმინი უბრალო სიტყვა კი არ არის, არამედ იგი მოცემული მოვლენის არსის გამომხატველია. ამიტომაც აუცილებელია ტერმინოლოგიის კრისტალურ გამჭვირვალეობასა და განსაზღვრულობაზე ზრუნვა, რადგანაც იგი ობიექტურ მოვლენათა არსს.. გადმოსცემს¹⁰“.

რადგანაც პეტრიწის ღრმა რწმენით, „ელლინთა ენაშეობასა ზედა ყოველივე თვის სახელი ჰრქვან, შესაბამი თვისისა არსებისაჲ“, ამიტომ მისი მიზანია ქართული ფილოსოფიური ენა თავისი გამომხატვე-

⁹ იხ. გელათის ბიბლია: „ტომი უმეტეს გარეშემცველობითი არს, უფროსი, ვიდრე სახელი ერისაჲ“ (A 1108,38r).

¹⁰ А. М. Деборин, Заметки о происхождении и эволюции научных понятий и терминов: ВЯ, 1957, № 4, გვ. 45; რ. ლ ა მ ბ ა შ ი ძ ე, დასახ. ინაშრ., გვ. 14.

ლობითი ძალით გაუტოლოს „გონიერთა ხედვათა მომმარჯვე“ ელინურს. აქედან გამოდის სწორედ ახალ ცნება-ტერმინთა ბერძნული ენიდან კალკირების ხერხის აქტიური გამოყენება. ეს გამოცდილი ხერხი უზრუნველყოფდა ზუსტ თარგმანს, ხოლო ფილოსოფიური ტექსტის მთარგმნელს იცავდა — ნებისითი თუ უნებლოე საერთარი ინტერპრეტაციების საფრთხისაგან.

ბერძნული ტერმინის ქართულად გადმოღებისას ამოდიოდნენ მისი ძირეული, პირველადი მნიშვნელობიდან, ან კონტექსტური მნიშვნელობებიდან. ასე, მაგ., *συναγωγή* ტერმინის ძველი ქართული შესატყვისია წესი, რომელიც ამ ბერძნული ლექსემის პირველადს მნიშვნელობას ასახავს და მისი ძირეული სემანტიკური კალკია. წესის ეს პირველადი მნიშვნელობა ქართულში, თავის მხრივ, დაკულია პენდიანდისურ კომპოზიტიში წეს-რიგი და მთის დიალექტებში: იხ., მაგ., ვაჟაფშაველა, „რეგვი ვიყოდი სადამე“ (ალუდა ქეთელაური) ანდა ქართ. სამართ. ძეგლები: „ამას ბრძანებს რიგი სამართლისა“ (I ტ. სომხ. სამართ. 228,236), მაგრამ ვერ გადმოსცემს ამ ცნების სპეციალურ ფილოსოფიურ შინაარსს („ელემენტი, საფუძველი“), ამიტომ ეს სიტყვა შემდგომ შეცვალეს ახლ ტერმინით, ხოლო პეტრიწმა, თუმცა არც ეს ტერმინი უკუაგდო, მაგრამ გარკვეული შემთხვევებისათვის დაამკვიდრა ტერმინი კავშირი, რაც აშკარად ამ ცნების მისეული ინტერპრეტაციის შედეგია: და გულისხმობს ოთხი ელემენტის, პირველსაწყისთა კავშირს, რაც ერთ მთლიანობას ქმნის და საფუძველად უდევს ყოველივეს რაობას.

შეს მიხედვით, თუ პოლისემიური ბერძნული ლექსემის რომელ მნიშვნელობას ირჩევს მთარგმნელი, შეიძლება ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ როგორ გაიაზრა მან ეს ცნება, რა მოტივი წამოსწია წინ, ან როგორი ინტერპრეტაცია დაუდო საფუძველად მის ქართულ შესატყვისს. ასე, მაგ., *ἀσπασία*; ცნებისათვის ადეკვატური ქართული ტერმინის ძიებისას იოანე პეტრიწი წინ წამოსწევს ამ ბერძნული ლექსემის ამოსავალ, ძირეულ მნიშვნელობას — „აღმკული“, რომელშიც სამყაროს შინაარსი ისევე მეტაფორულადაა გააზრებული, როგორც ეს ძველ ბერძნებს ესმოდათ: „წეს-რიგი, კანონზომიერება“, რაც, ელინთა წარმოდგენით, მშვენიერებისა და შემკობილობის საფუძველი იყო. ამგვარად, პეტრიწის თარგმანში ჩანს მოტივაცია, რომელიც საფუძველად უდევს ამ ბერძნულ ტერმინს, მაშინ როდესაც ძველ ქართულში, ჩვეულებრივ, მის აზრობრივ-კონტექსტუალურ თარგმანს იძლეოდნენ: სოფელი — „სამყარო, ქვეყანა“, რაც *ἀσπασία*-ის ძირითად მნიშვნელობად იქცა. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი აღთქმის ტექსტების თარ-

გმანებში ცა და ქვეყანა სამკაულადაა გააზრებული (იხ. დაბ. 2, 1, II სქ. 17, 3).

ეს და მსგავსი მაგალითები ნათლად წარმოაჩენენ პეტრიწის ძირითად პრინციპს: ზუსტი ქართული შესატყვისით გადმოსცეს ბერძნული სიტყვის დაფარული არსი, ანუ ქართულ სიტყვაში ხელახლა გააცოცხლოს და აამეტყველოს ბერძნული ლოგოსის სული. ამიტომაც, რომ მისი ტერმინები ხშირად ემოციურად დატვირთული და ექსპრესიულია, ავლენს ავტორის მეტაფორულ აზროვნებასა და ესთეტიკურ დამოკიდებულებას აღსანიშნი ცნებისა თუ მოვლენისადმი (ასე, მაგ., მისი მეტაფორული აზროვნების ნაყოფია ტერმინები: ნათხზი („ნაწნავი“; წნდრ., გელ. ბობლ. ნათხზენი: „აბა მოიპარსოთო გარემომას შესახედავი თავისა თქუენისაჲ, ხოლო უფროს-ლა კოწოლი, რომელ არს დალალაჲ და არს იგი ნათხზენი, ვითარ-იგი დაითხზნიდეს ელენნი, ვითარცა კრონოსიდან განჩინებულსა და უფროსლა სარკინოზნი ვიდრე აქამომდე იქმან ამას“, — A 1108, ფ. 58r) და ნაქუსი („ნაქსოვი“), რომლებიც პროკლეს ონტოლოგიური სტრუქტურის ძირითადი ცნების *σεμειον*-ს („ჩაქვი, რიგი, მწკრივი“) შესატყვისებად აქვს შერჩეული; ასევე, ტერმინი *დაკაზმვა*, რომელიც ხატოვნად გადმოსცემს სილოგიზმის აგების, დასაბუთებისათვის საჭირო ელემენტების შეწყობა-აგების სემანტიკას („დაკაზმვაჲ საქმართა აღმოჩენისათა“). როგორც ვხედავთ, ასეთ ტერმინებს გამჭვირვალე შინაგანი ფორმა აქვთ.

სახელდებისას ცნების შინაარსის გათვალისწინება, ანუ ტერმინთა მოტივირებული წარმოება ძველი ქართული სიტყვათშემოქმედებისათვის მეტად დამახასიათებელი პრინციპია. ამ პრინციპის განხორციელებას შეიძლება თვალი გავადევნოთ არისტოტელეს ლოგიკური ტერმინების ქართულ თარგანებში, თუმცაღა ამ მეცნიერების ფორმალური ხასიათი თითქოს არ უნდა იძლეოდეს საბაბს დიდი სტატიკის მიერ შექმნილი სპეციალური ტერმინების სხვადასხვაგვარი რეტერაქტაციონისათვის.

ქართველი მთარგმნელები, ცდილობდნენ რა ამ ცნებათა არსში ჩაწვდომას, ქართული შესატყვისების ძიებისას, პირველ რიგში, მხედველობაში იღებდნენ მოტივაციას, რომელსაც, მათი აზრით, მოცემულ ტერმინში დებდნენ არისტოტელე და მისი კომენტატორები. ასე, მაგ., არისტოტელეს ცნება-ტერმინს *σημειωσιμότης*-ს იოანე პეტრიწი თარგმნის კალკით — თანშესიტყუა, იმის გათვალისწინებით, რომ სილოგიზმი არის გარკვეულ გამონათქვამთა (მსჯელობათა) თანაშესიტყვება, მაშინ როდესაც ეფრემ მცირე იძლევა მის აზრობრივ თარგმანს — შემოკრება, რადგანაც აქცენტს აკეთებს იმაზე, რომ სილოგიზმი „შემოკრებილია ორთა ჰემმარიტთა წინადადებათაგან და შესრულებისა“

(იხ. დიალექტიკა, 51,1). სილოგიზმი რომ მსჯელობათა „შემოკრება-დაა“ გააზრებული, ეს ჩანს ნემესიოს ემესელის თხზულების პეტრიწინეული თარგმანის შემდეგი ადგილიდანაც: „ქსენოკრატიმან ესე შესიტყუვაჲ შეკრიბა“ (ნემეს. 26,24). არსენ იყალთოელი კი, მოლოდინის საწინააღმდეგოდ, იძლევა არისტოტელეს ამ ტერმინის არცთუ მოხერხებულ შესატყვისს: შეგულისხმითუა (მასვე მისდევს ამონიოსის მთარგმნელიც), რომელშიც მთლად ნათლად არ არის გახსნილი ამ ცნების შინაარსი.

არისტოტელეს ლოგიკური ცნება *πρόθεσις* იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ ეფრემისა და არსენისეულ თარგმანებში წინადადება ტერმინითაა გადმოცემული, — ისეთივე ზუსტი კალკით, როგორც ლათინურსა (*propositio*) და რუსულში (*предложение*). ამონიოს ერმიასის თარგმანში ეს ცნება გადმოცემულია შესატყვისით წინგანსლვა, ისევე როგორც რუსული *предисылка*. ნემესიოს ემესელისა და პროკლეს თარგმანებში კი მისი ეკვივალენტებია პირველდაწესებული და პირველმდებელი. ამ უკანასკნელის მოტივაცია ნათელი ხდება ამონიოს ერმიასის თხზულების (*Ammonius in Porphyrii Isagogen*) სათანადო კონტექსტიდან: „მნებაჲმან ჩუენებად, ვითარმედ უკუდავ არს სული, შივილე პირველად თვთმოძრავი და შევასრულე უკუდავი...“ (ამონ., 167v). ეგევე კონტექსტი გვაძლევს *πρόθεσις* — „დანასკვი“ ცნების ეფრემისეული და არსენისეული გააზრების გასაღებს. ისინი ამ ცნების შესატყვისად იძლევიან ტერმინს *შესრულება-ს* (*πέραι, πέρας* „ბოლო, დასასრულ“, „აზღვარი“, აქედან — *συμπέρασμα* („შესრულება, დასრულება“). სხვაგვარად აქვს გააზრებული ეს ცნება პეტრიწს. მართალია, მასაც *συμπέρασμα* სილოგიზმის დასასრულად მიაჩნია („ხოლო დასასრულისასა ეწოდების სუმპერაზმა“), მაგრამ, როდესაც ამ ტერმინს ქართულ შესატყვისს იძლევა, იგი წამოსწევს მისი სხვაგვარი გააზრების შესაძლებლობას: *ზნინდან პერაჲ „გადასვლა“ — სუმპერაჲ „თანგასავალი“*, ანუ გამომდინარეობა ორი თანამდებარე მსჯელობიდან. ბერძნულში *συ* და ქართულში თანა- წინდებულები მარჯვედაა გამოყენებული ამ რთული შინაარსის ელიფსური საშუალებით გადმოსაცემად ერთი ტერმინით *სუმ-პერაჲ „თანგასავალი“* (შდრ.. რუსული *вывод*, ლათ. *concludo* > *conclusio*).

როგორც ცნების ანალიზისა და გააზრების, ისე მისი შესატყვისი ქართული ტერმინის შეჩვენების თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა პეტრიწის მსჯელობა *δύοις* ცნებასთან დაკავშირებით. მისი აზრით,

„სულსა მოღმობასა შორის აქუს ძალი გაგონებისაჲ, მისი მოქმედება არის არა მარტივად „გონება ანუ გაგონება“ (ე. ი. ინტუიციური, მარტივი გონითი მოქმედება), არამედ რთული, ნაბიჯ-ნაბიჯ, გზავნითი-გზავნად“ მიმდინარე პროცესი. ეს არის დისკურსიული აზროვნება, რომელიც, ინტუიციურისაგან განსხვავებით, ერთბაშად კი არ მოეფინება — როგორც მზის დისკო და მისი სხივები — გასაგონოს (ანუ შემეცნების საგანს), არამედ ნელ-ნელა, მიდმოგონების გზით შეიმეცნებს მას, ამიტომ „პრქვან მას სახელი შესაფეროჲ. რომელ არს მიდმოგონებაჲ ანუ მიდმოგაგონებაჲ“ (განმ., 5—7).

ამგვარად, ცნების შინაარსის ზუსტად გადმოცემის ყველაზე მარჯვე და სანდო ხერხი იყო სემანტიკური და ფორმალური ტერმინოლოგიური კალკების შექმნა, რისთვისაც საჭირო იყო ქართულში ბერძნულის ადეკვატური სიტყვაწარმოებითი საშუალებების მოძიება და გამოყენება. ასე, ბერძნული წინდებულიანი კომპოზიციის ყალიბის მიხედვით ფართოდ იქნა გამოყენებული და გავრცელებული ქართული ზმნისართებისა და თანდებულების სადერივაციო შესაძლებლობანი და შეიქმნა მეტად პროდუქტიული, მარჯვე ყალიბები წინა-, გარე-, უკუნ-, ზესთ-, ქუე-, თანა-, მიერი-, შორისი-, -გამოჲ, -მიმართი, -ებრივი აფიქსიონდებით ნაწარმოები ტერმინებისა, რომლებიც შეესატყვისებთან ბერძნულ *πρo-*, *ἐπι-*, *ὑπερ-*, *ὑπο-*, *ἐν-*, *περi-*... წინდებულებიანი წარმოების ფორმებს: წინადადება, წინამდებარე, ქუემდებარე, ზესთარული, ზედშემოსრული, თანმექონე, თანდებული, წინააღმდეგომი, წინააღრჩევაჲ, უკუნქცევაჲ, გარეშეუწერელი, გარეშემოსაზღვრებული, მყოფთაგანი, უამის-შორისი, სიტყვსმიერი, რაჲსამიმართი, რაჲსაშინაობაჲ, სხეულებრივი და სხვა.

ასევე, ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოებისათვის მეტად მარჯვე და პროდუქტიული აღმოჩნდა ბერძნული *ἀνα-*ც ნაცვალსახელიანი მოდელის ქართული თვთ ნაცვალსახელიანი შესატყვისი მოდელით გადმოცემა: თვთძალი, თვთმიმდრეკი, თვთმძრიაობითი, თვთმყოფი, თვთგუამოვანი და სხვა. ხოლო, რაც შეეხება სხვადასხვა სახის კომპოზიტებს (შერწყმულ სახელებს, ატრიბუტულმსაზღვრელიან თუ მართულმსაზღვრელიან კომპოზიტ-ტერმინებს), ისინი ხომ, ჩვეულებრივ, შესაბამისი ბერძნული კომპოზიტ-ტერმინების კალკებს წარმოადგენენ (სწორგუერი, ძვიდემართალი, წრფელწირი, ნამდვლმყოფი, გუარმთავარი, სახეთმთავარი, კეთილშეზავებული, ერთქმნილი, გუარმქმნელი...)

ცნების აღწერის ელიფსურ ხერხთან ერთად, როდესაც რთული ცნებითი შინაარსის გადმოცემა ერთსიტყვიანი (მარტივი, წარმოქმნილი ან თხზული) ტერმინით ხერხდებოდა, უფრო ხშირად გამოიყენებოდა ორწევრა (იშვიათად სამწევრაც) შესიტყვებები (ტერმინოლოგიური გა-

ნოქმეები). ასეთი შესიტყვებების ორივე წევრი, ჩვეულებრივ, ტერმინია, ერთმანეთთან მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობით დაკავშირებული (სამარადისო არსება, რომელმანაც ასოთან, უსახო ნივთი, გონიერი გუარი, მართებითი მიდრეკა, უამებრივი ვანსაზიდი...), ძირითად ტერმინად (საზღვრელ წევრად) განსაკუთრებით ხშირად ფიგურირებს: ერთი, მიწეზი, გუარი, ძალი (უცნაური ერთი, უქმნელი ერთი, უთქვ ერთი, საყოველთაო მიწეზი, უსხეულო მიწეზი, უკუქცევითი მიწეზი, ბუნებითი ძალი, ცხოველობითი ძალი, მოწარლობითი ძალი, მგრძობელობითი ძალი...).

როგორც უკვე ვთქვით, გელათის მოღვაწეთა მთავარი მიზანი: „ყო ქართული ტერმინოლოგიის შექმნა მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ძირეული და აფიქსური მასალის გამოყენებით, სესხების თავიდან აცილებით. მაგრამ, ძალიან იშვიათად, როდესაც მთარგმნელი ვერ პოულობდა „ბერძნულს შედარებულს მართებითს“ შესატყვისს, მას ეს ბერძნული ტერმინი უთარგმნელად გადმოჰქონდა, ქართული დაწერილობით. მაგრამ სესხებამდე საქმე იშვიათად თუ მიდიოდა, რადგანაც მთარგმნელები ხშირად, ბერძნულ ტერმინთან ერთად, პენდიანდისურ წყვილში ხმარობდნენ ახლად ნაწარმოებ ქართულ ლექსემას, ან ბერძნულ ტერმინს პერიოდულად უნაცვლებდნენ ქართულ შესატყვისს, რათა მკითხველს ენახა, თუ რომელი ბერძნული ტერმინის ბაღდადი გამოყენებული იგი, მოეხდინა მისი ილენტიფიკაცია, შესჩვეოდა მის ამ მნიშვნელობით გამოყენებას. ასე პარალელურადაა ნახმარ ბერძნული და მისი შესატყვისი ქართული ტერმინები: სირა — ნათხზი (ან: ნათხზი სირასაჲ), ემფასი — მაგალითი, პრალმა — საქმე, ონკოსი — ზუავი, ენას — ერთობა, დისკო — მზისთუალი, სკოპოსი — განი, პროტასეო — წინგანსლვა, ან. იქვე მოცემულია ბერძნული ტერმინის ახსნა ქართული შესატყვისით (რაც მეტად დამახასიათებელია პეტრიწის „განმარტების“ სტილისათვის): სტკჳოწი, რომელ არს ასონი; სემჳერაჲჲჲჲ, რომელ არს თანგასავალი; მეტავატიოჲსად, რომელ არს მიდმოცვალებით...).

ამგვარად, ძველ ქართველ მოღვაწეებს სესხებას ერჩიათ გამოყენებინათ თუნდაც იშვიათი, ხმარებიდან გამოსული, არაუშუალური და, ამიტომ, მოჩვენებითად „ხელოვნური“ სიტყვათწარმოებითი საშუალებანი. ასე, მაგ., როდესაც ამას ახალი ცნების გამოხატვის აუცილებლობა მოითხოვდა, იყენებდნენ ძველ ქართულში იშვიათ, მაგრამ მაინც გამოცდილ საშუალებას: არაბრუნებადი სიტყვების გასუბტანტყეებას ბრუნების გზით (არსი, იძრვისი, იმართებისი, ღირსი ტიპისა). ასე, უმეტესწილად, ბერძნულში, როგორც ცნობილია, გამოყენებულია ართარონი: τὸ εἶναι, τὸ ἔσθαι, τὸ βί. ქართული სიტყვაწარმოე-

ბის ამ შესაძლებლობას საჭიროების შემთხვევაში თავისუფლად იყენებდნენ გიორგი მთაწმიდელი და ეფრემ მცირე¹¹. ახალ ცნებათა შესატყვისი ტერმინების საწარმოებლად ქართული სიტყვაწარმოების აღნიშნული იშვიათი ხერხი ფართოდაა გამოყენებული და გააქტიურებული გელათის სკოლის ტერმინოლოგიურ შემოქმედებაში, გასუბსტანტივებული და ნაბრუნებია ზმნისართი, თანდებული, ნაცვალსახელის ფორმა:

მასი, თუთი: რომელი ითქუმის იგიდ და მასად (განმ. 123,16). მუნ არცა იგი ელექსების და არცა მასობაჲ, არამედ შემდგომთაგან ვამსახურებთ მასსა და იგისა (განმ. 37,29). თუთ იგი უთუთოა თუთი ერთი ზეთა დაეშობეს (განმ. 170,27); მუნაჲ, აქაჲ: მუნაჲ, აღმკელი ყოველი, დიპყრეს იგათა და იგათს იგათა, ხოლო აქაჲ ესე ნახიბლი დიოასი, ხატთა და ხატის ხატთა (განმ. 108,23). აქაჲსა ცხორებისაჲ (Q 1152, 252v); აწი: რომელსა არა აქუს გარდასული, აწი და მომავალი (განმ. 108,19). გარდასრულად, იწად და მომავლად განყოფილ არს (განმ. 108,8); ოღესმეა — „ეამიერი, დროისიერი“: აქა განყოფს სამარადისოთა და ოღესმეთა (განმ. 11,8). განსაზღვრულად ძალად ოღესმეთა ძალთა იტყუს (განმ. 143,20); ოღესი — „დროის კატეგორია“: ოღესობისა ქვეშე აღიყვანებთან ათნი ესე მხოლონი ზოგადობითნი (ამონ. 20,1); მერმეა — „მომავალი“: ვითარცა გარდასრულსა და მერმესა, ექსორია იქს (განმ. 11,11).

ასევეა ნაწარმოები ზეშთაჲ და დამქეა (განმ. 53,4).

ზენაჲ, ქუნაჲ (გვარ-სახეობითი მიმართება): ზენაჲ და ქუნაჲ არსახე არს. რამეთუ ანუ ჩუნდა მომართ, ანუ ბუნებისა მიმართ (ამონ. 151,3). ყოველნი ზენანი [შეასმენენ] ქუნათა (ამონ. 68,10); „მომლა სამყარო“: სხუსა სოფლისა, ესე იგი არს. ზენასა ქალაქისა მიმართ (A 1108; 99v); მყისი (vffv) მყისი, ვითარ უჯამოა (განმ. 114,21); შორისი (განმ. 95,17); განიგამოა (განმ. 71,28); კერძოა: ყოვლითურთი გარეშეიყავს კერძოსა (A 1108,35r), უმსგავსობის კერძოა (ამონ. 63,11), კერძოა სულისა (A 52,6)...

ეს თანდებულები, თავის მხრივ, დერივაციული ელემენტების როლშიც გვევლინებიან ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოებისას.

ქართული ენის ამ განსაკუთრებული თვისების შესახებ ილია ჭავჭავაძე წერდა ერთ თავის სტატიაში: „ჩვენს ენაში არ არის არც ერთი სიტყვის ნაწილი, რომ, როგორც სახელი არსებითი, არ იბრუნებოდეს, თუნდ ზმნისზედა აიღეთ, თუნდ თანდებული, თუნდ ზედშერაული, თუნდ ნაცვალსახელი, თუნდა თვითონ ზმნაც, როცა უღვლილების ფორმაშია. მაგალითებრ, „შენის ხვალისა (ზმნიზედა) მე არა ვიცი რა“, ან შენმა გუშინმან (ზმნისზედა) ყური გამომიკედა, „შენის შინათი (თანდებული) თავი მობეზრებული მაქვს“, „ერთი მაქვს სჯობს ათას მქონდას“ (ზმნა), „შენს მეს (ნაცვალსახელი) მე ვერსად წაუველ“. ეს კი-

¹¹ დ. მელიქიშვილი, სიტყვაწარმოების საერთო საშუალებანი ეფრემ მცირისა და იოანე პეტრიწის ენაში; თსუ შრომები, B , 6—7 (№№ 151, 152), 1974, გვ. 120.

დევ არაფერი, ჩვენს ენას არ ეხამუშება, არ ეუცხოვება, თუნდ მთელი ფრაზა დააბრუნოს, როგორც ცალკე სიტყვა... მართალია, იშვიათი შემთხვევაა, როცა კაცს სჭირდება ამოსთანაებში ესეთი ფორმა მოიშველიოს, მაგრამ, თუ მოიშველია, ჩვენის ენის წინააღმდეგი არ იქნება, მით უფრო, რომ თითონ ამრიგად მიმოხრილი აზრიც გასაგებია. ჩვენ არა გვგონია, რომ ენას წარუმატებლობაში ჩამოერთვას, როცა სხვა სიტყვების ჩაუმატებლად, მარტო ერთის ფლექსიის შემწეობით ამისთანა სახსარს იძლევა აზრის მიმოხრისა და განცხადებისათვის¹².

ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები შეიძლება გაეაერცულოთ ძველ ქართველ მოღვაწეთა მთელ სიტყვათშემოქმედებაზე. „აზრის მიმოხრისა და განცხადებისათვის“ სწორედ ფილოსოფიურ ენას ესაქიროებოდა ასეთი თავისუფლება ახალ ფილოსოფიურ ცნებათა შესატყვისი ტერმინების საწარმოებლად.

ამგვარად, გელათის სკოლის მოღვაწეთა მიერ შექმნილი ტერმინოლოგიური სისტემა ეყრდნობა ისტორიულად შემუშავებულსა და ჩამოყალიბებულ ქართული სიტყვაწარმოების წესებსა და მოდელებს, ქართულ ძირულსა და აფიქსურ მასალას; საჭიროების მიხედვით გააქტიურებულია გარკვეული მოდელები და ცალკეული მორფემები, რომლებიც ყოფითს ენაში ნაკლები სიხშირით გამოიყენება (არქაული, დიალექტური, საერთოდ, ნაკლებად პროდუქტიული მოდელები და აფიქსები); გაზრდილია მორფემათა დისტრიბუციის არე და უნარი, იქმნება მათი კომბინაციები ახალ-ახალ ძირებთან.

ენის პოტენციური სიტყვაწარმოებისადმი ასეთი თამამი შემოქმედებითი მიდგომის გარეშე, შეუძლებელია სამეცნიერო ენისა და, შესაბამისად, თვით მეცნიერების განვითარებაც. ასეთი გზით ახლად ნაწარმოებ ტერმინებს თავდაპირველად, შესაძლებელია, უჩვეულობისა და ხელოვნურობის იერიც დაჰკრავდეს (ამას რუსული ლოგიკური ტერმინოლოგიის შესახებ მ. ვლადისლავლევიც აღნიშნავდა), მაგრამ დროთა განმავლობაში ისინი შეეთვისებიან ენის ქსოვილს, ენა გაითავისებს მათ, თუ შესაბამისი მეცნიერება განაგრძობს განვითარებას და შთამომავლობას ექნება სათანადო პირობები იმისათვის, რომ შეძლოს ამ მემკვიდრეობის ათვისება. მთელი XII საუკუნის განმავლობაში საქართველოში ამისათვის საუკეთესო პირობები იყო: გელათის სკოლა აქვთ გავლილი ღავეთის ისტორიკოსს — მაღალმხატვრული და რიტორიკული მეტყველების ამ დიდოსტატს, შავთელსა და ჩახრუხაძეს, „ისტორიკოსთა და აზმათა“ ავტორს, პეტრე გელათელს, არსენ ბულმაისიშვილს, ნიკოლოზ გულაბერისძეს, იეზეკიელს და, ბოლოს, შოთა რუს-

¹² ი. ჭავჭავაძე, აი ისტორია; თხზულებათა სრული კრებული, ტ. V, თბ., 1927, გვ. 95—96.

თაველს, რომლის ლექსიკაჲაც აშკარად ატყვია პეტრიწის დიდი გველენა: მხედველობაში გვაქვს პეტრიწისეული კავშირნი და სირა ტერმინების ნეოპლატონური ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელ კონტექსტში ხმარება („დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შეერთებენ სულთა სირასა“). გვარ ტერმინის „იღეს“ მნიშვნელობითა და ტომის — გვარობითი ცნების გაგებით გამოყენება („უთქვა მიწნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა“) და იმავე კონტექსტში ბაძვა ტერმინის ნეოპლატონური შინაარსით დატვირთვა („მართ მასეუ ბაძვენ...“). ცნობილია, რომ ნეოპლატონიზმის ონტოლოგიურ იერარქიაში ყოველი მომდევნო რიგის ანუ „სირას“ მხოლონი (მონადები) თავის წინა, მაღლა მდგომ რიგებს სირათმთავრების, ანუ გვართმთავრების მეშვეობით — ბაძვის, მსგავსების საფუძველზე ეზიარებიან. ასევე, პეტრიწისეულია ფორმითაც და შინაარსითაც ტერმინები: უმყოფო, უზადო, ანაგები, ახსენება, ოცნება, დადასება, შენათხზენი... დიდი გველენა იგრძნობა, საერთოდ, სიტყვაწარმოების გელათური (პეტრიწული) სკოლის პრინციპების გატარებაში (მესრული, მოსწრაფე, მთმო, მონაცვალე, მოკენესი, მოახლე, მეუნებლე, მდინი, დამდებარი და სხე.), რომ ალარაფერი ვთქვათ რუსთაველის ენაში ნასახელარი ზმნების ულევ ნაყადზე, რასაც ფართო გზა გაუხსნა სწორედ პეტრიწმა და მისმა სკოლამ¹³.

• • •

ამგვარად, გელათის სალიტერატურო სკოლაში მოცემულია ცდა ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სისტემატური დამუშავებისა. მაგრამ ცნობილია, რომ ამ სკოლის მოღვაწეთა მიერ შექმნილი და დამუშავებული ტერმინებიდან ბევრი არ შემორჩენია ქართული ენის ლექსიკურ ფონდს, თუმცა ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ისინი ვერ შეეთვისნენ ქართული ენის ბუნებას (როგორც ამას ხშირად ამბობენ ხოლმე) მათი ხელოვნურობის გამო.

ჯერ ერთი, ნებისმიერ ენაში ყოველ ახლად შექმნილ ტერმინს თავდაპირველად „უცნაურობისა“ და „ხელოვნურობის“ იერი დაჰკრავს¹⁴, რადგანაც „ფილოსოფიური ენა — გარკვეული აზრით, კონ-

¹³ დ. შელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975, გვ. 132—140.

¹⁴ ამ შესრე სინტერესოა რუსი ლოგოკოსი, მ. ელადისლაველეთის შენიშვნა: «Часто случается, что слова своего языка, которыми заменены иностранные термины, сначала кажутся странными, но потом теряют странность и становятся общеупотребительными. Слово «междометие», в начале, может быть, казалось странным для русского уха, но сейчас употребляем его.

სტრუქტურული ენაა. ხელოვნურობა (ანუ მხოლოდ ბუნებრივად განვითარებადი, სალაპარაკო ენისაგან განსხვავებულობა) აქ გარდაუვალია არა მარტო სინტაქსურ კონსტრუქციებში და ამა თუ იმ მორფოლოგიურ საშუალებათა განზოგადოებაში..., არამედ, პირველ ყოვლისა, ლექსიკაში¹⁵. თავდაპირველად, ალბათ, „ხელოვნური“ იყო პლატონის, არისტოტელეს, პროკლეს, ფსევდოდონისე არეოპაგელის მიერ შექმნილი ტერმინები ბერძნულში), მაგრამ დროთა განმავლობაში ისინი შეეთვისებთან ენის ქსოვილს, თუ შესაბამისი მეცნიერება განაგრძობს განვითარებას და შთამომავლობას ექნება სათანადო პირობები ამ მეცნიერების შემკვიდრების ასათვისებლად.

შენიშნავს მომენტი გადამწყვეტი თუ არა, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობა ტერმინის დამკვიდრებისათვის. ამას გულისხმობდა სწორედ ილია ჭავჭავაძე, როდესაც წერდა: „რაც უნდა კარგად მოიგონო სიტყვა, თუნდა წმინდა ქართული იყოს, რაკი იმ სიტყვას ახალ მნიშვნელობას მისცემ, ისიც გაუგებარი იქნებოდა ჯერხანად, როგორც უცხო ენის სიტყვა... რასაკვირველია, ამ სიტყვის აზრს შევეჩვევით თავის დროზედ. მაგრამ სანამ შევეჩვევით, იმ დრომდე ეგენი ძნელნი იქნებოდნენ და ძნელად გასაგონი“¹⁶.

მეორეც: მართალია, სპეციალურ ტერმინთა შექმნა-განვითარება საერთოდ მჭიდროდა დაკავშირებული სალიტერატურო ენის ლექსიკის განვითარებასა და გამდიდრებასთან, მაგრამ, როცა ელაპარაკობთ სპეციალური ლექსიკის სალიტერატურო ენასთან მიმართებაზე, არ შეიძლება არ შევნიშნოთ, რომ მისი გარკვეული (და, შეიძლება ითქვას, დიდი) ნაწილი ყოველთვის მხოლოდ ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტების მეტყველებაში ცოცხლობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ, მართალია, სპეციალური ტერმინოლოგია სალიტერატურო ენის საერთო ლექსიკურ ფონდს ეკუთვნის, მაგრამ მისი მხოლოდ გარკვეული ნაწილი შეიძლება იქცეს ყოფითს, სალაპარაკო ენაში საზოგადოდ სახმარად და გამოსაყენებლად (ეს, სხვათა შორის, რამდენადმე ამ მეცნიერების განვითარების დონესა და პოპულარობაზედაც არის დამოკიდებული). ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი ფილოსოფიური ცნება-ტერმინი შეიძლება მხოლოდ ერთი გარკვეული ფილოსოფიური სკოლის, ან მხოლოდ ერთი ფილოსოფოსის ლექსიკონის კუთვნილებაც კი იყოს და, ამდენად, არ იყოს ასახული სალიტერატურო ენის ლექსიკურ ფონდში.

воусс не думая о его странности» (М. Р. Владиславлев, Логика, СПб., 1881).

15 ნ. ნათაძე, ჰეგელი, გონის ფილოსოფია, თბ., 1984, გვ. 361.

16 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. V, თბ., 1953, გვ. 471.

სპეციალური ტერმინოლოგია სამეცნიერო ენის ძირითადი შემადგენელი ნაწილია. სამეცნიერო ენა კი ისტორიული ცნებაა. იგი, კერძოდ კი, მისი ლექსიკა, თავისი განვითარების მანძილზე საგრძნობ ცვლილებებს განიცდის როგორც ფორმის (ტერმინთა წარმოების პრინციპების, სხვადასხვა ენებთან კონტაქტების, სესხება-კალკიების მიხედვით), ისე მნიშვნელობათა გადაწვევა-გადატანისა თუ გაფართოება-დავიწროების თვალსაზრისით. ამ ცვლილებებს კი, გარდა იმ პროცესებისა, რომლებსაც საერთოდ ენის განვითარების შინაგანი კანონები განსაზღვრავენ, ხშირად ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიც განაპირობებენ, როგორცაა, მაგ., თვით ამ მეცნიერების განვითარების დონე, პირობები და თავსებებულებანი ერის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში, სხვადასხვა უცხოენობრივ სამყაროსთან კონტაქტებისა და შესაბამისად, გავლენების მონაცვლეობა, დაბოლოს, თვით ერის აქტიურობა თუ ინერტულობა (ზოგჯერ კი მკონარობა და ინდიფერენტიზმიც კი) და მისი სპეციალისტების დამოკიდებულება ამ პრობლემისადმი: ის მეთოდები და პრინციპები, რომლებითაც ისინი ხელმძღვანელობენ საკუთარი დარგის ტერმინოლოგიის შემუშავების პროცესში.

ეს გარემოებებია უთუოდ მხედველობაში მისაღები, როდესაც ვეხებით XI—XII საუკუნეთა მოღვაწეების — ეფრემ მციარის, არსენ იგალთოელის, იოანე პეტრიწის, იოანე ტარიჭისძისა და სხვათა წვილის ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განვითარების საქმეში და ამ პერიოდში შექმნილი სპეციალური ლექსიკის ბედის საკითხს, იმას, თუ რატომ არ შემორჩა მისი უდიდესი ნაწილი საერთო სახალხო ენის ლექსიკურ ფონდს. კერძოდ, ჩვენს შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს შემდეგი გარეენობრივი ფაქტორები: XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, მონღოლების შემოსევიდან მოყოლებული. ქართული სახელმწიფოებრიობის შერყევის შედეგად, ქართული კულტურისა და ლიტერატურის განვითარების შეფერხებასთან ერთად, გაწყდა ფილოსოფიურ აზრის განვითარების ხაზიც. XVIII საუკუნეში, როდესაც კვლავ გაღრმავდა მეცნიერულმა აზრმა, ფილოსოფიისადმი ინტერესი განასაზღვრა ბაზანტიური ხანის მეცნიერული ელიტის ფილოსოფიის — ნეოპლატონიზმის (რომელიც XI—XII სს-თა ქართული რელიგიურ-ფილოსოფიური აზრის ქვაკუთხედს წარმოადგენდა, თუმცა XVIII საუკუნეში რეალური საფუძველი მას უკვე გამოცილილი ჰქონდა) ხელოვნური და ფორმალური გადმონერგვითა და ფორმალურივე მიზაძვით იმ მეცნიერული ენისა, რომლითაც იყო შესრულებული ეს ფილოსოფიური თხზულებანი XI—XII საუკუნეებში.

ამ ენის ფორმალური სტილიზაციისა და ხელოვნური ფსევდოორიჟინალის შედეგი იყო ის, რომ ანტონ კათალიკოსისა და მისი სკოლის მიერ შექმნილი თავისთავად მნიშვნელოვანი და დიდძალი სამეცნიერო

ლიტერატურა პრაქტიკულად უსარგებლო დარჩა შემდგომი თაობები-სათვის¹⁷, თუმცა ამას ვერ ვიტყვით გრამატიკულ მეცნიერებაზე, რომლის მაღალმა დონემ, პრაქტიკული გამოყენების საჭიროებამ და, ამდენად. მკიდრო კონტაქტმა საერთო-სახალხო ენასთან, ანტონის ენის სირთულისა და ხელოვნურობის მიუხედავად, გზა გაუხსნა და დანერგა სწორედ XI—XII საუკუნეების ელინოფილური მიმართულების მოღვაწეთა ნაშრომებიდან შეთვისებული სპეციალური ტერმინები, რომლებსაც დღესაც წარმატებით იყენებენ არა მხოლოდ გრამატიკულ მეცნიერებაში, არამედ სალაპარაკო ენაშიც (ასეთებია, მაგ., ბერძნულიდან კალკირებული ძველი ქართული ლოგიკური ტერმინები: წინადადება, ქვემდებარე, შემასმენლო, წართქუმითი, უკუთქმითი, თანწყობა, ქუეწყობა...) — მაშინ, როდესაც მსგავსი წარმოების ფილოსოფიური და ლოგიკური ტერმინები არ დამკვიდრებულა შესაბამისი მეცნიერებების განუვითარებლობისა და მემკვიდრეობითობის ხაზის გაწყვეტის გამო. ამა თუ იმ ტერმინის დამკვიდრებას რომ წარმოების „უჩვეულობა“ თუ „ხელოვნურობა“ არ უშლის ხელს, ამაზე მიუთითებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ანტონის სკოლაში შექმნილი აშკარად ხელოვნური წარმოების ტერმინი არსებობდა, რომლის მსგავსი მოდელიც (საწყისი+ობა: კეთებ+ობა, შენებ+ობა) აკრძალულია, შევიდა არა მარტო ფილოსოფიურ ენაში, არამედ ყოველდღიურ, ყოფითს მეტყველებაშიც და მყარად დამკვიდრდა საერთო-სახალხო ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდში: ეს ტერმინი „существование“-ს მნიშვნელობით უკვე შეტანილია დავით და ნიკო ჩუბინაშვილების ლექსიკონებში. ამ ცნების შესატყვისი ტერმინი სამიხებელი გახდა მას შემდეგ, რაც არსებამ მიიღო ჭერ „მყოფის“, „არსის“ (сущее, существо) და შემდგომ „ბუნების“ (сущность) გაგება. ზოლო თავის დროზე მის გამოსახატავად იოანე პეტრიწის მიერ შექმნილი ტერმინი აობა, მართალია, გამოიყენებოდა XVIII ს.-ს ფილოსოფიურ მწერლობაში (კალმას, გვ. 69,

¹⁷ XVIII საუკუნის ქართული ფილოსოფიური მწერლობა კომპილიციური ხასიათისა და ძირითადად სომხურ თარგმანებს ეყრდნობა (ასე, მაგ., პროკლეს „კავშირნი ღმრთისმეტყველებთინი“ იოანე ორბელიანის ჩგუფმა ხელმოკრედ თარგმნა უკვე სომხური თარგმანიდან, რომელიც, თავის მხრივ, ქართულიდან იყო გაკეთებული 1248 წელს). თუმცაღა ძველ ქართულ თარგმანებსაც მიიყვება და იყენებს, განსაკუთრებით — სიტყვაწარმოების სფეროში, მაგრამ ამ მხრივაც ისინი (მაგ., დავით ბაგრატიონის „პატილორია შემოკლებული“ და იოანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ ფილოსოფიური ნაწილი, რომლებიც დიდად არიან დაეალებული ამონოსის შრომთა და იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ ძველი ქართული თარგმანებისაგან) ვერ უსწორდებიან თავიანთ წინამორბედებს და ხშირად ამხიჩგებენ კიდევაც მან შესანიშნავი გამოხატულებითი ძალის მქონე ტერმინებს.

76, 102 და შმდ.), მაგრამ აქედან ვერ შევიდა საერთო-სახალხო ენის ლექსიკაში ზემოთ აღნიშნული მიზეზების გამო.

მეტეც შეიძლება ითქვას: ხელოვნურად შექმნილი ბგერათა კომპლექსიც კი (თუ ის არ ეწინააღმდეგება მოცემული ენისათვის დამახასიათებელ ფონმატიურ სტრუქტურას) შეიძლება დამკვიდრდეს ენის ლექსიკურ ფონდში, თუკი სათანადო ცნების ადგილი ცარიელია და თუ ამას ხელი არ შეუშალა ნასესხებმა ლექსებმა, როგორც ეს მოხდა რონოდა-ს შემთხვევაში (მის დამკვიდრებას ხელი შეუშალა რუსულის გზით ნასესხებმა ვაგონმა). ეს კი უკვე მიმღებ ენაზე ზეგავლენის მქონე ენის „ექსპანსიის“ ხარისხზეა დამოკიდებული.

მეორე ფაქტორი, რამაც ხელი შეუშალა ამ ფილოსოფიური ტერმინების დამკვიდრებას საერთო-სახალხო ენის ფონდში, ის არის, რომ გაწყდა კონტაქტი ბერძნულ ენობრივ სამყაროსთან, რაც ძირითადად განპირობებდა ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის სისტემის სახით ჩამოყალიბებასა და განვითარებას იმ ხანაში.

XI—XII საუკუნის მოღვაწენი დიდ შემოქმედებითს ძალასა და სითამამეს იჩენდნენ, რათა გამოევიდნენ ხინათ ქართული სიტყვაწარმოების შესაძლებლობანი, ფართო გაქანება მიეცათ მათთვის და მხოლოდ და მხოლოდ ქართული მასალით, ქართული ძირებითა და აფიქსებით — და არა მექანიკური სესხების გზით — შეექმნათ საკუთარი სამეცნიერო ტერმინოლოგია და, ამგვარად, ქართული ენა თავისი გამოსახველობითი ძალით გაეტოლებინათ „გონიერთა ხედვათა მომმარკვე“ ბერძნული ენისათვის, რომლის „ენამზეობა“ და „ენადღეობა“ მისაბაძი იყო არა მარტო ქართველი მთარგმნელებისათვის. არამედ რომაელებისათვისაც, რასაც პორაციუსის ტრაქტატის „პოეტური ხელოვნებისათვის“ სიტყვებიც მოწმობს: „ახლადშექმნილი სიტყვა მეტნდობას მოიპოვებს, თუ ბერძნულ წყაროს ეყრდნობა და სიფრთხილითა იქიდან გადმოღებული... თუ ამ საქმეში მცირეოდენი წვლილს გაღება მეც ძალმიძს, ამისათვის რატომ უნდა შემრისხონ? კატონისა და ენეუსის ენა ახალ სიტყვათა შემოტანით განა არ ამდიდრებდა ჩვენს მშობლიურ მეტყველებას?“¹⁸.

ასეთი კონტაქტებისა და გავლენების გარეშე, თავის თავში ჩაკეტვით სამეცნიერო ენა ვერ განვითარდება. მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე და დღესაც ბერძნული ენა ასაზრდოებდა და ასაზრდოებს უშუალოდ თუ შუალობითი გზით ევროპული ენების სპეციალურ ლექსიკას. ადრე მისგან იყო დავალებული არაბული ფილოსოფიური ენაც. საქართველო ერთი პირველთაგანი იყო, რომელსაც ევროპაზე უფრო

¹⁸ პორაციუსი, პოეტური ხელოვნებისათვის, ლათინურიდან თარგმანა. ე. ურუშაძემ, თბ., 1981, გვ. 17.

ადრე უშუალო და მჭიდრო პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული კონტაქტები ჰქონდა ისეთ მაღალგანვითარებულ კულტურულ სამყაროსთან, როგორც იმ ეპოქაში ბიზანტია იყო¹⁹. ამ ურთიერთობაზე გადიოდა ბუნებრივი გზა ქართული მეცნიერების განვითარებისა და სრულიად კანონზომიერი იყო, რომ ამ დროს ქართველი მოღვაწენი ეროვნული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბების გზაზე მისაბამ მაგალითად სწორედ საუკუნეების განმავლობაში ფილოსოფია არაერთი თაობის მიერ დამუშავებულ ბერძნულ ფილოსოფიურ ენას თვლიდნენ. ამდენად, მოულოდნელი არ არის, რომ ახალ ცნებათა შესაბამისი ტერმინების საწარმოებლად ყველაზე პროდუქტიული გზა ბერძნულ ტერმინთა კალკირება იყო, — გზა, რომელსაც დაადგა ლათინურენოვანი მეცნიერული სამყარო და აქედან — მთელი თანამედროვე ევროპა.

მაგრამ, როგორც ითქვა, ეს უშუალო კავშირი ბიზანტიასთან, XIII საუკუნიდან მოყოლებული, თანდათან სუსტდება და ბოლოს, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ (1453 წ.), სრულიად წყდება და იცვლება სპარსეთ-თურქეთთან პოლიტიკურ-კულტურული კონტაქტებითა და, შესაბამისად, გავლენებითაც. ხოლო კონტაქტები დასავლეთ-ევროპულ მეცნიერულ სამყაროსთან ცნობილი მიზეზების გამო დიდხანს ვერ მოხერხდა: საბა-სულხან ორბელიანის პოლიტიკური მისიით მოგზაურობას ევროპაში არც ამ თვალსაზრისით გამოუღია ნაყოფი. მხოლოდ XVIII საუკუნის დამლევდიდან, ისევე ანტონისა და მისი სკოლის მოღვაწეთა ცდებით, რუსეთის გზის გამოვლით გახდა შესაძლებელი ევროპული სამეცნიერო ლიტერატურის გაცნობა და თარგმნა (მაგ., ბაუმისტერის ლოგია, მისივე მეტაფიზიკა, ვოლფიუსის ფიზიკა და სხვ.). ამგვარად, მთელი გვიანი შუა საუკუნეების ზანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში გერმანული ფილოსოფიური აზრის აყვავების ხანაში, როდესაც სპეციალური ფილოსოფიური ენა და საერთო-სახალხო ენა მჭიდრო კონტაქტის შედეგად ურთიერთგავლენით ვითარდებოდა და მდიდრდებოდა უდიდეს გერმანულ ფილოსოფოსთა მიერ შექმნილი ლექსიკით, ქართულმა ფილოსოფიურმა აზრმა და, შესაბამისად, ენამაც კონსერვაცია განიცადა და ამიტომ ვერ მიიღო სათანადო მონაწილეობა საერთო-სახალხო ენის ლექსიკის განვითარებაში.

¹⁹ როგორც ცნობილია, თითქმის ყველა ის ავტორი, რომელთა ფილოსოფიური ლოგიკური ხასიათის ტრაქტატებსა თუ კომპენდიუმებს მთელი შუა საუკუნეების თეოლოგია-სკოლასტიკა ემყარებოდა, ქართულად ერთი-ორი საუკუნით ადრე მაინც თარგმნა, ვიდრე ლათინურ ენაზე.

ამგვარად, სანამ იოანე პეტრიწისა და მის თანამოღვაწეთა მიერ ჩამოყალიბებული კლასიკური სისტემა ფილოსოფიური ტერმინოლოგიისა მოასწრებდა დამკვიდრებას, თანდათან დაირღვა და მის რგოლებში შეიჭრა უკვე აღმოსავლური ენობრივი სამყაროდან შემოსული სიტყვები. ასე, მაგ., იოანე პეტრიწის მიერ გონ (γόν) ძირისაგან შექმნულ გამკვირვალე და ნათელი გამომსახველობითი უნარის მქონე ტერმინთა (გაგონება, გამგონე, გასაგონო, მიღმოგონება... ობოცა, ობოცა, ობოცა; მძოცა) სისტემაში შეიჭრა სრულიად განსხვავებული ძირებისაგან ნაწარმოები ტერმინები (ნახესები: ჰარო — აზროვნება — მოაზროვნე, ქართული: გაგება, მიხედრა, განსჯა, შემეცნება...). ასევე, ქართული განი — საგანი (σχιανός) შეცვალა არაბულმა მიწანმა და სხვ.

ასეთ ვითარებაში თანამედროვე ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემდგომი განვითარებისათვის საჭიროდ და აუცილებლად მიგვაჩნია ძველი ქართველი სიტყვის ოსტატების გამოცდილების შესწავლა.

იზიუსქრეჩიუსქრე

იოანე საღვრთო ფილოსოფოსი,

ზედვოდებით

აპტრიფი - ქართული ენის მზე

ჩვენს ცოდად სავსე წუთისოფლები ხშირად ხდება ზოდზე უენაური ამბები, რომელთა ახსნა ადამიანური გონებისათვის მიუწვდომელია მათი ალოგიკურობის გამო.

ქართველებს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე უცხო ტომთა მიმართ შემწყნარებლობითა თუ საყურადღებო "მარგალიტისაღმწი" დაუღვარადი დამოკიდებულებით ხშირად ჩაყარდნილან უზარო სიტუაციებში, რომელსაც სახარებისეული შეგონება თუ ახსნის: "ნუ(ა) დაუფნთ მარგალიტს თქვენსა წინაშე ღირთა, ნუ გუეე დახორგუნინთ იგი ფერითა მათითა და მოიქცენ და განგებოქნენ თქვენ (მთ.7, 6).

ახეთ ღროს სამწესარიდ, საჭირი ხდება მტკიცება იმ კუმპარტებისა, რაც იხედავ. ნათელა და მტკიცებას არ უნდა საჭიროებდეს; კიდევ უფრო საყარადი ის არის, რომ სადაც "ძალი" დაეკარს ღმობთ ნაკვეთთა ზედა, იქ "ხმარადი" მისგან შენარაზდება" და ეს მტკიცებაში რჩება "ხმაღ მღალაღებლისა უღამისა შინა".

მაგრამ "მართალი სამართლის" იმედი მანც რჩება, რადგანაც

შბლცა შემდგომ სხეისგან იძლეის, თვისგან ქმნილი თავისდავე მოქმედის, გულდაიპი წარგებას, განრღვეის, რაცა ქმინდა ქონილი

მდაბლთ საგვით, მტკიცებლობით და ხეებით". საქმე ხმა, ნიცი მარიდან მოყოლებული, ტრადიციად იქცა დაუხეუთებელი მონაზრება, რომ იოანე იტალიის ენიზე "ახაზგი გრამატიკოსისაღმწი" წერლის ადრეხატე იოანე "საღმრთო ფილოსოფოსი და ურცხვად ღრამატიკოსი" - პეტრიწია.

ეს სადაც ამოკითხვით აფხუთა ეპი "შეცნობურებს" და განგამი აუტეხათ - იოანე პეტ

რიწი აფხაზი - ახაზგი (აფხუა) ფილოსოფოსი და ქართველები იმეგებნო.

იოანე პეტრიწი რომ თავის თავს ქართველად თვლის და თავის გვარ-ტომის ხალხისათვის, ქართველთათვის ქმნის ფილოსოფიურ ენას, ეს მისი სიტყვებიდან და მისი ნაშრომიდან სრულად ნათელია, მაგრამ აფხუთა "შეცნობურებს" ამას არ დაგიღვევს: მათ არ აინტერესებთ კუმპარტება და წყაროთა მოწმობანი. იმინი ურამოკული ამბების დონზე ქმნიან თავის "შეცნობურებს" (რომლის მიხედვითაც ღურნ მეფე და დავით აღმაშენებელიც აფხუები არიან). მათთან კამათი, კუმპარტების მტკიცება, რაც აღრე უარობად მიგაჩნდა, ღრუხ მას შემდეგ რაც მათ ეს "შეცნობურებს" დაუღვეს საფუძვლად ქართველთაგან აფხაზების ეთნიკურ წმენდას, და ქართული მოსახლეობის გენოციდს, სამწესარიდ, ხასიციუხლიდ აუცილებელი გახდა.

ამიტომ ჩვენ საჭიროდ თვლით განვმარტობ: სწორედ რომ აღმოჩენილივი ნამარის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ იტალიის წერილის ადრეხატე - ენიზე "ახაზგი გრამატიკოსი" - იგივე იოანე პეტრიწია, მამინ, ამჯერად გუეე ძველი ქართული (XII ს.) წერილობითი ძეგლის და მისი შემქმნელის - იოანე პეტრიწის მოწმობითა და ჩვენებით, კიდევ ერთხელ დადასტურდება მონაზრება იმის შესახებ, რომ ახაზგი (გერძენი) ღრუხ აფხაზი (ქართველად) არის სახელწოდება ქართველთა ერთერთი ტომისა, რადგანაც თვითონ იოანე პეტრიწი თავის თავს გვარ-ტომით ქართველად თვლის.

X X X

"შეცნობურებს" დაუღველი ღმობათა შორის ჩემთა და მამადი ტყვილათა შორის გონებისათა და არა გუეე რული სარგეუთა მომდღერებისა ჩემისა.

1 ეს მონაზრება საყარადიანად უარყოფილ ეპიკოსს ნამოხმა "იოანე პეტრიწის ცხოვრება და მოღვაწეობა", გვ. 170-171, N 34, 1994 წ.

თ. და არც წამი სახუნთა. ხელსა ჩემსათა, ვიდრემის არა მოხელა მე გონებთიან ცისკარ მან დღეთადი, რომელთა ბნელი უმეტრებასა არა ენაცუადებს და აღვიშურე ტომისათვის გუართა ჩემთასა მე მიღობრთა ენისა გულქმუ ბელი და შესხვევი მღაბთრთაგან.¹

ეს ხატუები ვერტუნის შუა საუკუნეების დიდ ქართველ მთაწარეებს, საღმრთო ფილოსოფოსს, იანე პეტრინს სწორედ იოანე ფილოსოფოსმა, რომელიც მძელ ხელნაწერთა ანდრეძემთა "ქართლი ენის მხედ. ჩვენი ენის მამულებად და მადლუებლად" იწოდება. აღვიშურე თაჲსი გუარტომის ხაღბისათვის. ქართველთათვის, შეეკნა ენისა გულქმუბელი და შესხვევი მღაბთრთაგან, ანუ ყოფითი ენისაგან განსხვავებული, ფილოსოფიური ენა, რომელიც თაჲსი გამომსხვედრებითი ძალით გაუტრდღობდა "ვლინთა ენადღობას". ბერძენთა "უფსკრულ ღრმა ენას", რომელმაც, მიხი აზრით, "ყოველსავე თვისი სახელი ქვეან, შესახაბი თვისსა არსებისა". და მიუხედავად თაჲსი თანამეტრეთაგან დევნისა, მიუხედავად იმისა, რომ იხინა თანადგომისა და სიგარდლის, თანადგომისა და შექცენის ნაცუად და ბრკელს მისხა უმზირღეს სასაფრუოდ ხელისა მისხადალ, უმეტრებასა, შურსა და ვერაგობას შორის "მიდმობრედი", იგი, ლეთის წყაროსსა და დავით აღმაშენებლის "თანადგომასა და გამკრინობას მიხედობით", დღესა და დამეს ასწორებს, თვალს რულს და ხელს მოიხვენებს არ აძღვებს და მაინც ახერხებს "ნივთისაგან მიუხეხელი ლეთისმეტყულებების წამოდენებას, ქართლი ენის განყობას გონებრთა ხელეთა მობმარჯვი" ბერძენული ენისადა.

იოანე პეტრინმა შექმნა ქართული ფილოსოფიური ენა, ნათელი და გამჭვირვადი, მწკობრი ტრამინოლოგიური ხისტებით, რომელიც აღბეჭდიდა იხეთი მაღალი ოხტატობით და "ყოთილხეღობით", რომ, როგორც ნიკო მარია წერს, შეიძლება მხოლოდ გაყოივებას მიეცე ამ ამოწურავი მარაგის გამო, ამ პირადობი სასწარდობითი ძაღების გამო, რომელსაც ის ფილოს, რომ, რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით იპოვის

ქართულ ენაში შესაძლებლადსა აზრთა ვერა უმეტრებს ნოანისსა და ნაორგვარობის გაღობსა და ბერძენული ენის ნიშნების მიხედვით, უადრესად განხეხული და რთული დაღაღტრის ვერა ხიძხელის გაღაღაბაგად.²

სწორედ ეს არის აქმათ, მიხეხი იმისა, რომ აღობობების ხანის მწერლობაში იოანე პეტრინი უღღესი ავტორიტეტით სარგებლობს არა მხოლოდ, როგორც დიდი ფილოსოფოსი, რიტორი და გრამატიკოსი, არამედ, ავტოთვე, როგორც ქართული და ბერძენული ენების ზედმიწევნით მყოფენ, "მამულებელი" და მადლუებელი ქართლის ენისა: "ეს იოანე იგი გონებაშაღლი და დიდი ლეთისმეტყუი, ფილოსოფოსი, ზედმიწევნითი ბერძენისა და ქართულისა ენასა ზედ" - ვაჰტანის - "მთავრე უწყება ქართველთა მწერლობათის".²

ამბობს ნურგულის კრებულში (XVIII ს.) მოთახეხილ პრიკლე დაღობისის "თელიოგის საუფლების" იოანე პეტრინისეულ თარგმანს ("კაჲმინა ღობისმეტყულებითინ") ვრთვის ანღრბი, რომელიც მიკლდე თენჯება მთარგმნელის ენაობას და საღაერობას, ქებაღღებობი იხხენობს მას, როგორც განსწავლულსა და ბრძენ რიტორსა და ფილოსოფოსს, სიღო მისინი "ნაქენსი" ანუ ოხხეღებანს ხიბრძინისა და ენადღობისა, მაღალი ზღოღებობის ნიშნად შაჲნობა: "სათანაღო უწყებად შენდა ამახ, კითხუღო, რომელ ნაქენსი ესე, რომელთა სკურებთ იანეს მთერ არს თქმელი, ქართველისა ფილოსოფიისა, რომელსა ნართაღებ ზედ წერიდა პეტრინი, სიძკაჲთი გამოიფობისათვს ეწაღობასა, რომელსა სყოფდა, რომელი იგი ნათესავითი ქართველდა, სანახებობაგან სამცხესა, დაბითი ქორკობით, სიღი სხუა ენაობას ანუ საღაობას არა საციანურ არს ჩვენდა მხოლოდ ესე გვეუწყობის, რომელ ათინას იგი წერილი და ზედმიწევნით მიეცენ სიბრძნეთა შენებრთა, კითარცა წამებენ ნაქენსი მისინი, რომელი მრავლობა სიბრძნობა იხიღღებან და ენადღობობთა ყთილხეღონურად, რომელთაგანი ვრთ არს ესე "კაჲმინი", მის მთერ გარდობენებელი ვლინობა ენისაგან ქართუე

1 Н.В.Мурр. Михаил Петрицкий, грузинский неоплатоник XI-XII вв., СПб., 1909 г.

2 "ხელე სქარავლი" ტ. I, გვ. III, გვ. 14, 34.

უმადღესო ცათა და უწმიდესი ქრებინთარ, ფუღადწმიდაი ლთისმობიერი ქაღწერი, დაამტკიცე მართლმადიდებლობა სიფელს შინა და დაიწყე ლთოიადუელი ური ჩვენი

მართლაც, XI საუკუნის მიწურულში 80-90-
 ან წლებში, ირანე პეტრიწი ჯერ კიდევ ბიზან-
 ტაშია გუდაბობა მოხელაშ (მონასტრის მძე-
 ნებლდა ეს "ქარლის ცხოვრების" ერთი მი-
 ნაწილის მიხედვითა დაეთის 1106 წლისათვის
 დაუწესა). მან არსენ ფალოლოვანს ერთად,
 როგორც ჩანს მთარგმნელითი სიკრად გაიარა
 შუა მთავრე ვერუ მტორის ზედმძღვენობით:
 1080-იან წლებში, როდესაც ირანე იტალიის და
 მიხი მსხვერუბის განსჯის სონტანტინოპოლი-
 დან (1082-1084 წწ.), ირანე პეტრიწი და არსენ
 ფალოლოვი, როგორც ვერუ მტორის ანდრძობი-
 დან მოკვდა შუა მთავრე ჩანან და ხანდაზული
 ვერუბის ძალაშენი და თანამოღვეწენი არას
 ფილოსოფიური, ხასიათის თხზულებათა თარგმნი-
 ხას ირანე დამატკობის "ციდნის წყაროს" ვერუდ
 მტორისწული თარგმანის ანდრძობამაჟიდიან
 ცნობილი ხდება, რომ მიხი "ყოლიო თანამო-
 ჟეწე და განმამდიგებელი" ამ წიგნის თა-
 რგმნისას ხსებთან ერთად იურ არსენ ფა-
 ლოლოვიც ("ლიცა ყაიო, ქრისტეს მოვეწერბო...
 ყოლიოთა მოღვაწეთა ჩემთა და განმამდიგებე-
 ლთა, ამასთანა შრადღოთაყა და მსახურთა-
 რისენი ფალოლოვისა, იოანე და იოანე
 ხუცესთა-"), ხილი დიონისე არეოსკელის
 თხზულების ქართველი წიგნის თარგმნისათვის
 დართოდ ვერუდ მტორისავე ანდრძობის თანახმად
 კა "ირანე საღმრთო ფილოსოფოსი და კორციე-
 დად დამატკობის" ვოფიდა მისი "ქირ და
 კინება და ხატეაი" ამ თხზულების თარგმანზე
 მუშაობისას და, რომ არა-თქმეთა იგი ყოფილიყო
 მოძღვარ და ძალაშენ ზედმა მიხედვამაჟ ვერ
 კოადრეზი მზის თულისა ამის წიგნისაზა" (A
 110). ამგვარად, როგორც ჩანს, არსენ ფალოლო-
 ვი და ირანე პეტრიწი ვერუდ მტორის ემბარეზი-
 ან ფილოსოფიურ-დოგმატური ხასიათის ტექს-
 ტების თარგმანში და თან ამ უაღრესად დიდი
 გამოცდილების და ერედციის მქონე მოღვაწე-
 მთარგმნელის ზედამხედველობის ქვეშ ვუფლებან
 მთარგმნელობითი საქმანობას და სრულყოფენ
 თუთანთ პროფესიულ ცოდნას.

ირანე ფილოსოფოსს რამდენიმე ხანს უნდა
 მოეღვაწა ბუღარეთში (იმ ხანად ბიზანტიის თბ-
 ქერის დასავლეთ პროვინციამ) ქართული დიდ-
 გვაროვანის, ბიზანტიის იმპერის დასავლეთის
 დიდი დომესტიკოსის, გრიგორ ბაქურაიანისძის
 მიერ ანადღარხებულ პეტრიწის მონასტერში
 (რომლის მშენებლობა 1083 წლისათვის დამთა-
 ვრდა). ად. ცაგარლის ვარაუდით, სწორედ ამ
 მონასტერში მოღვაწეობის აღსანიშნავად უნდა

მოდო. ირანე ფილოსოფოსს ზედწოდება "პეტ-
 რინი" თქმეთა ისიც უნდა აცინიზნის, რომ მუ-
 თარამეტე საუკუნის მოღვაწეები (დავით რეგორი
 ირანე ბაგრატიონის და ხსყ.) ამ სახელის სხვა-
 გვარ ეტიმოლოგიას იძლეუან: "ამას უმეტ-
 ირანე, ათხანს, აჯალბათს მისა უწოდეს პეტ-
 რინი. პეტრე, რომელი იოჰანის ძედა და მარკა-
 დი ქვემოერ მგზგვადელ გამოითარგმნეს... და
 კინათიგან ესე იოჰანე იგი წერითა ფრად
 მზნარგვად ამისთვის უწოდეს პეტრიწად, ესე იგი
 ქვის მუხეზგვად" (Q 401, ფ 192).

მაგრამ ზედწოდება ცნობების მიხედვით, ირ-
 ანე ფილოსოფოსმა თავისი შრომების უმეტესი
 ნაწილი მუკვანა სწორად, "ყვლინისა შინა გუ-
 ნათისას" "დაეთის წყალბასა და თანადგომასა
 მიხედობიდან". XVIII საუკუნის მოღვაწეები
 და მათ ყვალაყვად თანამოღვრე მკვლევარნი მას
 მრავალი თხზულების მთარგმნელად თუ ატო-
 რად მიიჩნევენ ირანე პეტრიწს უმოღვაწეთა რი-
 გორც ბიბლიურ-ეგზეგეტიკური, ლიტურგიკული
 მიხედობრავილი, ასკეტიკურ-მისტიკური და აგა-
 გრაფიული მწერლობის დარგებში, ისე ფილოსო-
 ფიური ხასიათის თხზულებათა თარგმნას და
 კომენტირებაში. ზოგიერთნი მას: ისტორიულ
 თხზულებათა თარგმნას (ფლავიოსის "თვალუბ-
 რიკი დახასამოსტეკიანა"), და ავტორისასყ
 ("ცხოვრება მუჟეჟ-მუჟისა დაეთისი") მიიწერენ
 და ჩვენამდე არამოღწეული ქართული ენის გრამ-
 მატკობის ზედგვეწად თვლან.¹ მაგრამ ზენონის
 ირანე პეტრიწი ცნობილია მაისც მისი უცილობ-
 ელი თარგმანებით ნეოპლატონიკოს ფილოსოფოს-
 თა თხზულებებისა (რის გამოც მას "პლატონურ
 ფილოსოფოსად" უწოდებენ). ეხენია: ნემესიოს
 ენესელის "ხუცესთავთა კაცისა", რომელიც ქრ-
 სტიანული ანთროპოლოგიის სახეშემძღველოდ
 გამოიფენიდა შუა საუკუნეების სკოლებში და
 პრიკულ დაღლიზის ტრანსკტი - "თეოლოგიის
 საუბრებში" (პეტრიწის თარგმანით კავშირნი
 ღმრთობშემტველებითნი), რომელსაც მან საკეთა-
 თა კომენტარები დაურთა, დატეორთული ანტიკ-
 ურ ფილოსოფიისა ნაბრუნის საკეთარი ვადა-
 მუშაეებით, რათა თეოლოგიის სფეროში მუშაე-
 ანლი - დამწერტი მოსწავლენი, თაივლიწუ ჩას-
 წვდომიღვინ მის საუბრებებს, რის მულჯადეჟ
 დაუფლებიღვინ სწორი ხედვისა და აზროვნების
 მეთოდებს: "თანა გუჟეჟ გამოიწერი, შემუშავი
 ხუცეთა საღმრთობშემტველიოთასა", - შიმატრასი
 იგი თაის მოსწავლეს, - "რათა ამით ვოყველ
 თა ვითარ შესაქმეთა და დახასამთა, იგი მუე-
 ნერი, რათათ არა გებრეულებიღის თუალი

1 ამ საკითხს დამატებითი ამ ფილოსოფიურ "ირანე პეტრიწი-ქმანობა", წიგნი ირანე პეტრიწი "საღმრთო კან",
 თბილისი 1968 წ., გვ. 11-12. რ. სერაჟი ბუღარეთ-საქართველოს ბიზანტიის უნივერსიტეტის ისტორიკოსი, წიგნი
 წყალბა, თბილისი 1980, გვ. 234.
 2 ამ ქმანობა ქართულ ლიტერატურის ისტორია ტ. 1, 1968, გვ. 264. სკოლებში უნდა გამოცემა
 ირანე პეტრიწის შრომები ტ. 1, 1968 წ.; ფილოსოფიურ დანს სწარ. უნდა იქნეს წიგნი და ქართული
 ფილოსოფიის გამოცემა და წიგნის დიდი - ცხებულება 1974 წ.

ხელისა“ (განმარტება, 103).

თანე ჰეტრინმა, რომელმაც განათლება ბიზანტის სამეფო ქალაქი, კონსტანტინოპოლში, ამ ელტარული ინტელექტუალური წრეებში მიიღო, რომელთა შორისაც მეთრინობზე სპეციფიკური განსაკუთრებით გადმოვიდა ინტერესი ქატიკონის, არისტრეტელისა და მათი ფილოსოფიური ხანის კომენტარების, „ქატიკონური“ ფილოსოფიის ხანის: იუდეობის, ქატიკონის, ქატიკონისა და განსაკუთრებით კი, „შუალტრული პროფესიონალი, რომლისაგანაც სწავლობდნენ დიდიქტიკის ხელისუფლებას“ (მიქელ ქატიკონი), გუდათის აკადემიაში ის იღებდა და სუდი მიტანი, რომელიც იქ მანგანას აკადემიის მასწავლებლებსა და მსმენლებს შორის ტრადიციულად მაკადამ და რიონი ნიშნავს, რომ იგი მინერა-მინერალურად გაქცევა მათს ახრებს და, თუნდაც იტალიის (რომლის მსმენელიც ის ატლას, იგი, და ქართული მკვლევართა შრომებში მის „როგორც მიმდევრად“ (კი მიჩურელი) „ერე მომდევნებს“ (ანა კომენტი). თანე ქატიკონმა ფილოსოფიისა ზედმიწევნით შეიწავლა ქატიკონის, მათი კომენტარების - განსაკუთრებით, ქართული დიდიობის კომენტარები ქატიკონის დიდიობის (მიმდინარეობის): „სამხედრო“ და „ტრინობი“, მისივე „დიდი ხალხობისმდებელი“ თხზულებას (როგორც ჩანს, „ქატიკონური თეოლოგია“). გუდაამუშავა ისინი და ქართულ ნადავზე გადმოხედა, რათა თავის მიწვევებშიათთვის ზეტი და განხეხებულ ახრებებს ესწავლებინა, დაეხელებინათ ისინი არამდებრივად (უხეხელობა). გრებობის ხელეძმის და გრებობით შექმნების გზის სრულყოფით დათვლილ მათთვის კუმპარტების საიღებლობა ამ მხრივ ნიშანდობლივთ ანტიან კათალიკოსებისეული შეუხება თანე ჰეტრინის დიდიობის:

„ფილოსოფიის თხზულების მონახინანი, მუნ-სტრატეგების სიტყვთ სკეპლ-მინანი, მუნ-სტრატეგის ცნობანი ხალხისანი მთაქართულენ, ქართული კუმპარტების“

(წიობისმდებარის)

ეს გამოცდილი გზა იგი აქობსა ლერ-ქატიკონური მსტრატეგიაში. თუ ატრეკტიკონური ახრებების ისტორიაში დიდიობების სამოგადობების სტრატეგია დასაქვლერ-დაიბრ-თეოლოგიურ დიტიკონში ატრეკტიკონი იგი ტრეკტიკონის სიმბოლოური სიტყვებით: „რა არის სტრატეგია ათენისა და იურუსლანდის შორის, აკადემიასა და კელეხიას შორის?!“ რაც, ერთაფრთხი, ურთოფრთხის მასხის გეოლისმობდა და რწმენასა და ცოდნას უხრის-სხობდა ერთმანეთს, ეიკი, როდესაც ვაღიბლდა და მუშაობის გუდათის საუთისმდებელი სკეპლ, სრულად სპირიტისპირი ტრეკტიკონით სისათრება, რაც სიმბოლოურად ათენისა და იურუსლანდის, აკადემიასა და კელეხიის ერთმანეთს გამოიბატება ამ მხრივ გუდათის საუთისმდებელი სკეპლ თანე „ქატიკონური ფილოსოფიის“ მოსაუბრით ქატიკონური ახრის ისტორიაში

ატრეკტიკონის აღმოსავლური თეოლოგიის აღქმანდ რიული სკეპლსა და კათალიკური ატრეკტიკონის ხანს: სტრატეგია კლდნტიკონური ატრეკტიკონისა, რომელმაც სამოგადობელი პრინციპის ხანე მისცა წმ. წიკონზე დიდიობისმდებელი კლდნტიკონური მომდევნის რწმენისა და ცოდნის მარბინის თარხისა; რწმენის საფუძველზე ცოდნის აშენებასა და ცოდნის ნადავზე რწმენის განმტყულებას; რიტიკონის, რომელმაც ქატიკონური-ფილოსოფიური სკეპლ-კათის ნაყარა საფუძველი; კათალიკონური წმ. მამებისა (განსაკუთრებით გრიგორ ნოსელია), რომელნიც ნიშანდებრივი ახრებობით ამ არატის ქატიკონისაგანის გზაზე იღებდნენ; არეო-სტრატეგია, რომელიც რწმენისა და ფილოსოფიური ცოდნის მარბინის ბრწინებულ ნიშნებს წარმოადგენს; მაქსიმე აღმსარებლისა, რომელმაც დიდი წიკონი მოუბღვის თავისი კომენტარების ბიზანტიკური თეოლოგიური დიტიკონში ატრეკტიკონის ფილოსოფიური საფუძველის დამკვიდრებაში; წმ. იოანე დამასკელისა, რომელმაც ქატიკონისა და არისტრეტელის კომენტარებზე (განსაკუთრებით, ამინიის ერმინასზე და ქართული) დიდიობით შექმნა მართი სიტყვითა ასარტიკონური ქატიკონური სკეპლ-კათის; დამიროს მანგანას აკადემიისა, რომელმაც ეს მიმართულდა XI-XII საუკუნეთა ბიზანტიკონი უფრო ხვერი და რაციონალიზტიკონი გზით განავითარა.

მაკადამ თანე ფილოსოფიის აკადემიის, სანარტებისა და, ამანე დროს, ფილოსოფიური ცოდნის საფუძველზე მდებარე, წმ. მამათა მიერ გაკეთებული გზა აირჩია, განსხვავებული თავისი დროის ბიზანტიკონური თეოლოგიისაგან: ეს იგი ანალიკონის გზით წვეების (ლექსის) მეთოდია, რომელსაც იგი ლეონისმდებელი იყენებდა და არა დიტიკონის გზით დასაბუთების, (ამლიტიკონის), რომელსაც იგი ფილოსოფიური კატეგორიებზე მსჯელობისას იმდებდა, (და რომელმაც ბეერი მისი დროის თეოლოგი შეუქმნა რომელმაც მითყანა).

მაკადამ, სანამ ჰეტრინის ლეონისმდებელი მეთოდის შეხეხებით, მოკლედ შეუწრებობით მის მთარგმნელობის პრინციპებსა და მეთოდზე, რაც უმუალოდ უკავშირდება მართვებს.

თანე ჰეტრინი, რომელმაც გუდათში განავითარა და ხანდ სიმბოლოურად ათენისა და მისი თანამოგადობების მიერ შექმნილ გამოუმუშავებელი მთარგმნელობითი თეორია და მსტრატეგია, განსხვავებით დიდი მომდევნის უფრებ მითრისაგან, რომელიც ჰქვს იხილად ათენის მთარგმნელთა ატრეკტიკონის წინამდებარე ნამუშევრებში როდითა და კრძალვით, ამოტყუებულნი და შეხეხებულნი, ამკარად უკრისსიბრებად „უდასაბუთებს“ და ზედმიწევნით ანალიკონისა და გამოიბატება, ბერძნულ ლეონისმდებელი მეთოდისა და სკეპლ-კათის უფრებობით არგუმენტებს და წმ. მამათა ნამოგადობებზე დიდიობით თხზულებას, ამანე, შეხეხებულ თარგმნის, გამართლებულს

როგორც რწმენით - დოგმატურა, ისე გონებით - ფილოსოფიური თეაღსაზრისით.

ძირველი შეხიარებას პეტრინის ეხება იოანეს სახარებელი, დოგმატური თეაღსაზრისით, მეტად მნიშვნელოვან ჰარველ ფრასას, რომელიც ძველ ქართულ თარგმანში შემდგენილია ვიქტორის "იორკულითგან იგი ხიტუა". პეტრინი აღნიშნავს რომ მეტად გამაყვანებელი ხალხი წერილის ქართულად გარდამოწმებულნი და ბევრი მათგანი სწორად ვერ სწავლდა ამას, თუ როგორ "განცხადების ძალითი სიტყვს მიჰქმედება". ანუ პოეტისური სიტყვის, ბე დოგმისი, ქრისტეს განხორციელების საიდუმლო წმ. სერაპიმო - სახარებას, საბოლოოდ იგი და სხვა ამავე წიგნებში. მისი აზრით, მთარგმნელი სწორად ვერ გადმოიტანა იოანე მახარებლის ამ გამოხატვაში განცხადებულ "ძალითი სიტყვს მიჰქმედება", ამას, რომ სიტყვა "დასამშობვე" და არა "პირველითგან" იყო რადგანაც "იორკული" მიმართებით ცნება და გულისხმობს თავის მხგავსად, თანხებუნებთა რიგში პირველს, თავის შემდგომთა მიმართ პირველს, როგორც, მაგ., კაცს კაცის რიგში, და ცხენს - ცხენსა. ასეთი თარგმანის მიხედვით გამოიღის, რომ თითქმის "სიტყვა მამისა ღმრთისა" არის "ერთი ნადაღთა და წარმოყენისთჳსანი", მათი მხგავსი და "თანამებუნებე", მამის რაღაცეა ხინამდელიღუმი იგი "თანდაუესაბამი", "თანარისი" და "თანამებუნებე" მამისა. იგი დასაბამია ისევე, როგორც მამა - შიხს სუჯალი (ანუ დისკო) მარკანდთათვის (ანუ ხხივე, ხასათისი). ამავერად, რაიეს "პირველი" თარგმანა აზრს ახუნდოვანებს და იწყებს ერთარსებას წმ. საბების მწკუდებლური გაკების შესადრებლობას. ამიტომ იოანე პეტრინის ფრთხილად ეთებს საჭირო ქართულ შესატყვისს, რომელიც "ძალით" (ანუ პოეტისური) სიტყვის მიჰქმედებას (განხორციელებას) განაცხადებს და იძლევა შემდგომ თარგმანს: "დასაბამსა შირის იგი სიტყუა" ("განმარტება", გვ. 219.) ეს თარგმანი საეკლესიო შეესაბამება ამავე შეხიარ მიმდღერის სიტყვების აზრს: "და სიტყუა იგი იგი დამღთისა, თანა და ღმერთი იგი სიტყუა იგი" (ა.1.1), და შემდგომ: "და სიტყუა იგი ურთოდე იქნა და დაემყურას რენ შირის" (ა. 1,14).

მეორე შეხიარებას, ასევე, მეტად მნიშვნელოვანი დოგმატური თეაღსაზრისით, ეხება შესაქმის წიგნის II, 26-ს, რომელიც ძველებს შემდგენილია დე უთარგმნით: "ექნეთი კაცი ხატად და მხგავსად რენდა". პეტრინის აზრით, ეს თარგმანი ზუსტად არ გადმოიტანა ბერძნული ლენის აზრს, რომელიც ხინამდელიღუმი ნათქვამია: "ექნეთი კაცი ხატისებრ და მხგავსისა რენისა" ("კატა" - "გმა").

ამავერად, აღმამინი შეხიარულია არა "ხატად", არამედ "ხატისებრ" ფუთისა, ანუ ფუთის ხატის მიხედვით (კატევიკანა), ხოლო "ხატი ღმრთისა უხიდავისა" არის ფუთის სიტყვა - დოგმის,

ქრისტე იოანე პეტრინის ეს ინტერპრეტაცია არა მხოლოდ მისა, როგორც "ქართული ფილოსოფიის" ინტერპრეტის სტრუქტურის განხიარების გამაღის, არამედ ეს განხიარება თანხმებას მიოქმედებას და წმ. მამათა თეაღსაზრისს. ხე პირველი რიგში, ეს აზრი თითხმებას ძველ მიოქმედების აზრთა ენსტრუქტურაში: "ქრისტე", რომელიც: იგი ხატე ღმრთისა იგი" (ფილო2.6), "ქრისტე, რომელიცე არის ხატი ღმრთისა უხიდავისა" (კორ.4.4), "განარის თანამხგავსებას ხატის მის ძისა თვისა" (რომ. 8.29). ამავე აზრს კითხულობთ რეტორი კლიმენტი ალექსანდრიელის გამოხატუებაში: "ხატი ღმრთისა არს ხატე იგი ღმრთისა, ხოლო ხატე ხატისა - გონისა კატებრივი: (სტრ.5.94).

სწორად "შემოდურე რენისა ველეობა" ძველ მიოქმედებას ეკავს აღმირებელი იოანე პეტრინის პროკლე ტრაქტატის 29-ე თავის განმარტებაში, რომელიც მიხეზისაგან მიხეზიანის (ანუ შელგის) გამოდინარებას ეხება მხგავსების საფუძველზე: "იძუთა რე გონსაზრისა საკლებსი შემოიჯის აქა, რამეთუ იტყვს ხატად და მხგავსად და კუმაიოდ მის ერთისად, რომელსა მამისა ცა კადარს სიტყუამან ("განმარტება", 29, გვ.78). ძველ მიოქმედებას ამავე სიტყვებს ფრდნობს თეოფილაქტე ბუდგარელი იოანეს სახიარების მიხედვით განმარტების შემდეგ კოტეკში: "იანათგან ხატეცა არს მამისა ბე და აღმინამტყვლია და მხგავსებას. გულისხმამყოფე მის მიერ დახტელებად ამას, კითარ იგი იგი და აღმინამტყვლია არს, რათა იგი თქმული ბე, კითარბე: ეხე მენი ბედ კაცისად დახტედა მამამან, ეხე იგი არს, ბუქად მისსა და ხატად გულისსა რეკუდობისა და ბუნებთისა ივერეობისა, მისსა მამარ მაცხოველებად" Act

ამავერად, მიოქმედებას, წმ. მამათა და ეკლესიათა განხიარებით "ხატად თესა და კუმაიოდ და აღმინამტყვლიად და ბუქად" დასაბად რომელღმერთობა ბე - ქრისტე, ხოლო კაცი კე შექმნა "ხატისებრ" და "მხგავსებას" თვისსა ამანთს დაკეთებრებით, რადგანაც იტყვის პროკლე "თეოლოგიის საფუძველსი". პეტრინისეული "განმარტების" ტექსტში განხიარული მხგავსების ერთისა და მისი ხატის, "კუმაიოს"-სამდელიღყოფის შესახებ რომელიც პირველი მყოფი და პირველი არსა, პირველი გონსა-ლოგოსისა და "გუაროა (ილუთა) ადგილი".

ერთ-ერთი ახიო მხგავლობა დაკეთებრებლია პროკლის ტრაქტატის 101-ე მარკარების განმარტებასთან იგი ეხება ცხოველობისა და მყოფობის ურთოებობადართებას ამანთს დაკეთებრებით, პეტრინი კვლავ იმინებს ძველ მიოქმედების გამოხატუებას და მისი საშუალებით შესაბამისობას (ანალოგიას) ამგავრებს პირველ მყოფსა ანუ სამდელიღყოფათ: "პირველად მყოფად სამდელიღყოფი კავიერა, რამეთუ მან მიოლო პირველი მყოფობა მის გრეულობა ძალითა ზესთასა ძალი-

საგან და წარმოდგა პირველად მყოფად და მიხ-
 ელად ვიქცეოდა მყოფად, ვითარცა ბატი მის პი-
 რველიას ერთისა, რომელი მუდგა მან უეჭებან
 და ზესთამან ვიქცეოდა მან დაღუა ბატად თვ-
 ნად და იგავად (ნიმუშად) წიქვლთა მყოფად¹
 (განმარტება² გვ.148). ამ და ბეჯი სხვა
 მსჯულობიდან (მაგ. "ზილი პირველი არსება
 მან ზესთამან ერთიან წარმამკო ვითარ ბატი
 თვის და ღმერთი არსთა და მყოფთა" გვ. 170)
 ამკარად ჩანს რომ თანე ჰეტრიფი უხილავი
 ღმრთისა და მისი ბატის ძეღროვისსა (უხილავი-
 თვის სიტყვის) ერთობიანობის მანდგობას
 ხელაქ ვიქცეოდა ზესთა ერთსა³ და მისი ბა-
 ტის-სამღელო-მყოფის მიმართებაში: სამღელო-
 მყოფი არის კუმაგოი, აღმონტეფორა, ბატი
 "უქვი და უიქვი ზესთა თვისა", რომელსა
 წაღობან კატეხისამან მამადესა "კარდა წი-
 ღლად". იგი შედგება პირველი სახელისა (ღუ-
 თობრივი ბუნება) და პირველი უსახელრო-
 ბისსაგან (აღმანური ბუნება), რომელსაც ფილ-
 იოსოვის "გუართა გუარად უწოდეს", "ზილი აწ
 წყნ ძე უწოდეთო" (განმარტება², თ. 30 გვ.
 81).

ამკარად, "სამღელო-მყოფი" თანე ჰეტრიფის
 თეოლოგიური ხელის კუკეობელს წარმადგენს.
 მისი, როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მი-
 მართება ზესთ-ერთთან ანალოგიურაა ღმრთის
 უხილავი სიტყვის, როგორც ბატის მიმართობის
 მამასთან და ეს ჰეტრიფის ლეოსმეტეფილების
 ძირითადი მყოფის, ანალოგიის სათელი ნიმუ-
 შაა.

როგორც ჩანს, პირველს ინტელიგენტი
 სტრუქტურის ჰეტრიფისეული ანალოგიის პრინცი-
 პით ლეოსმეტეფილებიდან გამომდინარე მკვლევ-
 ღური დასველის გამორჩენის საეთრის გუ-
 ლისხმობდა პირველს ტრანსცენდენტს ქართული თა-
 რგმანის XII საუკუნის ხელნაწერის მიმანწერის
 ავტორი, როელსაც ავრთხილდება მკითხველი:
 "ამის წიგნისაგან წარსწმედა მამგის წყველი
 ართს არამედ ამისსავე წიგნისაგან მითგეს
 დიდთა ღმრთისმეტეფილთა სახელი დიდმან ბახი-
 ლა, ვრთიარა და დიონისი, ზილი შენ გონება
 განსწმედილი მიიღუ და წმიდითა მამათა სახელ-
 არსა ნუ გარდაქვლინებთ და არა სასურარ გუ-
 ქსენო". მართლაც როგორც უფრო მოკვანებით
 ტრმოთუ გამამკვილი აღნიშნავს, პირველს და
 ჰეტრიფის ნაწერების "გველისხმოდ და გამოთქ-
 ბლად, ვრ-ვითილად" წაითხივის შემთხვევაში
 დიდი სასურარი არსებობს, რომ არაიხიხსა და
 ირთიგნეს მიხრებლში საყარად, მაგრამ "თუ გუ-

ლისხმეოფით და მართლმადებლობით იყო-
 თხოილ", მაშინ დიდ საღვთისმეტეფილი ცოდნას
 მიიღებს.

ჰეტრიფის ლეოსმეტეფილება და ანალოგიები,⁴
 როგორც ჩანს, ვრ-ვითილად ეხმობა ზოგადი
 გველისხმოდ მკითხველს, რომელთაგან ლენასაც
 უწიოდა თანე ფილოსოფიის. ამ გველისხმოდ
 მკითხველთა გამოჩინობა ჰეტრიფის ანალოგიის
 გაფრთხილება, რომ ეს ანალოგიები იგივეა
 კი არ არის არამედ იგივეა, რომ ისინი
 "იგავად იღონ ესახებთან და ეიგავებთან მან
 ერთობრივსა რიქვებსა და ზესთობასა ერთისა"
 (განმარტება², თ. 1, გვ.14).

საერთოდ, როელსაც დასაკაცო ითანე ჰეტ-
 რიფის ლეოსმეტეფილებს, მის ანალოგიებზე
 უნდა ვახსოვდეს, რომ ეს ანალოგიები ფილოსო-
 ფიური კატეგორიებისა და ხელდასთან მიხმობი-
 ლია იმისთვის, რომ მიწაფეს, მშებნელსა თუ
 მკითხველს აღმინის გონებისათვის მისაწვლიმი
 ლოგიკური (სიტყვიერებით) შესაძლებლობის
 ფარგლებში გაავების, აუხსნას, აჩვენოს ამ
 საფილოსოფიო მიხმების ზესთმდებარეობა, ერთარე-
 ბა წმიდა სამების მასობასების შეურავნე-
 ვრობა, მარადისობის ხელდასთან და სურ-
 თოდ, მახსოვობით მკვლევებით დაანახოს აღ-
 მანური გონებისათვის მიწაწვლილი, შეუ-
 ნიბელი, წარმოუსახველი ერთის - ღმრთის
 ზესთობა, რაც განხებას და დასახულებას არ
 ვქვემდებარება და მხოლოდ კუმმარტივ რწმენის
 სტრუქტურით განიცდება. კარგად ამბობს მიზე
 გიგამბრიტი, რომ ჰეტრიფისათვის ღმრთის "აღ-
 ტყობება კი არ სჭირდა, არამედ ცხადყოფა".
 ამიტომ ვრთაფროთ, რაც შეუძლია ფილო-
 სოფისს თუ თეოლოგს; რომ შესთავაზოს გამ-
 გინეს (ანუ შემშებნებელს), არის ის, რომ "ბატ-
 თა ანუ იგავთა მეთრ" მიანწეროს მახსოვობით
 ცოდნა ზესთაიწიერი სოფლის შესახებ: ე.ი კი
 არ დაუსახუთის, არამედ უქვინოს, ცხადყოფოს
 მკვლევობით, სახებით, ანალოგიებით, რადასაც
 ზესთაიწიერი მარადყოფი "დაუზესთავლების ვრ-
 ლთა მიწაგონისა", ამიტომ "ანუ ბატთა მეთრ, ანუ
 იგავთა მეთრ შეუცადნობის ხელი ცნობად მის
 უიქვისობას (ერთისათვის) და სწეუვის მისდა-
 მით" (განმარტება² თ. 51).

ამკარად, ღმრთისმეტეფილებში ჰეტრიფი
 ამკობინებს წყნების, სათოლოფის, სახებებისა და
 ანალოგიის გმას და არა სილოგიზმის მეთოდს,
 რომელსაც იგი წარმადგენით იღონეს ბუნებით
 ანუ ფილოსოფიურ, მატერიალურ მოკვლევებსა და
 საგნების და ფილოსოფიური კატეგორიების

1 "ანალოგიის შესახებ ჰეტრიფის ამ გველისხმოდ ღმრთის მიმართება ჰეტრიფის ფილოსოფიის". კრებული: "უ-
 ხილავი ფილოსოფიის" ნაწ. 1, 22 227.

დავანა ბელინიძელი

იოანე პეტრიწი და იოანე იტალოსი
ორი საწყისის შესახებ

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, ნიკო მარიდან მოყოლებული, დამკვიდრებულია აზრი, რომ იოანე პეტრიწი, რომელმაც განათლება ბიზანტიის სამეფუფო ქალაქში, კონსტანტინოპოლში, მანგანას აკადემიაში მიიღო, ერთგული მოწაფე და მიმდევარი უნდა ყოფილიყო მანგანას აკადემიის ფილოსოფიის ფაკულტეტის უპატოსის, იოანე იტალოსისა, რომელიც იმდროინდელი ბიზანტიის ფილოსოფიური აზრის გამომატველი იყო და, რომლის მოძღვრებამაც მოიცვა ბიზანტიის არა მარტო საერო არისტოკრატის ინტელექტუალური წრეები, არამედ სავსესიოც. საქმე იჭიმდევ კი მივიდა, რომ ვინმე აბაზგი გრამატიკოსისადმი იოანე იტალოსის წერილის (Προς τὸν Ἀβασχὸν τὸν γραμματικόν, ἀπορίαι περὶ τὴν γράμματικὴν)¹ ადრესატად, რომელსაც იოანე იტალოსი მიმართავს, როგორც თავის უერთგულეს მოწაფეს, იოანე პეტრიწი მიაჩნიათ.

როდესაც ამა თუ იმ მოაზროვნეს ვინმეს მოწაფეობას ან მიმდევრობას მიაწერენ (აჩემებენ), პირველ რიგში, ეს უნდა აისახოს და დადასტურდეს მის ძირითად მსოფლმხედველობრივ მიმართულებაში. იოანე იტალოსი თავისი მსოფლმხედველობითა და აზროვნებით (განსხვავებით მიქელ პსელოსისაგან) წარმართია. იგი არ არის ქრისტიანი მოაზროვნე-თეოლოგი.

იოანე პეტრიწი, თუმცა გატაცებული ფილოსოფოსია და აღტაცებულია პლატონური ფილოსოფოსების „შუენიერ ხედვითა კურებით“ და ნეოპლატონური (პროკლეს) ონტოლოგიური სისტემის მისეული ღვთისმეტყველება ზოგიერთს, მისი კომენტარების „უგულისხმოდ მკითხველსა და გამოძიებელს“, ერთი შეხედვით, შეიძლება წმიდა მამათა გზიდან გადახვევადაც კი მოეჩვენოს, მაგრამ, აქედანვე ვიტყვით, რომ ბუნებით და

1 ი. Joannis Itali. Opera. Textum graecum secundum collationem a Gregorio Cereteli confectam edidit et praefatione instruxit N. Ketschakmadze, Tbilisi, 1966.

არსებით, თავისი მსოფლმხედველობითა და აზროვნებით, ქრისტიანთა (ისევე, როგორც ანტიკური ფილოსოფიით დიდად გატაცებული, თუმცა მერყევი და არათანმიმდევრული თავის თეოლოგიურ ძიებებში — მიქელ პსელოსი).

წინამდებარე სტატიაში ჩვენ ვეცდებით ვაჩვენოთ იოანე იტალოსისა და იოანე პეტრიწის, ამ ერთი ეპოქის ბიზანტია-საქართველოს ორი მოაზროვნის რადიკალური განსხვავება ერთ არსებითს საკითხზე — კეთილისა (კეთილობისა) და ბოროტის სუბსტანციურობის საკითხი.

იოანე პეტრიწს პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლები“ პირველ რიგში ანტიერესებს, როგორც მოძღვრება ერთი საწყისის, დაუსაბამო *თეოთეროსისა* და *ზესთეროსის* (უზადო და წმიდა ერთის) შესახებ. პროკლეს „საფუძვლების“ მთელი „განმარტების“ მანძილზე იოანე ფილოსოფოსი არაერთხელ უსვამს ხაზს იმას, რომ პროკლეს პირველივე თეზისი — „ყველი სიმრავლე ეზიარების რამთავე ერთსა“ ობობას ქსელივით აუჩინარებს, აბათილებს და არღვევს ყველა იმათ აზრს, რომელთაც მრავალი საწყისი აღიარეს („უკუნ არღუევს ყველთა, რომელთაცა დასხნეს დასაბამნი მრავალნი და შეშალეს საუკუნესა შორის დამყარებული წესი, არამედ და მყის უჩინო ჰყოფს, ვითარცა ნადედაზარღვეთა“, „განმარტება“, §1, გვ. 12,2-3).

მაგრამ ამჟერად იტალოსთან მიმართებით ჩვენ შევხვებით იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ბოლისიტყვაობის მხოლოდ ერთ მონაკვეთს, რომელიც „ჩვენს მრავალმკულ სამოთხეს“ — ფსალმუნებს, განიხილავს, როგორც „ერთისა ღმრთისა ზესთმეკონობისა“ დამადასტურებელ წიგნს, რომელიც უჩინო ჰყოფს ხელითქმულ კერპებს. ამ მონაკვეთს პირობით შეიძლება ეწოდოს მცირე ტრაქტატი „ბოროტთა უარსობისათჳს“ (გვ. 212-214).

ამ ტრაქტატში იგი ასაბუთებს ბოროტის არასუბსტანციურობას, იმას, რომ არსება აქვს მხოლოდ კეთილს, რომ *კეთილობა* და *ერთი* არის ყველივეს ერთადერთი დასაბამი და საწყისი. აქ იგი ილაშქრებს მანისა და მისი წვალების მიმდევრების წინააღმდეგ, რომელნიც ორ მიზეზს — კეთილსა და ასევე მის საწინააღმდეგოს — ბოროტს არსებითს მყოფობას მიაწერენ და იმოწმებს პლატონსა და მის მონაცვალეთ (პლატონის მიმდევრებს), რომელნიც „თანდაედასებიან“ ჩვენს (ლოკვისსაცავ ფსალმუნთა წიგნს და ისეთ დასაბუთებას უპირისპირებენ, რომელთა მიერაც ცეცხლის ალივით აქარვებენ მანის წვალებას (ცნობილია, რომ ნეოპლატონური მოძღვრება

მანიჭიზმს სწორედ თავისი გამოკვეთილი მონოთეიზმით უპირისპირდება.) („იტყუს...ლმერთი და ერთი მიზეზი ყოველთა“ – ... ნათლებრ ბრწყინვალედ თანდაედსებთან მას პლატონ და პლატონურნი მონაცვლენი საყდართანი ყოველნი, და მანენს, და ყოველთა წვალებისა მისისა თანმისუმერთა, რომელნი ერთა წაპრევდეს მიზეზთა, ვითავე კეთილისასა, ესთავე და წინმეფეყისა – ბოროტისასა და მყოფობითსა არსებასა მიუქმან მას, ვითავე კეთილობასა... ვინამ ამათუს იტყუს ჩუენი ესე მნათი, ვითარმედო: „ისიტყუა უცნობმან გულსა შინა თქსა, რამეთუ არა არს ღმერთი“, არამედ მწუბორი ესე ფილოსოფოსისა (პლატონის, დ.მ.) მონაცვალეთამ, რომელთამ ერთი არს პროკლე დიადოხომ, ესევეითართა აღმოსაჩენელთა წინა უყოფს, რომელთა მიერ ავლნი ნაცეცხლავისა მათისანი განიქარეიან მოღებად“ (გვ. 213).

როგორც თვითონ ამბობს, „თანწარვლის სახედ“ მას ერთი-ორი არგუმენტი მოჰყავს (აღმოსაჩენელი) იმის დასამტკიცებლად, რომ არსება აქვს მხოლოდ ერთს – კეთილსა და ნათელს და რომ მხოლოდ ერთი და კეთილობაა წყარო და მიზეზი არსთამ – მისი „გებისაც და წარმოჩენისაც“. ამ ზესთა ყოველთა კეთილობისაგან გაკეთილდებიან მყოფთა სიმრავლენი, რისი მარჯვე მაგალითიცაა ჩვენი მნათობი მზე, რომლის დისკოც (რომელსაც მზის თვალს უწოდებენ), არის წყარო სინათლისა. „აბა, ბნელისთვისაც მიჩვენე ერთი და მიზეზი მისი წარმოშობი, მაგრამ არა – ვერ საჩინოყოფ, რომ ბნელს ჰქონდეს თავისი საყუდი და საწყისიო“ – ასეცნი იგი გამარჯვებულის კილოთი („ვინამ აწ ბნელისთვისაც მიჩვენე ერთი და მიზეზი, გამომავლინებელი და კულად თქსადვე შემკრებელი, რამეთუ ვერ და ვერსადავე საჩინო ჰყო, თუშცა ბნელსა მოეგო თქი საყუდი. გვ. 213-214).

შემდეგ იგი აღგვითქვამს, რომ ნებისმიერი მოვლენა, რომელსაც მოწინააღმდეგე ბოროტად მიიჩნევს (დასდებს), მას შემუძლია წარმოაჩინოს კეთილად ან კეთილის გამოხატულებად („აგითქუამ მქადებელ, რომელ რამც რამვე წინამეწეებან ბოროტად დადვას, იგი მე ანუთუდა თუთყეთილად, ანუ კერპად კეთილისად აღმოვაჩინო“ (გვ. 214). და მაგალითად იღებს გულისთქმისა და ტრფიალების შემთხვევას. „აი, თუნდაც გულისთქმა (ისევე როგორც გულისწყრომა), ამბობს იგი – სიტყვიერისათვის ზომ უტყთა ბოროტებად და ცოდვად მიიჩნევა, რადგანაც, განსხვავებით უტყთაგან, ტრფიალების თვისება ჩვენმა დამბადებელმა ღმერთმა ორი მიზეზის გამო მოგვცა („გვიჩვენწორისა“): რათა ვეტრფოდეთ ღმერთსა და ჩვენი სულების

მამას და კიდევ რათა ბუნებას ჩვენს მონაცვლებს ვუშენდეთ, როგორც წარმავალი („მედინი“). ახლა ნახე, — განაგრძობს იგი, — რას ვლებულობთ სრულების თვალსაზრისით: უტყუთა სრულება და სიკეთე კაცის ცთომა და დარეობაა ღმრთის მიმართ ტრფიალებასთან შედარებით (რადგანაც უტყუისთვის ის უპირველესი ნიჭი, რაც სიტყვიერს მისცა ღმერთმა — ღვთისადმი ტრფიალება — მიუწვდომელია) და, ამგვარად, ის, რაც „ცოდვად კაცისა და ბოროტებად იხილვებოდა, სათნოება და სიკეთე უტყუას არს, რამათა მსგავსი თესი უშთინოს ტომსა“, რადგანაც მთელი სიკეთე უტყუთა და ცხოველთა შორის სრულყოფას აღწევს მხოლოდ ოდენ ბუნებითს ტრფიალობაში (რაც შთამომავლობის წყაროა), რადგანაც იგი, ვითარცა უტყვი, დაკლებულია სახესთაო, საღვთო ტრფიალებისაგან. ხოლო ადამიანთა, სიტყვიერთა შორის, იგივე არ არის სრულყოფის ნიშანი — ღვთაებრივ ტრფიალებასთან შედარებით იგი დარეობაა.²

„ხედავ, — მიმართავს იგი ბოლოს მკითხველს, — რომ არ არსებობს ბოროტი, მას არა აქვს დამოუცილებელი თვითარსებობა? რადგანაც ის, რაც ერთის მიმართ დარეობაა, ცოდვაა, სხვასთან მიმართებით — სათნოებაა, სიკეთეა“. მთელს ამ პასაჟს იოანე ფილოსოფოსი ამთავრებს არისტოტელეს „მეტაფიზიკის“ (რომელსაც იგი მის ღმრთისმეტყველებით შრომას უწოდებს: „შემდგომად ბუნებითთადასა, არს ღმრთისმეტყუელებითი მისი“) ძირითადი დასკვნით: „ვითარმედ ერთი არს მეუფლე ყოველთაჲ“ (გვ. 215).

ამგვარად, როგორც გამოჩნდა, იოანე პეტრიწი მყარ ქრისტიანულ კოზმიკაზე დგას — მისი მტკიცე რწმენით და გონებით ბოროტს დამოუცილებელი არსება არა აქვს, იგი კეთილის კლებაა (გვ. 214). ამასვე ვკითხულობთ დიონისე არეოპაგელის „საღმრთოთა სახელთათჳს“ ტრაქტატში: „ბოროტი არცა არს არს“ (არეოპაგ., 44), „ესალა დაუშთა ბოროტსა, რამათა უძღურება იყოს და მოკლება კეთილისა“ (იქვე, გვ. 55).

სრულიად საპირისპირო დასკვნამდე მიდის სილოგისტური ძიების გზით იოანე იტალოსი თავის ტრაქტატში „არსებობს თუ არა ორი უქმნელი საწყისი“ („*Ἐὶ δὴς εἰσὶν ἀρχαὶ ἀγένετοι*“).

2 ამავე აზრს გამოთქამს რუსთელი თეოს ცნობილ ტაქებში, სხვათა შორის, სწორედ იოანე პეტრიწის ლექსით (ტერმინებით) „უტყუა მიწურობა პირველი და ტომი კვარათა ზენათა“, რომელსაც იგი უპირისპირებს მიწიერ, ხორციელ ტრფიბას კოჭენ ხელობანი ჭუნანი, რომელნი კორცთა ხელებიან“.

ლოგიკური დასაბუთების შედეგად იგი მიდის ბოროტის სუბსტანციურობის აღიარებამდე: „დაპირისპირებულთაგან ერთი, ვთქვათ, ზევითა, არსებობს იმდენად, რამდენადაც არსებობს მეორე, მისი წინააღმდეგობი — ქვევითა; თავისთავად დიდი ან თავისთავად პატარა, მიმართების გარეშე არ არსებობს; ასევე, არ იქნება კეთილი — ბოროტთან დაპირისპირებისა და მასთან მიმართების გარეშე (Itali, 59, გვ. 144). აქედან გამომდინარე, იტალოსი პირდაპირ ასკვნის, რომ „თუკი ტყუილან ისინი, ვინც უარყოფს ორ საწყისს, მაშინ როგორ არ არის საჭირო ქვეშარიტების გასაცოცხლებლად ორი საწყისის დოგმატიზებისათვის ზრუნვაო?!“ (Εἰ δὲ ψεῦδονται οἱ τὰς δὺς ἀρχὰς ἀναιρουστές, πᾶς ἀνάγκη τοὺς μετὰ 'αληθειᾶς ζῆν ἔσθαισιν ἀκόστας δὺς ἀρχὰς δογματίζεω; (Itali, §59, გვ. 144)

საერთოდ, როგორც ცნობილია, იოანე იტალოსი ლოგიკური დასაბუთების გზით მიღებულ დასკვნას მალა აყენებდა დოგმატებზე, იგი მოითხოვდა დასაბუთების კანონებიდან ამოსვლას მაშინაც, როდესაც ისინი ეკლესიის დოგმებს ეწინააღმდეგებოდნენ და ზოგჯერ ლოგიკური დასაბუთების გზით მიღებული აზრის დოგმატიზების საკითხსაც კი სვამდა. ამის ნათელი მაგალითია მისი ზემოთ განხილული ტრაქტატი.

მაგრამ განსხვავებით იტალოსისა და მისი მიმდევრებისაგან, რომლებიც დოგმატური საკითხების განხილვისას გონებით არაგუმენტებისა და სილოგისტურ დასაბუთებას იყენებდნენ, იოანე პეტრიწი დოგმატური ღვთისმეტყველების სფეროში ლოგიკური დასაბუთების მეთოდს კი არ მიჰყვებოდა, რომელსაც იგი წარმატებით იყენებს ბუნებითი ანუ ფიზიკური და ფილოსოფიური კატეგორიების შესახებ მსჯელობისას, არამედ ამჯობინებდა ჩვენების, ნათელყოფის, სახეებისა და მაგალითების, ნიმუშების (ხატებისა და იგავების) ანალოგიის გზას. ვფიქრობთ, სწორედ ამითი განსხვავდება იგი თავისი დროის რაციონალისტური მიმართულების ბიზანტიელი თეოლოგებისაგან, რომლებიც სილოგისტური გზით სვლისას, ლოგიკური არგუმენტაციის გზაზე აუცილებლობით მიდიოდნენ დოგმატების უარყოფამდე: კერძოდ, იოანე იტალოსი — ორი საწყისის დოგმატიზების მოთხოვნამდე, მატერიის უსასრულობის აღიარებამდე... ევსტრატე ნიკიელი — წმ. სამების დანაწევრებამდე და სუბორდინაციონიზმამდე, სოტირიხოს პანტევენოსი — ბუნების (არსებისა) და გვამოვნების (პირის) აღრევამდე და სხვ. ეს უკანასკნელნი მსჯელობდნენ რა დოგმატებზე, სილოგიზმის „იძულებითს კანონებს“ უმორჩილებდნენ მათ, ხოლო იოანე პეტრიწი კი მიჰყვებოდა წმინდა მამათა გზას, რომლებიც არ-

ჩვენდენ ელაპარაკათ არა დასაბუთების (ძარბაიძე – პეტრიწის თარგმანით „ალმოჩენის“), არამედ „ჩვენების“ (ბაქაძე) ენაზე. ჭრე კიდევ ნეტარი კლიმენტი ალექსანდრიელი აღნიშნავდა, რომ რამდენადღაც დასაბუთება (ალმოჩენა ძარბაიძე) არის საგნის ლოგიკური გზით გამომდინარეობა უფრო ღრმა და პირველ-საწყისიდან, ამიტომ იგი პრინციპულად არ გამოდგება ყოველივე დაუსაბამო დასაბამის მიმართ. ამგვარად, პატრისტიკულ აზროვნებაში ღვთის მყოფობა (გება) არ ექვემდებარება დასაბუთებას (ანუ „ალმოჩენას“), მისი დასაბუთება, „ალმოჩენა“ (ბაქაძე) კი არ ხდება არამედ „ჩვენება“ (ბაქაძე). მაგრამ როგორ შეიძლება ჩვენება იმისა, რაც უხილავია, წარმოუსახველია („უოცნა“), გონებით მიუწვდომელია („მოუგონებელია“), შეუცნობელია („უცნა“)? – მხოლოდ და მხოლოდ მისგან წარმოასებულთა – ანუ ფიზიკური არსის ანალოგიების გზით, ისევე, როგორც ფერწერული თუ ფრესკული ხატები არის გამოვლენა და ჩვენება უხილავისა და დაფარულისა. ამგვარად, პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეთოდი დამყარებულია ორ თვისებრივად განსხვავებულ სფეროთა შორის მიმართებათა მსგავსებაზე (მაგრამ არა იგივეობაზე), რადგანაც მხოლოდ ანალოგიის გზით შეიძლება დადგინდეს კავშირი იქ, სადაც სხვადასხვა კატეგორიებს დაქვემდებარებულ საგნებთან და მოვლენებთან გვაქვს საქმე.

ერთი სიტყვით, იოანე პეტრიწს იტალოსთან ელინური ფილოსოფიის ცნობა და აღიარება, ამ ფილოსოფიით დიდი გაცემა და „შუენიერი ხედვებით“ ტკობა აახლოვებს, მაგრამ აშორებს ძიება იმისა, რითიც ეს ფილოსოფოსები „თანმეჭეობენ“ წმინდა მამებთან, ქრისტიანულ მოძღვრებასთან და, კერძოდ, სწორედ სამების დოგმატთან. აშორებს აგრეთვე ძიების მეთოდი: როგორც ვნახეთ, იოანე პეტრიწს არასოდეს მოუთავსებია საეკლესიო დოგმატები სილოგისმის სტრუქტურაში, იგი არისტოტელეს დასაბუთების მეთოდებს მტკიცედ იცავს და მისდევს ფილოსოფიურ კატეგორიებზე მსჯელობისას, მისი აზრით, არისტოტელეს „ორგანონის“ კანონების „თუნებ უღონო არს რამსავე გაგონებაა სულისა მიერ სიტყუერისა“, მაგრამ იგივე კანონები არ გამოდგება ზესთაგონიერის, ზესთაარსის შეცნობისათვის, რადგანაც მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „გონებისა ყოველი მოქმედებაა ვიდრე სადამდე მოქმედებს ძალი გონიერი – და გაგუარებულთამდის, ხოლო მეტად ვეღარა გაზიდავს თუთა გონიერთა ნათელთა“ („განმარტება“, §20, გვ. 25-26). როგორც ზემოთაც ითქვა, იოანე პეტრიწის ღვთისმეტყველების მიზანი არის არა დასაბუთება („ალმოჩენა“), არა-

მედ „ჩვენება“, ნათელ-ყოფა, ადამიანის გონებისათვის მისაწვდომი საშუალებებით, ელნიურ ფილოსოფიაში დამუშავებული ცნებითი აპარატის მეშვეობით ახსნა „გონებისაგან ხელული“ მოსწავლისათვის იმისა, თუ როგორია დამოკიდებულება ერთსა და სიმრავლეს შორის, რა არის „მარტივი“ და „თუთმდგომი“ და რითი განსხვავდება იგი შედგენილისა და „სხვა შორის მდგომისაგან“, რა არის და რამდენგვარია მიზეზი და როგორ დამოკიდებულებაშია მასთან მისგან გამომდინარე (წარმოებული) „მიზეზიანი“, რა არის „წარმოება“ ანუ „გზავნა“, „ზიარება“, „უკუქცევა“, „მსგავსება“, „ბაძვა“, რა არის „არსება“ და „შემთხვევა“ და რა მიმართებაა „სამართალმოსა“ და „უამისქეუეს“ შორის, დაბოლოს, რა მიმართებაა „ნამდულ-მყოფსა“ და „მისსა. მამასა - ერთსა“ შორის.

ერთი სიტყვით, იოანე პეტრიწის მიზანია სწორედ ღვთისმეტყველების საფუძვლებს, ელემენტებს, ღვთისმეტყველების ენასა და აპარატს დააუფლოს მოსწავლე, გაუხსნას და გაუვარჯიშოს მას გონება და, როგორც მიქელ პსელოსი წერს, მას შემდეგ, რაც პროკლესაგან შეითვისებდნენ სიბრძენსა და ზუსტი აზროვნების ხელოვნებას, წმინდა გონებით შევლებოდით ასევე პირველ ფილოსოფიაში, რათა ამის შემდეგ მისწვდომოდნენ „რალაც უფრო მაღალს, ზესთარსებითსა და ზესთგონიერს“ (პსელოსი, „ბრონოგრაფია“, §). ამგვარად, როგორც მოაზროვნე, იოანე პეტრიწი უახლოვდება უფრო პსელოსს თავისი მისწრაფებით, აჩვენოს, რომ ანტიკური ფილოსოფია ადამიანური სააზროვნო აპარატის მომზადებაა ქრისტიანული მოძღვრების მისაღებად, მისი სიტყვიერი ფორმით გადმოსაცემად ადამიანური გონების მისაწვდომობის ფარგლებში. პოზიტიური ცოდნა ზესთგონიერი სამყაროს შესახებ მხოლოდ და მხოლოდ ანალოგიებითა და ჩვენებითაა (დეიქსისით) შესაძლებელი.

ამ თვალსაზრისით, მისთვის, ისევე, როგორც პსელოსისათვის, პლატონი „ღმრთისმეტყველების მიპრონი“ და ქრისტიანობის წინამორბედი. მაგრამ, განსხვავებით პსელოსისაგან, იოანე პეტრიწი ორთოდოქსული თვალსაზრისის უფრო თანმიმდევრული და მტკიცე მატარებელია.

ამ მცირე ანალიზითაც, ვფიქრობთ, ცხადი ხდება, რომ გადასასინჯია აზრი იმის შესახებ, რომ იოანე პეტრიწი იტალოსის ერთგული მოწაფე და მიმდევარი იყო.

დამანა შედეგები

შესატყუების სინტაქსური მექანიზმის
აღწერისათვის ქართლში

„მეტყველების მოვლენათა აღწერისას უკანსუენუენტიზმი შეეძლებოდა, იმანენტრიზმი აუარლებოდა. მოვლენას უნდა მოეძებნათ შინაგანი, მისთვის იმანენტური საჩიმი. იგი უნდა იქნეს აღწერილი მის შინაყოფაში – ენათმეცნიერების პირველ და მთავარ ამოუბნაჟ ეს დასახა აწმოდჟ რიქობაყამი დაგის ფუძემდებლურ ნაშრომში „მარტივი წინადადების პარაფრაზა ქართლში“ ჯერ კიდევ 1920 წელს (იხ. ან.რიქობაძე, 1966, გვ.107). ეს პარაფრაზა ქართლში ზმნის ინფი-ფინიტისაგან სრულიად განსხვავებულმა სტრუქტურამ წარმოაჩინა ჯა წამოიწარ. საქმე ისაა, რომ უკანსუენტიზმი ანალიზის პრინციპები ჩამოყალიბებული იყო იმ უკანსუენტიზმიში ჯა იმ მეურთეობა მიერ, რომელიც საქმე შეიძლოა მონოპოლიზირებული ზმნის შემდგომი ენების მასა-ლისთან, ხოლო ქართლში შესატყუების – ქართლში პოლიმერალიზირებული ზმნისა და სახელების სინტაქსური გამოყოფებულების რიგით დასტურებულია, ისე სინტაქსურად ანალიზში ან.რიქობაძე მიიყვანა იმ უკანსუენტიზმიში, რომ „მოდულიზაციის სუბიექტ-ობიექტის გაჩვენა სინტაქსური სუბიექტ-ობიექტისაგან აუარლებოდა ყველა იმ ენაში, სადაჟ ზმნაში ორივე სახედის პირია წარმო-უქმნილი. ეს უკანსუენტიზმი აწმოდჟ სინტაქსური იქ, სადაჟ ზმნა ერთი სახედის პირს ანალიზის. სხედანიარაჟი მარტივიზაციის უღრის სინტაქსურს, ჯა მარტივიზაცი-ში, სინტაქსურს – უკანსუენტიზმს, სადაჟ ზმნა ემარტივიზაციის, მარტივიზაციის აწმოდჟ სინტაქსურს ჯა არა შეიძლება იქნეს განსხვავებული, ყოფიანა გასამარტივილი, სადაჟ ზმნა ოპორტიუნალია“ (ან.რიქობაძე, 1966, გვ.138). ეს კი, ბუნებრივია, მოითხოვდა რიგით ფუნქციონირება, ისე სტრუქტურული ენათმეცნიერების ახალი ტერმინების გამოყენების. ეს საკითხი, რომელიც ენათმეცნიერება, დაიწყო კიდევაც უფრო ზეგად აღნიშნული იმდროინდელი მიერ 1927 წელს წაკითხულ მისხვებებში, რომელიც უკანსუენტიზმის ენათმეცნიერებას სინტაქსურს ენათმეცნიერებას, რომელიც სტრუქტურული ჯა ფუნქციონირების ენათმეცნიერების გაჩვენა ენათმეცნიერული აწმოდჟების განვითარებით, ენათმეცნიერების დასტურების დიფერენტირებით აწმოდჟ ნაკანსუენტიზმი, – წერდა ამ მისხვებების სინტაქსურს 1940 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში ან.რიქობაძე (ან.რიქობაძე, 1966, გვ.264). ჯა, ამისთან, აღნიშნავდა, რომ სტრუქტურული ენათმეცნიერების ახალი ტერმინების გამოყენების დადი წინააღმდეგობის გზით სულ მოხერხებულა. ამართალია ისიც, რომ ეს ღონისძიება მიხანს ენათმეცნიერების, ჯა მარტივიზაციის ენის შესწავლისას იქნა გამოყენებული, მაგრამ ისიც მართალია, რომ ენათმეცნიერება ახალ საფუძველზე აგებანს ახალი ტერმინების უკანსუენტიზმი ენათმეცნიერება. აღწერითი უკანსუენტიზმი ენათმეცნიერული აწმოდჟების განვითარების ენათმეცნიერება.

მიხედავთ, ჩამორჩენას თავს ვერ დააბრუნებს მანამდის, სანამ სათანადო უნებები ან ვალახდლისდგება და ამ უნებების აღწერისთვის ცერკონები ან იქნება "შემოღებები" (აჩნ. ჩიქობავა, 1968, გვ. 265). მაქალთა, მას შემდეგ, რაც ეს იძულება და დაიბრუნება, აღწერილი ვაშაბეტიკის შეიღებები აშვარიკელ თუ ვერაპელ ლესკოპტიეისტოა ნაშრომებში ვანეითარა და დაიბრუნება, მაქალთა, სამწუხარაოდ, აჩნ. ჩიქობავას მიერ შემოღებული სინტაქსური სტრუქტურა-მექანიზმის უნებობა ამათიკი აჩა თუ სხვა ენათა სინტაქსური მექანიზმის აღწერისათვის ან ვამოყენებულა, აჩამულ თეო ქართული ენის სინტაქსის სტრუქტურული ანალიზის ზრისაუ მხილოდ ქართული ენის ვაშაბეტიკის ზოგიერთ საუნეიტრალიტეტი კუქსში იღო ჩართული დაქოუ, უწო ხშირად - სტატიკურად, ფრამადურად; სინტაქსის წევრებს შორის სუბიქონაუიკოორდინაუიის და კოორდინაუიის წევრების - ძირითადი, ზოგი და შვიკე კოორდინაუიების უნებობა ვარკევიით შემოიფარგლებოდა.

ქვემოთ ჩვენ შემოვლებოთ წარმოებოგინოთ ქართული შესიტყვეების სტრუქტურა-მექანიზმის სრული აღწერა სინტაქსურ სტრუქტურაში არნოდ ჩიქობავას მიერ შემოღებული იმანენტის საფუძველზე შემოშაგებული უნებებისა და ცერკონების საშეიღებოთ ქართული ზმნის ყველა სახეობისათვის ისე, რამ თვიღან აეოიკოთ ცრადიკოთ აღწერილს ვაშაბეტიკებში მიღებული მარტოლოგორ-ლოგორი უნებობა-ცერკონებს - სუბიექტ-ობიექტის ვამოყენებო. უწო ზუსტად - ვამოიკეენოთ ისინი მხილოდ ფრქვიორი ვანიშნულების ინტეგრებო!

1 სახეობა: აბსოლუტური აგებულების ზმნების შემოშედი შესიტყვეება.

ვამოიკოთ ირი ქვეშაუიკი: 1. აბსოლუტური აგებულების მასიკები და მედოქ-მასიკებო (კიბოლუბო, იხატებო, თვარებო, თებო, ზის, ზვას...), რიშედა მარტოლოგორი სუბიექტი სინტაქსური ივანსარისით ლდეს იღენ შმარაგებო და ან იისი მარტოლი მწინსაგან (ე.ი. მწინსა (V) და სახელს (N) შორის სუბიქონაუიკობა: ვანიშნატი მწინსა, დებენაუენტი - სახელიშობში (Nnom) ვას-შელი სხეუდა): Nnom → V

ამ ქვეში სახელი მარტოლოგორი სუბიექტიკი M (იგივე რადორი სუბიექტი R S), სინტაქსურად დებენდენო.

მაქალთა ამ აუვიღებელი ადინიშნის, რამ ისტორიულად (დოქტონიული თვანსარისო) ავთვიქსიანი ენებობის Nnom ვართოლი ზმნისაგან (ე.ი. კოორდინაუიის წევრად), რადგანო იგი შესაბამისი მოქმედებოთ ვეარის მწინსა: აბსოლუტურად სახელი (ფრქვიორად პირადპირი იბიექტი), კონექსიის შეიღებო: ენებობი ვეარის დარგებში ფრამაუედედ სახელად (ფრქვიორად M S nom) აუეუო. იშვეარად, ისტორიულ ვითარებას თუ ვაეოთვანსარინებო და ვარტოლოგორი ენებობის შესაბამისი ვარტოლოგორი მოქმედებოთ ვეარის ზმნის - ის აბსოლუტურადებობის, ზემოთ ვარტოლოგორი სტრუქტურა სუბიქონაუიკობა მარტოლის (კოორდინაუიის) სახეს მიღებს Nnom. (შესაბამისად - რადიკორი ენებობის შემოხვევაში: Nnom → V → Ndat).

2. აბსოლუტური აგებულების მუდობრივები (მფლობს, ტირის, გოზავს, უახუბებს): $N\text{nom} \xrightarrow{\text{ქც}} V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}$, სადა უ სახელი (ფუნქციურად $MS=RS$) არის კორფინანუის წევრი (ჯიჯი კორფინანუი; ამ ტიპის ზმნათა სემანტიკიდან გომორინანტ, S_2 - უ თაქმის ყოველთვის პერსონალური პირია, და ამჟღად - ჯიჯი კორფინანტი).

II სახეობა: რელატიურ-ბარდაუყადი ზმნების შემყველი შესიტყვება.
 ამ ვაშოყრდა 4 ქეაჯალში:

1. ირპირიანი (იმაყურულად რყალენტიანი) ენებოთები (ემაღება, უმაება, უყოლება...): $N\text{nom} \xrightarrow{\text{ქც}} V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}$, სადა უ სახელი ნომინანტი-ში - ფუნქციურად ($MS\text{nom} = RS\text{nom}$) ჯღეს სინტაქსურად ჯემენჯენტი (ის-ტორულად - შესამაშისი აქტივის პრენეაყალემალი აზოექტი $MO\text{dat. nom}$), ზოლი დატიეში დასაშული სახელი კორფინანუის წევრია: Iპ. - ჯიჯი, IIპ. - პირბოთად ჯიჯი, IIIპ. - შეირე კორფინანუია.

2. ლაბილური ინვერსიის I ქეაჯალის რელატიური ენებოთები (ეაყემაება, ეკობება; ე-წ. შირნეისა ჯა შესამაღღღობისა შინაიზისის ზოლი ენებოთი ეძნელება, ემწარება, ერენება...) და სტაბილური ინვერსიის რელატიური მუდობანოეები. (უსაბას, სძელს, ეყის...) : $N\text{nom} \xrightarrow{\text{ქც}} V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}$ სადა უ სახელი ნომინანტიში ($MS\text{nom}=RS$) არის ჯემენჯენტი, ზოლი სახელი დატიეში ($MO\text{dat.}=RS$) - ჯიჯი კორფინანტი.

3. ნაყლელი კონსტრუქციის მუდობრივები, რამელთაყ აყლიათ $MO\text{dat. nom}$ (შებდა, უყრა, უყრა, უყრა, უყრა, უყრა - შან მას).

$N\text{nom}, \text{ქც} \xrightarrow{\text{ქც}} V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}$, სადა უ რილე წარმოაღენილ სახელთან კორფინანუიაა: $MS\text{nom} \text{ქც} = RS$ ჯა სინტაქსურად ჯიჯი კორფინანუია
 S_1, S_2, S_3 ; სინტაქსურად ჯიჯი კორფინანტია O_2 ;
 პირბოთად ჯიჯია O_1 , შეირე კორფინანტია O_3 .

4. უაღყ უნდა ვაშოყოს რელატიური აგებულების (ორი პირის ნიშნის შემყველი, შაგრაბ შრეაღენტიანი „შეღოეში“) ძირბოთად უგეაზო სტატიკური ზმნები, სტაბილურ-ინვერსიულნი, რგორიყაა მესელა, მყოვა, მეტია, მაყახუახებს, მაყეშინებს, მამქნაშებს...), ასაყე, ე-წ. აგენების ენებოთები (მეშაგება, მეტირება, ტიბისა), რამელთაყ აყლიათ $N\text{nom}$. (ფუნქციურად $MS\text{nom}$), ზოლი სახელი დატიეში $N\text{dat.}$ - ფუნქციურად $MO\text{dat.}=RS$ სინტაქსურად ჯიჯი კორფინანტია: $V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}$

III სახეობის ქმნის რელატიურ (რყალენტიანი)-აყდაყაყად ზმნიანი შესიტყვება, რამელთაყ ვაშოყრდა 2 ქეაჯალში:

1. ნეიკრალური ექსისის ზმნის შემყველი შესიტყვება (აყეება, აშენებს, აბობს, ხატებს, წერს... ტიბისა): $N\text{nom}, \text{ქც} \xrightarrow{\text{ქც}} V \xleftarrow{\text{ქც}} N\text{dat.}, \text{ქც}$ სადა უ, $MS\text{nom}, \text{ქც} = RS$ ჯა სინტაქსურად ჯიჯი კორფინანტია, ზოლი $MO\text{dat. nom} = RO$ სინტაქსურად ჯიჯი კორფინანტია O_1 ; პირბოთად ჯიჯია O_2 ; შეირე კორფინანტია O_3 .

2. სასუბიექტო ვერსიის რეალენტიანი წმენის შეშუპული შესიტყვება (იკეთებს, იშენებს, იუიამს...), რომელსაც პირდაპირ, იბიექტის მიხედვით უელის უნარი აქვს (ანუ პირის გამოსატყვის ფელსაზრისიხა ერა-ბირიანია): $N\text{nom.}\xi\eta\zeta \rightleftharpoons V \rightarrow N\text{dat.}\text{nom.}$

ამ ქვეჯგუფში გამონაკლის წარმოადგენენ ზმნები, რომელთაც პირდაპირ (ბჭუნეაუვადბადი) იბიექტის მიხედვით უელის უნარი აქვს (მიმოცობა, მიმოშირა, დამთხზვა, მიმოტყუა, მიმოყიდა, დამთხზლვა, ამიჯღო... მან მე). ისინი წინა ქვეჯგუფის სინტაქსურ მექანიზმს ექვემდებარებიან, სადაც არივე სახელთან საუბრითიკო მარჯუა.

IV სახეობა: რელატიურ-სამეადენტიანი გარდაშეული წმენის შეშუპული შესიტყვებაა, რომელშიც სინტაქსური მექანიზმის ფელსაზრისიხა 2 ქვეჯგუფი გამოიყოფა:

I. სამეადენტიანი ზმნების შეშუპული საბიექტო ვერსიისა და შუადობითი კონტაქტის (ეაუხატური) წარმები, რომელთაც უბრლოვად მხილავ არი პირის მიხედვით უელის უნარი აქვს და შესაბამისად, არი პირის გამოსატყვის შესაძლებლობა: $N\text{nom.}\xi\eta\zeta \rightleftharpoons V \rightleftharpoons N\text{dat.}\text{nom.}$ (სადაც წენტუიი

$MS\text{nom.}\xi\eta\zeta = RS$, რომელიც სინტაქსურად დიდი კორდინაუია; $N\text{dat.}$ წენტუიურად $MO\text{dat.} = RO$ სინტაქსურად O_1 დიდი კორდინაუია, O_2 პირიბობიად დიდიც; O_3 - მეორე კორდინაუია. რაც შეეხება $N\text{dat.}\text{nom.}$ -ს წენტუიი პირდაბიექტს, იგი სინტაქსურად დამუდუნეა, იდენ მარჯულია.

2. მეორე ქვეჯგუფში შედის სამეადენტიანი ზმნები, რომლებსაც უბრლოვად მხილავ არი პირის მიხედვით (ამჯერად MS და $MO\text{dat.}$) უელის უნარი აქვს და, შესაბამისად, მათი გამოსატყვის შესაძლებლობა. იდენ ამჯერად $MO\text{dat.}\text{nom.}$ მიხედვით (მიმალეასმა, მიმასარისა, მიმამარა, მიმარეა, მიმათუიდა, დამარეა, შემარეა, მიმეა, მიმეა, მიმეა, მიმეა, მიმამარეა... მან მემას); $N\text{nom.}\xi\eta\zeta \rightleftharpoons V \rightleftharpoons N\text{dat.}\text{nom.}$ (სადაც $N\text{nom.}\xi\eta\zeta$ წენტუიი $MS\text{nom.}\xi\eta\zeta = RS$ სინტაქსურად დიდი კორდინაუია; $N\text{dat.} = MO\text{ind.}$, წენტუიი ირ.ობ.) დამუდუნეა, ხილი $N\text{dat.}\text{nom.} = MO\text{dat.}$ კორდინაუიის წენტუიი; O_1 - დიდი კორდინაუია, O_2 - პირიბობიად დიდიც, O_3 - მეორე კორდინაუია.

ამგვარად, სამეადენტიან ზმნებთან კორდინაუია უბრლოვად შესაძლებელია მხილავ ირ წენტუიან: ერა შემხევეაში $N\text{nom.}\xi\eta\zeta(MS)$ და $N\text{dat.}(MO\text{ind.})$ -თან, მეორე შემთხვევაში კი. $N\text{nom.}\xi\eta\zeta(MS)$ და $N\text{dat.}\text{nom.}(MO\text{dat.})$ -თან.

სინტაქსური უბრლოვობის სქემებში გამოსატყვამ ფელსაზრისიხა წენტუი, რომ ქარჯული მირფილიტური სუბიექტ-ობიექტი ყოველდების ირ უბრის რეალურ სუბიექტ-ობიექტს, რაც ქარჯული ზმნისა და სახელის სინტაქსური უბრლოვ-

ბის მექანიზმის ისტორიული უცვლილები შედეგია. ეს შესაძლებლობას იძლევა ქართული ზმნის პირთა გამოხატვის თანამედროვე სისტემის აღწერაში შევსოტაროდ უცვლილებები. ექვთო, სუბიექტურ პირთა გამოხატვის სისტემაში „ეინის“ რიგის ნიშნების გვერდით ლეცხეთა „მანის“ რიგის ნიშნები, რეგოჯ სუბიექტურ პირთა მორფოლოგიურად შეპირებულნი ცარიანტები და პირიქით, ობიექტურ პირთა გამოხატვის სისტემაში „მანის“ რიგის ნიშნთა გვერდით - „ეინის“ რიგის ნიშნები.

დამოწმებული ლიტერატურა

აან.ჩიქობავა, 1968 - აან.ჩიქობავა, მაჯივი წინადადების პარაღემა ქართულში, თბ., 1968.

დამანა შელიქიშვილი

ველათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის პრინციპებსა და ინფორმაციულ სისტემის საპრობლემის

1. ველათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთობის ზოგად საუწყებელს ქმნის კარგმანის პრინციპი, რომელმაც წარმართებელთა ამ სკოლის მოღვაწეთის მისი პრინციპის შესახებ ნაწილობა XII-XIII სს); აქედან გამომდინარე, ის, რაც საერ-

თოა ამ სკოლის წარმომადგენელთა ენობრივი სტილისათვის, ძირითადად განსაზღვრულია ბერძნული ლენის ენობრივ-სტილური თავისებურებით. ბერძნული ენის შეგნებული გაყვლის შედეგია ამ სკოლის თარგმანებისათვის დამახასიათებელი სიმრავლე ბერძნულისათვის ბუნებრივი სინტაქსური კონსტრუქციებისა, როგორცაა: მიმღობური, უჭნო, ინფინიტიური და პასიური კონსტრუქციები, ბერძნული დერევაციული მოდელების მუსტი კალკები და სხვა კერძო ენობრივი ფაქტები.

თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ადექვატური თარგმანის პრინციპიდან გამომდინარე, ბერძენ ავტორთა ინდივიდუალური თუ ენობრივი სტილებრივი განსხვავებანი შესაბამისად აისახება თარგმანში, რაც სშირად ერთი და იმავე მთარგმნელის სხვადასხვა თარგმანის ინდივიდუალურ-სტილური განსხვავების ფაქტორად იქცევა.

2. გარდა იმ საერთო სტილური მახასიათებლებისა, რომლებიც ბერძნული ენიდან ზომდინარეობენ, გამოიყოფა კერძო ენობრივი ხასიათის საერთო ნიშნები, მორფოლოგიურ-სინტაქსური ინოვაციები, დიალექტური მოვლენებისა და ფორმების, გარკვეული სიტყვაწარმოების მოდელების უგრირებული გამოყენება, მიმღობაია წარმოების მოკლე მოდელების დამკვიდრება გერმანთა წარმოებაში, დერევაციული ინოვაციების ზომღვაეება, არქაული და დიალექტური მოდელების ფართოდ გამოყენება, ნაიახელარ მშნათა შეუზღუდავი წარმოება და სხვა.

3. საერთოთან ერთად გამოკვეთილია გელათელ მოღვაწეთა ენობრივი სტილის ინდივიდუალიზაციისაკენ ამკარა მიდრეილეზა, (ა) ელინდება ა) ლიტერატურული თარგმანის ფარგლებში ბერძნულ დედანთან ადეკვატურობის პრინციპის დაცვასთან ერთად ზომიერების დაცვასა თუ პირიქით - ვადაქარებაში; ბ) ძირითად ცნება-გე მინთა ქართული შესაგყვისების დამბნაწარმოებისას განსხვავებულ პოზიციასში (კალკირების პრინციპი, აზრობრივი ადეკვატი, ალწერიითი წარმოება და სხვა). თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს განსხვავებანი ნიოგერ ბერძენ ავტორის გერმინოლოგიური სიტყვის თავისებურებებს ასახავს და, ამდენად, შეიძლება დადასტურდეს ერთი და იმავე მთარგმნელის სხვადასხვა დროისა თუ სხვადასხვა ავტორის თარგმანებში. ეს განსხვავებანი იძლევა ს - უშუალოდ გელათის სკოლაში გამოიყოს ორი შგო: არსენ იყალთოელისა და იოანე პეტრიწისა. ამ ორ მწვეწეალს შორის განიფნილია გელათის სკოლის მთარგმნელთა უმდიდრესი ნაპოლ-კაწარი.

4. ცალკე უნდა გას.იიყოს ღა განსაკუთრებულ კელეეას მოიხსიიეს სოანე პეერიიწის „განმარტების“ ე. წ. ბოლოსიგყეაობაში ჩართული წმინდა წერილის თარგმანის პრინციპებთან დაკაყშირებული მნიშვნელოვანი პასაყი. სადაც წმინდა წერილის ორი ადგილის არგუმენტირებული შესწორებანიც (რეყენშყები) მიღებულია თეოფილაქტე ბულგარელის და მაქსიმე აღმსარებლის შრომათა მთარგმნელების მიერ. კელეეამ, შესაძლებელია, მნიშვნელოვანი კორექტივი შყიტანის „ბოლოსიგყეაობის“ ამ მონაკეეთის აკტორობის საკითხის ვადაწყვეტაში.

ღამანა მელიქიშვილი

გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის მართიანობისა და ინდივიდუალურობის საკითხისათვის

გელათის სალიტერატურო სკოლა, რომელიც ერთ-ერთი მძლავრი და უმნიშვნელოვანესი შტოა ქართული თარგმანის ელინოფილურ მიმართულებაში, გამოკვეთილი ფილოსოფიურ-მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლაა, რომელიც ქრისტიანული აზრის ისტორიაში აგრძელებს აღმოსავლური თეოლოგიის ალექსანდრიული სკოლისა (სადაც წმ.წერილის ალექსანდრიულ ეგზეგეზს ჩაეყარა საფუძველი) და კაბადოკიური პატრისტიკის ხაზს: ნეტარი კლიმენტი ალექსანდრიელისა, რომელმაც ჩამოყალიბებული პრინციპის საზე მისცა წმ. წერილზე დაყრდნობილ ეკლესიურ მოძღვრებას რწმენისა და ცოდნის პარმონიაზე; ორიგენესი, რომელმაც თავისი პირველი ცდებით ქრისტიანობის სისტემური ახსნისა ელინური აზრის კატეგორიებში, საფუძველი ჩაუყარა ქრისტიანულ ფალოსოფიურ ხედვებს; კაბადოკიელი წმ. მამებისა, რომელნიც ნეოპლატონური აზროვნებითი აპარატის ქრისტიანიზაციის გზაზე იღგნენ; არეოპაგიტისა, რომელიც რწმენისა და ცოდნის პარმონიის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს; მაქსიმე აღმსარებლისა, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის ბიზანტიურ თეოლოგიურ ლიტერატურაში არეოპაგიტის ფილოსოფიური საფუძვლების გავრცელებასა და დამკვიდრებაში; წმ. იოანე დამასკელისა, რომელმაც პლატონისა და არისტოტელეს კომენტარებზე დაყრდნობით შექმნა მყარი სისტემატიზებული სიტყვიერლოგიკური აპარატი ქრისტიანული სქოლასტიკისა; დაბოლოს, მანგანას აკადემიისა, რომელმაც ეს მიმართულება XI-XII სს ბიზანტიაში უფრო საერო და რაციონალისტური გზით განავითარა.

სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გელათის სალიტერატურო სკოლა დამამკვიდრებელია სრულიად გამორჩეული, თვითმყოფადი ენობრივი სტილისა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია:

1. სათარგმნი მასალის შერჩევისას მკვეთრი ტენდენცია ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ეგზეგეტიკისა და დოგმატიკისადმი, რომელსაც უკავშირდება ადეკვატური თარგმანის თეორიის განვითარება და მისი მკაცრი გატარება პრაქტიკაში (რთული ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო ხედვების ვადმოცემისას მაქსიმალური სიზუსტის დაცვის მიზნით).

2. გამოკვეთილი პოზიცია, ერთი მხრივ, ბერძნული ენის, როგორც „გონიერ ხედვათათვის“ მომმარჯვ, ენისა და, ამდენად, მისაბაძი მოღე-

ლის მიმართ, ხოლო, მეორე მხრივ, ხალხური (დასავლურ-ქართული) კილოს. როგორც მეცნიერულ-ლიტერატურული ენის გამდიდრების ძირითადი წყაროს მიმართ.

3. აშკარად გამოკვეთილი ტენდენცია გარკვეული ენობრივი (არქაულ-დიალექტური, განსაკუთრებით დერივაციული ინოვაციების) უტრირებისა, რაც საბოლოოდ სტილიზაციასა და მანერულობაში გადაიზარდა.

4. შეგნებული პოზიცია სპეციალური ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ენის გამოქმნაზე და ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის, როგორც სისტემის, ჩამოყალიბების მიმართ.

გელათის სკოლის ენობრივ-ლიტერატურული სტილის ერთიანობის ზოგად საფუძვლებს, ზემოთჩამოთვლილ ნიშნებთან ერთად, ქმნის ადეკვატური, ზედმიწევნითი თარგმანის პრინციპი, რომელიც წარმართველია ამ სკოლის მთარგმნელ-შემოქმედდათვის მისი არსებობის მთელს მანძილზე (XI-XIII). მაგრამ ამ ზოგადი კონცეფციური ერთიანობის ფონზე ლექსიკურ-გრამატიკული თუ ინდივიდუალური ენობრივი მახასიათებლებით აშკარად იკვეთება ორი ძირითადი განშტოება. რომელიც ქართული თეოლოგიური აზრის ორი მწვერვლის — „ყოველთა ეკლესიის განმანათლებლის“, „სჯულიერი მოღვაწის, თარგმანისა და ბერძნთა და ქართველთა ენის მეცნიერის“, არსენ იყალთოელისა და ქართული ენის „მამწვევებისა და მადლეველების“ იოანე პლატონური ფილოსოფოსისაყენ, პეტრიწისაყენ მიაპყრობს ჩვენს ყურადღებას. სწორედ ამ ორ მწვერვალს შორისაა განფენილი გელათის სკოლის შემოქმედ-მთარგმნელთა უმდიდრესი ნამოღვაწარი.

ადეკვატური, ზედმიწევნით ზუსტი თარგმანის პრინციპიდან გამომდინარე, ის, რაც საერთოა ამ სკოლის წარმომადგენელთა ენობრივი სტილისათვის, ძირითადად განსაზღვრულია ბერძნული ენის ზოგადი თავისებურებებით და სათარგმნი ბიზანტიელი ავტორის ენობრივი სტილით. ამგვარად, ამ სკოლისათვის დამახასიათებელი სიმრავლე ბერძნული ენისათვის ბუნებრივი სინტაქსური კონსტრუქციებისა (როგორცაა უზნო, მიმღობური, ინფინიტივური, პასიური კონსტრუქციები). შედეგია ფილოსოფიური ხედვების გადმოცემისათვის „მარჯვ“ ბერძნული ენის შეგნებული მიბაძვისა. იგივე ითქმის ბერძნული დერივაციული მოღვლების ზუსტი ადეკვატების დაძებნასა თუ შექმნაზე (კალკირების გზით).

ერთი სალიტერატურო სკოლის ფარგლებში მსოფლმხედველობრივი და ენობრივ-სტილური ერთიანობის ვითარებაში ავტორთა და მთარგმნელთა იდენტიფიკაციისა თუ გამიჯნვისათვის მნიშვნელობა აქვს არა იმ საერთოს, რაც მათ შორის დასტურდება, არამედ განმასხვავებელი ენობრივი ნიშნების დადგენას. ამ მადიფერენცირებელი

ჩვენ მიერ შერჩეული სტატისტიკური მახასიათებლები ენის სხვადასხვა სფეროს მიეკუთვნება: 1. ტერმინოლოგიური სიტყვათშემოქმედების, 2. ყოფით-ლექსიკურისა და 3. გრამატიკულისას.

ამასთანავე, ყველა ამ სფეროდან შერჩეულია ისეთი დიფერენციული ნიშნები, რომელთაგან ერთი ჭკუფი ხშირად (და თითქმის თანაბარი სიხშირით) გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ თარგმანებში და საერთოდ არ დასტურდება იოანე პეტრიწის უცილობელ შრომებში. და პირიქით. მეორე ჭკუფის მახასიათებლები ხშირია იოანე პეტრიწის უცილობელ შრომებში და არ გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ თარგმანებში. ამ მხრივ სამივე სფეროს მონაცემები ერთსა და იმავე სურათს გვიჩვენებენ.

ვ.ფუქსის (Fuchs, 1953) მიერ დამუშავებული სტატისტიკური მახასიათებლების მეთოდიდან გამომდინარე (რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ცალკეულ ავტორთა ინდივიდუალური ენობრივი სტილის შესწავლა). ასეთი შედეგის შემთხვევაში, როდესაც გარკვეული რაოდენობის ენობრივი ნიშნები დასტურდება ცნობილ ავტორთან და მათგან არცერთი არ გვხვდება სადავო ტექსტში (ან პირიქით), შეიძლება ცალსახა დასკვნის გამოტანა: სადავო ტექსტი არ ეკუთვნის მოცემულ ავტორს.

1. ჩვენ აქ არ შევიჩერდებით ტერმინოლოგიური სიტყვათშემოქმედების მდიდარ მასალაზე. რადგანაც ამ სფეროში საკმაოდ ნათლადაა წარმოდგენილი სურათი ჩვენს ადრინდელ გამოკვლევებში, რომლებიც ეხება ტერმინოლოგიურ სიტყვაწარმოებას ძველი ქართულში (მელიქიშვილი, 1983, 1984, 1987) და ე.ქელიძის ამ ბოლო დროს გამოქვეყნებულ ნაშრომში (ქელიძე, 1994-1995). მაგალითისთვის შევხებით მხოლოდ ერთ პეტრიწისათვის მეტად სპეციფიკურ ტერმინს მიდრეკა, რომელსაც მის ტერმინოლოგიურ სისტემაში მოძრაობის მნიშვნელობა აქვს და ეს იმდენად ნიშანდობლივია მისთვის, რომ ნემესიოს ემესელის პეტრიწისეული თარგმანის A 2579 ნუსხის გადამწერს საჭიროდ უცნია შემდეგი შენიშვნის გაკეთება: „მიდრეკაჲ ძვრისა და მოძრაობისა ნაცვლად დაუც ყოველგან ყოველსა შინა სივრცესა ამის აწინდელისა წიგნისასა ელლადელსა ჳმისაგან ქართველთა სიტყუად გარდმოწერელსა, იოვანეს, პლატონუსა ფილოსოფოსსა“ (ფ. 41). მაგ. დროის (χρῆσις) არისტოტელისეული განსაზღვრება იოანე პეტრიწის პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ 50-ე თავის განმარტებაში ასე აქვს დამოწმებული: „ჟამი არსო სასიომი მიდრეკისაჲ“ იგივე განსაზღვრება ამონიოსის მთარგმნელს ასე აქვს გადმოცემული: „ჟამი საზომი არს ძრვისაჲ“.

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ტერმინოლოგიურ სხვაობებს დიფერენციული ნიშნის ლირებულება ენიჭება სხვა მახასიათებლებთან ერთობლიობაში. რადგანაც მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ ერთი და იგივე ავტორი, თუნდაც იგივე იოანე პეტრიწი თარგმანიდან თარგმანამდე ხვეწს და აზუსტებს ტერმინებს და სიტყვათშემოქმედების ამ პროცესს ზოგჯერ

ჩვენ მიერ შერჩეული სტატისტიკური მახასიათებლები ენის სხვადასხვა სფეროს მიეკუთვნება: 1. ტერმინოლოგიური სიტყვათშემოქმედების, 2. ყოფით-ლექსიკურისა და 3. გრამატიკულისას.

ამასთანავე, ყველა ამ სფეროდან შერჩეულია ისეთი დიფერენციული ნიშნები, რომელთაგან ერთი ჭკუფი ხშირად (და თითქმის თანაბარი სიხშირით) გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ თარგმანებში და საერთოდ არ დასტურდება იოანე პეტრიწის უცილობელ შრომებში. და პირიქით, მეორე ჭკუფის მახასიათებლები ხშირია იოანე პეტრიწის უცილობელ შრომებში და არ გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ თარგმანებში. ამ მხრივ სამივე სფეროს მონაცემები ერთსა და იმავე სურათს გვიჩვენებენ.

ვ.ფუქსის (Fuchs, 1953) მიერ დამუშავებული სტატისტიკური მახასიათებლების მეთაობიდან გამოდინარე (რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ცალკეულ ავტორთა ინდივიდუალური ენობრივი სტილის შესასწავლა). ასეთი შედეგის შემთხვევაში, როდესაც გარკვეული რაოდენობის ენობრივი ნიშნები დასტურდება ცნობილ ავტორთან და მათგან არცერთი არ გვხვდება სადავო ტექსტში (ან პირიქით), შეიძლება ცალსახა დასკვნის გამოტანა: სადავო ტექსტი არ ეკუთვნის მოცემულ ავტორს.

1. ჩვენ აქ არ შევიჩრდებით ტერმინოლოგიური სიტყვათშემოქმედების მდიდარ მასალაზე. რადგანაც ამ სფეროში საკმაოდ ნათლადაა წარმოდგენილი სურათი ჩვენს ადრინდელ გამოკვლევებში, რომლებიც ეხება ტერმინოლოგიურ სიტყვაწარმოებას ძველი ქართულში (მელიქიშვილი, 1983, 1984, 1987) და ე.ქელიძის ამ ბოლო დროს გამოქვეყნებულ ნაშრომში (ქელიძე, 1994-1995). მაგალითისთვის შევხებით მხოლოდ ერთ პეტრიწისათვის მეტად სპეციფიკურ ტერმინს მიდრეკა, რომელსაც მის ტერმინოლოგიურ სისტემაში მოძრაობის მნიშვნელობა აქვს და ეს იმდენად ნიშანდობლივია მისთვის, რომ ნემესიოს ემესელის პეტრიწისეული თარგმანის A 2579 ნუსხის გადამწერს საჭიროდ უცვნია შემდეგი შენიშვნის გაკეთება: „მიდრეკაჲ ძერისა და მოძრაობისა ნაცვლად დაუც ყოველგან ყოველსა შინა სივრცესა ამის აწინდელისა წიგნისასა ელლადელთა ჳმისაგან ქართველთა სიტყუად გარდმოწერელსა, იოვანეს, პლატონურსა ფილოსოფოსსა“ (ფ. 41). მაგ. დროის (χρoνoς) არისტოტელესეული განსაზღვრება იოანე პეტრიწის პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ 50-ე თავის განმარტებაში ასე აქვს დამოწმებული: „ჟამი არსო საზომი მიდრეკისაჲ“ იგივე განსაზღვრება ამონიოსის მთარგმნელს ასე აქვს გადმოვლებული: „ჟამი საზომი არს ძრვისაჲ“.

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ტერმინოლოგიურ სხვაობებს დიფერენციული ნიშნის ღირებულება ენიჭება სხვა მახასიათებლებთან ერთობლიობაში, რადგანაც მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ ერთი და იგივე ავტორი, თუნდაც იგივე იოანე პეტრიწი თარგმანიდან თარგმანამდე ხვეწს და აზუსტებს ტერმინებს და სიტყვათშემოქმედების ამ პროცესს ზოგჯერ

ერთსა და იმავე თარგმანშიც კი შეიძლება გავადვივხოთ თვალი. ეს კარგად ჩანს მისი ადრე შესრულებული ნემესიოსის ტრაქტატის თარგმანისა და ამისგან დიდი დროის შემდეგ შესრულებული პროკლეს თეოლოგიური ტრაქტატის თარგმანის ენის შედარებისას.

2. ყოფითი ლექსიკის სფეროში ვგულისხმობთ ინდივიდუალური მეტყველებისათვის (სიტყვათხმარებისათვის) ხშირად სახმარისი სემანტიკის სიტყვებს (ზმნიზედებს, ნაწილაკებს, თანდებულებს, კავშირებს, „ცნობიერება“ და „მეტყველების“ წრის სემანტიკის ზმნებს, რომელთაგან ზოგს არქაული და დიალექტური ელფერი დაკრავს), რომლებიც სისტემატურად გვხვდება ზემოთ დასახელებულ გელათურ ხელნაწერებში და საერთოდ არ დასტურდება იოანე პეტრიწის მეტყველებაში. ესენია, მაგ.: სადმე (სადამე). ეგერა. მეღად, მიმღემად, ძვნად. მოწლოებით, წიწვა (ეწიწვის), გიობა (ჰგიობს, მაგიობელი), კობა (კობს), ზმნობა (აზმნობს), ძნობა (ძნობს), ცებნა, ჯერ-ჩინება და სხვ.

3. გრამატიკული სფეროდან გელათური ტექსტებისათვის გამოვყოფთ შემდეგს დიფერენციულ ნიშნებს: ა) -ყ სუფიქსიდი მიცემითში დასძული სახელის მრავლობითობის აღსანიშნავად (ძირითადად გრძობა-აღქმისა და ყოლა-ქონების გამოხატველ ინვერსიულ ზმნებში): გნებაეს-ყე, გიყუარს-ყე, გაქუნდა-ყე, გიკვრს-ყე, ძალ-გიც-ყე (თქუენ), აქუს-ყე, ჰრცხუენოდის-ყე, ევნო-ყე (მათ). -ყე სუფიქსიდი პეტრიწის უცილობელ შრომებში არც ერთხელ არ დასტურდება; იგი უცხოა პეტრიწის მეტყველებისთვის, მაშინ, როდესაც საკმაოდ ხშირია ზემოთ დასახელებულ გელათურ ტექსტებში (ამ მხრივ გამოხატვისა მხოლოდ მარკონისა და ლუკას სახარებათა თეოფილაქტ ბულგარელის განმარტების გელათური თარგმანები (A102, A113, Jer.22), სადაც მხოლოდ თითო მაგალითი გვხვდება -ყე სუფიქსიანი: გნებაესყე (თქუენ) A102, 77v, Jer.22, ფ.25r; იტვრთავთყე (თქუენ მათ): A113,70r; Jer.22,83r.). ბ) -ძლით თანდებული (ამის ძლით), მისი დერივაციული ფუნქციით ხშირი გამოყენება (არსების-ძლითი სიტყუაჲ, ცოდვისა-ძლითი...) ძალიან დამახასიათებელია გელათური ტექსტებისათვის მაშინ, როდესაც იოანე პეტრიწის ნაწერებში ძალი მხოლოდ სუბსტანტივის მნიშვნელობითაა ნახმარი და თანაც ტერმინოლოგიური დატვირთვით: „პოტენციის“ გაგებით; გ) -მი თანდებული გელათურ ძეგლებში ხშირია ოდენ ნათესაობითი ბრუნვისა და ოდენ ვითარებითის ფორმასთანაც (ერთისაში, მთადმი, უმრავლესთაში...), რაც გამორიცხულია პეტრიწთან, რომელიც ამ თანდებულს ორმაგ-ნათესაობით-ვითარებით ბრუნვასთან (ერთისადმი) იყენებს. დ) გელათური თარგმანებში ხშირია მაგალითები ბერძნულის მიბაძვით მღვდრობითი სქესის გამოხატვის შემოღებისა (ყრმაჲ-ყრმაჲ, იგი-იგიაი, ჰაბუკი-ჰაბუკიდი, ჰაბუკა), რაც უცხოა პეტრიწის უცილობელი თარგმანებისთვის; ე) მებრ-წინდებული ბერძნული ααα წინდებულის შესატყვი-

სად ჩვეულებრივია იოანე პეტრიწისათვის: მებრ უამით წარმოდგომილი. მებრ გუამითა, მებრ ხატად... გელათურ ტექსტებში ეს კონსტრუქცია, ჩვეულებრივ, მარტივი მოქმედებითი ან ვითარებითი ბრუნვის ფორმით გადამოიკვება: (გუაშოვნებით, მრავალთად...) ვ | რეზულტატივში იოანე პეტრიწისათვის ბუნებრივია ასალ ქართულ ენაში დამკვიდრებული -ა დაბოლოებიანი ფორმები (დაგიმცვრია და დაგიცინებია; დაჰმსჰვალვია...), მაშინ როდესაც გელათური ტექსტებისათვის ეს ნორმა ჯერ კიდევ უცხოა. ზ) როგორც აღრევე არაერთხელ აღგვინიშნავს, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემობას, რომ იოანე პეტრიწი ენაში ნეოლოგიზმების (როგორც გრამატიკული, ისე ლექსიკური) დამკვიდრებისათვის მისწრაფვის, მის ენაში ებიანი მრავლობითის იშვიათობა შეიძლება აცხსნათ იმით, რომ მისი საკუთარი მეტყველებისათვის (დიალექტისათვის) ეს მრავლობითი არ უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი, მაშინ როდესაც ზემოთ დასახელებულ გელათურ ტექსტებში ებიანი მრავლობითი სიხშირით არ ჩამორჩება ნარ-თანთანს.

ამრიგად, ზემოთ წარმოდგენილი სამივე დონის — ტერმინოლოგიური, ყოფით-ლექსიკური და გრამატიკული მადიფერენცირებელი სტატისტიკური მახასიათებლები ერთსა და იმავე შედეგს იძლევიან. რის საფუძველზეც შეიძლება ერთადერთი დასკვნის გამოტანა: ზემოთ ჩამოთვლილი სადავო თარგმანები არ შეიძლება მივაკუთვნოთ იმ პირს, რომლის უცილობელ ნაშრომებსაც წარმოადგენს ნემესიოსისა და პროკლეს თარგმანები.

როგორც აღრევე ვვარაუდობდით (მელიქიშვილი, 1988₁, 1988₂), ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით ამონიოსის თარგმანები მიჰყვება არსენის მიერ თარგმნილი „დიალექტიკის“ სისტემას და არსებითად ემიჯნება პეტრიწისეულ როგორც ლოგიკურ, ისე გნოსეოლოგიურ ტერმინოლოგიურ სისტემას (ამისთვის კმარა შემეცნების პროცესისა და მისი გამომხატველი ტერმინოლოგიის (გაგონება-მიდმოგონება-გამგონე-გასაგონო...) ბერძნულ-ქართული შესატყვისობების შესახებ იოანე ფილოსოფოსის მსჯელობა „განმარტების“ შესავალში). თუმცა ზოგიერთი კონკრეტული (ონტოლოგიური) ტერმინი, მაგ. არსება, მყოფი, ნანდულ მყოფი (ისიც ძველი. ნარიანი ვარიანტით, განსხვავებით პეტრიწისეული ნამდულ მყოფისაგან) და სხვ. საერთოა პეტრიწთან და ძველი ქართულის სხვა ძეგლებთანაც.

როგორც ტერმინოლოგიური, ისე ყოფით-ლექსიკური და გრამატიკული თვალსაზრისით ამონიოს ერმიასის თხზულებათა თარგმანი ზედმიწევნით სიახლოვეს გვიჩვენებს (ზოგჯერ კი იდენტურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს) მაქსიმე აღმსარებლის შრომათა თარგმანთან (K-14). ორივე ეს თარგმანი ყველა დიფერენციული ნიშნით დიდ სიახლოვეს ამჟღავნებს თეოფილაქტ ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების თარგმანის

ენასთან. გელათის კატენებიანი ბიბლიის კიშენისა და კატენების თარგმანები. აღრევე გამოთქმული ვარაუდის თანახმად, ყოველთვის ერთგვაროვანი არ არის და შთაბეჭდილებას ტოვებს მთარგმნელთა გარკვეული ჯგუფის მუშაობისას. რომლის უშუალო მონაწილე და რედაქტორი მაქსიმე აღმსარებლის შრომების და ამონიოსის შრომათა მთარგმნელი ჩანს. გარდა დიფერენციული ნიშნების ერთიანობისა, ამის საფუძველს იძლევა გელათის ბიბლიის A 1108 ავტოგრაფული ნუსხის ტექსტოლოგიური ანალიზიც (მელიქიშვილი, 1987).

რაც შეეხება იოანე სინელის „კლემაქსის“ პროზაულ თარგმანსა (A 39, H 2188) ლუკასა და მარკოზის სახარებათა თეოფილაქტე ბულგარელისეული განმარტებების თარგმანებს, აღნიშნული დიფერენციული ნიშნებით ისინიც ერთიანდებიან ზემოთ ჩამოთვლილ ტექსტებთან. მაგრამ ზოგი ტერმინოლოგიური და გრამატიკული ნიშნით (მაგ. მათთვის უზუალური, ბუნებრივი არ არის -ყე სუფიქსი) ისინი უახლოვდებიან კეკელიძის მიერ გამოცემული „ეკლესიასტეს“ განმარტების ტექსტის მთარგმნელს და ემიჯნებიან ყველა დანარჩენს (დიფერენციული ნიშნებით იოანე პეტრიწისაც). რაც შეეხება „იუდაებრივი დასაბამსიტყვაობის“ თარგმანს, რომელიც ტრადიციით იოანე პეტრიწს მიეწერება, ჩვენ მიერ 1967 წ. საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის დროს გამოთქმული უარყოფითი მოსაზრება ამის თაობაზე დადასტურა ნინო მელიქიშვილის გამოკვლევებამაც (ნ. მელიქიშვილი, 1987, 1988).

ზემოთ წარმოდგენილი დასკვნები და ჩვენი აღრინდელი კვლევის შედეგებიც ეთანხმება და ადასტურებს მკვლევარ ე.კელიძის ტერმინოლოგიური ძიებების გზით მიღებულ შედეგებს იმ განსხვავებით, რომ ჩვენ, ტრადიციისამებრ, იოანე პეტრიწი მიგვაჩნდა დავით აღმაშენებლის ეპოქის მოღვაწედ და იმ დროის სალიტერატურო ენისათვის უცხო გრამატიკულ-ლექსიკურ ნეოლოგიზმებს, რომლებიც მას შემოაქვს სალიტერატურო ენაში, ვხსნიდით მისი პიროვნული ერთდროითი, შემოქმედებითი ნოვატორობითა და უნიკალობით. ენა და სტილი ნემესიოსის თარგმანისა და ფსალმუნთა განმარტების იმ ექსცერპტებისა, რომლებიც წარმოდგენილია პეტრიწის „განმარტების“ ე.წ. „ბოლოსიტყვაობაში“. მიუხედავად მისი გამოკვეთილი ინდივიდუალურობისა, არსენ იყალთოელის სკოლის ნიშანს ატარებს და მისი მოღვაწეობის აღრინდელ, პირველ პერიოდს განეკუთვნება. რაც შეეხება პროკლე დიადოხოსის ტრაქტატის თარგმანსა და მის განმარტებას, ენობრივი ინოვაციების თვალსაზრისით. იგი საკმაოდ დაცილებულია დავით აღმაშენებლის ეპოქას და XII საუკუნის II ნახევრისკენ იხრება, სწორედ იმ დროისკენ, როდესაც ბიზანტიაში ახალი ძლიერი ტალღა წამოვიდა პროკლეს ფილოსოფიით გატაცებული მოაზროვნეებისა და იმპერატორ მანუელ კომნენეს მხრიდან მათი დევნისა (სწორედ იმპერატო-

რის დავალებით წერს 1250-იან წლებში პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ განმაქიქებელ თხზულებას ნიკოლოზ მეთონელი).

ყოველივე ზემოთქმულისა და ე.კელიძის საყურადღებო დასკვნების შემდგომ (ქელიძე, 1994, 1995), ვფიქრობთ, იოანე პეტრიწის მოღვაწეობის ქრონოლოგიური ფარგლების საკითხი მართლაც მოითხოვს გადასინჯვას.

ლიტერატურა

1. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.1. თბ. 1960.
2. ი.ლოლაშვილი, იოანე პეტრიწი, „სათნობათა კიბე“, გამოსაცემად მოამზადა. გამოკვლევა დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბ. 1968.
3. დ.მელიქიშვილი. ძველი ქართულის ლექსიკიდან (განი, საგანი, მიზანი, პირი, საზრი). საენათმეცნიერო ძიებანი 1983 და სხვ.
4. დ.მელიქიშვილი. ძველი ქართული ლოგიკური ტერმინოლოგიიდან, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, №25, 1984;
5. დ.მელიქიშვილი, დასკვნა-დასაბუთების ტერმინოლოგია ძველ ქართულში. მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1987;
6. იხ. დ.მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ბოლოსიტყვაობის შედგენილობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის ძვ.ქართული ენის კათედრის შრომები, 1988, ტ.27, გვ. 168; გელათის სალიტერატურო სკოლა და ქართული ფილოსოფიური ენის განვითარების გზები, სადოქტორო დისერტაცია, 1988 წ.
7. იხ. დ.მელიქიშვილი. თანაშე ფორმა გელათის ბიბლიაში... ა.შანიძის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული, 1987, გვ. 201.
8. იხ. იოსებ ფლავიოსი, მოთხრობანი იუდაებრივისა ძეგლისიტყუაობისანი, ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ნინო მელიქიშვილმა, I, 1987; II, 1988.
9. W.Fuchs, Mathematische Analyse von Sprachelementen, Sprachstil und Sprachen, Arb. für Forschung des Landes Nordal-westfalen, Köln, 1953.
10. ე.კელიძე, იოანე პეტრიწის ცხოვრება და მოღვაწეობა, უფრ. „რელიგია“ 1994-1995.
11. თ.ცქიტიშვილი, იოანე პეტრიწის ერთი ორიგინალური ნაშრომის რაობისა და მნიშვნელობისათვის, ქუთაისის უნივ. მოამბე. 1995, №4.

დიფერენციული ენობრივი ნიშნების ცხრილი

მითაგნელები	ოპიკე კეტიჩი	ოიანი კეტიჩი	ოიანი ცარი კიმი (?)	ნიკილი ბუღიბიმი (?)	?	?	ოიანი კეტიჩი	ქეტიჩი ბუღიბიმი (?)
1. აი	-	-	+	+	+	+	+	-
2. იბ	-	~	+	+	+	+	+	+
3. ია	-	+	-	-	-	-	-	-
4. ადი -იმი	..	-	+	+	+	+	+	+
5. ნაი ბი. ქლითი	-	-	+	+	+	+	+	+
6. ები	+	+	-	-	-	-	-	~
7. მელი სკი	-	-	+	+	+	+	+	-
8. ელა	-	+	-	-	-	-	-	-
9. ერა	-	-	+	+	+	+	+	-
10. სადიე	-	-	+	+	+	+	+	+
11. ელა	-	-	+	+	+	+	+	+
12. მიბიმი	-	-	+	+	+	+	+	+
13. ენი	-	-	+	+	+	+	+	+
14. მიწლი	-	-	+	+	+	+	+	+
15. საბი	-	-	+	+	+	+	+	+
16. ენი	..	-	+	+	+	+	+	+
17. მიწლი	+	+	-	-	-	-	-	-
18. მიწლი მიწლი	-	-	+	+	+	+	+	+
19. მიწლი მიწლი	-	-	+	+	+	+	+	+
20. მიწლი მიწლი	+	+	-	-	-	-	-	-
21. ენი	-	-	+	+	+	+	+	+
22. ენი	-	-	+	+	+	+	+	+

DAMANA MELIKISHVILI

FOR THE PROBLEM OF THE LINGUAL STYLE UNITY
AND INDIVIDUALITY OF GELATI LITERARY SCHOOL

Summary

The principle of an adequate translation is the common basis of the lingual unity of Gelati literary school. Besides those common style characteristics, originated from the conscientious imitation of Greek (calque in the terminological wordformation system, the usage of participial, infinitive, passive and non-verbal constructions in the syntax, etc.). Other common factors, particularly of lingual character, are notable.

Together with some common lingual aspects, vivid tendency to individualization of the style peculiarities of Gelati creator-translators is evidenced.

Differential lingual features (lexico-grammatical) statistic characteristics, enabling to dissociate the heritage of Gelati translators of the twelfth century, are manifested in the report.

საქართველოს გართმავლიკებელი ექლესიის ახალი წმინდანები

გასული საუკუნის დამლევეს თვით ურადნა გაკორვეული წრდა, რომ ქართულ ეკლესიას ქრიაუ არ ჰყავდა წმინდან და უახლო ბეველი თვითარე თაუდლებელი, რომელიც ყოველი ქართველის ცნობიერებაში უცე დიდი ხნის ქინ წმინდან იყო აღიარებული. ეს ფაქტი ბოლო საუკუნეების განმავლობაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის შიშე და უუფლებო მდგომარეობაზე მიუთითებდა.

და აი, XX საუკუნის დასასრულს, სამი საუკუნის წინათ თურქთა აქტიური თავდადებული მუდლის — თვითარე ცელოთე მის წმინდა მღვდელმოქმედ კანონიხაცო მოხდა. ეს აღსართულო 1995 წლის 19 სექტემბერს, საქართველოს მართლმადიდებელი ატორეფული ეკლესიის გაფართოებული კრებაზე. ამავე დღეს წმინდანად იქნენ შერაცხილნი ახალი დროის ღვაწლმოსილი საეკლესიო მოძღვარნი: გაბრიელ ეპისკოპოსი (ქიქოძე), ალექსანდრე ეპისკოპოსი (ოქრაძიძე), ალექსი ბერი (მეძანიას), კათალიკოსი ამბროსი (ხელაია) და ჩვენი საუკუნის მღვდელმოქმედი, დახვეტლინი 1924 წლის აგვისტოს მიწურულში — ნახარი მიტროპოლიტი (ღუგუა) სამღვდლო კრებულთათურთ, რომელთა შორისა: არიან მოთაბი: ვარშაი, ქაიხიძი, სომონ მუდლითე, იეროთიმე ნიკოლაძე და პრიტორილიკანი ბესარიონ უკანონიძე; ასევე, 1942 წლის 6 დეკემბრის სესიან დღეს ოსეცისკობის ბანაკში მოქმედებულ აღსრულებული არქიმანდრიტი გრიგოლ ფურაძე.

არ არის შემთხვევითი, რომ ამ ქრისტეს სულის ჰუმპარატი მცელთა და მოძღვართა წმინდანებად კანონიხაცო მოხდა სწორედ ახლა, XX საუკუნის დასასრულს, როდესაც ქართველ ერს პაერით სწორედამ ამ დობრ მოსილო მამათა და წმინდა მოქმეთა ღვაწლის მნიშვნელობის გაცნობიერება. ამით ქართულმა სამოციქულო ეკლესიამ ღვთის განგებითა და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმინდესისა და უნეტარესის ილია II-ის უკრთხვით, შეხებებითა და ძალიანხვეით აღასრულა ქართველი ერის სულიერი გადარჩენისათვის უღიდესი მნიშვნელობის საქმე.

საქართველოს ისტორიამ ქრისტიანული რეკლესიათვის მოღვაწეთა და წამებულთა ირავრით სახელი შემოვიტანა. ღვთის განგებით გამოჩენილი ეს მოღვაწენი და მოქმედი სწორედ ისეთ დროს მოვლინებოდნენ ხოლმე ერს, როდესაც იგი სულიერ შევირეუბას განიცდიდა და დაცემის გზაზე იდგა, როდესაც ამა თუ იმ დროის საკეთმპერობელნი, მრავალთა აცთუნებდნენ და გარდასდრედნენ გზისაგან სიმაართლისა და ჰუმპარატიებისა ქრისტიან სახარებოსისა:

ზოგს მძღვარებით, ზოგს — მტეტეცელით, რომელთამე — სორბესა შინა უმეტრებთ, რომელთამე — შხაკურებთ... სწორედ ასევეითარსა ვამაა შინა გამოჩნდებოდნენ ხოლმე ახლანდ წმინდა მოქმედი და მოღვაწენი, რომელთა თავგანწირვა სულიერად განმტკიცებდა და განაცხოველებდა ხოლმე მძღვარებთან კვეძე დამონებულ სოციალურა შერკულ, ხარკსა ღუგუე გვემოსსა და შიშით განსდელსა და ღერწამებით მერევე ერს...

ჩვენ ვიცით მათი სახელები — არახთა, მონკლთა, სპარსთა თუ თურქთა ბატონობის ხანაში წამებულთა... მარეუ, სამეუხაროდ, არ ვიცით ჩვენი დროის ახალ მღვდელმოქმეთა და ეკლესიის თაუდლებული მოღვაწეთა სახელები... ამ ღირს მამების ღვაწლის, ეკლესიისა და სამშობლოს წინაშე მოხდელი ვაღის მოხსენება ყოვედართებს არა იმდენად მათთვის სათანადო პატივის მისაგებად (ჩასაც მათი ქრისტესული თაუდნალობა სრულად გამოჩინეს), არამედ უფრო ჩვენი რამენადაცარეული და ცოდვებით დამბამებული საზოგადოების, ჩვენი მშფოთავრე და გზამბნეული ახალგაზრდობის სრლის გასაცხოველებლად და აღსაზრდელად.

ერთი მთავარი მზინა ქართველი ერისა და ეკლესიის ისტორიაში ამ უმნიშვნელოვანესი აქტის, ახალი წმინდანების კანონიხაცისის სწორედ ეს იყო, რადგანაც ჩვენი საუკუნის საზოგადოება ეკლესიულად ათორბმის, კონკლარში ბმისა და კომპრომისების გარეშეცემაში. მისთვის დეფარული და უცნობი იყო ჩვენს სასტიკ უღვთო დროში დღენილი და მოქმედიბორიად აღსრულებული ჰუმპარატი მოძღვარების სახელები, სახელები ღვთის სამსახურში სოციალურად დაუსული ქრისტეს მენებათა მცელქმებისა. ეს მამა, როდესაც სწორედ მათი მოქმედიბორიად აღსასრულისა თუ ღვაწლ ნემოსილი ცხოვრების მნიშვნელობის გაცნობიერება ერის სულიერი და ზნობრივი გადარჩენისა და ხსნის ერთადერთი სწორი ორენიერი.

დაბადან მღვდელი ილია

ლირის მამა — იმერეთის
ეპისკოპოსი ეპარქიულ მიწაში

ეპისკოპოსი ეპარქიულ მიწაში (ერისკაცობაში ვერასოდე) ცნობილი თავისი განსწავლულობით, მეცნიერულ განხილვებში და მოცულებრივ მოღვაწეობით, დაბადდა სოფ. ბაქში, მდებარის — მაქსიმე ქუჩის იქნაში. როგორც მელიტონ კლერეტი წერს, ვერაფრითაა სკოლა... ვერ შეძლეს იმ ვაჭრობის დამყარებას ბაქშის სკოლაში, რა ვაჭრობითაც იგი გამხრობილი შეეძლო და შეპყრობილი ეს ღრმა რელიგიური რწმენა, ეს მეფეთაობა და მოუწყობარობა რელიგიურ ვალდებულებათა შესრულებაში, ის სულიერი სიფრთხილი, ეს მღერაე ცრემლი, ხატის წინ მუდგრო, ბნელ რთხში ნაფრქვეთი, ეს მუხლებზე ღრმა სათაობით, ეს ღვთისადმი აპყრობილი ხელეძი, ყველა ის, რათაც განსვენებულ მღვდელმთავარს ვანკოფრეზებში მოსყვება მოსამსახურე და მესალეულე პირები, ჩნდება და ვითარდება, შე შედგება და მტკიცდება მზორი იმ სკოლაში, რომელსაც ეწოდება იქნა.

გამხროლი ქუჩიძე თავდაპირველად სწავლობდა თბილისის სასულიერო საბაზრო სასწავლებელში (1837-1839 წწ.), 1839 წლიდან თბილისის სასულიერო სემინარიაში განაგრძობდა სწავლა, სადაც კვლავ დაქვეყნდა, 1844 წელს კი პეტერბურგის სასულიერო სემინარიაში. შემდეგ სწავლა გააგრძელა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში, რომელიც 1849 წელს დაათავარა მავსტრის ხარისხით. ამდენ წელს იგი დაქორწინდა, დაბრუნდა სამშობლოში და თბილისის სასულიერო სემინარიაში დაიწყო მოღვაწეობა ინსპექტორად და რექტორის თანამდებარე სალითმეტყველო საგნებში. 1851 წლიდან ფინიკსა და მთიანეთის პროვინციის სემინარიაში 1854 წელს აკურთხეს მღვდლად ამ პერიოდში წერს ცნობილ ნაშრომს „ქრისტიული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“.

ამდენ წლებში მას მძიმე ტრავმის გადატანა მოუხდა. სულ მოკლე დროში დაკარგა მუცელი და ხელი მუცელი.

1856 წელს გამხროლი ქუჩიძე ბერად ილიცეცა; 1858 წელს დაინიშნა დღით ვარკეთილს არქიმანდრიტად, იმავე წელს — ვარკეთილს ეპისკოპოსად, ხოლო 1860 წლიდან იგი იმერეთის ეპისკოპოსი.

გამხროლი ქუჩიძეს თანამედროვენი იხსენიებდნენ როგორც „უნიკურეს და ყოვლად შესანიშნავ მოძღვრათმობდვარს“, იდარებდნენ ეკლესიის თვით პირველ წმინდა მოძღვრებებს; უწოდებდნენ „საკურთხევე პედაგოგს“, „არაჩვეულებრივ სიტყვის მეცნიერს“, „სამართლის მასწავლებელს“.

გამხროლი ეპისკოპოსის გამხრობაში იმერეთის გარდა შემოდიოდა აფხაზეთის და სამეგრელოს ეპარქიები. მისი მოღვაწეობის შედეგად 18000 აფხაზმა მშობლიურ ქრისტიანობა შეანებო მისი ირგვლის მოგზაურობის შედეგად განმტკიცდა ქრისტიანული სარწმუნოება.

ეპისკოპოსი გამხროლი

მუხრობა. დასაუბრებელი არაა 200-ზე მეტი ცვლესა, შეგვეთხრო ნიკორწმინდის, ბიკონდის, მოჭის, კაცხის, ილირის ტაძრები, და არსდა ასამდე სამხრეთ სკოლა, ქუთაისში გაიხსნა სასულიერო სემინარია და ქალთა სასწავლებელი მრევლის განათლების მიზნით შეიქმნა გამხროლი მხარად მოგზაურობა და ეპარქიის ფარგლებში, სოფლიდან სოფელში გადადიოდა. ხელეძიოდა და მოძღვრავდა სამეცნიერო. მრევლზე დიდ გავლენას ახდენდა გამხროლი ეპისკოპოსის პირადად, მისი პირადი მავალითი: იგი საუცრად მრავალ და ქველმოქმედი გახლდათ. მისი დევიზი იყო: „მე არა მეკუთვნილი რა, ყველაფერი ღვთისაა“. მისი უბრალო და მარტივად სასიათი მის ტანსამოსშიც ჩანდა, საცხოვრებელ ოთახშიც და მსაქმამშიც. სწორად ბელ ტანსაცმელში გამოჩეპობილი ბერი მოსამსახურე ვერათ ხოლმე. მით უფრო, როდესაც თვითონ ქრდად შემოსა, თონხნა, სახრდის უბრუნდა პირუტყვს. თუ სადმე ეკლესიაში უსუფთაობას ნახავდა, თვითონ მოიტყუდა ცოცხლად და თავისი ხელით ხეცვდა და... გამხროლი ეპისკოპოსი მზორად პირადი ღირსებებით შეეძლო ადამიანებს აკურთხებდა ეკლესიის მსახურებად. ანგარიშს არ უქვედა არც თავად, არც მთავარს და არც სხვა მაღალი თანამდებობის პირს: მზორიელის ვარსევეც არ იცოდა მეუფემ: დიდი და პატარა, მორიელი თუ ახლბეული, თავადი თუ გლეხი მისთვის ერთი იყო. უკანონობას არ მოითმენდა და უხსნო თმონას არავის შეუძრულებდა.

გამხროლი ქუჩიძე სიცოცხლის ბოლომდე ღვთისა და ერის სამსახურში იღვწა. გარდაიცვალა 1896 წლის დეკემბერში. დიდიმოღვაწეობა იყო და მღვდელმთავრის დაკრძალვა შეუძლებელი გახდა. 46 ღმირს განაწოდებდა მისი მოძღვრება მოღვაწეობის სრულიად საქართველო და ამ ღმირის მანძილზე მისი გვაში არ გახრწნა.

მისი დასაფლავების, ღმირს ილია კავკაზებში წარმოთქვა სიტყვა, რომელშიც გამხროლი ეპისკოპოსი ეწოდებდა „სისხლსა და ხორცს, რომელიც უცოცხა, რა ტყუილით იმტკიცებულს, რა სიხარულით იხეცვებოდა“.

ლირის მამა წმ. გამხროლი დაკრძალულია გელათის ღმირსამშობლის სახელობის ტაძარში.

გვისკომოსი ალექსანდრე

**ლიჩის მამა — გვისკომოსის
ალექსანდრე**

გვისკომოსი ალექსანდრე (ერისკაცობაში ალექსი ოქროპირიძე) დაიბადა 1824 წელს გორის მაზრის სოფელ დისევში, სოფლის მეურნის, დავით ოქროპირიძის ოჯახში. ბავშვობიდანვე ოჯახში გულგახილ ცხოვრებას ნაზიობებმა ალექსანდრემ შეიტყობა ქრისტიანული სარწმუნოება და თავისი ცხოვრების მიზნად ღვთის სამსახური დაიწახა. თბილისის სემინარიის კურსის დამთავრებისთანავე, 1845 წელს, აღიკვეცა ბერად. შემდეგ სწავლას აგრძელებს ყაზანის სასულიერო აკადემიაში, სადაც ღრმად ენათლებლა სასულიერო და საერო მეცნიერებებს.

ალექსანდრე ოქროპირიძე, როგორც კუმარიტი ქრისტიანი, მუდამ შალ იყო სოციალისტურების წინაშე. ქრისტესობრივი სოციალური გეგმაში დასდგომილ და დახმარებოდა გაქორციელებულ მოციქულს ამის მაგალითები მის ბოგრაფიაში შრავლად მოიპოვებოდა. მას საქართველოს სხვადასხვა მხარეში მოუღო მღვდელმთავრად ქართლში, იმერეთში, აფხაზეთში, გურია-სამეგრელოში — ყურ მასწავლებლოდ, შემდეგ ილიქანად, არქიმანდრიტად და ბოლოს მღვდელმთავრად.

ყოველდღიური ალექსანდრე თავის უმთავრეს საქმედ ირავილე მეოთხე ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოციქულთა განხატვას და მათთვის სასწავლებელითა დაარსებას მიიჩნევდა. აფხაზეთში ჩასვლისთანავე ღლი ველმადგინება გამოიჩინა აფხაზეთის ილიორში დაარსებულ სასწავლებელთა წარმატებული მუშაობისათვის. მისი მღვდელმთავრად, ყერ როგორც პეტაგოგისა, შემდეგ კი არქიმანდრიტის (1856 წლიდან) და გვისკომოსის (1862 წლიდან), როგორც ადგილობრივმა მოსახლეობამ, ასევე სრულად საქართველომ დამსახურებისამებრ დააფასა და ყოველგვარი ვადამეტების გარეშე მას აფხაზეთის მეორე ეპისკოპოსად უწოდა.

ალექსანდრე გვისკომოსის საძლიერესი თაყობი მღვდელი იყო მაკედონისა და უნანის პერიოდს დაეწინაურა საქართველოს ეკლესიისთვის პირადად მისილი საქართველოში ქართული წიგნთა აღსაზარს აღწერებოდა, რის გამოც ქართველობას ეკლესიისთვის ზეირი მკონდა მეტყველი სკოლებში ქართულ ენაზე აღარ ისწავლებოდა სახეები. საერო იყო კუმარატი რწმუნებულად დავუენებლი ვრონებლი მეცნიერების, სწავლა-აღზრდის და განათლების გავეთარებდა. ყოველდღე ამას მისი-სახეულად ემსახრებოდა ყოველსაშედეგული ალექსანდრე ველესა-მონასტრების ადგილანაღმწერლობითი საქმიანობა მან აფხაზეთისადაც დაწყო. სოციალური თვისი ღვალითა და სწავლათა ადგილნი ირი ეკლესია, ქარაღვათისა და შემდეგ გურია-სამეგრელოში მოუკეთებოდა განახლა და აღაგენა დიდებული მონასტრების, ზედაზნის, დავით გარეის მონასტრები. ღღისალი თანხა გაიღო ნემსქების მონასტრის ადგილნიათვის, აღაგინა და განახლა გურის ეკლესია, მცხეთის ათორბეჭდოვითელთა სახელობის დიდი ტაძარი, თავისი სოფლის, დისევის ეკლესია, გულსიები გურია-სამეგრელოში, აჭარასა და იმერეთში... გაიღო თანხები პირველი ქრისტიანი მეფის — წმინდიანი ნეკლის ასაგებლად მცხეთაში და სვე.

ყოველდღიური ალექსანდრე მამა მამილური სოციალური ვანაპირი დამოკიდებულება ქვეყნა ადამიანებისადმი. არ ახასიათებდა ქარბმსიტყვებით. საყოველთაო ღირსების დამტყუნი ვია მისი ქადაგებები. იგი არ უფრთხობდა ღლი რაგვის არც სასულიერო, არც საერო პირთა მხარეებს.

დიდებული მღვდელმთავარი მთელი ცხოვრების მანძილზე თავგანთავლებული დამტყუნი იყო ქართული ენისა. მან ერთ-ერთმა პირველმა გაილაქნა დიქციონარული გონსტრუქციის ჩინაობადაც მსახურების სკოლებში ქართული ენის სწავლებლის დასაწყად.

იგი ამის შემდეგ ღლი ზანი აღარ დაჩვენოდა გურია-სამეგრელოს ეპარქიაში. მცხოვანი გვისკომოსი ვეზარბოძის ვანკარებულბით, საყოველთაო თხოვნის საფუძველზე განთავისუფლებული იქნა ეპარქიის ხელმძღვანელობიდან და, მოსაყენებლად თავისსავე ადგილენლ მონაშეშების მონასტერში გაგზავნა. სადაც სოციალისტური ბოლოდაც ეთანად აღასრულებდა თავის უპირველეს მოვალეობას — უფლისადმი უსისხლო მსხვერპლმწიფრებს. ერთადერთად ხამოვიდა იქილად ილიას დასაფლავების ღღეს. და თერთმეტი იმავე, 1907 წლის ნოემბერში გარდაიცვალა მომღვდლის საყვანეში, 83 წლის ასაკში. დაკრძალულია იქვე, თავისსავე ადგილად მონაშეშების მონასტერში.

ლაშა ბერა

ლიონის მკვამლე ილიკოსი ლაშა ბერა

აღწესი ბერა (ერისკაცობაში იოანე ალექსი შუმანია) დაბადდა 1852 წლის 23 სექტემბერს, ღვთისმორჩუნე და კეთილშობილ მშობლებთან — ლევან შუმანიასა და ელენე შავდასს ოჯახში ნათლისხანს მიხეთის ორანე უნდობნაით (რადგანაც იგი ორანე ნათლისცემლის მუცელაღმსს ღმრს დაბადდა). მამამა ქართულია ჩუენუბსამაქსტ პეორე სახელიც და რეჩეუიით ალესო, რომელიც მას ბილიძე. თუ შერას და რომლიააც თვითონაც იხსენიებდა თავს.

ღვთისმოსე მშობლებს ძალიან უნდობდათ, რომ მათი შვილები ქრისტეს მსახურნი ყოფილიყვნენ. ამ სულით აღზრდილ ალექსის ჯერ კიდევ მანუალობაში უუნებია „ან შენ ქრისტეს მონადე უნდა გახდე და ბერად შედგე“. მისივე სიტყვებით, ეს იყო უჩვეულო, გამორთმებელი ძალა, რომელიც ელენეგით გაერთია მის თავზე და შეიპურა მისი გრანობა და გონება ამ ამბუსს თვით ალექსი ბერა ასე იგონებდა: „შემიღვცა ბრძოლა ორთა აზრთა შორის: ერთი მხრივ, ნარპობიღვცა მანუალებური სიყვარული მოქალაქობისა, სიყვარული ტყელი დედის, მისი, ღმრისა და მათი მიმართ ეალბებულბანა. ამ განმჯანუვალბს ვამს უსლბებან მოძლქარ მან ხმა-შიეო და მიითხან, ახლა რომ აქ მოვიდეს, ვინ გაარიგებს მებს საქმესო“. მე მიეუფარ „ღმერთი“. მამა შენს მოკდი ღვთისმოსეის სანუაროსიგან, ღმურის მიანდე ფრუკლივე შენს საქმე და იგი გაარიგებს“. ამის გაგონებისთანადე მიუევი აღმქმა ღმურის შუმდეო სიტყვებით: „ღმერთო, შეობინიარებს შენოებს შენა სიყმანუილ და შენ აცი ჩუბი საქმე და ნებისაყ-შეოქი“.

სამართებლოს გარტმგაფიღებელი პკლესიის ასალი ნეინდანეგე

ძართილაც, ამ ღმრს თუადეგ უნაღმა ნარ-მართა შუმანიების მთელი ოჯახის ნება და საქმე: ღმრის განგებულებითა და ჩუენებით, მამა ალექსის შეგონებით, შონახუნერ ცხოვრებას შეუდგნენ მისი დემა -- სოფიო და სალომე, დედა — ელენე (თელათის დედათა მონასტერში, გაბრიელ ეისიკოსის კურთხეუით) და მამა — ბესარიონი (მარტვილის მონასტერში). პირველი მათ შორის, სოფიო, საყიკრველი ხილვის შემდეგ შეიშოსა მონახუნად და ალექსიმ ნაიყანა იგი ახლად დარსებულ თელათის ასახარებდობითა სანაენში. სულ მალე იქ ასევე სასნაულბარეო ხილვის შემდგომ, მიეოდა თვითონ ალექსიც, განმძარცვა საერო სამოსელი, მის სასაყვლილდ შეიშოსა სოფიოს მომზადებული ჯეალოს სამარჩილო უნდა კამა და ოცი წლის ქაბუემა ფეხშიშველმა დაუღო დასამამი ღმრის გზაზე სულს.

ეს იყო 1873 წელს ამ ღმრად ლეკოთა და სხვადასხვაგვარი მოღანებობით იხყო მან ტანჯუვა ხორცისა და ნერთან სულისა. მისი სანოლი ზამთარი-ზაფხულდ მშობლივ ქილოვით იყო დაუთარული. სამი წელი არ დაწილიდა: ჯდომითა და მიერდნობით ეძინა, ღმრის სრულად არ იღებდა. თელათის მონასტერში ყოფნის პირველი საწებო მან ამ ახლად დაარსებულ დედათა საეანის შენებას შესინარა: მხრით ზიდავდა შემს, წყალს; საშონასტრო სახლების ასაშენებლად სენაკებდან ამოქონდა ფიცრები, ხეები და აგური. ყოფილა შემთხვევა, რომ თვეობით დარჩენილან უქეროდ ქრისტეს მსახურნი, დიდი თიღლის გამო შექტარებულნი. ღმრის შუნენით, ალექსის თიღლში ქალაქიდან მზრებთ ამოკლბანია ფეცილი და ისე გამოუ-შამორეზინება მოძმალ-სიყვიით შექტარებული მონახუნებლისათვის

1875 წელს დიდმარხვის 40 დღე მან ერთი კლდის ძირში გაატარა პავლე ფუმიალესთან ერთად — ქილოვზე, ლიტონი მჭადი. უმეტემაწოდ, ნეიმასა და თიღლში. ნაადფეო მებს ყოვლდასამლდელო გაბრიელ ეისიკოსის მიართვა დაწერილი აღსარება. გაბრიელ ეისიკოსმა დარჩება უბნითა და გამოპკიობა, თუ სად ცხოვრობდა. ალექსიმ მოახსენა, რომ ჯერ არ შეესდოეო მონასტერში მორჩილად, მაგრამ სულღმში მიმოდოდა და, სადაც კმოვევა ქლექითი ან სხვა მძიმე სენით შეესრობილ მიუსაფარ აუადმეოვებს, ემსახურებოდა უმატ-რრო მიცყალბებულს კი მარსაედა. შეუღუმ

დაღუპა და უკურთხა შრომა ბუნად განზად-
დებულს. რაპარტე ნელი ასე მორჩილებდა
ხალხს სისიონში. უდიდოდა უსტერონო აუად-
მყოფო, შეეღობა და შეუნეოდა გლახაკი და
უხოვარო, არჩენდა განწირულებს და არა
სამიშროვებს არ ერადებოდა ქრისტეს სახელით
და არცრა ენება შეეფიქროსა. რამდენიმე წელი
ბერად აღკვეცაშვე ალექსი „საღოსური მოქა-
დაცობით, კახაგადავიროლ ფეხშიშველი, უკუ-
დოდა და უპრანგოდ ეადოდა ზამთარ-ზაფხულს.
სოფელ-ქადაქტში“. წერს მისი ძმისშვილი,
ონოფრე მუშანია.

მორჩილად უფრინას მან ბეგრა თანაზოანრე
გაორჩინა, მოაქცია და დააქუნა ქრისტეს ჭეშმა-
რიტ გზაზე ამავე საწვებში იმობზაურა ნმ
მთაზე, ათონზე. იქიდან კი გამოიარა კიევი
წმინდანთა თაყვანსაყვამდე. შემდეგ ღვთის
განჯვებით იგი უჯრ გელაიის მონასტერში,
თავის სულიერი მოძღვრის, მამა თეოდოსის
კურთხევით, სენაკში ადმინადდა, შემდეგ კი
გადაფიქროლ იქნა ღობის მონასტერში, ამ
მონასტრის წინამძღვრის, ბენედიქტის თხოვნით.
აქვე უკურთხა დოკუნად უყოლდასაღუდელო
გრიგორის (დადიანის) წარდგინებით (1888 წ.),
შემდეგ კი მღვდელმონაზვნად (1888 წ.).

მტკარად აღლქით ბერს ამ იტაცებდა საძუ-
დელი პატივი. იგი დაუდებულ ცხოვრებას
ქნარაუკოდა და უწოდდა დამკვიდრება თელა-
თის მთავარანგელოზის კუნძულზე.

1870 წელს, ოთხი წლის მღვდელმსახურების
შემდეგ, გულით დააფიქრებულმა მამა ალექსიმ
დატოვა ზობის ეკლესია, გამოეხიზა მონასტ-
რის მამებს და ავადმყოფი თავის ფედასთან და
ფეხთან წავიდა. ყოლდასამღვდელი გრიგორის
კურთხევით მას ნება მიეცა მთავარანგელოზის
კუნძულზე ლოკითა და დაუღმებით ცხოვრე-
ბისა, რისი სურვილიც დღე ხანა უქონდა.

ეს იყო 1891 წელს. უსაზღვრო სიხარულითა
და მადლობით გადაიხადა პარაკლის ალექსი
ბერმა და შეუდგა სენაკის მუშენას ამ კუნ-
ძულზე აღაღვინა ძველი აწმკრეული ეკლესია.
მტკარად დაიწყო ახალ გზაზე შრომა დღენი-
ადაც წირვა-ლოკით.

1898 წლიდან იწყო მამა ალექსიმ კარახ-
მულ სენაკში გამოქვეყნდა ყოწნა მთაბო-
ქორის ვარჯა სენაკის არაიის იღუმე და
აღსარულებდა მკაცრ პირად სამონაზვნო წე-
სებას.

ყოველივე ზემოთქმულის გარდა ალექსი
ბერი იყო დაუდასჯი მამხლველი თავისი
თანაბრული საზოგადოების მანკიერებისა და
კერძოდ, ურწმუნეობისა, დამრგებელი და
მოდღარი ხალხისა ცნობილი მისი უხელო-
ბისტური ნერილებმა, ლეჟთა კრებულები,
სადაც ჩანს ალექსი ბერის ღრმა შინაგანი

- სულიერი განერიზილობა და გონებრივი, სი-
მათეული.

ალექსი ბერმა მოიხინა შეივი და წყნარი
ძილი 1923 წლის 18 იანვარს (ბუ. სტალი).
დაიკრძალა თელათის მონასტერში, წმინდა-
ფეც მისი სურვილისა 1960 წლის 8 იანვარს
კი სვეტიცხოვნა უსიტომ და სტუმბინაზონმა
აყუესმამ იმაჟად ბათუმ-შუმოქვიდელი და
ქუონდიდელი მატროპოლიტის უფრუბის (შემდ-
გომში სრულად საქართველოს მატრიარქის)
ლოცვა-კურთხევით მამა ალექსი თელათის
ადმთა მონასტრიდან თავის საყანუში ჩამოხ-
ვეწეს და დაკრძალეს ტაძრის აღმოსავლეთ
კედლის მძალობად 9 იანვარს.

**წმინდა მამა ალექსანდრე ალექსი-
ლოქისი პატიოსანი ხელნაშა**

კათალიკოსი ამბროსი ცერსკოცობაში ზესა-
რიონ ხელნაშ) დაბადდა 1861 წელს პარველ-
დაწვეუბით განათლებდა მოკლ სამეცერალის
სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ სწავლობ-
და ობოლსის სასულიერო სემინარიაში, რომ-
ელი დაამთავრა 1885 წელს.

1896 წელს იგი დეკრავდა 1897 წელს
გაუმზადვრა ყაზანს, სადაც უჭვიდა სასულიერო
აუადმუში გახ „ივერიის“ 1898 წლის ერთ-
მისი ნომერში არის ცნობა, რომ 14 იანვარს
სტუდენტ ზესარიონ ხელნაშის აუადმუბის
ეკლესიაში დაუღწეხა წირვა. 1901 წელს
ზესარიონ ხელნაშ დაამთავრა ყაზანის აუად-
მუბი და როგორც გახუთ „ივერიის“ 1901 წლის
14 ივლისის ნომერი იტობინება, დოკუმე-
საკანდიდატო დისტრტაქთა — „წმინდა
ХРИСТИАНСТВО С ИСЛАМОМ в Грузии“.
პროფესორ მალეს უთხოვია დისტრტანტოსი-
კის, შეეცხო ზოგიერთი თავი ამ დისტრტაქთისა
და წარუდგინა მავსიტრის სარჩობის მისაო-
ველებად.

1901 წელსვე იგი ბერად შეიკრხა, დაბრუნ-
და საქართველოში და დაინიშნა ქულოს
მონასტრის წინამძღვრად. მან იქ აღმოაჩინა
და აღწერა ქულოს ოთხობიო, დესვა მისი
შეფარებითი ტელავლის საყთობი.

საქართველოს ეკლესიის უტკაცებლობისაო-
კის ბრძოლის გამო იგი 1905 წელს რუსეთში,
ფრნის ოლქში გადასახლდა.

მტკარად, როგორც მოკვიანებით ხაბქოთა
უზუნაუკის სასამაროლის წინაშე ვანაქსადა,
მოსოვის განსაკურთხებით სასტეკო იყო 1907
წელს გადასახლება, როცა გაგზავნეს რაბინის
მონასტერში, სადაც წელნაღვზე მტეტი გაატარა
სასტეკო რეჟიმის ქვეშ, რადგან უწმინდესი
სინოდის განკარგულებით ნართმული უქონდა
წირვა-ლოკის, მღვდელმსახურების უფლება.
გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ, 1908
წელს, აკურთხეს არქიმანდრიტად და დაადგო-

ნეს სამეგრელოში ორი მონასტრის წინამძღვრად შემდეგ გადმოიყვანეს თბილისში ფერისცალების მონასტრის წინამძღვრად. ამავე დროს დანიშნეს სინოდის წევრად. შავრამ ამავე წელს ბრალი დასდეს ეგზარხოს სიონის წყაღებაში მონაწილეობაში და კვლავ რუსეთში გადაასახლეს ამასთან დაკავშირებით სტიქიანზე წერს, რომ ამბროსი ხელაია „გადევიანო იწა რუსეთში მიზნები ამის ის იყო, რომ მას უსაფუძვლად დასამეს ცილა ამის შესახებ მივლმა საზოგადოებამ იცის ვეღაფერი, ამიტომ ჩვენ აქ არას ვიტყვიო. შიშოლოდ მიუვიანო ამბროსის შესახებ ერთი წერილიდამ რამდენიმე სტრიაქონს, რომელიც დასტამებული გავლდათ ვაზ. საქართველოში (1916, №5).

„ვის ამბროსის სუბეკ პიროვნებას და საღ გონიერებას იცნობს, მისი წარსული ცოტაოდნად მაინც იცის და რაიმე საჭემე პირობა ამასთან ვერ წარმოადგენს, რომ ამბროსი რაიმე უსუფთაო და ბნელს საქმეში ერთოს...“

1911 წელს ამბროსი ხელაია გაამართლეს. მღვდელმსახურების უწყებას დაუბრუნეს და წინამძღვრადაც დააღვრეს. შავრამ საქართველოში ჩამოსვლის წება არ დარქეს. საქართველოში შიშოლოდ 10 წლის შემდეგ, 1917 წელს დაბრუნდა და ვერ ქაიბილიც, შემდეგ კი აფხაზეთის შიტროპოლიტატ გააძვესეს.

1921 წლის სექტემბერში შიშა ამბროსი საქართველოს კათალიკოსპატრიარქად აირჩიეს.

1922 წელს შიშ გენესის საერთაშორისო კონფერენციაზე გაგზავნა შიშარვა რუსეთის შიშ საქართველოს ხელმეორედ დამონებინა და საქართველოში ზოღმევიტების შიშ ცქუნთა-მონასტრებისა და სამღვდელთების უწყლო რაქვის გათო, რისთვისაც დაასაღობო და სასამართლოს გადასესეს. 1924 წელს იგი კვლავ დაასაღობრეს და ახლო ზრადელებში წუვექნეს: ვლესია-მონასტრების განხეულვის სახელწიფოსსაგან დაფარვა, უარშია შიშარვისა დადგენლებისა საშეჯრო ტაძრის ჩამაქრებასთან დაკავშირებით.

ცნობილია მისი სიტყვა წარმოთქმული სასამართლო პროცესზე, რომელიში შიშარვა და და ასახულებდა შიშარვ ერებს თიითაშარ. კვების უწყებას, საქართველოს ეროვნულ თიისეულებს, იყუდა თიიო შემორანგების საშარლოანობას, იყუდა ველსისის ცხერებაში სახელწიფოს ჩაურეულობის პრინციპის და თიის სიტყვას ათიარება და: „ როგორც ჩვენს წინამკრებს ტყილად შიშარვათ სამშობლოსა და საწმენოებისათვის ტანქვის მიღებად გრეთივე ჩემთიისაც ტყილად იწინება ის სასეულა, რომელსაც შიშარვის უხეჩავსის სასამართლო შიშობილური ვლესისა და ერის თიი.

კათალიკოსი ამბროსი ხელაია

სუფლების დაცივის მიზნი ხის ამოღებისათვის ეს იწინება დაგვირგვინება იმ გუარისა, რომელი ჩემგან ნატიქიროია და ვეჯარებ ჩემი ცხოვრების თიიქის 37 წლის განმეულობაში ჩემგან ეროვნული ინტერესების დასაცუად ამოღებულ სმა და მსეეჯერი, რომელსაც შიშარვის უწინესის სამსეეჯერი, შიშარვათ შიის აფვილს უკველ ქართველის ვულში; იმ ქართველისა, რომელსაც ვერ კიდეე არ დაუქარგავს საწმენოება და საშობლოს სიჯარული. ამითაც ზედნიერად ჩავთვილ თიის და როგორც შიშარვათ, ეიტვი -- იყოს წება დეობისა და შიშარვათი ქრისტიანს სიტყვილთა ასულწო იერუსალიმისაში, წუ სტიქარი ჩემ ზედა, არამედ თიიოთ თქვენთა სტიქარიოთ და შილოთ თქვენთა“ (ლუკა 23,28).

ამისტიის ძალით 1924 წლის ბილის ამბროსი ხელაიის და საკათალიკოსო საქვის წევრებს შიშარვის სასეული და ციხიდან გაათიისეულეს, შიშარვათ უკვე ხანწიშარვლას და ვანგატეხილს დიდხანს აღარ უყოცხილა იგი გარდაცუიდა 1927 წელა.

ცნობილია ამბროსი ხელაიის შესანიშნავი ქადგეზარ და მისი წავლევები საქართველოს ვლესისის ისტორიიდან. (ამბროსი ხელაია, იმ 1994 წ.).

ხალხში ლეგენდასავით დარჩა მისი სიტყვები, თქმული სასამართლოს მსაჯულთა წინაშე: „სული ჩემი ვეუთენის ლემკობ გული საქართველოს, გუამი კი თქვენთა შიშარვათ“.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი ფინიდანები

ფინიდა ელემენტარული

არქიმეპისკოპოსი გრიგოლი უკრაინაში
 გრიგოლ ფერაძე დაიბადა 1877 წელს XI ავ-
 ეოსტოს, ხოლო ჯერკოხეთში, ხალციხის რაიონში
 რომანოზ ფერაძე მღვდელად იყო გამწესებუ-
 ლი მამა გარდაეცვალა 1905 წელს და მისი ად-
 ზრდა თავს იღებ მარტოხელა დედას, საღვთო
 სამადშეობლად რომელმაც შვილი მამის ეკლ-
 ზე დააყენა გრიგოლმა 1918 წელს - თბილისის
 სასულიერო სასწავლებელი დაამთავრა ხოლო
 1918 წელს - სასულიერო სემინარია

1918 წელს იგი ახლად აღმოჩენილი თბილი-
 სის უნივერსიტეტის სოციალისტურ-მეცნიერების
 ფაკულტეტის სტუდენტი გახდა სამსელარია
 სამსახურში გაწვევის გამო მას სწავლის შეუ-
 ვეცდა მოუხდა 1921 წელს კი კვლავ დაუბრუნ-
 და უნივერსიტეტს იმავე წლის სოცდემოკრ. სა-
 ქართველოს საკათალიკოსო საქმის დადგინო-
 ლებით, გრიგოლ ფერაძეს თეოლოგიური გა-
 ნათლების მისაღებად გერმანიაში აგზავნიან.

1922 წლის აპრილში აბაჯებს გაემთავრეს
 ბერლინის უნივერსიტეტში და 12 იანვარს ირავ-
 ხება თეოლოგიის ფაკულტეტზე თეოლოგიის
 თან ერთანდ იგი სწავლობს ძველ ბერძნულს
 ლათინურსა და აღმოსავლურ ენებს ბერლინის
 უნივერსიტეტი გრიგოლ ფერაძეს დაამთავრა
 თეოლოგიის მაგისტრის ხარისხით.

1925 წლის 29 მაისს გრიგოლ ფერაძე ვალა-
 ჯიდა ბიძის უნივერსიტეტში, ხალციხე სწავლობ-
 და რელიგიის ისტორიას და იტალიურება ცოლ-
 ნას აღმოსავლურ ენებში. 1926-27 წლებში
 სწავლიდა ბრესლელში ცენტრალური უნივერსი-
 ტეტის, პულკატივისის სკოლაში ქართული
 ენის, პულკატივისის სკოლაში, პულკატივისში.

1927 წლის 12 დეკემბერს გრიგოლ ფერაძეს
 ქართული ბერძნის ისტორიაზე დაწერილი
 ნაშრომისათვის მიენიჭა ფილოსოფიის დოქ-
 ტორის სამსახური ხარისხი.

1927-1928 წლებში გრიგოლ ფერაძე ბიძის
 უნივერსიტეტში უკრაინული და სამსახური
 ენების ლექციონად იმუშავდა, შემდეგ კი ქარ-
 თული-სომხური ფილოსოფიის პრეფერენციალ-
 ტად. 1931 წელს იგი სრულიად პარიზის
 მიტროპოლიტის დიონისე კალინინსკიმ კარმი-
 ვის უნივერსიტეტში მიიწვია პატრიარქიის
 პროფესორის მისაღების თანადგომისა.

გრიგოლ ფერაძე სელისტრეის ეპისკოპოსის
 უნივერსიტეტის „მართლმადიდებლური

თეოლოგიის სტუდენტური საზოგადოების“ სა-
 მსახურეო, ხეკციას, კონსულატის სამსახურეო
 იზონსტრუქტურის აღმოსავლური პატრიარქიაში და
 „უკრაინული ეროვნული თეოლოგიის მამათა
 ტრადიციებისა რაც მრავალჯერის დადასტურ-
 და მისი პუბლიკაციებში ცალკეობდა გამოუქ-
 ნისუხიან სტუდენტებისათვის მამათა ტექსტებ-
 ზე მუშაობის რეკურსი. რეკურსი და საქმიი მუ-
 დამ მხარში უფა სრულიად პარიზის მიტ-
 როპოლიტს - დიონისეს რაიონისა და სრულად
 გრიგოლ ფერაძეს ეპისკოპოსის ხარისხში აუკ-
 რანა “ (პ. პარიზი). მართლმადიდებელი თეო-
 ლოგიის განვითარებისა და დასავლეთი ეკლესი-
 აში ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის
 წარმოჩენისა და წარმოდგენის თვალსაზრო-
 სით, იგი დიდ მუშაობას ეწეოდა გერმანიაში,
 ინგლისში, საფრანგეთსა და პარიზში.

გრიგოლ ფერაძე ხშირად კითხულობდა
 იზონსტრუქტურის სამსახურეო, კონსერვაციისა და
 ეკლესიის სხვადასხვა სამსახურეო ცენტრში
 - პარიზში, ვენაში, ლუბლიანში, თქვენდგამა
 ბრძნულსა და სხვა (მოხელთაგან სახსრების ანბარ-
 და სირია-პალესტინაში, საბერძნეთში ათონის
 მთასა და თესალონიკში), ბელგრადში, აუ-
 სტრიაში, რუმინეთში, იტალიასა და ინგლის-
 ში მოგზაურობდას ქართული საეკლესიო ხელ-
 ნაწერებისა და ქართული ეკლესიის ისტორი-
 ის მასალების მოსაძიებლად. მისი დეაქონთა
 და ზრუნეთი ბერძენი ქართული ხელნაწერისა
 განძი გადარჩა მათ შორის, ქართული საეკლესი-
 თო განძებშიც, ეკლესიის თაყაობისათვის მო-
 გზაგადასული საერაზეც. იგი იყო გერმანი-
 ლების ექსპერტი ამ განძებულობის შეუდარებ-
 ხას. მისი დასკვნით ეს განძი არაერთიარ მატე-
 რიალური დოკუმენტის არ მიეცა და მხოლოდ
 კარგული მისწავლიდა. ქრისტე, კნათი ეპოქი
 რომ გაეხსნათ, მისი სიკეთლით არ დასცდებოდა
 გრიგოლ ფერაძეს ათონის წმ. მიხაილ აღმსარ-
 დის მონასტრის მონაწილად, ითარქისა და ვისტო-
 მის წამების ბერძნული ექსპერტი, 1938 წლის
 ავტოსტრ-სტრუქტურის ინიციატორი წმ. მიხაილ
 და სირიაში, სარდინიის რამონტანა VI - VII სს.
 ქართული პალესტინისტიკა, 1937 წ. ქართულ
 ხელნაწერებს სწავლიდა იტალიასა და ფ-
 სტრიის ბიბლიოთეკებში, ვენაში, აღმოსავლეთ-
 ითონსე არქივებისა და კარგული მისწავლის
 ქართული გერმანიაში პეტრე და პავლე მოციქუ-
 ლების მიწაეპოპოლი სიკეთლით. ლაიკიების
 უნივერსიტეტში - იერუსალიმის ეკლესიის მო-

ნასტრის ადაპტის ე.წ. ტიშენდროვისეული წესისა, სოფიის საეპარქიო ბიბლიოთეკაში გამო აღწერა პეტრიწონის ქართული მონასტრის ტოპიკონის ხელნაწერი, რომელიც მანამდე სომხურად იყო მიჩნეული.

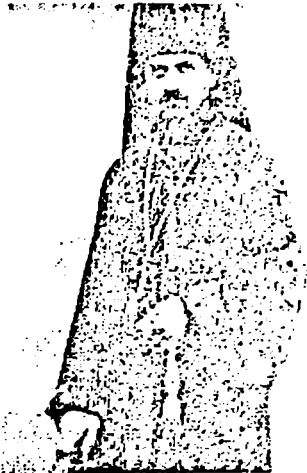
თავის ხაშიშბლოდან – საქართველოდან დევნილი (უარყოფილი იქნა მისი თხოვნა სწავლის დასრულების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებისა აკრძალული იყო მისი სახელის ხსენება, დამოწმება მისი სამეცნიერო შრომებისა) გრიგოლ ფერაძე ნაყოფიერ მუშაობას და პლაგიატორ, მუშაობის ბუნებრივად უხანძრავ საეკლესიო მოღვაწეობას. 1929 წელს მან პარიზში დააარსა წმ. ნინოს სახელობის ქართული ეკლესია, რომელიც დღესაც ერთადერთი ქართული ეკლესიაა ევროპაში.

1931 წლის 18 აპრილს ბერად აღიკვეცა ლინდონის წმ. სოფიის ბერძნულ საკათედრო ტაძარში. იქვე 19 აპრილს ეკურთხა დიაკვნად ხოლო 25 მაისს მღვდლად პარიზის წმ. სტეფანეს სახელობის ბერძნულ საკათედრო ტაძარში. გრიგოლ ფერაძე იყო პირველი წმინდადღეობითი თვის მიერ დაარსებული წმ. ნინოს სახელობის ეკლესიისა, სადაც პირველი წიგნი 1931 წლის 31 მაისს დასრულდა პარიზში დააარსა სამრევლო ცენტრალი „ჯვარი ვახისა“, რომელიც 1931-34 წლებში გამოდიოდა მისი რედაქტორობით.

1934 წლის 5 იანვარს ლინდონში, წმ. სოფიის ბერძნულ საკათედრო ტაძარში გრიგოლ ფერაძე არქიმანდრიტად აკურთხეს. ამავე წლის მაისში პილგრუბის მიტროპოლიტ ლინდონის დადგენილი ლეზბინის ეპისკოპოსმა საბამ იგი მიტრონი შეაძრა მრუხებულ იმისა, რომ ვარსკვლავი ცხვრავდა მას გრიგოლი ერთგულად ექსპანსიონდა პარიზის ქართულ მრევლს საშობაო საადგილო მარხების, ღვთისმშობლისა და საშობებლო არდადეგების დროს მისი უკანასკნელი ხელმოწერა ქართული წმ. ნინოს ეკლესიის საინტერკოლო წიგნში 1939 წლის 1 იანვარს არის ფოქსირებული.

1942 წლის სექტემბერში გრიგოლ ფერაძე გესტაპოში დაასატირია მის ბრძანე ჩატარდა ვარსკვლავი ეკლესიაში, რის შემდეგაც ვიქტორის კიროვიანი ძელი ქართული ხელნაწერი ბი, რომელიც იგი მუშაობდა.

დასატირების უშუალო მიზეზი გახდა ის, რომ მას გრიგოლი ეხმარებოდა ფაშისტური საკან დევნილ ებრაელებს. ზოგი იმასაც იხსენებს რომ იგი გასცა „კრთ-ერთმა მიხიანსა“. მას გრიგოლი ჩასვეს ვარსკვლავის ციხეში, აკურთხა, საიდანაც იმავე წლის ნოემბრის დამდეგს გადაეჩვენეს ოსტრეციის საკონცერტაციო ბანკში ოპოტიკალური გერმანული ცნობების თა-

ნახსენი გრიგოლ ფერაძე გარდაიცვალა 1942 წლის 6 დეკემბერს 6 საათისა და 45 წუთის ორ პარკეტში.

არსებობს ორი ვერსია მისი მიწვევისა, აქადაგისა დასაბრუნებას ერთი ასეთია: 1942 წლის დეკემბრის სუხონდლეს ოსტრეციის ბანკის სამი პარკეტში გამოუცხადებია პეტრონი და ყინვაში თითქმის შიშველი დევეციებისა მუქარით, რომ მანამ გაასტრეცინა, სანამ არ დაარბებდნენ, ვინ მოიპარა პურა მანამ აქიმანდრიტი გრიგოლი წინ ვახსილა და მოუხარათი მუქარისა ოპოტიკალური „უკანრეული ოქცეონი საქმე“. შერდეს მიბრუნებია ჩამსტრეცულ პეტრონებს და უთხოვია ეკლესია მისიისა ნაკონსტანტინეპოლისა, სუხონდლესა, სეფანა, საი პარი არ უხლიათ მას გრიგოლისათვის ამის შესრულ ნაყოფიერსა და ცეცხლი წაუკლებიათ.

მეორე ვერსიის მიხედვით კი რაიკა ვახის კანკარში აგზავნიდნენ სტრეცების მიერ გარტყას, მას გრიგოლი შკაქლეხია კრი-ვრია შიშველი შიშველი რამდენი სასინარქიანთა დღესში იყო ჩაპარდალა.

ორივე ვერსიის მიხედვით აღსაბრუნელი ოსტრეციის საკონცერტაციო ბანკში, რაიგოლი მისი ბიოგრაფი, პილგრუბის მღვდელი პეტრიკ პასკალე წერს, არის მიწვევისა უფლის სტრეცებისა „უფრობი ამისა ხეყვანაო არავის აქის, კითარცა თაყო იქიხი დადევას მოეყვანათ თიხითაჟის“.

ღაგანა მელიქიშვილი

— ან სუფიანი ბალათარ ბაშბაზი (მ-12 ს.) რიზოკა მანალითი დილაპატარი
ჟორჯის სალიბარბარო ანაში დამკვირვების ცოინა

ველათის სალიტერატურო სკოლის ენაში ფაროოდა ასახელი დასავლურ-
დილაქტურ პეტყველებში აღრევე დაწყებული და მე-12 საუკუნისათვის უკვე
სისტემურად ჩამოყალიბებული ენობრივი ცვლილებანი და სიხსლენი როგორც
ფონეტიკის, ისე მორფოლოგიისა და სინტაქსის სფეროში.

ციცხალი მეტყველებისათვის დამახასიათებელ ფორმათა შორის, რომელთა
ლიტერატურულ ნორმად ქცევის ტენდენცია შეინიშნება, ყურადღებას იქცევს
გრძობა-აღქმისა და ყოლა-ქონების სემანტიკის სტრუქტურულ ზნათა (დღევანდელ
ლიტერატურულ ინვერსიის ზმნება) მიცემითში დასმული ობიექტის მრავლობი-
თი რიცხვის — უე სუფიქსით სისტემური გამოხატვის შემთხვევები ამ სკოლიდან
გამოსული ტექსტების ერთ ჭკუფში, კერძოდ: ველათის კატენებიან ბიბლიაში
(A1108, Q1152); მაქსიმე აღმსარებლის დოგმატურ-ეგზეტურ ობჟექტებათა
თარგმანში (K-14); ამონიოს ერპიასის „მოსაქყენებელთა“ თარგმანში (S2562)
და თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების თარგმანში
(A52).

0, და O₂ მიცემითის მრავლობითისათვის უე სუფიქსის გამოყენების
გარდა დასახელებულ თარგმანებს სხვა მნიშვნელოვანი ენობრივ-სტილისტური
თვისებურებანიც აერთიანებს, მაგრამ ამჟერად გვინტერესებს — უე სუფიქსი,
რომელიც, როგორც II და III ობიექტური პარტების მიცემითის მრავლობითის
მორფოლოგიური ნიშანი, ოპოზიციას ქმნის I ობიექტური პირის მიცემითის
მრავლობითი რიცხვის გუ პრეფიქსთან. მაგალითები:

A1108: უაუთუ გეუარხეუ უუალი ღმერთი თქუენი (II სქ.13,3): ნუ გე-
შინსხუე, ნუცალა სძრწი (II სქ.21); ამაო იქნა ძალი თქუენი და არა გნებაგ-
ხუე სრენადესაია,); არა ხცუენოდხხუე (სოფონ. 3,2).

K-14: რაოდენთა გნებაგხუე; რადთა ვიყოფდენ თქუენ. მსგავსადღე თქუ-
ენცა უყოფდით მათ (172 v); უკუეთუ ნორცხისებრ ცოცხალ ხარა, გეგული-
ბხხუე სიკუდილი (131 r); ამისთვის უქმდაყე თითოეულია სიტყუასა ზედა მას-
წავლებლობა (37 r) ვითარცა მნებაგხუე ქონებად (73 v); რიხელი არა აქუნ-
დაყე, ებიებს უტრწენლებასა ბუნებისასა (112 v)...

S 2562: ნაოისაესა და სახესა ზიარად აქუხუე (222v); შემთხვევითთა არ-
სებათა შორის აქუხუე ყოფად (292 v); რამეთუ „ეასთა“ აქუხუე სახელიცა ზი-
არი და საზღუარი (158 v); უსაყოფელიაოესთა აქუხუე უფოროსობად (289 v);
სახელმოღვამთა განყოფილებადაცა, რამე მნებაგხუე (265v);

A52: ვერ ძალ-გიცუე სმენად სიტყუად ჩემი (65v); სადა მე წარვალ თქუ-
ენ ვერ ძალ-გიცუე მოსკლად (59r); ნუ გნებაგხუე წარსელის (52r); ყოველთა
გოკრხუე მისთვის (57r); ვითხრნენ თქუენ და არა გრწმენაყე (20r); რამეთუ
არა გაქუხუე გული მარტივი (47r); არა აქუნდხუე თქუემად, ვითარმედ საძარ-
თლად ვეძიებთ მენ მოკლად (ჩა) წამებამ რამე აქუნდაყე (57v);

ვერ ძალ-ვიღვაყე გულისხუისყოფად (48r); მოწოდოს მათ... რომელი ენება-
ყე (12v); ეფულავაყე ყოფად (63v); ევრიყე რამე და დილენწეს მის მიერ
თქმულთა მიმართ (61v); არიან ვინმე თქუენგანნი, რომელთა მრწამხუე (51v);
პრქუა მათ იესუმან: უკუეთუცა ღმერთი მამად თქუენი იყო, გეუარადიყეგცა
ბე (65r) და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ ამ უკანასკნელ თარგმანში, (A52)-ში, 72 გვერდის მანძილზე 50-მდე -ყე სუფიქსიანი ფორმა გვხვდება სხვადასხვა სემანტიკის ინვერსიულ ზმნებთან და მხოლოდ ორიოდე შემთხვევის დასახელება შეიძლება, სადაც ეს წესი ჯარღვეულია, როგორც ჩანს, ერთსა და იმავე წინადადებაში სთანადო ზმნის განმეორების გამო: ვითხარ თქუენ ეგერა და არა ისმინეთ, რა ვითარჲდ გნებაგხუე სმენამ, ნუ თქუენცა გნებაგხ მოწაფე მისსა ქმნამ (73r); ვერ ძალ-გაცუე სმენამ სიტყუათა ჩემთამ — ნაცვალად, ვითარჲდ არა გნებაგხ (65v);

სხვაგან კი ვადაძწერს, როგორც ჩანს, გრაფიკული აღრევის ნიადაგზე -ყე-მდე ვადაძწერს: რამეთუ ვერ ძალ-გაცუე სმენად სიტყუამ ჩემი (65).

ეს თარგმანი საერთოდ გამოირჩევა -ყე სუფიქსიან ფორმათა სიუხვით (საქიროების შესაბამისად). ამონიოს ერმიასის „მოსასესენებელთა“ თარგმანშიც (სადაც თავისთავად უფრო იშვიათია ამ ფორმათა საჭიროება და ზმნათა სემანტიკური არეც შეზღუდულია), არის ამ წესიდან გადახრის შემთხვევები: რამეთუ კითარცა აქუსხე პირველთა არსებათა შემთხვევითთა მიმართ საყოველთაოთა, ეგრეთ აქუს სახეთა — ნაოესავთა მიმართ (294r); თანმოსახელეთა...ზიარებად სახელისამ ჰნებაგხ ქონებად, ხლო სახელმოდგამთა და განყოფილებამცა რამე ჰნებაგხე (265v); სახელმოდგამთა არა ყოვლად სრული ზიარებად აქუს საქმისამ და სახელისამ (265v).

მაგრამ -ყე სუფიქსი, როგორც მრავლობითის ნიშანი ამ ტიპის ზმნებში „მოსასესენებელთა“ თარგმანისთვისაც დამახასიათებელია.

ცნობილია, რომ ძველი ქართული სალიტერატურო ენის კლასიკარ პერსიკოში მიცემითს აქ ქმონა რიცხვში შეთანხმების ძალა (გაქუს, გიყუარხ, გნებაგხ...თქუენ; აქუს, უყუარხ, ჰნებაგხ... მათ) ამიტომ მე-12 საუკუნის გელათურ ტექსტებში მიცემითს ბრუნვის მრავლობითის აღნიშვნა ზმნაში აღიქმება როგორც ზეპირმეტყველებაში გავრცელებული ფაქტის სალიტერატურო ენაში დამკვიდრების ცდა იმ ავტორ-მთარგმნელის მიერ, რომლისთვისაც ეს სუფიქსი ბუნებრივია, ანუ რომლის დიალექტისთვის და იდიოლექტისთვისაც იგი უზუალურია.

გრძნობა-აღქმისა და ყოლა-ქონების სემანტიკის სტატკურ ზმნებში ინვერსიის პროცესის მორფოლოგიზაციას და სალიტერატურო ენაში დაფიქსირებას საკმაო დრო დასჭირდა. რამდენიმე საუკუნე ვაიდა მანამ, სანამ ინკლუზიის კატეგორიის რუდიმენტის სახით შემორჩენილ ნიშანს, გჟ-პრეფიქსს, რომელიც თავისთავად მრავლობითის გაგებას შეიცავდა (O₁+O₂), II და II გრამატიკული ობიექტების მრავლობითის გამოსახატავად ვერდში ამოუღებოდა (დაუპირისპირდებოდა -თ სუფიქსს, რომელიც ძველ ქართულში ოდენ გრამატიკული სუბიექტის მრავლობითობას გამოხატავდა. მაგრამ გრძნობა-აღქმის სემანტიკის ზმნებში ინვერსიის პროცესი მეტყველთა ცნობიერებაში და აქედან — ცოცხალ, სალაპარაკო ენაში რომ აღრევე მიმდინარეობდა და თანდათან სალიტერატურო ენისაკენაც იკლევდა გზას, ამას მოწმობს სწორედ ზემოთ დასახელებული გელათური ლიტერატურული ტექსტების მონაცემები, სადაც O₂ და O₃ პირთა მიცემითის მრავლობითის გამოსახატავად სისტემებარ -ყე სუფიქსი გამოიყენება და იგი სტაბილური ინვერსიის ტიპის ზმნებში გჟ-პრეფიქსის პარალელურად აგრძელებს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, -ყე სუფიქსი, როგორც წესი, გამოიყენება მხოლოდ გრძნობა-აღქმის სტატკურ ზმნათა მიცემითის მრავლობითის გამოსახატავად, მაშინ, როდესაც გარდაუვალ დინამიკურ ზმნებსა და მით უფრო — გარდამავალ ზმნებში მიცემითის მრავლობითობა არ აღინიშნება. გელათურ ტექსტებში ამ წესს მისდევს გჟ-პრეფიქსიც, რომელსაც ამ ტიპის

ზმნებში O₁-ის (მიცემითის მრავლობითობის გამოხატვა აკისრია მსგავსად -უე სუფიქსისა) ისიც, ჩვეულებრივ, „ინვერსიულ“ ზმნებთან გამოიყენება და არ ვებღეღა დინამიკურ (გარდაუვალ და გარდამავალ) ზმნებთან. მაგ., ამონიოს ეპიმინის „მოსასვენებელთა“ თარგმანის (რომლისთვისაც უზუალურია -უე სუფიქსი) ერთსა და იმავე კონტექსტში ორი ზმნიდან, რომელთა ობიექტური პირი მრავლობითშია, სტატიკური ინვერსიული ზმნა გუ- პრეფიქსით არის წარმოდგენილი, ხოლო დინამიკურ გარდამავალში O: მიცემითის მრავლობითობა გამოხატული არ არის (O₁ მ- პრეფიქსითაა წარმოდგენილი): აღმოშიჩნდა ჩუენ უკუე, ვითარებე: „კაცი არსება არს“. მოპოვნება, ვიდრემე, არს აღმოჩენილი საქმისაგან, ვითარ-ოლეს გუენებოს ჩუენებად ჩუენ, ვითარნელ უკუდაე არს სული, აღმოშიჩნდის, ვითარმელ თვითმობრავ არს (S2562, 288v-267r), და იქვე გაუაქუნდა საგონისობად (290v), მაგრამ: ნუ აღმაშფოთებენ ჩუენ (301r).

ასეთივე კანონზომიერება შეიმჩნევა A52-შიც: დინამიკურ (როგორც -არდა უვალ, ისე გარდამავალ) მიცემითობიექტიან ზმნებთან გუ- პრეფიქსი O₁-ის ისევე, როგორც -უე სუფიქსი O₂ და O₃-ის მრავლობითის გამოსაბატავად არ გამოიყენება:

არა მებრუე ჩუენ (64v); კუმპარიტებაე მომცა ჩუენ: (8r); თეთ მომცემს ჩუენ (46r); არცა სიტყვასა ღირხ-გუოფ თქუენ (73v), ოლეს გეზრახებოდა თქუენ: მეტყუელი (73v). მაგრამ: ერთი მამად გაუაქუს, ღმერთი (62r); კუთილი იქვ გაუაქუსო (54r); რომელთაცა გუენებოს (75v).

ამ ტიპის მავალითები აშკარად ადასტურებენ იმას, რომ ამ ავტორის (თუ ავტორთა) ენობრივ სოსტემაში სტატიკურ ინვერსიულ ზმნებთან მიცემითის მრავლობით რიცხვში დასრული ობიექტისათვის პარადიგმა გამართულია ასე:

- მრ.
- O₁ გუ-
- O₂ -უე
- O₃ -უე
- ხოლო დინამიკურ (არაინვერსიულ) ზმნებთან კ პარადიგმა ასეთი სახისაა:
- O₁ მიც.მრ. ← —
- O₂ — — — ∅
- O₃ — — — ∅

-უე სუფიქსის გამოყენების თვალსაზრისით გელათური ტექსტების ზემოთ გამოყოფილ ჯგუფს მკვეთრად ემიჯნება იოანე პეტრიწის უელილობლი ნაშრომების ენა. ეს სუფიქსი ამ ავტორის უზუსისათვის სრულიად უცხო ჩანს. არც ერთ იმ შემთხვევაში, სადაც ზემოხსენებულ ტექსტთა ჯგუფის ენობრივი ნორმის თანახმად -უე სუფიქსი აუცილებლად იქნებოდა გამოყენებული, იოანე პეტრიწის თარგმანებსა და მის ორიგინალურ ნაშრომში, „ვანმარტიაში“ (რომელიც გამოირჩევა სასაუბრო სტრიქონისათვის დამახასიათებელი ნიშნებით და, რომ ამ ავტორისათვის ეს სუფიქსი უზუალური ყოფილიყო, იგი აუცილებლად იჩენდა თავს ამ თხზულებაში). იგი არ გვხვდება. მაგ., ნაცვლად აქუსხე ფორმისა: ჩვეულებად აქუს ყოველთა უბედელსთა ბრძენთა (ნემეს. 9.14); მის პირველისა ძალისაგან აქუს ყოველთა ხუედრი უსაზღვროობისად (განმარტ. §92.144.1); მის მიერ აქუს ყოველთა მყოფობად (განმარტ. §92.143.31); ნაცვლად გეხმევე ფორმისა; ვითარ გეხმნეს მრავალგზის (§89.142.17); ნაცვლად კანონზომიერი ძალისცევე ფორმისა; სხელთა ვერ ძალ-უე (§82.139.31) და სხვ. თუმცა თვალშისაცეობა ის ვარემოება, რომ O₁ მ- და გუ- პრეფიქსითა დისტრიბუციის თვალსაზრისით იოანე პეტრიწის ენობრივი ნორმა ზოგჯერ თითქოს იცავს იმ ნორმასა და კანონზომიერებას, რომელიც ზემოთ ნააყსებში გელათური ტექსტებისთვისაა დამახასიათებელი. მაგ: თვითხელმწიფედ ჰქმნნა ჩუ-

ენ (ნემეს. 15.12); წარმომარგიდეს ჩუენ, გინა დამომინებდეს (ნემეს. 101.22); სიკუდილსა მომივლენს (ნემეს. 120.22); მომცა ჩუენ ძალი (ნემეს. 161.21); დამინთხნავხ ჩუენ მსგავსებასა (განმარტ. 78.10). დამისხაბეს ჩუენ (განმარტ. 159.7); განმიცხადებხ ჩუენ (განმარტ. 117.11); მომივლინის ჩუენ (94.10); მეტყუეს ჩუენ ესე ხელვადი (43.29) და სხვ. მაგრამ გუენსმა ბიჟელთა შორის (განმარტ. 142.30 და ხშირად); გუენსმინოს (ნემეს. 136.27): ოდეს იგი გუტქო-ლიდის (ნემეს. 120.15) მაგრამ ისიც შესამჩნევია რომ ამ ავტორთან ზოგჯერ ეს წესი არ არის დაცული და გუ- პრეფიქსი გარადამავალ ზნებთანაც ვახვდება, რაც მოწმობს ამ პრეფიქსის, როგორც I ობიექტური პირის მრავლობითობის გამომხატველი ნიშნის მოქმედების არის გაფართოებას: ესე ხელვადი პირველად მიზნითა გაგუეოფხ (განმარტ. §75.136.5): სუეჯეად მკლავაიას თყსიან მოგუ-ღეს (განმარტ. 207.16) ძალასა გვაზიარეს (განმარტ. 207.7) და სხვ.

-ყე სუფიქსის ორი მაგალითია დადასტურებული იოანე სინელის კლემპა-სის ქართულ გალექსილ თარგმანში. რომელიც იოანე პეტრიწს მიეწერება (ი.ე.ლოლაშვილი, 1968), მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ არც ერთ მაგალითში ეს ყე (თუც იგი საერთოდ იკითხება ხელნაწერში), არ აღნიშნავს მრავლობითს: I მაგალითში: ილოდიგადეყე პავლესებრ შენცა (276). Oz მხოლოდითშია და. ამდენად, არ საჭიროებს -ყე სუფიქსს. ხოლო II მაგალითში: „მიგუეფარ-გისყე და კუ-ლად გამომნდების (230.5) -ეს სუფიქსი არ, ქდება ზემოთწარ-მოდგენილ პარადიგმაში: O, მრავლობითისათვის გუ- -ყე თანაარსებობა გაპორიცხულია. შეცდომაა.

ორივე მაგალითში -ყე სუფიქსი, ხოლომდობითის ფუნქციით ჩანს დატვირ-თული (რაც დღესაც აქვს ამ სუფიქსს ზოგიერთ დიალექტში). იოანე პეტრი-წის ენა სხვა დიფერენციული ნიშნებითაც ემიჭნება ზემოთხსენებები ტექსტე-ბის ენას, და -ყე სუფიქსი ამ დიფერენციულურ ნიშნითა რეში დგას.

მაგრამ საინტერესოა ის გარემოება, რომ ერთი ჩვეუი გელათური ტექ-სტებისა სწორედ -ყე სუფიქსის იგნორირებით განსხვავდება ზემოთდასახელე-ბული ჩვეუიდან, რომელთანაც გარკვეული ენობრივ-სტილური ერთიანობა და მთელი რაგი დიფერენციული ნიშნების იდენტურობა ახასიათებთ. ესაა გეი-ანდლ ბიზანტიელ ეგზეგეტთა „ეკლესიასტეს“ განმარტებათა ანონიმური თარ-გმანები, რომლებიც წარმოდგენილია A62 ნუსხაში (ქ.კლელიძე, 1920) და თეო-ფილაქტე ბულგარელის მარკოზისა და ლუკას სახარებათა განმარტებების იო-ანე კინეპიმელისეული თარგმანები (A102 და A113. ასევე Jer22).

აქვად პირველში (A62-ში) -ყე სუფიქსი საერთოდ არ არის დადასტურე-ბული. ხოლო რაც შეეხება სახარებათა განმარტებების, თარგმანებს, -ყე სუ-ფიქსი იქ თითოჯერაა დადასტურებული. აქედან მარკოზის განმარტების თარ-გმანში ნორმა სწორადაა გატარებული: იილატე. მომგვებლმან კუ-ლად პრქუა მათ: რად უქუე გნებავხეუ, რადთა უკო, რომელსა იტყუთ მეფედ ქურიათა? (Jer22, 25r:A102.77v). თუმცა კი სხვა მსგავს შემთხვევებში ეს წესი დარღვეუ-ლია: რად გნებავხ ყიფად ჩემგან თქუენდა (Jer22.1r). ლუკას სახარების გან-მარტების თარგმანში კი -ყე სუფიქსის ხმარების ნორმა დარღვეულია: იგი გამოყენებულია გარადამავალ ზნესთან და ისიც ებიანე მრავლობითის მიკუ-მითში დასმულ პირდაპირი ობიექტისათვის: იტყუთაგოყე ბალანტებსა (A113.70r, Jer22.87v), რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ამ ტექსტების მთარგმნე-ლისათვის -ყე სუფიქსი ბუნებრივი არ არის.

¹ და მუსაქაშვილი გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალობის საკითხისათვის. გელათის ჰენ. აკად. უწყუანა. 1993 №62. გვ. 65.

ამ ორიოდ შემთხვევაში -**ყე** სუფიქსის გამოყენება შეიძლება აიხსნას იმით, რომ მთარგმნელი განიცდის ნორმის გავლენას და ცდილობს მის გატარებას. მაგრამ რადგანაც ეს მისთვის ბუნებრივი არ არის, შეცდომას უშვებს: -**ყე** სუფიქსს ხმარობს არა იქ, სადაც ამ სკოლის ნორმა მოითხოვს.

ამგვარად, გელათური ლიტერატურული ტექსტები, -**ყე** სუფიქსის გამოყენების მიხედვით შეიძლება ორ განსხვავებულ ჯგუფად დაიყოს: ერთ ჯგუფში -**ყე** სუფიქსი ბუნებრივია, მისი გამოყენება გარკვეულ წესს, კანონზომიერებას ექვემდებარება და მისი ხმარება ნორმაა. მეორე ჯგუფში კი ეს სუფიქსი სრულიად არ გვხვდება (ან, თუ გვხვდება ორიოდ შემთხვევაში, ნორმას არ ექვემდებარება).

როგორც ზემოთ ვნახეთ, -**ყე** სუფიქსის ნორმირებული გამოყენების სიუხვით განსაკუთრებით გამოირჩევა თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების გელათური თარგმანი (A52). სწორედ ეს უშლიდა ხელს კ.კეკელიძეს რომ მის მთარგმნელად იოანე ჭიშკიძელი მიეჩნია, რომელიც მარკოზისა და ლუკას სახარებათა განმარტებების მთარგმნელადაა დასახელებული A102 და A113 ხელნაწერების ზედაწარწერილებში. „შეიძლებოდა მისთვისვე (იოანე ჭიშკიძისთვის) მიგვეწერა თარგმანი იოანეს სახარების განმარტებისა, რომ არა ერთი გარემოება: გარდამოთარგმნელი ამ უკანასკნელი თხზულებისა ზნაათა მრავლობითი რიცხვის მეორე და მესამე პირში ხშირად ხმარობს ნაწილაკს **ყე**, რაც ჭიშკიძელის უცილობელს შრომებში არ გვხვდება“ (კ.კეკელიძე, 1920, გვ.).

1. ამგვარად, -**ყე** სუფიქსი სანდო დიფერენციული ენობრივი ნიშანი ჩანს, რომელიც საშუალებას იძლევა განვასხვაოთ ორი დიდი ჯგუფი გელათური ტექსტებისა: პირველისათვის -**ყე** სუფიქსი უზუალური და ბუნებრივია, იგი სალიტერატურო ენის ნორმადაა მიღებული, მეორისთვის კი იგი უცხოა. II ჯგუფში გამოიყოფა ქვეჯგუფი, რომელიც, მართალია, I ჯგუფს ემიჯნება -**ყე** სუფიქსის არარსებობით, მაგრამ სხვა დიფერენციული ნიშნებით მასთან ერთიანდება¹. იოანე პეტრიწის უც.ლობელ შრომათა ენობრივი ნორმისათვის -**ყე** სუფიქსი უცხოა.

ამდენად, ეს სუფიქსი, როგორც დიფერენციული ენობრივი ნიშანი, შეიძლება გამოვადგეს დამხმარე (დამატებით) არგუმენტად სადამო ტექსტების მთარგმნელთა იდენტიფიკაციის საკითხის კვლევისას.

2. -**ყე** სუფიქსის სისტემური, კანონზომიერი გამოყენება მიცემითში დასმულ პერსონალური პირის (გრამატიკული ობიექტის) მრავლობითი რიცხვის აღსანიშნად გრძნობა-აქტის და ყოლა-ქონების სემანტიკის მქონე სტატიკურ ზნებში, ამავე დროს, **გუ** და **შ**- პრეფიქსთა ასეთივე სისტემური გამოყენება, კიდევ ერთხელ ადასტურებს ინვერსიის ისტორიული პროცესის მორფოლოგიკის ფაქტს.

ამ ტიპის ზნებში უფრო, გვიან, -**ყე** სუფიქსის ადგილი კანონზომიერად დაიკავა სუბიექტის მრავლობითი რიცხვის -**თ** სუფიქსმა, რაც ადასტურებს იმას, რომ ამ პროცესს საფუძვლად უდევს მიცემითში დასმული სახელის სუბიექტად გაგება: ამან თანამედროვე ქართულში შედეგად მოგვცა გრამატიკულ და ლოგიკურ სუბიექტ-ობიექტს შორის დაპირისპირება, რაც თანამედროვე გრამატიკულ ლიტერატურაში კვალიფიცირებულია ინვერსიად და გაგებულია, როგორც პირის ნიშანთა ფუნქციების შენაცვლება.

D. Melikishvili

The Suffix -ყე in Gelati Texts (12 th c.) as an Example of Penetration of a Dialectal Form in the Literary Language

S u m m a r y

In some of Gelati texts (12 th c.) the plural of the verbs of sensation and perception, having an object in Dative, was expressed with the suffix -ყე; while another set of the same texts does not contain the verbs with this suffix at all. Therefore, the suffix -ყე might be applied as a means for distinguishing separate styles within the same, Gelati school.

The suffix -ყე regularly denotes the plural of the verbs expressing sensation, perception and possession. These are the verbs having an object in Dative. Besides, gu- and m- prefixes have been used in Gelati texts of the 12 th century. All this highlights the process of inversion in the verbs in the history of the Georgian language.

მარშალი სელოენებისა და ლიგურადურის ისტორია, საერთოდ, ქართული სულიერი კულტურა განუყოფელია და კავშირები მართლმადიდებელ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან. ამ სარწმუნოების საფუძველზეა ჩამოყალიბებული ქართული ეროვნული ცნობიერება: მართლმადიდებელი ქრისტიანება ცნობიერად თუ გეოგრაფიკულად ცხოვრების წესია და არსებობის ფორმაა ქართველი ერისათვის ისტორიულადღი და ღვთაება იგი ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველი იყო თითქმის წოდებითი საქუცის განსაზღვრისათვის. გვირგვინი მერსიულეს ცნობილი ფორმულაა - „ქართლად ფრიადი ქვეყანაა აღორძინების, რომელსაჲცა მისა კამი ქართულითა ენითა შეიწირვის და დოჲკავი ყოველი აღესრულებსი“ - ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის, ერთიანი ეროვნული თანამოქმედების განხორციელების იყო მამისაჲ, როცა საქართველო ერთიან, ძლიერ მონარქიულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა და მამისაჲ, როცა იგი წერილ საზოგადოებად აყო დაქვედრებად იმპერიალურ სარწმუნოება და ქართული ენა, რომელთაჲც ეს სარწმუნოება აქვდაგებოდა, ქართული ეროვნული ერთიანობისა და ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ბეჭედი და სიმბოლო იყო. შემოხვეუთა არ არის, რომ ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ ანტიკლასიკური, მოსოფლიოგობის მიმდევარ შთაბეჭდილობით ქართველებს სომხები უწოდა, ხოლო კათოლიკური აღმსარებლობის ქართველებს - ფრანკები, რომ აღარაფერი ვთქვათ ისტორიული გეოგრაფიკის ქართული მიწა-წყლის შემკვირვებში, რომელთაც სწორედ აღმსარებლობის (და არა ეთნიკური) წარმომადგენლობის (გამა) თურქებად იწოდებოდათ თავიანთი იდეალურად სახელმწიფოში.

ეროვნების ბერძენი ქრისტიან ერთად, პირველ ყოვლისა, სწორედ სარწმუნოებაა, რომელიც უნარსწინებს ერს მშობას და იდეოლოგიას, რადგანაც ისტორია ისეთი მატერიალურად ვეინვენებს, როცა ერს შეიძლება საკუთარი ენაჲ დაკარგული დაკონდეს და მიწა-წყალიც, მაგრამ სწორედ რკული, სარწმუნოება - სულიერი ცხოვრების წესის ერთიანობა ინახავს და განსაზღვრავს მისი ეროვნულ მუშაის, ამის მატერიალთა ერთადი ერის მრავალსა და ეთნიკური ისტორია: უცხო მიწა-წყალშიც, უცხო ენების ვარდმოცემაში, მაგრამ საკუთარი რკულის სიმტკიცით. საქართველო ერთადი ეროვნული თანობის სულიერი ფასეულობანი, დაქარვთი კულტურა, რომელიც ვარდმოცემა სულიერ საქონებსა და საფუძვლებზე აღსოცნებულა

**მატელადიდეგობა
მატელი მტკნელი
სნებებგებისა,
და სსსლმწიფობებში
მტოიანობის საფუძველი**

რომ იგი იმავეროვნულად დაქარვთების თანის ეროვნულ სახეს, როგორც ასეთს, და თვისებრივად სხვად იქცევა, თუცა ეს იახსოვრობა ეროვნულიობისა შეიძლება კიდევ დევიოლეს მასში. ისტორია აბეგარ მატერიალურად ვეინვენებს, ჩვენს სინამდვილეში, აღლო წარსულში და კავკასიის მორიელ წარსულშიც. მატერიალთა თვის სვენი ისტორიული მემოზღების - აღბანთა (ამ კავკასიური სოფლების ლემგირი მგოს) ვახსენებდათ კვარა, რომელნიც მტკიცედ რომ მღვაროიყენეს მართლმადიდებელ სარწმუნოებაზე და მუშადათ დაიოთ ამ სულიერი ფასეულობანი.

რომ იგი იმავეროვნულად დაქარვთების თანის ეროვნულ სახეს, როგორც ასეთს, და თვისებრივად სხვად იქცევა, თუცა ეს იახსოვრობა ეროვნულიობისა შეიძლება კიდევ დევიოლეს მასში. ისტორია აბეგარ მატერიალურად ვეინვენებს, ჩვენს სინამდვილეში, აღლო წარსულში და კავკასიის მორიელ წარსულშიც. მატერიალთა თვის სვენი ისტორიული მემოზღების - აღბანთა (ამ კავკასიური სოფლების ლემგირი მგოს) ვახსენებდათ კვარა, რომელნიც მტკიცედ რომ მღვაროიყენეს მართლმადიდებელ სარწმუნოებაზე და მუშადათ დაიოთ ამ სულიერი ფასეულობანი.

ბების შენარჩუნება, რომელთა მექანაჲ იმ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში მოასწრეს, როცა ქრისტიანულ მრწამსზე მღვდარი, წმ. წერილის საფუძველზე აქაღიბებდნენ თავიანთ ეროვნულ ცნობიერებასა და თვით-მეგნებას, ვინ იყის, არ აღუთლოყენ პირისაგან მიწისა, როგორც ასეთი; ვინ იყის, ქართულ მართლმადიდებელ სახელმწიფოს რომ ამოსდგომოდნენ მხარში იმ ავსებლით ხანაში, მთელი კავკასიის ბუდის ბორბალიც სხვაგვარად დაგრიოდასულოო და ჩრდობი კავკასიაში მესდნიანერო საბრტყლის ნაყვად ქრისტეს უენახის ტკბილი საყოფი აღმოყენულოო და აყუებულოო.

ქართული ეროვნული ცნობიერება და საქართველოს, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს საბი, მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის დეაწრმოსილი და წამებული კეთილმორწმუნე ქართველი მეფეების, ერისკაცებისა და ათასობით მოწყვედილი ბერის მავალითა, მადლმა და ლოცვა-კურთხევამ გააღარინა, სწორედ ამ ერთიანმა მართლმადიდებელმა სარწმუნოებამ და ამ მრწამსის საეუბედუმე საუკუნეების განმავლობაში დეთის მადლითა და მეწყენით შექმნილმა სულიერმა კულტურამ მოიყვანა დღემდე...

ბოლო დღეს, როდესაც იღვეა მეროე ათასწლეული ჩვენი მაცხოვრის, ქრისტეს მოსდლადან, და, როდესაც საქართველო ნელ-ნელა თითქოს გამოდის ამ ორობათასწლეულის ბოლო საუკუნის მანძილზე შეინერავ ათობსტერი ორობტიადიდან, როდესაც ქართული სამოციქულო მართლმადიდებელი ავტოკეფალური ეკლესია ფსზე დგება საქუქენახეურიანი უფლებობის შემდეგ, სწორედ დღეს მას, როგორც ქართველი ეროვნული ცნობიერებისა და ერთიანობის, ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველს, საფრთხე ემუქრება სხვადასხვა რელიგიური ორგანიზაციის, სექტებისა და უცხო სწავლებათა მხრიდან, რომლებიც ქველმოქმედებისა და პემატიგარულ დახმარების ნიშით იღვროლოერ ვჰასანისა უწვიან და ეიღვრობენ გაჭირებაში ჩაჯარდნილი ადამიანების სულებს.

1995 წლის 18-19 სექტემბერს უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიდ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მოთავეობით სვე-

ცისოელის საკათედრო გაძარბი გაპართელმა საეკლესიო კრებამ მიიღო საგანგებო განჩინება და მამართა საქართველოს მამონღერა-რლამენგა და მის თაემქრომარეს, რათა სექტანტთა და ჩვენი ქვეუნისათვის უცხო ახად სწავლებათა მოქმედება განისამდეროს, როგორც რელიგიური უჰასანისა ქართველი ხალხის წინააღმდეგ და მიღებულ იქნას ვადამქრელი მომები მათი მოქმედების აქრმადლისათვის. ამასთან, მოვითხოვო, რომ მასობრივი ისტორიკოსი სამედიკალისა უმადლესი და სამეილო სასწავლებლები, ისტიგუგები, თეატრები, კლუბები და სხვა დაწესებულებები არ იქნას გამოყენებული ცრუ სწავლებათა პროპაგანდისათვის, მაგრამ, სამწესაროდ, ამ მმართივას მქვამდ არაეთთარი რეაგირება არ მოსკოდია.

და აი, დღეს, დამოუკიდებელ საქართველოში, რომლის ამბო ღლინითა და საგერიტ, უიშვლობით გუღმოკელი არა ერთი ღრსუელი ქართველი სახელდას ჩსულა სიმქართი", როდესაც თითქოს უნდა დამდგარიყო დრო მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის თავისი ისტორიული კეთილი და დამსახრებული ავლილის დაარსებისა, სწორედ დღეს ივსტიყის პარამენგმე წარდგენილია პროექტი კანონისა სონდისის თავისუფლებისა და რელიგიური ორგანიზაციათა შესახებ, რომელიც მქვანე მუქს უხსნის და აკანონებს მათს მოქმედება-მოღერწობას. ამან, როდესაც საქართველოს კონსტიტუციამ დეფიქტრებულა მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა (ეკლესიისა) და გარკვეული არ არის მართლმადიდებელი ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივი სტატუსის საკითხი, მეუბნებოდ მთერნთა მუქოსსენუელი კანონპროექტის ენბილია არა თუ იმ სახით, რომლითაც იგი ავტომად წარდგენილი, არამედ თუნდაც ქართული სახელმწიფოს თუკსამარისისა მისდები სახითაც, სრულიდ მიღებულად მიტვანია მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიის უ. გრადილიკა რელიგიათა რეგმი ჩაყვება, თუნდაც როგორც პირველისა და მროვევიერებულისა, გამომდინარე მისი სრულიდ ვანსაკუთრებული მნიშვნელობიდან ქართული სახელმწიფოებ-

ლესად ჩაშლილია. ჰაზარს მანუ საყრდენი თვის თანამდებობა
 მარტო მტკობრილი კუთხა - ისორიდა, საყრდენი იმისა, თუ
 ის მოხდებდნენ ბერძენი უნის იქნის ხელმწიფის შემთხვევაში
 ახერხებდნენ კოთხე პარადიზის იგი დასახლო პანს მართლ-
 მადიდებელ ეკლესიას კუთხა შესაძლებელი და ეს ვარაუდაც ძალიან
 ხელდასრულ იქნა მართლმადიდებელთა მოწოდებით. და
 სწავლის მამარიადაც არა ვნებებს მოქმედ ნებას და მე
 შეეცე იგი - ხოლო მათ მოქმედებს მის ოცდაათი ევსელი მ. 26, 151.

ჰაზარს ბერძენებს სამი კარგადი გაცე საყრდენი პართი
 შეეცედა, რომ თუ უნა შეეცეხებოდნენ, ისინი იგი კარგადი და 11
 ბერძენის კონსტანტინოპოლში დაბრუნების ხარეების გაცეხად 11
 21 300 ვეროსკოს შესახვის ხარეების კონსტანტინოპოლის
 თუქმებისად დასაცავად; 3) არი სამხედრო გენის შესახვის ხარ-
 ეხის; 4) გენაროსელი და შქობის მოქმედის იურისდიქციონს
 სრულყოფილით გაცივით და თუქმის დაშორებებს და 5)
 სიქარების შესახვევაში ჰაზარს დასახლებას ბერძენებს დასახ-
 მარებდა დასაცავის სახელმწიფოს ვერების მოხმობას.

1439 წლის 3 ივნისს ბერძენი შეიკრებენ სახლო
 ეპარქიულთა მისადებდა პატრიარქის უნაზე თანხმობა
 მისცხად და მოუწოდა ბერძენთა იურისქის მიჯლი უნა და
 ჰაზარს თვისის მოქმედებით განაცხადეს, რომ იღებდნენ
 ვაიანა დოგმებს სულაქციონის განმარტების შესახებ
 ახსენებენ (Nisioque. ს), როგორც უნა საყრდენს მხოლოდ
 ეს და მარკოს უკუცხადნა. პართი არაკლდება და კიდევ
 უნა, კონსტანტინოპოლის ბერძენთა თანხმობაზე მერამ ბოლოს, რომ
 დაწერილი შეიქცა, ეკლესია იურისქის დასახლებას ვარდა წმინ-
 და მარკოსის მოქმედ უკუცხად იღმა მართლმადიდებლური
 ბრძანებზე ისევე, როგორც, პატრიარქს და ეკლესია წვერი კუთხისა
 დღობდა მის დაბრუნებას მერამ იგი უკუცხად თვისის
 არწმუნებაში, როცა ბერძენი იურისქის უკუიღებდნენ მას-
 გეობაზე განმარტებელი იკონომია. წმ მარკოს უკუცხადნა მათ
 მოქმედების საყრდენი მოქმედება, და დასძინდა ჰაზარს
 შუიღება იოს რამზე საშუალო კუქმარტებას და სიქრეის
 შორის უაზროვან და მტკიცებას შორის ხათვად და ბნელს
 შორის და თუქცა სათვლის და ბნელს შორის კიდევ შუიღება
 იოს რადაც საშუალო, ბრძნებდაც წოდებულა მერამ
 კუქმარტებას და ტუქცის შორის არ შუიღება იოს რამზე
 საშუალო.

10 ივნისს 1439 წლის გარდაცვლიდა პატრიარქი თოსებ II,
 წლების განმარტების შემდეგ მოქმედებდა და ეპარქიულთა მანკურ
 ხელს დაეცა მართლმადიდებლური არწმუნება იგი ისევ
 ბოლოც იმპერატორს სახელმწიფოებრივი იტერესების გამო
 უნის მომხრე იყო და შუიღებდა კიდევც მის
 ბრძნადიდებებს მამარიადებდნენ მას მერამ შუიღებდა კი
 პარტიდა თვისი თავის რამაც საბოლოოდ საშუალოდ ჩაიყვანა მათ
 თთხის დღვის მოქმედება იხსნა იგი უნის აქტის ხელმწი-
 ფისად.

ერთი თვის შემდეგ, 4 ივლისს 3 წლის განმარტების
 უხობაზე შეფხმა მისზე მდგომარეობაზე აჯერდნა და
 თუქმებურებულმა ბერძენებმა განაცხადეს, რომ ისინი თანხმდნენ
 უნენ დათმობის ბრწინობას, რასაც სხვა დათმობებზე მოკცა

დღესტებისათვის თუ ეკლესიისთვის, რასაც მათზე ეს იყო სრული
 კანკალადი მართლმადიდებლური ეკლესიისა 3 ივლისს, კუ-
 რანს ბერძენებს იურისქის მსგავსი მოთხოვნები ხელმწიფე-
 რებს უნას - ხელი მოაწერეს ეკლესია მათთვის, რომელთაც
 ეწინააღმდეგებოდნენ უნას არ მოაწერეს ხელი მხოლოდ ვინა -
 თვისის მტკობრილს მარკოსს უნის მამარიადებდნენ
 მოთხოვნები, რომ მანუ შეეცეხებოდნენ იგი მერამ წმ მარკოს-
 მსაძახს წინაშე და მარად თუ, სასწავლის კუთხე როგორც
 მემარტობებს ხელდასრულ იქნა, თუკი რომელიც ეკლესიას მარად
 და ქვეყნად თვისის მოქმედების მანკის ეკლესია ვერ განსჯიდა
 ამ შეუღებლური მოძღვრების შემდეგ, კი თვისი შეუღებლობის
 მოთხვეს და მის მისდევრებას მე კი, მისი მისდევრება ხელს საყოფარ-
 მისებრება და ხელს არაჯერა შეუღებლობის ეკლესიაში მე უ-
 ცხადი, მხოლოდ იმ მოძღვრებას რომელიც ხელს ეკლესიაში
 უკუცხადნა მხოლოდ მისი მოქმედებისად და დღესტ უკუცხად იღმა
 მასზე რომელიც ეკლესია სამან განსჯილებას მოხდებდა
 არანკლებდა აღსაყვანის ეკლესიას, კოცხეთის წმინდა იო-
 ანანია ამ მოძღვრებას და თუ მე შეუღებდა და არაკლდება თვის
 უფლებას განთავსება მას რომელიც კუთხა უკუცხადნა მისზე
 იმ სასჯელად, რომელიც შეუღებლობის განსჯილებად ახერხებდა
 ვერ უნდა განსჯილი იმ მოძღვრებას რომელიც მე შეუღებდა ხო-
 ლო თუკი შეეცეხებოდნენ იგი მართლმადიდებლურად
 მდგომარეობაზე რატიონა ვარ სახის სასჯელისა?

ეკლესია წმ მარკოსის მოქმედების მართებლობას
 ჰაზარს შეუცხადნა, რომ მან მარკოსის ხელმწიფეს ვერ ხსნა უნის
 აქტზე ეს სიტყვები წამოიჭრა, ამო მხნა განმარტების შემდეგ
 ეკლესიისთვის მოქმედებდა, და მხოლოდ მოხდებდა იმისა
 რომ მან ეტყენ ხელი შეეცა მარკოსის იმპერატორს მხოლოდ
 აღმასჯელის იურისქისა და კონსტანტინოპოლის მტკობრილ-
 იტებისა და ენსკობისთვის უნა მანკი არ იქნა საბოლოოდ
 მოქმედებდა მართლმადიდებლური ეკლესიის მერამ რომელიც
 მან წამოაღმდეგდა სასჯელად ეპარქიულთა ეკლესია და იტებ-
 ეული იურისქის მარკოს უკუცხადნა პართი მოქმედებაზე მან
 ეკლესიას, მერამ თვისი კი ძველი იმისა რომ მან მანკი განსჯი-
 ცხადებულ იყო დღესტებრივი კუქმარტება.

ის რაც ეკლესიას უნდა სახისა არ გადამწვდნა კომ-
 პრომისების ვითარ - წმ მარკოს უკუცხადნა ეს სიტყვები
 ანდრასიოთ ეკლესიას და მართლმადიდებლურად ეკლესიის
 მსგავსი და საყრდენს მხოლოდ მართლმადიდებლურ ბერძენთა
 შეახსენებს იმ უნებებს და უწინაეს დაღებს 1440 წლის
 თებერვლის რადაც საშუალო ქალაქის ფლორენციის კუ-
 ბიდან დაბრუნებულ იმპერატორ ბონაფიციას და ბერძენთა მადლად
 სასჯელის იურისქის, რომელიც ხელი მოაწერეს დათმობას
 უნის სულდამსახურებელი წარცხენი თანამარტებელი წინაშე
 რომელიც სასიძოთ მოხდებდნენ მათ და ჰაზარს საყოფარ-
 მისებრებას არწმუნებდნენ ხელი მოაწერეს თათარ-
 მისებრებას არწმუნებდნენ ხელი მოაწერეს თათარ-
 განსჯილებდნენ და დღესტზე გეროდენო - არა უნახსენებდნენ ისი-
 ნი - მერამ რადაც ხელს მარადეანა მოაწერა
 და მარტობრივი იგი რადაც ხელს მან აღიარა და მარტობრივი
 ვინ იგი?

**გინდა შეასწავლოს პრესაზელი და ბიძილი
პრომოციონის გინაღვება**

წმ მ.წინამ აღმსარებელი დაბადა დაახლოებით 580 წელს იგი კონსტანტინოპოლის მკურნალი კეაღლშობილი ოჯახისიყოლი იყო მშობლებმა მას ფართო ფულსიყოფიერ-
ყოლოდნენ; განათლება მოსცეს და როდესაც სიმწიფის ასაკს მადრია ბიზანტიის იმპერატორმა ირაკლიმ იგი თავისი მდივნის თანადგობაზე მარცხა.
მაკლი იმპერატორი რომელმაც ის იოსპასიას ტყუობისაგან იხსნა (ხოცდმოყოული გუარა; უფლისა და ფეხშეკვლია და მდამდად განსარკველმა სამყო საძისილის-
აგან თავისი ხელით; მოტანა უფლის საუღაფარს მასზე იერ კიდევ ეწლე-
წრეული მარღმადილებული; იყო და თავის ქვემყარდობებში მიღეს სიყვარულით სარგებლობდა
წმ მასწამელი სისარულით მიიღეს იმპერატორის წნადაღება და დიდხანს ემსახურა მას სიყვარულითა და ერთგულებით.

მაგრამ ირაკლის მეუღლის ბოლოს ეკლავაფერი შეეცადა აღესწავროს პატრიარქსკაროსმა, რომელიც ცდილობდა რომ თავის სასტიკარქიტო მცხოვრები მრავალრიცხოვანი მონოთეისტი (კოტეხი) შემოეჩაღებინა გადაეწყვიტა სარ-
წმენიერეთი კომპრომიისისათვის მიემართა და დაიწყო ქდავება იმის შესახებ, რომ, თუკაც ქრისტე ჭეშმარიტი იმპერატორა და აღმანბი (მრეველ ამას მარღმადილებული ეკლესია აიწველის, ნება მხოლოდ ერთი ქვე-
ღვათებური ეს ახალი წვალება, რომელიც მონათეილტობის (შროს-
ბერაწულად ერთი-ნიშნის, თვლენს-
ტანას) სახელწოდებითაა (ჩნობილი მალე კონსტანტინოპოლის პა-
ტრიარქსა სურამაც შეეწყინარა მან დაარქმუნა ირაკლი იმ-
პერატორი, რომ ამ კომპრომიისული აღმსარებლობით მას შესაძლებლობა მიეცებოდა აქამოსელითმ მცხოვრებ მრავალრიცხოვან მონოთეისტთა შემოშტყუებისა

ამ დროს ბიზანტიაში სკელიური ერთიანმა დაარქვეული იყო ქვეყანა სპარსეთთან მრავალწლიანი იმის შტაბზე მღელეარქიტებს და შიშანობამ მოიკცა პუნქმდს უკან დაწვეული ქეაღდა თავისი ქდავება არაბეთში და ამით შთაგინებელი შემოიწინა არაბების პირველი რაზმები უკან მიადიდეს სირიის, პალესტინისა და ეგვიპტის საზღვრებს.

ირაკლი იმპერატორმა შეეწყინარა, ქროსი და სერგი პა-
ტრიარქების, შტენებანი და თავისი მმართველი მოუწადა ხაღის ვრწინა; ქრისტეში ჭეშმარიტი დღმერთი და აღმანბი ერთი ღვთაებური ნებათა და ამრავად გაერთანებულებენ მრავალადღებულნი, (დღმერთებს) და მონოთეისტებს მა-
გრამ იმპერატორმა ვერ მადრია თავისი მისანსა წმ სოფო-
ნიუსმა, იყოველამის პატრიარქსადწერს შთაგინებულ; პი-
სუნი იმპერატორის მმართველობაში, რაიმეღმდეგ მეთითებდა რომ მსკიცხეთის ლოცვა ეკლესიისათვის ხაღნი-
ამამო უკმყო

**გერტლმადიღებელი
ეკლესიის საბი დიდი
გურჯი**

(გაილინი მინია)

შესაძლებელი არს თან-წარმკვიდრ ნებგან სასულიესი ვსე ხო-
ლო არა ფთარ მე მნებეს არამედ ფთარცა შერ მ 2639, -
ნათლად მიწმობსარმ ქრისტეში; ორი ნებას ღვთაებური და
აღმანბური და რომ ურედა ნებასუფლისითი ემართლებს
თავისი ადამიანურ ნებას-ღვთაებრიუსი

რამის ჰამა განკვეთა ახალი ვრესი წვალებამ
მინოთეისტებზე არ წაუდგნენ შუქის მიერ შემოთავაზებულ
დაბობაზე ნაკლებ სასარგებლო
ერთიანობისა შეეცნ სარწმუნო-
ბრიუ კომპრომიისის უმართებელი
და წარმსტიკელი მცდელობით
მხოლოდ ახალი მღელეარქიტს
გამოიწეა, მალე შირიულ განს
დაეცაგა შირიულ და მის სამყრის
გარეგანკვეთის დროის რასხეა 634
წელს არაბთა ურელებმა იმარ

ხაღიფას შეთავაზობით სასტიკად დაამარცხეს ბიზანტიის
ჯარები, 636 წელს კი დაიპყრეს დამასკო სირიით და
იყოველდობით პალესტინითურთ

ორი წლის შემდეგ, 638 წელს გარდაეცადა კონსტან-
ტინოპოლისი პატრიარქი სერგი მონოთეილტობის მქადაგებო-
ლი მის ადგილას არჩეულ იქნა პაპოლის თაითი რწმუნეთა და
აღმსარებლობით მრეველ; პირებუნა იმპერატორმა ირაკლი
რომელმაც დარანა თაითი ღმრისხებების უმართებულობას
და მსერე შედეგებშიმანანა უარყო თავისი მმართველი და
ამის შემდეგ მალევე გარდაეცადა ჭეშმარიტ სარწმუნო-
ბაზე მობრუნებელი

ირაკლი იმპერატორის სიკვდილის შემდეგ წმ მასწამემ
დატოვა სამყო მდივნის თანასებობა და 57 წლის ასაკში
ქრისტობოლის მონასტერში განმარტოვდა სადაც გაიკოტა და
მალე ამ მონასტერის წინამძღვაროც გახდა მაგრამ რამდენხუ
წლის შემდეგ, ირაკლი დარანა რომ მღელეარქიტს არ წარადე-
ბოდა და მონოთეილტობა წვალებს უწრო და უწრო
ძლიერდებოდა იგი მარადე მტკრობილად და მრავლი
აფრიაოს კათოვქმის მტარზე გაედახიფეა

მალე კაროლეგმა მანოელ და პატრიარქი პაპოსი რომელ-
საც დაეცოვება თაითი კათედრა და კათოვქმის მტარზე
მონოთეილტობის ქდავებას დაიწყო წმ მასწამემ წინაღუდეგ
მასი მის მიერ მოწვეულ კრებაზე პაპოხმა მონანა
მონოთეილტობა უარყო და მარღმადილებლობის დასაცოლ
წინავე კი დაწერა წმ მასწამესთან ერთად პაპოსი
კათოვქმინდან რომში გაეფხურა 645 წელს, სადაც იმინ-
სიყვარულით მიიღო ჰამა თყოფარე

ამ დროს მეუბნება ირაკლი იმპერატორის შუღლიშული
მონათეილტობის ვრაველი კონსტანტე, რომელმაც
მონოთეილტობის ახალი ემართება და მრისხება გასცა რაას
ეკლესია მარღმადილებულს მიიღო იგი ახლადარქიტებს
რომის ჰამა წმ მასწამის უარს იცხად კონსტანტესი; აგანკვეთი-
ბოლებზე და მოწეუს კრება რომელზედაც წმ მასწამემ

დასაღწეოს 105 ეპისკოპოსისაგან შემდგარი დასი მოახსენა მონათლტკუი განქალაქების ცდომილება. მაგრამ იტალია მაშინ ბიზანტიის იმპერატორს შედიოდა და განარისებულმა იმპერატორმა წმ. მარტინი და წმ. მაქსიმე ქვეყნის დაღატაკი დაადანაშაულა შეპყრობიდან ისინი და კონსტანტინოპოლში ჩამოაყენებდა. შემთხვეული პრობის სასწრაფოდ განხილვა მართლმადიდებლობას და კლდე მონათლტკიანად აღიარა. წმ. მარტინი გადაასახლეს ყოფილ ტაყროს ხერსონესში სადაც იგი გარდაიცვალა 655 წელს (ს.ხ.ი) ხსენებს 14 აპრილსა) იმპერატორმა წმ. მაქსიმეს გადახიარება განიროსადა და მოვე სავთის წარმომადგენლები, რომლებიც (ცდომილები) ხელი მოეწერებინათ მოსთვის იმპერატორის აცხვებსზე. თავდაპირველად იგი სამეფო პაღატებზე ეხვეოდა როცხსაც დაიბანეს, რომ ვერ გასტყიდნენ. ვერ კონსტანტინოპოლის დღევანდელს სოლო შემდეგ თაყთის ქალაქ ყოთათი გადასახლეს შემდეგ ისე სამეფო ქალაქში ჩამოიყენეს და წმ. თოდროს მონასტერში მოათავსეს სადაც მასთან მრევლს კამათში გამოდიოდნენ სენატორები და მღვდელმთავრები. ზოგი მათგან პირდაპირ კარნახობდა მას თუ რა ფორმისს აღიარებს შეუძლებად შეყოს მისისანება დაოცებდა. მაგრამ წმ. მაქსიმე ურეველ იღვრა მართლმადიდებლები აღმსარებლობაზე და არავითარ ემსკობასა და კომპრომისზე არ თანხმდებოდა. მაშინ იგი მართლმადიდებლის ნაირის გადასახლება სადაც იგი წელი დაყო საშინელ ვიწროებასა და ქროსა. მაგრამ წერილობით და სემირად სოი თანე გამოდედა მასთან საიდუმლოდ მოსლასს, უღრეველ იცავდა ჭეშმარიტებას და აერეკლებდა მას.

მონათლტკობის მესვეურნი ამით ვერ დაკმაყოფილდნენ. მათ სიბნელისა და გონებას უღრეველად მართლმადიდებლობის მდგარი დამცველის ხატი და შეესიქებდა მათი წარმტებების წარმადობას წმ. მაქსიმე კლდე გამოხატვის სამეფო ქალაქში სადაც იგი მეფის მოხელეებმა დაკოთხეს და სანაშროლოს წინაშე წარადგინეს მათ განსაკუთრებით ანტტრესისგანათ. თუ როგორ მოახსენა მან თავის დროზე აეროკაში დაერწინებდა პროის პატრიარქი, ვარევი მონათლტკობა წმ. მაქსიმეს პასუხი ასეთი: იყო მე რომ ის რეგებტი მქონდეს, რომლებზეც საეწერო მცენი საუბრები პროისთან. სამოურებთი განქონებლთი მათ, მაგრამ ისინი ჩამომართვის და მხოლოდ ნაწილობრივად შეძილა გაეიხსენეს ის რაც იქნა გადმოცემული თუმცაღა. ჩემს საყოფარში საუბრებში მცირელი ასრეს კი არ თოფოდა ეველადევი, რაც იქნა გადმოცემული, თვეტ შედოლიათ ნახოთ წმ. წერილსა და წმ. მათათ თხზულებებში.

ამის შემდეგ მსაჯულები ბრალს სდებდნენ მას ამპატორებაში, იმამში, რომ იგი მხოლოდ თავის თავს

მონივედა ხსენისა და ცხოვრების დროსად და სხეებს კი წარუბედლო ვრეტკოსხეად თელადა აჩარა. - მოუგებდა მზნდანი - როცა მამილონში ეველანი თაყინას სტყებდნენ, კაცებს სამი წმინდა ყრმა არაყის განსაგოდა. ისინი მხოლოდ ერთ რამეზე ზრუნავდნენ: როგორმე თეთთან არ გადაზრლოვდნენ ჭეშმარიტი რწმენისაგან ასევე, დანივლო, ლობის ხასის მიტყეული, არ განსკლება იმით, ვინც მეფის ბრძანებას არულებდნენ ვნ არ ავადლებდნენ ლოცვას ღვთისადმი მას სიკვდილი უმზინა ღვთის წინაშე შეკოდებას და მხოლოდ ამანვე ფოქობდა. დაე ნუ დაუშვებს ღმერთი, რომ მე ვინც განესაგო და ვთქვა, რომ მხოლოდ მე ცეცხონდნენ მეთი. მაგრამ მორჩენია მოცხვდე, ვღერე მართლმადიდებელი სარწმუნოების წინაშე შევეკოდა. მსაჯულები მქამსაქეს უკოურებდნენ, რომ მთელმა ქრისტიანულმა სამყარომ კანონიერად გამოაცხადა მონათლტკი პატრიარქი და აღმოსავლეთის ეველად პატრიარქსა და იერარქს მასთან ურთიერთობა აქვს, რომ მაისი წარმომადგენლები მასთან თანამსახურებენ და მასთან ვითარებთან და მხოლოდ ის მაქსიმე რეზა, რომელიც არ აღიარებს პატრიარქს ამანვე წმ. მაქსიმე უახსუხა რომ ათედაც მთელი სამყარო ეთარის პატრიარქთან. მე არ ვეზიარები მასთან, რადგანაც ვერ სულეწმინდისაგან პაველ მოციქულის გ'სით, რომ ანგლოზებეც უნდა მოეცნენ ანათემას თუკი ისინი სხვა არამართალ სასაუბარს აცნობენ.

რადანმან, რომ წმ. მაქსიმე ურეველ იღვრა ჭეშმარიტ რწმენაზე იმპერატორმა ბრძანა სასტიკად ეწამებინათ იგი წმ. მაქსიმეს ენა ამოგლოყეს, დაუხსნარიეს და იდეცამევე მოსტრეს მარეკენა - ცოცხალ-მკვდარი მოწამე მისი, ოი მოწაფის, ორი ანასტასის თანხლებით; გამაგზავნეს პირტის ზღვის ნაირასს, სამეფოკლოში სადაც იგი გარდაიცვალა 662 წლის 13 აგვისტოს.

წმ. მაქსიმე აღმსარებელი, ძველ ქართულ წერილობაში მეტად პოპულარული იყო. არსებობს მისი ცხოვრების ორი ძველი ქართული რედაქცია - ერთი ძველი და სერაქსელი მისი თოლოდოგო-დოგმატიკური და ვს. მკეტერევი თხზულებანი (პროისის და მკვიდრებს სიტყვისებანი, (სადაც მისი პასუხე ბია მოცემული დოგმატიკის თოლოდ საყოხებთან დაკომოებით პატრიარქ პროისის შეკონხევისუ), არეოსე-ტული ტრატატების განმარტებანი, ეპისტოლეები, რომლებზეც მნიშვნელოვანი თოლოდოგოური საყოხებთა განილული, მოკლე პოლეტიკური ტრატატები მონოეოზოთისა და მონოთეოლოგის წინააღმდეგ და სხვა თარგმნილია ჩვენი დღეს ათინდლების, შვიი მოსისა და ევლათის მოღვაწეთა შორს.

მართლმადიდებელი ეკლესიის სპიდილი ბურჯი

(დაიწილი მკირაქი)

დამანა მელიქიშვილი

იოანე აპტრიწის ღვთისმეტყველების მეთოდისათვის

იოანე პეტრიწის განმარტებანი პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლებისათვის“ არის უმაღლესი ფილოსოფიის, ანუ თეოლოგიის (ამ ტერმინის როგორც ანტიკური, ისე ქრისტიანული გაგებით) კომპენდიუმი, დანიშნული, პირველ ყოვლისა, თავის მოსწავლეთა და მსმენელთათვის – მათს განსასწავლად ელინურ (პლატონურ) ფილოსოფიაში და დასაუფლებლად იმ სააზროვნო-ცნებითი (ლოგიკური) აპარატისა, რომელიც პლატონისა და არისტოტელეს და მათი კომენტატორების მიერ იყო დამუშავებული საუკუნეების მანძილზე. იოანე პლატონური ფილოსოფიის, ზეწოდებით „პეტრიწის“ „განმარტება“ ბრწყინვალე ნიმუშია არისტოტელეს ლოგიკურ ნაშრომებში – „ორგანონში“ ჩამოყალიბებული სილოგიზმის – „თანშესიტყვის იძულებითი კანონების“ გამოყენებისა ლოგიკური დასაბუთების მიზნით. თითქმის ყოველი თავის განმარტების წინ იოანე ფილოსოფოსი მიმართავს თავის მსმენელ-მოსწავლეებს, რათა მიაპყრონ მას გონება რთულ ფილოსოფიურ ხედვებში გასარკვევად: *მომეც საყნოა, ოა, გამგონეო* (161,16); *ხოლო შენ, მსმენელო, აქა, მომეც საყნოა ხედვისაჲ* (105,31); *კეთილად დასჭურიტენ გამგონეო, ხედვანი უზუველნი* (186,13); *აწ რაჲ ეყოთ მოსწავლეო, ხედულო გონებისაგან* (107,17); *აწ ისმინენ წადილმან მოსწავლისამან* (176,4) და სხვ.

მაგრამ პროკლეს ამ გრაქტატის თარგმნასა და განმარტებას კიდევ ერთი სხვა, კომენტარების ავტორისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზანი უნდა ჰქონოდა: ღვთისმეტყველების ელემენტებს, საფუძვლებს, ენასა და აპარატს დაუფლებული მოსწავლეები გონების დიალექტიკური გაეარჯიშების შემდეგ და, მიქელ პსელოსის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, „მას შემდეგ, რაც პროკლესაგან შეითვისებდნენ სიბრძნესა და ზუსტი აზროვნების ხელოვნებას, წმინდა გონებით ასულიყვნენ პირველ ანუ უმაღლეს ფილოსოფიაზე (ე.ი. ღვთისმეტყველებამდე), რათა ამის შემდეგ მისწვდომოდნენ კიდევ უფრო მაღალს, ზესთარსებითსა და ზესთაგონიერს“, უსხეულოთა ხედვებს (δυσμάτῳσι θεῶν). მისი, როგორც დიდასკალოსის მიზანი იყო დახმარებოდა თავის მოსწავლეთ ამ ზესთარსებითსა და ზესთაგონიერის მიწვდომაში და თავისი დაფარული ინტერპრეტაციების გაცხადებაში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ ყოფილა აღნიშნული, რომ იოანე პეტრიწმა პროკლეს ფილოსოფიის განხილვას იმისათვის მიმართა, რომ ამ გზით თავისი ამრები გამოეხატა (შ. ნუცუბიძე, კ. კეკელიძე, მ. გოგიბერიძე...); მაგრამ ამ „დაფარულ“ ამრებში შ. ნუცუბიძე ქართული წარმართობის აღორძინებას ხედავდა¹ და ამიტომ, პეტრიწის „განმარტების“ ბოლოსიგყვაობა, რომლის დიდი ნაწილიც არსებითად წარმოადგენს ტრაქტატს წმინდა სამების ღოგმაგის შესახებ („სამოხით ხედვისათვის საღმრთო მსახურებისა“), ორგანულადაა დაკავშირებული „განმარტების“ ტექსტთან და სუმირებას ახდენს მასში განვითარებული ამრებისა (იხ. დ. მელიქიშვილი 1988, გვ.168-184), მიიჩნია იოანე ფილოსოფოსის უკან დახევა და დათმობად ორთოდოქსიის წინაშე (შ. ნუცუბიძე, 1937, გვ.XCI). მაშინ, როდესაც კ. კეკელიძე და მ. გოგიბერიძე სამართლიანად თვლიდნენ, რომ იოანე პეტრიწის თეოლოგიური სისტემა სწორედ „ბოლოსიგყვაობაშია“ ჩამოყალიბებული და სუმირებული და, რომ „განმარტებები“ მან გამოიყენა როგორც „ფილოსოფიურ-პროპედევტიკული ნაწილი თავისი თეოლოგიური სისტემისა, რომელიც მისი კომენტარების ბოლოსიგყვაობადაა მოცემული“ (კ. კეკელიძე, 1960, გვ.305). მ. გოგიბერიძეს მიაჩნდა, რომ ამ თვალსაზრისით იოანე ფილოსოფოსის კონენტარები შესწავლასა და დამატებით ძიებასა და მასალის ანალიზს მოითხოვდა (მ. გოგიბერიძე, 1940, გვ. LIX), რაც სამწუხაროდ, ამ დიდ მეცნიერს არ დასცალდა.

მაინც რა ამრების გადმოცემა სურდა იოანე „პლატონურ ფილოსოფოსს“ პროკლეს კომენტარების გზაზე? რატომ აირჩია იოანე პეტრიწმა სათარგმნელად და განსამარტავად მაინცდამაინც პროკლეს ტრაქტატს „ΣΤΟΙΧΕΙΩΣΤΕΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ“, მაშინ, როდესაც მისი განმარტების ტექსტის ციტატებიდან ამკარად ჩანს, რომ იგი ზედმიწევნით კარგად იყნობდა მის სხვა თხზულებებსაც (განსაკუთრებით მის „ოქროშივებად ასხმულ“ კომენტარებს პლატონის დიალოგებზე – „პარმენიდესა“ და „ტიმოქოსზე“ და თვით „პლატონურ თეოლოგიასაც“) – ამ კითხვას თვით პეტრიწი პასუხობს თავისი ნაშრომის შესავალ ნაწილში, როდესაც იგი პროკლეს ტრაქტატის მიზანსა და

¹ და ამ იდეით გატაცებამ ეს დიდი ერუდიციის მეცნიერი აქამდე მიიყვანა, რომ ბერძნული ძეგლს („მყის“) მზნისმედის პეტრიწის მიერ გრანსლიტერატურით გადმოღებული არღი ფორმა ქართული წარმართული მზის ღვთაების სახელად მიიჩნია, თიმეა კარგად მოეხსენებოდა, რომ სწორედ ის მსჯელობა, რომელშიც ეს ბერძნული სიტყვაა ნახვარი (განმარტება, გვ.212,13. მღრ. აგრეთვე გვ.12,4 არღი = მყის), სწორედ მრავალი საწყისისა და კერპთაყვანისმცემლობის წინააღმდეგაა მიმართული.

დანიშნულებაზე ლაპარაკობს: „*პაპრი ამის წიგნისაჲ ამათ შინა შემოიცივის: პირველად, რაათა ერთი წარმოაჩინოს, თუ არს ერთი, და იძულებითა მიერ თანმესიგყუათასა აქმოაჩინოს ესე მრავალსაქადაგოჲ ერთი, რაათა არა იქმნეს და შეიმთხვოს, რაათამჲცა არა ერთსა ერთად პაპრობდესცა და იგყოდეს.*” (განმარტ. გვ.3) და მეორე – „*რამეთუ სასწაელოდ შემავალთა ყოველთა პირველად უმარტივესთა ასწაეებენ, და მერმელა მათგან შედგმულთა...*” (იქვე, გვ.5)

ამგვარად, პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ ძირითადი პრობლემა არის ერთის დასაბუთება და ერთისა და სიმრავლის დამოკიდებულების საკითხი, რაც ამ ატიკელ ფილოსოფოსს გადაწყვეტილი აქვს მონოთეისტური თვალსაზრისიდან ამოსულით: „*ყოველი სიმრავლე ემიარების რაათავე ერთსა*” – ანუ ყოველივეს დასაბამი და მიზეზი უზადო და წმინდა მესთერთია, რომელიც უმოქენოა, ანუ თვითმდგომია, თვითერთია და არ საჭიროებს არაფერს თავისი არსებობისათვის. ყოველივე – სიმრავლე მომდინარეობს – იწარმოება ამ მესთ ერთისაგან. პროკლეს ეს ძირითადი თეზისი, როგორც იოანე პეტრიწი ამბობს, „*სკუნ არლუევს ყოველთა, რომელთაჲცა დასხნეს დასაბამნი მრავალნი და შემალეს სასკუნესა შორის დამყარებული წესი, არამედ და მყის უჩინოჲ ყყოფს მათ, ვითარცა ნაღელამარდლევთა.*” (განმარტ. გვ.12).

ერთისა და სიმრავლის (ანუ პლატონის „პარმენიდეს“ მიხედვით უკიდურესად განზოგადებული – „სხვის“) დამოკიდებულების საკითხი, რომელიც პარმენიდედან (ელეატებიდან) დაწყებული ქვაკუთხედია ანტიკური (პლატონური) ფილოსოფიისა, თავისთავად უკავშირდება ნეოპლატონური (პროკლეს) ონგოლოგიური სტრუქტურის საკითხს, რომლის თავში აბსოლუტური ერთია მასთან მიარება, რაც წარმოობის, გამომდინარეობის (πρόοδος) ἰσχύει) აუცილებელი პირობაა, თითოეული სერიის (σειρά) სირა, რიგი, ნათხზი) მხოლოებს (პენადებს) თავიანთი გვართ-მთავრების საშუალებით (თვითმდგომი, თვითარსი, „უმოქენო“ მონადების) საშუალებით შეუძლიათ. „*გუართმთავარო*“ კი იგივე εἶδος – ἰδέα-ა (თითოეული რიგის გვართმთავარი ერთი იდეის, გუარის ქვეშ აერთიანებს სირას, რიგს, ანუ სტრუქტურის მთელ რიგს, მწკრივს), რომელიც აგრეთვე ქვაკუთხედია ანტიკური ფილოსოფიისა. კერძოდ კი პლატონის მოძღვრებისა იდეების შესახებ. ძირითადად ფილოსოფიის ამ ორი კარდინალური პრობლემის გარშემო გრძელდება კამათი პლატონის დიალოგ „პარმენიდემი“, სადაც პლატონს იდეა მაქსიმალურად აქვს განზოგადებული „ერთის“ კატეგორიამდე და მას უპირისპირებს მაკერიის მაქსიმალურად განზოგადებულ

ცნებას „სხეას“. ამიგომაცაა, რომ პლატონის ამ დიალოგის პერსონაჟების სახელები – პარმენიდე, მენონი და სოკრატე იოანე პეტრიწის განმარტებაში თითქმის ყოველ თავში გვხვდება, განსაკუთრებით კი იქ, სადაც მსჯელობაა *ნამდვილ-მყოფის* მიმართებაზე *ერთთან*.

სწორედ ამ ფილოსოფიური კატეგორიის პეტრიწისეული ქრისტოლოგიური ინტერპრეტაციის მაგალითზე შეიძლება დავინახოთ მუა საუკუნეების ამ დიდი ქრისტიანი მოაზროვნის ღვთისმეტყველების მეთოდი (ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ.: Д. Меликшванши, 1991, გვ. 41-49).

“Οὐτως ὁν – *ქეშმარიტი არსი* ანუ *ნამდვილ-მყოფი* – იოანე პლატონური ფილოსოფოსის თეოლოგიური (ამ ტერმინის როგორც ანტიკური, ისე ქრისტიანული გაგებით) ხედვის ქვაკუთხედს წარმოადგენს. ერთი მხრივ, *ნამდვილ-მყოფის* როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მიმართება *მესთერთთან*, ვითარცა მისი ხატისა და მსგავსისა, ხოლო მეორე მხრივ – ლოგოსი ღმერთის უპირმშოესი ძის მიმართება მამა ღმერთთან, ვითარცა მისი ხატისა და მსგავსისა (εἰκῶνα καὶ ὁμοίωσι) „ეკმაგიოსა და აღმონატყურისა“ (ἐκμάγειον καὶ σφραγισμα), იოანე პეტრიწის მთელი „განმარტების“ ყურადღების ცენტრშია.

პროკლე „თეოლოგიის საფუძვლებში“ (Στοιχειώσις θεολογικῆ) *ნამდვილ-მყოფის* ფილოსოფიური კატეგორიას სულ რამდენიმე პარაგრაფში ეხება (§ 86, 87, 88, 89) და ისიც არა საგანგებოდ, არამედ როგორც კერძო მაგალითს მარადისობასთან და უსაზღვროობასთან ზიარების საილუსტრაციოდ. პეტრიწის „განმარტების“ თეოლოგიური ხედვების მთავარი ღერძი კი, როგორც უკვე ვთქვით, *ნამდვილ-მყოფი* და მისი სფეროა. არსის სტრუქტურაში *ნამდვილ-მყოფის* რაობისა და ადგილის თაობაზე თავისი თეოლოგიურ ხედვებში იგი ეყრდნობა პროკლეს სხვა ნაშრომებს, კერძოდ, მის კომენტარებს პლატონის „პარმენიდეზე“ და, განსაკუთრებით, მის ფუნდამენტურ თხზულებას „პლატონურ თეოლოგიას“² რომელსაც იგი იმონუმებს როგორც „დიდთა საღვთისმეტყველოთა“ წიგნს თუ თეორიას (მაგ.: *პირველი არსებაა, რომელ არს ნამდულ-მყოფი, ერთთა მათ რიყხუთა მიერ წარმოდგა, პირველისა საზღვრისა და პირველისა უსაზღვროობისაგან, ვითარცა აღმოიჩინა დიდთა საღმრთისმეტყველოთა შორის* (§59, გვ.126, 1-4); *რომლისათჳს*

² *მყოფი ერთის შესახებ* პროკლეს „პლატონურ თეოლოგიაში“ და იოანე პეტრიწის „განმარტებაში“, იხ. ანა ხარანაული, 1990, გვ. 130-14.

ფრიად არს სიერცე აღმოსაჩენთაჲ დიდსა შორის საღმრთისმეტყველოთასა (§ 151, გვ.176).

ცნობილია, რომ ნეოპლატონური არსის სტრუქტურა, ორიგენედან დაწყებული, იყო ინტელექტუალური ცდუნება ქრისტიანი პლატონიკოსებისათვის წმინდა სამების ღოგმაგის ინტერპრეტაციისას, რადგანაც სწავლება წმ. სამების შესახებ სარწმუნოების, გამოცხადების გზით ჩამოყალიბდა. ამ სწავლების სქემატიზმების მცდელობას კი დაქვემდებარების (სუბორდინაციის) პრინციპამდე მიჰყავდა ქრისტიანი მოაზროვნეები. როგორც გასული საუკუნის ცნობილი ბიზანტინისტი, ფ. უსპენსკი წერდა, „Церковное учение о св. Троице было камнем преткновения для большинства схоластиков и к этому вопросу приходили как бы невольно, увлечённые естественным ходом мыслей“ (Успенский, 1992, გვ. 201). თავის დროზე ბიზანტიაში წეალების ახალი ფორმებიც წმ. სამების ლოგიკური დასაბუთების გზაზე ჩნდებოდა. როგორც ათანასე დიდი ამბობდა, არიოზი ეკლესიის „გარდამოცემას“ კი არ ეყრდნობოდა, არამედ ფილოსოფიურ სილოგიზმებსო.

შეძლო თუ არა XII საუკუნის ქართველმა თეოლოგმა, თავისი „საღვთისმეტყველო ხედვებში“ თავიდან აეცილებინა თავისი თანამედროვე ბიზანტიელი მოაზროვნეების – აბაგი ნილის თუ სხვათა შეცდომები, ჩავარდა თუ არა მათსავით ორიგენესა და არიოზის „მთხებლში“ და „გარდაეღინდა“ თუ არა წმ. მამათა მართმადიდებელ გზას?

ეს ეჭვები ებადებოდათ მის თანამედროვე იმ ბერძენთა და ქართველთ, რომელთაგან დეენასაც უჩივის იოანე ფილოსოფოსი თავისი განმარტების „ბოლოსიტყვაობაში“. პროკლეს თხზულების პეტრიწისეული თარგმანისა და განმარტების XIII საუკუნის ხელნაწერის ერთ-ერთი მინაწერის ავტორი (შესაძლებელია, ნუსხის გადამწერი) წუხს თავისი მოქმედების გამო: *რასა ეწერ, ანუ რასა გლახ-უმოქმედებ. წარმოვისიტყუაჲ ყოველსა ძალსა ქრისტეს მიერ. ამის წიგნისგან წარწყმდა სამგზის წყეული არიოზ, არამედ ამისგანვე განათლებულთა სამგზის მოიგეს ღვთისმეტყველებისა სახელი: დიდთა ბრძენთა დიონოსი და ღრილორი და ვასილი და სხუთაჲ ვიეთმე, ხოლო მენ გონებაჲ განწმედილი მოიგე ღმრთისა მიმართ და საზღყართა მამათა წმიდათასა ნუ გარდაჰკლინდები და არა საყდურ გექნესო* (H 1337, 1v). ხოლო XVII საუკუნის სასულიერო მოღვაწე, მთავარეპისკოპოსი გიმოთე გაბაშვილი სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ვინც გულისხმისყოფით წაიკითხავს პროკლესა და პეტრიწის თხზულებას, ის დიდ საღვთისმე-

ტყველო ხედვებს აღმოაჩენს მასში, ხოლო ვინც ზერელედ და უგულისხმოდ გამოიძიებს, მას არიოზისა და ორიგენეს მთხრებლში ჩაეარდნა ემუქრება.

და მართლაც, თუ ზერელედ და ზედაპირულად, სქემატურად შევხედავთ პროკლეს ონტოლოგიური სისტემის (კერძოდ, *ნამღვილ-მყოფის*) პეტრიწისეულ ქრისტოლოგიურ ანალოგიებს, ისინი, ერთი შეხედვით, შეიძლება ორიგენეს საცდურად და არიოზის წვალების გამოძახილადაც მოგვეჩვენოს, რადგანაც ნეოპლატონური ონტოლოგიური სისტემა იერარქიულ, სუბორდინაციულ დამოკიდებულებას გულისხმობს არსის რიგებისა (სერიებისა), სადაც ყოველი მომდევნო საფეხური არის გამომდინარეობა (პეტრიწის ტერმინით – „წარმოება“, „გზავნა“ – παράσις, παράβολς) წინა, არსებით მაღალი საფეხურისაგან და, ამდენად, მისი მდარე ანარეკლია. იოანე პეტრიწის მთელი „განმარტების“ მანძილზე კი პროკლეს *ნამღვილ-მყოფის* (რომელიც გონების მწკრივის გვართმთაყვარი, სირათმთაყვარი და დასაბამია) მიმართება *მესთერთთან* გააზრებულია, როგორც ანალოგია ლოგოსის ანუ ძის მიმართება მამა ღმერთთან; მისი შემადგენელი ორი შემოქმედებითი წყარო – *პირველი საზღვარი* და *პირველი უსაზღვროობა*. *პირველი საზღვარი* კი, რომელსაც, როგორც იგი ამბობს, ფილოსოფოსი „გვართა გვარს“ (ანუ „იდეათა იდეას“) უწოდებს, „ხოლო ჩუენ აჲ ძე ეუწოდეთო“, გააზრებულია როგორც ძის ღვთაებრივი ბუნებისა, ხოლო *პირველი უსაზღვროობა* კი ადამიანური ბუნების ანალოგია; ნამღვილმყოფი ისევეა ერთის ხატი, და ყოველთა მყოფთა იგავი და ღმერთი, როგორც ძე – ქრისტეა ხატი ღმერთისა უხილავისაჲ (კორ. IV, 4; კოლ. 1,15; რომ. 8,29...). *შედგებული* და *მყოფი ერთი*, რომლებიც ნამღვილ-მყოფის სხვადასხვა ასპექტს წარმოადგენენ, სხვადასხვა საფეხურზე დგანან, მაგრამ როგორც ა. ხარანაულმა აჩვენა, „ეს საფეხურები *ლოგიკურად* არიან ერთმანეთის მომდევნონი და არა რეალურად, დროული თვალსაზრისით. მით უმეტეს არ წარმოადგენენ ისინი წარმოშობის სხვადასხვა საფეხურს“ (ა. ხარანაული, 195, გვ.150). „განმარტების“ სხვადასხვა თავში ნამღვილმყოფის დახასიათება, როგორც *პირველი გონებისა* და *პირველი მყოფისა*, როგორც *გვართა ადგილისა* (ანუ იდეათა გოპოსისა) და *ყოველი მყოფის მიმემისა* (§§ 31, 36, 53, 57, 136, 88, 29, 101), პარალელს პოულობს ძის დახასიათებასთან „ბოლოსიგყვაობის“ შემდეგს კონტექსტში: „ამის განკებისა მიერ, გონებისად და მყოფისად *პირველისა*, რომელ არს ძე, გვართა ყოველთა ადგილი, სულისა მიერ მესთ ჰეშმარებისა მიერ გარდმოიძღვანვიან დამსახნი ... მრავალსაქადიანობასა ნიეთისასა“ (განმარტება, გვ.212).

ამგვარად, დავინახეთ, რომ პროკლეს ონტოლოგიური სტრუქტურის ღვთისმეტყველების ენაზე გადმოგანისას, ისევე, როგორც საზოგადოდ, სხვა ფილოსოფიური კატეგორიების ღვთისმეტყველების ენაზე განმარტებისას, იოანე პეტრიწი მიმართავს არა სილოგიზმის, დასაბუთების, არამედ ანალოგიის, მაგალითის გზას (ანალოგიის პრინციპის შესახებ იოანე პეტრიწის ფილოსოფიაში იხ. გ. თევზაძე, 1981, გვ.227).

მაგრამ, როდესაც ვლაპარაკობთ იოანე პეტრიწის მიერ მოხმობილ ანალოგიებზე ერთისა – მამა ღმერთთან; ნამღვილმყოფისა – ძესთან; სამარადმყოფ უძრაობისა და იგივეობრიობისა – ეამისქვეშეთა მარადიულ ღენასა და ციკლურ მოძრაობასთან; მთელისა და მისი ნაწილების მთელში შეურევენელი ერთობის (იხ. თესლისა და მცენარის მაგალითი, „განმარტება“, § 1, გვ.14) შესახებ და სხვ. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს ანალოგიები ფილოსოფიურ კატეგორიებსა და ხედვებთან მოხმობილია იმისათვის, რომ მოწაფეს, მსმენელსა თუ საერთოდ, „გამგონეს“ (შემმეცნებელს) ადამიანის გონებისათვის მისაწვდომი „სიგყვიერებითი“ შესაძლებლობების ფარგლებში გააგებინოს, აუხსნას თუ გაუხსნას ამ საყოველთაო მიზეზის მესთმდებარეობა, ერთარსება წმინდა სამების ჰიპოსტაზების შეურევენელი ერთობა, მარადისობის ზედროულობა და საერთოდ, მიახლოებითი მაგალითებით შეუქმნას პოზიტიური წარმოდგენა იმ, ადამიანური გონებისათვის მიუწვდომელი, მესთგონიერი, შეუცნობადი და წარმოუსახველი (*მიუწეთო, უცნური, უოცნო*) ერთის – ღმერთის მესთაობაზე, რომელიც განსჯასა და დასაბუთებას არ ემორჩილება და მხოლოდ ჰუმმარიტი რწმენის (სარწმუნოების) ნეტარებით განიცდება. კარგად ამბობს მ. გოგიბერიძე, რომ პეტრიწისათვის ღმერთს „ღამტიკიება არ სჭირია, არამედ ცხადყოფა“ („კაემირ“, გვ. LXXXVIII). ამიტომ, ერთადერთი, რაც შეუძლია ფილოსოფოსს თუ თეოლოგს შესთავაზოს გამგონეს (ანუ შემმეცნებელს), ეს არის ის, რომ „ხატთა მიერ ანუ იგაეთა მიერ“ მიაწოდოს ცოდნა მესთგონიერ (მესთა სოფლის) შესახებ: ე.ი. კი არ დაუსაბუთოს, არამედ უჩვენოს, ცხადყოფოს მაგალითებით, სახეებით, ანალოგიებით: რადგანაც ის მესთგონიერი მარადმყოფ „დაუშესთაველების ყოველთა მონაგონსა, არამედ ანუ ხატთა მიერ, ანუ იგაეთა მიერ მეყადინეობს სული ცნობად მის უოცნოხსათუს და სწყურის მისდაში“ (§ 51, გვ.113). მაგრამ, როგორც ზემოთ ვთქვეით, „გამგონეს“ უნდა ახსოვდეს, რომ „მუნაჲ ყოველი დაიპყრეს იგაეის იგაეთა, ხოლო აჲჲა – ხატთა და ხატის ხატთა, რამეთუ ხატნი ყოველნი იგაენია ხატ“ (§ 50, გვ.108). ამიტომ ეს ანალოგიები იგივეობრივად, პირდაპირ კი არ უნდა გავიგოთ, არა-

მედ „იგავებრივად“ და „ხატებრივად“. ესენი, როგორც შესანიშნავად განმარტავს პეტრიწი, „იგავედ ოდენ ესახეებიან და იგავეებიან მას ერთებრივსა რიცხუსა და მესთაობასა ერთისასა, ამისთჳს, რომელ წინაუკუმო ძეს, რამეთუ— მესთა ძეს ესე ყოველსა არსებასა და ძალსა“ (§ 1, გვ.14).

ამგვარად, „შუენიორ ხელვათა“, პლატონურ ფილოსოფიურ მიძღვრებათა და „აჲათა“ (ამქვეყნიური არსის) მაგალითებისა და ანალოგიების მოშველიებით პეტრიწი აღწევდა პოზიტიური წარმოდგენის შექმნას „მუნაჲ“-ზე — მესთა სოფელზე, ღმერთზე, ოლონდ ისე, რომ მკვეთრად მიჯნავდა მათ ერთმანეთისაგან. ასე მაგ., პროკლეს გრაქტაგის I თავის ძირითადი თემისის: *ყოველი სიმრავლე ემთარების რაჲთავე ერთსა განხილვისას, იოანე ფილოსოფოსი თესლისა და მარცვლის მაგალითების მოხმობით ნათლად ხსნის, თუ როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ სიმრავლის მთლიანობა (ყოლობა) ერთში არა შერწყმული სახით, არამედ როგორც შეურევნელი ერთობა. ამით იგი მიახლოებით წარმოდგენას უქმნის გამგონეს სამგვამოვნების შეურწყმელ ერთობაზე. ან თუნდაც, მაგ ციური სფეროს არსებითი იგივეობის, მარადიულობის (რაც მის ციკლურ განმეორებად მოძრაობაში გამოიხატება) შედარების გზით მარტივ, ღვთაებრივ მარადისობასთან (რაც უცვალებლობასა და უძრაობაში მდგომარეობს), ამ ორ უკვდავებას შორის არსებითი სხვაობის ცხადყოფა მოსწავლისათვის შესანიშნავი ნათელი მსჯელობით: *ცისაჲ გარდაარული შეეკრვის მოშაველსა და ერთ უქმნების მას, და დასასრული მისი დასაწყის და დასაბამ იქმნების სხუსა და პვიეს იგი უკუდავად და დაუესებელად, მაგრა კუალად და კუალად და არა მარტივად უკუდავად, რამეთუ მარტივი უკუდავებაჲ უქსევ და უცვალებელ არს, ხოლო ცის-შორისი უკუდავებაჲ — ქსევით და კუალად და კუალადითა არს, რამეთუ ვითარ მოქმედებანი, ეგრეჲა და არსებანი* (§ 50, გვ.110). ასე წვრთნის და ავარჯიშებს იოანე ფილოსოფოსი მოსწავლის გონებას, რათა მან შეძლოს ანალოგიის გზით მისწვდეს მიუწვდომელს, წარმოისახოს წარმოუსახველი, შეიყნოს შეუცნობელი.*

ამგვარად, როგორც ვნახეთ, ანალოგიის პრინციპის გამოყენებისას იოანე ფილოსოფოსი არ შეიძლებოდა მისუღიყო მწვალებლობამდე, რადგანაც წინაპირობა მისი ანალოგიისა არის ხატის, ანარეკლის გაგება და არა იდენტურობის, იგივეობრიობის ხედვა. იოანე პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეორე მეთოდს — „თანშესიგყვის იძულებითი კანონების“, ანუ ლოგიკური გზით შემეცნების გზას, ძირითადად აპოფატიკურ მეთოდს, ასევე არასოდეს მიუყვანია იგი ლოგმატების ეპქექემ დაყენებამდე და რყევამდე, რადგანაც

მისთვის ამოსავალია ღებულება – ერთი უმესთაესია, უმესთმდებარეა, უპირობოა და აქედან ამოსვლით აგებს იგი თავის აპოჟატიკურ ღვთისმეტყველებას.

დასაბუთების ამ გზაზე იგი მკაცრად იცავს არისტოტელეს სილოგიზმის „იძულებითს“ კანონებს, რომელთა გარეშეც, მისი აზრით, შეუძლებელია რისამე შემეცნება სიგყვიერი, ლოგიკური გზით, მაგრამ რომლებიც „ვერ კმა არიან“ და წყევტენ მოქმედებას, როგორც კი დასაბუთება მიაღგება დასაბამს – მესთერთს, რადგანაც „მესთერთის ნათხზთა ვერ კმა-ეყოს აღმოჩენამ, რამეთუ არიან ღმრთეებრ მთენარე“ (§ 101) და, თუ ლოგიკური კანონების მიხედვით გონებითი წედომის სფეროში „წრე დასაბუთებაში“ დაუშვებელია (ურთიერთასი მჩუენებლობა საგიობელ არს ფილოსოფოსთა მიერ: S 2562, 166r), „სამარადმოს“ სფეროსათვის იგი კარგავს თავის მნიშვნელობას, რადგანაც ეს სფერო მიღმაა (იძრრეა), მესთაა გონიერ სფეროზე. შეუცნობადი, „უენო“ ერთის დასაბუთებისათვის (ანუ „აღმოჩენისათვის“) რომ არისტოტელეს სილოგიზმის კანონები უძლურია, პეტრიწის აზრით, ეს როკლემ აჩვენა: „თუთ არისტოტელეს მიერ შესიგყვითთა კანონთაით ჩემებული სიმართლე, რომლითა ურღუევედეს პლატონს პერიპატოელნი, განაცხადა და უმღგო-ყო“ („განმარტება“, გვ.5), წერს იგი თავისი ნაშრომის წინასიგყვაობაში.

იოანე პეტრიწის, ისევე როგორც პროკლეს, დასაბუთების გზაზე ამოსავალია და ურყევი ღებულება: „ერთი უმესთმდებარეა“, „არა არს სხუა უპირველესი ერთი – უმაღო, წმიდა, მესთმღებარე თუთერთისასა“ და ამ თეზისს ეფუძნება მთელი მისი შემღგომი მსჯულობანი იმიგომ, რომ „იყოს თუ სხუა უპირველეს, ვერ-სადა კოვონ არსთა თუსი მისადგოა“ (გვ.15). და ასე, ყველა შესაძლებელი საწინააღმღეღო აზრის დაშვებისა და მისი უარყოფის გზით („ესე შეუძლებელ და უკამსო“... „არამედ ესე უჯერო და შეუძლებელ“...) იოანე პეტრიწი, მისივე სიგყვებით რომ ვთქვათ, „საღმრთისმეტყველო კანონთაებრ“, „თანგანელის (გამომღინარეობის) წესით“ „ფრიად ცხადად“ აჩვენებს რომ „არ ვინაა ერთი სიმრავლისაგან, არამედ სიმრავლე ერთისაგან“, რომ „ბუნებითა ერთსა, რომელ არს თუთერთ, – რაა არს უპირველეს.“ ამგვარად, თვით ამ ერთის საფუძვლად აღებით, ანუ როგორც თვითონ ამბობს, „შეწევითა თუთ მის ერთისაითა, უმხილებელთა აღმოსაჩენთა (უცილობელი საბუთების) მიერ“ დასაბუთებს იგი მესთმდებარეობას ერთისა („განმარტება“, § 1, გვ.12). ყოველივე ამის ჩვენებას მოსწავლეთათვის იგი ახერხებს ხან რიცხვთა მაგალითების მოხმობით, „ოდესმე შეღარებით პირველობისა და შემღგომობისა“, ხან ერთმანეთისაგან

გამომდინარეობის, ხან შეერთებისა და გაყოფის, ხან ერთიმეორეში გადასვლის, ხან უსაზღვროობის და ხან კი თვით საზღვრისა და მიზმის კვლევის გზით. უსაზღვროობისა და უმიზნობის უარყოფას კი იგი კვლავ ერთის დასაბამობისა და ზესთმდებარეობის აღიარებაში მიჰყავს: *და თქუას თუ ვინმე, არსო უპირველესი (ერთი) იყოს ვიდრემე სხუა სხუსა უპირველეს და არასადაჲ კჳოო ერთი დასაბამი და მისადგომი არსთაჲ, არამედ უსაზღვრო და უმიზნო, რომელესე შეუძლებელ. რომლისათესცა არ ეგების, თუმცა პირველ ერთისა იყო ერთი, და არცა პირველ სიმრავლისა შედგმაჲ რაჲსავე ანუ ერთქმნაჲ, თუნიერ ერთისა* (§ 1, გვ.13).

ამგვარად, უსაზღვროობისა და დაუსაბამობის უარყოფით იოანე პეტრიწი უპირისპირდება იოანე იგალოსის კიდევ ერთ ძირითად დებულებას (იმ თერთმეტი ბრალდებიდან, რომელიც ამ უკანასკნელს წაუყენეს სასამართლოზე, კერძოდ, მატერიის უსასრულობის, დაუსაბამობის შესახებ, რაც ეჭვქვეშ აყენებს გრადიციად ქცეულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ თითქოს იოანე პეტრიწი ყოფილყო იგალოსის უერთგულესი მოწაფე და მიმდევარი. ხოლო, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ იგი იმათ საწინააღმდეგოდ, ვინც ორი საწყისის სუბსტანციურობას აღიარებს (მანი და სხვ.), საგანგებოდ ასაბუთებს ერთი საყოველთაო მიზმისა, კეთილის არსებას და ბოროტის უარსობას („ბოლოსიგყვაობა“, გვ.212-213), რაც, ზემოთ ენახეთ, ასევე ეწინააღმდეგება იგალოსის ერთ-ერთ ძირითად დებულებას. ორი საწყისის სუბსტანციურობაზე, ვერაუდი პეტრიწის, როგორც იგალოსის უერთგულესი მოწაფის შესახებ, ეჭვქვეშ დგება და, ვფიქრობთ, ჯერ კიდევ შესწავლასა და დასაბუთებას მოითხოვს. თუმცა ზემოთქმული არ გამოირიცხავს იმას, რომ პეტრიწი შეიძლება ყოფილიყო იგალოსის მსმენელი მანგანას აკადემიაში და შესელოსივით და იგალოსივით გატაცებული იყო ანტიკური ფილოსოფიით, „ღმრთივი პლატონით“, რომელსაც იგი „ღვთისმეტყველების მირონსაჲ“ კი უწოდებს და განსაკუთრებით კი პროკლე დიადოხოსით, ამ „ატტიკელი“ „პლატონური“ ფილოსოფოსით, რომელიც მას აინგერესებდა, როგორც მონოთეისტური ფილოსოფიური მოძღვრების ავტორი, რომლის ძირითადი თემისიყ „ყოველი სიმრავლე ემთარების რაჲთავე ერთსა“ პეტრიწის სიტყვებით, უკუნ არღუევს ყოველთა, რმელთა დასხნეს დასაბამნი მრავალნი და შემალეს საუკუნესა მორის დამყარებული წესი, არამედ და მყის უჩინო-ჰყოფს მათ, ვითარცა ნადელაზარდლევთა“ (§ 1, გვ.12)).

ამგვარად, ღვთისმეტყველებისას პეტრიწი ამჯობინებს ჩვენების, ნათელყოფის, სახეებისა და მაგალითების გზას და არა სილოგიკის

მეთოდს (რომელსაც წარმატებით იყენებს ბუნებითი, ანუ ფიზიკური და ფილოსოფიური კატეგორიების შესახებ მსჯელობისას). უფიქრობთ, სწორედ ამით განსხვავდება იგი თავისი დროის რაციონალისტური მიმართულების ბიზანტიელი თეოლოგებისაგან, რომლებიც სილოგისტური გზით სელისას, ლოგიკური არგუმენტაციის გზაზე აუცილებლობით მიდიოდნენ ღოგმატების უარყოფამდე.³ კერძოდ, იოანე იგალოსი – ორი საწყისი ღოგმატიების მოთხოვნამდე, მატერიის უსასრულობის აღიარებამდე, ეესტრატი ნიკიელი წმ. სამების დანაწევრებამდე და სუბორდინაციონიზმამდე, სოტირიხოს პანტეუგენოსი – ბუნების (არსების) და გვამოვნების (პირის). აღრევამდე და სხვ. ეს უკანასკნელი მსჯელობდნენ რა ღოგმატებზე, სილოგიზმის „იძულებითს კანონებს“ უმორჩილებდნენ მათ, ხოლო იოანე პეტრიწი კი მიჰყვებოდა წმიდა მამათა გზას, რომლებიც არჩევდნენ ელაპარაკათ არა დასაბუთების (ἀπόδειξις) პეტრიწის თარგმანით – „აღმოჩენის“, არამედ „ჩვენების“ (δειξις) ენაზე. ჯერ კიდევ ნეტარი კლიმენტი ალექსანდრიელი აღნიშნავდა, რომ რამდენადაც დასაბუთება (=აღმოჩენა, ἀπόδειξις) არის საგნის ლოგიკური გზით გამომდინარეობა, იგი არ გამოდგება ყოველივეს დაუსაბამო დასაბამის მიმართ.⁴ პატრისტიკულ აზროვნებაში ღვთის მყოფობა (გება) არ ექვემდებარება დასაბუთებას (ანუ „აღმოჩენას“); მისი დასაბუთება, „აღმოჩენა“ (ἀπόδειξις) კი არ ხდება, არამედ „ჩვენება“ (δειξις). მაგრამ როგორ შეიძლება ჩვენება იმისა, რაც უხილავია, წარმოუსახელია („უოცნა“)? – მხოლოდ და მხოლოდ მისგან წარმოარსებულთა – ანუ ფიზიკური არსის ანალოგიების გზით, ისევე, როგორც ფერწერული თუ ფრესკული ხატები არის გამოვლენა და ჩვენება უხილავისა და დაფარულისა.

³ ამიგომ იყო, რომ თონა აქვინელი, ითვალისწინებდა რა შუა საუკუნეების პოლემიკის გამოცდილებას, არჩევდა ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელი კვამარიგებების, სამების ღოგმის, განხორციელების საიდუმლოს, სამყაროს წარმოშობის...) განსჯის გზით დასაბუთებისათვის თავი აურიდებინათ (ა. ბორგომი, 1966, გვ.48). ხოლო უფრო ადრე კი ჩვენთვის ცნობილი ბიზანტიელი ეგზეგეტი, იოანე პეტრიწის თანამედროვე, თეოფილაქტე ბულგარელი თავის განმარტებაში „იოანე თავის სახარებისა“ წერდა: „და, თუ ვითარ შეეკრა სხეულსა სიგყუაა ღმრთისაა, ამის სკუე გუარისა განხსნაა შეუძლებელ“ (A 52, ფ. 10r).

⁴ „...Мыслители греческой патристики предпочитали говорить не о „доказывании“ (δειξις) бытия Богаразличение этих терминов, как известно, восходит к логической терминологии. Аристотель. Ещё Климент Александрийский пояснил, что, поскольку доказательство есть логическое выведение вещи из более глубоких и более первичных начал, к безначальному Началу всех начал оно принципиально неприменимо.“ (С. Аверинцев, 1977, с. 33-34).

ამგვარად, პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეთოდი დამყარებულია ორ თვისებრივად განსხვავებულ სფეროთა შორის მიმართებათა მსგავსებაზე (მაგრამ არა იგივეობაზე), რადგანაც მხოლოდ ანალოგიის გზით შეიძლება დადგინდეს კავშირი იქ, სადაც სხვადასხვა კატეგორიებს დაქვემდებარებულ საგნებთან და მოვლენებთან გვაქვს საქმე.

ამგვარად, შემეცნების იმ ორი მეთოდიდან, რომელსაც იოანე პეტრიწი თავის მოსწავლეებს აცნობს „განმარტების“ შესავალ ნაწილში, პირველი – სულითი შემეცნების გზა დისკურსიული, განსჯის მეთოდი (διδασια – მიდმოგონება) მისი აზრით, ღოგმატურ ღვთისმეტყველებაში საკმარისი არ არის. მეორე გზა – გაგონების, ანუ მარტივი წვდომისა, ერთბაში განათების გზაა, როგორც მზე რომ ამოვა და მისი სხივებიც – „მარაჟანდნი“ – უკამოდ და მიუღრეკელად დაჰფარვენ ყოველსა. ეს გზა ყველასათვის როდია მისაწვდომი. მაგრამ ფილოსოფიურ ხედვებში გაწაფვის მსურველ მოსწავლეთათვის მესთაგონიერ სამყაროზე პოზიტიური წარმოდგენისა და ცოდნის შექმნის შესამე გზა არსებობს – ესაა გონიერი ხედვების მაგალითად მოხმობა, ანალოგიის გზა, რომელსაც წარმატებით იყენებს იოანე პეტრიწი თავის მსმენელთა და მოსწავლეთათვის დაწერილ „განმარტებაში“. აქ არ შეიძლება არ გაეხსენოთ წმ. მაქსიმე აღმსარებლის მიერ მაგალითის ფუნქციის განმარტება: „მაგალითი მეცნიერებაა არს ხედვისებრიობისა მიერ ყოვლითური საღმრთოთა სიგყუათა მისაწვდომელი ბუნებისაა შეცვაა, მოგონებისა უაღრესსა გამოჩინებასა მქონებელი... მაგალითი – შემეცნების დასაბამსახეობისაა არს მჩუენებლობითი მოსაგონებელთაა... ყოველი აქაა მეცნიერებაა მაღალთაათ, თანაშეტყუებული ყოფადისა მიმართ, მაგალითი არს, მსგავსებასა ჭეშმარიტებისასა და არა თუთ მისებრსა შემტკიცებულებასა მქონებელი, გამოჩინებად გულეებადისა ჭეშმარიტებისასა... მეცნიერებისებრთა სახისდასაბამთა გამომაჩინებლობითი არს მაგალითი... მაგალითი მხედველობისასა წარმოადგენს საიდუმლოსა“ (K-14, ფ.58v). სწორედ ამ თვალსაზრისით იყენებს იოანე პეტრიწი მაგალითს და ანალოგიას თავის ფილოსოფიურ ხედვებში და ამაში მას მხარს უჭერს წმ. მამათა გრადიციაც, სადაც ამგვარი დიალექტიკური განსჯანი მოხმობილია აზროვნების, გონების ვარჯიშისა და ძიებისათვის და არა სჯულმდებელობის პრეტენზიითა თუ სურვილით, რაზედაც კელაე მაქსიმე აღმსარებლის სიტყვები მიუთითებენ: „ესენი უკუე მეძიებელობით და არა სჯულმდებელობით ითქუნესო ჩუენ მიერ“ (K-14, 304).

დამოწმებული ლიტერატურა

1. განმარტება – იონე პეტრიწის შრომები, ტ. II, გამსყეს ს. ყაუხჩიშვილმა და მ. ნუცუბიძემ, თბილისი, 1937.
2. მ. გოგიბერიძე – „იონე პეტრიწის მსოფლმხედველობა“, იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. I, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1940.
3. გ. თევზაძე, 1981 – ანალოგიის პრინციპი იოანე პეტრიწის ფილოსოფიაში, წიგნში: შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორიის პრობლემები, თბილისი, 1981, გვ. 227.
4. კ. კეკელიძე – ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1960
5. მ. ნუცუბიძე – იოანე პეტრიწი და მისი „განმარტება“ (იხ. № 1)
6. დ. მელიქიშვილი, 1988 – იოანე პეტრიწის ბოლოსტყვაობის შედგენილობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის, თსუ, ძველი წართული ენის კათედრის შრომები, № 27, თბილისი, 1988.
7. Д. Меликшвили, 1991 – Христологические интерпретации онтологической системы Прокла Дидоха в богословии Иоваз Петриши, Византийско-восточные этюды, Тбилиси, 1991.
8. Ф. Успенский – Очерки по византийской образованности, СПб, 1892.
9. ა. ხარანაული, 1990 – წყროთა გამოყენების მეთოდოლოგია პროკლე დიადოხოსისა და იოანე პეტრიწის შრომებში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1990.
10. ა, ხარანაული, 1995 – ქენადები და მონადები პროკლესთან და პეტრიწთან, ქუთაისის უნივერსიტეტის შრომები, ქუთაისი, 1995.

დამანა მელიქიშვილი

მორფემათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის თანამედროვე ქართული ენის სინქრონულ გრამატიკულ სისტემაში

ქართული ენის ისტორიის მანძილზე ბევრი გრამატიკული კატეგორია მოიშალა, რომელთა გამომსატველმა ნიშნებმა ახალი ფუნქციები იტვირთეს (ასე მაგ., დეტერმინანტ სუფიქსთა და განმ-

საზღვრულ ნაწევართა ბრუნვის ნიშნებად გადააზრიანება, ზმნაში ნიუთის კლასის ნიშნის, ზოგის აზრით კი კავშირებითი კილოს ნიშნის S_3 სუფიქსად გადააზრიანება. ინკლუზივის $გუ$ - პრეფიქსის I ობ. პირის მრავლობითის ნიშნად იქცევა, სასუბიექტო ვერსიის $ი$ - პრეფიქსის კონვერსიულ ფორმებში ვნებითის კატეგორიის ნიშნად კვალიფიცირება და სხვ.).

ეს ცვლილებანი შორეულ ისტორიულ წარსულში მოხდა და ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში უკვე სტაბილური სისტემის სახითაა ჩამოყალიბებული. ამიტომ თანამედროვე ქართული ენის გრამატიკულ სისტემაში მათი კვალიფიკაცია დავას არ იწვევს.

მაგრამ, არის ისეთი ენობრივი პროცესები, რომლებიც, თუ შეიძლება ითქვას, ჩვენს თვალწინ მოხდა - ასეთს მიეკუთვნება ქართული ზმნის ინვერსიის პროცესის შედეგად S და O პირის ნიშანთა ფუნქციების შენაცვლება.

თუ გადაეხედავთ ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიას V საუკუნიდან დღემდე, იმ მცირე რაოდენობის სისტემური და პრინციპული ხასიათის ცვლილებებს შორის, რომლებიც მოხდა ამ 15 საუკუნის მანძილზე თვისობრივი თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვანია ზმნის პირთა ინვერსიის პროცესის გრამატიზაცია, რასაც, თავის მხრივ, შედეგად მოჰყვა მორფოლოგიაში დრო-კილოთა ახალი, პერფექტული (შემდეგში ე.წ. თურმეობითის) ჯგუფის ჩამოყალიბება, ხოლო სინტაქსში - სახელის მიერ ზმნის რიცხვში შეთანხმების ფორმალური პრინციპის სემანტიკური პრინციპით შეცვლა. - $უ$ სუფიქსი, რომელიც ისტორიულად ქართული ზმნის მორფოლოგიურ სტრუქტურაში S -ის მრავლობითის აღმნიშვნელი იყო, დღეს კვალიფიცირებულია, როგორც O_2 და S_3 პირის მრავლობითის ფორმანტი (გზატავთ იგი თქვენ, აქვთ იგი მათ), ისევე, როგორც ყოფილი ინკლუზივის $გუ$ - პრეფიქსი - O_1 -ის მრავლობითის ნიშნად.

გარდამავალ ზმნათა რეზულტატიურ ფორმებში (III სერიაში), განგრძობა-აღქმის გამოხატველ სტაბილური ინვერსიის ზმნებში, მანის რიგის ნიშნებმა იკისრეს სუბიექტური პირის გამოხატვის ფუნქცია და პირიქით, ვინის რიგის ნიშნებმა - ობიექტური პირისა. ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ პირის ნიშანთა სისტემის ცხრილში უნდა აისახოს რეალური ვითარება და შევიტანოთ ცვლილება: კერძოდ, სუბიექტური პირის ნიშანთა სისტემაში ვინის რიგის ნიშანთა გვერდით დაკავთ მანის რიგის ნიშნები, როგორც სუბიექტურ

პირთა მორფოლოგიურად შეპირობებული ვარიანტები და პირიქით, ობიექტური პირის ნიშანთა სისტემაში – მანის რიგის ნიშანთა გვერდით ვინის რიგის ნიშნები.

ძნელია ტრადიციის გადალახვა, მაგრამ ფორმალურ-ფუნქციური აღწერის გასამარტივებლად შეიძლებოდა გამოვეყნო ცალკე ჯგუფი (ყოლა-ქონების და გრძნობა-აღქმის გამომხატველი ზმნებისა), სადაც დატივიში დასმულ პირს სუბიექტის კვალიფიკაცია მიეცემოდა, ხოლო ნომინატივიში დასმულს (ყოფილ გრამატიკულ სუბიექტს) – პირდაპირი ობიექტისა. ეს საგრძნობლად გააადვილებდა სინქრონიაში ქართული ზმნის კონსტრუქციის აღწერას და უცხოელებისათვის სწავლებას.

III სერიის ფორმებში ვერსიის ნიშნებს (გამიკეთებია – გა-ეუკეთებეარ) ფუნქცია დაკარგული აქვთ, რაღვანაც აქ პირთა მიმართება ამ ფორმათა წარმომავლობის გამო დარღვეულია. ამიტომ, ვერსიის პრეფიქსთა კომბინაცია ყოფილი სტატიკურობა-დიურატიულობის -ი სუფიქსთან ქმნის მოდელს I თურმეობითისა, ამდენად, ვფიქრობთ, შეიძლება ისინი კვალიფიცირებულ იქნეს, როგორც I თურმეობითის მაწარმოებელი კონფიქსები: ი-ი- (ხარ); უ-ი- (ვარ).

II თურმეობითის გააადამავალ ზმნათა ფორმები, რომლებიც სტატიკურ ზმნათა წყვეტილს ეყრდნობა და დინამიკური ე-პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმებს ემთხვევა, ოღონდ შებრუნებული წყობით (გა-ე-კეთებ-ინ-ა). ეს ე-პრეფიქსი, რომელსაც ვნებითი ფუნქცია დაკარგული აქვს, -ებ თემისნიშნთან ზმნათა -ინ სუფიქსთან ერთად შეიძლება კვალიფიცირებულ იქნეს, როგორც ამ ტიპის ზმნათა II თურმეობითის კონფიქსი: ე-ინ, ხოლო სხვა ტიპის (გა-ე-თბო- და-ე-ხატა) ზმნებისათვის კი ოდენ ე-პრეფიქსი.

მედიაოქტივთა წყვეტილისა და მყოფადის ი-პრეფიქსი (მეფობს – ე-მეფა – ე-მეფებს), რომელიც სასუბიექტო ვერსიიდან მომდინარეობს, დღეს შეიძლება განვიხილოთ როგორც მედიაოქტივის ნიშანი ისევე, როგორც მედიაპასივთა შემთხვევაში ე- (დგას – ე-დგა – ე-დგება) და ე- (უყვარს – ე-ყვარა – ე-ყვარება). წარმოშობით პასივის პრეფიქსები (აწმყოში – ი-სუფიქსთან ერთად, რომელიც III პირში იკვეცება (ე-დგებ-ე-ე-ყვარებ-ე).

ღამანა მელიქიშვილი

ნათესავი, ტომი, ერი ტერმინთა მნიშვნელობისა და
ურთიერთმიმართებისათვის წმინდა წერილის ძველ
ქართულ თარგმანებში

ზოგადად ცნობილია, რომ ძველი ქართულიდან ახლისაკენ ტერმინებმა ნათესავი, ტომი, ერი მნიშვნელოვანი სემანტიკური გარდაციები განიცადეს — ძირითადად კონკრეტიზაციისა და დავიწროების მიმართულებით. უფრო ზუსტად რომ ეთქვათ, თითოეულ ამ ტერმინთა მნიშვნელობა განისაზღვრა და გარკვეულ ჩარჩოებში ჩაჭდა. კერძოდ, დღეს ნათესავები ერთი საერთო ახლო წინაპრის შთამომავლები არიან (ერთი დედ-მამის შვილების რამდენიმე თაობას სწვდება). ტომი ვანსაზღვრულია, როგორც პირველყოფილი თემური წყობილებისათვის დამახასიათებელი ეთნიკური ერთიანობისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფორმა. რომელიც აერთიანებს საერთო კულტურისა და ტერიტორიის მქონე მონათესავე გვარებს. ხოლო, რაც შეეხება ერს, ქართული ერის განმარტებითს ლექსიკონში მოცემულია ცნობილი განსაზღვრება: „ერი არის ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა. წარმომომილი ერის. ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრებისა და იმ ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაც კულტურის ერთობა“ (აქ გასაგები მიზნების გამო გამოტოვებულია მნიშვნელოვანი ნიშანი: ხარწმუნოება, რომელიც ილიას ცნობილ ფორმულაში ერის ერთ-ერთ ეკომპონენტს შეადგენს ენასა და მამულთან (ტერიტორიასთან) ერთად).

ტერმინი ნათესავი წმ. წერილის თარგმანებში ძირითადად ბერძნული γένος-ის („მოღვაძე“, „შთამომავლობა“, „წარმომავლობა“, „род протодиаконов. сщество, покаяние, имя, народ...“) შესატყვისება და ამ ბერძნული სიტყვის სემანტიკურ ელს მოიცავს.

იგი ნიშნავს 1) „მოღვაძეს“:

„ხოლო თავადმან ქრტუა მათ: ესე ნათესავი ვერ შესაძლებელ არს განსვლად, გარნა ლოცვითა და მარხვითა: მარკ. 9,29 (καὶ εἶπεν αὐτοῖς : οὐ δύναται οὗτος ἄνθρωπος εἰσέλθει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἔσθω ἡ βασιλεία τοῦ οὐρανοῦ.)“.

2) ერთი წარმომობის ხალხს, დღევანდელ „ერს“: ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, ნათესავით ასური, ზღუკვიდელი: მარკ. 7,26 (Ἦ δὲ ἦν Ἑλλήνις Συροφεινίσσα τὴν γένει): „აჲ, ნათესავი ისრაელელთა, დიდ სიმრავლითა“ (Ἰδοὺ. τὸ γένος ἢ ἔθνος) τὴν σὺν ἰσραὴλ μᾶλλον ἢ ἔθνος).

3) რაიმე კლასს, დაჭვლეტას, გვარს, ეყნას: „რავდენნი იყვნეს ნათესავისაგან მღვდელთმომადართანდას“ Ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικῶν.

ამრიგად, γένος პოლისემიური სიტყვაა, მისი ძირითადი მნიშვნელობა არის გენეტიკური წარმომავლობის ჩვენება, რაც წმ. იოანე დამასკელის „საფილოსოფიო თაყვებში“ („დიალექტიკაში“) მის პირველ, ძირითად მნიშვნელობადაა გამოყოფილი: „ნათესავი სამ სახელ ითქუძის: პირველად უკუე, მშობელთაგან, ვითარ-იგი ისრაელისაგანთა ისრაელ სახელ-ედების; მეორედ მამულისაგან, ვითარცა-იგი იერუსალიმს შობილნი იერუსალმელად სახელ-იდებიან

და პალესტინელისანი — პალესტინელად¹.

ნათესავ სიტყვის განმარტებისას საბა სწორედ იოანე დამასკელს ეყრდნობა: „ნათესავი სამ-სახელ განიყოფება: პირველი უკვე არს ისრაელი-საგან ისრაელნი — მამობით; მეორე — პალესტინელისანი პალესტინელად — ქუეყნობით...“ (შესამე — ლოგიკურ-ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა).

მაგრამ თავისთავად ომონიმური მნიშვნელობის ორ-სხვა ბერძნულში სინონიმით აქვს — მწოდ. ასე მაგალითად, „გამოსლვათას“ წიგნის ზემოთ-მოყვანილ კონტექსტში ორ-სხვა პარალელურ რედაქციაში მწოდ-ი ცვლის (იხ. გამოსლვ. 1,19; 5,14).

ამას მწოდ ლექსემის ქართული თარგმანების შესატყვისი ნათესავიც აღასტურებს. მწოდ-ის მხ. რიცხვის ფორმა ქართულ თარგმანებში, ჩვეულებრივ, ნათესავ ლექსემით გადმოაქვთ. იშვიათად — თესლით. მწოდ ამ ფორმით, როგორც წესი, ძველი და ახალი აღთქმის ტექსტებში ნიშნავს „იუდეველ ხალხს, ერს, ნათესავს, ტომს, მოღვაქას, თესლს“ (და ჩვეულებრივ, ახლავს ატრიბუტი ორ-სხვა - „ჩუენი“):

რამეთუ უკუარს ნათესავი ჩუენი: ლ. 7,5 (‘Αγαπᾶ γὰρ το ἐθνὸν ὁμοῦν); გარდააკცედა ნათესავი ჩუენი: ლ. 23,2 (Διαστρέφονται τὸ ἐθνὸν ὁμοῦν); და გყო შენ და საბლი მამისა შენისა ნათესავად დიდად: რიცხ. 14,12 (ποιήσω σε καὶ τὸν οἶκόν σου πατρόε σου ἐν τῷ ἐθνῷ σου).

ძე, აღთქმის ომურსა და მისგან მომდინარე რედაქციებში ნათესავით თარგმნილია თაქრია, ხოლო მწოდ თარგმნილია ტომით. გვიანდელი გელათური თარგმანი ასწორებს და თაქრია-ს ქართულ შესატყვისად უძღვლებს თესლს, ხოლო მწოდ-ს — ნათესავს: მაგ.: ὁ ἐθνὸς τῶν ταξαρματων ἀστῶν ἀρχοῦναι, θανάτω θανάτουσθω. τὸ ἐθνὸν τὸ ἐπὶ τῆς γῆς λιθιβαλῆστοςთιν αὐτῶν ἐν λιθίαις (ლევტ. 20,2) — რომელმან მისცეს ნათესავი თესი მთავარსა, სიკუდილით მოკლდინ. ტომმან მის ქუეყანისამან ქეთ დაკრიბობს მას (ASB) || რომელმანცა მისცეს თესლი თესი მთავარსა, სიკუდილით მოკლდინ. ნათესავმან მის ქუეყანისამან დაქოლოს იგი ქვითა (G) (იხ. აგრეთვე, დაბ. 10,32).

მაგრამ თვით ბერძნული ლექსემა მწოდ პოლისემიურია და კონტექსტის მიხედვით, მით უფრო, თუ იგი პრავლობით რიცხვშია (ტა მწოდ), შეიძლება ნიშნავდეს საერთოდ ხალხს, ხშირად — წარმართებს. ბერძნული ლექსემის ამ მნიშვნელობებს ლათინურ და სხვა ენებზე თარგმანები, მათ შორის ქართულ ენაზე თარგმანებიც ავლენენ: Θῆς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαῶν σου ἰσραὴλ (ლ. 2,30): ნათელი გამობრწყინვებულ წარმართთა ზედა და დიდებულ ერისა შენისა ისრაელისა (ლ. 2,30); Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν — გალილეა წარმართთა (მ. 4,15); πάντες γὰρ ταῦτα τὰ ἐθνη ἐπίζητῆι — ამას ყოველსა წარმართნი ეძიებენ (მ. 6,32); καὶ αἰχμαλωτισθήσονται πάντα τὰ ἐθνη — და წარბეჭდენენ ყოველთა მიერ წარმართთა (ლ. 21,24. იხ. აგრეთვე მკ. 11,17 და სხვ.).

თუმცა ძალიან იშვიათად, მაგრამ მაინც ბერძნული ორ-სხვა შესატყვისად ქართულ თარგმანში შეიძლება შეგვხვდეს ლექსემა ტომი, აღრევე ნა-

¹ საზოგადოდ ეს მაგალითი შეიძლება გამოდგეს ნათელ ილუსტრაციად ძველ და გელათურ თარგმანებს შორის მთარგმნელობითი მეთოდის განსხვავებისათვის. იხ. მაგ. ასევე: ორ-სხვა შესატყვისად ASB-ში ორ-სხვა, ხოლო გელათური აზუსტებს და ცვლის ნათესავით: ხოლო ამან ცოლად ქალწულს, ორ-სხვან თესისა მოიყვანეს (ASB) || O — ესრეთ დიდაკაცი ქალწული ნათესავისაგან თესისა მოიყვანეს (ლევტ. 21,13 — ორ-სხვა თესით).

სესხები საშუალო სპარსულიდან: *istun* — „ნათესავი, თესლო, მოდგმა, გვარა, ჯიში“ (იხ. მანდრონიკაშვილი, გვ. 379-380):

ἔειπον Ἄαρων ἡ Ἀνθρωπος ἐν τῷ γένος σου, εἰς τὰς γυναικὰς ἡμῶν τὴν ἑαὴν ἢ ἐν αὐτῶ μαθνοῦς... (ლევიტ. 21. 17) — არქუ აარონს, კაცო ნათესავისაგან შენისა, ნათესავთა შინა თქუნთა, რომლისაჲთა თანა იყოს მისთანა ბიწი (გელათ.) მგარამ: || არქუ აარონს, კაცსა ნათესავისაგან შენისა: ტომსა შორის თქუნესა იყოს თუ ვისთანამე ბიწი (AKSB).

ჩვეულებრივ, ტერმინით ტომი ძველ მთარგმნელებს გადმოაქვთ ბერძნული ἢ ფსλῆ (ლექსემა, რომელიც თავისთავად ἕνος-ისა და ἔθνος-ის სინონიმა (род, колена, племя, филы, роды и т.д.)):

სსატეშიწითაი ἔν σὺν πᾶσαι αἰ ψαῖαι τῆς γῆς (დაბ. 12,3) — იკურთხოლიან შენდამი ყოველნი ტომნი ქუყანისანი (გამოსლუათა) ἔκ τῆς ფსλῆς... — იყო ვინმე ტომისაგან ლევისა, ტომისაგან დანისა (ლევიტ. 24,11); πᾶσαι αἰ ψαῖαι τῆς γῆς (მ. 24,30) — ყოველნი ტომნი ქუყანისანი... და სხვ.

თუმცა აქაც, ძალიან იშვიათად, მგარამ მაინც გვხვდება ἢ ფსლῆ-ს თესლით ან ნათესავით თარგმნის შემთხვევები: ἐκ πᾶσας ფსლῆς (გამოსლ. 5,9) — ყოვლისაგანვე თესლისა, ἔκ τῆς ფსლῆς Ἰουδα (გამოსლ. 5,5) — თესლისაგან იუდაისა, მგარამ: ἐκ ფსლῆς Βενιαμίν (ლ. 2,3) — ნათესავისაგან ბენიამინისა...

ჩვეულებრივ, ძვ. ქართული მთარგმნელები მაკარად განარჩევენ და მკვეთრ დიფერენცირებას ახდენენ ამ ორი ბერძნული ლექსემის. ერთმანეთის ნაწილობრივი სინონიმების — ἕნოს-ისა და ფსლῆ-ს მნიშვნელობისა და, როგორც მოსალოდნელი იყო, ἕნოს-ს უფრო ფართო მნიშვნელობის ლექსემით ნათესავით (род) თარგმანი, ხოლო ფსლῆ-ს უფრო ვიწრო მნიშვნელობის — ტომით (колено). ნათესავ ტერმინის ტომთან მიმართებით გარეშემოცულობითი შინაარსი საბას სიტყვის კონაში კარგადაა გამოკვეთილი ტომ სიტყვის სიტყვაში: „რამეთუ ოდეს ითქვას ნათესავი, რომლისა ნათესავისაგანცა სიტყვით — ისრაელისა; შემდგომად ვიტყვი: რომლისა ტომისაგან? — ვიტყვი: რუბენის ტომისაგან, ვინა ლევისა, ვინა სხვათა. რამეთუ ერთი ნათესავი განიყოფების ტომ-ტომად, ხოლო ტომი განიყოფების სახლ-სახლად და სახლი განიყოფების კაცალ-კაცალ“.

ამ ცნება-ტერმინებთან მიმართებით ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე ტერმინი ერა, რომელიც წმ. წერილის თარგმანებში ორი ბერძნული ლექსემის — ὁ λαός-ისა (народ, народ, тѣла, народъ) და ὁ ὄχλος-ის (народ, народ, тѣла, родъ, родъ, родъ, родъ, родъ, родъ) შესატყვისად გვხვდება. ისინი ერთმანეთის მნიშვნელობებს ნაწილობრივ ფარავენ, თუმცა ὄχλος-ს უფრო ხშირად „ბრბოს“, „ამბოზის“ მნიშვნელობა აქვს (იგი კრებულთაჲთ არის იშვიათად თარგმნილი (იხ. ლ. 5,29). რაც შეეხება ლექსემა λαός-ს, იგი უფრო ხშირად გვხვდება ისეთ შესიტყვებაში, როგორცაა ὁ λαός τῶν θῶν, ლ. 1,20, ან τῶν, ლ. 1,21, ლ. 1,21 (ერთი ლეთისა, მისი, ჩემი, შენი), სადაც ყველა შემთხვევაში ლეთის რჩეული ერა ოჯლისხმება. კონკრეტულად კი ისრაელის ერი, იუდეველნი: πομαυεῖ τῶν λαόν μου, τῶν Ἰσραήλ (მ. 2,6) — რამეთუ შენგან გამოვიდეს. მთავარი, რომელმან დამწყოსთა ერა ჩემი, ისრაელი; Ἰησοῦν αὐτῶν γὰρ σῶσαι τῶν λαόν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀμαρτανῶν αὐτῶν (მ. 1,21) — და უწოლიან სახელი მისი იესუ, რამეთუ იქსნეს ერა თუხი ცოდვათა მათთაგან; Ἐπιήτηεν ἄστραστῶν τῶν λαῶν αὐτῶν (ლ. 1,68) — კურთხეულ არს უფალი ღმერთი ისრაელისაჲ რამეთუ... ყო ჯსნად ერისა თუხისაჲ; λαὸν σου Ἰσραήლ (ლ. 2,32) — ერისა შენისა ის

რავლისა; ὅτι ἐπεσταθεωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ (ლ. 7,16) — რამეთუ მოხედნა ღმერთმან ერსა თჳსსა.

ამგვარად, *λαὸς* ღვთის რჩეული ერის, ისრაელის აღსანიშნავად იხმარება (ისეთ ნეიტრალურ კონტექსტებშიც, როგორცაა: და შეკრიბნა ყოველნი მღვდელთმოძღვარნი ერისანი ჰეროდე (მ. 2,4) — იგულისხმება ისრაელისანი).

ერთსა და იმავე კონტექსტში ხშირად დაპირისპირებულია *ლაὸς* (როგორც ისრაელის ხალხი) და *ἐθὺς* (როგორც წარმართნი, კერძოთაყვანისმცემელნი). ქართველი მთარგმნელებიც შესაბამისად უპირისპირებენ წარმართსა და ერს: εὐφραίνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ (რომ. 15,10) — იხარებდით წარმართნი ერისა თანა მისისა; ἔρατι ἑφρουσάμεν ἔθνη καὶ λαοὶ ἔμελλόντων κεναι — რად აღიძრნეს წარმართნი და ერმან იზრახა ცუდო? (საქ. 4,25) ასევე: ნათელი გამობრწყინებდალ წარმართთა ზედა და ღიდებდალ ერისა შენისა ისრაელისა (ლ. 2,32)...

თუმცა *ლაὸς*-ს შეიძლება, ჩვეულებრივ, „ხალხის“ მნიშვნელობაც ჰქონდეს, და ასეთ შემთხვევაშიც მისი შესატყვისი ძველ ქართულ თარგმანებში ლექსემა ერთა:

λαὸς ἔστί μοι πῶς ἐν τῇ πόλει (საქ. 18,10) — ერთი მრავალი არს ჩემდა ქალაქსა ამას შინა; ἐπᾶνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τοῦτου (მ. 13,15) — განზრქნა გული ერისაჲ ამის (იგივეა. საქ. 28,27); Τὸ πλῆθος ἦν τοῦ λαοῦ προσεχόμενον (ლ. 1,10) — ყოველი სიმრავლე ერთსა ილოცვიდა;

ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ (მ. 26, 5) — რადთა არა შფოთი იყოს ერსა შორის; ὁ λαὸς προσεβόων τὸν ζαχαρίαν (ლ. 1,2) — და ღვა ერთი იგი და ელოდა ზაქარიას (იხ. ასევე მრკ. 14,2; ლ. 22,2; 20; 19; საქ. 5.266 და სხვ.).

როგორც ვთქვით, ὁ *ლაὸς*-ის მეორე მნიშვნელობის — ზოგადად, „ხალხი, კრებული“, სინონიმა ὁ *ὄχλος*, რომელსაც ქართულ თარგმანებში იგივე ერთი შეესატყვისება: ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι (მ. 14,13) — ვითარცა ესმა ერსა მას; ἑφοβήθη τὸν ὄχλος (მ. 14,5) — ეშინოდა ერისა მის; προσήλθον αὐτῷ ὄχλοι πῶς (მ. 15,30) — მოუქდა მათ ერთი მრავალი; ἦκοιςσαν αὐτῷ ὄχλοι πῶς (მ. 4,25) — და მისლევდა მას ერთი მრავალი...

საინტერესოა, რომ მოსეს ხუთწიგნულში ლექსემა ὄχλος მხოლოდ ერთხელაა დადასტურებული: ἐξῆλθεν εἰς ὄχλοι βαρεῖ (რიცხ. 20,20) — ერთთა მრავლითა. ძველი აღთქმის წიგნებში (დანიელი, იერემია, ეზრა) ეს სიტყვა შედარებით იშვიათად გვხვდება და ყველგან ზოგადად „ხალხის“ მნიშვნელობით.

ამგვარად, ვასაგებია, თუ რატომ მიიღო ὁ *ლაὸς* ლექსემის (ხალხის) ქართულმა შესატყვისმა — ერთი (რომელიც ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებში კონტექსტების აბსოლუტურ უმრავლესობაში ძირითადად ღვთის რჩეულ ერს (ისრაელს) ნიშნავდა) ის მნიშვნელობა, რომელიც მას ღღეს აქვს დამკვიდრებული და რომელიც დაკავშირებულია გენეტიკურად და ეთნიკურად ერთი წარმოშობის, ერთი ენისა და რწმენის, ერთი კულტურული ერთიანობის მქონე ხალხის გაგებასთან.

გელათის კატენებიანი ბიბლიის ერთ-ერთ სკოლიოში ავტორის მიუთითებლად (ამიტომ ვთქვითობთ, რომ შესაძლებელია, ეს შენიშვნა ქართულ მთარგმნელ-რედაქტორს გუთუნოდეს) გაკეთებულია შენიშვნა, რომელიც

მოცემულია ცდა ტომისა და ერის ურთიერთმიმართების გარკვევისა. ეს შენიშვნა ებება „რიცხვა“ წიგნის შემდეგ კონტექსტს: „ესე სახელები ძეთა გეთსონისთა და ტომთა მათთა და ერობისა მისისაჲ (რიცხ. 3; 18, A1108, ფ. 38r); შენიშვნა: „შესწავებულ იყავნ, ვითარმედ ტომი უმეტეს გარეშემცველობითი არს უფროდს, ვიდრე სახელი ერისაჲ, ვიდრემდის იყოს ტომობად, ვიდრემე გეთსონისი სახელად, ხოლო მისგან შთაოსლვად — ერთად, უბრძანებს აქა ერსა“ (A1108, ფ. 38r). ამ შენიშვნაში საინტერესო ისაა, რომ ერი აქ გვეხატულია არა როგორც ზოგადად „ხალხი“, „კრებული“, არამედ სწორედ მისი აბალი, თანამედროვე მნიშვნელობით, ტომი კი მისი შემცველია.

ამგვარად, ძველი ქართველი მთარგმნელების ცნობიერებაში ნათესავი (რწად) გარეშემცველია ტომისა (ფსაჲ); ერი (აად) — ზოგადი სახელია „ხალხისა“, „ადამიანთა კრებულისა“, კონკრეტულად კი ღვთის რჩეულ ერს (ისრაელს) მიეპარება. გელათის ბიბლიაში ერის მნიშვნელობა დავიწროვებულია და კონკრეტრეზაციის მიმართულებით უფრო ფართო — ტომის გვარებითი ცნების სახეს წარმოადგენს.

ერს ჰქონდა უფრო ვიწრო კონკრეტული ტერმინოლოგიური მნიშვნელობაც ოძრდჷსჷაჲ — ჯარისა (სამხედრო ერისა, ლაშქრისა), კადჷ რჷსჷაჲ და ოძრდჷსჷაჲ ადრდჷნ (მ. 22,7) — ხოლო „მუღვე იგი განრისდა და მოავლინა ერი თჷსი და მოსრნა კაცისმკვლეღნი იგი.

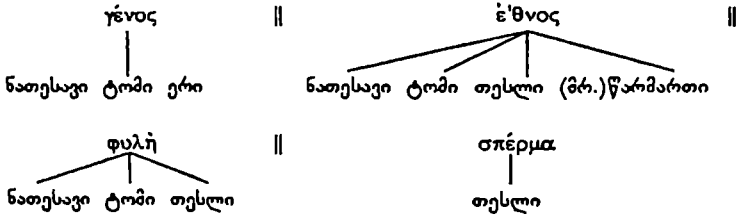
ყოფითს ენაში ერი საზოგადოდ ხალხს, საზოგადოებას, ადამიანთა კრებულს აღნიშნავდა, დარბაზის ერი — მალალ საზოგადოებას, წერილთა ერი — გლეხობას (იხ. მატიანე ქართლისად).

არაბული სიტყვა ხალხი (მდარბიონი) ამ მნიშვნელობით საკმაოდ გვიან ჩანს შემოსული. საბასთან იგი არ არის დადასტურებული. იგი გვხვდება XVIII ს-ის სიველ-გუჯრანში, კერძოდ, ერეკლე II 1791 წლის ერთ-ერთ საბუთში — „განწესებანი საქართველოს მეფის ირაკლისა ძეთა თჷსთათჷს“, „ღმერთმან თუ ქნას, მძლავრის მტრის შიშობა რომ იქნება, დასახიზნავად ახლო სოფლების ხიზანი და ხალხი შევა (სამართლ: ძველ. ტ. II, გვ. 512). ასევე, გვხვდება ერეკლე მეფისაჲ „თხოვნაში“ ეკატერინე II-ისადმი: „რათა უქჷლოს ბაქარის შვილს უმეცარი ხალხი არ აჷყუეს (იქვე, გვ. 455, 1782 წ.). სხვა კონტექსტებშიც: დაბალნი ხალხნი (გვ. 541), სოფლის ხალხი (გვ. 581)... ყველა ეს მოწმობა XVIII-XIX საუკუნეს მიეკუთვნება (1804 წლის გიორგი XII-ის საბუთი) და, როგორც ვხედავთ, ამ ლექსემას (ხალხი) გლეხობის, დაბალი წრის, პლეხისს (уезд) მნიშვნელობა აქვს.

დღეს მას გაფართოებული აქვს მნიშვნელობა და ლინიშნავს ზოგადად ადამიანთა კრებულს (народ, народ), მაშინ, როდესაც ლექსემა ერი, რომელიც ძველ ქართულში ითავსებდა ამ მნიშვნელობას (საბა, „მსოფლიო კაცი“, რაც ზოგ გამოთქმაში დღესაც შერჩა: „ერი და ბერი“), როგორც ითქვა, გამოხატავს მყარ ერთობას, რომელიც ენის, ტერიტორიის (მამულის), კულტურის (სარწმუნოების) ერთიანობის საფუძველზეა ჩამოყალიბებული.

ამგვარად, ძველიდან აბალი ქართულისაყენ ტერმინების — ნათესავი, ტომი, ერი მნიშვნელობები შესაბამის ბერძნულ ტერმინებთან მიმართებით შემდეგნაირად შეიძლება გამოიხატოს:

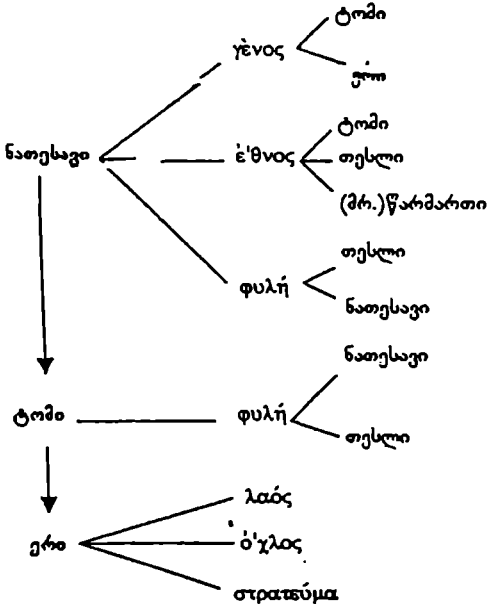
I

II

III

-

Damana Melikishvili

**Towards the Meaning of the Terms 'natesavi', 'tomi', 'eri' in the Old Georgian
Translations of the Holy Writ**

Summary

The work discusses the use of the terms meaning people, tribe, nation in Old Georgian as influenced by the translations of the Holy Writ into Georgian.

დ. მელიქიშვილი (თბილისი)

**ინვერსია ქართულ ზმნაში დიაქრონიული
და სინქრონიული ასპექტით**

ქართულ ზმნაში ინვერსიის საკითხთან დაკავშირებული ორი განსხვავებული პოზიციაა ცნობილი: ერთი თვალსაზრისი ინვერსიას განიხილავს სინქრონიულ პლანში და განსაზღვრავს მას, როგორც პირის ნიშანთა ფუნქციების შებრუნებას (ა. შანიძე). ამ თვალსაზრისით, ინვერსიას განიცდის მხოლოდ გარდამავალ ზმნათა III სერიის ფორმები (გამიკეთებია მე ის) ამავე ზმნათა I-II სერიის ფორმებთან მიმართებით (ვაკეთებ მე მას — გავაკეთებ მე ის) და, ამდენად, მანის რიგის ნიშნები სუბიექტს აღნიშნავენ და, პირიქით,

გინის რიგისა — ობიექტს.

მეორე თვალსაზრისის მიხედვით (არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფუ-რია) ინვერსია გააზრებულია როგორც ქართული ენის განვითარებაში მომხდარი უმნიშვნელოვანესი ისტორიული პროცესი, დაკავშირებული მარტივი წინადადების მექანიზმის ევოლუციასთან, რასაც შედეგად მოჰყვა რიცხვში შეთანხმების პრინციპის შეცვლა და ის, რომ თანამედროვე ქართულში მორფოლოგიური სუბიექტ-ობიექტი, ანუ სუბიექტ-ობიექტი ზმნის თვალსაზრისით ყოველთვის აღარ უდრის სუბიექტ-ობიექტს სინტაქსური, ანუ შესიტყვების თვალსაზრისით და ამ მიმართებაში პირისა და ბრუნვის კატეგორიასთან ერთად რიცხვის კატეგორიაც იღებს მონაწილეობას.

ამ თვალსაზრისის მიხედვით, გარდა III სერიის ფორმებისა (რომლებიც რელატიურ სტატიკურ ზმნათა ინვერსიითაა მიღებული), ინვერსიას განიცდის დიდი ჯგუფი ყოლა-ქონებისა და გრძობა-აღქმის გამომხატველი სტატიკური ზმნებისა, სადაც მიცემითი ბრუნვა, ჩვეულებრივ, პერსონალურ პირს ანუ ლოგიკურად სუბიექტს გამოხატავს, თუმცა პასიურს (მაქვს-მიყვარს ტიპის ზმნები).

უახლეს ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არის ცდები სათანადო არგუმენტებით ინვერსიის ფაქტის უარყოფისა და ამ საკითხის მოხსნისა როგორც დიაქრონიულ დონეზე: ობლიგატორული და არაობლიგატორული პირების დაშვებით ნაცვლად სუბიექტ-ობიექტისა (ა. ონიანი), ისე სინქრონიულ აღწერაში ამ ფორმათა პერფექტული სემანტიკიდან ამოსვლით (ი. მელიქიშვილი, თ. უთურგაიძე). პრობლემის მოხსნა ნაცადია საერთო ქართველურ დონეზე და თანამედროვე ქართულის ზმნურ სისტემაშიც სუბიექტ-ობიექტის კატეგორიის ოპოზიციის მოხსნით და ნაცვლად ამისა ნებელობის ცნების შემოტანით (რ. ასათიანი).

წინამდებარე მოხსენებაში მოცემულია ინვერსიის, ანუ გრამატიკული სუბიექტ-ობიექტის ლოგიკურ სუბიექტ-ობიექტად გააზრების, როგორც ისტორიული ფაქტის, დასაბუთების ცდა შემდეგი არგუმენტებით:

1) პერფექტულ-რეზულტატიური შინაარსის ფორმებიდან დრო-კილოთა ახალი ჯგუფის, III სერიის ჩამოყალიბების ისტორია (რაც დაკავშირებულია რელატიურ სტატიკურ ზმნებში მიცემით-ბრუნვიან პერსონალურ პირთა სუბიექტად გააზრებასთან, რასაც ზმნის დინამიკურად გაგება და სათანადო აქტიურ დინამიკურ ზმნათა პირადიგმებში მოქცევა მოჰყვა);

2) პერსონალური მიცემითის მიერ ზმნის რიცხვში შეთანხმების უნარის მოპოვება და, შესაბამისად, პირდაპირი ობიექტის სახელობითის მიერ ამ უნარის დაკარგვა, რასაც შედეგად მოჰყვა რიცხვში შეთანხმების ფორმალური პრინციპიდან სემანტიკურ პრინციპზე გადასვლა;

3) XII საუკუნის გელათის სკოლის ერთი ჯგუფის ლიტერატურულ ძეგლებში დადასტურება ოდენ ყოლა-ქონებისა და გრძნობა-აღქმის (ანუ ე.წ. „სტაბილური ინვერსიის“ მქონე) ზმნებში I პირის მიცემითის მრავლობითობის გუ-პრეფიქსით და, შესაბამისად, II და III პირის მიცემითის მრავლობითობის სისტემატურად ყუ სუფიქსით აღნიშვნა;

4) ერთპირიან მედიუმთა მაცანცანებს, მამტგრეგს, მამზორებს (მე) და სხვა ამ ტიპის ზმნათა, აგრეთვე მშია ტიპის და სხვა ამგვარ ზმნათა არსებობის ფაქტი, როგორც პირის კლების (>მაცანცანებს ის მე) დამადასტურებელი ფორმებისა.

5) შემომელანძლა, შემომელახა, შემომეჭამა და სხვა ამ ტიპის ზმნათა, როგორც ისტორიულად მეორადი ფორმების არსებობის ფაქტი და სხვა.

ამგვარად, ინვერსიას, როგორც ისტორიულ პროცესს, საფუძვლი აქვს სტატიკურ — უფრო ზოგადად — პასიურ სუბიექტიან ზმნებში, სადაც მიცემითი, როგორც პერსონალური პირი, ლოგიკურად, ფუნქციურად სუბიექტად (მაგრამ არა აქტიურ, არამედ პასიურ სუბიექტად) გაიგება. ამის შესაბამისად გარკვეული პერიოდისა და სათანადო რიცხვის ნიშანსაც მოითხოვს ზმნაში. ამდენად, ისტორიული თვალსაზრისით აქტიურ სუბიექტიან ზმნებში (და თუნდაც დინამიკურ პასივთა იმ ჯგუფში, სადაც სახელობითი

პერსონალური, აქტიური პირია) ინვერსია, პრინციპში, გამორიცხულია.

რაც შეეხება ქართული ზმნის სინქრონიულ გრამატიკულ სისტემაში ამ ტიპის ზმნათა აღწერისა და კვალიფიკაციის საკითხს, ისტორიული განვითარების შედეგად აღსანიშნსა და აღმნიშვნელს შორის სტრუქტურული თუ სინტაქსურ-ფუნქციური თვალსაზრისით დაპირისპირების გამო არან. ჩიქობავამ ჯერ კიდევ 1928 წელს თავის ფუნდამენტურ მონოგრაფიაში „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ კანონზომიერად დასვა საკითხი ფუნქციური და სტრუქტურული ცნებებისათვის განსხვავებული ტერმინების შემოღება-შემუშავების თაობაზე და ამავე ნაშრომში ნაწილობრივ კიდევაც გადაწყვიტა იგი სუბორდინაცია-კოორდინაციისა და კოორდინატების ცნებების შემოტანით, რაც, თუ ამ თვალსაზრისს ბოლომდე განვავითარებთ, თავისთავად გულისხმობს სუბიექტობიექტის ცნება-ტერმინთა მოხსნას ქართული შესიტყვების სტრუქტურა-მექანიზმის აღწერის დროს.

ასეთ შემთხვევაში სინქრონიულ აღწერაში აღარ ხდება საჭირო ინვერსიის ფაქტის კონსტატაცია, თუკი სუბიექტის პირის ნიშანთა სისტემაში ვინის რიგის ნიშნებთან ერთად შევიტანთ მანის რიგის ნიშნებს (როგორც მიცემითბრუნვიანი პასიური სუბიექტის აღმნიშვნელებს) და, პირიქით, მანის რიგის ნიშნებში შევიტანთ ვინის რიგის ნიშნებს (როგორც მიცემითბრუნვიან პასიურ სუბიექტთან მიმართებაში მყოფი სახელობითბრუნვიანი პირდაპირი ობიექტის ნიშნებს).

ამგვარად, დგება საკითხი ერგატიული კონსტრუქციის ენებში გარდამავლობის ფორმალურ კრიტერიუმად სუბიექტ-ობიექტის ბრუნვათა კომბინაციების მიღებისა.

27 აპრილს წმინდა მღვდელმონაქეთა - ქუთათელ-გაენათელი მიტროპოლიტის, ნაზარის (წმინდა) და მისთან ერთად აუცილებლად წამებული და ქუთაისში, საფიხიაზე 1924 წლის 1 სექტემბერს მოწამებულად აღსრულებული სამღვდლო კრებულის ბაგრატის (ვახაწანიძე), იმერეთის (ნაპოლეონი), სიონის (მამალიძე) და პასარიანის (სამხაჩიანი) - ხსენების დღედ დააწესა სრულად საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდმა მათთან ერთად წმინდანებად შერაცხნენ აუცილებლად უმართლმადიდებელი უკანასკნელ ეპისკოპოსი.

გათავიზებული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორების, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის მადანა ბელინიძისა და ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, სრული პროფესორის მიერ პეტროს არქივის მასალების მიხედვით მომზადებულ პუბლიკაციას.

წმინდა გვგვდელმონაქენი - ქუთათელ-გაენათელი მიტროპოლიტი ნაზარი და სამღვდლო კრებული

საქართველოს ისტორიამ ქრისტიანული რელიგიისა და ქრისტიანული აზროვნების ისტორიის რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში განიცდიდა მძიმე დროს. სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების გამო, რომლებიც მოხდა 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ, ქრისტიანული რელიგიისა და ქრისტიანული აზროვნების განვითარება და დაცვა იმდენად გაუძვირდა, რამდენადაც ეს იყო იმდროინდელი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მისთვის დადგენილი დამატებითი ვალდებულება. ამ დროს, როდესაც ქრისტიანული რელიგიის განვითარება და დაცვა იმდენად გაუძვირდა, რამდენადაც ეს იყო იმდროინდელი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მისთვის დადგენილი დამატებითი ვალდებულება.

აღივსავლობის სულის გასაცხილებლად და აღსარებლად. სამწინდელად, ქრისტიანული ეპისკოპოსი კვლავ გარდასტვინდა იმით, რომ მოწამებულად აღსარების მნიშვნელობა ერთი იმისაა, რომ ეს წლები მისთვის დიდი დროა, იგი და საიდუმლოებითა და სულიერად და მისი მოწამებულად აღსარების მნიშვნელობის გაქრობის შესახებ და მისი სულიერად აღსარების შესახებ. მოწამებულად აღსარების მნიშვნელობის გაქრობის შესახებ და მისი სულიერად აღსარების შესახებ.

ჩვენ ვიცით, იმითი სახელები - არამთავრობისა, სპარსეთისა და სხვათა ბატონობის ხანაში წამებულია. მაგრამ სამწინდელად არ ვიცით სახელები ჩვენი საუკუნის, ჩვენი დროის სახელები. რომელია მოწამებულად აღსარების 70 წელიწადი? ვინ არის იმ დროის მამების დეაქონი, ეკლესიისა და სამართლის წინაშე მოხდელი ეკლესიის მამებისა, რომლებიც არა იმდენად მათთვის სათანადო პატივის მისაღებად (რასაც მათი ქრისტიანული თავმდაბლობა სრულად გამოარჯიხავდა), რამდენადაც ჩვენი რწმუნებულად აღსარების, დამატებითი საზოგადოების, ჩვენი მშვიდობიანი და განაწესებული

მწყობისა და ერთი ქრისტიანობისა, რამეთუ გვიქონი კიდევ რამეა წინაშე დღისა. მოწამებულად აღსარების მნიშვნელობის გაქრობის შესახებ და მისი სულიერად აღსარების შესახებ. მოწამებულად აღსარების მნიშვნელობის გაქრობის შესახებ და მისი სულიერად აღსარების შესახებ.

სონტერცოსადმი მიმართვაში მონაწილეობა უკრ დასტურება მატარობით შეუცვალეს. მაგრამ ამინტის საფუძვლზე, ორი წლის შემდეგ 1924 წლის აპრილში გათავისუფლების ცოხლდან იგი დაუბრუნდა თავის ეპარქიას. მაგრამ არ შეუშვეს სამტრიალელი რეზიდენციამ და მიღებული იყო იმედი, რომ დასტურებული გახდა თავისი მისი ოჯახში შეუცვლენად თავი.

უკრტერცვლად ბატონობა მტრობაღიტი ნაზარი თავის მხმე უკრას - ბეკო დანბუასა და დამკობრას იტანდა ახალგაზრდა კომკუბურულებისა და ურწმუნო მიხელსთაგან. უკრტად ბზობის დღესასწაულზე მტრობაღიტი ბავშვებთან უკრად აბიუბის საწარმოთი ეკლესიის უკრად გამდიდრდა კომკუბურულები უკრთილითა და დანბუა-ბატონობი მიკუი-დენერ მასთან მტრობაღიტს დანბუად გაუკრულებლს გზა და სანაწილი უკრთისა. შეუდნის დამკობრას რამდენი არ იყნან, რას იყნან. მიუხედავად შეუცვრბობისა, შეუცვრბობაღიტი დანბუა-ბატონობად იყნა თავისი ეპარქიაში რეკორდ მისი პოეტილი განამარტულების დაკისების ოქმებთან არცკვდა. იგი ხმობად ჩამოიღოდა სოფელ თავისი ეპარქიის სოფლებში შეუკრ-ბილ შეუდნის უკრადგადასა და მისი წყობისა. ეპარქიებზედა საკუთესა და საბრებზე ახლევდა ზნობი დარბებებს მიკუი-ბუდა რასა მიკუი-ბუდ მდგარობენერ ქონბესი რწინაზე იგი ხმობად გამდიდრდა ქონბისი რწინასა და ეკლესიას დასაყვად. ხელყოფისაგან იყნა და საკუთესა ქონბისა.

ყოველევ ეს საკმარისი იყო ამისათვის, რომ მტრობაღიტი ნაზარი საბჭოთა სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებით საშიშ ბატონობებზე ჩაეთვალათ, და შეთავაზურება დანბუ-ბათი მასზე

და ა. 1924 წლის 2 აგვისტოს, სერვის რაიონის აღმასკომში იქნებ კუბაილუოსი ხელმწიფობით შეუდნის განცხადებ: არადნობის თემში მოვიდა უკრად გადამკობლ მიღდებ-ბა ახინერ კრებებს ამდამ და მსაკუთყო უკრადგადას.

ამ განცხადების ასლი სახანონო ბეჭდით დამწერულთა სერვის რაიონის მკლესის უფროსის მურ, რომლსაც რაი-დნასკონის ასუბეკომარის მადგელო განცხადებზე წარწე-რით ავალბს ადინბული პირების დანბუა-ბუბნას და რაი-დნასკომში წარმადგენას.

ქუთაისელ-განათილ მტრობაღიტი ნაზარისთან უკრად დანბუა-ბუბნობით იქნენ დეკანოზებზე გერმანე ბავშვბინკისალი დოლაბორბე იფროსიბო ნიკოლაძე. მიღდებლს სიმონ მკე-დლობე პოლიეკტი ვარდოსანბე, დანბუა-ბუბნობე გიორგბე. პრ-ბიტლსკონ ბესარბონ კუხინბე და მსაკუთყო დასკონ ისიდორე სიანბე

მათი წყუენის ბრადებუბა - მსაკუთბის საწარმადმდეკო არადგელო, კრების მოწრება და ადგობობი (მსაკუ-დობის დანბუა-ბუბნობობა).

სანაწილევში კ. ა. რ. მახვად

1921 წლიდან როდინო ელის ეკლესია გაყდა, ყიბუბელი იყო თებერად 1923 წლის დეკემბერში ეკლესიის გახსნის მიზნით არჩეული იქნა რადინო ელის თემის საკლესიო საბჭო. მო-რწინებუთა მოთხოვით 1924 წლის დაახლოებით 2 მასის მთა-კობამ ეკლესია დაამბურდა და ჩანბარ რადინო ელის

თემის საკლესიო საბჭომ რომდმაც მოაწინებუთა შეზი-რულობებით შეაკეთა და მსაკუთ იგი ამის შემდეგ საბჭის ერთ-ერთი წყუი გაიკრუნა ქუთაისელ-განათილ მტრობა-ღიტიან იხიბითა. რასა იგი მიმბრანბებულო და მსაკუთ-ბინა ეკლესია გადამწეკტრდა, რომ 2 აგვისტოს შობა დღეს მტრობაღიტი ნაზარი თავისი საწარმადმდეკო კრებულობითი ჩამოიღოდა როდინოელში. აკუთხიბუდა ეკლესიას და კ-რას წარეასაც დააყენებდა. 30 ივლისს მტრობაღიტს ქუთა-ისის საკუთებო კრებულის წინამბეჭდვისათვის, დეკანოზ გ-სილ დოლაბორბისათვის, გავეზუნა რადინო ელის ადგ-ობობი მიღდელი დანბუა-ბუბნობე გიორგბე, რომლსაც მისთვის გადამკობლ მიღდელი დანბუა-ბუბნობისა სა-მღდელი კრებულისათვის. რასა 2 აგვისტოსათვის მომზ-ადებულებენ (სთავის მასალისა და ბარგობა) რადინო ელის ეკლესიას საკუთხიბუდად ხუთშობისა, 31 ივლისს მასთან მიხუდან ეკლესიის, იკონოსტანის გამკუთებულო გრეგორე თ-კოქობი და რადინო ელის რელოგობი საბჭის წყუთა ეკ-გოლ რეზინბე, რომლსაც გამკუთხიბუდათ მტრობაღიტის ბრანბება, რომ შობისა 2 აგვისტოს, 10 საათის მატრებულ-უნდა გამბზარებულებენ რადინო ელის საკრებულის წინ-ამბეჭდვას დეკანოზ ვასილ დოლაბორბისა უკრადგელო ეს უკრ-ბებუბა დეკანოზ გერმანე ბავშვბინასა და მსაკუთ დასკონ სიან-ბისათვის. 1 აგვისტოს საღამობი დეკანოზ, იფროსიბო ნი-კოლაძის და პრბიტლსკონ ბესარბონ კუხინბისაგან აკრბებს რომ ნაზარი მტრობაღიტთან უკრად 2 აგვისტოს უნდა გა-მბზარებულებენ რადინო ელის ეკლესიის საკუთხიბუდა 2 აგვისტოს დღის 10 საათისათვის ყველად ქუთაისის სა-დგურში, მოიყარა თავი მტრობაღიტს ახლად თავისი ორი ახალგაზრდა მისიხუდა. მისწინალები - არჩილ და ნიკ-ოლაზი აქვე მოვიდა მიღდელი დანბუა-ბუბნობე კანბანდა, რომლსაც თავისი 10 წლის შვილი კოლკუბუბე. მსაკუთებდა ნაზარი მ-ტრობაღიტს იგი მბადობლად მოიწია ჩასხდნენ მატრ-ბეზლს, რაიონის სადგურში, მტრობაღიტსა და მის ახანბზ-არ-კრებს მანდარე მისისთევის, რაც მსოფლი მიღდელი მოკრბ-ბის აჯინბანდა. ადგობობი უფროსბა და ეკუთმბრად სამწე-რდას და შეკისების შემდეგ სადგურის უფროსსა სამტრ-ბელო დანბუა-ბუბნობე მასი; ვაშვებისა

დაახლოება, ხუთის ნახეარსე ჩაეიდნენ სადგურ ხეობში სადაც მტრობაღიტსა და მის კრებულის დანბუა-ბუბნობე ადგელო-ბობი მიღდელი პოლიეკტი ვარდოსანბე, საკლესიო სა-ბჭის წყუი, გრეგორე სიანბე და რადინო ელის ეკლესიის მიღდელი გიორგე საკუთხიბუდა და ორი უკრბი; და წარ-ყვანეს რადინო ელის

სანამ საღვთებად მოქმადებობდნენ, მტრობაღიტი, ცობ-ბით იყენ ეკლესიის მუხობლად მცხოვრებ მსაკუთ რეზინბას სახლში ჩაეყენეს მოსასვენებლად.

დაახლოებით 6 საათისათვის გაიხსნა ეკლესიის ზარების რეკე და მიმბრანდა მტრობაღიტი, ლოცვის დროს მის სა-მღდელი კრებულის შემოწერება სერვისის წმ გიორგის ეკლესიის ყოფილ წინამბეჭდვით მიღდელი, სიმონ მკლესობი 1908-16 წლებში სასულიერო-ზნობობი გახუთას. მსაკუთ

საქმებს" რადიკო-გამომცემელი და 1913-15 წლებში სა-
ღვთისმეტყველო-ლიტერატურული კურნალის „აქანადის“
რადიკო-დასავლეთის ეპარქიის სასულიერო სასწავლე-
ბუღის ყოფილ ზედამხედველ, რომელსაც ამ დროისთვის
წინაშემული ჰქონდა სტამბოც. განუთოს გამოცემის უწყვე-
ლად და ქუთათიდან გამაღდებლო. სურათი შინაპატიმრობაში
ამუშავდა მასისთვის იმ დროს რადიკალური „რელიგიური“
სახეობების წევრებს შეეცდობინებინათ, მიტროპოლიტის
სურული მრანწილებაში ეკლესიის კურსხევენი.

შეხვედის და ცისკრის ღოცების დასრულების შემდეგ,
დაახლოებით 9 საათისათვის რადიკალის საეკლესიო სა-
ბის წევრებს საზღვდელი კრებული იქვე მცხოვრები მათე
სიზნისის სახლში წაიყენეს საცახშირად ტრანკუნიზანტი. ზალა-
ში მათთვის წამლებდებოდა. ათეანე კი დასხდენდნენ სამრე-
ულო საბის წევრებს და მოწყვეტილ მტრუბურებს. განაშნა ერთ
საათს გასტანა რას შემდეგაც საზღვდელიება არზადა და
მურე დღეს მწრველმა მკვდლებმა - გურმანე ჯაჯანიძემ, სო-
მან მკვდლეთი და რადიკალის ეკლესიის მოხელეებმა იღუ-
ბენს დამტყნე გიორგიანე - ნაზარი მიტროპოლიტის ერთად
სარების საეკლესიო ღოცები წაითხიეს რას შემდე-
გაც მიტროპოლიტი (კაცეც რასბიშ მარხენეს დეკანოზი გე-
რჯინე ჯაჯანიძე და მკვდელი სომან მკვდლები კი „ზალაში“
დაქენდნენ დასახლებულ მაგალიზე გაწვლილ საწრულს სხეუ-
ბი მღვდელ პოლივეტც ვარდისანისის გარდა, რომელიც თა-
ვის ცოლისმასთან წაისულიყო, რადგანაც აქ ადგილი ადარ
იყო მეზობლისა გადამეყენებით დასახლებულად.

საეკლესიო საბის წევრები კი სტერტიკალი ერთად ათე-
ნიე განაგრძობდნენ ვანაშობას და საუბარს თუ როგორ დაი-
მტე ეკლესიამურე როგორ აღადგინეს და მოაწვევეს და სხვა.
მასთან ერთად იყო პროტიერიაკონი ბესარაონი კუხინოვიც. შე-
ადამის 12 საათი იქნებოდა, რომელსაც ჭიშკართან მიუერა-
დებელი ჩამოღოცის უეროში თანამშრომელი და რადიკო-
ლის თემის საბის თამეკლიმარე მილოციკლებთან ერთად
მუშენდნენ სახლში და თვის დადებდნენ მძინარე მოძღვრებს. მო-
ურეურე თოქები და უბრძანეს სასწრულად ადგომა და გაყოლა
რარბში სორენე დეხ ბოკაეთი“. მას გურმანეს მანდატი მოუ-
თხოვა რასხედაც მათ უნახებთან მანდატი ჩვენ თხოთან
გარა და ათეანე უბრძანებიათ, გამოსვლა შემდეგ მოუთხო-
ვით მღვდლების უეროში“. მიტროპოლიტის გადმოცემა გე-
რჯინს უკადრებია - ვერც მღვდელთაგანს და ვერც დასა-
ხლის - გერგოლე ჩუბინისის და დომნიკას, რომელიც თოქები
ტარდა და ეხეცებოდა. თათ დაქენებინათ მღვდელთაერთი-
თისა ბოლოს რადგანაც დაუნებოთ ითხოვდნენ და ევირო-
დნენ პროტიერიაკონ კუხინისის ჩვენებობას გამაურამყევა
დასახლისათვის დამას და შესულა მიტროპოლიტის თო-
ბინე. შეველი კარი, რომელსაც შეველი, ნაზარმა გამოიღო. მას
მე უთხარა, რომ მათთვის კაცები უნდა იყენენ, თხოვლობენ
ჩყოლის და ამბრძინე-მეთეც ამ დროს ერთი შერგითი შემო-
ულა მურე კი თოთხარი კართან იდგა. მისაც წინადებდა
ახლეუ ადვეტი და ჩაიკეთა. ნაზარმა მოითხოვა მანდატი, მაგრამ
მანდატის ჩვენებაზე უარს ამბობდნენ და დიუნებით მოითხო-

ვდნენ ამდგარყო, თორუ გესეროთო. ნასარმა უთხარა: შეე-
ძლიათ მესრულით და მომკლათ ჩემს მიკლესიასთვის კარგედ
იყოფით. მანებს გაუგებნებთ მიტროპოლიტი ამ დროს მე მათ-
ღურს თოქი და მათთან გადი აქედან“. კაროდან კი უეროსს
დაუნახა რას უერები, ჩქარა მოიღვეო ხელი და გამაადგო
აქით“. მანში მილოციკლები მიუადგა. სტაკა ხლებდა ავღო
ლოგრიოდან და ხელის გუბით გამაადგებ ზალაში მარტი კე-
რანგის აშარა. ზალიდან კი ათეანე, სადაც დაკეებულა
მღვდლები იდგნენ. იქ შექენდნენ. მანში მოურენდა ნაზარი
და უთხარა: შეგძლიათ მამკლათ ახლეუ მომკლათ. მაგრამ
ამ მხელ დამეში ვერ წამაიღო და მოსიხებუა განმყოფობით;
მანდატი თუ ვნ იყენენ მაგრამ იქაც არ უქენებიათ“. შოქნა
წუხელი, ტრალი, შურადალებული, სიხოდენდნენ მიტროპოლიტი
დღამადე დატეუებინათ. მილოცის უეროსს ხუბი უნდაო
- კარგი ანდად იყოთ და სასამეგობრე მღვდლებისათვის
მოუთხოვა გაყოლა სინამდევლეთი კი როგორც თოქი მასევე
ჩვენებოდან ჩანს მას შემბნება მღვდლებისა და იქ შექენდა
- კარგი ანდად იყოთ და სასამეგობრე მღვდლებისათვის
სახლის წინააღმდეგობისა, ყარაული დატეუებუა ამასობაში
გერგოლე ჩუბინისის და მანდატულ მღვდლებიც - იყო
თხოვო ნიკოლაი და ეისლე დოდაბრემოდ - მოუთხარეს რა-
ურენტი კანაძე ადრევე წასულიყო და მას შეხვედნენ, რაც და-
არწინებდა, რომ დღამადე მიტროპოლიტს ხელს არ ახლებდნე-
ნ. ყველანი ვერ სოფლის კანკელარისსკენ წაიყენეს ცოტა
ხნის ბეჭობის შემდეგ კი სეროისკენ გაუქენეს გზას.

ბელო და დარუბლონი დამე იყო კრებულის წინამძღვარს
- დეკანოზი დოდაბრემოდის მოუთხოვით ბორკლების დადება
ინით უნახახებთან - სად თოთხარი რეკინის ბორკლებით, ჰქენ
საბოთა ეკლესიაში ბორკლებს არ ვადებთო“. ამხე მამს სიმო-
ნი უთქვამს - მანწრები ზომ იზოვებდა და მარათა გადამებთან
და ისე ვეკეთებდითო - ამას თხოვლობდნენ თოთხარს იმის გა-
მა, რომ გაქეცე არ დაეწამებინათ და არ დაეხეცათ. ევე შე-
ცნებულა კი ქრისტეს მოწამებრე გზას მასხედენს წმ მამე-
ბი ძალით აკარეს და გზას გაუქენეს და მარადეც. მილოცის
უეროსისა განსახა - თუ თენმენ გაქეცეა დაპირისა ესრელი-
თი“. 28 წლის თემის საბის თამეკლიმარე პროტიერიაკონ ამა-
დგანარდა განსაკუთრებით აქტიურობდა, ყარაობდა და იხო-
ქებოდა რელიგიკლებთან ახლეუ დატეუებუა და გაგაბათებო
(სწრედ მისი ჩვენება ჩანს გადამწვეტეტი საბოლოო განაჩენ-
სათვის - ეკლესიის კურსხევეა მოგონილი საბათი იყო არაღე-
გარული მათგანობის საწინააღმდეგე კრების მოწყობის მთ-
ხნით გამაბრუნებლო“.

შუადამენს გადაცილებული იყო, დაახლოებით ორ საათზე
ისინი ურასყენდნენ თათს მამაწყვეტის არ გასულა ნახევაში
სათით, რომ იქვე შემოვიყენეს ნაზარი მიტროპოლიტიც. ევე მო-
შეული თამეკლიმარე უერებოდა.

მას შემდეგ, რაც შეპაროდნენ, რომ მიტროპოლიტს დღამ-
მდე არ ახლებდნენ ხელს და მღვდლები დღამდე მჩაყენეს
მილოცის უეროსს და თემის საბის თამეკლიმარე შემბრე-
ნებლობდნენ ამისთვისა და ოცნათების თანხლებით მიტრო-
პოლიტის წასაცანად; თუ ნებით არ წამეგეცებოდა

მეტროპოლიტს, წინასწარ ზედ დავაშიადეთ უნდა, რომლის საშუალებით უნდა წამოვიყვანოთ. წერის მადლობით უფროსი თავის მხრეზედა მას უბრძანებდა. მეტროპოლიტი ურუმზე ძალიან დაეხიდა ტირილით და ისეთი ურუმზე იყო ეკლადით ტარზე მადევილი. მაგრამ ურუმ იქ ჩავიყვითოთ - ირწმუნებენ მეუბნებათ მეტროპოლიტს უფროსად - არ ვაპირებდი ურუმზე და ამბობდა: შემიტოვებ ნაწილით, მე უნდა მანამთი ასე როგორც აწამეს იესო ქრისტე რადგანაც მე ვარ მოსული თქვენს ამხარვეზებულად. რადგანაც ბელით ვერ შეუძლებელი წიკუნასა შევართო ბაწრით და დავაწერეთ ურუმზე გზამთ ვეროდა მე ვარ ქრისტე დემოკრისი მორწმუნებ მანამდენ ურველი სომხანსტები, როგორც აწამებდნენ ურველები ივით ქრისტესით. გზად გამოთარის ცხადმდის სასლიშო სადაც მღვდელი პოლოცევი ვარდისანთი იყო და ისიც ურუმზე დასვენს მეტროპოლიტს უთქვამს: ამბო... პოლიციტიამობრძელი, მობრძენდი მხვდაც დაკრული ვარ ურუმზეო. დამწუნებულ ვარდისანთის სმ არ ამბოვდა და ახე ხელად წიქსში, გათუნებდნენ ურთი სახით იქნებდა. რომ მათებენ სერის კანცელარიაში. მღვდელსა ვარ: ჩანახსენის უბნობად და შეუდგის იმ ძაპარათსხში. სადაც დანაწიქის მღვდლები იუბენ იმ დაშე, დამწველები - ნაწიქებ მწველსადაც იმ მღვდელს უფრისა და მორბენ საღვრებულად, ჩამღვდენს და დარქის ჩასხვდება. თან: ისინი თებდებოდა, რომ სავთივანებ აქანკობდნენ მეტროპოლიტს მღვდლების იმთითი საინისელი მიუბნედი გამოთინასა, კანცელარიაში წინ სათი მოთავის მორწმუნებულს იმისი მოთხოვნიდნენ მღვდლებს გათავისუფლებს ეკლესიას საკრიტიკებლად, ისევე რადგანაც გაფრეს წიკუნა, იქსაწებდნარ შეპრებულსა და მღვდლან.

არჩხანისა 4 აგვისტოსის სახარის იმეტროპოლიტი და კათოხეს და სხვანი კრებულთი კრებასადაც ირწმუნებენ ქრების მანამდენ ბრძიდებთი გადგაზარქის ქუთაისში.

იქ საჩქე გამოსახებლად გადავაქ: ქუთაისის მანისის პოლიტბიროს მამ რწმუნებულს თანამდენს რამდენიც 6 აგვისტოსის დასაქიხი პეტიციების როგორც საჩქეის მისახეზად ზიანს ჩანს იმს და კათოხეებ: დავარდებულს 18 აგვისტოსს ხოლო ურწმუნებულს დღეს 19-ში, მამამ რადგანაც მეტროპოლიტი ნახარის სათიხის სახელგებლი კრებულთი ჩვეულებრივ საღვრებულსა წიკუნის ავადებდნენ ხოლმე ქუთაისის საკათედრო სასარში დიოკოსი მისათხოვნი ურწმუნებლის იმევე ქუთაისში გათვინებლი იქსა დღევინებლან მე ქუთაისის მანისის მამ მამ რწმ თანამდენს ნიშნის განგებლი რ საჩქე მამ მამ მრავლებლის გათხე ქუთაისად მორწმუნებულს ლეკია ნახარის დეკანოზ ჯავახიანის გუბანსენის მღვდელს ვარდისანთი პოლიციტიისა პროკოდიკოსი, კუთხანთი ბესარიონისა. მამ მღვდელს სიკანს იმადგარეთის ბრძიდებებს სერის რაბანის რაბანობისადაც იუბის. ავადობობთი ხელისუფლების წამომადგენლებს წინა დანახიხობის გაწვევის ხელისუფლებისა და კომისარტის დღევინების ებნებში და წინაღობებობითი პოხულის მბატობისი ბრძენის ხელგანთი ნებდებურაველი და გადამკრებულსა მარქანდებობის იმადგომის წარმომადგენლებს რ საჩქე, ეკლესიებისა და წინასწარ დასაქიხობის გაგონებულსა იკუნისა და დავადებურ მამ მღვდლის და

ბრძიდებულების და კათოხის გაგონებებსა შეწვედეს და იქნეს გამატანელი ბრძიდებულების მამათი დადგინებულად.

განასტენს ტრადიციები იუსი ბოლომდე 1924 წ. 1 სექტემბერს კი იმევე შინასი მიერ როგორც ეზნაზე დაწერული დღევინებულების საწვეულებზე დანამდებელ სხვის ხელი სასულგით პირად მეტროპოლიტი, ლეკია, დეკანოზები - გერმანე ავრამიძე, ივთაროვი ნაკობაძე, მღვდელს სიმონ მღვდლისი და არქიდაკონი ბესარიონ თეობანძი: »В устройстве контр-революционной цели, нелегального собрания в соотривлении местной власти Саярского района... обвиняемые... в селе Родиноули Саярск. района соборы внов(ь) осветит(ь) церко(ь) в селе Родиноули. собрали местных священников и верующих в доме местного жителя Матвея Чубинидзе и во время ужина вели иштацию против советской власти среди масс.»

მოდგვართა ბრძიდებს მამდებოდა იმბოცე. რომ იმეტროპოლიტი ნახარის ლეკია და იყო ნანასმარადევი საღვდელთა ქრების გადამსდღოსათვის. ივთაროვი ნაკობაძე და გერმანე ჯავახიანი ნანასმარადევი იუბენ ახალი საღვდელსა რეკორმის წინადადებულ აქსოური ბრძიდოსათვის. მღვდელს სიმონ მღვდელს კი რედაქტორ-გამამტებელი სასულგო-ნებობის გასხვის მამარქის საჩქეისა. რომლისაც მღვდელს იქსა ხატული, ურწმუნებ მამარადევი, იქსა და რწ იმ მაროლის განსა განგებობდა. მანამდენამდე იყო 1921 წლისად.

ამის თან დავართ ავტოსტოს ავანტიების მარქხელ ამგვრად. 1924 წლის 1 სექტემბერს საგანგებო სახელის (временная тройка) გადამწვეულებითი იმბოლი ამ ხო საღვდელსა მამს მესადაც საღვდელსი. რაც იქნის მამარქის იმბიდეთი იმევე დღეს იქსა აღსარებულსა.

გარკობისა საგანგებო საკრებოსა და იქ წყალწარადის ხეზის უბნადლის სასადაღის ბოლოში, დახტოვებს იმბრლის პირას იმბობდა. ხეზობად წავიდა მამა დიადანის უბნისკენ და იმბორდა.

ეს წინდაც იმბების იმხელ აღსამდენს ქრისტესისა საჩქე ბედაც მათ არ გათახილი მამარქად არ უარყვის ქრისტე არ უარყვის ეკლესიადარ უარყვის ქრისტეარქი რეკული. იმბი აგრად უყვარს და გახვდა დიადანის ქრისტეარქი მებნებისათვის მორწმუნებულს აღსარებულსა.

დამარქებებს ვერ დათახინეს ვერ დათხიეს ამქვერბორ ცხოვრება. შეგანეს და შეწვეულებულნი მათსახებელ იქნენ ქუთაისის პოლიტბიროსა იტბებობი ეთნოსანსარებელ მამ მამ და ვინ იყოს სხვად ვინ განსაღვდელს ეკლესიას იმბ.

P.S. - სერგის რაჯამანსკოვის თავებდომარის ვ მანგვრადებს რეგებენ და კათოხის დროს მეტროპოლიტს უთქვამს: პრავდლი ხალხი ურველითის დავაზავებელ იბრძება საწმუნებობისათვის თათოსულებებისათვის და ამ რწმს წველბასაც არ დატოვებს ურწმუნებულად. დღვი დღვი არ ვადაღ მას შეზებელ - მელი გეგვებს რომ წმინდა მღვდელბომარისა ნახარის - ამ სმეტის საგუბრის ბოლოს მარცხ მოვლებს ვერს ქარველი ვერ.

დავანა ვალითიშვილი

დასავლეთის ეპარქიის სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი გაზეთი „ზინაური სამეაზი“ /1908-1916 წწ/ და „იბერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ქმობა წმიდისა მთავარმოწამისა, ძლევამოსილისა და საკვირველმოქმედისა გიორგისა“

1995 წლის 19 სექტემბერს, მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის გაფართოებულ კრებაზე ღვთის განგებითა და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მწყემსმთავრის, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უნშიდესისა და უნეტარესის, ილია II-ის ლოცვა-კურთხევითა და ძალისხმევით სხვა ქართველ ღირს მამებთან ერთად წმიდანებად შვირაცხნენ ჩვენი დროის მღვდელმონაზონი: ქუთათელ-გაენათელი მიტროპოლიტი ნაზარი ლეჟავა, მღვდლები: გერმანე ჯაჯანიძე, იეროთეოზ ნიკოლაძე, სიმონ მჭედლიძე, პროტოდიაკვანი ბესარიონ კუხიანიძე, რომელნიც დახვრიტეს ჩეკას ბრძანებით 1924 წლის აგვისტოს მინურულში¹ ქუთაისში, საფიჩხიას ტყეში. ხუთივე ეს, ან უკვე წმიდა მღვდელმონაზმე, იმერეთის ეპარქიის ღირსეული მოძღვარი იყო იმ უღვთო, სისასტიკისა და სისხლის წვიმების ხანაში...მათ არა მხოლოდ თავიანთი აღსასრულით, სისხლის დათხევით, ნათელყვეს მონამეობა ქრისტეს რჯულისა და მცნებებისათვის, არამედ მთელი თავიანთი ღვანლშემოსილი ცხოვრებით...

სამწუხაროდ, ჩვენ, კონფორმიზმისა და კომპრომისების გარემოცვაში აღზრდილებმა, არ ვიცოდით ჩვენი საუკუნის მონამეობა სახელები, სახელები ღვთის სამსახურში სიცოცხლეგალეული ქრისტეს მცნებათა მცველებისა. ამ ღირსი მამების ღვანლის, ეკლესიისა და სამშობლოს წინაშე მოხდელი ვალის მოხსენიება კი გვემართებს არა იმდენად მათთვის სათანადო პატივის მისაგებად (რასაც მათი ქრისტიანული თავმდაბლობა სრულიად გამორიცხავდა), არამედ უფრო ჩვენი რწმენადაკარგული და ცოდვებით დამძიმებული საზოგადოების, ჩვენი მშუოთვარე და გზაბნეული ახალგაზრდობის სულის გასაცხოვრებლად და აღსაზრდელად, ერის დარღვეული სულიერი ცნობიერების გასამთლიანებლად.

სამწუხაროდ, ქართველმა ერმა ვერ გაიგო და ვერ გაიცნობიერა მათი მონამებრივი აღსასრულის მნიშვნელობა: ერთი იმიტომ, რომ ეს მხარე მისთვის დიდხანს, წლების მანძილზე დაფარული იყო და

¹ ზუსტი ცნობებით (არქ. საქ. №1627, 590) დახვრეტის ბრძანება საგანგებო სამეულის მიერ გაიცა და აღსრულდა 1924 წლის 1 სექტემბერს

საიდუმლოებით მოცული. მეორეც, ამ გზის მნიშვნელობის გაცნობიერებას დრო და მანძილი სჭირდება... და ეს მაშინ, როდესაც სწორედ ამ მონამებრივი გზის მნიშვნელობის გაცნობიერებაა ერის სულიერი და ზნეობრივი გადარჩენისა და ხსნის ერთადერთი სწორი ორიენტირი. ეს ორიენტირი კი დაიკარგა ჩვენი 70-წლიანი ისტორიის მანძილზე და სწორედ ამან მიიყვანა ჩვენი საზოგადოება ზნეობრივ დაცემაზე.

მაგრამ ეს ზნეობრივი დაღმასვლა 70 წლის წინ არ დაწყებულა. უფრო შორს რომ არ წაივადეთ, ჩვენი საუკუნის დასაწყისში ათეიზმით დაავადებული ქართველი საზოგადოების დარღვეული სულიერი მდგომარეობის წარმოსადგენად 1907 წლის აგვისტოს ბოლოს ილია ჭავჭავაძის, ან წმ. ილია მართლის, საზარელი მკვლელობის ფაქტიც კმარა.

და შემთხვევითი არ არის, რომ ილიას მკვლელობიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, წმ. გაბრიელ ეპისკოპოსისაგან ხელდასხმული მღვდელი, სიმონ მჭედლიძე, ერთ-ერთი წევრი იმ წმიდა მონამეთა კრებულისა, ქუთაისში, სადაც მაშინ დულდა კულტურულ-ლიტერატურული ცხოვრება, აარსებს სარწმუნოებრივ-ზნეობრივ გაზეთს, რომელიც აგრძელებს ილიას გზას და მიზნად ისახავს რწმენადაკარგული, დაბნეული და პარტიებად დაქსაქსული საზოგადოების სულიერსა და ზნეობრივ აღზრდას, ქართველთაგან თითქმის მივიწყებული და უგულვლებელყოფილი ქრისტეს რჯულისა და მცნებების, ქრისტიანული ზნეობის კვალად-გტებასა და აღდგინებას.

მღვდელ სიმონ მჭედლიძის მიერ დაარსებული ამ გაზეთის მიზანდასახულება ქვესათაურშივე იყო გაცხადებული: „სარწმუნოებრივ-ზნეობრივ-საზოგადოებრივი გაზეთი“. ამ ყოველკვირეული გაზეთის (რომელმაც თექვსმეტგვერდიანი ურნალის სახე მიიღო) დანიშნულებას მისი რედაქტორი ხედავდა საზოგადოების სულიერსა და ზნეობრივ აღზრდასა და მოძღვრობაში. მისი აზრით, გაზეთმა ჭეშმარიტი მოძღვრის როლი უნდა შეასრულოს, მან ხელი უნდა შეუწყოს ერის სულიერი კრიზისიდან გამოყვანას ჭეშმარიტი გზის ჩვენებით. დრომ მოიტანა და გაზეთი ეკლესიას უნდა დაეხმაროს ხალხის ღვთისაყენ მობრუნებაში.

მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის ჭეშმარიტი რჯულის ქადაგების ამ ახალი, უჩვეულო ფორმის აუცილებლობა გამოიწვია იმან, რომ XX საუკუნის დასაწყისი საქართველოში აღინიშნებოდა ათეისტური აზროვნების გავრცელება-დამკვიდრებითა და რწმენასა და ეკლესიასთან სამკედრო-სასიციოცხლო ბრძოლით. ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლისას მისი მონინააღმდეგეები ფართოდ იყენებდნენ იმ დროისათვის უკვე საკმაოდ მალალ დონეზე მდგარ და პოპულარულ საშუალებას, ბეჭდვითს სიტყვას: „ერმა ღვთის სახლის, ეკლესიის გზა დაიკინა და ცრუ მოძღვართა გავლენის ქვეშ მოექცა. სასწრაფოდ შეთვისა მან გარედან მონაბერი ღვთის უარყოფელი მოძღვრებანი“, ვკითხულობთ „შინაური საქმეების“ 1908 წლის ერთ-ერთ ნომერში

„სეფეველელის“ ფსევდონიმით დაბეჭდილ სტატიაში „სარწმუნოება და მისი უარსმყოფელი ჩვენში“. მოზღვაედა „გარედან მონაბერი“ ათეისტური ლიტერატურის თარგმანები, ლიტერატურისა, რომელიც უარყოფდა ლმერთს, უარყოფდა სამყაროს ლეთაებრივი შესაქმნის ჭეშმარიტებას; ქრისტეს მოძღვრების ნილ ხალხს სთავაზობდა მატერიალისტურ-ევოლუციონისტურ მოძღვრებებსა და სულიერებისაგან დაცლილ ლოზუნგებს. მატერიალური თანდათან სდევნიდა სულიერს და პრაგმატიზმი თელავდა ზნეობას. საქართველოს სამღვდელოებას დემილი უნდა დაერღვია, პასუხი უნდა გაეცა ამ მძაფრი და დაუნდობელი შემოტევებისათვის. მწვავედ იდგა საკითხი ქრიატიანული. ქადაგებისა ეკლესიის გარეთაც, საქართველოს სამღვდელოების საკუთარი გამოცემის, საკუთარი გაზეთის საშუალებით: „იმედი უნდა გვექონდეს, რომ ჩვენს გამოცემას, თუ იგი მოსამსახურე იქნება ადამიანის დანიშნულებისა, და მის მისაღწევ საშუალებათა გზის მაჩვენებელი, მკითხველს ეყოლება“-წერს სიმონ მჭედლიძე სტატიაში „სამღვდელოების მომავალი კრების საყურადღებოდ“: „თქმა არ უნდა, ყოველი ახალი დანყებულება, რაც არ უნდა ჭეშმარიტ გზას ადგეს იგი, ეწოთირება უჭვევ საზოგადოებას. მით უფრო საჩოთირო და ძნელად გასაგები იქნება იგი ეხლა, როცა სხვადასხვა ცრუ მოძღვართა დაიჭირეს საპატიო ადგილი... ხალხს მოძღვარი ეჭვრება. უამსოლდ მას არ უცხოვრია დევერ ცხოვრებს, რაც უნდა მალალი შეიქმნეს მისი კულტურა. ამიტომ, როცა ჭეშმარიტი მოძღვარი და წიამამძღვარი არ არის, ცრუ მოძღვარნი იჭერენ მის ადგილს და ხალხიც მათ ემონება. სადაც ქრისტე არ არის, იქ მაჰმადია, იქ ბუდა, იქ ზოროასტრია. როცა ჩვენს დროს ჭეშმარიტი მოძღვარნი შემცირდნენ, მათი ადგილი ბებელებმა და გომართელებმა დაიჭირეს. საკმარისია აღდგნენ ჭეშმარიტი თავდადებულნი მოძღვარნი, რომ ცრუ მოძღვრები დაეცნენ... მაგრამ შეგვიძლია კი ხალხს მოძღვრობა გავუწიოთ გაზეთის საშუალებით? შეგენვეს თუ არა იმდენად ღონე, რომ ძლევამოსილად გავუშკლავდეთ თანამედროვე ბნელ ძალებს? გვეყანან თუ არა ასეთი მეზრძოლები? („სინაური საქმეები“, 1908,5). ასეთი ჭეშმარიტი მოძღვარნი და თანამეზრძოლნი საკმაოდ გამოუჩნდა გაზეთს. ესენი იყვნენ: მომავალი პატრიარქები საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა, კირიონ II (საძაგლიშვილი), ლეონიდე (ოქროპირიძე), კალისტრატე (ცინცაძე), დეკანოზი, არქიმანდრიტი ნესტორ ყუბანეიშვილი, მღვდელი მელიტონ კელენჯერიძე, ალექსი ბერი (შუშანია, ან წმიდანად შერაცხილი)... და სხვა მრავალი, ქრისტეს ენახის ჭეშმარიტ მუშაკთა ჩვენთვის უცნობი სახელები, რადგან ბერი მათგანი ფსევდონიმით ბეჭდავდა... თვით რედაქტორიც, სიმონ მჭედლიძე, უფრო ხშირად სხვადასხვა ფსევდონიმით აქვეყნებდა თავის წერილებს: საღვთისმეტყველო-სასულიერო ხასიათისას — „სანმანანის“ ფსევდონიმით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურს-„ბოსლეველის“ ზედწოდებით (რომელიც მან თავისი ბიძის, ცნობილი პუბლიცისტის, ესტატი მჭედლიძისაგან აიღო მისი მკვლევობის შემდეგ),

პუბლიცისტურ-პოლემიკურს-„ხელის“ და სხვა.

„გამოვედით, მუშაკნო ვენახისანო“, მოუწოდეს მათ ქართველ სამღვდელეობას „შინაური საქმეების“ ფურცლებიდან და ასე შეიქმნა XX საუკუნის ქართული აპოლოგეტური თხზულებების მთელი რიგი, როგორცაა „სახარება, როგორც ცხოვრებისა და ცივილიზაციის საფუძველი“, „საჭიროა თუ არა კაცისათვის რელიგია“, „სარწმუნოება და მისი უარისმყოფელნი ჩვენში“, „სჯული ბუნებრივი და სჯული გაცხადებული...“ სერია წერილებისა, „სახარება, როგორც ცხოვრების საფუძველი“, მკითხველს სთავაზობდა ბიბლიურ მოთხრობებს ზოგჯერ აღეგორია-სიმბოლური განმარტებითურთ. რეგულარულად ქვეყნდებოდა საღვთო წერილისადმი მიძღვნილი სტატიები, ფართოდ შუქდებოდა ქრისტიანული რელიგიის საკითხები. ამ სტატიების გამოქვეყნება დიდ სარგებლობას მოუტანდა თანამედროვე განათლებულ საზოგადოებასაც, რადგანაც იმ დროისათვის ნიშანდობლივია არა მხოლოდ ათეისტური ლიტერატურის მოძალება, არამედ სხვადასხვა რელიგიურ მოძღვრებათა, ოკულტისტურ და სექტანტურ მიმდინარეობათა პროპაგანდა.

გაზეთი მკვეთრად გამოხატული ეროვნული მიმართულებისაა. მის თემატიკაში გამოკვეთილია ღრმა ეროვნული მნიშვნელობის საკითხები, დასავლეთის ეპარქიის ყოველდღიური ჭირ-ვარამისა და აე-კარგის ამსახველი ცოცხალი პუბლიკაციები სამეგრელოს, სვანეთის, გურიის, იმერეთის სოფლებიდან... დღემანდელი გადასახედიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ გაზეთში სპეციალური წერილები ეძლეობოდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხებს. პუბლიკაციებიდან ირკვევა, რომ თვითმპყრობელური ხელისუფლება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნას უკავშირებდა ეროვნული დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვას, რომ ეკლესიის ავტოკეფალია წინამორბედი სახელმწიფოებრივი ავტონომიისა და „საქართველოს სრული დამოუკიდებლობისა რუსეთის იმპერიისაგან“, რომ „თავდადებულ ქართველ ავტოკეფალისტებს სარწმუნოების განდიდება კი არ აცხელებსო, არამედ პოლიტიკურად თავისუფალი საქართველო“ (1909, №11, „შენიშვნა მღვდელ-მონაზონ სერგის წერილზე“). გაზეთში დაიბეჭდა და შემდეგ ცალკე წიგნდაც გამოიცა „შინაური საქმეების რედაქციაში ალ. ცაგარელის მოხსენება, „მონმობანი მე-17-18 საუკუნეთა ოფიციალური მინერ-მონერისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ“, რომელიც რუსეთის სინოდის ორგანოში, „Церковные ведомости“-ში დაიბეჭდა 1906 წ.). როგორც ჩანს, ალ. ცაგარელისავე უნდა ყოფილიყო სტატია „უუფლებო ეკლესია“ /„Мирянин“-ის ფსევდონიმით, რომელიც „Петербургские ведомости“-ს 1991 წლის №114-ში დაიბეჭდა და „შინაური საქმეების“ ამავე წლის №26-ში გადამოთარგმნა ს. მჭედლიძემ. ამ სტატიაში უნქტობრივ არის მოცემული დასაბუთება საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობისა.

„შინაურ საქმეებში“ ხშირად იბეჭდებოდა ქრისტიანული პოლემიკურ-აპოლოგეტური სტატიების მთელი სერიები, რომელთა შორის აღსანიშნავია ს. მჭედლიძის „სჯული ბუნებრივი და სჯული

განცხადებული", რომელიც იმ დროს გავრცელებული ბუდისტური ლიტერატურის საპასუხოდაა დანერილი და განსაცვიფრებელი სიცხადით აჩვენებს ქრისტიანობის არსობრივ განსხვავებას ბუდიზმისაგან, ქრისტიანული ზნეობის ღრმა საფუძვლების არსებობას ადამიანის ბუნებაში... აზროვნების სიღრმით დასაბუთების სინათლითა და გადმოცემის სიმარტივით იპყრობს ყურადღებას მთელი სერია სტატიებისა, მიმართული ათეისტურ-ევოლუციონისტური მოძღვრებების წინააღმდეგ, მოძღვრებებისა, რომელთა ფართო პროპაგანდასაც ეწეოდა თავისი თარგმანებით ცნობილი ექიმი და საზოგადო მოღვაწე, ათეისტი, სოციალ-დემოკრატი ივ.გომართელი. მწვავე პოლემიკა ამ ორ მოღვაწეს შორის იმდროინდელი მკითხველი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყო და დიდ აზრთა გაცვლა-გამოცვლას იწვევდა. ს. მჭედლიძის ამ საინტერესო პოლემიკურ სტატიებში მოცემულია ცდა ქვეყნის ღვთაებრივი შესაქმნის დასაბუთებისა ბუნებისმეცნიერების (ფიზიკის, მათემატიკის, ფიზიოლოგიის, ფსიქოლოგიის) არგუმენტებით, რაც თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ქართულ მეცნიერებაში კრეაციონისტური მიმართულების პირველ ნაბიჯებად. თუმცა, ზოგი არგუმენტი დღეს შეიძლება სუსტად გამოიყურებოდეს, მაგრამ ჩვენთვის, პირველ ყოვლისა, მნიშვნელოვანია და საგულისხმო ამ ნერილების ავტორის მაღალზნეობრივი საზოგადოებრივი პოზიცია, რომელიც მას აიძულებს ხშირად სარკასტული, მკაცრი და დაუნდობელიც იყოს მისი მონინააღმდეგის ანტიქრისტიანული აზრების შეფასებისას და კრიტიკისას. მისი მახვილი სიტყვა და ბასრი კალამი არ ერიდებოდა საერო თუ სასულიერო იერარქიის მაღალი ჩინების, თვით ეგზარქოსების მხილებასაც კი, თუკი ისინი ქრისტეს სარწმუნოებისა და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე სცოდავდნენ და ახალგაზრდობის ქვეშაირიტი გზისაგან, ქრისტეს მცნებებისაგან გარდაღვლენას უწყობდნენ ხელს, საზოგადოებას ურწმუნობისა და უღვთობის უფსკრულისაკენ უბიძგებდნენ. აი, რას წერს იგი თავის ერთ სტატიაში /„ჭირმა თავი არ დამალა“/; „როგორც დარწმუნდა ჩვენი საზოგადოება, ჩვენს გამოცემას არავითარი პარტიული, ან ვინრო ნაციონალისტური მიმართულება არა აქვს. იგი ემსახურება ისეთ საგანს, რომლის გარეშეც სიცოცხლე და ქვეყნიური ბედნიერება არარაა, ამაოა, კვამლია და ცვარი განთიადისა. იგი ემსახურება სარწმუნოებას, რომლის გარეშეც არ სცნობს კაცობრიობის ბედნიერებას და მის მომავალს. იგი შეძლებისდაგვარად იცავს მას იმ ეგვიპტაგან, რომელთაც სურთ შთანთქან იგი და ამით მოუსპონ ადამიანს ერთადერთი გზის მაჩვენებელი და ნუთისოფლის წყვიდადში მნათობელი ვარსკვლავი. იგი იღვნის, რაც შეიძლება უზრუნველყოს ქრისტეს ნათელი მოძღვრება ასეთ მხეცთაგან. შესაძლებელია ამიტომ ბევრსაც აწყენია ჩვენმა გამოცემამ, მაგრამ უამისოდაც არ შეიძლება... („შინაური საქმეები“ 1910, №26).

რედაქტორს ხშირად უხდებოდა ცილისმნამებელთა შემოტყვეების მოგერიება თავისი მახვილი კალმით. აი, მაგალითად, 1910 წლის №27-

ში, „ახელის“ ფსევდონიმს ამოფარებულ ჟურნალ „მწყემსის“ ერთ-ერთი პოლემიკური სტატიის ანონიმ ავტორს, რომელიც „შინაურ საქმეებს“ და მის რედაქტორს ბრალს სდებდა იმაში, რომ „მას ვინრო ნაციონალისტური მიმართულება არა აქვსო“, რედაქტორი შემდეგ პასუხს აძლევს: „ქართველი თავის დღეში არ ყოფილა ვინრო ნაციონალისტი. საქართველოს ისტორიამ არ იცის უცხო ნაციების დევნა და ქართველებს აზრად არ მოსვლიათ თავისი ბედნიერების აშენება რომელიმე ნაციის უბედურებაზე. ერთი სიტყვით, ქართველი ერი არ ყოფილა სხვა ერის მჭამელი, როგორც დღეს ვხედავთ ერიყლაპია ხალხებს. ეს ძირითადი თვისებაა ქართველი ერისა და, ვისაც ეროვნული გაზეთი უნდა გამოსცეს ჩვენში, მან ამ ნაციონალურ თვისებას არ უნდა უღალატოს. ყველა ერი ერია, ყველა ღვთის გაჩენილია, ყველას აქვს უფლება არსებობისა და თვითარსებობისა. მიუხედავად ერიყლაპია ადამიანებისა და მთელი ხალხებისაც, ეს უმანწიერი თვისება ქართველებისა საღვთო პრინციპადაა აღიარებული და, ადრე თუ გვიან ქვეყნურებას დაიპყრობს. ამ მხრივ, ჩვენი გაზეთი სწორედ ნაციონალურია, მაგრამ ბ-ნ ახელს, მაინც დასჭირდა არაეროვნულ გაზეთად გამოეცხადებინა იგი“. „ახელი“ უსამართლოდ უკიცხნებდა გაზეთს, რომ მასში იბეჭდებოდა ხოლმე თარგმანები რუსული და სხვა მართლმადიდებელი ქრისტიანული ლიტერატურისა და, კერძოდ, საყვედურობდა იმას, რომ რედაქცია ვითომც პეტერბურგის „Вестник“-სთან თანამშრომლობს, რადგან მასში დაბეჭდილი „Мирянин“-ის ზემოხსენებული სტატია „უუფლებო ეკლესია“ გადმობეჭდაო. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ სტატიაში მტკიცე საბუთებია წარმოდგენილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობის ისტორიული უფლებების დაცვადაც და სწორედ ამიტომ თარგმან იგი „შინაურმა საქმეებმა“. ს. მჭედლიძის პასუხი, როგორც ყოველთვის, ლოგიკური და დამაჯერებელია: „პეტერბურლის ეედომოსტიდან“ გადმობეჭდილი ეს სტატია „მირიანინისა“ სრულიად ნაციონალურია და საკმაოდ გაბედულიც, ამ რეაქციის დროს. მართალია, რუსულიდან არის თარგმნილი, მაგრამ ეს სრულებით: არ უქარგავს ამ წერილს ღირსებას. ბ-ნო ახელო, როგორ არ გრცხვნივით, რომ ხელმოსმით უარყოფთ ჩვენი გაზეთის ნაციონალურ მიმართულებას? (თვით ის ყბადაღებული წერილი მარტვილიდამ განა იმიტომ არ არის ნაციონალური, რომ მონასტრის გაშენებაზეა ლაპარაკი, ან მონასტრის ნისქეილზე, რომელიც მისთვის უსამართლოდ ნაურთმევითა?). შეიძლება ჩვენს ნათარგმნებში ხედავთ არანაციონალურ მიმართულებას, ბ. ახელო, მაგრამ, წარმოიდგინეთ, უმეტესი ნაწილი იმ თარგმანებისა, რომლებშიც ჩვენ მოვათავსეთ ჩვენს გამოცემაში, ყოველ ნაციონალურ მისწრაფებაზე მაღლა სდგას. მათზე სჯა-ბაასი მხოლოდ ერთნაირად შეიძლება, ვინც უნდა სჯიდეს. და, განა სულ ერთი არ არის, ვინ ლაპარაკობს მასზე — ქართველი, რუსი თუ ბერძენი, თუ იგი მართლმადიდებელი სარწმუნოების აღმსარებელია და მართლმადიდებლურად სჯის? განა ორი მართლმადიდებელი აზრი. იესო

ქრისტეს პიროვნებაზე შეიძლება იყოს? გეტყობათ, ბ. ახელო, სხვა მხრივ გნებავსთ განავითაროთ ქართული სალეთისმეტყველო ლიტერატურა, აი, სწორედ ისე, როგორც ავითარებდნენ მას ცნობილი დელეგატები... თქვენი აზრით, ქართველ სამღვდელოებას მათი კითხვა ორიგინალშიც მოსწყინდა, არა? მაშ, დაგვისახელეთ, გეთაყვა, რამდენი გყავთ თბილისის ეპარქიაში მღვდელები, რომლებსაც ზედმეტი კითხვით მობეზრებული აქვთ რუსული სალეთისმეტყველო ლიტერატურა, მე კი დაგისახელებთ აურაცხელ სამღვდელს და საბერო პირებს, რომელთაც არა თუ არ მობეზრებით, არამედ არც ჩაუხედავთ არავითარ სალეთისმეტყველო ნიგნში, გარდა ფაშნ-დავითნისა. მაშ, ამ მხრივაც ჩვენი გაზეთი ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს უმრავლესობისათვის, განსაკუთრებით იმათთვის, ვინც დაინტერესებულია სარწმუნოების საქმით, ვინც არ გახეულა პარტიოზის ქსელში" (1910, № 27 „ბ. ახელის მოკლე შენიშვნის პასუხად“). როგორც ცნობილ ქართველ ჰოლენანთა თუ რიგით მკითხველთა პუბლიკაციებიდან ირკვევა, სიმონ მჭედლიძეს არაერთხელ დაუყენებია სამღვდელოების საეპარქიო კრებებსა თუ, საზოგადოდ, საქართველოს საეკლესიო წრეებში ზეპირად თუ საგანგებო სტატიებში საკითხი სამღვდელოების საკუთარი საგამომცემლო ორგანოს დაარსებისა, — საკუთარი გაზეთის, ფურნალისა და სამისიონერო ნიგნაკების გამოცემის მიზნით. ამასთანავე, იგი მიიჩნევდა, რომ ამისათვის ხელი უნდა მოეკიდებინათ თვით სამღვდელოებას ან მისი მონაწილეობით რომელიმე საზოგადოებას. სწორედ ამიტომ 1909 წელს დაარსდა „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობა წმინდისა მთავარმონამისა, ძლევაშემოსილისა და საკვირველმოქმედისა გიორგისა“. „ძმობის მიზანს შეადგენდა სწორედ ამგვარი ნიგნაკების გამოცემა და ხალხში გავრცელება (იხ. „შინაური საქმეები“ №30). სტამბასაც, რომელშიც იბეჭდებოდა „შინაური საქმეები“ და საგანმანათლებლო ნიგნები, „ძმობა“ ეწოდა. იგი მდებარეობდა ქუთაისში, საბურთალო-კახაკოვის შესახვევში, № 17 სახლში, სადაც ცხოვრობდა მღვდელი სიმონ მჭედლიძე თავისი მრავალრიცხოვანი ოჯახით.

„შინაური საქმეების“ 1909 წლის №11-ში დაბეჭდილია წესდება „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობის-წმინდისა მთავარმონამისა ძლევაშემოსილისა და საკვირველმოქმედისა გიორგისა“, რომელშიც, პირველ რიგში გარკვეულია და ჩამოყალიბებული „ძმობის“ მიზანი:

1. „ძმობას“ აქვს მიზნად შეიტანოს მკვიდრთა შორის ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი განათლება, როგორც შეეფერება მართლმადიდებელ ეკლესიას და ამისათვის ხმარობს შემდეგ საშუალებებს: ა) სცემს და ავრცელებს ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი ხასიათის ნიგნებს და ფურცლებს როგორც ორიგინალურს, სამშობლოს ეკლესიის ძველ და

¹ ლაპარაკია, როგორც ჩანს, სოციალ-დემოკრატებზე, მათ შორის, ივ. გამპართელზე, რომელთანაც მწვავე კამათი აქონდა სიმონ მჭედლიძეს.

ახალ ღვთისმეტყველთა ნაწარმოებებს, ისე ნათარგმნსაც. ბ) მიმართავს თავისი წევრების დახმარებით სახალხო კითხვებს და ღვთისმსახურების გარეშე მოძღვრებას ან ყოველგვარ დახმარებას უწევს სოფლის სამღვდელთა ასეთი კითხვების და მოძღვრების გამართვაში. გ) ხსნის შესაფერ ადგილებში ნიგნების სანყოფნებს და სახალხო სამკითხველოებს. დ) იღებს ნოტებზე ძველ ქართულ საეკლესიო კილოებს და ცდილობს აღადგინოს და გააერცვლოს წმიდა ქართული საეკლესიო გალობა. ე) ბეჭდავს საეკლესიო ნიგნებს მთლად ან ნაწილ-ნაწილად, რომლისთვისაც ლებულობს ნებართვას ადგილობრივ მღვდელმთავართაგან ან ვისგანაც დამოკიდებული იქნება. ვ) აწყობს და მართავს სარწმუნოებრივ მოგზაურობას კავკასიის სხვადასხვა წმინდა ადგილებზე, საზოგადოდ, თავისი დასახული მიზნის მისაღწევად სარგებლობს ყოველგვარი საშუალებით, რომელიც კანონით ნებადართულია."

როგორც ამ წესდებიდან ჩანს, „ძმობას“ ექონდა თავისი ნიგნისადაც, ბიბლიოთეკა, სამკითხველო, სტამბა და დროგამოშვებით გამოცემები. „ძმობის“ მიერ გამოცემული ნიგნაკები, ფურცლები და სხვა გამოცემები უფასოდ ან გასაყიდად ურიგდებოდა ხალხს გამგებობის შეხედულებით.

ს. მჭედლიძე თავისი გაზეთის ფურცლებიდან მოუნოდებდა საქართველოს სამღვდელთა შეეერთებისა თავისი ხმა „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობისათვის“, გაეზიარებინა მისი მისწრაფებები და მიზნები: „რად საღვთო საუბრებს არ ემართავთ?, რად არ ვენევით სასულიერო პროპაგანდას იმ დროს, როცა საერო საუბრები სახალხო სახლებში, სახალხო უნივერსიტეტებში, თეატრებში და კერძო სახლებში დღემუდამ, „დროთი უდროვო“, როგორც ამბობს პაველ მოციქული, გაისმის? მე არ უარყოფ ამ საუბრებს, გარნა თანავუგრძნობ კიდევ, მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ ეს საუბრები უმეტესწილად გაელენთილნი არიან თანამედროვე მატერიალისტურ-ათეისტური აზრებით და მიმართულებებით, რაც დიდ საფრთხეს უმზადებს ხალხის კეთილმორწმუნეობას. სამღვდელთა ვალია შესუსტოს თავისი საუბრებით თანამედროვე საერო (ათეისტური) საუბრების ასეთი გავლენა. აი, საით იწვევს დღევანდელ მოძღვარს თავისი მოვალეობა, აი, რას უნდა მიექცეს დღეს უმთავრესი ყურადღება. განა სამღვდელთა საქმე არ არის, რათა, რაოდენი მისცა მას ღმერთმა, არ წარწყმიდოს მისგან? და, თუ ასეა, რას შერებით, მამანო? აქამდე თუ საპყრობილით და ბორკილებით სდევნიდით ღვთის უარყოფლებს, დღეს კალმის წვერი და ცხოველი მაგალითია საჭირო!“ (1910, №10). თვითონ იგი სიტყვით, კალმით და ცხოველი მაგალითით ცდილობდა ხალხის მოქცევას ქრისტეს სჯულისა და ეკლესიისაკენ და ამ გზაზე არ ეშუებოდა დაბრკოლებებსა და წინააღმდეგობებს, არ უშინდებოდა შეურაცხყოფასა და ცილისწამებებს: „ნუ დავივინყებთ, რომ დაბრკოლება ყოველ კეთილ საქმეს ეღობება წინ, მაგრამ გამირობაც და ქრისტიანული მოღვაწეობაც ამ

დაბრკოლების გადალახვაშია,"- ნერდა იგი სტატიაში „ყოველად სამღვდლო იმერეთის ეპისკოპოსის ცირკულარის გამო“ (1910 №2): „იმერეთის ეპარქიის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობი“ ერთადერთი დანესებულება იყო არა თუ იმერეთში, არამედ მთელი საქართველოს საეგზარქოსოში, რომლის დანიშნულება და მიზანი იყო სარწმუნოების აღდგენა და ქრისტიანობის განმტკიცება ხალხში როგორც ქადაგებებით, ისე „ზეპირ მოძღვრებათა და ქრისტიანული ნიგნებ-ნიგნაკების გამოცემის საშუალებით“. ს. მჭედლიძეს არაერთხელ დაუსვამს საკითხი როგორც საეკლესიო კრებებზე, ისე გაზეთის ფურცლებზე, სინოდის წინაშეც, რომ „ეგზარქოსის, მისი მალაყოვ-ლადუსამღვდლოესობის განათლებული ყურადღება მიექციათ“ ამ ძმობისათვის, რათა მას საშუალება მისცემოდა განეხორციელებინა ის მიზნები, რომლებიც დასახული პქონდა ნესდებით. ხოლო, როცა ეგზარქოსისაგან ყურადღებას ვერ ელირსნენ და ეერძო პირთა შემწეობის იმედიც გადაუნყდათ, ს. მჭედლიძემ თავისი გაზეთის ფურცლებიდან მიმართა სამღვდლოებას: „როგორც მოგესხენებათ, ჩვენი კურთხეული სამშობლო ძლიერ ღარიბია ქველმოქმედი პირებით, განსაკუთრებით კი ჩვენი ქველმოქმედი პირნი /რომლებიც კი მოიპოვებიან/, არ სწყალობენ არავითარ სარწმუნოებრივ დანესებულებას, რადგან თვით სარწმუნოებას კაცობრიობის მეტ ბარგად მიაჩნიათ. ამიტომ ამ დანესებულების აღორძინებას და განვითარებას თვით იმათ უნდა მიაქციონ ყურადღება, ვინც მონოდეულნი არიან დაიცვან ხალხში ქრისტეს წმიდა მოძღვრება. ასეთი პირები კი სამღვდლონი არიან და, საზოგადოდ, ეკლესიის მსახურნი. თუ სამღვდლოებამ ხალხში სარწმუნოების დაცვისთვის არ იზრუნა, მაშინ მისი მონოდება გადიქცევა საეაქრო, საზოგადოს მოპოვების იარაღად, რაც, რა თქმა უნდა, დასცემს თვით სამღვდლოების გავლენას ხალხის თვალში, ხოლო ეს უკანასკნელი კი გამოიწვევს მის სულიერ და ნივთიერ სილატაკეს“ /„შინაური საქმეები“, 1911, №2/.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობის“ დაარსებას სამღვდლოებისა და საერო საზოგადოების გარკვეული ნაწილი იმედითა და მონონებით შეხვდა: ჭეშმარიტად, მაგ დანესებულებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი სამღვდლოებისათვის. მაღლი და კურთხევა ღეთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა, იესო ქრისტესი იყოს მაგ ნორჩს, სიმპატიურ დანესებულებაზე, პატივისცემა და სახელი მაგ დიდ საქმეში მოთავეს და მშრომელს“-ვკითხულობთ კორესპონდენციაში ჭიათურიდან /1910 წ. 14 ივლისი/.

მაგრამ, როგორც ჩანს; მხოლოდ მონონება და შეძახილი არ კმაროდა, საჭირო იყო მატერიალური თანადგომაც, რადგანაც „ძმობის“ გაზეთის ძალიან უჭირდა: „ჩვენ კმაყოფილი ვიქნებოდით, რომ მას /გაზეთს/ აწყობისა და დაბეჭდვის ხარჯი გაესტუმრებიაო“, ვკითხულობთ ერთ-ერთ სარედაქციო წერილში, სადაც ლაპარაკია იმაზე, რომ გაზეთს მხოლოდ 300-მდე ხელისმომწერი მყავს და ისინიც ვერ ისტუმრებენ მის საფასურს. „სიღარიბეზე თუ ვიტყვი, არავინ

ქართველ რედაქტორზე ლარიბი არ იქნება. მთელი თავისი ენერგია, ძალი და ღონე გამოცემას უნდა შესწიროს და თვითონ კი მშვიერ-მწყურვალე ეგვოს. ამას კიდევ ზედ დაურთეთ ზნეობრივი ტანჯვა, რომ მის შრომას არავინ აფასებს... მაგრამ არა! ნურვინ გაევაშხელთ სიღარიბეს იქ, სადაც საქვეყნო, საერო და საეკლესიო საქმე კეთდება..."

რედაქტორს გული სტიკოდა იმაზე, რომ ისეთი სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი მიმართულების გაზეთს, როგორც „შინაური საქმეები" იყო, თვით სასულიერო ნოდებაში ვერ მოეპოვებინა მაინცდამაინც ფართო გავრცელება და აი, რატომ: „სამღვდელოებაშიც გაქრა სული კეთილმსახურებისა და სარწმუნოებისა, სამღვდელოება დაეცა სულიერად, „მარილი განქარდა, სანთელი ხეიმირსა ქვეშე დაიდგა" და ეხლა სამღვდელოებას უნდა გამოღვიძება და გამოკეთება. ენა რომ მოგეჭრან, მაინც ვიტყვი, რომ სამღვდელოების ასეთი სიძაბუნე, დაქვეითება, დაზანტება, ყურმოთელილობა სარწმუნოებისადმი და თავისი მოღვაწეობის შეუგნებლობა უმეტეს შემთხვევაში სასულიერო მართებლობის ბრალია. მართებლობა გულგრილად ჰკიდია თავის საქმეს... საჭიროა თავდადებული მოძღვრები, საჭიროა ნიგნები, ნიგნაკები, ჟურნალები, გაზეთები ხალხისა და სამღვდელოების საკითხავად და განსავითარებლად. განა დიდი საქმეა, მღვდელმა წელიწადში ოთხმანეთიანი გაზეთი გამოიწეროს და ორი თუ სამი მანეთი საზოგადო, საღვთო, სარწმუნოების საქმისთვის გადასდოს? მღვდელმა, რომელიც წელიწადში ხუთი-ექვსი თუმნისას მარტო თუთუნს სწევს და ამოდენსაც უგზო-უკვლოდ ფანტავს საჩივრებ-დანოსებში?" /1910, №26, „ჭირმა თავი არ დამალა"/.

აი, ასე ცდილობს გაზეთი სამღვდელოების გამოცოცხლებას, ავლენს მის ავ-კარგს, ცდილობს დაანახოს სწორი გზა: „ეკლესიას დროის შესაფერისი სამღვდელოება ეჭირებაო"-წერს იგი. ახალი დროის შესაფერის სამღვდელოებაში იგი განათლებულ სამღვდელოებას გულისხმობს: „უნინ თუ მნიგნობრობა და სწავლა-მეცნიერება სამღვდელოებიდგან გამოდიოდა, ეხლა იგი ისე დაიკეტა, რომ არა თუ რაიმე თვითონ გამოსცეს, არამედ მიმღებობის ნიჭიც კი დაკარგა. სწორედ ამით აიხსნება ის სამწუხარო მოვლენა, რომ საზოგადოდ ლიტერატურა და, კერძოდ, საღვთისმეტყველო, ვერ იკიდებს ფეხს დღევანდელ მოძღვართა შორის". (1910 №26). ს. მჭედლიძის აზრით, ამას იმით ეშველება, რომ საჭიროა „ჩვენი საღვთისმეტყველო ლიტერატურის გამდიდრება როგორც ძველი ჩვენი მამების ნაწერების გამოცემით, ისე ნათარგმნებითაც" (1910, №11) „საქმისთვის ვერ მიგვიგნია"/. მან გზა გაუხსნა თავისი გაზეთის ფურცლებზე ძველი საეკლესიო ნიგნების შესწორების თაობაზე დისკუსიას და საბოლოოდ დაასკვნა, რომ ამ საქმისათვის ჯერ მზად არა ვართ, არც სამღვდელო და არც საერონი და, რომ, ჯერ საჭიროა ღრმა შესწავლა ჩვენი ენისა და ძველი მემკვიდრეობისა („ყველა გამსწორებელს თავისი გრამატიკა უდევს ჯიბეში და იმის მიხედვით ასწორებსო").

სამღვდელოების განათლების დაბალი დონისა და ხალხისაგან

ჩამოშორების ერთ მთავარ მიზეზად სიმონ მჭედლიძეს საღვთო სჯულის რუსულად სწავლება მიაჩნია, რაც „ძირს უთხრიდა სამშობლოს ღვთისმეტყველებას, უკარგავდა ენას და ამუნჯებდა სამღვდლოებას, უსპობდა მნიგნობრობას, ერთი სიტყვით, სპობდა მღვდელსა და ერს შორის ცხოველ დამოკიდებულებას“ (1910, №18). იგი საყვედურობს სამღვდლოებას, რომელსაც „დიდი ხათრითა და მორიდებით სინოდის წინაშე ვერ აღეძრა საკითხი საღვთო რჯულისა და საეკლესიო წიგნების ტიპიკონ-გალობათა ქართულად სწავლებისა. თუმცა რუსები დარწმუნებულები არიან, რომ „სიჩუმე თანხმობის ნიშანია“, მაგრამ დავარწმუნებთ რუსეთის ეკლესიის უმაღლეს წარმომადგენელთ, რომ ამ ანდაზას ხსენებულ შემთხვევაში ნიადაგი არ უქონია. სიჩუმე აქ უფრო უძლურების და შიშის ნიშანი იყო და არის. და, არკი, როცა ამ ცოტა ხნის წინათ საზოგადო მოძრაობით გათამამებულმა საქართველოს სამღვდლოებამ გადააჭარბა და დაუკარგული ავტოკეფალობის აღდგენა მოისურვა“ და ახალ ეგზარქოსთან შეხვედრისას იმედი გამოთქევს, რომ იგი მიაქცევდა ყურადღებას საქართველოს უძველესი ეკლესიის ავტოკეფალობის აღდგენის საკითხს, ამ უკანასკნელმა ისინი მკვახე უარით გამოისტუმრა.

სიმონ მჭედლიძე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სასულიერო სასწავლებლებში ქართულ ენაზე სწავლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. სისტემატურად ბეჭდავდა ამ საკითხებისადმი მიძღვნილ საკუთარ და სხვათა სტატიებს. „შინაური საქმეების“ 1908 წლის 20 აპრილის ნომრიდან ვიტყობთ, რომ 1907 წელს დეკემბერში ქ. თბილისში, შემდგარა „მთავრობისაგან ნებადართული კრება ქართლ-კახეთის ეპარქიის სამღვდლოებისა“, რომელსაც განუხილავს საკითხი „სემინარიებში საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შესახებ“. კრების დეკლარაციას საჭიროდ უცვნიათ საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შემოღება და დადგენილება, ამის თაობაზე სინოდში წარუდგენიათ, მაგრამ როგორც გაზეთი იუწყება, სინოდს იგი არ დაუმტკიცებია იმ მიზეზით, რომ „სახელმძღვანელოები არა გვაქვს“. „სრულიად მართალი შენიშვნაა, რომ ჩვენ სახელმძღვანელოები არა გვაქვს“, წერს რედაქტორი, „მაგრამ გვაქვს ღრმა და მდიდარი ენა და გვეყვანან მცოდნე უმაღლეს საღვთისმეტყველო კურსდამთავრებული პირები, რომელთა მეოხებით რამოდენიმე ხნის განმავლობაში შეგვიძლია მთელი საღვთისმეტყველო სახელმძღვანელოები გავაჩინოთ“ (1910, №18, „ქუთაისი, 9 მაისი“-რედაქციის პასუხი სინოდის შეკითხვაზე საქართველოს სამღვდლოებისადმი: „საჭიროდ თვლიან თუ არა საღვთო სჯული ქართულად ისწავლებოდეს სასულიერო სასწავლებლებში“.)

რედაქცია სიმონ მჭედლიძის ინიციატივით მოითხოვს სახელმძღვანელოების ქართულ ენაზე სასწრაფოდ შექმნასა და თარგმნას, ამასთანავე, ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის შემუშავე-

ბას, და, მამასადამე, იმ მემკვიდრეობითი ხაზის აღდგენას, რომელიც იძულებით გადაწყდა მას შემდეგ, რაც 1811 წლიდან რუსეთის მთავრობამ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობა და მის რუსიფიკაციას შეუდგა. რედაქცია დაუინებით მოითხოვდა და ასაბუთებდა სასულიერო სასწავლებლებში სწავლების ქართულ ენაზე შემოღებას და ამ საქმეს პრაქტიკულად უწყობდა ხელს. სწორედ მის ნიაღში დაარსებული „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობა“ და მასთან არსებულ სტამბაში „ძმობა“ ჩაეყარა საფუძველი ქართულ ენაზე საღვთო სჯულისა და საღვთო ისტორიების, ღვთისმსახურების შესახებ ქართული სახელმძღვანელოების შექმნას. რედაქტორი სიმონ მჭედლიძე და მისი გაზეთის თანამშრომლები დეკანოზი ნესტორ ყუბანეიშვილი, მღვდელი მელიტონ კელენჯერიძე და „ძმობის“ სხვა წევრები არიან ავტორები XX საუკუნის დასაწყისში შექმნილი საღვთო სჯულის სახელმძღვანელოებისა, რომლებიც დღესაც გამოიყენება სასულიერო სასწავლებლებში. „შინაური საქმეების“ 1913 წლის №8-ში დაბეჭდილი ვრცელი (60-ზე მეტი დასახელების) სია აქ გამოცემული ნიგნებისა ნათელყოფს „ძმობის“ რედაქციის 5 წლის შრომის ნაყოფს. ამ ჩამონათვალშია როგორც წმინდანთა ცხოვრებამარტივობანი, ისე სასულიერო-განმანათლებლური ხასიათის ლიტერატურა, როგორებიცაა: „ახალი აღთქმის საღვთო ისტორია“, მოკლე საეკლესიო ისტორია საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესანიშნავ მოვლენათა დამატებით“, „მონუმბანი მე-17-18 საუკუნეთა ოფიციალური მინერ-მონერისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიების შესახებ“ „სარწმუნოება და მისი უარისმყოფელნი ჩვენში“, „სინამდვილე სახარებისა“, „წყარო ურწმუნოებისა“, „ათეიზმი, მისი წარმოშობა და გავლენა მეცნიერებასა და ცხოვრებაზე“, „ქრისტიანობა და დემოკრატია“, „პროფ. მაქს მიულერის აზრი მატერიალიზმზე“, „ქრისტიანობა ბებელის ლაბორატორიაში“, „პატარა ქრისტიანი“, „საჭიროა თუ არა, დაედოდეთ ეკლესიაში“ და სხვა მრავალი, რომელთა მოძიება, პოვნა და გამომზეურება თანამედროვე ეკლესიის ისტორიის მკვლევართა, ღვთისმეტყველთა და ფილოლოგთა გადაუდებელი საქმე და ვალაია.

Damana Melikishvili

**"THE IMERETI FRATERNITY FOR RELIGION
AND EDUCATION" THE SOCIETY AND "DOMESTIC AFFAIRS",
A RELIGIOUS-MORAL NEWSPAPER**

Summary

In 1908-1916 "Domestic Affairs", a religious-moral newspaper, founded and edited by the priest Simon Mchedlidze, was published in Kutaisi, the capital of the West Georgian Eparchy. The aim of the editor and his collaborators was the restoration and strengthening of Christianity against the overwhelming background of atheistic propaganda. At the same time the group also founded the society "The Fraternity of the Martyr and Thaumaturge St. George for Religion and Education" that published Christian-educational literature.

These publications of Christian apologetic and polemic character, suppressed for seventy years, are studied in the article.

The editor of the cited newspaper, the priest Simon Mchedlidze, who was shot in the bloody massacres of 1924, as well as the Metropolitan Nazari Lezhava, and other members of the clergy, were declared Sainly Priest-Martyrs by the Synod of the Georgian Orthodox Church on 19 September 1995.

„განტვივლას, თუ მას გვლასან“ - გვლათის, როგორც ქართველთა კულტურის ცენტრის, გვლასთან შეწყველება მხოლოდ რაიმის გასამართლებად რადი დასტირდა აბელუქმსიანის ბერის. იაკობ გოგუბაშვილის მიერ შემოთავაზებული ეტიმოლოგიაც - აგენათ ბერძნული სიტყვად და ნონასეს დაბადებასი¹, არ უნდა იყოს სასწრაფოდ უნადალი ბერათი მსაგებებით ნაკანახვეუ, იგი უნდა მამყინარებლეს იმ დი- დი ტრადიციადან, რომელიც გვლათის სამხანსტრო ლიტერატურულსა და ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ სკოლას აკავშირებდა იმპარიონდული ბიზანტიის მართავე კულტურულ-მეტყნარულ სამხაროსთან. იმ მანასტრის სახელწოდო- ბის ბერძნული ეტიმოლოგიაც უნდა ასახავდეს იმ ელინოლოგიურ ტრადიციას, რომელიც მასთან არსებულ სკოლის ენობრივ-ლიტერატურულსა და სასწრაფო ინტელექტუალს განსაზღვრავდა. ყუფილვე ეს ქარავი ადრად XVIII საუკუნეში ქართული მეცნიერული აზრის აღორძინების მოთავეც, ანტი-კათოლიკისმ, ამჟამად ახალი- თვის გვლათის სკოლის უღელსი წარმისდაგვირვალის, თანვე პეტრიწის, მაღალქუჩის მკვლევ სიტყვებით:

„შენ ფილოსოფოსი სახე მანას- მანა, შენ სტიოცერნი სიტყუი სსკავლ- მანა, შენ პერსიანის ცნობნი სავანა- ნი მთაქარაულენ, ქართლიი პქქენი ათინანი (წიგნობსიტყ. გვ. 270) თუ ბერძნულსტანდული ბზრონერ- ბის ისტორიაში ქრისტიანული დოგმა- ტიკის ჩამოკლებების პერიოდ დასავ- ლურ (დაბინურ) თეოლოგიურ ლიტერატურაში აბელუქმსიანი იგი ტრეტი- დანების ხმამაღლირი სიტყვებით - არა არის საწრაფო თანხა და იერუსალიმი შორის, აკადემიასა და ეკლესიას შორის“ რაც ცოდნასა და რწმე-

ნას უპროსპირებად ერომანების და მათხიზებად, რომ ლოგიკურ ბზრონერ- ბის აბელუქმსიანი დავითი რწმენისათვის, ჩაღებანც სწორედ ფილოსოფიური და ლოგიკური მსაგებობის გზას იხილუ- მადა მკვლევებლური ბზრონი და ენო- ტიკული მამლინარეობისი - ენოტი, რადილაც ებღიბლება და მუშაობის გვლათის ფილოსოფიურ-ლიტერატურულ სკოლა, ხასიათდება სწრაფად სამართისნო ტრადიციებით, რაც სამხელურად ათინისა და იერუსალი-

მული სამხარდისო“ - წერს დავით მუყ- თაის აბელუქმსი და ამხვე აბელუქმს- თანახმად იგი „სწრაფო შეღანს მს- მან დამხარო“, მგრამ გვლათის მ- ნასტერი ადამსტეჩელის სიყვარულს- ვე აქვდა - ყუფილსა აბელუქმსიანი ი- რუსულსადა, სასწავლოდ ყოფილა კთავილსად, მამღურად სწრაფობ- ხად, სხევე ათინად“. დავითის ისტო- რიკისის მიერ იმ ირო ქალაქის - ბო- ნისა და იერუსალიმის - ბნეიკური ფი- ლოსოფიისა და ქრისტიანული რწმე- ნის იმ ირო სამხარის

დავანა გულითგული
გვლათი - სხუბ ათინა
და მეორე იერუსალიმი
 (მედიონი ვიკიანი)

მის ერთობაში ვამხიბებულა. ამ მხრე გვლათის სკოლა ქრისტიანული აზრის ისტორიაში ვამხიბებულა ფილოსოფიურ-მსაგებობსუდგულადირო- ვი საუფლებების ხაღვთისმეტყველო- ლიტერატურულ სკოლადა, რომელიც ბერძნულს აბელუქმსიანი თეოლო- გიის ბაღმსანდარული სკოლისა და კაბლბეიკური მატრისტიკის ხასს.

ხელნართა მინსკრები ვეიწიქ- ბენ, რომ გვლათის მსტეჩლობა დორო აბელუქმსიანს 1106 წლის მსხლობ- ლად დაეწედა, როგორც მემბტიანე მსაგებობისი, დორო მეწეწ მსოგონე აბმტეჩებო ტობრისა და დაბასტეკი, რომელიც ვამხარინა მავლმანი საბმაროზის, იველიან ყუფილად მუქ- მინისა და ყუფილოური ქნაკოსისა, რომელსა შინა, ვითარცა მეორე ციო, ვარდათის ტობანი ყოფილად წსავლის დღისა დმროსისა“ - გვლათის დიდი მინასტერი, დიდი დავანა“ აბმტეჩე- ლი იგი ყუფილთა წინაგვილი ქნობლბება“. თუქცა, როგორც ეს დავითის აბელუქმსიან ჩანს, იგი მის თა- ვის სიყვარულში ვენი დახვეწილები: „საღლი დარანი მინასტერი სამხარეო რეზი და სახუაღე შეღათი რეზიას უსწრულად და წარმევა მისთხევა ტო-

დაეკვშირების საიერე- ლად უღესე შუი საგუნ- ნეების ქრისტიანული სამხაროსათვის დახმ- სათიერული მანაკის რწმენისა და ცოდნის ერთობისა. გვლათი მისდა აბელუქმსი და ქრისტიანული კულტურული ტრადიციების მერქნის სწორედ აქ საეყრდა ხაღვრეკული ბბე- იერი ფილოსოფიისა და ბიზანტიანი ნეობლაციონისის მსტეჩბების, სეი- მდამტინისათი მორე დაწმუნებულ არისტოცილეს ლოგიკის ვამხარების ქრისტიანული მსაგებობის დასთმუ- ბისათვის. ისტორიკისის ცნობით, დ- ვით აბელუქმსიანს იმ ახალ მუქნე- მანასტერში „მუშაობრინა კაცნი, პატრიოსანი ცხოვრებთი და მსწრელი ყოფილთ ხაღმრეზობთა, არა თუნ ბერ- სამხეობთა შინა მპერბინდი, არამუ ქანქინისი თკელათი, საღი ენას ყოფილ მსწრელ, სიტყუი, სისწრული, სკოლოზო- თი და კორეცელოთი ხაღმრეზობთა ბ- სავსეობთა, იმინი და კუთილად ვამოხ- ჩა და მპრეცენსა და დაბასტეკინს მ-

1 არ მინასტერს ეს ხსენი ბბბბ- დარქვება, რომ იგი ბზრეკული დოგმატობლბის მართობის ხსენობსიქ“ (ა. გოგუბაშვილი, მარადილ ბერძნულ ბბბბბ მინასტერს ხსენილბობის ბზ- რე ვარბანტეტი: გენია, გერბანი - ბბბბ- ბბბბბი ვამხარების დაზგების შენასტ- ბობსა.

2 სხეობა შობის ცნება კლდორ- ლობისა“ ბბბბ ბერბბბბ ვაღბებ- ბიზანტიის კულტურულ ლიტერატურულ სამხაროზ.

ღამანა მელიქიშვილი

წმიდა წარმართის ინტერპრეტაციის რაფაელიძე ნიკოლოზი ირანის ანტიკონის „ბანარბაზი“ და არსენ იყალთოელის „ლოგოტიპონი“

ცნობილია, რომ შავი მთისა და გელათის სკოლის მოღვაწეთა მთარგმნელობითი მეთოდის ძირითადი მოთხოვნა იყო ზუსტი, ადეკვატური მთარგმანის ხელშეწყობის დაუფლება. ამისათვის კი საჭირო იყო მთარგმნი გექსტის ყოველმხრივ შესწავლა და მისი სწორად გაგებისათვის იმ განმარტებების გაცემა, რაზეც, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში იქმნებოდა ქრისტიანი მამების მიერ. ხოლო, რაც შეეხება ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ ლიტერატურას, მისი მთარგმნა და გაგება განმარტება-კომენტარებისა და ერთად პირველწყაროების უშუალო შესწავლასა და გამოყენებას, მოითხოვდა. ამიტომ იყო, რომ გე-

¹ G. Babic', Ch. Walter, 1976, 273-277.

² G. Babic', Ch. Walter, 1976, 273, 277.

³ წმ. ნეოფიტოსის მონასტერში (XII ს.) გამოსახულ იოანე ოქროპირის, ბასილი დიდის, წმ. ეპიფანესა და წმ. ნიკოლოზის გარაგნილებზე წარმოდგენილია წინადატების ლოცვა. ლოცვა იწყება იოანე ოქროპირის გრაგნილზე (ΓΟ Ο(ε)ς θ Μελχιδόν θ τόν εν(α)νοσι(α)ν(α)ν), შემდეგ გრძელდება ბასილი დიდთან ((ε)ν [α(ρ)ο]ν [η]μ(α)ν] ἑξ(α)πο(σ)τε(λ)μα(ς) ἐκ(α)πο(σ)υ(ν)το(ν) και θυ(α)ξ(α)ν(α) ἡμ(α)ς), შემდეგ წმ. ეპიფანესთან (ἀπο(σ)το(λ)ο(ν) ἡμ(α)ρ(α)ν ἡμ(α)ρ(α)ν) და მთავრდება წმ. ნიკოლოზთან (καὶ ἀπο(σ)β(α)λ(α)ν(α)ν ἐκ(α) τῆς ἑρ(μ)ι(τ)ῆ(α)ς αὐ(τ)ῆ(ς) ἡμ(α)ρ(α)ν). იხ. C. Mango, E. J. W. Hawkins, The hermitage of st. Neophytos and its wall paintings. Dumbarton Oaks Papers № 20, 1966, 167.

ლათის სკოლაში განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდნენ ევ-
 ჰეგეტიკურ ლიტერატურას, როგორც ბიბლიურს, ისე ფილოსოფიურს.¹
 თარგმანება-კომენტარების შესწავლა და გათვალისწინება აუცილე-
 ბელი იყო ტექსტის გაგებისა და სწორად თარგმნისათვის. ჯერ კიდევ
 უფრომ მცირე ბიბლიურ ტექსტთა ძველი ქართული თარგმანების და-
 მსჯელობაზე მუშაობისას უამრავ განმარტებასა და ლექსიკონებს იშვე-
 ლიებდა: „*ესევეითართა ღრმათა ადვილთა, სადაცა უკმა შეცვალებაა*
და სხუებრ ცვალებაა სამოციქულოსა ქართულსა, რომელ მამინლა
პლით გულისკმა-იყოფებოდის, ოდეს სამნი, გინა ოთხნი თარგმანნი
პაულისანი და ეგეოდენსივე ლექსიკონნი, რომელ არიან ღრმათა წიგ-
ნურთა სიგყებათა ზელა განწყობილნი სიგყუანი – ერთად შემოეკ-
რიბნი, მამინლა ძლით მოუპოი მსგავსებულა სიგყუა“ (საქ. მოციქ.
 029). ხოლო, რაც შეეხება პეტრიწს, თეოლოგიური პრობლემების
 განხილვისას იგი, ისევე, როგორც მისი ღრთის ბიზანტიელი მოაზრო-
 ნეები, გარდა იმისა, რომ ეყრდნობოდა პატრისტიკულ ლიტერატურას,
 ქრისტიანული თეალთახედვით განმარტავდა ნეოპლატონურ ფილო-
 სოფიურ სისტემას. მის მიერ ბიბლიური ტექსტის კანონიკურ თარგ-
 მანებში შეტანილი შესწორებები და მსჯელობანი ამასთან დაკავ-
 შირებით, ეყრდნობა სწორედ ნეოპლატონურ თეალსაზრისს არსის
 სტრუქტურის შესახებ. კერძოდ, ღმერთის მიერ შესაქმე კაცისა პეტრი-
 წის მიერ გააზრებულია საფუხურეობრივად: ადამიანი შეიქმნა არა
 „ხატად ღმრთისა“, როგორც ეს კანონიკურ თარგმანშია გატეული
 („*მოველით და ვქმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩუენდა*“ დაბ. 1,25),
 არამედ ღმერთის ხატის მსგავსად, როგორც ღელანშია: *κατ' εικόνα*
ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν. პეტრიწი: *არამედ (მოსე) იტყუს ესთა:*
„მოველით და ვქმნეთ კაცი ხატისაებრ და მსგავსისა ჩუენისა“ (გან-
 მარტება, გვ. 219). ამგვარად, იოანე ფილოსოფოსისათვის კაცი არის
 არა უშუალოდ ღმერთის ხატი, არამედ მისი „ხატის ხატი“. ხოლო მამა-
 ღმერთის უშუალო ხატი კი არის ძე-ქრისტე, რომლის ხატის მიხედვი-
 თაჲ შეიქმნა კაცი. ქრისტე რომ არის „ხატი ღმრთისა უხილაისა“; –
 ეს აზრი იკითხება პაველს სხეადასხვა ეპისტოლეში: „*ქრისტესე, რომე-*
ლი-იგი ხატი ღმრთისაა იყო“; ფილიპ. 2,6; „*ქრისტესე, რომელი-იგი არს*
ხატი ღმრთისა უხილაისაა“; II კორ. 4,4; ასევე: „*განაჩინა თანამსგავ-*
სად ხატისა მის ძისა თვისისა“; რომ. 8,29; „*რომელ იგი არს ხატი*
ღმრთისა უხილაისაა, პირმშოა ყოველთა დაბადებულთაა“ (კოლას.
 1,15). ამიტომ, რომ პროკლეს 29-ე თავის განმარტებაში, რომელიც
 მიზეზისაგან მიზეზოანის (შედგვის) გამოზღინარეობას ეხება მსგავსე-
 ბის საფუძველზე, პეტრიწი იზოწმებს სწორედ „ჩვენი ეკლესიის
 შემოძღვრის“ – პაველს სიგყვებს: „*ეინადაცა სიგყუა ჩემ გონებაშიისა*

¹ ერყლად იხ. დ. მელიქიშვილი, გელათის სალიტერატურო სკოლა (ძირითადი მიმართულება და სააზროვნო ინტერესები), ქუთ. უნივ. შრ., 1993, № 2.

პაულესი შემოვალს აქა, რამეთუ იცყს ხატად და მსვაესად და ეკმაგიოდ მის ერთისად, რომელსა მამობაეცა ჰქაღრა სიციუამან“ (განმარტება, გვ. 78, 6-8). პაულეს ამავე სიტყვებს ეყრდნობა თეოფილაქტე ბულგარელი იოანეს სასარების საკუთარი განმარტების შემდეგ კონტექსტში: „*ვიანათიან სატიცა არს მამისაჲ ძე და აღმონაბეჭდავი და მსვაესებაჲ. გულსიკუმა-ყოფად მის მიერ დაბეჭდულად ამას, ვითარ იგი ხატ და აღმონაბეჭდავ არს, რათა იყოს თქუმილი ესე, ვითარმედ ესე მჩენი ძედ კაციხად დაბეჭდა მამამან, ესე იგი არს, ბეჭდად მისსა და ხატად ყოვლისა უქვეველობისა და ბუნებითისა იგივეობისა, მისსა მიმართ მაყსოველებლად*“ (A 52, ფ. 45) – *σφραγισμὰ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα ἔχοντες* (P.G. 123, col. 1297). ამგვარად, „*ხატად თესა და ეკმაგიოდ და აღმონაბეჭურად და ბეჭდად*“ დაჰბადა *ღმერთმა ძე-ქრისტე, ხოლო კაცი შექმნა „ხატისაებრ და მსვაესისა თუსისა“*.

საინტერესოა, რომ წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის ერთ-ერთი პომილიისთვის („გლახხატმოყუარებისათს“) დართულ სქილიოში ეფრემე მცირე ამავე აზრს ავითარებს: „*უცვალებელ ხატ ღმრთისა მამისა არს მხოლოდშობილი ძე, ვითარცა პირმშოჲ ხატი, ხოლო ჩუენ – ხატებრ, ესე იგი არს პირმშოჲსა მის ხატადლა ქმნილ ვართ, რომელი იგი ბუნებითი ძე არს*“ (A 109, ფ. 165).

ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს პეტრიწის განმარტების ტექსტში სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებული მსჯელობანი ერთისა და მისი ხატის – ნამდვილმყოფის ანუ პირველი არსისა და პირველი მყოფის, პირველი გონების – ლოგოსის შესახებ. ერთ-ერთი ასეთი მსჯელობა დაკავშირებულია პროკლეს გრაქტაგის 101-ე თავის განმარტებასთან. ეს პარაგრაფი ეხება გონების, ცხოველობისა და მყოფობის ურთიერთმიმართებას. ამასთან დაკავშირებით პეტრიწი კვლავ იყენებს პაულე მოციქულის გამონათქვამს და მისი საშუალებით შესაბამისობას (ანალოგიას) ამყარებს პირველ მყოფსა ანუ ნამდვილმყოფთან: „*ესე სედეანი განტყოფენ ცხადად პირველსა მყოფსა და პირველსა გონებასა. პირველად უკუე მყოფად ნამდულმყოფი გაიგონე, რამეთუ მან მიიღო პირველი მყოფობაჲ მის ყოველთა ძალთა მესთამასა ძალისაგან და წარმოღვა პირველად მყოფად და მიშემად ყოველთა მყოფთად, ვითარცა ხატი მის პირველისა ერთისაჲ, რომელი შეადგა მან უთქუამან და მესთამან ყოველთამან და დაღუა ხატად თესდა და იგაეად ყოველთა მყოფთად*“ (განმარტება, გვ. 148). ამ და ბევრი სხვა მსგავსი მსჯელობიდან (ასე მაგ. „ხოლო პირველი არსებაჲ მან მესთამან ერთთამან წარმოაშკო, ვითარ ხატი თესი და ღმერთი არსთა და მყოფთაჲ“ (§ 170, გვ. 170)) ამკარად ჩანს, რომ იოანე პეტრიწი „*უსილაეი ღმერთისა*“ და მისი ხატის – ძის ურთიერთმიმართების ანალოგიას ხედავს „*ყოველთა მესთა ერთისა*“ და მისი ხატის – ნამდვილმყოფის მიმართებაში: „*ნამდულმყოფი არს ხატი უთქუ*

და უოცნო მესთა-ერთისა“; რომელსაც „წადილმან პატივისამან მამალაჲა კჳადრა წოდებაჲა“ (განმარტება, გვ. 8, 1-5), სხვაგან იგი ნამდვილმყოფის მხოლობს – იგიუეობისა და მარადისობის პრინციპს, პირველ საზღვარს პირდაპირ ძეს უწოდებს (განმარტება, § 30, გვ. 81, 25-27).¹

ამგვარად, იოანე პეტრიწმა შეიგანა მნიშვნელოვანი შესწორება ბიბლიის „შესაქმის“ წიგნის კანონიკურ ქართულ თარგმანში იმ ოვალ-საზრისიდან ამოსვლით, რომ არსის იერარქიაში უშუალოდ მომდევნო არის ხატი და მსეაესი წინა რიგის სირათმთავრისა (ანუ გუარმთავრისა), ამიგომ ლმერთის „პირმშოჲ ხატი“ არის ქრისტე (რამიე იგი პავლე მოციქულს იმწმებს), რომელიე არის ნიმუში ანუ „იგაეი“ კაცისა (აღამიანისა), ისეეე. როგორე ნამდვილმყოფი არის ხატი მესთერთისა და „იგაეი ყოველთა მყოფთა“. ასეთი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას მას, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, თუთ სეპტუაგინტას ტექსტი აძლეედა, სადაე წერიბა: Πουρωσαυε εςθραπον κατ'εκαυα ημστερεν και καμ'εμοισου რაე სიტყუასიტყუეით ნიშნაეს: „შეექმნათ კაცი ჩენი ხატის მიხედუით და ჩენი მსგაესისა“ ანუ „ჩენი ხატისაებერ და ჩენი მსგაესისა“.

პეტრიწის ეს შესწორება, როგორე ჩანს, მიილო საბამ, რომელმაც მის მიერ ნარედაქციეე მცხეთურ ბიბლიაში იგი ტექსტში შეიგანა ოდნაეი სხვაობით: „ექმნათ კაცი ხატისაებერ და ჩენისა მსგაესისაებერ“ (დაბ. 1, 25), თუმცა ეთ შემდეგი მუხლი მისდევს ძველი რედაქციის წაკითხვას: „და შექმნა ღმერთმან კაცი სახედ თასად და ხატად ღმრთისა შექმნა იგი“ (დაბ. 1, 27), რაე იმის დამადასტურებელი უნდა იყოს, რომ იმ ხანებში პეტრიწისეული შესწორების მსოფლმხედველობრიეი საფუძელები მთლად ნათელი და გააზრებული არ უნდა ყოფილიყო. პეტრიწის ეს ახალი რედაქციეული სხვაობა შეგანილია აგრეთეე A 179 ხელნაწერში, რომელიე შეიცაეს ძველი აღთქმის „შესაქმისა“ და „გამოსვლათა“ წიგნების თარგმანებს (ზოეე მკველეარი მათ, სწორედ ამის გამო, გელათურ ვერსიად მიიჩნეეს). პეტრიწის რეეენშია აქაც ოდნაეაა შეეევილი, ისე, რომ არსებითი შინაარსი დაეულია: „და თეუა ღმერთმან: ექმნეთ კაცი ხატისაებერ ჩუნისა და მსგაესისაებერ“ (A 179, ფ. 2). უნდა აღინიშნოს, რომ თვით იოანე პეტრიწსაე თაეიდანეე

¹ ნამდვილმყოფის პეტრიწისეულ გააზრებასთან დაკავშირებით ვრცლად იხ. დ. მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეთოდისათვის, წიგნში: იოანე პეტრიწი, „განმარტება პროკლე დიადოხოსის ღმრთისმეტყველების საფუძელებისა“, თბ. 1999. იხ. აგრეთეე, Д. Мелюкшвили, Христологические интерпретации онтологической системы Прокла Диакоха в богословии Иоанна Петриши, Византиковедческие этюды, Тб., 1991.

² ბ. გიგინეიშვილი, ე. კიკაეეე, მოთა რუსთაეელის დროის ერთი ძველი, რუსთველოლოგიური ძიებანი, 1966, 249.

არ ჰქონდა, როგორც ჩანს, მოძებნილი მუსტად ისეთი ფორმულირება, როგორც მან შემდეგ ჩამოაყალიბა. ასე მაგ., ნემესიოს ემესელის გრაქტატის თარგმანში (რონელიც მან პროკლეს განმარტებაზე აღრე შეასრულა), „შესაქმეს“ შემოსხენებული კონტექსტის ასეთი პერიფრაზია მოცემული: „*მებრ ხატად და მსვაესად ღმრთისა ქმნილი ესე*“ (ნემეს. გვ. 22, 17. ლაპარაკია ადამიანზე, რომელიც ღმერთმა სრულყოფილ ცხოველად – მეუფედ ბუნებისა შექმნა). როგორც უხედავთ, მუსტი ფორმა ჯერ კიდევ არ არის მოძებნილი, მაგრამ გაამრება ისეთივეა, როგორიც საბოლოო ვარიანტში. ამასთან დაკავშირებით მეტად საგულისხმოდ გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ არც გელათის ბიბლიის ერთ-ერთი განმარტების ტექსტი (სამწუხაროდ, A 1108 და Q 1154 ხელნაწერებს აკლია „შესაქმისა“ და „გამოსლეთა“-ს წიგნები და, ამიტომ ის, თუ როგორ იყო თარგმნილი ჩვენთვის საინტერესო გამონათქვამი, უცნობია); არც მიტროფანე მმურნელის სახელით ცნობილი „*ეკლესიასტეს განმარტების*“ ტექსტი უჭერს მხარს პეტრიწის რეცენზიას: გელათის ბიბლიის A 1108 ხელნაწერის 102-ე ფურცელზე ერთ-ერთი განმარტების თარგმანში შემოკლებულია პერიფრაზი დაბ. 1, 25 მუხლისა „*ეთარ-იგი: ხატებად ჩუენდა და მსვაესებად*“, რაც ძალუნებურად გამოორიყხავს პეტრიწის მთარგმნელად მიჩნევას და ბადებს ეჭვს, ხომ არ არის გელათის ბიბლიის განმარტებათა ექსკურსიკები თარგმნილი სხვადასხვა პირების მიერ? არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ისიც, რომ „*ეკლესიასტეს განმარტების*“ (რომლის ავტორადაც კ. კეკელიძე მიტროფანე მმურნელს მიიჩნევს, სინამდელიეში კ. კეკელიძის მიერ 1920 წელს მიტროფანე მმურნელის სახელით გამოქვეყნებული „*თარგმანება ეკლესიასტისა*“ წმ. გრიგოლ აკრაკანგელის თხზულება აღმოჩნდა) მთარგმნელი, რომელიც, კ. კეკელიძის აზრით, იოანე ჳიმჭიმელი უნდა იყოს, ორჯერ იმოწმებს ჩვენთვის საინტერესო ადგილს „*ღამაღებიდან*“ და ორჯერვე ძველი რედაქციის მიხედვით: „*რომელმან ხატად და მსვაესად თესა შექმნადა კაცი*“ (თარგმან. ეკლესიასტ. 168, 3); „*ესე ქმნასა უუქუელად შემოქმედმან და ხატად თესა დამბადებელმან მისმან*“ (იქვე 23, 6). ასეთ შემთხვევაში, თუ მივიღებთ კ. კეკელიძის აზრს იმის შესახებ, რომ ამ ტექსტის მთარგმნელი იოანე ჳიმჭიმელია, პეტრიწისა და ჳიმჭიმელის იგივეობის საკითხი, ცხადია, მოისხნება. ამასთანავე, ყურადღებას იყრობს რუის-ურბნისის ძველისწერის ტექსტი, რომლის ავტორიც, როგორც ცნობილია, არსენ იყალთიელია და, სადაც მოცემულია დაბადების 1, 25 მუხლის გელათის ბიბლიაში დადასტურებული ვარიანტი: „*ეინამთეგან დაჰბადა ღმერთმან დაჰაბამსა ხატებად და მსვაესებად თესსა კაცი*“ (დ. სჯ. კან. 548, 1).

¹ ე. ჳელიძე, იოანე პეტრიწის ცხოვრება და მოღვაწეობა, რელიგია, 1994, № 3-5.

გ. თევზაძე, პეტრიწისეული ინტერპრეტაციის გაუღენას ხედავს და-
ვით აღმამენებლის სიტყვებში: „მეტა, სიტყუაო, აღმსარებელსა მომ-
სედენ!.. ხატსა თუსსა მამსტავსე და საკრეულად გრძნობადისა და გო-
ნიერისა მყოფობისად ღამაწესე შენებრ არსთა სიტყუებისა ჩემ-
შორისცა შეკრებათა, ხოლო მე უმაღლო-გექმენ“ („ვალობანი სინანუ-
ლისანი“ გვ. 514).

ასევე, ფილოსოფიური ინტერპრეტაცია უღევს საფუძელად პეტრი-
წის დასაბუთებას, რომელიც იოანეს სახარების I თავის პირველივე
მუხლის გამონათქვამს ეხება: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*. პეტრიწის აზრით,
ძველი, კანონიკური თარგმანი ამ ფრაზისა – „*პირველითგან იყო
სიტყუა*“ არ არის სწორი და შედეგია იმისა, რომ მთარგმნელს არა
აქვს გახსნილი „სიტყუს ძალი“. მისი აზრით, სიტყვა *პირველი* მიმარ-
თებითი ცნების გამომხატველია: *პირველი* შემდგომთა მიმართ არის
პირველი, იგი *პირველია* თავის მსგავსთა მწყობრში ანუ „სირაში“,
როგორც, მაგ., კაცი კაცებს შორის და ცხენი – ცხენებს შორის. ამგვა-
რად, ამ თარგმანის მიხედვით გამოდის, თითქოს „*სიტყუა მამისა
ღმრთისა*“ არის „*ერთი ნაბადთა და წარმოჩენილთაგანი*“, მათი
„*მსგავსი და თანმებუნებე*“, მაშინ, როდესაც იგი თანაარსი და თანმე-
ბუნებეა მამისა, დასაბამია ისევე, როგორც მამა – მშის თუალი ანუ
ღისკო „შარავანდთათვის“ ანუ სხივებისათვის. ამგვარად, *ἀρχῆ-ს*
„*პირველით*“ თარგმნა იწვევს ერთარსება სამების ღოგმის მწველზე-
ღურ გაგებას. თითქოს ძე-ქრისტე-ლოგოსი ერთი წარმოქმნილთა-
განია („*წარმოჩენილთაგანი*“) და, ამდენად, მღარე ბუნებისაა. ამიგომ
იოანე პეტრიწი ფრთხილად ეძიებს საჭირო სიტყუას, რომელიც
„ძალითი სიტყუს“ საიდუმლოს მნიშვნელობას განაცხადებს და იძლევა
შემდეგს თარგმანს: „*დასაბამსა შორის იყო სიტყუა*“ (განმარტება, გვ.
219). იოანე პეტრიწის ამ რეცენზიას ეთანხმება ამ მუხლის უძველესი
(ათონელეზამდელი) ქართული თარგმანი, რომელიც შემორჩენილია
პომილეტიკურ-ლიტურგიკული კრებულების საკითხავებში: „*რომელსა
იოუანეა იტყუს დაწერილთა მათ შინა თუსთა, ეითარმედ: რომელი-
იგი იყო დასაბამითგან*“ (მაგბ. კრებ., 298, 18-19); [იოუანე მახარებელ-
მან]... *თქუა: „დასაბამითგან იყო სიტყუა*“ (კლარჯ. მრავალთ., 380).

შემთხვევითი არ არის, რომ იოანე პეტრიწმა განსახილველად
შეარჩია სწორედ ეს ადგილები ბიბლიის ტექსტიდან და მათი განსა-
კუთრებული სიმუსტით თარგმნა მოითხოვა. ცნობილია, რომ ქრისტეს
ღეთაებრივი და ადამიანური ბუნების გარშემო პაექრობას ბიზანტიაში
ღიდი ხნის ისტორია პქონდა. დაწყებული 325 წლიდან, ნიკეის

¹ მართლმადიდებლურ დოგმატიკაში ამ საკითხის გაგებასთან დაკავშირებული
პოლემიკა იხ. ე. ჯელიძე, ადამიანი – ხატი პირმშობატისა, ტ. „*მა სამეფოს*“
დანართი № 1, თბ. 1995; გრ. რუსაძე, ღმრთის შეუქმნელ და შექმნილ ხატთა გაგე-
ბისათვის, თბ. 2000.

მსოფლიო კრებიდან, (სადაც არიომისა და საბელიომის წვალებათა საკითხი იღვა და, სადაც არიომის წინააღმდეგ ბრძოლაში ვაიმარჯვა ათანასე ალექსანდრიელმა, რის შემდეგაც იმპერატორის ბრძანებით არიომის ნაწერები ცეცხლს მისცეს, ხოლო თვით აეგორი ეკლესიიდან განკვეთეს და პატიმრობა მიუსაჯეს) VIII საუკუნემდე (როდესაც კონსტანტინოპოლის მსოფლიო კრებაზე 842 წელს გამოიყვანა სპეციალური ელჩი, რომელიც კრძალავდა სამების გარშემო ღისკუსიებს), ამ საკითხის ერთიანი, უნიფიცირებული ფორმით გადაწყვეტის მიზნით შეიღო მსოფლიო კრება იქნა მოწვეული (გარდა მცირე ადგილობითი საეკლესიო კრებებისა) და მიუხედავად იმისა, რომ საბოლოოდ ჩამოყალიბებულ იქნა ორთოდოქსული ქრისტიანული დოქტრინა, კამათი და ღისკუსიები თეოლოგთა წრეებში მაინც არ შენელებულა. ამ ღისკუსიებმა კომუნების ხანაში (XI-XII სს-ში) მეტად ფართო ხასიათი მიიღო. ამ პერიოდში ეს კამათი სათავეს იღებდა განსაკუთრებით იოანეს სახარების სიტყვებიდან: „*მივალ მამისა ჩემისა, რამეთუ მამა ჩემი უფროა ჩემსა არს*“ (ი. 14, 28). თეოფილაქტე ბულგარელი განსაკუთრებით ვრცელ კომენტარს უძღვნის მაცხოვრის ამ სიტყვებს, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ეს საკითხი იმ დროს მეტად აქტუალური იყო. როგორც ჩანს, ამით იყო გამოწვეული ის განსაკუთრებული ყურადღება, რომელიც პეტრიწმა მიაქცია იოანეს სახარების პირველივე ფრაზის თარგმანს და საკუთარი ინტერპრეტაციის საფუძველზე ახალი რედაქციით წარმოადგინა იგი. მისი ეს ინტერპრეტაცია საეხებით ეთანხმებოდა მართლმადიდებლურ კრელოს. პეტრიწისეული რედაქცია მიღებულია თეოფილაქტე ბულგარელის იოანეს სახარების განმარტების მთარგმნელის მიერ: „*მორის დასაბამსა იყო სიტყუაა*“ – ეკითხულობთ A 52 სელნაწერის პირველსავე გვერდზე. ეს ფაქტი საფუძველს აძლევს მკვლევარ ივ. ლოლაშვილს, თეოფილაქტეს ნაშრომის მთარგმნელად იოანე პეტრიწი მიიჩნოს.¹

მაგრამ ისმის კითხვა: როგორ ეთანხმებოდა პეტრიწის ეს შესწორება რომაელთა მიმართ პაულეს ეპისკოლეში გამოთქმულ აზრს, რომლის მიხედვითაც ძე-ქრისტე სახელდებულია „*პირმშოდ შირავალთა შორის ძმათა*“, ანუ ავებულთა და შექმნილთა შორის პირველად: „*ჰანაჩინთა თანა-მსგავსად ხატისა მის ძისა თვისისა, რაათა იყოს იგი პირმშო მრავალთა შორის ძმათა*“: (რომ. 8, 29). როგორც ჩანს, პაულე მოციქულის ეს სიტყვები საკმაო საფუძველს იძლეოდა ეჭვებისათვის, რადგანაც ამ სიტყვების მიხედვით უფლის მიერ თავისი

¹ იხ. იოანე პეტრიწი, სათნოებათა კიბე, გამოსაცემად მოამზადა ივ. ლოლაშვილმა, თბ., 1968, 31-31. მაგრამ ერთი ლიტერატურული სკოლის ავტორთა თუ მთარგმნელთა ილენტიკაციის საკითხს რომ ენობრივ-სტილისტური თუ მსოფლმხედველობრივი ერთიანობა და მსგავსება კი არ სწყვეტს, არამედ განსხვავება, ეს არაერთხელ იქნა ნაჩვენები ჩვენ მიერ.

ბე განჩინებულია, როგორც „პირმშო მრავალთა შორის ძმათა“, რაც ამ სიტყვების მწვალებლური აზრით გაგების შესაძლებლობას უშვებს: თუ ძე-ქრისტე პირმშოა მრავალთა ძმათა და აბეულთა შორის, ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ იგი „ერთი ნაბადთა და წარმოჩინილთა განია“ და თანამებუნებუა მათი? ამიტომ იყო, რომ არსენ იყალთოელის ლომატიკონში შეტანილ იქნა პაველე მოციქულის ამ სიტყვების სპეციალური განმარტება, რომლის ავტორიც ზედწარწერის მიხედვით მიქელ ჰსელოსია:¹ „დიდისა ფილოსოფოსისა ფსელოსისაჲ მოწაფეთა თესთა მიმართ თარგმანებაჲ სიტყუასა მას ღმრთისმეტყუელისასა, მეტყუელსა: „ვითარცა იქმნა პირმშო მრავალთა ძმათა შორის, კრეთეჲ პირმშო მკუდართაგან ღირს-იჩინა ყოფა“ (პირმშ. გვ. 260-263). ეს გრაქტაგი შემორჩენილია ლომატიკონის გელათურ ნუსხაში (K 23). განმარტების ავტორი აღნიშნავს, რომ საღმრთო წერილის სიტყვებში (სადაც ქრისტე პირმშოდაა მოხსენებული – ეს იქნება „მარტივად პირმშოდ, თუ პირმშოდ რისამე მიმართ“), მსმენელს „შეაურებენ“ და „სწელავენ გონებასა გამომწულეელისასა“, რადგანაც მათგან შეიძლება გამოიტანო ის აზრი, რომ, რადგანაც უფალი პირმშოდაა მოხსენებული ყოველი აგებულების მიმართ, თითქოს ეს იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ მასაც „ჟამიერთა საცნაურებითა მიუღებეს დასაბამი მყოფობითისა გუამოვნებისა.“ მაგრამ ეს შეუძლებელია („უჯერო არს დაბადებულთა-თანა შეტყუებისა-ყოფაჲ და მბადეელისაჲ“). ამიტომ ავტორი განუმარტავს მსმენელებს პაველე მოციქულის ამ სიტყვებს, ცდილობს მოხსნას მათგან მწვალებლური დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობა და მისცეს ისეთი ინტერპრეტაცია, როგორც მისაღები იქნებოდა მართლმადიდებლური მრწამსისათვის. მისი აზრით, ქრისტეს პირმშოდ სახელდება გულისხმობს არა ღვთის სიტყვას, ლოგოსს – დასაბამს, არამედ ადამის ცოდვის შემდეგ ქრისტეს მოვლინებას, როგორც კაცთა მოდგმის დაშხობილი და ცოდვებისაგან

¹ გრაქტაგი გამოსცა სიმონ ყაუხჩიშვილმა „გეორგია“-ს VI ტომში. მისი ავტორის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული: აკად. კ. ეკეელიძეს ამ გრაქტაგის ავტორად ადრე მიქელ ჰსელოსი მიანიშნა და მის ბერძნულ დედანს დაეარგულად თვლიდა, შემდგომ მან შეცვალა ეს მოსაზრება და გრაქტაგის ავტორად იოანე პეტრიწი მიიჩნია, იმის საფუძველზე, რომ გრაქტაგში „ტანხეორებულია მრავალი ისეთივე აზრი და დებულება, რომელიც მოცემულია იოანე პეტრიწის საკუთარ კომენტარებში და ნემესიოს ეფესელის თარგმანში“ (ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1960, 292). ივ. ლოლაშვილი ამ თხზულების ავტორად მიქელ ჰსელოსს თვლის (იოანე პეტრიწი, 1968, 71-93), როგორც ამას ხელნაწერის ზედწარწერა იუწყება, მთარგმნელად კი არსენ იყალთოელი მიანიშნა ისევე, როგორც შ. ნუეუბიძეს. ბოლო დრომდე ღვდიან ამ გრაქტაგისა არ ჩანდა. შ. მჭედლიძემ გამოაქვეყნა სტატია „მიქელ ჰსელოსის ერთი თეოლოგიური გრაქტაგის ძველი ქართული თარგმანისათვის“, ერ. რელიგია, 1999, № 1-2, 50-58, სადაც იგი იძლევა P. Gautier-ს მიერ გამოქვეყნებული ჰსელოსის დასახელებული გრაქტაგის თარგმანსა და ანალიზს.

დამპიძებული ბუნების „კულად აგებას“. ანუ ქრისტე პირმშოა მისი ადამიანისათვის გამოცხადების ამრით, როგორც „ბუნებისა ჩუენისა კულად დაბადების“ მოთავე და არა „არარსისაგან ყოფად მოსელის“ ამრით. ქრისტე ადამიანებს მოველინა, რათა მოხდეს მათი სულის „პირველისავე წესისა შიშართ აღყვანებაა... სათნოებათა-მიერიოთა კულადღებითა, რომლისა პირველ დამწყებელობითა პირმშოდ იწოლა ქრისტე“ (პირმშ. გვ. 261) – ასკენის განმარტების ავტორი. ასეთი ინტერპრეტაცია ერთადერთი შესაძლებელი ახსნა იყო ორთოდოქსული თვალსაზრისისათვის მისაღები. და ამიგომაც იქნა შეტანილი ასელოსის ეს გრაქტაგი არსენის დოგმატიკონში (როგორც ჩანს, მისივე თარგმანით), რათა მსმენელი აღარ „შეურეებულიყო“ და პირმშოდ წოდება არ მიეწერა დასაბამისათვის. ამ თვალსაზრისით კიდევ უფრო გასაგები და ნათელი ხდება იოანე პეტრიწის მიერ კანონიკურ თარგმანში შეტანილი შესწორება დასაბამსა შორის იყო სიტყუაა ამ კონტექსტში სიტყუა პირველის ხმარება ყოვლად დაუმეებელი იყო მაშინ, როდესაც გამოცხადების, ხორციელად მობის თვალსაზრისით პირმშოდ ქრისტეს წოდება მისაღები იყო.

აღსანიშნავია, რომ რუის-ურბნისის ძველისწერის ავტორი სწორედ ამ ინტერპრეტაციას ეყრდნობა და ღმრთის ბუნებასთან ადამიანის ზიარების მხარე აქვს მხედველობაში, როდესაც ამბობს: „სახიერმანცა დამბადებულმან მისმან... გუამოვნებით შეაერთა იგი თავსა თყსა და მესთა ბუნებისა განაღმრთო მის მიერ მიღებული იგი და მისთანა ერთგუაქმნილი კაცი და რომელი-იგი იყო პირმშოა ყოვლისა აგებულისაა, თავს-იღუა პირმშო მრავალთა ძმთაა შორის ყოფაა, რათა სახელითა მისისა შიშართ წოდებულნი და მადლით ძმად მისსა აღსარებულნი, რომელი-იგი ყრმათაყა ეზიარა კორციითა და სისხლითა... მუნ აღიყვანეს, კულად განხორციელებითა თყსითა, სადა-იგი თყთ არს თავი სასოებისა ჩუენისაა და თანამოქალაქე მყენეს წმიდათა და სახლეულ-ღმრთისა“ (დ. სჯ. კან., 548). მით უფრო საგულეებელია, რომ გრაქტაგე არსენ იყალთოელს ეკუთვნოდეს, ან მისი თარგმნილი იყოს. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ პაელეს ეპისკოლეს სიტყუების ეს განმარტება, როგორც ჩანს, ეყრდნობა კირილე ალექსანდრიელის რიცხუთა 47-51-ე მუხლების განმარტებას, რომელიც შეტანილია გელათის ზიბლიის კატეხეზში და, რომელშიც ლაპარაკია იმაზე, რომ უფალმა უბრძანა მოსეს, რომ მას „ისრაველთა პირმშოთაგან მიეღო ვეცხლი“ და მიეცა აარონისა და მის ბეთათვის. წმ. კირილეს ამრით, უფლის ამ სიტყუებში „უსაიდუმლოესი რაამე ძალი“ არს დაფარული: „რამეთუ ყოველსა პირმშოსა სასე მოაქუს პირველქმნულისა ადამისი, დაყეშულისა ურძნობათა მიერ, რომელთაგან და რომელთა მიშართ არს ბრძოლაა... ქრისტესაყა, ვითარცა პირმშოსა, მიეკლებოდა დიდრაქმაა...“ (Q 1152, 96r).

ამგვარად, ეს პრობლემები, როგორც ჩანს, აქტუალური იყო ქართულ თეოლოგიურ წრეებში და ამიგომაც პეტრიწი განსაკუთრებით ამახვილებდა ყურადღებას დაბალების 1, 26 და იოანეს სახარების პირველადე მუხლის მუსტად თარგმნის აუცილებლობაზე.

დამოწმებულ წყაროთა შემოკლებანი

- განმარტება* – იოანე პეტრიწი, მრომები, II. განმარტებაჲ პროკლესთეს დიადოსოსისა, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1937.
- დ. სჯ. კან.* – დიდი სჯულისკანონი, გამოსაცემად შოაშადას ე. გაბიძაშვილმა, ე. ტიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ. თბილისი, 1975.
- თარგმან. ეკლესიასტ.* – თარგმანებაჲ ეკლესიასტისაჲ, მიტროფანე, მზრნელ მიტროპოლიტისაჲ, გამოსცა კ. კეკელიძემ, თბილისი, 1920.
- კლარჯ. მრავალთ.* – კლარჯული მრავალთაჲ, გამოსცა თ. მგალობლიშვილმა თბილისი, 1991.
- ნემეს* – ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათეს კაცისა, ბერძნულიდან გადმოღებული იოანე პეტრიწის მიერ, გამოსცა ს. გორგაძემ. თბილისი, 1914.
- პირმშ.* – მიქელ ასელოსისა, პირმშოჲსათეს, გეორგიკა VI, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1966.
- საქ. მოციქ.* – საქმე მოციქულთა, ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბილისი, 1950.
- მატბ. კრებ.* – მატბურდის კრებული, გამოსაცემად შოაშადას ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. ტიუნაშვილმა, თბილისი, 1979.

დავანა პალიმონილი

ზმნის ხტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულ ენაში ლიათეზაბინა და გვარაბის თეორიის კონტაქტში

ზოგადენათმეცნიერულ თუ კერძო ენათა გრამატიკულ ლიტერატურაში გვარის ცნების ერთიანი გაგება არ არის გამომუშავებული. დიდი სირთულეები ახლავს გვარის კატეგორიის განსაზღვრასა და აქტივ-პასივის, განსაკუთრებით კი მედიუმის, როგორც გვარის საოპოზიციო ცალეების გამოყოფის ფორმალურ-სემანტიკური (მორფოლოგიურ-სინტაქსური) კრიტერიუმების დადგენას ქართულში.

საზოგადოდ, გვარის კვალიფიკაცია ეძლევა ისეთ ზმნურ ფორმებს, რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებიან სემანტიკისა და სინტაქსის ერთეულებს შორის შესატყვისობის შეზღუდვების შემთხვევაში — კერძოდ, სუბიექტ-ობიექტისა და ქვემდებარე-დამატების ურთიერთშენაცვლების (კონფერსიის) შემთხვევაში: აქტივად კვალიფიცირებულია ზმნის ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედია — აგენსია (რეალურად ქვემდებარის შესატყვისია), პასივად კი სახელდებულია ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედების განმცდელია, პაციენსია (რეალურად დამატების შესატყვისია). ამრიგად, „გვარის“ ფორმები ერთმანეთის მიმართ კონფერსიულ დამოკიდებულებაში არიან, ანუ ერთის სუბიექტი შეესატყვისება მეორის პირ-დაპირ ობიექტს (*მხატვარი ბატავს სურათს (პ.ო) — სურათი (ნ) იბატება მხატვრის მიერ*).

გვარის კატეგორიის ასეთი გააზრებისა და განსაზღვრის შემთხვევაში ქართულში ამ კატეგორიის გარეთ რჩება დიდი რაოდენობა მთელი რიგი ზმნებისა, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანის სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას (*წუხს, ტირის, კანკალებს, უჯვარს, უკირს* და სხვ.). ამ ზმნების მოქმედების აგენსი იგივე პაციენსია (*წუხს ის — თვითონვე მწუხარე, კანკალებს ის თვითონ, ტირის ის თვითონ*) ამ მხრივ ისინი შინაარსობლივად ძალიან ჰგვანან ისტორიულად უგვარო დინამიკურ ზმნებს, რომელთაც დღეს ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში III ტიპის, უნიშნო („თბება“ ტიპის) ვნებითებს უწოდებენ: — რაც თბება და გათბა (*ტყეების — განვტყე — განტვა*) თვითონ არის გა-მ-თბ-არ-ე. არ არის შემთხვევითი, რომ ზმნათა ორივე ამ ტიპისაგან მხოლოდ მ- პრეფიქსიანი სასუბიექტო მიმღობა იწარმოება: გა-მ-თბ-არ-ე არის ის, რაც გათბა (თვითონ), მწუხარე არის ის, ვინც წუხს, იწუხა (თვითონ).

არც ის არის შემთხვევითი, რომ ე- პრეფიქსიანი კონფერსიული რეფლექ-

ქსივებისათვის სწორედ „თბება“ ტიპის მიხედვით ჩამოყალიბდა აბსოლუტური (და რელატიური) დინამიკური პასივის მოდელი.

ამ ტიპის ზმნები, თუ შეიძლება ითქვას, მოქმედების მდგომარეობას გამოხატავენ. მათი სუბიექტი თვითმოქმედი, თვითმოძრაია, მათი მოქმედება უწყობ-მართებისაა, სუბქცეითია (ამ მოქმედების გამოხატვა გრაფიკულად წრით შეიძლება). ასეთ ზმნებს შეიძლება ავტოტევებში ეუწოდოთ.

ისინი შინაგანად შეიცავენ პირდაპირ ობიექტს და ამიტომ არასრული კონსტრუქცია აქვთ: *თამაშობს ის — ითამაშა მან, სწავლობს ის — ისწავლა მან*. ობიექტი შეიძლება გარეთ გამოვიდეს, ასე ვთქვათ, ამოტივტივდეს: *თამაშობს ის → თამაშობს ის მას, სწავლობს ის → სწავლობს ის მას, წუხს ის → წუხს ის მას, ტირის ის → ტირის ის მას*. მაშინ ამავე სტრუქტურის ზმნა პირდაპირ გარდაამავალ მიმართებას გამოხატავს, სრული კონსტრუქციისად იქცევა და აქტივთა წყუფში გადადის. ასეთი ზმნები ლაბილური კონსტრუქციით ხასიათდებიან და მათ შეიძლება ლაბილურ-გარდაამავალი ზმნები ეუწოდოთ.

წუხს ის, ტირის ის, კანკალებს ის, მეფობს ის, თამაშობს ის და სხვ. ამ ტიპის ზმნები ბაზისური ფორმებია ა-წუხ-ებს-ს ის მას, ა-ტირ-ებს-ს ის მას, ა-კანკა-ლებს-ს ის მას, ა-მეფ-ებს-ს ის მას, ა-თამაშ-ებს-ს ის მას და სხვ. ფორმებისათვის, რომელთა სუბიექტის მოქმედებაც მიემართება პირდაპირი ობიექტისაკენ (ამიტომ იგი გრაფიკულად სწორი ხაზით შეიძლება გამოხატოს): $S \rightarrow \text{Odir}$.

ეს ფორმები ბაზისურია ერთპირიანი (აბსოლუტური) კონსტრუქციის გარდაუვალი დინამიკური ზმნებისათვისაც: *წუხს — წუხდება, მურს — (შე)მურდება, ზანზარებს — აზანზარდება, ტირის — ატირდება, მეფობს — მეფდება და სხვ.*

ამ ტიპის ზმნებს ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში „საშუალ“, მედიუმთა წგუფში ათავსებენ, როგორც ფორმალურად აქტივის მოდელის მქონეთ (ისინი აწყუში -ი, -ავ, -ებ, -ობ თემატური სუფიქსის შემდეგ აქტივთა მსგავსად მხოლოდ პირის ნიშანს დაირთავენ მაშინ, როდესაც პასივებს თემატური ნიშნის შემდეგ -ი მახასიათებელი დაერთვის), ხოლო შინაარსობლივად — როგორც გარდაუვლებს (გარდაამავლობის კატეგორია აქ განისაზღვრება პირდაპირი ობიექტის ყოფნა-არყოფნით) — პასივის მსგავსებს. ამავე დროს, თვლიან, რომ ე. წ. „მედიუმებს“ მხოლოდ აწყუის წგუფის ფორმათა წარმოება შეუძლიათ, დანარჩენ მწკრივებს კი აქტივის (სასუბიექტო ვერსიის) ფორმებისაგან სესხულობენო.

მაგრამ ეს ვერ წყვეტს პრობლემას. პრობლემა კი იმაში მდგომარეობს, რომ პასივის ცალკე გვიარად გამოყოფის ზოგადად მიღებული სემანტიკური კრიტერიუმში, რომელიც ამ გვიარის ზმნების სუბიექტის პასივობას გულისხმობს, ქართულში ყოველთვის — და შეიძლება ითქვას, უმეტეს შემთხვევაში — ვერ მუშაობს. მაშინაც კი, როდესაც ეს ფორმები აქტივის ფორმათა კონვერსიის შედეგადაა მიღებული (და-ი-მალ-ა მან იგი — და-ი-მალ-ა იგი თვითონ), რომ აღარაფერი ვთქვათ ზემოთნახსენებ პირველადს „თბება“ ტიპისა და -დ სუფიქსიან ვნებითებზე (თეარდება), რომელთა აბსოლუტურ ფორმათა სემანტიკა ე. წ. მედიუმთა მსგავსად რეფლექსურია, ხოლო რელატიურ ფორმებში სუბიექტი არა პაციენსად, არამედ რეალურად მოქმედად, აგენსად წარმოვიგვიდგება (რბლება ის მას, გადაატრება ის მას, აცხრება ის მას, ელაპარაკება ის მას, ეკეთება ის

მას...). ხშირად ე. წ. „ენებითი“ გვარის ერთპირიანი (აბსოლუტური) ზმნებიც კი სუბიექტს აქტიურად წარმოგვიდგენენ, რაც ასევე ეწინააღმდეგება სემანტიკური ოპოზიციის (აქტიური სუბიექტი — პასიური ობიექტი) მიღებულ კრიტერიუმს. ამიტომ მათ ცალკე ჩჯუფდავ — დეპონენსებად გამოყოფენ (ილანძღება¹, ილრინება, ილუკება, ივინება...).

აღსანიშნავია, რომ მრავალ (ძირითადად „მეტყველება“ წრის სემანტიკის) ე-პრეფიქსიან ვნებითს თავისი კანონზომიერი ცალი ე-პრეფიქსიანი ერთპირიანი ფორმა არა აქვს და ეწყვილება სწორედ ერთპირიან ე. წ. მედიუმს: ლასპარაკობს — ელასპარაკება², მასობს — ებასება, მასხრობს — ემასხრება, უბნობს — ეუბნება, ხუმრობს — ეხუმრება, ჩხუბობს — ეჩხუბება და სხვ. ამ ტიპის ყველა ზმნაში სუბიექტი რეალურად მოქმედი, აქტიური პირია.

ე-პრეფიქსი ირიბი ობიექტის სამიმართებო ნიშანია და ერთპირიანი ზმნისაგან აწარმოებს ირიბი მიმართების ორპირიანს, ისევე, როგორც ა-პრეფიქსი პირდაპირი მიმართებისას (წუხს — აწუხებს) დინამიკურ ზმნებში, ხოლო ირიბი მიმართებისას — სტატიკურებში: გლია — აგლია, (ა)ფენია — აფენია.

ამგვარად, ევროპული ზმნის მიხედვით გვარის კატეგორიის განსაზღვრა როგორც მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიისა, რომელიც ზმნის გარკვეული ფორმით აღნიშნავს ქვემდებარისა და შემასმენლის ურთიერთობას ქვემდებარის აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისით, ქართულისათვის მთლად მისაღები არ არის ე. წ. დინამიკური ორგანული წარმოების ვნებითების შემთხვევაში, თუმცა გამოდგება აღწერითი წარმოების (წაღებულ იქნა, გაკეთებულ იქნა, გაგებულ იქნა) ვნებითებისათვის.

ამჟამად, რომ ქართულში გვარის კატეგორია არ არის მკვეთრად გამოყოფილი რეფლექსივისაგან და, თუმცა აკაცი შანიძემ თანამედროვე ქართული ზმნის სისტემაში წარმატებით მოახდინა დიფერენცირება გვარისა და ვერსიის (ქცევის) კატეგორიებისა, მაინც ვერც ფორმალური და ვერც სემანტიკური თვალსაზრისით ვნებითი და საშუალო გვარის კატეგორიათა გამოყოფა ვერ აკმაყოფილებს გვარის კატეგორიის იმ გაგებას, რომელიც ზოგად ენათმეცნიერებაშია მიღებული და უნივერსალურადაა მიჩნეული.

ევროპულ ვნებში გვარის კატეგორიის გამოყოფას მორფოლოგიურთან ერთად ფუნქციური საფუძველიც აქვს. ამიტომაცაა, რომ ქართული ენის შესწავლით დაინტერესებულ უცხოელებს უჭირთ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში „ენებითის“ („პასივის“) სახელით ცნობილი ზმნების გააზრება ევროპული აღწერითი, სტატიკური პასივის შესატყვისად.

ყოველივე ამის მიზეზი კი ქართული ენის ზმნის პოლიპერსონალიზმსა, და აქედან გამომდინარე, სახელსა და ზმნას შორის თავისებურ სინტაქსურ სტრუქტურა-მექანიზმში უნდა ვეძიოთ. კერძოდ, აქტანტებისა და ზმნის სინტაქსური ურთიერთობის თავისებურ მორფოლოგიურ მოწესრიგებულობაში, რაც რადიკალურად არის განსხვავებული ევროპული ვნებისაგან და რამაც გამოიწვია ქარ-

¹ ილანძღება (ასევე ივინება) ოპონიშური ფორმაა პასიური შინაარსისა და დეპონენსო (ილანძღება იგი თვითონ, ილანძღება იგი კილაცის მიერ).

² არ არის არც | როგის სტრუქტურის ორპირიანი ფორმები.

თული და ქართველური ენების ზმნის სტრუქტურის ცვლივსას განსხვავებული თვალსაზრისებისა და თეორიების ჩამოყალიბება (მაგ. ქართული ზმნის პასიურობის, ერგატიულობისა და აქტიურობის).

რადგანაც გვარის კატეგორია არა მხოლოდ მორფოლოგიური, არამედ სინტაქსური კატეგორიაა, ამიტომ ქართული პოლიიპერსონალური ზმნის პირობებში სუბიექტური და ობიექტური პირების გამოხატვის საკითხის გადაჭრა (ინვერსიის პრობლემა), ე. წ. „ენებით“ და „საშუალი“ გვარის ფორმათა ფუნქციური გამოიყვნა (მასხრობს — ემასხრება, საუბრობს — ესაუბრება), ასევე მოქმედებითი და საშუალი გვარის ფორმათა გამოიყვნა (აკანკალებს ის მას — აკანკალებს მას) რთულდება.

ყოველივე ამის გამო ქართული ზმნის კონსტრუქციისა და პირთა რელაციის გამოხატვის თავისებურებათა გათვალისწინებით გამოვყოფთ უფრო ფართო გრამატიკულ კატეგორიას, რომელიც მოიცავს დესტინაციურ სისტემას, რეფლექსივსა და გვარის გაგებას და, რომელსაც დიათეზას დავარქმევდით.

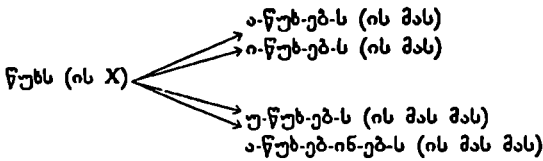
დიათეზა არისტოტელესთან განმარტებულია, როგორც ნაწილთა გარკვეული რიგის (განლაგების ორგანიზაცია) მქონე რამდენიმე თრაქიკელის „გრამატიკის ხელოვნებაში“ კი დიათეზის გაგება თითქმის ემთხვევა თანამედროვე ენათმეცნიერებაში გვარის კატეგორიის გაგებას. ჩვენს შემთხვევაში დიათეზა, არისტოტელეს ზოგადი დეფინიციიდან ამოსვლით, არის სინტაქსური სტრუქტურა-მექანიზმის ორგანიზაციისა და აქტანტების სინტაქსური რელაციის მორფოლოგიური გამოხატვის წესების ერთობლიობის სისტემა.

ასე რომ, დიათეზის ცნება ქართულში მოიცავს ზმნის ვალენტობისა და პირიანობის, სინტაქსური კონსტრუქციის, ზმნასა და სახელს შორის სინტაქსური ურთიერთობის, მართვა-შეთანხმების, ე. ი. ზმნის პირისა და რიცხვის მიხედვით ცვლის) საკითხებს, დესტინაციურ სისტემას (აქტანტებს შორის პოსესიური დამოკიდებულების მორფოლოგიურ გამოხატვას, რეფლექსივის (ავტოტივ-მედიატივი), კონვერსიის (აქტივაპასივი) და ინვერსიის (პირის ნიშანთა ფუნქციების შეზღუდვას, რაც სინტაქსურად თანასწორუფლებიან აქტანტთა პერსონალურობა-არაპერსონალურობის, სულიერი-არასულიერის მიხედვით დაპირისპირების ნიადაგზეა გაჩენილი).

დიათეზების მიხედვით ქართული ზმნის სინქრონული სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ანალიზი ნათლად წარმოგვიდგენს ამ კატეგორიის ყრძო გამოვლინების (ვერსია, რეფლექსივი, გვარი, კაუზატივი) საფეხურებრივი ჩამოყალიბების ისტორიულ პროცესსაც.

ყოველივე ამის გამო ვარჩევთ უღლების ტიპების დიათეზების მიხედვით კლასიფიკაციას.

1 დიათეზაში ვეერთიანებთ არასრული და სრული კონსტრუქციის აწმყოს იდენტური სტრუქტურის (მოდელის) ზმნებს — ავტოტივებსა და აქტივებს, რომელთა MS ბრუნვა ცვალებადია სერიების მიხედვით. 1 არასრული დიათეზის — ავტოტივის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ამოსავალია 1 სრული დიათეზის მქონე აქტივისათვის:

წუხს ის X — იწუხებს ის X — იწუხა მან X

წუხს ის მას — შეიწუხებს ის მას — შეიწუხა მან ის

II დიათეზაში ვაერთიანებულია სრული კონსტრუქციის მქონე აბსოლუტურ-გარდაუვალი და ირიბგარდამავალი (გარდაუვალი) ზმნები, რომელთა MS და MO-ს ბრუნვაუცვლელია სერიების მიხედვით. მათი აწმყოს სტრუქტურაა *Ø/ი/ე-R-ებ-ი*.

ამავე დიათეზას განეკუთვნებიან არასრული კონსტრუქციის სტატიკური ზმნები (ე. წ. სტატიკური ვნებითები), რომელთა თემატ ისევე -ი სუფიქსიანია, როგორც დინამიკურებისა, ოღონდ მათგან განსხვავებით, მარტივია (მადინამიკურებული თემატური ნიშნის გარეშეა). ფორმით ესენი ორპირიანებია, მაგრამ კონსტრუქცია — არასრული, პირნაკლი აქვთ (3-ფენია II ა-ფენია ის X — ე-ფენია ის X), ისევე, როგორც ავტოტივებს აქტივების მიმართ.

III დიათეზაში ვაერთიანებთ მეორეულ, ინვერსიული კონსტრუქციის ნარევი სტრუქტურის ზმნებს: *ი/უ-R- Ø; ა/Ø-R-ი; ა-R-ებ, ე-R-ები*.

ამ ზმნათა უმრავლესობა გრძნობა-აღქმის გამოშხატველი (აფექტური) სტატიკური შინაარსის ზმნებია, რომელთა რეალურ სუბიექტად გაგებულია მიცემითში დასმული სახელი: *მიყვარს მე ის, მშულს მე ის, მიჭირს მე (ის), მაცვია, გამაჩნია* და სხვ.

უღლების თვალსაზრისით III, ინვერსიულ დიათეზაში გამოვეყოფთ სამ ქვეტიპს: I ქვეტიპს შეადგენს მიყვარს და მაცვია ტიპის სტატიკური ზმნები, რომერთაც *ნა-ში -ს* სუფიქსი აქვთ, ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში მედიოპასივებს უწოდებენ. დღეს მათ აწმყოს I და II პირის ფორმები მეშველი ზმნით ეწარმოება: *ეყვარება — ეყვარება; მეორე პირის ფორმა კი ძველბურად ორგანულია: ეყვარს*.

II ქვეტიპს წარმოადგენს „მაკანკალებს“ ტიპის ზმნები, რომელთაც სუბიექტისათვის კონსტრუქცია დატიური აქვთ. ამათი სუბიექტი პასიურია, მოქმედების განმცდელი მ- პრეფიქსით აღინიშნება: *მაცებს, მამკივებს, მაშორებს, მამთქნარებს, მასლოკინებს, (რა)წამალებინებს* და სხვ. ამ ზმნათა დიათეზა მიღებულია I სრული დიათეზისაგან (ის მას — მან ის: *nom+dat., erg+nom*). ეს ზმნები ისტორიულად ახალი, ინვერსიული კონსტრუქციისაა.

III ქვეტიპში ვაერთიანებთ ე-R-ები სტრუქტურის II დიათეზის (დინამიკური პასივების) ფორმებს. ამათ მიცემითში დასმული ობიექტი, რომელიც, ჩვეულებრივ, პერსონალური პირია, სუბიექტადაა გაგებული და შესაბამისად მრავლობითშიც ითანბმებს ზმნას. ესენი ე-ვმბ/ა სტრუქტურის ირეგულარულ პასივებს მიეკუთვნებიან სემანტიკური ნიუანსებით: მიჩნევის (მოჩვენებითობის), გუნება-განწყობის, შესაძლებლობის (პოსიბილიტური) და ზოგი სულიერი და ფიზიკური

მდგომარეობის გამომხატველი უნებლიობის სემანტიკის (მემტენარება, მეცემინება) ზმნები, რომლებიც ინვერსიული დიათეზის მქონეა.

ვ. წ. მედიალური ზმნები ქართულში უძველესი ფორმაციის ზმნებია. ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში ტერმინს „საშუალო გვარი“ პირობითად იყენებენ იმ ზმნების აღსანიშნავად, რომლებიც საეტიკალურ ჩვეუს ქმნიან და, რომელთათვისაც ძირითადად სტატიკურობა და უცუქცევითობაა (რეფლექსურობა) დამახასიათებელი. იმასაც ვარაუდობენ, რომ „საშუალო გვარის“ ზმნა ზოგი ნიშნით მოქმედებითს ჰკავს, ზოგი ნიშნით კი ვნებითს (ა. შანიძე). მათ უგვარო სტატიკურ ზმნებსაც უწოდებენ და ენის განვითარების იმ საფეხურის ამსახველად მიიჩნევენ, როდესაც ზმნა მინიმალურად განსხვავდებოდა სახელისაგან: ზმნა მდგომარეობას აღნიშნავდა და ეს მდგომარეობა თვისების მსგავსად უცვლელი იყო (არნ. ჩიქობავა). ამგვარად, ამ ტიპის ზმნების სტატიკური ხასიათი თავისთავად გამორიცხავს დროში ცვლადობის უნარს. მაგრამ სიცოცხლის შესანარჩუნებლად მათ ეს უნარი შეიძინეს და ზმნის უღლების საერთო სისტემაში ჩაეწერნენ. ზმნები, რომელთაც ვერ შეძლეს დრო-კილოთა ფორმების წარმოების საერთო სისტემაში ჩართვა, თანდათან გადაშენდნენ და მათი კვალი აწმყოს საწყისისა და მიმღობის ფორმებმა თუ შემოინახა (*უწყის, მოსავი, მოწინება...*).

მედიალური ზმნები, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, როგორც სტრუქტურის, ისე სემანტიკის თვალსაზრისით ძირეული, ამოსავალი ფორმებია აქტივისათვის: ისინი, თუ შეიძლება ითქვას, მოქმედების მდგომარეობას, ასე ვთქვათ, თვითმოქმედებას, თვითმოძრაობას გამოხატავენ და, ამდენად, მათ შეიძლება ავტოტეგებიც ეწოდოთ. ამ ზმნებს შინაგანი გარდამავლობა ახასიათებს, ისინი შინაგანად შეიცავენ პირდაპირ ობიექტს (*აკაკლებს ის მას, მაგრამ კანკლებს ის თვითონ. მეფობს ის თვითონ...*) და ზედაპირზე არასრული კონსტრუქცია აქვთ. ამიტომ, თუმცა აბსოლუტური აგებულება აქვთ, მაგრამ კანონზომიერია, რომ დრო-კილოთა ფორმებს ისინი სასუბიექტო ვერსიის *o*- პრეფიქსის საშუალებით აწარმოებენ. უძველესი დროის ხანმეტ და შემდეგდროინდელ ტექსტებში დადასტურებულია I დიათეზის, ამ არასრული კონსტრუქციის ზმნების, *o*- პრეფიქსიანი ფორმები აწმყოსა და მისგან ნაწარმოებ ფორმებში — უწყვეტელსა და აწმყოს კავშირებითში: *ბიტყვ, ვიტყვ, ბიტყანს, ბიტყებს, ბიტყებს, ბიძარბავს, ბიძოთხევეს, ბიტყოვს, ბილოთხევედა, ბილოთხევედა, ბილოცვიდა, ისწავებს, ვილოცვლით, იმრუშებდენ, ვიტყვლით, იტყოდა, იტყოდეს* და სხვ. (იხ. აგრეთვე, ავფხისტყაოსანში: „*ილოცავს, იტყვს, მალალო, დემერთო ხმელთა და ცათაო...*“).

ამ ტიპის ზმნათა *o*- პრეფიქსიანი ფორმები (ისევე, როგორც I სრული დიათეზის და II დიათეზის ზმნისწინიანი ფორმები) მომავალ დროში გადაირიცხნენ იმ განსხვავებით, რომ ზმნისწინიანი ფორმებს სრული ასპექტის მნიშვნელობა აქვთ, *o*- პრეფიქსიანი მომავალსა და წყვეტილს კი უსრულისა, როგორც ეს შეფერება სტატიკურ ზმნებს, რომელთაც დიურატიული შინაარსი აქვთ. ამ დიათეზის ზოგ ზმნას არა მარტო ძველში, არამედ თანამედროვე ქართულშიც *o*- პრეფიქსიანი აწმყო აქვს: *იციანის, იმღერის, ინანის, ინატრის, იხარის, იჭირებს იურვის, იჭარის...*

ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ მყოფად-წყვეტილის *o*- პრეფიქსიანი ფორმები აქტივისაგან ნასესხებად კი არ ჩაეთვალოთ, არამედ ავტო

ტივ-რეფლექსივის კანონზომიერ ფორმებად, რომელთათვისაც შინაგანი მიმართების, რეფლექსური დესტინაციის (resp. სასუბიექტო ვერსიის) მ-პრეფიქსი ამგვარი მიმართების აღმნიშვნელი ორგანული პრეფიქსია. რამდენადაც ეს ფორმები რეფლექსივის შინაარსისა, საობიექტო მიმართება (ვერსია) ლოგიკურად ამ ფორმის შიგნით გამოირიცხული უნდა იყოს. ზოგს მართლაც საერთოდ ვერ ეწარმოება ამ მიმართების ფორმები, ამიტომაც მყოფად-წყვეტილის ფორმები მათ არ აქვთ – და, თუ საჭიროება შეიქმნა, სესხულობენ II დიათეზის – პასივის ფორმებს: *მიწებს ნე ის – შემიწუხდება მე ის – შემიწუხდა მე ის*. მაგრამ ეს ნასესხები ფორმები უკვე დინამიკური შინაარსისაა.

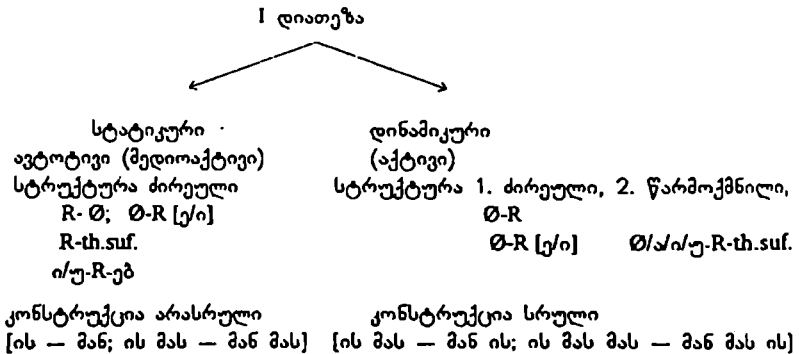
ავტოტივებს, როგორც ზემოთაც ვაჩვენეთ, აქტივის მოდელი აქვთ სამიმართებო პრეფიქსების გამოყლებით: R-ავ, R-ი, R-ებ, R-ობ, R-Ø, R-Ø[ცი].

ამგვარად, სტატიკური ავტოტივები და დინამიკური აქტივები ერთი – პირველი დიათეზის ორი განსტოებაა, უსრული და სრული კონსტრუქციით. ამის დამადასტურებელია აგრეთვე ლაბილური კონსტრუქციის ავტოტივთა ფორმები, რომელთა შინაგანი პირდაპირი ობიექტი ხან ამოტივტივდება (გაჩანდება) ხან იკარგება (*თამაშობს ის – თამაშობს ის მას, ლაპარაკობს ის – ლაპარაკობს ის მას, უბნობს ის – უბნობს ის მას, სწავლობს ის – სწავლობს ის მას* და სხვ.).

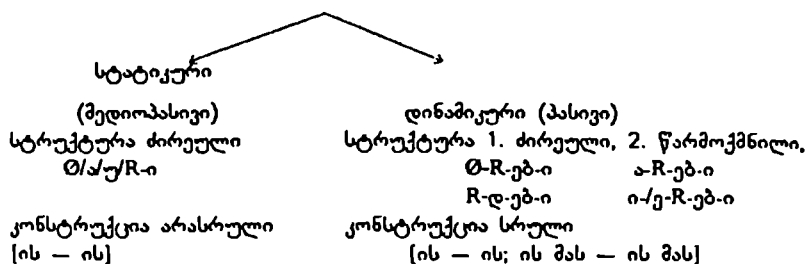
ასევე, ერთი – მეორე დიათეზის ორი განსტოებაა. სტატიკური პასივები (უსრული კონსტრუქციით) და დინამიკური პასივები (სრული კონსტრუქციით), აწმყოს -მ სუფიქსური და წყვეტილის ე-პრეფიქსული საერთო მახასიათებლით.

ისტორიულადაც სტატიკური ავტოტივების სტრუქტურა და კონსტრუქცია წინ უნდა უსწრებდეს დინამიკური აქტივისას, ისევე, როგორც სტატიკური ვნებითისა დინამიკური ვნებითისას.

დიათეზების სურათი შეიძლება შემდეგი დიაგრამით წარმოვადგინოთ:

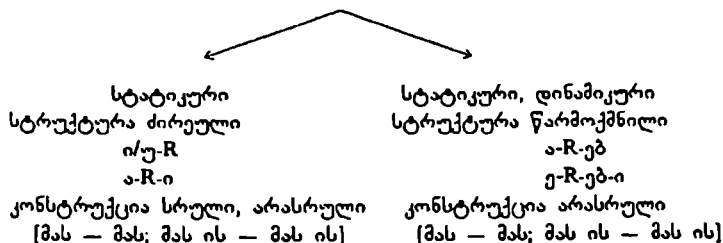

II დიათეზა

III დიათეზა

(ინვერსიული)

Damana Melikishvili

Structure of the Verb and Syntactic Constructions in the Georgian Language in the Frame of the Theories of Diathesis and Voices

General results of the investigation of the morphological and syntactic paradigms of the Georgian verbs are presented in the article.

The basis of this investigation is comprehension of the diathesis as of the system organising syntactic structure and mechanism and as of the combination of the rules of the formal relations of the actants.

Diathesis in the Georgian language comprises questions concerning the Reflexive, Version (possessive interrelations and destinative system in the verb and in syntactic constructions), conversion (active-passive), inversion (functions of the

personal markers of the actants in the verb).

We unite into Diathesis 1 the verbs with complete and incomplete construction of the identical to the present structure (model) – Avtotives and Actives the MS of which is inflected according to the Series.

The intransitive and indirect-transitive dynamic verbs of the complete construction, the MS and MO_{ind} of which are indeclinable according to the series and are always in the Nominative, are united into Diathesis 2. Their present structure is: Ø·R-ებ-ი, Ø/ი/ე·R-ებ-ი.

The static verbs of the incomplete construction corresponding to these dynamic verbs (the so-called Static passives).

The inversive verbs of the secondary, mixed (Dative) construction of various structures are united into Diathesis 3:

დავანა მელიქიშვილი

ღიათეზებისა და გვარის ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში

ქართული ზმნის ფორმისა (აწმყოს მოდელისა) და კონსტრუქციის (პირთა რელაციის გამოხატვის) მიხედვით გამოვყავით ფართო გრამატიკული კატეგორია – ღიათეზა, რომელიც მოიცავს რეფლექსივის, გვარისა და დესტინაციურ (პირთა კორელაციის, პოსესიური და ლოკატიური მიმართების) სისტემებს.¹

ღიათეზა, როგორც ზმნის გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კატეგორია, ფორმისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ურთიერთშესატყვისობას გვიჩვენებს, ანუ თითოეული ღიათეზის მოცემულ კონსტრუქციას ყოველთვის ერთი და იგივე მორფოლოგიური სტრუქტურა შეესაბამება. ამასთანავე, თითოეული ღიათეზა შეიძლება სხვადასხვა გვარის, ან კიდევ გვარის მიმართ ნეიტრალურ ზმნებს შეიცავდეს. ღიათეზისაგან განსხვავებით, გვარის კატეგორიის საზღვრებში ზმნის სინტაქსურ კონსტრუქციასა და მორფოლოგიურ სტრუქტურას შორის შესაბამისობა ყოველთვის არ არის დაცული.

ტრადიციული, კლასიკური გაგებით, გვარის კატეგორია განისაზღვრება მოქმედების, მოქმედი პირისა და სამოქმედო პირისა ან საგნის ურთიერთმიმართებით. კერძოდ, ზმნის მოქმედება გამომდინარეობს ან არ გამომდინარეობს სუბიექტისაგან და მიემართება ან არ მიემართება ობიექტს.²

ეს ურთიერთმიმართება ქართულ ზმნაში გამოხატულია გარკვეული ფორმითა და კონსტრუქციით. მაგრამ, როგორც ვთქვით, ერთი და იგივე ფორმისა და კონსტრუქციის ერთიანობა ყოველთვის არ შეესატყვისება ერთსა და იმავე გვარს.

ამ თვალსაზრისით ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში გვარის ფორმობრივი კლასიფიკაცია გვარის კატეგორიის ტრადიციულ, კლასიკურ გაგებას არ შეესაბამება. ეს შეუსაბამობა, როგორც ჩანს, გამოწ-

¹ დ. მელიქიშვილი, ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულში ღიათეზებისა და გვარების თეორიის კონტექსტში, კრებულში: ვარლამ თოფურია, 100, თბ., 2001 წ., გვ. 135-142.

დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001., გვ. 61-69.

² აქ სუბიექტი და ობიექტი ლოგიკურ-გრამატიკული ცნებებია.

ვეულია თვით ევროპული ენების გრამატიკებში დიონისე თრაკიელის „ღიათეზის“ კატეგორიის (რომელიც მოიცავს გვარის გაგებასაც და ვერსიისაც) არასწორი ინტერპრეტაციით (კერძოდ, „ღიათეზისა“ და გვარის გაიგივებით).

გვარის კლასიკური გაგებით I ღიათეზის სრული კონსტრუქციის ქვეჯგუფის ზმნები ყოველთვის აქტიუებია (მოქმედებითი გვარისა). ამასთან, სუბიექტის მოქმედება გადადის პირდაპირ ობიექტზე (შეიძლება ირიბიც ახლდეთ).

I ღიათეზის უსრული კონსტრუქციის ქვეჯგუფის ზმნები ძირითადად რეფლექსიუებია. მათი სუბიექტი მოქმედია. მაგრამ მისი მოქმედება უკუქცევითაა. შიგნითაა მიმართული. ამიტომ მათ ავტოტივები ეწოდოდათ (ესენი ე.წ. მდიაქტიუებია). მათ შეიძლება რეფლექსიური (უკუქცევითი) აქტივებიც ეწოდოთ.

II ღიათეზის შემთხვევაში გვარის თვალსაზრისით რთული მდგომარეობაა:

II ღიათეზის (აწმყოს R-ებ-ი მოდელის) სრული კონსტრუქციის ზმნებიდან.

1) ი-R-ებ-ი სტრუქტურის ფორმები, ე.წ. დეპონენსები (ილანძება, ილოცება, იტყობინება, ისუსხება...) უობიექტო ავტოტივებია (იხ. დასახ. ნაშრ. ინდექსი, პარადიგმა №14 (48, 15(49))).

2) „თება“ ტიპის (ა. შანიძის მიხედვით „უნიშო“, III ტიპის ენობითები. არნ. ჩიქობავას მიხედვით კი ისტორიულად უგვარო დინამიკური ზმნები) უკუქცევითი (რეფლექსიური) ავტოტივებია (იხ. დასახ. ნაშრ. ინდექსი, პარადიგმა №14 (48); №15 (49)).

მათ რიცხვს მიეკუთვნება ასევე R-დ-ებ-ი სტრუქტურის ზმნები (შენდება, დიდდება, დუმდება...), რომელთა სუბიექტი სულიერია (პერსონალური პირია) და თვითმოქმედია.

3) R-დ-ებ-ი სტრუქტურის ზმნები, რომელთა სუბიექტი უსულაა, მოქმედების განმცდელია, გვარის თვალსაზრისით პასივია (ენებითა).

4) გვარის კლასიკური გაგებით ენებითი გვარისა II სრული ღიათეზის ი/ე- R-ებ-ი სტრუქტურის ზმნები, რომელთა სუბიექტი მოქმედების განმცდელია, ე.ი. პასიურია (ძირითადად უსულაა), რომელიც ვილაციისაგან ან რალაციისაგან განიცდის მოქმედებას (მდრ. ბავშვი ჩანთას მალავს - ჩანთა იმალება ბავშვის მიერ).

ენებითი შინაარსის მქონე ამ სტრუქტურის ზმნებს წყვეტილში, ჩვეულებრივ, აღწერითი ფორმები ენაცვლება: ჩანთა დამალულ იქნა ბავშვის მიერ; ბავშვი აზღრდილ იქნა მშობლის მიერ...

5) ამავე სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ზმნები, რომელთა სუბიექტი სულიერია (უფრო ზშირად პერსონალური პირია, ადამიანია), აქტიურ მოქმედებას გამოხატავენ: ბავშვი იმალება დაიმალა (თვითონ), ბავშვი ემალება / დაემალა დედას... ასეთ შემთხვევაში იმალება ტიპი ავტოტივია (აბსოლუტური, რეფლექსიური აქტივია), ემალება ტიპი კი ირიბი მიმართების (რელაციის) აქტივია.

მე-4 და მე-5 ტიპის ზმნები შესაბამისი აქტივის კონკერსული კონსტრუქციისაა.

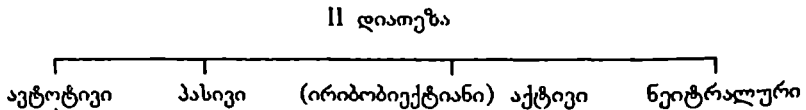
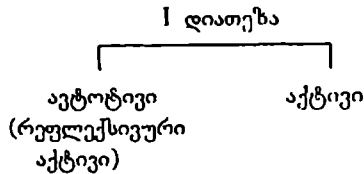
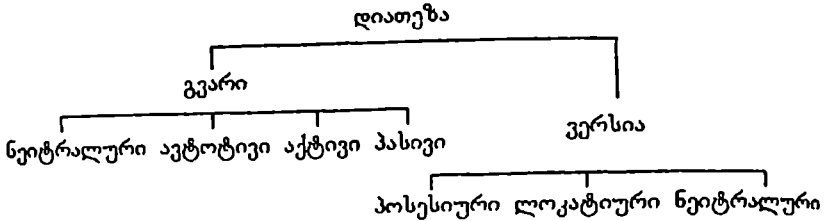
6) სუბიექტის მოქმედების თვალსაზრისით აქტივებია ე-R-ები სტრუქტურის ზმნები, რომელთაც არა აქვთ შესაბამისი ერთპირიანი (აბსოლუტური) o – პრეფიქსიანი ფორმები და მათ ნაცვლად, ჩვეულებრივ, შეესაბამებათ ერთპირიანი (აბსოლუტური) რეფლექსივები, ან ავტოტივები (ლაპარაკობს – ელაპარაკება, ჩხუბობს – ეჩხუბება, თამაშობს – ეთამაშება...).

II უსრული ღიათეზის ფორმები (ე.წ. სტატიკური ვნებითები) გვარის კატეგორიის თვალსაზრისით ნეიტრალურებია.

ამგვარად, ვნებითი გვარის ყველა ზმნა სტრუქტურისა და კონსტრუქციის მიხედვით II ღიათეზას ეკუთვნის, მაგრამ არა ყველა II ღიათეზაში შემავალი ზმნა არის ვნებითი გვარისა.

რაც შეეხება III ინვერსიულ ღიათეზას, ეს ისტორიულად მეორეული, დატივიური კონსტრუქციის (ე.წ. ინვერსიული) ზმნებია მიცემიობრუნვიანი სუბიექტით. მათ სტატიკური შინაარსი აქვთ (ძირითადად სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას გამოხატავენ). გვარის თვალსაზრისით ისინი ნეიტრალური ფორმებია; მაგრამ უნარი აქვთ სხვადასხვა შინაარსობრივი ნიუანსის გადმოცემისა, როგორცაა უნებლიობა, მიჩნევა, შესაძლებლობა და სხვ. (იხ. დასახ. ნაშრ. გვ. 225-253; ასევე, ინდექსი, გვ. 344-346).

ღიათეზებისა და გვარის ურთიერთმიმართება თვალსაჩინოებისათვის შეიძლება შემდეგი სქემით წარმოვადგინოთ:

- ა) რეფლექსიური აქტივები,
 ბ) უბიექტო აქტივები

ამგვარად, გამოდის, რომ ქართული ზმნისათვის ღიათეზა მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიაა. გვარი კი უფრო – სემანტიკური (ეს განსაკუთრებით ენებით გვარზე ითქმის). ერთი და იმავე ღიათეზის (ფორმისა და კონსტრუქციის) ფარგლებში სხვადასხვა გვარის ზმნები ერთიანდება. მაშასადამე, გვარი ქართულში ღიათეზის ქვეკატეგორიაა – სემანტიკური დატვირთვით.

დამანა მელიქიშვილი

ქართული ზმნის კონსტრუქცია: ღიათეზა და გვარი

(ავტოტივის, რეფლექსივის, კერსიის და
გვარის ისტორიული ურთიერთმიმართებისათვის)

ზოგადენათმეცნიერულ თუ კერძო ენათა გრამატიკულ ლიტერატურაში გვარის ცნების ერთიანი გაგება არ არის გამოუმუშავებული. დიდი სირთულეები ახლავს გვარის კატეგორიის განსაზღვრასა და აქტივ-პასივის, განსაკუთრებით კი მედომის, როგორც გვარის საოპოზიციო ცალკების გამოყოფის ფორმალურ-სემანტიკური თუ მორფოლოგიურ-სინტაქსური კრიტერიუმების დადგენას ქართულში.

საზოგადოდ, გვარის კვალიფიკაცია ეძლევა ისეთ ზმნურ ფორმებს, რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებიან სემანტიკისა და სინტაქსის ერთეულებს შორის შესატყვისობის შეზღუდვების შემთხვევაში – კერძოდ, სუბიექტ-ობიექტისა და ქვემდებარე-დამატების ურთიერთშენაცვლების (კონვერსიის) შემთხვევაში: აქტივად კვალიფიცირებულია ზმნის ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედია – აგენსია (რეალურად ქვემდებარის შესატყვისია), პასივად კი სახელდებულია ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედების განმცდელია, პაციენსია (რეალურად დამატების შესატყვისია). ამრიგად, „გვარის“ ფორმები ერთმანეთის მიმართ კონვერსიულ დამოკიდებულებაში არიან, ანუ ერთის სუბიექტი შეესატყვისება მეორის პირდაპირ ობიექტს (*მხატვარი ხატავს სურათს (O_{აქ}) – სურათი (S) იხატება მხატვრის მიერ*).

გვარის კატეგორიის ასეთი გააზრებისა და განსაზღვრის შემთხვევაში ქართულში ამ კატეგორიის გარეთ რჩება დიდი რაოდენობა მთელი რიგი ზმნებისა, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანის სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას (*წუხს, ტირის, კანკალებს, უყვარს, უჭირს და სხვ.*). ამ ზმნების მოქმედების აგენსი იგივე პაციენსია (*წუხს ის – თვითონვე მწუხარე, კანკალებს*

ის – თვითონ, *ტირის ის* – თვითონ). ამ მხრივ ისინი შინაარსობლივად ძალიან ჰგვანან ისტორიულად უგვარო დინამიკურ ზმნებს, რომელთაც დღეს ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში უნიშნო, III ტიპის („თბება“ ტიპის) ვნებითებს უწოდებენ: რაც *თბება* და *გათბა* (*განტყუე* – *განტყვა*) თვითონ არის გა-მ-თბ-არ-ი. არ არის შემთხვევითი, რომ ზმნათა ორივე ამ ტიპისაგან მხოლოდ მ-პრეფიქსიანი სასუბიექტო მიმღებობა იწარმოება: გამთბარი არის ის, ვინც ან რაც *გათბა* (თვითონ), მწუხარე არის ის, ვინ *წუხს* (თვითონ). ხოლო *გათბობილი* არის ის, რაც *გაათბეს*, *მეწუხებულნი* არის ის, ვინც *შეაწუხეს*.

არც ის არის შემთხვევითი, რომ *მ-პრეფიქსიანი* კონვერსიული რეფლექსივებისგან სწორედ *თბება* ტიპის მიხედვით ჩამოყალიბდა დინამიკური პასივის მოდელი.

ამ ტიპის ზმნები, თუ შეიძლება ითქვას, მოქმედების მდგომარეობას გამოხატავენ. მათი სუბიექტი თვითმოქმედია, თვითმოძრავია, მისი მოქმედება უკუმიმართებისაა, უკუქცევითია (ამ მოქმედების გამოხატვა გრაფიკულად წრით შეიძლებოდა). ასეთ ზმნებს შეიძლება *აქტოტივები* ვუწოდოთ (ი. ზიცარს ეს ტერმინი გამოყენებული აქვს ბასკური „ენებითი“ გვარის ზმნებისათვის).

ისინი შინაგანად შეიცავენ პირდაპირ ობიექტს და ამიტომ არასრული კონსტრუქცია აქვთ: *თამაშობს ის – ითამაშა მან*, *სწავლობს ის – ისწავლა მან*. ობიექტი შეიძლება გარეთ გამოვიდეს, ასე ვთქვათ, ამოტივტივდეს: *თამაშობს ის – თამაშობს ის მას*, *სწავლობს ის – სწავლობს ის მას*, *წუხს ის – წუხს ის მას*, *ტირის ის – ტირის ის მას*. მაშინ ამავე სტრუქტურის ზმნა პირდაპირ გარდამავალ მიმართებას გამოხატავს, სრული კონსტრუქციისად იქცევა და აქტივთა ჯგუფში გადადის. ასეთი ზმნები ლაბილური კონსტრუქციით ხასიათდებიან და მათ შეიძლება ლაბილურ-გარდამავალი ზმნები ვუწოდოთ: *წუხს ის*, *ტირის ის*, *კანკალებს ის*, *მეფობს ის*, *თამაშობს ის* და სხვ. ამ ტიპის ზმნები ბაზისური ფორმებია *ა-წუხ-ებს ის მას*, *ა-ტირ-ებ-ს ის მას*, *ა-კანკა-ლებ-ს ის მას*, *ა-მეფ-ებ-ს ის მას*, *ა-თამაშ-ებ-ს ის მას* და სვ. ფორმებისათვის, რომელთა სუბიექტის მოქმედებაც მიემართება პირდაპირი ობიექტისაკენ (ამიტომ იგი გრაფიკულად სწორი ხაზით შეიძლება გამოიხატოს (S – O_{dir})).

-

ეს ფორმები ბაზისურია ერთპირიანი (აბსოლუტური) კონსტრუქციის გარდაუვალი დინამიკური ზმნებისათვისაც: *წუხს – წუხდება, შერს – შეშურდება, ზანზარებს – აზანზარდება, ტირის – ატირდება, მეფობს – მეფდება* და სხვ.

ამ ტიპის ზმნებს ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში პირობითად „საშუალი გვარის“ (მედიუმთა) ჯგუფში ათავსებენ, როგორც ფორმალურად აქტივის მოდელის მქონეთ (ისინი აწმყომი -ი, -აე, -ებ, -ობ თემატური სუფიქსის შემდეგ აქტივთა მსგავსად მხოლოდ პირის ნიშანს დაირთავენ, მაშინ, როდესაც ე. წ. „პასივებს“ თემატური ნიშნის შემდეგ -ი მახასიათებელი დაერთვის), ხოლო შინაარსობლივად – როგორც გარდაუვლებს (გარდამავლობის კატეგორია აქ განისაზღვრება პირდაპირი ობიექტის ყოფნა-არყოფნით) – პასივის მსგავსებს. ამავე დროს, თვლიან, რომ ე. წ. „მედიუმებს“ მხოლოდ აწმყოს ჯგუფის ფორმათა წარმოება შეუძლიათ, დანარჩენ მწკრივებს კი აქტივის (სასუბიექტო ვერსიის) ფორმებისაგან სესხულობენო.

მაგრამ ეს ვერ წყვეტს პრობლემას. პრობლემა კი იმაში მდგომარეობას, რომ პასივის ცალკე გამოყოფის ზოგადად მიღებული სემანტიკური კრიტერიუმი, რომელიც ამ გვარის ზმნების სუბიექტის პასოვობას გულისხმობს, ქართულში ყოველთვის – და შეიძლება ითქვას, უმეტეს შემთხვევაში ვერ მუშაობს. მაშინაც კი, როდესაც ეს ფორმები აქტივის ფორმათა კონვერსიის შედეგადაა მიღებული (*და-ი-მალ-ა მან იგი – და-ი-მალ-ა იგი თვითონ*), რომ აღარაფერი ეთქვათ ზემოთნახსენებ პირველადს – „თქმა“ ტიპისა და *ღ* სუფიქსიან ენებითებზე (*თთარდება*), რომელთა აბსოლუტურ ფორმათა სემანტიკა ე. წ. მედიაოპტივთა მსგავსად რეფლექსურია, ხოლო რელატიურებში სუბიექტი არა პაციენსად, არამედ რეალურად მოქმედად, აგენსად წარმოგვიდგება (*გამლუბა, (გადა)აბტება, აცხრება, უწყრება, უჯავრდება, ეჩხუბება, ეჯავგვურება, ეხეთქება, ეკეთება, ეძვრება, ელაპარაკება, ესაუბრება, ეხუტება, ეზიდება, ექარება, ეზუდარება, ებუჭრება, ემტვრება ის მას... და სხვ.*). ხშირად ე. წ. „ენებითი“ გვარის ერთპირიანი (აბსოლუტური) ზმნებიც კი სუბიექტს აქტიურად წარმოგვიდგენენ, რაც ასევე ეწინააღმდეგება სემანტიკური ოპოზიციის (აქტიური სუბიექტი – პასიური ობიექტი) მიღებულ

კრიტიკიუმს. ამიტომ მათ ცალკე ჯგუფადაც – „დეპონენსებად“ გამოპყოფენ (ილანძღება, იწყველება, იღრინება, ილუკება, იგინება...).

აღსანიშნავია, რომ მრავალ ე-პრეფიქსიან (ძირითადად „მეტყველება“ წრის სემანტიკის) ვნებითს თავისი კანონზომიერი ცალი ი-პრეფიქსიანი ერთპირიანი ფორმა არა აქვს და ეწყვილება სწორედ ერთპირიან ე. წ. მედიაქტივს (აეტოტივს): ლაპარაკობს – ჯლაპარაკება, ძაასობს – ეძაასება, მასხრობს – ემასხრება, უბნობს – ეუბნება, ხუმრობს – ეხუმრება, კამათობს – ეკამათება, მოწმობს – ემოწმება, თავხედობს – ეთავხედება, წვალობს – ეწვალება, და სხვ. ინვერსიული წყობის პასივის მოდელის ფორმები აქტივის და მედიაქტივის (აეტოტივის) ფორმებთან მიმართებით ნებელობა-უნებლობის სემანტიკურ ოპოზიციას ქმნიან: ვივიწყებ – მავიწყდება, ვიხსენებ – მახსენდება, ვიგვიანებ – მაგვიანდება, ვამთქნარებ – მემთქნარება, ვამცხიკვებ – მემცხიკვება, ვნანობ – მენანება და სხვ.

უ-პრეფიქსი ირიბი ობიექტის საიმპარტებო ნიშანია, ისევე როგორც უ-პრეფიქსი და იგი R -ები / R -ღები სტრუქტურის ერთპირიანი ზმნისაგან აწარმოებს ირიბი მიმართების ორპირიანს, ისევე, როგორც ა-პრეფიქსი a - R -ებ სტრუქტურის პირდაპირი მიმართებისას (წუხს – აწუხებს).

ამგვარად, ევროპული ზმნის მიხედვით გვარის კატეგორიის განსაზღვრა, როგორც მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიისა, რომელიც ზმნის გარკვეული ფორმით აღნიშნავს ქვემდებარისა და შემასმენლის ურთიერთობას ქვემდებარის აქტიურ-პასიურობის თვალსაზრისით (ბ. ჯორბენაძე), ქართულისათვის ყოველთვის მისაღები არ არის ე. წ. დინამიკური ორგანული წარმოების ვნებითების შემთხვევაში, თუმცა გამოდგება აღწერიითი წარმოების (წაღებულ იქნა, გაკეთებულ იქნა, გაგებულ იქნა) ვნებითისათვის.

ამგვარად, რომ ქართულში გვარის კატეგორია არ არის მკვთვრად გამოყოფილი რეფლექსივისაგან და, თუმცა აკაკი შანიძემ თანამედროვე ქართული ზმნის სისტემაში წარმატებით მოახდინა დიფერენცირება გვარისა და ვერსიის (ქცევის) კატეგორიებისა, მაგრამ მაინც, ვერც ფორმალური და ვერც სემანტიკური თვალსაზრისით, ვნებითი და საშუალო გვარის კატეგორიათა გამოყოფა

ვერ აკმაყოფილებს გვარის კატეგორიის იმ გაგებას, რომელიც ზოგად ენათმეცნიერებაშია მიღებული და უნივერსალურადაა მიჩნეული.

ვერობულ ენებში გვარის კატეგორიის გამოყოფას მორფოლოგიურთან ერთად ფუნქციური საფუძველიც აქვს. ამიტომაცაა, რომ ქართული ენის შესწავლით დაინტერესებულ უცხოელებს უჭირთ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში „ენების“ (პასივის) სახელით ცნობილი ზმნების გააზრება ვეროპული აღწერით, სტატიკური პასივის შესატყვისად.

ყოველივე ამის მიზეზი კი ქართული ენის ზმნის პოლიპერსონალიზმსა და, აქედან გამომდინარე, სახელსა და ზმნას შორის თავისებურ სინტაქსურ სტრუქტურა-მექანიზმში უნდა ვეძიოთ. კერძოდ, აქტანტებისა და ზმნის სინტაქსური ურთიერთობის თავისებურ მორფოლოგიურ მოწესრიგებულობაში, რაც რადიკალურად არის განსხვავებული ვეროპული ენებისაგან და, რამაც გამოიწვია ქართული და ქართველური ენების ზმნის სტრუქტურის კვლევისას განსხვავებული თვალსაზრისებისა და თეორიების ჩამოყალიბება (მაგ. ქართული ზმნის პასიურობის, ერგატიულობისა და აქტიურობის).

რადგანაც გულისხმობენ, რომ გვარის კატეგორია არა მხოლოდ მორფოლოგიური, არამედ სინტაქსური კატეგორიაცაა, ამიტომ ქართული პოლიპერსონალური ზმნის პირობებში სუბიექტური და ობიექტური პირების გამოხატვის საკითხის გადაჭრა (ინვერსიის პრობლემა), ე. წ. ენებითი და საშუალი გვარის ფორმათა ფუნქციური გამოიჯენა (*მასხრობს – ემსხრება, საუბრობს – ესაუბრება*), მეორე მხრივ კი მოქმედებითი და საშუალი გვარის ფორმალური გამოიჯენა (*აკანკალებს ის მას – აკანკალებს მას*) რთულდება.

ყოველივე ამის გამო ქართული ზმნის კონსტრუქციისა და პირთა რელაციის გამოხატვის თავისებურებათა გათვალისწინებით გამოვეყოფთ უფრო ფართო გრამატიკულ კატეგორიას, რომელიც მოიცავს დესტინაციურ სისტემას, რეფლექსივისა და გვარის გაგებას და, რომელსაც *დიათეზას* დავარქმევდით.

დიათეზა არისტოტელესთან განმარტებულია, როგორც ნაწილთა (ელემენტთა) ვარკვეული რიგის (განლაგების – τὰξίς) მქონე

რამ (რაც, განსხვავებით $E\bar{D}1\bar{C}$ -ისაგან, ცვალებადია). დიონისე თრაკიელის „გრამატიკის ხელოვნებაში“ კი *ღიათეზის* გაგება თითქმის ემთხვევა თანამედროვე ენათმეცნიერებაში გვარის კატეგორიის გაგებას. ჩვენს შემთხვევაში ღიათეზა, არისტოტელეს ზოგადი დეფინიციიდან ამოსვლით, არის სინტაქსური სტრუქტურა-მე-ქანიზმის ორგანიზაციისა და აქტანტების სინტაქსური რელაციის მორფოლოგიური გამოხატვის წესების ერთობლიობის სისტემა.

ასე რომ, ღიათეზის ცნება ქართულში მოიცავს ზმნის ვალენტობისა და პირიანობის, სინტაქსური კონსტრუქციის, ზმნასა და სახელს შორის სინტაქსური ურთიერთობის (მართვა-შეთანხმების, ე. ი. ზმნის პირისა და რიცხვის მიხედვით ცვლის) საკითხებს, დესტინაციურ სისტემას: აქტანტებს შორის პოსესიური თუ ლოკატიური დამოკიდებულების მორფოლოგიურ გამოხატვას, რეფლექსივის (ავტოტივ-მედიოაქტივი), კონვერსიის (აქტივი>პასივი) და ინვერსიის (პირის ნიშნთა ფუნქციების შებრუნებას, რაც სინტაქსურად თანასწორუფლებიან აქტანტთა პერსონალურობა – არაპერსონალურობის (ვინ და რა ჯგუფის) სულიერი – არასულიერის მიხედვით დაპირისპირების ნიშანზე გაჩენილი.

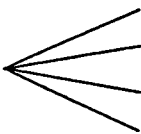
ღიათეზების მიხედვით ქართული ზმნის სინქრონიული სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ანალიზი ნათლად წარმოგვიდგენს ამ კატეგორიის კერძო გამოვლინებების (ვერსია, რეფლექსივი, გვარი, კაუზატივი) საფეხურებრივი ჩამოყალიბების ისტორიულ პროცესსაც.

ყოველივე ამის გამო ვარჩევთ უფლების ტიპების კლასიფიკაციას ღიათეზების მიხედვით.

I ღიათეზაში ვაერთიანებთ არასრული და სრული კონსტრუქციის აწმყოს იდენტური სტრუქტურის (მოდელის) ზმნებს – ავტოტივებსა და აქტივებს, რომელთა MS ბრუნვა ცვალებადია სერიების მიხედვით. I არასრული ღიათეზის – ავტოტივის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ამოსავალია I სრული ღიათეზის მქონე აქტივის თემატურსუფიქსიანი ფორმებისათვის, ხოლო I, II, III კლასის უსუფიქსო და ხმოვანმონაცვლე (აბლაუტიანი) ფორმები უძველესი, ძირეული ფორმაციისაა:

ავტოტივი: წუხს ის X – იწუხებს ის X – იწუხა მან X
 აღვიძებს ის X – გააღვიძებს ის X – გააღვიძა მან X

აქტივი: წუხს *ის* მას – იწუხებს *ის* მას (თავს)
 შეიწუხებს *ის* მას – შეიწუხა მან *ის*
 იღვიძებს *ის* მას (გრძნობას) – გაიღვიძებს
ის მას X – გაიღვიძა მან *ის*

წუხს (*ის* X)

- ა-წუხ-ებ-ს (*ის* მას)
- ი-წუხ-ებ-ს (*ის* მას)
- უ-წუხ-ებ-ს (*ის* მას მას)
- ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს (*ის* მას მას)

აქტოტივებისა და სასუბიექტო ვერსიის აქტივების მყოფად-წყვეტილის ჯგუფების ფორმები იდენტურია. აქტოტივებს სწორედ ამ თვალსაზრისით შეიძლება ეწოდოს მედიოაქტივები.

II დიათეზაში გაერთიანებულია სრული კონსტრუქციის მქონე ასოლუტურგარდაუვალი და რელატიურგარდაუვალი (ირიზარ-დამავალი) დინამიკური ზმნები, რომელთა MS_{nom} ბრუნვაუცვლელია სერიების მიხედვით. მათი აწმყოს სტრუქტურაა Ø-R-ებ-ი, Ø ი/ე-R-ებ-ი.

ამათგან ერთი ნაწილის სტრუქტურა ძირეულია (ე. წ. თქმა ტიპის „უნიშნო ვნებითები“), მეორე ნაწილისა კი წარმოქმნილია აქტივის ფორმათა კონვერსიის გზით.

ამავე დიათეზას განეკუთვნება ამ დინამიკურ ზმნათა შესაბამისი არასრული კონსტრუქციის სტატიკური ზმნები (ე. წ. სტატიკური ვნებითები), რომელთა აწმყოს თემა ასევე ო სუფიქსიანია, ოღონდ მარტივი (ე. ი. მაღინამიკურებელი თემატური სუფიქსის გარეშე: ეწერი-ვარ – ეი/ე-წერები). ფორმით ესენი ორიპრიანებია, მაგრამ კონსტრუქცია არასრული აქვთ (ს-წერა *ის* X – ეწერა *ის* X; ა-ფენა *ის* X – ეფენა *ის* X). ამათი მყოფად-წყვეტილის ჯგუფის ფორმებიც ემთხვევა ე. წ. დინამიკური „პასივის“ უზმ-ნისწინო ფორმებს.

სტატიკური: ს-წერა *ის* X – ეწერება *ის* X – ეწერა *ის* X
 უ-წერა *ის* მას – ეწერება *ის* მას – ეწერა *ის* მას

დინამიკური: ე-წერება *ის* მას – და-ეწერება *ის* მას – და-ეწერა *ის* მას

III დიათეზაში ვაერთიანებთ მეორეული, ინვერსიული (ლატი-ურული) კონსტრუქციის სხვადასხვა (ნარევი) სტრუქტურის ზმნებს: *ი-რ-ღ* (უყვარს), *ა-რ-ებ* (აკანკალებს), *ე-რ-ებ-ი* (ებღერება). ეს დიათეზა ზმნის პირების ინვერსიის გზითაა მიღებული და ხშირად პირის დაკარგვის შედეგად ჩამოყალიბებული. ამდენად, მათი კონსტრუქცია მეორეულია, წარმოქმნილია: *მაცახცახებს ის მე – მაცახცახებს მე, აცახცახებს მას; მაურჯოლებს ის მე – მაურჯოლებს მე, აურჯოლებს მას, გამაგებინა მან მე ის – (ნეტაეი) გამაგებინა მე, მაციინებს ის მე – (რა) მაციინებს მე*. ამათ სტრუქტურა აქტივისა აქვთ, და შესაბამისად, პარადიგმაც აქტივის, ოღონდ დეფექტური. ამათვე რიგშია პასივის *ე-რ-ები* სტრუქტურის მქონე ინვერსიული კონსტრუქციის ზმნები (*მეზარება, მეჯავრება, მეკინება, მაგვიანდება...*), რომელნიც შესაბამისად პასივის პარადიგმას მიჰყვებიან და სემანტიკურად სხვადასხვა ნიუანსს ქმნიან.

ამ დიათეზის ზმნათა მნიშვნელოვანი ნაწილი ძირეული სტრუქტურის სტატიკური ზმნებია, გრძობა-აღქმის სემანტიკის მქონე (*მიყვარს, მიჭირს, მშა, მწყურია, მეშინია*). ესენი ვერ აწარმოებენ ყველა დრო-კილოს და, ამ თვალსაზრისით, სხვადასხვა ქვეტიპს ქმნიან.

ამგვარად, სტატიკური ავტოტივები და დინამიკური აქტივები პირველი დიათეზის ორი განშტოებაა, უსრული და სრული კონსტრუქციით. ამის დამადასტურებელია ლაბილური კონსტრუქციის ავტოტივთა ფორმები, რომელთა შინაგანი პირდაპირი ობიექტი ხან ამოტივტივდება, ხან იკარგება (*თამაშობს ის – თამაშობს ის მას, ლაპარაკობს ის – ლაპარაკობს ის მას, სწავლობს ის – სწავლობს ის მას, უჩხიკინებს ის მას მას – უჩხიკინებს ის მას და სხვ.*). სტატიკური პასივები და დინამიკური პასივები, შესაბამისად უსრული და სრული კონსტრუქციით, ასევე მეორე დიათეზის ორი განშტოებაა აწმყოს *ი* სუფიქსური და წყვეტილის *ე* პრეფიქსული საკითო მახასიათებლით. მესამე დიათეზა კი ამ ორი დიათეზის ინვერსიის შედეგადაა ჩამოყალიბებული.

ისტორიულად სტატიკური ავტოტივების სტრუქტურა და კონსტრუქცია წინ უნდა უსწრებდეს და ამოსავალი უნდა იყოს დინამიკური აქტივისათვის ისევე, როგორ სტატიკური ვნებითისა დინამიკური ვნებითისათვის.

დიათეზების სურათი შეიძლება შემდეგი დიაგრამით წარმოვადგინოთ:

I დიათეზა

<p>სტატიკური ავტოტვი სტრუქტურა ძირეული R-Ø; Ø-R [ე/ი] Ø ი/უ. R-th suf. კონსტრუქცია არასრული [ის X – მან X; ის მას X – მან მას X]</p>	<p>დინამიკური აქტივი სტრუქტურა 1. ძირეული, 2. წარმოქმნილი Ø-R; Ø-R [ე/ი] Ø ი/უ. R-th suf. კონსტრუქცია სრული [ის მას – მან ის; ის მას მას – მან მას ის]</p>
--	--

II დიათეზა

<p>სტატიკური სტრუქტურა ძირეული Ø ა/უ, R-ი კონსტრუქცია არასრული [ის X – ის X]</p>	<p>დინამიკური სტრუქტურა 1. ძირეული, 2. წარმოქმნილი Ø-R-ები ა-R-ები R-ღები ი-უ-R-ები კონსტრუქცია სრული [ის – ის; ის მას – ის მას]</p>
--	--

III დიათეზა

<p>სტატიკური სტრუქტურა ძირეული ი/უ-R ა-R-ი კონსტრუქცია სრული, არასრული [მას – მას; მას ის – მას ის]</p>	<p>სტატიკური, დინამიკური სტრუქტურა წარმოქმნილი ა-R-ებ ე-R-ები კონსტრუქცია არასრული [მას – მას; მას ის – მას ის]</p>
---	---

როგორც ვნახეთ, ღიათეზა, როგორც ზმნის გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კატეგორია, ფორმისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ურთიერთშესატყვისობას გვიჩვენებს, ანუ თითოეული ღიათეზის მოცემულ კონსტრუქციას ყოველთვის ერთი და იგივე მორფოლოგიური სტრუქტურა შეესაბამება. ამასთანავე, თითოეული ღიათეზა შეიძლება სხვადასხვა გვარის ან კიდევ გვარის მიმართ ნეიტრალურ ზმნებს შეიცავდეს. ღიათეზისაგან განსხვავებით, გვარის კატეგორიის საზღვრებში ზმნის სინტაქსურ კონსტრუქციასა და მორფოლოგიურ სტრუქტურას შორის შესაბამისობა ყოველთვის არ არის დაცული.

ტრადიციული, კლასიკური გაგებით, გვარის კატეგორია განისაზღვრება მოქმედების, მოქმედი პირისა და სამოქმედო პირისა ან საგნის ურთიერთმიმართებით. კერძოდ, ზმნის მოქმედება გამომდინარეობს ან არ გამომდინარეობს სუბიექტისაგან და მიემართება ან არ მიემართება ობიექტს.

ეს ურთიერთმიმართება ქართულ ზმნაში გამოხატულია გარკვეული ფორმითა და კონსტრუქციით. მაგრამ, როგორც ვთქვით, ერთი და იგივე ფორმისა და კონსტრუქციის ერთიანობა ყოველთვის არ შეესატყვისება ერთსა და იმავე გვარს.

ამ თვალსაზრისით ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში გვარის ფორმობრივი კლასიფიკაცია გვარის კატეგორიის ტრადიციულ, კლასიკურ გაგებას არ შეესაბამება. ეს შეუსაბამობა, როგორც ჩანს, გამოწვეულია თვით ვერობული ენების გრამატიკებში დონისე თაკიელის „ღიათეზის“ კატეგორიის (რომელიც მოიცავს გვარის გაგებასაც და ვერსიისაც) არასწორი ინტერპრეტაციით (კერძოდ, „ღიათეზისა“ და „გვარის“ გაიგივებით).

გვარის კლასიკური გაგებით I ღიათეზის სრული კონსტრუქციის ქვეჯგუფის ზმნები ყოველთვის აქტივებია (მოქმედებითი გვარისა). ამასთან, სუბიექტის მოქმედება გადადის პირდაპირ ობიექტზე (შეიძლება ირიბიც ახლდეთ).

I ღიათეზის უსრული – კონსტრუქციის ქვეჯგუფის ზმნები ძირითადად რეფლექსივებია. მათი სუბიექტი მოქმედია, მაგრამ მისი მოქმედება უკუქცევითია, შიგნითაა მიმართული. ამიტომ მათ ავტოტივები უწოდებენ (ესენი ე. წ. მელატივებია). მათ შეიძლება რეფლექსივური (უკუქცევითი) აქტივებიც უწოდოთ.

II დიათეზის შემთხვევაში გვარის თვალსაზრისით რთული მდგომარეობაა:

II დიათეზის (აწმყოს *R-ებ-ი* მოდელის) სრული კონსტრუქციის ზმნებიდან:

1) ი-*R-ებ-ი* სტრუქტურის ფორმები, ე. წ. დეპონენსები (*ილანძღება, ილოცება, იტყობინება, ისუსხება...*) უობიექტო ავტოტივებია.

2) „თბება“ ტიპის (ა. შანიძის მიხედვით „უნიშნო“, III ტიპის ენებითები, არნ. ჩიქობავას მიხედვით კი ისტორიულად უგვარო ღნამიკური ზმნები) უკუქცევითი (რეფლექსიური) ავტოტივებია.

მათ რიცხვს მიეკუთვნება ასევე *R-ებ-ი* სტრუქტურის ზმნები (შენდება, დიდდება, დუმდება...), რომელთა სუბიექტი სულიერია (პერსონალური პირია) და თვითმოქმედია.

3) *R-ებ-ი* სტრუქტურის ზმნები, რომელთა სუბიექტი უსულაა, მოქმედების განმცდელია, გვარის თვალსაზრისით პასივია (ენებითია).

4) გვარის კლასიკური გაგებით ენებითი გვარისაა II სრული დიათეზის *ი/ე-R-ებ-ი*, სტრუქტურის ზმნები, რომელთა სუბიექტი მოქმედების განმცდელია, ე. ი. პასიურია (ძირითადად უსულაა), რომელიც ვილაციისაგან ან რალაციისაგან განიცდის მოქმედებას (მღრ. *ბავშვი ჩანთას მღავეს – ჩანთა იმალება ბავშვის მიერ*).

ენებითი შინაარსის მქონე ამ სტრუქტურის ზმნებს წყვეტილში, ჩვეულებრივ, აღწერითი ფორმები ენაცვლება: *ჩანთა დამალულ იქნა ბავშვის მიერ; ბავშვი აღზრდილ იქნა მშობლის მიერ...*

5) ამავე სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ზმნები, რომელთა სუბიექტი სულიერია (უფრო ხშირად პერსონალური პირია, ადამიანია), აქტიურ მოქმედებას გამოხატავს; *ბავშვი იმალება / დაიმალა (თვითონ), ბავშვი ემალება / დაემალა დედას...* ასეთ შემთხვევაში *იმალება* ტიპი ავტოტივია (აბსოლუტური, რეფლექსიური აქტივია), *ემალება* ტიპი კი ირიბი მიმართების (რე-ლაციის) აქტივია.

მე-4 და მე-5 ტიპის ზმნები შესაბამისი აქტივის კონვერსიული კონსტრუქციისაა.

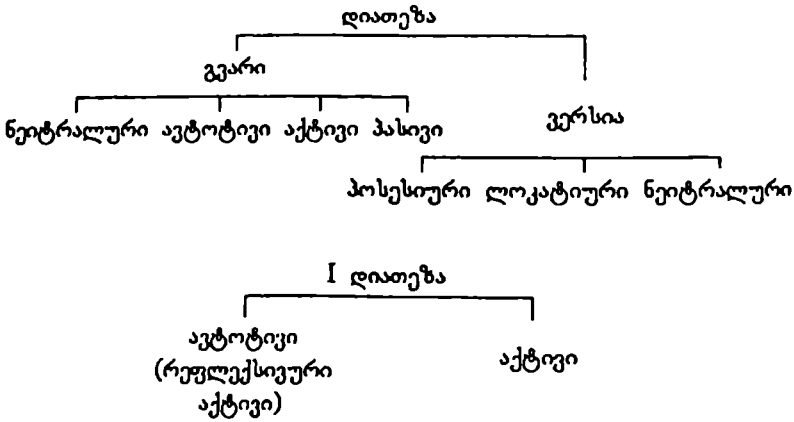
6) სუბიექტის მოქმედების თვალსაზრისით აქტივების *ე-ჩ უბი* სტრუქტურის ზმნები, რომელთაც არა აქვთ შესაბამისი ერთპირიანი (აბსოლუტური) *ი* – პრეფიქსიანი ფორმები და მათ ნაცვლად, ჩვეულებრივ, შესაბამებათ ერთპირიანი (აბსოლუტური) რეფლექსივები ან ავტოტივები (*ლაპარაკობს – ელაპარაკება, ჩხუბობს – ერჩუბება, თამაშობს – ეთამაშება...*).

II უსრული დიათეზის ფორმები (ე. წ. „სტატიკური ვნებითები“) გვარის კატეგორიის თვალსაზრისით ნეიტრალურებია.

ამგვარად, ვნებითი გვარის ყველა ზმნა სტრუქტურისა და კონსტრუქციის მიხედვით II დიათეზას ეკუთვნის, მაგრამ არა ყველა II დიათეზაში შემაველი ზმნა არის ვნებითი გვარისა.

რაც შეეხება III ინვერსიულ დიათეზას, ეს ისტორიულად მეორეული, დატივური კონსტრუქციის (ე. წ. ინვერსიული) ზმნებია მიცემითბრუნვიანი სუბიექტით. მათ სტატიკური შინაარსი აქვთ (ძირითადად სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას გამოხატავენ). გვარის თვალსაზრისით ისინი ნეიტრალური ფორმებია; მაგრამ უნარი აქვთ სხვადასვა შინაარსობრივი ნიუანსის გადმოცემისა, როგორცაა უნებლიობა, მიჩნევა, შესაძლებლობა და სხვ. (იხ. დ. მელიქიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 225-253; ასევე, ინდექსი, გვ. 344-346).

დიათეზებისა და გვარის ურთიერთმიმართება თვალსაჩინოებისათვის შეიძლება შემდეგი სქემით წარმოვადგინოთ:

II დიათეზა

აქტიური პასივი (ირიბობიექტიანი) აქტივი ნეიტრალური

- ა) რეფლექსიური აქტივები,
ბ) უობიექტო აქტივები

ამგვარად, გამოდის, რომ ქართული ზმნისათვის დიათეზა მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიაა, გვარი კი უფრო – სემანტიკური (ეს განსაკუთრებით ვნებით გვარზე ითქმის). ერთი და იმავე დიათეზის (ფორმისა და კონსტრუქციის) ფარგლებში სხვადასხვა გვარის ზმნები ერთიანდება. მაშასადამე, გვარი ქართულში დიათეზის ქვეკატეგორიაა – სემანტიკური დატვირთვით.

შანაძე ნელი

მართლმადიდებლობა – ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი

„კაცობრიობის ისტორიის დღევანდელ პერიოდში, რომელსაც სამართლიანად შეიძლება ეწოდოს მორალური კომპრომიზების საუკუნე, განსაკუთრებით გვიპართებს გაეცნობიერება ჩვენი მართლმადიდებელი მოძღვრებისა და დოგმატიკისა, რადგანაც შეუძლებელია მათგან რაიმე უარყოფით ან გავეწიროთ, ანდა რაიმე დათმობაზე წავიდეთ ისე, რომ, ამვე დროს, არ განეუდგეთ მზარდი კუმშირატებისა და საუკუნო ტვირთების“

წმ. გარკოზ ეფესელის ცხოვრების ავტორი

ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის ისტორია, საერთოდ, ქართული სულიერი კულტურა განუყოფელია დაუკავშირებელი მართლმადიდებელ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან. ამ სარწმუნოების საფუძველზეა ჩამოყალიბებული ქართული ეროვნული ცნობიერება: მართლმადიდებელი ქრისტიანობა ცნობიერად თუ გაუცნობიერებლად ცხოვრების წესისა და არსებობის ფორმად ქართული ერისათვის ისტორიულადც და დღესაც იგი ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველი იყო თითქმის ჩვიდმეტი საუკუნის განმავლობაში. გიორგი მერჩულეს ცნობილი ფორმულა – „ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღიარცხების, რომელსაცა შინა ეამი ქართულითა ენითა შეიწირვის და ლოცვათა ყოველი აღსრულვის“ – ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის, ერთიანი ეროვნული თვითშეგნების გამომხატველი იყო მაშინაც, როცა

საქართველო ერთიან ძლიერ მონარქიულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა და მაშინაც, როცა იგი წვილ სამთავროებად იყო დაქსაქსული. მართლმადიდებელი სარწმუნოება და ქართული ენა, რომლითაც ეს სარწმუნოება იქადაგებოდა, ქართული ეროვნული ერთიანობისა და ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ბურჯი და სიმბოლო იყო. შემთხვევითი არ არის, რომ ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ ანტიჰალკცენონიტ, მონოფიზიტობის მიმდევარ შთამომავლობით ქართველებს სომხები უწოდა, ხოლო კათოლიკური აღმსარებლობის ქართველებს – ფრანგები, რომ აღარაფერი ვთქვათ ისტორიული ტაოკლარეების ქართული მიწა-წყლის შემკვიდრებებზე რომელნიც სწორედ აღმსარებლობის (და არა ეთნიკური წარმოშობის) გამო. თურქებად იწოდებნან თუიანთ დღევანდელ სახელმწიფოში.

ეროვნების ბურჯი ენასთან ერთად, პირველ ყოვლისა, სწორედ სარწმუნოებაა, რომელიც უნარჩუნებს ერს მეობასა და იგივეობას, რადგანაც ისტორია ისეთ მაგალითებსაც გვიჩვენებს, როცა ერის შეიძლება საკუთარი ენაც დაკარგული ჰქონდეს და მიწა-წყალიც, მაგრამ სწორედ რქული, სარწმუნოება – სულიერი ცხოვრების წესის ერთიანობა ინახავს და განსაზღვრავს მის ეროვნულ მეობას. ამის მაგალითია ებრაელი ერის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია: უცხო მიწა-წყალზე, უცხო ენების გარემოცვაში, მაგრამ

საკუთარი რქულის სიმტკიცით, საცქარისია ერმა დაიფიქრეს თავისი სულიერი ფასეულობანი, დაკარგოს ელტურა, რომელიც გარკვეულ სულიერ საწყისებსა და საფუძვლებზეა აღმოცენებული, რომ იგი იმავდროულად დაკარგავს თავის ეროვნულ სახეს, როგორც ასეთს, და თვისებრივად სხვად იქცევა, თუმცა კი მასსოვრობა ეროვნულობისა შეიძლება კიდევ აღვიოდეს. მასში. ისტორია ამგვარ მაგალითებსაც გვიჩვენებს ჩვენს სინამდვილეში, ახლო წარსულში და კავკასიის შროშელ წარსულშიც. მაგალითისათვის ჩვენი ისტორიული კვებობლების – აღბანთა (ამ კავკასიულის მოღვმის ლეზგიური შტოს) გასხენებაც კმარა, რომელნიც მტოყედ რომ მდგარიყენენ მართლმადიდებელ სარწმუნოებაზე და შესძლებოდათ იმ სულიერი ფასეულობების შენარჩუნება რომელიც შექმნაც იმ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში მოსარჩეს, როცა ქრისტიანულ მრწამსზე მდგარნი, წმ. წერილის საფუძველზე აყალიბებდნენ თავიანთ ეროვნულ ცნობიერებასა და თვითშეგნებას, ვინ იყის, არ აღგვიოცენენ პირისაგან მიწისა როგორც ასეთნი; ვინ იყის ქართულ მართლმადიდებელ სახელმწიფოს რომ ამოსდგომოდნენ მხარში იმ ავბედით ხანაში მთელი კავკასიის ბედის ბორბალიც სხვაგვარად დატრიალდებლიყო და ჩრდილო კავკასიაში მუსლიმანური სარტყლის ნაცლად ქრისტეს ვენახის ტკბილნაყოფი აღმოცენებულყო და აყვავებულყო.

ქართული ეროვნული ცნობიერება და საქართველოს, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს ხატი. მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის ღვაწლმოსილი და წაშებული კეთილმოყვნიე ქართველი მეფეების, ერისკაცებისა და ათასობით მოწყვეტილი ბერის მავალითა, მადლმა და ღლუცა-კურთხევამ გადაარჩინა, სწორედ ამ ერთიანმა მართლმადიდებელმა სარწმუნოებამ და ამ მრწამსის საფუძვალზე საუკუნეების განმავლობაში ღვთის მადლითა და შეწვევით შექმნილმა სულიერმა კულტურამ მოიყვანა დღემდე...

ხოლო დღეს, როდესაც იღვევა ბურჲ ათასწლეული ჩვენი მაცხოვრის, ქრისტეს მოსვლიდან. და, როდესაც საქართველო ნელ-ნელა თითქოს გაშლიდა ამ ორიათასწლეულის ბოლო საუკუნის მანძილზე შევიწარვ ათვისებული ორომტრიალიდან, როდესაც ქართული საიმიტიველო მართლმადიდებელი ავტოკეფალური ეკლესია ფეხზე დგამს საუკუნენახევრიანი უღუფლებობის შემდეგ. სწორედ დღეს მას, როგორც ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და ერთიანობის ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველს, საფრთხე ეშუქრება სხვადასხვა რელიგიური ორგანიზაციის, სექტებისა და უცხო რწმუნებულთა მხრიდან. რომლებიც კველმოქმედებისა და ჭეშანტარული დახმარების ნიღბით იდეოლოგიურ ექპანსიას ეწევიან და ყიდულობენ გაჭირვებაში ჩაყარდნილი ადამიანების სულსბ...

1995 წლის 18-19 სექტემბერს უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია-იის მოთავეობით სვეტიცხოვლის საათფრო ტაძარში გამართულმა საეკლესიო კრებამ მიიღო საგანგებო განჩინება და მიმართა

საქართველოს მაშინდელ პარლამენტსა და მის თავმჯდომარეს. „ათა სექტანტთა და ჩვენი ქვეყნისათვის უცხო ახალ რწმუნებულთა მოქმედება განიანახუროს. როგორც რელიგიური ექსპანსია ქართველი ხალხის წინააღმდეგ და მიღებული იქნას გადამჭრელი ზომები მათი მოქმედების აკრძალვისათვის. ამასთან, მოეთხოვეთ, რომ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებანი, უმაღლესი და საშუალო სასწავლებლები, ინსტიტუტები, თეატრები, კლუბები და სხვა დაწესებულებები არ იქნას გამოყენებული ცრუწაყულებათა პროპაგანდისათვის“. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ მიმართვის იმეჲმად არაერთი რეაგირება არ მოსურლია.

და ი, დღეს, დამოუციდებელ საქართველოში, რომლის ამაო ლოდინთა და ნატურით, უიმედობით გულმოკლეული არა ერთი დირექტული ქართველი „საფლავს ჩასულა სიმწარით“, როდესაც თითქოს უნდა დამდგარიყო დრო მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის თავისი ისტორიულად კეთენილი და დამსახურებული ადგილის დაბრუნებისა, სწორედ დღეს იუსტიციის სამინისტროს მიერ საქართველოს პარლამენტში წარდგენილია პროექტი კანონისა „სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიურ ორგანიზაციათა შესახებ“, რომელიც მწვანე შუქს უხსნის და აკანონებს მათ მოქმედებამოღვეწეობას.

მაშინ, როდესაც საქართველოს კონსტიტუციაში დაფიქსირებულია მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა (ეკლესიისა) და გარყვეული არ არის მართლმადიდებელი ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივი სტატუსის საკითხი, შეუძლებლად მიგვაჩნია, ზემოხსენებული კანონ.

პროექტის განხილვა არა თუ იმ სახით, რომლითაც იგი აწეჲმდაა წარდგენილი, არამედ თუნდაც ქართული საეკლესიო თვალსაზრისით მასალები სახითაც, სრულიად მიუიებლად მიგვანჩნა მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიის ე. წ. „ტრადიციულ“ რელიგიათა რაგში ჩაყენება, თუნდაც როგორც პირველსა და პრივილეგირებულსა, გამომდინარე მისი სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობიდან ქართული სახელმწიფოებრიობისა და ქართული სულური კულტურის ისტორიაში და არა მარტო ისტორიაში

ჩვენდა სამარცხენოდ, ეროვნული ერთიანობის ილიასეული ცნობილი ფოზებლა „მამული, ენა, სარწმუნება“. რომელიც ტრანსფორანტებზე გამოფენილი ქუეხში, დაწესებულტებში. სკოლებში, რომლითაც აჭრელებლია საგანეთო რებრაკები და სატელევიზიო გადაცემება, აზრ და არსამოცილო ეალბლოზენგადაა ტყუული, ჩადგანაყ: როგორც მოგვეხსენება, მამულიც და მიწა-წყალიც თვალსა და ხელს შუა გველვა; ქართულ ენა სახელმწიფო სტა-

ახალი წიგნი

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ

აკაკი ნაირთილის მოგზაურობა ქაახათში

ერო კი გადმოჰყვა წინა კონსტიტუციიდან. მაგრამ მისი უკლებები ყოველ ნაბიჯზე შელახულა. ჩადგანაც არც ერთი სახელმწიფო თუ კრახი უნდა არ ასრულებს ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის მოთხოვნებს, მათ შორის სასწავლო დაწესებულებებიც კი (ჩივით მოქალაქეებზე რომ არაფერი ვთქვათ): ხოლო საჩუქრუბრებს კი გვესილებთან სწოხედ ის რელოგიური ორგანო.ზა.ციები (ანუ სიჭარბე და ათასჯარი ქმნარჩარული და უცხოური სასწავლო-საგანმანათლებლო და სპეციალური კუალები). რომლებიც ექსპანსიას ახალ და საკმაოდ დაკარგულ შეფარულ ფორმას წარმოადიენს. XX საუკუნის დასასრული: თვის საესებით შესადგურს ყოველზე ამის გამო. უწინარეს ყოვლისა. საჭიროდ ფიქროვ, რომ გამოიყვითოს სტატუსი მართლმადიდებელი ქრისტიანული საჩუქრუბრებისა, როგორც საქართველოს ოფიციალური სახელმწიფო რელიგიისა (ისე, როგორც ყველა სწორმადე: და საკუთარი ღირსების მქონე დემოკრატიული სახელმწიფოების კონსტიტუციებშია გამოყვითილი თავისთავსი ოფი-

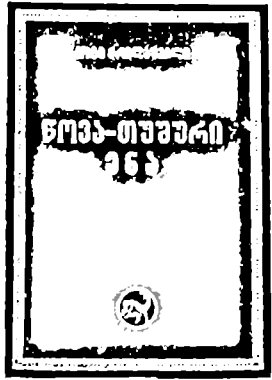
ციალური სახელმწიფო რელიგიები). მართლმადიდებელ ველისთან კონსტიტუციურად, სახელმწიფო კანონმდებლობის საფუძველზე უნდა შეექმნას მრავალ ეკონომიური საფუძველი (ბოსთვისაც უნდა მოგვარდეს სიკვლესიო კანონიერი მიწათმფლობელობისა და სახელმწიფო გადასახადების ალტერნატიული საესიო გადასახადების საკითხები.), რათა მართლმადიდებელმა ველისამ მატერიალურად იმედოვნებდეს მოგვარებამ ეკონომიურად მდიდარი და ძლიერი რელიგიური ორგანიზაციების შემოტევისისა, რომლებიც თიმევენ და შლიან ერისს და ოქახების ერთიანობას, ზიანს აყენებენ საზოგადოებას, სახელმწიფოს ინტერესებს, სულიერ და მატერიალურ ღირებულებებს (მაგ. იგიველთა მდიდარი და ძლიერი ორგანიზაცია, რომელიც კალიასავითაა მოღებელი მთელ საქართველოს).

შელოდ ამის შემდეგ შეიძლება განხილულ იქნას კანონი „სინდისის (ქობდა დარქველია აღმარებლობის“ ან „არწმუნის“) თავისუფლებისა და რელიგიური ორგანიზაციების შესახებ“ საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი უფარობების პოლიტიკიდან ამოსვლით.

ყოველზე ამის შემდეგ თავს ნებას ვაძლეე, შევხსენო საქართველოს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების დღევანდელ წარმომადგენლებს (და განსაკუთრებით იმთ, ვინც ზემოხსენებული კანონების მიღებით დიდ ინტერესს ამყარებს უცხოურ ინვესტიციებზე), რომელთაც აკისრიათ უდიდესი პასუხისმგებლობა საქართველოს როგორც წარსულის, ისე აწმულის და მომავლის წინაშე. შევხსენოთ მათ ზენე არცთუ ისე შორეული

წარსული რაინარების ძებამი გათეთრებულ სულთანსასსა გაყრუბული იმედები. როგორც თაც იგი დასავლეთის მშობნდელ „ინვესტირებზე“ ამყარება... ასევე შევხსენოთ მართლმადიდებელი ველისისა და შორეულმოსივლური ქრისტიანული სამყაროს ისტორიის უწმარეო და უმძიმესი ფურცელი: 1440 წლის თებერვალში სამეფო ქალაქ კონსტიანტინეპოლში ფლორენციადან დაბრუნებულ იმპერატორი ბიზანტიისა და მძალაო სიკვლესიო იერარქები, რომელთაც (წმ. მარკოს ვევესლის გაზღო ველამ) მატერიალური და საშუადრო ლახარების იმედით: ხელი მოაწერეს ლათინებთან უნას, რითაც უარევეს მართლმადიდებელი სარწმუნოება (სანაცვლოდ კი არც ერთი დაიარება პაპისა არ მუდიოთ), სულდამძიმებულნი წარდგენ თსანამბეულითა წინაშე და ელიარეს თეთანთი შეკოლება: „რატომ მოაწერეთ ხელი – ვითებოდნენ მათ – განა ვაწმებდნენ ან დღევმე გყოდნენ?“ – „არა, – უნასუხებდნენ ისინი, – მაგრამ რადგანაც ჩვენმა ხელმა მოაწერა, დეი, მოგვევეთონ იგი, რადგან ჩვენმა ენამ აღიარა, დეი, ამრველიც იგი!“

იქნებ ახლა ზარც გავეცნობი. ერების ისტორიის გავეყოლები და სავეყო ჰერის საფასურად არ გავვეყოლა სულთბი. არ დავევობო მარადიული ქმნარჩებმა. მართლმადიდებელ სარწმუნოება, რომლისთვისაც ათასობით ქართველს შეუწირეს თავი ამ ათასობეთასი წლის მანძილზე:

შავი მთიდან გელათამდე

(“შავი მთის ქართული მთარგმნელობითი სკოლის ძირითადი პრინციპები”)

სრიაში ანტიოქიის მხლობლად მდებარე შავ მთის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ქართული სამონასტრო ბერძნობის ნაწიური ცხოვრებისა და საღვთისმეტყველო-მთარგმნელობითი საქმიანობის ისტორიაში.

IV-V საუკუნეებში სრიაში ფართოდ ვითარდა ბერძნობის ხეობის ცხოვრება აქ IV-V საუკუნეებში მოღვაწეობდა ცნობილი ბერძენი - სემეონ მესვეტი, რომელიც გამოარჩეოდა თავისი მკაცრი ასკეტური ცხოვრებით (როგორც ცნობილია იგი ცხოვრობდა სვეტზე და „დაყო მასზედა ოცდაათი წელი“). სემეონის საგანის დღეადი ხალხი მიჰყვება და მათ შორის ქართველებიც იყვნენ (თეოდორტი კურელი „თეოდორიან ისტორია“). მისი გარდაცვალების შემდეგ შავ მთაზე გაიშინა წმ. სემეონის მონასტრი. VI საუკუნეში ეს იქვე საგანგებოდ აღმართული სვეტზე ცხოვრობდა მისი მძღვეფარი - სემეონ მესვეტი უმცროსი როგორც გიორგი მარტომარტირის მოთვალთ, გიორგი მცირე ოქციანა, სემეონის ღარიში ქართველი „პირველთაგანეც თვით წმიდის სვეტის მთურ იყვნენ“ დამცველები. თვით სემეონ საკურთხევლობით მდის დროს აქ ქართველი მოღვაწეობის შესახებ სანტერუსო ცნობებს ვაწყვდის წმ. სემეონის ღვთის ნეტარი მართის „ცხოვრება და მოქალაქეობა“ და „ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა მამისა ღვთისა სვეტისა სანტერუსო-მესვეტისა“ (ღ. შუბანდუაძე ქართული მწერლობის დარგები).

მაგრამ ქართველი სამონასტრო ცხოვრება და მთარგმნელობითი მოღვაწეობა შავ მთაზე განსაკუთრებული ძალით XI

საუკუნის შიშის წლებიდან გაჩაღდა რელიგიური კლდის ქოხის ნარაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქართული ხელნაწერთა ასერძისწამებებიდან კარგად ცნობილი ბერი წმიდა: შვენიერული, ვითარცა გურგუი უბნისა და ტრადი უბნისა. კაც ზეცოსა და ანგლონი ქვეყნისა. ყოველივე ოქციანი და გამარტებული პირცთავან და პირცთავან ზრუნულია და გიხვება ღმრთისათა მცველებული - გიორგის დაცვი: დაუღებულისა - დღეს მას შათობის ხარისხისა ზეინისა“ (კიორგი მცირე „ცხოვრება“ გიორგი მარტომარტირისა“).

სწორედ აქ ამ საუკუნეში მთის ღვთისმშობლის „ღარიღული“ მონასტრის ორგანიზაციის ბერძნულად ქართულად სვეტისმცვეთი ორგანიზაციის აღმართვის სქემა-განმარტება.

მართალი ხელნაწერთა ანგარიშსდან ხალხი რომ ღმრთის მთაზე დაუღებულის მთაზედა დიდი ორგანიზაციის წევრი ბერძნულად შექმნილსა და გამართოს თუ ხალხის ორგანიზაციის მთაზე შავი მთის უღვთის მოღვაწის იქვემ მცხობის ქოხის ცნობილი ანგარიშსდან, რომელიც რაგვის მთაზე მთურ რელიგიურ ბუღ-სამოციქულის“ წმ. გიორგი ბარბელისეული ორგანიზაციისმცვეთობითი, რომ გიორგი მარტომარტირის მთაზე მთაზე რის გიორგი დაუღებულის ზედამხედველობის ქვეშ რამდენიმე ხანს შავ მთაზე მოღვაწეობდა (კერძოდ რამდენიმე ხანს წმ. განმარტებისა (1086-89 წწ.) და უფრო გვიან ეს სემეონისმცვეთობისა და კარბისმცვეთობისა. ასევენი და დაუღებულისა რამდენიმე

თარგმნის მრავალ სიტყვად მკერდს ჩაქრატხსად მოყვანა ვლადის უკანასკნელ დღეს მის მიღებებს ვორგი დავითაის თქმებით ბრძანებითა ეწოდებოდა და ეწოდებოდა თარგმნის (ეწეუ მკერდ სამსოც თარგმან) მგანთ ვორგი მაინაღლის, რაგორც ჩანს ბევრ ადგილ რამდელ მრავალს პრის აღიარება (მრავალხარად შეპყრუბა და გავრცელო), ჩვეულებრივად მკერდს თარგმნის და მოყვანება, ამიტომ ეწეუს თუცა კ სამსოცეკლის ტიტულ რაგორც ვორგი თორის ვორგანა, ისეც ვადმოქურსა რა თაქნაობა მის სრულყო. თქვეულო ვადმარ ეს თარგმნი შეეცარებან დღანთან და შექცარებან ბრძეულის ძღესებრ თანაშექრნთა და წინაძღობათა თარგმნათა (განმარტყნათ) და დღესობათათა (ეწეუ მკერდ სამსოც თარგმ).

მაღა მთარგმნელობითი შეიღვინა და სტელის ძებნათ ამ ხანს მიღებულა თორიოთხთმშობლობათა და შეთანხმებით სარკოდებდა ეწეუ მკერდს არაერთი ახლებრ მოქმობს იმეც ვორგი დავითებუბან, სახან სულთსებრ თებანს(ს)ეკლის, ატონ ტელის თანე ვარაქელის, თანე ხუცეის, თანე სემოებრძელ დრამბეტოსის (რამდელ შექმნებულა იფეუ თანე სჯობით ველისთვლის და პირცულად რამბეტოსია). ეწეუ მკერდს არაერთი წიგნებისათვის დარბიულ ერთ ცნობად ან დღეს მიხსენებულა თანე ბეჭეტიან რამდელ იგი ვადებებულო და დამბრის არაერთი იუდაიკის (რამდელ მის დაქმნი იგი წმ თანე დამსკელის - ვარადმოტყვის) და ასეილისათვის, თებებს თარგმნის) დამოკლებულებს სარქთად ვილოვარე მუშობის და ექმნად მთარგმნელობით, საქმანთისად მ რაგორც მთარგმნად დღესსეული აზრის შექმნეწერათ სიხვეტი ვადებუბან და ტიტულს წმად მამათა განმარტყებით დეკრებუბან შეგობრძობდა.

მა თუ მიზეზითი იქნის, რომ ათხანს სკოლის და, ცნობად წმ ეფთეიმე თბთისსათვის დამახასიათებელი - ვამარტყნება და შექმნება-კლებს შეიღვინა შესრულებულმა თარგმნებებს ხუსტი, აღიკვეტური შეიღვინა თარგმანებს დავთა ადგილი?

ქრისტეობაზე მიზეზითი იგი გამომწვევა

ქრისტეობაზე თორიოთხ რამდელ ამქვეყნად მათათა ზენი ქრის და ვკელისას სარეგულად აღიარებელი დღესობით იგი თარგმნის (ესეი ყოველი ეწეუთ ვორაქელ ესეიანთ თარგმანთ ითხზენ წმადის მამის ზენიანს ეფთემისას, სახან ამ განმარტყნად ქრის ზენიან და ეპარტებ თუ არცა განმარტყნად ამ (ვორგი მკერდ) მან სუცეკრების იგი სამხრეკელ მიხსნეცე ვორგანთან ზენიან და სოცეუთა და სმადლიან რწათაორგმნელათ წმადის წიგნათ მისათათა ნაკლებებან ქრის ზენიანს? ადგილ და რამდენი ესე განმარტყნა

წილებუთ ეწეუთი კრისთ მიერ ქსევეკობას და სუცეკრისას ზენიანს მათთანევე აღეკვეცნად რწათის მიერ მოცეუბლათა მით სხრინათა ითხინათ (ვორგი მკერდ). იგი სანგანებლად არეულად დღესობას და წყარობას ქრისტიანული მოძღვრების ამ თუ ამ საკითხთან დაეკმარებულ გამარტყნად აღმარტყნულ ტიტულს სთარგმნელობად ამ თოთვე გამარტყნად მათ (რაგორც ეს წმ თანე დამსკელის თორიან წყაროსა და მანსტის სხეულის აწინამდებლან თარგმნისთა ვადეკო) და შამხარეკელ სახელმძღვანელოს წინამდებლან აწეულად ქარავალი ეწეუ მკერდს სტყვეუბით რომ ვთქვათ, ამწეუბანს ზენიანს სათესთესას სხეთა ზღად და მადით. ეწეუ მკერდს აზრით წმ ეფთემე თარგმნად რაგორც ვარაქელი - ვამარტყნებუთ. თათა მის თანს შეეცებნად. ამიტომ მის მადლიათ სკოლის წმადისათა იკრეწეობებლად შემტყნება და დაკლებუბა (ეწეუ მკერდ დავითეკელი). ასე მადლიად იგი წმადის და მადარ დღესის რამდელსაც ვრავილ დღესობეკელის წიგნი შეიკვედა აზრებუ და წილთ. ვინაღან ზენი ერთ მიხსნე ლტინ და ესეკერი ითიო არამოუ მის დაქმნებან ქსევეკო ესე და სუცეკრობას ძღვრინას ამის დღესობეკელისათვის წიგნის რწინას განმარტყნად და წილთაგან სკოლართა რამდელ სტყვეობსიკელ მოძღვრება ვამარტყნის რტინის ვინათის რამდელ მიხსნე ზენიანსათვად ლტინ ამ და რწელ მადლიდელ, ხოლო აწ მის მიერ აღიარებლი ერთ მისივე მადლიან მტყვისას სარგებლან მიქტეუ იქნინათ (ეწეუ მკერდ ვრავილ ნაზანაგელის კრებ ახლებრ). თუცა კ ეწეუ მკერდ არ სკოლარეკეუთა მარტყუთ და რტინ განმარტყნების თარგმნათა მიწოდებან მეთობეკელისათვის და მიხსნეს, რომ რაგორც და ვრავილ განმარტყნებლან ვრავილ რამდელ ბეკ - ვლადისად გამომგებულობათ ამის დინამული მარტყუთ და რტინზე სკოლართა მარტყუთა და რტინათა მეთობეკელისათვის ამ ტანს ვამარტყნებუთ. აღმარტყნებელი კრებულებს მიხსნებურ შეეცარებულ ვამარტყნებუთ თანა არამოვლით ამს ეწეუ მკერდს წმადისსტყვეობათ მიწოდებან დარბიულად წმ თანე დამსკელის ზენით დამარტყნებულ სამხარქთან მიხსნას მათე დამთავრათ თარგმნისათვის: წინამდებლან მსხვე წმადის მამის ეფთემეს თარგმნელას სახელ-დებლად მარტყუთ იგი ამხსნებუვად გამარტყნებულ ამს ხალი ესე არა ეწეუ თუ ითი მამის ეფთემეს გამომგებუბან ანუ ბეჭეტიდელ ესრეთი უბოგინია, რამდელ სახან წიგნი გამარტყნებულნი ვორაგორ ამ მარტყუთ და ეთეუდარტყნებულ და სხეთი მთავანთი მართ ბეჭეტიდელ ვეკრეოვე ვამარტყნებულნი ა რაგან (დავითეკელი).

ამგანად მ სკოლანსათვის მტყვე სარგებლან მსადლებლად იგი ქარავალი ერთ და ეწეუ მკერდ წმ თანე დამსკელის თორიანს წყაროს იმეც სრულად ასაუღლოთა ითე

ბოთი თანგის „გარდამოცემას“ (ქაბ. მ.პ.მ. რ.კ.ა. წმ. გიორგი თვის დროზე ეს თავის არ უთარგმნა), ასევე წმ. მამის კრეკე განმარტებებს რთავს მას ბერ რეალისტურულ „დოქტრინას“ ვითრე მათხმადლდეს თანგმას სრულად თანგმის წმ. იანე თქობის პოპოლას რამდენიც შეიძლება სოფის კრეკე კომპარტიუს სპირიტის დამაღოს, თანგმის დონის არეობის თანხვე ამხუტებს მათხმ დამარტოლას და გენანე კონსტანტინოლის განმარტებთათვის

მეგრად XI საუკუნის მუ მათხე ქართულ მთავრთაგან იქნება ფელოსთურ და თეოლოგიურ ცენტრების თქობის და თანგმარტობის რაც შემდგომ გრძელდება და ღმრავლას გკათის საღვთმცოდნეო-ღვრწარეულ სკოლას რდგნაც ბერძნულ რამევე ცერმთა პოპოლას და გურეველბას (ბერძნთა ქაბ. თქობა რამ არ და თვეუ და ქთ სტეუა მრავლას პრას დოქტრინა). ხალხ ხმარად მტკურ ფელოსთურ ცერმთას სე გავრ (ზოგჯერ სრულად სარბმირა) გავრბ კრსტანულ დამეცეკე მმრად ზეკელებლბას მზუხე და ცხარე საუკუნის დიქციონებს სამხმ ზეკე და (სამეხმთა დავისდროთ. 1011, ამხმ და 1012-013 - გუმა პრ.) და ასევე რდგნაც ქართულ ფელოსთურ-თეოლოგიურ ცერმთოლოგიას მოახმდა დამეცეკე-ღმრწარებს გომრად მათხმარებას ფელოსთურსაღვთმცოდნეო-ღვრწარე სხითას თხულებლას ზუსტად ღვრწარე თანგმინას

ზუსტე თანგმინას მოახმარებას სეა მზუხე იგი ბერძნთა მრდლებლეს ქართულბას მმართ თათქისდ ამხმრეულთა ფელ თანგმინებს გნთა ცეკე თქობე მრევე წერს თვის ქთ მრდმბ, რომ ამას გნთ - გურეველბებს ბერძნთა და მათას თეოლოგთათგან ბერძნ კრეკე (კრეკე) დიქციონარებლბან მრავლთა წერლას მმარბა და კრეკე-მეო მუ მხლად თანგმინად „სადღესსწავლთათ“ (თქობე მრევე).

ეს დღე მთავრე ხმარად მრდმბთა ითხვის იმას გნთ, რომ თვის მასწავლებლთა - მრეველბანმრედათ თანგმინას (რამდენად გნმისწავლთათ), ხმარეკეებს „გამობებს“ ეს დღე მერად იხულებლთა დბხმცეკე-მრეწარებს, შეკრბის მართ რდგნაც მრეწარლასთვის რომ არ მრეწარბ, თანგმინ სტეკა? გარეწებლდა და მრეწარბ მრეწარბ ბერძნთას ნ მმარბამდე გვეწმრბობლს გამობრებლად დიქციონას; ს სტეკათასი“ (თქობე მრევე სამოცეკე).

თქობე მრეწარბ ამ სტეკებს რეკურე საღვრეულ მქინად ბერძნთ სკოლანერე შეხმბეებს არ უმრეწარბ თვეუ ღმრბის ხმარბმბრე, ცლმისწმბებს არ რეკეობმბრე, რომ ქართულბას გარეწებლთ მინსტრებლბან (ამას თრდელ თეოლოგიკულ გარეწე მრეწარბ მნარბობლად დღესტეკებს „კრსტ თმბე სეპარმბლბან მურთას საუკმსკოთას აღმბმბრე ხუცე ქართ-

ვლთა ზედა და რბბ, რათმეკე საოთხე ხუცე მბრბრე აღმბმბრებლს ს; მრეწარბლდათ და განხმბმბრე გრეობმბრეობბ, რათ ამბ რათ რათ დანმბმბ და ქრეკე, სრულად აღმბმბრე რბის დღებლას ამას ღმრბის მრეწარბლბან თთი მას წმ. თას ს; მრეწარბს მრევე დამეცეკეობლბ, რასაც, სხითა მრბის წმ გარეწე თანგმის მრეწარეულ გამმრეკებას მთავრე მტეკობას მტეკობა თეოლოგის დამრბმბ

მეგრად ბერძნულ ღვრწარბის ზეკამწერითა ცალკეებს მოახმინებს ქრთთის მზუხე იგი და მზუხეკრე კრეკეკრბის და მრეწარბმბმბის განხმწარებასკრე მრეწარებას რაც, ზრეკეკრ და მზუხეკრ იგი, გმრბარბეკრე კრეკე იმთა რომ მრეწარბ სხითა ქართულ სახმმწარბმრეწარეულ კრეკებს დამეცეკეობლბ და თეოლოგიკლბა მზუხეკრ თეკე მრეწარბებს

მბეკე იგი რომ მუ მათხე დიქციონარე ბერძნ თანგმინას „გამობებს“ მრეწარბ ღვრწარბის მრეწარბ-მრეწარბის სხ მრეწარბებს მ რდგნაც სრულად მბლ თანგმინებს მრეწარბის მხე დღეს ხათვე ეწეკე-ღმრწარე მრეწარბებს ქართულ თანგმინას მქრბამბ

თქად აღმბმბრის რომ ცეკეკებს ხუცელა თანგმინ დონ ამ მთავრეებს წმ კრთა მრეკე თანგმინებს და მთ მრდმბრე რბ, რასაც მრეწარბს თქობე მრეწარბის და გარეწე მრეწარბლბან მრეწარბ მდებრს გარეწე მრეწარბლბ ქართურ თვის მ რეწარბს რამდენიც მბლბ და მ რეწარბ ღვრწარე მრეწარბს ქრთის წერბს მრეწარბ მრეწარბ თანგმინას მრეწარბ, დღეს მრეწარბ აღმბმბრებლბ, ხლთა თქობე მრეწარბ რათკლბ; გარეწე მრეწარბლბს მრეწარბ მრეწარბ მრეწარბ ბერძნულ რეკეკეებს დავისდროთ და სამოცეკეობლბ თანგმინებს და მას წრას წმ მმართ განმარტებებს გთავლმწერბთა (მბეკე მუკრ რომ მბრბად ცეკეკეობლბ კრეკე წმ გარეწე თანგმინ თანგმინ დღესკე და მრეწარბებს „ღვრწარბმბმბ“ გთხინა, რათა მთა მრეწარბლბ თანგმინლად მრეწარბლბო წერბს სამოცეკეობლბ“), ამ თქობისწავლბათგან დართულ მდებრბ აღმბმბრის რომ წმ მმბმბ ხუცეს, გარეწის არ, კრეკეობ სხ, რათსმე მრეწარბლბ, რადრბ მრეწარბლბ მრეწარბ წრულბანდ დღესკეობლბ, მრეწარბ მრეწარბ ღვრწარბ, რამქად მბლბ თანგმინებს, მრავლ სტეკე? მრეწარბს ხუცეობლბად მრეწარბ“ (თქობე მრეწარბ სამოცეკე)

რეკეკეკე ზეკთა აღმბმბრე ქართთის მზუხე მრეწარბ თანგმინებს „გამობებს“ იგი მს რომ მრეწარბთა ქართულ ღმრბის და თვეუ და ქთ სტეკეა მრავლას მხსა აღმბმბრის“. სრულად მბეო ადგლებლბ წმ წრეკლას რამდენ სეკე მრავლას მრბს აღმბმბრე. მუ მრავლადგვრად ზეკეობლბ გავგებლბო მრეწარბლბ წმ მმართ განმარტებებს დარბთეს სრულად მბეო ადგლებლბ - ზეკამწერბთა გამობრებლბ

წდა“ თვნი იქნაძი და გაქცადებულ იქნა-სო-ვის უარესის მძის მთი ქიქობანი არსი ადვილი სადაცა უმა შეცვალეს“ და სხუბნ ცრუებს“ ხეყვის სასიკეთეს ღან ქათვის რამელი მამდა ჭოი გუამბის-ყოფიერბ-ღს იღეს სანთ ვინა თანხი თარგმისი, პედასისი და იცა-ღეს-სეე რქმთონი მუბო-ქონს მამდა ძლიი მისიქა“ ქათვიი შემოვებელი სიყვი“ (იქნემ მცირე სამოციქ); ძე რა-ღმთი იცნეს წგისს საცავს სი-ქისწისღისის თარგმისი და-წონს, ყველივე იქდა მქ-მისი და იქნაღათი შინათა მთი ყველიდან ერთად შეეყრათ რამელი იღეს იპებოდა მთი შინ მთლმადლებლათა მისი თარგმისებელი“ (იქნემ მცირე ფალ თარგმ).

შე მაზე იქნემ მცირესთან იყოლებოდა გამოწვლილი-თა უღამქნით თარგმანის ხელოვნებს არსენი თალოთელი

რამელი ამისინავე მღ-მწი და განმადლებელი“ თა მთლმის წმ თანე დამსჯელს თარგმანს ღრის თქნემ მცირის მიერ შე მაზე დამწერილი ეს წესი - ცხატის თარგმანის ერთად მისი თამბორებისა - გელათის საღვთის-მკაცრული რქმთონული სკოლის ძროთად მანად და მამბოლებლ იქა“

გავი ღრთი და გელათის საღვთისმკაცრული-მთარგმელი-ბით სკოლის უღლები წანმამადლებელი, თანე ბეტრწი თქნემ მცირისთან გინსებებოთ, რომელსაც ქათვიელ - უღამბელთა“ ნამუსიქნემ რღათა და ქმალეთი შექმნდა შესწორებებ რ-თა ბერებლსა და ბერმსკლის მკოდნეთი ბრალი არ დაღეთი-გამბობებლად“ თარგმანის გამო, იცყვის მრცხეების შე თვი-მის ქეშმარტებისაგან, აქათი წანსკლისა და მკლამსა, რამეთუ არათა წალ არათა გარდამოცნებელი“.

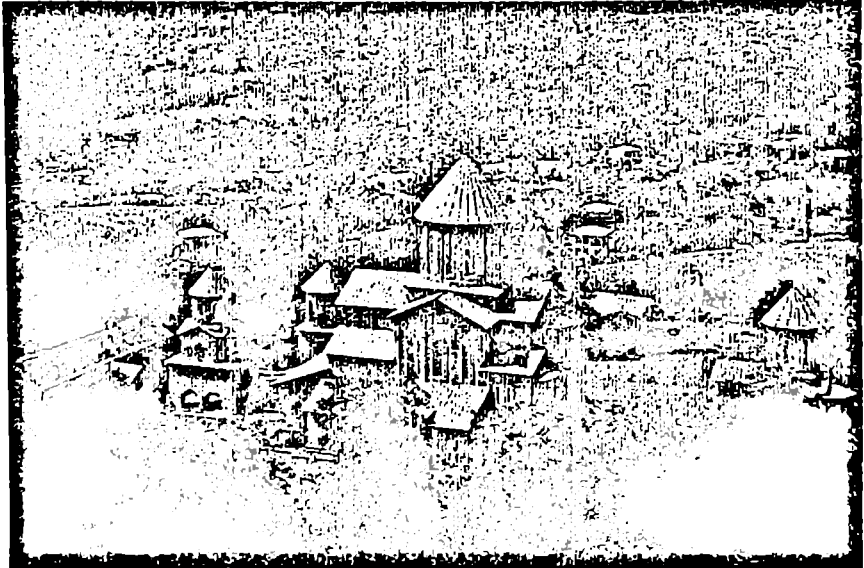
2 აქარა გიორგიო ცრეჩეა გარეული ქობო
 ენებო (არქელ დალქერი გამსკურბო დრევიჯო
 ლეოსებს) უკრებდა რე ხაზიოდ სტრაზეტს და
 მხერვობსი გავიზდა

4 მეტეხელი მიზოც სეკილერი ფილისიფოსფატის
 მტკილი ქის გიმთეშების და ფილისიფოსფატის
 ცხელი ცრისლოვია, რევიტ სისკებს, ჩამოკლასებს
 მძხრა

გვლის ხელს ქობოლქრეჩეკი სკლის ერთ
 ღმბს ზიად ხაუეჩეკს, ზესი ჩამოკლ სიშესხს ერ
 თდ ქის აღიქერი ზემსქეთისი თარვისის მისკის,
 ჩამოკლ წამმარევი ამ სკლის მარქელ-შესქესი
 თის მის მკმბის მისლზე (XII-XIII) მკრამ ამ ზიადი
 კეცეკერი ერთობის ფიზე რქესი-ქამსეკელი თე
 ძედეკერი ქობო მხისთაღებო აქარა იქვობ
 თი ძისიდ განშეკებს, რამოკ ქობო ფილიფოსფატის
 და ფილიფოსფატის თი შქეჩეკს - ფილიფოსფატის
 გამსკურბო, აქვლერ მდარეკს თარვისის და მკ

ქისა და ქობოვლი ქის მეკსიენს - მხეს იულოვებს და
 ქობო ქის მამსეკებს და მდღეებს, თანი
 ზეკრესი - ჰეკეხერ ფილისიფოსფატის - მამრის ზეკს ეე
 რადიებს სწიქედ ამ რ. შქეჩეკის ზრისა განხევი გე
 ლისი სკლის ზესიქამმარევი ელდრესი სამოე
 წრა

რევიტ სეკილერი მინერებს ვევიჩეკს გვლის
 მხერვობსი წმ დევი აღმზეკებს 1806 წლის მხობოდ
 დევი თეკი რევიტ ეს მხევი ანდრესიან ჩისი იგი მე
 იეს თვის სეკილერევი ვერ დეკრეკობს (ხალი დარა მ-
 სისკისი სმარევი ზეს და სასევი შვილი ზესი, უქრელ
 და წარევი მისი სეკილერი სმარისი...) მხევი ანდრესის
 თანხმდ იგი სეკილერი შვილან მისის, დობერ მკრამ გე
 ლისი მინსკერი დევი ზეკს სეკილერევი ექი-ფილისი
 აღმოსვლის მკორე დ იქრესილიმად, სსქეკოდ
 ევლის კეკლისად მობერ სეკილერესად სხუად
 ათინად, დევისი ისტორიკისი მკრ ამ რ. ქელიეს - თე
 სის და იქრესილანს ანეკერი ფილისიფოსფატის და ქობოვლი

გვ. 181

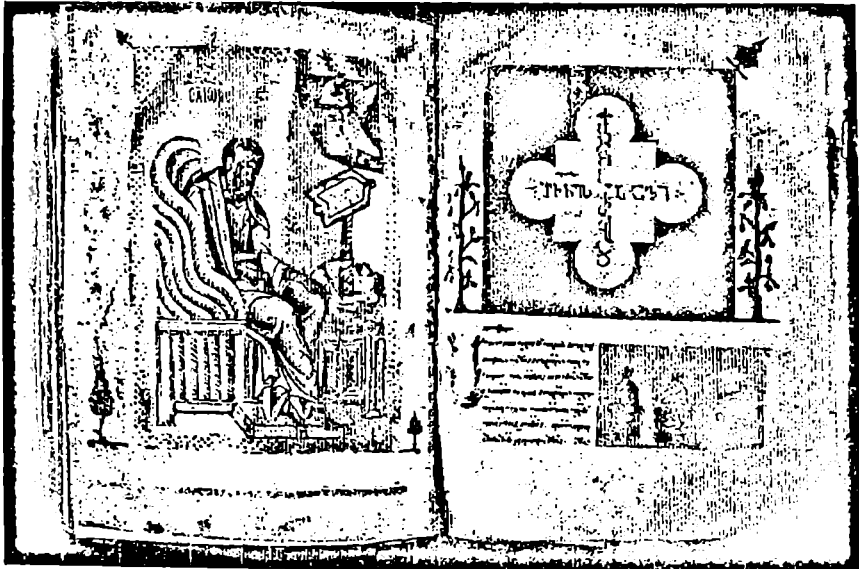
ჩვენს ამ რი სმბლოს დაეპირებს საყვებელ უღეს ზუა საყვებებს ქრისტიანი სამარსათვის დამახასიათებელი ზრცის ჩვენის და ცდნის ქრისტიანობის სწორედ გელათში ჩვენს საყვებელ ანტიკურ ფილოსოფიას და ბიზანტიურ ნოვალტინიზმს შეესწავლას; ნოვალტინიკოსთაგან კომენტარე და და წმ ოანე დამსკრის მიერ, დამეპყვებულ არსიტყვებს ლოგიკის კლნთა ფილოსოფიური ჩის გამოყენების ქრისტიანული მთავალმკვდრების დამახასიათებელი. ვიზანტიანის ცნობით დღითი აღმშენებელმა აქ „შეობიკონას კაცის პეტროსნი ცხოველთა და შექმნის უცვლელთა სასიყვობისა არა იწისა იღეს სამყობათა შინა ბუნდის, არამედ ქვეყნისა კლრთა სა და ექნა ვიქამე სწამდე სეყო სისრულე სულრითა და პირველთა სასიყვობითა აღსამყობა და მოყვანა და დამყვანა შინა შინა“.

დღითი შერე აქ მიწვეულ სწავლელთა შორის უნდა ყოფილიყვნენ ომნი იუდაიული, ომნი ტრიკოსი, ომნი პეტრიწი ომნი ქოქმებელი პეტრი ბრალთელი რომელსე უნაყოფიერის ლიტურგიკისა და შექმნის მღვდელმწიფისა ქრისტეანე უკლამსა შინა განათოსისას“. მით გელათში ის იღვიბს და სეულ პოეტებს რომელიც ტრადიციად იმ დროის ბიზანტიის მღვდელსაზოვადიქორე ლიტურგიკურ წიგნებში და კრძალდ კონსტანტინე მიწამბის მიერ განახლებულ მანგანა დავიკუმბა, სადაც მღვდელმწიფენ მიქელ მესიოსი ომნი ქოვადნობის და შეზღვი ომნი იტალია.

გელათის დავიკუმბის სვეტილური გამოკვლევა უნდა სიმნ ყოქმეზელმა რომელიც ტრადიციად შექმნითა შექვიკვლებების განხლებს და ლიტურგიკოსიტორიკა მასლის ანალიზის საყვებელზე ანქნის, რომ გელათში არსებობდა სამეცნიეროსა განხნალკელი ცენტრი, სადაც სწავლება იტვირთა უნდა ყოფილიყო ზუა საყვებელთათვის დამახასიათებელი განხლებების სისტემის - *trivium-quadrivium*-ის მიხედვით (რიტორიკა, ურამეტრიკა, ფილოსოფია დაღვეტეათორი, მათემატიკა, გეომეტრიკა, მუსიკა, ასტრონომია), ამცემო ბუნებრივად, რომ ამ სკოლის ლიტურგიკურ-ფილოსოფიური ანტიკუტებისა და პოინტეზილობითი სწავლობის შესწავლა და სწორად შევსების შესახებულა მთლიად ამ დროის ბიზანტიის განხალბებულ წიგნებში მიმდინარე ლიტურგიკურ-ლიტურგიკურ პროცესების გათვალისწინებითა და სწავლიდა ამ ქოქმის ბიზანტიურ სამეცნიეროსან მიმართებათ.

შე-11 საუკუნის ბოლი შრომებისა და ბოლი შე-12 საუკუნის განხლებობაში, რაღესაც ბიზანტიის ომნიქნის კომენტების დონსიტა მართავდა, სასკლამეფიეროე ცხოვრების სტანდარტისა ქრისტეანის და განხალბების ადვილები მიხედა ოინ ანა კომენტე ამ დროის სამეფოე ქალაქს - კონსტანტინოპლის ახსნათების რაგარეკ უცვლდნარი შექმნებობითა და სტეფენი სელონებითა

ადვილებს“. მის სტეფენთა შექმნებებს რომელიც მასილა ბიზანტიკურებს დროდან ბოლოცელა ომნიქნის კონსტანტინე მიწამბის მიუფხამდე უწარმდებოდ იო მტყუებულ მისი მამის - ალექსი კომენტის ბრწყინებელ ზეობის სანამა აგოფორქნა, მხლად და განხალბებულ აღმამანების სასწავლობის მთავარ სანგად გადვიკვა“ ბიზანტიის სამეფოე ქალაქში იწვიზა და ვადალბება ლიტურგიკურული და შექმნერული წიგნების სადაც საგანგებოდ სწავლობენ და განამტკუნენ ანტიკურ ფილოსოფიის, ეს წიგნები მართლად გვიღვირთი არსიტორიკისა უნარი - კომენტების სამეფოე სადას მხლადლანების გარშემო ვაგეოქრება ცნობილი, მაგალითად სეფსიტორიკის ოინესი და ცირიტურული წიგნე ოთხი ანა კომენტის წიგნე რომელიც ფილოსოფიისა და განამკურნებულ ანტიკუტითა გამოამყვანდა ეს ქოქმე აღმამანების სამეცნიერო-ფილოსოფიური ლიტურგიკის განამკურნებულ სოქიეთი განხალბების სწორიზა სკარი ტრადიციების განხლებობით სელონებისა და შექმნებობაში ანტიკურ რიბის აღმამანებით ამ პრეცედენს განამკურნებულ ფილოსოფიაში ოინა ოთხე მღვდელმწიფე მამარად კომენტებისა და სქელიობების კლნთა ფილოსოფიების ოინსკლებებისათვის გამოცეცხლდა მხლადეკი ვეზევიტის რომელიც ამ პერიოდში მღვდელ რაქოსანალიტური ტრადიციებით ხსნალბება თეოლოგიურ ანხლებების შე-11-12 სასის ბიზანტიანთა წყურბლებზე ფილოსოფიურ სიადგზე მუშაუდებოდა ასე მან. მიქელ მესიოსის თეოლოგიის „უნდალეს ფილოსოფია“ ოთხდა და ოთხის ამოცანის სრულდა ანტიკურ ფილოსოფიას და ქრისტიანობის შესამბინაში იგი მიზნად იხსნავდა, ქრისტიანობის სწავლობით რაგეოქრება ან მარტო არსიტორიკის ლოგიკური მიმდინარე არამედ პეტრიწის ნოვალტინიკოსიკის და სწავლიდა ბოლი ანტიკურ შექმნებებს პეტროს ოთხე ქრისტიანობის წინამომხდელ ოთხდა სეულს უკვადრების შესამბინ მისი მოსტყვების ვინა და უწევდა მას, რაგარეკ ვეზევიტის თეოლოგის რამელიც წყარებში მოყვანა წყენი ცოდნა ჩემს მთავარიერ სამყაროზე სელოლის პრინციპალადან“ ჩნდა რომ მისი ანტიკუტების წიგნე მოსცილდა არსიტორიკისა და პეტროსნი მათი შესწავლის შეზღვი იგი გადედა პეტროსნიზე ბიზანტიისა და ამბილის ოინე და ბოლის მაგდა ასაკარ პრეკესთა მისგან ვისწავლე მთელი სინძენე ზესეცე ოინარებისას“. - წიგნე ოთხე რაგარეკ ანა კომენტის აღკვეთილადან ჩნდა, ფილოსოფიისა მხედე წრის შესწავლით იო დანტიკუტებისა სელოლის მიწვევი ოინე იტალიის, რომელიც ოთხის მანწავლებლებზე ვლდე უფრო შორის მიღიდა, რადედა სეულ ოთხის მიწვევიებს ნოვალტინიკოსთა მოსტყვების ოთხეობის მიღამბობაში ასწავლიდა, აღნიშნება პეტროსნი იღვიბის თეორიის ოთხე რაგარეკ სელოთა ვადისაზღვრებს სწამდე პეტროსის მარადილება (უნასტყვება), პეტროსნი ოინესის საყვებელი

❖ ალან რაბინი წმ. იოანე ბაპტიკურ და სამარის დასწრეთი ცკურ XII ს.

მთა აზრებზე მდლა აყრება და ქრისტანულ ღვთაა
 გამსტკებს სუბლიტონურ მეკათონის უცვლელბარება რი-
 გორც ან კობჩე წერს, იტალიის ქადაგება და სეკულთი
 ღვმებისათვის უხი აზრებს, რის გამოც აკლესთა აფორაქებუ-
 ლ იგი მის სწავლებთ ბიზანტიური სქალასტიკის სწორედ ამ
 ზეოლბი, რომელსაც ზოგი მეკლერი ბიზანტიურ ჩრქისანს
 უწოდებს, როდესაც ბიზანტიის განაღლებს სისტემებში საგრი
 ტრადიციებს ახლა და სამეცნიერო ინტერესებს გამოცოცხ-
 ლებსან ერთად რაციონალისტური დიქტი ღვთისმეტყველებ-
 ზე შექმნა, როდესაც ღვთისმეტყველებს უბაღესი ფილოსო-
 ფიად: „პირველ ფილოსოფიად“ იქნა შერასხილი კლავ
 გამოცოცხლად აღმკრისტიანული ხანისათვის დამხმალათებ-
 ლ ტრინიტარული პოლემიკა, რასაც მშრად ქრისტიანულ ღვ-
 მბეკებში ფილოსოფიური ტრენების ანტიკური ვაგებთ გამოუ-
 წესა იწყება მეგლითოსათვის კმანა დაესახილათ სამების
 ღვმების უბრალოდ ტრინიტარების - ერთი მზრე არ-
 სება//მუნება და, შორე მზრე განუკუეუი-
 ლი//გუნება//ბიანი - სხანაშერი მშრეგლობით ვაგებს
 (როგორც ეს არსიტეტოლბონანა), რაც ვკანუშე“ ფილოსოფი-

სებთან და შდა მწავლებლებთან „სიტყვის გებს“ მიზეზი იყო
 (ის წმ. თეოდორე მკორის ახლქობი, წმ. იოანე დამასკელის ასეოლო-
 სოფი თავეთისათვის). ყურადღებს ცენტრში კლავ დიდგ
 „საღმბით ბუნება“, ქრისტეს პრისა და არების საკობთი მძფ-
 რი თეოლოგიური პოლემიკის პრეცედენტში ვლინდებოდა ახალ
 ფორმებში ძველი კრესებისა მავ. იოანე იტალიის მიწავე ცენტ-
 რატე სეკული (რომელიც, როგორც სეკული ბონატე აღნიშნავს
 თეოლოგიურ კამბოზე თაჟის მასწავლებლის შეოღდს ერთეუ-
 ლ დამკლერი იყო, მისათვის ვაგებოდა სეკულიარ საზრამებს
 ბძლორი და პეტრისტეკული ციტატებთ ვადატვროდეს და მ-
 შრითად დაღკვეტიერ შეოღდს და ლოგიკურ ანტიკრისტებს,
 ფილბობლიმ ერთი მიზნით მტე სამებთან გამბარული პოლემ-
 კაში შორე უკლერესობაში ვადაჯიდა დადაცირა ქრისტეს
 ღვთაებთი არების და არბონს წყალებს ადობინბა სიტკრბის
 პანტეოლოგიის ქ სამების თაჟისებურ იფრანქოლბას ვადატვ-
 რა როდესაც მსგავრბლს მიმდებარე შოლოდ მანა ბერის მოხ-
 სედა და მამსადაზე მოქნება მამისა და მის ბერებს რაც
 სამების ერთბამის ბიროად პრეტყნას და ღვმებს ქრისტიანულ-
 გებოდა შემხმევეთი არ არის, რომ ამვე ხანს ბიზანტიულ

საეკლესიო მიღწეწს თუთულაქტე ბუგჯაროს მთავარებს, კომპს, თავს განმარტებნო ოთხნს სახარების განსჯერებთი გამოუ და წყალდ განმარტე მაცხოვრის სიტყუბს მამა სენს უკრისა წესს ამს. ამ სიტყუბს დაღვჯებანს და სხუადმთავარი ინტერპეტაციის საუბრეებს სჯელებნს და ამ დროს ბზნტის თუღოგურ წრეებში მთი ვარსებუ შვევე ბოღუბე მძღანარება თავის განმარტებში თუთულაქტე სხს გუთუე ქრისტეს აღმზარებ ბუნების უსკრისამის მისსვე ლთაბრეგ ბუნებისა მზარებთი აქედრ შველებელა ჩასაბრე მოუღდა მამის მძმარი ქრისტე ვთარ ღრჩია, ანუ ვთარ კაც? უმჯერად ვთარ კაც, ვნა სთარ, ვთარ ღრჩია შარდის ცათა მნა თუ და ვანუბრებულ მამსგან კაცობრეობისურს უმჯ თუნის ურთისა მამსა ვთარდ მამს“ (A 52).

ამგვარად ამ დროს აჯრა ბზნტელი, შარხინე თუღლებლობა მღალა საღვთისმეტყველო საკუბებს განსჯელებე ფილოსოფიისათვის შუესტებელი თუ შუქრებელი შუესტობისურ აზრობების ზღაბზე ისე რომ არ გადადგინდოთ ქრისტეული ღოგმეტის სჯერებ, და ამისთან არ გადადგინდოთ ოროლოქისის (არ გადადგინოდე წმ მამთა გზის), რადგანს არსიტეტელს ლოგიკური კანონების დასბუთების შუადის მძმარევეს ქრისტეული ღოგმეტის მძმარი ჩასუ სჯილისტის ურესებულს, წმ ოთხე დამსკლის ასაფილოსოფიო თავებში („დაღვჯეობა“) ვაქსნა გზა (წმ ურეგმ შერს ვინაჟი აძღვრეს). შვედა მცხოვრებელი აღმზარებ მძიუბელი ვინაჟისათვის, რადგანს რაგორე ოთხე ბეტრეს წერს, შარღალა არსიტეტელს „შესიტყუთ“ კანონების ცოდნის ვარეშე შუესტებელი ჩასამე წვლამს ლოგიკური (განების) ვზო, მჭგან იგუთ კანონებუ. ვერ კმა არან“ შესთავაზობურ სამყაროს შერისმოსათვის.

თუ ადრე ბზნტის შმარეული წრეებე შუქრებულობის მჭინდნე წარმართული ფილოსოფიის მძმარი აბლა მამს სხსში რადგანს ფილოსოფიო თუღოგვის საუბრეული ვახდა, რაცთანაღმს თავის შველებელნი გამოზღნებუთ ისე ღმად შუქრის ბზნტის თუღოგური აზრობებისში, რომ გადადგეული ვახდა მისი ყუველიანი გამოზღნების ადამგვა ამბროსიუსი აილითი კანონურ რბოდს დაღ ხუაშუქრეობათი ადოზინდა აკლემბური განსჯელებს იბუბრებელი ვახდა აქედნად ყუველიანი კანთი ქრისტეული ღოგმების ვარეშებში საეკლესიო პრითავან იმთი ვინე არ დაემზღნებოდნად ამ ვარსაღვანს, ეკლესიადან განცვეთა ურესებულს ხოლო საერო პარებს - ქრისების კონსესკრატია ოთხე იტალიის 1082-1084 წლებში განამარტებელი იქნა თავების აზრობილბული შუესტებულების ვამო (სოფლი, ან კანონების ცნობა, მოკვანებუთ მონინა შუესტებუბე და თავის ადარებუბაში რბილეს მან სახარადმებელი კომისიის წარეღებან, ყუველ

ხარად სცადა მარღმადმებლობისთან შუესტებინს თვისი. შუესტებულსნი უთუო ვიან სომხეთთან ლოგიკური ბოღუბეკმა დაშუესტელი შუესტებულისათვის შარებუბა, ესტრატე სიკუბა მაც რბილესე შუქრე უკლერებისთან ვადოზინდა და აზოზნს წველებს ადოზინდა, მონინა თავისი შუესტებუბე თუბე მს უესკობისობის ხანინთი მინე ჩამოზოგეს, ხოლო 1157 წელს ეკლესიადან განცვეთის სიტყრბისას პსიტყუბების, რბოდის წინა აღმზღველ საეკლესიო კრესზე ვამბოვლბ. სიკოლოზ შუესტებუბე მან წერს საგანგებუბ შობა, რბილესე იგი ლოგიკური დამს ბუბების შუესტებუბე უესკანონობება სოკრინასის და მის წველებს პლატონური იდეების შუესტებე მოძღვრებლან მომღმარედი თუღდა.

ამ ვანებუბში სამყვეწი ქალაქი, კანსტანტინობლაში აზრას ამ ცხოველ ქალღმბ იყვებილდა ქართული შუქრეობან ბზნტისში მღალი სჯილისტურ-თუღოგური ვანსჯელების მისსჯელებე წარგზავნელი ქართული ახადგზინდების სახარებუნს ანტერესებუთ ცნობილი მავალიად რომ 1086-მან წელსი - ქალაქი მნა სამყვეწის კონსტანტინობლს, მინსიტყრას მნა ყოველდ შუესტებანს ტრინობლეს ღვთაებობისას შარასსხლად და შუესტებანს სიკოლოზ ბეტონისთან და ლექსი კანონებისათვინდა და მიღწეწებდა მნად ღვთაებობის ობიგნობა მის მმის - ვითრე შუესტე შუქრე მისთან მიღწერბული ქართული ბურთუთული ბუცქუბისამინაზინა ცნობილია რომ ბზნტის ღვთაებობა მნად მართლმთაყობა - ქართული შუესტე, დროსი N-ის ახლერი მამდა წმ დათო აღმშუესტებელს, და ბზნტის ბზნტის ბოღტეკური და აკლესიურ-ღვრჩიტურთა ცხოვრების აქტურე მინსწლე თუ სწარეღ მის დაჯვეთი შუესტებუ სახარებათა ცნობილ განმარტებში თუთულაქტე ბუგჯარებამ, რაზილად ქართული თავგანბის ერთი სუბსის „ზღაწარწერ“ მოკითხვის თუთულაქტე წვლადს მოთვრებისკობისთან ეკლესიას. განმარტებნო ოთხნს თავის წხლადს სახარების ნამუშეველი მის ბზნტისთან შუქრე შარდის სასწარებულს ღვთაებობას მართაი (A52, 17): „მცხრე ურეგმ ქრისტეული შუესტებუბე“ ვემსცნობის, რომ სამშუესტებუბე იქნა ვანგზავნელი ოთხე ბეტრეს, არას მოვლის ენა უღბურე და ვანსწარელის ფილოსოფიის და ლთისმეტყველების სწავლადს მოღვანთა მნა ხოლო ქსილდებ განსწარეული იქნა და ფრად ზემდგინდელი პლატონური ღვთისმეტყველებათა და არსიტეტობათა ფილოსოფიისამათა, რომელ შუესტე მწიურე იქნა ქსილდენ რბილესე იკლესიას წველას მნა ბუნებისათვის სამყვეწის ქალაქი კონსტანტინობლს მნა, ესე თუ ვაზნატას, მოძღვრებლ დაღვანა“.

ბუნებრივად, ის ტენდენციები, რომლებიც ამასთავებლ მღწობრივ ბზნტის ეკლესიურ სამყაროს, ქართული ნაღვზე ვამბოვრებენ და ეკლესიის სკოლაში ვანგვითარეს თა-

ეს პეტრეს და მისი თანამოციქულები, რომელიც მან განაწილა მსხვერპლად განაღობს და სოდა მერამ ეს რიდი მანამ მისი, რომ თანე პეტრეს მიწვევად გასეშა მათი მტრებს და თქვად იტყობს „ქრ მოსდევინს“. თანე ჯეტრებს“ ფარსოვების ზღმეწვეთ შენსედა პეტრეს, არსტეტრეს და მათი კომენტარების - განსკონიერა პრავე დადობისის ოქრომხედ აღმბეღ“ კომენტარებს ჯეტრებს დაღოგებზე გადაშეშეა მინი და ქართული ენე განმარტ, რათა თვის მისწავლეშათათვის ზუსტ და განწყებულ აზროვნეს ქსნელებს უსკეოთა (არამტრეწრე) ვერების ხელებში (ισχυροτα Ουραία) დაქებულენებს მინი და გინებთი შექენებს გზს სრეუფთი ხეოეუე მათვის ჭეშმარტებს საღებულა

მეგრად გულის სოლაში სადაც დაამდა მასწავლეულა ეშათათ“ს, რომელიც მრავლი ქართული განსწავლეულა სანახსნებოებრებს მინ, დაწეო მტკერების წინე რ პეტრეული თვისებეს მტკერი ფარსოვების, განსკეორეხი ქ ჯეტრების და არსტეტრეს შრომების და მათი კომენტარების - პრეფდის ამინოსის იმეღობისის პრავეს შეწველა-დამეშებრა თარგმან და კომენტარებს

გულაში შექმნილ ფარსოვთრეოლოგიური ხასათის ძეგლებს ჩვენებულ მღვწეული მტრე ხაწლის მხიველათე შექსება დესქეწია თე რანქნად მინახმბრთელი აყო ამ მღვწეთა დეტრეტრული საშუაანხ მათი სასარგინო მტკერების წრე მათთვის მთვე ჯეტრებს არსტეტრეს და ჯეტრებს“ ფარსოვების (ანუ სეპლატინიკოსებს), რამელიც ამეღებდნენ და განმარტებდნენ მიქელ მკერობისს და თანე იტლიოს ?პეტროსის დროს მანგანს აყოლებს ფარსოვების ფეტრეტრე გულაში განსკეორებულა ურადლებს ეტრედა არსტეტრეს და მისი აღქმანდრული კომენტარების ლოგიკურ ნაშრომებს და თინის ჯეტრებს რ აყოების დადობისის ზენ სკეუნს (სეპლატინიკოსისს პრავეს შრომებს მათი თარგმანები და განმარტებანი რა-იკული ხანს სახელმწიფანოთა დამეშებრის მარტებდნენ ამ სკეუნს მანქნელებსათვის გულაის სკეუნაში თარგმნილ თანე ტრეპისის ზირ აღქმანდრული სკეუნს მამამარის, მინათს ეწმხის კომენტარებს პრეფდის ქსნად ნაშრომზე შექმნილ არსტეტრეს კატეგორიებს“ (ეს მს პრეფდის რამეღებუ პრეფდის ნებესათს რეზრის პეტრინსეულ თარგმანზე ეყობოლით ამ ნახე ქრისტეანს დიხა ოქოს სტეფანე“, მინამ მთქრედად მისა მინ იუ დასწავლეულა შრომს მთელი შეი საეყრეების მანხლზე ცნობილ საგოგეს-ს სახელი სკეუნსეკური განხილანს საეყრეების წარმოდგენად) და ამინოსისეუ კომენტარები არსტეტრეს ლოგიკურ

ნაშრომზე „კატეგორიებს“. ექინა ამისასწავლებელი ხეთა „მბრძობის პრეფდის ფარსოვებისათა“ და ამისასწავლებელი თათ კატეგორიასადა მარსტეტრესათა“. ზეუმბეწვეთი არ ქრეფის, რომ ეს ობზერვაციანი ერთი კრებულად შექრული მთვე ხასათის ლოგიკის ცნობილ კომენტარებს თანე დამსკრებს ლალოტრებს“ მინე იულოგიოსეულ თარგმანთს ქრად რამელიც მის რეორეც ხანს გულაში ექეს შექრულია (ამინოსის თარგმანის ტრეპინოლოგია ძრითად მისდეს არ სწინსეული ლალოტრესას“) ამ ორი ობზერვაციის თარგმანს ერთი კრებულში (A 62) ეკრითანება უნდა მეთოვებულა მინე ზე რომ თვი სახელმწიფანოლო გამოიყენებოდა ჩვენებულ ამ მთქრედად მინამ სეპლანქრთა ცნობების მხეკლით თითქმის თანე პეტრეს უნდა ეთარგმნათ არსტეტრეს „კატეგორიებს“ და პრე ეწმხენს“. ეს არ უნდა თვის გამორეული რადგინაე ერთგან პრავეს თეოლოგიის საეყრეებს“-განმარტებამ“, პეტრეს მისწავლეულა“ მეთოვებს ამ ექმანსეკრეზე-უ-თ-თარ განსწავლათ პრე ეწმხენსათ“, რაც მის მანქმბს რამ გულაის სკეუნს არსტეტრეს ექ ნაშრომს ანელებოდა რაც შეეხება არსტეტრეს ლოგიკური ხასათის ნაშრომებს რამეღებუ შეი საეყრეების რეგმანის“ სახელითა ცნობილ თანე პეტრეს ნანამ ვადიოდეს პრავეს ტრეტრებს - აღმოსმეტრეტრეს საეყრეებს“ განმარტების ძრითად ნაწილზე განხილავს და აცხადებს მანქმბრებს (თე მისწავლეულა) პრავეს მათეყრეების დამსკრების ზეოვლის და მეთოვებს არსტეტრეს სწორეუ ამ ნაშრომზე რამდის ვარეშეს მის აზრთა შექრებულა ლოგიკური გზით ჩამხედ შექსებას (ქრე მტრედად მერე შემოსახედა კანანს არსტეტრეს არდა ნიხან“, რამდის თ; ხერე უღინი ამ რანახეუ ვადიენებს ხე-ღისა ზირ სტე; ერას“). ამისთან დაეკმარებოთ თანე ფარსოვების მრავლად მინახილავს არსტეტრეს ზირ დადგერ ლოგიკური კანონების თარგმანის და სათანადოდ განმარტების მინ ძრითად ცნებების და ტრეპინების და იღეუე ქართულ შენს ტრეპისებს ვარდა ამისა თავის ნაშრომის სეპლანქნა თემ მინე თანე პეტრესი ზეუმბეწველის პრავის მანახლის თე მტრეოლოგიის საკითხთა განხილვისის ვრეკელად ჩერებას სათანადო ლოგიკურ-ფარსოვთრეოლოგიურ ცნებათა განმარტებაზე მშქველათა და მისწავლეულა-განსკეონად“.

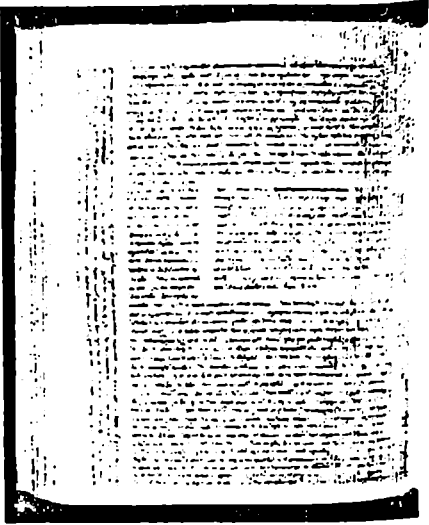
სახელმწიფანოლო დამინებების მთქრედად იღეუე მინ დათის სკეუნს მანქნელებსათვის სეპლანქნის ექმხენს თსეკო-ლოგიკურ-მარბოლოგიური ხასათის ობზერვაციის - მინქმენსათს კაცის“-ს თარგმანი მინ სეპლანქნის მანქნედად მრეეუა, რომ თეოლოგიათა „მბრძობის ვარდამთათ ქრე ქართულად საეყრედად ფარსოვებისათს წინესა პეტრესი ზირ თანე მხეკლებოლის ეკლენის მინ ვარსათისათს“.

ინტელიგენტი საკობახან ერთად გელათის სკოლის შიდა-
 ვიწრო მონაღარი-ეთიკური საკობახანში განსაკუთრებული ინ-
 ტერესის გამოხატული იანე სანჯოს ტრაქტატს - „კრესტ-
 სის“ (სასარგებო სახს) რამდენიმე თარგმანს შექმნილი
 ამ სკოლის შიდა-ვიწრო მონაღარი-ეთიკური გელათის
 ფიცი პეტრიქის სიმბოლოებზედა ასევე არი სხვადასხვა
 მარგარეტის მონაღარი სხვათა (აქედან ერთ-ერთი იანე
 პეტრიქის მიწერება). ეს თხზულებას სანსკრიტო-დღესასწაულის
 დანშაულებით გამოიყენებდა (განსაკუთრებით გელათის ე-
 რანტის დასამხსენებლად მარჯვე და მარცხებზე).

შიშული ისტორიის სახე-სახელოდ იქნა ყოველი
 გამოყენებული ვიწრო მონაღარი „ხრისოლოგი“ და იანე
 ფიციოსის სიღებზე დასამხსენებლად, რამდენადაც პრ-
 ეტის თარგმანს ამეტი იუდაიკოს ეკლესიის სკოლის
 ტრადიციული პეტრიქის მიწერება შევსა სინამდვილეში სხვა
 გელათი შიდა-ვიწრო მონაღარი ხანს (შესაძლებელია პეტ-
 რე გელათისავე, რომლის პირველი „კრესტის“ ძეგლი ა-
 ლის დეანო ქობიძე სკოლაში ამ ეკლესიის თარგმანს).

მეორე გელათის შიდა-ვიწრო მონაღარი სანსკრიტო-
 მების თარგმანთა და შედგენით რიდი ებრაული-ბერძენი
 გელათის სკოლაში განსაკუთრებული უნაღებო ყოფილია ვეზუ-
 ვიტის ლიტურგიის რეორგანიზაციის იდეა, ასე ძველი
 რეორგანიზაციის თარგმანს, შესაძლებელია და დამუშავების და
 ამ ვეზუვიტის თარგმანს, სანსკრიტო სინამდვილეში სხვა
 დანშაულებით გამოიყენებდა (განსაკუთრებით გელათის ე-
 რანტის დასამხსენებლად მარჯვე და მარცხებზე).

როგორც ხანს გელათში ვითარდებოდა იგი (და შესა-
 დებელია დასრულებული) ვეზუვიტის მონაღარი (როგორც ძველი
 ასე ძველი აღიქმის) თხზულებას ბიზანტიურ ავტორთა განმარ-
 ტებების თუ ექსპლანაციის თარგმანს და ამის საფუძველზე
 სკოლაში ვეზუვიტის მონაღარი შედგენა მეორე
 განმარტებად ამ სკოლაში შესრულებული განმარტების თარგმა-
 ნებთან წინამძღოლად შიდა-ვიწრო მონაღარი აქედან მონაღარი
 პეტრიქის მიწერება მონაღარი-ბერძენის სახელით გამოიყენებდა
 „კრესტის“ ტექსტის რეორგანიზაციის მონაღარი-ბერძენის
 განმარტებად და ამეტი ტექსტის რეორგანიზაციის აღსანიშნავად
 თარგმანებში (A 63), Jer. 22, A 102, A 113, A 52 ხელნაწი-
 რებში წინამძღოლად ცნობილი ბიზანტიური ვეზუვიტ-
 შიდა-ვიწრო მონაღარი-ბერძენის მონაღარი-ბერძენის მონაღარი

მეორე გელათის მონაღარი XI ს.

კიხის, ლეკის და იანე სანჯოს განმარტების თარგმა-
 ნები (აქედან მარჯვის და ლეკის სანჯოს განმარტების
 მონაღარი, იანე კომპილაციის დასამხსენებელი) ამისთან
 აღსანიშნავია რომ ყველა შემთხვევაში მონაღარი (მონაღარი)
 ტექსტი ძველი თარგმანს, გელათის რეორგანიზაციის
 გელათის თარგმანი იქნებოდა ბიზანტიური ვეზუვიტის
 განმარტების ქობიძის ქობიძისა, სკოლისთვის სხვათა (A 63), მე-
 ტრე მონაღარის განმარტების რეორგანიზაციის მონაღარი-ბერძენის
 ლეკის ერთად აღიქმის, რომელიც ქობიძის მონაღარი
 შიდა-ვიწრო მონაღარი-ბერძენის (Vil, 29, პარაფ. № 23 და
 ბილიის, როგორც სკოლაში ვეზუვიტის, გელათის მონაღარი-
 ბერძენის ძველი ექსპლანაციის თარგმანს, რომელიც ვეზუვიტის
 ლეკის აღიქმის ტექსტის ძველი გელათის რეორგანიზაციის
 ტექსტისა.

სანსკრიტო-ბერძენის ვიწრო მონაღარი-ბერძენის
 ტექსტის რეორგანიზაციის რეორგანიზაციის Q 1152 ერთად
 მონაღარი-ბერძენის A 1108-ის თარგმანი სხვადასხვა
 რეორგანიზაციის დასამხსენებელი „კრესტის“ სხვა მონაღარი-
 ბერძენის ტექსტის თარგმანს სანსკრიტო-ბერძენის
 მონაღარი-ბერძენის

მოდო რეთს წინამდებელი განმარტებულები (A 1108-ში „ბრძანება“ შერევი მიხედვით და განმარტებული ხელი ვადარწრო მტრე წინაწარმდებულებს წინების ამ ტანს განმარტებებს აღარ შეუძლებს) განმარტებთა ექსტრემების ფორთა (მათი სხვატრები სრულწინის არმოშობა მიწერილი სხვატრები) ერთი თვის ვადებუბათ კარგად ჩანს ამ ძველს მარტებულებს და რეაქტრის სთამსზე ეკლესიის ბუჯებებს გვჩვენო რეგიონალური დღე გრევილი სოსელი, თანზე იქონიბრა, კარგი ლექსმარტული ვესტე კესარული და სხვათა მარტობადღობი ეკლესიის მიერ შთავლი რეგებზე დგომილი რეგებებს ხვეწა რახმის და მდინარის (სხვათა შორის, ეს ის მდინარია რა ბუჯისე ვერე მტრე „უბღარკის“ ეწოდებეს. ხალი სრქსისის ბუჯმარტული თარგმანის ერთ-ერთი სექსის ართაზე მისი წილებს შესებუ ტექსტსებუ ხელი მხარწმინდი ვითებუბათი თანზე რაზედ იქნე მდინარის, შესკობის არს ლადიკებისა, რაზედ წილებს ქრისტესთანს, ვითარზედ ვაქვარებო ვინებებს რად სანამარტო ქრისტესთანს რამდენი თვის დღეებებს, ესეც ვალი) სხვატრებუ არაწებულა აღნიშნული განმარტებთა ექსტრემების განმარტე საგანგებულა ადრევე აღსანიშნავი იხსე, რამე ადრევე მტრე ტიტულა დამიწმინდული კარგი აღქმადღობის თარგმანებთა“ და თუდორიკე კარგის თანებუბათე მთავრე (თუდორიკე ვერევის, ექსტრემების რადიკებისა, რა გიგორი მდლი დღის დადებენ ვ უკუდღის, მხმდელი), სწორზედ ამ თუდორიკე კარგისა, რომლის დავთმის „თარგმანებსეც“ თვის დროზე ვერევე მტრევე აზრდა თვის მკორების მის სტრუქტურებისა, რაზედ იქნა რეკე წინამდებუბათი შირის მხმის და წილებს კარგობისა“. არც ის უნდა იყოს შეხმევეთა რამ სქოლოებზე მხმარე თეოლოგების უსტრის მთარგმნელებს - აქვალს სწამებისა და თუდორიკის სხვატრები - სხვატრება რაზედმეც რეგიონც ვინაზღა ბერებელი თარგმან ძველ დღისებს ტექსტის შედარწმინდის დღეებუბათე ენაზედ დღის თარგმნე კვრთა ვინაზედ ეს სასეთის უბნებებს გვალის სკოლის მთარგმნელებითი პრინციპების (ეკსტრემიზმი) ვერე მტრებს ვ მთა შეხმევებული შეხმე, ლექსებური თარგმანს თუდორე სასეთებებს, რაზედმეც აქ დამეშობა და სტრუქტურად ვიტრალი).

გვალის ეკტრემების ძბლა მნიშვლობრია სანქტრეხი და სანქტრეხი ქრთობა. იქის შერეობის თუ ავტობიოგრაფია და თუდორის მტრისა მდღევარათვის რეგიონც ჩანს, ის მტრეტიერ სკოლის ეკტრემების ძბლთის ქრებულის თარგმანს იქ და წინამდებუბათე კომენტარად აღნიშნენ ირევე ქართული, სქესა შეხმედი ანაბის და მხმდლებს ამ ტანს ბერებელი კრებულებს სტანდარტთა თრმანს მისში თანებური და კონკრეტურებუბათი ის ძბრითი, შთავლემდებუბათე თუ ქრთმე

სტლისტური ტრადიციები და განმარტებულები პრინციპულა მარტობითი პრინციპების, რომლებიც საზოგადოდ დამსხმარებელი გვალის ლტერანტურე-ფილოსოფიური სკოლისათვის და მის სხვის ემანსიფიკაციის თუ შესრულებული უნდა იყოს მარტობა, ვეკუბის მიერ ერთი მთავარი რეაქტრის მარტობა (შესაძლებელია ამისე იუდაიზმის) საერთო ხელმძღვანელობით A 1108 ადრეგნავე სქესაში შესანიშნავი ჩანს ამ რეაქტრ-მარტობის მუშაობის შერევილი და სქელი, მისი მარტობითი პრინციპების პრინციპული განმარტებულების პროცესი ეს ძველ გვალაში შესრულებული კომენტარული ვინის სხვა შრომებთან ერთად ამ საღვთისმეტყველო სკოლის მთავარი მძმარტობის დამგვრგვანებელი, რადგანაც რეგიონც ვეწე ვინავე თეოლოგიური-ფილოსოფიური ხასიათის ვეწევეტრე ლტერანტური არის გვალის სკოლის ძირითადი შრომელი.

გვალაში ვადამოვლით თუდორიკე კარგის ვეწევეტრე ხასიათის თანებუბათე თარგმანებს“ მიქტრეს წინაწარმდებულებთა: (K 18) და ამისთანა“ (K 183), ადრევე თარგმანებს“ ზეხარა ამბაკეუ და სთოინისთა. (K 4, K 5). აქ წინამდებუბათე სასეთებზე მტრე წინაწარმდებულებს (ამისთანა და მიქტრეს) ვეწევეტრე ხასიათის ტექსტებისა, რაზედმეც შეუძლებელია მიქტრეს თვის სთამსებუბათე განმარტების ადრევე ქრთობის სქესებს ანაბაკეუბერე თუდორიკე ტრამის შესკობის რაზედმეც კ ვეწევეტრის აზრით არის ირევე თუდორიკე კარგელი მხმდებუბათე, რამე ეს თარგმანები ვეწევეტრე თანებუბათეებს ამ საერთო სასეთს ვმხმდებუბათე ნაწილი იყო, რაზედმეც გვალაში მხმდებუბათე ვეწევეტრე ვეწევეტრე კარგის შექმნას.

ვეწევეტრე ხასიათის თანებუბათეებთან განსაკორმეხთ აღსანიშნავი ბუჯმარტული-განმარტების“ ეწე ბილოსტრეხობა რეგიონც ტექსტის ანალიზი ვეწევეტრეებს მისი დღე ნაწილი წარმადებებს განმარტებთა ექსტრემების თანებუბათეა“. მისთანა და ამისთანა“ წილებს წინაწარმდებუბათე ვინაბობის ბილოსტრეხის თანებუბათე და მეთვთა წარმომავლის სათემების ვარტობა და არის ცდა ამ პრინციპებზე ქრისტესებული თეოლოგისთან თანებუბათეებს თეოლოგიისათვის დღის შეწვრვალს“ - ზღვრების დღეებებს და პრინციპულ მარტობებს ამ დღეებებზე მხმდებუბათე ადრევე მხმდებუბათე, ამოწმებული ვინაბობის სათემების ვეწევეტრე კომენტარული ნაშრომებთან ნაწილადმეც ვეწევეტრე ბილოსტრეხის ექსტრემიზმთან მხმდებუბათე დღის დღისათვის (რეგიონც თეოლოგიისათვის და ვინაბობის შესანიშნავი) და დღისათვის სოლომონის თეოლოგია“ მხმდებუბათე განმარტებისათვის.

რეგიონც ჩანს ამ პერიოდში საერთოდ და კერძოდ გვალის სკოლაში, მღებელი იყო წიტი გარეველი სათემის ვარტობა მი ბუჯმარტობული თუ სხვა წყაროებთან საერთო მხმდებუბათე

ქალაქი უფრო წინა (სახე XV) ლ

შობისა და მხენა შესახების ექსკომუნიკაციის გამოკრების გზა ამ თუ ამ საკითხის გარშემო შეპყრობისადაცკარად სრული კრებულებს შედგენისა ასე შავ. ცნობილია რომ სივლის საკითხისა და კომპრომისი (გამაშობის სულისადას) არსენის დოგმატური

სს სკანდალები შეესალა მამობი აღმარებისა და იანე დამსკრის სტრუქტურის გამოკრებილი ფრაგმენტების სივლის შესახებ უნაა მოძღვრების გამოკრების თანახმად იგივე დოგმატური შეესალა ცენტრის ს საეკლესიო მამის თხოვნითა გან (მთავის აღმართა ირანოსი კლიმენტ, თანახმად და კარა უ აღმართები და სხვ).

შეესალა ითქვას რომ გვართის სკოლაში დამსკრული ქართული მხედრების გამოკრებილი რეგისტრები და მათი აღმართები სივლის შესახებ უნაა მოძღვრების თანახმად იგივე დოგმატური შეესალა ცენტრის ს საეკლესიო მამის თხოვნითა გან (მთავის აღმართა ირანოსი კლიმენტ, თანახმად და კარა უ აღმართები და სხვ).

ქალაქი უფრო წინა (სახე XV) ლ

გელათში ითქვას რომ გვართის სკოლაში დამსკრული ქართული მხედრების გამოკრებილი რეგისტრები და მათი აღმართები სივლის შესახებ უნაა მოძღვრების თანახმად იგივე დოგმატური შეესალა ცენტრის ს საეკლესიო მამის თხოვნითა გან (მთავის აღმართა ირანოსი კლიმენტ, თანახმად და კარა უ აღმართები და სხვ).

გელათში ითქვას რომ გვართის სკოლაში დამსკრული ქართული მხედრების გამოკრებილი რეგისტრები და მათი აღმართები სივლის შესახებ უნაა მოძღვრების თანახმად იგივე დოგმატური შეესალა ცენტრის ს საეკლესიო მამის თხოვნითა გან (მთავის აღმართა ირანოსი კლიმენტ, თანახმად და კარა უ აღმართები და სხვ).

საგანგებოდ უნაა აღინიშნოს ისიც რომ საქართველოში ცენტრალიზებული მმართველის გაძლიერება (იგივე რეგისტრები და მათი აღმართები სივლის შესახებ უნაა მოძღვრების თანახმად იგივე დოგმატური შეესალა ცენტრის ს საეკლესიო მამის თხოვნითა გან (მთავის აღმართა ირანოსი კლიმენტ, თანახმად და კარა უ აღმართები და სხვ).

ცეს (იგი განზომიერ გამოსახლ წარმადგენა სწორე-
ბს სხს ბინტაშა მადანე კატერა-მსოფლივე-
ლობე და რტრტრული პრესიების).

გვლათ სკლა ეჭი გვლი დოთის ისტორიის მ-
ლაშტრული და რტრული მტკიცეების ამ დღისტესტ
შესტეებს - თანე შეჯღას და ჩანტესტის, ასტრათა და
„მსო“ ფტრს პტრე გვლათის მსინ ბუშმისმსესტს
სკოლბ გვლადრისტესტს იუწყურს და ბოლის შათ რქოსთა-
ვეს, რომის რქოსთასე მჭარდ დტრა პტრისტესტს ენს და
დ გვლაშ (მტკიცეობაშს გვტესტს პტრისტესტს) - ეჭი შირ-
ნი“ და „მარა“ ტრინების და შათი (სკო)ლტრინური ფელი-
სოფისთის დამხმალაბელი კატესტესტს სმარება დამშობ-
ნესტს კეჭმარა შერთოფირ სკლათ სრასს) - „გუარა“ ტრინ-
სს აგუსტ შმტრელობა და „ტომას“ - გვრეობათ
ცესტს გიგეზთი გამაურება (სტრე მტკიცეობა პრევი და
ტომ გვარა ზრათა). მსეე კატესტესტს „მამა“ ტრინ-
სს სკოლტრინური შმრამათი დტრათვა (შმთ მსეე
მსტრე - ცნობლა რომ სკოლტრინური ფელისთის ისტო-
რიკურ ირანქმას სევერ მბმდნე რიგის ანუ შირას
შკლბინ (შმრადება) თაის წინა შკლა შგომ რტეს
სარამბაურებას ანუ გვარამბაურებას შეუგობთ - ბამეის.
მსგავსეების საფუძვლზე ეზარებაშს მსეე პტრისტესტ-
რა ფორმას და შმრამათს ტრინების უჭეოფორ-
ეზადი. ანგეგმა. იცნეგმა. დანანება.
შენათხზენია - ეჭმისტესტსანბა, სკოლბ და დე-
რე იფინბა სტრეწმარბის გვლათის კოლის პრესიების-
ს (მესრელი, შირწრადეე, შომში, შირნაცე-
ლე, შოკენეის, შირბლე, შეუნეებლე, შლი-
ნი, დამდეგბარა და სეე). რომ აღარაფერი ეჭმას
რქოსთების ტრინისმტრინი ზეშების უჭეე სკოლბ რასეე
ფართი გზა გვლათს სწორედ გვლათის სკოლბ და გამოსტ-
რებით თანე პტრისტესტს.

მგვარად სევერეუ ნუბთმტკიცეს ცნობა, რომ გვლ-
ათს სკოლის სახარება ისტორიების, ლიტერატურული,
პოლოგისის ხმსათა და თმსტესტის მის შმრამბაურებას გვჩეე-
ნებს, რომ გვლათის შკლბინები, ადრეები იმ შკლბინტრულ-
სის რამბლე შეე სკოლტრინების დამსკლავობის პრინციპის
გაფხვრია მის შკლბინზე რაც ბინტაშა ასედა კატერული-სა-
შკლბინი სარამბაურე მსმსილე გვლათზე გზის პრესიებით
არ მის, რომ სწორედ მს წრე სკოლტრინიის ფელისთის
თა სმშრამბისათა თარგმანე ლათინურ ენაზე გვლათს შკლბინ-
რული თარგმანებზე ერთი საკლბის შკლბინე ანუ შკლბინ-
გვლათის დამსკლავობის ლათინურე შეე-შ საკლბის შკლბინე
ყარბ თარგმანე; ნესტისთის ეჭმისტესტის თარგმანე მს-

ვე (184 წ.) ხანებშა შეკრებულე რამად პეტრეანის შკლ-
ბინკლეს თეოლოგიის საფუძვლები“ ე თამა პეტრეანის დეა-
ნებით მისს შკლბინის, შირწრეე, 1868 წლის შკლბინ-
თარგმანე რიგირე ცნობლა, კრამბლა სკოლტრინის ამ უ-
ღმის წარმადგენებლა არისტოტელის არგამანბარ ტრ-
თად პრეკლეს ეს ტრინტრე საფუძვლად დიკრა თაის თეო-
ლოგიურ შკლბინებს, სოლი თეთი პრეკლე ეკლესიისთვის სა-
ჭირი ფელისთისად გამოსახდა შეე საკლბინების ტრინებ
სამხმალტრინი სკოლბის სწორედ წმ თანე დამსკლავობის
დამსკლავობის“ და ამბისთის სმტრინების შკლბინების საფუ-
ძვლზე შეკრებულე კამბინდებუბთ თეო გამაურებულე სა-
სკლბინტრული დამსკლავობის იმეე რიგირე შე-შ საკლბინებშა -
გვლათის სამხმალტრინი სკოლბშა.

მგვარად გვლათის შკლბინე ქართული თეოლოგია მსეე
რიგირე შეე საკლბინების შირწრული და ტრინებლ თეოლო-
გის თეოლოგისტებისტრე პეტრეანის და არისტოტელის ფელის-
თის და შირწრულიტრინების - სკოლტრინიისტრინის რამბლე
ამ რი თეოლოგისტების სახარებუბს შეკრებუბს და თაისტრინე გ-
გვლათს და გვლათშკლბინის იტკიცებინ (რაც შეე-შ სკოლბინ-
სისშს სხმთი ჩამაუღლებლა). დამსკლავობის აბრად მბინ იფ-
სესტრეს არისტოტელის არგამანბარს ეჩინებუბს პეტრინი და
პრეკლე ე. შირწრულიტრინის სახარებუბს დამსკლავობის რქეს-
ბის და მის ფელისთის რამბლტრინური ფორმით ქრისტეობ-
ბის შკლბინტრული საფუძვლების შესამუსელებლად გვლათ მისს
პრეკლე და სკოლბ რამბლტრინისშს იგი შმტრელოგინე წე-
რი თეოლოგიური-თეოლოგიური ცნობათა და ტრინიის სისტრე-
მტრეწმარბაურება.

სწორედ ეს იმბუნაბათა თარგმანისა და კამბინების სა-
ფუძვლზე დამსკლავობის და ჩამაუღლებლა ქართული ფელისთის-
ტრინისმბრადის თეოლოგისტებისტრინი სკოლტრინების და
სისტრინების მსინე თეოლოგისა და თანე პეტრეანის დამსკლავ-
ობის შირწრულიტრინის მსინე თეოლოგისტების იმ ფელისთის
რამბლე და ეჭმისტესტს, იგი შეე საკლბინების სკოლბებშა სა-
დაე დამსკლავობის დამსკლავობის (ანუ არისტოტელის შკლ-
ბინე რიგირე დამსკლავობის გვლათშკლბინების) უმთავრესი ადრე-
მტრეწმარბაურება დამსკლავობის იმ საგანათა შირწრულიტრინისა და quadrivium-ის ტრინე რამ გვლათშკლბინებშა.

მგვარად ეს პრეკლე ბინტაშინური და მსეეე ქართული
პრეკლბინების ისტორიის ხმსათაშკლბინის არისტოტელის რიგირეს და
პეტრეანისშს (მის, სკოლტრინიური ფორმით) საკლბინით სწო-
კლბინისთის დამსკლავობის ცნობით და მისწრადეობით ამ ფელი-
სთის სასკლბინებით გადამტრინი თარგმანობით შირწრული
ისტორიისტრული სასკლბინების საფუძვლზე (ამბინების) და გე-
მტრეწმარბათა პრეკლბინების თმსკლავობის აბრად მბინე რომ ამ პრეკ-

და ბიზანტიული მილიწერა შირის ზოგი ჰეატომს განადგულებდა (მაგ. ბექა სელისი) ზოგი კი არსიტეტუს აღიარებს და ავტორიტეტად (მაგ. თანე ქათვლიანი, რომლისთვისაც ჰეატომს განადგულება საზნახეა სასურველად). ამ დროსათვის ბიზანტიის ძალე რაგვარ საქართველოში, ასევე დასამბრება გავლელ ეტას უნდა ყოფილიყო თუ ფაქტ ბიზანტიის სკოლებში ჩვეულებრივ ფილოსოფიურ მემბრანებზე არსიტეტოლოგის მსივრცეზედა, ახლა ვხსნი იმადედა და ღირებულებად ჰეატომის, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა მის, თითქმის არსიტეტოლოგის მიერ იგი სელისი და იტალიის არსიტეტოლოგის რთად ჰეატომსა და მის „მინატიკის“, პროცესის განადგულებად (ანა კონტრე ვანსკორობეზი აღნიშნავს მის გეატომის სწორედ არსიტეტოს შრომებით). საქართველოში სწორედ არ უნდა ყოფილიყო ასევე დასამბრება არსიტეტოლოგისა და ჰეატომისა შირის წიგნში რაგვარ ჩანს, ეს მართა რომელიც ფაქტად არსიტეტოლოგისა და ჰეატომის შირის შუა საუკუნეებში, გამაღივდა მათ შორის მათ რაგვარ ამბობენ „საშინებში“ ნოვალტინის ნიდაგზე ამბობს, რომ გელათში მათარი აქტივტი სწორედ ნოვალტინი თხზულებად თარგმანს და კონტრეებსზე მბრათეოლო (თქმულა, ისე უნდა ითქვას, რომ სხვაგვარად არც შეუძლებდა ყოფილიყო რადგანაც მთელი შუა საუკუნეების ფილოსოფია არსებობდა ნოვალტინის წარმოდგენად).

ჰეატომი ბეტიწისთვის არის „შეწყვედილი ფილოსოფოსია დონისა“ და ამბობს „ღმრთისმეტყველებისა“, მაგრამ ეს როდის ნიშნავს მის, რომ იგი არსიტეტუს სათანადოდ არ აფასებს თანე ბეტიწი არსიტეტოს არგონისში“ ეპიწების შექმნელს გარეშე შეუძლებელი იყოფის რისამე შექმნების რაგვარ რა გინების ვხთა, ისეც ცნობილია, რომ იგი არსიტეტოლოგის იტყობდა, რთომისაგან მოქმეტილი ღმრთისმეტყველების“ დამოშვების სასქეში.

რაც შეეხება ამინე იყალიბებს, იგი რომ არსიტეტოლოგისა მანკის წარმომადგენელი ყოფილიყო და გარკვეული პიზონითა მქონდა ამ მხრე არ გვიჩინა, უფლებად რაგვარ კონტრეების გარეშე გვიჩინა (ან სწორედ, თარგმანს) გორგი ამბატოლის ამბრთხადებდა მს ადგილი, სადაც „უბრძოლე და სიწყობელი არსიტეტუ“ სასიტკიდა დაგმობილი და თვისის მსიწყობების, ჰეატომის ამბრთხადებდა და უტყობინი წინააღმდეგობა ითვლებს. უბრძოლე არსიტეტოლოგის რეწერა სიციცხლად ჰეატომისსა უტყობინებით წინააღმდეგობაქმნის მის და აკილიშისა“ იგი განსაწეობდა და არცეა მომდრთობდას ბეტეუსი, არცე მრავალგანთქმულობისაგან კიციხის მის საქალებობისა იხსნა შეუძლებელი იქნება, არამედ ამბრთხადებებით და სიცილითა ილგობა მის არ უტყობინისა მისათა, არამედ უბრძოლესა მუწყეუ-

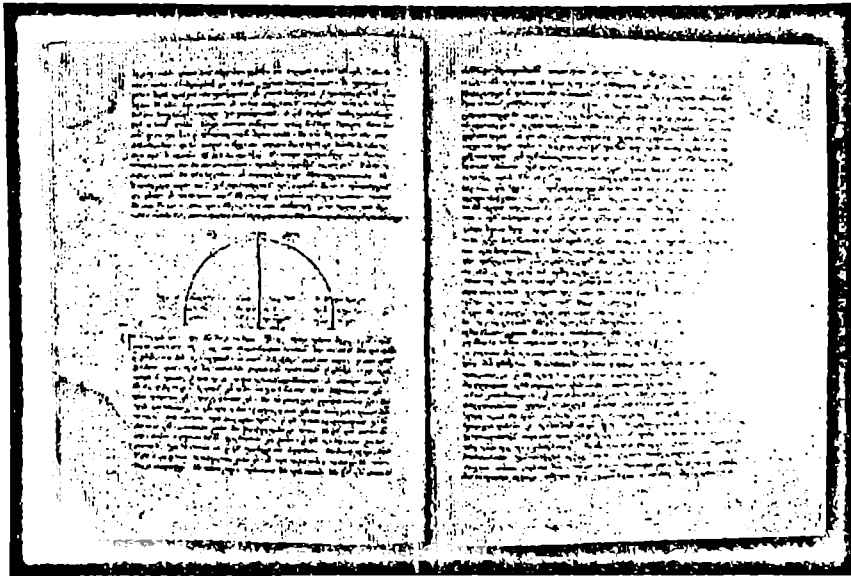
ველი სჯელობა“ (გორგი ამბატოლი „მრთისმეტყველი“ რაგვარ ქედილი იქ იყო ბიზანტიული ისტორიკოსი, გორგი ამბატოლი მანდას თვისი დროის (IX სსს) და გარკვეული წინს თვალსაზრისი, რამეცე უწინააღმდეგობად და დროს მბრძოლი თეოლოგი თვალსაზრისი - არსიტეტუს და ავტორიტეტად აღიარების მანს, ამინე არ ამბრთხავს არსიტეტუს ფილოსოფია თვისის თვად არსიტეტოდ კრძობდა კი მის რაგვარ, ისე მანსად მის ვადამუშეობით, მის სმარებად დაგმბრთხადებულ მსმრებისთვის (რაგვარ იხილი ამ უფრო სწორად რაგვარ უფრე მკერ ამბობს „ველი რომლიცე შეუზღუდული ქრისტის ვინისა შექმნისა“) და აქ წყდება მის იტყების „გარეშე“ ფილოსოფოსად, რადგანაც მისი აზრით „ღმრთის სმრისა“ „გარკვეული სმქმნე“ და „ზღაბრთქმნისითა“ „კლეო ნება“ სმგანთხადებელი იგი სმრზე რდნების სმქმნისა ყოფილი სმრითი მბრძოლე იყის და არცე მრთის სტყვისა დროსად მართა იგი ზღაბრთქმნისითი „კლეო ნება“ ამ თვალსაზრისით იგი ქათვლიანის ფილოსოფოსის საქართველოში და თვისის ეს სსეკეორი მილიწერა თარგმანი და შექმნა ბეტიწისა და ქართველთა ენისა“ და „განმანადებელი სჯელობა უტყობისა“, რადგანაც გორგი ამბატოლის მილიწერისა და მანკისა მსივრცეში, იგი არცე რელება ბიზანტიული რაგვარ დისკომპარტიფიკა თხზულებების თარგმანისა და თვის „დაგმბრთხების“ შექმნისა, თეკი ეს თხზულებანი რთადიქმნე და იტყობინის დასაბუთებისთვის გამაღვრება ამბობს მაგ. სელისის ამბრთხადებისა და უტყობინე სიცილითა ამბრთხადებდა ტრანსკრიტიკა, ასევე სიცილი სიცილს „საშინებთა განსქმნეული სიცილი“.

რაც შეეხება თანე ჰეატომი ფილოსოფოსის ზეწინად მთი ბეტიწისა იგი ახალი ეტასი წარმომადგენელი ქართული თეოლოგიური აზრთების განთარგმნება მისთვის უფრო გინობდა სასქეში „გარეშე“ ფილოსოფოსია ნაზრევიან „ვერეკილის ვანგებებისა“, მის ფილოსოფია ამბრთხების არა რაგვარც ეკლი, რომლიცა უფრე მკერის სტყვისი რომ ფიცილი უნდა მოზღუდულიყო „ვერესის ეტანას სიცილითა უტყობისა“ არა მხოლოდ რაგვარ არღნო“ მხე ახალი, რომლის ამბრთხადებდა ეპიწების“ საშეუღბითაც უნდა მოქმეტილი მისთვის თეოლოგის ეპიწებით ამბრთხადებდას მბრძოლების განადგულებად ფილოსოფოსად მის იტყების გამაწყობა თვისისა ვიდ ფილოსოფიურ სჯელობა „შექმნისის ტრეობითა“. თეოლოგიური სჯელობა სწორად „ღმრთისმეტყველების მისთვის, მხეცე რაგვარ სელისისათვის, უფლებით ფილოსოფია, რომლის მინისა უთმარების კვემბრთხებისა“ „მთივინა აცების სტელი შექმნის“ არცე სმარისა აცების (კრძობისა და სმარადის“ მმართებისა) სადასქობის ამბრთხად, ხოლო „მესადებელი“ იგი

რე, არა არს სხვა უპირველესი ერთი - უნდა წმინდა ზესობა
 ტყარე თითქოსისა" და ამ თეზის იყენებდა მთელი მისი
 პუბლიცისტური მუშაობის მანძილზე, რომ არის თუ სხვა: უპირველესი
 ღმერთი არის მხოლოდ ერთი და არა უფრო მეტი. და ასე უფრო
 პუბლიცისტური სარწმუნოებრივი მუშაობის და მისი უპირველესი
 გზით (საქართველო და უკრაინა) - არამედ ეს უფრო
 რა და უფრო მეტი... თანე პეტრე მისევე სტყვიან რომ
 ფიქრობდა საღვთისმეტყველო ცნობიერება, ანგარიშის (გამო
 ზნის) წესით - "ფიქრობდა" მუშაობის რომ არაფერი
 ერთ სარწმუნოებრივ არამედ სარწმუნოებრივად, რომ მუშაობის
 ხისა ერთს რომელი არს თითქოს არაფერი არს უპირველესი
 მუშაობის თითქოს ამ ერთს სარწმუნოებრივად: ღმერთი არს როგორც
 თითქოს მხოლოდ. უპირველესი თითქოს ამ ერთს სარწმუნოებრივად
 თითქოს მხოლოდ (სარწმუნოებრივად) მუშაობის მუშაობის იგი
 ზესობის ერთს (გამოზნის) თითქოს სარწმუნოებრივად ამის
 სარწმუნოებრივად ერთს იგი მუშაობის ხისა როგორც მუშაობის
 ხის მხოლოდ ხისა ერთს სარწმუნოებრივად, ხისა უპირველესი
 თითქოს და გვიყვარს ხისა სარწმუნოებრივად და უპირველესი ხისა ე

თით ზესობის კერძო გზით უპირველესი და უპირველესი
 ზობის უპირველესი იგი კერძო ერთს დასამბობის და ზესობის
 მუშაობის აღიარებულე მიუყვანს მუშაობის ერთს, რომელი
 იქნის თითქოს არაფერი არს უპირველესი და თითქოს თუ უფრო
 ამის უპირველესი იქნის უფრო მეტი სხვა: სხვა უპირველესი
 (მხოლოდ) არამედ მხოლოდ ერთს დასამბობის და მისევე არაფერი
 არამედ უპირველესი და უპირველესი რომელი უფრო მეტი რომ
 დასამბობის არ უფრო მეტი, თითქოს უფრო ერთს იგი ერთს და
 არაფერი უფრო სარწმუნოებრივად რა მუშაობის არაფერი
 თითქოს ერთს" (თ. შ.)

უპირველესი და დასამბობის უპირველესი თითქოს პეტრე
 რე უპირველესი თითქოს იქნის ერთს მხოლოდ ღმერთს
 (იმ თითქოს მხოლოდ რომელი ამ უპირველესი წიქრობდა
 ხის სარწმუნოებრივად (სარწმუნოებრივად) ერთს მუშაობის უპირველესი
 ხის დასამბობის შესახებ რაც უფრო მეტი უფრო ერთს
 უფრო მისი მუშაობის იქნის შესახებ თითქოს თითქოს უფრო
 ყოველთა იქნის უპირველესი მუშაობის და მხოლოდ
 ხისა თუ გვიყვარს ხისა სარწმუნოებრივად იმისა რომ იგი მხოლოდ

ბი იყენებს ობიექტურ თვის შესწავლას და მოსწავლე-თათვის დაწერილ „განმარტებაში“. აქ არ შეიძლება არ გავხსენოთ წმ მსქმთუ აღმარებლის მიერ შავილიის მონაწილეობის განმარტება „შავილიის შექმნის“ არს ხელისუფლების მიერ ყოველთა, საღმრთოს სჯულითა მისაწმენდი, ბუნებისა, შეყვამოვებისა უღრესისა გამოხრებასა მქანებელს. შავილიის - შექმნის დასამაჰსხიებისა არს მწვერულობითი მისაგონებლათ - ყოველი აქა შექმნისა, შავილიათთან შექმნის ყოველისა შავილით არს, მსგავსებასა ქვემარტებისასა და არა თით მისებლს შექმნისებლასა მქანებელს გამოხრებად გულგებლას ქვემარტებისასა - შექმნისებლათა სხისდასამაჰთა გამოამარტობითა არს შავილით - შავილით მწვერულობისა წამარტებისა სდღმოსისა“ (K-14, ფ 58 v).

ბერნის ლეონტიელების მიერ დაქმნისა ორ თვისმხრედ განმარტების (სიყრითა შირის მხართებათა შავილებისა) (შავილი არა იფიცობს), რადგანაც შავილი არა იფიცობს გზით შეიძლება დადგინდეს კუჭის, აქ სადაც ხელდასხვა კაცობის დაქმნისებლად სავსებასა და მოგონების განმარტებისა და გზით ცდობის იგი განმარტებისა და მქანისა შირისა და წამარტებისა დადგინდეს, რამისა წამარტებისა და მქანებისა აღმარებლისა ხელისა მისი თილითა და სხვადასხვა სხვადასხვა მეთოდით დადგინდეს განმარტებისა რამაც შეიძლება მისი განმარტებისა საბოლოოდ არამე ქვემარტებისა დაქმნისა მოყვანა

შავილი გულათს აკლდება მონაწილეობით ეტება ქართული თეოლოგიური აზრის განვითარების განზე იგი იყო შეიძლება სიყრითა „სქოლასტიკური“ (ამ სიყრის მაღალი გავრცობისა) საგანმანათლებლო კერა, რამელიც წამარტებდა XI-XII სუ-სიყრის ბიზანტიური თეოლოგიური-ფილოსოფიური საზოგადოებისა პრიციპის ქართულ ნადავზე და იღვა ამ მისიტიკურ გზაზე, რამელიც უფრო მოგვიანებით გადგა უფრო მაღალი სქოლასტიკა. შავილი მოხერხდა თვისი დღი მისიტიკებისა და მის მიერ შექმნილი უზამაზარი სქოლასტიკური პროდუქციისა, ეს იყო პატრიარქის - რისი, რამელიც ბიზანტიის დაქმნის შემდეგ თვისი გეოპოლიტიკური ვითარების გამო კავშირი ვერ დამყარდა უფრო უფრო სქოლასტიკური საზოგადოებისა და ამიტომ ვერ ჩაერთო და ვერ გამოიღობა ამ საერთო პრიციპში, რამელიც უფრო მოგვიანებით რენესანსის საბოლოოდ ცნობდა.

გულათის სქოლასტიკური სკოლა მონაწილეობით ეტება ქართული ფილოსოფიური-თეოლოგიური და საერთოდ მსგავსი იქნის განვითარების განზე ამ სკოლაში შექმნილი თეოლოგიური საფუძვლები ზუსტი ადოქსტური თარგმანისა და ქართული ფილოსოფიური იქნისა, დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური ენა და სტილი საფუძვლილი დღი ქართული ფილოსოფიური ტრადიციისა თეოლოგიური-სემანტიკური სისტემისა, რამისა არსებობისა ამჟამინა და გააქტიურდა ადოქსტური სემანტიკისა და განმარტებისა დაქმნისა ქართული ფილოსოფიური-თეოლოგიური იქნის შემდგომი განვითარებისათვის.

დამანა მელიქიშვილი

გელათი -

„სსსა ათინა და მეორე იერუსალიმი“

წერილი პირველი

გელათის საღვთისმეტყველო-მთარგმნელობითი სკოლა, რომელიც ქართული კულტურისა და ლიტერატურის ისტორიაში ელინოფილური მიმართულების ერთ მძლავრსა და უმნიშვნელოვანეს შტოს წარმოადგენს, სათავეს იღებს შუი მთის ფილოლოგიური სკოლიდან და მისი პრინციპების გამგრძელებლად და განმავითარებლად გვევლინება როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული (თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის) თვალსაზრისით.

შავი მთიდან გელათამდე

სირიაში, ანტიოქიის მახლობლად მდებარე შავ მთას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ქართული სამონასტრო ბერმონაზვნური ცხოვრებისა და საღვთისმეტყველო-მთარგმნელობითი საქმიანობის ისტორიაში.

IV-VI საუკუნეებში სირიაში ფართოდ გაიშალა ბერმონაზვნური ცხოვრება. აქ IV-V საუკუნეებში მოღვაწეობდა ცნობილი ბერი - სვიმეონ მესვეტე, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი მკაცრი ასკეტური ცხოვრებით (როგორც ცნობილია, იგი ცხოვრობდა სვეტზე და „დაყო მასზედა ოცდაათი წელი“). სვიმეონის საუანეს დიდძალი ხალხი მიაწყდა და მათ შორის ქართველებიც იყვნენ. მისი გარდაცვალების შემდეგ შავ მთაზე გაშენდა წმ. სვიმეონის მონასტერი. VI საუკუნეში კი იქვე, საუანგებოდ აღმართულ სვეტზე ცხოვრობდა მისი მიძღვეარი - სვიმეონ მესვეტე უმცროსი. როგორც გიორგი მთაწმიდლის ბიოგრაფი, გიორგი მცირე იუწყება, სვიმეონის ლეურაში ქართველნი „პირველთაგანვე თუთ წმიდისა სუმეონის მიერ [იყვნენ] დამკვდრებულ-

ნი“. თვით სვიმეონ საკვირველმოქმედის დროს აქ ქართველთა მოღვაწეობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის წმ. სვიმეონის დედის, ნეტარი მართას „ცხოვრება და მოქალაქეობა“ და „ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა სუმეონისი, საკვირველმოქმედისა“.

მაგრამ ქართველთა სამონასტრო ცხოვრება და მთარგმნელობითი მოღვაწეობა შავ მთაზე განსაკუთრებული ძალით XI საუკუნის 30-იანი წლებიდან გაჩაღდა, როდესაც აქ, კლდის ერთ ნაპრალში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქართულ ხელნაწერთა ანდერძ-ნამკაგებიდან კარგად ცნობილი „ბერი წმიდაა, შეყენებული, ვითარცა გურიტი უბიწოა და ტრედი უმანკოა, კაცი ზეცისა და ანგელოზი ქუეყანისა, ყოვლითურთ უცხოა და განშორებული ქორცთაგან და ქორციელთა ზრუნვათა და გონებითა ღმრთისათა მიცვალებული - გიორგის ვიტყუ დაყუდებულსა - დიდსა მას მნათობსა ნათესავისა ჩუენისასა“ (გიორგი მცირე, „ცხოვრება გიორგი მთაწმიდელისა“).

სწორედ აქ, ამ საკვირველი მთის ლავრებში ამ ღირსი მამის თაოსნობითა და ძალისხმევით ჩაეყარა საფუძველი „ელინოფილური“ მიმართულების თარგმანს, ბერძნულიდან ქართულად სიტყუვასიტყვით თარგმანს, აღჭურვილს სქოლიო-კომენტარებით.

არაერთი ხელნაწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ ღირსი მამა გიორგი დაყუდებული მოითხოვდა ადრე თარგმნილ წიგნთა ბერძნულთან შეწამებასა და გამართვას, თუ ხელახლა თარგმნას. ასე მაგ., შავი მთის უდიდესი მოღვაწის, ეფრემ მცირის ერთი ცნობილი ანდერძიდან, რომელიც ერთვის სამოციქულოს მის მიერ რედაქტირებულ წმ. გიორგი ათონელისეულ თარგმანს, კვებულობთ, რომ გიორგი მთაწმიდელს, რომელიც მისი მოძღვრის, გიორგი დაყუდებულის ზედამხედველობის ქვეშ რამდენიმე ხანს შავ მთაზე მოღვაწეობდა (ჯერ რომანაწმიდაში სამი წლის განმავლობაში (1036-39 წწ.) და უფრო გვიან კი სვიმეონწმიდასა და კალიპოსშიც), „პავლენი და დავითნიცა, რომელ ახლად ეთარგმნენს, მრავალი სიტყუა მუელისა ჩუეულებისადა მიეყვანა, ვიდრემდის უკუანამსკნელ დიდისა მის მოღუაწისა გიორგი დაყუდებულისა იძულებით ბრძანებითა კუალად უსრულესად და უწმიდესად ეთარგმნენს (ეფრემ მცირე, სამოციქ.

თარგმან.). მაგრამ გიორგი მთაწმიდელს, როგორც ჩანს, ბევრი ადგილი, რომელიც მრავალსა პირსა აღიარებდა“ (მრავალნაირად შეიძლება გაგებულებოდა, ჩვეულებისამებრ, „ძუელისა თარგმანისა და მიუყვანება“, ამიტომ ეფრემს, თუმცა კი სამოციქულოს ტექსტი, როგორც გიორგი ათონელს ეთარგმნა, ისევე გადმოუწერია, რათა „მოწაფობა მისი სრულ-გყო“, იძულებული გამხდარა ეს თარგმანი შეეჯერებინა დედანთან და შეესწორებინა „ბერძულისა ძალისაებრ, თანაშეწევნითა და წინაძლომითა თარგმანთა (განმარტებათა) და ლექსიკონთაჲთა“ (ეფრემ მცირე, სამოციქ. თარგმ.).

ახალი მთარგმნელობითი მეთოდისა და სტილის ბიებანი ამ ხანის მოღვაწეთა ურთიერთთანამშრომლობითა და შეთანხმებით ხორციელდებოდა. ეფრემ მცირის არაერთი ანდერძი მოწმობს იმავე გიორგი დაყუდებულის, საბა სულაისზე თუხარ(ს)ელის, ანტონ ტბელის, იოანე ფარაკნელის, იოანე ხუცესის, იოანე სვიმეონწმიდელი ღრამატიკოსის (რომელიც, შესაძლებელია, იგივე „იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი და ქორციელად ღრამატიკოსია“, ეფრემ მცირის არეოპაგიტული წიგნებისათვის დართულ ერთ ცნობილ ანდერძში მოხსენიებული, იოანე პეტრიწთან რომ იყო გაიგივებული), და ბოლოს, არსენი იყალთოელის (რომელიც მისი ძალმწე იყო წმ. იოანე დამასკელის „გარდამოცემისა“ და „საფილოსოფიო თავების“ თარგმნისას) დამოკიდებულებას საერთოდ ფილოლოგიური მუშაობისა და, კერძოდ, მთარგმნელობითი საქმიანობისადმი, რაც ძირითადად, დედნიეული აზრის ზედმიწევნითი სიზუსტით გადმოღებასა და ტექსტის წმიდა მამათა განმარტებებით აღჭურვაში მდგომარეობდა.

რა იყო მიზეზი იმისა, რომ ათონის სკოლისა და, კერძოდ, წმ. ეფთვიმე ათონელისათვის დამახასიათებელი „გამოკრებული“ თარგმანისა და შემატება-კლების მეთოდით შესრულებულმა თარგმანებმა ზუსტი, ადეკვატური მეთოდით თარგმანებს დაუთმო ადგილი?

ეს რამდენიმე მიზეზით იყო გამოწვეული:

წმ. ეფთვიმე ათონელი, რომელიც „ბრწყინვალე მნათობა“ ჩენი ერისა და ეკლესიისა, საყოველთაოდ აღიარებული დიდოსტატი იყო თარგმანისა („ესე ყოველთა უწყით, ვითარმედ

ესეითარი თარგმანი, თუნიერ წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფთუმი-სა, სხუამ არა გამოჩენილა ენასა ჩუენსა და, ვჰკონებ, თუ არცა გამოჩინებად არს“ (გიორგი მცირე). მან „უმეტრებისა იგი საბურველი მოსძარცვა გონებათაგან ჩუენთა... და სიერცითა და სიმაღლითა ღმრთიეთარგმნილთა წმიდათა წიგნთა მისთაჲთა ნაკულევენებაჲ ენისა ჩუენისაჲ აღავსო და, რომელნი — ესე ბარბაროზწოდებულ ვიყვენით ელენთა მიერ უსწავლელობისა და უმეტრებისა ჩუენისა, მათთანავე აღგურაცხნა ღმრთისა მიერ მოცემულითა მით სიბრძნითა თუხითა“ (გიორგი მცირე). იგი საგანგებოდ არჩევდა დედნებსა და წყაროებს, ქრისტიანული მოძღვრების ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებულ გამოკრებილ ადაპტირებულ ტექსტებს სათარგმნელად; ან თვითვე გამოკრებდა მათ (როგორც ეს წმ. იოანე დამასკელის „ცოდნის წყაროსა“ და ანასტასი სინელის „წინამძღვრის“ თარგმნისას გააკეთა) და მზამზარეულ სახელმძღვანელოს, წინამძღვარს აწვდიდა ქართულთ: ეფრემ მცირის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სიჩრებასა ჩუენისა ნათესავისასა სძითა ზრდიდა და მხლითა“. ეფრემ მცირის აზრით, წმ. ეფთუმე თარგმნიდა რაღაც გარკვეული „განგებულებით“, „ვითა მას ჟამსა შეჰკუნდა“. ამიტომ მას „მაღლითა სულისა წმიდისაჲთა კელ-ეწიფებოდა შემატებაჲცა და დაკლებაჲცა“ (ეფრემ მცირე, „ღიალექტიკა“). ასე მაგალითად, იგი წმიდასა და მაგარ ღვინოს, რომელსაც გრიგოლ ღვთისმეტყველის წიგნი შეიცავდა, აზავებდა წყლით, ვინაიდან ჩვენი ერი მაშინ „ლიტონი და უსუსური“ იყო: „რამეთუ მას პავლესგან ესწავა ესე და ურწყულობასა ძლიერისა ამის ღმრთისმეტყუელისა წიგნისა ღვინისასა განაზავებდა წყალთაგან სულიერთა, რაჟამს სიტყუა-სიმოკლე მოძღურისა განაერცოს ლიტონისა ერისათუს, რამეთუ მაშინ ჩუენი ნათესავი ლიტონ იყო და ჩრულ მისდადმდე, ზოლო აწ მის მიერ აღზრდილი ერი მისითავე მაღლითა მტკიცისა საზრდელისა მოქენე იქმნაო“ (ეფრემ მცირე, გრიგოლ ნაზიანზელის კრებ. ანდერძი). თუმცა კი, ეფრემ მცირე არ უგულებელყოფს მარტივი და ლიტონი განმარტებების თარგმანთა მიწოდებას მკითხველისათვის და მიიჩნევს, რომ რთულ და ვრცელ განმარტებებთან ერთად, რომლებიც „ულრმესად გამოუმძიებელთათვის“ არის დანიშნული, „მარ-

ტივი და ლიტონიც“ საჭიროა მარტივთა და ლიტონთა მკითხველთათვის. ამ ტიპის „გამოკრებული“, ადაპტირებული კრებულები ბიზანტიურ მწიგნობრულ პრაქტიკაშიც არსებობდა. ამას ეფრემ მცირის წინასიტყვაობაც მოწმობს, დართული წმ. იოანე დამასკელის ზემოთ დასახელებული სამნაწილიანი შრომის „საფილოსოფიო თავებისათვის“: „წინამძღუარ“ მასვე წმიდისა მამისა ეფთუმეს თარგმნილსა სახელ-ედებოდენ, რამეთუ იგი ამისგანვე გამოკრებულ არს, ზოლო ესე არა უწყი, თუ თუთ მამასა ეფთუმის გამოუკრებია, ანუ ბერძულად ესრეთ უპოვნია, რამეთუ სსუანი წიგნნი გამოკრებულნი, ვითარ-იგი არს „მარგალიტი“ და „ყუავილ-კრებული“ და სსუანი მსგავსნი მათნი ბერძულად ეგრეთვე გამოკრებულნი არიან“ („დიდექტიკა“).

ამგვარად, XI საუკუნისათვის მტკიცე საზრდელის მისაღებად მზად იყო ქართველი ერი და ეფრემ მცირე წმ. იოანე დამასკელის „ცოდნის წყაროს“ უკვე სრულად, „საფილოსოფიო“ თავებითურთ თარგმნის „გარდამოცემასთან“ ერთად (მაშინ, როცა წმ. ეფთუმეს თავის დროზე ეს თავები არ უთარგმნია), ასევე, წმ. მამათა ვრცელ განმარტებებს ურთავს დავითნის მის მიერ რედაქტირებულ გიორგი მთაწმიდლისეულ თარგმანს, სრულად თარგმნის წმ. იოანე ოქროპირის ჰომილიებს, რომლებიც მკითხველისათვის ვრცელ კომენტარებს საჭიროებენ; და ბოლოს თარგმნის დიონისე არეოპაგელის ოთხივე თხზულებას მაქსიმე აღმსარებლისა და გერმანე კონსტანტინოპოლელის განმარტებებითურთ.

ამგვარად, XI საუკუნიდან შავ მთაზე ქართველ მოღვაწეთაგან იწყება ფილოსოფიური და თეოლოგიური ლიტერატურის ათვისება და თარგმნა-კომენტირება, რაც შემდგომ გრძელდება და ღრმავდება გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულ სკოლაში. რადგანაც ბერძნულ ენაშივე ტერმინთა პოლისემია და გაურკვეველობა („ბერძენთა ენაჲ უფსკრულ ღრმა არს და იგივე და ერთი სიტყუა მრავალსა პირსა აღიარებსო“), ზოლო ხშირად ელინური ფილოსოფიური ტერმინების სხვაგვარი (ზოგჯერ სრულიად საპირისპირო) გაგება ქრისტიანულ დოგმატიკაში ხშირად მწვალებლობის მიზეზი და ცხარე საეკლესიო დისკუსიების საბაბი ხდებოდა (საკმარისია დავასახელოთ ისინი არ-

სება და ΣΑΪΤΑΔΕΣ „გუამი, პირი“-ს ურთიერთდრევის მაგალითი, რაც არიოზისა და შემდგომშიც არაერთი წვალების წყარო გამხდარა). ამავე დროს, რადგანაც ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგია მოითხოვდა დახვეწა-დაზუსტებას, გაიზარდა მოთხოვნილება ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ხასიათის თხზულებათა ზუსტი, ადეკვატური თარგმანისა.

ზუსტი თარგმანის მოთხოვნილების სხვა მიზეზი იყო ბერძენთა ბრალდებები ქართველების მიმართ, თითქოსდა არასრულყოფილი თარგმანების გამო. კვლავ ეფრემ მცირე წერს თავის ერთ ანდერძში, რომ ამის გამო „გუაყუედრებდეს ბერძენნი და მათთა ყუედრებათაგან ბერძან კურილე (კურიკე) ალექსანდრიელმან მრავალთა წელთა მძძლაერა და კადნიერ-ყო მე ახლად თარგმნა „სადღესასწაულოთა“.

ეს დიდი მოღვაწე ხშირად შენდობას ითხოვს იმის გამო, რომ თავის მასწავლებელთა – „პირველდამაშურალთა თარგმანთა (რომელთაგან განვისწავლებითო), ნამუშავეის „გამოძიება“ უხდება, მაგრამ იძულებულია დაზუსტება-შესწორებანი შეიტანოს მათში, რადგანაც „ბერძულისათვის რომ არ შემეძარა, თარგმანი სიტყუსამა გაირყუნებოდა და შემდგომნი მეცნიერნი ბერძულიანი მაბრალობელ გუექმნებოდეს გამოუძიებელად დაწერისათუს სიტყუათაჲსაო“ (ეფრემ მცირე, სამოციქ.).

ეფრემ მცირის ამ სიტყვებს რეალური საფუძველი ჰქონდა: ბერძნები ხელსაყრელ შემთხვევას არ უშეებდნენ, ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, ცილისწამებას არ ერიდებოდნენ, რომ ქართველები განეღვენათ მონასტრებიდან. ამას თუნდაც თვითმხილველი გიორგი მცირის მონათხრობიც ადასტურებს: „კაცნი ვინმე სუქმონწმიდელნი შურითა საეშმაკოჲთა აღიძრნეს ჩუენ ქართველთა ზედა და ენება, რამთაჲცა ნათესავი ჩუენი ძირითურთ აღმოჰფხურეს სუქმონწმიდითა და განიზრახეს გულაძრნილებით, რამთა ბიწი რამეჲ დასწამონ და ესრეთცა სრულიად აღმოფხურნეს დიდებულიისა ამის ლავრისა, პირველითგან თუთ მის წმიდისა სუქმონის მიერ დამკვდრებულნი“, რასაც, სხვათა შორის, მოჰყვა წმ. გიორგი ათონელის ბრწყინვალე გამარჯვება ანტიოქიის პატრიარქის თეოდოსის წინაშე დისკუსიაში.

ბერძნულ დედნებთან ზედმიწევნითი დაახლოების მოთხოვ-

ნის ერთ-ერთი მიზეზი იყო დიდ ბიზანტიურ კულტურასა და შვიგნობრობასთან გათანასწოებისაკენ მისწრაფება, რაც პრაქტიკული მიზნებითაც იყო განპირობებული: კერძოდ იმით, რომ შეენარჩუნებინათ ქართული სამონასტრო-შვიგნობრული კერების დამოუკიდებლობა და თვითმყოფადობა ბიზანტიასა თუ მის პერიფერიებში.

ამიტომ იყო, რომ შავ მთაზე დაიწყეს ძველი თარგმანების „გამომიება“ და ბერძნულ დედნებთან შეწამება-შეჯერების გზით შესწორება ან კიდევ სრულიად ახალი თარგმანების შესრულება. ასე დაედო სათავე ე.წ. „ელინოფილურ“ მიმართულებას ქართული თარგმანის ისტორიაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ტექსტების ხელახლა თარგმნის დროს ამ მოღვაწეებს წინ ედოთ ძველი თარგმანები და მათ მისდევდნენ, რასაც მოწმობს ეფრემ მცირისა და გიორგი მთაწმიდლის არაერთი ანდერძი. გიორგი მთაწმიდელი ერთ-ერთ თავის ანდერძში, რომელიც ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთას“ თარგმანს ერთვის, წერს: „ღმერთო, ძუელნიცა თარგმანნი აკურსხენ, დიდად კელნი აღმიპყრნესო“. ხოლო ეფრემ მცირე კი, რომელმაც გიორგი მთაწმიდელის შემდეგ კიდევ ერთხელ შეუჯერა ბერძნულ რედაქციებს დავითნისა და სამოციქულოს თარგმანები და ჩაასწორა წმ. მამათა განმარტებების გათვალისწინებით (მაგრამ ისე კი, რომ ძირითად ტექსტად, კიმენად, წმ. გიორგი ათონელის თარგმანი დატოვა და შესწორებები „კიდესა სტიქონისასა“ გაიტანა, რათა „არა ხელმეორედ თარგმნილად შერაცხილიყო წიგნი სამოციქულოა“), ამ უკანასკნელისათვის დართულ ანდერძში აღნიშნავს, რომ წმ. მამასა ჩუენსა, გიორგის, არა ვგეოდენ სხესა რაამხე მიზეზისაგან, რაოდენ ძუელისავე პავლისა წაყოლისაგან დაუტეობია, რამეთუ პირველნი „დავითნიცა“, რომელ ახლად ეთარგმნეს, მრავალი სიტყუაა ძუელისა ჩუეულებისადა მიეყვანა“ (ეფრემ მცირე, სამოციქ.)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთ-ერთი მიზეზი ძველი თარგმანების „გამომიებისა“ იყო ის, რომ „ბერძენთა ენაა უფსკრულ ღრმა არს და იგივე და ერთი სიტყუაა მრავალსა პირსა აღიარებსო“. სწორედ ასეთი ადგილები წმ. წერილისა, რომელნიც „მრავალსა პირსა აღიარებდა“, ანუ მრავალგვარად შეიძ-

ლებოდა გაგებულოყო, საჭიროებდა წმ. მამათა განმარტებების დართვას. როგორც ეფრემ მცირე გვაუწყებს, ასეთ ადგილებს „ზელამიწენით გამოიკულევს წმიდამ იოვანე ოქროპირი და განცხადებულად უეჭუელ-ჰყოფს ვითარებასა მისსა. ამათ ესე-ვითართა ღრმათა ადგილთა, სადაცა უქმდა შეცვალება და სხუებრ ცუალბაჲ სიტყუასა სამოციქულოსა ქართულსა, რომელი მაშინლა ძლით გულისხმა-იყოფებოდის, ოდეს საშნი, გინა ოთხნი თარგმანნი პავლისანი და ეგეოდენნივე ლექსიკონნი შემოვიკრიბნი, მაშინლა ძლით მოუპოჲ ქართული შემსგავსებუ-ლი სიტყუაჲ“ (ეფრემ მცირე, სამოციქ.); ან: „რაოდენნიცა იყვნეს წიგნის საცაესა სუმეონწმიდისასა თარგმანნი დავითისნი, ყოველნივე დედად მქონდეს და ფრიადითა შრომითა მათ ყოველ-თაგან ერთად შევეართე, რომელი ოდენ იპოებოდა მათ შინა მართლმადიდებელთა მიერ თარგმანებული“ (ეფრემ მცირე, ფსალმ. თარგმ.).

შეე მთაზე, ეფრემ მცირესთან ეუფლებოდა გამოწვლილივითი, ზელამიწენითი თარგმანის ზელოვნებას დიდი გელათელი მოღვაწე, „განმანათლებელი ჩუენისა ეკლესიისა“, არსენ იყალთოელი, რომელიც, ამასთანავე, ძალ-მწე და განმაძლიერებელი იყო მოძღვრისა წმ. იოანე დამასკელის თარგმნის დროს. ეფრემ მცირის მიერ შეე მთაზე დანერგილი ეს წესი – ტექსტის თარგმანთან ერთად მისი კომენტარებისა – გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის ძირითად მიზნად და მიმართულებად იქცა.

გაგა დრო და გელათის საღვთისმეტყველო-მთარგმნელობითი სკოლის უდიდესი წარმომადგენელი, იოანე პეტრიწი, ეფრემ მცირისაგან განსხვავებით, რომელსაც ქართველ „ულუმ-პიელთა“ ნამუშავეში რიდითა და კრძალვით შეჰქონდა შესწორებები, რათა ბერძნებსა და ბერძნულის მცოდნეთ ბრალი არ დაეღოთ „გამოუძიებლად“ თარგმანის გამო, იტყვის: „მრცხუენის მე, თჳთ მის ჭუმარიტებისაგან, აქამთ წარსულსა და მკუდარსა, რამეთუ არსთა წილ არათა გარდმოვაენებდეთ“ (იოანე პეტრიწი, „განმარტება“).

დამანა მელიქიშვილი
 გელათი –
 „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“

წერილი მეორე

გელათის აკადემიის ძირითადი
 მიმართულება და სააზროვნო ინტერესები

„ენატრი ელადსა, თუთ მას გელათსა.“

გელათის, როგორც ქართველთა განმანათლებელი კერის, ელადასთან შეწყვეილება მხოლოდ რითმის გასამარსავედ როდი დასჭირდა „აბდულმესიანის“ ავტორს; იაკობ გოგებაშვილის მიერ შემოთავაზებული ეტიმოლოგიაც „გენათი“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს „დაბადებასო“ („ამ მონასტერს ეს სახელი იმიტომ დარქმევა, რომ იგი აშენებულა ლეთისმშობლის მარიამის სახელობაზედ“) არ უნდა იყოს მონასტრის ძველი სახელწოდების – „გენათი|გაენათი“ – ბერძნულ Γέννησις / Γένεσις-თან მხოლოდ ბგერითი მსგავსებით ნაკარნახევი. იგი უნდა მომდინა-

რეობდეს იმ დიდი ტრადიციიდან, რომელიც გელათის სამონასტრო თეოლოგიურ-ფილოლოგიურ სკოლას აკავშირებდა იმდროინდელი ბიზანტიის კულტურულ-მეცნიერულ სამყაროსთან. ამ მონასტრის სახელწოდების ბერძნულის მეშვეობით ახსნა უნდა ასახედეს იმ ელინოფილურ ტენდენციას, რომელიც მასთან არსებული სკოლის ლიტერატურულსა და სააზროვნო ინტერესებს განსაზღვრავდა.

ყოველივე ეს კარგად იცოდა მე-18 საუკუნის გაოჩინილმა მოღვაწემ, ქართული მეცნიერული აზრის აღორძინების მოთავემ, ანტონ კათალიკოსმა, ამიტომაც ახასიათებდა იგი გელათის სკოლის დიდი ბურჯის, იოანე პეტრიწის მოღვაწეობას შემდეგი სიტყვებით:

„შენ ფილოსოფოსა საქმე მონასმინანი,
შენ სტოიკებრნი სიტყუთ სპეკულ-მინანაჲ.
შენ პერიპატოთ ცნობანი საღესნანი
მოაქართულენ, ქართლი ჰქმენ ათინანი.“

ადრეკრისტიანული აზროვნების ისტორიაში დოკმატების ჩამოყალიბების პერიოდი ლათინურენოვან თეოლოგიურ ლიტერატურაში აღბეჭდილია ტერტულიანეს სიმბოლური სიტყვებით - „რა არის საერთო ათენსა და იერუსალიმს შორის, აკადემიასა და ეკლესიას შორის?!“, - რაც ცოდნასა და რწმენას უპირისპირებდა ერთმანეთს. იგი მოითხოვდა, რომ ლოგიკურ აზროვნებას ადგილი დაეთმო რწმენისათვის, რადგანაც სწორედ დიალექტიკური მსჯელობების გზაზე იბადებოდა მწვალებლური აზრები და ერეტიკული მიმდინარეობანი. ის ეპოქა კი, რომელშიც ყალიბდება და მუშაობს გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლა, ხასიათდება სრულიად საპირისპირო ტენდენციებით, რაც სიმბოლურად სწორედ ათენისა და იერუსალიმის (ანუ ცოდნისა და რწმენის) ერთიანობაში გამოიხატებოდა. ამ მხრივ, გელათის სკოლა ქრისტიანული აზრის ისტორიაში აგრძელებს აღმოსავლური თეოლოგიის ალექსანდრიული სკოლისა (სადაც წმ. წერილის ალექსანდრიულ ეგზეგეზას ჩაეყარა საფუძველი) და კაპადოკიური პატრისტიკის ხაზს: კლიმენტი ალექსანდრიელისა, რომელმაც ჩამოყალიბებული პრინციპის სახე მისცა წმ. წერილზე დაყრდნობილ ეკლესიურ

მოძღვრებას რწმენისა და ცოდნის პარძონიაზე; ორივენიც, რომელმაც თავისი პირველი ცდებით ქრისტიანობის სისტემური ახსნისა ელინური აზრის კატეგორიებში, საფუძველი ჩაუყარა ქრისტიანულ ფილოსოფიურ ხედვებს; კაპადოკიელი წმ. მამებინა, რომელნიც (ნეო)პლატონური სიტყვიერი აპარატის ქრისტიანობის გზაზე იდგნენ; არეოპაგტიკისა, რომელიც რწმენისა და ცოდნის პარძონიის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს; ისაქსიმე აღმსარებლისა, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის ბიზანტიურ თეოლოგიურ ლიტერატურაში არეოპაგტიკის ფილოსოფიური საფუძვლების გაერცელებასა და დამკვიდრებაში; წმ. იოანე დამასკელისა, რომელმაც პლატონისა და არისტოტელეს კომენტარებზე დაყრდნობით შექმნა მყარი სისტემატიზებული სიტყვიერ-ლოგიკური აპარატი ქრისტიანული სკოლასტიკისა; დაბოლოს, მანგანას აკადემიისა, რომელმაც ეს მიმართულება XI-XII სს. ბიზანტიაში უფრო საერო და რაციონალისტური გზით განავითარა.

სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლა დამკვიდრებელია სრულიად გამორჩეული, თვითმყოფადი ენობრივი სტილისა, რასილისთვისაც დამახასიათებელია:

1. სათარგმნი მასალის შერჩევისას მკვეთრი ტენდენცია ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ეგზეგეტიკისა და დოგმატიკისადმი, რომელსაც უკავშირდება ადეკვატური თარგმანის თეორიის განვითარება და მისი მკაცრი გატარება პრაქტიკაში (რასული ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო ხედვების გადმოცემისას მაქსიმალური სიზუსტის დაცვის მიზნით).

2. გამოკვეთილი პოზიცია, ერთი მხრივ, ბერძნული ენის, როგორც „გონიერ ხედვათათვის მომარჯვი“ ენისა და, აქედან, მისაბაძი მოდელის მიმართ; ხოლო, მეორე მხრივ, ხალხური (დასავლურ-ქართული) კილოს, როგორც მეცნიერულ-ლიტერატურული ენის გამდიდრების ძირითადი წყაროს მიმართ.

3. აშკარად გამოკვეთილი ტენდენცია გარკვეული ენობრივი ფორმებით (არქაულ-ლიტერატურული, განსაკუთრებით დერივაციული ინოვაციების) უტრირებისა, რაც საბოლოოდ სტილისატიკისა და მანერულობაში გადაიზარდა.

4. შეგნებული პოზიცია სპეციალური ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ენის გამომუშავებისა და ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის, როგორც სისტემის, ჩამოყალიბების მიმართ.

გელათის სკოლის ენობრივ-ლიტერატურულა სტილის ერთიანობის ზოგად საფუძვლებს, ზემოთ ჩამოთვლილ ნიშნებთან ერთად, ქმნის ადვკატური, ზედმიწევნითი თარგმანის პრინციპი, რომელიც წარმართველია ამ სკოლის მთარგმნელ-შემოქმედთათვის მისი არსებობის მთელს მანძილზე (XII-XIII). ისაგრამ ამ ზოგადი კონკრეტული ერთიანობის ფონზე ლექსიკურ-გრამატიკული თუ ინდივიდუალური ენობრივი მახასიათებლებით ამკარად იკვეთება ორი ძირითადი განშტოება, რომელიც ქართული ფილოლოგიური და თეოლოგიური აზრის ორი მწვერვალის „ყოველთა ეკლესიის განმანათლებელის“, „სჯულიერი მოღვაწის, თარგმანისა და ბერძენთა და ქართველთა ენის მკვნიერის“ - არსენ ივალთოელისა და ქართული ენის „მამსწვებელი“ და მადღეებელის“ - იოანე პლატონური ფილოსოფოსისა-კენ, პეტრიწისაკენ მიაპრობს ჩვენს ყურადღებას. სწორედ ამ ორ მწვერვალს შორისაა განფენილი გელათის სკოლის შემოქმედ-მთარგმნელთა უმდიდრესი ნამოღვაწარი.

როგორც ხელნაწერთა მინაწერები გვაუწყებენ, გელათის მშენებლობა წმ. დავით აღმაშენებელს 1106 წლის მახლობლად დაუწყო. თუმცა, როგორც ეს მისივე ანდერძიდან ჩანს, იგი მეფეს თავის სიცოცხლეში ვერ დაუსრულებია („ხოლო დარჩა მონასტერი, სამარხაჲი ჩემი და საძულე შეილთა ჩემთაჲ, უსრულად და წარმეუა მისთვისცა ტკივილი სამარადისო...“). ამავე ანდერძის თანახმად, იგი სრულყო „შეილმან მისმან, დიმიტრი“. მაგრამ გელათის მონასტერი დავით მეფის სიცოცხლეშივე იქცა „ყოელისა აღმოსავალისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოელისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულუბისად, სხუად ათინად“. დავითის ისტორიკოსის მიერ ამ ორი ქალაქის - ათენისა და იერუსალიმის, ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანული რწმენის ამ ორი სიმბოლოს, დაკავშირებას საფუძვლად უდევს შუა საუკუნეების ქრისტიანული სამყაროსათვის დამახასიათებელი პრინციპი რწმენისა და ცოდნის ერთიან-

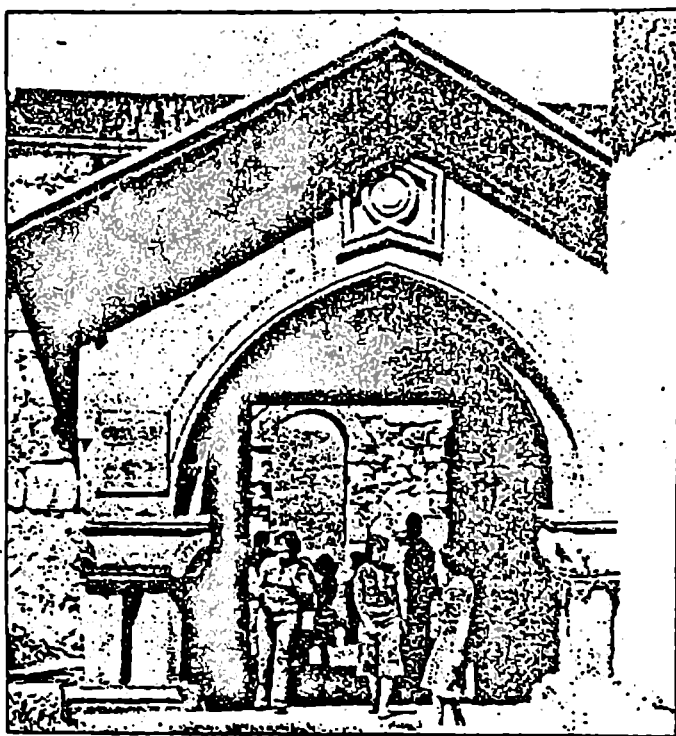
ნობისა: სწორედ გელათში ჩაეყარა საფუძველი ანტიკური ფილოსოფიისა და ბიზანტიური ნეოპლატონიზმის შესწავლას; ნეოპლატონიკოსთაგან კომენტირებული და წმ. იოანე დამასკელის მიერ დამუშავებული არისტოტელეს ლოგიკის, ელენთა ფილოსოფიური ენის გამოყენებას ქრისტიანული მსოფლიო ენობის დასაბუთებისათვის. მემეტრიანის ცნობით, დავით აღმაშენებელმა აქ „შემოიკრიბნა კაცნი, პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თვისთა ოდენ სამეფოსთა შინა პოენილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთათ, სადა ესმა ეითემე სიწმიდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და კორცეულითა სათნოებითა აღსავსეობა, იძინა და კეთილად გამოიძინა და მოიყვანნა და დაამკვიდრნა მას შინა“.

დავით მეფის მიერ აქ მოწვეული სწავლულნი უნაყოფიერეს ლიტერატურულსა და მეცნიერულ მოღვაწეობას ეწყოდნენ „ეკლლინსა შინა გაენათისასა“. მათ გელათში ის იდეა და სული მოიტანეს, რომელიც ტრიალებდა იმ დროის ბიზანტიას მალღ საზოგადოებრივ-კულტურულ წრეებში, და კერძოდ, კონსტანტინე მონომახის მიერ განახლებულ მანგანას აკადემიას, სადაც მოღვაწეობდნენ მიქელ პსელოსი, იოანე ქსიფცილინოსი და შემდგომ იოანე იტალოსი.

გელათის აკადემიას სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა სიმონ ყაუხჩიშვილმა, რომელიც ქართველ მეცნიერთა შეხედულებების განხილვისა და ლიტერატურულ-ისტორიული მასალების ანალიზის საფუძველზე ასკენის, რომ გელათში არსებობდა სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ცენტრი, სადაც სწავლება აკებული უნდა ყოფილიყო შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი განათლების სისტემის trivium-quadrivium-ის მიხედვით (რიტორიკა, გრამატიკა, ფილოსოფია დიალექტიკითურთ, მათემატიკა, გეომეტრია, მუსიკა, ასტრონომია), ამიტომ ბუნებრივია, რომ ამ სკოლის ლიტერატურულ-ფილოსოფიური ანტიერესებისა და მთარგმნელობითი საქმიანობის შესწავლა და სწორად შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ ამ დროის ბიზანტიის განათლებულ წრეებში მიმდინარე კულტურულ-ლიტერატურული პროცესების გათვალისწინებითა და საერთოდ ამ ეპოქის ბიზანტიურ სამყაროსთან მიმართებით.

მე-11 საუკუნის ბოლო მეოთხედისა და მთელი მე-12 საუკუნის განმავლობაში, როდესაც ბიზანტიის იმპერიას კომუნეზის დინასტია მართავდა, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სტაბილიზაციას კულტურისა და განათლების აყვავება მოჰყვა თან. ანა კომუნე ამ დროის სამეფო ქალაქს - კონსტანტინოპოლს ახასიათებს როგორც „ყოველნაირი მეცნიერებისა და სიტყვიერი ხელოვნებით აყვავებულს“. მისი სიტყვებით, მეცნიერება, რომელიც ბასილი პორფიროგენეტის დროიდან მოყოლებული, იმპერატორ კონსტანტინე მონომახის მეფობაშიღვე უყურადღებოდ იყო მიტოვებული, მისი მამის - ალექსი კომნენეს ბრწყინვალე ზეობის ხანაში „გაიფურჩქნა, ამაღლდა და განათლებული ადამიანების საქმიანობის მთავარ სავანად გადაიქცა“. ბიზანტიის სამეფო ქალაქში იქმნება და ყალიბდება ლიტერატურული და მეცნიერული წრეები, სადაც საგანგებოდ სწავლობენ და განმარტავენ ანტიკურ ფილოსოფოსებს. ეს წრეები ძირითადად გაელენიანი არისტოკრატიის, უფრო - კომნენების სამეფო სახლის მანდილოსნების გარშემო ჯგუფდება. ცნობილია, მაგალითად, სევასტოკრატორ ირინეს ლიტერატურული წრე, თვით ანა კომნენეს წრე, რომელიც ფილოსოფიისადმი განსაკუთრებული ინტერესით გამოირჩეოდა. ეს ეპოქა აღინიშნება სამეცნიერო-ფილოსოფიური ლიტერატურის განსაკუთრებული სიუხვით. განათლების სფეროში საერო ტენდენციების გაძლიერებით, ხელოვნებასა და მეცნიერებაში ანტიკურობის აღორძინებით. ამ პროცესმა განსაკუთრებით ფილოსოფიაში იჩინა თავი: არაჩვეულებრივად მომრავლდა კომენტარები და სქოლიოები ელინთა ფილოსოფოსების თხზულებებისათვის. გამოცოცხლდა ბიბლიური ეგზეგეტიკა, რომელიც ამ პერიოდში ძლიერი რაციონალისტური ტენდენციებით ხასიათდება. თეოლოგიური პრობლემები მე-11-12 სს-თა ბიზანტიაში, ჩვეულებრივ, ფალოსოფიურ ნიადაგზე მუშავდებოდა. ასე მაგ., მიქელ კსელოსი თეოლოგიას „უმაღლესი ფილოსოფიად“ თვლიდა და თაყვის ამოცანას ხედავდა ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანობის შეხამებაში. იგი მიზნად ისახავდა ქრისტიანობის სამოახურში წაყვრებისა არა მარტო არისტოტელეს ლოგიკური მოძღვრება, არამედ პლატონიც, ნეოპლატონიკოსებიც და, საერთოდ, მთელი ანტი-

კური მეცნიერება. პლატონს იგი ქრისტიანობის წინამძღობდალ თვლიდა სულის უკვდავების შესახებ მისი მოძღვრების გამო და უყურებდა მას, როგორც ჭეშმარიტ თეოლოგს, რომელმაც წესრიგში მოიყვანა ჩვენი ცოდნა ზეშთავგონიერ სასყარაოსე. ასელოსის „ხრონოლოგიაიდან“ ჩანს, რომ მისი ინტერესების წრე მოიცავდა არისტოტელესა და პლატონს. მათი შესწავლის შემდეგ იგი გადავიდა პლოტინეზე, პროფირიუსსა და იამპლი-ხოსზე და ბოლოს, მიადგა „საოცარ“ პროკლეს: „მისგან ვისწავლე მთელი სიბრძნე ზუსტი აზროვნებისაო“, - წერს იგი. როგორც

აკადემიის აღმოსავლეთის კარიბჭე

ანა კომნენეს „ალექსიადდან“ ჩანს, ფილოსოფოსთა ამავე წრის შესწავლით იყო დაინტერესებული ასელოსის მოწაფე იოანე იტალოსი, რომელიც თავის მასწავლებელზე კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, როდესაც თავის მოწაფეებს ნეოპლატონიკოსთა მოძღვრებას თითქმის მთლიანობაში ასწავლიდა, აღიარებდა პლატონური იდეების თეორიას, ისევე, როგორც სულთა გადასახლებას; სწამდა მატერიის მარადიულობა (უსასრულობა), პლატონურ აზრებს საეკლესიო მამათა აზრებზე მაღლა აყენებდა და ქრისტიანულ დოგმათა განმარტებას ნეოპლატონურ მეტაფიზიკას უქვემდებარებდა. როგორც ანა კომნენე წერს, იტალოსი ქადაგებდა საეკლესიო დოგმებისათვის უცხო აზრებს, რის გამოც ეკლესია აფორიაქებული იყო მისი ცრუ სწავლებით. ბიზანტიური სქოლასტიკის სწორედ ამ პერიოდში, რომელსაც ზოგი მკვლევარი „ბიზანტიურ რენესანსს“ უწოდებს, როდესაც ბიზანტიის განათლების სისტემაში საერო ტენდენციებმა იძალადა და სამეცნიერო ინტერესების გამოცოცხლებასთან ერთად რაციონალისტური იდეები ღვთისმეტყველებაშიც შეიჭრა, როდესაც ღვთისმეტყველება „უმაღლეს ფილოსოფიად“, „პირველ ფილოსოფიად“ იქნა შერაცხილი, კვლავ გამოცოცხლდა ადრექრისტიანული ხანისათვის დამახასიათებელი ტრინიტარული პოლემიკა, რასაც ხშირად ქრისტიანულ დოგმატიკაში ფილოსოფიური ტერმინების ანტიკური გაგებით გამოყენება იწვევდა. მაგალითისათვის კმარა დავასახელოთ სამების დოგმატის უძირითადესი ცნება-ტერმინების - ერთი მხრივ, ὁμοῦσα - არსება/ბუნება და, მეორე მხრივ, ἁπόστασις - განუკუთვლელი//გუამი//პირი სინონიმური მნიშვნელობით გაგება (როგორც ეს არისტოტელესთანაა), რაც „გარეშე“ ფილოსოფოსებთან და შიდა მწვალებლებთან „სიტყვის-გების“ მიზეზი იყო (ამას წმ. ეფრემ მცირის შესავალიც მოწმობს, დართუღი წმ. იოანე დამასკელის „საფილოსოფიო თავებისათვის“). ყურადღების ცენტრში კვლავ დავდა „საღმართო ბუნების“, ქრისტეს პირისა და არსების საკითხი. მძაფრი თეოლოგიური პოლემიკის პროცესში ვლინდებოდა ახალი ფორმები ძველი ერესებისა. მაგ., იოანე იტალოსის მოწაფე, ევსტრატე ნიკიელი (რომელიც, როგორც ნიკიტა ხონიატი აღნიშნავს, თეოლოგიურ კამათშიც თავისი მასწავლებლის მეთო-

დის ერთგული დამცველი იყო, მასავით გაურბოდა საკუთარი ნაშრომების ბიბლიური და პატრისტიკული ციტატებით გაღატკირთვას და მიმართავდა დიალექტიკურ მეთოდსა და ლოგიკურ არგუმენტებს), ფილიპოპოლში ერთ მონოფიზიტ სიმქსთან გამართულ პოლემიკაში მეორე უკიდურესობაში გადავარდა: დაამცირა ქრისტეს ღვთაებრივი არსება და არიოზის წვალება აღიარა. სოტირიზოს პანტევეგენოსი კი სამების თავისებურ იერარქიულობას აღიარებდა, როდესაც მსხვერპლის მიმღებად მხოლოდ მამა ღმერთს მიიჩნევდა და, მაშასადამე, მიჯნავდა მამისა და ძის ბუნებას, რაც სამების ერთარსების ძირითად პრინციპსა და დოგმას ეწინააღმდეგებოდა. შემთხვევითი არ არის, რომ ამავე ხანის ბიზანტიელმა საეკლესიო მოღვაწემ, თეოფილაქტე ბულგარეთის მთავარეპისკოპოსმა, თავის განმარტებაში იოანეს სახარებისა განსაკუთრებით გამოყო და ვრცლად განმარტა მაცხოვრის სიტყვები: „მამამ ჩემი უფრომს ჩემსა არს“. ამ სიტყვების დაეჭვებისა და სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის საფუძველს ზღვავენ და ამ დროის ბიზანტიის თეოლოგიურ წრეებში მათ გარშემო მწვავე პოლემიკა მიმდინარეობდა. თავის განმარტებაში თეოფილაქტემ ხაზი გაუსვა ქრისტეს აღმდინარე ბუნების უმცროსობას მისსავე ღვთაებრივ ბუნებასთან მიმართებით: „აქედ მწუალებელთა: რამსაებრ მივიდოდა მამისა მიმართ ქრისტე: ვითარ ღმერთი, ანუ ვითარ კაცი? უჭუელად, ვითარ კაცა, ვინაათგან, ვითარ ღმერთი, მარადის ცათა შინა იყო და განუშორებელ მამისაგან. კაცობრივობისაებრ უკუე ითქმის უყრამს მისსა ყოფად მამამ“ (A 52).

ამგვარად, იმ დროის ყველა ბიზანტიელი მთაწარემ აუცილებლობით მიდიოდა საღვთისმეტყველო საკითხების განხილვაში: ფილოსოფოსისათვის შეუძლებელი იყო შექსრება უსაფი მეტაფიზიკური აზროვნების ზღვარზე ისე, რომ არ გადავარდნილიყო ქრისტიანული დოგმატიკის სფეროში და, ამასთან, არ გადაეღახა ზღვარი ორთოდოქსიისა (არ გადაეღვინოდა წმ. მამათა გზას), რადგანაც არისტოტელეს ლოგიკური კანონების, დასაბუთების მეთოდის მომარჯვება ქრისტიანული დოგმატიკის მიმართ, რასაც სქოლასტიკის ფუძემდებლის, წმ. იოანე დამასკელის „საფილოსოფიო თავებმა“ („დიალექტიკა“) გულისხნა

გზა (იხ. წმ. ეფრემ მცირის იგივე შესავალი), მეტად მაცთუნებელი აღმოჩნდა მეძიებელი გონებისათვის, რადგანაც, როგორც იოანე პეტრიწი წერს, მარსალია, არისტოტელეს „მესოტყვიით“ კანონების ცოდნის გარეშე შეუძლებელია რისამე წვდომა ლოგიკური (გონების) გზით, მაგრამ იგივე კანონები „ვერ კმა არიან“ ზესთაგონიერი სამყაროს შეცნობისათვის.

თუ ადრე ბიზანტიის მმართველი წრეები შემწყნარებლობას იჩენდნენ წარმართული ფილოსოფიის მიმართ, ახლა XI-XII სს-ში, როდესაც ფილოსოფია თეოლოგიის საფუძველი გახდა, რაციონალიზმი თავის მწვალებლური გამოვლინებებით ისე ღრმად შეიჭრა ბიზანტიის თეოლოგიურ აზროვნებაში, რომ გარდაუვალი გახდა მისი ყოველგვარი გამოვლინების აღფარება. იმპერატორი ალექსი კომნენე, რომლის დიდი ხელშეწყობითაც აღორძინდა აკადემიური განათლება, იძულებული გახდა აეკრძალა ყოველგვარი კამათი ქრისტიანული დოგმების გარშემო: საეკლესიო პირთაგან იმათ, ვინც არ დაემორჩილებოდა ამ აკრძალვას, ეკლესიიდან განკვეთა ემუქრებოდა, ხოლო საერო პირებს - ქონების კონფისკაცია. იოანე იტალიოსი 1082-1084 წლებში გასამართლებულ და დაგმობილ იქნა თავისი არაორთოდოქსული შეხედულებებისა და ცრუ მოძღვრების გაერთილების გამო (თუმცა, ანა კომნენეს ცნობით, მოგვიანებით მიონანია თავისი შეცდომები და თავის აღსარებაში, რომელიც მან საბრალმძებლო კომისიას წარუდგინა, ყოველნაირად სცადა მართლმადიდებლობასთან შეეხამებინა თავისი შეხედულებანი). უყურო გვიან სომხებთან ღოგმატიკურ პოლემიკაში დაშვებული შეცდომებისათვის მხილებულმა ეესტრატი ნიკიელმაც, რომელიც მეორე უკიდურესობაში გადავარდა და არიოზის წვალება აღორძინა, მიონანია თავისი შეცდომები, ხოლო 1157 წელს ეკლესიიდან განკვეთეს სოტირიხოს პანტევენოსი, რომლის წინააღმდეგაც საეკლესიო კრებაზე გამოსულმა ნიკოლოზ მეთონელმა დაწერა საგანგებო შრომა, სადაც იგი უპირისპირდებოდა სოტირიხოსს და მის წვალებას პლატონური იდეების შესახებ მოძღვრებიდან მომდინარედ თვლიდა.

აი, ამ გარემოში, სამეუფეო ქალაქში, კონსტანტინოპოლში, აზრთა ამ ცხოველ ჭიდილში იკვეთებოდა ქართველ მეფე-

თავან ბიზანტიაში მაღალი სქოლასტიკურ-თეოლოგიურა განათლების მისაღებად წარგზავნილი ქართველი ახალგაზრდების საზროვნო ინტერესები. ცნობილია, მაგალითად, რომ 1080-იან წლებში „ქალაქს შინა სამეუფოსა კოტანტინეპოლს, მონასტერსა შინა ყოვლად შუენიერსა ტრიანფლიუს, დელოფლობასა მართაჲსსა... და მეფობასა ნიკიფორე ბოტანიტიისა და ალექსი კომნინისათა“ თარგმნიდა და მოღვაწეობდა მარიამ დედოფლის თხოვნით მისი ძმის - გიორგი მეფის მიერ მასთან მიყვანილებული ქართველი ბერი, თეოფილე სუცეს-მონაზონი. ცნობილია, რომ აქ მოხსენიებული ბიზანტიის დედოფალი, მარიამ, მარსაყოფილი ქართველთა მეფის, ბაგრატ IV-ის ასული, მამიკაა წმ. დავით აღმაშენებელისა, იმ დროის ბიზანტიის პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული ცხოვრების აქტიური მონაწილე იყო. სწორედ მისი დაკვეთით შეასრულა სახარებათა ცნობილი განმარტებანი თეოფილაქტე ბულგარელმა, რასედაც ქართული თარგმანის ერთი ნუსხის „ზუღაწარწერა“ მიუთითებს: „თეოფილაქტე, წმიდისა მთავარებისკოპოსისა ვულდარიისაჲ, განმარტებაჲ იოანნის თაჲვის წმიდისა სახარებისა, ნაშუმაკვეი მის ბრძანებისა მიერ მარადის საქსენებელასა დედოფლისა მარიაჲსი“ (A52, 1r); „მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათჳს“ გვამცნობს, რომ საბერძნეთში იქნა გავსავალი იოანე პეტრიწი, „რათა მიიღოს ენა ელინური და განსწავლოს ფილოსოფიისა და ღვთისმეტყველებისა სწავლისა მღებებაჲ შინა. ხოლო ესოდენ განსწავლულ იქმნა და ფრიად ზედმიწევნად პლატონურთა ღვთისმეტყველებათა და არისტოტელითთა ფილოსოფოსობათა, რომელ მუნცა რჩეულ იქმნა ესოდენ, რომელ ოცდაათთა წელთა შინა ბერძენთა სამეუფოსა ქალაქსა კოსტანტინეპოლს შინა, ესე იგი ვიზანტიასა, მოძღურად დაიდგინა“.

ბუნებრივია, ის ტენდენციები, რაც ახასიათებდა იმდროინდელი ბიზანტიის კულტურულ სამყაროს, ქართულ ნააღაპრულ გადმონერგეს და გელათის სკოლაში განავითარეს იოანე პეტრიწმა და მისმა თანამოღვაწეებმა, რომელთაც მანერაში გააარეს ბიზანტიური განათლების დიდი სკოლა. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ იოანე პეტრიწი მოწაფურად გაჰყვა მათს აზრებსა და, თუნდაც იტალიოსის „ცრუ მოძღვრებას“. იოანე პლატონურმა

ფილოსოფოსმა ზემიწეენით შეისწავლა პლატონის, არისტოტელესა და მათი კომენტატორების - განსაკუთრებით, პროკლე დიალოზის „ოქრომძივად ასხმული“ კომენტარები პლატონის დიალოგებზე. გადაამუშავა ისინი და ქართულ ენაზე განმარტა, რათა თავის მოსწავლე-ყრმათასვის ზუსტი და განყენებული აზროვნება ესწავლებინა, უსხეულოთა (არამატერიალურ) გონებითს ზედებში (ἀσώματους μεσῶν) დაეხელოვნებინა ისინი და გონებითი შემეცნების გზის სრულყოფით ნათელ-ეყო მათთვის ჭეშმარიტების საიდუმლო.

ამგვარად, გელათის სკოლაში, სადაც დაარსდა „სასწავლებელი ყრმათათჳს“, რომელშიც „პრაქული ქართველი განისწავლებოდა სიბრძნისმოყუარებასა შინა“, დაიწყო ანტიკურობის წიგნური, მეცნიერული ათვისება: ანტიკური ფილოსოფიის, განსაკუთრებით კი პლატონისა და არისტოტელეს შრომებისა და მათი კომენტატორების - პორფირის, ამონიოსის, იამვლიზონის, პროკლეს შესწავლა-დამუშავება, თარგმნა და კომენტირება.

დამანა მელიქიშვილი

გელათი -

„სსსა ათინა და მეორე იერუსალიმი“

წერილი მესამე

გელათში შემთხვეული ლიტერატურული
მეგობრობა

გელათში შექმნილი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ხასიათის ძეგლების ჩვენამდე მოღწეული მცირე ნაწილის მიხედვითაც შეიძლება დავასკვნათ, თუ რამდენად მიზანმიმართული იყო ამ მოღვაწეთა ლიტერატურული საქმიანობა: მათი სააზროვნო ინტერესების წრე მოიცავს პლატონს, არისტოტელესა და „პლატონურ“ ფილოსოფოსებს (ნეოპლატონიკოსებს), რომელთაც ასწავლიდნენ და განმარტავდნენ მიქელ პსელოსისა და იოანე იტალოსის უპატოსობის დროს მანგანას აკადემიის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე. გელათში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა არისტოტელესა და მისი ალექსანდრიელი კომენტატორების ლოგიკურ ნაშრომებსა და ათენის პლატონური აკადემიის დიადოხოსის, მე-5 საუკუნის (ნეო)პლატონიკოსის, პროკლეს შრომებს. მათი თარგმანები და განმარტებანი, როგორც ჩანს, სახელმძღვანელოთა დანიშნულებას ასრულებდნენ ამ სკოლის მსმენელებისათვის. გელათის სკოლაშია თარგმნილი იოანე ტარიჭისძის მიერ ალექსანდრიული სკოლის მამამთავრის, ამონიოს ერმიასის კომენტარები პორფირაის ცნობილ ნაშრომზე „შესავალი არისტოტელეს კატეგორიებისა“ (ეს ის პორფირია, რომელმაც, როგორც ნემესიოს ემესელის პეტრიწისეულ თარგმანში ვკითხულობთ, „ძუნად ქრისტესსა აღძრა თქვი სიტყუა“, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისი ეს დასახელებული შრომა, წმ. იოანე დამასკელის „საფილოსოფიო თავების“ ერთ-

ერთი ძირითადი წყარო იყო მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე ცნობილი Isidore-ს სახელით, სქოლასტიკური განათლების საფუძველს წარმოადგენდა რადგანაც სწორედ მის ამ კომენტარებში, ცნების დაყოფის ლოგიკური წესის გამოყენების გზით ერთმანეთისაგან, როგორც ზოგადისაგან კონკრეტული გაიჯნულია სამების დოგმატის უძირითადესი ცნება-ტერმინები ის(α - „არსება“ და πᾶσι - „გუამი-პირი“) და ἄλλο-ნიოსისავე კომენტარები არისტოტელეს ლოგიკურ ნაშრომზე „კატეგორიები“. ესენია: „მოსაქსენებელი ხუთთა კმათადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“ და „მოსაქსენებელი ათთა კატილორიათადმი არისტოტელისათა“. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ეს თხზულებანი ერთ კრებულადაა შეკრული ამავე ხასიათის ლოგიკის ცნობილი კომპენდიუმის, წმ. იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ („საფილოსოფიო თავების“) არსენ იყალთოელისეულ თარგმანთან ერთად, რომელიც მას, როგორც ჩანს, გელაში აქვს შესრულებული (ამონიოსის თარგმანის ტერმინოლოგია ძირითადად მისდევს არსენისეული „დიალექტიკისას“). ამ ორი თხზულების თარგმანის ერთ კრებულში (A 62) გაერთიანება უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ იგი სახელმძღვანელოდ გამოიყენებოდა. ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ხელნაწერთა ცნობების მიხედვით, იოანე პეტრიწს უნდა ეთარგმნა არისტოტელეს „კატეგორიები“ და „პერი ერმენიას“. ეს არ უნდა იყოს გამორიხული, რადგანაც ერთგან, პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ „განმარტებაში“ რომელიც, თავისთავად პლატონური (ელენური) ფილოსოფიის ვრცელ კურსს წარმოადგენს, პეტრიწი „მოსწავლეს“ მიუთითებს ამ უკანასკნელზე: „ვითარ გვსწავლია პერი ერმენიასო“, რაც იმას მოწმობს, რომ გელათის სკოლაში არისტოტელეს ეს ნაშრომი ისწავლებოდა. რაც შეეხება არისტოტელეს ლოგიკური ხასიათის ნაშრომებს, რომლებიც შუა საუკუნეებში „ორგანონის“ სახელითაა ცნობილი, იოანე პეტრიწი, სანამ გადავიდოდეს პროკლეს ტრაქტატის - „ღმრთისმეტყველების საფუძვლების“ განმარტების ძირითად ნაწილზე, განიხილავს და აცნობს მსმენელებს (თუ მოსწავლეებს) პროკლეს აოფატიკური დასაბუთების მეთოდს და მიუთითებს არისტოტელეს სწორედ ამ ნაშრომზე, რომლის გარეშეც, მისი აზრით,

შეუძლებელია ლოგიკური გზით რისამე შემეცნება („ესე მცირედთა მიერ შემოისაზღვრა კანონი არისტოტელის „ორღანოზისა““, რომლისა თუნიერ უღონო არს რაასავე გაგონებაჲ სულისა მიერ სიტყუერისა“). ამასთან დაკავშირებით იოანე ფილოსოფოსი მოკლედ მიმოიხილავს არისტოტელეს მიერ დადგენილ ლოგიკურ კანონებს, თარგმნის და სათანადოდ განმარტავს მათს ძირითად ცნებებსა და ტერმინებს, და იძლევა ქარაულ ტერმინოლოგიურ შესატყვისებს. გარდა ამისა, თავისი ნაშრომის სხვადასხვა თავში იოანე პეტრიწი, შემეცნების პროცესის ანალიზისას თუ ონტოლოგიის საკითხთა განხილვისას, ვრცლად ჩერდება ხოლმე სათანადო ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ცნებათა განმარტებაზე მსმენელთა და მოსწავლეთა „ვასავონად“.

სახელმძღვანელოს დანიშნულებას ასრულებდა აგრეთვე გელათის სკოლის მსმენელებისათვის ნემესიოს ემესელის ფსიქოლოგიურ-ანთროპოლოგიური ხასიათის თხზულების „ბუნებისაჲს კაცისა“-ს თარგმანი. მისი ხელნაწერის მინაწერიდან ირკვევა, რომ „ელლადელთა ემათაგან გარდამოიცა ესე ქართულად საკრეველისა ფილოსოფოსისა ჩუენისა, პეტრიწისა მიერ იოანესა სახელდებულისა, კელდინსა შინა ვაჟათისასა“.

ონტოლოგიურ საკითხებთან ერთად გელათის სკოლის მოღვაწეთა მორალურ-ეთიკური საკითხებისადმი განსაკუთრებული ინტერესის გამომხატველია იოანე სინელის ტრაქტატის „კლემასის“ („სათნობათა კიბის“) რამდენიმე თარგმანი, შესრულებული ამ სკოლის მოღვაწეთა მიერ პროზაულად: პეტრე გელათელის მიერ ფოტი პატრიარქის კომენტარებითურთ, ასევე, გალექსილი სახით ორი სხვადასხვა მთარგმნელის მიერ (ერთ-ერთად იოანე პეტრიწია მიჩნეული). ეს თხზულებანიც სასწავლო-დიდაქტიკური დანიშნულებით გამოიყენებოდა (განსაკუთრებით გალექსილი ვარიანტები, დასამახსოვრებლად მარჯვე და მოხერხებული). მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფი“ და იოსებ ფლავიოსის „იუდაებრივი დასაბამისიტყუაობა“, რომელთაგან პირველი თარგმანი არსენ იყალთოელს ეკუთვნის, ხოლო მეორისა ტრადიციით პეტრიწს მიეწერება, მაგრამ სინამდვილეში სხვა გელათელი მოღვაწის შესრულებული ჩანს (შესაძ-

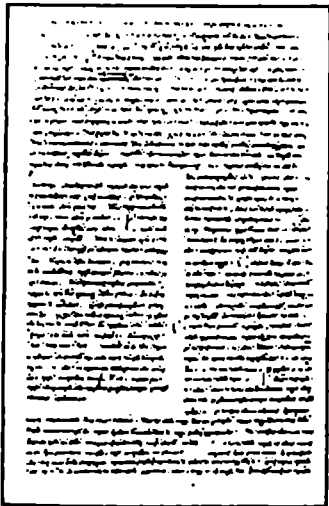
ლებელია, პეტრე გელათელსაც, რომლის პროზაული „კლემაქსიც“ ძალიან ახლოს დგას ენობრივი სტილით ამ უკანასკნელ თარგმანთან).

მაგრამ გელათის მოღვაწენი მხოლოდ სასკოლო კომპენდიუმების თარგმნითა და შედგენით როდი კმაყოფილდებოდნენ. გელათის სკოლაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ეგზეგეტიკურ ლიტერატურას: როგორც ფილოსოფიური, ისე ბიბლიური ეგზეგეტიკის თარგმნას, შესწავლასა და დამუშავებას და, ამავე დროს, ორიგინალური კომენტარული ხასიათის ლიტერატურის შექმნასაც როგორც პრაქტიკული, სასწავლო, ისე მეცნიერული დანიშნულებისათვის: ელინური და ელინისტური ხანის ფილოსოფიური მემკვიდრეობის კომენტირება, როგორც ცნობილია, იყო თავისებური ფორმა დამოუკიდებელი, ახალი აზრის დამუშავებისა, ეს იყო მარჯვე საშუალება თავისთავად წმინდა ფილოსოფიაში დახელოვნებისათვის. გარდა ამისა, ეს იყო ქრისტიანული მოძღვრების ფილოსოფიურ რაციონალურ საფუძვლების ძიების გზა.

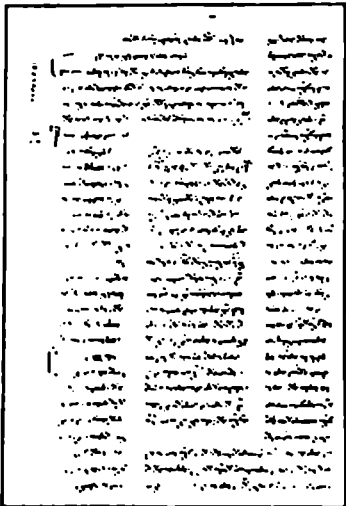
როგორც ჩანს, გელათში გათვალისწინებული იყო (და შესაძლებელია, დასრულებულიც) ყველა ბიბლიური (როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმის) თხზულების ბიზანტიელ ავტორთა განმარტებებისა თუ ე.წ. „ლლაფურათა“ თარგმნა და ამის საფუძველზე სრული ბიბლიური ეგზეგეტიკური კრებულის შედგენა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ სკოლაში შესრულებულ განმარტებათა თარგმანებიდან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ნაწილმა: კ. კეკელიძის მიერ მიტროფანე, ზმურნელი მიტროპოლიტის სახელით გამოცემულმა „ეკლესიასტეს“ ტექსტის წმ. გრიგოლ აკრაკანტელის მიერ შესრულებულმა განმარტებამ და ამავე ტექსტის ოლიმპიოდორე ალექსანდრიელის თარგმანებამ (A 63); Jer. 22, A 102, A 113, A 52 ხელნაწერებში წარმოდგენილია XI ს-ის ბიზანტიელი ეგზეგეტი-მწერლის, თეოფილაქტე ბულგარელის მიერ მარიამ-მართა დეკოფელის ბრძანებით შესრულებული მარკოზის, ლუკასა და იოანეს სახარებათა განმარტებების თარგმანები (აქედან მარკოზისა და ლუკას სახარებათა განმარტების მთარგმნელად ხელნაწერებში იოანე ჭიმჭიმელია დასახელებული). ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ყველა შემთხვევაში ბიბლიური

(კიმენური) ტექსტი ახალ თარგმანს, გელათურ რედაქციას წარმოადგენს. გელათშივეა თარგმნილი უცნობი ბიზანტიელი ეგზეგეტის განმარტება „ქებათა ქებათაჲსა“, სქოლიოების სახით (A 65), მიქელ ასელოსის განმარტება რომაელთა მიმართ პაულეს ეპისტოლეს ერთი ადგილისა, რომელიც ეხება მაცხოვრის „მრავალთა შორის ძმათა პირმშოდ“ სახელდებას (VIII, 29, პირმშ. K № 23); და ბოლოს, გელათშივეა შექმნილი უნიკალური ძეგლი ე.წ. „კატენებიანი ბიბლია“, რომელიც შეიცავს ძველი აღთქმის ტექსტების ახალ, გელათურ რედაქციას განმარტებებითურთ.

სამწუხაროდ, ჟამთა სიავეს გადარჩენილი წმ. წერილის ამ ეგზეგეტიკური კრებულის ორივე ხელნაწერი, რომელთაგან Q 1152 უნდა მომდინარეობდეს A 1108 ავტოგრაფიული ნუსხიდან, არასრულია. ორივეს აკლია დასაწყისი „ლევიტელთამდე“, ხოლო ბიბლიის „კიმენური“ ტექსტის თარგმანი საკმარის ვრცელი სქოლიოებითურთ მხოლოდ რუთის წიგნამდე განზორციელებული (A 1108-ში „რუთის“ შემდეგ მიკინძული და განისხუა-

გელათის კატენებიანი ბიბლია (A 1108)

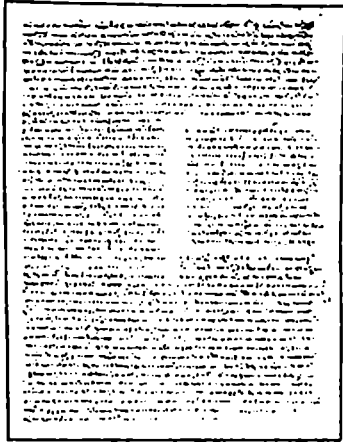
გელათის კატენებიანი ბიბლია (Q 1152)

ვებული ხელით გადაწერილი მცირე წინასწარმეტყველების წიგნები ამ ტიპის განმარტებებს აღარ შეიცავენ). განმარტებათა ექსცერპტების ავტორთა (მათი სახელები ზელნაწერის აშიებზეა მიწერილი სინგურიას) ერთი თვალის გადავლებითაც კარგად ჩანს ამ ძეგლის მთარგმნელისა და რედაქტორის სითამამე: ეკლესიის ბურჯების გვერდით, როგორცაა ბასილი დიდი, გრიგოლ ნოსელი, იოანე ოქროპირი, კირილე ალექსანდრიელი, ევსევი კესარიელი და სხვა, მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ მსოფლიო კრებებზე დაგმობილი ორიგენეს, სევეროსისა და აპოლინარის (სხვათა შორის, ეს ის აპოლინარია, რომელსაც ეფრემ მცირე „უბადრუკს“ უწოდებს, ხოლო ნემესიოსის პეტრიწისეული თარგმანის ერთ-ერთი ნუსხის აშიაზე მისი წვალების შესახებ ტექსტისავე ხელით მინაწერში ვკითხულობთ: „ისმინე, რომელ ესე აპოლინარი, ეპისკოპოსი არს ლაოდოკიისა, რომელი წვალებს ქრისტესთვის, ვითარმედ კაცობრივი გონება არად საქმარ-იყო ქრისტესთვის, რამეთუ თუთ ღმრთეებაა ენაცვალო“) სახელებიც არაერთხელაა აღნიშნული განმარტებათა ექსცერპტების გასწვრივ. საგანგებოდაა აგრეთვე აღსანიშნავი ისიც, რომ ყველაზე მეტი ციტატა დამოწმებული კირილე ალექსანდრიელის თარგმანებათა და თეოდორიტე კერელის კითხვა-მიგებათაგან (თეოდორიტე კერელის ექსცერპტების რაოდენობა, როგორც ბოლო დროს დაადგინა ვ. ჯუღელმა, 183-მდეა), სწორედ იმ თეოდორიტე კერელისა, რომლის „დავისის“ თარგმანებასაც თავის დროზე ეფრემ მცირემ აარიდა თავი „მცირედისა მის სიტყვს-გებისა, რომელი იქმნა რეცა წინააღმდეგობით შორის მისსა და წმიდისა კირილესსაო“. არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ სქოლიოებში ხშირად ფიგურირებს უმცროსი მთარგმნელების – აკვლას, სუმასოსისა და თეოდორტიონის სახელები – სამეულისა, რომელმაც, როგორც ცნობილია, ბერძნული თარგმანი ძველი აღთქმის ტექსტისა ზედმიწევნით დაუახლოვა ებრაულ დედანს. ეს საკვებით უკასუხებს გელათის სკოლის მთარგმნელობითს პრინციპებს (ტექსტოლოგიური ძიების გზით შეეშუავებული ზუსტი, ადეკვატური თარგმანის თეორიულ საფუძვლებს, რომლებიც აქ დამუშავდა და პრაქტიკულადაც გატარდა).

გელათის კატენებიანი ბიბლია მრავალმხრივაა საინტერესო

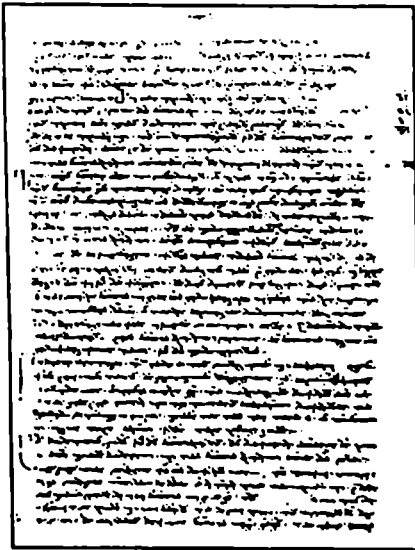
და საყურადღებო ქართული ენის, მწერლობისა თუ ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ისტორიის მკვლევართათვის. როგორც ჩანს, ის ანტიოქიური სკოლის კატენებიანი ბიბლიის კრებულის თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს: კიმენ-სკოლიოდ აღნაწერი ორივე ქართული ნუსხა ზუსტად ასახავს და მისდევს ამ ტიპის ბერძნული კრებულების ხელნაწერთა ფორმას; მასში თავმოყრილია და კონცენტრირებული ის ძირითადი მსოფლმხედველობრივი თუ ენობრივ-სტილისტური ტენდენციები და განხორციელებულია პრაქტიკულ-მთარგმნელობითი პრინციპები, რომლებიც საზოგადოდ დამახასიათებელია გელათის თეოლოგიურ-ფილოლოგიური სკოლისათვის და მის სახეს განსაზღვრავს. იგი შესრულებული უნდა იყოს მთარგმნელთა ჯგუფის მიერ, ერთი მთავარი რედაქტორ-მთარგმნელის (შესაძლოა, არსენ იყალთოელის) საერთო ხელმძღვანელობით. A 1108 ავტოგრაფულ ნუსხაში შესანიშნავად ჩანს ამ რედაქტორ-მთარგმნელის მუშაობის მეოლი და სტილი, მისი მთარგმნელობითი პრინციპების პრაქტიკული განხორციელების პრაქსისი. ეს ძეგლი, გელათში შესრულებული კომენტარული ჟანრის სხვა შრომებთან ერთად ამ სალიტერატურო სკოლის მთავარი მიმართულების დამაგვირგვინებელია, რადგანაც, როგორც უკვე ვთქვით, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ხასიათის ეგზეგეტიკური ლიტერატურა არის გელათის სკოლის ძირითადი პროფილი.

გელათში გადმოუღიათ თეოდორიტე კჯრელის ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულება „თარგმანებაჲ მიქაელის წინასწარმეტყუელისაჲ (K №1) და ამოსისა“ (K №3), აგრეთვე თარგმანებიანი ზაქარია, ამბაკუმ და სოყონიასი (K 4, K 5). აქ წარმოღ-

კატენებიანი ბიბლიის ბერძნული ხელნაწერი (XI-XII სს)

გენილი საკითხაუბები მცირე წინასწარმეტყველებისა (ამოსისა და მიქეასი) ეგზეგეტიკური ხასიათის ტექსტებია, რომლებიც შეიცავენ ბიბლიურ კიმენს თავისი განმარტებებით. განმარტებების ავტორად ქართული ნუსხები ასახელებენ იეოლორიტე ტუროსის ეპისკოპოსს, რომელიც, კ. კეკელიძის აზრით, არის იგივე თეოდორიტე კურელი. მოსალოდნელია, რომ ეს თარგმანები ეგზეგეტიკური თხზულებებისა იმ საერთო საქმის შემადგენელი ნაწილი იყო, რომელიც გულისხმობდა ბიბლიის ყველა ტექსტის ეგზეგეტიკური კრებულის შექმნას.

თეოფილაქტე ბულგარელი.
იოანეს სახარების თარგმანება (A 52)

ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულებებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ე.წ. ბოლოსიტყვაობა. როგორც მისი ტექსტის ანალიზი გვარწმუნებს, მისი დიდი ნაწილი წარმოადგენს განმარტებათა ექსცერპტებს „ფსალმუნთა“, მოსესა და „ძოსეანთა“ წიგნებისა წმ. სამების, განგების, კეთილობის, ბოროტის უარსობისა და მყოფთა წარმოშობის საკითხების გარშემო და არის ცდა ამ პრობლემებზე ქრისტიანულ თვალსაზრისთან თანხმობის ძიებისა „ფილოსოფოსთა დღის მწვერვალის“ პლატონის დიალოგებსა და პროკლეს კომენტარებში ამ დიალოგებზე.

როგორც ჩანს, ამ პერიოდში საერთოდ და, კერძოდ, გელათის სკოლაში, მიღებული იყო წესი გარკვეული საკითხის გარშემო პატრისტიკული თუ სხვა წყაროებიდან საჭირო მას-

ლის მოძიებისა და მისგან შესაბამისი ექსცერპტების გამოკრების გზით ამა თუ იმ საკითხის გარშემო შექმლებისდაგვარად სრული კრებულების შედგენისა. ასე, მაგ. ცნობილია, რომ სულის საკითხთან დაკავშირებით („გამოძიება სულისათვის“) არსენის „დოგმატიკონის“ ხელნაწერებში შეტანილია მაქსიმე აღმსარებლისა და იოანე დამასკელის სიტყვებიდან გამოკრებილი ფრაგმენტები სულის შესახებ უღინთა მოძღვრების განქიქების შესახებ. იგივე „დოგმატიკონი“ შეიცავს ციტატებს 12 საეკლესიო მამის თხზულებათაგან (მათგან აღსანიშნავია ირინეოსი, კლიმენტი, ათანასე და კირილე ალექსანდრიელები და სხვ.).

შეიძლება ითქვას, რომ გელათის სკოლაში დასრულდა ქართული ეგზეგეტიკის განვითარება: როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, მე-11 საუკუნის შემდეგ „მას არა შემატებია რა“.

წმ. დავით მეფის ზეობის დროს რუის-ურბნისის კრების ახლო ხანს უნდა თარგმნილიყო ფოტი პატრიარქის თოასმეტტიტლოვანი „დიდი სჯულისკანონი“, რომელიც ხელნაწერთა მოწმობით არსენ იყალთოელს უთარგმნია. მასვე უნდა ეკუთვნოდეს კანონიკური თხზულება რუის-ურბნისის ძველისწერაც. არსენს დიდი ღვაწლი მიუძღვის დოგმატური მწერლობის დარგში: არსენის შედგენილია დოგმატურ-პოლემიკური თხზულებების კრებული - დოგმატიკონი, რომელშიც 16 უმნიშვნელოვანესი დოგმატური ხასიათის თხზულებაა შეტანილი, მათ შორისაა წმ. იოანე დამასკელის „გარდამოცემა უცილობელი მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის“, „წვალებათა შესახებ“ და სხვ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მაქსიმე აღმსარებლის დოგმატურ-ეგზეგეტიკური ხასიათის კრებულს, რომელიც შემონახულია გელათურ (K-14) ხელნაწერში. იგი ენობრივი სტილის და სააზროვნო ინტერესების მიხედვით გელათის სკოლას ეკუთვნის და არსენ იყალთოელის ხელიდან თუ არა, უშუალოდ მთარგმნელთა მისი ჯგუფიდან უნდა იყოს გამოსული. კ. კეკელიძის აზრით, მთარგმნელი წმ. თამარის დროის კათოლიკოსი - ნიკოლოზ გულაბერისძეა.

გელათში ითარგმნა აგიოგრაფიის უკანასკნელი ნიმუშებიც - იოანე ქსიფილინოსის მეტაფრასული შრომები. როგორც

კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ქსიფილინოსის კრებულით დაძთავრდა ქართული ნათარგმნი აგიოგრაფიის ისტორია, ვინაიდან თვით ბიზანტიის აგიოგრაფიის ისტორიაშიც ამ პერიოდის შემდეგ აღარაფერი შექმნილა. ეს თარგმანები ჩვენამდე მოღწეულია უნიკალური ხელნაწერებით და, შემთხვევითი არ არის, რომ ისინი გელათურ კოლექციამაა დაცული.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველოში ცენტრალიზებული მონარქიის გაძლიერებამ (ისევე როგორც ბიზანტიაში კომუნების მმართველობის ხანაში), დავით აღმაშენებლისა და, განსაკუთრებით, ამ სკოლის არსებობის მეორე პერიოდში – თამარის ეპოქაში საერო-სახოცბო და საისტორიო-პანეგირიკული ხასიათის ბრწყინვალე ლიტერატურა წარმოშვა (რომლისთვისაც დამახასიათებელია ზვიადი ორნამენტული სტილი), რაც ბუნებრივად ასახავდა ძლიერი მონარქიის ეპოქის საერთო ტენდენციებს. იგი კანონზომიერ გამოძახილს წარმოადგენდა კომუნების ხანის ბიზანტიაში მიმდინარე კულტურულ-მსოფლმხედველობრივი და ლიტერატურულ-ენობრივი პროცესებისა.

გელათის სკოლა აქვთ გავლელი დავითის ისტორიკოსს, მაღალმხატვრული და რიტორიკული მეტყველების ამ დიდოსტატს, მეზობლებს - იოანე შავთელსა და ჩახრუხაძეს, „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორს, პეტრე გელათელს, არსენ ბულმაისიმისძეს, ნიკოლოზ გულაბერიძეს, იეზუკიელს და ბოლოს, შოთა რუსთაველს, რომლის ლექსიკასაც აშკარად ატყვია პეტრიწის ენის დიდი გავლენა (მხედველობაში გვაქვს პეტრიწისეული „კავშირნი“ და „სირა“ ტერმინები და მათი (ნეო)პლატონური ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელ კონტექსტში ხმარება: „დამშლიან ჩემნი *კავშირნი*, შევრთვივარ სულთა *სირასა*“); „ვჟარ“ ტერმინის „იდეის“ მნიშვნელობითა და „ტომის“ - გვარობითი ცნების გაგებით გამოყენება („ვთქვა მიჯნურობა პირველი და *ტომი გვართა ზენათა*“); იმავე კონტექსტში „ბაძვა“ ტერმინის ნეოპლატონური შინაარსით დატვირთვა („მართ მასვე *ბაძვენ*...“: ცნობილია, რომ ნეოპლატონური ფილოსოფიის ონტოლოგიურ იერარქიაში ყოველი მომდევნო რიგის ანუ „სი-

რას“ მხოლონი (მონადები) თავის წინა, მაღლა მდგომ რიგებს სირათმთავრების ანუ გვართმთავრების მეშვეობით – ბაძვის, მსგავსების საფუძველზე ეზიარებინან). ასევე, პეტრიწისეულია ფორმითაც და შინაარსითაც ტერმინები: *უწყოფო, უზადო, ანაგები, ოცნება, დადასება, შენათზზენი...* საერთოდ, „ეფესისტ-ყაოსანში“ დიდი გავლენა იგრძნობა სიტყვაწარმოების გელათის სკოლის პრინციპებისა (მაგ., მიძლეობათა მოკლე მოდელები: *მესრული, მოსწრაფე, მთმო, მონაცვალე, მოკნესი, მოახლე, მეუნებლე, მღინი, დამდებარი და სხვ.*), რომ აღარაფერი ვთქვათ რუსთაველის ენაში ნასახელარი ზმნების ულევ ნაკადზე, რასაც ფართო გზა გაუხსნა სწორედ გელათის სკოლამ და განსაკუთრებით, იოანე პეტრიწმა.

ამგვარად, ყოველივე ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ გელათის სკოლის სააზროვნო ინტერესები, ლიტერატურული პროდუქციის ხასიათი და თემატიკა, მისი მიმართულება გვიჩვენებს, რომ გელათის მოღვაწენი ადგენენ იმ მაგისტრალურ ზაზს, რომელიც შუა საუკუნეების დასავლეთის აზროვნებამ გააგრძელა მას შემდეგ, რაც ბიზანტია ასცდა კულტურულ-სამეცნიერო სარბიელზე მისსავე გაკვალულ გზას. შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ ის წრე ნეოპლატონიკოს ფილოსოფოსთა ნაშრომებისა ითარგმნა ლათინურ ენაზე გელათში შესრულებულ თარგმანებზე ერთი საუკუნის შემდეგ. ასე, მაგ. დამასკელის „დიალექტიკა“ ლათინურად მე-12 საუკუნის მეორე ნახევარში ითარგმნა; ნემესიოს ემესელის უადრესი თარგმანიც ამავე (1194 წ.) ხანებშია შესრულებული რიხარდ ბურგუნდიოს მიერ; პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლები“ კი თომა აკვინელის დავალებით მისმა მდივანმა, მოერბეკემ, 1268 წლის მახლობლად თარგმნა. როგორც ცნობილია, ევროპული სკოლასტიკის ამ უდიდესმა წარმომადგენელმა, არისტოტელეს „ორგანონთან“ ერთად პროკლეს ეს ტრაქტატი საფუძვლად დაუდო თავის თეოლოგიურ მოძღვრებას, ხოლო თვით პროკლე ეკლესიისათვის საჭირო ფილოსოფოსად გამოაცხადა. შუა საუკუნეების ევროპულ სამონასტრო სკოლებში სწორედ წმ. იოანე დამასკელის „დიალექტიკისა“ და ამონიოსის კომენტარების შემოკლე-

ბის საფუძველზე შესრულებული კომპენდიუმები იყო გამოყენებული სახელმძღვანელოებად, ისევე, როგორც მე-12-13 საუკუნეებში - გელათის სამონასტრო სკოლაში.

ამგვარად, გელათში მოღვაწე ქართველი თეოლოგები, ისევე, როგორც შუა საუკუნეების ბიზანტიელი და ევროპელი თეოლოგები, იოვალისწინებდნენ პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიას და მათ კომენტატორებს (ნეო)პლატონიკოსებს, რომლებიც ამ ორი ფილოსოფოსის ნააზრევის შეხამებას და თავისებურ გაგებასა და გადაშუშავებას იძლეოდნენ (რაც შემდგომ ნეოპლატონიზმის სახით ჩამოყალიბდა). დასაბუთების იარაღად ისინი იყენებდნენ არისტოტელეს „ორგანონის“ კანონებს, პლატონი და პროკლე კი მათ სჭირდებოდათ დიალექტიკური პოლემიკის ჩვევებისა და მისი ფილოსოფიის ნეოპლატონური ფორმით ქრისტიანობის მეცნიერული საფუძვლების შესამუშავებლად. გარდა ამისა, პროკლე და საერთოდ ნეოპლატონიზმი იყო მნიშვნელოვანი წყარო ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ ცნებათა და ტერმინთა სისტემატიზაციისათვის.

სწორედ ამ თხზულებათა თარგმანისა და კომენტირების საფუძველზე დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ფორმალურ-სემანტიკური სტრუქტურები და სისტემა არსენ იყალთოელისა და იოანე პეტრიწის ღვაწლითა და შრომით. ეს მოაზროვნეები ეყრდნობოდნენ იმ „უმაღლეს ფილოსოფიას“, რომელიც დაფუძნებული იყო შუა საუკუნეების სკოლებში, სადაც წმ. იოანე დამასკელის „დიალექტიკას“ (ანუ არისტოტელედან მომდინარე ლოგიკას დამასკელის გადაშუშავებით) უმთავრესი ადგილი ჰქონდა დათმობილი იმ საგანთა შორის, trivium-ისა და quadrivium-ის ქვეშ რომ იგულისხმება.

ამგვარად, ეს პერიოდი ბიზანტიური და, ასევე, ქართული აზროვნების ისტორიაში ხასიათდება არისტოტელეს ლოგიკისა და პლატონიზმის (მისი ნეოპლატონური ფორმით) საეკლესიო სწავლებასთან დაკავშირების ცდებით, დიდი მისწრაფებით, ამ ფილოსოფიის საშუალებით გადაეჭრათ თანდათანობით მომწიფებული ონტოლოგიური საკითხები, საღვთო ბუნებისა (არსე-

ბისა) და გეამოვნებათა პრობლემა. თუმცა იმასაც აღნიშნავენ, რომ ამ პერიოდის ბიზანტიელ მოღვაწეთა შორის ზოგი პლატონს განადიდებდა (მაგ., მიქელ პსელოსი) ზოგი კი არისტოტელეს აღიარებდა დიდ ავტორიტეტად (მაგ., იოანე ქსიფილინოსი, რომლისთვისაც პლატონის განდიდება საძრავად ითვლებოდა). ამ დროისათვის ბიზანტიამაც, ისევე როგორც საქართველოში, ასეთი დაპირისპირება განვლილი ეტაპი უნდა ყოფილიყო: თუ ადრე ბიზანტიის სკოლებში, ჩვეულებრივ, არისტოტელე და არისტოტელიზმი ისწავლებოდა, ახლა გზას იკაფავდა და ძლიერდებოდა პლატონიზმი (რაც მიქელ პსელოსის სახელთანაა დაკავშირებული). მაგრამ ეს არ ნიშნავდა იმას, თითქოს არისტოტელე უგულველყოფილი იყო. პსელოსი და იტალოსი არისტოტელესთან ერთად პლატონსა და მის „მონაცვალებს“, პროკლეს განადიდებდნენ (ანა კომბენე განსაკუთრებით აღნიშნავს იტალოსის გატაცებას არისტოტელეს შრომებით). საქართველოში საერთოდ არ უნდა ყოფილიყო ასეთი დაპირისპირება „არისტოტელიანთა“ და „პლატონიელთა“ შორის. ჩვენში, როგორც ჩანს, ის ბრძოლა, რომელსაც ადგილი აქონდა არისტოტელიზმსა და პლატონიზმს შორის შუა საუკუნეებში, გამოვლინდა მათ მორიგებაში ანუ, როგორც ამბობენ, „სიმფონიაში“ ნეოპლატონიზმის ნიადაგზე. ამიტომაც, რომ გელათში მთავარი აქცენტი სწორედ (ნეო)პლატონურ თხზულებათა თარგმნასა და კომენტირებაზეა მიმართული. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ სხვაგვარად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, რადგანაც მთელი შუა საუკუნეების ფილოსოფია არსებითად ნეოპლატონიზმის წარმომადგენელია.

პლატონი პეტრიწისთვის არის „მწუერვალი ფილოსოფოსთა დღისაჲ“ და „მიპრონი ღმრთისმეტყველებისაჲ“, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ იგი არისტოტელეს სათანადოდ არ აფასებს. იოანე პეტრიწი არისტოტელეს „ორგანონის“ კანონების შესწავლის გარეშე შეუძლებლად თვლის რისაჲ შექცენებას ლოგიკური, გონების გზით. ისიც ცნობილია, რომ იგი არისტოტელობას ოცნებობდა „ნივთისაგან მიუხებელი ღმრთისმეტყველების“ დამუშავების საქმეში.

რაც შეეხება არსენ იყალთოელს, იგი რომ „არისტოტელის ბანაკის წარმომადგენელი ყოფილიყო და გარკვეული პოზიცია პქონოდა ამ მხრივ, არა გვერია, ყოველგვარი კომენტარის გარეშე გაეშვა (ან საერთოდ, ეთარგმნა) გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფიდან“ ის ადგილი, სადაც „უბადრუკი და საწყალობელი არისტოტელე“ სასტიკადაა დაგმობილი და თავისი მასწავლებლის, პლატონის „ამპარტავან და ურცხვინო წინააღმდეგომად“ ითვლება: „უბადრუკი არისტოტელი, ჯერეთ სიცოცხლისავე პლატონისსა ურცხვინოებით წინააღმდეგომ-ექმნა მას და აკადიმეამასა იგი განაწყო ბრძოლა და არცა მოძღურობასა პატიე-სცა, არცა მრავალგანთქმულობისაგან კაციისა მის საქადულობათამსა შეკდემულ იქმნა, არამედ ამპარტავანებით და სილაღითა აღუდგა მას არა უმჯობესთა მისთა, არამედ უაღრესთა მქუემევეელი სჯულთამ“ (გიორგი ამარტოლი, „ხრონოგრაფი“). როგორც ვხედავთ, აქ თვით ბიზანტიელი ისტორიკოსი, გიორგი ამარტოლი ასახავს თავისი დროის (IX ს-ის) გარკვეული წრის თვალსაზრისს, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა იმ დროს მიღებულ ოფიციალურ თვალსაზრისს – არისტოტელეს ავტორიტეტად აღიარებას. ჩანს, არსენს არ აინტერესებს არისტოტელეს ფილოსოფია თავისთავად. არისტოტელე, კერძოდ კი მისი ლოგიკა (ისიც დამასკელის გადამუშავებით) მას სჭირდება დოგმატურ-ორთოდოქსული მიზნებისათვის – როგორც იარაღი, რომლის მეშვეობითაც „წინააღმდეგობოდინ შეიღნი ეკლესიისანი გარეშეთა მათ ფილოსოფოსთა და მათითავე ისრითა განპკუმერდენ მათ“ და როგორც „ეკალი, რომლითაც შემოიზღუდებოდა ქრისტეს ენახის შუენიერება“ (ეფრემ მცირე). აქ წყდება მისი ინტერესი „გარეშე“ ფილოსოფიისადმი, რადგანაც, მისი აზრით, „ელანთა სიბრძნე“ „განცოფებული სიჩქურე“ და „ზღაპართმწერლობითი კელოვნება“ („განცოფებული იგი სიბრძნე ელინებრისა სიჩქურისა... ყოვლად სიბრძნით მხილველ-ყვეს და არცა ერთისა სიტყუსა ღირსად მათნი იგი ზღაპართმწერლობითნი კელოვნებანი“). ამ თვალსაზრისით, იგი ქსოფილინოსის ფრთას წარმოადგენს საქართველოში. და, თუმცა ეს „სჯულიერი მოღუაწე, თარგმანი და მეცნიე-

რი ბერძენთა და ქართველთა ენისა“ და „განმანათლებელი ყოველთა ეკლესიათა“, დოგმატიკურ-ორთოდოქსული მიმართულების დამცველია, მაგრამ ამავე დროს, იგი არ ერიდება ბიზანტიელ რაციონალისტ-მოაზროვნეთა თხზულებების თარგმანსა და თავის „დოგმატიკონში“ შეტანას, თუკი ეს თხზულებანი ორთოდოქსული დოქტრინის დასაბუთებისათვის გამოადგება. ასეთებია, მაგ. პსელოსის „პირმშობსათვის“ და ეესტრატი ნიკიელის ანტილათინური ტრაქტატი; ასევე ნიკიტა სტითატის „სომეხთა განმაქიქებელი ზუთი სიტყუა“.

დამანა მელიქიშვილი

გელათი – „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“

წერილი მეოთხე

იონანე კატრიჭი – „მამჯივებელი და მადღებელი ენისა ჩუენისა“

იონანე „პლატონური ფილოსოფოსი“, ზედწოდებით პეტრიწი, ახალი ეტაპის წარმომადგენელია ქართული თეოლოგიური აზროვნების განვითარებაში. მისთვის უკვე განვლილია საფეხური „გარეშე“ ფილოსოფოსთა ნააზრევიდან „ჯერკუალის განგდებისა“; მას ფილოსოფია აინტერესებს არა როგორც ეკალი, რომლითაც, ეფრემ მცირის სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა მოზღუდულიყო „ეკლესიის ვენაქის ნაყოფთა შუენიერება“, არა მხოლოდ როგორც „ორდანო“ ანუ იარალი, რომლის „იძულებითი კანონების“ საშუალებითაც უნდა მოეძებნათ პასუხი თეოლოგიის გონებითი აპორიებით აღსავსე პრობლემების გადასაწყვეტად, არამედ ფილოსოფიისადმი მისი ინტერესი გამოწვეულია თავისთავად ფილოსოფიურ ხედვათა „შუენიერების ტრფობით“, „ფილოსოფიურ ხედვათა სურვილით“. ღმრთისმეტყველება მისთვის, ისევე, როგორც პსელოსისათვის, უმაღლესი ფილოსოფიაა, რომლის მიზანია უმთავრესი ჭეშმარიტების – „მყოფთა აგების სრული შესაქმის“ ანუ სამყაროს აგების („ერთისა და სიმრავლის“ მიმართების) საიდუმლოს ამოცნობა, ხოლო „მესაიდუმლოედ“ იგი აღიარებს „ხედვასა ფილოსოფოსთა დღისასა“. მთელი „განმარტებისა“ და მისი ე.წ. „ბოლოსიტყვაობის“ მანძილზე ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს პეტრიწის მიზანია, დაასაბუთოს ფილოსოფიის საშუალებით არა იმდენად ქრისტიანული მოძღვრების ჭეშმარიტება (რომელიც დასაბუთებას არ ექ-

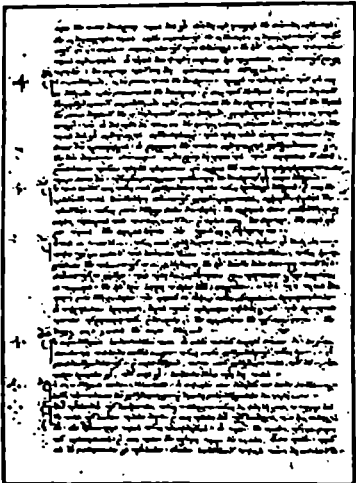
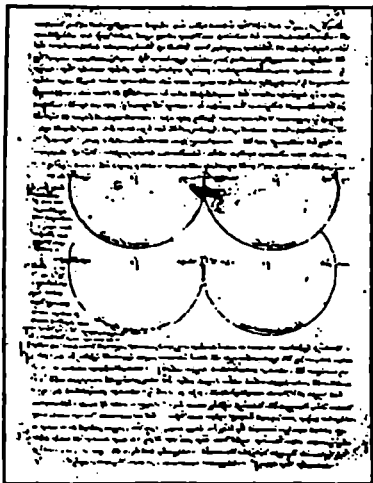
ვემდებარება და არც საჭიროებს), რამდენადაც ის, რომ ელი-
ნური (პლატონისა და პროკლეს) ფილოსოფია არათუ ეწინააღმ-
დეგება ამ ჭეშმარიტებას, არამედ მასთან გარკვეულწილად
თანხმობაშია, და ამდენად, ამ ფილოსოფიას სრული უფლება
აქვს არსებობისა ღმრთისმეტყველების გვერდით, როგორც მის
აუცილებელ შემადგენელ ნაწილს.

ნიშანდობლივია, რომ იმ დროს, როდესაც იოანე პეტრიწი
განმარტავს და ასწავლის პროკლეს „თეოლოგიის საფუძე-
ლებს“, ბიზანტიის სამეუფო ქალაქში, კონსტანტინოპოლში,
XII საუკუნის შუა წლებში კომნენების დინასტიის იმპერატო-
რის, მანუელ კომნენეს დავალებით ნიკოლოზ მეთონის ეპისკო-
პოსი (რომელმაც მოამზადა კონსტანტინოპოლის 1152 წლის
კრება სოტირიხოსის წვალების წინააღმდეგ) წერს „მხილებას“
პლატონური ფილოსოფიის, პროკლეს ამავე ტრაქტატისა, „რათა
მან არ მოაქციოს მკითხველნი ცრურწმენის გავლენის ქვეშ და
არ მიდრიკოს ჭეშმარიტი რწმენის შეურაცხყოფისკენ“. რო-
გორც ჩანს, მიზეზი ქართველთა და ბერძენთაგან დევნისა,
რომელზედაც იოანე პეტრიწი გულნატკენი ჩივის თავისი „განმარ-
ტების“ ე.წ. ბოლოსიტყვაობაში, არის სწორედ ის „საცთური“,
ნიკოლოზ მეთონელს რომ აშფოთებს. არ არის გამორიცხული,
რომ იოანე პეტრიწის ბერძენთაგან დევნა სწორედ ნიკოლოზ
მეთონელის ეპისკოპოსობის ხანაში (XII ს. 40-50-იან წლებ-
ში) მომხდარიყო, როდესაც ბიზანტიაში ახალი ძლიერი ტალღა
წამოვიდა პროკლეს ფილოსოფიით გატაცებულ მოაზროვნეთა
დევნისა. პროკლეს თხზულების პეტრიწისეული თარგმანისა და
განმარტების XIII საუკუნის ხელნაწერის ერთ-ერთი მინაწერის
ავტორი (შესაძლებელია, ნუსხის გადამწერი) წუხს თავისი
მოქმედების გამო და აფრთხილებს მკითხველს: „რასა ვწერ,
ანუ რასა გლახ-ემოქმედებ. წარმოესიტყუაე ყოველსა ძალსა
ქრისტეს მიერ. ამის წიგნისგან წარწყმდა სამგზის წყეული
არიოზ, არამედ ამისგანვე განათლებულთა სამგზის მოიგეს
ღმრთისმეტყველებისა სახელი: დიდთა ბრძენთა დიონოსი და
ღრიღორი და ვასილი და სხუათაცა ვიეთმე. ზოლო შენ გონე-
ბაჲ განწმედილი მოიგე ღმრთისა მიმართ და საზღვართა მამა-
თა წმიდათასა ნუ გარდაჰკვლინდები და არა საცთურ-გექნესო“

(H 1337, l v). როგორც შალვა ხიდაშელი აღნიშნავს, მიუხედავად ამ ანაქრონიზმებისა, რომლებიც ამ მინაწერშია დაშვებული, მისი ავტორი, როგორც ჩანს, საკმაო სიღრმით ერკვევა ანტიკური ფილოსოფიისა და ქრისტიანული თეოლოგიის დამოკიდებულებაში, რომელიც ახასიათებდა შუა საუკუნეების სქოლასტიკას და ქართულ თეოლოგიურ აზროვნებასაც. განსაკუთრებით ეფრემ მცირის შემდეგ: პლატონური, კერძოდ, პროკლეს ფილოსოფიის შემოტანა შუა საუკუნეების აზროვნებაში „წარწყმდის“ მიზეზიც შეიძლება გამხდარიყო და დიდი ღმრთისმეტყველების სახელის მოგებისაც. თუ „საცთურ გექმნა“, სამგზის წყეული არიოზის მსგავსად წარწყმდებიო: შემთხვევით არ ახსენებს აქ ავტორი არიოზის სახელს. როგორც ცნობილია, არიოზის წვალება ორიგენეს ტრინიტარული სუბორდინაციონიზმიდან მომდინარეობდა და წმ. სამების ჰიპოსტაზების იერარქიულობას აღიარებდა (კონსტანტინოპოლის V მსოფლიო კრებაზე დაგმობილ იქნა ორიგენეს ის მოძღვრებანი, საიდანაც გამოვიდა არიოზის და სხვა ერეტიკოსთა წვალებანი). ორიგენესა და არიოზის „ღელვანი“ აშფოთებს ამ თხზულებასთან დაკავშირებით XVII საუკუნის დასასრულის ქართველ საეკლესიო მოღვაწეს, მთავარეპისკოპოს ტიმოთე გაბაშვილსაც, რომელიც სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, რომ, ვინც გულისხმისყოფით და მართლმადიდებლობით წაიკითხავს პროკლესა და პეტრიწის თხზულებას, ის დიდ „საღმრთისმეტყველო ხედვებს“ აღმოაჩენს მასში, ხოლო, ვინც ზერულედ და უგულისხმოდ გამოიძიებს, მას არიოზისა და ორიგენეს მთხრებლში ჩაჯარდნა ემუქრება.

მაგრამ, როდესაც ვლადპარაკობთ იოანე პეტრიწის მიერ მოხმობილ ანალოგიებზე ერთისა - მამა ღმერთთან, ნამძვილმყოფისა - ძესთან, სამარადმყოფს უძრაობისა და იგივეობრიობისა - ჟამისქვეშეთა მარადიულ დენასა და ციკლურ მოძრაობასთან, მთელისა და მისი ნაწილების მთელში „შეურევნელი“ ერთობის (იხ. თესლიისა და მცენარის მაგალითი, „განმარტება“, თ. 1) შესახებ და სხვ. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს ანალოგიები ფილოსოფიურ კატეგორიებსა და ხედვებთან მოხმობილია იმისათვის, რომ მოწაფეს, მსმენელსა თუ, საერთოდ, „გამგო-

ნეს“ (შემშეცნებელს), რომელსაც მთელი განმარტების მანძილზე მიმართავს იოანე ფილოსოფოსი, ადამიანის გონებისათვის მისაწვდომი „სიტყვიერი“ შესაძლებლობების ფარგლებში გააგებინოს, აუხსნას თუ გაუხსნას ამ საყოველთაო მიზეზის ზესთმდებარეობა, ერთარსება წმიდა სამების ჰიპოსტასების შეურეწელი ერთობა, მარადისობის ზედროულობა და საერთოდ, მიახლოებითი მაგალითებით შეუქმნას პოზიტიური წარმოდგენა იმ, ადამიანური გონებისათვის მიუწვდომელი, ზესთგონიერი, შეუცნობელი და წარმოუსახველი (მიუწუთო, უცნაური, უოცნო) ერთის - ღმერთის ზესთაობაზე, რომელიც განსჯასა და დასაბუთებას არ ემორჩილება და მხოლოდ ჭეშმარიტი რწმენის (სარწმუნოების) ნეტარებით განიცდება. კარგად ამბობს მ. გოგიბერიძე, რომ პეტრიწისათვის ღმერთს „დამტკიცება არ სჭირია, არამედ ცხადყოფა“. ამიტომ, ერთადერთი, რაც შეუძლია ფილოსოფოსს თუ თეოლოგს შესთავაზოს გამგონეს ანუ შემშეცნებელს, ეს არის ის, რომ „ხატთა მიერ ანუ იგავთა მიერ“ მიაწოდოს ცოდნა ზესთგონიერი სოფლის შესახებ: ე.ი. კი არ დაუსაბუთოს, არამედ უჩვენოს, ცხად-უყოს მაგალითებით, სა-

პროკლე დიადოხოსი, „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნი“ (H 1337, XIII ს.)

ხეობით, ანალოგიებით: რადგანაც ის ზესთაგონიერი მარადმყო „დაუზესთაედების ყოველთა მონაგონსა, არამედ ანუ ხატთა მიერ, ანუ იგავთა მიერ მეცადინეობს სული ცნობად მის უოცნოესათეს და სწყურის მისდამი“ (თ. 51). მაგრამ „გამგონეს“ უნდა ახსოვდეს, რომ „მუნამ ყოველი დაიპყრეს იგავის-იგავთა, ხოლო აქამ - ხატთა და ხატის-ხატთა, რამეთუ ხატნი ყოველნი - იგავთანია ხატ“ (თ. 50). ამიტომ ეს ანალოგიები იგივეობრივად კი არ უნდა გავიგოთ, არამედ „იგავებრივად“ და „ხატებრივად“. ესენი, როგორც შესანიშნავად განმარტავს იოანე ფილოსოფოსი, „იგავად ოდენ ესახეებიან და ეიგავებიან მას ერთებრივსა რიცხუსა და ზესთაობასა ერთისასა, ამისთვის... რამეთუ... ზესთა ძეს ესე ყოველსა არსებასა და ძალსა“ (თ. 1).

„შუენიერ ხედვათა“, პლატონურ ფილოსოფიურ მოძღვრებათა და „აქათა“ (ამქვეყნიური არსის) მაგალითებისა და ანალოგიების მოშველიებით პეტრიწი აღწევდა პოზიტიური წარმოდგენის შექმნას „მუნამ“-ზე – ზესთა სოფელზე, ღმერთზე, ოღონდ ისე, რომ მკვეთრად მიჯნავდა მათ ერთმანეთისაგან. ასე მაგ., პროკლეს ტრაქტატის პირველი თავის ძირითადი თეზისის („ყოველი სიმრავლე ეზიარების რაიმთავე ერთსა“) განხილვისას იოანე ფილოსოფოსი თესლისა და მარცკლის მაგალითების მოხმობით ნათლად ხსნის, თუ როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ სიმრავლის მთლიანობა (ყოვლობა) ერთში არა შერწყმული სახით, არამედ როგორც შეურევნელი ერთობა. ამით იგი მიახლოებითს წარმოდგენას უქმნის თავის მსმენელს, მოსწავლეს, „გამგონეს“ სამგვამოვნების შეურწყმელ, „შეურევნელ“ ერთობაზე. ან თუნდაც, მაგ., ციური სფეროს არსებითი იგივეობის, მარადიულობის (რაც მის ციკლურ, განმეორებად მოძრაობაში გამოიხატება) შედარების გზით მარტივ, ღვთაებრივ მარადისობასთან (რაც უცვალელებლობასა და უძრაობაში მდგომარეობს), ამ ორ უკვლავებას, მარადიულობას შორის არსებითი სხვაობის ცხადყოფა მოსწავლისათვის შესანიშნავი ნათელი მსჯელობით: „ცისამ – გარდასრული შეეკრვის მომავალსა და ერთეულებების მას, და დასასრული მისი დასაწყის და დასაბამ იქმნების სხუსა და ჰკიეს იგი უკუღვად და დაუკსებულად, მაგრა კუალად და კუალად და არა მარტივად უკუღვად, რამეთუ მარ-

ტივი უკუდავებაჲ უქცევ და უცვალებელ არს, ხოლო ცის-შორისი უკუდავებაჲ ქცევით და კუალად და კუალადითა არს, რამეთუ ვითარ მოქმედებანი, ევრეტა-და არსებანი“ (თ. 50). ასე წერთნის და ავარჯიშებს იოანე ფილოსოფოსი მოსწავლის გონებას, რათა მან შეძლოს, ანალოგიის გზით *მიახლოებით* მისწვდეს მიუწვდომელს, წარმოისახოს წარმოუსახველი, შეიცნოს შეუცნობელი.

ამგვარად, იოანე პეტრიწმა სახარებასა და, ამავე დროს, ფილოსოფიური ცოდნის საფუძველზე მდგარი, წმ. მამათა გაკ-ვალული გზა აირჩია, განსხვავებული თავისი დროის ბიზანტიელი სქოლასტიკოსი თეოლოგებისაგან: ეს იყო ანალოგიის გზით ჩვენების მეთოდი, რომელსაც იგი ღმრთისმეტყველებისას მისდევდა და არა ლოგიკური დასაბუთების მეთოდი, რომელსაც ბრწყინ-ვალედ ფლობდა და იყენებდა ფილოსოფიურ კატეგორიებზე მსჯელობისას. ანალოგიის პრინციპის გამოყენებისას კი იოანე ფილოსოფოსი არ შეიძლებოდა მისუღიყო მწვალებლობამდე, რადგანაც წინაპირობა მისი ანალოგიისა არის ხატის, ანარეკ-ლის გაგება და არა იდენტურობის, იგივეობრიობის ხედვა.

იოანე პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეორე მეთოდს - „თან-შესიტყვის იძულებითი კანონების“, ანუ ლოგიკური გზით შე-მეცნების გზას, ძირითადად აპოფატიკურ მეთოდს, ასევე არ მიუყვანია იგი დოგმატების ეჭვქვეშ დაყენებამდე და რყევამდე, რადგანაც მისთვის ამოსავალია დებულება - *ერთი უზესთაე-სია, უზესთმდებარეა* - უპირობოა: აქედან ამოსვლით აგებს იგი თავის აპოფატიკურ ღვთისმეტყველებას.

დასაბუთების ამ გზაზე იგი მკაცრად იცავს არისტოტელეს სილოგიზმის „*იძულებითს*“ კანონებს, რომელთა გარეშეც, მისი აზრით, შეუძლებელია რისამე შემეცნება სიტყვიერი, ლოგიკუ-რი გზით, მაგრამ რომლებიც „*ვერ კმა-არან*“ და წყვეტენ მოქმედებას, როგორც კი დასაბუთება მიაღება დასაბამს - ზესთეროს, რადგანაც „*ზესთერთის ნათხზთა ვერ კმა-ეყოს აღმოჩენაჲ* (დასაბუთება), *რამეთუ არიან ღმრთიებრ მთენარე*“ (თ. 101), ანუ ღვთაებრივი დამაბრმავებელი ნათელით არიან „*გაბრწყინებულნი*“ („*განმარტება*“, 101; შდრ. პლატონი, „სო-ფისტისტი“, 254 b) და ამიტომ „*ანუ ხატთა მიერ, ანუ ივავთა*

მიერ მეცადინეობს სული ცნობად მის უოცნროსათყს და სწუერის მისდამი“ („განმარტება“, თ. 51). ე.ი. მისი აზრით, ამ სწუეროს მიწველობა მხოლოდ ნიმუშების, ანალოგიების გზით თუ შეიძლება, ანუ δειξι-ის (ჩვენების) გზით და არა ἀποδειξι-ის („აღმოჩენის,“ ანუ დასაბუთების) გზით. თუ ლოგიკური კანონების მეშვეობით დასაბუთების გზაზე გონებითი წვედომისას „წრე დასაბუთებაში“ დაუშვებელია („ურთიერთასი ძრუენებლობაჲ საგობელ არს ფილოსოფოსთა მიერ: ამონიოს ერმიასი, S-2562, 166r), „სამარადმყოზ“ სწუეროსათვის იგი კარგავს თავის მნიშვნელობას, რადგანაც ეს უკანასკნელი გონიერ სწუეროს მიღმა („იმარება“), ზესთაგონიერია. შეუცნობადი, „უცნო“ ერთის დასაბუთებისათვის (ანუ „აღმოჩენისათვის“) რომ არისტოტელეს სილოგიზმის კანონები უძღურია, პეტრიწის აზრით, ეს პროკლემ აჩვენა: „თუთ არისტოტელის მიერ შესიტყვიითთა კანონთაჲთ ჩემბული სიმართლე, რომლითა ურღუევედეს ჰლატონს პერიპატოელნი, განაცხადა და უძღვმო-ყო“, – წერს იგი თავისი ნაშრომის წინასიტყვაობაში.

იოანე პეტრიწის, ისევე როგორც პროკლეს, დასაბუთების გზაზე ამოსავალია და ურყევი დებულება: „ერთი უზესთმდებარება“, „არა არს სხუაჲ უპირველესი ერთი – უზადო, წმიდა, ზესთმდებარე თუთერთისას“ და ამ თეზისს ეფუძნება მთელი მისი შემდგომი მსჯელობანი: იმიტომ, რომ „იყოთ თუ სხუაჲ უპირველეს, ვერ-სადა ჰპოვონ არსთა თყსი მისჯდგოა“. და ასე, ყველა შესაძლებელი საწინააღმდეგო აზრის დაშვებისა და მისი უარყოფის გზით („ეეს შეუძლებელ და უკამსო“... „არამედ ესე უჯერო და შეუძლებელ“...) იოანე პეტრიწი, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „საღმრთისმეტყველო კანონთაებრ“, „თანგანელის (გამომდინარეობის) წესით“ „ფრიად ცხადად“ აჩვენებს, რომ „არ-ვინაჲ ერთი სიმრავლისაგან, არამედ სიმრავლე ერთისაგან“, რომ „ბუნებითსა ერთსა, რომელ არს თუთერთ, არა-რაჲ არს უპირველეს.“ ამგვარად, თვით ამ ერთის საფუძვლად აღებული, ანუ როგორც თვითონ ამბობს, „შეწევნითა თუთ მის ერთისაჲთა, უმზილებელთა აღმოსაჩენთა (უცილობელი საბუთების) მიერ“ აჩვენებს იგი ზესთმდებარეობას ერთისა („განმარ-

ტება“, თ. 1). ყოველივე ამის ჩვენებას მოსწავლეთათვის იგი ახერხებს ხან რიცხვთა მაგალითების მოხმობით, ხან ერთმანეთისაგან გამოდინარეობის, ხან შეერთებისა და გაყოფის, ხან საზღვრისა და უსაზღვროობისა, ხან კი თვით ზესთმიზეზის კვლევის გზით. უსაზღვროობისა და უმიზეზობის უარყოფის უჯერობასა და შეუძლებლობას იგი კვლავ ერთის დასაბამობისა და ზესთმდებარეობის აღიარებამდე მიჰყავს: „ბუნებითსა ერთსა, რომელი იყოს თეთერთი, არააა არს უპირველეს. და თქუას თუ ვინმე, არსო უპირველესი, იყოს ვიდრემ სხუაა სხესა უპირველეს და არასადა კპოო ერთი დასაბამი და მისადგოა არსთაა, არამედ უსაზღვრო და უმიზეზო, რომელ-უსე შეუძლებელ, რომლისათესცა არ ეგების, თუმცა პირველ ერთისა იყო ერთი, და არცა პირველ სიმრავლისა შედგმაა რამისა-ვე, ანუ ერთქნაა, თენიერ ერთისა“ (თ. 1).

უსაზღვროობისა და დაუსაბამობის უარყოფით იოანე პეტრიწი უპირისპირდება იოანე იტალოსის ერთ ძირითად დებულებას (იმ თერთმეტი ბრალდებიდან, რომელიც ამ უკანასკნელს წაუყენეს საეკლესიო სასამართლოზე). კერძოდ, მატერიის უსასრულობის, დაუსაბამობის შესახებ, რაც ეჭვქვეშ აყენებს ტრადიციად ქცეულ მოსაზრებას იმის შესახებ, თითქოს იოანე პეტრიწი ყოფილიყოს იტალოსის უერთგულესი მოწაფე და მიმდევარი. ხოლო, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ იგი იმათ საწინააღმდეგოდ, ვინც ორი საწყისის სუბსტანციურობას აღიარებს (მანიქეველნი და სხვ.), საგანგებოდ ასაბუთებს ერთი საყოველთაო მიზეზის, კეთილის არსებას და ბოროტის უარსობას (იხ. „ბოლოსიტყვაობა“), რაც ასევე ეწინააღმდეგება იტალოსის ერთ-ერთ ძირითად დებულებას. ორი საწყისის სუბსტანციურობაზე, ვარაუდი პეტრიწის, როგორც იტალოსის ერთგული მოწაფის შესახებ, ეჭვქვეშ დგება და ეს საკითხი, ვფიქრობთ, ჯერ კიდევ შესწავლასა და დასაბუთებას მოითხოვს. თუმცა ზემოთქმული არ გამორიცხავს იმას, რომ პეტრიწი იყო მანგანას აკადემიის მსმენელი და პსელოსივით გატაცებული იყო ანტიკური ფილოსოფიით, „ღმრთივი პლატონით“, რომელსაც იგი „ღმრთისმეტყველების ძირონს“ უწოდებს, განსაკუთრებით კი პროკლე დიადოხოსით, ამ „პლატონური ფილოსოფოსით“, რომელიც მას

ანტირესებსდა, როგორც მონოთეისტური ფილოსოფიური მოძღვრების ავტორი, რომლის ძირითადი თეზისიც: „ყოველი სიმრავლე ეზიარების რამთავე ერთსა“ – „უკუნ არღუევს ყოველთა, რომელთა დასხნეს დასაბამნი მრავალნი და შეშა-ლეს საუკუნესა შორის დამყარებული წესი“ (თ. 1).

ამგვარად, ღვთისმეტყველებისას პეტრიწი ამჯობინებს ჩვენების, ნათელყოფის, სახეებისა და მაგალითების გზას და არა სილოგიზმის მეთოდს (რომელსაც წარმატებით იყენებს ბუნებითი, ანუ ფიზიკური და ფილოსოფიური კატეგორიების შესახებ მსჯელობისას). ვფიქრობთ, სწორედ ამით განსხვავდება იგი თავისი დროის რაციონალისტური მიმართულების ბიზანტიელი თეოლოგებისაგან, რომლებიც სილოგიზმის კანონებით სვლისას, ლოგიკური არგუმენტაციის გზაზე აუცილებლობით მიდიოდნენ დოგმატიკის უარყოფამდე. მაგ., იოანე იტალოსი, რომელიც დასაბუთების გზით მიღებულ დანასკვს დოგმატიკებზე მაღლა აყენებდა, მივიდა ორი საწყისის დოგმატიზების მოთხოვნამდე, მატერიის უსასრულობის აღიარებამდე (იხ. იოანე იტალოსის ტრაქტატები, გამოსაცემად მომზადებული გრიგოლ წერეთლის მიერ, 1966 წ. თბილისი); ევსტრატე ნიკიელი – წმ. სამების დანაწევრებამდე და სუბორდინაციონიზმამდე; სოტირიზოს პანტე-გენოსი – არსებისა და პირის აღრევამდე და სხვ. ეს უკანასკ-ნელნი დოგმატიკებზე მსჯელობისას სილოგიზმის „იძულებითი კანონებს“ უმორჩილებდნენ მათ. ამიტომ იყო, რომ თომა აკვი-ნელი, ითვალისწინებდა რა შუა საუკუნეების პოლემიკის გამოც-დილებას, არჩევდა ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელი ჭეშმა-რიტებების (სამების დოგმის, განხორციელების საიდუმლოს, სამყაროს წარმოქმნის) განსჯის გზით დასაბუთებისათვის თავი აერიდებინათ, ხოლო უფრო ადრე კი ზემოთ უკვე ნახსენები ცნობილი ბიზანტიელი ეგზეგეტი, იოანე პეტრიწის თანამედრო-ვე, თეოფილაქტე ბულგარელი თავის განმარტებაში „იოანეს თავის სახარებისა“ წერს: „და, თუ ვითარ შეეკრა სხეულსა სიტყუაჲ ღმრთისაჲ, ამისი უკუე გუარისა განქსნაჲ შეუძლე-ბელ“ (A 52, ფ. 10r). იოანე პეტრიწი მიჰყვებოდა წმიდა მამათა გზას, რომლებიც არჩევდნენ ელაპარაკათ არა დასაბუთების, პეტრიწის ტერმინით – „აღმოჩენის“, არამედ „ჩვენების“ ენაზე.

ჯერ კიდევ ნეტარი კლიმენტი ალექსანდრიელი აღნიშნავდა, რომ, რამდენადაც დასაბუთება (პეტრიწის ტერმინით - „აღმოჩენა“, *ἀποκάλυψις*) არის საგნის ლოგიკური გზით გამოვლინება, იგი არ გამოდგება ყოველივეს დაუსაბამო დასაბამის მიმართ. პატრისტიკულ აზროვნებაში ღვთის მყოფობა (გება) არ ექვემდებარება დასაბუთებას (ანუ „აღმოჩენას“), მისი დასაბუთება („აღმოჩენა“) კი არ ხდება, არამედ „ჩვენება“ (*δεδείχθη*). მაგრამ როგორ შეიძლება ჩვენება იმისა, რაც უხილავია, წარმოუსახველია („უოცნოა“)? - მხოლოდდამხოლოდ მისგან წარმოარსებულთა - ანუ ფიზიკური არსის ანალოგიების გზით, ისევე, როგორც ფერწერული თუ ფრესკული ხატები არის გამოვლენა და ჩვენება უხილავისა და დაფარულისა. ანალოგიის გატარების უფლებასა და საფუძველს კი პეტრიწს აძლევდა ღვთის სიტყვა „შესაქმიდან“: „*ექვანთ კაცი ხატისაჲრ და მსგავსისა ჩუენისა*“ (დაბ., 1,26), რაც საფუძველად დაედო საეკლესიო მოძღვრებას ადამიანის ღვთის ხატის მიხედვით შექმნის შესახებ (კლიმენტი ალექსანდრიელი: „*ხატი ღმრთისაჲ არს სიტყუაჲ ღმრთისა, ხოლო ხატი სულისა - გონებაჲ კაცობრივი*“). ამიტომ, რომ ფილოსოფიურ ხედვათა განმარტებისას იონე პეტრიწი ხშირად ღვთის, უფლის, ქრისტეს შეწვევას ითხოვს: „*რომელი-ესე თუთოეული თესსა ადგილსა განეჰმარტოთ შეწვენითა პირველისა სიტყუსა უფლისა ქრისტესითა*“ („განმარტების“ წინასიტყვაობა); „*თანადგომითა პირველისა სიტყუსაჲთა გონებაჲ ამის თავისაჲ კეთილნადებ იქმნა*“ (თ. 5); „*უფლისა მიერ განეჰმარტოთ ესე*“ (თ. 5); „*რათა მოვიდეს ჩუენდა ქრისტეს-მიერ პრობითაჲ*“ (თ. 17). ღვთის შეწვევით აპირებს იგი „*ნიეთისაგან მოუხებელი ღმრთისმეტყველების წარმოყენებას*“ („განმარტების“ „ბოლოსიტყვაობა“) და სწამს, რომ ქრისტე მისი საღმრთისმეტყველო ხედვების მაცხოვრებელია (ხედვათა ჩემთა მაცხოვრებელი, *იტყეს კმა*: „*ნუ წინადაფუნად*“ („განმარტების“ „ბოლოსიტყვაობა“).

ამგვარად, შემეცნების იმ ორი მეთოდიდან, რომელსაც იონე პეტრიწი თავის მოსწავლეებს აცნობს „განმარტების“ შესავალ ნაწილში, პირველი - სულითი შემეცნების გზა (*διδασκεία - მიღმოგონება*) დისკურსიული, განსჯის მეთოდი, მისი აზ-

რით, ღოგმატურ ღვთისმეტყველებაში საკმარისი არ არის. მეორე გზა – *გაგონების*, ანუ მარტივი წვდომისა, ერთბაში განათების გზაა, როგორც მზე რომ ამოვა და მისი სხივებიც – შარავანდნი - „*უფაზოდ და მიუღრგაკელად დაჰფარვენ ყოველსა*“. ეს გზა ყველასათვის როდია მისაწვდომი. მაგრამ ფილოსოფიურ ხედვებში გაწაფვის მსურველ მოსწავლეთათვის ზესთაგონიერ სამყაროზე პოზიტიური წარმოდგენის შექმნისა და მიახლოებითი ცოდნის მიღების მესამე გზა არსებობს - ესაა გონიერი ხედვების მაგალითად მოხმობა, ანალოგიის გზა, რომელსაც წარმატებით იყენებს იოანე პეტრიწი თავის მსმენელთა და მოსწავლეთათვის დაწერილ „განმარტებაში“. აქ არ შეიძლება, არ გაეიხსენოთ წმ. მაქსიმე აღმსარებლის მიერ მაგალითის მნიშვნელობის განმარტება: „*მაგალითი მეცნიერებაა არს ხედვისებრიობისა მიერ ყოვლითურთი, საღმრთოთა სიტყუათა მისაწვდომელი ბუნებისაჲ, შეცვაჲ მოგონებისა უაღრესსა გამოჩინებასა მქონებელი... მაგალითი – შემეცნების დასაბამსახეობისაჲსა არს მწუენებლობითი მოსაგონებელთაჲ... ყოველი აქაჲ მეცნიერებაჲ, მაღალთაჲთ თანაშეტყუებული ყოფადისა მიმართ; მაგალითი არს, მსგავსებასა ჭეშმარიტებისასა და არა თუთ მისებრსა შემტკიცებულებასა მქონებელი, გამოჩინებად გულვებადისა ჭეშმარიტებისასა... მეცნიერებისებრთა საზისდასაბამთა გამომაჩინებლობითი არს მაგალითი... მაგალითი მხედველობისა წარმოადგენს საიდუმლოსა...“ (K-14, ფ. 58v).*

პეტრიწის ღვთისმეტყველების მეთოდი დამყარებულია ორ თვისებრივად განსხვავებულ სფეროთა შორის მიმართებათა მსგავსებაზე (იგავებრივობაზე, მაგრამ არა იგივეობაზე), რადგანაც მხოლოდ ანალოგიის გზით შეიძლება დადგინდეს კავშირი იქ, სადაც სხვადასხვა კატეგორიებს დაქვემდებარებულ საგნებსა და მოვლენებთან გვაქვს საქმე. ამ გზით ცდილობს იგი გონებასა და რწმენას შორის იმ წინააღმდეგობების დაძლევას, რომლის წინაშეც აუცილებლობით აღმოჩნდებოდნენ ხოლმე მისი დროის თეოლოგები რაციონალისტური მეთოდით ღოგმატების განხილვისას, რამაც შუა საუკუნეების მოაზროვნეები საბოლოოდ „*ორმაგი ჭეშმარიტების*“ აღიარებამდე მიიყვანა.

ამგვარად, გელათის აკადემია წარმოადგენს უმნიშვნელო-

კანეს ეტაპს ქართული თეოლოგიური აზრის განვითარების გზაზე. იგი იყო შუა საუკუნეების „სქოლასტიკური“ (ამ სიტყვის მაღალი გაგებით) საგანმანათლებლო კერა, რომელიც წარმოადგენდა XI-XII საუკუნეების ბიზანტიური თეოლოგიურ-ფილოსოფიური სააზროვნო გარემოს პროექციას ქართულ ნიადაგზე და იღვა ამ მაგისტრალურ გზაზე, რომელსაც შემდგომ ასცდა ბიზანტია, ხოლო უფრო მოგვიანებით გააყვა ევროპული მაღალი სქოლასტიკა. მაგრამ მიუხედავად თავისი დიდი მისწრაფებებისა და მის მიერ შექმნილი უზარმაზარი ლიტერატურული პროდუქციისა, ეს იყო პატარა კუნძული - ჩიხი, რომელმაც ბიზანტიის დაცემის შემდეგ თავისი გეოპოლიტიკური ვითარების გამო კავშირი ვერ დაამყარა ევროპულ კულტურულ სამყაროსთან და ამიტომ ვერ ჩაერთო და ვერ გაბთლიანდა იმ საერთო პროცესში, რომელიც ევროპული რენესანსის სახელითა ცნობილი.

გელათის სალიტერატურო სკოლა მნიშვნელოვანი ეტაპია ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური და საერთოდ, მეცნიერული ენის განვითარების გზაზე. ამ სკოლაში შემუშავდა თეორიული საფუძვლები ზუსტი, ადეკვატური თარგმანისა და ქართული ფილოსოფიური ენისა, დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიური ენა და სტილი, საფუძველი დაედო ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ფორმალურ-სემანტიკურ სისტემას, რომლის პრინციპების აბუშავება და გააქტივება აუცილებელ საჭიროებად გვესახება დღეს ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ენის შემდგომი განვითარებისათვის.

სწორედ ამ ენის შექმნას გულისხმობდა თავის გეარ-ტომის ხალხისათვის, ქართველთათვის, იოანე პეტრიწი, როდესაც წერდა: „არა ვეც რული თუალთა ჩემთა, არცა სასუენი წაბთა ჩემთა, ვიდრემდის არა მომხედნა მე გონებითმან ცისკარმან და ... აღვიშურვე ტომისათვის გუართა ჩემთასა მე მიღძობაჲ ენისაჲ გაღვესებული და მესხუეჲ მდაბრიონთაგან“. სულხან-საბა ორბელიანმა, ანტონ კათოლიკოსმა და, საერთოდ, XVIII ს.-ის მოღვაწეებმა დაინახეს და დააფასეს იოანე პეტრიწის ეს ღვაწლი, როდესაც მას უწოდეს „მამზევებელი და მადღევებელი ენისა ჩუენისა“, მის ენას კი - „გემოანი და საწადელი“.

გელათის 900 წლის იუბილეასათვის

რუბრიკას უძღვება აკადემიკოსი დამანა მელიქიშვილი

ხსენება ქართველთა კეთილმორწმუნე მეფისა თამარისი წელიწადში ორჯერაა დაწესებული: ერთხელ უძრავი დღესასწაულია, 14 (1) მაისს, მეორე კი გარდამავალი, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში აღდგომიდან მესამე კვირას (წელს 7 მაისს დაემთხვა) იღვესასწაულება, როდესაც მოიხსენებან მცხეთურის მსახურებაში განსაკუთრებით გამოჩენილი, გენუსაქებელე დედანი: მარიამ მავღალინელი, მარიამ კლეოპასი, სალომე, იოანა, მართა და მარიამი, სუსანა და ასევე, მართალი იოსებ არიმათიელი და ნიკოდიმოსი (მარკ. XV, 43-47; XVI, 1-8). ამით ხაზგასმულია ის განსაკუთრებული ღვთისმოსაობა და ღვთისმსახურება, რომლითაც გამოირჩევა წმ. თამარის, როგორც მეფის და როგორც ადამიანის მთელი ცხოვრება და მოღვაწეობა. სწორედ ამ თვალით დანახული წმ. თამარის სახე იკვეთება მისი ზეობისა და მოძღვენო ხანაში გელათის ლიტერატურულ სკოლაში შექმნილ ქართული საისტორიო მწერლობის ბრწყინვალე ძეგლში: „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და ბასილი ეზოსმოძღვრის სახელით ცნობილ „ისტორია მეფეთ-მეფისა თამარისაში“.

კეთილმორწმუნე მეფე თამარი

„მეცა ესრეთ ყაწყო ამის თამარისა, სამგზის სანატრელისა და სამებისაგან ოთხებად თანაღზევებულისა, რომელი ეთეროან იქმნა კელმწიფეთა შორის“ („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“).

„ესე თამარ შვილ იქმნა მშობელთა ძირ-რტოებათა შესატყვისთა და შეზავებულთა. ვითარ საცნაურ არს, ხე – ნაყოფისაგან და ნაყოფი – ხისაგან: დავითიანთაგან და ხეასროიანთაგან და პანკრატონიანთა, რომელთა სახელი უფროს მზისი იცნობებოდა“ („ისტორიანი და აზმანი“).

მამა წმ. თამარისი იყო გიორგი, მეფეთა მეფე, ძე დიმიტრი მეფისა, „აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთისა მეციხოვნისა და ზღვართა დამდებელისა და ზღვიდან ზღვამდე მკყრობელისა“. ხოლო დედა იყო ასული ოვსთა მეფის, ხუდდანისი, სახელით ბურდუხან, თვით მზე მზეთა მშვენებითა, მართალთა მოყვარე და ბრალეულთა მწყალობელი, „რომელი ჰმატდა სიკეთესა დედათასა სხვთა ყოვლითა, გარნა თამარის დედობითაცა“. ამით შეიღი არა ესეთ და ამიტომ მწუხარე იყვნენ უშვილოებისათვის. მერმე ინება ზეგარდამო ღმრთის მოწყალებამ და „იშუა მათგან ქალი ქმნილკეთილი, ყოვლითურთ უნაკლულო და შესატყვისი. ამას დაარქუა სახელი - თამარ“ (ბასილი ეზოს-მოძღვარი).

ბურდუხან დედოფალს ძილში ეჩვენა, რომ მისი ასული, თამარი, ქვეყნის გეარგვინოსანი მეფე გახდებოდა:

თამარს უამბო დედამა: შეიღო, სიზმარი ენახეო,
საწუთროს ჯამში ჩაეხედე, სოფელი დაეირახეო,
შენ იყო მთელი ქვეყანა, შეუგებით შეინახეო.

შეიღი თუ რვა წლისა იყო წმ. თამარი, როდესაც გიორგი მეფემ თავის თანამოსაყდრედ აკურთხა:

შეიღი წლის ქალი მობრძანდა
თამარი დედუფალია,
ჩიქილა გადაიქნია,
გადააქანა ზღვანია,
შუა ზღვას ჩადგა სამანი,
არ გადამაცილდეს ცვარია!

გავიდა ხანი, „შემდგომად ამისა დღეკეთილობისა და სვესრულობისა, მოიწია თანანადები სოფელსა ამას შინა... და მიიცვალა დედოფალი ბურდუხან, დედა თამარისი, სწორი ღმრთისა დედისა...“ „გარდახდეს... წელნი რაოდენნიმე და გარდაიცვალა მეფე გიორგიცა და იქმნა გლოვა და მწუხარება უზომო“...

რა ესმა ეს „სამშნათობიერსა მეფეთმეფისაგან მეფედქმნულსა თამარს ქალაქსა შინა ტფილისს, საჯდომსა მათსა, ციხესა ისანს, ყოვლითურთ სამოთხის მსგავსი სამყოფი იქმნა მსგავს ჯოჯოხეთისა და შუებათა წილ და სიმღერისა აზხდის ქმანი ვაუბისა და ტყეებისანი... და თამარი, პირი იგი ეთეროვანი და უკიმირო ჰაერი და უმრუმო ნათელი, შეიზღუდა ბნელითა“ (ს.ისტ. და აზმ.“).

შვიდივე სამეფო შეიყარა და შოახსენეს რუსუდან დედოფალს, თამარის გამზრდელ მამიდას:

„დღეს შენ სწან მშობელთა ამათთა ნაცვალად. და ვინათგან ვხედეთ ყრმასა თამარს გონებითა არა ყრმებრივითა, არამედ მეცნიერითა, ცნობიერითა, გონიერითა და შუენიერითა მომსმენად და პატივისმცემელად შენდა... არქუ მთქუმელმან და მბრძანებელმან, თუ სადა ძმასა თქუენსა და მამასა მათსა დაუსუამს ზეობასა და სიმხნესა შინა მათსა, მუნ კელ-ყოს განბრწყინებად კელმწიფობასა და შარაენდედობასა ტომის-გუარისა თქუენისა... აწ მან კელ-ყოს მეფობასა და კურთხევეითა გურგუნოსან-ყოფად აღვიდეს და ამალდეს და დაჯდეს საყდარსა თუსთა მამათასა აღპყრობითა და აღძღუანებითა ძელისა ცხოვრებისათა და კურთხევეითა მელქიზედეკისათა, რომელი ყო აბრაანის მიმართ და მან დაიპყრნეს კიდენი ქუეყანისანი და მეფობდეს იგი ზღუთი-ზღუადმდე“ (ისტ. და აზმ).

ყოველივე ამის მსმენელმა და მომწონებელმა რუსუდან დედოფალმა უბრძანა და მოახსენა თამარს, მეფესა და დედოფალს, რომელიც პირველსავე ბრძანებასა და შეიდთავე სამეფოთა დიდებულთა აჯას დაემორჩილა.

ეს იყო 1184 წელს. მაშინ თამარი 13-14 წლისა იქნებოდა... მზეთამზე და ნათელი ნათელთა, მზეებრ მაშუქებელი სხვათა, აიყვანეს მამაპაპეულთა ტახტზე, შემოარტყეს ხმალი, დაადგეს გვირგვინი და ყოველმა ერმა და მხედრობამ თამარი აღიარა მეფედ: „და დაჯდა ნებითა ღმრთისათა თამარ მეფედ“:

ღუთისშვილთა ჰყავის წმიდაი, თამარი დედოფალია,
 უფლისა იყო ბრძანება შაირტყას მამის ხმალია,
 მამის სამეფო აიღო; თვითონ ბრძანდება ქალია,
 ხმელეთი თვისად გაიგდო, იმდენიცა აქეს ძალია,
 შუა ზღვას ჩადგა სამანი, სამნივე რკინის სარია,
 სატახტოდ, საბრძანებლად თითონ ხმელს
 გორზე ბრძანია.

„თამარ შუდმნათობიერი იდიდა მისგან, რომელმან წარმოაჩინა და აღმოაჩინა ექუსთა შინა დღეთა ყოველნი არსსაჩენნი და განსუენებად-სცა მეშუდესა“. და იქმნა თამარ ყოველთა მეფეთა შორის უდიდეს, სვიანი და ბედნიერი, ღუთისმორშიში, ტკბილი, სახიერი (ყოველთა კეთილთა თავი ზომ ღუთისმორშიშება და სიმდაბლესა), ეკლესიათა და მონაზონთა მოყვარე, გლახაკთა და მომჩივანთა განმკითხველი, „მზე მზეთა, ნათელი ნათელ-

თა, ტარიგი უმანკო, მსგავსი ქრისტესი, მშვიდითა მით დაეითიანებრითა გონებითა მინდობილი ზენასა მას განგებასა, იმედისა მდებელი წყალობათა მისთა გულმოწყალებთა“ (ისტ. და აზმ.).

თამარმა „სიერცითა გონებისა თვისისათა შემოიკრიბა ყოველივე საღმრთონი და საერონი წესნი და განგებანი. ვერ გაიტაცა იგი ამა საწუთროს საშეებელმა, არცა გვირგვინმა და სკიპტრამ მეფობისა, არცა პატიოსან ქვათა უხვად ქონებამ, არცა სპათა სიმრავლემ, „ვერცა სიმდიდრემ წარიპარა, ვითარ ძუელ-ოდესმე მეფენი მრავალნი“. „ესოდენთა სიმდიდრეთა და გარდარეულთა სიმაღლესა შინა ესრეთ იყო, ვითარცა ყოვლად არარა პქონებოდა და უგლახაკეს ყოველთა კაცთასა შეერაცხა თავი თვისი, მომგსენებელი კმისა ამის: „შიშუელი გამოვედ დედისა მუცლით ჩემითგან და შიშველსა მეგულების წარსლვად“.

გლახაკებისათვის განაჩინა სარწმუნო ზედამდგომელი: რაც კი იყო შინ და გარეთ, მთელი თავისი სამეფოს შემოსავლის ნაათალი გლახაკებს მიეცემოდა „დაუკლებელად ერთისა ქრთილისა მარცვლამდეცა“. და ამას სრულებითაც არ თვლიდა ღვთის წინაშე ქველისსაქმედ.

როგორც კი ჩოცილიდა მარტომყოფობისათვის, მყის აიღებდა საქსოვს, გინდა საკერავს და „ნაშრომსა მას თვისთა კელთასა ხუცესთა და გლახაკთა განუყოფდა თვისითა კელითა (ბას. ეზოსმოძლ.).

საკვირველი უნარი და ძალა პქონდა მთელი ღამე მღვიძარებისა, ლოცვისა, მუხლთდრეკისა და ცრემლით ვედრებისა ღმრთისა მიმართ. ღამით ასრულებდა ხელსაქმარს, რომელსაც გლახაკებს ურიგებდა. ერთხელ ლოცვისა და ხელსაქმისაგან დამაშვრალმა, მცირე ხნით მიიძინა ბუნების წესისამებრ. ამ მცირე მირულებისას იხილა ჩვენებით რაღაც საყოფელი, სახილველად ტურფა და სიკეთელმატებული ადგილი ყვავილთა, ბალახითა და ხეებით გამშვენებული, რომელიც მხილველთათვის საწადელი და სამოთხის დარი იყო. მასში იყო ტახტები, სავარძლები და სკამები, პატიოსნად შემკული ოქროთი და ვერცხლით, პატიოსანი თვალ-მარგალიტით. ამ სამოთხეში შეიყვანეს ჭემმარიტად ღირსი მასში ყოფნისა, მეფე თამარი. იქ იხილა ტახტები და გაიფიქრა თავის გულში: „მეფე ვარ მკურობელი და ჩემი არს უხენავსი და უპატიოსნესი ესე საჯდომი“. და მყის გაემართა იქ დასაჯდომად. მაგრამ წინ აღუდგა ვინმე ნათლითმოსილი კაცი, „უპყრა კელი, მორიდნა“ და უთხრა:

„შენი არა არს საჯდომი ესე, რამეთუ ვერ შემძლებელ ხარ დაპყრობად ამისსა“.

გაკვირებულმა მეფემ უპასუხა:

„ვინ უპატიოსნეს არს ჩემსა, რომელმან დაიპყრას უპატიოსნესი საჯდომი?“

მან კი უთხრა:

„ესე საყდარი შენი დიასახლისისაა, რომლის ხელით მოქსოვილი სამოსელი თორმეტ მღვდელს კმოსია, როცა ისინი „შესაძრწუნებელსა და საშინელსა ტრაპეზსა შეწირვად უსისხლოსა და პატიოსანსა მსხუერპლისა“ წარდგებიან ხოლმე. ამიტომ იგი შენზე უზესთაესია, თუმცა კი შენ მეფე ხარ, საკმარისია შენთვის ეს ღიდება, რადგანაც შენი სამყოფი აქვეა“ და უჩვენა უფრო მდარე და უნდო.

როგორც კი გაიღვიძა, ბრძანა მის წინაშე მოყვანება დიასახლისისა, რომელმაც აღიარა თორმეტი მღვდლისათვის კვართვილონის მოქონება ამის შემდეგ მეფე ვაჭრებისაგან აღუქსანდრიიდან ჩამოტანილი ძატყლისაგან ქსოვდა შესამოსელს მანამ, სანამ თორმეტი სრულ-ყო (ისტ. და აზმ).

ხუცესთა და მონაზონთა სიყვარულზე ხომ ნამეტანავია ლაპარაკი, „რამეთუ წესიერად ცხორებულნი კაცნი მარადლე იყვნენ წინაშე მისსა და მახლობელად სასუენებელსა მისსის საყოფელი და თუთ ზრდიდის საზრდელითა და ყოელითა საჭრითა, რაცა უნებნ. და უკუეთუ მათგანი ვინმე იყვის უძღურ, თუთ მივალნ მოხილვად და ნუგეშინისცემად და თუთ განუმზდებნ ცხედარსა და ხარეცელსა“ (ბას. ეზოსმოძლ).

„და, ვითარცა მზე სწორპატიობით ყოველთა ზედა განუტეობდა ნათელსა თვისთა შარავანდედთასა, ესრეთ წყალობათა ყოველთათა მოიზიდვიდა წყალობად ღმრთისა, ესრეთ გამოფრდიდა ჟამთაგან, ესრეთ განაძლიერებდა მეგობართა“.

„ხოლო სჯულთა მიმართ საღმრთოთა ვინ იყო ესრეთ მოშურნე, გინა სიმდაბლით თავისა მომდრეკელ, რამეთუ თეოდოსი დიდსაცა აღმატებოდა. ლოცვანი და ღამისთევანი, რომელნი პალატსა შინა ამისსა აღესრულებოდეს, საეკუელ მიჩნს მეუდაბნოეთაგანცა. ხოლო მარხვისთუს რაღა ეთქუა, რამეთუ წესი იყო მონაზონთა და მამხილებელ უდებთა ერი პალატისა (ბას. ეზოსმოძლ).

როგორც პალესტინის მონასტრის ტიპიკონი და განწესება მოასწავებდა, საეკლესიო ლოცვა და წესი ლოცვისა დაუკლუ

ბელად აღესრულებოდა, ყოველივე სრულად. დარბაზის კარს მყოფთაგან წირვას ვერაეინ დააკლდებოდა „მწუხრი, დილეუელ, სამხრი, ვითარცა თქუმულ არს“ (ისტ. აზმ).

ხოლო სჯულის განმტკიცების საქმეში შორე კონსტანტინედ თელის შემატინა: „მისებრივე ჰგონებდა დაწყებასა საღმრთოსა საქმეთასა, რამეთუ იწყო აღსლავად ორპირსა მახვილსა მოსასრელად თესლთა ბოროტთა და ინება, რადთა იქმნას შეჴრა და გამორჩევა დიდთა მათ მსოფლიოთა კრებათა“. უპირველესად წმიდა ქალაქიდან, იერუსალიმიდან მოუწოდა ნიკოლოზ გულაბერისძეს, რომელიც ადრე სიმდაბლის გამო კათალიკოსობას განერიდა, შემოიკრიბა თვისი სამეფოს მღვდელმთავარი, მონაზონნი და მეუღაბნოენი, საღმრთო სჯულის მეცნიერნი კაცნი. და ესწრაფეოდა, რათა მართლმადიდებლობაში შემოთესილი ბოროტი თესლნი აღმოეფხვრა თავისი სამეფოდან. და რა შემოიკრიბნენ ორივე სამთავროს ეპისკოპოსნი, მათ შორის ანტონ ქუთათელი საღირისძე, დიდად განთქმული სათნოებითა და ძლიერი საქმითა და სიტყვით. წმ. თამარი მათ დიდი სიმდაბლით მიეგება და ასე მიმართა:

- „ჰოა, წმიდანო მამანო! თქვენ ღმრთისა მიერ განჩინებულ ხართ მოძღურად ჩუენდა და მმართველად წმიდისა ეკლესიისა და თანა-გაც სიტყუს-მიცემად სულთათეს ჩუენთა. გამოიძიეთ ყოველი კეთილად და დაამტკიცეთ მართალი, ხოლო განჯადეთ გულარძნილი. იწყეთ ჩემზედა, რამეთუ შარაევანდელი ესე მეფობისა არს და არა ღმრთის მბრძოლობისა. ნუ თუალ-ახუამთ მთავართა სიმდიდრისათუს, ნუცა გლახაკთა უღებ-პყოფთ სიმცირისათუს. თქვენ სიტყუთა, ხოლო - მე საქმით, თქვენ წურთით, ხოლო მე - განწურთით, ზოგად ჳელი მიეცეთ დაცვად სჯულთა საღმრთოთა შეუგინებელად, რადთა არა ზოგად ვიზღვენთ: თქვენ - ვითარცა მღვდელნი, ხოლო მე - ვითარცა მეფე; თქვენ - ვითარცა მნენი, ხოლო მე - ვითარცა ებგური“ (ბას. ეზოს-მოდლ).

ეს სიტყვები რომ ესმა მამათა კრებულს, „ჰმადლობდეს ღმერთსა და თანად მეფესა, ღმრთივგანბრძნობილსა“.

კრებას წინამძღვრობდნენ ნიკოლაოს და ანტონი, „ვითარცა პირმეტყუელნი მთიებნი მომრგუალებასა ცაებრისა მის ეარსკულაეთა კრებულისასა“. არაერთი უღირსი ეპისკოპოსი შეცვალეს და მათ წილ საღმრთონი კაცნი დასხნეს და უღებთა მიერ დარღვეული საეკლესიო წესები გამართეს.

თამარის ზეობის ხანაში „მდღელთმოდუართა შეიმოსეს შიში, მდღელთა დაიცვეს წესი თუსი, მონაზონთა მოიგეს წესიერი მოქალაქობა, მთავარნი განისწავლნეს სიწმიდით ცხოვერებად და სიმართლით სლვად, ერნი განემტკიცნეს შიშით მონებად ღმრთისა და ერთგულებით უფალთა თუსთა, ყრმანი განიწუართნეს მოძაგებად უჯეროსა უსჯულოებისა, რამეთუ ბილწებაჲმან უწესოჲმან ყრმებრივმან მბორგალებითმან ბორგნეულობამ ეერცა თუ კუალი პოვა დღეთა თამარისათა“ (ბას. ეზოსმოდლ.).

თამარის დროს „სარწმუნოება განმტკიცდებოდა, წმიდანი ეკლესიანი შეიმკობოდეს მრავალფერთა მიერ სამკაულთა, ლოცვანი და ღამისთევანი განმრავლდებოდეს, უფრომსდა თუთ პალატსა შინა წმიდათა საიდუმლოთა სრულყოფანი მიმდემნი... წყალობა ღმრთის: განმრავლდებოდა და ყოველი სიბოროტე ეშმაკისა მოუძღურდებოდა“ (ბას. ეზოსმოდლ.).

ასეთი ნიჭი და პატივი მიჰმადლა მის მიერ შეყვარებულმა ღმერთმა თამარს და „არცა იგი უდებ-იქმნა მოქმედებად საქმეთა სათნოთა ღმრთისათა. ამისთვის ჴელ-ყო აღშენებად საყოფელსა გამმარჯუებელსა მისსა ზეშთაქურთხეულსა ვარძიისა ღმრთისმშობლისა... კლდისაგან გამოჰკუეთა, თუთ პატიოსანი ეკლესია და მონაზონთა სამყოფი სენაკები, რომელნი მტერთაგანცა შეუვალ და უბრძოლველ იყო“.

ვარძია თავდაპირველად სანატრულსა მამასა მისსა, გიორგი მეფეს დაეწყო, მაგრამ ვერ სრულ-ექმნა და აღასრულა და შეამკო დიდმა მეფე თამარმა, და მრავალი დიდროყანი სოფლები შესწირა და შექაზმა ტრაპეზისა შესამოსელნი დიდნი. წმ. მეფე თამარმა „გულს იღვინა მსახურებად უბიწოსა და განსაკრთომლისა სასწაულთა მოქმედისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა, „ამისთვის პირველთა უმეტეს იდიდა მეფობა მისი“.

და არა მხოლოდ საქართველოში აშენა ეკლესია-მონასტრები, არამედ პირველად მონასტერი პალესტინას, იერუსალიმს ააშენა. შემდეგ კეიპროსს ღალია შეამკო და ააშენა მონასტერი და „შეამკო ყოვლითა წესითა პატიოსნისა მონასტრისათა. და კიდევ კონსტანტინოპოლს ააშენა მათი მეტოქი. პალესტინის ეკლესიებში აგზავნიდა ბარძიმ-ფეშხუმებსა და სიწმიდეთა საბურავებს და მონაზონთა და გლახაკათების აურაცხველ ოქროს.

საბერძნეთში - მთაწმინდას, აგრეთვე შაკედონიაში - პეტრიწონს, თრაკიისა და კონსტანტინოპოლის მონასტრებში, ანტიოქიაში - შავი მთისა და კვიპროსის სანახები აღავსო ქველისსაქმით და უხვად წყალობამიფენილყვნა. შავის მთის საყდარნი და ეკლესიანი ზოგი დარღვეული ააშენა, ზოგი კი უცხოთესლთა ხარკისაგან დაიხსნა.

ერთხელ, ჩვეულებისამებრ, ანტიოქიიდან შავი მთის მონაზონნი ქველისმოქმედებისათვის ეახლნენ თამარს. მეფეთამეფემ ჩვეულებისამებრ შეიწყნარა ისინი, მრავალი დღე არ გაუშვა. შემდეგ კი მისცა დიდძალი ოქრო და სახმარი თვით მათთვისაც და „ყოველთა მონასტერთა განსაყოფელად და განუტევა“.

საქართველოში ხომ მცირე მონასტრიდან დაწყებული, საყდარეკლესიოები არ დატოვა, რომ წყალობით არ აეღსო; ეპისკოპოსნი და საყდარნი ააესო შესაწირავეთ, ეკლესიოები გაათავისულა ხარკისა და ბეგარისაგან.

ძეობისათვის ღეთისა და ყოველადწმიდა ღეთისმშობლის მიმართ მაღლიერმა თამარმა გელათს დაბრძანებულს ხახულის ღმრთისმშობლის ხატს თავისივე მეფობისა და დედოფლობის მოკაშმულობა მრავალი ძვირფასი თვალ-შარგალიტით მიართვა და ოქროთი მოკაშმა. ხატზე კი ღმრთისმშობლისადმი მიძღვნა ედრება აღბეჭდა იამბიკოდ:

მე თამარ, მჩენი ტომთაგან დავეითანთა
 აუსად შემამეკე, მადიდე, აღმამადლე!
 აწ მეცა ჳელ-ყუავ შეიკობად ხატსა თქუენსა,
 დედისა ძითურთ, და მეცა ძითურთ მფარველ!

შამქორს დიდი გამარჯვების აღსანიშნავად წმ. თამარმა ხალიფას დროშა, რომელიც შალვა ახალციხელმა მოიპოვა, წარგზავნა „მონასტერსა დიდსა (ე. ი. გელათს - დ. მ.) ხახულისა ღმრთისმშობელისასა, მსგავსად პაპისა მათისა“ (წმ. დავით აღმაშენებელისა - დ. მ.). მაშინ მას (წმ. დავით; აღმაშენებელს - დ. მ.) „წარეგზავნა... უამთა დიდგორთა გაქცევისათა, მანიაკი ოქროსა. შემკული თუალეებითა ძურფასისათა“ (ისტ. აზმ). ამას თვით თამარიც აღნიშნავს იმ ოცდახუთ ღექსად აღწერილ ხუთეულ იამბიკოში, რომელიც ვედრებით უძღვნა და შესწირა ხახულის ხატს და, რომელშიც მთელი ქრისტიანული ღეთისმეტყველებაა მოკლედ გადმოცემული:

ცისა ცათასა დამწყებ არს ღმერთ-მთავერობა
 ძე საუკუნობს, პირველი კუალადი.
 სულმან მან ღმერთმან სრულ-ყო მოქმედებანი,
 სამებით სრულმან ერთითა ღმრთაებითა,
 მიწით პირველის, პირმშოფსა კაცისა.

შენ მიერ მისთვის დრკუსა მის გამგებელი
 დრკუ მიდრკა უვნებელი ენებისადმი,
 იენო და ენება პირველი უვნებელ-ყო.
 შენგან შობილმან, ჩუენ ღირს-გუყუნა აღმშობად
 ბნელით ნათელსა, ნათელთა მხედველობად.

შენგან, ქალწულო, რომელთა შენთვის დაეისო
 როკეიდა, ძისა ღმროისა ძედ შენდა ყოფად,
 მე, თამარ, მიწა შენი და მიერითვე
 ცხებულობას ღირს-მყავ და თუსობასა,
 ეღუმს, დადიართად, სამხრით და ჩრდილოეთით.

შუამფლობელი იაეარს შენდა ვმრთელოზ,
 ხალიფას დროშა, თანავე მანიაკსა,
 შეერთე ცრუ სჯულთა მოძღვრისა ღაზოდ მძღუანი
 ეინ დავით, ძეებრ ეურემის მოისარმან
 მოირთხნა, მოსრნა სულტნითა, ათაბაგით.

ერანს ებრძოლეს ჩემ მიერ მისთა სპასა
 ჩუენნი მხედარნი; მოსაენი შენნი, სძალო,
 მოწყლნეს, მოსწყლნეს აგარის ნათესაენი.
 მუნით მოხმულთა ნიჭთაგან ერთსა ამას
 შენდა შეესწირაჲ, მიოხე ძეებრ, ღმერთო!

მორჩილება მეფეთა მეფისა, წმ. თამარისა, ღმრთისა და
 ერის წინაშე ფრიად გასაკვირველი იყო.

ერი და ბერი წუხდა სამეფო ტახტის უმემკვიდრობის გამო.
 შეიკრიბნენ სპასალარნი, ერისთავნი და დიდებულნი სამეფოსა-
 ნი და მოახსენეს საეკლესიო მამათა, რათა ერთად ეღვაწათ
 შემოყვანებად სიძისა თამარისთვის.

შეიკრიბნენ რუსუდან დედოფლის წინაშე და საერთო გადა-
 წვეტილებით „წარავლინეს კაცი ვინმე რუსთა სამეფოდ ქრის-

ტიანობისა და მართლმადიდებლობისათვის მათ ნათესავეთასა. და ესე ვერა კეთილად განაგეს, რამეთუ არცა კაცი იგი ღირსი საქმისა წარავლინეს და არცა მისსა მეცნიერ იყვნეს, რომელსა იგი მოიყვანებდეს“ (ბასილ. ეზოსმოძლ.).

პატრიარქმა და დიდებულებმა ეს გადაწყვეტილება თამარს აცნობეს და აჩქარებდნენ ქორწინებას. ბრძენი თამარ კი მათ მიუგებდა:

- „კაცნო, ვითარ ღირს არს შეუტყუებელი ესე ქმნად? არა ვიცით კაცისა ამის უცხოთა ქცევა და საქმე, არცა მხედრობისა, არცა ბუნებისა და არცა ქცევისა. მაცალეთ, ვიდრემდის განიცადოთ ყოველთა სიკეთე, გინა სიდრკუე მისი“.

მაგრამ დიდებულნი წინაღუდგნენ მეფეს - „უშეილოებასა მოაჯსენებდეს, სახლისა მისისა უნაყოფოებასა დრტინივიდეს, წინამძღუარსა საათასა ითხოვდეს და ყოველითურთ შეაიწროებდეს სულსა მისსა... და ესეოდენ მძიმესა საქმესა სუბუქად შეეხებოდეს“ (ბას. ეზოსმოძლ.).

დაბოლოს, თუნიერ მისისა ნებისა, ყვეს ქორწილი.

მაგრამ ბევრი ღრო არ დასჭირებოდა თამარის სიტყვის გამართლებას: „გამოაჩნდა რუსსა სკეითურნი, ვითარ ნადებთა ბუნებითნი და სიმთერაღეთა შინა საძაგელთა უწესობად იწყო მრავალთა“, რომელთა შესახებ თხრობისაგან თავს იკავებს შემატიანე.

ორნახევარი წელიწადი, როგორც გრდემლი, ითმენდა თამარი რუსის უკეთურებას. მრავალი ღონე იძია მისი განკურნებისათვის, მაგრამ ვერაფერმა არგო რუსს. ამიტომ ბილოს, იძულე ბული გახდა, პირისპირ ემხილებინა, რამაც რუსი უფრო მეტად გაამძვინეარა, როგორც ღეთისაგან საფარველმოძრცივილი. „ვითარ იტყეს წერილი: ეკურნებდით ბაბილონს და არა იკურნებოდით“: არა თუ არ შეიგონა, არამედ კიდევ უფრო უარესად იწყო ქცევა და „შერაცხილნიცა კაცნი უბრალოდ გუემნა და ასოთა აღმოდგებითა ტანჯნა“.

„შეუძნდა ესე ყოველი“ უაღრესად მოთმინე თამარს და წინაშე ყოველთა ესრეთ თქუა:

„დაღათუ საღმრთოსა სჯულისა მიერ სწავლულ ვარ მე არა განშორებად პირველსა საწოლსა, არამედ რომელმან არა დაიცვას საწოლი თუსი წმიდად, არა ჯერ არს მისთანა დათმენა, რამეთუ შემაგინებელ არს ტაძრისა ღმრთისა, და მე არა მიძლავს არღილისა მრუდისა ხისასა განმართეად და უბრალოდ

განვიყრი მტურსაცა, რომელი აღმეკრა შენ მიერ“.

ესა თქვა, ადგა და დაუტევა იგი.

და კვლავ იწყეს ურვა იმის გამო, რომ თამარს უშვილოდ ხელადენენ და მარტოდ მკვიდრად სამეფო სახლისა.

რუსუდან დედოფლის სახლში იყო ერთი მოყმე, შვილი ოვსთა მეფისა (გიორგი I-ის პირველი ცოლის, ოვსთა ასულის შთამომავალი), რუსუდანისეე გაზრდილი, ყრმა „ფრიად შეუნიერი ასაკითა, ვითარცა კშუენის მეფეთა შეილსა, ზრდილობითა. კეთილად გაწვრთილი, მხნე მკვდარი, ძლიერი, რაინდობით უსწორო, ტანით ახოვანი და ყოელად სრული სიკეთითა“ (ბას. ეზოსმოდ.), სახელად დაეთ.

დიდებულებმა მისი შეერთება ინებეს თამართან და საქმე ღმერთს მიანდეს.

თამარი კვლავ დაემორჩილა მათს ნებას, თუმცა კი თავისი გულისნადები გაანდო: „მოწამე არს ჩუენდა ღმერთი, არაოდეს ყოფილა გულ: ჩემი მოწადინე ქმროსნობისა: არცა პირველ, არცა აწჳ. თუმცა არა უწადმართობა ჩემი საყდარსა, რომელი რწმუნებულ არს ჩემდა პირველ ღმრთისაგან და შემდგომად - მშობელთაგან, არცა ამისი ვარ მოაჯე“.

მაშინ აღარ დააყოვნეს, ეახლნენ ამერ-იმერის დიდებულნი და წამოიყვანეს დედოფალი რუსუდან და მისი გაზრდილი დაეთი, რჩეული ღეთისა, და მოვიდნენ თბილისის სანახებეში, დიდუბის სასახლეში და აქ ქმნეს ქორწილი, მათი ხელმწიფობისა და სახლზეობის შესატყვისი და შემსგავსებული.

და აღსრულდა ერის ნატერა: „ვითარ იქმნა სარას-ზე, გინა-თუ რაქელისსა, ანუთუ ელისაბედისსა. უფროსდა ანნასა და, ეიკადრო - მარიამისსა - მიუდგა თამარი, განწმედილითა გონებითა და ტაძრისა ღმრთისა აღმსჭუალულისა სანთლითა სხეულისათა, მხურვალითა გულითა და განათლებულითა სულითა, ტაბახმელისა ბეთლემყოფელმან, მუნ შვა ძე... და უწოდა სახელი ახოვანისა მის მამისა თვისისა - გიორგი“ (ისტ. და აზმ.).

მაგრამ „ღეთისმსახურებასა და კრძალულებასა შინა მყოფმან განა ქუეყანიერი ესე მეფობა უდიდებელად და განუგებელად დაუტევა? - არა, ნუ იყოფინ!“ წმ. თამარმა, უპირველესად სასუფეველისა მძიებელმან და „ზენასა სუფევისა მოსურნემან, ქუენაცა ესე დიდება და სიმდიდრე უხუებით და სავსებით

მიიღო აღთქუმისაებრ მეტყუელისა: „პირველად ეძიებდეთ სასუფეველსა ღმრთისასა და სიბართლესა მისსა და ესე ყოველი შეგეძინოს“.

წმ. მეფე თამარმა „აღიმაღლა მალღად გონება და მდაბლითა სულითა განიცადა სიდიდე საქმისა, მისდა ხუედრებულისა. მიჰყენა მჟუნებულსა თუსსა ხედვით და, ვითარცა ორბმან ფრთემალემან, აღიფრინეა ზედა, მიმოაველნა გუგანი სახედველთანნი და სიერცითა გონებისა თუსისათა შემოიკრიბა ყოველნივე საღმრთონი და საერონი წესნი და განგებანი“ (ისტ. და აზმ.) და იკისრა „მონაცვალებობა ღმრთისა სამეფოსა და ერისათუს“.

მეფე თამარ არც თუთ უქმობდა და არცა სხეასა აუქმებდა. როგორც მემატთანე ამბობს, „ლომი ზრჭალთავან საცნაურ არს და თამარ - საქმეთავან“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

წმ. მეფე „არა ვერაგობისა ღონითა აცხოვნებდა ერსა თუსსა, არამედ სიბრძნისა წინაძღომითა და სიმრავლითა უმანკოებითა დაფითიანითა, სიმშუდითა იაკობის მსგავსითა, სიუხვითა აბრამისებრითა, მოწყალეებითა იესოს ღმრთისა მსგავსითა, და სიბართლითა მისისა მობაძავითა“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

ღვთისა და ღმრთისმშობლის მსასოებელმა თამარმა „გულსა თუსსა არარა სხუა დაიდვა, ვითარ დასაბამი იგი სიბრძნისა შიში ღმრთისა და სამართალი და წყალობა სწორად ყოველთა ზედა“.

ღვთის ნებას მინდობილი, უღიდესი განსაცდელის ქამსაც მშვიდად იღებდა ბრძნულ გადაწყვეტილებას. თუ როგორ აღწედა მტერზე გამარჯვებას, ამის მაგალითად რუქნადინის ძლევის ამბავიც კმარა.

ცნობილია წმ. თამარის ღირსეული პასუხი რუქნადინის თავხედურ წერილზე („ნაცუალი სიტყუა მეფისა ნუქრადინისადმი“):

„ძალსა ღმრთისა ყოელისა მპერობელისასა მინდობილმან და მარადის ქალწულისა მარიამის მეედრებელმან და პატიოსნისა ჯუარისა სასოებით მოსაემან, წარეკითხე ღმრთისა განმარისხებელი წიგნი შენი, ჰომ, ნუქრადინ, და ესცან სიცრუენი შენნი, რომელთა ბჭე ღმერთი იყოს! არა გასმეისა, რამეთუ ყოველი ცრუდ მფუცავი სახელსა ღმრთისასა მის მიერ აღიხოცოს?!

შენ ოქროსა შეკრებულთა სიმრავლისა მევირეთა მინდობილ ხარ, უმეტარი მსჯავრსა ღმრთისასა. ხოლო მე - არცა

სიმდიდრეთა, არცა სპათა ჩემთა სიმრავლესა, არცა-რას სხუასა კაცობრიესა საქმესა მინდობილ ვარ, არამედ ძალსა ღმრთისა, ყოველისა მკურობელისასა და შეწევნასა ქრისტეს ჯუარისასა, რომელსა შენ ჰგმობ.

ესე-რა-ვითარი შემოგეთვალა, წარმომივლენია მხედრობა, ქრისტეს მოსახელე, არა შენდა თაყუანისცემად, არამედ დამხოზად შენდა, ზუავისა მაგის და ამპარტავეანის გულისა შენისა, რაათა განისწავლო ღმრთისა მიერ არღარა გმობად სახელსა მისსა.

იყავნ ნება ღმრთისა და ნუ - შენი! სამართალი მისი და ნუ - შენი!

ხოლო მე ვიცი დაჯსნილობა მსახურთა შენთა. ამისთვის წარმომივლენიეს მსახური ჩემი, რათა წიგნისა შენისა პასუხი აღრე მოგართვას და განგკრძალოს, რამეთუ ჩემ მიერ წარმოვლენილთა სპათა ფერკნი, ესერა, კართა შენთა ზედა დგანან“ (ბას. ეზოსმოდლ.).

ამ მწევეე პასუხით წარგზავნეს სულტნის მოციქული თავის პატრონთან.

მეფემ თავის სპათ განმზადება უბრძანა და გააცილა ყარსამდის, თვით „განვიდა უმაღლესსა ადგილსა, სადათ ყოველთა ხედვიდა და დაეარდა მუხლთა ზედა და დიდხან ტიროდა წინაშე ღმრთისა. მერმე აღდგა რა, იხილევბოდა ადგილი იგი ყოველად დაღობილად ცრემლთაგან მისთა“ (ბას. ეზოსმოდლ.).

შემდეგ უბრძანა წარჩინებულებს და ერისთაეებს, რათა თითოეული მათგანი მისულიყო ჯვართან, თაყვანი ეცათ და მთხვეოდნენ მას. და იყო ყველამ ვედრებით პატიოსანი ჯვრის თაყვანისცემა და „ამბორის-ყოფად და მთხუეეად“ წმ. თამარის ხელისა, რადგანაც ერთი ხელით თვით თამარს ეპყრა ძელი ჯვარისა, ხოლო ერთით - ბასილი ეზოსმოდღეარსა და ჯვარისმტეირთველს.

სრულ-იქმნა რა ყოველთაგან თაყვანისცემა ჯვარისა, მერმე „სოვ მიიქუა პატიოსანი იგი ჯუარი კელითა თუსიოა ღა ამკედრებულთა ზედა ყოველსა მხარსა ნიში ჯუარისა გამოსახა სამგზის, დალოცა და ეგრეთ წარემართნეს, მინდობილნი ღმრთისანი და თამარის ცრემლთანი“ (ბას. ეზოსმოდლ.).

ასე წარემართა ლაშქარი ბასიანს, ხოლო მეფე თამარი მოიქცა სამცხესა, ავიდა ოძრხეს და მიეცა ლოცვასა და მარხვას. და იყო „დღისი და ღამე ლოცვითა, მარხვითა, ფსალმუნებითა,

ღამისთევეითა დაუძინებულად და ყოველთა ღამე და დღე ლიტანიობდა და არა დასცხრებოდა და ყოველგან საყდართა, მონასტერთა და სოფელთა უბრძანა ლიტანიობა და ვედრება ღმრთისა ლაშქართა გამარჯვებისათუს“ (ისტ. და აზმ).

აქ თამარს ახლდა თვედორე ქართლის კათალიკოსი, კაცი წმიდა და სახიერი და მასთან ერთად მრავალი ღვთის სათნოებისკოპოსი და მონაზონი. მათთანვე იყო იოანე შაეთელი, კაცი ყოველად განათლებული, ლექსთა გამომთქმელი და საკვირველი მოღვაწეებითა და ეელოგი სალოსი - ქრისტესთუს სულელი, რომელსაც წინასწარმცოდნეობის მადლი მოედო და, რომელსაც საღმრთო ჟამისწირვის დროს ეუწყა ქართველთა გამარჯვება და მხოლოდ იოანე შაეთელს გამოუცხადა საიდუმლოდ, „ვითარმედ ჟამსა ამას მოსცნა ღმერთმან ბარბაროზნი საძლეულად ქელთა ქრისტიანეთასა“ (ბას. ეზოსმოძლ.). ცნობილია, რომ ბასიანის ბრძოლაში ქართველებმა ბრწყინვალე გამარჯვებას მიაღწიეს.

„როდესაც გარდაემატა ბედნიერებით ქუეყანა ყოველთა კეთილთა და გამარჯვებითა ლაშქართათა, იწყეს ყოველგნით რბევად სპარსეთისა და იქმნებოდეს განმარჯვებანი საკურველნი... შეიწრდეს ყოვლით-კერძო სპარსნი და უღონოებაჲმან მოიცუნა მაშინ შეიკრიბნენ ისინი და მოვიდნენ ხალიფასთან შეწეენის სათხოვნელად. ამან მისცა აურაცხელი ოქრო, რათა შეეკრიბათ ლაშქარი ურიცხვი. და „შეკრბა ესოვდენი, ვიდრემდის არცა რიცხუ იცოდეს და ვერცა ერთსა თემსა დაეტეოდეს“ (ბას. ეზოსმოძლ.).

ადარბადაგანს რომ შეიკრიბნენ, მაშინდა ესმა ეს ყოველი თამარს და მოუწოდა თავის ვაზირებს საბჭოდ. უბრძანა ანტონ გკონდიდელს მეფური სიტყვით:

„ისწრაფეთ დაწერა და მიმოდადევით ბრძანება, რათა მსწრაფლ შემოკრბეს მკედრობა და კუალად მიუმეცენით ყოველთა ეკლესიათა და მონასტერთა, რათა დაუცადებულნი ღამისთევეანი და ლიტანიობანი აღესრულებოდინან ყოველსა ადგილსა. და წარგზავნა ფრიადი საფასე და საქმარი გლახაკათუს, რადითა მოიცალონ ლოცვად და მოწყალეყონ ღმერთი, ნუსადა თქუან წარმართთა, „სადა არს ღმერთი იგი მაგათი!“

უბრძანა და ბრძანება საქმედ იქცა. ათ დღეში, ვითარცა შევარდენთა გროვა, მოფრინდა ყოველი მხრიდან მხედარი, შეიკრიბნენ სომხითში, მოვიდა თამარი, რამდენიმე დღე დაყო მათთან,

დაათვალიერა ლაშქარი და „იხილნა აბჯრითა კეთილითა და პატიოსნითა და მოუწონა აბჯარი და ცხენკეთილობა“, ილოცა მათთან ერთად და ასე მიმართა:

„ძმანო ჩემო, ყოვლად ნუ შეძრწუნდებიან გულნი თქუენნი სიმრავლისა მათისათვის და სიმცირისა თქუენისა, რამეთუ ღმერთი ჩუენთანა არს. გასმია გედონისთვის სამასნი და სიმრავლე ურიცხვ მადიამელთა მათ მიერ მოწყუედილი? კუალად ასურას-ტანელთა ბანაკი ლოცვითა ეზეკიელისითა წამსა შინა ანგელოზისა მიერ დაცემულნი? მხოლოდ ღმერთსა ოდენ მიენდგენით და გულნი თქუენნი სიმართლით იპყრებით წინაშე მისსა და სასოება ჯუარისა მიმართ ქრისტესისა იყავნ! შეისწრაფეთ ქვეყანად მათდა შეწვენითა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობლისათა და ძალითა უძლეველისა ჯუარისათა წარემართენით!“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

დალოცა ლაშქარი, შეავედრა ღმერთს, წინ წაუძღვანა ძელი ცხოვრებისა, „ხოლო თუთ წარიჭადნა სამოსელნი ფერკთანი და ფერკსუ შიშვლითა ფერკითა მიიწია ტაძარსა ღმრთისმშობლისასა მეტეხთა. და წინაშე ხატსა მას წმიდასა მდებარე არა დასცხრებოდა ცრემლითა ვედრებად, ვიდრემდის სრულყო ღმერთმან სათხოველი მისი“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

და მართლაც, „შემდგომად მცირეთა დღეთა მოიწია სარგის მხარგრძელი თმოგველი და მოართვა სახარება ლაშქართა გამარჯვებისა და ყოვლითურთ უნაკლულობა მხედრობისა“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

აი, ასე, „ყოველთა შინა დაცვითა ღმრთისა მცნებათათა მოიღო წყალობა ღმრთისა“ სკიპტრისმპყრობელთა შორის უსაჩინოესმა დიდმა თამარმა, ხოლო მის ცრემლთაგან - შეწვევა ქართველმა ერმა.

წმ. თამარის ზეობის ხანაში „არა იყო მძლავრება, არცა მტაცებლობა, არცა მეკობრეობა და მპარავობა. დღეთა შინა თამარისა არაჲინ გამოჩნდა მომძლავრებული მეცნიერებითა მისითა, არცა ვინ დასჯილი, „...არცა-ვისს ღირსსა სიკუდილისასა და არცა პატივისასა მიეცა თანანადები, არცა-ვინ ბრძანებითა მისითა ასომოკუეთილ იქნა და არცა სიბრმითა დაისაჯა“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

თამარის დროს აშენდა მრავალი ციხე-სიმაგრე, ხიდი; თამარი მეზობელთმოყვარე და ღმობიერი იყო, მფარველი იყო ყმადნაფიცი ქვეყნებისა. თავისი ქონებისათვის კი არ მოქმე-

დებდა და არცა ოდენ თავისი სამეფოსათვის იპყრობდა ამდენ ქალაქსა და ციხეს, არამედ თვით მათვე აძლევდა და უბრუნებდა, ვისიც იყო, როგორც „წამებს ამას ყოველი მახლობელი სამეფო გარეშემო ქართლისა, თუ რაოდენნი დაგლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმძლავრებულთა უკუნ-სცა სამეფო თუცი, რაოდენნი განდევნილნი სამფოდე თ სად კუღაღ-აგნა და რაოდენნი სიკედილად დასჯილნი განათავისუფლნა!“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

მაგრამ, განა ამ გამარჯვებებმა აღაზვა გული თამარისი? განა განაღალა ერთხელ მანც და გაამედიდურა? - არა! ნუ იყოფინ! არამედ უფრო დამდაბლდებოდა წინაშე ღმრთისა, მმადლობელი და მოქნე მისგან წყალობისა, აღავსებდა ჳელთა მოქნეთასა და წიადებსა გლახაკთასა, განამდიდრებდა, საზრუნველთა ეკლესიათა, ქურიეთა და ობოლთა და დაერდომილთა.

„იყო თუალი ბრმათა,
 თუთზრდელი ყრმათა,
 მშიერთა პური, უსახლ-სართული,
 მამა ობოლთა, მსაჯული ქურიეთა,
 შიშველთ სამოსლად მოვლინებელი“.

(იონან შავთელი)

მისი ზეობის ხანაში „იყო სიმტკიცე ქუეყანასა ჩუენსა და მწუდობა თავსა მათათასა“. „შეიქმნა სიხარული და ერთობა, რომელი არაოდეს სადა-ვის უხილავს. და „ერთბამად სძოვდეს ღომი და ჳარი და იხარებდეს ვეფხი თიკანთა თანა და მკელი ცხოვართა თანა. განდიდნა სახელი თამარისი ყოველსა ზელა პირსა ქუეყანისასა და ღაშქრობდა დავით ბრძანებითა და გამორჩევითა თამარ სვე-ალექსანდრიანისათა და იმარჯუებდა შეწევნითა ზეგარდამოთა“... (ისტ. და აზმ.).

დაუსრულებელმა მხედრულმა ცხოვრებამ და დაუცხრომელმა ღვაწლმა წმ. თამარის დედობრივ აღნაგობას თავისი კვალი დააჩნია და, როდესაც ნაჭარმაგვეს მყოფ მეფეს, სრულიად ახალგაზრდას, გამოაჩნდა უკურნებელი სენი (როგორც მემატია-ნე ამბობს - „მომოხრებელი ჩუენი“, რომელიც დღითიდღე მიიმდებოდა, და, რომელსაც დიდხანს ფარავდა მეფე, რათა არავინ შეეწუხებინა), ამქვეყნიური აღსასრულის წინ „ბრძემან,

ბრძნისა ნეტარება აქაცა მოილო, თამარ“. მოუწოდა თავისი სამეფოს ყველა წარჩინებულს, განიმტკიცა თავი თდსი და მხნედ მკვდომარემ ასე მიმართა დარბაზის ერს:

„მბანო ჩემო და შეილნო! მე ესერა მივიწოდები მსაჯული-საგან საშინელისა, უსაშინლესისა უფროს მეფეთა ქუეყანისათა, რომელმან მიუხენის სულნი მთავართანი. თქუენ ყოველნი მოწამე ხართ, რამეთუ თავისა ჩემისა თანა მაქუნ სიყუარული თქუენი და სარგებელსა სათნოსა თქუენსა არა დაეაკელ თუთუ-ლისაებრ არზაგანისა, ვიდრემდის განგებითა ღმრთისათა ვიყავ თქუენ ზედა მეფედ – აწ მეცა წარვალ მამათა ჩუენთა საშინე-ლითა და საკურველითა განყოფითა. გევედრები ყოველთა, რა-ითა მარადის კეთილსა შინა იყენეთ მომკსენებელ ჩემდა“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

ბოლოს შეავედრა ყველას წინაშე თავისი ქვეყანა, ერი და შეილები, თავისი სული ქრისტეს ხატსა და ცხოველმყოფელ ჯეარს:

„ქრისტე. ღმერთო ჩემო მხოლოო, დაუსრულებლო მეუფეო ცათა და ქუეყანისაო, შენ შეგვედრებ სამეფოსა ამას, რომელი შენ მიერ მერწმუნა და ერსა ამას, პატიოსნითა სისხლითა შენითა მოსყიდულსა, და შეილთა ჩემთა, რომელნი შენ მომცენ და მერმე სულსა ჩემსა...“

...მაშინ განვიდეს ყოველნი, მწარედ მტირალნი და თამარ დაიძინა ძილი იგი მართალთა თთუესა იანჴეარსა ი მ.“ და წარიყვანეს სამკუდრებელსა მთსა გელათს და დამარხეს სამარხოსა პატიოსანსა“ („ისტ. და აზმ.“).

„და ესრეთ ყოველთა შინა დაცვითა ღმრთისა მცნებათასა მოიგო წყალობა ღმრთისა და აკურთხა ღმერთმან ცხოვრება მისი და ნათელი აღმოუბრწყინდა მართალსა... განთიადისა თანა...“ (ბას. ეზოსმოძღ.).

„ისტორიათა და აზმათა შარაჴანდეთასა“ და ბასილი ეზოსმოძღურის თხზულების – „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“ – მიხედვით შეადგინა დამანა მელიქი შეილმა. ხალხური სიტყვიერების მასალა მოიპოვა ელისაბედ ბუცხრიკიძემ.

Damana Melikischwili

Zu den Prinzipien der Klassifikation und Qualifikation konjugierter Formen des georgischen Verbs

(Zur Anwendung logischer Prinzipien in der Grammatik)

In jeder beliebigen empirischen Wissenschaft und im Besonderen in der Sprachwissenschaft müssen bei der Definition eines Gegenstandes oder einer Erscheinung die logischen Gesetze der Einteilung der Begriffe, die Einheitlichkeit des Prinzips der Klassifikation und das Prinzip der Immanenz eingehalten werden, müssen diachronische (historische) und synchronische Aspekte voneinander abgegrenzt werden.

Eine Nichteinhaltung und Verletzung dieser in sich klaren Prinzipien der Klassifikation führen zu einer Verworrenheit der Bestimmung und Definition sprachlicher Formen und in vielen Fällen zu Unrichtigkeit und Desinformation. In dieser Hinsicht ist Aḱaḱi Šanizēs Einteilungsprinzip der konjugierten Formen des georgischen Verbs in Serien (Zeitgruppen) und Reihen ein ideales Beispiel dafür, wie die Einhaltung der historischen, morphologischen und syntaktischen Klassifikationsprinzipien ein und dasselbe Ergebnis (ein und dieselbe Klassifikation) ergibt. Aber in der georgischen grammatischen Literatur befinden sich solch wichtige Kategorien wie das System des Ausdrucks der Verbalperson (und die damit verbundene Frage der Inversion), die Frage der Definition der Kategorien des Genus verbi und der Version und damit im Zusammenhang das Problem der logisch organisierten Klassifikation der georgischen Konjugationsformen in einer komplizierten Lage.

Arnold Čikobava hat gezeigt, wie syntaktisch-grammatikalische Begriffe beschaffen sein müssen; dies ist eine prinzipiell-methodische Frage, deren Analyse auch sein Buch „Martivi činadadebis problema kartulši“ [Das Problem des einfachen Satzes im Georgischen, 1928, 1968] gewidmet ist. Er zeigt, zu welchen Unangemessenheiten die Durchbrechung des Prinzips der Immanenz in der Grammatik führt.

Die Vermischung des Herangehens an die Inversion im Verb unter diachronem und synchronem Aspekt (die Bestimmung historischer Erscheinungen unter semantischem Gesichtspunkt) und gleichzeitig das Operieren mit logischen Begriffen und Termini (Subjekt und Objekt) hatte eine inadäquate Darstellung der realen Funktion der Personalzeichen im System des heutigen georgischen Verbs (bzw. in dessen tabellarischer Darstellung) zum Ergebnis. Eine falsche Abgrenzung der Abhängigkeit der Genusarten führte zu einer unangemessenen Darstellung der

wirklichen Beschaffenheit im Bereich der Klassifikation und Bestimmung der „grammatischen“ Kategorien des Genus verbi und der Version: Genus verbi und Version sind unter semantischem Gesichtspunkt abgegrenzt und die verbalen Konstruktionen (Vokalpräfixe und Suffixe), die zu anderen formalen Begriffen gehören, werden als Kennzeichen dieser „grammatischen Kategorie“ betrachtet.

Im vorliegenden Aufsatz wird die Begründung der grammatischen Kategorie der Diathese (D. Melikišvili: „Kartuli zmnis uylebis sistema“ [Das System der Konjugation des georgischen Verbs], Tbilisi 2001) als eines logisch (in Hinblick auf ihre morphologische Struktur und syntaktische Konstruktion) durchgeführten Klassifikationsprinzips der konjugierten Formen des georgischen Verbs gegeben, wodurch die in der georgischen grammatischen Literatur bestehenden Gegensätze im Zusammenhang mit dem System der Ausbildung der Kategorien von Person, Genus verbi und Version erklärt werden.

Die Konstruktion des georgischen Verbs: Diathese und Genus verbi Zur Beziehung von Autoaktivität, Reflexivität, Aktiv, Passiv und Version

In der grammatischen Literatur zur allgemeinen Sprachwissenschaft oder zu bestimmten Sprachen ist ein einheitliches Verständnis des Begriffs Genus verbi nicht herausgearbeitet worden. Eine große Schwierigkeit betrifft die Abgrenzung der Kategorie des Genus verbi und des Aktiv und Passivs, besonders jedoch des Mediums, wie die Aufstellung von formal-syntaktischen oder morphologisch-syntaktischen Kriterien, nach denen die Anzahl der Oppositionen des Genus verbi im Georgischen zu bestimmen ist.

Im Allgemeinen werden als Genus verbi solche Verbformen bestimmt, die im Falle einer Umkehrung der Entsprechung zwischen den Einheiten Semantik und Syntax füreinander eintreten – insbesondere im Falle einer gegenseitigen Austauschbarkeit (Konversion) von Subjekt und Objekt: als aktiv wird die Verbform bestimmt, deren Subjekt agiert, ein Agens ist (und dem Subjekt real entspricht), als Passiv dagegen eine Form, deren Subjekt eine Handlung erleidet (erlebt), ein Patiens ist (und real einer Ergänzung entspricht). So sind die „Genus verbi“-Formen gegenseitig in konversiver Abhängigkeit und das Subjekt des einen entspricht dem direkten Objekt des anderen (mxaṭvari xaṭavs surats Der Maler malt das Bild (Odir) – surati ixaṭeba mxaṭvis mir das Bild (S) wird vom Maler gemalt).

Bei einer solchen Bestimmung und Einteilung der Kategorie des Genus verbi bleiben im Georgischen eine große Anzahl, eine ganze Reihe von Verben, die den seelischen oder physischen Zustand eines Menschen bezeichnen (ḥuxs `er ist besorgt/er ist beunruhigt/er ärgert sich`, ṭiris `er weint`, ḵaṅḵalebs `er zittert`, uqvars `er liebt`, uḥirs `es fällt ihm schwer` u. a.), außerhalb dieser Kategorien.

Der „Agens“ dieser Verben ist gleichzeitig „Patiens“ (ḥuxs is¹ `er ist besorgt/er ist beunruhigt/er ärgert sich`: ist selbst ein mḥuxare, der Besorgte, der sich Beunruhigende, der sich Ärgemde; ḵaṅḵalebs is: er ist selbst der Zitternde; ṭiris is: er ist selbst der Weinende. So ähneln sie inhaltlich den historisch genuslosen

dynamischen Verben, die man heute in der georgischen grammatischen Literatur Passiva des III. Verb-Typs („tbeba“-Typ) nennt: tbeba (er wärmt sich) und gatba (er wärmte sich) (ganvṭep – gantpa): hier ist ga-m-tb-ar-i der, der sich selbst gewärmt hat. Es ist kein Zufall, dass von diesen beiden Verbtypen nur ein m-präfigiertes Subjektpartizip abgeleitet wird: gamtbari ist der oder das, was sich (selbst) gewärmt hat; mṭaxare ist der, der (selbst) besorgt ist - sich ärgert; gatobili ist jener, den man gewärmt hat; ṣeṭaxebuli ist der, den man besorgt gemacht/geärgert hat.

Auch nicht zufällig ist, dass sich von den i-präfigierten konversiven Reflexiva gerade bezüglich des tbeba-Typs ein dynamisches Passivmodell herausgebildet hat. Die Verben dieses Typs drücken sozusagen den Zustand einer Handlung aus. Deren Subjekt ist selbst aktiv, selbstbewegend, ihre Handlung ist rückweisend, reflexiv (man könnte die Bewegung graphisch mit einem Kreis darstellen). Diese Verben kann man „autoaktive“ nennen.

Sie enthalten in sich ein direktes Objekt und haben deshalb eine unvollständige Konstruktion: tamaṣobs is (er spielt) – itamaṣa man (er spielte), is ṣavlobs (er lernt) – isṣavla man (er lernte). Ein Objekt kann hervortreten, sozusagen, „auftauchen“:

tamaṣobs is (er spielt) – tamaṣobs is mas (er spielt etw.),
 ṣavlobs is (er lernt) – ṣavlobs is mas (er lernt etw.),
 ṭuxs is (er ist besorgt) – ṭuxs is mas (er ist besorgt um jem./etw.),
 ṭiris (er weint) – ṭiris is mas (er weint um jem./etw.).

In diesem Fall drückt das Verb der gleichen Struktur direkt die entgegengesetzte Richtung aus, verhält sich als vollständige Konstruktion und geht in die aktive Gruppe über. Solche Verben sind durch eine labile Konstruktion charakterisiert und man kann sie als labil-transitive Verben bezeichnen: ṭuxs is (er ist besorgt), ṭiris is (er weint), ṭaṭkalebs is (er zittert), mepobs is (er herrscht), tamaṣobs is (er spielt) usw. Verben dieses Typs sind Basisformen für Formen, bei denen das Handeln des Subjekts auch auf ein direktes Objekt gerichtet ist (deshalb können sie graphisch durch einen geraden Strich bezeichnet werden (S – Odir) a-ṭux-eb-s is mas (er lässt ihn s. beunruhigen), a-ṭir-eb-s is mas (er lässt ihn weinen, er bringt ihn zum Weinen), a-ṭaṭkal-eb-s is mas (er lässt ihn zittern), a-mep-eb-s is mas (er lässt ihn herrschen), a-tamaṣ-eb-s is mas (er lässt ihn spielen).

Diese Formen sind auch Basisformen für intransitive dynamische Verben ohne Objekt (einpersonige² Konstruktion): ṭuxs (er ist besorgt, er sorgt sich, er ärgert sich) – ṭuxdeba (er wird besorgt werden, er wird sich ärgern), ṭurs (er neidet) – ṣeṣurdeba (er wird beneiden), zanzarebs (er bebt) – azanzardeba (er wird beben), ṭiris (er weint) – aṭirdeba (er wird weinen), mepobs (er herrscht) – mepdeba (er wird herrschen) usw.

Verben dieses Typs rechnet man in der georgischen grammatischen Literatur bedingt zum „Mittel-Genus“ (Medium). Obwohl sie der Form nach einem aktiven Modell folgen (sie nehmen im Präsens nach den thematischen Suffixen –i, –av, –eb, –ob aktivähnliche Personalzeichen an, während das sogen. „Passiv“-Zeichen das thematische Zeichen –i ist), sind sie inhaltlich doch intransitiv wie das Passiv (die

Kategorie der Transitivität ist hier bestimmt durch das Vorhandensein oder Nichtvorhandensein eines direkten Objekts). Gleichzeitig nimmt man an, dass die Media nur Formen der Präsensgruppe bilden können, die übrigen jedoch vom Aktiv (mit subjektiver Version) geliehen sind.

Aber das vermag das Problem nicht zu lösen. Das allgemein akzeptierte semantische Kriterium für eine Heraushebung des Passivs (worunter man die Passivität des Subjekts der Verben versteht) funktioniert im Georgischen in der Mehrzahl der Fälle nicht. Auch dann nicht, wenn die Formen durch Konversion aktiver Formen gebildet sind wie da-i-mal-a man igi (er versteckte etwas bei sich) – da-i-mal-a igi tviton (er versteckte sich selbst) – emaleba is mas (er versteckt sich vor ihm), ganz zu schweigen vom oben erwähnten „teba“-Typ und den Passiva mit –d Suffix wie tetreba (wird weiß), deren absoluten sog. medioaktive Formen reflexiv sind, aber auch von den relativen Verben, deren Subjekt nicht „Patiens“, sondern real handelnd ist, einen „Agens“ darstellt:

emaleba is mas (er versteckt sich vor jem.),
 (gada)axteba is mas (er überspringt jem. /etw.),
 acxreba is mas (er stürzt sich auf jem./etw.),
 ucqreba is mas (er rügt jem.),
 uʒavrdeba is mas (er schimpft auf jem.),
 ečxubeba is mas (er streitet sich mit jem.),
 eʒaʒgureba is mas (er kämpft mit jem./etw.),
 exetkeba is mas (er schlägt auf jem./etw.),
 eķveteba is mas (er geht auf jem./etw. zu),
 eʒgereba is mas (er springt mit jem./etw.),
 elaparaķeba is mas (er spricht mit jem./etw.),
 esaubreba is mas (er führt mit jem./etw. ein Gespräch),
 exuķeba is mas (er schmust mit jem./etw.),
 ezideba is mas (er trägt etw.),
 ekaķeba is mas (er zieht jem./etw.),
 emudareba is mas (er fleht jem./etw. an),
 emukreba is mas (er droht jem.),
 emtreba is mas (er ist jemandes Feind)... und andere.

Oft weisen auch einpersonige (absolute) Verben des sog. Passivs aktive Subjekte auf, was ebenso dem angenommenen Kriterium der semantischen Opposition (aktives Subjekt – passives Objekt) entgegensteht; deshalb werden sie auch als besondere Gruppe abgeteilt, nämlich als „Deponentia“ wie ilanzyeba (er schimpft), ičqevleba (er verflucht), iyrineba (er knurrt), iluķmeba (er kaut), igineba (er beschimpft)...

Es ist bemerkenswert, dass einer Vielzahl von e-präfigierten Passiva (besonders bei den Verba dicendi) keine i-präfigierten einpersonigen Formen entsprechen, so bilden die e-präfigierten Passiva Paare mit den einpersonigen sog. Medioaktiva (Autoaktiva).

laparaķobs - er spricht
 baasobs - er unterhält sich

elaparaķeba - er spricht mit jem.
 ebaaseba - er unterhält sich mit jem.

masxrobs - er scherzt
 ubnobs - er sagt
 xumrobs - er spaßt
 kamatobs - er streitet
 moçmobs - er bezeugt
 tavxedobs - er erdreistet sich, ist frech
 çvalobs - er bemüht s., quält s.
 usw.

emasxreba- er scherzt mit jem.
 eubneba - er sagt zu jem.
 exumreba - er spaßt mit jem.
 eçamateba - er streitet mit jem.
 emoçmeba - er bezeugt etw./jem
 etavxedeba - er ist frech zu jem.
 eçvaleba - er quält s. wegen etw.

Die Formen des Passivmodells mit inversiver Struktur bilden mit den Formen des Aktivs und Medioaktivs (Autoaktivs) eine semantische Opposition Willentlichkeit vs. Unwillkürlichkeit:

etwas bewusst tun

viviçgeb - ich vergesse
 vixseneb - ich erinnere mich
 vigviane b - ich komme zu spät
 vantknareb - ich gähne
 vamcxikveb - ich niese
 vnanob - ich bereue
 usw.

unwillkürlich geschehen

maviçqdeba - es ist (mir) in Vergessen geraten
 maxsendeba - es ist mir in der Erinnerung
 magviandeba - ich bin verspätet wegen etw.
 metmknareba - mir ist zum Gähnen
 memcxikveba - mir ist zum Niesen
 menaneba - mir ist zum Bereuen

Das e-Präfix ist das Relationszeichen des indirekten Objekts, genauso wie das u-Präfix, und es bringt eine Zweipersonigkeit der indirekten Beziehung beim einpersonigen Verb der Struktur R-ebi, R-d-ebi hervor, genauso wie das a-Präfix der Struktur a-R-eb bei direkter Beziehung: çuxs - açuxebes.

So ist eine Bestimmung der Kategorie des Genus verbi gemäß dem europäischen Verb, wo es eine morpho-syntaktische Kategorie ist, die mit der Form eines bestimmten Verbs die Beziehung von Subjekt und Prädikat unter Berücksichtigung des Aktivs und Passivs des Subjekts bezeichnet (B. Žorbenaze), für das Georgische nicht immer annehmbar im Falle sog. dynamischer organischer Passivbildung, obwohl es für periphrastisch gebildete Passiva nützlich ist (çayebul ikna - es wurde mitgenommen, gaçetebul ikna - es wurde getan, gagebul ikna - es wurde verstanden). Es ist klar, dass die Kategorie des georgischen Genus verbi nicht klar vom Reflexivum getrennt ist, und obwohl A. Šaniže im System des heutigen georgischen Verbs mit Erfolg eine Differenzierung der Kategorien des Genus verbi und der Version vollzogen hat, kann eine Einteilung der Kategorien Passiv und Medium die Auffassung der Kategorie des Genus verbi, wie sie in der allgemeinen Sprachwissenschaft anerkannt ist und als universal gilt, dennoch weder in formaler noch in semantischer Hinsicht befriedigen.

Die Unterteilung der Kategorie Genus verbi hat in den europäischen Sprachen nicht nur morphologische sondern auch funktionale Grundlagen. Deswegen fällt es Ausländern, die die georgische Sprache erlernen wollen, schwer, das in der georgischen grammatischen Literatur unter dem Begriff Passiv bekannte Verb als Entsprechung des europäischen periphrastischen Passivs zu verstehen. Der Grund für all das ist in der Polypersonalität des georgischen Verbs und im eigenartigen

syntaktischen Strukturmechanismus zwischen Nomen und Verb zu suchen, nämlich in der eigenartigen morphologischen Einordnung der Aktanten und der syntaktischen Beziehungen des Verbs, das sich von den europäischen Sprachen extrem unterscheidet und die Herausbildung unterschiedlicher Meinungen und Theorien bei der Erforschung der Verbstrukturen im Georgischen und in den kartvelischen Sprachen hervorgerufen hat (z. B. bezüglich der Passivität, Ergativität und Aktivität des georgischen Verbs).

Da man meint, die Kategorie des Genus verbi sei nicht nur eine morphologische sondern auch eine syntaktische Kategorie, verkompliziert sich die Lösung des Problems des Ausdrucks der subjektiven und der objektiven Person beim georgischen polypersonalen Verb (Problem der Inversion), die funktionale Trennung zwischen Passiv und Medium (masxrobs 'er scherzt' – emasxreba 'er scherzt mit jcm.', saubrobs 'er unterhält sich' – esaubreba 'er unterhält sich mit jemandem') und andererseits die formale Trennung zwischen Aktiv und Medium des Genus verbi (aḱankalebs is mas 'er lässt jem. zittern' – aḱankalebs mas 'es lässt ihn erzittern, er zittert'). Aus diesem Grund nutzen wir unter der Berücksichtigung der Eigenheiten der Konstruktion des georgischen Verbs und der Darstellung der Personenrelation eine breitere grammatische Kategorie, die ein destinatives System und ein Verständnis von Reflexivum und Genus verbi umfasst und die wir „Diathese“ nennen würden.

Diathese besteht nach Aristoteles aus einer bestimmten Reihe (Anordnung - τάξις) von gegliederten Teilen (Elementen), die variabel ist. In der *Ars grammatica* des Dionysius Thrax stimmt jedoch das Verständnis von Diathese fast mit dem der gegenwärtigen Sprachwissenschaft überein. In diesem Fall ist Diathese ausgehend von der allgemeinen Definition des Aristoteles ein System der Gesamtheit von Regeln des morphologischen Ausdrucks syntaktischer Relationen der Aktanten.

So umfasst der Begriff der Diathese im Georgischen Fragen der Verbvalenz und -Personenhaltigkeit der syntaktischen Konstruktion, der syntaktischen Wechselbeziehung zwischen Verb und Nomen (Rektion und Kongruenz, d. h. die Abwandlung des Verbs nach Person und Zahl) und das destinative System: der morphologische Ausdruck der possessiven oder lokalen Beziehung zwischen den Aktanten, Reflexivität (Aktiv und Medioaktiv), Konversion (Aktiv > Passiv) und Inversion (Umkehrung der Funktionen der Personalzeichen), was auf der Ebene der Opposition zwischen einem persönlichen oder unpersönlichen Charakter („wer“ oder „was“) syntaktisch gleichberechtigter Aktanten im Hinblick auf Belebtheit vs. Unbelebtheit entstanden ist.

Entsprechend der Diathese stellt sich uns die Analyse der synchronischen Struktur und Konstruktion des georgischen Verbs auch klar als historischer Prozess der stufenförmigen Ausbildung spezieller Erscheinungsformen dieser Kategorien (Version, Reflexivität, Genus verbi, Kausativ) dar.

Davon ausgehend wählen wir eine Klassifikation der in der Konjugation vorherrschenden Typen mit Hilfe von Diathesen.

Die **I. Diathese** vereinigt unvollständige und vollständige identische Verbstrukturen der Präsenskonstruktion – autoaktive und aktive, deren morphologisches Subjekt (MS) den Serien entsprechend seinen Kasus verändert, das heißt:

- I. Zeitgruppe: Subjekt im Nominativ,
- II. Zeitgruppe: Subjekt im Ergativ,
- III. Zeitgruppe: Subjekt im Dativ.

Die Struktur und Konstruktion der I. unvollständigen, autoaktiven Diathese ist Ausgangspunkt für die thematischen Suffixformen des Aktivs der I. vollständigen Diathese, die suffixlosen und ablautenden Formen der I., II. und III. Klasse sind dagegen sehr alte Wurzelbildungen:

Autoaktive:

çuxs is X³ (er ist besorgt, sorgt sich) – içuxebis is X (er wird sich sorgen) – içuxa man X – (er sorgte sich)

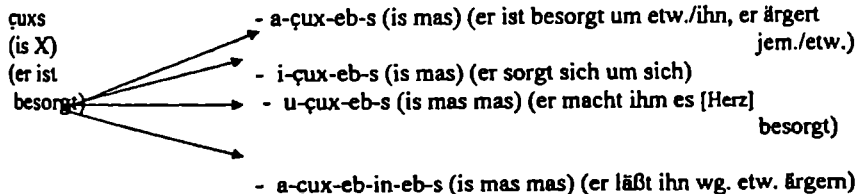
içviçebis is X (er weckt) – gaiçviçebis is X (er wird wecken)– gaiçviçiza man X (er weckte)

Aktive:

çuxs is mas (er ist besorgt um etw., er leidet wegen etw.) – içuxebis is mas (tavv) (er macht sich Sorgen)

šeiçuxebis is mas (er wird sich Sorgen um etw. machen) – šeiçuxa man is (er machte sich um etw. Sorgen)

içviçebis is mas (er weckt es [das Gefühl]) – gaiçviçebis is mas (er wird es wecken) – gaiçviçiza man is (er weckte es)

Die Formen der Futur und Aorist-Gruppen der autoaktiven Aktiven und derjenigen mit subjektiver Version sind identisch. Die Autoaktiven können genau in dieser Hinsicht als Medioaktive bezeichnet werden.

In der **II. Diathese** sind die absoluten intransitiven statischen Verben und relativen intransitiven (indirekt transitiven) dynamischen Verben mit einer vollständigen Konstruktion (Struktur) vereinigt, die eine volle Konstruktion haben, deren MSNom und morphologisches Objekt durch die Zeitgruppen nicht verändert wird. Ihre Präsensstruktur ist Ø-R-eb-i, Ø-i/e-R-eb-i.

Die Struktur eines Teils von ihnen ist wurzelhaft (sog. tbeba-Typ, zeichenloses Passiv), der zweite Teil wird durch Umkehrung aktiver Formen gebildet.

Zur gleichen Diathese gehören die den dynamischen Verben entsprechenden statischen Verben der unvollständigen Konstruktion (sog. statisches Passiv), deren Präsensthema das gleiche i-Suffix aufweist, aber einfach ist (d.h. ihnen fehlt das dynamische thematische Suffix): vçeri-var (ich bin geschrieben) – vi/e-çerebi (ich werde geschrieben). Ihrer Form nach sind sie zweipersonig, aber sie haben eine unvollständige Konstruktion: s-çeria is X (es ist geschrieben) – e-çera is X (es war geschrieben);

a-penia is X (es ist ausgebreitet) – e-pina is X (es war ausgebreitet). Auch deren Formen fallen in der Futur-Aoristgruppe mit den sog. dynamischen „Passiv“-verben ohne Präverb zusammen.

Statisch: s-çeria is X (es ist geschrieben) – eçereba is X (es wird geschrieben sein) – eçera is X (es war geschrieben) –

vçeria is mas (es ist ihm geschrieben) – eçereba is mas (es wird ihm geschrieben sein) – e-çera is mas (es war ihm geschrieben)

Dynamisch: e-çereba is mas (es wird ihm geschrieben) – da-eçereba is mas (es wird ihm geschrieben werden) – daeçera is mas (es wurde ihm geschrieben)

In der III. Diathese vereinigen wir Verben verschiedener (gemischter) Struktur der sekundären, inversiven (Dativ-)Konstruktion:

i/U-R-Ø (uqvars - er liebt), a-R-eb (aķankalebs - er zittert), e-R-eb-i (emyereba - [Pflanze] wächst).

Diese Diathese wird durch Inversion der Verbpersonen erreicht und ist oft das Ergebnis des Verlustes einer Person. Deshalb ist ihre Konstruktion sekundär, neu gebildet: macaxcaxebis is me (er lässt mich zittern) – macaxcaxebas me (es lässt mich zittern), acacxaxebis mas (es lässt ihn zittern); mažržolebis is me (er lässt mich beben) – mažržolebis me (es lässt mich beben), ažržolebis mas (es lässt ihn beben), gamagebina man me is (er hat es mir mitgeteilt) – (nečavi) gamagebina me (wenn ich doch eine Mitteilung erhalte), macinebis is me (er bringt mich zum Lachen) – (ra) macinebis me (was bringt mich zum Lachen). Sie haben die Struktur eines Aktivs, und entsprechend ist auch das Paradigma aktiv, nur ist es defektiv. In die gleiche Reihe gehören die passiven inversiven Verben e-R-ebi: mezareba (ich habe keine Lust/ ich bin zu faul/ mir ist es zu umständlich), mežavreba (ich mag das nicht/mir ist etwas zuwider), mecineba (mir ist etwas zum Lachen), magviandebeba (ich verspäte mich)..., die entsprechend dem Passivparadigma (II) und mit semantisch verschiedenen Nuancen gebildet sind.

Der größte Teil der Verben dieser Diathese sind statische Wurzelverben, die semantisch Gefühle und Wahrnehmungen bezeichnen (miqvars - ich liebe, miçirs - mir fällt es schwer, mšia - ich habe Hunger, meçquria - ich habe Durst, mešinia - ich habe Angst). Sie können nicht alle Tempora und Modi bilden und zerfallen dadurch in verschiedene Untertypen.

Insofern sind die statischen Autoaktiva und dynamischen Aktiva zwei Abzweige der ersten Diathese mit unvollständiger und vollständiger Konstruktion. Das bestätigt die Form der labilen autoaktiven Formen, deren inneres direktes Objekt bald autoaktiviert wird, bald verloren geht: tamašobs is (er spielt) – tamašobs is mas (er spielt es), laparašobs is (er spricht) – laparašobs is mas (er spricht es), šavlobis is (er lernt) – šavlobis is mas (er lernt es), učixišebs is mas mas (er stochert mit etw. in/an etw. herum) – učixišebs is mas (er stochert mit etw.) u.a. Entsprechend sind die statischen Passiva und dynamischen Passiva zwei Zweige der II. Diathese mit unvollständiger und vollständiger Konstruktion und haben als allgemeines Kennzeichen ein i-Suffix im Präsens und e-Aorist. Die III. Diathese ist das Ergebnis der Inversion dieser zwei Diathesen.

Historisch muss ebenso eine statische Autoaktivstruktur und Konstruktion voran gegangen und Ausgangspunkt für die dynamischen Aktiva gewesen sein ebenso wie die statischen Passiva für die dynamischen Passiva.

Das Bild der Diathese kann mit folgendem Diagramm dargestellt werden:

I. Diathese

statisch	dynamisch
autoaktiv	aktiv
Struktur: Wurzel	Struktur: 1. Wurzel 2. abgeleitet
R-Ø; Ø-R [e/i]	Ø-R; Ø-R [e/i]
Ø i/u, R-thematisches Suffix	Ø i/u, R-thematisches Suffix
unvollständige Konstruktion	vollständige Konstruktion
[is – man; is mas – man mas]	[is mas – man is; is mas mas – man mas is]

II. Diathese

Statisch	dynamisch
Struktur: Wurzel	Struktur: 1. Wurzel 2. abgeleitet
	Ø-R-eb-i a-R-eb-i
Ø n/u, R-i	R-d-eb-i i/ie-R-eb-i
unvollständige Konstruktion	vollständige Konstruktion
[is – is]	[is – is; is mas – is mas]

III. Diathese

↙

↘

statisch	statisch, dynamisch
Struktur: Wurzel	Struktur: abgeleitet
i/u-R	a-R-eb
a-R-i	e-R-eb-i
vollständige/unvollständige Konstruktion	unvollständige Konstruktion
[mas – mas; mas is – mas is]	[mas – mas; mas is – mas is]

Wie wir gesehen haben, zeigt uns die Diathese als grammatikalische (morpho-syntaktische) Kategorie gegenseitige Entsprechungen zwischen Form und syntaktischer Konstruktion an, oder der gegebenen Konstruktion einer bestimmten Diathese entspricht immer ein und dieselbe morphologische Struktur. Dabei kann jede einzelne Diathese in Bezug auf verschiedene Genera oder auch das Genus verbi neutrale Verben umfassen. Im Unterschied zur Diathese ist in den Grenzen der Kategorie des Genus verbi zwischen der syntaktischen Konstruktion und der morphologischen Struktur des Verbs nicht immer eine Entsprechung gegeben. Im traditionellen klassischen Verständnis wird die Kategorie des Genus verbi bestimmt durch die gegenseitige Beziehung zwischen Handlung, handelnder Person oder einer zur Handlung bestimmten Person oder Sache. Das Handeln des Verbs kommt aus dem Subjekt (oder auch nicht) und wendet sich einem Objekt zu (oder nicht).

Diese gegenseitige Beziehung ist im georgischen Verb durch bestimmte Formen und Konstruktionen ausgedrückt. Aber, wie wir bereits sagten, entspricht die Einheit ein und derselben Form und Konstruktion nicht immer ein und demselben Genus verbi. Diese Auffassung entspricht nicht der formalen Klassifikation und dem klassischen Verständnis des Genus verbi in der georgischen grammatischen Literatur. Die Entsprechung ist offensichtlich in der Grammatik der europäischen Sprachen durch eine unrichtige Interpretation von Dionysius Thrax' Kategorie der „Diathese“ bedingt, (welche das Verständnis sowohl des Genus verbi als auch der Version umfasst), insbesondere durch die Identifikation von „Diathese“ mit „Genus verbi“. Im klassischen Verständnis des Genus verbi sind die Verben der Untergruppen der vollständigen Konstruktion der I. Diathese immer aktive (solche des aktiven Genus verbi). Dabei geht die Handlung des Subjekts auf das direkte Objekt über (es kann sogar ein indirektes dabei sein).

Die Verben der Untergruppe der unvollständigen Konstruktion der I. Diathese sind in der Hauptsache reflexiv. Deren Subjekte sind handelnde, aber ihr Handeln ist reflexiv, nach innen gerichtet. Deshalb nennen wir sie autoaktive (es sind [nach A. Šanize] sog. Medioaktive). Wir können sie auch reflexive Aktiva nennen.

Im Falle der II. Diathese besteht hinsichtlich des Genus verbi eine komplexe Situation:

Von den Verben der vollständigen Konstruktion der II. Diathese (Modell: Präsens R-eb-i):

1. Formen der Struktur i-R-eb-i, die sog. Deponien (ilanzɣeba-er schimpft, iloceba-er betet, itqobineba-er teilt mit, isusxeba-ich verspüre ein Brennen...), sind Autoaktiva ohne Objekt.

2. Die reflexiven Autoaktiva des „tbeba“-Typs (nach A. Šaniže „zeichenlose“ Passiva des III. Typs, nach A. Čikobava jedoch historisch genuslose dynamische Verben) sind reflexive Autoaktiva.

Zu ihnen zählen auch Verben der Struktur R-d-eb-i (šendebeba- es wird gebaut, diddeba- es wird größer, dumdeba- er wird schweigen...), deren Subjekt „belebt“ (eine Person) und selbsthandelnd ist.

3. Verben der Struktur R-d-eb-i, deren Subjekte „unbelebt“ sind, Patiens der Handlung, sind Passiva hinsichtlich des Genus verbi.

4. Im klassischen Verständnis des Genus verbi haben Verben der Struktur i/e-R-eb-i ein passives Genus verbi der II. vollständigen Diathese, deren Subjekt Patiens ist, d.h. passiv (hauptsächlich „unbelebt“ ist), das von irgendjemand oder von irgendetwas eine Handlung erfährt (vergleiche: bavšvi čantas malavs `das Kind versteckt die Tasche` – čanta imaleba bavšvis mier `die Tasche wird durch das Kind versteckt`).

An die Stelle von Verben mit passivem Inhalt treten im Präteritum gewöhnlich periphrastische Formen (čanta damalul ikna bavšvis mier; bavšvi ayzdil ikna mšoblis mier `die Tasche wurde durch das Kind versteckt`; `das Kind wurde durch die Eltern großgezogen...`)

5. Verben derselben Struktur und Konstruktion, deren Subjekt „belebt“ ist (das öfter eine Person, einen Menschen bezeichnet), drücken eine aktive Handlung aus; bavšvi imaleba /daimala (tviton), bavšvi emaleba / daemala dedas... `das Kind versteckt sich/ versteckte sich (selbst), das Kind versteckt sich/versteckte sich vor der Mutter`... In solchen Fällen ist der Typ imaleba autoaktiv (absolut, reflexiv aktiv), der emaleba-Typ jedoch ist aktiv mit indirektem Verhältnis (Relation).

Verben des 4. und 5. Typs haben eine konversive Konstruktion des entsprechenden Aktivs.

6. Unter dem Gesichtspunkt der Handlung des Subjekts fehlen den Verben der Struktur e-R-ebi des Aktivs die entsprechenden einpersonigen (absoluten) i-Präfix-Formen, und statt dessen haben sie gewöhnlich einpersonige (absolute) reflexive oder autoaktive Formen: laparakobs (er spricht) - elaparakeba (er spricht mit jem.), čxubobs (er schimpft) – ečxubeba (er schimpft mit jem.), tamašobs (er spielt) – etamašeba (er spielt mit jem.) ...

Die Formen der II. unvollständigen Diathese (sog. statische Passiva) sind hinsichtlich der Kategorie des Genus verbi neutral.

So gehört jedes Verb des passiven Genus verbi bezüglich seiner Struktur und Konstruktion zur II. Diathese, aber nicht jedes in die II. Diathese eingehende Verb besitzt ein passives Genus verbi.

Was die inversive III. Diathese betrifft, so ist sie historisch sekundär, die (sog. inversiven) Verben der Dativkonstruktion sind solche mit Dativsubjekt. Sie haben

Funktionen der Personalzeichen geordnet nach Diathese

Personalzeichen	I. Diathese II. Diathese		I. Diathese, III. Zeitgruppe (S ₁) III. Diathese, III. Zeitgruppen (S ₂)	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Subjekt				
1.	v- [*]	-t	m-	gv-
2.	Ø- [*] , X-(<i>sw, swal, swel</i>)	-t	g- [*]	-t
3.	-s, -s, -o ^{**}	-en, an, -nen, -n, -es	Ø-, h-, s- ^{***}	-t
Objekt				
1.	m- [*]	gv-	v-	-t
2.	g- [*]	(-s)	Ø-	-t
3.	indirektes Objekt Ø- h-, s-, Ø- -	Ø-, -t	-s, -s	- Ø
	direktes Objekt Ø- h-, s-, Ø- -		-s, -s	- Ø

- * S₁ = v-, S₂ = Ø-, O₁ = m-, O₂ = g- in allen Zeiten und Modi
- ** -s im Präsens, Futur und allen Konjunktiven
-s im Imperfekt, iterativen Conditional, Aorist, Perfekt und Plusquamperfekt
-o im Aorist (nur bei nichtsyllabischen Verben)
- *** h- wird vor den Phonemen b, p, g, k, ḳ, und q genutzt
s- wird vor d, t, ṣ, ṣ, c, ḡ, ḡ, ḡ, ḡ genutzt
o- wird in allen anderen Positionen genutzt

Anmerkungen:

¹ Bei ia, mas, man Hier ist jeweils er, sie oder es zu verstehen.

² Im Deutschen auch einpersönlich genannt. Z.B. in: e. babunašvili/ n. nadareišvili: kartuli enis tvitmascavlebeli. tbilisi 1974 „Deshalb kann also das georgische Verb ein-, zwei- oder dreipersönlich sein, je nachdem, wieviel Personen in einer Verbform im Zusammenhang gebracht worden sind.“ (S. 34) oder M. Nikolaischwili/V. Toloraia/F. Schreier: Die georgische Sprache. Tbilisi 2004.

³ Das X bezeichnet eine Leerstelle für ein Objekt, das beim Verb möglich ist; das Objekt ist im Moment nicht besetzt (Ergänzung der Autorin auf Anfrage).

დამანა მელიქიშვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისის სასულიერო აკადემია,
გელათის მეცნიერებათა აკადემია

ნამდვილმყოფის ადგილი იოანე პეტრინის თეოლოგიაში

ჭეშმარიტი არსი ანუ ნამდვილმყოფი (ὄντως ὄν) იოანე პლატონური ფილოსოფოსის თეოლოგიური (ამ ტერმინის როგორც ანტიკური, ისე ქრისტიანული გაგებით) ხედვის ქვაკუთხედს წარმოადგენს. ერთი მხრივ, ნამდვილმყოფის, როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის მიმართება ზესთერთთან, როგორც მისი ხატისა და მსგავსისა, ხოლო, მეორე მხრივ, ლოგოსის, „უპირმშოესი ძის“ მიმართება მამალმერთთან, ვითარცა მისი ხატისა და მსგავსისა (ἐἰκῶνα καὶ ὁμοίωσις), ეკმაგიოსი და აღმონატყფრისა (ἐκμάγειον καὶ σφράγισμα), იოანე პეტრინის მთელი „განმარტების“ ყურადღების ცენტრშია.

ნამდვილმყოფი, რომელიც გონების რიგის მთავარი (სირათმთავარი) და გვართმთავარია, იგივე „გუარმყოფელია“ (ἐἰδῆσθαι), ანუ გვარის დასაბამია, მიმცემია გვარისა (ფორმისა, გვარეობისა, ანუ რაგვარობისა), იოანე პეტრინის ღვთისმეტყველებაში ისე მიემართება ზესთერთს, როგორც ძე – მამალმერთს.

ნამდვილმყოფი შედგმული ერთია: იგი შედგება ორი „მხოლოსაგან“ – ორი შემოქმედებითი წყაროსაგან: პირველი საზღვრისა და პირველი უსაზღვროობისაგან. პირველი საზღვარი, რომელსაც ფილოსოფოსი (აქ: არისტოტელე) „გუართა გუარს“ (ანუ „იდეათა იდეას“) უწოდებს, „ხოლო ან ჩუენ ძე უწოდეთო“ – იოანე ფილოსოფოსის ღვთისმეტყველებით იგივე „უპირმშოესი სიტყუა“. იგი გააზრებლია როგორც ძის ღვთაებრივი ბუნების ანალოგია, ხოლო

პირველი უსაზღვრობა კი ანალოგიაა ძის ადამიანური ბუნებისა (იხ. „განმარტების § 29, სადაც ამასთან დაკავშირებით პეტრინი იმონებებს პავლე მოციქულს).

„შედგმული ერთი“ და „მყოფი ერთი“ ნამდვილმყოფის სხვადასხვა ასპექტს, სხვადასხვა საფეხურს წარმოადგენენ, მაგრამ ეს საფეხურები ლოგიკურად არიან ერთმანეთის მომდევნონი და არა ქრონოლოგიურად (ა. ხარანაული, „ნყართა გამოყენების მეთოდი პროკლე დიადოხოსისა და იოანე პეტრინის შრომებში“, 1990), ანუ ისინი არ წარმოადგენენ „წარმოობის“, ანუ „ემანაციის“, პროდუცირების სხვადასხვა საფეხურს. ამდენად, შემეცნების პროცესში იგი, ბუნებრივია, ერთზე დაბლა დგას, როგორც „პირველი მყოფი“ – პირი, ჰიპოსტასი, რაც სრულ თანხმობაშია მაცხოვრის ცნობილ სიტყვებთან იოანეს სახარებიდან: „მივალ მამისა ჩემისა, რომელი უფროს ჩემსა არს“ (XI-XII სს. ბიზანტიაში ეს გამონათქვამი თეოლოგიური კამათის აქტუალური თემა იყო და საგანგებოდ აქვს განმარტებული თეოფილაქტე ბულგარელს, რომლის ქრისტოლოგიურ ინტერპრეტაციასაც ასევე სრულიად ეთანხმება იოანე პეტრინის ღვთისმეტყველება).

„განმარტების“ სხვადასხვა თავში ნამდვილმყოფის დახასიათება, როგორც „პირველი გონებისა“ და „გვართა ადგილისა“ (იდეათა ტოპოსისა) და ყოველთა მყოფთა მიზეზისა, პარალელს პოულობს ძის დახასიათებასთან ე.წ. „ბოლოსიტყვაობის“ შემდეგს კონტექსტთან: „ამის განგებისა მიერ გონებისად და მყოფისად პირველისა, რომელ არს ძე, გუართა ყოველთა ადგილი, სულისა მიერ ზესთქუმარიტისა გარდმოიძღუნვიან დამსახნი მრავალსქიდიანობასა ნივთისასა“ (პეტრ. შრ., ტ. II, გვ. 22)

ამგვარად, იოანე პეტრინს დაძლეული აქვს ორიგენიზმი, საიდანაც გამოვიდა არიოზის წვალება და ის შიშიც, რომელიც ჰქონდა „კავშირთა“ XIII საუკუნის ნუსხის მინანერის ავტორს. სრულიად სამართლიანად აღნიშნავდა XVII საუკუნეში მთავარეპისკოპოსი ტიმოთე გაბაშვილი, რომ, ვინც გულისხმისყოფითა და მართლმადიდებლობით ნაიკითხავს პროკლესა და იოანე პლატონური ფილოსოფოსის თხზულებებს, ის დიდ საღვთისმეტყველო ხედვებს მიემთხვევა, ხოლო იმას, ვინც ზერელედ და უგულისხმოდ გა-

მოიძიებს მათ, არიოზისა და ორიგენეს მთხრებლში ჩავარდნა ემუქრება.

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმირების ისტორიიდან

დამანა მელიქიშვილი

ქართული სალიტერატურო ენა ყალიბდებოდა საქართველოსა თუ მის ფარგლებს გარეთ არსებულ ქართულ სამონასტრო კერებში, სადაც თთარგუნებოდა წმინდა წერილი და საღვთო ლიტურგიისათვის საჭირო სხვა ლიტურატურა, იწერებოდა წმინდანთა ცხოვრებანი. იქნებოდა პიშიოგრაფიული კრებულები.

მაშინ არ არსებობდა ნორმის დამდგენი კომისია, მაგრამ არსებობდა ეკლესია, სადაც „უკვი ქართულითა ენითა შეწირვულა და ღვთისთა ცოცხლი აღესრულებოდა“ და ეს ქართული ენა იყო საყოველთაო სრულად ქართლისათვის, ანუ საქართველოსათვის.

იმის მიხედვით, თუ რომელი მხარე იყო დაწინაურებული პოლიტიკურად და აქედან გამომდინარე, კულტურულ-ეკონომიკურადაც, ძველ ქართულ ხელნაწერებში ახახულია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ძერიკიტუება: - ე.წ. „სამწეტი ტექსტების“ (ღუქციონარებისა, ძველი თუ ახალი აღაქმის წიგნთა ფრაგმენტები), პაემეტი ტექსტების პერიოდი, პალესტინური კერების თუ ათონური სკოლის, შემდეგ შაჟი მთისა და გელათის სკოლის პერიოდები. თითოეული ეს სკოლა თავისი ენობრიუ-სტილური ნიშნებით ხასიათდება, თითოეული მათგანი საკუთარი მთარგმნელობითი სელწერიო გამოირჩევა, რაც განსასჯერავს კიდევაც მათ მთერ ნორმირებული მწიგნობრული ენის სახეს. მაგრამ ამის შესახებ ამჯერად სიტყვას არ გაავრცელებ, აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ რაგინდ ძლიერი უნდა ყოფილათერ მწიგნობრული სკოლა, ენის ისტორია გვიჩვენებს, რომ მის მიერ შემოღებული ნებისმიერი ნორმა (სათარგმნი ენიდან შეთვისებული თუ საკუთროე ქართული ენის რთმეღმე დიალექტური წრიდან შემტარნილი, ან კიდევ როგორც ძველი იტალიანე, მათ მთერ „მოპონებული“ ანუ წარმოებული), თუ იგი ენის სისტემური განვითარების მაგისტრალურ ხასს არ მოაყებოდა და შემდგომში ჯარბი აღმონენილა, ქართულ სალიტერატურო ენას არ შემორჩენია (მხველელობაში გვაქვს მაგ., „მოსელად არს“ ტიპის ფორმები, ან აუექტური ზმების მიცემითში დასმული აქტანტის მრავლობითის აღსანიშნავად გამოყენებული -ჟე სუფიქსოიდის ნორმად ქცევის ცდა გელათის სკოლის XII საუკუნის ლიტერატურულ ძეგლებში...). ამას ენის თვითგანვითარების შინაგანი კანონები არეგულირებენ და აწესრიგებენ: ენის სისტემის შიგნით მოქმედებს როგორც ამ სისტემის სიმეტრიისაკენ მიდრეკილება, რაც მისი მდგრადობის ძირითადი პირობა და, რასაც ანალოგიის პროცესი აწესრიგებს, ეს კი, თავის მხრივ, განაპირობებს ენის გამძლეობას - თვითარსებობას. მაგრამ სისტემის შიგნით მუდმივად მო-

ქმედებს საპირისპირო პროცესებსაც, რომლებიც არღვევენ სისტემის რგოლებს, ესენი კი ენის განვითარების მიუღეს მანძილზე კვლავ სიმეტრიისა და წონასწორობისაკენ მისწრაფებიან და ეს დაუსრულებელი პროცესი სისტემის ენოფიციარების, რღვევისა და კვლავ გაწონასწორებისა დღესაც აქტუალურია და კვლავ მეტად თავს იჩენს ქართული ზმნის უღვლების თანამედროვე, სინქრონიული სისტემის შიგნითაც, რომელშიც ხშირად თანაარსებობენ ძველი და ახალი ლიტერატურულ-ნორმირებელი თუ დიალექტურ-ხალხური ფორმები. ენის ნორმების დადგენის დროს, ჩვენი აზრით, სწორედ ენის სისტემებს უნდა მიექცეს ყურადღება და გათვალისწინებული უნდა იყოს ამა თუ იმ ფორმის პერსპექტივა ამ სისტემაში (მხედველობაში გვაქვს I რეზულტატის - აუ და -ამ თემისნიშნაან ზმნათა უნიფიცირებისაკენ მიდრეკილება, რასაც ანალოგიის პროცესის გარდა განსაზღვრავს ზმნური პარადიგმის გასწორებისა და პოლსემიისაგან თავის დაღწევის აუცილებლობა: ასევე მაგალითად, გასული საუკუნის 30-იან წლებში ნორმის დამდგენი კომისიის მიერ ვითარებითი ბრუნვის ნიშნად -ად სუფიქსის ნორმად მიღება მაშინ, როდესაც არა მხოლოდ ზეპირ მეტყველებაში, არამედ სამწერლობო ენაში (ბეჭდვით სიტყვაში) -ომ სუფიქსი იყო დამკვიდრებული: ბრუნვის ნიშანთა სისტემა თავისთავად გაწონასწორებული იყო და ნორმად -ომ სუფიქსის მიღება ბრუნვის ნიშანთა ენესისის თვალსაზრისითაც გამართლებული იყო: მიც. - ნათ.: -ას - ის: ყოი. - მოქ: -ათ - ით).

მაგრამ არც ამ საკითხებზე გაეფარსებებ სიტყვას, რადგანაც დღეს, როდესაც ქართულ ენას ისე, როგორც არასდროს ემუქრება ექსპანსია უცხო ენისა, მაშინ, როცა მოდუნებულია შინაგანი წინააღმდეგობა ენის მატარებლების იმ ფენებისა, რომელთაც ხელს უკერძოთ „მეოთხე სელისუფლების“ სადაეყები და კიდევ იმათიც, რომელთა ხელშიცაა ლიტერატურული „ბაზარი“ და კვლავ ნათრი უსით (ძირითადად კი რეკლამირების მეიორლით) მასობრივ ცნობიერებაში ინერგება ქართული მეტყველებისა და წერის ეს ახალი, დეგრადირებული, უკულტურო „კულტურა“, დღეს მიხნდა გაემახვილო ყურადღება იმაზე, თუ რა გავლენები შეიძლება გამოეიტანოს ჩვენი ქვეყნის ისტორიული გამოცდილებიდან. ხოლო ეს გამოცდილება გეიწვენებს, რომ სახელმწიფოს მღვობარეობა პირდაპირ აღსახება ენაზე (ისევე, როგორც, სხვათა შორის, არქიტექტურაზეც).

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები მწიგნობრულ კერებში მუშავებულად წმინდა წერილის თარგმნის პროცესში - ძირითადად ბერძნულ ენასთან კონტაქტში. ბერძნულმა ენამ დიდად განსაზღვრა ქართული ენის (ისევე, როგორც ევროპული ენების) განვითარება. განსაკუთრებით ლექსიკის სფეროში, თარგმნის პროცესში გამოკლინდა და განხორციელდა ქართული ენის გა-

ნუსაიღურელი შესაძლებლობანი. კულტურულ ენებთან კონტაქტებისა და გაელენების გარეშე, თავის თავში ნაკერით სალიტერატურო და მით უფრო, მეცნიერული ენა ვერ განვითარდება. მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე ბერძნული ენა – წმინდა წერილისა და ეპსემპტიკის ენა ასახრდობდა უშუალოდ თუ შუალაობით გზით ქრისტიანული კულტურის ენებს. ადრე მისგან იყო დაკავალებული არაბული ფილოსოფიური ენაც. საქართველო ერთი პირველთაგანი იყო, რომელსაც უშუალო და მჭიდრო პოლიტიკური და კულტურულ-ლიტერატურული კავშირი ჰქონდა ისეთ მაღალგანვითარებულ კულტურულ სამყაროსთან, როგორც იმ ეპოქაში ბიზანტია იყო. ამ ურთიერთობაზე გადმოდა ბუნებრივი გზა ქართული მეცნიერებისა და მეცნიერული ენის განვითარებისა და სრულიად კანონსომიერი იყო, რომ იმ დროის ქართველი მოღვაწენი ეროვნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური და, საერთოდ, მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბების გზაზე მისაბამი მაგალითად სწორედ ელინთა ენას თვლიდნენ, რომელშიც თანავე პეტრიწის სატექნოლო რომ ვთქვათ, „ყოველსავე თვისი სახელი პრქიან. შესაბამი თვისისა არსებისაჲ“. მაგრამ ეს არ იყო ბრმა და მექანიკური მიბაძვა, რომელიც სესხებას გულისხმობს. ჩვენი ძველი მოღვაწენი უდიდეს შემოქმედების ძალასა და სიბრძნის ინერჯენ, რათა გამოეყლინებინათ ქართული ენის შესაძლებლობანი და ქართული მასალით, ქართული ძირებითა და აფიქსებით და არა მექანიკურ სესხების გზით შეექმნათ ახალ ცნებათა შესატყვისი მანამდე არარსებული ტერმინები და ამგვარად, ქართული ენა თავისი გამომსახველობით ძალით გაეტოლებინათ „ეონიერთა ხელვათა მომმარჯუი“ ელინთა ენისათვის, რომლის „ენამსუობა“ და „ენადლეობა“ მისაბამი იყო არა მარტო ქართველი მთარგმნელებისათვის, არამედ ღათინებისთვისაც.

მაგრამ ეს უშუალო კავშირი ბიზანტიასთან XIII საუკუნიდან მოყოლდე ბული, თანდათან სუსტდება და ბოლოს, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ სრულიად წყდება და იცვლება სპარსეთ-თურქეთთან პოლიტიკურ-ეკონომიკურ-კულტურული კონტაქტებით და, შესაბამისად, გაელენებითაც. მძიმე პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა მდგომარეობამ, ქვეყნის დაქსაქსულობამ, სახელმწიფოებრივი მმართველობის კრიზისმა და არასტაბილურობამ თავისი მძიმე კვალი დაამწინა ქართულ ენას, კერძოდ, მის ლექსიკურ ფონდს, რომელშიც ქართული სიტყვის ადგილი დაიჭირა სპარსულ-თურქულმა ლექსიკურმა ნასესხობებმა. ძველ ქართულ მოღვაწეთა შეგნებული და პრინციპული დამოკიდებულება – მხოლოდ ქართულ ძირებზე დაყრდნობით, ქართული აფიქსების გამოყენებით შეექმნათ ქართული სპეციალური ლექსიკა (ტერმინოლოგია) შეიცვალა სრული ინდიფერენტისმითა და უკონტროლობით: ამ დროიდან მოყოლებული, ქართულ სპეციალურ ლიტერატურაში – სამართ-

დღის ძველებში, სივლე-გუგურებში, სამკერნალო წიგნებში – დიდი მოძალკება აღმოსავლური ენებიდან ნასესხები სპეციალური ტერმინებისა, რომელთაგან ბევრი დღესაც დამკვიდრებულია ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში (ამის მაგალითად პეტროწისეული ლოგიკური ტერმინის – „აღმოსენა“ – არაბული „დასაბუთებო“ შეცვლაც კმარა). ამ პერიოდში არ ჩანს არავითარი ძალისხმევა ქართული შესატყვისი ტერმინების მოძიებისა თუ შექმნისა, როგორც ამას ვხედავთ წინა, კლასიკური პერიოდის (XII ს.-ის წითელით) ლიტერატურულ-მთარგმნელობით სკოლებში. სალიტერატურო ენა, თუ შეიძლება ითქვას, მდინარეებასაა მიცემული, მიშვეებულია თავის ნებაზე, ემორჩილება (ყოცხალ შეტყულებას, რადგანაც აღარ არსებობს ტყუის მიმცემი და ენის „კანონის დამცემი“ შწიგნობრული სკოლები. მკაცრი დამცველი სალიტერატურო ენის ნორმებისა და მთარგმნელობითი პრინციპებისა, რომელთაც თავიანთი კონსერვატივისის წყალობით ქართულ ენას შეუენარწუნეს ძირითადი უწვევტი ძარღვი, რომელიც დღესაც ვუოქავს, მოუხედავად იმისა, რომ სწორედ იმ გარდამავალი პერიოდის ენობრივმა პოლიტიკამ, რომელიც კარგად ჩანს მუჟუ-პოუტის დამასხად გამოსთქმულ სიტყვებში – „სპარსთა ენისა სიტკობან მასურეა მესოკობანო“ – მისივე კვალს დაუტოვა ქართულ ენას. ამ პერიოდის ტექსტებისათვის დამახასიათებელია ფორმათა დიდი სიჭრელე და ენობრივი მასალისადმი განურწყევლობა, რაც პირდაპირი შედეგია ქართული სახელმწიფოებრიობის დაკნინებისა და არასტაბილური მდგომარეობისა და სრულიად განსხვავდება XI-XII სს.-თა ძლიერი საქართველოს მთარგმნელ-ავტორთა გაცნობიერებული დამოკიდებულებისაგან ქართული ენისადმი.

მთელი გვიანი შუასაუკუნეების განმავლობაში, როდესაც, ვერო,ის უროქსული ენები და მცნიერული აზრი და საღაპარაკო ენა უროფით-გაელენით ვითარდებოდა, სწორედ ამ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ქართულმა მცნიერულმა აზრმა და შესაბამისად – ენამ კონსერვაცია და დაკნინება განიცადა და ამიტომ ვერ მიიღო მონაწილეობა საერთო სახალხო ენის ლექსიკის განვითარებაში, ხოლო ამას თუ იმასაც დაეუმატებო, რომ მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში, მაშინ, როდესაც რუსულ ენაზე ინტენსიურად ითარგმნებოდა და სასულიერო სასწავლებლისათვის დიდი ტირაჟებით ქვეყნდებოდა ბიბლიური ვგზუგეტია-პატრისტიკის უბრწყინვალესი ძეგლები, რაც ახალი რუსული მცნიერულ-ლიტერატურული ენის ჩამოყალიბებას უწყობდა ხელს (ჩვენში კი ეს პროცესი XI-XII საუკუნეებში დასრულდა), საქართველოში საერო თუ სასულიერო სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა და ასეთ პირობებში, ცხადია, აღარ არსებობდა პრაქტიკული საჭიროება ძველი ქართული ბიბლიოლოგიურ-ეგზეგეტიკური თუ მცნიერული სახიათის ძველი თარგმანების გადამუშავებისა ანდა ახალი თარგმანების

შექმნისა (ცნობილია, რომ საულომონ დოდაშვილის „ლიტერატურა“ რუსულ ენაზე დაწერილი, ისევე როგორც გაბრიელ ებისკოპოსის „კლასიკული ფსიქოლოგია“). მანამდე იყო, რა თქმა უნდა, ადრინდელის ხანა, იყო სულხან-საბა ორბელიანი, დაეით გურამიშვილი, იყო ეახტანგ VI და მისი სწავლულ კაცთა კომისია, მაგრამ მათ, რუსეთში გადახვეწილებმა, თან წაიღეს თავიანთი ენა, და ვერ მიახდინეს გაეღეს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაზე. ამ დროს ვერ კიდევ განაგრძობდა არსებობას გარეჯის მონასტრის მწიგნობრული სკოლა (სადაც ერთხანს სულხან-საბა ორბელიანიც მოღვაწეობდა). ენობრივ სტილისტურად ნორმირებული საკეთიარს სკოლა შექმნა ანტონ კათალიკოსმა, რომელმაც სამი სტილის თეორიის საფუძველზე სცადა აღორძინება XII საუკუნის ენის სულისა, მაგრამ მისმა ცდამ, მიუხედავად დიდი მეცნიერული ლიტერატურული პროდუქციისა, რომელიც შექმნეს მან და მისმა თანამოღვაწეებმა – თანაც ორბელიანმა, თანაც ბატონიშვილმა და სხვებმა, ნაყოფი ვერ გამოიღო (გარდა გრამატიკისა, რა თქმა უნდა). ცნობილი მოსესების გამო. მე სიტყვას აღარ გაუგებრებულ იღია ჰაუკაეძისა და სამოციანელების როლზე, რომელთაც ფაქტობრივად ძველი მწიგნობრული კერებისა და სახელმწიფოს მისა შესასრულეს ქართული ენის წინაშე იღამ ამოაყენო ის ლაქენა, რომელიც XIII–XIX საუკუნეებს შორის განინდა ქართული ენის განვითარების ისტორიაში. ლაპარაკი უდამტია იმაზე, თუ რა დიდი როლი შეასრულეს მათ ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების საქმეში (ეს ენობრივ სათვის ცნობილია). ილიას მიერ წერა-კითხვის გამავრცელებელი სასოგადოების შექმნაც ხომ მისნად ისახავდა ამ მემკვიდრეობითი ხაზის აღდგენას ქველ ქართულ ენასა და ლიტერატურასთან, რომელიც იძულებით გაწედა მას შემდეგ, რაც 1811 წელს რუსეთის მთავრობამ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და მის გამისწულ რუსიფიკაციას შეუდგა.

ხანგასასმელია ისიც, რომ გასული საუკუნის დასაწყისის ქვერად გაზეთებში ვაგრძელდა ილიას ხაზი და მისი მოთხოვნები – ამ გაზეთების ფურცლებზე ქართულ ენაზე სწავლების პრობლემა მეტად აქტუალურად დგას. ასე, მაგალითად, სასულიერო-სასოგადოებრივი გაზეთ „მინაური საქმეების“ (რომელიც 1908–16 წწ-ში გამოდიოდა მღვდელმთავრამ სიმონ მკვლევანის რედაქტორობით) სარედაქციო წერილებში ხშირად მოითხოვენ სასულიერო სასწავლებლებში ქართულ ენაზე სწავლების შემოღებას და, პირველ რიგში, საღვთისმეტყველო წიგნებისა და სახელმძღვანელოების ქართულ ენაზე შექმნას და ამისთვის ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავებას (ამ მხრივ ისინი თვითონაც იღვწოდნენ პრაქტიკულად).

დღეს ქართული ენის ბედი ეროვნულ სკოლას და უმაღლეს სასწავლებლებს, პირველ რიგში – ქართულ უნივერსიტეტს აბარია და ამ უკანასკნელთა

ბელი კი სახელმწიფოს ხელშია. ზემოთ ვთქვით და კიდევ გაავსივრებთ: ისტორია ვაყენებს, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა და სასოფლო-სამეურნეო მდგომარეობა პირდაპირ აისახება ენაზე და განსაზღვრავს ამ სახელმწიფოს ენის მდგომარეობას. ენა – განათლების საფუძველია. სახელმწიფომ, თუკი ის არსებობს, განათლების სტრატეგიაში ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა, პრიორიტეტულად უნდა გამოაცხადოს და საქართველოს მოქალაქეებისათვის, განურჩევლად ეთნიკური და ეროვნული წარმომადგენლობისა, ხელი შეუწყოს მის შესწავლას და სათანადო პირობები შექმნას ამისათვის როგორც სკოლაში, ასევე უნივერსიტეტში.

გლობალიზაციის დღევანდელ პირობებში სრულიად ახალი, უროვნული ამოცანები დადგა ეროვნული ენებისა და მათ შორის, ქართული ენის წინაშე: გადაუდებელი ამოცანაა საინფორმაციო სივრცეში ქართული ენის სრულფასოვანი ჩართვა, რისთვისაც აუცილებელია კომპიუტერული ენის „გაქართულების“ პროცესის დასაქარება. „დასაქარებაო“, ვაშობთ იმიტომ, რომ პროცესი დაწყებულია და მოკლე დროში საქმიან მნიშვნელოვანი შედეგებია ბაღყალი როგორც ინტერნეტისა და საინფორმაციო სივრცის ათვისების. ასევე ხაზგასმით ხსენებთ, გამოყენებითი და ენობრივი პროგრამების დამუშავების სფეროში (ამ პროცესში ჩართულია ი. ვაგახიშვილის ხაზ. იბიდი-სის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მასთან არსებული ლოგიკისა და ენის ქართული ჯგუფი და ი. ვეკუას ხაზ. გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტი; საქ. მეცნ. აკადემიის ინსტიტუტები: არნ ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი და ქართული ინფორმატიკულ-ლინგვისტური ცენტრი, ა. ელიაშვილის მართვის სისტემების ინსტიტუტი, კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, მაინის ფრანკფურტის ვაიფოს ქაბ. უნივერსიტეტი და სხვ.). საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, უფიქრობთ უფრო ქმედითად და აქტიურად უნდა ნაებას ამ მიმართულებით პროექტების დაფინანსებაში.

მსოფლიო ისტორია გვიჩვენებს, რომ კულტურული თუ პოლიტიკური გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პროცესი ყოველ ეპოქას ახასიათებს – ჩვენ მრავალგზის მოგვიხდა ამ პროცესების გაველა და გადალახვა: ელიზბათის ეპოქაში, როდესაც სახელმწიფო ძლიერი იყო, ბევრი რამ სასიკეთო შეითვისა ქართულმა კულტურამ და ენამ; აღმოსავლური გლობალიზაციის პროცესსაც როგორღაც გაუძეველით; ენახეთ, თუ როგორ დააღწია თავი ქართულმა ენამ ილიასა და საშოცინანელების წყალობით რუსული გლობალიზაციის ძლიერ ტალღას. იმედია, რომ დღეს, ამ ახალი გლობალიზაციის ძლიერ შემოტევისაგან გაუძღვბს ქართული ენა, მიიღებს იმას, რაც საჭიროა ხოლო „ჯერ კვალს განაგდებს“. ამისათვის კი უნდა იზრუნოს სახელმწიფომ, სკოლამ,

მწერლობაში, და, პირველ რიგში, ერმა – საზოგადოებაში, რომელსაც საქართველოს ისტორიის უმძიმეს ეტაპებზე გადააწყვეტი როლი შეუძრულებია.

ქართული ენის დაცვის საქმეში უდიდეს როლს ასრულებს საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია, რომელიც დგომისმსახურებას, როგორც წესი, ძველი ქართული ენით აღასრულებს, თუ ქართულ ენას აკაფშირებს თავის წყაროსთან, სიცოცხლეს აღლევს იმ ძარღვს, რომელიც ამოღიანებს ქართული ენისა და ქართველი ერის ისტორიას.

DAMANA MELIKISHVILI

FROM THE HISTORY OF THE NORMALIZATION OF THE GEORGIAN LITERARY LANGUAGE

The paper addresses the role of the old Georgian literary (translational) schools in the process of the establishment of the Georgian literary language, the level of the Georgian statehood at various stages of the development of Literary Georgian, positive and negative outcomes (morphology, lexis, syntax) of oral and written literary contacts with foreign languages (Greek, Arabic, Persian, Turkish), the issues of the interrelation of the contemporary Georgian speech (of mass media, social and political establishment) and literary language, of the normalization (viz. the issue of the consideration of the tendencies and perspectives of language systems and forms in the process of the establishment of norms).

უწმიდესსა და უნეტარესს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს

ილია II-ს

თქვენო უწმიდესობა!

ერთხელ ვთქვი და კვლავაც გაეკადნიერდები და ვიტყვი, რომ თქვენი აღსაყდრების აწ უკვე 30-ე წლისთავეზე გვსურს მოგმართოთ არა მხოლოდ საუნივერსიტეტო და აკადემიური საზოგადოების სახელით, არამედ თქვენი ღვაწლით აღორძინებული სამწესოსა და მრევლის სახელითაც – სრულიად საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის დაუღალავ მოღვაწესა და იღვებულ მუშაკს ყანისა ქრისტესისა, ქრისტაინეთა სიქადულს, განმწმედელს სჯულისა, მაშენებელს ეკლესიათა, ერის სულიერ მამასა და განმანათლებელს!

როგორც ძველნი იტყოდნენ, „ვითარ შეუძლოს კაცობრივმან ენამან ჯეროვნად წარმოთქმა სიმხნეთა და მოთმინებათა თქვენთა“ ამ რთულსა და განსაცდელეებით აღსავე დროში?

როგორც ნეტარმა გრიგოლ ხანძთელმა აღაშენა და განამშვენა ეკლესია-მონასტრებით მურვან ყრუსაგან მოოხრებულ-გავერანებული უღაბრო ტაოკლარჯეთისა, განაცხოველა და ქალაქ-ყო იგი, ასევე თქვენ, თქვენო უწმიდესობა, ლეთის მცნებათაგან გარდადრეკილ ქართველთა სულიერი უღაბრო გააცოცხლეთ და ააღორძინეთ; სრულიად განმორებულნი ღვთისაგან მოაქციეთ და, ვითარცა კეთილმა მწყემსმა, განბნეული ცხვარი დაუბრუნეთ უფლის სახლს; განაშენეთ, განამშვენეთ და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის დიდება აღადგინეთ.

თქვენგან ხშირად გვსმენია – „ეს დრომ მოიტანაო“, მაგრამ ხომ ცნობილია, რომ თვით დრო პიროვნებას მოჰყავს, რადგან, როცა დგება ყამი, უფალი გამოარჩევს და აღამაღლებს ერისაგან თავის რჩეულს, რომელსაც ძალუძს ტვირთვა ერის ჯვარისა. თქვენ ხართ ის რჩეული, რომელიც უფალმა მოჰმადლა ჩვენს მრავალტანჯულ ერს მისი ნათლისაყენ და წმიდა ეკლესიისაკენ მოსაბრუნებლად.

თქვენი უწმიდესობის ქადაგებაში მუდამ გამოსჭვივის სიბრძნე და სარწმუნობა დაეთ მუჟსაღმუნისა: „არა თუცა უფალმან აღაშენა სახლი, ცუდად შურებიან მაშენებლნი მისნი“ (ფსალ. 126, 1). ამ ჭეშმარიტებით მოძღვრეთ თქვენთვის მონდობილ ერს და, როცა კი ღვთის მორჩილებას მოურვეველსა და მცირედ მორწმუნეს ყური არ მიუგდია თქვენი ღარიგებისათვის, მუდამ უწუნეთა მარცხის სიწწარე. მაგრამ თქვენ, როგორც ჭეშმარიტ მწყემსთაყარს, მოძღვარს და მამას ერისას, „არა გაქუს ქედმწიფება ბოროტისა, არამედ შენდობისა“. მოთმინებით მიელით მონანულს და ბუნებით იქცევით ისე, ვითარცა იტყვის უფალი: „წყალობა მნებავეს და არა მსხუერპლი, რამეთუ არა მოვედ წოდებად მართალთა, არამედ ცოდვილთა სინანულად“ (მათე.

9.13). თქვენს ლოცვასა და მოწყალე მოთმინებას ადრე თუ გვიან ცოდვილნი მოუყვანია და კიდევაც მოიყვანს სინანულად.

ამ ოცდაათი წლის განმავლობაში, რომელსაც თქვენ „მზიანი ღამე“ უწოდეთ (რადგან „ერთი მხრივ, წყვილი და მწუხარებაა, მეორე მხრივ კი – უფლის მადლი“, რომელსაც ნიადაგ გრძნობთ), უმძიმეს საპატრიარქო ჯვარს ზიდაეთ, ჯვარს ერისას და ეკლესიისას.

თქვენ ერისა და ეკლესიის – ხორციელი კეთილისა და სულიერი კეთილის – შენივთებითა და შეზაგებით იღვწით ქართველი ერის სულიერი ამაღლებისათვის, სარწმუნოების ერთობისა და ეროვნული მთლიანობისათვის. ამ გზაზე არასოდეს გტოვებთ იმედი იმისა, რომ ის „რწმენა, ის სინანული, ის სიყვარული, ის თავმდაბლობა, ის განცდა თვისთა ცოდვათა, რომელსაც ფლობდნენ ჩვენი წინაპარნი, ჩვენს ერში უეჭველად გამოვლინდება“.

გწამდეთ, დილო მეუფეო, რომ თქვენი მოციქულებრივი ღვაწლი კეთილ ნაყოფს გამოიღებს და ამიერითგან უეჭველად იხარებს უდაბნოთა ესე, თქვენი, ქრისტეს ნებისმყოფელი კეთილი მწყემსის, ლოცვითა და ჟურთხევით.

უნშიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის და მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსისა, ყოვლად ღირსისა მამამთავრისა და დიდისა მეუფისა ჩვენისა ილია II-ისა – მრავალმცა არიან წელნი!

ღამანა მელიქიშვილი

ღამანა მელიქიშვილი

ძართული ზმნის უღლებადი ფორმების კლასიფიკაციისა და კმალიფიკაციის პრინციპებისათვის

I. პირის ნიშანთა გამოხატვის სისტემა ქართულში

ნებისმიერ ეპიროულ მეცნიერებაში და, კერძოდ, ენათმეცნიერებაში, საგნის ან მოვლენის დეფინიციისას დაცული უნდა იყოს ცნების დაყოფის ლოგიკური წესები, კლასიფიკაციის პრინციპის ერთიანობა, იმანენტიზმის პრინციპი, გამიჯნული უნდა იყოს დიაქრონიული (ისტორიული) და სინქრონიული ასპექტები.

კლასიფიკაციის ამ, თავისთავად ცხადი, პრინციპების გაუთვალისწინებლობა და დარღვევა ენობრივი ფორმებისა თუ მოვლენების კვალიფიკაციისა და დეფინიციის გაურკვევლობას, ხშირ შემთხვევაში – მცდარობას, დეზინფორმაციას იწვევს.

ამ მხრივ ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების სერიებად და მწკრივებად დაყოფის აკაკი შანიძისეული პრინციპი იდეალური მაგალითია იმისა, როდესაც კლასიფიკაციის ისტორიული, მორფოლოგიური და სინტაქსური პრინციპების დაცვა ერთსა და იმავე შედეგს (კლასიფიკაციას) იძლევა.

მაგრამ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში რთული მდგომარეობა ქართული ზმნის ისეთი მნიშვნელოვანი კატეგორიების კვალიფიკაციის სფეროში, როგორცაა ზმნის პირის გამოხატვის სისტემა და ამასთან დაკავშირებული „ინვერსიის“ საკითხი; გვარისა და ქცევის კატეგორიების დეფინიციის საკითხი და ამასთან დაკავშირებით ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების ლოგიკურად გაუმართავი კლასიფიკაციის პრობლემა.

არნ. ჩიქობავამ აჩვენა, როგორ უნდა ყალიბდებოდეს სინტაქსური /გრამატიკული ცნებები (ეს არის პრინციპულ-მეთოდოლოგიური საკითხი, რომლის ანალიზსაც ეძღვნება მისი „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“, 1928, 1968), თუ რა შეუსაბამოაზნი მოსდევს იმანენტიზმის პრინციპის დარღვევას (უგულუბელყოფას) გრამატიკაში.

ქართულ ზმნაში ინვერსიის მოვლენისადმი დიაქრონიული და სინქრონიული ასპექტით მიდგომის აღრევამ, ისტორიული მოვლენის სინქრონიული თვალსაზრისით კვალიფიკაციამ, ამავე დროს, ლოგიკური ცნება-ტერმინებით (სუბიექტი-ობიექტი) ოპერირებამ შედეგად მოგვცა თანამედროვე ქართული ზმნის პირის ნიშანთა ცხრილში ამ ნიშნების რეალური ფუნქციის არაადეკვატური ასახვა; ქართული ზმნის უღლებების ტიპებად დაყოფისას იმანენტიზმის პრინციპის უგულუბელყოფამ, გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კრიტერიუმების დარღვევამ და კლასიფიკაციის პრინციპად ევროპული ენების მსგავსად გვარის კატეგორიის მიღებამ (რაც არა მხოლოდ ქართული ზმნის

შემთხვევაშია საფუძველს მოკლებული) ქართული ზმნის უღლების უაღრესად ლოგიკური სისტემის დეფორმირებული სურათი მოგვცა, რამაც გამოავლინა შეუსაბამობა გვარისა და „ქცევის“ (ვერსიის) „გრამატიკული“ კატეგორიების სემანტიკურ დეფინიციასა და ფორმალურ კლასიფიკაციას შორის და, შესაბამისად, ზმნის ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციების არაადეკვატური განსაზღვრა გამოიწვია.

წინამდებარე სტატიაში მოცემულია დიათეზის გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კატეგორიის (რომელიც საფუძველად დავუდეთ ქართული ზმნის უღლების ტიპებად დაყოფას (მელიქიშვილი 2001.) ფარგლებში გვარის, ქცევისა და პირის ნიშანთა კვალიფიკაციის საკითხის გადაწყვეტა.

* * *

როგორც ცნობილია, ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში (ისევე, როგორც ევროპულში) ზმნის უღლების ტიპებად დაყოფისას საფუძველად გვარის კატეგორია აღებული, მაშინ როდესაც თვით გვარის გრამატიკული კატეგორიის საკითხი როგორც ზოგად ენათმეცნიერულ ლიტერატურაში, ისე კერძო-გრამატიკებში საკმაოდ ბუნდოვანი და მოუგვარებელია. ქართული ზმნის უღლების ტიპებად დაყოფისას ჩვენ ეყრდნობით გრამატიკულ (მორფოსინტაქსურ) კრიტერიუმებს, კერძოდ: მორფოლოგიურ სტრუქტურას (აგებულებას) და სინტაქსურ კონსტრუქციას.

ქართული ზმნის აწმყოს თემა (ფუძე) ბირითადად ორ სტრუქტურას ეყრდნობა:

- I. თემა+ θ ($R+\theta$, $R[\text{ე/ი}]+\theta$, $R[\text{ო/ა}]-\text{th}+\theta$, $R[\text{ო/ე}]-\text{th}+\theta$, $R-\text{th}+\theta$): უღერ+ θ – წერ+ θ ; თვლუბ+ θ – უღვლუბ+ θ ; ტირ-ი+ θ – თღ-ი+ θ , ჭრ-ი+ θ ; ვირ-ა+ θ – ხატ-ა+ θ , კლ-ა+ θ ; კანკალუბ+ θ – აკანკალუბ+ θ , აკეთებ+ θ ; ცხოვრობ+ θ – აცხოვრებ+ θ , ათბობ+ θ ; აბ-აბ+ θ .
- II. თემა+ ი ($R+\text{ი}$, $R-\text{th}+\text{ი}$): ხატ+ ი -(ხარ) – იხატებ+ ი , თიბებ+ ი , თეთრ-ღუბ+ ი).

I პირველი სტრუქტურის ზმნებს როგორც წესი, შეესაბამება ცვალებადი კონსტრუქცია (ბრუნვაცავალებადი სუბიექტი: სახელობითი – მოთხრობითი – მიცემითი) და ამ ნიშნით ისინი ერთ დიათეზაში ერთიანდებიან, რომელიც ორ ქვეკლასად იყოფა. ამ ქვეკლასების განმასხვავებელი ნიშანი პირდაპირი ობიექტის ქონა-არქონაა.

1) პირველი ქვეკლასის ზმნების სუბიექტი მოქმედია, მაგრამ მას არა აქვს სამოქმედო პირდაპირი ობიექტი. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ისინი პირდაპირ ობიექტს თავის თავში შეიცავენ. მათი სუბიექტი თვითმოქმედა – ავტო-პტიურია. აკაკი შანიძე მათ საშუალო გვარის მედიაოპტივთა ქვეკლასში ათავსებს. მაგრამ გვარის კატეგორიის განსაზღვრებიდან გამომდინარე, საშუალო გვარის გამოყოფის საფუძველი არ არსებობს. არნ. ჩიჭობავა მათ უგვარო

სტატიკურ ზმნებად მიიჩნევა. მაგრამ, რაც შეეხება სტატიკურობას, ამ თვალსაზრისით მათ გარდამავალი საუფესური უჭირავთ აბსოლუტური სტატიკიდან, უძრავობის მდგომარეობიდან, მოქმედების პროცესამდე: ისინი ფიზიკური ან სულიერი მოქმედების მდგომარეობას გამოხატავენ (კანკალებს, კივის, ტირის, წუხს...), რაც გრაფიკულად შეიძლება წრეწირით გამოიხატოს (განსხვავებით აბსოლუტური სტატიკისაგან, რომელიც შეიძლება გრაფიკულად წერტილით გამოვხატოთ): წრე იწყება იმ წერტილიდან, რომელშიც სრულდება. ამ ზმნათა მოქმედებას იწყება და სრულდება ერთსა და იმავე წერტილში, ანუ უბრუნდება თვითმოქმედ პირს (სუბიექტს). მოკლედ რომ ვთქვათ, ამ ზმნებს რეფლექსიური, უკუქცევითი შინაარსი აქვთ, მათი მოქმედების ობიექტი იგივე სუბიექტია, მათი სუბიექტის მოქმედება შიგნითაა მიმართული. ცენტრისკენულია. შესაბამისად, მათ სათანადო მარკერიც, *o*- პრეფიქსი დაერთვის, რომელიც ერთპირიან კონსტრუქციაში რეფლექსივის ნიშნად მიგვანჩნია და არა „ნასესხებად“ აქტივის „სათავისო“ ქცევისაგან (ამ ფუნქციას ფრანგულ ენაში უკუქცევითი ნაცვალსახელები ასრულებენ, რუსულში – უკუქცევითი ნაცვალსახელის „გაკვეთის“ გზით მიღებული სუფიქსი (сѣнѧ>сѧ). იგივე *o*- პრეფიქსი სასუბიექტო ორიენტაციის გამომხატველია პირდაპირობიექტიან (ორპირიან) კონსტრუქციაში. როგორც ვთქვით, ავტოაქტივებს პირდაპირი ობიექტი არა აქვთ, მაგრამ შეიძლება გაუჩნდეს იგი: „სწავლობს გიგლა ტიტინა..“ – მაგრამ: „გიგლა სწავლობს გაკვეთილს“; „გიგლა კარგად ხატავს, კარგად წერს“, მაგრამ: „გიგლა ხატავს პორტრეტს, წერს ლექსს“. ასეთი სრული კონსტრუქციის ფორმა მეორე ქვეჯგუფში გადავა.

2) განსხვავებით პირველი ქვეჯგუფისაგან, მეორე ქვეჯგუფის ზმნები პირდაპირგარდამავალია, ისინი მოქმედების პროცესს გამოხატავენ. მათი სუბიექტი აქტიურია, მაგრამ, განსხვავებით პირველი ქვეჯგუფისაგან, მათ სამოქმედო პირდაპირი ობიექტი აქვთ; კონსტრუქცია ამათაც ცვალებადი აქვთ – სუბიექტის ბრუნვება: სახელობითი, მოთხრობითი და მიცემითი, პირდაპირი ობიექტისა – მიცემითი და სახელობითი, ირიბისა – მიცემითი.

ამგვარად, I ჯგუფი, რომელსაც თემა და კონსტრუქცია აერთიანებს, I დიათეზას ქნის, რომელიც შეიცავს არასრული და სრული კონსტრუქციის ქვეჯგუფებს, რომელთაგან პირველი მოქმედების მდგომარეობას გამოხატავს და, ამდენად, სტატიკურობის შინაარსს შეიცავს, II კი მოქმედების პროცესს გამოხატავს და, ამდენად, დინამიკური შინაარსისაა; I ქვეჯგუფი ძირეულია, ამოსავალია II ქვეჯგუფისათვის როგორც სტრუქტურის, ასევე კონსტრუქციის თვალსაზრისით (კანკალებს ის > კანკალებს ის მის, ცხვირობს ის > აცხვირობს ის მის).

ამ ჯგუფს შეიძლება ერგატული კონსტრუქციის დიათეზა ეწოდოს (სუბიექტის სპეციფიკური ბრუნვის მიხედვით).

გუარის მიხედვით I დიათეზის I ქვეჯგუფის ერთპირიანი (ერთვალენტანი) ზმნები რეფლექსივებია, ავტოაქტივებია, გარდაუვლებია (კანკალებს ის,

წუხს ის, იძინებს ის, იახის ის). ორპირიანები კი ირიბგარდამავალი (შეხვალ მან მას). მეორე ქვეჯგუფის ზმნები – აქტიუებია. გარდამავლობის მიხედვით ესენი პირდაპირგარდამავალი ზმნებია.

II ჯგუფი, რომელსაც, ასევე, სტრუქტურა და კონსტრუქცია აერთიანებს, ქმნის II დიათეზას, რომელიც შეიცავს ასევე, არასრული და სრული კონსტრუქციის ქვეჯგუფებს, რომელთაგან I ქვეჯგუფი სტატიკურია და II კი დინამიკური; I ქვეჯგუფი აქც II-ის საფუძველია როგორც სტრუქტურულად, ასევე კონსტრუქციულად (ვღო-ზარ/ > ეგდ-ებ-ი). ამ სტრუქტურის ზმნებს არ ახლავს პირდაპირი ობიექტი, მათი კონსტრუქცია სტაბილურია: სუბიექტი სამსახვე სერიაში სახელობითშია, ირიბი ობიექტი – მიცემითში.

ამ ჯგუფის ორპირიან ზმნებს შეიძლება ირიბგარდამავალი ზმნები ეწოდოს. ეს ჯგუფი ნომინატიური კონსტრუქციის დიათეზაა. გვარის თვალსაზრისით ამ დიათეზის I ქვეჯგუფის ზმნები ნეიტრალურნია, II ქვეჯგუფის ზმნები კი სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით შეიძლება ავტოაქტიუებიც იყვნენ და ირიბგარდამავალი აქტიუებიც, რადგანაც, თუ ამოვალთ ენებითი გვარის უნივერსალური სემანტიკური განსაზღვრებიდან, რომლის მიხედვითაც ენებითი გვარისაა ზმნა, რომლის სუბიექტიც თვითონ კი არ მოქმედებს, არამედ განიცდის მოქმედებას, R-ი, R-ები სტრუქტურა არ არის აუცილებლობით დაკავშირებული ენებით გვართან: 500-მდე ე- და ა-პრეფიქსიანი ზმნა (ელაპარაკება, ეჩხუბება, ეეობრება, აეხრება, ახტება...) აქტიურსუბიექტიანია, 100-მდე ი-პრეფიქსიანი ე. წ. „დეპონენსი“ ავტო-აქტივია (რეფლექსივია) ასევე, ი-ე-პრეფიქსიანი კონვერსიული ავტოაქტიური და აქტიურსუბიექტიანი ზმნებია (იძალუბა ძეშეი, ეძალუბა ძეშეი დღვას); „აბება“ ტიპისა და -დ სუფიქსიანი ნასახელარი დინამიკური ზმნები შინაარსით ავტოაქტიუებია. ენებითის შინაარსი კი ძირითადად ები სტრუქტურის უსულო სუბიექტიან ზმნებთანაა დაკავშირებული [მელიქიშვილი, 2001, 61-70; პარადიგ-მები: №№ 10 (44), 11(45), 12(46), 14(48), 15(49), 16(50)].

III ჯგუფი, რომელსაც დატიური კონსტრუქცია აერთიანებს, ნარკვი სტრუქტურისაა და ქმნის III დიათეზას, რომელსაც შეიძლება დატიური კონსტრუქციის დიათეზა ეწოდოს, რადგანაც ამ ზმნების სუბიექტი სტაბილურად მიცემით ბრუნვამი დვას.

ამ დიათეზაშიც ორი ქვეჯგუფი გამოიყოფა: I ქვეჯგუფის ზმნები უძველესი სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ძირეული ზმნებია. შინაარსით ისინი სულიერი მდგომარეობის გამომხატველი სტატიკური ზმნებია, რომელთა სუბიექტი სულიერი მდგომარეობის განმცდელი, ანუ სუსტი ნებელობის მქონე პირია (უფეარს მას, სიხულის მას, უჭირს მას /ის/).

ამ ზმნათა სწორედ ეს უძველესი, დატიური კონსტრუქცია აღმოჩნდა ამოსავალი ნიშნში ქართული ენის პოლიაქრონალურ ზმნაში არსებული პოტენციის (შესაძლებლობის) განზოციელებისათვის: კერძოდ, დინამიკური ზმნების –

როგორც I დიათეზის კაუზატიური სტრუქტურის ზმნათა, ასევე II დიათეზის სტრუქტურის ზმნათა ინვერსიის შედეგად მიღებულ იქნა არამატერიალური, სულიერი მოქმედების განმცდელი სუსტი ნებელობის სუბიექტის მქონე ზმნების ახალი ქვეკლასი: *(აქარალებს შიში, სიცივე მას – აქარალებს შიშ/ისავან/, სიცივე/ისავან/ მას, ახველებს ის (მას) – ესველება მას, ანატრებს ის მას მას – ენატრება მას ის...)*¹

სწორედ სუბიექტის აქტიური და პასიური ნებელობის მიხედვით უპირის-პირდება ერთმანეთს იდენტური სტრუქტურის, მაგრამ სხვადასხვა კონსტრუქციის ფორმები: *ამცხიკვებს ის > ამცხიკვებს მას, აკემინებს ის > აკემინებს მას, ახველებს ის > ახველებს მას..* და აქედან შემდეგ, I დიათეზის ზმნათა ანალოგიით ვრცელდება II დიათეზის სტრუქტურის ზმნებშიც: ემთქნარება მას, ეცემინება მას, ემცხიკვება მას, ესველება მას და ა. შ. და ასე, იქმნება მთელი სისტემა, რომელიც გენერაციის დიდი უნარით ხასიათდება [მელიქიშვილი 2001, 344-346, III დიათეზა, პარადიგმები №7(59)-№14(66)].

სიტყვას აღარ გაუვარძელებთ I დიათეზის ზმნათა III სერიის ფორმების ინვერსიის თაობაზე (მელიქიშვილი 2001, 19-31), რამაც „უნახაობისა“ და „უნებლობის“ სემანტიკა შესძინა ამ ფორმებს სწორედ იმის გამო, რომ მიწერილ/მივლია ტიპის სტატიკურ ზმნათა გადინამიკურების (>დამიწერია-/დამივლია) შედეგად ამ ფორმებში სუბიექტის გაგება შეიძინა მიცემითში დასაბუღმა პირმა და შესაბამისად, სუბიექტის მარკერის ფუნქცია დაეკისრა მ-ს რიგის პრეფიქსს, რომელიც ისტორიულად უძველესი ფორმაციის „აფექტურ“ – („მიყვარს“ ტიპის) ზმნებში სულიერი მოქმედების განმცდელი სუბიექტის მარკერია.

ამგვარად, უნებლობის სემანტიკის გამოხატვა III სერიაშიც და, საზოგადოდ, ქართული ზმნის უღლების სისტემაში დაკავშირებულია მ-ს რიგის პრეფიქსთან, ანუ მიცემითში დასაბუღი პირის (რომელიც ფუნქციით სუბიექტია) მარკერთან (*ე-იხსენებ – მახსენდება, ე-ივლიანებ – მავლიანდება, ე-იციინი – მეციინება, ე-ილიბი – მელიბება, ე-ილივიბი – მელივიბება, ე-ტიარი – მეტიარება, ე-ინდომებ – მინდობება/მინდომება, ე-ნანობ – მინანება, ე-ნატრობ – მენატრება, ე-იფხანება – მეფხანება, ე-იქაებ – მექაება...*).

როდესაც ზმნური ფორმების მორფოლოგიური აღწერა ხდება (განსაკუთრებით ენათა მანქანური, კომპიუტერული დამუშავებისას) ცხადია, არ არის მიზანშეწონილი ლოგიკური ცნება-ტერმინების გამოყენება: ეს არის პრინციპული მეთოდოლოგიური საკითხი, რომლის დასაბუთებასაც მიძღვენა არნ. ჩიქობავას ფუნდამენტური ნაშრომი სინტაქსში – „მარტივი წინადადების პრობლემა

¹ უფიქრობთ, ახსნა არ სჭირდება იმას, თუ როგორ ჩაიძირა ცნობიერებაში კაუზატიური ფორმის „მაბუღებელი“ პირი, ანუ „ინიციატორი“ და როგორ ამოტივტივდა და სუბიექტად გაცნობიერდა პირი, რომელსაც რეალურად „მოსდიოდა“ კანკალი, ანუ რეალურად კანკალდება სხვისი ზემოქმედებით.

ქართულში“ (1928; 1968),² ისიც ცხადია, რომ პირის ნიშნისა და ბრუნვის ნიშნის ურთიერთდამოკიდებულება ქართული ენის ისტორიის მანძილზე არ შეცვლილა, ანუ ფორმალური სისტემა უცვლელია (ვინის რიგის ნიშნები კვლავ ნომინატივთან და ერგატივთანაა დაკავშირებული, ხოლო მ-ს რიგისა — დატივთან და ნომინატივთან, თუ ეს უკანასკნელი მოთხრობითთან — ერგატივთანაა კომბინაციაში და, მასასადამე პირდაპირი ობიექტის ფუნქციას გამოხატავს), მაგრამ ქართული მარტივი წინადადების ევოლუციის პროცესში დაირღვა პირდაპირი შესაბამისობა სემანტიკასა და მორფოლოგიურ ელემენტებს შორის. შეიცვალა პირის ნიშანთა ფუნქციური მიმართება ანუ I დიათეზის ორივე ქვეჯგუფის III სერიისა და III დიათეზის II ქვეჯგუფის ფორმებში მოხდა პირის ნიშანთა ფუნქციების ინვერსია (მელიქიშვილი 2001), რაც უეჭველია, უნდა იქნეს ასახული თანამედროვე ქართული ენის პირის ნიშანთა ფუნქციურ ცხრილში.

დიათეზების მიხედვით სუბიექტურ და ობიექტურ პირის ნიშანთა სისტემა თანამედროვე ქართულში შემდეგნაირად გამოიყურება:

— სუბიექტური პირის ნიშნები ვ-ს რიგისა I დიათეზის I და II სერიის ფორმებში და II დიათეზის სამსავე სერიაში.

— სუბიექტს მ-ს რიგის ნიშნები გამოხატავს I დიათეზის III სერიაში და III დიათეზის სამსავე სერიაში.

შესაბამისად:

— ობიექტური პირის ნიშნები ვ-ს რიგისა I დიათეზის III სერიაში და III დიათეზის სამსავე სერიაში, ხოლო მ-ს რიგისა I დიათეზის I და II სერიის ფორმებში და II დიათეზის სამსავე სერიაში.

ამგვარად, თანამედროვე ქართულში სუბიექტური და ობიექტური პირის ნიშნების ცხრილი ასეთ სახეს მიიღებს:

² როგორც ცნობილია, იმის გამო, რომ ქართული ზმნის ლოგიკური სუბიექტ-ობიექტ ყოველითვის არ უდრის რეალურს, არნ. ჩიქობავამ შემოიტანა სინტაქსური ცნება-ტერმინები: „კოორდინაცია“ და „კოორდინატები“, რაც საშუალებას იძლევა ზუსტად აღიწეროს ქართული შეხიტყვების სტრუქტურა-შექმინა. ფორმალური ანალიზის დროს და კომპლექსური დაზუსტებისას დღეს უფრო მოსახერხებლად თვლიან „ნეიტრალური“ ტერმინის — „ექტანტის“ გამოყენებას (იხ. ქ. დათუიშვილი, პირის ნიშანთა სისტემა ქართულში, კრებ. „ზურაბ კუბუბოიძეს“, თბ. 1997, გვ. 63). ჩვენც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ამ ტერმინის საჭიროების მიხედვით გამოყენება (დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ. 2001, გვ. 19), თუმცა, ეს ტერმინიც შეიძლება ლოგიკური თვალსაზრისით დეზინფორმაციული იყოს (მისი აქტიური შინაარსის გამო) და უკობს გამოიყენოთ არნოლდ ჩიქობავას მიერ შემოთავაზებული სინტაქსური ტერმინები (დიდი კოორდინატი, მცირე კოორდინატი), რომლებიც ქართული ზმნის სინტაქსურ მექანიზმს ადეკვატურად გამოხატავს.

პირის ფუნქციები ნიშნები რომელობის მიხედვით	I ღიათეზა (S-nom.-erg.) I-II სერიებში		I ღიათეზა (S-dat.) III სერიაში		
	II ღიათეზა (S-nom.-nom.) I-II-III სერიებში		III ღიათეზა (S-dat.) I-II-III სერიებში		
	მხოლოდობითი	მრავლობითი	მხოლოდობითი	მრავლობითი	
სუბიექტი	1.	ე-	-თ	მ-	მე-
	2.	ღ-, ხ-	-თ	ბ-	-თ
	3.	-ს, -ა, -ო	-ენ, -ან, -ნ, -ნენ, -ეს	ღ-, კ-, ს-	-თ
ობიექტი	1.	მ-	მე-	ე-	-თ
	2.	ბ-	-თ	ღ-	-თ
	3.	ირიბი ობიექტი ღ-, კ-, ს-,	-ღ, -თ		
		პირდაპირი ობიექტი ღ-, კ-, ს-,	-ღ	-ს, -ა	-ღ

ლიტერატურა

დათუკიშვილი 1997 – ქ. დათუკიშვილი, პირის ნიშანთა სისტემა ქართულში, კრებ. „ზურაბ კუმბურიძეს“, თბ. 1997.
 მელიქიშვილი 2001 – დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლებების სისტემა, თბ. 2001.
 ჩიქობავა 1928; 1968 – არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, 1928; 1968.

Damana Melikishvili

**Towards the Principles of Classification and Qualification
of the Conjugable Forms of the Georgian Verbs**

Summary

In any empirical science, particularly in linguistics, in defining a subject or phenomenon the logical rules of division of a concept, the unity of the principle of classification and the principle of immanentism should be observed, and the diachronic (historical) and synchronic aspects should be demarcated.

Overlooking and violation of these self-evident principles lead to the uncertainty of the classification and definition of linguistic forms or phenomena – frequently to error and disinformation.

In this respect, Akaki Shanidze's principle of division of the conjugable forms of the Georgian verb into series and screeves is an example of the observation of the historical, morphological and syntactic principles of classification which yield the same result (classification). However, the situation is complex in Georgian grammatical literature in the sphere of qualification of such important categories as the system of expressing the person of the verb and the related problem of "inversion", the problem of defining the categories of voice and version, and in this connection, the problem of a logically valid classification of the conjugable forms of the Georgian Verb.

Arnold Chikobava showed what inconsistencies result from the violation of the principle of immanentism in Grammar, how syntactic/grammatical concepts should be formed (this is a methodological question, which is analysed in his "Problem of the Simple Sentence in Georgian" 1928, 1968).

The mix-up in the diachronic and synchronic aspects, qualification of a historical phenomenon from the synchronic point of view, operation at the same time with logical concept-terms (subject-object) in the approach to the phenomenon of inversion in the Georgian verb resulted in a non-adequate reflection of the real function of personal markers in the personal marker system of the modern Georgian verb; the wrong determination of classes-species relationship led to an inconsistency of definition and real situation in the sphere of the classification-qualification of the "grammatical" categories of voice and "version": voice and "version" are defined from the semantic point of view and verbal models (vowel prefixes, suffixes), which belong to other formal-class concepts, are considered to be characteristic traits of these "grammatical categories".

Argumentation is a logically valid principle of classification of the conjugable forms of Georgian verbs according to the morphological structure and syntactic construction (D. Melikishvili, "The Conjugation System of the Georgian Verb", Tbilisi, 2001).

This approach removes the contradictions existing in Georgian grammatical literature in connection with the system of expression of the categories person, voice and "version" in Georgian.

ღამანა მელიქიშვილი

ქართული ენის მდგომარეობა დღეს, 2008 წლის 14 აპრილისათვის

მსოფლიო ისტორია გვინკენებს, რომ კულტურული თუ პოლიტიკური გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პროცესი ყოველ ეპოქას ახასიათებს – ჩვენ მრავალგზის მოგვიხდა ამ პროცესების გაეღა და გადალახვა: ელინიზაციის ეპოქაში, როდესაც ფარნავაზ მეფემ შემოიღო “მწიგნობრობა ქართული” და მას შემდეგ “ქართლსა შინა არა იზრახებოდა სხუა ენა, თვინიერ ქართულისა”, არაბობისა და ბიზანტიურ ხანაში, როდესაც შეიქმნა ქართული ეროვნული თვითშეგნების ბრწყინვალე ნიმუშები – “აბოს მარტვილობა” და “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება”, რომელიც გვაუწყებს, რომ ქართულ ენაზე ამტყველდა ახალი მსოფლმხედველობა; ქართული სახელმწიფოს ძლიერების პიკში, დაეით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქაში, ქართული ენა მეტოქეობდა ელინთა “ენამზეობასთან”, რომლისაგანაც მან (ისევე, როგორც მთელმა ქრისტიანულმა სამყარომ) ბევრი რამ სასიკეთო შეითვისა. აღმოსავლური (სპარსულ-თურქული) გლობალიზაციის პროცესსაც როგორღაც გაუძლო ქართულმა ენამ; ილიასა და სამოციანელების წყალობით რუსიფიკაციის ძლიერ შემორტევას დააღწია თავი; დაბოლოს, კომუნისტური გლობალიზაციის ეპოქაში, სულ ოცდაათი წლის წინ, იყო 14 აპრილი – ქართული ენის გამარჯვების დღე – სწორედ 14 აპრილმა დაგვარწმუნა, რომ სამოცდაათწლიანმა მარწუხებმა ვერ შეძლეს მრავალათასწლეულოვანი ქართული ეროვნული ცნობიერების ჩახშობა, რომ ეს ასე ადვილი არ ყოფილა.

იმედია, რომ დღეს, ამ ახალი გლობალიზაციის ძლიერ შემოტევისაც გაუძლებს ქართული ენა, მიიღებს თავისთვის სასარგებლოს, გამამდიბრებელს, ხოლო “ჯერკუალს განაგდებს”. მაგრამ ამისათვის უნდა იზრუნოს სახელმწიფომ, მწერლობამ, და, პირველ რიგში, მთელმა ერმა – საზოგადოებამ, რომლის კონსოლიდირებულ პოზიციას საქართველოს ისტორიის უმძიმეს ეტაპებზე გადამწყვეტი როლი შეუსრულებია. დღეს განსაკუთრებული როლი ენიჭება ე.წ. “მეოთხე ხელისუფლებას”, მასმედიას, რომლის, სამწუხაროდ, საკმაოდ დიდი ნაწილი “პირველ” ხელისუფალთა გარკვეულ ნაწილთან ერთად დამარცხებული ქვეყნისათვის დამახასიათებელი ეროვნული ნიჰილიზმითაა შეპყრობილი, რასაც ქუჩებში გამოფენილი აბრები და რადიო-ტელევიზიის დიქტორთა მეტყველება მოწმობს.

ქართული ენის დაცვის საქმეში უდიდეს როლს ასრულებს საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია, რომელიც ღვთისმსახურებას, როგორც წესი, ძველი ქართული ენით

აღასრულებს, იგი ქართულ ენას აკავშირებს თავის პირველწყაროსთან, სიცოცხლეს აძლევს იმ ძარღვს, რომელიც ამთლიანებს ქართულ ცნობიერებას, ქართული ენისა და ქართველი ერის ისტორიას.

დღეს ქართული ენის ბედი ეროვნულ სკოლას და უმაღლეს სასწავლებლებს, პირველ რიგში – ქართულ უნივერსიტეტს ახარია და ამ უკანასკნელთა ბუდი კი სახელმწიფოს ხელშია. არაერთხელ გვითქვამს და კიდევ გაკვირვებთ: ისტორია გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო პოლიტიკა და, საზოგადოდ, სახელმწიფოს მდგომარეობა პირდაპირ აისახება ენაზე და განსაზღვრავს ამ სახელმწიფოს ენის მდგომარეობას. და პირიქითაც, ენის მდგომარეობა სახელმწიფოს მდგომარეობის, მისი პოლიტიკური მიმართულების მაჩვენებელია: XIV საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც უშუალო კავშირი ბიზანტიასთან თანდათან სუსტდება და ბოლოს, სრულიად წყდება და იცვლება აღმოსავლეთთან პოლიტიკურ-კულტურული კონტაქტებით და შესაბამისად – გაელენებითაც, მიიჭრე პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ, ქვეყნის დაქსაქსულობამ, სახელმწიფოებრივი მმართველობის კრიზისმა და არასტაბილურობამ თავისი მძიმე კვალი დაუტოვა ქართულ ენას, კერძოდ, მის ლექსიკურ ფონდს, რომელშიც ქართული სიტყვის ადგილი დაიჭირა სპარსულ-თურქულმა ლექსიკურმა ნასესხობებმა. წინა ეპოქების, და, განსაკუთრებით დავითისა და თამარის ბრწყინვალე ეპოქის მოღვაწეთა შეგრებული და პრინციპული დამოკიდებულება – მხოლოდ ქართულ ძირზე დაყრდნობით, ქართული აფიქსებით შეექმნათ ქართული სპეციალური ტერმინოლოგია, შეიცვალა სრული ინდიფერენტობითა და უკონტროლობით: არ ჩანს არავითარი ძალისხმევა ქართული შესატყვისი ტერმინების მოძიებისა თუ შექმნისა, როგორც ამას ვხედავთ წინა, კლასიკური პერიოდის ძლიერ ლიტერატურულ-მთარგმნელობით სკოლებში. ქართული სალიტერატურო ენა, თუ შეიძლება ითქვას, მდინარეებასაა მიცემული, მიშეებულია თავის ნებაზე, ემორჩილება ცოცხალ მეტყველებას, რადგანაც აღარ არსებობს გენის მიმცემი და “ენის კანონის დამდები” სალიტერატურო სკოლები, მკაცრი დამცემელი სალიტერატურო ენის ნორმებისა და მთარგმნელობითი პრინციპებისა. ამიტომაცაა, რომ ე.წ. გარდამავალი პერიოდის ტექსტების ენისათვის დამახასიათებელია ფორმათა დიდი სიჭრელე, რაც, როგორც ზემოთაც ვთქვით, ქართული სახელმწიფოებრიობის დაკნინებისა და არასტაბილური მდგომარეობის შედეგია და სრულიად განსხვავდება XI-XII საუკუნეთა ძლიერი საქართველოს მთარგმნელ-ავტორთა ღრმად გაცნობიერებული დამოკიდებულებისაგან ქართული მეცნიერული ენისადმი.

ენისადმი დამოკიდებულება სახელმწიფოებრივ აზროვნებაზე მეტყველებს. ენა – განათლების საფუძველია. სახელმწიფომ, თუკი მას დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების პრეტენზია აქვს, თუკი ის თავისი თავის პატრონია, უნდა განსაზღვროს ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის სტატუსი და გამოსცეს ენის კა-

ნონი, სადაც გაწერილი იქნება ყველა დეტალი სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების შესახებ (ამ მხრივ სამაგალითოა საფრანგეთის ენის კანონი და კარგი იქნებოდა, თუ ჩვენი ქვეყნის მესვეურები გაეცნობიან მას); განათლების სტრატეგიაში ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა, პრიორიტეტად უნდა გამოაცხადოს და საქართველოს მოქალაქეებისათვის, ქართველებისა და არაქართველებისათვის, განურჩევლად ეთნიკური და ეროვნული წარმომავლობისა, ხელი შეუწყოს მის შესწავლას და სათანადო პირობები შექმნას ამისათვის როგორც სკოლებში, ასევე უმაღლეს სასწავლებლებში. ამ მხრივ განათლების სამინისტრო გარკვეულ ნაბიჯებს დგამს (სახელმძღვანელოთა პროექტების დაფინანსების, არაქართველი მოსახლეობისათვის ქართული ენის შესწავლის პროექტების, ე.წ. ტრენინგების და სხვ. სახით), მაგრამ ეს არ არის საკმარისი. გლობალიზაციის დღევანდელ პირობებში სრულიად ახალი, ურთულესი ამოცანები დადგა ეროვნული ენებისა და, მათ შორის, ქართული ენის წინაშე: გადაუდებელი ამოცანაა საინფორმაციო სივრცეში ქართული ენის სრულფასოვანი ჩართვა, რისთვისაც აუცილებელია კომპიუტერული ენის “გაქართულების” პროცესის დაჩქარება. “დაჩქარებაო”, ვამბობთ იმიტომ, რომ პროცესი დაწყებულია და მოკლე დროში საკმაოდ მნიშვნელოვანი შედეგებია მიღწეული როგორც ინტერნეტისა და საინფორმაციო სივრცის ათვისების, ასევე საოპერაციო სისტემების, გამოყენებითი და ენობრივი პროგრამების დამუშავების სფეროში (ამ პროცესში ჩართულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მასთან არსებული ლოგიკისა და ენის ქართული ჯგუფი და ი. ვეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტი; საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტები: არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი და ქართული ინფორმატიკულ-ლინგვისტური ცენტრი, ა. ელიაშვილის სახელობის მართვის სისტემების ინსტიტუტი, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, მაინის ფრანკფურტის გოეთეს სახელობის უნივერსიტეტი და სხვ.). საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ვფიქრობთ, უფრო ქმედითად და აქტიურად უნდა ჩაებას ამ მიმართულებით პროექტების დაფინანსებაში.

მაგრამ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს პროგრამები და მათი სიმრავლე, რომლებიც ქართული ენის სწავლების გაუმჯობესებას ისახევენ მიზნად, პრობლემას ვერ გადაწყვეტენ, თუკი ქართული ენის შესწავლა და სწავლება ფუნდამენტურ მეცნიერებას არ დაეყრდნო.

დღეს ყველაზე დიდი პრობლემა კვალიფიციური კადრების პრობლემაა და ეს პრობლემა თანდათან კიდევ უფრო გაიზრდება, თუ არ მოგვარდა სწავლების პროცესის ორგანიზებისა და სახელმწიფო თანადაფინანსების საკითხი. როგორ შეიძლება ამ პრობლემის მოგვარება, თუ არა სწავლების პროცესის მაღალ დონეზე ორ-

განიზებით? აქ ფინანსური სირთულეები მოსატანი არ არის. ფინანსური პრობლემების მოგვარება ამ ღარგის მესვეურებმა უნდა იკისრონ და ისიც გაითვალისწინონ, რომ, თუ ამ საქმეს არ მოუხარა, საბოლოოდ ფინანსური ზარალი გაცილებით დიდი იქნება. სახელმწიფომ უნდა გადაწყვიტოს, გვინდა თუ არა ქართულად მოლაპარაკე და მოაზროვნე მოქალაქეები და მეცნიერების განვითარება ქართულ ენაზე.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ქართული ენის კვლევის, შესწავლისა და სწავლების მთავარი ცენტრი იყო მისი დაარსებიდანვე. დღეს ქართული ენის კვლევისა და სწავლების ყველა პროგრამას ერთი სრული პროფესორი უძღვება -- ეს, სამწუხაროდ, იმაზე მოუთითებს, თუ რამდენად არ არის ჩვენთან გაცნობიერებული, რომ ქართული ენის შესწავლისა და სწავლების ცენტრი საქართველოა და რომ ქართული ენის შესწავლა მხოლოდ ბრუნვის ნიშნებისა და მართლწერის ცოდნას და, თუნდაც მხოლოდ ქართული ლიტერატურის სწავლებას არ გულისხმობს, არამედ ეს ნიშნავს ქართულად აზროვნების განვითარებას, ქართული მეცნიერული ენის წინსვლას, ფიზიკურ და მეტაფიზიკურ პრობლემებზე ქართულ ენაზე მსჯელობის წარმართვას, იოანე პეტრიწის სიტყვებით რომ ეთქვას, "გონიერთა ხედვათა მომმარჯვი ენის" შექმნას (თუნდაც სხვა, ამ მხრივ უფრო განვითარებული ენის მოდელების მიხედვით, როგორც ამას ჩვენი წინაპრები და მთელი განათლებული ევროპა ბერძნული ენის გაელენით აღწევდნენ). დაეფიქრდეთ იმაზე, განა რატომ ღვრიდნენ ამდენ ოფლს და ვურემ მცირის მოკრძალებული სიტყვებით რომ ეთქვას, რატომ ირჩევდნენ "მცირედ ჭირს" ჩვენი ძველი მწიგნობარნი და "მეცნიერნი ბერძულისანი" რომ, რაც შეიძლება სწრაფად აეთვისებინათ, ადეკვატურად ეთარგმნათ ბერძნულიდან ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ლიტერატურა?! განა ვინც თარგმნიდა და ვისთვისაც თარგმნიდა, მისი განათლებისა და განვითარებისათვის არ კმაროდა ბერძნულ ენაზე წაკითხვა ამ ლიტერატურისა? მაგრამ მათ ქართული ენის განვითარებით, მისი "ელდინთა ენამზეობასთან" გატოლების გზით უნდოდათ შეეტანათ განათლება თავის ერში. სწორედ მათ ჩაუყარეს საფუძველი ქართულ მეცნიერულ ენას და ჩვენ მოვალენი ვართ მათ წინაშე, რომ არა თუ დავმარხოთ ეს "ტალანტი", არამედ გავამრავლოთ და განვავითაროთ.

ქართული ფილოლოგიის ისტორია; ქართველურ ენათა (ქართულის, სვანურის, მეგრულის) გრამატიკა; ქართული ენის ისტორიული გრამატიკა; ქართული დიალექტოლოგია; ქართული ლექსიკოლოგია; ქართული სპეციალური ენა ტერმინოლოგიითურთ; ტოპონიმოკა-ონომასტიკა; ქართული ენის ფუნქციური სტილისტიკა და პრაგმატიკა; მწერლის ენა; ქართული ენა და მედია; ქართული თარგმანის ენა და ისტორია; ქართული ენის დიდაქტიკა; ქართული - დედაენა; ქართული - მეორე ენა; ქართული ენის კლექტრონული დამუშავება... აი, ჩამონათვალი იმ მიმართულებებისა, რომლებიც

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტში თუ უნივერსიტეტებში უნდა ისწავლებოდეს და კვლევის საგანიც უნდა იყოს! მაგრამ არის განა დღევანდელ დამოუკიდებელ და თავისუფალ საქართველოში ამისათვის სათანადო პირობები?! – უნივერსიტეტი ხომ კვლევითი ინსტიტუტებისაგან შედგება და, მაშასადამე, კვლევის საშუალებასაც უნდა იძლეოდეს, მაშინ მაინც, როდესაც ეს ქართველ მეცნიერთა მიერ სხვადასხვა კონკურსებში მოპოვებული სამეცნიერო პროექტების “გრანტებით” ფინანსდება. საშწუნხარო და გაუგებარია, რატომ აღარ არსებობს უნივერსიტეტის სტრუქტურაში ამგვარი გრანტებით დაფინანსებული კვლევითი ლაბორატორიები “ორიონი” და “ქართული ონომასტიკის ცენტრი” (რომლის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა იმდენად დრამად ჰქონდათ გაცნობიერებული საბჭოთა საქართველოს მაშინდელ მესვეურთ, რომ მას მინისტრთა საბჭო აფინანსებდა მეტროპოლიისაგან ფარულად) და რატომ დაიხურა დღეს, ინტეგრირებული სწავლებისა და გამოყენებითი ენათმეცნიერების ბუმის პერიოდში “მათემატიკური და გამოყენებითი ლინგვისტიკის” მიმართულება, რომლის ბევრი, სრულიად ახალგაზრდა კურსდამთავრებული ევროპის უნივერსიტეტების უაღრესად დაფასებულ სპეციალისტად ითვლებათ?!

დღეს ქართული ენის გადარჩენის საკითხი დგას. გავიმეორებ: 1. დღეს სახელმწიფოც უნდა გადაწყვიტოს, არის თუ არა იგი ქართულ ენაზე მოლაპარაკეთა, მოაზროვნეთა და შემოქმედთა ქვეყანა. 2. უნივერსიტეტმა – უნდა თუ არა მას, რომ შეინარჩუნოს ფლაგმანის როლი ქვეყნის სტრატეგიული სიმდიდრის – ქართული ენის შესწავლისა და სწავლების საქმეში. და 3. სახელმწიფო (ანუ, როგორც ახლა უწოდებენ, “საჯარო”) სკოლამ (რომელიც გაუაზრებელი “რეფორმისა” და დაუსრულებელი ექსპერიმენტების პირობებში ხულს ღაფავს). ეს გადაწყვეტილება საქმით უნდა წარმოაჩინოს: საზეიმო ცერემონიები, აქციები და მემორანდუმები არც ვუპიქურია და არც შედეგის მომტანი.

დამანა მელიქიშვილი

„გამოვედით, შუშაპანო ვენახისანო!“

(გაზეთი „შინაური საქმეების“ 100 წლისთავისათვის)

„გამოვედით, მუშაპანო ვენახისანო!“ — ასე მოუწოდა გაზეთი „შინაური საქმეების“ რედაქციამ ქართველ სამღვდელეობებს 1908 წლის აპრილში და ამ ახლადდაარსებული გაზეთის ფურცლებიდან დაიწყო ჭეშმარიტი რკულის ქადაგება რწმენადაკარგული ერისათვის. მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის ქადაგების ამ ახალი, უჩვეულო ფორმის აუცილებლობა გამოიწვია იმან, რომ XX საუკუნის დასაწყისი საქართველოში აღინიშნებოდა ათეისტური აზროვნების გავრცელება-დამკვიდრებითა და რწმენასა და ეკლესიასთან სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლით ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლისას მისი მოწინააღმდეგეები ფართოდ იყენებდნენ იმ დროისათვის უკვე საკმაოდ გავრცელებულ და პოპულარულ საშუალებას, ბეჭდვით სიტყვას. მოზღვაუდა “გარედან მონაბერი” ათეისტური ლიტერატურის თარგმანები, ლიტერატურისა, რომელიც უარყოფდა ღმერთს, ქრისტეს მოძღვრების წილ ხალხს სთავაზობდა მატერიალისტურ-ვეოლუციონისტურ მოძღვრებებს და სულიერებისაგან დაცლილ ღოზუნებს. მატერიალური თანდათან სდევნიდა სულიერს და პრაგმატიზმი თელაუდა ზნეობას. საქართველოს სამღვდელეობას დუმილი უნდა დაერღვია, პასუხი უნდა გაეცა ამ დაუნდობელი შემოტყვევისათვის. ამიტომ მწვავედ დადგა საკითხი ქრისტიანული მოძღვრების ქადაგებისა ეკლესიის გარეთაც იმავე, ბეჭდვით სიტყვის საშუალებით: „ახლა, როცა ცრუ მოძღვართა დაიჭირეს საპატიო ადგილი, ხალხს მოძღვარი ეჭირვება, უამისოდ მას არ უცხოვრია და ვერც იცხოვრებს, რაც უნდა მაღალი შეიქმნეს მისი კულტურა: როცა ჭეშმარიტი მოძღვარი და წინამძღვარი არ არის, ცრუ მოძღვარნი იჭერენ მის ადგილს და ხალხიც მათ ემონება. სადაც ქრისტე არ არის, იქ შაჰმადია, იქ ბუდაა, იქ ზოროასტრია.. მაგრამ შევვიძლია კი ხალხს მოძღვრობა გავუწიოთ გაზეთის საშუალებით? შეგვწევს თუ არა იმდენად ღონე, რომ ძლევამოსილად გავუძლია დღით თანამედროვე ბნელ ძალებს? გვეყანან თუ არა ასეთი მებრძოლები?“ — წერდა გაზეთის დამაარსებელი და რედაქტორი, მღვდელმოწამე სიმონ მჭედლიძე თავის სარედაქციო სტატიაში.

ასეთი ჭეშმარიტი მოძღვარნი და თანამებრძოლნი საკმაოდ გამოუჩნდნენ გაზეთს. ესენი იყვნენ: მომთავალი პატრიარქები საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა: წმ. კირიონ II (სამაგლიშვილი), რომელიც „თერაილის“ ფსევდონიმით ბეჭდებოდა; ლეონიდე (ოქროპირიძე), კალისტრატე (ვინცაძე), წმ. ალექსი ბერი (მუშანია), საღეთო სჯულის სახელმძღვანელოების ავტო-

რები: გელათის მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნესტორ ყუბანეიშვილი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, მღვდელი მედიტონ კლენჯერიძე და სხვა მრავალი, ქრისტეს ევნახის ჭეშმარიტ მუშაკთა ჩვენთვის უცნობი სახელები (რადგან ბერი მათგანი ფსევდონიმით ბეჭდავდა). თვით რედაქტორიც, მღვდელი სიმონ მჭედლიძეც სხვადასხვა სახელით აქვეყნებდა თავის წერილებს: საღვთისმეტყველო-სასულიერო ხასიათისას — „სანმანიანის“ ფსევდონიმით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურს — „ბოსლველის“ ზედწოდებით, რომელიც მან თავისი ბიძის, ცნობილი პუბლიცისტის, წმ. გაბრიელ ეპისკოპოსის (ქიქოძის) მღვინის, 1885 წელს მეფის „ოხრანის“ აგენტებისაგან მოკლული ესტატე მჭედლიძისაგან აიღო და სხვ.

ქუთაისში დაარსებული ამ გაზეთის მიზანდასახულობა ქვესათურშივე იყო გაცხადებული: „სარწმუნოებრივ-ზნობრივ-საზოგადოებრივი გაზეთი“. ამ ყოველკვირეული გაზეთის (რომელმაც მალევე თექვსმეტფურცლიანი ჟურნალის სახე მიიღო) დანიშნულებას მისი რედაქტორი ზედჟდა საზოგადოების სულიერსა და ზნობრივ აღზრდასა და დამოძღვრაში. მისი აზრით, გაზეთს ჭეშმარიტი მოძღვრის როლი უნდა შეესრულებინა, ჭეშმარიტი გზის ჩვენებით მას ხელი უნდა შეწყუო ერის სულიერი კრიზისიდან გამოყვანილთათვის: დრომ მოიტანა და გაზეთი ეკლესიას უნდა დახმარებოდა ღვთისა და ქრისტეს ჭეშმარიტი მოძღვრებისაჲნ ხალხის მობრუნებაში, რადგანაც საზოგადოება გზააბნეული იყო არა მხოლოდ პოლიტიკური და ათვისტური ლიტერატურის მოძალებით, არამედ სხვადასხვა რელიგიურ მოძღვრებათა, ოკულტურ და სექტანტურ მიმდინარეობათა პროპაგანდით.

ამ მოკრძალებული სახელწოდების გაზეთის თემატიკაში მკვეთრად გამოხატული ეროვნული მნიშვნელობის საკითხებია გაშუქებული.; დასაუღეთის ეპარქიის ყოველდღიური ჭირ-ვარამისა და აე-კარგის ამსახველი ერისა და ბერის ცოცხალი წერილები სამეგრელოს, სვანეთის, იმერეთის, გურიის სოფლებიდან..

„გამოუდით, მუშაკნო ევნახისანო!“ — მოუწოდეს მათ ქართველ სამღვდლოებას „შინაური საქმეების“ ფურცლებიდან და ასე შეიქმნა XX საუკუნის ქართული აპოლოგეტური თხზულებების მთელი რიგი, როგორცაა: „საბარება, როგორც ცხოვრებისა და ცოფილიზაციის საფუძველი“, „ქრი-

სიმონ მჭედლიძე

სტიანული აღზრდა ნებისა“, „რა მოაქვს უღეთობას“, „საჭიროა თუ არა კაცისათვის რელიგია“, „სარწმუნოება და მისი უარიმყოფელნი ჩვენში“, „სჯული ბუნებრივი და სჯული გაცხადებული“, სერია წერილებისა — „სახარება, როგორც ცხოვრების საფუძველი“, მკითხველს სთავაზობდა ბიბლიურ მოთხრობებს ზოგჯერ ალფორია-სიმბოლოების განმარტებითურთ რეულარულად ქვეყნდებოდა საღვთო წერილისადმი მიძღვნილი სტატიები, ფართოდ შუქდებოდა ქრისტიანული რელიგიის საკითხები. ამ სტატიების გამოქვეყნება დიდ სარგებლობას მოუტანდა თანამედროვე გზაბნეულ საზოგადოებასაც, რადგანაც, როგორც ზემოთაც ვთქვი, იმ დროისათვის ნიშანდობლივია არა მარტო ათეისტური ლიტერატურის მოძალემა, არამედ სხვადასხვა რელიგიურ მოძღვრებათა, ოკულტისტურ და სექტანტურ მიმდინარეობათა პროპაგანდისტული ლიტერატურის გაერცყელებაც, რაც ასე მოზღვადა დღესაც.

გაზეთს მკვეთრად გამოხატული ეროვნული მიმართულება ჰქონდა. მის თქმატიკაში გამოკვეთილი იყო ღრმა ეროვნული მნიშვნელობის საკითხები, დასავლეთ საქართველოს ეპარქიის ყოველდღიური ჭირ-ვარამისა და აუ-კარგის ამსახველი ცოცხალი პუბლიკაციები სამეგრელოს, სვანეთის, გურიის, იმერეთის სოფლებიდან... ქართულ საეკლესიო გალობასთან დაკავშირებული პუბლიკაციები.

დღევანდელი გადასახედიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ გაზეთში სპეციალური წერილები ეძღვნებოდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხებს. პუბლიკაციებიდან ირკვევა, რომ თვითმპყრობელური ხელისუფლება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოთხოვნას უკავშირებდა ეროვნული დამოუკიდებლობისა, სწრაფვას, რომ ეკლესიის ავტოკეფალია წინამორბედი იყო სახელმწიფოებრივი ავტონომიისა და „საქართველოს სრული დამოუკიდებლობისა რუსეთის იმპერიისაგან;“ რომ „თავდადებულ ქართველ ავტოკეფალისტებს სარწმუნოების განდიდება კი არ აცხელებსო, არამედ პოლიტიკურად თავისუფალი საქართველო.“ გაზეთში დაიბეჭდა და შემდევ ცალკე წიგნაკადაც გამოიცა „შინაური საქმეების“ რედაქციაში ალ. ცაგარელის მოხსენება „მოწმობანი მე-17-18 საუკუნეთა ოფიციალური მიწერ-მოწერისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფლობის შესახებ“ (რომელიც რუსეთის სინოდის ორგანოში, „Церковныя ведомости“-ში დაიბეჭდა 1906წ.). როგორც ჩანს, ალ. ცაგარელისავე უნდა ყოფილიყო სტატია „Мирянин“-ის ფსევდონიმით, „უფულებო ეკლესია“, რომელიც „Петербургские ведомости“-ს 1910 წლის №114-ში დაიბეჭდა და „შინაური საქმეების“ამვე წლის №26-ში გადმოთარგმნა სიმონ მჭედლიძემ. ამ სტატიაში პუნქტობრივ არის მოცემული დასაბუთება საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობისა.

„შინაურ საქმეებში“ ხშირად იბეჭდებოდა ქრისტიანული პოლემიკურ-აპოლოგეტური ხასიათის სტატიების მთელი სერიები, რომელთა შორის აღსანიშნავია სიმონ მჭედლიძის „სჯული ბუნებრივი და სჯული განცხადე-

ბული,“ რიპელიც იმ დროს გავრცელებული ბუდისტური ლიტერატურის საპასუხოდაა დაწერილი და განსაცვიფრებელი სიცხადით აჩვენებს ქრისტიანობის არსობრივ განსხვავებას ბუდიზმისაგან, ქრისტიანული ზნეობის ღრმა საფუძვლების არსებობას ადამიანის ბუნებაში. აზროვნების სიღრმით, დასაბუთების სინათლითა და გადმოცემის სიმარტოვით იპყრობს ყურადღებას მთელი სერია სტატიებისა, მიმართული ათეისტურ-ეკოლუციონისტური მოძღვრებების წინააღმდეგ, მოძღვრებებისა, რომლის ფართო პროპაგანდასაც ეწეოდა თავისი თარგმანებით ცნობილი ექიმი და ქველმოქმედი საზოგადო მოღვაწე. მაგრამ სასტიკი ათეისტი, სოციალ-დემოკრატი ფანე გომაროელი, მწკეე პოლემიკა ამ ორ მოღვაწეს შორის იმდროინდელი მკითხველი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყო და დიდ აზრთა გაცვლა-გამოცვლას იწყებდა. სიმონ მჭედლიძის ამ შეტად საინტერესო პოლემიკურ სტატიებში მოცემულია ცლა ქვეყნის ლეთაებრივი შესაქმნის დასაბუთების ბუნებისმეტყველებათა (ფიზიკის, მათემატიკის, ფიზიოლოგიის, ფსიქოლოგიის) არგუმენტებით, რაც თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ქართულ მეცნიერებაში კრეაციონისტული მიმართულების პირველ ნაბიჯებად. ჩვენთვის, პირველ ყოვლისა, მნიშვნელოვანია და საგულისხმო ამ წერილების ავტორის მაღალზნობრივი საზოგადოებრივი პოზიცია, რიპელიც მას აიძულებს ხშირად სარკასტული, მკაცრი და დაუნდობელიც იყოს მისი მოწინააღმდეგის ანტიქრისტიანული აზრების შეფასებისას და კრიტიკისას. მისი მახვილი სიტყვა და ბასრი კალამი არ ვრიდებოდა საერო თუ სასულიერო იერარქიის მაღალი ჩინების, თვით ფეხარზოსების მხილებასაც კი, თუკი ისინი ქრისტეს სარწმუნოებისა და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე სცოდნებოდნენ და ახალგაზრდობის ჭეშმარიტი გზისაგან, ქრისტეს მცნებებისაგან გარდელენას უწყობდნენ ხელს, საზოგადოებას ურწმუნობისა და უღვთობის უფსკრულისაყენ უბიძგებდნენ.

როგორც ცნობილ ქართველ მოღვაწეთა თუ რიგით მკითხველთა პუბლიკაციებიდან ირკვევა, სიმონ მჭედლიძეს არაერთხელ დაუყენებია სამღვდელუობის საეპარქიო კრებებსა თუ, საზოგადოდ, საქართველოს საეკლესიო წრეებში, ზეპირად თუ საგანგებო პუბლიკაციებში, საკითხი სამღვდელუობის საკუთარი საგამომცემლო ორგანოს დაარსებისა, საკუთარი გაზეთის, ჟურნალისა და სამისიონერო წიგნაკების გამოცემის მიზნით ამათანავე. იგი მიიჩნევდა, რომ ამისათვის ხელი უნდა მოეკიდებინა თვით სამღვდელუობას ან რომელიმე საზოგადოებას. სწორედ ამიტომ, მან თავის თანამდგომებთან ერთად დააარსა „იმერეთის-სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობა“, რომლის მიზანს შეადგენდა სწორედ ამგვარი წიგნაკების გამოცემა და ხალხში გავრცელება („მინაური საქმეები“, 1910, № 30). სტამბასაც, რომელშიც იბეჭდებოდა „მინაური საქმეები“ და საგანმანათლებლო წიგნები „ძმობა“ ეწოდა. იგი მღებარეობდა ქუთაისში, საბურთალო-კახაკოვის შესახვევში, № 17 სახლში, სადაც ცხოვრობდა მღვდელი სიმონ მჭედლიძე თავისა მრავალრიცხოვანი ოჯახით.

ახალმოწამენი

„იმერეთის ეპარქიის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი მშობა“ ერთადერთი დაწესებულება იყო არა თუ იმერეთში, არამედ მთელი საქართველოს სავაჭარო-სოფლო-სამეურნეო ცენტრში, რომლის დანიშნულება და მიზანი იყო სარწმუნოების აღდგენა და ქრისტიანობის განმტკიცება ხალხში, როგორც ქადაგებებით, „ისე ზეპირ მოძღვრებათა და ქრისტიანული წიგნატების გამოცემის საშუალებით“ სიმონ მჭედლიძეს არაერთხელ დაუსვა ეს საკითხი როგორც საეკლესიო,

ლესიო კრებებზე გამოსვლით, ისე გაზეთის ფურცლებზე სინოდის წინაშე, რომ „ეზარხოსის, მისი მაღალყოლადასამღვდელოესობის განათლებული ყურადღება მიექციათ“ ამ ძმობისათვის, რათა მას საშუალება მისცემოდა, განეხორციელებინა ის მიზნები, რომლებიც დასახული ჰქონდა წესდებით ხოლო, როცა ეზარხოსისაგან ყურადღებას ვერ ეღირსნენ და კერძო პირთა შემწეობის იმედიც გადაუსწვდათ, რედაქტორმა თავისი გაზეთის ფურცლებიდან მიმართა სამღვდელოებას: „როგორც მოგვხსენებათ, ჩვენი კურთხეული სამშობლო ძლიერ ღარიბია ქველმოქმედი პირებით, განსაკუთრებით კი ჩვენი ქველმოქმედი პირნი (რომლებიც კი მოიპოვებინა), არ სწყალობთ არაერთარ სარწმუნოებრივ დაწესებულებას, რადგან თვით სარწმუნოება კაცობრიობის მეტ ბარჯად მიაჩნიათ ამიტომ ამ დაწესებულებების აღორძინებას და განვითარებას თვით იმათ უნდა მიაქციონ ყურადღება, ვინც მოწოდებულნი არიან, დაიცვან ხალხში ქრისტეს წმინდა მოძღვრება. ასეთი პირები კი სამღვდელონი არიან და, საზოგადოდ, ეკლესიის მსახურნი. თუ სამღვდელოებამ ხალხში სარწმუნოების დაცვისათვის არ იზრუნა, მაშინ მისი მოწოდება გადაიქცევა საუაჭროდ, საზრდოს მოპოვების იარაღად, რაც, რა თქმა უნდა, დასცემს თვით სამღვდელოების გაელენას ხალხის თვალში, ხოლო ეს უკანასკნელი კი გამოიწვევს მის სულიერ და ნივთიერ სიღატაკეს“ („შინაური საქმეები.“, 1911, №2).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობის“ დაარსებას სამღვდელოებისა და საერო საზოგადოების გარკვეული ნაწილი იმედითა და მოწონებით შეხვდა: „ჭეშმარიტად, მაგ დაწესებულებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი სამღვდელოებისათვის. მაღლი და კურთხევა უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა, იესო ქრისტესი იყოს მაგ ნორჩს, სიმპატიურს დაწესებულებაზე, პატვისცემა და სახელი მაგ დიდ საქმეში მოთავეს და შრომელს“ — ვკითხულობთ კორესპოდენციაში ჭიათურიდან (1910 წ. 14 თვლისი). მაგრამ, როგორც ჩანს, მხოლოდ მოწონება და შემახილი არ კმარადა, საჭირო იყო მატერიალური თანადგომა, რადგანაც „ძმობის“ გაზეთს ძალიან უჭირდა: „ჩვენ კმაყოფილი ვიქნებოდით, რომ მას (გაზეთს) აწყობისა და დაბეჭდვის ხარჯი გაესტუმრებიათ“, ვკითხულობთ ერთ-ერთ სარედაქციო წერილში, სადაც ლაპარაკია იმაზე, რომ გაზეთს მხოლოდ 300-მდე ხელისმომწერი ჰყავს და ისინიც ვერ ისტუმრებენ მის საფასურს. „სიღარიბეზე თუ ვიტყვით, არაუინ ქართველ რედაქტორზე ღარიბი არ იქნება. მთელი თავისი ენერჯია, ძალი და ღონე გამოცემას უნდა შესწიროს და თვითონ კი მშვიერ-მწყურვალი ვდოს. ამას კიდევ ზედ დაურთეთ ზნეობრივი ტანჯვა, რომ მის შრომას არაუინ აფასებს... მაგრამ არა! ნურვინ გვაძახლოს სიღარიბეს იქ, სადაც საქვეწო, საერო და საეკლესიო საქმე კეთდება...“

რედაქტორს გული სტკიოდა იმაზე, რომ ისეთი სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი მიმართულების გაზეთს, როგორიც „შინაური საქმეები“ იყო, სასულიერო წოდებაში ვერ მოეპოვებინა მაინცდამაინც ფართო გავრცელება:

„სამღვდელოებაშიც გაქრა სული კეთილმსახურებისა და სარწმუნოებისა, სამღვდელოება დაეცა სულიერად“, „მარილი განქარდა, სანთელი ზეიმირსა ქვეშე დაიდგა“ და ქლა სამღვდელოებას უნდა გამოღვიძება და გამოკეთება. „ენა რომ მოგვეჭრან, მაინც ვიტყვი, რომ სამღვდელოების ასეთი სიძაბუნე, დაქვეითება, დაზანტება, ყურმოთულილობა სარწმუნოებისადმი და თავისი მოვალეობის შეუგნებლობა უმეტეს შემთხვევაში სასულიერო მართებლობის ბრალია. მართებლობა გულგრილად ჰქვია თავის საქმეს... საჭიროა თავდადებული მოძღვრები, საჭიროა წიგნები, წიგნაკები, ჟურნალები, გაზეთები ხალხის და სამღვდელოების საკითხად და განსაფრთხილებლად. განადიდი საქმეა, მღვდელმა წელიწადში ოთხმანეთიანი გაზეთი გამოიწეროს და ორი თუ სამი მანეთი საზოგადო, საღვთო სარწმუნოების საქმისთვის გადასდოს?“ (1910, № 26, „ჭირმა თავი არ დაძალა“).

აი ასე ცდილობს გაზეთის რედაქტორი სამღვდელოების გამოცოცხლებას, აუღენს მის აე-კარგს, ცდილობს დაანახოს სწორი გზა: „ეკლესიას დროის შესაფერისი სამღვდელოება ეჭირვებაო“, — წერს იგი. ახალი დროის შესაფერისი სამღვდელოებაში კი განათლებულ სამღვდელოებას გულისხმობს: „უწინ თუ მწიგნობრობა და სწულა, მეცნიერება სამღვდელოებადგან გამოდიოდა, ქლა იგი ისე დაიკეტა, რომ არა თუ რაიმე თვითონ გამოსცეს, არამედ მიძღვობის ნიჭიც კი დაკარგა. სწორედ ამით აიხსნება ის სამწუხარო მოვლენა, რომ საზოგადოდ ლიტერატურა და, კერძოდ, საღვთისმეტყველო, ვერ იკადებს ფეხს დღევანდელ მოძღვართა შორის“ (1910, № 26). სიმონ მჭედლიძის აზრით, ამას იმით ეშველება, რომ საჭიროა „ჩვენი საღვთისმეტყველო ლიტერატურის გამდიდრება, როგორც ძველი ჩვენი მამების ნაწერების გამოცემით, ისე ნათარგმნებითაც“ (1910, № 11, „საქმისთვის ვერ მიგვიგნია“). მან გზა გაუხსნა თავისი გაზეთის ფურცლებზე ძველი საეკლესიო წიგნების შესწორების თაობაზე დისკუსიას და საბოლოოდ დაასკვნა, რომ ამ საქმისათვის ჯერ შზად არა ვართ, არც სამღვდელონი და არც საერონი და, რომ ჯერ საჭიროა ღრმა შესწავლა ჩვენი ენისა და ძველი მეცნიერებისა, რადგანაც ახლა „ყველა გამსწორებელს თავისი გრამატიკა უდევს ჯიბეში და იმის მიხედვით ასწორებსო“ („შინაური საქმეები“, 1910, № 11, „საქმისათვის ვერ მიგვიგნია“).

სამღვდელოების განათლების დაბალი დონისა და ხალხისაგან ჩამოშორების ერთ მთავარ მიზეზად სიმონ მჭედლიძეს საღვთო სჯულის რუსულად სწავლება მიაჩნია, რაც „ძირს უთხრიდა სამშობლო ღვთისმეტყველებას, უკარგავდა ენას და ამუნჯებდა სამღვდელოებას, უსაბოდა მწიგნობრობას, ერთი სიტყვით, საბოდა მღვდელსა და ერს შორის ცხოველ დამოკიდებულებას“ (1910, № 18). იგი საყვედურობს სამღვდელოებას, რომელსაც „მეტის ხათრითა და მორიდებით სინოდის წინაშე ვერ გაებდნა აღეძრა საკითხი საღვთო სჯულის და საეკლესიო წიგნების — ტიპიკონ გლობათა ქართულად სწავლებისა.“

სიმონ მჭედლიძე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სასულიერო

სასწავლებლებში ქართულ ენაზე სწავლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. სისტემატურად ბუჭდავს ამ საკითხებისადმი მიძღვნილ საკუთარ და სხვათა სტატიებს. „შინაური საქმეების“ 1908 წლის 20 აპრილის ნომრიდან ვიტყობთ, რომ 1907 წელს დეკემბერში ქ. თბილისში შემდგარა „მთაგრობისგან ნებადართული კრება ქართულ-კახეთის ეპარქიის სამღვდელთაგანისა“, რომელსაც განუხილავს საკითხი „სემინარიებში საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შესახებ“. კრების დეპუტატებს საჭიროდ უცენიათ საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შემოღება და დადგენილება ამის თაობაზე სინოდში წარუდგენიათ, მაგრამ, როგორც გაზეთი იუწყება, სინოდს იგი არ დაუშტკიცებია იმ მიზეზით, რომ „სახელმძღვანელოები არა გვაქვს.“ „სრულიად მართალი შენიშვნაა, — რომ ჩვენ სახელმძღვანელოები არა გვაქვს, — წერს რედაქტორი, — მაგრამ გვაქვს ღრმა და მდიდარი ენა და გვეყვანს მცოდნე უმაღლეს საღვთისმეტყველო კურსდამთავრებული პირები, რომელთა მეოხებით რამოდენიმე ხნის განმეოლობაში შევიძლია მთელი საღვთისმეტყველო სახელმძღვანელოები გაეაჩინოთ“ (1910, № 18). რედაქცია სიმონ შჭედლიძის ინიციატივით მოითხოვს სახელმძღვანელოების ქართულ ენაზე სასწრაფოდ შექმნას და თარგმნას, ამასთანავე, ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის შემუშავებას და, მამასადაძე, იმ შემკვიდრებითი ხაზის აღდგენას, რომელიც იძულებით გაწყდა მას შემდეგ, რაც 1811 წლიდან რუსეთის მთავრობამ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობა და მის რუსიფიკაციას შეუდგა. რედაქცია დაფინებით მოითხოვდა და ასაბუთებდა სასულიერო სასწავლებლებში სწავლების ქართულ ენაზე შემოღებას და ამ საქმეს პრაქტიკულადაც უწყობდა ხელს. სწორედ მის წიაღში დაარსებულ „ივერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობასა“ და მასთან არსებულ სტამბაში „ძმობა“ ჩაეყარა საფუძველი ქართულ ენაზე საღვთო სჯულისა და საღვთო ისტორიების, ღვთისმსახურების შესახებ ქართული სახელმძღვანელოების შექმნას. სწორედ რედაქტორი მღვდელი სიმონ შჭედლიძე და მისი გაზეთის თანაშრომლები დეკანოზი ნესტორ ყუბანეიშვილი, მღვდელი მელიტონ კლენჯერაძე და „ძმობის“ სხვა წევრები არიან ავტორები XX საუკუნის დასაწყისში შექმნილი საღვთო სჯულის სახელმძღვანელოებისა, რომლებიც დღესაც გამოიყენება სასწავლებლებში. „შინაური საქმეების“ 1913 წლის № 8-ში დაბეჭდილი ვრცელი სია აქ გამოცემული წიგნებისა ნათელყოფს ამ რედაქციის 5 წლის შრომის ნაყოფს. ამ ჩამონათვალშია როგორც წმინდანთა ცხოვრება-მარტვილობანი, ისე სასულიერო-განმანათლებლური ხასიათის ლიტერატურა, როგორებიცაა: „ახალი აღთქმის საღვთო ისტორია“, „მოკლე საეკლესიო ისტორია“ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესანიშნავ მოღვენათა დამატებით, „მოწმობანი მე-17-18 საუკუნეთა ოფიციალური მიწერ-მოწერისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფალობის შესახებ“ ალ. ცაგარლისა, „სარწმუნოება და მისი უარისმყოფელნი ჩვენში“, „სინამდვილე სახარებისა“, „წყარო ურწმუნოებისა“, „ათეიზმი, მისი წარმოშობა და გავლენა მეც-

ნიერებასა და ცხოვრებაზე, „ქრისტიანობა და დემოკრატია,“ „პროფ. მაქს მიულერის აზრი მატერიალიზმზე,“ „ქრისტიანობა ბებელის ლაბორატორიაში,“ „პატარა ქრისტიანი“, „საკვიროა თუ არა ეკლესიაში ვიარებოდე?“ და სხვ. მათ შორის უმეტესობა თვით სიმონ მჭედლიძეს ეკუთვნის.

სიმონ მჭედლიძე მოუწოდებდა საქართველოს სამღვდელთაობას, შეერთებინა თავისი ხმა „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობისათვის,“ გაეზიარებინა მისი მისწრაფებები და მიზნები: „რად საღვთო საუბრებს არ ემართათ, რად არ უწყვიტოთ სასულიერო პროპაგანდას იმ დროს, როცა საერო საუბრები სახალხო სახლებში, სახალხო უნივერსიტეტებში, თეატრებში და კერძო სახლებში დღემუდამ, „დროთი უდროთა“, რაგორც ამბობს პავლე მოციქული, გაისმის? მე არ უარყოფ ამ საუბრებს, გარნა თანაუგრძნობ კიდევ, მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ ეს საუბრები უმეტესწილად გაუღენთილნი არიან თანამედროვე მატერიალისტურ-ათეისტური აზრებით და მიმართულებებით, რაც დიდ საფრთხეს უშხადებს ხალხის კეთილმოწყმუნოებას. სამღვდლოების ვალია შეასუსტოს თავისი საუბრებით თანამედროვე საერო ათეისტური საუბრების ასეთი გავლენა. აი, საით იწყვეს დღევანდელ მოძღვარს თავისი მოვალეობა, აი, რას უნდა მიექცეს დღეს უმთავრესი ყურადღება. განა სამღვდლოების საქმე არ არის, რათა, რაოდენ მისცა მას ღმერთმა, არა წარწყმიდოს მისგან? და, თუ ასეა, რას შერებთ, მაძანო?.. დღეს კალმის წვერი და ცხოველი მაგალითია საჭირო!“ (1910, № 1). თვითონ იგი სიტყვით, კალმითა და ცხოველი მაგალითით ცდილობდა ხალხის მოქცევას ქრისტეს სჯულისა და ეკლესიისაკენ და ამ გზაზე არ ეუბოდა დაბრკოლებებსა და წინააღმდეგობებს, არ უშინდებოდა შეურაცხყოფას და ცილისწამებებს: „ნუ დაეფიწყებთ, რომ დაბრკოლება ყოველ კეთილ საქმეს ეღობება წინ, მაგრამ გმირობაც და ქრისტიანული მოღვაწეობაც ამ დაბრკოლების გადალახვაშია,“ — წერდა იგი სტატიაში „ყოფილ სამღვდლო იმერეთის ეპისკოპოსის ცირკულარის გამო“ (1910, №2). მას ხშირად უხდებოდა ცილისწამებელთა შემოტყუების მოგერიება თავისი მახვილი კალმით აი, მაგალითად, 1910 წლის № 27-ში, ვინმე „ახელის“ ფსევდონიმს ამოფარებულ ჟურნალ „მწყემსის“ ერთ-ერთი პოლემიკური სტატიის ანონიმ ავტორს, რომელიც „შინაურ საქმეებსა“ და მის რედაქტორს ბრალს სდებდა იმაში, რომ „მას ვიწრო ნაციონალური მიმართულება არა აქვსო,“ რედაქტორი შემდეგ პასუხს აძლევს: „ქართველი თავის დღეში არ ყოფილა ვიწრო ნაციონალისტი. საქართველოს ისტორიაში არ იცის უცხო ნაციების დევნა და ქართველებს არასოდეს აზრად არ მოსვლიათ თავისი ბედნიერების აშენება რომელიმე ნაციის უბედურებაზე. ერთი სიტყვით, ქართველი ერი არ ყოფილა სხვა ერის მჭამელი, როგორც დღეს ეხედეთ ერიყლაპია ხალხებს. ეს ძირითადი თვისებაა ქართველი ერისა და, ვისაც ეროვნული განთავისუფლება უნდა გამოსცეს ჩვენში, მან ამ ნაციონალურ თვისებას არ უნდა უღალატოს. ყველა ერი ერთია, ყველა ღვთის განჩინილია, ყველას აქვს უფლება არსებობისა და თვითარსებობისა. მიუხედავად ერიყლაპია ადამიანებისა და

მთელი ხალხებისაც, ეს ქუმიანური თვისება ქართველებისა საღვთო პრინციპადაა აღიარებული და, ადრე თუ გვიან, მთელ ქვეყნიერებას დაიპყრობს. ამ მხროვ, ჩვენი განუთი სწორედ ნაციონალურია, მაგრამ ბ-ნ ახელს მაინც დასჭირდა არაერთგულ განუთად გამოეცხადებია იგი.“ „ახელი“ უსამართლოდ უკაჟინებდა განუთს, რომ მასში იბეჭდებოდა ხოლმე თარგმანები რუსული და სხვა მართლმადიდებელი ქრისტიანული ლიტერატურისა.

ამგვარ და სხვა ცილისწამებათა გამო 1914 წლის იანვარში იმერეთის სამღვდელთა კონსტანტინე 55-ე კრებამ საგანგებოდ განიხილა “შინაური საქმეების“ რედაქტორის მოხსენება განუთის გაუქმებასთან დაკავშირებით და მოითხოვა ამ, ქართულ ენაზე არსებული ერთადერთი სასულიერო განუთის აღდგენა და ხაზინიდან დაფინანსება, სანამ “მოიძებნებოდა სხვა სახისარი“ (იხ. აქვე, სიმ. მჭედლიძის მოხსენების ხელნაწერის ფოტოკოპია).

მიუხედავად დაბრკოლებებისა. მღვდელი სიმონ მჭედლიძე 1913 წელს აარსებს კიდევ ერთ ჟურნალს, „განთიადის“, რომელიც ცოცხალი გამოძახატეგია XX საუკუნის I მეთოხედის დასავლეთ საქართველოს მსქეფარე და აქტიური კულტურულ-ლიტერატურული ცხოვრებისა. ეს იყო ვერ ყოველთვიური საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ჟურნალი (1913 წელს გამოვიდა 274 გვერდიანი კრებულის სახით), ხოლო 1915 წლის იანვრიდან გამოდის როგორც ორკვირული სამეცნიერო-ლიტერატურული და საპოლიტიკო ჟურნალი (შემდეგ სიმონ მჭედლიძეს რომანოზ ფანცხავა-ხომღელი შენაცვლა).

ჟურნალ „განთიადის“ გამოსვლასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა ჟენევის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა თხოვნა რედაქტორ სიმონ მჭედლიძისადმი:

„იღიდავ პატივცემული მამო! ჟურნალ-განუთებიდან გავიგეთ თქვენ ბრძანდებით რედაქტორი სამღვდელთა ორგანოს „განთიადისა“ და ამისათვის კერძოთ თქვენ გთხოვთ და საზოგადოთ მთელ რედაქციას, რომ თქვენი ჟურნალი, თუ შესაძლებელია, უფასოთ, დაგვეთმოთ ჟენევის ქართველ სტუდენტთა სამკითხველთათვის. ქართველ სტუდენტობას ეროვნული არსებობის ყოველგვ მხარე აინტერესებს და, რადგანაც ქართული ეკლესია და სარწმუნოება ერთი უმთავრესი საკითხთაგანია, ამისათვის საჭიროა ვიცნობდეთ ქართველი სამღვდელთა აზროვნებას ჩვენის საეკლესიო საქმეების შესახებ გაფრინდა ის დრო, როცა ყველაფერს აბუნად ვიგდებდით, დღეს ახალგაზრდობა უფრო დინჯად და სერიოზულად აზროვნებს, ვიდრე წინეთ ღრმად დარწმუნებული, რომ ჩვენს თხოვნას უყურადღებოთ არ დატოვებთ, მაღლობას წინდაწინ გიხდით.

პატივისცემით, ჟენევის უნივერსიტეტის სტუდენტი, მედიკი ლ. მელაძე.“ რედაქციისათვის, ცხადია, მეტად სასიხარულო იყო ეს გამოხმაურება: „რედაქცია სიხარულით გვებება ჩვენი ახალგაზრდობის ერთი ნაწილის გულწრფელ აღსარებას და მზად არის, რითაც შეიძლება, დახმარება გაუწიოს და მხარი დაუჭიროს ასეთ კეთილშობილურ გადაწყვეტილებას.“ („ში-

ნაური საქმეები“ 1913 წ. № 5).

„განთავადი“ მეტად ფართო თვალსაწიერის ეურნალი იყო. მასში იბეჭდებოდა როგორც საღვთისმეტყველო, ისე საერო თხზულებანი, როგორც სამეცნიერო (ისტორიულ-ფილოლოგიური) და კრიტიკული, ისე მხატვრული (პროზა და პოეზია) ლიტერატურა, ასევე, მიმდინარე პოლიტიკური საკითხების მიმოხილვა და გამომხატურებანი ერის ისტორიისა და თანამედროვე ცხოვრების მნიშვნელოვანი მოვლენების გარშემო. მისი აუტორები იყვნენ ცნობილი ქართული პოეტები და მწერლები, მეცნიერები: ვალაკტინ ტაბიძე, ნიკო ლორთქიფანიძე, იოსებ გრიშაშვილი, ნიკო ლომოური, გერონტი ქიქოძე, ვასილ წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, თედო ჟორდანიანი, დეტუ მეგრელი, თურდოსპირელი, ხომლელი და სხვანი.

სიმონ მკვლდიძე არა მხოლოდ ეურნალ-გაზეთებისა და წიგნების გამოცემით ემსახურებოდა განმანათლებლობას. სამღვდლოების კრებების წინაშე იგი ხშირად გამოსულა სასულიერო სკოლებისათვის სათანადო სახსრების დაუშურველად გამოყოფის მოთხოვნით, რაც, მისი აზრით, ახლო მომავალში კეთილ ნაყოფს გამოიღებდა განათლებული მოძღვრების აღზრდის საქმეში. აი, რას წერს იგი ქუთაისის ქართული გიმნაზიის შესახებ, რომელიც მაშინ დიდ მატერიალურ კრიზისს განიცდიდა და სახელმწიფოსა და საზოგადოებრიობის თანადგომასა და დახმარებას საჭიროებდა: „იმერეთში ერთადერთი კულტურულ-განმანათლებლებელი ეროვნული დაწესებულება გვაქვს, სადაც თავისუფლად შეგვიძლია ამოვისუნთქოთ, სად პოლიტიკანობას ადგილი არა აქვს, სად იზრდება და ვითარდება ნამდვილი ეროვნული მამულიშვილური სული, საიდანაც მოელის თავის აღორძინებას და გამდიდრებას ქართული პოეზია, ლიტერატურა, მეცნიერება, საიდანაც შეიძლება აღდგეს (თუ მეტი ყურადღება მიექცევა) ნამდვილი ქართული ღვთისმეტყველება და ღვთისმსახურება. ეს დაწესებულება გახლავთ ქუთაისის ქართული გიმნაზია, სადაც დღეს ორი ათსამდე ქართველი ახალგაზრდა სწელობს, მაგრამ საუბედუროდ ჩვენდა, როგორც სხვა ყველა ჩვენი ეროვნული დაწესებულება, ესეც დიდ კრიზისს განიცდის დღეს... მე გმონია, ყველამ იცის, როგორი, უმეტეს წილად ღარიბი შშობლების შვილები სწელობენ ამ სასწავლებელში... როგორი გრომ-კაპიტები შეაქვთ სასწავლო გადასახადად. სასწავლებელს ამის მეტი სახსარი არ გააჩნია... რას გახდება ეს საციოდავი სასწავლო გადასახადი? რომელი ერთი მოთხოვნილება დააკმაყოფილოს? სასწავლებლის შენობა გამოისყიდოს, რომელიც დღეს ქუთაისის საადგილმამულო ბანკზე ირიცხება, მასწავლებლების ჯამაგირი გაისტუმროს, თუ ათასგვარი სხვადასხვა უსაჭიროესი მოთხოვნილება დააკმაყოფილოს?! სასწავლებლის ასეთ მდგომარეობაში დატოვება ყოვლად შეუძლებელია... საჭიროა ახლავე, დღეიდანვე შეუდგეთ თადარიგს, საჭიროა სხვადასხვა ეროვნულ დაწესებულებებში, წოდებრივ და პროფესიონალურ საზოგადოებებში, სხვადასხვა წრეებში პირდაპირ დაყენებულ იქნეს ეს სადღეისო საჭიროებოთო საკითხი, თუ როგორ მოუპაროთ, როგორ

შეინახოთ, ვაცოცხლოთ და ვასულდგმოთ სასწალებელი, დღეს გიმნაზიად წოდებული. ჩვენ პირადად ყოველთვის გაკინტერესებდა და, მასთან, გვაფიქრებდა კიდევ ქართული სკოლის ბედი, ყოველთვის იმ აზრისა ვიყავით, რომ ნამდვილი ქართული მხოლოდ ნამდვილ ქართულ სკოლას შეუძლია აღზარდოს და ამიტომ საჭიროა შეიქმნას ნამდვილი, უტყუარი წყარო, რომელიც ასულდგმულებს ასეთ სკოლას, კერძო ქველმოქმედებაზე და სასწავლო გადასახადზე დამყარება ამ საქმეში სილაზე სახლის შენება იქნებოდა..." ("შინაური საქმეები", 1913, № 2 „ქუთაისი, 13 იანვარი“).

„შინაური საქმეები“ პირველ გვერდზე მკითხველი ხშირად წააწყდება იმ ქველმოქმედთა სახელებს, რომელთაც ამა თუ იმ სასწავლო დაწესებულებისათვის შეუწირავთ რაიმე თანხა ან ქონება. თვით სიმონ მჭედლიძე პრაქტიკულად იღებდა მონაწილეობას სკოლების მშენებლობის საქმეში. ცნობილია, რომ მან სოფ. ლაშეში ააშენა და დაარსა ლაშე-ღვერვის საშუალო სკოლა, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე განაგებდა და, რომელიც დღესაც მკვიდრად დგას და ემსახურება ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საქმეს...

დაე, ამ ახალგაზრდებმა იცოდნენ მისი საძირკვლის ჩამყრელის სახელი, რომელიც წლების განმავლობაში დაფიწყებას იყო მიცემული, დაე, მისი ღირსეულად განვლილი ცხოვრების გზა და მოწამებრივი აღსასრული ყოფილიყოს მათთვის ორიენტირი!

P.S. მღვდელი სიმონ მჭედლიძე დახვრიტეს 1924 წლის I სექტემბერს წმ. მიტროპოლიტ ნაზარი ლეჟავასა და მის სამღვდლო დასსთან ერთად. ესენი იყვნენ: დეკანოზები: გერმანე ჯაჯანიძე, იერათოზ ნიკოლაძე და პროტოდიაკონი ბესარიონ კუხიანიძე. ამ ღირსი მამების სახელების არდაფიწყება, მათი ღვაწლის, ეკლესიისა და სამშობლოს წინაშე მოხდილი ვალის გახსენება გემართებს არა იმდენად მათთვის სათანადო პატივის მისაგებად (რასაც მათი ჭეშმარიტად ქრისტიანული თაემდაბლობა სრულიად გამორიცხავდა), არამედ უფრო მეტად ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების, ჩვენი მშფოთვარე ახალგაზრდობის სულის გასაცხოველებლად და აღსაზრდელად.

Следственное дело

по составлению научной статьи
 в газете „Мираторг Советского“

Корресп. В. Мухоморов
 Охрана В. Д. (1946)

ცხელი რედაქციის წევრი იყო. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა.

1914 წლის 1-ლი იანვარი. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა.

ცხელი რედაქციის წევრი იყო. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა.

ცხელი რედაქციის წევრი იყო. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა. მისი მოთხოვნით დაიწყო გამოცემა.

РА ПО Р - 3

Особым рапортом честь имею представить журналъ 15-го съезда депутатов съ постановленіемъ объ изданіи газеты "Янкоуръ Самеобитна Благовоззрѣніе Вилнаго Преосвященства и должной оцѣнѣ и кимъ видѣ степеніи стороннаго поступка депутата о. Я. Абесадзе. Долгомъ считаю довести Ваше Преосвященству, что постановленіе это принято было съездомъ 3-го февраля вечеромъ послѣ напрасныхъ трудовъ найти въ городскомъ духовенствѣ редактора, могущаго продолжить дѣло изданія напреднихъ условіяхъ. Подтверждаю, что о. Я. Абесадзе присутствовалъ при принятіи этого постановленія и ни единымъ словомъ не замкнулся противъ него, отълично зная, что его протестъ былъ бы заглушенъ негодарденіемъ дѣлаго съезда. Иные депутаты подписавъ послѣ искаженія журнала о. Абесадзе и просили представить его на благое воззрѣніе Вашего Преосвященства. Сіимъ увѣрить Ваше Преосвященство, что о. Ивцадзе никакого подлога не совершалъ в исцареніи прейдіи спорѣ на дѣло совершенно безстрастно.

Вашего Преосвященства покорнѣйшій
 слуга *Свѣтлѣ Герасимъ Берала*

4 - Февраль 1914 года.

19

4. წიგნი მღვ. ნიკოლოზ ჯგერაძე -
 5. *Chrys. Thomas* ძველი
 6. *Chrys. Thomas* ძველი -
 7. *Chrys. Thomas* ძველი -
 8. *Chrys. Thomas* ძველი -
 9. *Chrys. Thomas* ძველი -
 10. *Chrys. Thomas* ძველი -
 11. *Chrys. Thomas* ძველი -
 12. *Chrys. Thomas* ძველი -
 13. *Chrys. Thomas* ძველი -
 14. *Chrys. Thomas* ძველი -
 15. *Chrys. Thomas* ძველი -
 16. *Chrys. Thomas* ძველი -
 17. *Chrys. Thomas* ძველი -
 18. *Chrys. Thomas* ძველი -
 19. *Chrys. Thomas* ძველი -
 20. *Chrys. Thomas* ძველი -
 21. *Chrys. Thomas* ძველი -
 22. *Chrys. Thomas* ძველი -
 23. *Chrys. Thomas* ძველი -
 24. *Chrys. Thomas* ძველი -
 25. *Chrys. Thomas* ძველი -
 26. *Chrys. Thomas* ძველი -
 27. *Chrys. Thomas* ძველი -
 28. *Chrys. Thomas* ძველი -
 29. *Chrys. Thomas* ძველი -
 30. *Chrys. Thomas* ძველი -
 31. *Chrys. Thomas* ძველი -
 32. *Chrys. Thomas* ძველი -
 33. *Chrys. Thomas* ძველი -
 34. *Chrys. Thomas* ძველი -

რუსთაველის ენობრივი სამყაროს წანამკვრები

მანანა მელიქიანი

XI-XII საუკუნეები ბიზანტიისა და იმს ყაღდაკელ საქართველოზე სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციით ხასიათდება.

ცნობილია, რომ საუკუნეების განმავლობაში ბიზანტიის განათლების ცენტრებსა და ლიტერატურულ წრეებში შექმნილი მდიდარი კომენტარული ენების ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ლიტერატურის საფუძველზე ჩამოყალიბდა მეცნიერული ენა, რომელსაც შემდგომ იყენებდა სტილიზებული მხატვრული ლიტერატურაც. ბერძნული სამწერლობო ენა, „კონე“, რომელზეც წარდნე ელინისტურსა და რომაულ ეპოქაში, უცხო საკმაოდ დაცლბული იყო საღაპარაკო ენას, ამიტომ, ბუნებრივია, სამწერლობო ენა იქცა ხელოვნურ ენად, რომელზეც თვით სწავლურაც კი აღარ დასაყარაობდნენ.

ხელოვნურად ითვლება ზუსტად, სისტემატად დაქუშვებულო ფილოსოფიური ენა პროკლე დიადოხოსისა; მძიმე და მზელ სტრადე. ხელოვნურად გახუადებულ, „მოგონილ და ნაწეაღებ“ ენად ითვლიან დიონისე არეოპაგელის ენას. ასეთივე რთული ენა მასქონილ ადმსარებლისა; გრძელი ჩახვეული პერიოდები, გაწვრლი თსხელი სიტყვები, სონანშიური გამოთქმების ნაყოლი, ლექსიურ ახადწარმოებათა მოზღვაება, საეციოციური სიტყვარმოების სდგროს ადგაროიება, აღმატებით ხარისხის ფორმების მოძილება, მიმდებარე კონსტრუქციების სოჭარბე... — ყველივე ეს ახასიათებს იმ პერიოდის მეცნიერულ ენას, რომლის ყვალსაც გაკვეთ სტილიზებული მხატვრული ლიტერატურისა და ისტორიოგრაფიის ენაც მსაც. საქართ

ვლოში „მეხოტბენი“ და „იტირიათა და ახმთა“ აეტიოი). ამ უკანანკრელის სათუთველზე ეკლიბდება საერთო სახადლო ენა და. იუ XI საუკუნეზე ბიზანტიური ლიტერატურა იყო ლიტერატურა კონსტანტუელი ენისა, რომელზეც აქოიო თუ შეოჭრებოდა ახალი გრანტიკული ფორმები, XI საუკუნის შუაწანებდან იწყება ბიზანტიური „კონეს“ რეფორმა. მის წამოწყებად მიქელ ასელის ითვლება. ასელისის მიერ შექმნილი სამეცნიერო ენა უცხო საგრანობლად განიცდის საღაპარაკო ენის გავლენას. ანა კონტეცი, ასელისის მავალითი მთავონებული, მოუხდავად მისი განსაკუთრებული „პოეზიისა“, ვერ აღწევს თასს ელვარული ენის გავლენას და კლასიკური ენის თვალსაზრისით, „შეკდომებს“ უხუებს.

XI საუკუნის შუა წანებდანვე იქმნება პირველი ნიმუშები სასაუბრო ენით დაწერილი პოეზიისა.

ახალიციური მოვლენები ხდება საქართვლოში მწიგნობრობისა და განათლების ცენტრში. XI საუკუნეში ქართული ხაღბური, საღაპარაკო (ყვერე მკროს ცერმონით — „სოფლური“, ხოლო იანე პეტრიწის მიხედვით — „მდამიონია“) ენა იღებდა დასკოლად ძველ ქართულ სალიტერატურო ანუ „წიყნერ“, „აღღვებულ“ ენას, რომ ეს უკანანკრელი უკარ ასახავდა ქართული ზნობრი ენის განუთარების ამ სადებურს. ამიტომ გარდელელი ვახდა მკაცრი ნორმების მქონე საწერლობო ენაში ენა განსწნდა სასაუბრო მეცუელებსოის დასახსოთებულ მოვლენებს, რაც; ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დააწყების მომსწვეტება.

ამ შრიე პირველი ნაბოვის გადაღმა წილად ხედა XI სუ-
ენის დიდ ათონელ მოღვაწეს, გიორგი მთაწმინდელს. ძველი
ქართულად ახალი ქართლისკენ შემობრუნების ტენდენციუ-
ში შემდგომ გადარმშავს და განდევნარეს ქართველმა ფილოსო-
ფოსტებს და თეოლოგებმა (ცნობს მცირეობ, არსებ იუდათეოლოგმა,
თანე ბერძენმა, ირანე ტაროქოსემ, ირანე ჰომიქიმელს). ამ
პროვანსკოვრებით მნიშვნელოვანა გელაოსის სამონასტრო-
ღვრებატურად სკოლის რელი ქართული სალიტერატურა
ქვის, მეცნიერული ენის განვითარების ისტორიაში.

გელაოსის სკოლის მწიგნობართათვის დამახასიათებელი
ელნოფორუი ტენდენციების მოუხდავად, თარგმანის თეო-
რანსა თუ პრაქტიკაში მათ ფართოდ გაუხსნეს კარი ცოცხალ
მეტეფიკურად მიმდინარე (ეკლესიებებს და ენის განვლხებებს.
„ვეფხისტყაოსნის“ ენა ამ პრიციკების ნათელი მხარეა.

გელაოსის სკოლაში, უაღრმეზმა სრულად გამოცეოილი და
თავისთავადი „გელაოზო“ ენობრივი სტილი, რომლის თეორიუ-
ლი საეტიკლები გამოიშვენა ირანე პეტროწმა – „პლატონურმა
ფილოსოფოსმა“. ეს იყო პირიქება, რომელიც შემოქმედებითი
სიამაგე და ფართო გაქანება, ენის ადლი და ღრმა ცოდნა, სო-
ცერის არსები წვდობისა და მისი ესთეტიკური განვლხის უნარი,
ფილოსოფიას და თეოლოგიაში გამსწავლეობა და მეცნიერ
ხედავა სურვილი“ ჰარმონიულად იყო შერწყმული. სწორედ
ეს: უნდა უკმადადვი ქართულ ენაზე შექმნილ ფილოსოფიურ
ტერმინოლოგიაში, რომელიც ქართული ძირების პრაქტიკულებრი-
ვად ხუტუნად გადმოიტყნს ვეფხისტყაოსნის, უკრძალე ენობრივი ბერ-
ძული ან ლათინური ნახესხობების საბით რომ არსებობს. ირანე
ბერძენი თაუნსუვლად, ლაღად და ძაღადუტანებლად, ქართულ
ენაში ისტორიულად ჩამოუაღრმეზებული მოღვეების გააქტიურე-
ბის გზით, ქართული ენის სიტყვაწარმოების მდიდარი შესაძლე-
ვლებების ფართო, შემოქმედებითი გამოყენებით უძის ახალ
ტერმინებს და ისე ღრმად სწვდება სიტყვის არსს, რომ, როგორც
ნიკო მარი აღნიშნავდა: „შეუძლებს შობილად გაეყრეფას მიეცე
იმ ამოწურატი მარაგისა და იმ პირდაპირ სასწაულებრივო ძა-
ლებს გამო, რომლებსაც იგი ფლობდა, რომ, რაც შეიძლება
მეტი ჩაიდენობით ეგაჲ ქართულ ენაში სპირით მასალა აზ-
რად უცდამართო, უსკირებით ნოუბისა და ნაირგვარობის ვად-
მასყენად... უაღრმესად რთული და განუწებელი ფილოლოგიების
სიხრელების გადასაღებად“. ირანე ბერძენი ტერმინთა წარ-
მოების რეაქცია პლატონის კონცეფციის, რომელიც „არატლი-
რშია“ გადმოცემული „ეუფილი სახელი უნდა გამოხატავდეს სა-
ენის VI მოღვენობი ბუნებას“. და, რადგანაც მისი ღრმა ჩრწებით.
„ეკლესია ენაწებობას ხედა უკრძალე თვის სხელი პრაქტიკა,
შეუძლებს იტრის არსებობას“, ამიტომაც ფილოსოფიური ხედავა
გაღმოსავლენად კომპარატივი“ ელინთა ენა მისამაძი მავალით

იყო ირანე ფილოსოფოსისათვის: იგი ცდილობდა ქართული ენა
გამომსახველობითი თვალსაზრისით ბერძენული ენისათვის გაე-
ტოლებინა და ქართულ სიტყვაში გაეყოცხლებინა ის დერზიუ,
„ლოგოსი“, რომელიც ბერძენულ ლექსებში იდო.

განაღლებულობისა და ენობრივი სტილის მთავრით გე-
ლაოსის სკოლადან ნანს გამოიშველი დაფიოსის ისტორიკოსი,
მეღმამაძატურული პრიზისა და რიტორიკული მეტეფიკლების ეს
ფილოსტარე: ირანე ტაროქოსემ, ამინიოსის ერმიაოსის დივიკური
კომპენდიუმის მთარგმნელი; ირანე ჰომიქიმელი – თეოფილაქტე
მულგარელის სახარებათა განმარტებების მთარგმნელი; გელა-
ოსის სკოლა აქეთ გაუღილი პეტრე გელაოელს, არსებ მულგარე-
მისეს, ნიკოლოზ გულამბერისძეს, იესუკილს... „მთხოტებებს“
– ირანე მფთვილს და ჩახრეხანეს, კიტორიკოსს და ახმთა“
აეტრის და ზელის, ამ სკოლის მშენებელ უნდა უფილოზო
ქართული ესთეტიკური აზრისა და პოეზიის მწვერედი: შოთა
რუსთაველიც – აეტრი „ვეფხისტყაოსნისა“.

შოთა რუსთაველის ენას, მის ლექსისა ამქარად იცეოა იო-
ანე ბერძენის დიდი აეღუბა. მუდველობაში გაეკიც:

1 ბერძენისთეული ტერმინები – „კავშირნი“ და „მარა“ –
და მათი ნეოლადიტობრივი ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელ
კონტექსტში ხმარება:

სიკედელი მახლავს, დამქსენ, ხანსაღა დავილე მცირას,
.....

დაშლილ ჩიხნი კავშირნი, შეერთიყვარ სულთა სიჩანას“.

ტერმინი „კავშირნი“ სიტყვების, ოთხი ელემენტის (საფუქ-
ვლების) შესატყვისად ბეტრიწმა შემოიტანა ხაცულად მანამდე
ქართულ ლიტერატურაში ხმარებული სხვადასხვა ლექსების
სწრაფ აეგულებმა. ასო... რომელითაც ასო ტერმინის ისიც იფ-
ებს ნემსიოსისა და პროკლეს თარგმანშიც – ხმობად კავშირ
ტერმინთან სინონიმურ წყვილში ასომ მთავლებრივი, ოთხნიცა
ესე ასობი, ასომ და კავშირნი, კავშირთა და ასობთა...).

ტერმინი კავშირნი გარკვეული თვალსაზრისით წესის სო-
ნონიმოვანა, რამდენადაც ოთხი ელემენტის განსაზღვრული წეს-
რავით მეცემობრების ნიშნავს. ეს კი ამქარად ამ ცნების მისეული
ინტერპრეტაციის შედეგია და გელოსხობის ოთხი ელემენტის,
პარეფლასციების კავშირის, რაც ერთი მთლიანობას ქმნის და
საფუქვლად უღვეს ყოვლის რაობას. ეს მთლიანობა თუ დაიო-
რე და დიომბლა, სხეული, მატერიალ (ნივთი) ირლევეა, ევდება,
ბოლო სული, რომელიც უცდებოა, უერთდება სულთა სიჩან
ჩერან. შერან, უჯაბი, რაც, პეტრეაწი პროკლეს ამ ტერმინ-
საც ხმობად სინონიმურ, წყვილში ხმარობს მის მიერ მოძენილ
ქართულ შესატყვისთან ერთად: ნათხი სიჩანბანა, ნაქსი სიო-
ანბან (ნათხიზინათხიზინი = ძე. კ. ნაქსნაეი; ნაქსიო = ნაქსიოი“).

2. „კუპარ“ ტერმინის „იღვანა“ და სასქეობითი ცნების მნიშ

წელბით, ხოლო ტომს - გვარუბით ცნებს ვაგებთ გამოცემბ:

„ოქცა მოცხურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა,

... ..

იგია საქმე სახუო, მომცერი აღმადრენათ“.

ტრპინი „ტომი“ გვარუბით ცნებს გამოსასატყავდ, ხოლო „გუარი“ - სახუბით: ცნებსა ითანე პეტრიწა მუშილო (შა-ნამღე, წყრუმ მცირისა და არსენ იუბლითლის მიერ თარგმნილ ითანე დამასკელის „დალექტაკაში“ ამ პოინიბური წველის შონარსით ნათესავი და სახე იყო გამოცნებულნი და ისინი სწორედ ამ, პოინიბური ვაგებითაა ნამარი „ვეფხისტყაოსანში“.

3. იმაც კონტექტში „მაძეა“ ტრპინის ნუოდატონური შონარსით დატვირთუა:

„მას ერისა მიუხურობასა ჭვიანნი ვრ მოხედებთან,

... ..

მართ მასვე ჰმადვენ, თუ იოქი არ სიტყვ, მართი ბნდებთ ან(21).

ცნობლია, რამ ნუოდატონური ფილოსოფიის, კერძოდ: პრიკლე დიდობისის (რომლის ათეოლოგიის საფუძვლებზე „განუმბრტყედა და მხნულდა ითანე პეტრიწი ინტროდუკტორ სტრუქტურაში უოველი მომდევნო რიგის ანუ პირას“ 9 ერის: „მხლონი“ (მონადგუი) თავის წინა, იგრარქით მადლა მდვიამ რიგებს მსგავსების საფუძველზე ბაძვის გზით უზიარებთან.

ფორმითაც და მონაარსითაც პეტრიწის უელის ადვრისტეოლოსანიში გამოცნებული ტრპინებუა „უეფადი“, „უხადლო“, „ანატე ბი“, „დადესება“, „ჭენათხური“ ..

საერთოდ, „ვეფხისტყაოსანში“ დიდი ვაქლებია იგრბობა გულის სკოლაში გამოჩნდებელი სიტყვაწარმოების პირველობებსა: მაგ., მიბლუბათა მიაკლე მოდებუბის გამოცნება მესტრული, მოსწრაფე, შიბი, მოხაცეაღა, მოყვბი, მოხლ(სხლო მყოფის მუერებზე მუქლნი, დამლებარი და სხვა, რამ არდარადერი ფიქვით ნაახებლარი ზმუნბის უღვე ნაკადზე მუე ვარ ახლწარმოებულს ფართო გზა გაუქსნა სწორედ გელათის სკოლამ.

სარჩევი

ჯუღელი ვ., მრეელიშვილი ნ. „მეცნიერი და პიროვნება“	3
სტატიები და ინტერვიუები:	
აფრიღონიძე შ., „დამანა მელიქიშვილი –70“	7
ბოედერი ვ. „ღვაწლმოსილი მეცნიერი“	9
მელიქიშვილი დ., „მოგონებანი გარდასულ დღეთა“. ქართული ენა და ლიტერატურა 1 (2001): 11-12, 18.	11
ხუნდაძე ნ., მუსალბიშვილი რ., „დამანა მელიქიშვილი: „ჩემი საყვარელი საქმე მოწაფეებში, სიცოცხლე კი შეიღიშვილებში გრძელდება...“. ქალთა გაზეთი 2 (173) (2003): 4-5.	14
ჩხარტიშვილი ლ., „მის შესახებ ჩვენ ცოდნა არა გვაქვს და არც შეიძლება გექონდეს“. კარიბჭე 9 (2005): 39-41.	19
იოანე პეტრიწის ენის თავისებურების ზოგიერთი საკითხი. მნათობი 2 (1966): 147-155.	22
იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარი ზოგიერთი ტერმინის განმარტებისათვის. მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია 1 (1968): 193-209.	31
ზოგი საკავშირებელი სიტყვისა და ნაწილაკის მნიშვნელობისათვის იოანე პეტრიწის ნაწერებში. თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები 11 (1968): 133-142.	48
ბერძნიზმები იოანე პეტრიწის ენაში. მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია 1 (1970): 155-170.	58
იოანე პეტრიწის სათნობათა კიბის გამოცემის გამო. მნათობი 6 (1970): 175-182.	74
დიალექტიზმების ძიების საკითხისათვის ძველი ქართული ენის ძეგლებში. თსუ შრომები B 4 (143) (1972): 87-92.	82
სიტყვაწარმოების საერთო საშუალებანი იოანე პეტრიწისა და ეფრემ მცირის ენაში. თსუ შრომები B 6-7 (151-152) (1974): 115-122.	88

- იოანე ჰეგრიწის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარი ზოგი გერმინის განმარტებისათვის, წერილი მეორე. *თსუ შრომები* 174 (1976): 133-152. 96
- ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოხატვის ისტორიისათვის ქართულ ზმნაში. *მაენე, ენისა და ლიტერატურის სერია* 4 (1977): 159-166. 116
- ამიერკავკასიის ენათმეცნიერთა კონფერენცია. *თსუ შრომები* 200 (*ენათმეცნიერება*) (1978): 257-258. 124
- „მიჭირს“ ზმნა და მასწავლებლის ვასაჰირი. *ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში* 4 (1978): 81-93. 126
- К становлению грузинской философской терминологии. *Вопросы Языкознания* 5 (1978): 121-127. 139
- Das System der Konjugation des transitiven Verbs im Modernen Georgisch. *Georgica* 1 (1978): 17-23. 146
- მოქმედებითი გვარის ზმნის უღლების სისტემა თანამედროვე ქართულში. *მაენე, ენისა და ლიტერატურის სერია* 1 (1979): 84-97. 154
- ქართული ენის გრამატიკის ზოგიერთი სადავო საკითხის გამო. *მაენე, ენისა და ლიტერატურის სერია* 4 (1980): 184-194. 168
- პირის ნაცვალსახელთა ფუძის აგებულებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი. *ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან*. თბილისი, 1980, გვ. 48-57. 179
- მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ურთიერთობის საკითხისათვის (ძველი ქართული ენის მასალაზე დაყრდნობით). *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული* 7 (1980): 59-75. 189
- ძველი ქართულის ლექსიკიდან: *განი (სავანი), საზრი, პირი, მიზანი*. *საენათმეცნიერო ძიებანი*. თბილისი, 1983, გვ. 168-178. 206
- ქართული მეცნიერული გერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზები. *მნათობი* 2 (1983): 156-172. 217

- ზოგი საკავშირებელი სიგყვისა და ნაწილაკის წარმომადე-
ლობისათვის ძველ ქართულში. *მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია 2* (1984): 99-105. 234
- ძველი ქართული ლოგიკური გერმინოლოგიიდან. *თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები 25* (1984): 106-120. 241
- ამონიოს ერმიასის თხზულებანი ქართულ მწერლობაში. *ლიტერატურული საქართველო, 17.VIII* (1984): 12. 256
- გელათის სკოლა და ქართული მეცნიერული ენის განვითარების საკითხები. *თსუ შრომები 10* (267) (ენათმეცნიერება) (1986): 213-245. 261
- წინასწარი შენიშვნები იოანე პეტრიწის განმარტების გადმოახალ-ქართულებულ ვარიანტთან დაკავშირებით. *არეო-პატიგული ძიებანი. თბილისი, 1986, გვ. 188-190.* 294
- დასკენა-დასაბუთებასთან დაკავშირებული გერმინოლოგია ძველ ქართულში. *მაცნე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია 1* (1987): 41-61. 297
- ძველი ქართული დიალექტური ლექსიკიდან (ნარდომი – მორდომილი). *მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია 2* (1987): 148-151. 318
- დროის ცნება. *ლიტერატურული საქართველო, 4.IX* (1987): 12-13. 322
- დიალექტიკების ნაკადი გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში და მათი გამოყენება სტილიზაციის მიზნით. *დიალექტოლოგიური კრებული. თბილისი, 1987, გვ. 70-80.* 327
- თანაშე ფორმა გელათის ბიბლიაში და შე- ელემენტური გმ-ნიშნები ქართულში. *აკაკი შანიძე – 100, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1987, გვ. 201-210.* 338
- იოანე პეტრიწის განმარტების ბოლოსიგყვაობის შედგენილობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის. *თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები 27* (1988): 168-183. 348
- Stätten des altgeorgischen Schrifttums und Wege zur Herausbildung und Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen

- (philosophischen) Literatur. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität* 2 (1988): 147-166. 364
- Понимание Аристотелевских логических понятий в древне-грузинских переводах. *ოსუ შრომები, ფილოსოფიის სერია*, 292 (1989): 161-164. 384
- მღვდელი სიმონ მჭედლიძე და მისი სასულიერო-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა. *ჯვარი ეაზისა* 2 (1990): 65-67. 388
- დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობისათვის. *ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში* 4 (1990): 10-20. 391
- ძველი ქართული გერმინოლოგიური ლექსიკიდან (მიმღები – შემასრულებელი – შესრულება – ἐντελέχεια). *ეტიმოლოგიური ძიებანი*. თბილისი, 1990, გვ. 55-63. 402
- Христологические интерпретации онтологической системы Прокла Диадоха в богословии Иоанна Петрици (истинно-сущее – Сын-Логос). *Византиноведческие Этюды*. Тбилиси, 1991, გვ. 41-49. 411
- Putovi nastanka i razvoja storogruzijskoga filozofskoga nazivlja. *Filozofska Istrazivanja* 44 (1992): 37-54. 420
- გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა (აკადემია). *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე* 1 (1993): 6-24. 438
- გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა (აკადემია) (ძირითადი მიმართულება და ლიტერატურულ-სააზროვნო ინტერესები). *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე* 2 (1993): 5-25. 457
- გერმინოლოგიური სიგყვაწარმოების ზოგადი პრინციპები და ფილოსოფიურ გერმინთა სისტემატიზაცია გელათის სკოლაში. *ქართული სიგყვის კულტურის საკითხები* 10 (1993): 189-216. 478
- იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი, მღვდლებით პეტრიწი – ქართული ენის მზე. *ჯვარი ეაზისა* 1 (1995): 91-99. 506
- იოანე პეტრიწი და იოანე იგალოსი ორი საწყისის შესახებ. *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე* 4 (1995): 170-176. 515

- მესიგყეების სინგაქსური მექანიზმის აღწერისათვის ქართულში. *საენათმეცნიერო ძიებანი* 4 (1995): 76-80. 522
- გელათის სალიგერაგურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალურობის საკითხისათვის. *თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, 1995 წლის 22-25 მაისი, მოხსენებათა თეზისები*. თბილისი, 1995, გვ. 69-71. 526
- გელათის სალიგერაგურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალურობის საკითხისათვის. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის უწყებანი* 2 (1996): 65-74. 529
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: ღირსი მამა – იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელ ქიქოძე; ღირსი მამა – ეპისკოპოსი ალექსანდრე. *სალიგერაგურო გაზეთი*, 1996, იანვარი, გვ. 14. 539
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: ღირსი მამა მღვდელსქემონაზონი ალექსი ბერი; წმინდა მამა აღმსარებელი კათალიკოსი ამბროსი ხელაია. *სალიგერაგურო გაზეთი*, 1996, თებერვალი, გვ. 14. 542
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: წმინდა მღვდელმოწამენი – მიგროპოლიტი ნაზარი და სამღვდლო კრებული; მღვდელმოწამე სიმონ მჭედლიძე. *სალიგერაგურო გაზეთი*, 1996, მარტი, გვ. 14. 545
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: წმინდა მღვდელმოწამე არქიმანდრიტი გრიგოლ ფერაძე. *სალიგერაგურო გაზეთი*, 1996, აპრილი, გვ. 14. 548
- ყუ სუფიქსი გელათურ ტექსტებში (მე-12 ს.) როგორც მაგალითი დიალექტური ფორმის სალიგერაგურო ენაში დამკვიდრების ცდისა. *ქართველური მემკვიდრეობა* 1 (1997): 173-178. 550
- მართლმადიდებლობა - ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი. *საქართველოს რესპუბლიკა, № 96 (27IV) (1997): 4.* 556

- მართლმადიდებლური ეკლესიის სამი დიდი ბურჯი: წმინდა მარკოზ ეფესელი (1391-1444) და ფლორენციის უნია. ბურჯი ეროვნებისა 6 (23) (1997): 14-15. 560
- ეკლესია მართლმადიდებელია და არა მართლმადიდებლური! ბურჯი ეროვნებისა 7 (24) (1997): 5. 562
- მართლმადიდებელი ეკლესიის სამი დიდი ბურჯი. წერილი მეორე: წმინდა მაქსიმე აღმსარებელი და ბრძოლა მონოთელიგობის წინააღმდეგ. ბურჯი ეროვნებისა 8-9 (26) (1997): 6-7. 563
- მართლმადიდებელი ეკლესიის სამი დიდი ბურჯი. წერილი მესამე: წმინდა ათანასე დიდის ცხოვრება. ბურჯი ეროვნებისა 10 (27) (1997): 4-5. 565
- იოანე პეტრიწის ლეთისმეცყველების მეთოდისათვის. გელათის მეცნიერებათა აკადემიის შრომების წელიწდეული 1 (1998): 39-51. 567
- მორფემათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის თანამედროვე ქართული ენის სინქრონულ გრამატიკულ სისტემაში. თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი არნოლდ ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავესადმი, 1998 წლის 13-15 მაისი, მოხსენებათა მასალები. თბილისი, 1998, გვ. 67-69. 579
- ღირსი მამა – ეპისკოპოსი ალექსანდრე. ბურჯი ეროვნებისა, 1998, 2, გვ. 11. 582
- ნათესაეი, გომი, ერი გერმინთა მნიშვნელობისა და ურთიერთმიმართებისათვის წმინდა წერილის ძველ ქართულ თარგმანებში. ქართველური მეშვიდელობა 2 (1998): 172-178. 583
- ინვერსია ქართულ მზნაში დიაქრონიული და სინქრონიული ასპექტით. არნოლდ ჩიქობავას 100 წლისთავესადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები. თბილისი, 1998, გვ. 65-68. 589
- წმინდა მღვდელმთავარი – ქუთათელ-გაენათელი მიგროპოლიტი ნაზარი და სამღვდლო კრებული. ბურჯი ეროვნებისა 8-9 (1998): 9-12. 593

- დასავლეთის ეპარქიის სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი გაგებით „შინაური საქმეები“ (1908-16 წწ.) და „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობა წმიდისა მთავარმოწამისა, ძღვევამოსილისა და საკვირველმოქმედისა გიორგისა“. საქართველოს ეკლესიის, ქართული სასულიერო მწერლობის და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1998, გვ. 257-269. 597
- გელათი – „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“ (წერილი პირველი). ბურჯი ეროვნებისა 6-7 (2000): 6-8. 610
- ურაგმენგი სგუდენგური ცხოვრებიდან (ვუძღვნი ფისო ქსოვრელს). ბურჯი ეროვნებისა 6-7 (2000): 28. 613
- წმინდა წერილის ინგერპრეგაციის რამდენიმე ნიმუში იოანე პეგრიწის “განმარტებასა” და არსენ იყალთოელის “ლოგმაგიკონში”. მნემე. ეძღვება ალექსანდრე ალექსიძის ხსოვნას. თბილისი, 2000, გვ. 167-176. 614
- ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულ ენაში დიათეზებისა და გვარების თეორიის კონტექსტში. ვარლამ თოფურია – 100. თბილისი, 2001, გვ. 135-143. 624
- დიათეზებისა და გვარის ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში. შოთა ძიძიგური – 90. თბილისი, 2002, გვ. 57-60. 633
- ქართული ზმნის კონსტრუქცია: დიათეზა და გვარი (ავტოგივის, რეფლექსივის, ვერსიის და გვარის ისტორიული ურთიერთმიმართებისათვის). გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 1 (2002): 3-15. 637
- მართლმადიდებლობა - ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი. ბურჯი ეროვნებისა 5-6 (2002): 9-11. 650
- შავი მთიდან გელათამდე. ნათელი ქრისტესი – საქართველო. წიგნი 1. თბილისი, 2003, გვ. 566-569. 653
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. ნათელი ქრისტესი – საქართველო. წიგნი 1. თბილისი, 2003, გვ. 570-85. 657

გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი”. წერილი პირველი: “შაე მთიდან გელათამდე”. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი* 12 (2004): 3-10. 673

გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი”. წერილი მეორე: “გელათის აკადემიის ძირითადი მიმართულება და სააზროვნო ინტერესები”. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი* 1 (2005): 3-14. 681

გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი”. წერილი მესამე: “გელათში შექმნილი ლიტერატურული მემკვიდრეობა”. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი* 2 (2005): 3-17. 693

გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი”. წერილი მეოთხე: “იოანე პეტრიწი – ”მამბევებელი და მადლევებელი ენისა ჩუენისა”. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი* 3 (2005): 5-16. 708

კეთილმორწმუნე მეფე თამარი. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი* 5 (2006): 13-29. 720

Zu den Prinzipien der Klassifikation und Qualifikation konjugierter Formen des georgischen Verbs (Zur Anwendung logischer Prinzipien in der Grammatik). *Georgica. Zeitschrift für Kultur, Sprache und Geschichte Georgiens und Kaukasiens* 29 (2006): 23-36. 737

ნამდვილმყოფის ადგილი იოანე პეტრიწის თეოლოგიაში. *გელათი – 900. სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 2007 წლის 8-10 თებერვალი*. თბილისი, 2007, გვ. 11-13. 751

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმირების ისტორიიდან. *ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა*. კრებული I. თბილისი, 2007, გვ. 125-131. 753

უწმიდესა და უნეტარესს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, ილია II-ს. *ქართველოლოგია* 1 (2008): 4-5. 760

ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების კლასიფიკაციისა და კვალიფიკაციის პრინციპისათვის. *ენათმეცნიერების საკით-*

- ხები. *ისუ კუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი 1* (2008): 123-130. 762
- ქართული ენის მდგომარეობა დღეს, 2008 წლის 14 აპრილისათვის. *ქართველოლოგია 4* (2008): 82-86. 770
- "გამოვედით, მუშაკნო ვენახისანო!" (გაზეთი "შინაური საქმეების" 100 წლისთავისათვის)". *ქართველოლოგია 5* (2008): 3-22. 775
- რუსთაველის ენობრივი სამყაროს წანამძღვრები. *მოგითხრობთ "ვეფხისტყაოსნის" შესახებ*. თბილისი, 2009, გვ. 112-114. 795

თემატური საკითხავალი

სტატიები და ინტერვიუები

- ჯუღელი ვ., მრევლიშვილი ნ. „მეცნიერი და პიროვნება“ 3
 აფრილონიძე შ., „დამანა მელიქიშვილი –70“ 7
 ბოდერი ვ. „ღვაწლმოსილი მეცნიერი“ 9
 ხუნდაძე ნ., მუსაბიშვილი რ., „დამანა მელიქიშვილი: „ჩემი
 საყვარელი საქმე მოწაფეებში, სიცოცხლე კი შვილიშვილებ-
 ში გრძელდება...“. *ქალთა გაზეთი* 2 (173) (2003): 4-5. 14
 ჩხარტიშვილი ლ., „მის შესახებ ჩვენ ცოდნა არა გვაქვს და
 არც შეიძლება გვექონდეს“. *კარიბჭე* 9 (2005): 39-41. 19

მოგონებანი

- ფრაგმენტი სტუდენტური ცხოვრებიდან (ეუძლენი ფისო ქსო-
 ვრელს). *ბურჯი ეროვნებისა* 6-7 (2000): 28. 613
 მოგონებანი გარდასულ დღეთა. *ქართული ენა და ლიტერა-
 ტურა* 1 (2001): 11-12, 18. 11
- ქართული ენისა და ლიტერატურის ისტორიის საკითხები**
- იოანე პეტრიწის ენის თავისებურების ზოგიერთი საკითხი.
მნათობი 2 (1966): 147-155. 22
- იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარი ზო-
 გიერთი ტერმინის განმარტებისათვის. *მაცნე, ენისა და ლი-
 ტერატურის სერია* 1 (1968): 193-209. 31
- ზოგი საკავშირებელი სიკცვისა და ნაწილაკის მნიშვნელო-
 ბისათვის იოანე პეტრიწის ნაწერებში. *თსუ ძველი ქართუ-
 ლი ენის კათედრის შრომები* 11 (1968): 133-142. 48
- ბერძნობები იოანე პეტრიწის ენაში. *მაცნე, ენისა და ლიტე-
 რატურის სერია* 1 (1970): 155-170. 58

- იოანე ჰეგრიწის *სათნობათა* კიბის გამოცემის გამო. *მნათობი* 6 (1970): 175-182. 74
- ღიალექტიზმების ძიების საკითხისათვის ძველი ქართული ენის ძეგლებში. *თსუ შრომები* B 4 (143) (1972): 87-92. 82
- სიგყვაწარმოების საერთო საშუალებანი იოანე ჰეგრიწისა და ეურემ მცირის ენაში. *თსუ შრომები* B 6-7 (151-152) (1974): 115-122. 88
- იოანე ჰეგრიწის ფილოსოფიურ შრომებში ნახმარი ზოგი ტერმინის განმარტებისათვის, წერილი მეორე. *თსუ შრომები* 174 (1976): 133-152. 96
- К становлению грузинской философской терминологии. *Вопросы Языкознания* 5 (1978): 121-127. 139
- ძველი ქართულის ლექსიკიდან: *განი (სავანი), საზრი, პირი, მიზანი. საენათმეცნიერო ძიებანი*. თბილისი, 1983, გვ. 168-178. 206
- ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზები. *მნათობი* 2 (1983): 156-172. 217
- ზოგი საკავშირებელი სიგყვისა და ნაწილაკის წარმომადგენლობისათვის ძველ ქართულში. *მაენე, ენისა და ლიტერატურის სერია* 2 (1984): 99-105. 234
- ძველი ქართული ლოგიკური ტერმინოლოგიიდან. *თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები* 25 (1984): 106-120. 241
- ამონიოს ერმიასის თხზულებანი ქართულ მწერლობაში. *ლიტერატურული საქართველო*, 17.VIII (1984): 12. 256
- წინასწარი შენიშვნები იოანე ჰეგრიწის *განმარტების* გადმოახალ-ქართულეზულ ვარიანტთან დაკავშირებით. *არეო-პატიგული ძიებანი*. თბილისი, 1986, გვ. 188-190. 294
- დასკენა-დასაბუთებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია ძველ ქართულში. *მაენე, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია* 1 (1987): 41-61. 297

- ძველი ქართული დიალექტური ლექსიკიდან (ნარდომი – მორდომილი). *მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია 2* (1987): 148-151. 318
- დროის ცნება. *ლიტერატურული საქართველო, 4.IX* (1987): 12-13. 322
- დიალექტიზმების ნაკადი გელათის სალიტერატურო სკოლის ძეგლებში და მათი გამოყენება სტილიზაციის მიზნით. *დიალექტოლოგიური კრებული. თბილისი, 1987, გვ. 70-80.* 327
- Stätten des altgeorgischen Schrifttums und Wege zur Herausbildung und Entwicklung der georgischen wissenschaftlichen (philosophischen) Literatur. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität 2* (1988): 147-166. 364
- Понимание Аристотелевских логических понятий в древнегрузинских переводах. *თსუ შრომები, ფილოსოფიის სერია, 292* (1989): 161-164. 384
- ძველი ქართული გერმინოლოგიური ლექსიკიდან (მიმდებრი – შემასრულებელი – შესრულება – ἐντελέχεια). *ეტიმოლოგიური ძიებანი. თბილისი, 1990, გვ. 55-63.* 402
- Putovi nastanka i razvoja storogruzijskoga filozofskoga nazivlja. *Filozofska Istrazivanja 44* (1992): 37-54. 420
- გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალობის საკითხისათვის. *თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, 1995 წლის 22-25 მაისი, მოხსენებათა თეზისები. თბილისი, 1995, გვ. 69-71.* 526
- გელათის სალიტერატურო სკოლის ენობრივი სტილის ერთიანობისა და ინდივიდუალობის საკითხისათვის. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის უწყებანი 2* (1996): 65-74. 529
- უე სუფიქსი გელათურ ტექსტებში (მე-12 ს.) როგორც მაგალითი დიალექტური ფორმის სალიტერატურო ენაში დამკვიდრების ცდისა. *ქართველური მექვიდრეობა 1* (1997): 173-178. 550

ნათესავი, გომი, ერი გერმინთა მნიშვნელობისა და ურთიერთმიმართებისათვის წმინდა წერილის ძველ ქართულ თარგმანებში. *ქართველური მეტყვიდრეობა 2* (1998): 172-178. 583

ქართული სალიგერაგურო ენის ნორმირების ისტორიიდან. *ქართული სალიგერაგურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა*. კრებული I. თბილისი, 2007, გვ. 125-131. 753

რუსთაველის ენობრივი სამყაროს წანამძღვრები. *მოკითხვობით "ეფეხისგყაოსნის" შესახებ*. თბილისი, 2009, გვ. 112-114. 795

ქართული ენის გრამატიკის საკითხები

ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოსატყვის ისტორიისათვის ქართულ გზნაში. *მაცნე, ენისა და ლიგერაგურის სერია 4* (1977): 159-166. 116

ამიერკავკასიის ენათმეცნიერთა კონფერენცია. *თსუ შრომები 200 (ენათმეცნიერება)* (1978): 257-258. 124

„მიჭირს“ გზნა და მასწავლებლის გასაჭირი. *ქართული ენა და ლიგერაგურა სკოლაში 4* (1978): 81-93. 126

Das System der Konjugation des transitiven Verbs im Modernen Georgisch. *Georgica I* (1978): 17-23. 146

მოქმედებითი გვარის გზნის უღლების სისტემა თანამედროვე ქართულში. *მაცნე, ენისა და ლიგერაგურის სერია 1* (1979): 84-97. 154

ქართული ენის გრამატიკის ზოგიერთი სადავო საკითხის გამო. *მაცნე, ენისა და ლიგერაგურის სერია 4* (1980): 184-194. 168

პირის ნაცვალსახელთა ფუძის აგებულებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი. *ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან*. თბილისი, 1980, გვ. 48-57. 179

მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ურთიერთობის საკითხისათვის (ძველი ქართული ენის მასალაზე დაყრდნო-

- ბით). იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული 7 (1980): 59-75. 189
- თანაშე ფორმა გელათის ბიბლიაში და მე- ელემენტური გმნიშვლები ქართულში. აკაკი შანიძე – 100, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1987, გვ. 201-210. 522
- შესიტყვების სინტაქსური მექანიზმის აღწერისათვის ქართულში. საენათმეცნიერო ძიებანი 4 (1995): 76-80.
- მორფემათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის თანამედროვე ქართული ენის სინქრონულ გრამატიკულ სისტემაში. თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი არნოლდ ჩიქობაეას დაბადების 100 წლისთავისადმი, 1998 წლის 13-15 მაისი, მოხსენებათა მასალები. თბილისი, 1998, გვ. 67-69. 579
- ინვერსია ქართულ გმნაში დიაქრონიული და სინქრონიული ასპექტით. არნოლდ ჩიქობაეას 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები. თბილისი, 1998, გვ. 65-68. 589
- გმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულ ენაში დიათეზებისა და გვარების თეორიის კონტექსტში. ვარლამ თოფურია – 100. თბილისი, 2001, გვ. 135-143. 624
- დიათეზებისა და გვარის ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ გმნაში. შოთა ძიძიგური – 90. თბილისი, 2002, გვ. 57-60. 633
- ქართული გმნის კონსტრუქცია: დიათეზა და გვარი (ავტოტივის, რეფლექსივის, ვერსიის და გვარის ისტორიული ურთიერთმიმართებისათვის). გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 1 (2002): 3-15. 637
- Zu den Prinzipien der Klassifikation und Qualifikation konjugierter Formen des georgischen Verbs (Zur Anwendung logischer Prinzipien in der Grammatik). *Georgica. Zeitschrift für Kultur, Sprache und Geschichte Georgiens und Kaukasiens* 29 (2006): 23-36. 737
- ქართული გმნის უღლებადი ფორმების კლასიფიკაციისა და კვალიფიკაციის პრინციპისათვის. ენათმეცნიერების საკით-

ხები. *თსუ კუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი 1* (2008): 123-130. 762

ქართული ენის მდგომარეობა დღეს, 2008 წლის 14 აპრილი-სათვის. *ქართველოლოგია 4* (2008): 82-86. 770

გელათის სკოლა და ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური აზრისა და ენის განვითარების გზები

გელათის სკოლა და ქართული მეცნიერული ენის განვითარების საკითხები. *თსუ შრომები 10* (267) (ენათმეცნიერება) (1986): 213-245. 261

იოანე პეგრიწის განმარტების ბოლოსიგყვაობის შედეგენი-ლობისა და ზოგი ახალი წყაროსათვის. *თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები 27* (1988): 168-183. 348

Христологические интерпретации онтологической системы Прокла Диадоха в богословии Иоанна Петрици (истинно-сущее – Сын-Логос). *Византиноведческие Этюды*. Тбилиси, 1991, გვ. 41-49. 411

გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა (აკადემია). *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე 1* (1993): 6-24. 438

გელათის სამონასტრო-ლიტერატურული სკოლა (აკადემია) (ძირითადი მიმართულება და ლიტერატურულ-სააზროვნო ინტერესები). *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე 2* (1993): 5-25. 457

გერმინოლოგიური სიგყვაწარმოების ზოგადი პრინციპები და ფილოსოფიურ გერმინთა სისტემატიზაცია გელათის სკოლაში. *ქართული სიგყვის კულტურის საკითხები 10* (1993): 189-216. 478

იოანე საღმრთო ფილოსოფოსი, ზედწოდებით პეგრიწი – ქართული ენის მზე. *ჯვარი ვაზისა 1* (1995): 91-99. 506

იოანე პეგრიწი და იოანე იგალოსი ორი საწყისის შესახებ. *ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე 4* (1995): 170-176. 515

- იოანე პეტრიწის ლეთისმეცვეელების მეთოდისათვის. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის შრომების წელიწადული 1* (1998): 39-51. 567
- გელათი – „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“ (წერილი პირველი). *ბურჯი ეროვნებისა 6-7* (2000): 6-8. 610
- წმინდა წერილის ინტერპრეტაციის რამდენიმე ნიმუში იოანე პეტრიწის “განმარტებასა” და არსენ იყალთოელის “ლოგმატიკონში”. *მნემე. ეძღვნება ალექსანდრე ალექსიძის ხსოვნას. თბილისი, 2000, გვ. 167-176.* 614
- შავი მთიდან გელათამდე. *ნათელი ქრისტესი – საქართველო. წიგნი 1. თბილისი, 2003, გვ. 566-569.* 653
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. *ნათელი ქრისტესი – საქართველო. წიგნი 1. თბილისი, 2003, გვ. 570-85.* 657
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. წერილი პირველი: “შავი მთიდან გელათამდე“. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 12* (2004): 3-10. 673
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. წერილი მეორე: “გელათის აკადემიის ძირითადი მიმართულება და სააზროვნო ინტერესები“. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 1* (2005): 3-14. 681
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. წერილი მესამე: “გელათში შექმნილი ლიტურგურული მემკვიდრეობა“. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 2* (2005): 3-17. 693
- გელათი – “სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. წერილი მეოთხე: “იოანე პეტრიწი – ”მამბევებელი და მადლევებელი ენისა ჩუენისა“. *გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 3* (2005): 5-16. 708
- ნამდვილმყოფის ადგილი იოანე პეტრიწის თეოლოგიაში. *გელათი – 900. სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 2007 წლის 8-10 თებერვალი. თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007, გვ. 11-13.* 751

**საქართველოს ისტორიისა და
საეკლესიო ისტორიის საკითხები**

- მღვდელი სიმონ მჭედლიძე და მისი სასულიერო-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა. *ჯვარი ვაზისა* 2 (1990): 65-67. 388
- დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობისათვის. *ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში* 4 (1990): 10-20. 391
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: ღირსი მამა – იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელ ქიქოძე; ღირსი მამა – ეპისკოპოსი ალექსანდრე. *სალიგერატურო გაზეთი*, 1996, იანვარი, გვ. 14. 539
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: ღირსი მამა მღვდელსქემონაზონი ალექსი ბერი; წმინდა მამა აღმსარებელი კათალიკოსი ამბროსი ხელაია. *სალიგერატურო გაზეთი*, 1996, თებერვალი, გვ. 14. 542
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: წმინდა მღვდელმოწამენი – მიტროპოლიტი ნაზარი და სამღვდლო კრებული; მღვდელმოწამე სიმონ მჭედლიძე. *სალიგერატურო გაზეთი*, 1996, მარტი, გვ. 14. 545
- საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ახალი წმინდანები: წმინდა მღვდელმოწამე არქიმანდრიტი გრიგოლ ფერაძე. *სალიგერატურო გაზეთი*, 1996, აპრილი, გვ. 14. 548
- მართლმადიდებლობა - ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი. *საქართველოს რესპუბლიკა*, № 96 (27.IV) (1997): 4. 556
- მართლმადიდებლური ეკლესიის სამი დიდი ბურჯი: წმინდა მარკომ ეფესელი (1391-1444) და ფლორენციის უნია. *ბურჯი ეროვნებისა* 6 (23) (1997): 14-15. 560
- ეკლესია მართლმადიდებელია და არა მართლმადიდებლური! *ბურჯი ეროვნებისა* 7 (24) (1997): 5. 562
- მართლმადიდებელი ეკლესიის სამი დიდი ბურჯი. წერილი მეორე: წმინდა მაქსიმე აღმსარებელი და ბრძოლა მონოთელიგობის წინააღმდეგ. *ბურჯი ეროვნებისა* 8-9 (26) (1997): 6-7. 563

- მართლმადიდებელი ეკლესიის ხამი დიდი ბურჯი. წერილი მესამე: წმინდა ათანასე დიდის ცხოვრება. ბურჯი ეროვნებისა 10 (27) (1997): 4-5. 565
- ღირსი მამა – ეპისკოპოსი ალექსანდრე. ბურჯი ეროვნებისა, 1998, 2, გვ. 11. 582
- წმინდა მღვდელმონაზონი – ქუთათელ-გაენათელი მიტროპოლიტი ნაზარი და სამღვდლო კრებული. ბურჯი ეროვნებისა 8-9 (1998): 9-12. 593
- დასაუღეთის ეპარქიის სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი გაზეთი „შინაური საქმეები“ (1908-16 წწ.) და „იმერეთის სარწმუნოებრივ-განმანათლებელი ძმობა წმიდისა მთავარმოწამისა, ძლევამოსილისა და საკვირველმოქმედისა გიორგისა“. საქართველოს ეკლესიის, ქართული სასულიერო მწერლობის და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1998, გვ. 257-269. 597
- მართლმადიდებლობა - ქართული ეროვნული ცნობიერებისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის საფუძველი. ბურჯი ეროვნებისა 5-6 (2002): 9-11. 650
- კეთილმორწმუნე მეფე თამარი. გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი 5 (2006): 13-29. 720
- უწმიდესა და უნეტარეს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, ილია II-ს. ქართველოლოგია 1 (2008): 4-5. 760
- „გამოვედით, მუშაკნო ეენახისანო!“ (გაზეთი ”შინაური საქმეების” 100 წლისთავისათვის). ქართველოლოგია 5 (2008): 3-22. 775